Gulielmi Pisonis de Indiæ utrisque Re Naturali et Medica, fol., fine old spirited cuts of Natural History, &c., vellum.
Amsterdam, 1658

Contains Georgius Marcgravius on the Country and Aborigines of Chili and Brazil, Bontius's Natural History of the East Indies, &c.
"The climate, &c., of Brazil has been described by two eminent naturalists, *Piso and Margrave*, who observed it with a philosophical accuracy, unusual in accounts of American provinces."—*Robertson.*

GULIELMI PISONIS
MEDICI AMSTELÆDAMENSIS
DE
INDIÆ UTRIUSQUE
RE NATURALI ET MEDICA
LIBRI QUATUORDECIM,
Quorum contenta pagina ſequens
exhibet.
AMSTELÆDAMI,
Apud Ludovicum et Danielem
ELZEVIRIOS.
A°. cIↄ Iↄ c LVIII.

AVTORES ET TITVLI
Librorum, qui hoc Volumine exhibentur.

GVLIELMI PISONIS,
Medici Amstelædamensis,

GEORGII MARGRAVII De Liepstadt

IACOBI BONTII,
Bataviæ in majore Java novæ Medici ordinarii,

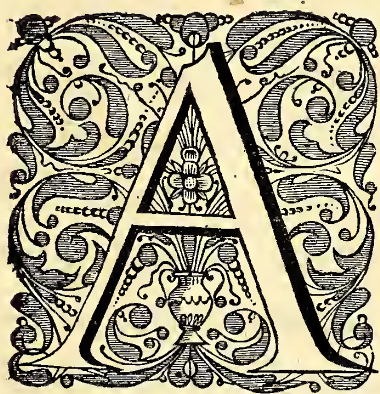
SENECA: *Veniet tempus, quo ista, quæ nunc latent, in lucem dies extrahet, & longioris ævi diligentia.*

SERENISSIMO ATQVE POTENTISSIMO PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO
FRIDERICO
GULIELMO:

DEI GRATIA MARCHIONI BRANDEBVRGICO: S: ROM: IMP: ARCHICAMERARIO ET ELECTORI: MAGDEBVRGI: BORVSSIÆ: CLIVIÆ: IVLIÆ: MONTIVM: STETIN: POMERANOR: CASSVBIOR: VANDALORVM: ET IN SILESIA CROSNÆ AC IAGERSDORFFII DVCI: BVRGRAVIO NORIBERGENSI: PRINCIPI HALBERSTADIENSI AC MINDENSI: COMITI MARCÆ ET RAVENSBERGI: DYNASTÆ IN RAVENSTEIN: &c.

SERENISSIME PRINCEPS, ELECTOR AVGVSTE:

Vgusta res est Historia Naturalis, utpote eisdem, quibus hoc Universum, terminis comprehensa. Quo ipso constare arbitror, quantæ molis opus suis sibi humeris imponant, qui eam posteritati tradendam sumunt. Fecit olim, & tam felici successu, quam stupendo ausu, Plinius major. Etiamne perfecit? Certe non potuit: non fatiscente animi qua facile vel alterum valuisset Orbem complecti, magnitudine; sed deficiente rerum materia. Defectus illius causa fuit, non una; potiores tamen duæ. Altera, quod Indiæ, jam tum notæ, non satis tamen essent cognitæ, nedum perspectæ. Utpote adiri solitæ, non mari, non pace, sed terra atque bello. Quorum nihil esse aut isto difficilius atque mille discriminum plenius, docuere integri per so-

litudi-

litudinum vastitates & omnium rerum egestatem deleti exercitus: aut illo inimicius scientiarum propagationi, omnium temporum historiæ loquuntur; ut ne dicam, experientia quotidiana. Altera, quod major terræ pars, universa America scilicet, spissis ignorantiæ tenebris involuta, velut in Chao deliteret. Quæ temporibus avorum reperta, patrum detecta, nostro lustrata, præbuit uberrimum priscis adjiciendum copiæ rerum cornu. Quarum quia ipse non contemnendam partem fui & inspector & notator, sub auspiciis Illustrissimi Io. Mauritii, Nassavii Principis, & Brasiliæ, terra marique, Præfecti, Tuæque nunc Celsitudinis ad Imperii Comitia Legati, certe non debui hoc talentum, quod mihi Deus ad enarrandam gloriam suam concredidit, abscondere, & servum me facere inutilem. Quod à me amoliri crimen satagens, cœpi ex observationibus illo tempore collectis concinnare Historiam, cum Naturalem, tum Medicam, eorum, quæ Occidentalis India suo in sinu fovet salubria humanæ saluti. Quæ nunc, cum Orientalis Indiæ desideratis Naturæ thesauris simul in lucem prodire gestiens, Serenissimam Tuam Celsitudinem adeundam sibi putavit, quo sub tanti nominis non solum auspiciis decus, si quod habet, tueri; sed & patrocinio ac favore tuta, facilius se atque efficacius probare aliis possit. Id vero audendum sibi tanto fidentius existimat, quo minus, præsentis seculi calamitate, & perstrepentibus undique bellorum procellis, securi ac tranquilli secessus conceduntur Musis his, quæ sanitati imprimis prodesse, &, si fas est dicere, fatalia ac decretoria vivendi tempora, quasi novis rationibus propagare velle, ostendunt. Qua etiam de causa, & quod non interpretem se eorum, quæ ad sensuum blandimenta ac voluptatum illecebras sunt excogitata, vel ad pompam

& osten-

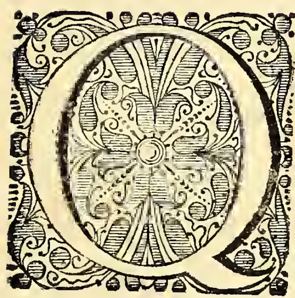
& oſtentationem vanam comparata, ſed ſimplici ſtylo circa ſummi Creatoris opera verſari profiteatur, indigna non debet videri, quæ Tuum Nomen geſtet in frontiſpicio, & ſub tam auguſtæ inſcriptionis tutela vivere ac vigere in oculis hominum deſideret. Fuit illa priſcis ſeculis Regiæ dignitatis pars non infima, Cælique Terræque tractus & Marium ſpatia atque proprietates percontari, eorumque interpretibus bene velle; & combinatis pacis bellique ſtudiis firmiorem ac beatiorem imperii poſſeſſionem ſibi aſſerere: idque non adeo multa literarum peritia, quam ex vero earum uſu. Eruditi audiebant Tiberius, Nero, Domitianus, aliique; maximo interim humani generis exitio nati. Trajanus contra & Alexander, eorumque ſimiles, etſi minus eruditi, lucem tamen vel imprimis mundo intulerunt. Eadem ratione recentiores inter multi Chriſtiani Principes longe potentioribus prævaluerunt, & ſupra Mortalitatem ſe tantum non extulerunt, potentiæ ſemper animi cultum adjungendo, & ad ſuam ſuorumque ſalutem, in omnibus ceu Cynoſuram intendendo. Quæ procul dubio cauſa eſt, quare omnium largitor Deus homines docuerit tot ſcientias & artes, ingenio item & ſapientia atque prudentia inſtruxerit. Tu certe, PRINCEPS CELSISSIME, qui copiis, & imperio tam late patenti, non vi & ſanguine quæſitis, ſed ab avis & atavis longa ſerie, veluti per manus, traditis, ac vigore animi corporiſque carus ſimul & ſuſpiciendus factus, magnum & illuſtre ejus exemplum præbes, dum premendo majorum veſtigia, tantarum felicitatum cumulo, tanquam colophonem ſuperaddere illam ſapientiæ partem contendis, quæ in contemplatione operum Dei naturalium conſiſtit. Quod in Celſitudine Tua ſtudium procul dubio non parum promovit, recens ejuſdem commatis documentum Illuſtriſ-

ſimi Io. Mauritii, qui publicæ omnino ſalutis intereſſe exiſtimavit, ſi impoſterum Europæis non lateret, quam longe lateque per univerſum terrarum Orbem diffuſa ſit immenſa rerum Natura. Quod ut effectum daret erectioris animi Princeps, inveſtigationum difficultates ſumptibus ſuis & auctoritate non ſolum ſublevavit olim in India Occidentali; ſed & omnes illos, qui agricultura, venatu, aucupio, piſcatu vitam tolerarent, mihi parere juſſit. Quid mirum, ſi tanti Herois ſtudium atque favor me inflammarint, ut & volumen hoc ad umbilicum perducerem, & confectum atque meliori cura excultum, additis quamplurimis, hactenus aut incognitis, aut neglectis, neque tumido aut præcipiti conamine in umbra excogitatis, ſed propria ut plurimum experientia atque uſu comprobatis, ad Tuos pedes deponerem. Quod ſi ſuſcipere dignaberis, perque otium inſpicere, & vel umbra favoris Tui proſequi, certe nihil vel auctori optabilius vel operi honorabilius evenire poterit. Quod ſupereſt, DEUM OPT. MAX. veneror, ut Celſitudinem Tuam impleat omni benedictione, proſperitate, felicitate.

SERENISSIMÆ & AVGVSTÆ
CELSITVDINI TVÆ

Devotiſſimus cliens
GVLIELMVS PISO.

GVLIELMVS PISO
L E C T O R I
S A L V T E M.

VAnto cum molimine, ac vitæ discrimine olim majores nostri extremos mundi cardines per immensa marium spatia adierint ac lustrarint; quantaque etiam nunc regnandi rabies, & auri sacra fames pectora mortalium accendat ad subigendas Orientis & Occidentis Indias, neminem latere opinor. Verum quanto contra neglectui permulta stupenda Dei & Naturæ opera, interque ea insolitæ marium siderumque imprimis reciprocationes &, quæ inde fluunt, virtutes inferiorum moderatrices, subjaceant, illi potissimum experiuntur, qui lucubrationes suas Physicas posteritati reponere, & tantæ novitatis arcana morbis medendis applicare gestiunt. Cum porro cujuscunque ingenui Historiographi suprema lex & cura sit, veritatis se antistitem præbere, & illa omnino evitare, quæ genuinam rei gestæ, & pari ratione in ea, quam nos jam tractamus, materia, naturæ faciem obfuscare possint: nihilominus id genus scriptorum ob tantam rerum caliginem in scopulos facile impingunt; unde quidem errores præter opinionem propagant, imo etiam sublestæ fidei suspicionem incurrunt, imprimis si aliqua, vel citra veterum auctoritatem, vel supra consuetam naturæ vim & ordinem facta exponantur. Quæ omnia tantum abest, ut me ob rei difficultatem & argumenti novitatem à proposito absterrere potuerint, ut materiæ illa ipsa novitas ac difficultas, propter utilitatem & dignitatem, animum addiderint. Præsertim cum non alienæ fidei vel famæ (quæ tam ficti & pravi tenax est, quam recti conscia) sed sensuum stabilitus suffragio, quæcumque ex amplissimo illo Naturæ Theatro vel ipse observavi, vel à veteranis indigenis accepi, examini & praxi subjecerim. Indignum quippe non tantum, sed & detestabile esse autumo, in re seria, & in qua tot hominum salus versatur, ea docere, quæ experimentis haut congruunt, vitamque ægro-

torum

torum ob inanis gloriolæ aucupium exponere periculo possunt. Ideoque, ut telam hanc felicius pertexerem, partem oneris derivaram in domesticos meos, præ cæteris in doctissimum & diligentissimum D. Georg. Markgravium, Mathesios & Medicinæ candidatum, quem in Indias mecum adduxeram, ut, præter exercitia Astronomica & Geographica, perspicute observaret externas potissimum figuras illarum rerum naturalium, quarum ego virtutes internas præsidiaque medica firmandæ vel restituendæ valetudini nata, sollicite experirer. Animalium denique, & avium ac piscium exta crebris sectionibus lustravi, tandemque aviis terrarum peragratis nulliusque antè pede tritis, imagines ad vivum à pictore, mecum per mediterraneas solitudines peregrinante, expressas adjunxi. Cum autem nihil frequentius soleat evenire rebus exoticis minus perspectis, quam ut temere, vel ad superstitionem usque extollantur, vel infra meritum deprimantur, & abjiciantur: omnino interesse putavi, quo ne confusa Musarum supellex apud civilioris notæ populos prostituatur, ut, id quod ante decennium in editione Historiæ Naturalis Brasiliæ (nimis præcipitanter, per meam à prælo absentiam in lucem protrusæ) promiseram, nunc tandem præstem; scilicet utilia ab inutilibus, vera à dubiis & superstitiosis, salutaria à noxiis separem: tum, ut ea simul promam, quæ difficilioris argumenti, & altioris indaginis, in schedis hactenus meis, ob enarrata impedimenta, delituerant. Quod an pari facultate perfecerim, qua alacritate susceperim, aliorum erit judicium. Quidquid sit, ego amoto omni scrupulo, tandem laborem hunc, licet alias satis occupatus, subivi, solidisque rationibus commotus, satius fore duxi, paucis quibusdam displicere, quam magnorum eruditorumque virorum desideriis non satisfacere. Etenim immuni à cacoëthe scripturientis ævi animo hæc, ad ulteriorem rerum cognitionem acquirendam, veternumque ingeniis excutiendum, exhibentur. Præsertim autem, cum tot quotidie Europæi Indias peragrantes, atque per commercia perpetua peregrini cum indigenis infinita in usum humanum commutantes, frustra tamen beatitudinem ex earum divitiis quæritent, nisi bona ac vitæ utilia seligere, atque nocitura vel imprimis fugere & declinare didicerint. Tantum verò abest, ut vel ab Indis petita Aromata, vel ab externis accepta populis remedia; putem nostræ domi natis præ-

ferenda,

ferenda, ut potius existimem, ubique gentium majorem habere cum humana natura consensum, & plus in eam posse, quæ propter solum cælumque commune illi sunt familiariora; & ea propter esse turpius in his, quam in illis cæcutire. Certe nulli, ut egregie Cornelius vere Celsus observavit, adeo se Natura præbuit novercam, cui non sufficientia & medicamenta & alimenta suppeditaverit. Quo & alludit illud Regum sapientissimi: Creavit, ut essent omnia ubique, & sanabiles fecit nationes terrarum. Verum perpetuus ille diversarum undique gentium concursus & mutua societas effecerunt, ut vix aliqua reperiatur terra suis contenta bonis, & quæ non, sub necessitatis prætextu, omni pæne luxu & intemperantia, hyberno velut flatu, sit occupata. Unde tandem pertinax consuetudo obtinuit, ut exotica simul ac patria pari zelo, tanquam vitæ & valetudini tuendæ unice necessaria, promiscue expetantur.

Quod cum ita sit, ego, quo multis simul prodessem, conterranei mei Iacobi Bontii, olim in Batavia Nova Medici primarii, schediasmata hactenus sepulta à blattis tineisque vindicavi, atque simul curas ejus priores & posteriores Operi huic associavi. Primo, ut defuncti tum cineribus sua redderentur, tum memoriæ debita persolverentur præmia. Deinde, ut ipsius Iavæ & Brasiliæ (quæ utraque sub ejusdem quasi latitudinis gradu posita est) dona salutifera juxta se posita clarius elucescerent, atque inde cuique innotesceret, in quibus vel discrepet vel conveniat Oriens ab Occidente. Nam, sicut multæ Indiarum partes circa naturalia inter se congruunt, licet ratione situs toto cælo differant: ita & vicini earundem loci supra fidem aliquando discrepant, & peculiare quid præ se ferunt, quamvis videantur prima fronte maxime inter se concordare. Quod si cui instituta comparatione videbitur Bontium præ nobis felicius aliqua, tum animalia, tum vegetabilia cum Europæis contulisse; eum cogitare velim, illi, non mihi glaciem fuisse fractam: illi Asiaticam antiquitatem obstetricatam, mihi nil nisi Novi Orbis ipsissimam barbariem novercatam fuisse. Unde & neglectum styli nitorem ipsa facile argumenti asperitas excusabit, cum Naturæ indagationis quam elaboratæ Orationis potior mihi cura fuerit. Quamobrem mercibus his hederam appendere nihil necesse est, multo minus in editione posthumi Bontii fœtus jejune superbire, quum solummodo

parentis

parentis lustrici vices subivi, ne quid illi temere accederet aut decederet. Quippe etiamsi ob immaturam Auctoris mortem non omnibus partibus perfecte conformatus prodeat, tamen ex eo facile patebit, quam

— tenui rerum sub imagine multum
Naturæ fatique subest, & grandis origo.

Annotationes autem & Appendices per me insertæ & Latinitate donatæ, à fidissimis Indiæ Orientalis Præfectis suppeditatæ sunt, quas illi ab exercitatissimis indigenarum Medicastris observarunt.

Si per qualecunque hoc opus, combinatis viribus peractum, remotissimas Asiæ & Americæ cæli solique regiones à crassis illis ignorantiæ nebulis paulatim vindicatas, & sic aditum ad meliora factum censueris, satis superque hoc labori nostro præmii arbitrabor. Etenim quamvis admirandam universæ Naturæ œconomiam, ejusque occultos consensus, pro majestate Divini Artificis penetrare humana conditio non ferat: attamen, ex quo erudita industria in rimandis Macrocosmi & Microcosmi visceribus occupari cœpit, haut pœnitendos exinde fructus ad humanum genus quotidie redundaturos, inficiari nolent, nisi quibus efficacia erroris & ignorantiæ imposuit, vel male feriata mens veritatis & scientiarum imperat contemptum.

CONSTANTINVS HVGENIVS
Eques, Dominus Zuylichemii &c.

IN

GVILIELMI PISONIS,

D. M.

Indiarum Historiam Naturalem.

LECTORI.

Mpiger extremos fuge, vel ſpectator, ad Indos
 Currere; res facta eſt futilis iſte labor.
PISONI placuit quidquid ſub cardine naſci
 Sciverat Eoo, viderat Occiduo,
Sic Belgis præſtare ſuis, quaſi pareat uni
 Naturæ prope nos & procul imperium.
Ecce breves Tabulas majeſtas extera rerum,
 Vno ſic Batavo præcipiente, ſubit;
Vtraque ad Amſtelias accerſitur India ripas,
 Vtraque quas juſſa eſt promere promit opes;
Promit opes, quas fida bonas, infida nocentes
 Terra dat, has fugias, ſcilicet, has ut ames,
Hìc ſtupeas, ubi nacta novas animalia formas
 Gaudeat inventis Naſo favere ſuis.
Nec tamen hoc Tabulæ, Lector, ne fallere, dicunt,
 Sola nec has vires muta papyrus habet:
Quod ſpectas nihili eſt; has quà facundia tanti
 De tota meruit poſteritate Viri,
Has Tabulas reverenter habe: præſtantior omni eſt
 Icone qui docto manat ab ore lepor:
Hoc duce deductus per tot miracula grandi
 Materiâ, dices, grandior iſta manus.

CONSTANTER.

THEODORI GRASWINKELII,

EQVITIS &c.

Ad Belgas super editionem Historiæ Naturalis & Medicæ adlocutio.

VEstigatricis ſublimia munera curæ,
  Depoſitum cæli nobile, BELGA tenes:
Quique vides diteis quas ſufficit utraque gazas
  India, ſe cumulis addere rite tuis;
Omnem in Naturam penetrantis acumina mentis
  Ingeniique ſimul judiciique ſtupes.
Optima ſumma foves: nihil hic niſi præmia deſunt:
  Hæc Themis, hæc Muſæ, Numina caſta, velint.
Tollat prima Deus, ſuccedat in altera, rerum
  Dia parens: primus proxima PISO ferat.

ALEXANDER MORVS

Ecclesiastes & sacrarum litterarum Professor.

IN

D. GVILIELMI PISONIS,

De Vtriusque Indiæ Re Naturali & Medica,

LIBROS.

Vis novus hic Mystes Naturæ arcana parentis
E latebris dîas in luminis eruit oras?
Quæ certat cum Sole manus? quod pagina nomen
Præscribet, si promit opes, quas condit Eoo,
Condit & Hesperio flagrans sub cardine tellus?
Quod nisi PISONIS, *vel* APOLLINIS? *auctor Apollo*
Pæonii, Aoniique Chori, Medicæque repertor
Artis, amœnarumque Pater. quem PISO *Sacerdos*
Non simplex bis rite colit, Musisque Salutem
Consociat felice jugo: mea gaudia PISO,
Delitiæ Phœbi: non & Phlegethontis avari,
Quem Dîtem nimis esse vetat, vacuumque relinquit
Quà datur, & magis atque magis deludit hiantem:
Evocat ille animas mediis ex faucibus Orci
Pallentes: fatisque moram, quis credere possit?
Injiciens, reddit Superis, & luce redonat.
Non habet ille parem doctæ dulcedine linguæ
Multiplicique sono. seu priscæ nobile gentis
Eloquium, nostrumve petis: seu nomina prisco
Et pariter nostro placeant incognita seclo.
Doctor adest, aperitque libens quod maximus olim
Nesciit Hippocrates; non ipse Epidaurius heros,
Phœbigenæque duo: charos docuisset alumnos
Talia, sed PISONE *prior nescivit Apollo:*
Si qua fides, ipsas fugiunt tot barbara Musas,
Surdaque, nec vulgo tantum ignorata profano
Mille sed utilium peregrina vocabula rerum,
Pæne timenda sono, guttur læsura loquentis:
Res tamen ipsa magis guttur læsura bibentis;
Quam bene! si vitam fugientem in pectore sistat.
Non ego, qui teneras cantu demulceat aures,
Mellitos globulos, & sparsa papavere multo
Verba, sed ægroto minus auxiliantia fundens,
Viscera cum febris torret sitibunda, requiro:
Hunc volo, qui pollens facundæ munere linguæ,
Intempestivus non utitur: utitur herbis,

Et morbos paribus tetros medicatibus arcet.
Dulce sonat, si quæ potuit conferre salutem
Vox mihi: Cannibalûm quamvis sit nata sub oris,
Magajatasve inter duros, & pinguia labra
Tuppinaquûm, facili versu quos dicere non est,
Pattagonasque truces, & nudos membra Tapuyas.
Hos ubi per populos Victoria læta vehebat
MAVRITIVM *Heroëm, bene tu comes additus ibas,*
Corporis Augusti servator, & axe sub illo
Vtilis haud raro monitor, custosque salutis.
Ille sed indomito dum pulsat robore Solem
Occiduum, & fusco nigrantes vespere frontes,
Brasiliæque domos, & forti vulnera dextrâ
Hostibus imponit Patriæ, tu vulnera quæris
Quo pacto sanare queas, viresque sub illo
Plantarum, succosque notas, & semina cœlo:
Sic redivivo aderas Chiron redivivus Achilli.
Pugnat MAVRITIVS, *dat leges, oppida condit,*
Barbaricis fulgens spoliis, laurosque recentes
Invenit Orbe Novo: tu bellum indicere morbis
Ausus, in his ipsis collecto milite campis
Gramineo, & tanquam telis radicibus usus,
Febriculosa fugas procul agmina: sæva malorum
Pestiferûm dat terga cohors: prænuntia lethi
Victa jacet legio, debellatique dolores:
Ipse Ducem victor sequeris, pariterque triumphas,
Nec minus æterna præcinctus tempora lauro.
Nam, quod pace tua liceat mihi dicere, sanguis
NASSAVIVS, *qui nunc ad Mœni fluminis oram*
Imperio quæris Caput, & de Cæsare certas:
Magna tui superant illis vestigia terris
Et mansura diu: tamen ævum proferat ultra
Cognatum PISONIS *opus. fundataque moles*
Regifico luxu, & nigris sudata lacertis
Hoc durante cadet: quæ tu fastigia cælo
Eduxti, & vario posuisti splendida ligno,
Vndique marmoreis centum suffulta columnis,
Multum Tamarica, multum admirante Paryba,
Tandem æquata solo tempus feret: atraque saxis
Mors veniet: non huic veniet, me judice, chartæ.
Donec erunt morbi: dum Solem promet ab ortu
Memnonis alma parens, Thetysque sub æquore condet,
PISONIS *mea Musa mei celebrabit honores,*
Vivet inocciduo PISONIS *gloria Phœbo.*
Nec solum extremis, qua Sol oriturque caditque,
Gentibus à toto divisis Orbe, sed Orbis
Quà patet, inlustrans mortalis commoda vitæ,

Non

Non Batavis tantum, patriæque ſalutifer oræ,
Vive Liber, mundumque levans & ſecula morbis.
Tuque adeo, quem non lucri maleſana cupido
Compulit, aut fulva pretioſum littus arena
Ire per Auroræ thalamos, Soliſque cubile:
Qui nec pallentis penetralia cæca metalli
Effodis, & quicquid prudens Natura recondit
Sub pedibus, meliuſque latet, producis in auras,
Tot ſcelerum cauſſam: ſed quod Nova Terra benigno
Extulit effuditque ſinu ſub Sole propinquo
Accerſis, noſtroſque bonus diffundis in uſus:
Non piper, aut cæſus lacrymans opobalſama cortex,
Non Americcana qui manat arundine ſuccus,
Hyblæum ſuperans nectar: tot pabula luxus,
Et recte gladio plures occidere dictæ
Scitamenta gulæ, merces tibi ſumma laboris:
Humani ſed amor generis, ſtudiumque juvandi
Egit in ignotas alio ſub ſidere Terras,
Trans Indos, extraque vias & Solis & anni;
Ac mirum in varias fingens animalia formas
Naturæ ludentis opus: populiſque ſalubres
Arborei fœtus: inviſaque littore noſtro
Squamigeri gens uda gregis: nec dulcibus herbæ
Indolis inſolitæ purgantes viſcera ſuccis.
Magne opifer; ſic læta fluant tibi tempora vitæ,
Fortunate operum! certe digniſſimus unus
Qui fuit in Batavis Phœbi exornare Lycæum,
Seu quà Rhene fluis, ſeu qua Padus amne ſuperbo
Labitur Euganeis, ſeu quà mons Pelion ardet:
Si non Amſteliæ prohiberent otia terræ
Aurea, totque ſalus populorum, & gratia florens,
Nec Procerum ſpernendus amor, ſanctique penates.
Has ego PISONIS *laudes, laudeſque medentum*
Ex animo cecini: noli dubitare legendo:
Quiſquis enim dubitat, verbo mihi victus abibit:
Audiat hoc unum, quæſo: dictavimus ægri.

Ex grabato meo Proprid.
Kal. Jun. ÆRÆ VULG.
A. MDCLVIII.

FRANCISCVS DE VICQ,

M. D.

Ad Collegam suum

G. PISONEM.

Dmiranda, situm, mores, populosque locosque
Brasiliæ tractûs noscere quisquis avet:
Te legito. Dicet: O terque quaterque beatos!
Quivissent Batavi si sua nosse Bona.
Nunc quid nosse juvat? Lusii dominantur in oris,
Quas chartis PISO *tollis ad astra tuis.*
Attamen hæc olim forsan scripsisse juvabit;
Ut stimulent Batavi Vindicis arma, manus.

IN

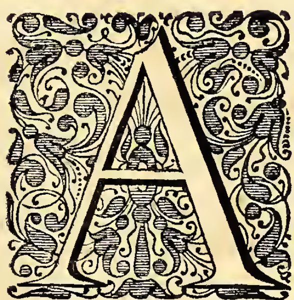
Historiam Naturalem & Medicam

A

GVILIELMO PISONE

Conscriptam

ELEGIA.

Via mutandis dum mercibus æquora fervent,
Quæ lucri cupidâ puppe Batavus arat;
PISO *meus (non ille sequi mortalia natus)*
A fragili tutas tempore captat opes.
Fama viro nomenque placent, queis fata moretur:
Per mare nec dubiam sternit in astra viam,
Hoc vehit Occiduo spolium prædator ab Indo:
Has illi exuvias victa paravit humus.
Quamlibet immensum non frustratura laborem
Præmia mercedis fert dator ipse suæ.
Incitat hortatrix, validumque, capacia laudis
Pectora quo stimulet, Gloria calcar habet.
Otia Lethæâ nil distant sorte, quiesque
Turpibus assimilat nos taciturna feris.
Carpere sæcla labor Superis parcentia solis
Nominis æterni conciliator amat.
Vixque favet votis sudore carentibus æther,
Ardua plus humili quem prece cœpta movent.
Ignea mens natale solum sibi vindicat orbem,
Et patrio spatium pro lare Solis habet.
Sic aditæ magno se jactant Hercule Gades,
Et stabula Hesperii Geryonêa boves.
Nec Bacchum sua cepit humus. vos cinnama testes,
Thuraque, longinquo munus ab orbe datum.
Quod fuit Atridæ medicis Podalirius herbis,
Sævaque consilio bella regente, potens;
Luctantem exagitant dum longa decennia Troiam:
Id tibi, Nassavi maxime, PISO *fuit.*
PISO *sagax, Natura tuos fugitiva recessus,*
Et tacitâ cæcos pandere nocte sinus;

Belligeri comes arma Ducis non victa secutus,
Præcipites Phœbi quâ rota mergit equos.
Dumque per optatæ discrimina lucis emendas
Et rapit, & raptas quisque recondit opes;
Duxque triumphator dum diruta Marte Batavo
Mœnia dat flammis, Nerea classe premit;
PISO *Machaoniæ meditatur prælia luctæ:*
Faustaque cum Lachesi, cum Styge bella gerit.
PISONEM *famæ sitis intempesta fatigat:*
Cura viro somnos efficit illa breves.
Hæc trahit, hæc studio victoria quæritur omni,
Palmaque, sed nullo facta cruore nocens.
Iamque sub examen, quodcunque dat Indica Tethys,
Mittitur, & tellus barbara quicquid alit.
Vt neque sit regio pretiosis orba metallis;
Gramine nec campi, fruge nec arva vacent:
Arceat ut nimium densa nemus arbore Solem:
Æquet arundineus cerea mella liquor:
Præpete quam variâ tranetur Americus aër:
Obsessam coluber sente quis adflet humum:
Quadrupedum saltus ut inundet turba ferarum:
Bellua piscosas quæ populetur aquas:
Plaga quibus succis, vel ab aspide fixa vel arcu,
Cedat, & in certam febris itura necem.
Denique conspicui si quid novus educat orbis,
Pectora non pigeat quo studiosa capi.
Morborum domitor, Naturæ Mysta latentis
Intime, quæ titulis Musa sit apta tuis?
Laudis avaritie qui mentem raptus honestæ,
Nulla quod evertant sæcula, condis opus.
Viscera qui rerum rimaris inhospita: per quem
India jam nostræ non peregrina domi est.
Sic te dos celebret non unica; sive potentis
Eloquii, medicæ sive sit usus opus:
Te lector volvatque frequens, placitumque revolvat;
Rara nec annumeret bibliotheca sibi.
PISO, *pater Venerum, cor amabile,* PISO, *Leporum;*
Seria sive libet promere sive jocos:
Pectora sordentis non fracta cupidine lucri
Altius humanâ fer super astra viâ.

Quod

Quod facis, aſſuetam jam plauſibus erige mentem,
Mnemoſyne quo te laudis amica vocat.
Ipſe tibi præſta, ſenium lature, medenti,
Plurimus acceptam quam tulit æger opem.
Longum iter extremos cum ſis molitus ad Indos,
Pagina conficiet plus tibi docta viæ.
Huic nil per terras, per terris latius æquor,
Vaſtus, inacceſſum, qua patet orbis, erit.
Indue barbariem domitura nepotibus arma:
Naviget exemplo poſtera turba tuo:
Cedat amans latebras inſcitia: cedat, iniquo
Pallada qui Livor rodere dente ſolet.
E debellato conſpectius hoſte tropæum
Nemo tulit. Dux hoc non neget ipſe tuus.

NICOLAVS HEINSIVS, DAN. F.

Ad
GVILIELMVM PISONEM,
M. D.
Cum fore Opus hoc juris brevi publici, ex itinere forte inaudivissem.
ELEGIA.

Ando aliquid, Vir summe, meas pervenit ad aures,
(Perplacuitque meis auribus ille Sonus)
Te superaturis in sæcula tradere chartis,
Occidui, Eoi cardinis Historiam.
Quid Natura ferat, quid & hinc Medicina, notasse
Dicere, Naturæ filius atque parens.
Filius; illa dedit genium tibi nempe: parensque;
Scilicet, in lucem quod venit illa, tuum est.
Viveret, o, Phryx ille, suis animalia linguis,
Si qua fides, faciens cum ratione loqui!
Quadrupedes, bipedum misti, mi PISO, *catervis,*
Proferrent laudes voce repente tuas.
Quando creaturæ, Medicorum Maxime, mutæ
Deficiunt, homines & vocat iste labor,
Primus inexhaustam celebraret Barbarus artem,
Si Latii posset Barbarus ore loqui.
Primus anhelaret mundo narrare, medelas
Quot sibi, quam dextre fecerit ista manus.
Primus anhelabam tua dicere, meque volentem
Impulit in modulos sueta Thaleia novos.
(Cunctorum licet illa foret bene conscia; cuncta
Nam meminisse queunt, & memorare Deæ)
Iam male tentabam deductum dicere carmen,
Tardior & solito pes erat atque manus.
Miranti, quo forte forem vel fulmine tactus,
Carmine vel Magico mens mihi tacta foret,
Adstitit, & torvum ridens mihi Cynthius aurem
Vellit, & admonuit, increpuitque Lyra.
Tune velis, inquit, tot oloribus anser adesse,
Tune interstrepere hos, stridere tune velis?
Debeat Hugenius te deterrere: nec unus;
Instar cunctorum sit licet ille tibi.
Ille, alii plures, quorum vestigia adoras,
Hanc merito laudem præripuere tibi:
Qui tot nominibus, toties superatur ab istis,
An decet hunc inter nomina tanta legi?
Sic pater Aonidum: tonitru sic tactus amaræ
Vocis, Io, dixi, parce, O Apollo, precor.
Si veniam, veniam si nescivisse meretur,
Nescit, & Bruno desiit esse nocens.
Cum magnis nequii tam dicere magna; fatendum est.
Sit satis, in magnis quod voluisse sat est.
Si tamen affectu primo postrema probentur,
Non deceat me post nomina tanta legi?
Annuit, & placido ridens jam Cynthius ore:
LVMINA TV POSSIS HÆC, SED VT VMBRA, SEQVI.

HENRICVS BRVNO.

I N

D. GVILIELMI PISONIS

L I B R O S,

De utriusque Indiæ Re Naturali & Medicâ.

PIso peragrati promit miracula mundi,
Clarior & sero Vespere Phœbus adest.
Non sat Nassovium servasse Heroa putavit.
Profuit, excussis omnibus, una salus.
Doctior indigenis, tenues, queis vescimur, auras,
Et necis & vitæ fercula nosse dedit.
Dic: quando Indarum hæc congesta volumina Rerum
Evolvisse manu, lumine, mente juvat,
Et lustras gentes, geminus quas educat Orbis;
Brutaque, quæ terras, aëra, aquasque colunt;
Et quæ Vesta sinu parit, & penetralibus abdit;
Quæque notanda ferunt lucida regna Poli;
An te Natura diffusa potentia Matris
Plus capit? an nunc tot grandia corde capi?
Cuncta prior perspexit Adam, puri Arbiter ævi;
Dein Salomon, cui non æmulus alter erit.
Non erit.: ut sacræ produnt oracula chartæ.
Primus, qui pandit plurima, P I S O redit.

P R U D E N T E R.

ΕἸΣ

ΒΙΛΕΛΜΟΝ ΠΕΙΣΩΝΑ,

ἸΑΤΡῸΝ ΟὐΤΥΧΌΝΤΑ.

Ὥς τὰς Λητοΐδης βίβλους ἤθρησεν Ἀπόλλων,
    ΠΕΙΣΩΝΟΣ πινυτῇ γραψαμένας παλάμῃ,
Ὥς πολὺ θαύμασεν, καί μιν λάβε θάμβος ἰδόντα,
    Ἠδὲ βαρυστενάχων τοῖον ἔλεξεν ἔπος·
Ὢ ἰόμην δύσποτμος ἐγὼν εἰς ἄκρον ἱκέσθαι
    Ἰδμοσύνης νούσων, ἰδμοσύνης βοτανῶν,
Καὶ πᾶσαν πάντεσσιν ἐν ἀνθρώποισι δύνασθαι
    Νοῦσον παυέμεναι, νοῦσον ἀλεξέμεναι,
Ἡμετέρῃς βοτάνῃσιν· ἀτὰρ πεπνυμένος ἀνὴρ
    (Πλασμένον ἐκ σοφίης ἔρνος ἀπειρεσίης,
Ὃς πολέων ἀνδρῶν καὶ ἄστεα καὶ νόον ἔγνω
    Καὶ πελάγη, γαίῃ τηλόθεν εἰν ἀπίῃ,)
Νῦν αὐτὸν (τίς κεν τόδε πιστεύσειε;) διδάσκει
    Φοῖβον, ἀλεξικάκου ἀρχὸν ἀκεστορίης,
Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγ
    Καὶ νεαρὰς νούσους, καὶ νεαρὰς βοτάνας·
Τοὔνεχ' ἕως Ἰνδῶν φανεροῦ σέλας ἠελίοιο
    Γαῖαν ὑπαὶ δύσῃ πάντροφον Ἑσπερίων,
Τείως μοι κλέεος καὶ τιμῆς μιν θέμις ἐστὶν
    Ἢ ἴσων, ἢ καὶ λαμπροτέρων λαχέμεν·
Ἔστι γὰρ Ἀστεροπαῖος ἐν ἥρωσι, νέης τε
    Ἠδὲ καὶ ἀρχαίης ἴδρις ἀκεστορίης.

Φιλίας ἕνεκα ᾖδον

ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΣΛΑΔΟΣ, Ἀμστελοδαμαῖος.

GVLIELMI PISONIS,

Medici Amstelodamensis,

HISTORIÆ

Naturalis & Medicæ

INDIÆ OCCIDENTALIS

LIBRI QVINQVE.

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER PRIMVS.

De Aëribus, Aquis, & Locis.

MEdicinam ignotos inter homines feliciter five conftituendi five faciendi aptior fabricari norma non poteft eâ, quam Hippocrates, omnis in arte boni auctor optimus, tradidit initio l. de Aëre, Aquis & Locis. Quicunque artem Medicam, inquit, integrè confequi volet, hæc faciat oportet. Primo quidem temporum anni rationem habeat, quid unumquodque illorum poffit. Nulla enim in re fimilia funt; fed multum differunt, tum ipfa ad invicem, tum in propriis permutationibus. Deinde etiam Ventos calidos & frigidos, maxime quidem omnibus hominibus communes, mox autem eos, qui unicuique Regioni funt peculiares. Aquarum item facultates examinare convenit; Quemadmodum enim guftu differunt, & pondere: fic quoque virtute, aliæ aliis longe præftant. Quare fi quis ad urbem fibi incognitam perveniat, circumfpicere oportet ejus fitum, quomodo fcilicet ad ventos, & Solis exortus jaceat. non enim idem poteft, fi ad Boream jaceat, & fi ad Auftrum; neque fi ad folis exortum, neque fi ad occafum. Et hæc quidem diligenter oportet perfcrutari; tum quomodo in aquis fe habeat: utrum paluftribus utatur & mollibus, an duris: five ex fublimi, five ex faxofo loco fcaturientibus: falfis item crudifve. Terra etiam ipfa confideranda, nudane fit & aquis carens, an denfa & aquofa: item an concava & æftuofa, an alta & frigida. Hominum infuper victus ratio perquirenda, an bibaces fint an lurcones & otio dediti, an vero exercitiis corporis & laboribus aliis ftudeant, & edaces, & vini temperantes. Et ab his quidem fingula conjectare oportet. Nam qui hæc omnia probe cognoverit, aut certe horum plurima, in quamcunque urbem licet ignotam, ingreffus fuerit, neque morbos ei regioni peculiares & proprios, neque communium naturam, quæcunque tandem ea fuerit, ignorabit: & propterea neque in eorundem curatione vel dubitabit vel errabit. Quorum utrunque illis evenire folet, qui non hæc ipfa fedulo edoctus fuerit.

Quum ergo conftet, curari morbos non poffe, fine prævia cognitione, cognofci vero nequeant fine notitia rerum, quibuscum vivere homines confuerunt: omnino neceffe habeo, Medicinam Indiis & imprimis Brafiliæ congruam ex propria experientia traditurus, ad exemplum Maximi Medicorum, de Natura Cæli Solique ea præmittere; quæ lectorem meum veluti manuducant in notitiam eorum, quæ curationem morborum iftis in oris occurrentium propius concernunt. Quod vel ideo neceffarium duxi, quia fideribus mire faventibus & regionibus fertiliffimis omnino ac faluberrimis perperam folet attribui, quod erat vel incolarum vel advenarum intemperantiæ aut imprudentiæ: eorumque imprimis infcitiæ imputandum, qui in extremas & incognitas mundi plagas abeunt, & profeffione artis, falutis humanæ facile præfidis, operam præftent mortalibus; Hippocratis interim præcepti immemores non raro deficiunt in fanitate curanda, five ea confervanda fit, five erigenda.

Brafiliæ Continens, ut maxima & præftantiffima totius novi Orbis pars magno fuo merito cenfetur: ita, fi penitius introfpiciatur, non minus jucunda atque falubris deprehenditur. Adeo etiam, ut Aëris, Aquarumque & Locorum cum temperie tum falubritate poffit cum quibuslibet Europæ vel Afiæ regionibus certare. Situm quippe fi fpectes, figuramque, à fecundo circiter ab Æquatore ad quartum fupra trigefimum latitudinis gradum excurrens longioris Trigoni fpeciem refert. Bafin habet ad Orientem: angulis Æquatorem & Septentrionem fpectantibus. Ab illa Bafi in Occidentem

recta porrigitur: ita ut Angulus extremus ignotis ad Meridiem regionibus absorbeatur. Quod in Orientem spectat latus, Hesperiis objacet Æthiopibus; interposito vastissimo mari. Vnde est, quod non minore valetudinis ac vitæ commodo, quam animi oblectamento habitetur. Etenim tota ejus frons blandum & benignum Subsolanum, ab auris matutinis natum, continenter recipit. Is mirum in modum homines cæteraque animantia demulcens, atque ab intolerabili Solis, vertici perpetuo imminentis, æstu vindicans magnum quid sanitati tuendæ confert. Flatus ille, siquidem accedat mare, summo mane: sin recedat, adultiori demum aurora exoritur, totosque dies pervadit. Neque enim, ut multis Indorum in locis, circa vesperam languescit: quin intenditur adeo, viresque sumit eundo & comitante Sole, ut ultra medias noctis horas non raro vigeat, & aëris nocturna condensatio nequeat dilatationem ipsius & motum naturalem facile hebetare ac superare.

Alterum latus (quod à Peruano Regno celsissima montium juga & immensa disterminant spatia) Zephyrus perflat, ventusque Mediterraneus sera nocte infestat. Qui licet ob admixtos infinitis è paludibus surgentes vapores, habeatur insaluber; adeo tamen à montibus mari vicinis coërcetur, & propulsatur à succedente marina aura, ut vix queat ad littora usque penetrare. Quodsi ob pluviosas quandoque malacias per diem integrum (quod rarum est valde) spirasse contigerit, remotiores à mari, & Occidenti objectos, vehementius; maris vero accolas, atque imprimis nautas, una vix leuca à littore remotos, clementius exercet.

Quemadmodum vero annuis temporibus integri semestris mutationes haud magnæ: ita diurnis & nocturnis evidentiores contingunt; eo quod dies & noctes non magis pares sint spatiis, quam differentes calore & frigore. Nam Sol altius ascendens, postquam terrarum & hominum poros aperuit, profundius & pari intervallo se occulit; unde condensatus aër extremam noctis partem magis roriſluam efficit. Hinc rigidum & penetrans frigus corpora ferit inde à tertia nocturna, maxime vero circa gallicinium, usque ad exortum Solis. Ideoque incautioribus advenis hanc terram recens ingressis perquam molestum atque noxium esse solet, & tantum non omnem spem præcidere vitam in hisce vel aliis Indiarum oris beatam transigendi. Hujus rei non ignari indigenæ, focum perennem juxta lectos pensiles alunt, ejus ut beneficio insecta non solum venenata, sed etiam nocturnum frigus, simul & terræ fuligines arcere à se queant.

Porro rectus ascensus & descensus Solis brevissima facit crepuscula, noctesque adeo diebus pares, ut ne quidem unius horæ discrimen agnoscant. Noctibus æstivis, frigus intensius: hybernis, quod mirere, mitius sæpe persentiscitur: aëre scilicet tranquillo, & nubibus undiquaque presso pluviasque minante. Ruricolæ post noctes solito frigidiores, dies serenos & sementi proficuos: Medici vero firmam, validamque corporis constitutionem pollicere consuerunt: contra, si tepidæ noctes præcesserint.

Pluvialis temporis initium fit mense Martio vel Aprili; finis est Augusto. Quo Sol redux ex Cancro materiam pluviæ ex parte dissolvit in ventos, unde procellæ & turbines subinde nascuntur. Has mox vernum tempus excipit, blandissimeque componit. Diversitatem quidem umbrarum, nunc in Austrum, nunc in Septentrionem projectarum, experiuntur Brasiliæ cæterique Tropicorum Incolæ, (Amphiscii propterea dicti) nullam tamen, ut Doctiss. Scaliger, aliique non infimæ sortis Philosophi, fuere arbitrati, circa anni tempestates mutationem; bis nempe accedentis, & bis recedentis Solis; sed tunc solummodo cum abit ab Æquatore ad Tropicum vel Cancri vel Capricorni, usque dum eo redierit & Æquinoctium absolverit. Prosper Alpinus duplicem æstatem quod uno anno dari testetur in Ægypto, id non tam à Solis quam admirando Nili accessu & recessu provenire existimandum est.

Tempora anni non nisi duo sunt, calidum & siccum æstas dicitur: alterum quod calidum & humidum, ac Veri Europæo simile, brumæ vicem supplet. Idque verissimum omnibus in Indiis intra utrumque Tropicum deprehenditur. Hiemis enim & æstatis initium atque finis licet ob particularia incidentia loci, tum & Æquatoris majorem vel minorem vicinitatem, non in idem tempus incidant: plerumque tamen annus sex fere mensibus ad humidum & totidem ad siccum vergentibus absolvitur. Adeo ut vel hinc etiam veritas Strabonis dicti confirmetur, nullum scilicet annum in Indiis inveniri utroque tempore sine pluviis. Et quidem ea ratione, ut hic non, sicut in multis Africæ & Asiæ, ejusdem nobiscum Latitudinis, oris, maxi-

maxima exinde intensio & remissio æstus, sed nulla vel saltem exigua percipiatur, (Sole licet Brasiliensium zenith mense Octobri & Februario transeunte, radiisque secundum angulos acutissimos reflexis feriente terram.) Quæ diversitas istarum regionum Incolis, ob crebras malacias noxiosque tepores, interitum: harum contra ob dominatricem auram salutem promittit perpetuam. Vnde facile est colligere anni tempestates esse non tam immediate ex Sole & astris eorumque motu æstimandas; quam ventorum specie & diversitate, Regionisque qualitate ac situ peculiari. Eadem causa solemnibus illis Torridæ Subsolanis vel Favoniis reddi potest. Quin in locis hisce Mediterraneis paulo versus occidentem noctes non solum, sed & dies aliquando sunt frigidiores, quam in orientalibus littoralibus, usque adeo ut pruina aliquibus quandoque capillos riguisse constet. Etenim in Indiis cum multa sint admiranda, illud tamen vel imprimis videtur omnium physicorum ingenia superare, quod in eadem Cœli plaga, Solis accessu & recessu pari, iisdemque anni mensibus ab orientali parte quidem circa Oceanum æstas & siccitas sit; ab occidentali vero trans juga montium & paludes Brasiliæ, hiems, nebulæ & pluviæ. Vt in tanta locorum vicinitate, quod ad rationem tempestatum attinet, iidem pæne populi sibi mutuo antipodes videantur esse. Quam miram dissonamque naturæ varietatem, atque alia ejuscemodi, si quis diligentius apud se reputet, profecto intelliget, Antiquos multa de Æquinoctiali circulo & Torrida zona falso opinatos esse. Cum, contra quam Aristoteles & Plinius aliique sunt arbitrati, non solum habitabile hoc Clima, sed & temperatum ac fertile utique reddant tum rores perpetui, tum pluviæ & jucundi à pelago flatus, dum vapores mane surgentes & nebulas tempestive discutiunt, æstumque meridionalem temperant, ac Soles purissimos & nitidissimos reddunt. Hinc vero humorum, qui in nobis sunt, à putredine conservatio. Neque tamen præcipua salubritatis vel longævitatis ratio, ut quidam voluerunt, Æquatoris est vicinitas, ob æqualitatem quam imaginantur tempestatum. Nam multis sub linea Æquinoctiali locis habitatis nec Solum nec Cœlum ad salubritatem favet: sicut Insula D. Thomæ, Guinea aliæque provinciæ testantur, ubi corpora à torrente calore arescunt & resolvuntur, minimeque longæva fiunt. Etenim attracti à Sole verticali & præsentissimo vapores ob perpetuas malacias non disperguntur, neque aquæ agitantur, sed stagnant. Tum si qui perflant venti, languidi sunt, & veluti longo itinere fessi, ventis subitis aut mediterraneis facile se submittunt. Vnde tepores vaporosi, nebulæ & putredines enascuntur. Quod sub Æquatore navigantes non sine miseria experiuntur in penu & aqua imprimis, quæ putredine fœtoreque concepto bis terve solet corrumpi in vasis recens infusa, priusquam incorrupta & durabilis haberi queat. Brasiliæ vero vastissimus Oceanus tum pluviis, tum ventis perpetuam ad exhilarandum littus materiam suppeditat, non tepidam, sicut extra Tropicos solet, sed egelidam & siccam, eamque à Sole illustratam ab oriente in occidentem ad milliaria aliquot spirat. Accedit, quod palustribus & male olentibus pluviis ex continenti ortis, nunquam infestetur. Denique, ut multæ Orientalis Indiæ & Africæ partes, non cingitur vicinis Insulis, neu ventis agitatur turbidis & procellosis.

Cœlum sæpe quidem nubibus, ex oriente in occidentem latis, obductum videas, sed rarissimis & tenuissimis, inque sublimia aëris elevatis, præterquam diebus pluviis. Sol oriens & occidens inconniventibus oculis adspici potest: tumque fere ordinario apparet ut colore, ita & magnitudine; adeo ut perquam commode Diameter ejus mensurari queat. Mira undique serenitas est, præsertim circa vesperam. quæ nullos unquam succedenti Lunæ tradit vapores vel nebulas: sed noctes reddit adeo claras ut uno eodemque die Luna vetus & nova conspici, litteræque ad Lunam quadratam satis recte legi possint. Eadem Astronomo & ad cælestia intento promittit multa circa Eclipses & Nubeculas Magellanicas, Veneremque post emersionem à Sole falcatam, Mercurium scintillantem & corniculatum, accessus denique Lunæ ad stellas cum fixas tum Planetas, cæteraque Phainomena, partim antea Europæis non visa: sicut multoties fuit à nobis observatum ex specula eminentiori Astronomicis usibus per Illustrissimum D. I. Mauritium Nassaviæ Principem, exstructa, & à domestico meo accurate descripta, ad quem curiosum lectorem remitto.

Æther pro diversitate aspectuum Planetarum, accedentibus causis inferioribus, suas recipit intemperies. Crebris fulguribus Cœlum sub vesperam coruscat, tempesta-

te vel maxime ſerena, ſed ſicca. Tonitrua ſi quæ circa Æquinoctia ſuboriantur, rariſſime in Pernambuco & ſine fragore audiuntur, utut imbres effundat: in Maranhan ceu propiore Æquatori, vehementius & crebrius intonant. Multæ Irides, Halones, Dracones ignei volantes apparent. Grandines vix unquam conſpiciuntur. Nec eſt, qui obſervaverit altiſſima montium cacumina nive tecta, aut brumalem oſtentaſſe canitiem.

Pluviarum guttæ admodum ſunt magnæ, gravique decidunt impetu, quas moleſtus aliquando tepor præcedere vel ſequi ſolet. Ros Europæo, cum pinguior, atque adeo fæcundior, ſic ob nitri quo impregnatur copiam penetrantior multo ac tenuior, præcipue æſtate, exiſtit. Manifeſtum hoc in ferro imprimis, multo magis in materiis minus ſolidis. Quæ ſub dio poſita facile corroduntur & exeduntur. Intenſior enim Solis radiorum fervor, poros corporum ſublunarium aperit uſque adeo de die ut nocturno rori ſubtiliſſimo facilem uſque in profunda aditum faciat. Vnde per quotidianam viciſſitudinem humiditatis & caloris illata putredine, vermium diverſorum generum fit generatio. Quantum vero omnibus his noxius eſt ros, tantum gramini & paſcuis proficuus, imo neceſſarius, ne æſtate inopia pluviarum torreantur. Hoc ſolo enim arentia loca & humorem ſitientia refocillantur. Nihil item rore magis alimentoſum, quo ſolo tot beſtiolæ & infinita inſecta vivunt: quod & divinus Poëta dixit; *Quantum ros nocte reponit.* Eſtque adeo eximiæ efficaciæ ros matutinus, ut & pecora & homines æſtuantes, ac ſpirituum profuſione fractos mirifice roboret. Concentrando enim calorem nativum ingeminat, atque appetitum acuit, adhæc urinam provocat.

Eteſiis ceu anniverſariis ventis ſereniſſimis hæ oræ diverſis temporibus gaudent. Semeſtri enim hiberno ſive pluvioſo, ex nubiloſa auſtrina plaga intenduntur & Vulturni velut naturam induunt. Hinc vehementius quam Aquilo, menſibus æſtivis, dominantur, aërisque imperium obtinent. Adeo etiam ut ductus aquarum inde à menſe Martio ad Octobrem illis obſequia præſtent. Reliquo anni tempore ex Septentrione in Auſtrum maria coguntur. Circa Africæ latus occidentale, Braſiliæ oppoſitum, plane diverſo modo ſe res habet. Quippe ab Aprili ad Iulium menſem, verſus Septentrionem rapidus eſt fluxus; inde ad Octobrem tranquillum mare. Hinc ad Ianuarium verſus Meridionalem plagam Oceanus truditur: mox circa medium Aprilis denuo nullum *Currens* maris (ut fluxum illum generalem Verulamius appellat) experiuntur nautæ. Atque hæ diverſitates potiſſimum quidem intra Tropicos libero æquore naviganti- bus percipiuntur. Adeo ut hi venti generales, Tropæi dicti, minime ſegnes, partim regendo *Currens* maris, partim proprio flatu (non ſpontaneo aliquo raptu ab ortu in Occaſum, ut Scaliger & ante eum veteres quidam imaginati ſunt) id efficiant, ut hinc navigantes verſus Africæ, vel Europæ oras, eadem redire, qua venerant via, nequeant.

Æquor Braſilienſe ut plurimum tranquillum eſt. Cui temeritas Barbarorum ſe fidens, gemino ligno ſuberoſo, *Iangáda* dicto, inſidentes, ſecure piſcaturam exercent aliquot leucis à littore remoti. Cærulea & ſubnigra ejus facies exterius eſt, interius viridis. Agitatum noctu igneſcit, magnoque lumine refulget. Salſius quoque deprehenditur quam verſus Polos, adeoque pellucidum, ut piſces ultra viginti orgyarum profunditatem aureo colore micantes, ex altis puppibus commode conſpiciantur, meridiano tempore, Soleque ſplendente. Ac tum ſimul intueri licet, quam diverſus & contrarius ſubinde ſit motus in profundo mari, ab eo qui in ſuperficie à tumultuariis fit ventis. Quod jactas bolides, aliaſque artis nauticæ conjecturas non parum eludit.

Si mare circa Æquinoctium nimis languidum deprehendatur, admodum inſidioſa habetur illa tranquillitas. præſertim, ubi atræ & ſordidæ nubes conglobatæ, ut fit, accedant, quæque univerſo repente impetu ſeſe effundant, unde momento immenſæ rates evertuntur.

Licet autem juxta littora æſtu ſatis vehementi ſalum intumeſcat, non tamen agros invadit, aut vicinas terras depreſſas inundat, ſed ingenti fremitu rupem quandam ſive maris teniam, *Reçiffo* Luſitanis dictam, pulſat maximoque impetu verberat. Illam ſummo naturæ miraculo & beneficio ibi poſitam fateri, quotquot videre, coguntur. Crepido enim cautium longo tractu excurrens, inſtar muri ſe violentiæ barbari & indignantis elementi objicit, fidaſque ac tutas navibus ſtationes & portus præſtat. Largiſſimam præterea ædibus materiam, qua Olindæ & Paraybæ templa ac monaſteria ſuperbiunt, ſuppeditat. Maximam Braſiliæ partem eadem nunc interrupto & flexuoſo, nunc continuato

tinuato rectoque ductu tuetur. Ejus latitudo (quæ planissima est, & quasi arte superficie tenus polita) ad passus viginti, subinde triginta & ultra se extendit. Tantæ vero altitudinis est, ut vix maximo æstu inundetur.

Nova plenaque Luna mare ad duodecim pedum altitudinem (quod in Paranambucensi littore fit circa quintam) attollitur, pariterque deprimitur. Verum non rite observata sex horarum vicissitudine, sed pro ratione decursus fluviorum & pelagi intemperie, vel citius vel tardius æstum vastissimus Oceanus absolvit. Ita tamen, ut mensibus æstivis accessus: hibernis vero recessus sint & longiores & vehementiores. Quid, quod fluxus lunares, paucis tantum à littore miliaribus; *Currens* vero maris per universum æquor persentiscant navigantes.

Cæterum ad extricandas perpetuas nautarum controversias circa longitudinem hujus Continentis, scire interest, magis ad Occidentem à natura collocatam esse quam peritissimi quique Geographi & Hydrographi hactenus sunt opinati. Operæ pretium itaque duxi illud addere, quod ex sedula observatione Eclipsium Lunarium nobis constat. Initium siquidem deliquii, quod in vigesimum Decembris anni millesimi sexcentesimi trigesimi octavi incidit, inter Olindam Paranambuci, & Vranoburgum Daniæ, tribus horis & quatuor minutis differre deprehendimus. Vnde reducto calculo, facile erit colligere, quæ causa sit erroris; cum plerique naucleri ultra quinquaginta minuta à nobis discrepent.

Vniversa Brasilia (cujus Incolæ Antœci sunt Hispanis & Æthiopibus; Periœci Iavensibus: Antipodes Aureæ Chersonesi populis) Coloniis & Præfecturis quatuordecim, totidemque circiter fluviis distinguitur. Horum beneficio territoria fertilitate & commoditate differunt. Præter quamplurimos amnes, fontibus inclytis & utcunque herbosis habitata Orientalis pars scatet; iisque passim, mira divina bonitate irrigatur, potumque hominibus juxta ac pecoribus abunde subministrat. Armenta silvestria siti æstuantia eo confugiunt, seque ad luxum inebriantia aquis, præda fiunt venatoribus. Rapidi sunt plerique fluvii mensibus pluviis, & tunc de subito in altum excrescunt ac ripas egrediuntur. Econtra vero is, qui Paranambucensis Præfecturæ terminator & D. Francisco sacer, totius Brasiliæ facile maximus est: mensibus quidem æstivis rapidissimus simul & altissimus existit, ruptisque obicibus valentius ruit in campos & mare. Mensibus autem pluviis, quod mirandum sane, aquas decrescere, modiceque tantum in pelagus sese exonerare videas. Cujus inauditæ diversitatis causam, alii aliam perhibent. Sed sub accuratissimis Regionum lustratoribus & ipsis Philosophis etiam nunc lis hæret. Quamvis autem tanti fluminis fons aut origo nondum à quoquam fuerit lustrata, tamen evidens ratio videtur evincere ex intima parte hujus Continentis descendere, & quidem è Lacu illo mediterraneo à multis celebrato, qui omnes fluvios, ut & hunc nostrum, ab altissimis Peruviæ montibus versus ortum demissos, recipit & in Oceanum emittit. Nostrates hoc flumen celocibus aliisque ratibus *Canóas* dictis ad quadraginta milliaria ascendentes adhuc satis latum & profundum, insulisque amœnum & scopulis horridum invenerunt. Indigenarum quoque & Lusitanorum fide constat circa quinquaginta milliaribus à mari, ipsum de altissimis rupibus seu cataractis, *Cacoéras* vocant, præceps ruere nec altius ab iis qui è mari veniunt ascendi posse. Supra cataractas fluminis alveum porro pergere versus *Corum* ad aliquot milliaria, usque ad ingentem illum Lacum, in quo multæ sint insulæ perquam fertiles & habitatæ. Inque hunc Lacum aureas arenas à rupibus auriferis versus Peruviam jacentibus detritas per infinitos torrentes deduci.

Cæteri plerique fluvii vel potius rivi, qui ad hanc Brasiliæ oram in Oceanum effluunt, ad minimarum etiam navium onera è mediterraneis deferenda sunt inepti, quod aquis destituantur. Illi enim paucis exceptis, licet tribus aut quatuor milliaribus non absint à fontibus suis, nihilominus in ostiis magnorum fluminum speciem præ se ferunt. Quod fit propter maris accessus, fauces illorum illudentes. Exemplo sit *Rio formoso*, item *Rio grande*, & alii, omnes magnarum navium qua ostia capaces: qui tamen, ut versus mediterranea vix duabus leucis à littore absunt, ita pedibus genu tenus transeuntur. Cum nulli tamen alii in hac Americæ parte reperiantur, qui tantos imbres alveo suo excipiant. sed constat ratio. Vastissima montium juga procul à littore demittunt vim illam pluviarum à tergo, & exonerant se versus Occidentem. Mox

versus Orientem ad rapidissima, ne dicam & totius mundi maxima: uno quidem brachio versus Septentrionem in Amazonum & Maranhan flumina: altero ad divi Francisci, atque illa quæ *de la Plata* & *de Ianeiro* dicuntur, versus Austrum erumpunt. Hæc receptis in se quibusdam amnibus invalescunt & aliquando ad milliaria triginta in Oceanum labuntur, tanto impetu, ut in ipso mari dulces à nautis hauriantur latices, ac si è fonte aliquo salirent. Porro Lacus juxta littus reperiuntur, qui mari licet vicini & quasi contigui, aquis tamen sunt dulcissimis. Præterea putei, paucis ante annis, circa ipsum littus, & quo æstus maris pertingit, effossi, potabiles aquas & dulces ignoto vel dubio venarum commercio, impertiunt. Vnde percolatas omnisque salsedinis expertes prorsus haurire datum: quæ licet fontanis inferiores sint, domesticis tamen officiis sufficiunt. In remotissimis vero desertis rivuli quidam è lacubus oriundi, hieme dulces, subsalsi æstate existunt; quod stagnantes Solis assiduitate adurantur.

Tellus hæc ex diverso naturæ lusu constat. Qua enim in planitiem longe lateque sternitur, gleboso ponderosoque & præpingui ac irriguo est solo *Vergea* Lusitanis dicta: multorum fructuum ferax: cannas sacchareas imprimis, tum & credita quæque semina multiplici reddit fœnore. Aprici campi minus æstate, sed mensibus potissimum pluviis (licet terra tunc habitantibus tristior videatur) lætissime virescunt, prataque messem negantia pabulis vigent. Frumentum & secale nimis celeriter in germen evocantur à jugi perpetuoque solis fervore & indulgentia agri. Qui proinde multa versatione (nec autem interquiete unquam indiget) fatigari debet, additaque potius arena quam stercore, ferendis frugibus aptior reddi. Secus enim germinatio nimis festinata aduritur vel exhauritur. Qui ab exoticis seminibus & his quæ diutius in terra foveri debent, proventum expectant, maturationem retardent oportet. Ne foliis luxurient plantæ, ac granis postea & seminibus cassæ reperiantur, atque ita spem votaque agricolarum destituant. Committere terræ plantas & semina oportet mensibus Februario & Martio, quum nempe finem æstatis excipit tempestas humida. Fieri vero utrumque debet prima vespera, non de die, nec adulta nocte. Quæcunque profundius & quo radii solares non pertingunt, inhumant, in vitæ discrimen ea incurrunt, quod sub cute sua intense frigida terra, præcipua æstate, taleas & semina facile enecet. Cujus rei advenæ & novitii experimentum non sine magna jactura fecerunt. Semina sicut & fructus colligunt diverso plane tempore in locis acclivis & sitientibus quam declivioribus & uliginosis. Quid quod horum plurima toto anno & omni tempore plantentur & germinent: felicius licet vel infelicius, pro locorum & plantarum diversitate. Quod evidentissime apparet, præsertim circa proceras illas arbores, quas *Cocos* & *Palmitas* nuncupant. Etenim hæ citra ullam anni temporis, seniique arborum observationem transplantatæ virescunt jucunde, & fructibus eximiis abundant, in littore sterili gaudentes foveri; modo radices, quas infinitas & brevissimas habent, leviter tantum terra cooperiantur. Harum enim cæterarumque Indicarum arborum radices adeo à frigore subterraneo abhorrere deprehenduntur, ut nonnunquam Solis desiderio foras prorumpentes, terra se condi vix patiantur. Nonnullæ arbores & quidem nobiliores, sicut *Acaiú*, *Vbapitánga*, *Cajá*, *Andá*, *Iaçapucáia*, , *Mureçý*, *Ietaíbá*, *Araticú*, *Ibabirába*, Ficus & Myrtus sylvestres *Iamacarú* & *Cambuý* dictæ: Planta quoque *Ananás* & alia semel dumtaxat in anno florent, tempore verno, quod circa Octobrem est: mox fructus proferunt, Sole ingrediente Capricornum, & durant ultra tres menses, posteaque quiescunt. Solus, quantum constat, fructus *Guitycoroí* semel biennio; fructus autem arboris *Ibiraée* quod est Guajaci Brasiliensis, vix quadriennio producitur. Pauciores arbores nativæ hactenus ad sativas relatæ: sylvestres tamen cum sint, fructus elegantes, & gratissimi saporis proferunt, maxima quidem ex parte frigidos, cum astringendi facultate. Quasi natura benigna hæc mortalibus immodice æstuantibus solatio dederit, proruentibusque humoribus frenum imposuerit. Plurimæ arbores & frutices toto fere anni tempore flores & fructus feliciter protrudunt, simulque Ver, Æstas & Autumnus in iis conspiciuntur. Horum facile principes, *Murucujá*, *Mangába*, *Pacóba*, *Banána*, *Ianipápa*, *Araçá*, *Pindóva*, *Cocos*, *Mamáon Pinhoins*, *Piementa*. Quibus annumerantur, Vitis, Citrus, Malus Medica, Ficus, Cucumeres, Melopepones, Citrulli Malogranata bifera & trifera, aliaque plurima ex Lusitania & Angola olim, & nuper è Belgio adducta legumina, radices & olera passim in hortis exculta, atque in

in culinis domestica facta. Imo & Piper orientale, & alia infinita exotica, tam sata Europæa, quam Aromata Asiatica benigne fert tellus. Sed regio quondam diplomate ne vilescerent propter abundantiam, prohibita & prorsus eradicata. Qui racemos per totum annum desiderant, vineas diversas, diversis putant mensibus, maturasque postea uvas colligunt. Vnde non ignobile vinum, creticum æmulans, exprimitur. Quin & omnis generis fructus atque frumenta etiam nostratia singulari fertilitate explerent colonorum spem, si quod universale remedium contra Formicarum illam Strumam inveniri posset. Nam locis angustis & quoque uliginosis vel ignis vel aquæ beneficio per impigrum agricolam facile arcentur. Sed cum nulla regio ab omni parte beata, vix credo potentissimum hunc hostem superatum iri posse. Quod non tam à Soli quam Solis vi procedat, qui ubicunque sub zona torrida, etiam in Indiis Orientalibus, atque in vicina Peruvia, infinitas Formicarum turmas generat. Partes autem Indiæ, ut quoque Brasiliæ, extra Tropicum sitæ, Formicas vix norunt; unde & fruges ibi uberrima. Vtinam natura plures feras formicavoras collocasset, quæ simul tot myriades abligurirent, sicut mira illa aspectu animalia quadrupedia *Tamendoá* dicta, quæ Canis magnitudine, longis instructa unguibus, alte fodiendo formicarum latebras detegunt, iisque illico exertam trium fere dodrantium linguam immittunt exilem, opertamque Formicis repente contrahunt, deglutiuntque deceptas. Formicæ autem hæ (*Rey do Brasil* Lusitanis non immerito dictæ, quod perpetuam tyrannidem exerceant) aliquæ Europæarum plane similes, aliquæ triplo majores & alatæ, omnivoræ sunt. Aggeres quoque & tumulos ingentes, in modum metarum fœni, è terra ab illis exstructos, videas. Huc inopi metuentes senectæ, non tecto vel calle angustis, ut Virgilius eleganter de suis Formicis cecinit, sed augustis convectant atque reponunt quidquid populant nigra hæc Formicarum agmina; ita ut in campis, in sylvis, aliquot leucarum spatio, perpetuæ semitæ, opere earum ferveant. Quam vero noctu Luna plena operentur, interlunioque cessent, quam celebres undique earum conventus, quam diligens cum obviis collocutio atque percontatio, quam denique futurorum quidam sensus, cum, imminentibus mensibus pluviis, tumulos suos cavernosos altiores struant, &, quod omnem fere intelligentiam superare videtur, granorum in penu reconditorum umbilicum, quo germen emitti solet, sollicite excidant, hic conspicere datur. Ita ut vel stupidissimus spectator Salomonis proverbium in memoriam revocet, ubi ignavos ex earum œconomia incitamentum laboris capere jubet. Plura de mirando regimine dicenda forent, nisi jam dudum propositi limites transiissem.

Qua lacustris est hæc Regio, ob perpetuam uliginem funditus æque ac in superficie viret. Tum diverso plane herbarum fruticumque palustrium genere, adeoque mira naturæ solertia luxuriat, ut herbosam terram, non aquam diceres, amphibiorum æque & piscium latibulis destinatam. Non omnia loca paludosa & lacustria insalubria esse, monumenta veterum quoque confirmant in Italia, ubi insignia quædam & fertilissima habitacula paludibus proxima, incredibili tamen salubritate fruebantur, propterea quod commercium haberent cum mari, & motione perpetua non paterentur stagnantes putrescere. Circa ostia vero fluviorum, ubi paludem aqua marina singulis æstibus inundat, ab immensa Ostreorum & Cancrorum multitudine perreptatur, atque tortuoso illo arborum genere, *Mangle* dicto, ita obsidetur, ut viatoribus & piscatoribus prorsus sit inaccessa.

Qua montosa, raro sterilis vel otiosa apparet, sed in acclives & amœnos colles (exceptis vastissimis montium jugis in desertis mediterraneis) exsurgit. Contingit quidem arbores & gramina mensibus pluviis læte virentia, æstivis ob ardores solares emori, eaque incensa ingenti spatio subinde incendium producere; sed ipsi Incolæ iis incommodis prospicere norunt, dum loca illa excisarum & recenter combustarum cineribus fœcundant, ut frugibus Cerealibus Americanis aptiora fiant.

Qua arbustis sylvisque densissimis vestitur, multo olim labore Lusitanos ad pyxidem nauticam iter suum instituere coëgit. Quod nostratibus etiam nunc & mihi usui fuit, in muniendis viis per deserta, patentque nemora in longitudinem aliquando ultra ducentas & trecentas leucas. Qua ad arborum vastitatem, cymbæ uniligneæ ex iis fiunt centum & quinquaginta hominum capaces. Qua ad altitudinem, sagitta à fortissimo emissa quarundam summitatem haud facile superat. Arbores denique variæ magnitudi-

tudinis indiſcriminatim hinc inde per campos & ſylvas videre eſt, earumque ramos variis carduis, imo & integris diverſæ ſpeciei arbuſculis frugiferis onuſtos & ornatos. Haud dubie, quia tot volucrum cohortes, cum excrementis ſimul alvi nucleos ſeminaque fructuum ibi deponunt: quæ in fervido earum ventriculo præmacerata, facilius germinant. Ex hiſce nemoribus fragrantiſſimæ quoque arbores balſamis & gummi gravidæ, non tantum medicinæ gratia, ut *Copaiba*, *Cabureiba*, *Icicariba*, ſed lucri cauſa ob colores & tincturas varias, alioſque uſus eximios ad Europæos apportantur. ut ſunt *Ibirapitánga* arbor illa Braſilienſis κατ᾽ ἐξοχὴν ita dicta, & rubra tinctura nulli non nota. *Tataiba* ſive lignum flavum. *Arariba* cortice rubro. *Vrúcu*. *Iacaranda*. *Antinuba* ſive Cedrus alba, & aliæ multæ quæ ædificiis navibuſque ſtruendis aptiſſimæ, quod aquis minus perviæ ſint & ferant ætatem. Ex quarundam corticibus nunc funes igniarii, in militantium uſum, nunc in navium neceſſitates torquentur, & rudentibus materiam ſubminiſtrant. Denique è colliſis lignis *Caraguatá*, *Tataíba*, *Ambaíba*, aliiſque ferulaceis plantis ibidem naſcentibus, ignis luculentius, quam ex concuſſo ſilice, à Barbaris elicitur.

Si quæ loca ſint aridiora, mirabiles illas Climaces, ſeu funes potius ἀφύλλους, generali nomine *Timbó* & *Çipó* appellatos proferunt, quæ ſua flexilitate & tenacitate apud fabros & vietores ligaminum, contuſa apud piſcatores, coriarios, & naupegas, rhois & ſtupæ vicem ſupplent. Inter has Climaces, non minus notatu digna illa quæ *Guembé* nomen à Braſilianis accepit. Texitur enim Cannabis & Sparti modo, cum alios in uſus, tum præcipue in anchoralia: neque materia ulla ad nauticos funes & maris impetus aptior; namque ut ſalſuginem amat ea planta, funis quoque ex illa confecta marinis aquis immerſa, identidem revireſcit. Et anchoris alligata, fluitantes in ſalo naves egregie continet, non tam ab innata duritie, vel operis firmitate, quam viriditate ipſa, & lentitia quadam ad inſtar corii: ut ſeſe vel in altum elato navigio, modo in tenuitatem extendat, vel reſidente rurſus in craſſitudinem contrahat: quod ſecus in noſtris evenit rudentibus, quæ nimirum ipſa vi ac pertinacia ſæpe rumpuntur.

Nemorum pleræque arbores, cum ab Autumni & Veris viciſſitudine nihil fere patiantur, frondibus tamen & foliis non eodem ſimul tempore veſtiuntur & ſpoliantur. Præterea non unaquæque arbor foliis ſimul omnibus orbatur, ſed parte una decidente altera tam diu manet, donec prior repullulet. Mirari quoque ſubit, primum naturæ hoc fœcundiſſimum theatrum contemplantem, herbas & plantas in Europa à natura molles, hic caulibus ligneſcentibus luxuriare: Earum quoque non paucas ratione loci inter ſe plurimum diſcrepare; nam quæ vix fruticis magnitudinem æquarent in pratis, in denſis nemoribus ſummæ videri proceritatis. Accedit, quod varii generis Hederæ fabiferæ, Phaſeolique pulcherrimi, ſuprema arborum cacumina ſcandentes, topiarii inſtar operis perpetuam umbram præbeant. Inter hæc virgultorum opaca, ipſis Faunis conſecrata homines pariter ac feræ ſe abdunt vivuntque ſecure. Multi enim in illis ſunt ſecreti tramites; qui ſui gnaros haud parva in venando voluptate perfundunt. Quæ ſylvarum fontiumque prærogativa multis Indiarum regionibus denegata eſt, maximeque occidentalis Africæ parti habitatæ, ac propterea Torridarum regionum nomen merito obtinent: ab immodico enim & ingenti æſtu dehiſcunt illæ, ut ad fluvios umbroſoſque ſaltus diffitiſſimos pecorum greges amandari neceſſum ſit. In agro enim arenoſo longe majores ab incolis perferuntur calores, quam ſi terreus eſſet eodem Solo, Cælo & Sole. Ita & montoſa differunt à planis & nemoroſa à nudis, ac perinde ut humilioribus aut altioribus montibus aſſurgunt, magiſque aut minus ſylvis veſtita ſunt, frigus aut calorem aëri majorem aut minorem conciliant.

Porro ſicut Peruvia crebro ex æſtuantibus cavernarum latebris: ita nunquam Continentis hujus tractus orientalis terræ motum fuit expertus. Metallis enim & igne ſubterraneo, ſpirituum & vaporum genitore paſſim deſtituitur. Excipe montes in Præfectura *Çeára* adeo argentiferos, ut theſauros hactenus pollicitos, nunc cum fœnore Batavis præſtare cœperint, atque etiam nunc præſtarent, modo Plautinum illud minus in nos quadraret.

Tum denique homines noſtra intelligimus bona,
Cum quæ in poteſtate habuimus, ea amiſimus.

Atque hæc de diverſitate terræ nobis cognitæ.

Illa autem deſerta & ſolitudines frequentibus jugis arduas, inque Occidentem porrectas

rectas Anthropophagi tenent. Europæi qui investigando loca incognita vastissimos istos & fragosos saltus penetrarunt, testantur, se non minus fertiles ibi, herbososque montes & convalles vario animalium genere occupatos vidisse, quam in littoralibus & habitatioribus locis. Quod ipsum postea verum comperi: hoc tamen discrimine, quod quo ad mediterranea loca penetres altius, eo plura quidem mineralia eaque ignobiliora se offerunt, sed fontium inopia atque ob auras devigescentes æstus diurnus major, & noctium frigus intensius: frequentiores denique lacus piscosos hybernæ pluviæ, in æstivam penuriam, suppeditant. Mediterranea enim opem plurimam à cælo imbrido habent, non circa vegetabilia solum, sed & ferarum atque piscium miram obæsitatem, ut condimento proinde minori indigeant. Mel quoque sylvestre, fructus *Içabucájo*, *Ietaíbæ*, Palmæ & sylvestres Ficus, defectum fructuum *Acajú* in desertis locis supplent. Quæ tesquis & rubis, cæterisque spinosis fruticibus passim adeo horrent, ut vi via facienda sit. Inter cætera, *Caragúatá*, aliique cardui, rorem & aquam pluvialem copiose concavis foliis, calicis instar perpetuo continent, quæ deficientibus rivis & pluviis ingenti solatio hominibus æque ac animalibus existunt.

Duæ tantum indomitæ feræ (serpentibus exceptis) in tam vasta Regione extimescendæ reperiuntur, Tigres & Apri. Quarum illæ insidiosæ, velocitate valent: hi tardiore sunt cursu. Vtræque autem famelicæ existunt. Eædem pastæ, quod mirere, adeo fiunt ignavæ & meticulosæ, ut ab ipsis Tapuyeris, & gregariis etiam canibus, in fugam confestim agantur & capiantur. Vsque adeo satietas non homines tantum sed & feras enervat. Inter belluas marinas vero, plures invenias feroces & prodigiosas satis. licet enim summè admirabilis Dei potentia atque solertia in rebus cœlestibus, iisque quæ in aëre & terra fiunt, unicuique patescat; maxime tamen ea in mari prælucere videtur, in quo tam variæ & stupendæ rerum formæ conspiciuntur, earumque vires & proprietates deteguntur, ut quærendi & contemplandi nullus unquam futurus sit finis, meritissimoque jure ea quæ dignoscitur pars, illius quæ ignoratur minima dici possit. Sunt autem Thynni, Delphini incredibili velocitate cæteros superantes. Serræ porro, & Lamiæ sive Tuberones inter rapaces primum locum obtinent. Hi formidabili rictu pisces non tantum, sed & urinatores devorant, nimiæque voracitatis pœnas aliquando dant; quod pisces echinati, cornuti, tum quoque venenati, degluti eos interimant. Sicut eleganter Oppianus olim cecinit:

Occisæ occidunt hostem, perimuntque necantem.

Serræ vero perpetuum cum Cetis bellum gerentes, eorumque præcordia gladio radiis acutissimis horrido fodicantes, mare tingunt cruore.

—— His est audacia tanta.
Hi fortem Ponti Regem formidine nulla
A grege sejunctum aspiciunt, solumque vagantem:
Atque catervatim veniunt ad martia bella.

Cetorum vero mensibus præsertim pluviis magna apparet copia, quod fœtus ibi edant. Quos cum maris recessu contingit hærere in vadis, multum olei inde redundat. His quoque monstris annumerantur Vaccæ marinæ & Nereides, Brasilianis *Iupipiápre*, Lusitanis *Peixemulher* dictæ. de quibus Virgilius,

Frons hominem præfert, in piscem desinit alvus.

Notatu dignum, quod eximiæ tot arbores, frutices & herbæ, figura, foliis & fructibus à veteris orbis vegetabilibus, paucis exceptis, dissimiles appareant. Idem in avibus, animantibus & piscibus deprehenditur: ut & insectis alatis atque non alatis. Quasi ex diversitate Climatum, non tantum hominum, sed etiam sensitivorum & vegetabilium prodirent differentiæ, idque non adeo ex astrorum synergia, quam vi Solis & Soli genio peculiari. Quæ omnia ut ineffabili colorum pulchritudine, sic & infinita multitudine hisce in oris generantur, partim nota nobis, partim incognita. Quorum aliqua, sapore & dignitate Europæa superant; aliqua longe inferiora existunt. Ex quibus utique apparet, quam mirus & varius lusus sit in orbe terrarum. Meritoque beati Incolæ haberentur si omnium horum Creatorem cognoscerent. Quum è contrà tam fausto sub cœlo, tam agrestia & distorta illis sint ingenia.

Hæc breviter de Aëre, Aquis & Locis dicta sufficiant. Quorum utique temperies optima parum est ex se culpabilis. Neque enim Solis calore torretur hæc terra, neque squa-

ſqualore vel aquarum penuria reſiccatur, neque frigore extinguitur, ſed rore perpetuo imbribuſque multis ac fontibus irrigatur. Vnde & feraciſſimum eſſe, & multa illic tempeſtive naſci oportet. Præterquam enim quod Balſamis nativis, oleis, mellibus non unius generis abundet, herbarumque ac radicum medicarum & ad tutandam valetudinem potentium ferax ſit: quæſtuoſiſſimam inſuper culturam facit, quantum ex aliquot retro annorum meſſibus colligi potuit. Animalium denique omne genus ac boum imprimis armenta in maximum numerum augeri & crebrius parere, certum eſt. Quæ loci ſalubritatis fama non paucos olim ſenes alioſque minus proſpera utentes valetudine, ex Hiſpania, & Indiis aliiſque diſſitis locis excivit ad aërem & aquas has Cœlo datas, tamquam ad duo validiſſima vitæ & valitudinis præſidia. Perquam mature enim pubeſcunt Incolæ: ſeneſcunt tarde, idque ſine canitie aut calvitio. Quo fit, quod longe ultra centeſimum ætatis annum, viridi ſenecta, non Americani tantum, ſed & ipſi Europæi fruantur, totumque adeo territorium Macrobium dici mereatur. Non aliter ac ſi fervor juvenilis frigore ſenectutis repreſſus, temperatiorem illam in calidioribus hiſce plagis efficeret. Advenarum enim proles crebris licet morbis infeſtentur, multique ſuccumbant, imprimis noſtrates infantes, non tamen id tam debet Cœli intemperiei, quam præpoſtero nutriendi modo imputari. Exemplo ſunt vel maxime Braſilianorum liberi vivaciſſimi. Qui cum ventre duro ſint & prominulo, ſolidiſque toris, quamvis ſubucula tantum leviori induantur, nihilominus injurias Cœli ſecure contemnunt. Rident matres ineptam noſtratium & veſtiendis & educandis parvulis induſtriam, qua perſpirationem impediri & catarrhos multos generari aiunt. Nulli inter illos, ſtrabones, luſcioſi, claudi, gibbove deformati inveniuntur: cum tamen infantes nunquam aut linteis involvantur, aut involuti faſciis Europæorum more ligentur. Frigida frequenter lavantur. Idem provectioribus uſitatiſſimum eſt: cum ob innatam genti munditiem, tum ad firmandam & tuendam corporis ſanitatem. Porro alacres ſunt & ſucculenti omnes, vaſiſque amplis, brachiis cruribuſque lacertoſis & firmiter compactis, minus tamen pinguedine farctis. Qui nobiſcum militant maris accolæ, non admodum ſunt aut moribus agreſtes, aut corpore proceri, ſuntque mares invicem maribus, mulieres mulieribus ſimiles: eo quod paucioribus anni tempeſtatibus obnoxii, etiam rariora vitia in ſemine ſeminiſque efformatione concipiant. Plerumque enim ut hominum inſtituta & mores, ita quoque naturam pro varia Regionis conſtitutione mutari videmus. Præter longævitatis beneficium & alterum eſt quod rariſſime adverſa valetudine afficiantur. Primo quod fortibus naſcantur, & incomparabili aëris ventorumque ſerenitati atque æqualitati exponantur: tum quod tantum non ignorent, quid curæ ſint, quid animi affectus, quid corporeæ voluptates. Sub eodem tecto, eoque levi & ad inverſæ modum carinæ palmis inſtrato, multæ ſimul familiæ degunt. Has caſas peregrinaturi deſerunt ad tempus, ſupellectilem quam curtam habent & liberos humeris impigre portantibus fœminis. Eodem ſemper victu & amictu, eoque ſimplici gaudent. Quippe ſolum goſſypium ad veſtitum illis ſufficit, juxta illud Lucani ſcilicet:

Terra ſuis contenta bonis, non indiga mercis &c.

Nullus denique illis habendi amor, paupertatique ſe addicunt voluntariæ, ea quidem æquitate, ut cui plus eſt, lubens impertiat minus habentibus, pari dandi & poſcendi invicem facilitate. Radices omnes alimentoſas, quod dignitate *Mandiocæ* cedant, imo ipſum panem ex oryza aut milio, Aſiaticis tantopere expetitum, contemnunt. Omnibus fructibus poma ſilveſtria, *Acajú* dicta, præferunt, quod egregie ſuccoſa ſint, & ad victum æque ac potum ſufficiant. Nam ſiceram ipſis ſuppeditat, in multos menſes, fæcibus depoſitis, duraturam; & præſtantiſſimas caſtaneas, penu recondi aptas. Alii etiam fructus, præſertim *Pacóba*, *Ananás*, *Mangába*, *Ianipába*, *Caraguatá* expreſſi ſimile vinum vel ſiceram ſuppeditant, nec minus inebriando idonea. Fiunt & alia ex radicibus *Mandiocæ*, *Patáta*, Milio Turcico, Oryza, quæ maſticata multa cum ſaliva exſpuuntur. Sputum hoc vaſis tandiu conditur, donec ferveat, fæceſque ejiciat. Vina vero hæc citius aut tardius ad fermentandum inſurgunt, prout dulciores, acidiores vel acerbiores ſunt ſucci ex hiſce plantis fructibuſque expreſſi. An non à ſimili materiæ conditione dependeat quoque anticipationis & poſtpoſitionis ratio in febrium paroxyſmis, viderint Medicorum ſcholæ.

Servitutis jugum nequaquam tolerant. Tripudiis inconditis & potationibus impendio

pendiò ſunt dediti. Cibum capiendi ſtata tempora ignorant. Recte aut perperam factis, nihil poſt mortem præmii aut ſupplicii ſupereſſe exiſtimant. Vane interim fabulati, eorum, quos ſua mors extinxit, animas immortales fore. Otium amant, magnoſque labores declinant, ſecure & in diem viventes. Cujus rationem cum Hippocrate eam eſſe arbitror, quod rerum ac temporum uno modo ſe habentium facies eadem ingeneret ſocordiam, varietas autem animum & corpus ad labores excitet. Quin etiam otio & quiete creſcit ignavia; exercitatione vero, mentis & animi robur alitur. Ætatem ac vitæ decurſum æſtimant ex Heliaco Pleiadum exortu, qui fit menſe Maio. Numerum autem annorum ætatis ſuæ ut retinere poſſint, ſingulis annis reponunt unam caſtaneam de *Acajú* ſemel duntaxat in anno circa Ianuarium provenientem. Fœminæ pudicæ non deformes ab octennio ultra ſexageſimum annum ſupra fidem fœcundæ; imo ſeptuagenariæ orbos infantes lactantes viſæ ſunt. Facili negotio & nemine obſtetricante pariunt, rariſſime abortientes. Pleræque puerperæ ſtatim poſt partum ſurgunt, ad proximum flumen properant ablutum corpus, & impigre, cum ad cætera domeſtica officia redeunt, victum hinc inde conquirendum. Liberos defunctos ultra biduum aut triduum non deplorant, matribus miſerando ejulatu totam domum implentibus. Lachrymis, quas in poteſtate habent, profuſis, cognatos reduceſque excipiunt amicos, eorumque labores peregre exantlatos, multis ſuſpiriis atque gemitibus deflent, circumdatis collo brachiis & capite ad pectus adpreſſo. Olim antequam Luſitanos agnoſcerent numeroſi & pæne infiniti erant, ac pagi undiquaque adeo frequentes, ut Indiarum luſtratores ſagaciſſimi dubitarint an ulla orbis pars Braſilia populoſior fuerit unquam. Nunc autem ad paucitatem redacti; nam Luſitanorum ſævitia, alii pæne ad internecionem deleti, alii in miſeram ſervitutem abrepti, alii fuga ſibi conſulere & intra Continentem latere ſunt coacti. Qui inter Luſitanos & Belgas degunt Neophyti, Chriſto quidem dant nomen, ejuſque ſacra ſequuntur; ſed frigidius. Quin adulti circa ea adeò ſunt remiſſi, ut merito putes, ore duntaxat, non corde Chriſtum colere. Vix etiam placita noſtra, niſi tenellæ ætati, nondum præoccupatis animis, remotiſque parentibus, inſtillari poſſunt. Lingua inter ſe haud differunt. Et quamvis quondam ex feroci proſapiâ fuerint orti, mutuo tamen cum Europæis commercio & conſuetudine uſque adeo ſunt cicurati excultique, ut exuta barbarie, humanitate nonnulli cum noſtratibus contendant. ut & hic illud Taciti uſurpare liceat, Mitius circa Oceanum vivitur. Qui etiam nunc litterarum & characterum ignari, nihilominus antiquitatis memoriam, tam pace quam bello geſta accurate conſervant. diligentiſſime namque junioribus tradunt quæ à majoribus acceperunt, imo ſenes dies noctesque integras in illis tradendis conſumunt, juniores vero tradita facile accipiunt, & retenta fideliter aliis quoque inculcant.

Mediterranei contra, immanes, truculenti, ſine lege, ſine religione, ferino prorſus ritu in hunc uſque diem, nulla ſtabili aut fixa ſede morantur, quin vagantur huc illuc, prout victus ubertas aut penuria tenuerit aut abegerit illos. Soli vivere amant. Tuguria nec latibula ferunt, ſed ſub dio perpetuo victitant. Ita ut pauca quæ de ipſis dici aut ſcribi mereantur occurrant. Piſcibus & feris mira tam odoris quam curſus ſagacitate inſidiantur. Iacula validiſſimis lacertis atque ſtupenda arte, ſine arcu torquere norunt. Mari non niſi nantes utuntur, qua in exercitatione tantum valent, ut truculentum illud maris monſtrum Tuberonem ſive Lamiam aſſequantur & capiant, ſiniſtra ad natandum utentes, dextra acuminatum palum geſtantes, quem obvio hoſti contra ipſos expanſo rictu horrendoque hiatu inſurgenti inſidioſe in os immittunt; bellua interim marina manum apprehendere ſatagens tali artificio decepta, ſeſe profunde defigit, & capere cupiens, vel ab inertibus barbaris capitur, qui dorſo furentis inſilientes (pugna ſane admirabilis, & ancipitis eventus) jumenti inſtar illam circumagendo per undas, minores piſces in eſcam venantur. Præterea adeo ſtrenui ſunt urinatores, ut ſi piſcis vel aliud quid in fundo quærendum ſit, patentibus oculis vrinentur totius horæ ſpatio. Quod Lectori non incredibile erit cum de Ægyptiis proditum ſit, per totam diem in aquis poſſe deliteſcere, & ubi ad ſummitatem aquæ enataverint, capite non prolato reſpirare. Viri pariter ac fœminæ fuſis capillis, diverſa licet tonſura, cæteris corporis partibus depilatis, vix ullo circa pudenda velamento, incedunt, aviumque diſcolorum plumis ſe exornant. Colore quodam fuſco ex *Ianipápa* pomo expreſſo, corpus turpiter pingunt, ut terribiliores in bello videantur. Et ne facies ornamento de-

ſtituatur, lapillos viliſſimos & longiſſimos, perforatis à prima infantia auriculis, labiiſque inferiobus & maxillis infigunt. Quod licet viſu fœdum, illis tamen regium videtur. Ominibus & auguriis dediti, ariolis, ſagis & impoſtoribus quæſtui ſunt. Alii Tonitru, alii Vrſam minorem, aliaque ſidera pro numine habent. Tanta eſt inter illos confuſio & diverſitas linguarum, ut exinde ſolum atrociſſima bella & crebra naſcantur, inimicitiasque inter ſe exerceant perpetuas, ſupraque fas humanitatis & odii ſævas: imo vel ipſos ludos aliquando in ſerias clades convertant. Ad bella ituri, miro quidem ſilentio & ordine ſimplici procedunt. Ad manus ubi ventum eſt, horrendo fremitu & ululatu aërem feriunt, imbreſque ſagittarum utrimque emittunt, tam lethali veneno infectas, ut vel leviſſime vulneratos crudeliſſime interimant. Fœminæ lactantes & prægnantes deinceps à virorum conſortio abſtinent. Vbi autem pepererint, ſecedunt in ſilvam, & infanti umbilicum concha præcidunt, & una cum ſecundinis coctum devorant. Maritus tempore puerperii uxoris loco decumbit primis à partu diebus, & puerperæ inſtar bellariis & epulis fruitur, ſubindicans neceſſitatem lapſas vires reſtaurandi. Cum in morbum eorum quis inciderit, amici accedunt, quiſque ingenium advocat, remedia quorum notitiam experientia ſibi comparavit, profert. Mox ſpinis arborum *Carnaiba*, piſciumque dentibus, quibus ſagittas aſperant, in toroſis brachiorum & femorum partibus alte cutem ſcarificant & incidunt, membraque à laſſitudine potiſſimum vindicant. Idem fere præſtant per validam ſuctionem, ore pando parti dolenti applicato. Vomitum vi concitant contortis ſilveſtribus foliis, gulæ immiſſis. His & ſimilibus remediis fruſtra adhibitis, nihil ultra tentant, nec tamen ægrum relinquunt, ſed unanimi conſenſu, tamquam de ejus ſalute deſperantes, clavis ligneis illum ferociter interimunt: gratificantes tamen illi, & ille ſibi, quod maſcule interire ipſi contingat, omnibuſque miſeriis eripiatur. Hoc enim lætabundi in ipſo mortis articulo, quaſi de Euthanaſia, gloriantur. Non minori cum applauſu in parentis quam victi hoſtis cadaver ſæviunt, illud præ turpi amore, hoc præ immani vindicta crudeliſſimarum ferarum ritu dilaniantes & intra ſe ſepelientes. Vtriuſque carnes (modo non à veneno extincti) oſſa tenus dentibus abraſæ diræ ipſis epulæ exiſtunt. Optimatum vero cadavera ab aliis optimatibus toſta comeduntur, præter oſſa; quæ à proximis conſanguineis ſervantur ad nuptialia convivia, & tunc in minutiſſimas particulas contuſa, bellariorum loco devorantur. Quibus nondum conſumtis, capillos ſibi, in ſignum luctus, evellunt. Vix poſſum, quin his addam, quibus præſtigiis verbipotentes Sagæ (quas quoque Medicorum loco in pretio habent) & alii Sortilegi miris artibus populo imponant, miſeriſque perſuadent, ſe ex eorum corporibus, animantia, lapides aliaque exſugere, quæ ipſis videntibus evomunt. Imo Reguli ipſi quoque ſibi medendi facultatem arrogant, ad quos matres ſuos infantes ægros adducunt, qui ab illis fricati & Tabaco conſputati, ſi interea moriantur, à matre & conſanguineis comeduntur.

Nemo itaque mirabitur ſi majorem herbarum cognitionem habuerint Aſiatici, quam Americani: cum hi animantibus non contenti, in rationalia quoque ruant. Illorum autem multi ex inſtituto Pythagoræ vel abjectiſſimo parcentes inſecto vegetabilibus vitam ſuſtineant.

Non abs re fore exiſtimavi, ſi facta à propoſito pauliſper digreſſione, aberraverim, barbariemque illam miſeram, tum quæ huic genti paterna & innata ſunt, paucis expoſuerim: præterea ut conſtet, nullis creaturis adeo voluiſſe novercari naturam, quin abunde alimenta & medicamenta ſuppeditaverit, eaque exacte à venenis diſtinguere docuerit. Quod cum in animantibus & plantis quam plurimis ſolertiſſime, tum in radice *Mandihôca*, Americæ primo alimento, imprimis videre eſt. Denique ut demonſtrem, longe hanc à nobis diverſam vivendi rationem & temperamenta diverſos aliquando morbos & medendi modos ſuppeditare.

Reſtat ut conſideremus, quæ valetudini potiſſimum vel proſint vel averſentur, & unde originem ducant morbi. Inquit enim Hippocrates, Corrivatio una, conſpiratio una, conſentientia omnia. Quorum ſi vel unum deficiat, tota hominis ſtructura facile corruit. Enimvero cum ſub Zona torrida, omnia aſtra verticalia vehementius agant, &, quoad motum annuum, exceſſu ſubinde ſiccitatis & humiditatis: quoad motum vero diurnum, perpetua viciſſitudine caloris & frigoris: non poteſt non eoſdem effectus microcoſmus experiri. Vt enim planta novella, Soli genium, tamquam naturæ ejus minus conveniens, licet in melius tranſplantata, ſæpe non fert: ita multi Europæi,

paei, aut imbecillitate naturali, aut rite vivendi imperitia vel intemperantia, aëri & aquis hisce saluberrimis, primariisque vitæ fulcris, minus assuescere possunt. Vnde non raro illis de lassitudine spontanea primæ querelæ, quæ ex sententia Hippocratis, νόσους φράζουσι. Boreales, licet æque ac Meridionales corporibus sint compactis, mollitiem carnium tamen ex intemperie incurrunt, nisi tempestive ea cacochymia exturbetur, missis compositis, solis simplicioribus tenuiorumque partium alimentis se tradant, ne cruditas & crassities humorum fomitem obstructioni, obstructio perspirationi & circulationi sanguinis impedimentum adferat. Adeoque si Hippocratis effatum, Ξύμπνοια μία, locum habeat, hic sane ejus, tam necessitas, quam perpetua veritas elucescit. Quippe immodico existente calore, si perspiratio undique est libera, nulla exinde persentiscitur molestia; sin minus, ponderosius fit corpus, ac brevi materia morbi futura colligitur. Circulatione enim naturæ perpetua impedita, & humoribus spiritibusque, sive ab interna sive externa causa, cohibitis, ingeminatur fervor, pejusque inde quemlibet se habere oportet. Quod sicut in omni vitæ officio verissimum, ita in somno manifesto deprehenditur. Idem cogita si lasso vel febricitanti intempestive medicamentum vel cibus exhibeatur. Ab his itaque sequentibus vitæ institutum fiat.

Quisque excelsiorem locum & contra occidentem opertum, atque in Orientem apertum eligat ad habitandum: talem inquam ubi Continentis crassum ventum ab ædibus arcere, tenuem vero & solisequam marinam auram perpetuo admittere commode possit. Adeo denique mediterraneis locis maritima à veteribus quoque prælata fuisse constat, ut Vitruvius narret, translatum oppidi & quatuor tantum milliarium propius mari admotum, salubritate morbosum statum mutasse. Pectoris ac stomachi regionem probe tectam quisque domi ac foris habeat: quod nihil hisce corporis partibus magis inimicum, quam post æstum diurnum, frigus nocturnum. Quo fit, ut clausis cutis meatibus, sudores retro pulsi, varios morbos progenerent. Quibus enim tempestive sudores fluunt, rarius valetudinem adversam incurrunt, aut si quando in morbum incidant, minore negotio restituuntur. E contra fit iis qui difficulter sudant. Partes veste, umbra aut quavis alia re tectæ exudant: eæ vero quas Sol ferit, insensibiliter perspirant. Per vim enim à Sole sudor elicitur, servatur à tegumento.

Aquæ thermales vel balneæ hactenus incognitæ sunt. Artificiales humidæ & siccæ, contra externa mala magno salutis commodo in usu existunt. Quæ nunc ex pura puta aqua, nunc compositæ ex odoriferis herbis (quas Brasilia producit eximias) conficiuntur. Cavendum tamen, præsertim noviciis & advenis, ab immoderato vel frigidarum vel calidarum usu. Quarum illæ torpores & obstructiones, materiam intus cogendo: hæ membrorum languores, carniumque effæminationes faciunt ob spirituum exolutionem. Quamobrem ne humor alimentarius facile foras evocetur, temereque resolvatur, Incolæ cavent oleis balsamisque nativis. Quasi barbaries commune quid habeat cum erudita antiquitate, cui familiaris olim fuit, licet nunc exoleverit, unctionis usus.

Porro exercitia vehementiora sedulo vitanda sunt. Aura hæc licet blandissime terram exhilaret, Solisque ardores clementer mitiget, tamen motu defatigatis obest. A vento enim adiapneustia: ab immoderatiori vero exercitio, summa humorum spirituumque accensio & acrimonia proficiscitur. Tempus ambulationis opportunum est matutinum, modo maris accessus auram intendat & maturet, exhalationesque nocturnæ prius cispellantur: tunc enim blande stringitur & concentratur calor naturalis. Maxime autem ambulare circa Solis occasum prima vespera conducit: quod vires corpori, robur & appetitum stomacho restituat, ob temperiem optimam aëris & auram intensiorem: Cum tamen aliis Europæ & Africæ regionibus calidioribus vespertinus flatus, *Seren* Lusitanis dictus, merito extimeri soleat. Labores & motus vehementiores tum animi tum corporis, maxime obesse: lucubrationibus quoque mentem citius turbari, memoriamque labefactari asserunt. Hoc certum est, difficilius vigilias & labores ob citam virium exhaustionem tolerari sub Zonis torridis, quam temperatis; torporemque advenas & desidiam primo quidem invisam, at postea placitam contrahere. Somnus diurnus brevis, quem in lectis pensilibus promiscua multitudo capit, commendatur. Insuetis tamen aliquando obest, ac propterea multum concedendum hac in re consuetudini. Corporis vigilantis decubitus merito præferendus somno, præsertim eo loci ad quem aura marina, non radii Solares possunt pertingere. Somnus nocturnus in

lecto molliori, & plumis avium referto, admodum improbatur, quod viscera accendat. Qui Sanitati consultum vult, pedibus coxisve nudis ne jaceat, præsertim post mediam noctem. Densato enim corporis habitu à nocturno vento venæ arteriæque per se meanti sanguini transitum, tum & perspirationi insensibili atque sudori exitum præcludunt: ac tum quidem, ob transpirationem cohibitam, postridie pejus & gravius habent. E diverso illi qui mediocriter cooperti somnum capiunt, jucunde ac optime valent, lævioresque se sentiunt, emisso præsertim sudore levi & roris instar tenui. Adeo ut facile sit in hisce Regionibus, concedere Sanctorio, Per transpirationem insensibilem plus evacuari, quam per omnes sensibiles junctas.

Qui Veneris æstui frenum injicere nesciunt, hujus cæli temperiem ferendo nôn sunt, ardorem juvenilem extinguunt, senectutem ante tempus maturant, perspirationemque remorantur. Vnde cruditates ad ambitum effunduntur, catarrhos in cerebro, in corde palpitationes moventes.

Inediam Incolæ impatientius ferunt. Ante omnes biliosis vehementer obest. Qui si stomacho forte vacuo somnum capiunt, facile tum capiti, tum cordi mala accersunt. Proinde ægris juxta & sanis conducit modice & sæpiuscule cibum & potum capere. qui quo minus compositi vel calidi, eo conducibiliores ad sanitatem. Quisquis enim seram & beatam Senectam attingere desiderat, sive advena, sive indigena, caveat sibi à vini & carnium usu quotidiano. Quæ enim ex nutrientium & calefacientium sunt genere, siquidem vincantur, corpora quidem sanguine & calore replent: Sed sin minus, frigidi & aquosi solent nasci humores. Calida omnia & amara atque acria mane imprimis vitanda. Poma vero Aurea, Limonia, Citria, *Mangába Murucujá*, melopepones, Citrulli, reliquaque refrigerantia, sive cruda sive condita utiliter comeduntur à jejunis, quibus inter delicias sacra habentur, quod cordi conferant, tum & mensibus præcipue æstivis ad jucundissimam maturitatem perveniant. Vnde abiit in proverbium, Non intrat ædes medicus, in quarum vestibulo crebri Arantiorum cortices mane conspiciuntur. Sedulo cavendum ne fructus ulli colligantur, antequam radii solares ab exhalationibus nocturnis eos repurgaverint. Præstat illos, astringentibus exceptis, ante potius quam post pastum, & saccharo conditos quam crudos apponere. Fugaces enim cum eorum multi sint, facile corrumpuntur, imprimis iis, quibus imbecillis & intemperatus est ventriculus. Ego quidem Galenum imitatus, pepetuo suasor fui amicis, ut rarius horariis fructibus sese oblectarent: unde ipsis diu multumque bene fuit. In quotidiano usu potissimum sunt (nam reliqui ad Historiam Naturalem pertinent) *Ananas*, *Mangába Acajú*, *Araçá* major & minor, *Guajába*, diversæ species *Murucujá*, *Ibapitánga*, *Masarandíba*, *Acajá*, *Araticú Guiticarói*, *Biringéla*, *Pinoguaçú*, *Cocos*, *Banána*, *Pacóba*, ficus quoque silvestres. Hi omnes inter patrios habentur, eorumque maxima pars sponte provenit: nonnulli à Batavis & Lusitanis in hortis excoluntur tam feliciter, ut ipsi fructus vilescant. Inter subterranea sunt Radices *Patáta* & *Ymbú*, tum glandes Americani *Munduy* optimi saporis & nutrimenti, atque secundæ mensæ deliciæ. Non procul à littore in locis arenosis & salsa æquoris unda imbutis, adeo sponte luxuriat Portulacæ & Brafficæ marinæ sive Soldanellæ quoddam genus, ut pro acetariis quotidianis sufficiant.

Inter feras plurimæ existunt, quæ victui servire queunt. Apri majores & minores, umbilico in dorso præditi, carnibus optimis & saluberrimis censentur. Amphibii porci, *Capiverres* Lusitanis dicti, licet dignitate cæteris inferiores, integris militum & Barbarorum cohortibus alimento probo sunt. Idem de Erinaceis dictum volo. Antæ etiam lucifugæ, mira visu animalia, carnes bubulas referunt. Capreæ, tum Lepores & Cuniculi, Europæis haud cedunt. Tatusiæ denique diversæ speciei loricatæ, & insignes illæ lacertæ, corrupte *Leguána* dictæ, in delicatiores epulas expositæ. Neque hæc tantum, sed & alia identidem silvestria & domestica, catervatim in saltibus oberrantia, nuper ab Europæis invecta sunt pecorum armenta, imprimis boves, porci & arietes. quæ bifera & trifera utcumque existunt. Inter hæc nefrendes teneritate carnis excellunt usque adeo, ut ægrorum diætam ingrediantur, & ovillæ longe præferantur. Experientia enim constat, multa quadrupedia, pisces ac aves in cœnosis & paludosis locis viventia, non idcirco adeo postponenda esse montanis & fluviatilibus, sicut plerumque fit in septentrionali Europa, quod in hisce regionibus calidioribus eximia aëris temperies & serenitas correctorii vicem quasi subire videatur circa naturam ejusmodi animalium.

Avibus

Avibus silvestribus, partim in nemoribus, partim in aquis viventibus, optimi gustus, haudquaquam destituuntur. Licet non sit hujus instituti eas prolixe enarrare, tamen præterire nolo, quæ palato & sanitati serviunt. Vt sunt quæ in montanis habitant, Phasiani, Perdices, Accipitres diversæ speciei, ac carne optima & tenerrima. His succedunt Psittaci, Coturnices, Turtures, Palumbi, Turdi, Fringillæ, Columbæ silvestres, quæ omnes tostæ mensis inferri solent. Ex amphibiis celebrantur Anseres & Anates diversæ speciei, quarum quædam Europæas dignitate & magnitudine superant, quædam vero iis cedunt.

Cæterum inter tot volatilium genera riparia & littoria (eorum licet aliqua sint carne minus tenera) Ardeæ stellares & non stellares, Rusticulæ atque Gallinæ palustres, & similia, minus sunt prætereunda. Adde & Struthiones primarios Ambræ griseæ prædones. Nobile illud Bituminis genus Ambra dictum, Spiritibus imprimis vitalibus restaurandis per omnes Indias celebre, ex ignotis Oceani faucibus copiose in Brasiliæ littora eructans, non nisi procelloso mari alluit. Vnde fit, ut vix cessante tempestate aves & quadrupedes nonnullæ in ipso littore certatim eam devorent, priusquam ipsi maris accolæ istuc perveniant. Quod equidem mirum, cum omnis ante insolationem molle tantum gluten sit Ambra, ingratoque adeo odore nares feriens ut ab inexpertis plane respuatur: animalia tamen dulcem ejus odorem, licet hominibus adhuc latentem, prius persentiscant, ejusque sapore strenue se oblectent.

Enarrato carnium usu quotidiano, de piscibus nunc dicendum. Dubito nobilitate & frequentia piscium an ulla Regio beatior hac censeri possit; Mari, fluviis & lacubus piscosissimis, squamatos, asperos, læves, molles, cartilagineos, turbinatos, omne genus abunde suppeditantibus. Vnde advenæ æque ac primi Incolæ ægri ac sani perpetui sunt Ichtyophagi: quippe non solum exhausto omni penu, pro primario sustentaculo, sed præ cæteris deliciis, sicut olim Romani, eos amplectuntur. Inter quos Cyprini, Alburni, Tincæ, Carpiones, Trutæ, Auratæ, Lupi, imo ipsi Aselli, Europæorum figura & sapore æmuli, primum facile locum tenent. Tum Orbes, Soleæ, Scombri, Acus, Rajæ, diversæ speciei. Cancris quoque, Testudinibus, Gammaris, Squillis, Conchis, Ostreis, omnibusque testaceis & crustatis, præsertim paludes recessu maris exsiccatæ, magnopere scatent. Congri denique, Scari, Anguillæ, & hujus generis alii, quibus supersedeo.

Qui in superficie maris degunt pisces, mensibus potissimum pluviis, quod imbribus gaudeant, capiuntur: iis vero qui in recessu fluviorum & alto mari sunt, omni fere anni tempore, sed ut plurimum æstate piscatores insidiantur; atque, tum melioris pabuli gratia, tum ardoris extimescendi causa, proxima scopulis domicilia inque iis salubriora pascua deligunt, ac proinde saxatiles & fundi pisces dicti. Præcipuorum nomina, icones, differentias & proprietates videre est in sequenti libro.

In sinubus vero & lacubus nec piscium copia nec varietate à maritimis superantur, quod, licet promiscue alii aliis celerius pariant, & crescant, in lacubus tamen his æque ac in fluviis citius, quam in ipso mari id fieri contingit. Iique licet marinis & fluvialibus dicantur inferiores, dignitate haud multum tamen cedunt, quod non stagnantes vere sint aquæ, sed perspirent, indeque fluenta & rivi aliquando egrediantur.

Pisces denique vel Sole exsiccantur, vel sale (qui copiose in salinis hic colligitur) condiuntur, inque penu conservantur. Quod si crudioris cibi imprimis piscium concoctioni aquæ potum minus sufficere experiantur, pulverem ex sale & modico piperis Brasiliensis præparatum, *Iuquitajá* dictum, intermiscent, condimentumque inde conficiunt ventriculo saluberrimum, atque in omni peregrinatione merito circumferendum. Ita ut verissimum tandem in hisce calidioribus terris compererim illud Galeni testimonium de Græciæ piscibus. Alimentum scilicet ex plerisque pelagiorum & fluvialium proveniens, sanguinem consistentia tenuiorem gignere, quam quod ex pedestribus animalibus producitur, adeo ut non copiose nutriat, & celerius discutiatur. Hæc de cibis sufficiant.

Potus porro usitatus & longe saluberrimus (supra illum quem ex tot fructibus exprimi diximus) aqua est limpidissima, divinitus hisce regionibus concessa. Quæ jucundo refrigerio, Solis imprimis ardore fractos, refocillare ac summopere recreare solet. largius & crebrius pota, nullos in ventre vel hypochondriis flatus aut tormina excitat, neque ventriculum debilitat, sed melius quisque inde se habet: modo ἐνδιάπνευστος, & Regionis temperamento conformis fuerit. Atque hinc quidem ilico sudores & uri-

nas provocat, adeoque appetitum ſtomacho acuit, ut voraces Incolas reddat. ob miram enim ſuam tenuitatem alimentum in partes liquidiores penetrans intimius dividit, impediens, ne vel pinguior alimenti ſuccus aduratur, vel ejus cruditates ad renes aut membra externa protrudantur. Vnde fit, ut à calculi imprimis & articulorum morbis præſervet, rariſſimæque de duobus illis malis ſint querelæ. Conſtat, plurimos beata admodum ſenecta à tot ærumnis libera centeſimum attigiſſe annum, nec alium potum præter aquam toto vitæ curriculo guſtaſſe. Vnde facile eſt aſſentiri Veteribus, dicentibus, Μακροβιωτέρας eſſe gentes quæ aquam ſolam biberent. Cum enim aquæ hæ nive & metallis deſtitutæ è fontibus Orienti obverſis ſcaturiant, longo itinere aſſiduoque Solis ardore excoquuntur, gratiſſimæ & tenuiſſimæ evadunt, nihilque deponunt. Hibernis menſibus minus quandoque limpidæ ob crebras pluvias, nec æque frigidæ: Æſtivis, ob auram intenſiorem, frigidiſſimæ ſunt, nec tamen duræ, ſicut in frigidioribus regionibus; ſed molles, leves atque concoctu faciles. Aquæ ex imbribus collectæ leves quidem ſed calidæ ſunt, & facile putreſcunt, quod ex plurimis & diverſis partibus conſtent; ravimque ſubinde inducunt niſi excoquantur. Sicut enim contingit hominibus nudis ſub Sole ſedentibus tenuiſſimum educi per poros, relictis veluti fæcibus: ita Sol verticalis facile quod leviſſimum ſurſum rapit ex lacubus ipſoque mari, relicto quod ſalſum eſt propter craſſitiem & gravitatem. Quæ ex tumulis & montibus profluunt, iis conducunt, qui ventre ſunt duriore. ſi quæ vero aquæ ſaxa & ferrum recipiant, iis conducunt, qui humidiori & molliori ſunt ventre, quod reſiccent. Ab aquis ſubſalſis & paluſtribus in totum abſtinendum, quod indomitæ & duræ ventres adſtringant. Ac proinde ob imperitiam illi qui ventrem ſolvere exiſtimant, falluntur, quia raro perfluunt, & cum ſtabiles ſunt, à Sole exuruntur, novoque accedente imbre, craſſæ & olidæ evadunt, unde fit, ut bibentibus lienes magni & compacti fiant, ventreſque duri & calidi. Veterani non minus ſolertes ſunt in aquarum differentiis guſtandis, quam Europæi in diverſis vinorum qualitatibus diſcernendis, quos imprudentiæ inſimulant, ſi nullo habito diſcrimine aquas bibant. Illi enim optimas nihilque ſubſidentes hauriunt, quas ſublimioribus locis (ſubterraneis ob teporem neglectis) in urceis fictilibus noctesque dieſque ſub dio reſervant, ubi invitis radiis verticalibus intenſiſſime ipſo momento refrigerentur, ad Aphoriſ. Hippocr. „ Aqua quæ cito calefit & cito frigeſit, leviſſima eſt. Æſtuantibus tamen eam licet gratiſſimam, niſi offa conditur æ ante deguſtata, bibere non convenit. Cum è contrario pubes nautica & milites, peſſima omnino conſuetudine, frigida largiſſime hauſta Spiritum vini metu cruditatum ſuperbibunt. Quaſi ejuſmodi vehiculo opus eſſet, eque duobus hiſce contrariis, cordis aliorumque viſcerum tenus nihil pateretur. Præterea Afrorum & Europæorum promiſcua turba, olente illo & nimium familiari potu, qui *Garápa* vulgo appellatur, ſe implent, quem caupones, lucro inhiantes, ex nigro ſaccharo & aqua conficiunt, & vix defæcatum vili pretio divendunt, additis ſubinde foliis arboris *Acajuéra*, quorum calore vapores excitantur, citiuſque inebriare facit. Concedi tamen poteſt, ſi ſumatur modice, ſi rite factum & vetus ſit. Dilutum quoque aliud ex aqua fontana ſaccharo & limonibus confectum ſani pariter ac ægri in deliciis habent. Sicut & illum liquorem quem Lucanus apud Indiæ populos in uſu fuiſſe teſtatus eſt.

Quique bibunt tenera dulces ab harundine ſuccos.

Cereviſiam vero Europæam, Vinum abſinthites, vini quoque Spiritum quidam ceu ſalubriora his oris maximopere commendant, ſed immerito. Vinum Creticum per omnes Indias quod per ſe ſine arte ſubſiſtat, cæteris vinis Europæis eſt præferendum. Cujus uſus modicus ſit veſperi, mane nullus. Nec leviter peccant, qui Torridis plagis paulo plus juſto illud bibunt. Quippe nunquam expertum eſt, potus frigidioris exceſſum, tantum nocuiſſe, quantum calidioris, quidquid naſutiores refragentur, quibus ob malam conſuetudinem & intemperiem jam vini uſu acquiſitam ſecus videtur. Ventriculus enim eorum extenuatus ob inopiam caloris nativi, atque etiam ad ipſum aliunde influentis, cogit eos vino uti, atque in ejus uſu perſeverare. Quod quoque Galenus lib. v. de ſanitate tuenda cap. XII. confirmat. Spiritum enim ex vino vel fructuum ſicera deſtillatum calere non tantum, ſed & ſiccare conſtat, tum potiſſimum quando pituita cruda ac fæculenta colluvies pabulum haud ſufficiens objiciunt, in quo acerrima atque exurens vis ſeſe hebetet. Et tunc viſcera accendit, appetentiam proſternit, & pedetentim nimia conſuetudine exequias ante mortem maturat, ut millies, proh dolor,

dolor, obſervatum eſt in Indiis. Quin vinum ipſum, ejuſque extractum, tamquam Medicina infirmis tum animi tum corporis, data ſunt: hoc ad nimiam Spirituum diffuſionem verſus centrum in momento revocandum; illud, vel ad hilaritatem excitandam, vel ad laſſitudinem tollendam, vel denique ad ſtomachum in ſenibus roborandum: ſed quia pauci non infirmi, facta ſunt tandem omnibus potus. Ex his itaque ſatis liquere puto, veras longævitatis ſimul & incolumitatis cauſas; cum aër, olera, fructus, animalium carnes aquarum naturam ſequutæ, per continuam generationem eo deveniant ut hominum temperies fere ſit qualis aquarum.

Hactenus de uſu & abuſu rerum, ut inde conſtet, hunc orbem habitanti, quibus & quo pacto tueri ac firmare valetudinem poſſit & debeat. Antequam autem de lapſa reſtituenda agamus, paucis attingendum duxi, quinam morbi quævis anni tempora ac conſtellationes, præcipue Lunæ, æſtuſque aquarum reſpiciant: quique inter diverſas gentes, vel diſcrepantes vel communes ſint. Primum quidem, cum ob conſtantiam & æqualitatem tempeſtatum, hæc plaga ſaluberrimam temperiem ex calido & humido ſit nacta, mutationes nec tam magnæ, nec tam crebræ, ut ſupra dictum eſt, fiunt: unde certa ſalutis & longævitatis indicia proficiſcuntur. Quia, ut ait Hippocrates, „ Mutationes temporum potiſſimum pariunt morbos; & in ipſis temporibus magnæ mu- „ tationes aut frigoris aut caloris, & alia pro ratione eodem modo. Semeſtre ſiquidem pluvioſum, licet humiditas prædominetur, tamen à jugi Solis ſplendore moderamen accipit. Quod ſi ex debito & tempeſtive fiat, annum proximum ſaluberrimum, & à multis morbis immunem prænunciat. Semeſtre æſtivum, rore copioſiore imbrium raritatem compenſat. Hiſce temporibus æſtivis, ſicut morbi citius deſinunt, ita acuti ut plurimum & boni judicii ſunt. Secundum illum Aphor. x v. lib. i i i: „ Ex conſtitutionibus anni in univerſum ſiccitates aſſiduis imbribus ſunt ſalubriores & minus mortiferæ. „ Hinc laterales morbi, febres ardentes, raro lethales. Per ſiccitates autem febres acutæ fiunt, & ſi quidem annus maxima ex parte talis extiterit, qualem effecerit conſtitutionem, tales ut plurimum quoque morbos expectare oportet. Licet enim Lepra & Scabies hic incognitæ; impetigines tamen contumaces, pruritus, dyſenteriæ, haimorrhoides, inflammationes ani & oculorum, ex fervido Sanguine generari contingit. Quibus malis medendis aquæ frigidæ vel tepidæ tam externus quam internus uſus cæteris præſidiis facile palmam eripit. Ephemeras, ob accenſionem ſpirituum, vel ex Sole verticali, experimur, quas multa frigidæ irroratione per totum corpus facta, Empirici in Athletis, inſtinctu naturali potius quam Hippocratis vel Galeni præceptis ducti, reſtituunt.

Hibernis menſibus ſi Auſter perpetuus corpora exſolvat, humectet languidaque reddat, qui generantur morbi, præcipue ſunt febres putridæ, multa capitis ac ventris pituita, (juxta Aphoriſm. x v i. lib. i i i: „ Aſſiduis imbribus morbi fere fiunt febres longæ, fluxiones alvi, putredines.) „ prolapſus cartilaginis enſiformis, albus alvi fluxus cœliaco affectui ſimillimus, hydrops, hernia. Omnium autem maxime, oppilatio hepatis & ventriculi imbecillitates: quæ Viſcera ſimul cum anni tempeſtatibus mutationes accipere ſolent. Spaſmus, torpor, ſtupor, cæterique nervorum affectus in Indiis apud advenas frequentes ſunt, atque præ cæteris piſcatores, fabri, piſtores, tum milites humi cubantes, illis infeſtantur. Porro ſicut capitis vulnera & ulcera, vel ſponte vel ſolo gummi Elemni indigena facillime curantur; ita pedum ulcera tantæ ſunt malignitatis, ut vix curationem niſi æſtate recipiant. Omnibus pariter fervidioribus plagis commune videtur, plurima mala tum externa tum interna, quæ infra hepatis regionem ſunt, difficilioris eſſe curationis: contra vero, quæ ſupra; quod à perpetuo deſcenſu humorum acrium ſint libera. Morbi alii ad alia tempora bene vel male ſe habent, & ſine Medicamentis aliquando, auctore quoque Hippocrate, curantur. Pleriſque tamen his morbis æſtas non vacat, juxta Aphoriſm. x i x. lib. i i i. Atque hi omnes enarrati affectus huic Regioni tamquam patrii ſunt. Febres quotidianæ rariſſime hic inveniuntur. Imo cum Galeno aſſerere audeo, me quoque nunquam Iuvenem ullum, aut Virum natura calidum quoquomodo aut bilioſum, iis febribus correptum vidiſſe: ſed pueros tantum voraciores & hyeme præſertim exiſtente valde humida.

Quantum ad ætatem, infantia & juventus, ut dictum ſupra, morbis frequentioribus infeſtantur: Senes vero rarioribus. ad Aph. i i i. lib. i i i. „ Morbi alii ad alia bene vel male ſe habent: & quædam ætates ad anni tempora & loca, & victus genera. Et „

„ Aphoriſm. xxxviii. lib. ii. Magnam partem ſenes juvenibus minus ægrotant. Catarrhi qui frigidis Regionibus ſenes, hic potiſſimum Iuvenes & Infantes infeſtant; unde nervoſum genus quoque inficitur.

Morbi diverſis in nationibus variant. Noſtratibus, imprimis noviciis & mulieribus, ſunt compoſiti plerumque & chronici. Atque eorum longe plures morbis capiuntur frigidis quam calidis, quod à nocturno frigore minus ſibi caveant, & à diurno æſtu calorem innatum evocari patiantur; tum quoque ex nimia nutrientis cibi & potus ingurgitatione, calor naturalis inſtar flammæ imbecillis, cui multum olei confertim infunditur, ſuffocetur: unde corpora non ſolum non caleſiunt, ſed & frigida vitia gignuntur. Quippe in tam pertinaces incurrunt vel viſcerum obſtructiones, vel alvi fluxus, ut paſſim languentes decoloresque ac viva cadavera incedere videas. Luſitanis minus compoſiti, ſed acutiores ſolent obvenire morbi: Braſilianis rari, iique acuti & ſimplices, ac proinde eorum curationes & prædictiones minus fallaces.

Quodſi æſtas admodum ſicca fuerit, bilioſis & melancholicis ob nimiam aduſtionem male fit. Humidum ſiquidem, quod in ipſorum corpore adhuc reliquum eſt, calor depopulatur & deſiccat, partibus viſcoſis & craſſioribus manentibus. Vnde Tertianæ exquiſitæ & Quartanæ non minus quam in Europa graves. Sed majori cum acumine citiuſque terminum attingentes. Pituitoſis hæc omnia è contrario eveniunt. Hieme autem minus pluvioſa, teporibuſque ob defectum auræ marinæ ſuſcitatis, corpora non conſtringuntur, ſed cerebrum nervique humiditate ac uligine opplentur, quæ æſtatis mutatione ſubito accedente, circa Æquinoctium Autumnale valde noxia. Nam quia venter à redundante humore liberari nequit, aquam intercutem, profluvium album & difficultates inteſtinorum inde naſci oportet. ſic mulieres, licet fœcundæ, non concipiunt tamen, crebroque abortiunt, aut ſi quando parturiant, difficulter fœtum enituntur, eumque debilem brevique interiturum, aut certe valetudinarium. Quod quidem potiſſimum de advenis mulieribus dictum ſit. Quantumvis tempus æſtivum hiberno ſit magis ſalubre, quoniam in Braſilia ſiccitas humiditati prævalet, naturarum tamen aliæ ad æſtatem aliæ ad hiemem bene vel male ſe habent. Proinde mulieres & infantes, cum corpore ſint magis pituitoſo; æſtate melius quam hieme valent. Contra gracilia & bilioſa corpora, melius hieme, pejus æſtate. Et hæc quidem de intemperatis, quæ moderato contrariorum uſu conſervantur, corrumpuntur à ſimilibus. Contrarium vero in temperatis fieri conſuevit.

Cæterum à morbis, qui è vaporibus ex terra aut lacubus ortis naſcuntur, non eſt libera Braſilia. Cœlo enim exiſtente turbido, & vento marino à terreſtri victo, ſubito fiunt febres, catarrhi & raucedines. Incolæ teſtantur, occulta quadam viciſſitudine ſingulis ſeptenis annis humidos admodum & morboſos menſes hibernos dari; & his ſex alios ſalubriores ac ſicciores ſuccedere. Verumque comperi, non contemnenda eſſe ipſorum monita. Ab iis tamen qui Epidemici vere dicuntur, & à tetra qualitate hinc inde eructante, vel à maligno Syderum influxu, certis temporibus ſæviunt, immunis ſemper fuit habita. Anno milleſimo ſexcenteſimo quadrageſimo tertio, æſtate admodum ſicca, Anthraces non lethales apparuerunt. Variolæ peſtiferæ, quas teſtatur Proſper Alpinus in Ægypto bis in anno graſſari inter pueros, hic incognitæ. Triginta annorum decurſum ſemel duntaxat Africana mancipia huc Variolis laborantes devecta, reliquos, nullo modo contaminatos, ingenti Barbarorum ſtrage, inquinarunt. Pari fere modo contagioſa Lues inter pecora domeſtica, hieme pluvioſa, aliquos greges depopulata eſt. Eo tamen malignitatis contagium aſcendiſſe, ut peſtis, (ſicut in Peruvia non ſolum, ſed & in multis Aſiæ & Africæ partibus contingit) aut morbus peſti affinis, inde exortus fuerit, à nemine unquam compertum eſt. Magnos autem & frequentes illos dyſentericos affectus nunquam in Epidemios tranſiiſſe, admiratione dignum puto. Quaſi aſſiduitas Euri, ex Oceano ſpirantis, aërem ſerenet & verrat adeo, ut ſeminaria contagii impediantur haud aliter à calido & ſicco, quam ſub Zonis temperatis à frigido & ſicco extingui videntur. Vel quia deleteria miaſmata, eximia Aëris puritate abſorpta atque evicta, ſi non in totum pereant, ſaltem vigore deſtituta, vernaculis quidem, ſed non graſſantibus illis morbis pariendis ſufficiunt. Vnde apparet quanto Epidemici cæteris vulgaribus ſunt vehementiores, tanto in aëre ad mutandum corporis habitum, & ad peius aut melius diſponendum, ineſſe vim majorem quam in diæta & cæteris non naturalibus.

Plenilu-

Plenilunio ac novilunio, imo & quadrantibus singulis, alterationes manifestas corpora recipiunt. Quo fit, ut Medici non nisi necessitate urgente, medicamenta propinent. tunc enim dolor exasperatur, & pejus habet æger. Idem cogita de Solis motu diurno, cum supra fidem circa meridiem, biliosi morbi, noctu vero pituitosi, ingravescant. Motus Lunæ diurnus non minus quam menstruus, mutationes evidentes suscitans, observatu dignissima operatur. Singulis enim sex horis, accedente mari, morbum ingravescere ac dolorem exacerbari: vicissim sex aliis, quibus mare recedit, cruciatus paulatim minui & mitigari, ipsi ægri testantur. Quod in acutioribus juxta ac minus acutis morbis, præcipue in iis qui è fluxionibus & plenitudine oriuntur, apparet. Adeo accrescentibus aquis, æstuque maris in plenilunium incidente confliguntur cum infirmitate nonnulli; ut etiam vitam cum morte commutare videantur: quum tamen vix quemquam tunc interiisse observatum sit. Plerosque autem pelago decrescente extingui ægrotos, quia præter aliorum testimonia ipse toties experientia comprobatum habeo, confidentius confirmare ausim. Idem in partu fieri ab obstetricibus observatur. Ita ut validissimæ hæ influentiæ & occultæ Cœli mariumque qualitates, eosdem effectus nascenti & denascenti impertiri videantur, & hunc à vitæ angustiis, illum à carcere & vinculis uteri materni absolvant. Hæc eadem de animantibus brutis affirmant, quod à me tamen nondum expertum fateor. Aristoteles nullum animal maris æstu exspirare inquit. Nec est cur Plinio aliisque veterum hac in re pareamus, quasi ab Astris, vel Lunæ potissimum defectibus & auctibus id dependeret. Cum sidus illud molle, fœmineum, nocturnum, si in conchylia, frondes, similiaque sublunaria agat tanquam causa remota; minus verisimile tamen, in hominem eo usque vires suas exerere, sed eum potius ex propiore causa pati. Cum enim abundat vastissimus hic vicinus Oceanus, omnia non solum quæ proxima sunt, sed etiam longius dissita, multo vegetiora & quodammodo repletiora fiunt, atque alterantur emacianturque illo recedente, præcipue quæ aliquo humore madent, ut cerebella, medullæ, sanguis, & similia. Sicut in corporibus nostris commercia sunt spiritualia, ita quoque in profundis vasti Oceani nares quasi mundi constitutæ per quas remissi anhelitus vel reducti modo efflent maria, modo revocent, unde ejus accolæ imprimis non parum afficiuntur. A plurimis haud vanæ fidei expertissimis viris accepi, senes Empiricos in praxi exercitatissimos, ad horæ spatium mortem sibi prædixisse, & tunc demum pronuntiasse, postquam jam aquæ recessissent; cumque illum defluxum evasissent, spem certam concepisse ad sequentem recessum se fore superstites. Quod ipsum ita contigit, temporeque dicto occubuerunt. Hæc, ut admiratione digna, ita Medico perquam necessaria, ut de alterius salute, suoque honore minus periclitetur. Hanc naturæ latentem vim anxie disputare, non est hujus propositi: sufficiat per effectus scivisse, quod perturbatio hæc criticum, aliquando symptomaticum quid præ se ferat, pro dispositione naturæ aut materiæ morbificæ. Sicut enim nox, ad Aphorism. XIII. lib. II. crisin præcedens, ægris molesta esse solet, quæ vero subsequitur, levis: ita oppressio hæc aquis decrescentibus desinens, quo gravior fuerit, eo melius & levius dispositum relinquit corpus, si modo requisita ad crisin adsint: sin minus, mors eo certius subsequitur. Observandum autem quod hæ perturbationes noctu fortiores, quam interdiu existant. Quasi hi motus, Lunæ plerumque motum sequerentur, quæ noctu magis quam interdiu vires suas exerit.

Crisium observationes frequentissime occurrunt, modo morbi natura rite cognoscatur, principium cæteraque morbi tempora non negligantur. Et totum hoc quidem in subjectis ad Cœli Solique hujus temperiem constitutis, omniumque maxime in Indigenis, comperies. Crises sæpe perfectæ fiunt, & quidem tempore æstivo potissimum, quia magis constantia & æqualia tunc sunt tempora. Quapropter Hippocratis Aphorismum lib. III. verissimum quotidie experiri datur. Constantibus temporibus, si " tempestiva tempestive fiant, morbi stabiles & boni judicii accidunt: inconstantibus " autem instabiles & mali judicii. sæpe quidem per hæmorrhagias, sæpissime vero per " sudores; quos calidos & magna copia è corporibus fluentes, maxime salutares comperi, idque diebus imparibus, juxta Aphor. XXXVI. lib. IV. sin minus, ut ex defectu virium fit, & citius quam die septimo, malum. Nec minus crebro per fluxus ventris crises manifeste apparent. In quantum Symptomatici fluxus alvi, mortales in his terris excruciant, in tantum natura critice aliquando per eandem se exone-

rare amat. Tum, ſicut longo alvi profluvio detento vomitus arte concitatus, prodeſt: ita ſponte ſuperveniens ſæpiſſime ſolvit morbum.

Porro, quemadmodum hodiernæ novi orbis navigationes confirmant, quod ſecundum diverſa illa mundi Climata mores gentium & victus diverſi ſunt; ita & morbi morteſque diſcrepant: Vtque veteres morbos extingui contingit, ita & novos ex inſolita hac ſiderum reciprocatione & inclinatione, atque Terræ Auſtralis temperie generari: quorum aliqui tranſeunt ad alias mundi regiones, aliqui permanent; aliqui vero graſſari deſierunt (ſicut de Ægypto quoque teſtantur authores) ob mutatam victus rationem. Imo, præter hæc quod Cælum, Anni tempora, Aquarum & Ciborum diverſitas, Ratioque vivendi prorſus alia, facile temperamenta immutent, accedit variarum quoque nationum mixtura. Sic Europæi coëuntes cum Americanis fœminis *Mamelucos*, cum Æthiopiſſis *Mulatos*: denique Americani cum Africanis Nigritis *Cabocles* vocatos progenerant. Ex Æthiopiſſis cum Luſitanis aliquando gemellos alterum alba cute alterum nigra, criſpis capillis, oculis cæſiis naſci vidimus. Quaſi non ſolum vegetabilia & ſenſitiva tranſlata degenerarent; ſed & gentes alio traductæ & gentibus externis commixtæ nativum genium amitterent, haud ſecus ac fluvii ſalum ingreſſi propriam perdunt aquarum dulcedinem. Quod cum ita ſit, quis dubitet, ex ejuſmodi variis inſitionibus & ſemente, non diverſas fructuum craſes exſurgere, atque inde nunc implicatos, nunc novos generari morbos; qui exercitatiſſimos quandoque viros ita defatigarunt in praxi, ut circa morbi diagnoſin & prognoſin, quam maxime vacillaverint? Atque in tanta rei incertitudine non minus hi circa morbos Endemios, quam illi ſuam olim in Luce Venerea, Sudore Anglico, Scorbuto, Plica Polonica, Mentagra Ægyptiorum, aliiſque id genus morbis dignoſcendis & curandis, inſcitiam ingenue ſint confeſſi. Donec tandem remediis exquiſitioribus inventis, morborumque temporibus accuratius obſervatis, quoſdam expulerint. Nonnulli morbi ex parte novi videntur, quia periodum, tempus, eademque accidentia, non rite obſervant, curandi tamen ratione non ſemper differunt. Quæ omnia ut recte dignoſcantur, ſolerti & ſagaci judicio, multaque experientia opus eſt. Ego, quantum temporis publicis curis ſubcidere potui, Obſervationibus hiſce colligendis impendere volui. Spe certa fretus, poſtventuros Iatroſophos ſuo ingenio atque induſtria, ea quæ adhuc deſiderantur, aliquando ſuppleturos, aut ſi quæ minus recte dicta, candide reſtituturos.

FINIS LIBRI PRIMI.

GVLIEL-

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ

NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER SECVNDVS.

De Natura & Cura Morborum in India Occidentali, Imprimis vero in Brasilia Familiarium.

INTRODVCTIO.

Ndia Occidentalis atque Orientalis cum sit Medicamentis omnium generum & ad omnem curandi necessitatem instructior, quam Medicis Rationalibus: mirum esse nulli debet quod hactenus tam multa insignium virtutum recondita in sinu gerat, merita in lucem protrahi. Quamvis enim plurima in hac Barbarie occurrant cruda corruptaque & Hippocratica arte indigna: sunt tamen non pauca insuper utilissima atque antiquitatis æmula, quæque vel eruditissimos Medicos exercere queant. Multarum sane artium rudimenta ipsis ab animantibus (Quæ benigna mater natura noluit carere arte insita imprimis curandi morbos suos) ad nos redundare fatendum est. Quis dubitet ab his etiam mortalibus, licet remotissimis à Dogmatica medendi arte, non plurima saluberrima & secreta remedia atque antidota medendique modos veteribus incognitos ad nos posse derivari; quibus paulatim per manus traditis, & tandem quasi in succum & sanguinem à Rationalibus conversis, Doctorum Scholæ & Libri superbiant, modo acceptis è vulgo remediis ratio & rectus usus adhibeatur, in quo Summa artis posita est? Experientia authorumque testimoniis constat, omnes passim Indiarum Incolas Medicinam facere, & Morborum notitiam ex symptomatibus venari, ac causis neglectis, communi quadam animi notione eruere indicationes ex Morbis, iisque satisfacere contrarium remedium opponendo. Calidius enim & tenuius quod evasit, refrigerando & incrassando: quod factum est frigidius & crassius, calefaciendo, attenuandoque: quod abundat aut turget, evacuando conantur restituere in integrum. In quibus medendi conatibus, quantum vel sibi constent, vel deficiant, solertiores facile viderint, ex hac qualicunque Medicina Brasiliensi, à me per septennium observata, & ut potui succincte tradita.

Quantum vero septentrionalium Terrarum Incolæ Indiarum Aromatibus, aliisve medicamentis atque alimentis calefacientibus, ultra quam decet sunt dediti: tam è contrario Indi Ægyptiique nimis sunt proclives in vehementiora refrigerantia, immemores aut ignorantes, si par fuerit utrobique error in excessu, hunc majorem vitæ noxam minari. Nec dubium est, de Brasilia aliisque Indiarum locis recte dici, quod de Græcia olim Homerus: scilicet habere eam & suppeditare φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. Interim seniores & exercitatiores, eximii sunt Botanici, facilique negotio omnis generis medicamina ex undiquaque in silvis conquisitis conficiunt. Quæ tanta sagacitate interne & externe illos adhibere videas, præcipue in morbis à veneno natis; ut quis illorum manibus tutius & securius se tradat, quam Medicastris nostris sciolis, qui secreta quædam in umbra nata atque educata crepant perpetuo, & ob hæc Rationales dici volunt. Quos quia Andabatarum more cum morbis congredi constat, quis dubitet experimenta per mortes agere, & se Themisones strenue præstare? de quo Iuvenalis;

Quot ægros Themison Autumno occiderat uno.

Vt vel hinc videre sit, quam consone gentes, Idiotæ licet, ac nullis litteris excultæ, cum nobis

nobis Medicinam exerceant. Per manus vero tradita sibi præcepta medendi adeo mordicus retinent, ut vel mortem potius subituri sint, quam in ea re opiniones suas abjiciant. Memini in castris membra militum globulis scolopetarum icta, & jamjam ab Europæis chirurgis tam Lusitanis quam Batavis amputanda, Barbaros recentibus gummi, succis & balsamis à ferro & igne liberasse, & feliciter restituisse. Oculatus itidem testis sum, in nosocomiis relicta ulcera & gangrænas, ab illis vel solo succo Tabaci curata. Imo moribundos ex venenatorum fungorum aliorumque toxicorum esu solo potu infusi recentis radicis *Iaborandi* in instanti à letho vindicatos, me aliisque Galeni nepotibus, haud parum pudore suffusis, post tot Alexipharmacorum & Theriacalium Antidotalium irritos conatus. Ita ut postea ejusmodi collegas Barbaros subinde mihi adjungi passus sim, non adeo quidem Nostratium valetudinem ad tactum arteriarum moderari, quam dictis modis consilii copiam præbere solitos.

Febres & morbi plerique in hoc Americæ tractu familiares, prognosi & curatione ab Europæorum sæpius; ab Indorum Orientalium rarius differunt; iisque partim ex veterum institutis partim ex more Regionis mederi contingit. Reluctante autem morbi pertinacia, Brasilianorum pater vel mater familias adit vicinos, ut, si quis tali morbo vel dolore infestatus fuerit, remedium ilico promat, debitæque charitatis officia vicissim præstet. Sicut olim in Græcia moris fuisse legimus.

Quotquot hanc artem profitentur, sive Indigenæ, sive advenæ, sive mixti generis *Molatæ* & *Mamolucæ*, religiosi sunt admodum in præscribenda ægrotantium diæta. Sæpius & statis horis, ob citam virium prostrationem, cibant. Defectum enim quam excessum ægris plus semper in Indiis quam alibi nocuisse, multis experimentis ratum habent. In quo tamen medium cordatiores tenent. Errores in tenui victu, prævalente indicatione virtutis, deteriores in defectu; prævalente morbo, deteriores in excessu: in pari indicatione pares errores. Cum autem in febribus hisce multisque aliis morbis acutioribus (raro à salsa pituita, crebro à bile ortis) liberior exhalatio fiat, & spiritus nimium attenuati, facile ad delirium exacuantur; victus paulo plenior & humidior non absque ratione conceditur, quod acrimoniam bilis retundat, exsiccationi hecticæ occurrat, & spiritui elabenti successorem faciat copiosiorem. Huc accedit salutaris ille ante enarratus, lotionum, irrorationum, balnearum frigidarum & tepidarum usus. Adeo denique eos transpirationis liberæ cura sollicitat, ut nihil æque caveant, quam ne quis convalescentium vel solis radiis, vel vento terrestri nocturno se exponat. Ita, ut ex nostris Belgis quosdam paulo rigidioris vitæ impatientes ab ipsis prorsus derelictos viderim. Quamobrem morbo licet profligato, exquisitissimam vivendi rationem diutius instituunt, ne languidis visceribus bilis repullulet, & febrilis miasmatis incrementum fiat.

Cordialia refrigerantia & putredini resistentia, nunc in syrupi, nunc in conditi formam redacta, hæc maxime probantur quæ fiunt ex pomis *Murucujá* sive Granadillis, (ex celebri illo flore passionis natis) Limoniis, Arantiis eorumque floribus *Mangábas*, *Vbapitánga*, Ficubus silvestribus fragrantibus *Iamacarú* dictis, pulpa Citrulli, Cucurbitæ majoris & pomorum *Ianipápa*: tum è piris & prunis punicis quæ *Araçá* & *Guajaba* vulgo dicuntur. Radices porro succulentæ arboris *Vmbú* (quæ dignitate & sapore Citrullis haud cedunt) recentes mirifice ardorem & sitim extinguunt: accedente largiori frigidæ potu, & decantata illa ptisana ex radice *Mandihoca* facta, quæ vires imprimis reficit.

Si purgandi sit necessitas, abstinent à medicamento fortiori, imo ultra Tamarindos Mechoacannæque recentis conditurani, vel similia laxativa, vix ascendunt in morbis acutioribus. Qua in re solertiores dispensant, quasi memores Aphorism. XXIII. lib. I. pro quo magnum est quod suppeditat Barbarorum praxis. Cæterum constitutio & temperamentum Regionis, victusque ratio simplicior & alia plura facile dirimunt litem, utrum majus debeat haberi remedium, Venæsectio an Purgatio: adde quod tum criticæ Hæmorrhagiæ, tum praxis quotidiana, circa morborum rationem & curationem, Phlebotomiæ prærogativam satis demonstrent: Catharsis vero, tarde potius, benigne & raro fiat, tantumque in Meridionalibus terris postponenda, quantum in septentrionalibus præponi solet, sive conservandæ valetudini, seu morbo tollendo id fiat. Ad illud Platonis scilicet dictum: „Morbos non magna „pericula denuntiantes, minime esse irritandos medicamentis purgantibus. Quod tamen

men strictius inter primos Incolas, quam Advenas septentrionales, victu crassiori utentes, chronicisque morbis à cruditatibus ortis obnoxios observandum est.

Ad hæc, licet anni tempestates inter se differant parum, similesque sibi multum sint, ut alibi notatum est, sub solstitio tamen hiberno, Sole Cancerum ingrediente, tum quoque sub Cane & ante Canem, ob ventorum Meridionalium tepores & humiditates prædominantes, non æque feliciter instituuntur purgationes. Idem cogita de solstitio æstivo, quod in Capricorno fit, ob nimiàs siccitates. Æstate per superiora, quod ob dominium bilis in ventriculo contentæ, plurimi sint faciles ad vomitum: hieme vero per inferiora corpus purgare convenit, ob redundantiam pituitæ, præsertim si materia peccans infra septum transversum hæreat, juxta Aphorism. IV. lib. IV. Cujus necessitas si tanta in Græcia, in Indiis facile major erit. Quippe πικρόχολοι τὰ κάτω qui dicuntur, lævitatibus intestinorum infestari solent, purgationesque per superiora haud facile ferunt. ad Aphorism. XII. lib. IV.

Dubium hæret plerisque artem medendi profitentibus, quare sub zonis torridis, medicamenta purgantia, majore licet dosi exhibeantur, minus tamen operentur: Cum à præceptoribus edocti sint, tutius fortiora medicamenta, majorique quantitate in Terris septentrionalibus quam meridionalibus subministrari, ubi lapsus virium, & humorum accensio minus extimescenda. Quam diversitatis rationem, partim ex dispositione individui nasci crediderim, quod sub hoc cœlo calor vitalis ab extraneo ambiente attractus, minusque concentratus, debilius agat in id, quod à circumferentia trahere debet: partim ex effœtis medicamentis exoticis, quorum plurima quia minus durabilia, nobiliores partes deponunt, ac terrestres retinent.

In modo etiam præparandi medicamenta differunt Americani ab Europæis. Præterquam enim quod virentes & recentes herbarum succos perpetuo ad manus habentes, Apothecis facile careant: Remedia quoque ex variis composita admodum aversantur; Sed simpliciora in quovis medendi genere amplectuntur, à quibus nempe corpora non usque adeo irritantur. Quam erroneam quorundam Medicamentorum farraginem Fernelius lib. VIII. eleganti similitudine confirmat. Adde, quod nuda & genuina efficacia simplicium clarius elucescat. Hujus autem indagationi strenue incubuisse in hoc novo rerum incognitarum mundo, non infimæ utilitatis esse existimo. Præterea Lusitani æque ac Brasiliani, nativi Medicamenti infusum raro igni, sed aëri & rori nocturno versus Orientem exponunt. Vnde frigidiuscula aura subtilissimusque ros vicem correctorii attenuatione sua præbet, dum medicamenti acrioris & calidioris vires moderatur. Certe cum considero gentem hanc simplicibus & cuivis obviis ac vilioribus herbis feliciter mederi affectibus contra naturam, tam externis quam internis: non dubito priscam Medicinam omnino talem fuisse, ac maximam partem compositorum istorum Medicamentorum à recentioribus inventam esse, suo potius quam ægrotantium commodo. Vt vix me contineam quin cum Plinio exclamem; "Quo Deorum istam perfidiam monstrante, hæc constituta sunt, ut sæpe contrariis qualitatibus constantia medicamenta simul misceantur, nisi ut carnificinam (addo & aurificinam) in humanum genus exerceamus." Quod & alio in loco mecum confirmat, qui vilia Medicamenta primo aspectu non contemnit. "E contrario attonitus, ut ipse ait, quorundam persuasiones, qui prodesse nil nisi pretiosa putant, & sicut victum ex Artocreis tantum, ita ex superstitiosis compositionibus medelam frustra quærere satagunt." Sed desino, ne à non emunctæ naris hominibus hæreticus vel paradoxus in Medicina audiam.

Medendi supinitas in febrium synochorum & ardentium principiis, ut ubivis terrarum, ita in Indiis imprimis nocet, ad Aphor. XXIX. lib. II. "Incipientibus morbis si quid movendum videtur, move; vigentibus autem quiescere oportet." Nec attendendum ad Avicennæ consilium, qui non nisi post concoctiones, venas secandas præcipit, principio & vigore morbi jam elapsis. Febres enim acutæ adeo invalescunt si in ipso statim initio magna remedia non adhibeantur, ut non raro lethum secum trahant. Quin sæpe post secundum diem nihil movendum, quod motum pridie non fuit. Imo in acutissimis turgente materia, sæpe post primum, ob exolutas vires, quiescendum est. Cujus rei veritas ut fuit per experientiam deprehensa à Græcis: sic indies magis magisque in Indiis elucet. Et sanguinis quidem missiones in Nostratibus ac plerisque advenis noviciis religiosius cautiusque oportet instituere, eo quod Lusitanorum & præser-

tim Indorum solida & compacta corpora amplis vasis ac rara pinguedine farcta, ferendis fatigationibus & vacuationibus sanguinis aptiora sint. A prima namque infantia ad ipsam usque senectam (quæ utraque firma in Indigenis esse solet) cito, tuto & jucunde, amici amicis omni diei noctisve hora venas incidunt. In illo Rhasin, in hoc Avicennam imitantes, invitis tot Galeni aliorumque veterum interdictis. Celsique illud dictum „ lib. II. c. X. respiciendum, Non quæ ætas sit, neque quid in corpore intus geratur, sed quæ vires sint. Ea tamen cautione, ut quanto Europæos ac Boreales superent secandi frequentia: tanto cedant illis in quantitate mittendi una vice: ut enim in ea sunt liberales satis, ita hi è contrario parci. Nec unquam Hippocratis exemplum affecutos memini, atque ad animi deliquium usque sanguinem detraxisse; quod requisita ad id uno in subjecto raro concurrant. In juvenili, vegeto ac plethorico corpore vix septem uncias excedunt: quater tamen imo quinquies uno die feliciter incisionem repetunt. In quo nec Ægyptios plane imitantur, qui à sumpto cibo; nec Europæos nostros, qui jejunis utcunque Sanguinem educere amant. Sed ad concentrandas vires & lipothymias evitandas offam conditurae cum modico frigidæ potu exhibent.

Raro hirudinibus, quæ sunt Europæis minores, utuntur: scarificationibus autem frequentissime; tum & cucurbitalis corneis rite applicatis, phlebotomiæ defectum supplent. Solus cornearum cucurbitularum apud Americanos usus existit, eæque sunt Taurorum parvæ perpolitæ quibus altera extremitas lata, altera angustissima parvo meatu constat, quas non igne vel aqua calenti, sed oris suctione cuti validissime affigunt, reiterantque pro lubitu. Suctum illum ad Medicinam spectare novit Homerus, qui de Machaone Menelaum vulneratum curante, Sanguinem, inquit, exsugens, lenia medicamenta adsparsit. Quam vero tutum & validum scarificatio sit remedium contra plurima mala externa & interna, præter Galenum & Celsum, Oribasius ex Herodoto refert. lib. VIII. c. XVII. Et de se ipse testatur Oribasius, peste laboranti, duas circiter sanguinis libras, sibi cum successu per scarificationem fuisse eductas. Hoc idem Indigenæ faciunt volentes cute scarificata sanguinem demere: hincque copiosior, quam cucurbitulis, educi solet. Verum quod ad magnas scarificationes, ac citra cucurbitulas absolvendas, in his non convenit Brasilianis & Europæis, neque in modo neque in quantitate. Raro enim cultello, & superficiarie, sed spinis arborum; vel dentibus piscis Lamiæ (sine quibus vix quemquam eorum peregrinari videas) fiunt, altisque plagis, non adeo in malleolis veterum more, cæterisque externis membris, sicut Ægyptii aliique solent: sed femoribus, suris, brachiis, omnibusque carnosis corporis partibus. Hac ratione libras sanguinis educunt, non secus ac alii per venæsectionem. Plurimumque adeo differunt à cucurbitulis scarificatis. Vt vero doloribus scarificationis succurrant, antequam opus aggrediantur, non solum frictionibus, sed & manuum verberationibus crebris, stuporem quasi membris inferunt. Peracto opere, vulnera aqua calida irrorant, eaque Balsamis & succis linunt anodinis. Atque his solum remediis plurimos affectus restituunt, internasque partes nobiliores à noxis liberant.

Videamus tandem quæ circa Vomitoria, Sudorifera, & Opiata animadversione digna sunt.

Qui Incolarum & Regionis temperamentum calidum & humidum esse perspexerit, haud difficile dijudicabit, quando & quibus per superiora ventres exonerare sit necesse. Æstate enim sicca bilem qualemcunque, à crebro fructuum fugacium & horariorum esu in ventriculo collectam, haud tutum existimant per inferiora ducere, præsertim iis, qui πικρόχολοι τὰ ἄνω dicuntur. Cum alias dictum sit rem Medicam fere hic absolvi meris vegetabilibus, (quarum copia facile inopiam mineralium compensat) vomitoria plurima in usu sunt. Sed cæteris facile palmam præripiunt celebres illæ radices *Ipecacuanhæ*, in tractatu simplicium delineatæ. Ad has primum refugium capiunt omnes pariter Incolæ, utpote tutissimas ad exturbandum sive assumtum venenum, sive cacochymicam saburram circa præcordia hærentem. Præ cæteris autem revulsionis gratia exhibentur contra fluxus ventris, nimium in Indiis familiares. Pluribus encomiis hanc eximiam Panaceam extollerem; sed vereor ne Satyricus quispiam id de mea *Ipecacuanha*, quod tempore Catonis de Brassica nimium laudata dixit: *Brassica Dia Catonis*. Cæteri fructus vel herbæ usuales per superiora potissimum operantes, sunt nuces Catharticæ, *Anda*, tum Ricinus Americanus major & minor. Quarum dotes & noxæ in tractatu simplicium expositæ sunt. *Caapomonga*, *Iitó*, *Manacá*,

aliæque ejusdem quidem farinæ, sed indomita exturbandi qualitate præditæ. De quarum ulteriori usu & abusu sedula posteritas cogitet.

Licet autem de sudoriferis exhibendis minus sollicita est Medicantium turba; attamen cum oporteat ministros naturæ eam recte agentem imitari & eo ducere quo vergit; non difficile erit in Regionibus ad Meridiem & æstuosum cœli aspectum tendentibus sudores promovere cum Euphoria. Medici multis abhinc annis in praxi exercitati ipsi adeo Theriacæ similisque compositionis sudoriferis temperatius & minus compositum unum atque alterum longe præferendum arbitrantur, eoque tanquam ad sacrum febrifugum cuivis obvium confugiunt. Quod fit ex aqua fontana, & sacchari momento, cum multo recenti limonum acerrimorum succo ad mellis fere consistentiam cocto, eamque satis calidam bis terve de die, præsertim initio exacerbationum, reiterant. Atque hoc modo sudores copiose educunt, ac turgentes fervidos humores aciditate simul frenant sedantque. Quod ego multoties, paucis generalibus præmissis, felicissime imitatus sum, stupendosque effectus à tam Euporisto remedio, addito subinde sale prunellæ vel oleo tartari, contigit videre. Etiamsi enim culpanda sit futilis illa credendi cacoëthes, quæ in Indiis mire afficere solet mortales, de febrifugis superstitiosis, sympathicis amuletis & similibus; tamen vel inviti cogimur fateri, quarundam rerum esse eam vim, ut paroxysmum febrilem sine noxa infringant & putredini simul resistant. Quomodo creta vitium acescentis cerevisiæ emendet: quomodo succus limonum vehementissimæ ebullitioni sacchari in capacissimo cacabo resistat: Spiritus item vitrioli cum sale tartari mistus aciditatem perdat, & multa alia, quibus brevitatis causa supersedeo, haud facile erit pronunciare. Interim argutulos illos acerrimos abstrusarum rerum, si Dis placet, investigatores, qui occultas proprietates pro ignorantiæ asylo perpetuo reputant, omnemque causam ad manifestas qualitates acceptam referunt, invito, ut me hæc & quædam supra enarrata naturæ arcana edoceant.

Cum vero perpetuæ vigiliæ & doloris vehementia, magnis illis remediis evacuantibus contraindicent, somnum nunc per interna soporifera & anodyna, nunc per externa quæ cogendis sint ruentibus humoribus, conciliant. Quod totius corporis, præcipue capitis, frigidæ irroratione, & unctione viscidæ cujusdam & frigidæ materiæ, è planta *Vrucatú*, tum è ramis Cardui littoralis contusæ, instituunt Barbari, quibus usus opii nondum innotuit.

Quia autem narcotica non immerito tantopere extolluntur per omnes Indias, ubi morbi acutissimi cum spirituum & humorum orgasmo, præsertim ventris illi fluxus sanguinei malemorati, Catarrhi & Hæmorrhagiæ contumaces grassantur, operæ pretium erit circa eorum abusum breviter quædam monuisse, ne temere ad auram popularem captandam, ut sæpe fit, adulatoris potius quam veri Medici officium præstent, & in gravissimos scopulos impingant. Non sine noxa datur iis, qui ex crassis humoribus & frigidis morbis laborant; tum quoque quibus vires sive à morbi vehementia, sive ab immoderata forte Venere nimis exhaustæ sunt. Neque tuto exhibetur, quibus in morbis à fluxione natis non aliquæ generales evacuationes præmissæ sunt, quod pectus opprimant, hostem includant, cum evidenti ægrotantis periculo. Verum si dolor atrox & vigiliæ ex spirituum & humorum tenuitate, æstu & mordacitate ferociente, natæ sint; eos non tantum sedant, sed & naturam armant contra inimicum, eumque obortis sudoribus, quod in Regionibus calidioribus haud raro fit, propellunt ad extima, spiritusque victor foras diffunditur, unde morbi simul & symptomata tolluntur. Certe enim quam amica est spiritibus ac humoribus coagulatis dissolutio, tam grata acceptaque dissolutis coagulatio, quæ subtiles halitus densat, efferos ichores figit, mordaces succos mitigat.

Atque hæc de modo curandorum morborum acutiorum, & Febrium potissimum, in genere dicta velim. Destillationes & Oppilationes illas chronicas, ex quibus febres, fluxus ventris, aliique morbi graviores non raro pullulant, advenæ intemperanter viventes haud facile evadunt. Eo quod Cruditates, quæ vera semina sunt morborum, ob supra enarratas causas, non rite præcavent. Ex iis enim educti vapores faciunt Inflationes: iidem in capite condensati Destillationes: in aliis membris & visceribus Obstructiones: unde sequitur aut Putredo aut Inflammatio. Atque ab aliqua harum causarum, intemperies humorum, exindeque nascentes morbos, provenire dixerim.

CAPVT II.

De Catarrhis.

QVum instituti nostri ratio postulet, prosequi Cruditates, Obstructiones, cæteraque mala inde pullulantia; videndum quid notatu dignum circa Catarrhos.

Rarissimis destillationibus veterani incolæ, creberrimis advenæ juvenes & pueri molestantur: Eæque vel à frigore nocturno, astricto, & compresso capite: velà caloribus diurnis rarefactis carnibus exoriuntur. Quæ plurimas sæpe noxas vel per se vel ratione partis in quam fluunt, secum trahunt. Æstivo æque tempore, ac pluvioso oriuntur, humoribus capitis in fauces, quandoque in asperam arteriam partesque dissitas decidentibus. Quemadmodum enim omnia oppleti capitis symptomata in primigenia febre (teste Hippocrate) statim enascuntur; ita non minus aliquando vis Solis ciere catarrhos animadvertitur, è cujus assiduitate maxima interdum mala oriri solent. Vt enim aquæ stillatitiæ, subtracto aut extincto igne, profluere cessant; ita catarrhus ab intensissimo solis calore suscitatus, non prius aliquando subsistit quam æstus deferbuerit. Hyeme pluviosa, perpetui redundantes humores viscera laxiora pervadunt, unde tusses, tabes præcordiorum, maxime vero ventriculi oppletiones, alvique albi fluxus, (qui cerebrales vulgo practicis dicti) cum phlegmate ex capite descendente, proficiscuntur: ad Aphor. XXX. lib. VII. *Quibus per diarrhœas spumosa sunt alvi excrementa, iis à capite fit defluxio.* Quid quod ipsa nervorum paria, spinalemque medullam invadunt, quod humores oppido mobiles, partiumque facultates retentrices minus validæ in his terris deprehendantur. Maxime vero homines recens sanitati restitutos, recidive quasi, iteratoque corripiunt Catarrhi, tanto impetu, ut omnes pene nervos occupent, unde cæcitates in opticis, stupores & tarditates in sensoriis & motoriis excitantur. Atque hæc omnia graviora oriri existima, si ventus è continenti oriundus ante diluculum, apertis sudariis caput & pectus frigido malignoque vapore subito feriat, transpirationemque cohibeat.

Porro si quando contingat virilem vel senilem ætatem stillicidiis è capite, vagisque artuum doloribus (*Curimentos* vocant Lusitani) tentari, diuturni & curatu difficiles esse solent: qui tempore plenilunii, tum accedente æstu maris, præsertim post Solis occasum, exasperantur usque adeo, ut missa causa, solis sæpe symptomatibus occurrendum sit: quippe spatia inter articulos non solum alternatis vicibus, sed & viscera interna doloribus profundis afficiuntur. Ita ut Rheumatismum vere experiantur de quo Hip. l. de locis in hom. & Gal. de diff. feb. c.7. agunt. Qui ob analogiam quam habet partim cum catarrho, partim cum arthritide, vulgo medicorum non raro imponit. Non quod plane negandum sit à cerebro subinde humores istos immediate descendere, cum pateat sæpe dolores in cervice incipere, & postmodum ad humores descendere, sed primam serosorum & acrium humorum generationem fieri in hepate fervidiori; unde debilius redditum, non satis conveniens nutritioni alimentum generat. quæ duo tam nobilis visceris incommoda, quam sint nimis frequentia in calidis regionibus, alias satis superque demonstratum est. Affectus porro hic utcunque comitem habet febrem lentam symptomaticam, & propter diuturnitatem potius quam vitæ discrimen extimescendam.

In principio curationis abstinendum à quocunque validiori medicamento. Evacuationes enim sive per alvum, sive per sudores, nunquam nisi in morbi declinatione profuisse, expertum est. Quapropter post reiteratas venæsectiones, pro re nata, materia morbifica est præparanda, mitiganda; intemperies corrigenda, omnesque partes tam mandantes quam recipientes roborandæ. Interim ad obtundendam humorum acrimoniam, & sedandam agitationem, julepi celebrantur ex Aqua cannæ saccareæ, Granatorum, *Ianipapæ* & Ptisanæ ex radice *Mandihoca* præparatæ cum tamarindis. Quibus succedant decocta ex *Iupicánga* & Salsaparilla ad sudores proliciendos.

Hæc breviter inserenda judicavi, ne ea quæ de catarrho dicta sunt cum hoc affectu confundantur. In curatione enim catarrhi proprie dicti, si utroque remedio, scilicet purgationis & venæsectionis utendum sit, præcedat Venæsectio, ut moti humores divertantur, fluxusque è cerebro excidentes sistantur.

Catharticum unum atque alterum pituitam ducens ex nuce *Andá*, vel ex catapotiis quæ Mechoacanam, Colocynthidem, Aloën & Guttam camboidem recipiunt, instituisse

tuiſſe ſufficiet. His ſuccedat Syrupus Tabaci ad magis incidendos viſcidos humores, atque ad arcendos aſthmaticos affectus. Quod ut tuto fiat, cautione opus eſt circa tam validum medicamentum. Scilicet ut gradatim doſis ſyrupi augeatur, atque præparatio ejus rite inſtituatur. Sicut in hujus libri calce docebitur. Quibus ſi forte ruens acris humor refragetur & gravius periculum minetur à ſtupefacientibus, quod eximii ſint in ſimili neceſſitate profectus, non ulterius abſtinendum; quia tabificam pruinamqua pulmones madens cerebrum ſubinde perpluit, intercipiunt. Quæ tamen cautius exhibenda, quandiu ſigna repletionis in capite & pectore apparent: nam tunc eorum loco ſudorifera, frictiones & unctiones præferendæ: maxime vero, ubi deſtillationes viſcera & membra jam diu obſederint. Recipe ſummitates *Tupeiçava*, radices *Aningæ*, *Betis*, *Iaborandi*, *Aguaxima*, cortices arboris *Çebipíra*, folia *Iaparandiba*, *Caaróba*, *Camará*, *Pimente ſilveſtre longo*. Ex quibus, accedentibus foliis Myrti, & radicibus *d'Araça*, balnea & fomenta concinnentur, parteſque dolentes aliquoties laventur. Mox ſpiritus vini, infuſo Pipere Braſilienſi, ſtupa aſpergantur. Frictones denique ex oleo Tabaci, Ricini, Chamomeli & Myrti Americani, in quo thus aliquandiu maceratum ſit, inſtituantur. Præ cæteris probatur linimentum, quod ex pinguedine vermium toſtorum *Iarumai*, & venenoſa rana *Cotorá*, conficitur. Poſtea emplaſtrum ex præſtantiſſimo Elemni gummi *Iciçaiba*, Anime, Pipere Braſilienſi & adipe capræ, partibus afflictis apponendum. Quod ab empiricis, & rationalibus, proſpero eventu inſtituitur.

Fonticulorum denique neceſſitas, ſi ullibi, his terris magna eſt, modo temporius, ob majorem humorum mobilitatem, inferioribus æque ac ſuperioribus membris applicentur, quod ſeroros humores à nobilioribus partibus derivant, & æque exiſtenti quam fienti morbo opem ferunt. Adde maſticatoria, quorum principem locum facile obtinet *Iaborandi* decantata illa radix, quæ mane modice manducata, grato acore pituitam attenuat & educit. Sternutatoria quoque ex pulvere Tabaci felici cum ſucceſſu uſurpantur.

Cibus ſit temperatus ad caliditatem & ſiccitatem inclinans, totaliſque abſtinentia à Venere & Baccho. Ad hæc ab illa perpetua viciſſitudine noctis atque diei ſibi caveant, ne modo calor, modo frigus, quid moveant; quod incautis advenis familiare eſt. Poſtremo potus ſit defæcatus ex aqua fontana, quemque *Vbirareé* ſive *Guajací* cortices, ſarſaparilla, ſaſſafras, liquiritia nativa ingrediantur.

Cæterum cum cerebrum pituitæ eſſe fontem Medicorum princeps affirmet; eam partim gignit, partim calefactum, ut ſæpenumero hic fieri ſolet, è toto corpore trahit, ac rurſus in pulmonem demittit, eumque exulcerat aliquando, unde Tabes enaſcitur. Cujus peculiarem curandi modum operæ pretium duxi paucis addidiſſe. Cum enim non minus beato cælo ſoloque hic Americæ tractus gaudeat, quam Italia vel Græcia, Galenum imitari lubuit. Qui ut tabidos ad Inſulam Tabiam, ita ego ad ſaluberrimum montem mari vicinum, pulmone laborantes ablegare ſum ſolitus, ædibus verſus ortum apertis, Euroque expoſitis, occidentem vero ſpectantibus, obtectis. Quod quidem non menſibus pluviis ſed æſtivis fieri convenit, cum eximia illa aëris tenuitas & ſiccitas, pulmonis ulceribus amiciſſima, collapſis viſceribus vitalibus robur reſtituat. Aërem enim pro reſpiratione attractum, non minus ventriculum & inteſtina ingredi, quam pulmones, eleganter probat Hofmannus in Inſtitut.

Inter ſquillas, cancros piſceſque cartilagineos, ii qui facilioris concoctionis ſunt eliguntur; ut & aves montanæ, phaſiani, columbæ & palumbæ, atque aliæ, exceptis carnivoris & altius ad æthera volitantibus, utpote calidiſſimis. Lac caprinum, præ cæteris vero pulmenta, emulſiones, boleti, placentæ è *Tipióca* exſiccantes & conſolidantes, reliquis alimentis medicamentoſis facile palmam præripiunt. His addantur aquæ florum Aurantiæ & *Ibabirábæ*. Loco conſervæ Roſar. illa quæ ex fragrantibus prunis & piris Granatenſibus fit præſtantiſſima, ſubſtitui ſolet. Navigatio quoque modica circa littus, cælo ac mari clementiori, animo & corpori proficua habetur.

Licet autem ſyrupi Tabaci ſupra enarrati præparatio diverſis modis inſtituatur, diverſaſque aliquando recipiat compoſitiones pro varietate affectuum vel temperamentorum: Ego relictis cæteris ſequentem præferre ſolebam quem ex ſucco Tabaci maris rec. expreſſi ℔j. Aquæ Cannæ ſaccariferæ rec. ℥iij. Mell. ſilveſt. (grato ſuo acore oxymel ſuperantis) ℥j. Præparari juſſi ſecundum regulas artis. addita tamen ea perpetua cautione ut ſucci Tabacini exquiſitiſſima fiat primum digeſtio, quâ vomitiva & purgativa atque alia qualiſcunque violenta qualitas infringatur, ſicut in aliis multis validis medicamentis fieri ſolet.

CAPVT III.

De Oculorum malis.

MErito quidem Hippocrates lib. de Aëre, aquis & locis, oculorum mala, tum imprimis lippitudines duras ac vehementes meridionalem plagam habitantibus familiares esse, tum quoque iis quibus carnes calidæ & siccæ sunt, testatum reliquit. Inter primas noviciorum in Indiis querelas haud postremum locum sibi vindicant oculorum vitia cum videndi facultate depravata vel sublata. Ex his quidam Sole occidente, quod minus lucis præbeatur, quam opus est, maxime tempore plenilunii: nonnulli crepusculo matutino videre desinunt. Prior affectus νυκτάλωπία, posterior ἡμεράλωπία Græcis dictus. Quibus si pertinax capitis dolor accedat & non in tempore remediis succurratur, periculum est ne prorsus tandem cœcutiant, vocaturque *Gutta Serena* sive ἀμαύρωσις. Omni quidem anni tempore sed æstate potissimum sicca quæ aquarum exors sit, hic oculorum affectus advenas, vix indigenas, infestat, rariusque nunc quam olim dominatur. Quod nostrates quondam adventitii, Solis & Soli Indici ignari, multorum morborum origines nondum habuere perspectas, quas postea edocti evitarunt, eorumque principia declinare didicerunt. Νυκτάλωπία hæc sponte sua curatur, aliis ad septimanas sex imo menses totidem protrahitur, nec raro recidiva est. Duplex est hoc malum. Externum, quando nubeculæ transparentes vel non transparentes superveniunt. Internum, cum nihil omnino exterius in oculo apparet. Posterius hoc priori frequentius infestat, & difficilius curatur. Vtrumque externam & internam causam fomitem habet. Pauperes & milites gregarii, corruptis salitis sæpe alimentis, aquis præterea stagnantibus, vinoque ardenti rancido ac fœculento vescuntur. Addo quod intolerabilis ille Solis verticalis percussus, ad torridum littus (quod non raro plantas pedum viatoribus comburit) oculorum aciem vehementer obfuscet & debilitet, catarrhosque ad nervos usque opticos solvat. Sicut sæpissime in castris Illustr. Principis Nassav. à me est observatum. Mox delassatis, porisque apertis, & totas sæpe noctes sub dio, luna plena, stante mediterraneo vento, recubantibus, fluxiones figuntur.

Hæc incommoda oculorum atque caligines, incolarum ritu, hoc modo tolli vel emendari solent. Primo interdictis illis alimentis, quæ diu in penuariis recondita, mucorem atque situm contraxerunt, in eorum locum recentia, sicca, temperata substituuntur, quod labefactato ventriculo spiritus visorii crassis & vaporosis halitibus facile inficiantur. Præterea tam æstum diurnum, omneque objectum justo fortius; quam frigus nocturnum, quod caput replet, arcent. Ad hæc, cephalica purgantia aliquoties repetunt. mox venas temporum & post aures aperiunt. Dein rasis capillis, aspergines, cucuphas adhibent. Sternutatoria ex pulvere Arboris *Ibabirába* & Tabaci momento, cæterisque similibus exsiccantibus apprime præparant. Masticatoriis item ex radice *Iaborandi* non leve solamen adferunt. Cucurbitularum cornearum & hirudinum quoque usus, imprimis in cervice, commendabilis est. Setones in nucha, vesicatoria, fonticulos denique eodem modo quo in Europa applicant. Tum in hoc externo & interno; tum in aliis oculorum affectibus, aquam, quæ ex fragrante illo flore arboris *Ibabirába* & è canna Saccharifera recenti destillat, eximia virtute pollere, quotidie experimur. Ros simplex, vel dilutus cerussa cum lacte mulieris; denique liquor ille præstantissimus ex spinis arboris *Samouna* expressus, oculisque infusus vel circumcirca illitus, visum acuunt & corroborant. Externo autem oculorum vitio cum nubecula ovum recens adhibent ad duritiem coctum, additis tribus Sacchari Candi & pulveris *Ibabirába* partibus, & una vitrioli albi. Ex quo liquor exprimitur, qui cubitum ituri oculis adhibetur. Idem quoque præstat aqua *Manipuéra* ex radice *Mandihoca*, quæ licet pota venenosa habeatur, oculis tamen prodest, visumque emendat. Quodsi malum ulterius renitatur, fumus contriti carbonis è cortice *Ibabirába* & Tabaci in oculos ægroti insufflatur; mox masticato allio jejuno ore, linguæque impositis *Ibabirába* cineribus, cilia ejus identidem lambuntur. Præter remedia modo dicta, Lusitani æque ac Barbari syncrasia quadam visum restitui testantur jecore piscis Lamiæ recenti, vel sale paulum condito, manducato. Quod ipsum I. Bontius de Indis Orientalibus memorat.

rat. Quo videtur quoque ſpectare illud Hippocrat. dictum lib. de Viſu. *Vnum aut duo fruſta prout maxima devorare poteſt de hepate bubulo cruda, in melle tincta exhibeto.* Mihi utriuſque enarrati remedii felicem ſubinde effectum videre contigit. Hiſce potiſſimum ſubſidiis accedente tenui diæta curatio abſolvitur; modo æger à ſupra dictis cauſis externis & internis ſedulo, diuque etiam reſtitutus ſibi caveat, præſertim cum intus dominatur affectus, nervuſque opticus dudum receperit fluxiones. Atque hæc quidem mala plenilunio imprimis ingraveſcunt. Vnde humores moti non parum augentur, quo tempore caputpurgia evitare præſtat.

CAPVT IV.

De Spaſmo.

CVm nihil fere moderatum ſub hoc cœlo ea corpora ſublunaria recipiant quæ æſtus diurni & frigoris nocturni viciſſitudinibus expoſita ſunt, fit, ut, ſicut acutiſſimi & calidiſſimi, ita frigidi imprimis & Chronici morbi in Indiis magis ſint familiares. Inter acutos quidem facile primus fatale hoc Spaſmi genus, Græcis τετανὸς, Belgis **de Vlem** / nuncupatum: quod frequens admodum eſt, dictoque citius hominem ſtantem ſedentemve invadit, & rigidum tanquam ſtatuam, nunc Tetani, nunc Opiſthotoni inſtar, tenet. (Vide Hofman. Inſtitut. lib. 3. cap. 86.) Ita ut per intervalla miſerando ſpectaculo retrahatur & concidat. Vnde tandem fit, ut ſpaſmo cynico interveniente, ablataque reſpirationis ac deglutiendi facultate, (ob convulſum credo diaphragma & œſophagum) terrifica nonnumquam ſymptomata concurrant, & murmur quoddam horridum, Epilepticorum ritu, exaudiatur. Nonnulli vero tardius, citraque tot dicta accidentia, corripiuntur, dentibus primum ſtridentibus, ore mox diſtorto, adeoque occluſo, ut vi ac ſpecillo ferreo effringi debeant. Tunc quidem non raro ſuffocationis periculum incurrunt, excrementaque retinere nequeunt. Infeſtantur potiſſimum hoc affectu vel leviſſime vulnerati, Piſcatores, Fabri, Piſtores: tum quod interdiu madidi ac ſudore æſtuantes, ab ingruente nocturno frigore ſibi non cavent; tum quod craſſiori & veteri alimento aſſueti obſtructiones lienis graviores incurrant, indeque quibuſdam noviciis calamitoſum Scorbuti ſymptoma ſejungat. (Vide Sennert. de oris convulſ. & Scorbuto.) Tempeſtive itaque remedium adhibeas oportet: ſin minus, ante quartam & viceſimam à convulſione horam æger ſuccumbit.

Primum, ſi nullum grave contraindicans obſtet, confeſtim vena ſecanda eſt, mox acribus clyſteribus, aliquoties reiteratis inſiſtendum. Poſthæc ſudorifera ex Alexipharmacis exhibenda. Symptomata enim, & curatio, malignum quid adeſſe teſtantur. Quodſi protrahatur morbus, decocto Salſaparillæ, corticum Guajaci, *Iupicánga*, Saſſafras, *Iaborandí*, *Betis*, *Nhambi*, aliiſque nativis ejus generis herbis, ſuccurrendum eſt. Hæc ſubſequantur balnea humida & ſicca, ſuffumigia è ſtercore caballino, cum gummi Anime, & ſimilibus aromaticis. Poſtea ſudoribus alte abſterſis, frictiones validæ inſtituendæ ſunt. Mox inunctio colli, ſpinæ dorſi, partiumque vicinarum ſuccedat ex oleis & balſamis appropriatis, nativis & exoticis, imprimis vero oleo corticum Arantiorum cum ſucco Tabaci recentis. Æger probe cooperiatur, corpore perpetuo ſudore diffluente. Sæpe & modice cibetur, ob lapſum virium, bibatque calidum. Neque raro, ſi prædicta obſerventur, eluctatur: præcipue vero ſi febris, vel alvi quoque profluvium ſuperveniat, quod evacuet materiam convulſivam tranſlatam è nervis ad venas. (Hippocrat. lib. IV. Aphoriſm. 57. *Spaſmo aut Tetano vexato, febris ſi acceſſerit, morbum ſolvit.* Et Coac. 358. *Convulſiones autem derepente ortas febris ſolvit, ac alvi fluxus.*) Sin minus; medicuſque ac ipſe æger vel aſtantes officii immemores; vel leviſſimo errore, antequam materia peccans victa fuerit, commiſſo, certo certius de vita erit actum. Quod aliquando accidiſſe memini ore arcte clauſo, ac motu convulſivo immaniter per paroxyſmos, maximis cum doloribus & ejulatibus, inſurgente.

CAPVT V.

De Stupore Membrorum.

INter Chronicos morbos in America familiares est ille qui nervos tentat, altumque membrorum torporem inducit. Cujus naturam nemo, quod sciam, tradidit. Eum Lusitani appellant *Air*, quod ab aëris inclementia & ex incompleta obstructione, intemperieque frigida nervosarum partium oriatur. Pituita enim lenta & glutinosa, loco spirituum, nunc ex capite promanans, nunc è spinali medulla in artus destillans, facile nervos occupat, ac tendines brachiorum vel pedum, vel utrorumque simul infestat: accedente refrigeratione non tantum nervorum, sed & venarum, arteriarum, carnis, membranarum, cutis. Id ex dissectione Æthiopis, ex hoc stupore dum viveret laborantis, animadverti, cujus nervi frigido & tenaci phlegmate obducti erant. Sensus non in totum tollitur, pulsu existente exiguo & debili, cum profundo & obtuso dolore, pondereque membrorum summo; ac cum titillatione subinde sensus oberrat. Stupentis sensus ac titillationis vera ratio ex Rod. à Veiga Comm. in Galen. de locis affectis petenda. A paralysi differt quod sensus hic perpetuo adsit, licet sæpe molestus. A Spasmo quod convulsivis motibus utcunque destituatur, quia artus prolongantur, non contrahuntur, humore frigido & humido in juncturas se insinuante, ita ut ligamenta & nervi inde laxentur. A *Beribery* distinguitur, quod hoc malo divexatis membra minus contremiscant. Aliquando præter medullosam nervorum substantiam, membranosam quoque cum paroxysmis ac vehementibus doloribus tentari comperi, præcipue circa vesperam ac æstus maris vicissitudinem. Vsque adeo invalescit aliquando hoc malum, ut ob maximos atque continuos cruciatus, facultates omnes de tono dejiciat. Affectus potius ærumnosus ob diuturnitatem, quam lethalis per se; nisi forte recidivus ex alio morbo, ut sæpe fit, spirituumque defectus subsequatur: cum mentis & vocis interceptione, ad sententiam Hippocratis lib. 1. de prædiction. *Vocis interruptiones cum exsolutione, stupore detinente, sunt periculosæ, tum & illa quæ subito in utramque partem translabuntur.* Multis enim ex obstructione morbis supernascitur, iisque præ cæteris succedit, qui mali judicii sunt & translatione symptomatica formidabiles fiunt. Quibus si accedant gravitates & acuti capitis dolores, convulsiones fieri solent, quod ab Hippocrate in Coac. confirmatum est. Citius evadunt ægri, si febris accesserit, quæ non talis sit, ut frustra ciendo tenaces humores oppressionem faciat, sed acuta, quæ nervos & musculos iis liberare, intemperiemque frigidam exsiccando corrigere valeat. Illis vero qui calori diurno aut frigori nocturno caput & lumbos derepente exponunt, solutione vel compressione pituita in nervos partesque vicinas labitur, ibique radices agit. Adeo ut paucos ante trium vel quatuor mensium decursum, quosdam ne anni quidem intervallo, restitutos viderim. Vix subito unquam, sed plerumque sensim & per gradus invadit magnus hic morbus, ac magnis generosisque remediis propulsari postulat, quibus defectus virium non raro contradicit.

Primo, aër non nisi à solis radiis repurgatus admittatur. Noctu aër suffumigiis tepefiat. Potus sit vinum dilutum actu calidum, vel decoctum ligni Sassafras nativi. Cibus optimi, sicci tamen esto nutrimenti. Aves montanæ, perdices, phasiani, palumbi, cæterique id genus alites, tosti ægro exhibeantur. Si elixatis plus delectetur, aromatibus condiantur. Allium quoque & cepas piperque Brasiliense, si febris non impediat, atque evacuationes jam institutæ fuerint, adjiciantur, quæ ex jusculis & lacte caprino pota, robur addidisse ac multum profuisse memini. Semel atque iterum purgationes instituantur ex Mechoacana, quæ recens & succulenta sit, additis correctoriis è Spica Nardi & Zinzibere, tum & stimulis ex Hermodactylis & Coloquintide, si extractum Mechoacanæ in pilulas redigatur.

Ad hæc balneis & suffumigiis siccis potius quam humidis, imprimis ex accensa herba *Ambiaembó*, vel stercore caballino, cum gummi Anime cæterisque similibus accensis ad decem plus minusve dies utatur. Mox post haustum decoctum Sarsaparillæ & Sassafras, altis frictionibus sudores abstergantur, collum, scapulæ, totaque dorsi spina ad focum fideliter inungantur: accedente adipe colubrorum, & infuso Piperis Brasiliensis ex spiritu vini. Consultum quoque validissimo per cucurbitas corneas suctu spiritus

ſpiritus attrahere, tum imprimis per altas illas ſcarificationes partem affectam liberare. Tandem, ſi neceſſitas urgeat, ferro candenti cutem pertundente, membra languida roboranda, lentaque nervorum pituita digerenda eſt. Convaleſcente ægro, noctes dieſque partes affectæ ita obtectæ ſint ut nullum aërem admittant, ſitque exercitium & membrorum perpetua agitatio. Mira equidem tum tuendæ ſanitatis ergo, tum in pleriſque morbis ſanandis, frictione & unctione frequenti incolæ præſtant; illam in frigidioribus & chronicis, hanc in acutioribus adhibentes. Quæ remedia lubenter advenæ imitantur, & ut par eſt ex legibus artis, hæc & plura medendi Empiricorum genera moderantur. Quæ paſſim docet Galen. lib. 2. De ſanitate tuenda, & Celſus cap. 14.

CAPVT VI.

De Obſtructionibus viſcerum naturalium.

VBique Terrarum conſervatio humani corporis, inter alia in Sanguinis & ſpirituum motu perpetuo conſiſtit, qui ſi impeditus vel inordinatus fuerit, pertinaciores plerumque & graviores vel obſtructiones vel fluxiones concitare ſolet. Hinc oppilationes illæ hypochondriacæ ac pernicioſi ventris fluxus, non immerito Indiarum peſtes habentur, cum inter populares morbos, nulli tanta vehementia dominentur, aut plures Mortales è medio tollant. Qui quoniam ex variis cauſis, potiſſimum vero ex impedita tranſpiratione primam originem trahunt: de frequentioribus obſtructionibus ex cruditatibus natis & viſceribus naturalibus ſupervenientibus, antequam ad fluxus deſcendo, quædam neceſſario præmittenda exiſtimavi. Hepar, Lien, Inteſtina, præ cæteris Pancreas & Meſenterium, à Ventriculo multa patiuntur mala: qui, licet per ſe tot morborum cauſa non ſit, tamen ab intemperantia vivendi toties tentatus, vegeto ſuo calore tandem deſtituitur, craſſiſque ac crudis humoribus obſitus, officio rite fungi non poteſt. Neque ventres hieme in his terris calidiores ſicut in aliis, teſtante Hippocrate: ſed frigidiores potius ſunt, multoque humore abundantes ob crebras pluvias aëremque calidum & humidum, ac proinde pauciori alimento indigent. Iuvenes & advenæ maximopere hoc malo affliguntur: (veteranos enim & ſenes obſtructionibus rarius infeſtari videas) tam ob ſaburram ſcorbuticam in itinere conceptam: quam ob cacochymiam ex immoderato cibi potuſque fæculenti & compoſiti uſu contractam. Enimvero promiſcua multitudo, nunc ad vitam neceſſariis deſtituta, modo eiſdem nimium abundans, facillime cruditates atque obſtructiones incurrit. Potu præterea viliſſimo (quem *Garápa* vocant) ex ſacchari fæcibus & aqua confecto, tum & Spiritu urenti ex eodem potu concinnato, multi avidiſſime ſe implent, unde ebrii ac æſtuantes, totique ſudore diffluentes, humi procumbunt, ac malignis vaporibus ex terra aſcendentibus corpus denudatum per integras noctes exponunt. Quo fit, ut venis arteriiſque corporis occluſis, circulatio & tranſpiratio illico impediantur, moxque tonus ventriculi & robur hepatis enerventur. Vnde debilitas cum tanto labore & laſſitudine ſpontanea atque nauſea oritur, ut ferendis cibis & medicamentis impares ſæpe exiſtant. accedit quod clam gliſcat malum, & paulatim ſine ullo fere ſenſu doloris primum invadat. Hinc neglecto facile morbi principio, multa mala ſubſequi videas, manente tamen priori calamitate. Chylus ſiquidem craſſus, & crudus, venas lacteas tranſire non potens, eas obſtruit: Iecori, Inteſtinis, Pancreati, cæteroque corpori, non quam debet ſed quam poteſt miniſtrat. Vnde functiones naturales non ſolum impediuntur, ſed & ob diaphragmatis ſympathiam ex pondere hepatis & lienis enatam, magna comitatur reſpirandi difficultas, & ex infarctu Pancreatis perpetuæ querelæ. Accedunt Sudores frigidi in partibus ſuperioribus, ſummus virium languor, canina appetentia, durities atque murmur utriuſque hypochondrii: denique longo ventilationis defectu, febris, ſitis & inflammatio. Quid quod ſuffuſio flavæ bilis ex ſcirrhoſo hepate prognata, & hydrops ſæpe ſe jungat. Idem de India Orientali (cum qua India Occidentalis plurimos morbos habet communes) teſtatur Dr. Bontius. Si quem à tot ſimul ærumnis vindicatum iri conſtet, hoc non adeo manu Medici, quam ſingulari Naturæ beneficio, idque ſæpiſſime per liberale bilioſum alvi profluvium, critice fit. Hinc obſtructiones fluxu tolluntur. Scilicet in gravioribus & longis morbis

morbis exhausta Medici scientia & fatigata arte, sæpe sic solet Natura velut è machina adesse ægris, & sanare desertos post longam & insanam curationem. Quorum exempla passim obvia, etiamsi non memoriæ sint tradita. Forte quod nihil præse laudis habent.

Si quis autem Medicamentis locus superest, antequam ad eorum adminiculum confugimus, optima & stricta prius diæta per multum temporis instituenda est, quæ potissimum sit ex cibo & potu recentibus partiumque tenuium ac digestu facillimis, accedente mane & vesperi motu corporis liberali, quem ob difficilem respirationem declinare solent. Venæ sectionem, si non præsens febris, saltem futura sæpe postulat. Etenim materia morbi quamvis ex se sit frigida, non raro vel calidis humoribus augetur, vel ipsa fervorem concipit postmodum, ut hepatis quoque inflammatio merito extimescenda sit. Blandioribus primo medicamentis incidentibus & aperientibus, ne vires dejiciantur, tormina cruditatesque ex alto provocentur, insistendum, ut sunt radices herbarum *Acariçoba*, *Iuripeba*, *Pagimirióba*, *Tapyrapecú*, *Aguapé*, & *Aguaxíma*, ut & Cortices Rad. Arborum limonum, liquiritiæ, *Araçá*, *Ibiraée*, & similium, unde Apozemata reiterantur cum successu. Et quia in his implicatis morbis sæpe scorbutici quid intercurrit, herbæ & fructus minus fugaces sed acidiores assumendi, ut sunt Brassica marina & Portulaca aceto conditæ. Inter hæc primas tenent nuces quas *Cocos* appellant, quarum liquor recens medullaque, præterquam quod gulæ lenocinentur, saluti prosunt: ut & mala Aurantia, Citria, Citrulli, *Caraguatá*, *Guajába*, *Ananas*, *Murucujá*. Deinde conducit ut Pharmacia cathartica Diætam excipiat ex more Regionis, & materia præparata exturbetur per superiora vel inferiora. Id autem nullo remedio tutius vel convenientius fit, quam infuso duarum drachmarum radicis *Pecacuánha*, vel nucleo nucis *Andá*. Exinde ipsius mali quasi antidotum per triginta dies & ultra, si morbi pertinacia exposcat, exhibeatur, quod fit ex pulvere corticis *Ibiraée*, scoriæ ferri, ana ℥ij, Milij Indici ℥j. Fabarum minorum, cucurbitæ amaræ, sem. & pulp. fol. sen. ana ℥j. Quæ trita in pulverem exhibeantur à ʒij ad ℥ß mane & vesperi cum liquore convenienti. Huic mox exercitium corporis succedat, cursus scilicet aliquot passum, qui indies, accrescente liberaliori motu diaphramatis major instituitur. A quo redeuntes cibis facilis digestionis refocillentur, præsertim pulte è farina *Tipíocæ* cum sacharo. Nemo miretur remedio tam populari, tam gravem morbum exstirpari. Medicamenti enim hujus basis est Chalybs & Cortex *Ibiraée*, (quod est Guajacum Brasiliense:) quorum hic cum primo gradu calidus, tenuium partium, dulcis & aromatici saporis sit, valide aperit: ille lentos in viscerum oppilatione humores incidens, merito cæteris præfertur. Inter Topica (quæ magni hic usus esse solent) Emplastrum ex gummi Elemni, *Içicariba* & balsamo *Capaiba* vel *Cobureiba* cum melle silvestri applicatur ventriculi & hepatis regioni. His omnibus accurate observatis, plurimi convaluerunt, nisi forte aliquid pejus in hepate delitescat, quod accedentibus reliquiis & debilitate viscerum, recidivam faciat. Quapropter consultum est, sublato mali fomite, morboque secundum præscriptum artis expugnato, decoctum Salseparillæ Brasiliensis aliquandiu exhibere. Tametsi autem hæc medicamenta eorumque utendi methodus, neque ratione, neque experientia, destituta sint, & minime improbanda, necesse tamen ad rationis amussim ea exigere, & nonnihil inventis addere vel demere.

Cum vero hæ obstructiones ex iisdem causis enarratis pronatæ, mulieres quoque Europæas gravidas æque ac non gravidas exerceant, quid mirum si generationi destinatus uterus per intemperiem magno illi naturæ operi ineptus cloaca fiat multorum excrementorum & cruditatum, unde variæ calamitates maxime vero uteri profluvia alba succedunt: Quod dum pudore vel negligentia ægræ occultare student, fiunt pallidæ & tristes atque ingratæ viris. Temporis decursu conduplicatur & eo usque augetur malum, ut non minus de corroborantibus viscerumque tonum restituentibus, quam de evacuantibus remediis cogitandum sit. Quod quidem, partim balneis artificialibus factis ex fragrantibus herbis indigenis calefacientibus & astringentibus, partim supradictis medicamentis deoppilantibus, accedente syrupo Tabaci & melle silvestri, vel simplici vel cum aromatibus mixto, absolvitur. Non neglectis interim quibusdam pituitosam cacochymiam evacuantibus, tum cum profluvia hæc modum, tempus & colorem variant, secundum Aphor. XXXVI lib. V.

Infantes autem nostrates præter hæreditaria genitricum mala, facile ex præpostera educatione superius enarrata nova accumulant. Vnde aquoso humore inflantur, durisque

que hypochondriis paulatim contabeſcunt antequam ad pueritiam attingunt. Si quæ medendi præſidia ex ſupradictis adhiberi contingat, raro proſunt, exceptis quibuſdam ventris externis frictionibus & unctionibus deobſtruentibus; & præ cæteris, ſi, remota matre, Braſilienſes & Æthiopiſſæ nutrices lacte ſuo vegeto eos ad biennium circa educant.

CAPVT VII.

De Hydrope.

INter morbos qui ex obſtructionibus pronaſci ſolent, & in hac cum alterius mundi parte communes ſunt, eſt ille qui Latinis Aqua Intercus dicitur, advenas pueros atque juvenes præcipue infeſtans. Illis enim potiſſimum ex imperita educatione & tranſpiratione impedita; his ex ſupradicta vivendi intemperantia, viſcera ſanguificationis affliguntur, omniſque generis Hydrops vel primario inducitur, vel ſecundario aliis morbis, ut Cachexiæ, Ictero, Dyſenteriis, Quartanis, febribuſque acutioribus male expurgatis, ut Hipp. paſſim comprobat l. de affect., ſuccedit. Quemadmodum omnes hepatis affectus in Indiis facilius & crebrius quam in frigidioribus plagis generantur; ita non adeo infeliciter curationem recipiunt ii qui non ex alio morbo nati fuerint. Facilius tamen quam cæteri morbi recidivam patiuntur. Hinc cautio in prognoſi & curatione exſurgit, ſecundum illud Hipp. effatum. *Hydrops qui Medicinæ revenit ac concedit, deſperatus eſt: præcipue ſi ex alio morbo, quod ſæpe fit, profectus fuerit.* Quippe ſi atonia hepatis vel ſcirrhus, extinctio item caloris naturalis, omnes denique alienatæ vel impeditæ virtutis ſanguificæ cauſæ inferantur, multum quidem ſolatii ea remedia ægrotanti tunc conciliant, quibus abdomen & pedes detumeſcunt: ſed ceſſante Medicina (à qua neceſſitas fractæque vires ſæpe medicum recedere cogunt) morbus à perennitate cauſæ morbificæ renaſcitur. In cadaverum diſſectione, eorum imprimis, qui ex Anaſarca aut Aſcite interierant, quandoque hepar colore albicante rimiſque fatiſcens reperi, ne veſtigio quidem ſanguinis in jecinore apparente. Vnde facile liquet quæ ſpes à viſceribus captanda ſit. Contrarium vero non raro contingit, ſi malum hoc cadat in ſubjectum viſceribus bene moratis, quando Aſcites de ſubito naſcitur iis quibus ex aqua inordinate ingurgitata ſanguificus calor læditur. Tunc enim & per cognitas & latentes vias inſperatæ excretiones, medicamentorum virtute, tum per alvum utramque egeruntur. Quas vias ſi ſponte ſua natura inveniat, non exiguum ſolatium ægrotanti præſtat; quod verba Hipp. in Coac. de Hydrope c. XIX. ſentent. VIII. comprobant. *Iam vero ineunte Hydrope, ſi aquoſa incidat diarrhœa cruditatis expers, morbum exolvit: ſecus enim æger, non morbus, tollitur.* Si vero medicamentorum adminiculo opus, conſultius hoc per Perirrhœam quam Diarrhœam inſtituitur, quoniam difficile eſt excretionem illam hydropici humoris ſuſceptam, ex lege critica per inteſtina perficere. Tum alvus, arte liberaliter mota, merito in Indiis ſuſpicionis plena habetur, quod in diuturnum imo lethiferum profluvium non raro degeneret. Perirrhœa tutius aquæ educuntur; tum ob majorem in viſceribus pororum apertionem; tum ob eximiorum medicamentorum indigenarum affluentiam; quæ aperiendo, ſiccando, aſtringendo mirabiliter ſane curationem abſolvunt. Quippe non raro contigit, ut ſola radice diuretica *Caapêba* (in tractatu ſimplicium dicta) ex vino vel aqua, ſubinde ægro propinata, latex intercus fuerit eductus. Idem præſtant Mirabilis Pervanæ, *Caapomonga*, *Iaborandí*, Saſſafr. Sarçaparilla, Liquiritia, cortic. Limoniorum & prunorum Granatenſium, radices *Iuripéba*, *Aguaxima*, *Guabipocaiba*, *Ivapecanga*. Quibus nativis, utpote recentibus & validiſſimis, plus confidentiæ, quam exoticis effœtis & ad nauſeam ſæpe reſervatis, ponendum eſt. Alvus purgatur commode ſequentibus remediis. Pilulis, quæ recipiunt Guttam Camboid in aceto maceratam, cum Zalapæ & Mechoacanæ recentis vel fæcula, vel extracto. Quorum ulteriorem præparandi modum videre eſt in capite de fluxu albo. Syrupus itidem Tabaci, ſive ſimplex, ſive compoſitus, tenaces & viſcidos humores tuto & potenter educit, ſi reiteratis vicibus cochleatim exhibeatur. His ſuccedant aromatica & diaphoretica, quæ tranſpiratione recuperata diſſolvendi vim habeant tenuiores humores ſeroſos, eoſque per laxiores abdominis & viſcerum poros expellant cum Euphoria. Balnea conducunt quæ parantur ex foliis piperis longi, Mali aureæ, *Betel*, Artemiſiæ,

misiæ, salviæ silvestris, *Camará*, *Tupeiçavá*, altheæ, *Albaháca*, *Iaborandiba*, aliisque quam plurimis. His adstringentia addi solent, ut sunt *çebipira*, radices *Araçá* fructus & folia Mytri Silvestris. Inunctiones ex prædictarum herbarum oleis. Accedit Spiritus ex corticibus Auriac. & Citri destillatus, valide corroborans sive extus sive intus exhibitus. Sed ut dicam quod res est, ad miraculum fere Paracenthesis, quæ maxime Asciti convenit, solet institui, idque ex lege Magni Præceptoris, ubi sexto Epidemiōn *Aquosos cito secari debere præcipit*. Quod per epicrasin ter quaterve uno die, mediantibus perpetuis corroborantibus, in ipso umbelico toties cum inopinato successu factum vidi. Sin minus ob virium jacturam licuerit, pedibus ex leucophlegmatia tumentibus, cutis supra & infra talos, in carnosis quoque membris, ex more Regionis inciditur. Plurimi ex ulcere in crure, modo sponte orto, modo igne comparato, curantur. Quidquid enim Paracenthesis (adeo apud Authores & hodiernos passim practicos decantata) vane utcunque promittit, in septentrionalibus præcipue Europæ regionibus, ubi hydropes calamitosæ ex diutina plerumque vivendi intemperantia & fervidiori potu clam gliscunt: id illa in Indiis ob enarratam causarum diversitatem feliciſſime ſæpe præstat, ut ego cum multis aliis rei medicæ peritis testari possum; modo requisita, tam in subjecto ægri quam in moderamine medentis, concurrant, antequam ea tentetur, ne salutare remedium hoc, ut aliquando fit, prostituatur.

Cæterum Herniæ in ventrem inferiorem, præcipue vero in scrotum descendentes, non raro hydropum comites sunt. In expeditionibus per aspera & confragosa loca milites armati iter facientes hanc calamitatem incurrunt: mox fracti, toto corpore æstuantes, frigidiſſimam restinguendo calori affluentius hauriunt; somnumque sub aperto Iove capiunt. Hinc cruditates & flatus generantur, & peritonæum nonunquam rumpitur. Ratio vero curandi eadem quæ in Europa, fomentis scilicet, inunctionibus, ligaturis & similibus.

CAPVT VIII.

De Prolapsu Cartilaginis Mucronatæ.

Morbus ille cujus Codronchius, Sennertus & alii videntur meminisse, *Spinela* Lusitanis appellatus, interque Endemios habitus, non infrequens in his terrarum oris grassatur. Fernelius quoque VI. Patholog. cap. 3. singultus orti ex compressione ventriculi à costæ extremo meminit. Hanc cartilaginem prolabi non posse, incurvari posse, putat Hofman.

Corporis totius languorem inducit, cum dolore Stomachi, aliquando vomitu, summa respirationis difficultate, quæ ex refrigeratione pectoris musculorum, tum imprimis mucronatæ cartilaginis compressione oritur. Hinc mox ex dejectione appetitus magna virium imbecillitas subsequitur, & atrophiam minatur. Chronicus est morbus & frigidus, non tamen per se lethalis, paulatim invadens, & cognitu in principio difficilis.

Empirici primarium, ut putant, ejus signum ex inspectione & contactu colligunt brachii ægroti, in quo si valvularum instar nodos comperiant, morbum hunc adesse pronuntiant. Differt ab oppilatione cachectica, quod pectoris hoc vitio molestati, vultu tametsi dejecto & tristi, non tamen decoloro & livido sint, nec pondus aut duritiem utriusque hypochondrii sentiant: tum comedendi quoque concupiscentia primæque concoctionis instrumentum langueat. Frequentius forte grassatur quod pauci sententiam Celsi lib. 1. cap. 2. tam stricte observari debere existimant, quando ait; *Si quis interdiu se implevit, post cibum neque frigori neque æstui neque labori se debet committere.* Curatio autem discutientibus, calefacientibus & corroborantibus, tam internis quam externis absolvi postulat. Interna sunt Pilulæ stomachicæ, Mel silvestre, Syrupus Tabaci: Vinum generosum & guttæ aliquot Balsami de *Copaiba* dissoluti: decocta Salsaparillæ, Sassafras, cum semine Anisi & Cinnamomo, pugilloque pulveris *Ibiraée* & *Nhambi*. Iuscula, quibus utitur æger, croco terrestri *Vrucú*, pipere Brasiliensi sativo & silvestri, &c, si nihil impediat, cæpis atque allio condiantur.

Externa sunt, cucurbitulæ siccæ reiteratæ, mammarumque regioni appositæ. Mox stomachi

stomachi & pectoris inunctiones ex oleo cortic. Tabaci, Aurant. Artemisiæ & Mentastri. Scutum dein stomachale, ex herbis corroborantibus. Atque confortans tandem emplastrum ex prædictis gummi & balsamis toties enarratis succedat.

Non indigna est observatu topicorum & externorum omnium remediorum necessitas, quod eorum efficacia cutis & carnis poros patentes altius penetret, quam in frigidioribus regionibus; Cucurbitulas quoque corneas, quæ solo suctu ex alto trahant, omnes pariter incolæ felicissimo successu applicant. Ego tot prosperis effectibus motus, usum harum imprimis Chirurgis nostris commendavi, iisque in colicis cruciatibus & ventris fluxibus sanguineis sistendis, atque principio atrophiæ membrorum occurrendo, insigni profectu sum usus.

CAPVT IX.

De Ventris Fluxibus.

VIscera naturalia oppilata, ac toties ab humoribus qualitate & quantitate peccantibus lacessita, tandem exonerationem moliuntur. Et tunc quidem fluxus varii, pro diversitate partis affectæ & naturæ humoris vel bene vel male morati, sequuntur. Vnde vel critici, vel symptomatici judicantur. Sicut enim ex cruditate ventriculi, & chylificationis frustratione, symptoma Lienteriæ se prodit, & fluxum hepaticum læsa hepatis substantia & venarum mesaraicarum regurgitatio profert: Præterea sicut intestinorum eorumque venarum erosio, ulcus dysentericum; ita ani exesio inflammationem & putredinem causatur, quæ *Bicho* Lusitanis dicitur. Adhæc orgasmus acerrimi humoris ex aëre & fructibus calidis & humidis prognatus, choleram, multasque colicas passiones producit. Horum omnium proximæ & immediatæ causæ impeditæ transpirationes vel obstructiones non sunt; sed illorum potissimum qui diarrhœæ & fluxus alvi vocantur. Sin vero ab aliqua acrimonia & malignitate materiæ morbificæ, vel atonia partium, incidant tales, qui Dysenteriæ, Fluxus hepatici vel Choleræ appellantur, symptomatici & sæpe lethales habentur. Diarrhœa simplex, vel ex arte, vel per se facile & cito curationem recipit; sin minus, in pejores fluxus degenerat, qui vel ex calida aut frigida materia oriuntur. Qui ex frigida, album alvi profluvium sine febre vocatur, (excipitur autem ille quem Galenus ab adipe, à calore igneo liquefacto, proficisci testatur) quando nimirum crudus ac pituitosus humor perpetuo delabitur, ægrumque magno dolore paulatim languescere facit. Atque hic quidem fluxus omnem promiscue ætatem, hyberno potius quam æstivo tempore infestans, ad multos sæpe menses, nonnunquam ad annos durat. Tametsi sine febre minusque lethalis sit quam cæteri, non inter eos censeri debet tamen, quem Hipp. in prædict. l. 2. f. 2. mitem & parum durabilem esse tradit; quod hic diuturnus & difficilis admodum deprehendatur; cum hujus mali causa sit cruditas pituitosa redundans ex frigore, quæ transpirationem & circulationem impediat, collecta, & à præcipuis corporis partibus ad intestina abeat. Curatio primo à clysteribus abstergentibus qui mel silvestre imprimis recipiant, incipit. Interim corpus syrupis aliquandiu similibus præparatur. Dehinc ad radicem *Ipecacuánha*, tanquam ad sacram anchoram, confugiendum, qua nullum præstantius aut tutius, cum in hoc, tum in plerisque aliis, cum, vel sine sanguine, fluxibus compescendis, natura excogitavit remedium. Quippe præterquam quod tuto & efficaciter tenacissimos quosque humores per ipsam alvum, sæpissime autem per vomitum ejiciat, & à parte affecta derivet, vim quoque astrictivam post se relinquit. Non enim vomitus solum sponte superveniens, ut ait Hipp. Aph. 15. l. 6. sed & arte concitatus, sub eodem Aphorismo comprehendi potest. Illud vero hoc modo perficitur. Drachmæ duæ radicis *Ipecacuánha* in ℥iiij. liquoris appropriati coctæ, vel per noctem maceratæ, cujus infusum cum vel sine oxymelis ℥j. exhibetur. Postridie semel atque iterum pro re nata, secunda imo tertia ejus decoctio repetenda; tam quod ægri debiliores eam facilius ferant; quam quod astrictoria ejus vis tunc magis efficax appareat. Cæterum nuces *Munduy-guaçú* sive vomicæ (quibus vulgus imperitum non tam utitur quam abutitur, cum vehementer per vomitum & secessum exturbent) si ex præscripto exhibeantur, haud exiguum commodum præstant. Rec. nucleos sex vel septem: ablata tam interiori quam exteriori tunica, conterantur amygdalarum instar pro emulsione, addito momento sacchari & fol. sen. ʒj. vel

ʒj ß. feminis anisi ʒ ß. in pulverem trita misceantur, fiatque pastillus in furno siccandus. Sic nuces *Andá*, quarum nuclei, etiam citra ullam præparationem, dignitate illis non cedunt. Syrupus itidem Tabaci oppido conducit, iis imprimis quibus humores tenaces absque multo calore peccant. Dein ol. de *Copaiba* guttæ aliquot saccharo dissolutæ, ori ex ovo sorbili, sive ano per clysterem immittuntur. Quod si remedia hæc enarrata, forte non in promptu sint, eorum locum Mechoacanna, vel pugillus seminis Ricini Americani in spiritu vini macerati, supplere solent; hoc siquidem humorem vitiosum ac redundantem fortius, illud vero benignius educit. Non parum quoque hoc morbo exhaustos reficit decoctum ligni *Iacarandá*, & Sassafras indigena, quod evacuata materia morbifica tonum restituat visceribus languentibus; comitante diæta facilis digestionis & paulo astringentis. Emplastrum super ventriculo imponatur ex Gummi *Içicariúba*, balsamo de *Cabureiba* & *Copaiba*, vel ex pasta de *Tipioca*, vino de *Acaju*, pulpa item prunorum *Araça*, flore *Nhamba*, atque ovorum vitellis. Adhæc tosta potius quam liquida aut frixa alimenta eligantur, idque sæpe & parum. Vino indantur guttulæ aliquot olei cort. arant. præcipue tum, cum ventris cruciatus instar colici adsit, quem vesparum quoque Brasiliensium nidus ex vino potus, vel ventri impositus, clementer mitigat. Idem feliciter præstant herbæ castæ in aceto frixæ. Quando necessitas ad magis corroborantia & astringentia compellit, his & similibus remediis nativis, utendum. Summitates fructuum *Bacóba* aut *Banána* semitosta aut arefacta ex vino de *Acaju* & immaturo pomo *Ianipába*. Testæ testudinis fluviatilis tostæ rasuram, in hoc fluxus genere, Barbari propinant, quod valide astringant. Sicut & jecur capreæ tostum, & castanea arboris Cedri Brasiliensis.

CAPVT X.

De Tenesmo.

CVm omnia quæ ad ventris fluxiones spectant, in examen revocasse necessum sit, operæpretium duxi, ea quæ circa Tenesmum notatu digna cottidie observavi, paucis exhibere. Morbus nimium familiaris & merito formidabilis prægnantibus, quod fœtum simul cum fœta, misere extinguat. Irritus enim hic conatus ex quovis acri & ulcerifero humore ano adhærescente natus, nullam aliquando nisi spumæ vel sanguinis aut puris excretionem comitem habet. Interdum vero ex pituita acida & bile mordaci dysenteriam præcedit. Quibus, si oculi nictantes, inquietudines, cruciatus, longæ vigiliæ atque excubiæ nocturnæ accedant, tunc ægre finiri solet. Ex aliis subinde dysentericis fluxionibus nascitur hic morbus, quibus medetur ac finem imponit, curatuque tunc est facilior, quando tantum sunt reliquiæ & sanies ulceris intestini recti; quæ fomentis & enematibus facile superantur. Quando ex superioribus ventris partibus, videlicet ventriculo, mesenterio & intestinis, materia cruda delabitur; præter incessiones & reliqua quæ anum respiciunt, causa fovens revulsione per vomitum tollenda, idque usitatissimo illo remedio, Radice *Ipepacuánha*. Eadem porro curandi ratio fere circa externa, quæ est in sanguinis profluvio, eaque anodynis suffimentis & fomentis astringentibus tepefactis ex foliis arboris *Aroeira*, *Araçá*, *Acajá* & similibus, si protuberet aut hiet anus; si ulcus adsit, sacculis ex lacte, malvæ, & *Basoure* summitatibus instituitur. His enim, tum intus tum foris continue admotis, multum promovetur; quippe quod symptoma ipsumque adeo morbum tollunt. Allium quoque assatum, si causa plane frigida, cum successu admovetur. Somnus qua fieri potest, concilietur; primo pultibus ex *Carimá* & hordeo. Quibus si minus provocetur, lenocinia soporifera addenda sunt, interponendo clysteres abstergentes. A motu quoque & exercitio corporis abstinendum. quo spectat illud Celsi consilium haud quaquam negligendum: *Cum in omni fluore ventris, tum in hoc præcipue Tenesmo, necesse est, non quoties libet desidere, sed quoties oportet, ut hæc ipsa mora in consuetudinem ferendi oneris intestina deducat.* Si tandem astringentibus remediis internis fluxibilitatem humorum cohibere conducat, præter succum stillatitium pomi *Ianipaba* immaturi, rasura insuper ligni notissimi *Iacarandá*, ut & nuclei fructus *Gueticoroi* triti & jejune ex convenienti liquore hausti, eximie prosunt.

C A-

CAPVT XI.

De Cholera.

PErniciosus nec infrequens his quoque regionibus est fluxus ille qui Cholera dicitur. Morbus semper symptomaticus & vere acutus, ab aëre calido & humido, corpus perpetuo ambiente, immodicoque fructuum fugacium & horariorum esu proficiscens. Omnem ætatem omni anni tempore infestat. Æstate tamen ab æruginosa porracea atque æstuante bile, potu calido intempestive accedente, juventutem vehementius exercet, cum subita quadam spirituum effusione ac lipothymia ex tetris & fuliginosis vaporibus orta; adeo ut, si ante viginti quatuor horas non evadant, succumbant. Quod ex manifesta diagnosi constabit, si nimirum pulsus debilior, aut impedita respiratio, exteriorum membrorum, tum sudorum frigiditas, summum interiorum circa cor incendium, convulsionesque interveniant. Hunc humorem efferum & quasi orgasmo ad superiora & inferiora delatum compescere, res profecto haud exiguæ difficultatis est. Primum ad ea remedia quæ cor, ventriculum ac intestina modice refrigerando & astringendo corroborant & furorem acerrimæ bilis retundunt, confugiendum. Corpus enim evacuare (etiam invita Plethora & Cacochymia) quamvis benigne, periculo non caret; tum quod vires collapsæ atque exhaustæ, ulteriori irritatione reformidandæ sint. Vltra Tamarindos, quos hæc terra producit, quæque biliosos & accensos humores refrænant, nihil tentandum; sed syrupis potius & conditis de ***Murucujá, Ianipápa***, Limoniis, Arantiis, ***Araçá, Guajába***; ut & Ficubus Indicis, ***Vbapitanga, Mureçy'***, imprimis ***Tipioca*** utendum, cæterisque medicamentis roborantibus, & refrigerantibus. Externis quoque sequentibus insistes. Fomenta & inunctiones sint ex astringentibus & refrigerantibus. Tum cataplasmata ex Portulaca, Myrto, ***Araçá***, oculis arboris ***Imbaíba*** confecta, quæ cum aceto præparata rite ægroto imposita, præcordia fovent, ventremque ac anum afflictum demulcent. Clysteres ejusdem generis (modo tantillum temporis supersit) requiruntur, cæteraque remedia in capite de Dysenteria & inflammatione ani prolixe enarrata. Verum, quemadmodum hæc sæpe auxilio sunt, non raro consulto ob temporis angustiam & morbi sævitiem omittuntur, confestimque ad soporifera devenitur. Linimenta denique opiata, capiti & pectori admovere convenit. Adeo nihil tutum nisi somnum omni industria concilies. Cholera sicca eisdem remediis fere curatur, maxime si regioni hepatis corneæ cucurbitulæ applicentur. De quibus merito hoc testor quod Galenus de suis cucurbitulis quas in Colico affectu incantamenti instar operari tradidit.

CAPVT XII.

De Dysenteria.

SEquuntur Fluxus cum febre & sanguine, ut sunt Dysenteria, Fluxus hepaticus & Inflammatio ani. Affectus Dysentericus nimium his terris est familiaris. Oritur potissimum ex sudoribus vi frigoris nocturni ac venti mediterranei subito admissi retroactis; tum fructuum fugacium & fæculenti potus immoderato usu, accedente aëre calido & humido. Hæc excretio sanguinolenta licet pari vehementia per omnes Indias sæviat, numquam tamen in Brasilia morbi Epidemici instar grassatam, alioque per contagium migrasse, constat. Ita ut perpetuo nobis sporadica & popularis, nunquam vero epidemia existat: cum alias pertinacissima aliquando malignitas, si in alio quopiam, in hoc morbo imprimis apparet. Quibus excretio biliosa, adusta & spumosa, ut in juvenibus sæpe videre est, merito ab Hippocrate habetur calamitosa atque funesta; quippe quæ nullis remediis cedat, licet hæc tellus, contra malum tam familiare nobilissima minimeque vulgaria auxilia medica producat, & præstantiora industria ac solertia hominum indies suscitentur. Verum missis iis, quæ satis superque jam ante ab aliis de natura & curatione Dysenteriæ dicta sunt, ea tantum prosequar, quibus potissimum differant ab Europa. Affectui huic (præsertim si multa cacochymia adsit) tot simul solent supervenire symptomata, tamque horridi cruciatus, ut sæpissime angustia rei &

temporis legitimam methodum remorentur. Hac itaque necessitate exigente, venam tundere, haud consultum habent; (nisi ipso quidem principio, aut febre atque hepate affecto id maxime postulantibus) quoniam, etiamsi revellendi indicationi forte satisfactum eatur; male moratæ tamen materiæ morbificæ & virium inopiæ male fit, quia raro occasio deperditum resarciendi adsit. Porro vel solo Rheo, vel laxativo quovis benignissimo mordacem humorem provocasse, partisque affectæ cruciatus ingeminasse, suspicione plenum habetur. Si quando tamen evacuationi locus, radicem vomitivam *Ipepacuanha*, exquisitissimum naturæ munus, cæteris remediis præferre conducit: quamvis ingenue fatear, plurimos medicastros incolas ad sudorifera & cordialia, quam ad evacuantia per alvum, benigniora licet, inclinare, etiam tunc cum major cacochymiæ quam ulcerationis signa appareant. Morbo durante præter consolidantes, abstergentes & refrigerantes clysteres, nutrimentis & anodynis ex jusculo gallinarum hordeaceo aut furfuraceo, lacte caprino chalybeato & similibus insistendum. Præ cæteris pulmento ex *Tipioca* & emulsionibus inde factis, quod multis indicationibus satisfaciant, utendum per inferiora æque ac superiora: quippe mirifice consolidante & refrigerante qualitate partes afflictas demulcent, fluxiones quoque ruentes compescunt atque coagulant, & orificia venarum claudunt. Quod si necessitas ulterius insurgat, viribus corroborandis & sistendis fluxibus invigilandum, scilicet opiatis: tum medicamentis quoque & alimentis astringentibus consolidantibus, imprimis quæ lumborum, ventris & jecinoris refrigerio & robori sunt. Præterea singulis vicibus quibus alvus dejicitur, fomenta ex iisdem parata immittantur, unde putredines & calores, vel præsentes, vel futuri avertantur. De quibus latius dicetur in capite de Inflammatione ani. Potus quo æger utatur, ptisana sit, ex decocto de *Carimá*. Ovum quoque sorbile cum tribus quatuorve guttulis olei *Copaiba* conducit, quod leniendo simul partes læsas consolidet, ac proinde totidem guttulæ cum albumine ovi ex bombace ano inditæ vel per Clysterem injectæ solamen adferunt. Assata elixatis præferantur. *Pacóba* & *Banána* semitostæ, sæpe pro alimento medicamentoso accipiantur. Iidem quoque fructus dissecantur & in Sole siccantur, atque in massam, addendo aceti momento, coquuntur loco panis. His accedunt plurima alia remedia nativa, astringendi simul & refrigerandi qualitate pollentia, quæ primi incolæ partim ut arcana celant, secumque interire cupiunt, partim innotuere & in tractatu de Simplicibus tradita sunt. Horum quidem primum locum obtinent, Conservæ & Rob fructuum Myrti Granatorum, utriusque *Araça*, *Guajába*, *Mureçí*, *Murucujá*, *Iampápa*, *Acajú*.

CAPVT XIII.

De Fluxu alvi Hepatico.

ANno 1638, urbe *Salvador* in *Bahia* mensibus admodum pluviis obsessa, nulla clades æque exercitum nostrum attrivit, quam fluxus sanguineus, signis & curatione nonnihil à Dysenteria diversus. qui, licet non minus quam illa perniciosus, symptomata tamen longe minora eum comitari solent. Sæpe enim ad finem usque, absque ullis torminibus, cruciatibus, exulcerationibus, cumque facili excernendi modo, existit. Dejectio autem hæc est, vel puri sanguinis, vel cum grumis, & loturæ carnis similis; idque dupliciter fit: vel ab atonia hepatis, quæ licet curata, ad pristinam cruditatem redit: vel à quantitate ex venis mesaraicis atque intestinis regurgitante, quæ plus timoris quam detrimenti inferat, & juventutem maxime infestet. Quippe tales excretiones aliquando febrium acutarum criticæ habentur, exque eutonia jecinoris, non intestinorum exulceratione causatæ sunt. Fit demum hic fluxus ex qualitate simul, orificia venarum corrodente & reserante. Atque tunc quidem Dysenteriam propter ulcus & dolores intestinorum mentitur. Ea quæ ex hepate profluxio fit, iis remediis oppugnanda, quæ confirmando jecinori suam operam tam intrinsecus quam extrinsecus dicarunt. Raro in principio solamen ullum à clysteribus consolidantibus aut anodynis accedere videas. Venæsectio, tametsi in reliquis sanguinis profluviis vix admittatur, in hoc tamen laudabilis habetur: nostratibus vero utique mollioribus, intensiorique calori non assuetis, cautius ac parcius instituenda est. Immo in cucurbitulis revellentibus, lumbis ac natibus impositis, aliquando subsistendum. Reliqua quæ

tractu

tractu temporis exsurgunt circa curationem, quum Dysentericis affectibus magis communia sunt, iisdem remediis, in capite de Dysenteria monstratis, propulsantur. Ad eum autem fluxum qui ex atonia hepatis nascitur, compescendum, irriti, ut plurimum, curandi fiunt conatus, ita ut præ virium lapsu ne quidem Rhabarb. Myrobal. aliaque similia adhibere consultum sit, ac proinde si acrimonia comitetur, ad blandientia & stupefacientia quoque confugiendum est. Non neglectis seminibus quatuor frigidis recentibus, neque iis quæ urinam benigne provocant, ut sunt, decoctum *Iuripéba* maris, radicis *Araçá*, fructus Alkekengi, rad. liquirit. Solatrum, *Acariçóba* & *Pagimirioba*, atque similium quæ hepatis & venarum mesaraicarum ardores mitigant. Horum præ cæteris palmam obtinent emulsiones & pultes quæ *Carimá* dictæ ex *Tipioca* de *Mandioca*. Inter fructus in pretio habentur, illi omnes qui in curatione Dysenteriæ enarrati sunt. Aqua quoque stillatitia ex canna saccharea & flore *Ibabirába* cum albumine ovi pota, addito momento succi aurantiorum. Denique cataplasmata ex Portulaca & Solatro cum aceto temperata, dorso & ventri applicata, intemperiem hepatis solantur, fluxumque inordinatum compescunt.

CAPVT XIV.

De Vlcere & Inflammatione Ani.

QVæ à Barbaris meaque longa experientia circa rationem & curationem tam funesti & lamentabilis mali consecutus sum, in medium proferam. Hunc affectum Indigenæ *Teicoaraíba*, Lusitani *Doença do Richo* sive *Bicho del Cúlo* abusive vocant, vel quod dolor pruriens principio sentiatur, vel quod Vermiculi gangrænam inferant. Lis hæret inter Medicorum filios, novus ne an vetus sit morbus hic Endemius. Ego quidem eum potius crediderim in aliis Orbis plagis tanquam hostem occultum insidiose sævire; adeoque longe abesse novum appellandum fore, ut probabilius, antiquissimum esse, atque de illo intelligendum 1. Reg. c. 5. v. 6. Aggravata est autem manus domini super Azotios, & demolitus est eos, & percussit in secretiori parte natium Azotum & fines ejus. Hujus quoque David videtur meminisse Psalmo 77. v. 66. dicens, & percussit inimicos suos in posteriora. Non est Endemium malum huic regioni, sed frequens indigenas æque ac adventitios infestans. Constat, in Angola & aliis fervidis Indiarum partibus diutius cognitum, atque olim Brasiliæ incolas plane ab eo immunes fuisse. Nil autem aliud est, quam incendium & corruptio ani cum ulcere depascente, sine vel cum sanguinis fluxu dolorifico, tempore imprimis æstivo grassante. Hunc morbum, aut præcedunt fluxiones Dysentericæ cum intestinorum caloribus; aut per se, & citra ullum morbum prævium ingruit. Cum Dysenteriam præcedentem habet, & ob medicinam adhibitam Symptomata excretionesque cessant, minus fidendum est. Detenta siquidem materia acerrima, à calore nimio accensa, maximeque à squallente & sordida corporis colluvie intus alta, magnum putredinis gradum, cum tam atroci dolore & inflammatione acquirit, ut musculum sphincterem atque ora venarum hæmorrhoidalium statim exedat. Vnde fluxus cruentus exoritur, altiusque ad intestinorum tunicas ascendit, tam deformi aspectu, ut anus late diductus cloacæ instar livido & plumbeo colore appareat. Nonnunquam vitium hoc per se manifestatur, nimirum ex dolore, cum retentione excrementorum, quæ calore arefacta atque indurata, non sine maxima difficultate & cruciatu egeruntur. Aliquando vero, ingenti licet conatu, nihil prorsus ejicitur (ut ipse in me quoque expertus sum) ano multum prominente. Hinc atroces sæpe dolores ex retentis fæcibus suscitantur, quos febres postea, lassitudines, vigiliæ, concitatio stomachi, ac capitis imprimis dolores & ardores sequuntur. Quamobrem, antequam malum serpat (serpit autem citissime) internis laxantibus & refrigerantibus remediis resistatur. Clysteres ejusdem generis semel atque iterum admoveantur. Suppositoriis, inunctionibus, lavacris, balneis, suffumigiis, perpetuo insistendum. Venæsectiones præcipue non negligantur. Quibus omnibus si morbus non brevi cedat, proculdubio in lethiferum degenerabit. Multoties præterea fieri consuevit, ut nullo morbo intestinali, vel quovis alio signo præcedenti, parti minus sensibili seminarium clam insinuetur, ipsumque ægrum & medicum

in principio lateat. Quod, quoniam gangrænam non raro inferat, incurabile habetur. Si autem prodat se malum, prævia utcunque hac diagnosi fieri solet; ut, spontanea lassitudine, capitis & membrorum doloribus, appetentiæ cibi languore, calida totius corporis intemperie, insomniis, pulsu arteriarum inæquali & celeri, absque manifesta podicis afflictione, nisi forte aliquo prurítu aut inani exonerandi alvum desiderio. Quamobrem in omni intestinali præcipue affectu, de ani dispositione Medici percontari solent. Quo incolæ Empirici non contenti, visu & tactu explorant podicem, num aliquid præternaturale appareat; mox pulpæ limonum affrictu partes illas tentant & dolores excitant. Differt autem ab hæmorrhoidibus hic affectus, sequentibus potissimum signis. Gravis capitis dolor adest, ac hiantis late ani ostium fatiscit. Dein, ratione prognoseos, quod morbus hic nonnunquam mortem & quidem confestim adferat; hæmorrhoides autem non item, quæ eisdem, quibus in Europa medicamentis, imo solis hirudinibus Brasiliensibus curantur, & liquore pulpæ nucis *Cocos* putrefactæ sæpius admoto, mitigantur. Cæterum, qui contra hanc labem se tueri studet, aqua marina frigida vel tepida & limoniorum succo recentium, anum, quoties ventrem exonerat, probe abluat. *Iaborandi-miri* cum salis & piperis Brasiliensis momento cæteris remediis facile est præferendum. Quando vero sensibiles ani partes excoriatæ tam acria remedia haud ferunt, temperantur cum vitello ovi & aqua cannæ sacchareæ, & imprimis cum summitatibus herbæ insigniter mundificantis *Iacuacanga* dictæ. Si lapsus virium contra indicet venæsectioni, cucurbitulæ infra dorsum affigantur. Exinde clysteres refrigerantes, consolidantes & adstringentes, qui anodyna imo stupefacientia opiata recipiant, progrediendum. Postea veterum incolarum ritu, aqua sacchareа, gummi *Tareroqui*, amyl. ex *Tipioca* de *Mandihoca*, soluta, digitis insertis posteriora proluantur. Post hæc, dilutum ex cerussa, aqua rosarum & flor. *Ibabirába*, sacchаro rubro, ovi albumine & lacte cum momento opii concinnandum, in quo tæda madefacta, ano profunde immittatur, idque frequenter. Idem fere præstant herbæ quædam nativæ præ cæteris contra hunc morbum receptæ usuque longo comprobatæ; ut sunt, folia & flores utriusque *Pagimirióba* & *Tapiá* arboris longe præstantissimæ, addita *Aguaraguya*, toties inserta quoties desidendo tædæ vel suppositoria intromissa removentur. Quodsi pars afflicta manuum attactum reformidet, suffimenta ex emollientibus & siccantibus substituenda sunt. Porro quantum ad victus rationem, alimentis frigidis & roborantibus maxime uti convenit: irritantia autem cane pejus & angue declinanda. Si vermiculi simul à putredine orti infestent partem affectam, ii oppugnandi unguento quod pulverem amarum fructus *Angelyn* cum cinere Tabaci receperit.

CAPUT XV.

De Lumbricis.

QVam nihil in hisce orbis partibus à putredine sit liberum, omnes quicunque sub zona torrida vivunt experiuntur. Vnde Insectorum, maxime vero Vermium tantus proventus, ut nihil propemodum intactum ab iis relinquatur. Eodem modo cum Microcosmo se res habet, quem non minus quam totum hoc universum, varii generis vermes identidem exagitant; tamque viscera intus puerorum juxta ac adultorum; quam forinsecus vulnera atque ulcera, à calido & humido ambiente, miris modis infestant. Hi Chirurgorum opera, quæque vulnera & ulcera mundificant, profligantur; illorum vero curationem perficere, totque latentes hostes exturbare, leve non est propter ingentem conceptæ putredinis propagationem. Hinc febres graves, ne dicam & malignæ generantur, aliaque symptomata subsequuntur. Quippe non solum ano & intestinis familiares, sed sæpissime quoque ventriculo, folliculo fellis, utero, quin & ipsi Cordi vermiculos innasci, Anatome mihi notum fecit. Qui cardialgias, deliquia animi, palpitationes cordis, stridores dentium, & horrores nocturnos inferunt. Vnde fit, ut cachectici, multoque halitus fætore, viva veluti cadavera, vix mortem effugiant, nisi forte ipso initio remedia adhibeantur. Theriaca & Mithridatium celebrata licet remedia, ob febrium incendia, aliasque rationes toties repetitas, haud admittendas censent. Ego quidem ut fatear quod res est, missis longe petitis compositis, in pueris atque adultis

adultis cum Tabaci-Syrupo felicius voti compos factus sum, atque ob insignem mundificandi & abstergendi qualitatem tum in hoc morbo tum in aliis frigidis affectibus, atque à veneno natis, merito eum prætuli. Barbarorum æque ac nostrorum usitatiora remedia sunt fructus acidissimi *Caraguata* dicti, eorumque liquor destillatus, idque exigua quantitate cochleari exhibitus, addito tantillo Tamarindorum & mellis silvestris. Semina, olea & syrupi Citrorum & Arantiorum propinati, vermibus contrariantur. Licet autem à quibusdam animantibus instinctu naturali, ut & ab Indigenis robustioribus, contra hæc & alia mala expetantur nuces arboris *Angelin*; tamen ob indomitam vim, justa dosis ac præparatio requiritur. Nimium siquidem est, quod dimidium scrupuli excedit, sicut postea suo loco latius demonstrabitur. summe enim amara est, atque umbilico tutius imponitur rasura, quæ etiam ano indita contra ascarides eximiæ est utilitatis, quas summa sua amaritudine brevi interficit.

CAPVT XVI.

De Lue Indica.

LVes quædam ex coitu non tantum per contagium, vel parentum hæreditario malo in liberos, sed ex leviori attactu atque per se contrahitur, orta potissimum ex alimento fœtido & salso, potu rancido & corrupto. Inter Afros non solum atque Americanos, sed Lusitanos & Belgas quoque sævit, tumoribusque scirrhosis & virulentis ulceribus, totum corpus infestat. Quæ quidem lues huic regioni est Endemia, & *Bubas* ab Hispanis, atque *Miá* à Brasilianis appellatur. Et sicuti citius sanatur à solis remediis indigenis; ita citius contaminat, quam illa quæ lues gallica vulgo vocatur & ad Incolas huc defertur. De qua dicere non est propositi mei, sed de præsenti. quæ licet in quibusdam conveniat cum illa; accidentibus & curatione tamen maxima ex parte differt. Empirici initio data opera eam negligunt, humorisque tenacitatem, in quo mali fomes maxime inhæret, aliquot septimanarum intervallum requirere ad præparationem, credunt. Vitam interim intemperatam vivere interdicunt, aquæ calidæ lavacra instituunt, frigus nocturnum, ne perspiratio cohibeatur, maximopere arcent, carnes recentes, imprimis ferinas, tostas, præcipiunt. Vinum permittunt, quod sudores & fuligines, non sine ægrotantis levamine, per poros expellere comperiantur. Qui ab hoc medendi modo recedunt, symptomatum quidem pro tempore levamen allaturos, sed postea recidivam artuumque dolores successuros, ratum habent. Tandem præparato hoc modo corpore, evacuationes instituunt: mox eos, qui præsertim tenuioris sortis sunt, ad molendinas sacchareas ignesque luculentissimos ablegant; & solo decocto, cujus basis *Caaróba* & Sarçaparilla, curationem felicissime absolvunt. Vlcera quoque solo attritu aut lotione *Caaróba*, aliarumque herbarum exsiccantium & abstergentium succo, tollunt. foliis autem *Caaróba* nunc coctis pro balneo, nunc ore jejuno masticatis, ulcera, quæ per se non evanescunt, exsiccant, & malignitatem extrahunt. Quod ipsum aliquoties per Chirurgos in Nosocomio imitari jussi, & voti nos compotes reddidit.

Nequis autem fallatur, hæc lues sive ex Hispanica mixta, ut sæpe fit; sive simplex Endemia, Europæis præsertim, non adeo parvi facienda sive in principio sive in progressu. Neque enim ut quidam existimarunt, intra Tropicos levior ob halituum à sole perpetuam extractionem; gravior tantum in septentrionalibus regionibus datur. Ac si nocturnum frigus modo leviter admissum, apertos diurno calore poros non cum summo detrimento ægri altius occluderet, discussionem tetrorum vaporum impediret, versusque periostium, in quo dolor, repelleret. Sicut quotidie fit, vel ægrorum vel medicorum incuria, qui differentias diei & noctis contemnunt. Et tunc quidem male morata ulcera, quibus hoc malo infestati turpiter scatere solent, præter alia symptomata, cariem in ossibus causari videas. Sicut in reiteratis dissectionibus corporum autopsia nos docuit.

Atque tunc simul anatomiæ, in Æthiopibus exercitii gratia institutæ, certos nos fecere, nigredinem illam cutaneam ultra epidermidem non penetrare, eaque ablata mox ipsam cutem albam Europæorum plane more se offerre. Si vero contigerit aliquos epidermide

dermide alba nasci (sicut in puella & juvene pilis crispis & oculis cæsiis ex Nigritis natis videre licuit) inter naturæ monstra recensentur, adeoque ob albedinem conterraneis suis contemtui existunt, quam si nigra cute aliqui Europæi nascerentur.

Sed missa hac digressione ad institutum redeo, pauca additurus quæ de Gonorrhœa notatu digna existimavi. Gonorrhœa simplex, sicut haud difficilis habetur curationis, ita facile acquiritur, modo à diuturna equitatione sub æstu meridiano. A purgantibus initio sibi cavent in omni Gonorrhœa, sive virulenta sive non virulenta. Tam salutaria contra hunc affectum domi nanciscuntur remedia Incolæ, ut raro in exotica, quæ in officinis prostant, inquirere illis necessum sit. Præferunt, *Guabipocaiba*, Lusitanis *Pao Podre*, quam ego arborem siliquosam, in tractatu de Simplicibus, appellavi. Ejus radix in taleolas dissecta & in aqua ex canna saccharea destillata, macerata, aërique exposita, eam abstersoria & diuretica qualitate imbuit, quæ mane & vesperi pota, parastatas & renes insigniter mundificat. Cavendum tamen ne immodice hoc medicamento valido utare, quod sanguinem ducat. His accedit *Iuripéba*, Canna silvestris *Iacuacánga* dicta, radix item *Iaborandi*, quæ noctu sub dio macerata in aqua fontana diluitur, ejusque diluti quatuor plus minus unciæ per quindecim circiter dies bibuntur, unde renes & vesica repurgantur. Post hæc pro potu quotidiano, ejusdem cannæ silvestris decocto utuntur. Atque alternatim ob calores suscitatos, mane ptisanam seu liquorem ex *Tipióca* exhibent. Dilutum radicis de *Aguaxíma*, *Iacuacanga*, *Pagimirióba*, *Caapomónga*, Emulsiones ex *Tipióca*, nuce Coco recenti, & seminibus frigidis, cannæque sacchareæ aqua præparatæ, familiaria illis sunt remedia. Contra inflammationes lotii, post frigidam dorsi & perinæi inunctionem, genitalia emollientibus fomentant, nempe decocto summitatum *Imbaiba*, & *Tupeiçáva*, floribusque malvæ Americanæ & Fabarum vulgarium, atque id genus aliis. Calorifica vero, tam à medicamento quam cibis procul esse jubent, ne virulentia & incendium invalescant. Ego tamen nimium refrigerantium usum aliquando noxam intulisse expertus sum, quod tonus genitalium inde debilitetur. Semper enim condonandum est Empiricis, utpote diligentioribus in exhibendis medicamentis quam in distinguendis morborum causis. Quippe sicut ex his medendi formulis apparet, Profluvia genituræ cum Gonorrhœis videntur confundere. Quod qui evitare velit, adeat Plater. Obs. pag. 729. Lang. Epist. 2. l. 5. Solenand. pag. 199. v. 45. Hofm. pag. 540. Quocirca in Gonorrhœa virulenta malignitate exturbata subsistunt peritiores, quando indicatio astringendi, consolidandi, & siccandi est. Quod quidem optime fit balsamo *Copaiba*, saccharo vel oleo olivarum dissoluto atque per os & penem injecto.

CAPVT XVII.

De Vulneribus & Vlceribus.

TAmetsi pleraque vulnera & ulcera ejusdem fere naturæ & curæ in novi hujus ac veteris Mundi partibus videantur; ea tamen in quibus differunt, silentio præterire nolui. Sicut enim in multis malis internis considerandum quæ infra hepar sint aut quæ supra; ita maxime in externis. Quæ superne sunt, præcipue in capite, multo benigniora & curatu faciliora existunt. Tum quod ab humorum affluxu libera, tum quod favente aëre ambiente calidiori sola mundicatione restituantur sæpe. Ea autem quæ in inferioribus partibus corporis, maxime in pedibus existunt, difficillimæ curationis sunt; ob perpetuum descensum & mobilitatem calidi humoris in acrimoniam degenerantis; Atque hæc quidem verissima deprehenduntur, si tempus anni respondeat, nimirum constitutio calida & humida: æstate enim sicca sponte vel felicius saltem curantur. Quid mirum, si hac regione quæ toto cœlo ab Europa distat, vulnera & ulcera aëri exposita, diversum quid & peculiare habeant? cum authores passim testentur, nonnunquam ob diversum urbis aut regionis situm, aut pejora, aut meliora tum capitis, tum pedum mala fieri. Ab ipso principio usque ad curationis finem, sive loci affecti corruptelæ, sive vicinæ carnis mollitiei invigilantes, nativas suas astringentes, mundificantes & siccantes herbas, resinas & pulveres non facile deserunt. A vino & fructu imprimis illo celebri *Ananas* sibi cavent. Quia curationem vulnerum & ulcerum remorari, recidivamque facere constat, quod calore infenso humores permeet & accendat.

accendat. Quibus recens inflicta sunt vulnera, æstum diurnum devitant, ne sanguis attenuetur, venarumque orificia aperiantur, quod ingenti virium jactura ob dissipationem spirituum & febrilis caloris accensionem in castris aliquoties contigisse memini. Cui malo eximie opitulatur usus Ambræ grisæ ex jusculis vel ovo sorbili exhibitæ. Deinde ne noctu sub dio cubent, unde maximam calamitatem, spasmos, convulsiones mortemque ipsam postea incurrant. Cum vero in curatione vulnerum & ulcerum Lusitani plerique & Brasiliani peritiores longo usu facti, & silvas remediorum quavis regionis parte, omnique anni tempore sibi in promptu habeant, ea proferam quæ oppido approbata & à nostris recepta, longaque experientia confirmata sunt. Optato successu balsamis illis fragrantibus *Cabureiba* & *Copaiba* vulnera restituunt, haimorrhagiamque non tantum sistunt, sed & interne ac externe exhibita nervis opitulantur. Gummi illud admodum familiare, *Icicariba* (quod Elemni vere dixeris) capitis affectibus præ cæteris remediis medetur. *Tipióca* autem, sicut pota fluxus sanguinis hepaticos & dysentericos internos coërcet, & incrassat; ita haimorrhagias à vulnere concitatas, sive hausta, sive plagis emplastri aut cataplasmatis forma applicata, mundificat, temperat & sanat. Idem arboris *Ambaiba* summitates pollicentur & præstant, si earum succus vulneribus instilletur.

Popularia denique remedia sunt decocta vel succi herbarum *Iuripéba*, *Pagimirióba*, Nymphæa *Cuipoúna*, *Tapiá*, *Mamangá*, *Caapéba*, Ricini Americani *Bacoveira* & *Queraíba*, aliaque infinita incolis usitata, de quibus in historia Simplicium. Adduntur, si simul pedum tumores adsint, balnea vel fomenta ex radicibus *Araçá* & citriorum: atque ex corticibus Myrti silvestris, arboris *Çebipíra*, summitatibusque *Anínga*, *Tupeiçáva*, *Ibabirába*, *Camará*, & similibus, denique foliis recentis Tabaci contusis, desperata restituunt mala, & majores facile ipsis redeunt fructus in curatione multorum malorum, ex usu foliorum viridium eorumque succis & oleis; quam cæteris orbis incolis ex fumo exsiccatorum. Furunculos & Apostemata maturare solent foliis *Araticú* vulgaris, *Cararú*, *Pagimirióba*, *Potinçoba*, *Inquirí*. Radicibus mirabilis Peruanæ rubræ, & bulbis *Meerú*; Anthracibus vero imponunt folia Tabaci.

Equidem si debitis encomiis polychrestum Tabacum prosequerer, instituti limites transirem. Præterquam enim quod ejus decocta plurimis morbis frigidis sive intus assumpta, sive extus per fomenta & frictiones adhibita medeantur; gangrænas quoque, ulcera cancrosa, vulnera antiqua & sordida vermibus ab ambiente calido & humido scatentia, recens succus & cineres ejus feliciter curant. Imo vulneribus à sagittis Indorum lethali toxico imbutis, morsibus quoque virulentorum quorundam animalium, præsenti remedio existunt folia trita eorumque succus, si tempestive indantur. Incolæ proinde merito ejus pulverem & succum loco balsami circumferunt peregrinantes, quippe utilitatem & necessitatem ejus contra ipsorum brutorum & jumentorum externa mala vermibus perpetuis obnoxia experiuntur quotidie. Ego ulcera cancrosa in nosocomiis à Chirurgis Europæis rationalibus relicta, ab exercitatis Empiricis restitui vidi remediis quorum basis erat succus Tabaci addita Caphura & Spiritu vini. Ita ut jure merito vegetabilis hæc panacea *Herba Sancta* ab Hispanis, *vulneraria Indica* à Camerario, à Germanis **Heylig Indiaens wonde Kruyt** / vocetur. De ulteriori ejus natura, & differentiis in libro Simpl. ex proposito egi.

CAPVT XVIII.

De Papulis & Impetigine.

INter vitia Cutanea nondum ulli Medicorum ex quo detecta fuit hæc Americæ pars Scabiem, Lepram, Elephantiasin observasse contigit, sicut in Ægypto aliisque fervidioribus regionibus grassari testatum est ab Autoribus. Sed papulæ seu sudamina, quibus cutis exasperatur & rubet, advenas fere omnes recens Indias ingressos, genioque imprimis largius indulgentes, summo cum pruritu invadunt. Hæ pustulæ totum corpus sæpenumero arrodunt, fixæque ac stabiles totam ventris regionem occupant, ut zona dici possint. Quod malum abolere plerique student minus caute, seu frigidæ lotione, balneoque nimis astringenti, sive per fortiora purgantia, acrem humorem à circumferentia revocantia. Si vero sudamina hæc nimis excrescant, longiusque serpant, leves

admo-

admodum & faciles purgationes ex temperatis componantur, quæ hepatis calorem, ſentinæque corporis, meſenterii ſcilicet, obſtructiones tollant, ut ſunt decocta radicum *Iuripeba* Limoniorum & ſimilium. Venæſectio ſemel atque iterum inſtituenda eſt. Externis ita utatur; ut ſudore crebro abſterſo, ſubuculam frequenter mutet. Mox fomentis ex aqua ſulphuris & nitri, albumine ovi, ſeminibus frigidis majoribus, cum aceto & Limoniorum ſucco coctis, immiſſo linteamine, corpus defricetur. Quæ, licet primo attactu acres ſæpe dolores excitent, cutemque vellicent, ſtatim tamen ceſſare ſolent. quos ſi quis impatientior ferre non potuerit; eorum loco, balneo tepido ex refrigerantibus & emollientibus herbis utatur. Plerique quamdiu hoc malo tentantur ac pruriunt, à multis morbis ſunt immunes, ac proſpere valent. Quamobrem qui hæc incommoda ſanitatis gratia aliquatenus obdurare malint, rectius fecerint. Ante omnia moderatam vivendi rationem inſtituant, ciboque ac potu temperato & tenui utantur, ut humor attenuatus, felicius per ſudores evocetur, ne ex intempeſtiva illa materiæ bilioſæ repreſſione ad interna, fluxus ventris Dyſenterici enaſcantur; quod aliquoties factum memini.

Quum vero eruptiones hæ bilioſæ per poros exitum ſibi quærentes, intra cutem detentæ, vique frigoris nocturni repreſſæ atque obſtructæ in acres & igneos halitus degenerent, cum multa materia ſalſa & aduſta in orbem quaſi ſe cogunt & conglomerantur, pertinaciterque ad annos ſæpe cuti adhæreſcunt. Et tunc quidem perverſam & plane alienam naturam induunt. Aliquando autem mobiles puſtulæ ſejugatæ, non ſine cruciatu, maximoque ſcalpendi ardore ac pruritu, præcipue æſtate, juvenes ut plurimum infeſtant. Has noſtrates **Ring-worm**/ Indigenæ *Iacui*, Luſitani *Empige* ab Impetigine vocant. Quando inſtar Herpetis exedentis, aliquandiu malum duraverit, externis ſupradictis facile refragatur. lethale autem eſſe hoc malum ſi corpus cinxerit, ego ſane, quidquid authores ſcribant, hic nunquam comperi. Inter topica remedia quæ requiruntur, exactiſſima illa graminis juncei ſpecies, *Iupicai* dicta, & Siliquæ herbæ *Guajana-Timbó*, primarium obtinent. Horum attritu morbus non leviter emendatur, imo in totum nonnunquam tollitur. Interdum locus affectus mutatur, & æque vehementer poſtea, ſi ab interna cauſa foveatur, divexat. Quamobrem medicamentum compoſitum ex ſuccis ſupradictis ad lavamenti vel unguenti formam, partibus affectis applicuiſſe, eximiæ eſt utilitatis. Rec. ſucci Graminis, Tabaci, & Siliquarum prædictarum partem unam, Sulphuris vivi & Nitri partem dimidiatam. Exercitatiores incolæ ut nullum fere remedium in extergendis malignis quibuſvis ulceribus præferunt cortici *Çebipíra*; ita hanc quoque Impetiginem ejus affrictu & lotione feliciter reſtituunt.

Subinde eo pertinaciæ devenit hic affectus, ut ſupradictis remediis internis & externis minus cedat. Atque tunc quidem à vegetabilium ad Mercurii uſum internum confugiunt Europæi medicaſtri.

FINIS LIBRI SECVNDI.

GVLIEL-

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER TERTIVS.

SECTIO PRIMA.

De Animalibus Americanis Aquatilibus, Aëreis & Terrestribus edulibus.

CVm in præcedentibus libris instituti ratio postularet, vescorum animalium nisi transitorie meminisse; ex re fore existimavi hoc libro singulatim prosequi, qui pisces, aves & animalia in Aquis, Aëribus & Locis enarratis ad humanos usus producantur, eorumque brevem ac succinctam descriptionem cum iconibus ad vivum depictis addidisse; idque non adeo oblectamento vel admirationi lectoris; sed commodo imprimis ægrotantium atque medentium. Imitatus scilicet illos antiquos & modernos, qui tum novi tum veteris Orbis collatis polydædalæ naturæ beneficiis, saluberrimisque repertis medicamentis & alimentis, necessitati & fragilitati mortalium consultum irent.

Postquam autem in immensa hac rerum multitudine plurimorum qualitates & proprietates lateant, æquum putavi, non paginas replere iis quæ vel dubia vel minus perspecta sunt; sed pauciora eaque usu quotidiano comprobata contrahere. Quod vero piscium copia, quadrupedum & volatilium numerum longe excedat, id non adeo terræ sterilitati imputandum velim, quam quod aucupia & venationes rarius exerceantur à nostratibus; sæpius autem à mediterraneis indigenis, qui magnam partem prædæ acquisitæ sibi reservant. Cum è contra fluvii inclyti atque mare piscosissimum invitent littorales populos; tum quod facilem & quæstuosam piscationem suppeditent; tum quod ipsi pisces nutrimentum tenuius & sanguinem temperatiorem quam quadrupedes & volatilia surrogent.

Illos qui à piscatoribus quotidie ad nos deferuntur ac celebrantur, hic potissimum recenseo, eorumque nomina Brasilico idiomate vel Lusitanico, quatenus vulgo notiora, exprimo. Quod antequam aggrediar, operæ pretium existimo, in tanta piscium, formarum, temperamentorum, succorum disparitate indicasse, quales pro pabuli non solum, sed temporis & aquarum quibus innatant varietate, cæteris vel præferendi vel postponendi sint. Cum enim pisces sive gulæ dediti, sive escarum probitatem sectantes, ancipitem agant vitam, paucissimi quidem suis sedibus contenti, sua læti carpunt pabula; sed aliqui pristini domicilii plane immemores; aliqui anadromi, ut abitus, sic reditus certa habent tempora. Hujus rei fidem facit, sive in fluviis sive in mari statis anni temporibus, ejusdem generis pisces semper, alios nusquam capi. Quod fluviatilis aqua mensibus pluviis, tum & pleniluniis in mare prolabatur, hinc fit ut immensa piscium agmina hisce illecebris illecta, mare deserant. Æstate vero appetente ardorem pertimescentes dulci humore saginati, solum & salum repetunt. Vnde inter mollitiem fluviatilium & duritiem marinorum utriusque naturæ participant, gratissimoque alimento existunt, imo usque adeo salubres judicantur maxima pars, ut ne quidem febricitantibus noceant, sicut ipse multoties aliique mecum experti sunt: modo recentissimi sint antequam Solis æstus persentiscant.

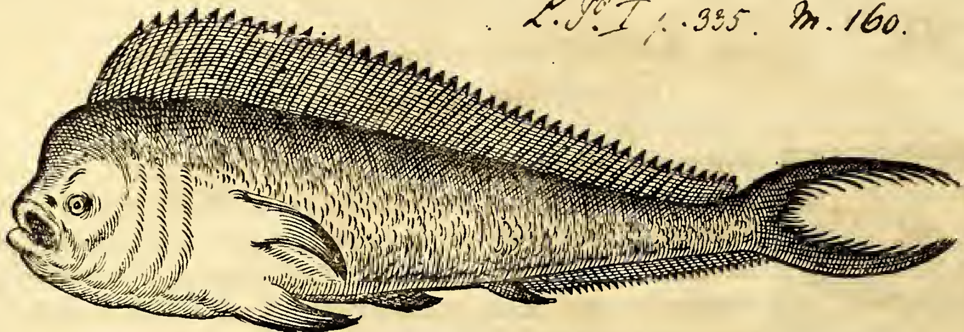
Vnicum, quod præfatum volui, restat circa nominum rebus impositorum dissensionem & perplexitatem, qua de re ipsa erudita antiquitas merito conquesta est. Cum enim quotusquisque agricola vel maricola nomina pro arbitrio rebus indat, ac proinde

assidua

assidua illa discrepantia Scriptori æque ac Lectori molestiam creet; pronuntio me usitato illi Cæsaris dicto inhæsurum, quod monet, Cum multis esse loquendum, cum paucis sentiendum: hoc est, me tritis receptisque ut vegetabilium, ita & sensitivorum vocibus usurum, donec consentientibus eruditorum & barbarorum calculis, certius quid definitum fuerit. Interim non est quod lector frontem corruget propter insueta auribus vocabula, si à nostra dialecto plerumque abhorreant. cogitandum enim, nos extra Latium & Græciam versari; neque solis veteris orbis populis concessum esse voces condere; cum etiam penes Americanos sit jus & norma ad placitum sua efferendi.

Pira generice qualemcunque piscem; *Piracatú* vero piscem edulem exprimit Brasiliensium lingua. Quorum primus se offert

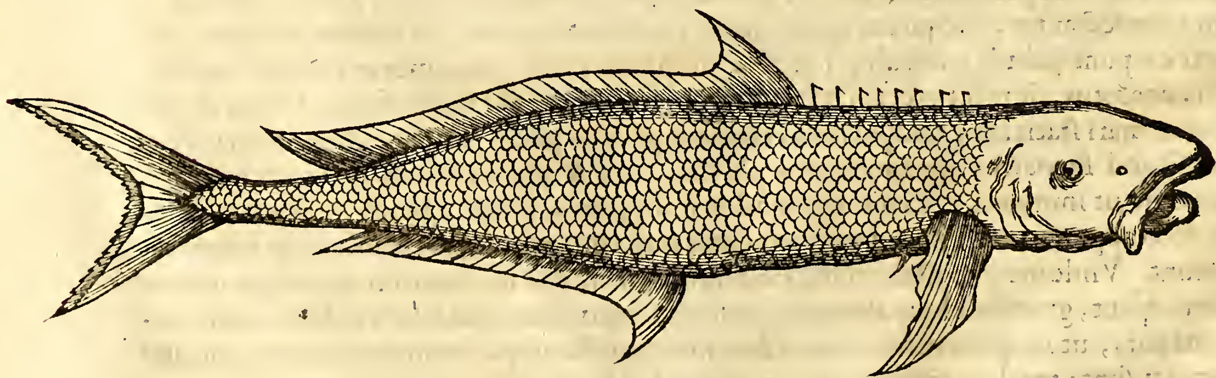
GVARACAPE'MA. L. P. I. p. 335. m. 160.

Guaracapéma mas est *Doradæ* piscis. Nostrates **Dolfijn** appellant; Quibus nominibus si Oratæ vel Auratæ sive Delfini exprimantur, parum concinne mihi videntur appropriata, eo quod Rondeletius, Salvianus aliique Ichtyographorum Consultissimi, Icones non solum ab hac nostra discrepantes, sed & illorum indolem & virtutes quoque admodum diversas exhibeant: nisi forte, ratione rapiditatis qua cum Delfinis, vel ratione splendentis coloris quo cum Auratis nonnihil convenit, nomina sint indita. Porro quam inusitatæ figuræ hic piscis sit, quamque acumine capitis continuato pinnarum ductu, cauda bifurcata, totius denique corporis conformatione ad velociter natandum æquorumque fluctus sulcandos natus videatur, facile est discernere, qui iconem hujus belluæ recte consideraverit. Adeo denique principatum celeritatis tenet inter tot Neptuni pecora, ut licet simili saliendi modo cum Thynnis sive Porcis marinis, dissimili tamen celeritate progrediatur. Vt aliquoties in vasto Oceano vidi, cum certatim natare viderentur Thynnus & hic *Guaracapéma.*

Squamulis adeo est exiguis, ut toto corpore ad tactum lævis, non squamosus videatur. Non aureo sed ex argenteo viridi eleganter fulget, maculis hinc inde cæruleis variegatus. Carne licet sit sicciori, non tamen vel ingrati saporis vel difficilis digestionis, ut de Delfinis testatum est. Multis modis præparatur: nunc recens, nunc salitus, in optimum multorum pabulum usurpatur.

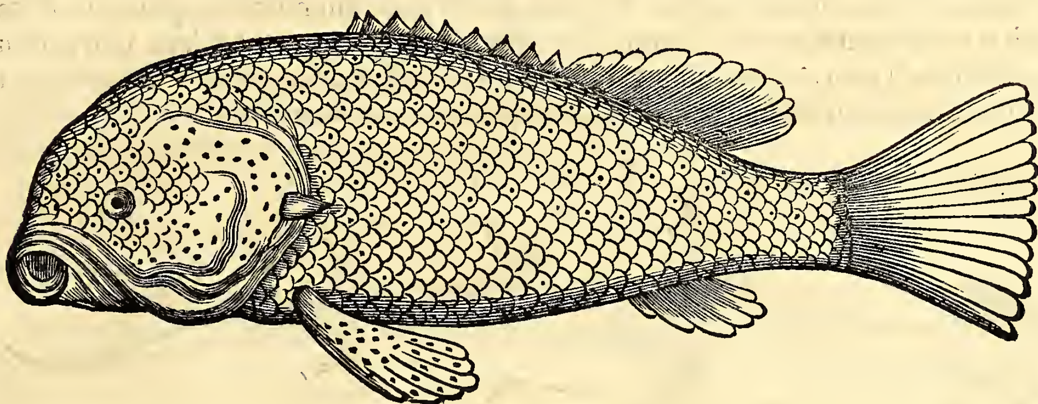
CEIXVPI'RA. L. P. I 331 m. 158.

Ceixupíra ut dignitate ita & longitudine atque crassitie celebris, quippe hominis crassitiem æquat, & longitudinem multo superat. Corporis, sed potissimum capitis figura ossea & glabra à Tuberone non multum abludens. Ante quemlibet oculum sunt

ſunt foraminula, quorum uſum neque à piſcatoribus reſciſcere, neque per ſectionem capitis explorare potui. Squamulæ, quibus veſtitur elegantibus, adeo exiguæ ſunt, ut totus piſcis glaber videatur. Maxima pars pinnarum & corporis eſt colore nigro, excepto ventre, qui eo uſque albicat ut ne quidem lacti cedat. Peculiare autem huic piſci, quod octo oſſei triangulares aculei illi conceſſi inter occiput & dorſalem pinnam, quos in carne recondit, vel irritatus erigit atque pro armis uſurpat. Marinus eſt piſcis multa tenerrima carne & pinguedine gravis, nec immerito ſaporis vel nutrimenti præſtantia cæteris Braſiliæ piſcibus palmam eripit, præſertim ſi juvenis ſit. Eum quem hic exhibeo vix trium pedum erat longitudinis: atque à piſcatore domi meæ delatum, mox cum domeſticis meis diſſecui, delineavi, & coctum comedi.

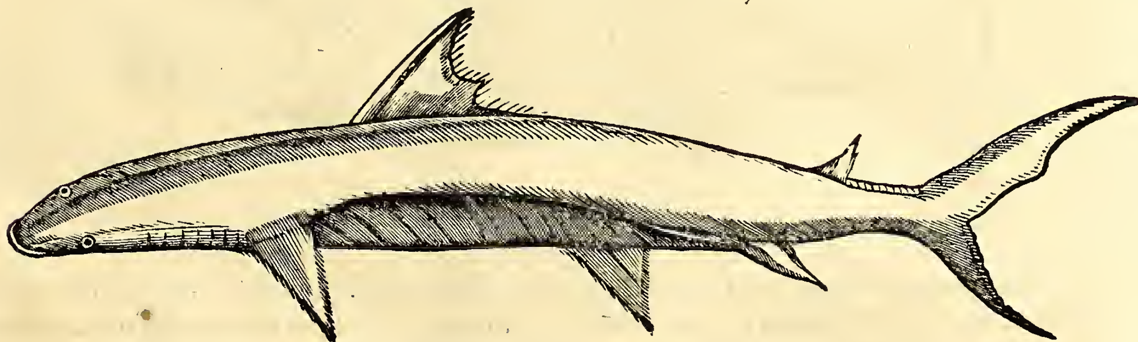
CVNAPV'-GVAÇV. L. P. II 336 m. 169.

Cunapú-guaçu, Luſitanis *Meros*, noſtratibus **Graeuwe Munnick** dicitur, quod capite cucullatus videatur, cinereique ſit coloris. Dubito num vel carnis præſtantia, vel magnitudine corporis, ullus celebrior. Præterquam quod ſit craſſus, pinguis, ſex pedum longitudinem evadit; tantæque contigit fuiſſe molis, ut hamo vel unco affixus aufugerit, ipſumque piſcatorem prædæ inhiantem ſecum traxerit in mare cum magno vitæ diſcrimine. Capite eſt magno. ore edentulo & rotundo, branchiis quoque in ambitu rotundis. Cauda magna & fere quadrata. Squamis mediocribus cinerei coloris, interjectis punctulis nigris, excepto ventre, qui albicat, ſicut & caro totius piſcis. Carne eſt ſolida, non dura tamen, optimi ſaporis & nutrimenti. Multis modis pro ritu incolarum præparatur, plurimiſque ſimul hominibus ſufficienti eſt alimento.

Alius præterea eſt piſcis qui *Meros* Luſitanis dictus huic non adeo diſſimilis, ſed rubicante colore diſcrepans potiſſimum.

CVCVRI'. m. p. 164.

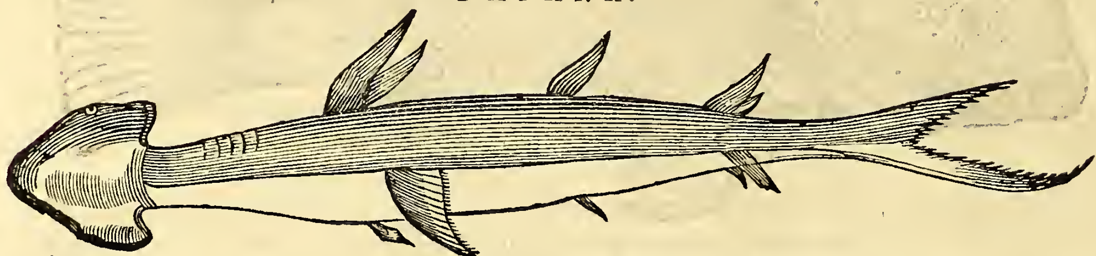

Cucuri. Luſitanis *Caſſaon*. Inter Cartilagineos ex genere Lamiarum ſive Tuberonum eſt; ſed ſolus quantum conſtat, inter cæteros innoxius, unicoque tantum ordine denticulorum minimorum præditus; quum è contra majoribus Lamiis horrendus ſit rictus in utraque mandibula, duplici dentium ordine conſtans. ac proinde plerique Tuberones per totum orbem, non carnis dignitate, ſed rapina tantum celebres, excepto hoc *Cucuri*, qui Caniculæ vel Galei potius eſt ſpecies, ut ex Rondeletio aliiſque Authoribus liquet. quibus ſicut figura & indole eſt ſimilis; ita alimenti præſtantia ſuperior atque diſſimilis exſiſtit.

Porro Pinnæ, Cauda, Cutis ejuſdem figuræ & coloris cum Tuberonibus, ex cinereo ſcilicet albicante. In hoc piſce (quem cum Markgravio meo domi meæ diſſecui) tres catuli perfecti ſe obtulerunt. Patuitque, cum inter ea cartilaginea eſſe, quæ Ariſtoteles, in Hiſtor. Animalium, teſtatur, Animal parere, idque ex ovis, quæ in media vulva geſtata, in uteri ſinus deſcendunt, unde mox per venam umbilicalem fœtus excluditur; ita ut ovis abſumptis partus non aliter quam in quadrupedibus contineri videatur. Notatu dignum ſane, quod tanta ſit Tuberonibus & Caniculis his charitas in teneros Catulos (quod itidem de Phocis, Balænis & Delfinis teſtatum eſt ab aliis) ut eos ex aliqua cauſa pavidos intra ſe recipiant, idque non per manticam talem in utero pendentem, ſicut quadrupedia illa de quibus ſuo loco egi, ſed per os & in ventrem aliquandiu recondere, donec pro libitu rurſus in lucem prodeant, ſicut multoties viderunt mecum infiniti teſtes, quaſi venter quorundam Cetaceorum & Cartilagineorum pateretur aliquantulum alienas animas. Vnicum eſt illi inteſtinum ſatis amplum; unde tam inuſitata contingit voracitas. Stomachus vaſtus, hepar candens, ut & lien. Cor parvum, ſubalbidum, laxum, ventriculiſque diſtinctum, & uſque adeo vivax ut in varias partes diſſectum imo veru affixum palpitet, vitamque adeo mordicus retineat.

m. 460-181.

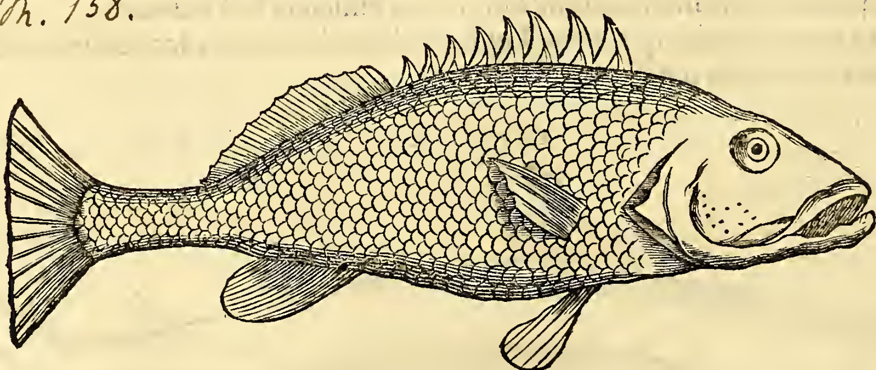
PAPANA'.

Alia Lamiæ minoris ſpecies eſt *Papaná*, Noſtratibus **Kruys-haye** dictus. à cæteris Tuberonibus potiſſimum differens Capite, quod Cordis fere figura eſt: oculis parvis, ore itidem parvo longe infra poſito: cum triplici dentium minorum ordine, quibus vehementer mordet & lacerat. Quia à pube non ſolum nautica caro ejus, ſicut majorum Lamiarum, ſed à delicatioribus expetita ob bonum & ſiccum quod præbet nutrimentum, hanc quoque inuſitatæ figuræ Lamiam minime prætereundam putavi.

L. P. I 315
m. 158.

PIRATIAPVA'.

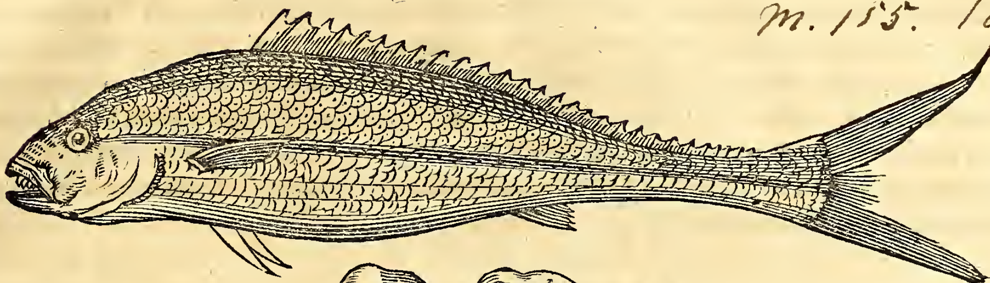

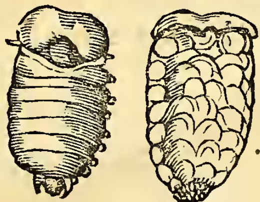
Piratiapuá in fluviis & mari vivit. Corpore eſt obeſo, craſſo: menſibus hibernis dulcibus fluviorum aquis ſaginatus repetit maris ſcopulos, ponderiſque ſubinde fit ultra quinquaginta librarum. Ore eſt magno, dentato, lingua rubicante. Branchiis eſt amplis. Pinnis exiguis, excepta dorſali, quæ ex parte in Spinas dilatatur. Ornatis mediocribus ſquamis variegati undique eſt coloris, ſed potiſſimum fuſci & cinnabrii. Frequens eſt piſcis, atque ob præſtantiſſimam carnem ab omnibus paſſim Incolis merito expetitus, præſertim ſi coctus ex aceto vel alio convenienti condimento apponatur.

Acarapitánga, Barbo Europæo, craſſitie & longitudine corporis, elegantibus vero ſquamis ex purpureo cæruleis Carpioni ſimilis. Ab utroque latere in medio ſecundum longitudinem excurrunt lineæ aureæ, cum infinitis punctis aureis: ejuſdem ſplendoris quoque ſunt Pinnæ & Cauda, eæque non ſolum de die micant, ſed noctu quoque lucent

adeo ut,

ACARAPITA'MBA. *L. S. I 337. m. 155. cf J. M. I 187.*

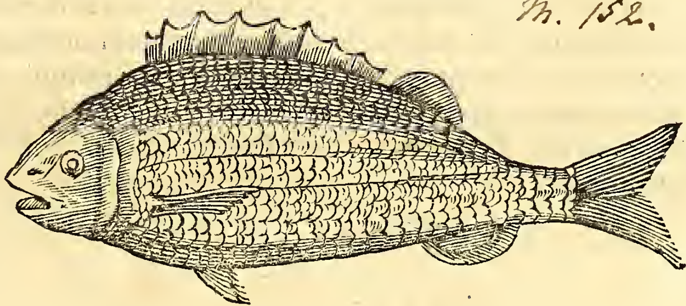

adeo ut, si multi simul copulati sint, litteræ istius luminis beneficio legantur. Marinus hic piscis magno in pretio habetur, imprimis assatus.

Icones, quas hic subtus depictas vides, sunt crustaceorum insectorum, quæ invito pisce ori illius se ingerunt, & unguiculis suis arcte faucibus inhærent. Neque facile hostem hunc infestum evadit.

Alius præterea hujus magnitudinis datur piscis nobilis in cœno maris vivens, qui *Iurumenbéca* dicitur, Lusitanis *Boca molle*, totus argenteus, cujus icon desideratur.

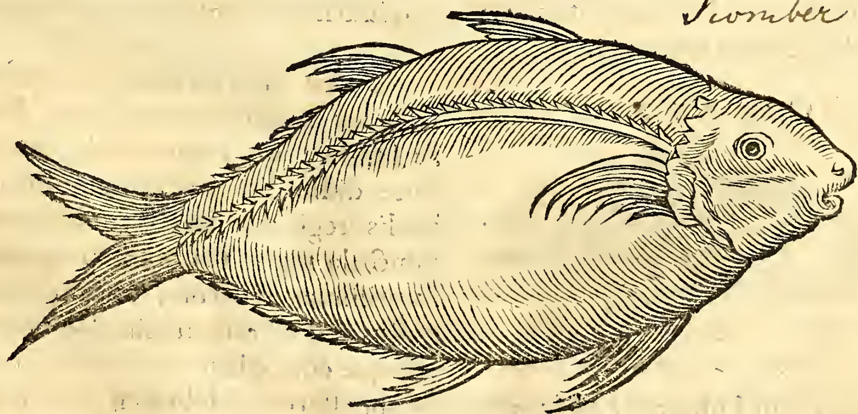
ACARA' PINI'MA. *L. S. I 341 m. 152.*

Acará Pinima. Si cum authoribus Cyprinorum multa genera statuenda sunt, eis non inepte piscem hunc subjiciemus. Squamis enim, corporis specie, vita Cyprino similis est, sed latiore corpore & compresso; ac proinde inter Cyprinos latos barbare Prasemos dictos numerandi sunt. Cum certum sit, in quibusdam tractibus mundi Percas, Cyprinos, Carpiones, non solum fluviis sed & mari dicatos esse. Hic noster quoque inter scopulos marinos victitat, ibique parit & pinguescit; ipsi Carpioni & Cyprino dignitate saporis non solum sed & nutrimenti minime cedens. Elegantibus Squamulis auroargenties micat, striisque aliquot flavescentibus secundum corporis longitudinem excurrentibus. *Acarpeba.*

Datur & alia Prasemi species nobilissima, quæ *Acarpéba*, aliis *Acaratínga* dicta; si figuram, colorem, magnitudinem & nativitatem consideres, inter Cyprinos quoque latos habita; quia parum adeo abludit à præcedenti *Acará Pinima* Iconem addidisse supervacaneum duxi; adeo est carne alba, friabili & probæ digestionis, ut nostrates Praemos facile superet.

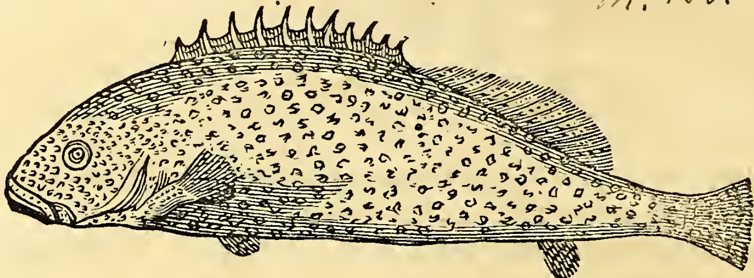
CVRVATA' PINI'MA. *Scomber*

Duo mihi innotuere pisces *Curuatá*, vulgo *Bonítos* dicti; quorum alteri cognomen ab Indigenis *Curuatá Pinima* additum. Vterque celebris est piscis & magnus, atque

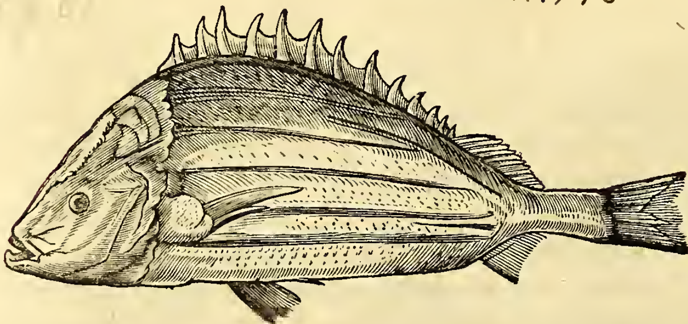
excepta craſſitie & longitudine, ſimillimi ſibi natura, colore & figura: ille enim corpore eſt craſſiore & compreſſiore: hic vero longe proceriore. Vterque eſt coloris argentei ſubvireſcentis, non ſquamatus ſed cute tantum coopertus, excepto utroque latere, ubi per longitudinem linea aculeata aurei coloris ſquamata excurrit. Pinnæ ſunt ſeptem exiguæ. Cauda utrique furcata. In oſtiis fluviorum æſtate, in mari alto hyeme capitur, multaque carne & pinguedine abundat, eaque ſatis proba, ac proinde magno vitæ eſt ſuſtentaculo maris accolis quocunque modo præparatus, imprimis autem ſi ſale & pipere parum condiatur.

PIRA-PIXANGA. L. S. II 306. m. 153.

Pira-Pixanga, Luſit. *Peſche gatto* noſtratibus piſcatoribus **Gat-vis** appellatus, forte quia in antris ſcopulorum ſe abſcondit. adeo exiguis ſquamulis cooperitur, ut lævis videatur. Toto corpore flaveſcit, intercurrentibus egregiis maculis ſanguinei coloris. Cauda & pinnæ numero ſeptem ſunt exiguæ. Domi inde delatus ultra trihorium vixit: bihorium poſtquam mortuus eſſet, à me & domeſtico meo diſſectus, vidimus cor exemptum adhuc moveri: quod ſitum erat immediate poſt fauces, cui inſerebatur aſpera arteria, eratque vix digitum remotum à reliquis viſceribus per mediaſtinum, minimum utique & vix granum tritici æquans, licet ſpiritu inflatum. Ceterum piſcis optimi palati, frequens ex mari toto fere anno adducitur. Coctus æque ac aſſatus probi eſt nutrimenti.

GVATVCVPAJV'BA. L. M. I. 181 m. 148.

Guatucupajúba. Si ad Europæorum piſcium ſpecies referatur, Cyprinis latis, quos barbare Praſemum vocant, aſcribendus ob carnis & ſaporis convenientiam. Cæterum color eis diſſimillimus, quod piſcis hic à capite ad caudam perpetuis ſquamis argenteis fulgeat, lineis & ſtriis flaveſcentibus ſecundum corporis longitudinem excurrentibus. Toto fere anno frequens, atque ex maris ſcopulis & fluviorum oſtiis ad nos defertur magno incolarum oblectamento; vix ulli piſcium ſaxatilium ſaporis præſtantia cedens, imprimis ſi aſſetur in craticula.

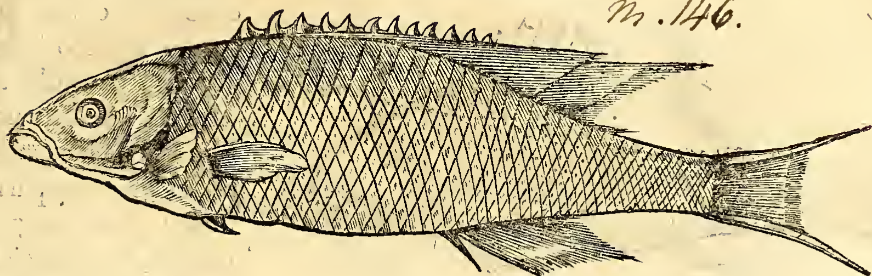
L. S. I. 333 CARAV'NA. m. 147.

Caraúna inter celebres quoque piſces ſaxatiles marinos numeratur. Figura *Itaiára* ſimilis, ſed capite, colore & magnitudine diſſimilis. Corpus undiquaque ſquamulis tegitur, lunatis, coloris miniati, cui punctula nigra paſſim inſparguntur. Præſtantiſſimæ eſt carnis, optimi non tantum guſtus ſed & nutrimenti, ac proinde ægris quoque conceſſus.

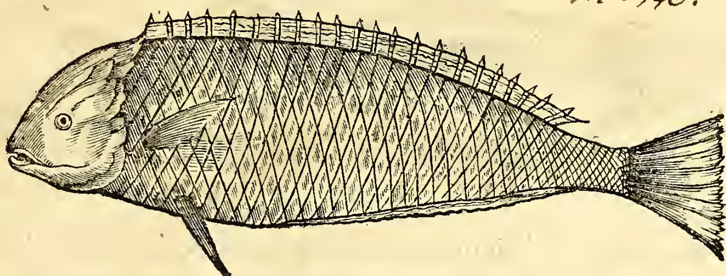
Aipimixíca, qui Luſitanis *Pudiáno vermelho* appellatur, celebris eſt piſcis ſicut Carpio apud Europæos, cui magnitudine & forma qua ad mollitiem tactus, ſquamaſque ſubtiles & arcte complicatas, ſimilis; ſed admodum diverſus ſi totius corporis colorem ex flavo

AIPIMIXI'RA.

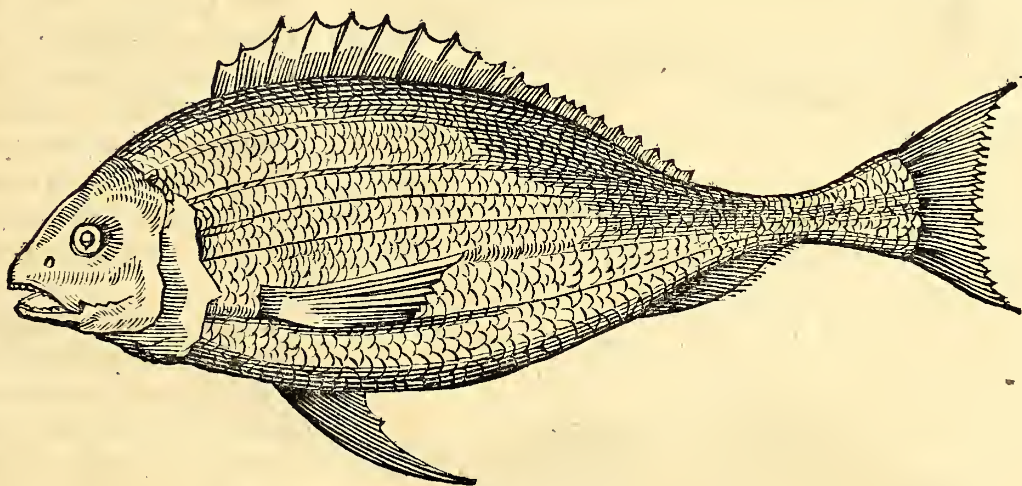
flavo cum aureo micantem consideres. omnibus pariter Incolis in deliciis habitus si probe elixetur. Huic dignitate & figura similis est *Puranéma*, totus argenteus, cui lacca intermixta est.

TETIMIXI'RA.

Tetimixíra autem est altera species, quæ *Pudianó Verde* à Lusitanis nomen accepit, quod præter aureum colorem quo elegantissime micat, viridibus imprimis thalassinis atque aureis cubis & striis undulatis sit insignis. Rite præparatus antecedenti *Pudianó* teneritate carnis non cedit. Vterque in mari & ostiis fluviorum capitur. Huic affinis videtur piscis fluvialis *Acarapucú* dictus, totus argenteus, carne friabili commendabilis. Fluviis se committit. Alburnum nostrum refert.

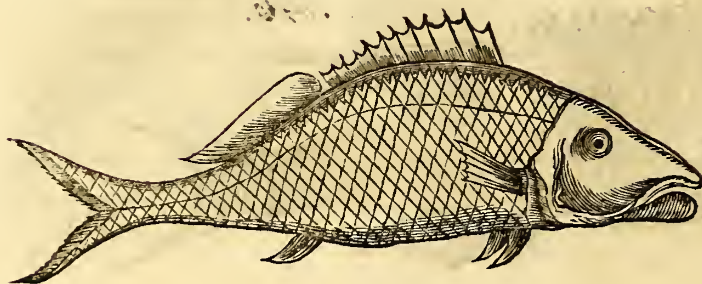
PACV'.

Pacú familiaris omnibus maris accolis. Nostrates **Steen-braessem** vocant. Lusitanico idiomate *Salema*, Græcis & Latinis Salpa dictus. Ore autem, Capite, Dentibus & Pinnis Sargo simillimus est; colore tantum & striis illis à capite ad Caudam conspicuis ex argenteo & flavo ab eo differens. Pro temporis anni diversitate mare vel fluvios petit ut pinguescat. Ventriculo est magno, intestinis latis, hepate rubro, folliculo fellis magno, corde angulato. Melioris saporis & nutrimenti habetur quam Sargus Europæus.

Capeúna ex ordine quoque optimorum piscium saxatilium marinorum numeratur à

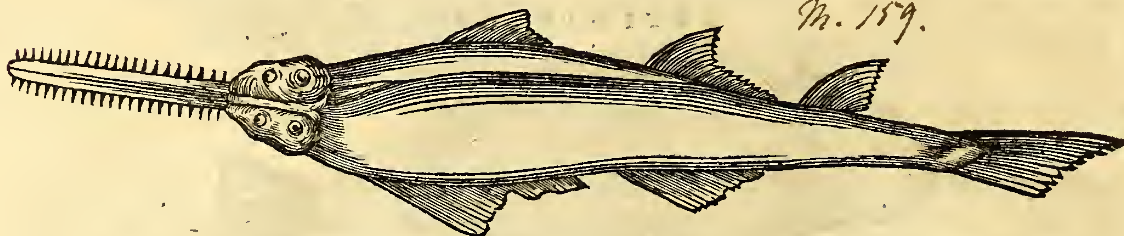
CAPEVNA.

piscatoribus non solum sed & ab ægris & sanis, quibus caro ejus cocta magno in pretio merito habetur. Egregiis squamulis argenteis cæteris piscibus præfulget. Hic, ut & *Itaiára* atque alii pisces recentes parieti affixi noctu toto corpore adeo lucent, ut litteris legendis satis luminis præbeant.

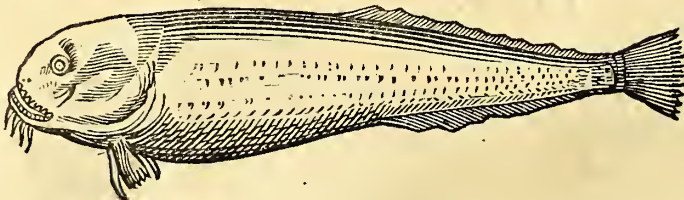
Elegans & celebris datur piscis, huic præcedenti non adeo dissimilis, sive argenteum & igneum splendorem sive carnis bonitatem consideres, qui ab Indigenis *Pira Acangatá* dicitur.

ARAGVAGVA'. L. P. II 362 m. 159.

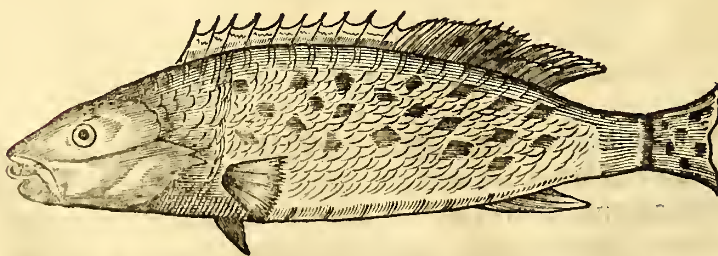
Araguaguá marinus piscis, celebris magis in Europa, Asia & America, ob dentatum gladium qua suos hostes integrasque Balænas prosternit; quam ob bonitatem carnis, quæ tamen rite præparata si juvenis sit, cartilagineis piscibus non cedit. Cute est non squamosa, sed ad tactum aspera & dura. Dentes non ori quidem, sed prominenti ejus gladio concessi. Capite est compresso, in quo post oculos, spiracula duo conspiciuntur, per quæ aquam efflat bellua. In inferiori vero corporis parte versus ensem substantia branchialis apparet, cujus beneficio nobis admodum probabile videbatur ensem dirigi, quia ejus origo ibi latitabat.

PACAMO'. m. 148

Pacamó, quem Lusitani improprie *Enxaróço* sive Ranam marinam vocant, inter Mustellas nostratibus **Puyt-aal** potius referri posset. quibus, excepta capitis crassitie, multum similis est. Cute est glabra ac molli, sicut & Branchiis, Pinnis, atque Cauda. Dignitate nutrimenti & saporis Europæam mustellam facile superat, quod inter saxa & scopulos victitet, friabili mollique carne ægris æque ac sanis oblectamento est.

ITAIA'RA. m. 146

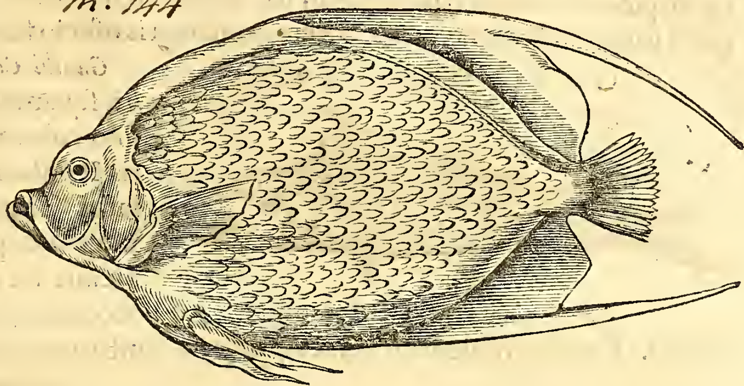

Itaiára, sicut rubri & variegati coloris elegantia, ita & gustu cum cæteris piscibus marinis certat. Iuxta scopulos & Reçiffo piscatores iis insidiari solent, quia salubrioris pabuli gratia latitant in fundo. Licet inter squammatos numeretur, tamen ad tactum glaber esse videtur. Assatus æque ac elixus optimi est palati & nutrimenti, imprimis mensibus pluviis, cum multa & grata pinguedine abundet. Præter Caudam, Pinnas habet sex parvas, excepta dorsali spinosa & magna; quæ omnes simul ut totum corpus, rubent cum maculis nigris.

Inter

L. P. II 308
m. 144

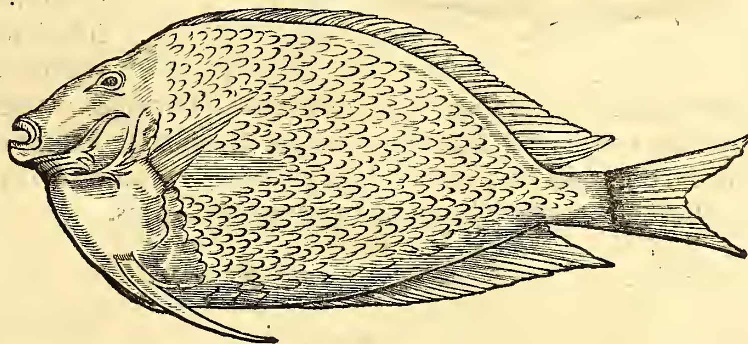
PARV.

Inter Pisces edules numeratur ille qui *Parú* dictus, eleganter squamosus; lunulasque flavas in nigricante corpore gestare videtur. Pinnæ superiori & inferiori in fine prominentiæ duæ instar funiculi versus caudam extenduntur. Piscis est latus & subrotundus, non tamen crassius ita, ut participare videatur naturæ & figuræ Passeris squamosi lati: differt autem ab eo, quod utrumque latus ejusdem sit coloris, & utrimque oculatum, nec Passerum more tanquam altero oculo orbatus natet. Cauda est circinata & instar ventilabri extensa.

L. P. 312
m. 144.

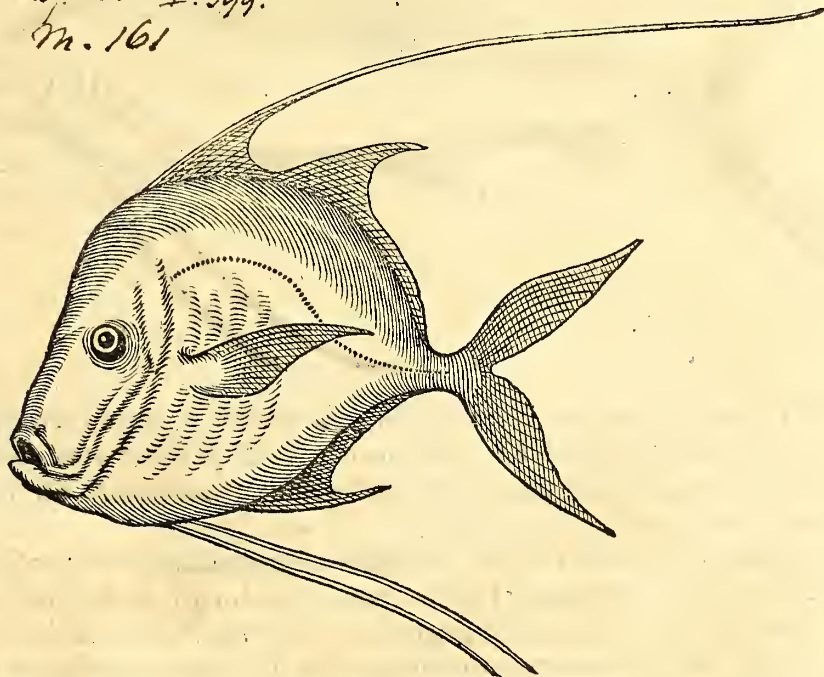
ACARAVNA.

Qui *Acarauna* nomen accepit, præcedenti *Parú* similis sapore, natura & figura, paucis exceptis circa Caput, Pinnas & Caudam. Hic enim in utroque latere prope caudam acutissimum habet aculeum, quos in latere recondere & evaginare potest alios lædendi causa. Cauda est extensa & bifida. Color squamarum niger. Assatus & elixus in pretio habitus, quod facilis sit digestionis. In mari circa fluviorum ostia capitur.

L. P. I. 399.
m. 161

ABACATVAIA.

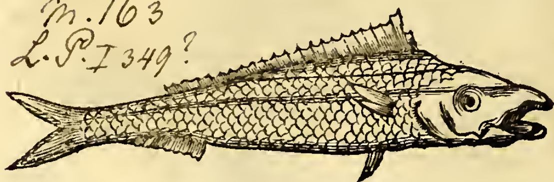

Abacatuajá, quem Lusitanis placuit *Peixe gallo* appellare. Cujus etymon si referant ad Gallum sive Fabrum marinum, de quo Rondeletius, Aldrovandus, Gesnerus & alii tractarunt, toto cælo errant. Planis potius quam subrotundis piscibus ascribendus: licet pinnis, furcata cauda, imprimis nigris filamentis longissimis extensis, natando à vulgari Rhomborum & Passerum familia discrepet. Cute est lævissima, non squamosa: adeoque splendentis argentei coloris: Pinnis & Cauda plane virescentibus. Vbi primo capitur, grunnit instar porci. Marinus est: præstantia & duritie carnis fluviatili præfertur: proinde ab omnibus pariter incolis vel coquitur vel frigitur in sartagine, atque pro bono gratoque cibo habetur. In quibusdam semen sive lac, in aliis vero ova reperiuntur. proinde hoc genus

non ponendum inter eos de quibus Ariſtoteles lib. 4. hiſt. Animal. cap. 11. teſtatur, In ſtirpibus & teſtaceis non ſolum, ſed & piſcibus, ſcilicet Paſſere, Rubellione &c. eſſe quod pariat & generet, deeſſe autem quod maris officio fungatur.

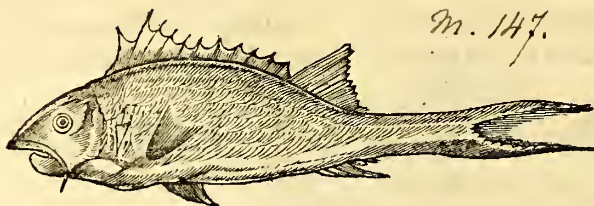
GVAIBI-COA'RA.

m.163
L.P.I 349?

Guaibi-Coára, Luſitanis *Buraco de Velha*, ſquamoſus eſt piſcis, argenteo & melino colore ſplendens. ejuſdem ſplendoris & coloris eſt linea quæ per utrumque latus ſecundum longitudinem tendit. Magna copia ex ſcopulis marinis littori vicinis ad nos defertur à piſcatoribus, ob carnem friabilem in pretio habitus à multis. Cauda eſt bicornis, quæ ſeptimam conſtituit pinnam.

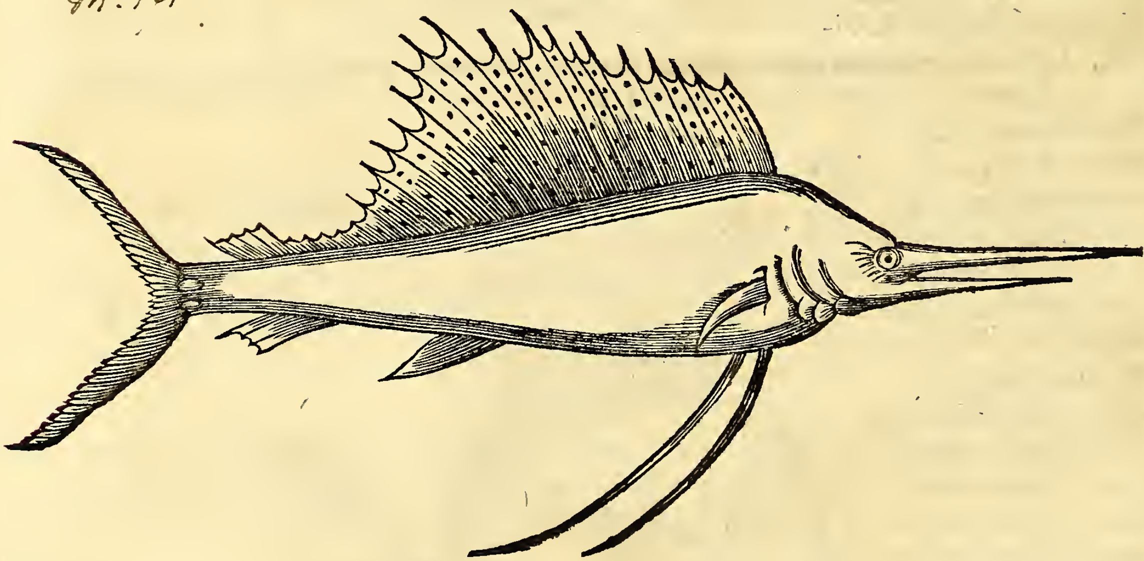
IAGVARACA'. L.P.I 353
m.147.

Iaguaracá, piſcis marinus ſaxatilis; Percæ ut magnitudine ita & figura atque guſtu non multum diſſimilis. Aſſatus & elixus bene ſapit: menſibus pluviis maxime pingueſcit, victitatque circa ſcopulos, unde unco eos eliciunt barbari ſagaciſſimi piſcium inſidiatores, qui ex mari reduces multos argenteo & incarnato colore micantes copulatim venum exponunt. Totus piſcis elegantibus ſquamulis in ambitu ſerratis cooperitur: branchiis quoque & aculeis pinniſque acutiſſimis armatur, quas pro libitu erigit, iiſque potenter ferit piſcatores. Caudæ pars reliquo corpori ſubtenſa longiſſima eſt, deſinens in pinnas furcatas ſatis longas.

L.P.I.403
m.171

GVEBVÇV'.

Etiamſi hic piſcis cetaceus, quibuſdam notis, imprimis vero pinnæ dorſalis elegantia, & duobus proceſſibus oſſeis in ventre à Xiphiis veterum nonnihil abludat, illis tamen plane adcenſendus, præſertim ſi præcipua externa & interna ad examen revocentur. Itaque noſter

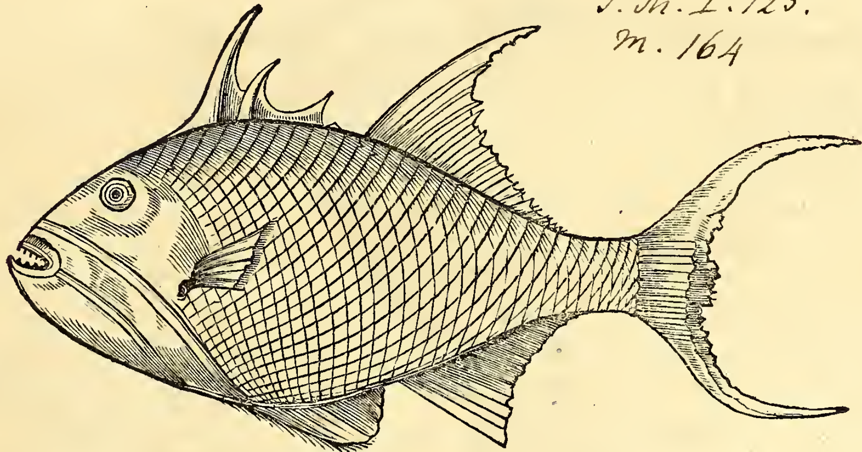
Guebuçú, Luſitanis *Bicúda*. Inuſitatæ figuræ piſcis (quam penſiculatius D. domeſtico meo graphice depingere juſſi) corpore eſt oblongo, tereti, roſtro acuto oſſeo, utrimque mobili, ore edentulo, lingua tereti oblonga. Cauda in duo cornua diducta, ad cujus exortum duæ auriculæ membranaceæ. Præter pinnas ventris, juxta caput duo oſſea bacilliformia corpora extenduntur in multam longitudinem: maxima illa pinna dorſalis conſtans membrana pergameni æmula, coſtis, maculiſque variegatis intertexta eſt, quam pro lubitu in ſulcum recondit ſatis profundum. Squamis caret, ſed cute craſſa ſpinulis aſpera ex cinereo argentei coloris veſtitur. Carne eſt copioſa, pingui, non ſpinoſa nec glutinoſa, ſed ſatis bona, imprimis ſi juvenis ſit, alias bajulis & nautis dicata.

Confor-

Conformatio totius piſcis velocitatem non ſolum, ſed & pugnacitatem arguit. Cum enim unumquodque vim ſuam ſentiat qua poſſet abuti, hic ab ipſa adoleſcentia contra homines non ſolum ſed & belluas marinas bellum gerit roſtro ſuo validiſſimo, victoſque aliquando hoſtes devorat. In diſſectione ventriculum interiorem multis piſcibus oneratum vidimus. Tantæ denique agilitatis & roboris eſt hoc roſtrum, ut ipſum lignum illi cedat, ſi ab œſtro pungente irritatus navem eo petat. Diverſa enim cornua inventa ſunt, profunde navium carinis immerſa inſtar clavi. Cæteræ partes internæ ejuſdem conformationis & conſtitutionis ſunt cum Xiphiis & Thunnis.

GVAPERVA'.

L.P.I. 311.
I.M.I. 125.
m. 164

Guaperuá, Luſitanis *Peixe Porco*. Qui ſi non idem quem Capriſcum vel Carpum Rondeletius & Salvianus nominant, ſaltem ejuſdem ſpeciei eſſe facile probari poteſt. Cum enim operoſum adeo ſit animalia ſive vegetabilia novi orbis Americani ad ſpecies Europæas referre, condonandum nobis ſi ſimilitudines aliquando claudicent ob infinitos naturæ luſus.

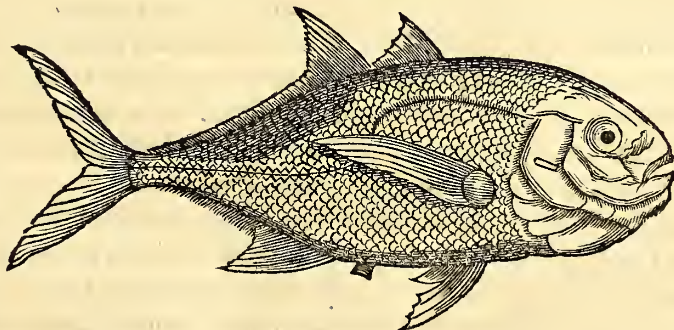
Capite eſt porcino, dentibus caninis, ſquamis & lineis elegantiſſime ſplendentibus ex cæruleo variegati coloris. In dorſo intra pinnas & caput duo habet cornua, alterum alteri per tenacem membranam annexum, quæ nunc in rimam recondit, nunc denuo erigit, præſertim ſi irritetur ad pugnam. Cauda in duo cornua ſatis longa dilatatur, ideoque potiſſimum diſcrepat à Capriſcis, quibus brevis & quadrata exiſtit.

Si omnes partes noſtri *Guapervá* conferantur & conſiderentur, non eſt dubium quin ſit pugnax & velox.

Quantum ad dignitates alimentoſas, edulis quidem aſſatus, non coctus, verum utique inter inferioris notæ habitos.

m. 172 s. 7.

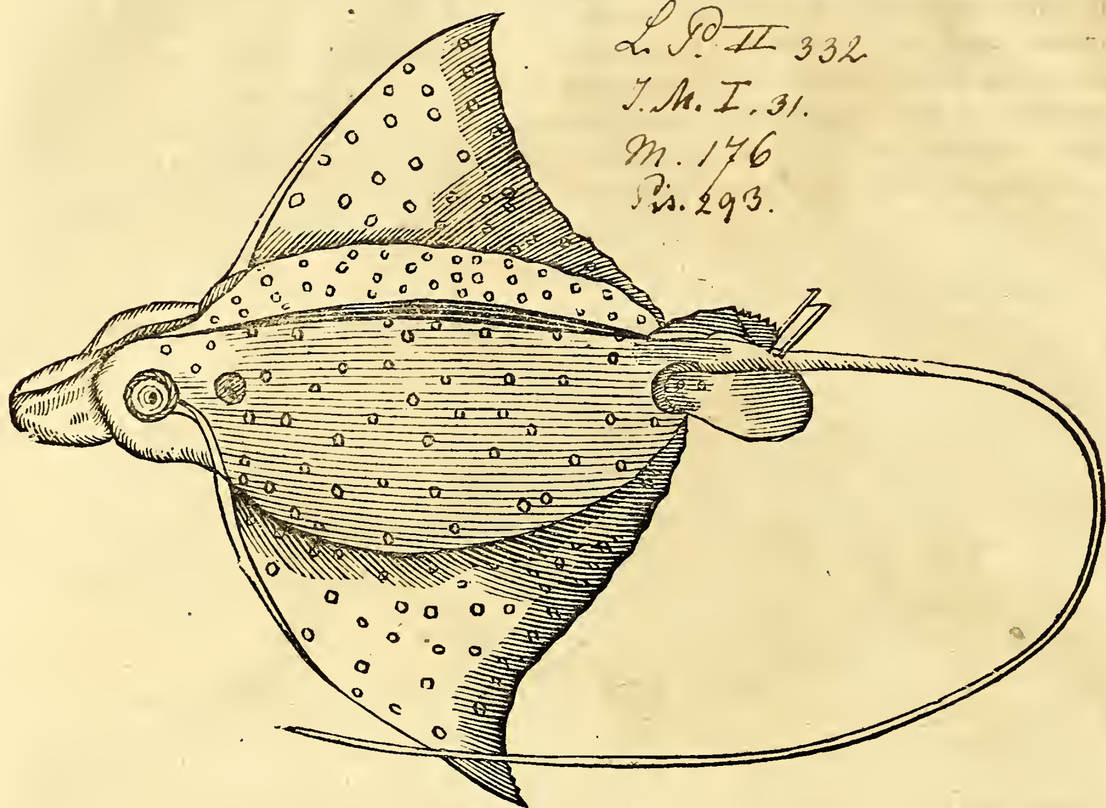
GVARA-TEREBA'.

Guara-Terebá, Piſcis craſſus, obeſus capite obtuſo, dorſo incurvato, unde *Corcovádo* minor à Luſitanis & noſtratibus nomen obtinuit. Triangularibus operitur ſquamulis minimis, ita ut lævis potius ad tactum quam ſquamoſus videatur. Solis radiis expoſitus, inſignitur ex aureo, & hyalino cæruleſcens ſplendet. Edulis quidem, ſed à vulgo potiſſimum expetitus.

Vt terra

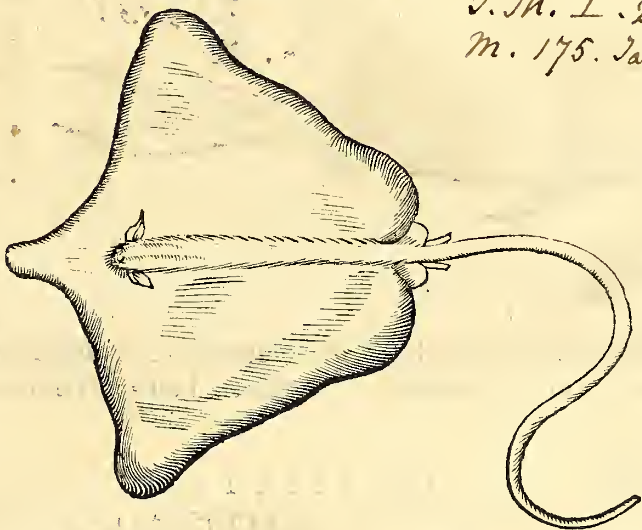
Narí Narí.

Vt terra Spinis, Rhamnis; ita Oceanus Rajis, Paſtinacis & ſimilibus luxuriat. Licet enim unum duntaxat aut ſummum duo ova teſtacea ſimul edant; eadem tamen illis fœcunditatis cauſa eſt, quam in Gallinis quotidie experimur, quæ unum ovum unico partu ponunt, cum plurima alia in utero geſtent, quorum ſingula poſtea ut prius abſoluta fuerint, ita prius eduntur. Ex diſſectione Rajarum idem comperi quod Rondeletius teſtatus eſt, perfecta ova in inferiori vulvæ parte, & fere infinita in ſuperiori ejus parte contineri. Coëunt tergo fæminarum ſupinis earum partibus ſuperpoſitis. Vterus iis eſt oblongus. Ventriculus parvus anguſtuſque in ecphyſin deſinit, à qua breve inteſtinum dependet. Latitudine corporis natant, quod pinnis careant. Tota Paſtinacarum & Rajarum familia aculeis & radiis munita, quorum venenatam qualitatem eorumque antidota multi prodiderunt authores, probaruntque ſimul noxiam vim iis ſolis ineſſe ſalva carne piſcium, quæ veſca eſt, ſicut ego multoties quoque expertus ſum. Præ cæteris eminent illæ quarum icones hic apponuntur. Prior *Narí Narí*, ob frequentiam & uſum quotidianum notiſſimus. variæ illorum ſunt ſpecies, quarum illa quam exhibeo à quibuſdam Braſilianis *Narí Narí-pinima* nomen accepit, à Luſitanis *Raja*, à noſtratibus *Pylſtaert*. Eſt Paſtinaca marina Americana, corpore magno, lato, ferme triangulari; conſtante ad utraque latera pinna latiſſima æqualis longitudinis. Capite porci fere magnitudinis & craſſitiei. Ore ſubrotundo edentulo, in promuſcidem deſinente cartilagineam, habentem quaſi foſſam in medio. Cranii cavitas ſatis capax eſt cum multa cerebri ſubſtantia. Poſt oculos in quolibet latere ſpiraculum amplum, pomi vulgaris capax; intra hæc, branchiarum folia recondita jacent, ad latera inferius à fine capitis in quolibet quinque, ob longas inciſuras. Color totius ſuperius ferreus, maculis albis per totum inſperſis. Cutis tota glabra læviſque. Caudæ longitudo quatuor pedum & trium digitorum; quæ ſenſim gracileſcit. Paulo poſt exortum caudæ ſuperius parvam pinnam curtam habet, & mox poſt eam duos hamulos ſibi invicem ſupererectos, piſcatoriis hamulis ſimiles & incurvatos. Caro boni ſaporis eſt, ſufficiens quadraginta hominibus ſaturandis. Ita ut quantum puncturis aculeorum humano generi obſit (ut in libro de venenis demonſtravi) tantum probitate carnis proſit.

IABEBA'RA.

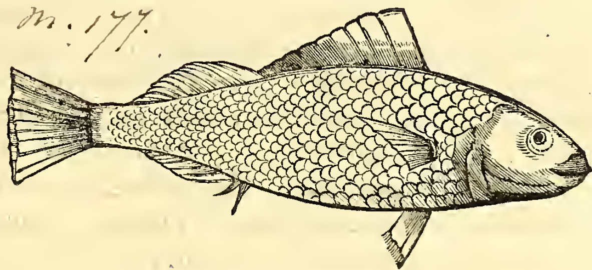
I. M. I. 27
m. 175. Iabebirete

Altera Rajæ species *Iabebára*, aliis *Iabebireté* appellata, ejusdem magnitudinis cum *Aieréba*, figura autem obtusi vomeris ad latera extuberantis. Cauda longa, cutis glabra, coloris fusci. Carne quoque ut præcedens *Nari Narí* probata & boni saporis. Idem piscatores mihi testati sunt de aliis Rajis; quæ huc adferrem, si historiam prolixam, non brevem edulium piscium exhiberem narrationem.

COROCORO'CA.

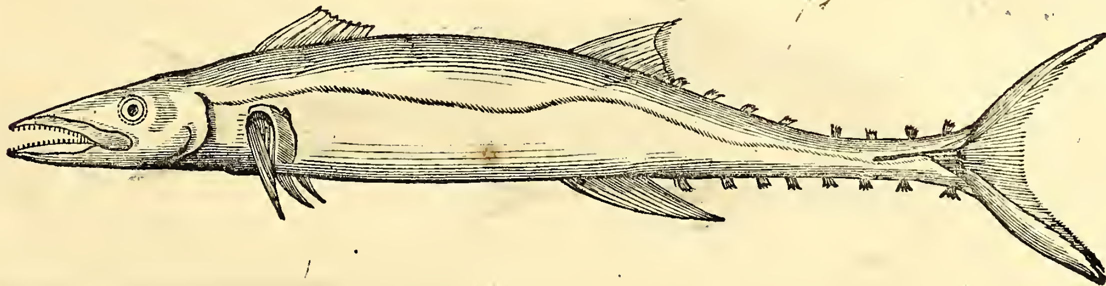
L. P. I. 385
m. 177.

Corocoróca Piscis marinus squamulis majusculis argenteis operitur. Carne est probata, sed dura, ideoque à delicatioribus non adeo expetita. Pedalis est longitudinis. Frequens toto fere anno. Pinnas habet sex, quarum dorsalis acutis spinis sustentatur quam in rima recondit. Murmur edit *Corocoro* quando capitur, unde nomen accepit.

GVARAPVCV'.

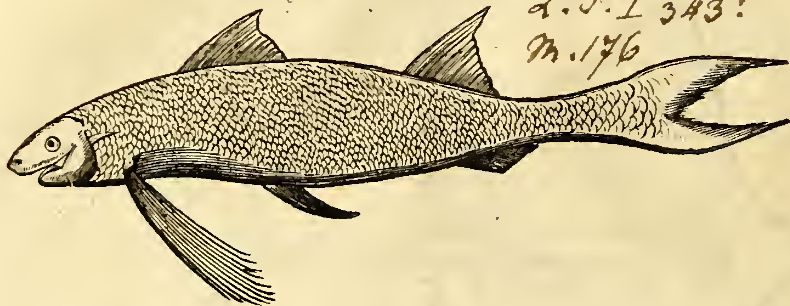
L. P. I. 327
m. 179.

Guarapucú, Lusitanis *Caválo*, Belgis **Konings-vis**. Corpore est, ubi adoleverit, septem pedes longo, non squamis, sed cute lævi argentei & cærulei coloris operta, intercurrente linea à capite ad caudam ex tenuissimis squamulis contorta. Piscis potissimum, marinus quod ibi pariat, licet in ostiis fluviorum dulcibus aquis subinde videatur delectari. Si ad species Europæas referatur, minus cum figura & natura Scombri quam Pelamydis & Thunni Aristotelis convenit, quamvis corporis proceritate & elegantia, atque carnis quoque dignitate utrosque superet. Noster hic *Guarapucú*, ut Thunnus, est quoque gregalis, piscivorus, velox; mensibus pluviis coiens & pinguescens. Proinde tunc omnibus passim incolis tam recens quam salitus & in penu reconditus, magno est oblectamento. Carne enim quamvis sit sicciori, salubri tamen & grata, si juvenis sit.

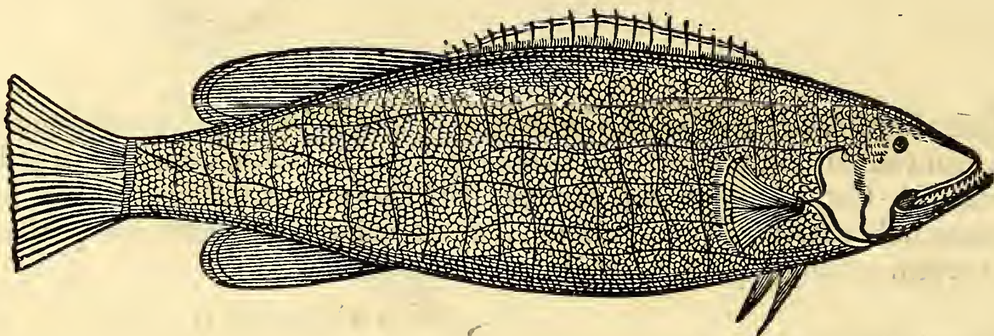
Pira-

PIRACOA'BA.

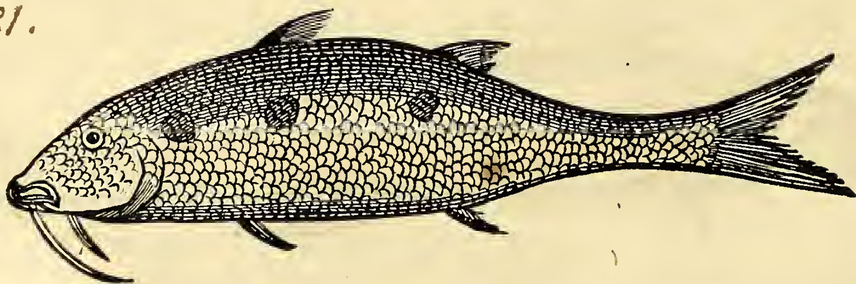
Piracoába, si figuram, magnitudinem, pinnas, caput caudam denique furcatam consideres, nulli melius comparandus quam Chalcidi Rondeletii. Squamulis argenteis egregie splendet. Barba est alba. Piscatores mihi testati sunt, solum mensibus hybernis, arenosis locis maris & circa fluviorum ostia capi. Teneritate carnis & nutrimenti præstantia haud inferioris notæ habetur quam Chalcidis.

PIRATIA PVA'.

Piratia Puá, Marinus est piscis, nec unquam in fluviis repertum memini. Maximæ fit molis ubi adoleverit, sæpe ultra ducentorum pondo, ob carnis & pinguedinis copiam: sed tunc ob elegantiam & aureum colorem potius, quam ob usus humanos expetitus, quod adeo tenacis sit carnis: quando autem gracilis, atque infra decem pondo existit, ab optimatibus in deliciis habetur. Ob multam pinguedinem assatus cocto vel frixo præferri solet. Squamulis vestitur adeo parvis, ut ad tactum glaber videatur, etiamsi antrorsum mulceatur. Totum corpus & pinnæ omnes coloris sunt ex obscuro aureo hepatici: huic autem colori per totum retis in modum cinerei coloris lituræ cancellatæ obtenduntur.

PIRAMETA'RA.

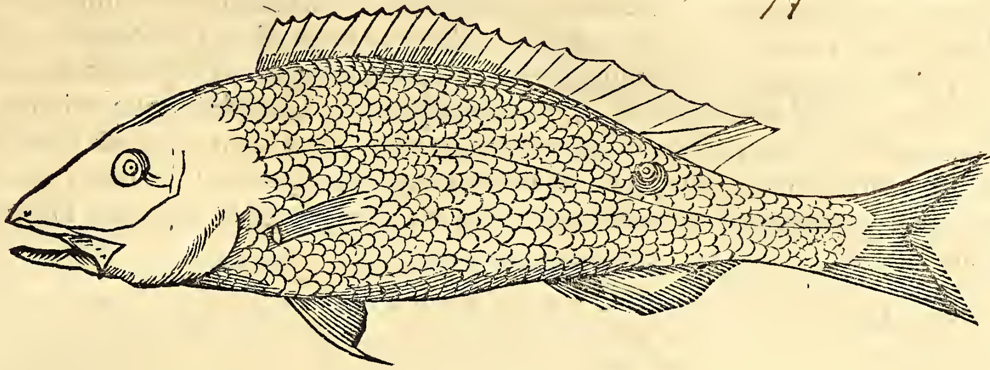

Pirametára Mulli vel Barbi videtur species. Vtrique *Salmoneta* nomen ab Hispanis inditum. Quæ de Mulli figura, indole & dignitate Salvianus Gesnerus, & Matthiolus prodiderunt, huic nostro applicari possunt, paucis tantum exceptis, præsertim quod in *Pirametára* maculæ grandes rotundæ nigræ in latere utroque appareant; Cauda etiam in fine auream habeat fimbriam: convenit autem cum mullo & Barbo, quod in inferioris mandibulæ extremitate barbam habeat constantem duobus quasi funiculis crassiusculis; color quoque piscis à capite ad caudam dum vivit sanguineus sit, isque post mortem in aureum & flavum mutetur. Quam colorum mutationem, Plinius non solum sed & Rondeletius aliique recentiores Mullis quoque attribuerunt, iisque imprimis qui barbati sunt & in alto mari degunt, sicut noster hic *Pirametára*, qui ut coloris elegantia, ita & nutrimenti præstantia in cœnosis stagnis viventes longe superat. Carne est friabili, cum aliquo lentore & pinguedine, ac proinde minus durabili, nisi condia-

L. P. I 343? m. 176 m. 180 L. P. II. 364 m. 181.

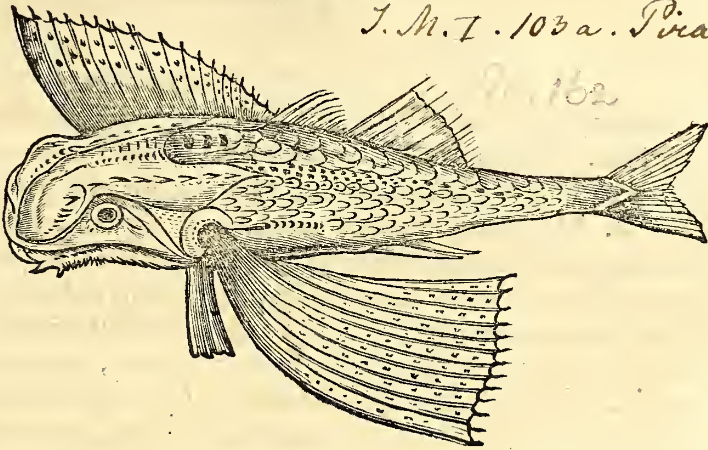
condiatur. Hepate eſt ex albo rubeſcente, ſine felle: quamobrem ex hepate condimentum paratur.

GVIRYBACO'.

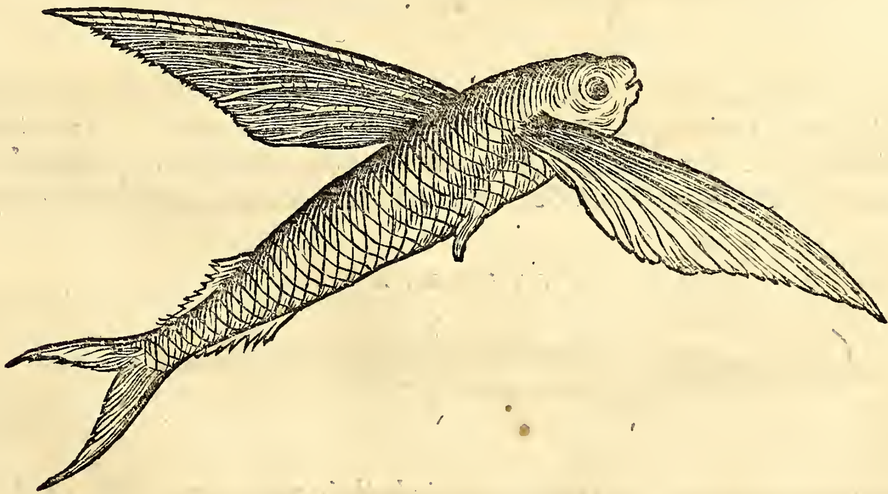
Inter Edules Marinos piſces *Guirybacó* numeratur, corpore groſſo, pingui, multa probataque carne prædıtus. Veſtitur magnis ſquamis partim cinnabrio partim argenteo colore ſplendentibus, intercurrente linea rubra à capite ad caudam. Coctus aſſato præferri ſolet. Viſcera omnia ejuſdem coloris & conformationis ut Aſellorum noſtratium.

PIRABEBE' I.

Pirabebé. Piſcis volans, ſive Hirundo piſcis, non Braſiliæ proprius, ſed, ut ex variis authoribus liquet, omnibus innotuit inter Tropicos navigantibus, qui figuræ & alarum magnitudine, carnis dignitate, coloriſque varietate inter ſe diſcrepant. Plurimi autem Haleci ſimiles exiſtunt. Quibuſdam ad utramque alam in initio ejuſdem parva quaſi ala exit. Conſtant eorum alæ tenui membrana ſubfuſci coloris, habentque plicas, & ſuſtentantur Spinis tenuibus per longitudinem extenſis. Sicut ex hac priori icone videre licet, quæ capite & corpore craſſiori depingitur.

PIRABEBE' II.

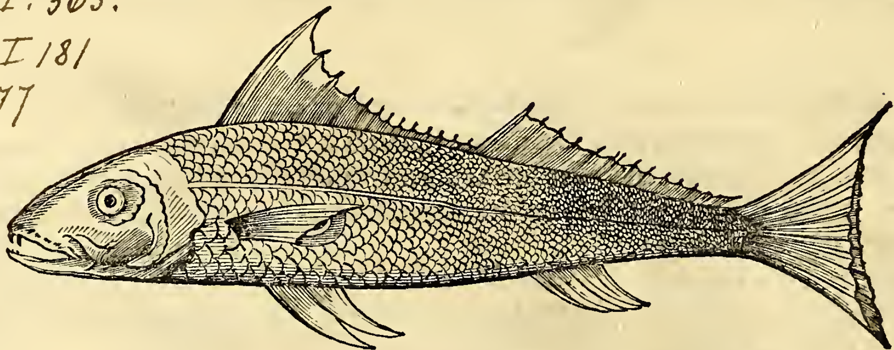

Altera autem colore, figura corporis, & alarum imprimis, multum diſcrepat. Alæ enim ejus duplo ſunt longiores & multo anguſtiores ſine plicis. Tanta denique inter

Piſces volantes diſcrepantia à capite ad caudam, ut nihil fere inter ſe commune habeant quam quod alati & edules ſint. Piſcatores promiſcue vivos hamis affigunt, profundoque mari immittunt, atque ingenti fœnore illos redimunt, dum eorum perſecutores ipſi decipiuntur & capiuntur. Merito Hirundinis nomen illis attributum ob volatum, quia demiſſe earum more volitant, atque inſtar illarum aviumquæ è flumine aquam hauſturæ, vel è terra feſtucas collecturæ. Millenos videre eſt ex Oceano ſubito ſe levantes, quæ, dum fuga ſibi conſulunt, ut rapaces piſces, imprimis Delphinos, evadant, ſubinde à circumvolantibus avibus in ipſo aëre capiuntur, Charybdimque evitantes in Scyllam incidunt. mox iterum ad humectandas alas, (quæ brevi temporis ſpatio exſiccantur) leviter aquæ ſuperficiei ſe immittunt: unde fit aliquando ut in naves præcipitentur, grataque præda fiant pubi nauticæ, quæ coctos pro grato alimento Halecum loco apponunt.

L.P.I.365.
J.M.I 181
M.177

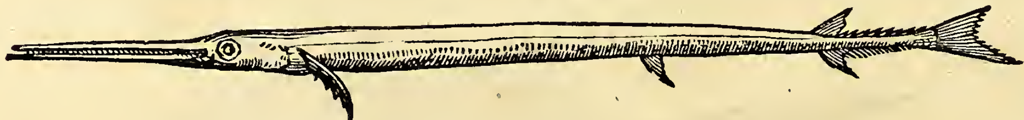
GVATVCVPA'.

Guatucupá, Corvina Luſitanis, noſtratibus piſcatoribus **Schelvis**. Quod Aſellum exprimit. ſane ſapore & dignitate ſi Aſellos Europæos non ſuperet, ſaltem iis par eſt. præterea figura & magnitudine (paucis conceſſis pro naturæ luſu) ab iis non multum recedit. Minoribus ſquamulis rotundis ex auroargenteis ſplendet. Pinnis & ventre eſt albicantibus. Linea quoque argentea ſecundum longitudinem per medium latus tendente. Piſcatores teſtantur, nuſquam in fluviis ſed in mari capi. Carnis bonitate cum ſaxatilibus contendunt, tamen pro diverſa victus ſui ratione deteriores vel meliores efficiuntur. Omni anni tempore fere capiuntur, magno incolarum ſolatio & oblectamento. Aſelli hi piſciculis veſcuntur, quos integros devorant, quia dentes tantum habent priores, non adeo ad incidendum, quam ad retinendam prædam.

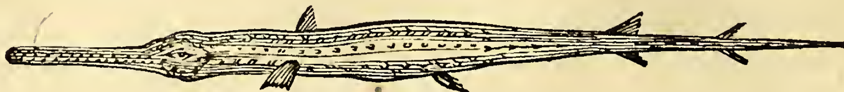
M. 168

TIMVCV'.

Timucú, Luſitanis *Peixe agulha*, inter Acus numerandus. Roſtro eſt oſſeo. Non ſquamis ſed cute tegitur, partim olivacei; partim argentei coloris. In mari & fluviorum oſtiis frequens. Carne eſt ſicca, non ſpinoſa, atque boni ſaporis, præſertim in ſartagine cum oleo vel butyro frixus. Sed ob paucitatem carnis à menſis divitum rejicitur.

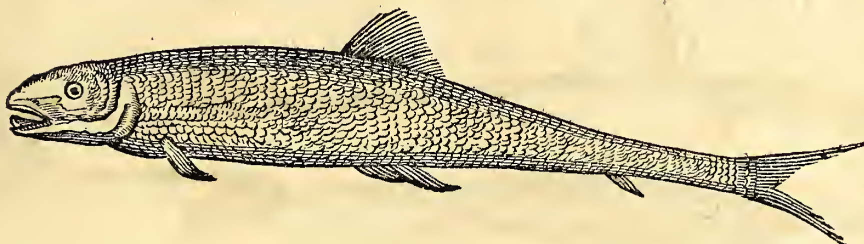
PETIMBVA'BA.

Dubito an inter Acus piſces miſores *Petimbuába* locum teneat. Cute eſt glabra, inſtar Anguillæ, coloris primum hepatici, mox maculis cœruleis & vireſcentibus inſignis. capite & roſtro admodum producto. Caro ejus veſca, licet pauca & ſicca. Corpore eſt non exacte tereti, ſed compreſſo & latiuſculo.

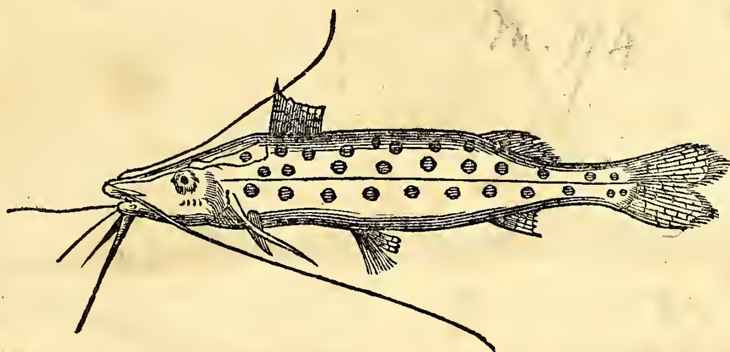
Vuba-

VVBARA'NA.

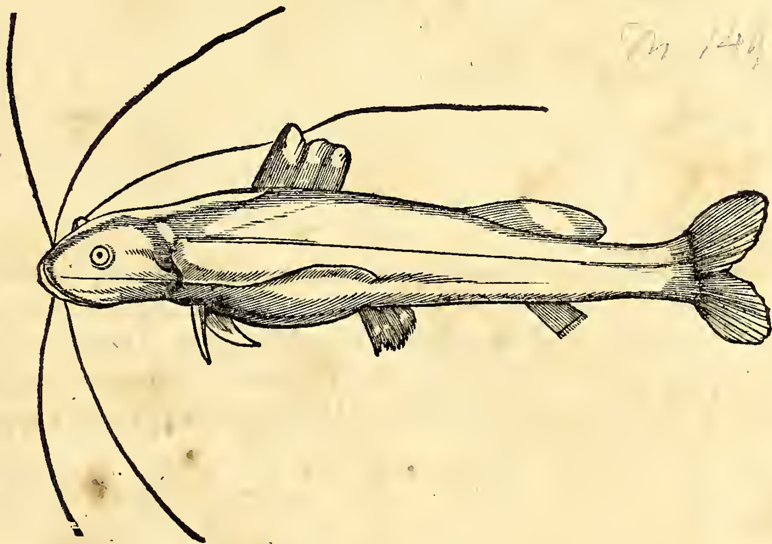

Vubarána, in oſtiis fluviorum degens, ſi ulli piſci Europæo, certe Truttis maxime comparandus, ſive figuram externam ſquamarumque ſeriem, ſive carnem ejus conſideres. Colore tamen differt, quod hic ex argenteo mire ſplendeat. Ore eſt edentulo, unde lapis illi loco linguæ eminet. Piſcis ab omnibus paſſim expetitus, ſive coctus, ſive in craticula aſſatus, niſi quod infinitis ſit pertextus ſpinulis.

CVRVI' I.

NHANDIA' II.

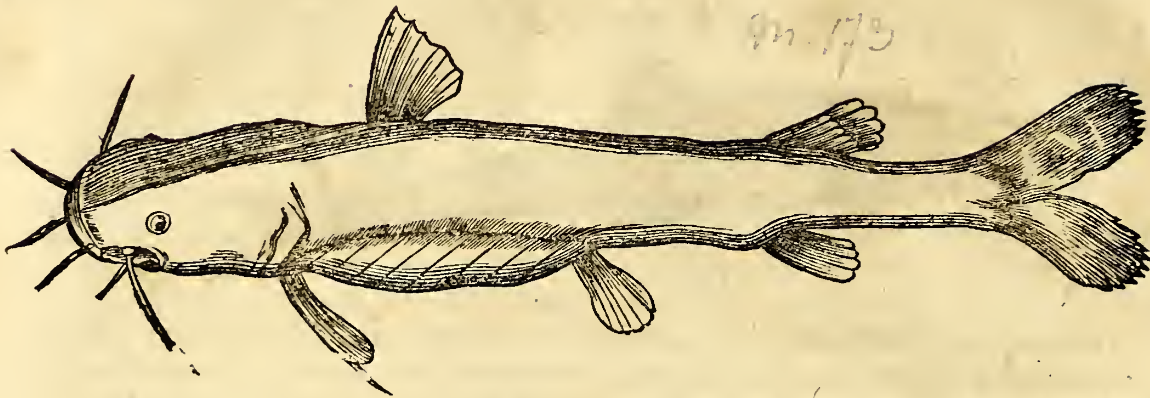

Varii ejuſdem generis, ſed diverſæ ſpeciei piſces. Læves, non ſquamoſi, barbati, dulcium aquarum perpetui alumni reperiuntur. Quorum ſex potiſſimum mihi innotuerunt, qui Incolis familiares ſunt, & vili pretio diſtrahuntur, partim ob frequentiam, partim quod Iudæi à non ſquamatis abſtineant.

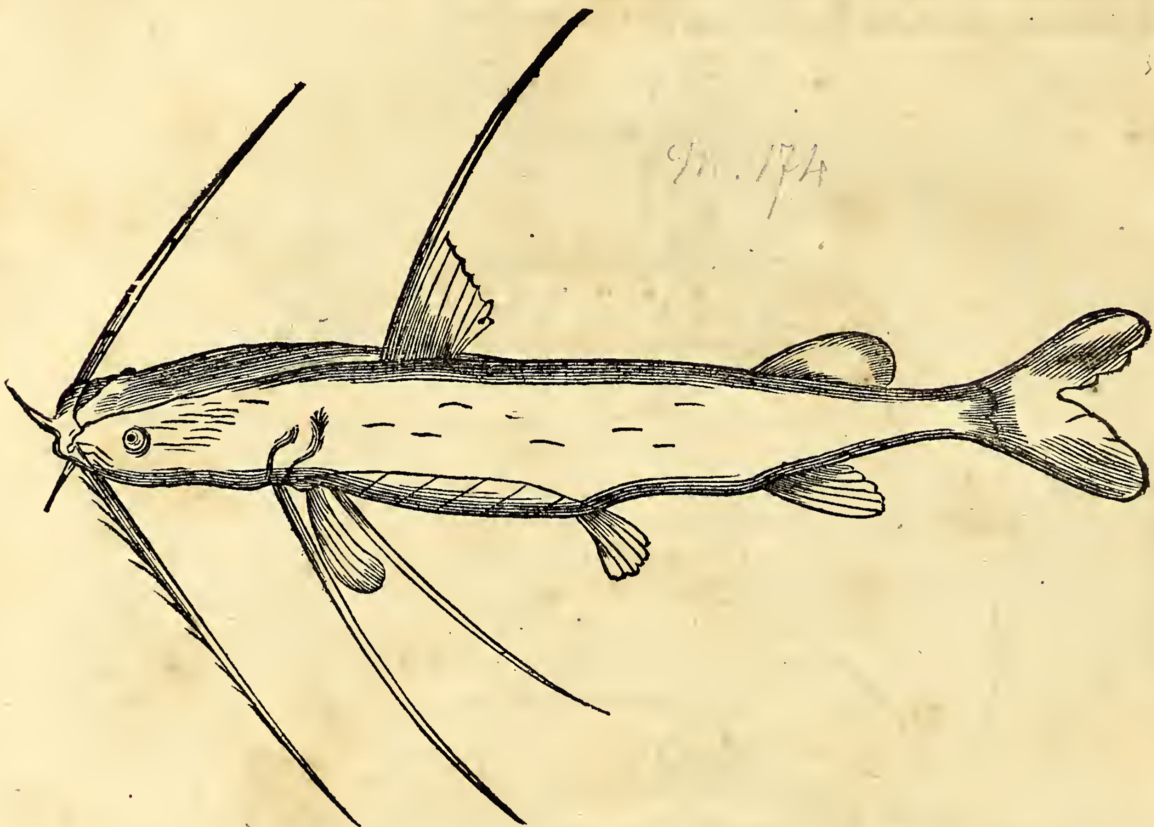
Luſitani & Belgæ hos omnes *Bagres* appellant; ſed Indigenæ cuique nomen ſuum indiderunt. Primo *Curuí.* Secundo *Nhandiá.* Qui ambo omnium facile optimi cenſentur, tam ratione palati, quam nutrimenti: atque licet raptu fluminis (imprimis divi Franciſci, ubi potiſſimum abundant) in mare prolabantur, dulces tamen aquas non deferunt. Vterque eſt barbatus ſed cirris barbæ diſcrepantibus. Vterque cute cinerea, non ſquamoſa, tectus; ſed primus ſolum maculis perpetuis variegatur.

 His

GVIRITI'NGA' III.

GVIRAGVAÇV' IV.

His ſupra enarratis dignitate eſculenta ſuccedunt duo majores, *Guiritinga* & *Guirâguaçú* dicti, quorum icones admodum ſibi inter ſe ſimiles exceptis cirris, qui numero, ſitu & magnitudine differunt, ut ex appoſitis Iconibus liquet. Ambo lævi cute, candidi, cum diluto flavo & aureo mixti coloris ſunt. Capitibus obtuſis & dura teſta munitis. Septem pinnis, Cauda furcata gryſei coloris. Quovis modo præparati apponuntur.

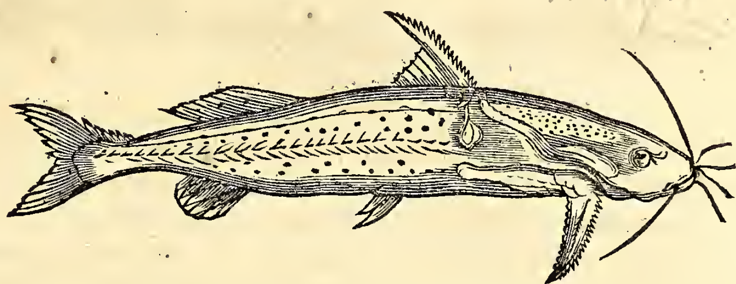
IVNDIA' V.

Quintus vero *Iundiá* capite eſt conico, dura teſta tecto. Quatuor cirris brevibus & tenuibus, duobus vero ſupernis longiſſimis & lunatim extenſis. Totus piſcis argentei eſt coloris,

coloris, ficut & linea illa latera corporis ad caudam uſque cum perpetuis argenteis protuberantiis ſecans. Pinnis omnibus præpoſiti ſunt fortes aculei dentati, quibus dolorifica infligit vulnera.

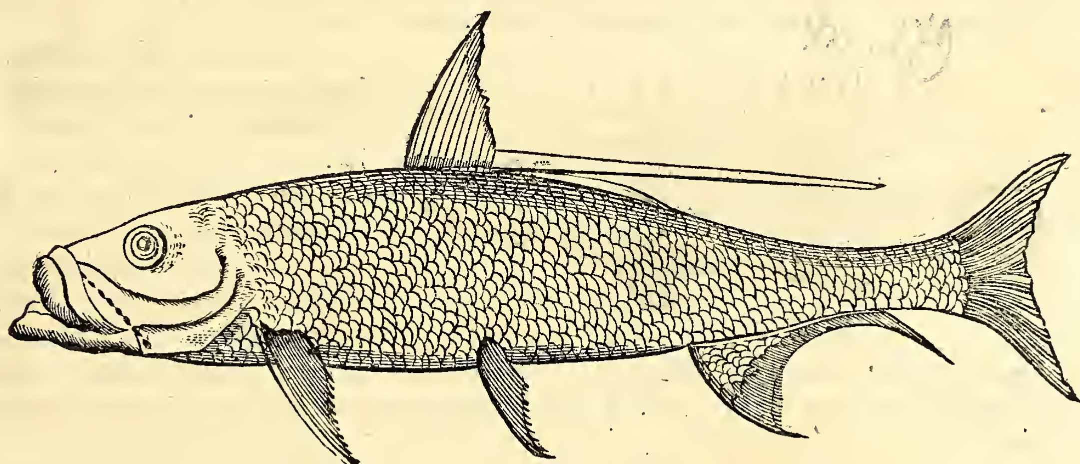
VRVTV' VI.

Sextus *Vrutú*, noſtratibus **Klip-Bagre**, cui barba quoque ex ſex cirris data, non ſquamatus ſed cute tegitur glabra, umbræ coloris fuſcis variegatus maculis. per utrumque latus ſecundum longitudinem mirus ordo denticulorum acutorum tendit ad finem uſque. anteriori pinnæ dorſali ſpina craſſa oſſea dupliciter ſerrata incumbit, qua incaute tangentem miſere lædit.

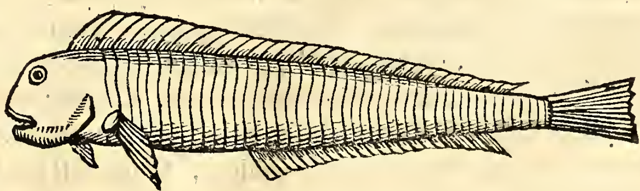
Proinde edules licet duo hi poſteriores *Iundiá* & *Vrutu*, à retibus ſuis tamen eos arcent piſcatores, ob puncturas quas tanta cum inflammatione, & tumore excitant, ut ſpatio viginti quatuor horarum vix ulli cedant remedio, imo in mentis vel animi defectum aliquando ſauciati dejiciantur. unicum hactenus innotuit remedium, quod quantocius paratur ex hepate ipſius piſcis cum oleo frixi, vulnerique applicato. Ita ut hinc quoque liqueat id quod ſæpius antea probavi, pleraque venenata ſecum ferre ſua antidota; modo nos rite illa expiſcemur, eaque in aliquo viſcerum præcipuorum, imprimis in hepate, non raro latere, ediſcamus.

CAMARIPVGVAÇV'.

Inter vulgares piſces marinos *Camaripuguaçú* cenſetur, qui viri craſſitiem & longitudinem cum multa pinguedine acquirit ubi adoleverit. Ore eſt edentulo valde amplo, mandibula inferiori immobili, & ſuperiori breviori. Oculis magnis argenteis. Cauda lata, paulo bifurcata. Pinnæ dorſali elatæ appendix data eſt longa inſtar funis craſſioris recta ad caudam vergens. Squamis totus piſcis tegitur magnis arcte ſibi impoſitis, adeoque eleganter ex cæruleo argenteis undatus, ut quaſi mero argento obductus videatur. Vt palato gratior ſit, juvenis eligatur, diutiuſque coquatur, ob multam & ſolidam carnem craſſis ſpinis obſitam: ubi enim adoleſcentiam exceſſerit, lenta fit ejus caro, & bajulis tantum dicata.

PVNARV' I.

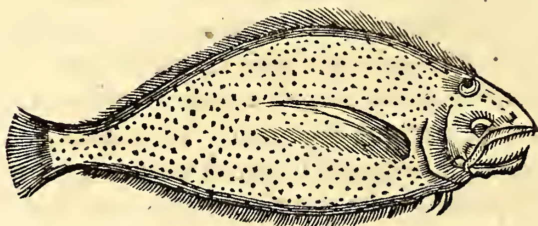
Duas potiſſimum ſpecies *Punarú* obſervare licuit, quæ ut externa figura, ita & internis qualitatibus ſibi ſimiles. Vtraque ſpecies intra ſcopulos circa littora vivit, & teſtaceorum domicilia intrat. Piſciculi ſunt parvi,

PVNARV' II.

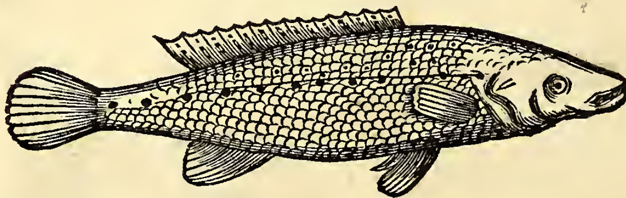
corpore tereti & oblongo, capite crasso & obtuso, oculis superius in fronte positis, branchiis amplis. Pinna ab occipitis summitate ad caudæ exortum extensa, mollibusque spinis non prominulis texta, simili pinna à medio ventris ferme ad podicem usque pertingente. Cauda utrisque longiuscula & parallelogramma. Cute teguntur fusca & glabra. Ita ut uterque *Punarú* similes sibi sint paucis exceptis: prior variegatus est in lateribus lineis curvis obscure purpureis, posterior mandibulas habet rostratas quasi è minimis denticulis compositas. Vterque palato gratissimus, ob carnis teneritatem, atque ob alimenti præstantiam ab ægris æque ac sanis expetitus.

ARAMACA'.

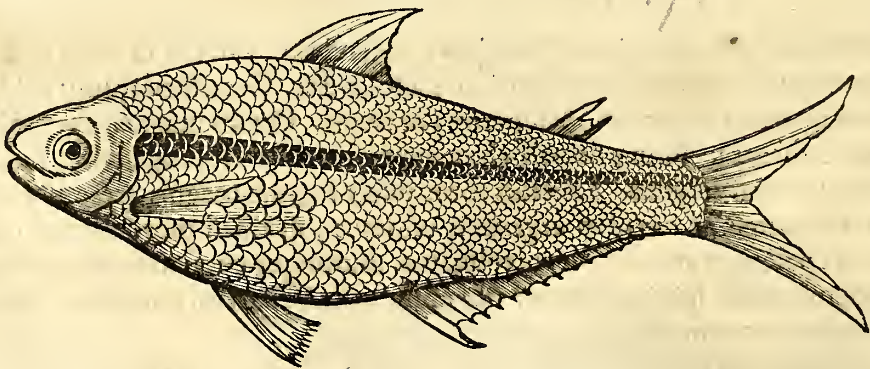
Aramacá, Lusitanis *Lingoáda*, vulgo etiam *Cubricunha*, Lingulæ, sive Soleæ potius quam Passeris est species. Nostrates **Tong** appellant. Est Piscis planus tenuiori & contractiori corpore quam Passer. Æstate ex maris domicilio fluvios petit, ubi carne fit molliori & suaviori, omnique Passere præstantiori. Ore est magno, dentato, elingui. Vestitur squamulis adeo parvis ut vix desquamari possit. In dextro latere albi coloris, in sinistro lapidei cum stigmatis variegati: oculos quoque duos habet in hoc latere, in altero nullum. Ita ut Soleæ altero oculo orbati eodem modo natent.

NHACVVNDA'.

Nhacuundá Mas fœminæ bonitate carnis & figura similis, exceptis cæruleis punctulis. Ore Lucium æmulatur. Dentium loco habet limas & linguam tenuem. Cauda, nigra testa dura tegitur. Squamæ obscure gryscei sunt coloris cum argenteo transplendente. In medio corporis maculæ nigræ per longitudinem excurrunt, concomitante linea splendente. Frequens est in recessu fluviorum, gratique saporis & probi nutrimenti habetur.

PIABVCV'.

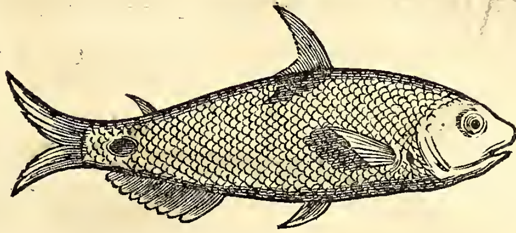

Piabucú inter fluviatiles pisces non inferioris notæ existit. Oculis & squamulis argenteis egregie splendentibus. Per medium latus secundum longitudinem linea lata non splendens excurrit, quæ in hac Icone nimis nigra depicta; quod pictori concedendum est. Dorsum olivacei & hyacinthini coloris. Capiuntur facile vivis pisciculis hamis affixis. Adeo appetens est sanguinis humani, ut natantibus vulnus vel qualecunque ulcusculum sugendo & mordendo infligat. Carne est probata & boni palati quocunque modo præparetur.

Piaba

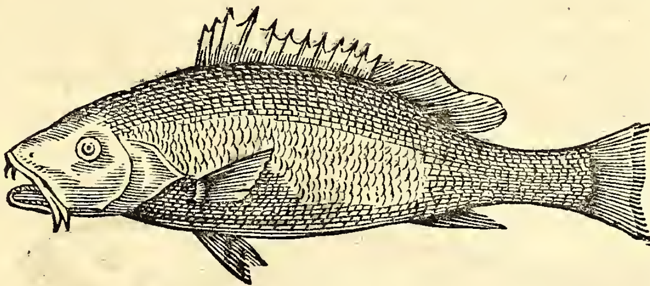
Piába pisciculus semipedis longitudinis, non figura tantum sed natura Phoxinis veterum est similis, quorum præter Aristotelem Gesnerus & Rondeletius meminerunt. Caput & squamæ eleganter argenteo viridi colore splendent. Circa Pinnas & Caudam maculæ sunt magnæ Indici coloris, quibus Phoxini destituuntur. Nusquam in stagnis dulcibus sed fluviis tantum rapidis capiuntur, amantque contra aquarum raptum niti. Saporis quidem non contemnendi sunt, verum apud Indigenas in majori pretio habentur, qui eos cineribus conditos foliisque arborum involutos craticulæ imponunt, assatosque pro epulis apponunt, quod mihi per deserta cum illis peregrinanti præstiterunt barbari.

PIA'BA. n. 170

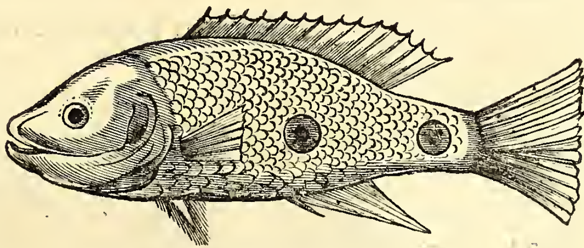
Acaraayá, qui vulgo corrupte *Garanha* dicitur, in lacubus potissimum reperitur. Atque inter eos pisces numeratur qui æque sole & sale siccatur & conditur, quam recens comeditur. Figura Carpioni similis, sed non magnitudine. Præter communes pinnas rubicantes unam asperam longam expansam habet, cujus mediam partem nunc erigit, nunc in rimam recondit. Squamis argenteis sanguineo colore umbratis decoratur.

ACARAAYA'. n. 168

Acará, inter eos qui alte fluvios subeunt. Piscis hic vix palmum longus, crasso capite & corpore. Dentium loco limam tenet ore. Squamis est argenteis ex umbra mixtis. In quolibet latere duas habet maculus nigras majores & rotundas. Cauda pro mole piscis satis longa lataque. Caro ejus haud ingrata nec insalubris, Percarumque loco apponitur.

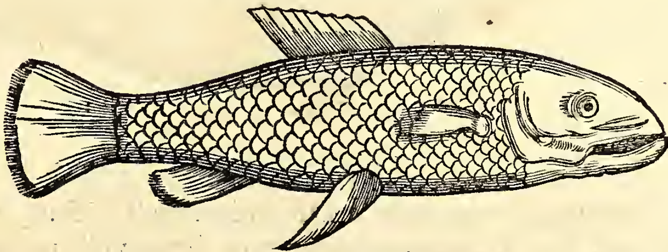
ACARA'. n. 168

Maturaqué, Capite crasso, dura testa tecto. Ornate squamosus ex nigro splendens. Eodem victu & natali solo gandet quo *Tamoatá*, scilicet cænoso & lacubus stagnantibus. Figura autem similis *Tareíra do Rio*, verum mole corporis superior. Caro ejus boni est saporis, sed non satis sicca, proinde condimentis eget. Eisdem lacubus innatat egregius piscis *Mucu* dictus.

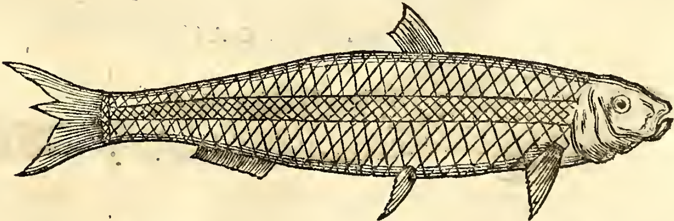
n. 169

MATVRAQVE'.

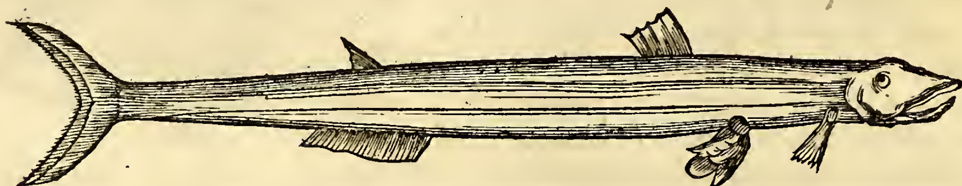
Piquitínga, pisciculus fluviatilis ob carnis similitudinem & lineam rectam per corporis longitudinem currentem pisci *Piabuçú* comparatur, licet colore & mole corpus multum discrepet. Tegitur squamulis albis, ex quibus hinc inde olivaceus color transluceet. Pinnis est albis, & cauda bifurcata. Linea lata, quæ-

PIQVITI'NGA.

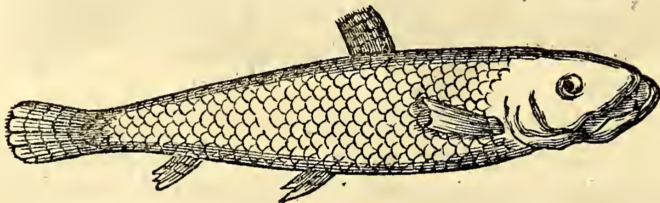
ta, quæ per utriusque lateris medium ad Caudam desinit, argenteo colore emicat. Carne est friabili & bona, imprimis si frigatur & elixetur.

TAREIRA I.

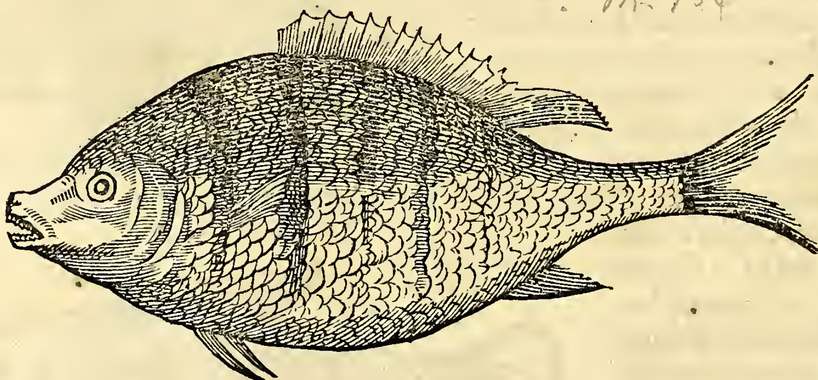
Quia placuit Incolis Brasiliæ nomen *Tareira* indidisse utrisque his piscibus, licet figura & natali solo discrepantibus; malui eos conjunctim quam separatim exhibere, & una quasi fidelia dealbare. Prior Corpore est oblongo tereti; squamulis brunnis adeo exiguis & affabre compositis ut piscis ad tactum glaber videatur; lineis rectis à capite ad caudam alternatim flavis & viridibus conspicuis. Pinnas habet octo admodum tenues, quarum maxima est cauda late diducta & furcata. Capite colubrino. Ore patulo admodum, dentato, quasi ad rapinam facto. Huic *Tareiræ* Lusitani ad distinctionem compositum nomen indiderunt, *Tareira d'Alto* appellantes, quia in alto mari potissimum capitur.

TAREIRA II.

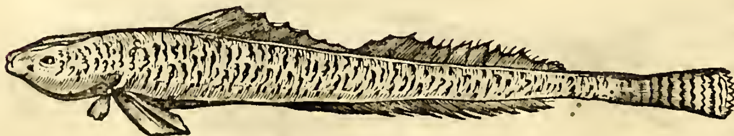
Posterior *Tareira do Rio*, id est fluviatilis, insigniter squamatus ex argenteo fuscus. Vterque edulis, imprimis assatus, uterque dignitate & sapore sibi similis, nisi quod Caro Marini sit minus spinosa carne fluviatilis. Rictu est patulo, inferiori mandibula longa & admodum dentata, qua hostibus vim infert. Pinnas habet sex, quarum maxima est cauda in extremitate circinata, ex nigro undulata.

IAGVACAGVA'RE.

Iaguàcàguàre improprie à Lusitanis *Iaqueta* dictus. Instar Percæ nostratis obrotundus, sed latior. Squamis quoque ut Perca vestitur majusculis è cæruleo cinerescentibus. Si plures pullæ à dorso ad ventrem descenderent, haud male conveniret cum Mormyro Hyppoliti, Salviani & Gesneri. Cæterum piscis edulis, sed à plebe potissimum expetitus.

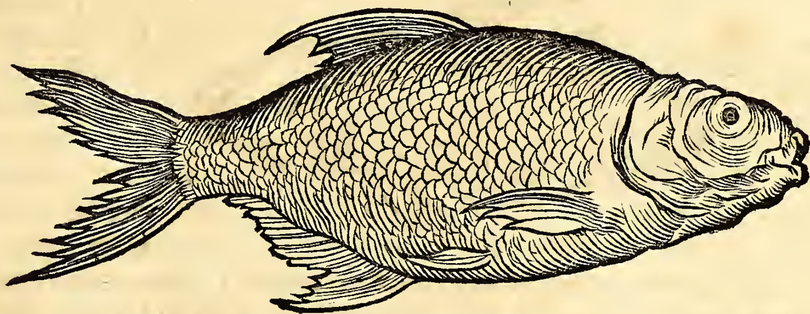
TAIASICA'.

Taiasicá, Piscis parvus sed nobilis. Ægris pariter ac sanis in deliciis habitus, sicut Porcellus Belgis, & Gobius Germanis. præterquam enim quod figura illi non dissimilis, ita & natura quoque convenit cum littoralibus & saxatilibus Gobiis. Præstantissimus equidem

equidem est noster hic *Taiaſicá* ad voluptatem ſimul ac diſtributionem, & ſucci bonitatem. In arenoſis littoribus degit, ita ut pedibus calcando arenam à quovis facile capiatur. Coloris eſt hyalini pallidi, exiguis maculis fuſcis variegatus. Ejuſdem magnitudinis piſciculus frequens *Araberi* dictus: Belgis **Spiot**.

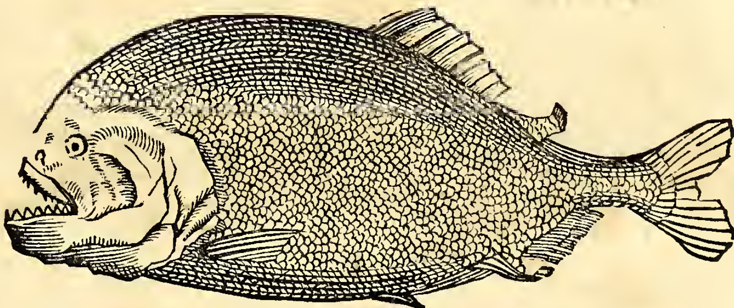
ACARPE'BA.

Acarpéba ſicut in Europa, ita in America videntur variæ Cyprinorum ſpecies. Supra in deſcriptione piſcis ſeptimi *Acarapinima* mentionem fecimus hujus, tanquam illi congeneris ejuſdemque indolis & ſaporis. Cujus Iconem propterea præterire conſtitueram, ſed quia externa figura nimium diſcrepant, mutavi mentem, eumque appingi operæ pretium putavi; imprimis cum hic *Acarcéba*, noſtratium **Braeſem**/ veterum Cyprino ſimillimus ſit, ſive internas qualitates ſive externam figuram conſideres: adeo enim ſuavis ſimul & ſaluber habetur, ut nulli piſcium dignitate cedat, ingentique incolarum ſit ſuſtentaculo. Seſquipedalis ſæpe eſt longitudinis. Corpore lato, ſquamis majoribus tenuibus argenteo colore ſplendentibus. Ore edentulo parvo, quod extendere & contrahere poteſt. Dentium loco oſſa duo inciſa habet. Linguæ vicem ſupplet palatum carnoſum, avulſumque linguam adeo refert, ut non mirum ſit multis imponere: quod ad imitationem ſolertiſſimi Rondeletii edoctus in diſſectione viva comperi, carnoſam ſcilicet illam ſubſtantiam ſuperius fixam, non ſolutam more linguæ, inveni. Pupilla oculorum eſt nigricans cryſtallina. Pinnis natat latis, quæ omnes, imprimis dorſalis, firmis ſatis ſpinis ſuſtentantur. albicantes ſunt & tranſplendentes. Caudæ pinna furcata & lata. Capitur inter ſcopulos, in mari & oſtiis fluviorum. Ventriculus, lien & hepar cum nigricante annexo felle ordinariæ ſunt conſtitutionis pro mole & more hujus piſcis. Fœcundus eſt, ſeptieſque & ſæpius anno parit. Multa portat ova, quæ ſæpe pereunt, quia fœminæ adeo inſtabiles ſunt, ut mares, qui eas perpetuo proſequuntur, ſemen ovis aſpergere non poſſint.

An vero hic Noſter *Acarpéba* Cyprinorum more ſine maris & fœminæ commiſtione quoque naſcatur, ut ab Authoribus de Cyprinis teſtatum eſt, ego experiri nondum potui: licet id ſæpe obſervare conatus ſum in vivariis Illuſtriſſimi principis Mauritii.

PIRA'NHA.

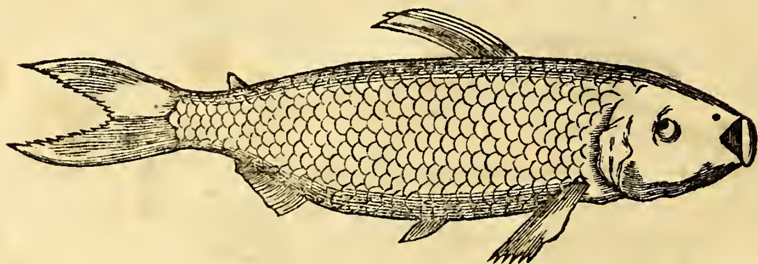

Piránha, quorum tres quatuorve ſpecies vidiſſe contigit, omnes fluviis dicati, magnitudine quidem, non autem figura, natura, colore vel dignitate multum inter ſe diſcrepantes. Major omnium quem hic exhibeo, voracitate imprimis celebris. Capite eſt obtuſo ut *Doráde*, ſed rictu majori, in quo videre eſt ordinem dentium triangulatorum acutiſſimorum, quibus abripit quicquid mordet: adeo denique ſanguinis humani ſitiens, ut incauti urinatores cum membri alicujus jactura id experiantur. Pulcre variegatus eſt coloribus: ſquamæ cinerei cum cæruleo mixti, fimbriæ ignei cum cæruleo, in ventre flavi ſunt coloris. Edulis non ſolum caro ejus albiſſima, ſed quod friabilis & ſicca, optimi ſaporis & nutrimenti ſit, per totam

tam

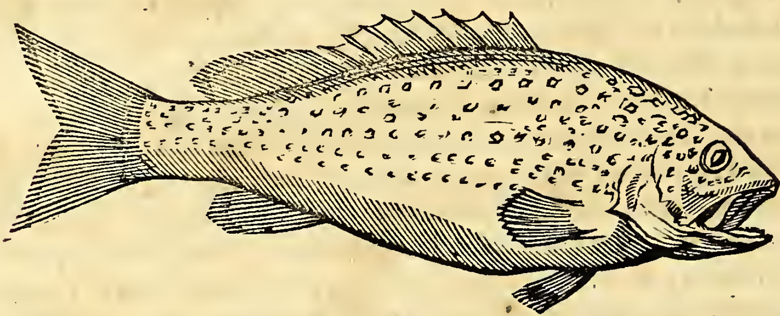
tam regionem in pretio habetur. Si mortuus paulo diutius aſſervetur, tenerior redditur, ſicut evenit omnibus fere quæ dura carne ſunt. Quaſi calor naturalis qui partes continet evaneſceret, & calor externus carnem colliquans humidiorem eam efficeret.

CVRIMATÁ.

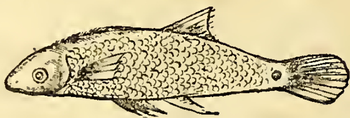
Cúrimatá. Inter Braſilienſes piſces nullus qui Carpioni ſapore, colore argenteo, ſquamis, figura (paucis exceptis) adeo eſt ſimilis. Quare, quum carne ſit non glutinoſa ſed ſicca & friabili, merito inter délicias habetur, cum, vel ſine condimentis, ex ſolo aceto, elixus. imo ipſi Carpioni à multis præfertur, ejuſdemque eſt indolis & natalis ſoli; in vivariis enim & dulcibus lacubus tantum capitur.

PIRAVMBV́.

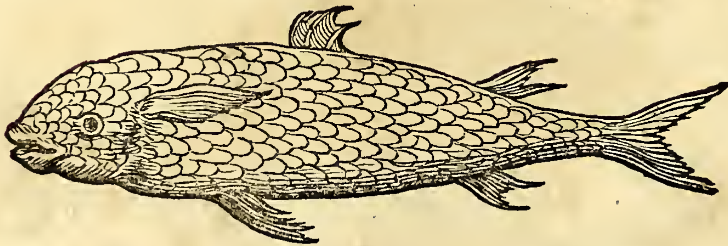
Piraumbú ob ronchos quos edit ita appellatus, Luſitanis *Chayquaróna*, inter fluviatiles celebris piſcis, magnitudine & figura non ſolum, ſed ore, & ſquamis ex auroargenteis Carpioni non adeo diſſimilis. Imo teneritate carnis illi non cedens, ita ut tuto ab ægris & ſanis hic expetatur, ſi rite præparetur. In ore ſuperius & inferius duos habet lapides latos & validos, denticulis vix ſenſibilibus præditos. his buccinas aliaque duriora quibus vivit, comminuere ſolet. Huic affinis habetur fluvialis ille piſcis *Cururúca* dictus, ſed major, argenteiſque ſquamis ſplendens. Pinnas habet octo: quarum maxima Caudam conſtituit furcatam. Gluten optimum ex hoc piſce conficitur, quod omnibus in familiari eſt uſu.

GVARVGVARV́.

Guaruguarú piſciculus nobilis, ſed exiguus, in ſtagnis & lacubus frequens, ſapore ut & ſquamarum aurearum elegantia piſcem *Piabá* æmulatur. In quotidiano apud plebem eſt uſu.

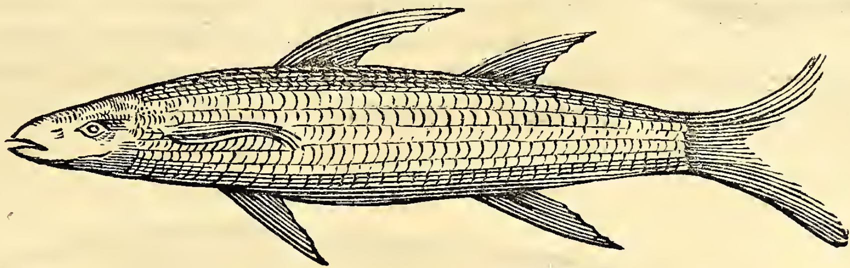
CVREMÁ.

Curemá & *Paratí* Mugiles Braſilienſes, Luſitanis *Tainha*, noſtratibus **Harders** dicti. Qui ut toto fere orbe notiſſimi, ita in hoc Americæ tractu familiares, atque recentes non ſolum in quotidiano uſu, ſed & ſaliti in penu reſervantur. Ex hoc Mugilum genere, illa ſpecies quæ *Curemá* dicitur maxime eſt celebris. Quæ rurſus magnitudine diſtinguitur; majores enim duorum, minores unius pedis ſunt longitudinis, & à maris accolis nomine *Paratí* exprimuntur. Cæterum craſſo & pingui corpore ſibi ſimiles, oblongi ad inſtar Truttæ fluviatilis. Capite ſunt compreſſo, lato, craſſo, duris ſquamis tecto & in conum obtuſum deſinente. Supra os, quod eſt magnum & edentulum, duo foramina ſunt, oculi nigri, magni, anterius poſiti. Branchiæ exiguæ. Pinnæ octo, quarum

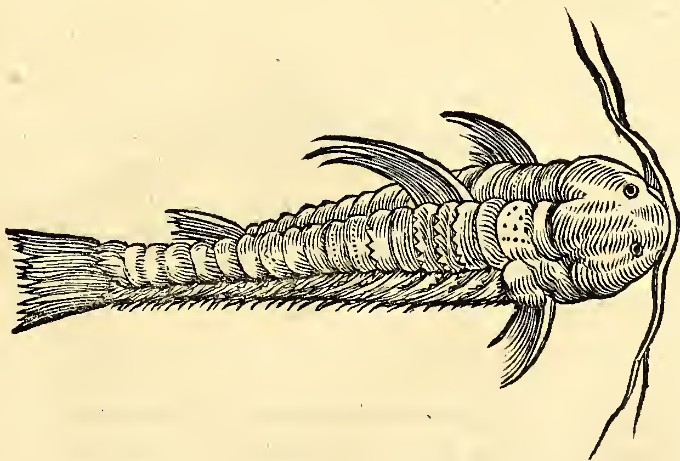
quarum una parva, in ſummo dorſo, tribus ſpinis durioribus ſuffulta eſt. Cauda bifurcata, ſquamæ magnæ clypeatæ plane, coloris obſcure cinerei, cui hyalinus & argenteus inferius tranſplendet. Nulli noſtratium piſcium figura & indole adeo ſimilis quam Mugili marino, qui Cephali nomen apud Ichthyographos accepit. Mugiles enim æque ac hi *Paratí* atque *Curemá*, aliqui marini, aliqui lacubus cœnoſis & ſtagnis gaudent, unde exiſtente malacia magno numero laſcivientes exſiliunt. Quin & ſaltu retia aliquando tranſiliiſſe vidimus: hac enim ratione evadunt ut vitæ ſuæ conſulant, quod de iis Oppianus eleganter teſtatus eſt. Præpinguis eſt cocta vel aſſata eorum caro, atque ſine oleo vel butyro comeditur, quod multum flavæ pinguedinis de ſe fundat. Salitus cum muria, ſiccatus in ſole reſervatur. Optima ejus pars venter eſt, ſed diutius in ſale reſervata fit rancida. Ova quoque eorum ſalita & ſiccata ſervantur in gratiam bibacium, quia ſitim excitant, ſicut ex Mugilibus Europæis fit quod vulgus *Botarga* appellat. Viſcera ſunt diſpoſita ut in aliis ejus generis piſcibus, niſi quod hepar, veſica fellis, ventriculus & inteſtina pro mole corporis ſint exigua. Quod frequens eſt in iis qui non ex rapina vivunt, nam etiamſi guloſi & ſalaces, carnivori tamen non ſunt. Corde ſunt angulato. Sub pinna eſt locus aëre plenus. Omnes Marini Lacuſtribus præſtantiores, quod minus limum ſapiant.

PARATI'.

Alia quoque ſpecies datur *Parati* dicta, quæ in his oris frequens Truttæ magnitudine & figura, ſed Mugilis indolis æmula, ſi natale ſolum & Carnis ſaporem conſideres, ab utraque tamen capitis figura abludens, imprimis autem quod hic branchiis deſtituatur. Cæterum oculis eſt ellipticis, ſquamis argenteis lineari ordine diſpoſitis, lineis gryſeis à capite ad caudam mugilum more intertextis. Pinnas habet ſeptem albicantes longas, caudam in duo ampla cornua diviſam. Magna copia in lacubus ſalſis ſimul capiuntur. Recentes æque ac ſaliti in pretio habiti. Carne ſunt ſicca & probata. Pluviis menſibus adeo pinguedine abundant, ut nullo fere obſonio indigeant.

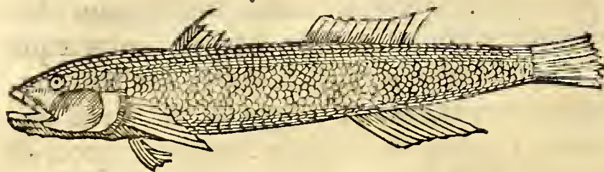
TAMOATA'.

Tamoatá, parvus ſed mirus aſpectu eſt piſcis. præterquam enim quod caput ejus ſatis amplum ſuperius tegatur teſta dura inſtar clypei, univerſum quoque corpus loricatum & ſquamoſis armatum annulis, ac proinde *Soldido* nomen à Luſitanis inditum. Ore eſt edentulo, ſed barbato, geminis filis oblongis. Coloris eſt totus piſcis fulvi & ſubnigri. Adeo fugit aquam ſalſam, ut tempore æſtivo & ſicco per terram abeat dulcem aquam quæritans. Caro ejus laudabilis eſt ſaporis & nutrimenti, interque ſecundæ menſæ delicias apponitur, imprimis ſi ſale & pipere arroſa, in veru vel craticula aſſetur. Eiſdem ſtagnis innatant *Nhandia*, *Gueba*, *Noia* dicti, qui bonitate carnis præcedentem æmulantur.

Inter

AMORE'-GVAÇV'

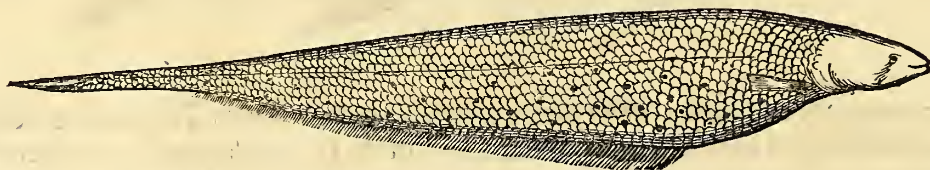
Inter lacustres pisces primatum quoque obtinent illi qui generale nomen vernaculum *Amoré* audiunt, vulgo *Amoréa* corrupte dicti; quorum diversæ species, addito agnomine distinguuntur, ut *Amoré-guaçú*, *Amoré-Pixuma* & *Amoré-Tinga*, omnes natali solo, colore ferreo, & qualitate alimentosa sibi similes, sed figura & magnitudine discrepantes, uti in *Amoré-guaçú* apparet, qui primo se offert, adeoque expetitus ut Indigenæ illum sub ripæ vel fundi arena utcumque sepultum exinde cum molestia eruere non graventur. Qui enim *Amoré-Tinga* dicitur, corpore est exiguo; habetque squamas in totum albicantis coloris, intermixtis maculis fuscis ut *Taiasica*. Carne est tenerrima & friabili, ac ab omnibus in pretio habita, non sanis tantum, sed & ægris, quibus admodum conducit.

AMORE'-PIXVMA

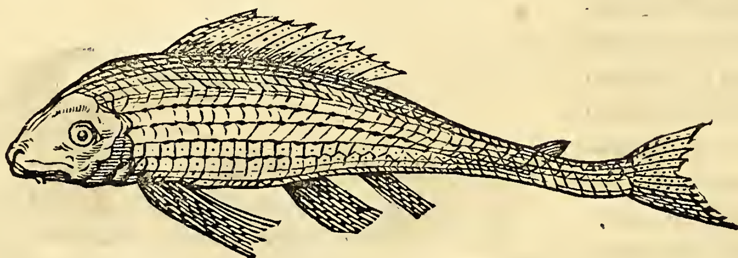
Ille qui *Amoré-Pixuma* nomen accepit, capite est lato, ore amplo & edentulo, corpore oblongo, ventre extuberante albo, cæterum coloris ferrei ut piscis *Tamoatá*, quem nonnihil æmulatur figura & qualitate alimentosa; Cum enim dulcium aquarum stagnantium incola sit æque ac *Tamoatá*, carne est, ut illa, probata, & sicca, atque inter epulas apposita, eodemque modo præparata.

CARAPO'.

Diversæ speciei *Carapó* in lacubus & fluviis reperiuntur, partim sibi similes, partim dissimiles. Prima (cujus hic tantum iconem exhibeo) cultri figuram nonnihil æmulatur, imprimis si obtusum & rectum dorsum, atque ventrem acutum & prominentiorem, instar Barbotæ Rondeletii consideres. Capite & cauda est admodum tenuibus & acuminatis. Squamis ex fusco & nigro rubescentibus. Grati licet saporis sit ejus caro & ab omnibus in pretio habita, tamen fluviatilibus & marinis *Carapó* nutrimenti dignitate cedit.

GVACARI'.

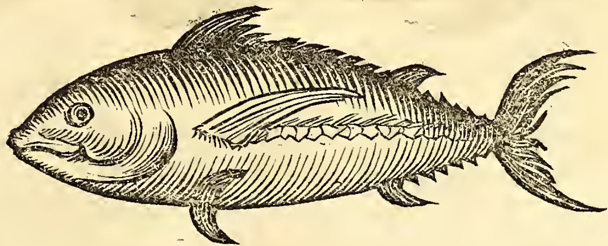

Duæ species *Guacarí* in mari & ostiis fluviorum capiuntur, figura pyramidali & magnitudine circa pedali sibi similes, sed alimenti dignitate & colore discrepantes. Omnes aspersi maculis obrotundis fuscis, seminis sinapi magnitudine; sed illi quorum squamæ dilute croceo colore splendent, paucioris sunt carnis; qui vero umbræ sunt coloris, carnis præstantia cæteris præferuntur. Omnium caput testa vestitur dura & hispida, oculis & ore parvis. loco dentium in utroque latere processus apparent quasi ex setis equinis facti. ab extremitate membranæ labii inferioris cirri instar barbæ dependent.

pendent. Pinnæ imprimis superiores spinis osseis sustentantur, quibus alios pisces & piscatores lædunt. Cauda constant bicorni itidem spinis firmis suffulta. Ita ut totum corpus horum piscium loricatum dici possit, adeo ipsæ squamæ sunt asperæ, cum quadrangulari extuberantia in medio sui.

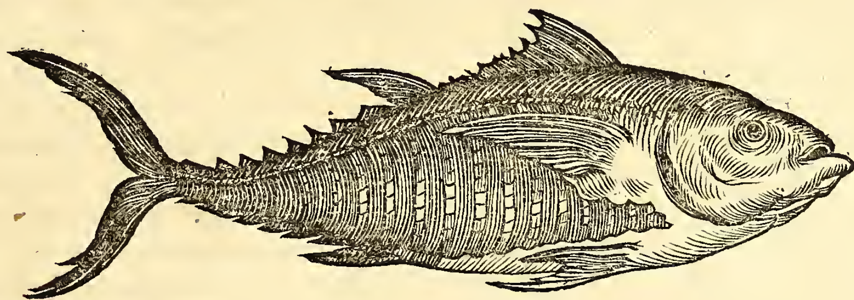
Detracta hac lorica hispida, sublatisque intestinis, (quæ longissima, & instar fili æqualis crassitiei sunt) pisces coquuntur & assantur ex more incolarum. Frequentius in usu sunt divi Francisci rapidissimi fluminis accolis, sicut quoque præcedens piscis *Carapó*.

ALBA CORETTA.

Inter Cetaceos gregales pisces altum mare incolentes non magnitudine solum, sed & carnis bonitate celebres sunt illi quorum aliqui à pube nautica & piscatoribus *Coorza*, aliqui *Coretti* dicti, qui omnes ejusdem quidem generis sunt, sed diversæ speciei ob magnitudinis & molis differentiam: hi enim Aselli nostratium circa sunt magnitudinis, optimi insuper palati & boni nutrimenti. Cæruleis squamis in dorso, argenteis vero in ventre, ac proinde *Albi Coretti* vulgo nomen audiunt. Cujus Iconem appositam vides.

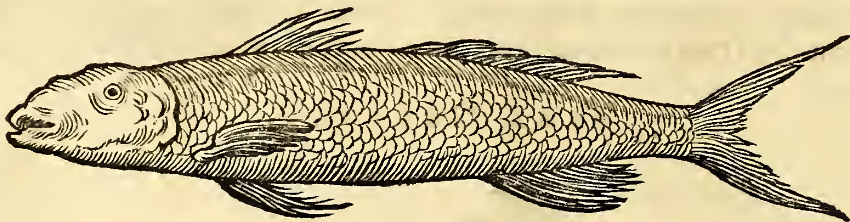
COORZA.

At vero altera species præcedenti simillima est si figuram & naturam examines, verum magnitudine multum ab ea differens; quippe sexdecim vel octodecim palmarum est longitudinis. Pelamydum Amiarumque familiæ ascribenda, si Ichthyographos consulas, adeoque cum iis participat, ut quantum ab aliquo eorum una corporis parte recedat, tantum alteri sua similitudine appropinquet, quasi perpetuus appareret naturæ lusus inter novi & veteris Orbis animalia. Corporis enim capitisque ac caudæ figura ad parvos Thunnos; si strias nigricantes autem cæteraque externa consideres, ad Amias Pelamydesque potius referri debent. Squamis teguntur ex nigricante cæruleis magnis (quæ in coctione dehiscunt) sed ita ad amussim compactis ut læves esse videantur. Sunt rostro acuto, ventre crasso, cauda tenui in figuram Lunæ in cornua curvatæ desinente; dorso cæruleo splendente, ventre argenteo. Pinnas habent duas branchiales, & duas dorsales, totidemque in ventre, atque unam versus podicem. Ventriculus, sicut in plerisque voracibus & rapacibus solet, magnus cum infinitis appendicibus. Intestina tenuiora. Lien nigricans. Hepar ex albo rubescens. Vesica fellis hepati non solum sed toto intestino annexa. Piscatores testantur, hos quoque Thunnorum more certis temporibus œstro infestari adeo doloroso ut è mari exiliant aliquando in naves. Caro eorum est multa, non spinosa, suavis, ad flavedinem vergens,

gens, ſiccioris & durioris ſed multi nutrimenti, ac proinde à pube nautica admodum expetita. Si condiatur & obſoniis aromaticis inſtar carpionis apponatur antequam adoleverit, à delicatioribus minimè contemnitur.

CAMVRI'.

Diverſæ ſpecies *Camurí*, Luſitanis *Robálo*, noſtratibus **Snoeck**. Quorum illi qui dulcium & ſtagnantium tantum aquarum incolæ ſunt, Lucii Latinis, Braſilianis *Picudo*, vel qui inter eos maximi *Camúripi* dicti, adeoque Europæis ſimiles externa figura, ſapore & qualitatibus alimentoſis, ut nihil differentiæ inter eos notare potuerim. quamobrem eorum deſcriptionem & iconem exhibere ſupervacaneum duxi, lectorem ad Ichthyographos remittens.

Illi vero qui in mari naſcuntur & oſtia fluviorum ſubeunt, Lupi Latinis, ſed Indigenis *Camuriapéba*, & qui majores, *Camuri-guaçu* dicti. quorum aliqui inter ſe adeo magnitudine & colore diſcrepant, ut diverſæ ſpeciei videantur. Frequentioris & præſtantioris iconem exhibeo qui à figura noſtratium Luporum non multum abludit, ut neque ſapore, niſi quod tota familia Lucciorum & Luporum Braſilienſium Europæos dignitate facile ſuperat, ægriſque pariter ac ſanis conveniat. Eſt hic Lupus, magnus, ſpiſſus, ſquamis veſtitus ut Carpio argenteis, ſed ventre albicante: dorſo, lateribus & pinnis aurei coloris. In quolibet latere ſuperius à fine branchiarum uſque ad caudam producitur linea nigra craſſa. Capite eſt oblongo, branchiis quaternis, oculis magnis, patulo oris hiatu ad rapinam compoſito: loco dentium, oſſibus aſperioribus palato conceſſis. Pinnas habet octo. quarum prior in dorſo firmis ſpinis, tenui membrana connexis, ſuſtentatur, & in rima reconditur. Cauda eſt longa & lata atque furcata. Viſcera pro mole piſcis magna & capacia; imo ab ipſo ventriculo, & inteſtinis longis, rapacitatis ſigna deſumi poſſunt, cum contrarium appareat in diſſectione eorum qui limo & alga tantum vivunt. Bis anno parit fœcundiſſime, imprimis ubi fluvii in mare influunt. Piſcium carne nutritur, eaque pingueſcit, ex cujus victus locorumque ratione in quibus degit ſucci & nutrimenti probitas facile colligitur. Hic cum inter Neptuni pecora vere Lupum ſe præbeat, ſubinde nimiæ voracitatis pœnas dat, quod ſquillæ devoratæ aculeo quem fronte gerunt, viſcera ejus ſaucient, & pari vindicta necantem hoſtem interimant. Luporum optimi albiſſimaque carne ſunt pelagii, mox fluviatiles, deinde in ſtagnis viventes, ad illud Galeni dictum, alimentum quod ex pelagiis Lupis provenit, ſanguinem conſiſtentia tenuiorem gignere. Lapides qui in Luporum, ſicut & Tuberonum aliorumque multorum piſcium Capitibus inveniuntur, atque adverſus nephriticos conferre perhibentur, id cum doctiſſimo Rondeletio ſentirem à gravitate potius ſua (quam omni ſimili lapideæ ſubſtantiæ ineſſe comperi) calculum deprimente, quam ab occulta quadam antinephritica qualitate prodire.

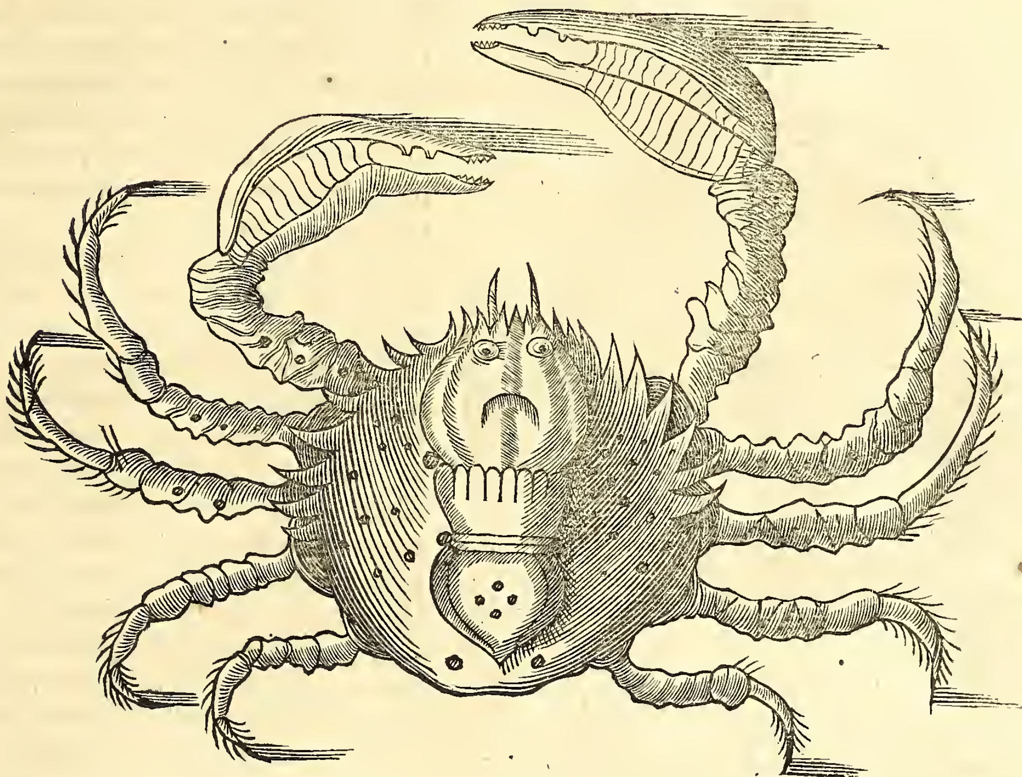
Lupi diverſo condimentorum apparatu magnatum menſis imponuntur, nunc elixi, nunc aſſati, imprimis illi qui duorum pedum longitudinem vix æquant.

Ova eorum condita quoque in pretio habentur: tunc enim non ſolum pro penu ſed & deliciis reſervantur, atque pro ſalſamento, loco *Botárge* uſurpantur.

GVA-

CRVSTACEI PISCES.

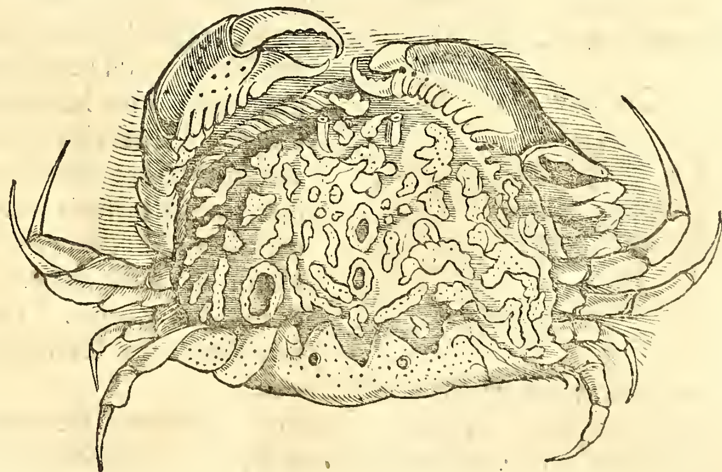
GVA'IA-GVAÇV'.

Tota provincia infinitis Cruſtaceis piſcibus, imprimis Cancris aquaticis & terreſtribus ſcatet: quorum aliqui medicamentoſi, ut ſuo loco probavi; aliqui alimentoſi; aliquorum qualitates latent. Ego ex multis paucos perſtringam, qui in uſu quotidiano omnibus maris accolis ſunt. Compertum eſt, hic quoque totum genus cruſtaceum deponere tempore plenilunii antiquas cruſtas more ſerpentum, infimaque ventris parte erumpere, ut nova elegantiori veſtiatur.

Plures ſunt ſpecies *Guáia*, quibus cognomina varia addita. Illorum qui ſimpliciter nomen *Guáia* audiunt, alii albicantes non edules, quos prætereo: alii edules, quorum primam iconem hic exhibeo, utpote qui aſpectu, magnitudine & dignitate cæteris facile ſuperior, ac proinde *Guáia-guaçú* dictus, eoque magis acceptus, quod non adeo frequenter capiatur. Tegitur teſta elliptica, in ambitu multis exiguis corniculis, ſuperius autem convallibus prædita. Octo eſt pedibus cum quatuor juncturis cruris piloſis, unguiculis nigris, brachiis inæqualis longitudinis, forcipibus validis roſtratis & dentatis. Color totius cancri ſive vivi ſive cocti eſt ſature rubens. Multa & grata eſt carne, quæ optimæ noſtratium minime cedit, atque ingenti peregrinantium ſolatio exiſtit: ægrotantibus quoque ex pectoris morbis multum proſunt.

GVA'IA-APARA'.

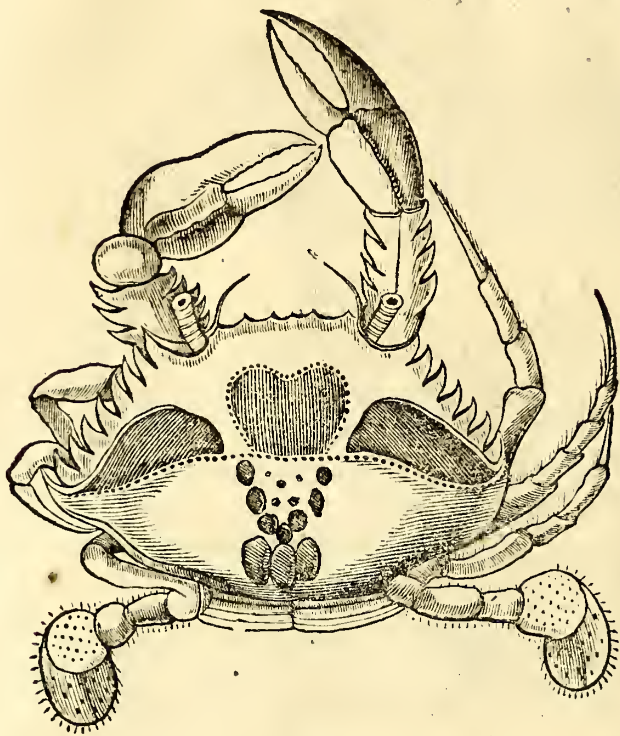

Sequitur *Guáia-Apará*, inter majores & elegantiores variegatos habitus; tanta vi natans ut per os aquam exſufflet, quaſi ex fonte exiliret. Teſta lunata in utroque latere poſterius exſecta, & in acumina deſinens. Colore eſt obſcure brunno, & maculis ex albo flaveſcentibus, ſtriiſque brunnis eleganter variegata & ornata. Pedibus eſt octo, cum

 quatuor

quatuor ſolidis internodiis; brachiis & tenaculis Galli roſtrum cum ſua criſta repræſentantibus, ita ut Geſnerus merito tales Gallos marinos appellaſſe mihi viſus ſit.

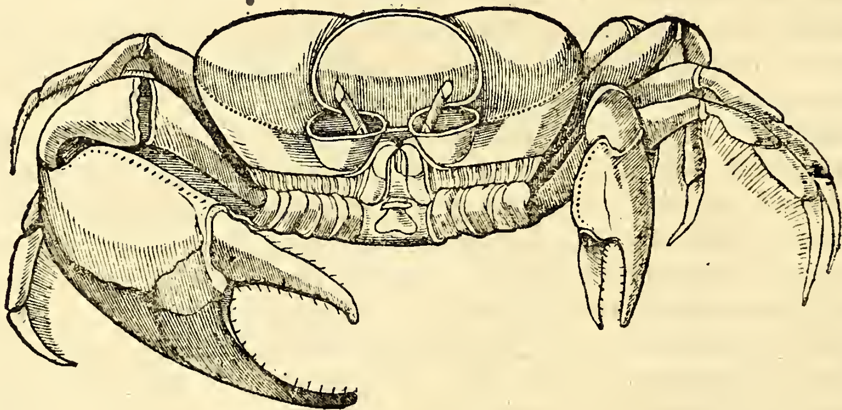
ÇIRI'.

Inter Cancros marinos aliqui *Çiri* generice nomen obtinent, & addito cognomine diſtinguuntur, ut *Çiri-O'bi* & *Çiri-Apoá*, & alii. Omnes hæ ſpecies fundos aquæ ſalſæ obambulant, rarius ad littora prodeunt, niſi amore Ambræ griſeæ, quod è mari alluit, ideoque magno tantum refluxu capiuntur.

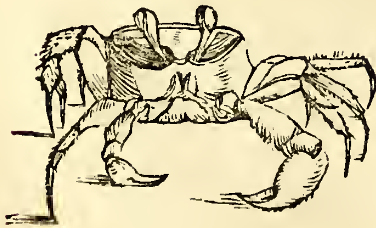
Çiri-Apoá, cujus iconem tantum exhibeo, eſt Cancri mediocris magnitudinis. In teſtæ meditullio nigricans cordis figura, aliaque ornate depicta ſunt. in ambitu ipſa teſta brachiaque dentata fuſci coloris, forcipibus ex cæruleo albeſcentibus. Crura ſex ex albo & viridi mixta: loco ſeptimi & octavi cruris poſterius duo remiges partim cærulei, plani, hirſuti, quibus natando curſum potiſſimum dirigit. Oculis eſt parvis prominentibus & longe à ſe invicem diſtantibus. Corpus interius cæruleſcit. Caro eſt optimi ſaporis, nec facile nocet ventriculo, etiamſi multa quantitate ex aceto comedatur.

VÇA-V'NA I.

Varii paluſtres variæ magnitudinis Cancri dantur, interque eos maxime uſuales *Vça* nomen audiunt. Ego illos tantum exhibeo qui *Vça-úna*, & cujus fæmella *Cunurú* dicitur. Vterque eſt bona carne, ſed mas fœmina multo major & minus hirſutus, ſicut ex Iconibus apparet. Corpus illi eſt ellipticum, ſuperius convexum: ab utroque latere cruribus quaternis, totidemque eſt internodiis hirſutis caſtanei coloris: oculis flaveſcentibus cylindraceis, quos erigit & recondit. Brachium dextrum cum ſuo forcipe, grandius ſiniſtro, & interius acutius. Teſta eſt coloris olivacei, inferius flaveſcens. Carne ſunt ſatis probabili, nec potui animadvertere marinis dignitate cedere.

CVNVRV' II.

Inter minores Marinos Cancros *Maracoani* cenſetur, qui corpore eſt quadrato, fulvi coloris, cruribus octo, rariſque pilis fuſcis veſtitis. Brachiis eſt duobus, ſed adeo

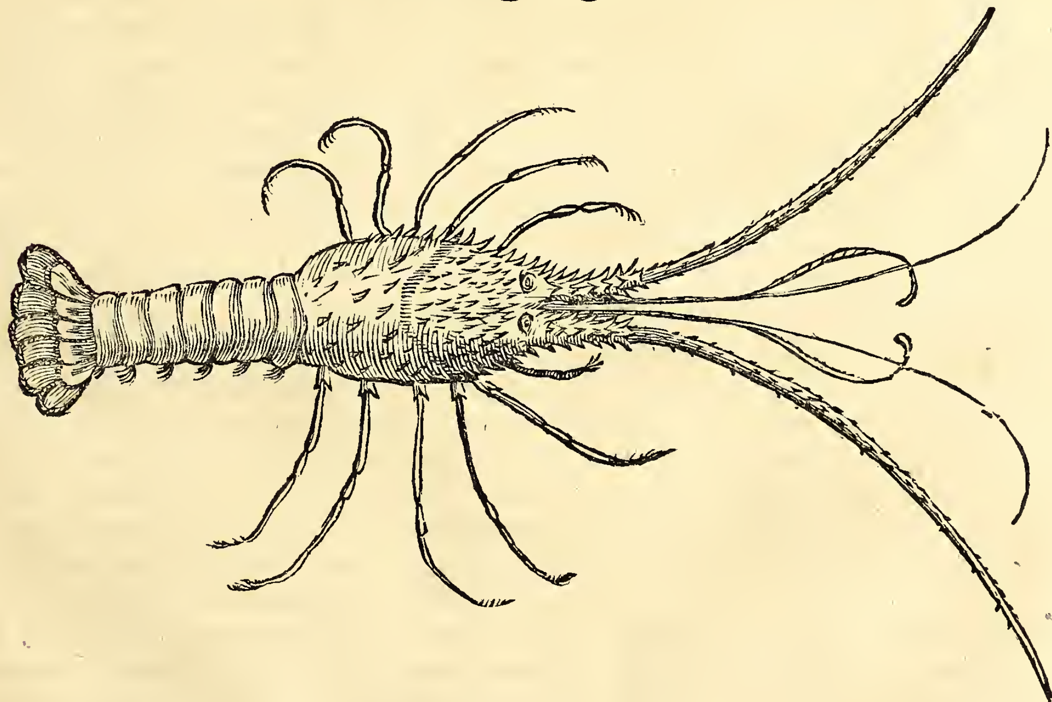
adeo magnitudine diſcrepantibus,ut ſiniſtrum minus ſit uno è pedibus: cum è contra dextrum adeo ſit magnum,ut totum corpus poſt illud abſcondere poſſit. Forcipe itidem eſt admodum lato, extuberantiis prædito. Oculis ſibi invicem oppoſitis longis & eminentibus, inſtar aciculæ tenuibus, quos momento erigit, & in rima rurſus recondit. Edulis eſt, atque boni nutrimenti, ſed præcedentibus dignitate inferioris.

MARACOANI.

Tandem ex terreſtribus unum promam, eumque facile præſtantiorem, *Guanhumí* ab Indigenis vocatum. Is corpore eſt rotundo. Cruribus octonis piloſis ſibi æqualibus, quatuor internodiis diſtinctis. Brachiis eſt duobus, ſed dextro multo major ſiniſtro. Oculos altiſſime erigit, atque momento in longa cavitate abſcondit. Turmatim antra ſub veſperam deſerunt pabuli gratia, & ſilvas paludoſas cum magno ſtrepitu oberrant, inſequenteſque non raro evadunt, quod celerrime currant, & quidem tranſverſim: tuncque oculos ad latus convertunt, brachio longiori utcunque elevato. His veſperi barbari non ſolum, ſed & milites inſidiari amant. quodque adeo bona ſint carne, integris cohortibus ſufficienti ſunt ſuſtentaculo.

GVANHV'MI.

POTIQVIQVI'YA.

Locuſta *Potiquiquíya* crebro ad nos è mari & oſtiis fluviorum defertur. Teſta ejus frequentibus eminentiis inſtar corniculorum acutorum anterius ſcatet. In quolibet

latere quinque habet crura, totidem internodiis diſtincta. Quodlibet crus unguem habet incurvum, acutum & piloſum. Oculi prominentes cylindracei: ante eos, ſupra os, quatuor cirri exortum ſumunt ſpinoſi, inter quos duo minores teretes non ſpinoſi, ac ultra medietatem biſecti. Poſterior pars corporis ſeptem juncturis ſibi invicem appoſitis conſtat, cauda deſinente in quinque pinnas. Teſta tota cocta ſanguinei fit coloris, ejuſque caro æque in pretio habita apud magnates ut noſtratium; à quibus cum neque ſapore neque alimentoſa qualitate diſcrepare animadverterem, ulteriori deſcriptioni non inhæreo.

POTI.

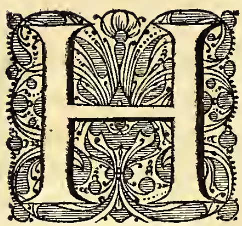
Varias Gammarorum ſpecies ſuppeditat Braſilia, quorum aliqui in teſtis habitant, ſed minus expetiti; aliqui ſine conchis degunt, & generali nomine *Poti* exprimuntur. Ille autem qui *Guaricurú* nomen audit, elegantia & dignitate cæteris facile ſuperior, cujus iconem tantum exhibeo. Vulgo *Camaraon* dicitur, qui fuſci eſt coloris, ſex cruribus cum tribus internodiis ſpinoſis & aculeatis, unguiculis in extremitatem deſinentibus. Cirri prope os prodeunt, quorum duo longiſſimi, quatuor breviores & tenuiores, quibus cibum tenet, atque frequenter ex fluviis & maris littore, omni fere tempore, ſed menſibus imprimis pluviis, à piſcatoribus ad incolas deferuntur. Cocti optima ſunt carne, nec Europæis cedunt.

SE-

SECTIO SECVNDA.

Quæ agit de Avibus.

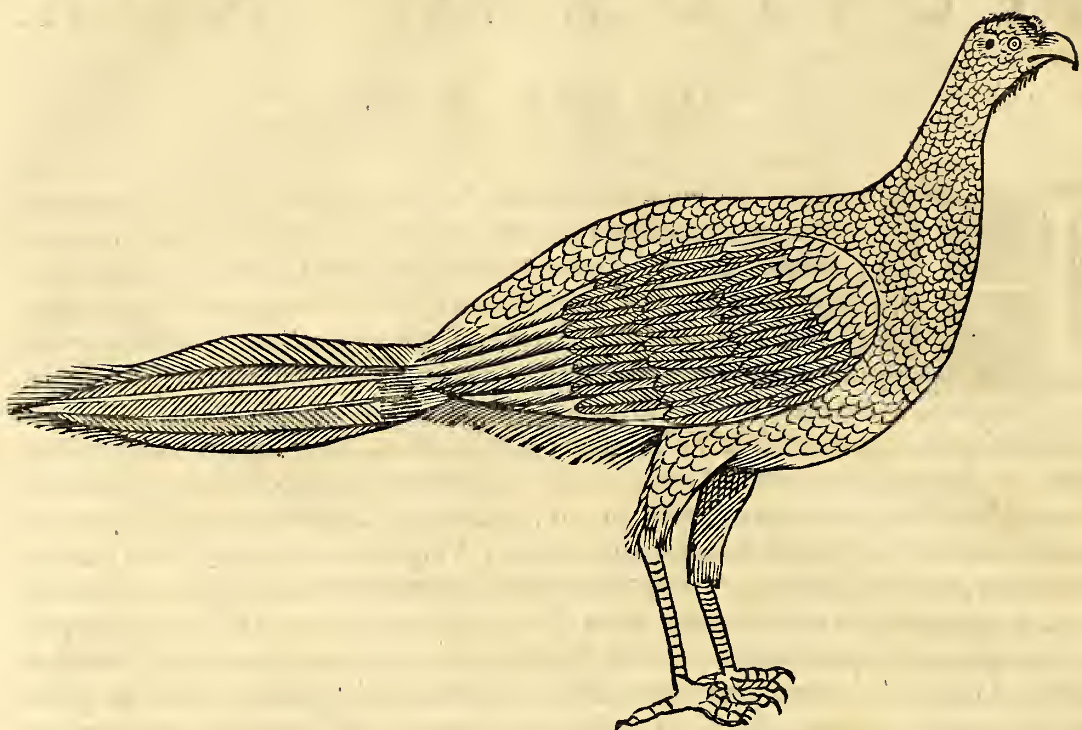

Actenus de Piscibus, nunc de Avibus agendum. Quod antequam aggrediar, operæ pretium erit, de earum indole & conformatione pauca in genere præfarier; Missis Gallinis & Columbis aliisque Palmipedibus huc ex Europa illatis, quæ haud magnam subeunt in melius vel in pejus mutationem: nisi quod in calidioribus hisce regionibus prolificæ magis sint, atque incubatus minori temporis spatio soleat absolvi quam apud nostrates.

De indigenis itaque Brasiliæ Volatilibus potissimum dicturus, quantum inter se varient, & quantum cum veteris Orbis Avibus aut discrepent aut conveniant. Si diversitatem plumarum, & colorum elegantiam, spectes, nullis totius mundi Avibus cedunt: verum cantu longe ab Europæis superantur. Vt quædam cicuratœ ædes quidem garrulitate, ita silvestres clangoribus inconcinnis nemora resonare faciunt, sed vix alterutras grato aliquo modulamine aures demulcere compertum est. Mensibus pluviis maxima earum pars pinguescit, ob fructuum & vermium ubertatem. Mensibus æstivis ad ripas fluviorum convolant, cibi, aëris & aquæ captandæ causa, ac plurimæ tunc ripariæ evadunt, ibique dum secure apricantur casses aliasque aucupum technas haud facile evadunt. Pauciores quæ rostro vel unguibus sunt armatæ, hostes suos minus extimescunt, atque in cavitatibus arborum, vel humi, se fidunt; verum plurimæ in summitatibus altarum arborum, ramorumque extremitatibus ad serpentum insidias eludendas mirum in modum nidificant. Pro penuria aut abundantia alimenti, ut abitus sic reditus tempora observant ad loca vicina. tantum vero abest ut mare transvolent, aliasque dissitas terras visitent, ut ne quidem hujus Continentis mediterranea versus Peruviam unquam penetrasse compertum sit; quod adeo immensa sint interposita spatia, ut ipsos avium volatus fatigare dicantur, omneque cum Peruviæ tam animantibus quam hominibus commercium secludant. Palmipedes amphibiæ agrestes & domesticæ, lacuum & fluviorum alumnæ, ob perpetuas virescentes herbas palustres, montanis dignitate non cedunt.

Omni anni tempore ob insignem aëris temperiem calidam & humidam pariunt. In minoribus vero (quarum pleræque quotannis tantummodo semel ova ponunt) vix ovarium reperire est: in majoribus ovaria, pariendique tempora, ex consuetis naturæ legibus se habent. Avibus fere omnibus, ut in dissecando videre contigit, duplex quasi ventriculus à natura concessus est. Quorum alter ingluvies in infima colli parte hæret, ut facilius cibum maceratum pullis regurgitet. Alter, ventriculus proprie dictus, intra abdominis capacitatem, infra cor, pulmonem & jecur situs, ex duobus vel tribus præter morem adeo validis & ligamentosis musculis compactus, ut mirum non sit, multa duriora & aspera facile atteri, imo ipsos calculos in eo lævigari. Intestina à ventriculo superius orta secundum longitudinem sursum & deorsum utcunque replicata sunt. Felle, licet minori, omnes majores aves præditæ, quamvis situs & color subinde varient; In minoribus vero, quantum visu consequi licuit, si non ipsum fel, saltem porus cholidochus apparuit. Vreteres & renes, quod cum pace veterum philosophorum libere pronuntiaverim, plerisque concessi. Vesica autem carent, ni fallor, omnes, quod dum pitissando bibant, parvaque in iis redundet urinæ copia, lotium in communem alvum cum sicco excremento deponant. adeo scilicet placuit naturæ, ut ne quid necessarii deesset vel redundaret superflui. volatilibus enim in aëre pendulis oneri sine dubio fuisset vesica urina distenta.

Primo se offerunt diversæ Phasianorum species, præ cæteris avibus vescis, primatum facile obtinentes. Licet enim circa ciborum electus & victus rationes tres convivæ raro consentire videantur: attamen cujuscunque terræ incolæ vel mediocriter tantum palatum docti, in teneritate & nobilitate eorum carnis, facile convenire crediderim.

MVTV'.

Si in celebri hac ave *Mutú* carnis teneritatem & excellentiam confideres, ex phasianorum eft genere: quibus etiam figura & colore haud multum diffimilis; quamvis non pauca in eo concurrant circa indolem & conformationem corporis, unde Pavoni comparari poffit. Tota avis fplendet præ nigredine, cui hinc inde aliquid viridis tranfplendet, cum albis pennis in cauda. In fummo capite ex nigris pennis quafi mitellam gerit. Roftro eft egregie incarnato. Oculis magnis nigris. Cruribus gallinaceis. Cauda longa inftar Gallo-Pavi, quam erigit & extendit. Lubenter quoque Pavonum more in tectis vel arboribus confidet, alteque clamat *Racuá Racuá*. Carnis probitate quoquo modo præparata, imprimis affata, nulli avium Americanarum nec Europæarum cedit, ac proinde apud optimates ob dignitatem atque elegantiam cicuratur & alitur.

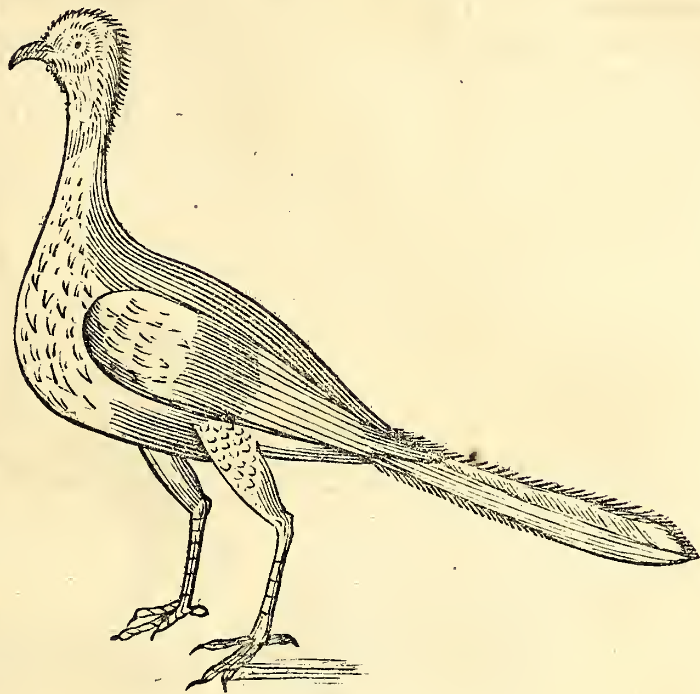
MVTV'-PORA'NGA.

Reperitur & alia ejufdem fpecies, cujus Iconem hic appono, quam *Mutú-Poránga* vocant. Quæ licet magnitudine præcedenti *Mutú* cedit, dignitate tamen carnis illi par eft, & indole plane fimilis, roftro potiffimum & pennis capitis differens, quod hæc roftro fit recto, & nigro in extremitate, in exortu vero crocei coloris: A fummitate capitis ad colli initium nigerrimis pennis, inftar holoferici, cochleatim tortis, decoratur, præcedentis *Mutu* multo majoribus & elegantioribus, quas in criftam crifpam erigit. Hæc ut & cæteræ Phafianorum & Perdicum fpecies, pectoris carnem, præ cæteris partibus corporis, habent magis albicantem, ficut Europæi; eodemque modo cicurantur & faginantur cavea inclufi. Præterea nobilioribus hifce avibus (quod multis aliis negatum eft) ingluvies ventriculo præjacet, quæ femefum & crudum cibum prius recipit, quafi aliquid fimilitudinis cum ruminantium animalium genere haberent. Ova illis funt grandia, dura & alba.

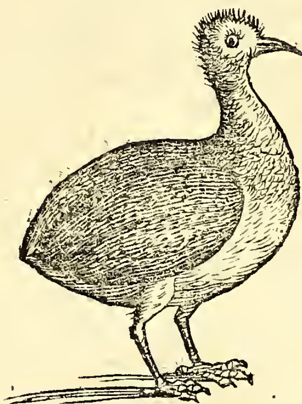
Tertia

IACV-PEMA.

Tertia Phaſiani ſpecies, mediæ eſt magnitudinis intra duas præcedentes, *Iacu-Pema* dicta. Quod nomen fortaſſe accepit à ſuo clamore, quia adeo alte clamat *Iacu Iacu*, ut meminerim per deſerta cumperegrinarer, ipſa nemora reſonuiſſe à multarum clamoribus gregatim volitantibus. Gallinæ domeſticæ nigræ ſimilis eſt, ejuſque plus minus magnitudinis, multaſque cum ea partes corporis communes habet; niſi quod cauda ſit longiori, pedibus & cruribus magis rubicundis, & longis, ſtaturaque erectiori incedat, tum quoque verticis plumas in criſtæ modum erigat. Caro ejus præcedentium carni guſtu & nutrimenti præſtantia non cedit: quamobrem ſupervacaneum puto, dicta repetere.

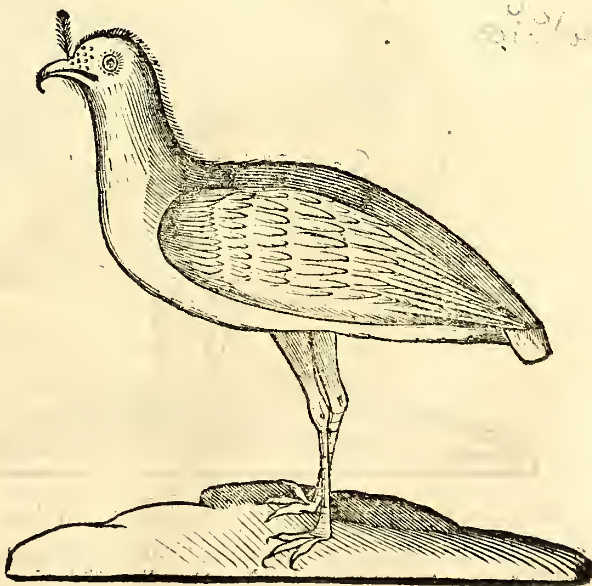
IAMBV'.

Poſtquam de diverſis Phaſianorum ſpeciebus egimus, merito ſuccedunt Perdices *Iambú* dictæ. Quarum duæ in ſilvis littoralibus dantur ſpecies, majores, & minores. Hæ magnitudine noſtratibus cedunt: illæ figura carnis mole & præſtantia, Europæis Perdicibus pares ſunt. Vtriuſque pennæ ſunt per totum corpus obſcure flaveſcentes, verum fuſco mixtæ atque maculatæ.

Cætera quæ ad Perdicum noſtratium indolem, carniſque teneritatem, atque viſcerum conformationem pertinent, adeo hiſce Braſilienſibus quadrant, ut vix quicquam ſolidi à me huc adferri poſſit, quod non antea ab Authoribus Ornithographis ſatis ſuperque enarratum ſit.

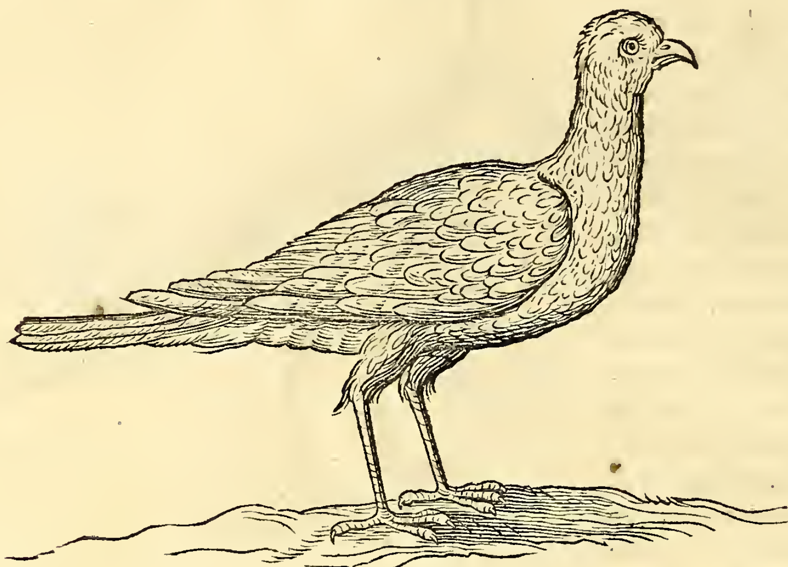
CARIAMA'.

Egregia hæc avis ſilveſtris *Cariamá* ex aquaticarum quoque eſt genere, udoſiſque locis ob prædam delectatur more Ardearum, quas mole corporis non ſolum, ſed & carnis dignitate longe ſuperat: quaſi peculiare eſſet hiſce calidioribus regionibus, ut aves aquaticæ pleræque montanis non ſint dignitate inferiores: ſed è contra teneritate carnis ipſis ruſticolis Europæis aquaticis facile pares inveniantur; inter quas cenſetur hæc *Cariamá*. in exortu roſtri adunci flaveſcentis criſtam plumatam nigricantem erectam gerens, oculos habens aureos. Totum corpus pennis veſtitum griſeis fuſco undatis more Falconum. Clamor

mor eſt inſtar Gallo-Pavi fæminæ, & longe in ſilvis auditur ſuo equidem malo; quod aucupes convocet. Toto fere anno probatiſſima eſt carne, & ab optimatibus inter primas delicias expetita. Manſuefacta æque ac ſilveſtris aſſatur & coquitur.

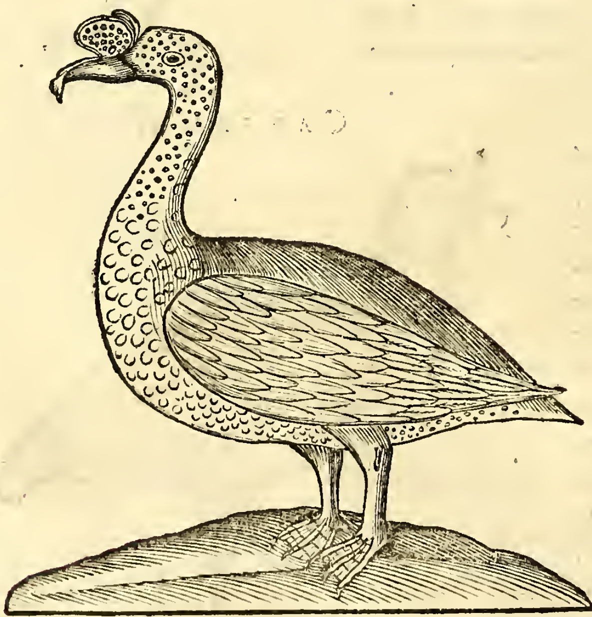
CARACARA'.

Licet *Caracará* Accipitris fringillaris ſive Niſi habeatur ſpecies, quæ Luſitanis *Gaviaon* dicta: tamen non inter vere rapaces cenſetur. Palumbis, Turdis, Columbis & Gallinis infeſta, quibus perpetuo inſidiatur, & facile potitur, quod viſu, volatu, unguibus & roſtro firmis, acutiſque valeat. Carne eſt ſatis laudabili, imprimis ſi juvenis ſit. Egregia eſt avis, cauda ex albo & fuſco variegata. Pennis ravi coloris cum albis & flavis punctulis.

Aliæ præterea ejuſdem ſpeciei exiſtunt, præſtantia carnis præcedenti pares, figura quoque externa illi haud multum abſimiles, quæ ab Indigenis *Teguato* & *Inaio* dictæ. In hiſce, cæteriſque plurimis eædem appendices ſive inteſtinorum diverticula inferne conſpiciuntur, quæ paſſim in noſtratium avibus deprehenduntur.

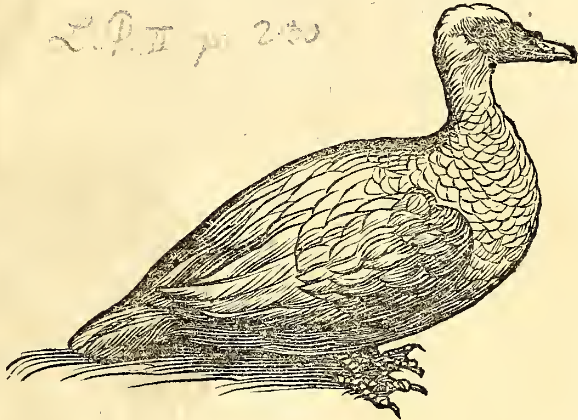
IPECATI APOA'.

Inter tot diverſas Anatum & Anſerum Braſilienſium ſpecies hæc *Ipecati Apoá* principatum facile tenet, quas Luſitani uno nomine *Patos* nominant; ad Anates ſilveſtres Indicas referendæ, etiamſi ad Anſerum pæne magnitudinem accedant. Omnes egregie variegatis ſunt pennis ſicut noſtrates Anates domeſticæ, à quibus, ut corporis mole, ita & pedum colore fuſco, roſtroque adunco & nigro, differunt; imprimis autem criſta carnea, canis albiſque maculis inſignita. Foramen juxta criſtam roſtrum perforans quod narium vice fungitur, in hac imagine à pictore non expreſſum eſt. Carne ſunt multa & pingui, noſtratiumque teneriori. Inter aves amphibias palmipedes primatum tenent. Facili negotio figuntur in altis arboribus confidentes, quas

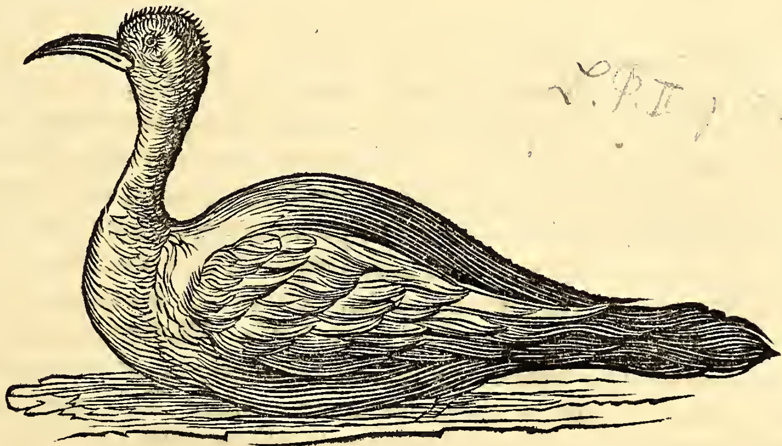
quas post lotionem in aqua frigida subeunt captandi aëris causa. Idem de indole & carnis præstantia cæterarum Anatum silvestrium minorum dictum volo, quarum aliæ cristam plumaceam gerunt, aliæ sine cristis sunt, quæ omnes nomen *Marecá* audiunt. Hanc aliasque aves hisce affines sine ingluvie, sed cum gula capaci inveni. Penem præter modum longum rigidum circumfert, donec fœminam sive in terra sive in aqua reperiat, quam oppressam adeo sine motu tenet, acsi ambo clavo in coitu affixi essent; solummodo mas capitis gesticulatione, & crebra anhelatione voluptatis sensum exprimens. Ita ut inter summe salaces aves hæc Anatis species recenseatur.

IPECA-GVAÇV'.

Sequitur domestica palmipes *Ipeca-Guaçú* dicta, ob carnis bonitatem celebris. Mole & figura corporis mediæ magnitudinis inter Anates & Anseres nostratium. Cæterum pennarum & colorum elegantia utrumque superans. Rostri extremitate ad medietatem est flavescente; mox rubra macula mediam partem capitis egregie tingente. toto corpore à vertice ad caudam albo colore Cygni instar nitescit. pedibus est anatinis ex flavo rubescentibus. Pinguescit æque in terra ac in stagnis. Dignitate carnis, Anatibus nostratibus similis, & apud magnates in pretio habita. Cæterum fertilis est avis: magna & multa ponit ova, omni fere anni tempore incubatum brevi absolvens. Salax quoque hæc species. Mentula cæterisque partibus internis generationi dicatis præter morem validis & magnis. Cætera viscera solitæ constitutionis sicut in nostratium Anatibus.

MAIAGVE'.

Maiagué in familiam quoque edulium palmipedum sed marinorum ferorum recepta. Anseris est magnitudine & figura. Cæterum magnis illis Mergis nigris nostratibus non dissimilis, adeoque adunca parte rostri extrema ad rapinam piscium composita, ut Corvum aquaticum Gesneri æmulari videatur. Capite est crassiusculo & rotundo. Oculis paulo fulgentibus, collo oblongo & ornate Cygni more incurvato. Tota avis fusci & subnigricantis est coloris, colli tantum parte anteriori flavis plumis decorata. Circa fluviorum ostia in mari vivit, in littore autem nidificat & ova ponit. Velox est natatrix & vrinatrix, atque aucupum insidias eludens. Carne est eduli & bona

bona, imprimis si juvenis sit, sed quod perpetuo piscivora, à quibusdam contemnitur.

NHANDV-GVAÇV́.

Diversæ magnitudinis Struthiones hic reperiuntur, ita tamen ut maximæ Africanis minores aliquanto existant, *Nhandu-Guaçú* Brasilianis, *Ema* Lusitanis dictæ. Rarius in districtu hoc Paranambu censi, sed frequentius paulo versus Septentrionalem tractum fluminum ripas obambulant. Cæterum ejusdem cum Africanis sunt figuræ & indolis. Ferrum quoque & lapides deglutire amant, eaque inconcocta & integra per anum reddunt. Tres habent in pedibus digitos anterius versos, unguibus nigris, crassis, haud acutis; posterius unum digitum subrotundum, grossum, unde difficulter in area lævi aut tabulato incedunt. Collo sunt incurvato olorino, capite anserino, oculis elegantibus nigris, rostro compresso. Alis sunt parvis, ad volandum quidem ineptis, quarum ope tamen alteram instar veli erigunt & expandunt, adeoque cursum promovent non solum ut gregarios canes evadant, sed, quod mirum visu in vafris his avibus, alterutram alarum distendendo, dextrorsum & sinistrorsum ita cursum dirigunt, ut barbarorum tela eludere norint. Cæterum plumis per totum corpus griseis instar gruis, in dorso longioribus & elegantioribus cooperiuntur. Caudæ vero non sunt ejusmodi cristis præditæ, ut Africanæ vulgo pinguntur. Plumis per dorsum expansis ad anum usque, sed ignobilioribus & minus elegantibus. Ponunt ova, ut cæteræ Struthiones, sed minora, eaque in arena fovent, maribus iis sedulo incubantibus. Salaces sunt admodum, mentulamque aliquantum aduncam vibrant sæpe, donec reperta fœmella eam rigidissime ineant, suppressamque diu immobilem teneant. Carne & fructibus optimis, tum quoque pisciculis ad ripam alluentibus vesci amant, ipsique Ambræ griseæ non parcunt, si ea ad littora potiri queant. Carne sunt satis probata & solida, nostratium olorum & anserum æmula, quamobrem inter alimenta ab incolis expetita.

Psittaci

Psittaci Asiatici, Africani & Americani, toti orbi ob garrulitatem ac colorum elegantiam, non vero ob gustus & nutrimenti præstantiam, celebres. Qui licet dictarum regionum fervidiorum alumni, nullibi tamen putem tantam copiam & varietatem dari quam in Brasiliæ mediterraneis: quos communi nomine *Aiurú* & *Aráca*; minores vero *Tuy*, vulgo *Perroquet* vocant. Vtraque species edulis catervatim semper volitant, nimirum bini ac bini, altoque & ingrato clangore silvas resonare faciunt. Vt enim plerasque Brasiliæ aves incredibili colorum pulchritudine visum quidem; ita nullam fere cantu auditum demulcere, alio loco probavi; Psittacis autem solis prærogativa concessa videtur ut felicissime garrire, imo tanquam ratione præditi, cum hominibus colloqui discant. Mirandum sane, in vasta hac solitudine & barbarie, ubi tam crassa brutalitas ipsos homines occupat; Psittacos tamen & Simias adeo cæteris animalibus non solum prælucere docilitate, sed & humanos gestus & collocutiones ad amussim imitari ac æmulari. Omnis generis Psittacis lingua est lata & crassa, cum solidissimis præter morem ligamentis & nervis, quasi perpetuo motui & garrulitati faventibus; ita ut merito Psittaci à Græcis etiam ἀνθρωπόγλωττοι dici mereantur. Cicuratus unus atque alter (quem domestico meo custodiendum dederam) sæpius de nocte se ipsum expergefaciens, vel à nobis appellatus, semisomnus sublocutus est, unde constitit, non falsum esse quod Scaliger in Aristot. de Aquilis venaticis aliisque avibus testatus est, scilicet ea animalia quæ ova pariunt non solum dormire sed & somniare.

In dissitis nemoribus altissimas occupat arbores tota psittacorum familia, unde temporius ex ipsis nidis eximuntur ut garritum humanum addiscant. Nam ubi adoleverint, manibus se tractari haud permittunt. Mediterranei Barbari, tot elegantissimis Psittacorum coloribus non contenti, eos deplumant, cutemque variis tincturis inficiunt, quibus postea ad pompam sese exornent. In cavis arboribus nidificant, ubi foramen ex-

Aiurú & Araca.

Tuy.

tra rotundum faciunt, ac ova duo aut tria columbinis ſimilia imponunt, ſine nido aliquo ficto. Ova ſi tangas, non idcirco à parentibus deſeruntur, ſed æque feliciter excluduntur, quod fit ſub finem menſis Iunii: plumati pulli circa Auguſtum auferri ſolent, tuncque vermiculus craſſus, in quolibet narium foramine unus, & quoque in ſummitate capitis tuberculum quoddam in quo itidem ſimilis vermis latet, omnes brevi ſponte excidunt, nullo manente veſtigio. Fructibus arborum delectantur. Pulli eorum non minus in pretio habiti quam in Europa Columbæ; quos aſſati, frixi, elixi adeo ſapore æmulantur, ut meminerim convivas inter epulandum deceptos, qui loco Columbarum Pſittacos comederant. Quamobrem, quod adeo ejuſdem cum Columbis ſint qualitatis & dignitatis ſupervacaneum duco earum narrationi diutius inhærere. Longævi ſunt admodum ſive agreſtes ſive cicurati. Sclopetis à militibus figuntur in ſilvis, vel ad crocitantem Pſittacum ex arbore, in cujus ramis auceps latet, facile capi ſe patiuntur. Nil enim viſo aucupe terrentur, ſed ut laqueo trahantur ad collum conjecto expectant, nec aufugiunt uno captato, & in mantica qua præcinctus eſt auceps, ipſis aſpicientibus repoſito.

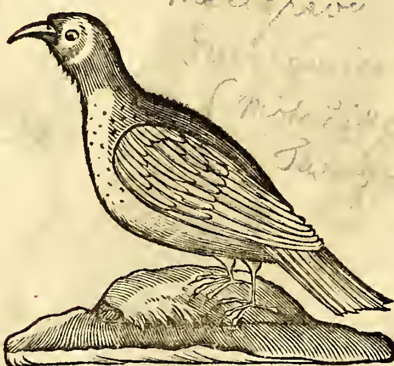
PIRACVROBA I.

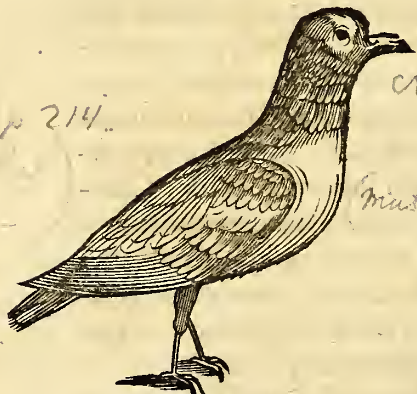
PICVIPINIMA II.

III.

IV.

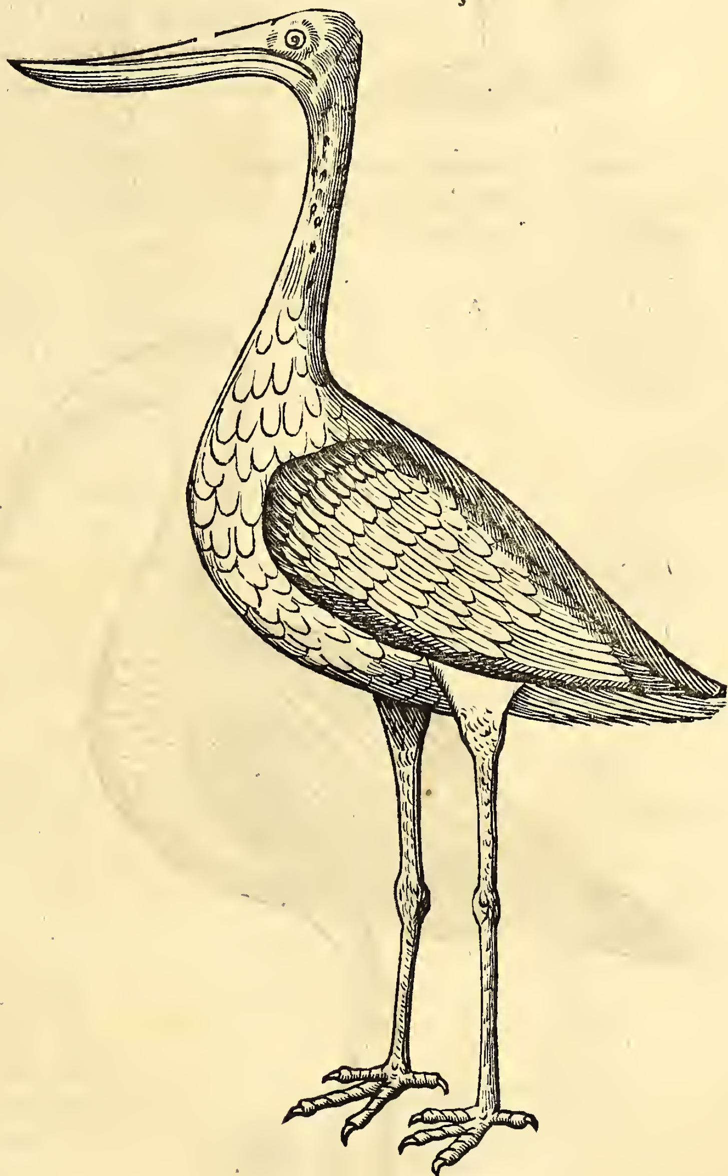

Præter Columbas domeſticas Europæas olim huc allatas, quarum ſummum in columbariis eſt incrementum, variæ quoque dantur ſpecies indigenarum ſilveſtrium Columbarum, Palumborum & Turturum, quæ noſtratibus, colore, magnitudine, figura, indole & ſapore partim ſimles, partim diſſimiles, eaſque utpote ejuſdem familiæ ſub uno capite comprehendere, & uniuſcujuſque iconem exhibere conſtitui. Majores Columbæ *Piracuroba*, minores *Picuipinima* ab indigenis appellantur, quæ pinguiores utique & præſtantiores cæteris habentur. Pleræque ſi ad ſpeciem ſuam referantur, Columbis, Palumbis & Turturibus noſtratibus magnitudine cedunt, ſed roſtro ſubinde majori, minuſque adunco & craſſo. Coloris ſunt diverſi & eleganter variegati; nunc ex cæruleo cum albo & dilute flavo mixti; nunc cinerei vel ſanguinei. Quædam ex Africana quondam proſapia natæ pennis teguntur per totum viridibus inſtar Pſittaci, & remiges alarum ex viridi fuſceſcunt. Omnibus crura & pedes eleganter roſei, vel crocei coloris, & unguiculi fuſci atque acuti. Aliis cauda plane nigricat, aliis medietas exterior alba; ita ut præcipua avium differentia, cum noſtratibus ejuſdem ſpeciei in perpetua colorum elegantia & varietate conſiſtat. Omnes hæ raro ſeparatim volitant, iiſdemque locis nidulantur, & amicitias inter ſe exercent, niſi quod ſubinde certis temporibus

ſeſe

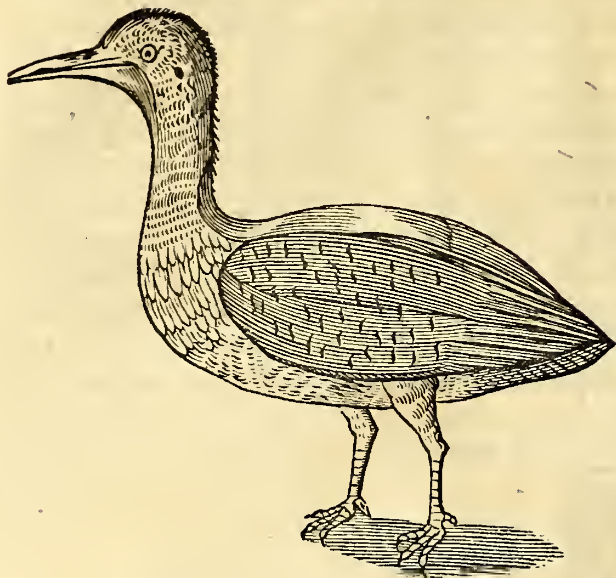
ſeſe ſejungant, ob fructuum ſilveſtrium defectum, quos certatim depopulantur. Pinguefactæ ad Silvas remotiores recedentes ſclopetis facile figuntur, & maxima copia à militibus & mancipiis venum exponuntur. Aliquæ earum, imprimis Turtures, cicurari ſe patiuntur. Pane, radicis *Mandiocæ* farina, veſcuntur. Defectu dicti alimenti, fructus avellanæ magnitudinis, ex arbore illa littorali, *Mangle* dicta, deglutiunt, à quorum uſu caro earum adeo amareſcit, ut minus eſculenta evadat. Quamobrem iis fructibus vigentibus, minus expetitæ ſunt. Menſibus pluviis potiſſimum capiuntur, & grato alimento ſive ſilveſtres ſive ſaginatæ exiſtunt, noſtrateſque bonitate æmulantur, niſi quod carne ſint magis ſicca & calida, atque fervidum ſanguinem generent, ac proinde ejuſmodi alimenta, ut alias monui, in hiſce calidioribus regionibus poſtponenda ab iis qui ſicco ſunt temperamento. Pulli ante quam adoleverint eligendi, & ſi macri ſint, juſculis elixantur eodem modo quo noſtrates aliquando Anates & Columbæ præparantur.

IABICV-GVAÇV.

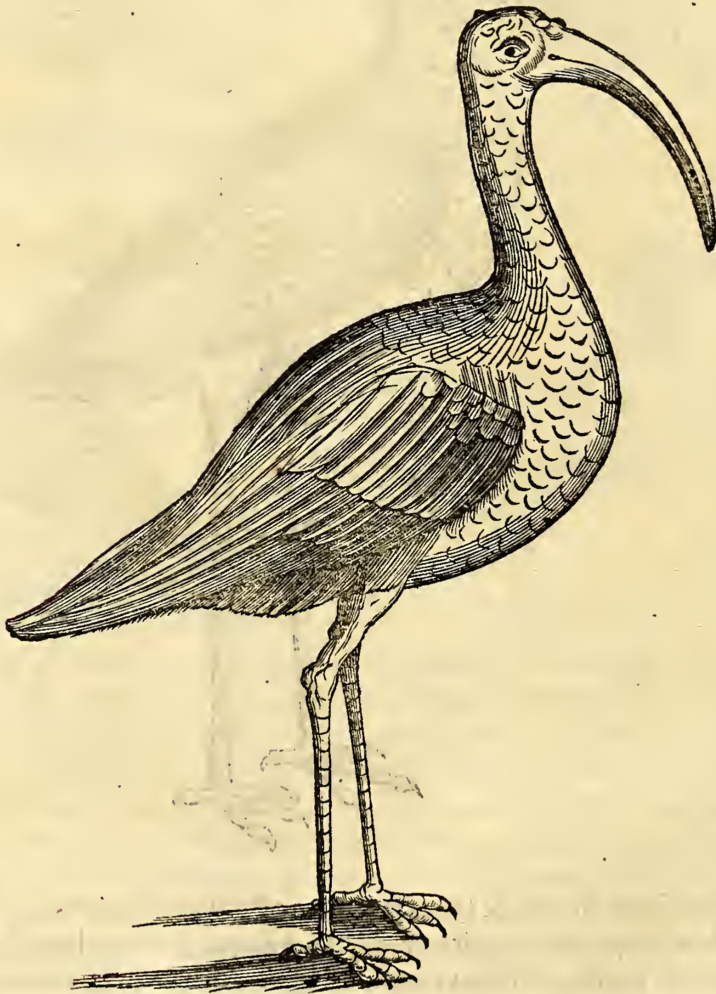
In diſſitis locis juxta fluvios & lacus frequens eſt inſignis hæc avis, quæ Braſilienſibus quibuſdam *Iabicu-Guaçu*, aliis mediterraneis *Nhanduapoá*, noſtratibus **Zeur-vogel** dicta. Roſtro eſt magno, craſſo, inferius cano, elingui. Mitra oſſea coloris albi in vertice decoratur. Corporis mole Ciconiam facile ſuperat. Cauda brevior cum alis deſinit, maxima ex parte albicantibus, exceptis alis remigibus, quæ rubini colore tranſplendent. Pelle ejus ſatis dura detracta, caro quovis modo præparatur, rarius tamen aſſata apponitur. Carne quidem eſt proba ſed ſicciori. Tempore hyberno ſive pluvioſo pingueſcit, gratoque fit incolis alimento. Facile à barbaris & militibus vel ſagittis vel ſclopetis petitur.

MACVCAGVA'.

Gallinæ ſilveſtris eſt ſpecies *Macucaguá*, ſed domeſtica noſtrati craſſior & major; adeoque carnoſa ut duarum Europæarum Gallinarum ſuperet, iiſque dignitate & ſapore quoque non cedit: imprimis ſi ejus cuticula triplex rite dematur, atque elixa vel aſſata apponatur. Manſuefacta æque ac ſilveſtris leguminibus & optimis arborum fructibus veſci amat. In diſſectione viſcera & ovarium Gallinarum more diſpoſita inveni, ſed ova Anſeris magnitudinis, ex cæruleo viridis coloris. Quæ quotannis bis ponit, idque quindecim vel ſexdecim ſimul. Roſtro eſt recto, oblongo, nigro. Alis nigricantibus ſine cauda. Capite & collo punctulato ex obſcure flavo & nigro. Cruribus cærulеſcentibus. Multæ ſunt diverſæ ſpecies, quæ omnes facili negotio figuntur & capiuntur. Humi gradiuntur, ſed ad hominum conſpectum in arboribus ſe abſcondunt.

CVRICA'CA & MATVITVI.

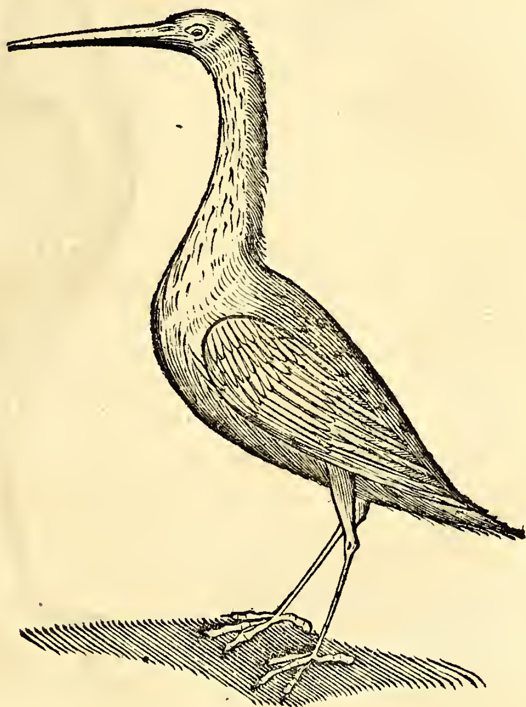
Ad fluviorum & lacuum ſtagnantium oras frequenter obambulant aves *Curicáca* & *Matuitui*, quarum poſterior ejuſdem quidem ſpeciei ſed tantum magnitudine gallinæ, cum prior hæc Oloris magnitudinem ſubinde æquat. Non immerito illam Numenio Indico Cluſii comparaveris, quod ejuſdem pæne ſit figuræ, naturæ & natalis ſoli, pau-

cis

cis exceptis circa magnitudinem & colorem. Lusitanis *Masarino* dicta, & Iconi Ibidum veterum cognata videtur. Rostro est admodum longo, acuto falcisque messoriæ instar incurvo, coloris ex igneo fusci. Collo quoque oblongo, plumis albicantibus ex flavo mixtis. Cruribus itidem præter morem oblongis rubri coloris: parte femoris supra genu, tibiisque superioribus, ad medietatem usque pennis destitutis; quod cum aliis avibus in paludosis locis versari solitis commune habet. Brevi est cauda alas non superante, coloris albi cano mixti, ut in Ciconiis. In humidis pratis Lumbricos venatur, quos rostro ex terra eruit. Pisciculis quoque circa ripas fluviorum insidiatur. Carne est saporosa, satis bona, ut inter epulas apponatur, imprimis si rite præparetur coctione vel frixione antequam adoleverit.

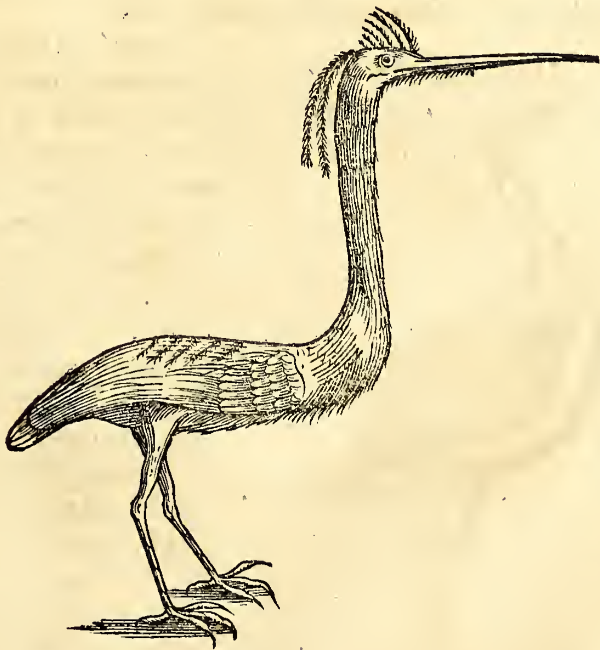
Ardearum variæ species una quasi fidelia dealbandæ fluviorum & locorum lacustrium incolæ & accolæ. *Çocoí* indigenis. Quarum aliquæ Stellares, Belgis **Pittoor** dictæ, eæque ut colore ita & carne cæteris facile præferendæ. Barbari & Europæi post carecta latentes illis perpetuo insidiantur, easque tum sagittis tum sclopetis facile figunt: quæ si nondum adoleverint, multum expetuntur. Hæc, quæ primo se offert, rostro est longissimo, recto & acuto; lingua brevi & acuta; collo haud adeo longo; capite parvo. Plumis est undique variegati coloris, more Ardearum stellarium, sed alarum pennis virescentibus. Carne est satis proba, & à nostratibus æque ac ab indigenis expetita.

Çocoí I.

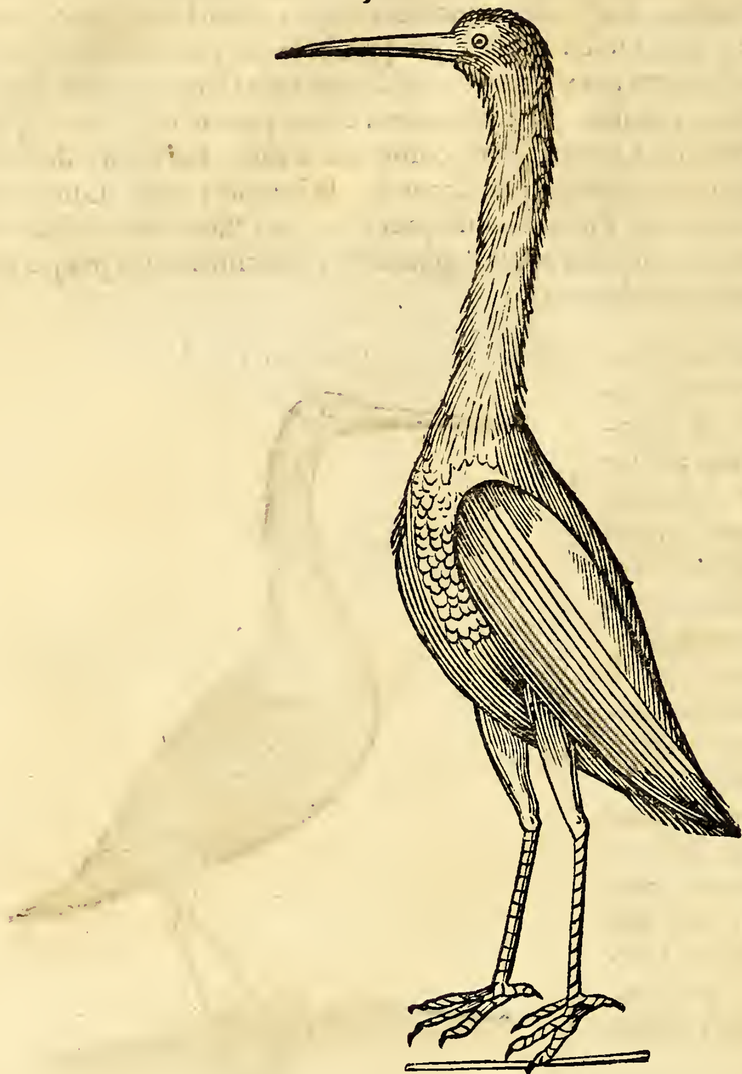
Ad Ardearum quoque species referenda videtur hæc avis *Çocoí*, licet pulchritudine eas longe superet. Rostro est acuto, in exortu ex flavo virescente. Crista eleganti in vertice erecta, cum egregiis plumis deorsum dependentibus, ex nigro cinerei coloris. Collo & gutture ex variegatis subtilibus egregiis plumis ornato. Pinguescit circa lacus paludosos & rivos, imprimis mensibus pluviis. Paucæ est carnis, sed bonæ & ab omnibus expetitæ si juvenis sit.

Çocoí II.

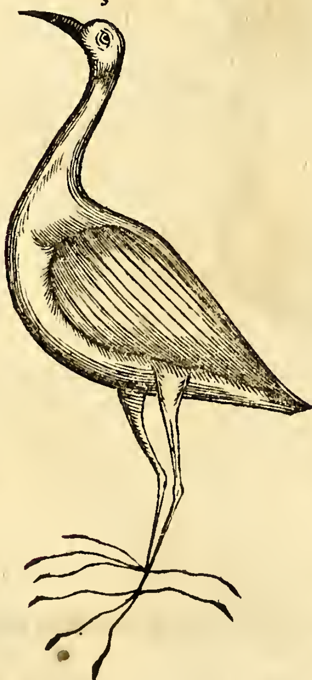
Multæ aliæ dantur adhuc Ardearum species edules, sed ut magnitudine ita & bonitate carnis inter se discrepantes.

Çocoí III.

Tertia hæc *Çoco*, piſcivora, quæ erecta incedit, & decenter, roſtro eſt longo, acuto, nigro. Collo & pedibus pro mole corporis ſatis longis. Pennis & plumis minus elegantibus veſtitur, quæ, ut noſtrates, albo, nigro & brunno variegantur. Indole atque alimentoſis qualitatibus prioribus ſimilis eſt.

Iaçana'.

Iaçanà. Gallina paluſtris. Noſtratibus **Water-hoen**. Quarum quinque ad minimum ſpecies vidi, natura & figura ſibi ſimiles, ſed magnitudine & colore potiſſimum differentes. Omnes vero colorum elegantia europæas Gallinas paluſtres longe ſuperant. Frequentiſſimæ ſunt in lacubus ſtagnantibus. Hanc unicam ex familia *Iaçanà* utpote pulcherrimam & facile maximam exhibeo. Corporis mole, cauda, capite Gallinam ſilveſtrem æmulatur. Sed roſtro, collo, cruribus, & coloris varietate, ab iis diſſimillima: crura enim, eorumque digiti, nuda, ut in ripariis ſolet, longiſſima, flavi & viridis ſunt coloris. Caput, collum, alæ, & pectus elegantiſſime ſplendent, ſicut Pavones. Omnes in anteriori parte alæ corniculum habent acutiſſimum, quibus ſe defendunt. Menſibus pluviis potiſſimum pingueſcunt vermibus & piſciculis, ſicut Ruſticulæ paluſtres. veſcuntur. Æſtivis menſibus macræ ſunt, ac proinde tunc minus expetitæ. Cæterum boni ſaporis eſt caro, ſed ſicca, proinde condimento opus eſt.

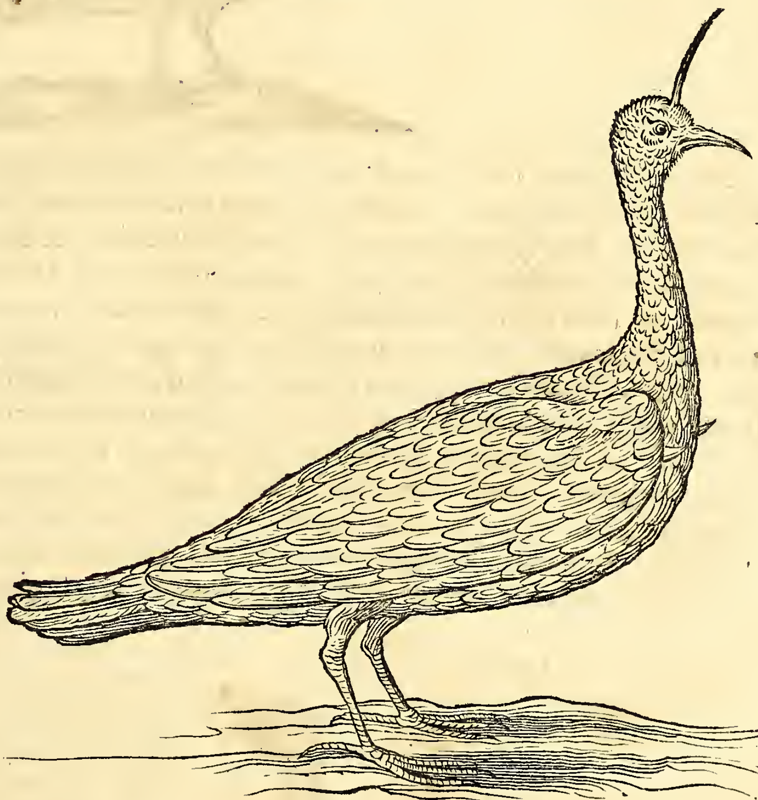
Quod

Quod ſupra in genere de Braſiliæ avibus ripariis monui, id nunc in ſpecie huic *Guaraunæ* ſive Ruſticulæ aquaticæ tribuendum, ſcilicet probitate carnis cum pluribus montanis avibus certare. Vt enim figura & natura Ruſticulam aquaticam paucis exceptis æmulatur; ita & dignitate guſtus illi non cedit quocunque modo paretur. Tota avis fuſci eſt coloris atque hinc inde albo punctulata. Roſtro admodum longo & tereti, in extremitate incurvo & fuſco. Cruribus & digitis pedum longis. Caudæ veſtigium nullum. Cætera communi more avium diſpoſita.

GVARAVNÆ.

ANHYMA.

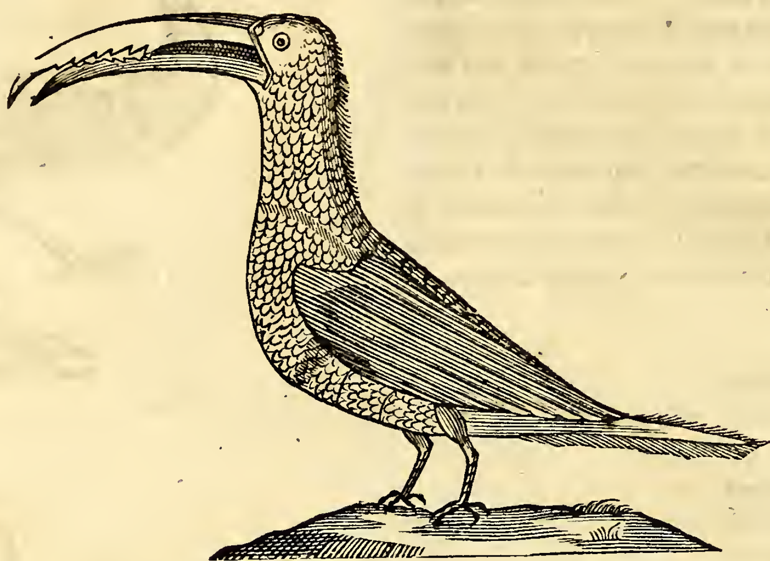

Inter immenſas avium cohortes ſola fere hæc inſignis & pulchra cornigera *Anhyma* non culinæ ſolum ſed & medicis uſibus inſervit. Frequenter quidem pecora cornuta in terra & mari; raro autem in aëre avem cornu gerentem videre contingit. Accedit, quod ſicut Rinocerotis, Cervi, aliorumque terreſtrium, ut & maritimorum, imprimis monſtri iſtius Monocerotis, cornua medicinalem imo antidotalem qualitatem prætendant: ita quoque hoc cornu ex vertice *Anhymæ* prominens, cæteris facile palmam præripit. Avis itaque hæc forma, figura, & uſu quidem, haud tamen cantu celebris: inconcinnum & altum clamorem in ſilvis edens, *Vyhu, Vyhu.* Rapina eſt & amphibia: nidum ſtruit è luto ad arborum caudices ſuper terram, furni figura. Pavone imo Cygno major eſt fœmina cujus Iconem hic exhibeo; mas enim quem nanciſci non potui in nemoribus, duplæ eſt magnitudinis. Carne eſt probata, Pavonis æmula. Prominente pectore incedit, ſed raro ſola, verum junctim mas & fœmina. Teſtantur omnes pariter incolæ, una mortua alteram inſtar turturum lugere, & vix à ſepulchro diſcedere.

Porro hæc *Anhyma* roſtro eſt nigro paulum incurvato, collo oblongo, oculis aureis, pupillis nigris. Capite eſt Galli Indici ſimili, plumulis variegato, cui in vertice cornu erigitur, extremitate ſua antrorſum verſus incurvatum, duos digitos longum, calami ſcriptorii fere craſſitiei, oſſei coloris. Alæ, dorſum, cauda nigricant; venter cinereis & nigris pennis variegatur. Crura potiſſimum pennis nuda, ſed cute fuſca tecta. Quilibet pes quatuor digitos obtinet longos, unguibus corniculatis. In cujuſque alæ antica parte ex ipſo alæ oſſe cornua brevia triangulata enaſcuntur. Quibus itidem vis antidotalis à barbaris attribuitur. Mihi autem de virtute verticalis cornu conſtat, quod in convenienti liquore maceratum ad ℈ i j plus minus, contra febres malignas & venena potiſſimum aſſumtum cum ſucceſſu ſæpiſſime exhibetur, movendo ſudores, & ma-

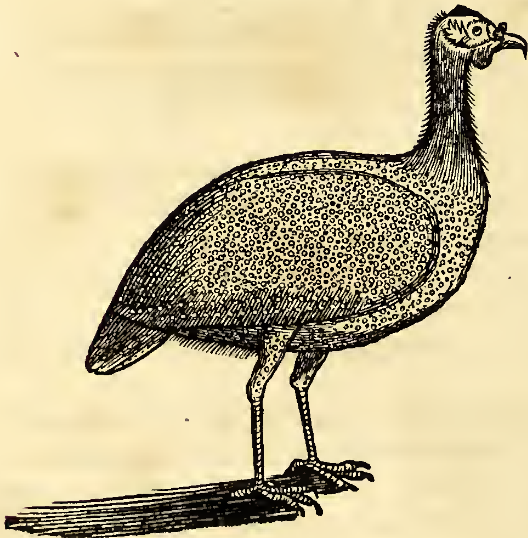
lignam veneni qualitatem ad circumferentiam corporis. Nec minus quoque feliciter usurpatur cum vino in multis gynæciis.

ARACARÍ.

Aracarí majoris Rusticulæ est magnitudine. A proprio clangore, ut multæ aliæ aves Brasiliæ, nomen accepit, atque ex patulo rostro acutum sonum edens *Aracarí* perpetuo clamat. Præter inusitatam rostri magnitudinem, & dentatam conformationem, admiratione potissimum dignum, quod levissimum & tenuissimum sit instar membranæ, ac loco linguæ pluma sive penna nigra mobilis in eo contineatur. Capite est parvo, compresso, collo oblongo & nigris plumis in extremitate circulariter finientibus obsito. Pectoris & ventris plumis eodem modo conformatis, sed colore flavescente cum pavonio mixto, linea eleganti sanguinei coloris transversim intercurrente. Dorso & alis ex nigro viridicante fulgentibus. Cauda instar Picæ longiuscula sanguinei ex parte coloris. Rara hæc avis in densis nemoribus habitat, fructibus potissimum victitans. Cicuratur non solum ob elegantiam sed quoque ob usum rei familiaris. Caro enim ejus est edulis & boni saporis, sed littoralibus populis minus frequens. Interna ejus viscera more aliarum id genus avium conformata inveni.

QVETELE.

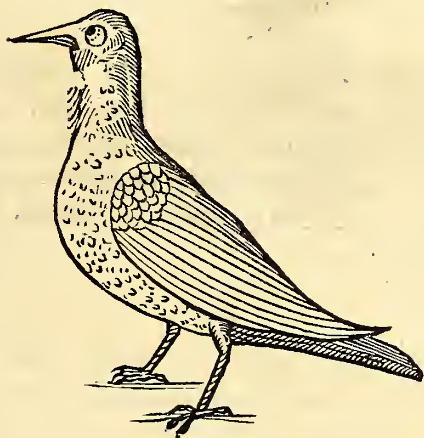

Quetele. Vegetabilia, & Sensitiva quædam, licet aliunde advecta, tractu temporis inter nativa recensentur: eo proinde minime prætereunda, imprimis quæ usibus humanis inserviunt, sicut hæc Meleagris sive Gallina Numidica silvestris, Congensibus *Quetele* dicta. Aliquæ ex continenti Africæ circa *Sierra Lyona*; aliquæ ex insulis Africæ vicinis adferuntur, parum ab hac icone abludentes: utræque ob fertilem proventum in Brasilia adeo multiplicatæ, ut ab omnibus opulentioribus eas cicurari & saginari videas. Si corporis magnitudinem & crurum pedumque conformationem consideres, nostratium gallinas æmulatur; si figuram avis & caudam dimissam, Perdici simillima. Capite est parvo, cui mitella cutacea fusca imposita ad utrumque latus capitis alba, & crista rubra ad tempora protensa: rostro flavo, curvo. collo tenui oblongo, quasi coronato. Pennis nigris elegantissimis, maculis albis variegatis, totum corpus ornate cooperitur. Caro inter delicias expetita Gallinæ nostratium non cedens; imo probo alimento saginata more Perdicum, ad earum dignitatem accedit.

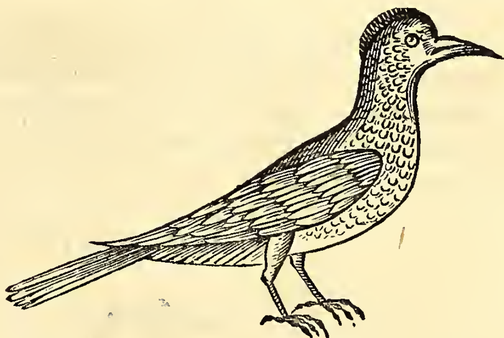
Absolutis

Abſolutis præcipuis & nobilioribus avibus edulibus; deſcribendæ nunc quidem reſtarent tot minorum myriades, quarum pleræque nomine vernaculo *Guira* exprimuntur, & additis variis cognominibus diſtinguuntur, atque in catalogo vulgarium Volucrum, Paſſerum, Turdorum, Fringillarum, & ſimilium, recenſentur: ſed, quod ratione qualitatum adeo inter ſe congeneres ſint; tum quoque viſcerum conformatione & conſtitutione cum noſtratium ut plurimum conveniant, particulari earum deſcriptioni ſuperſedeo, ne lectorem æque ac memet remorer, quamobrem inſtituto meo ſatisfactum iri puto, ſi pauciores uſuales, uno quaſi penicillo graphice depingam, atque earum icones ſimul ſub eodem capite conjungam. Aliquæ opacorum nemorum alumnæ ſunt, fructuumque ſilveſtrium, imprimis *Mangábas*, *Pacóbas*, *Papáios*, *Guaiábas*, *Araçá*, perpetui prædones: aliquæ vero fluviorum ripas obambulant, vermiculiſque & piſciculis veſci amant. Sæpe frixæ, raro autem toſtæ apponuntur, quod paucæ & ſiccioris ſint carnis, ſanguinemque in nobis fervidiorem generantis. Noſtratibus aviculis ſapore & alimenti bonitate, paucis exceptis, plerumque cedunt.

GVIRAPVNGA MAS.

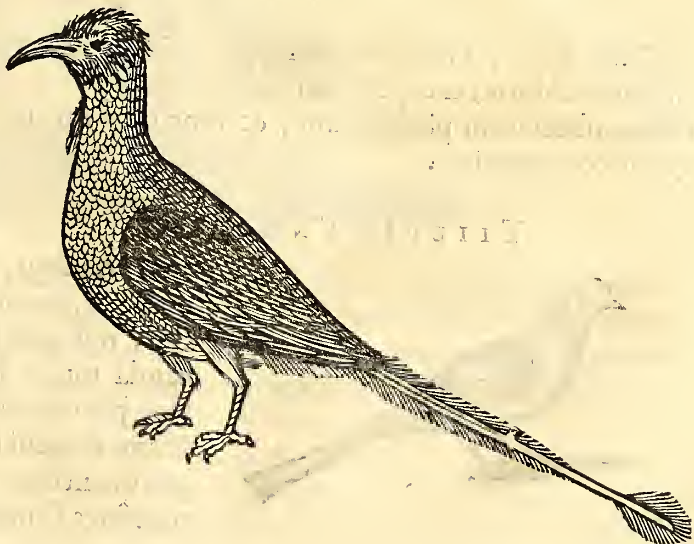

GVIRAPVNGA FOEMINA.

Vtraque *Guirapunga*, mas & fœmina, celebris, tam ob multam carnem pinguem, quam ob clamorem & duplicem ſonum quem edit, idque non toto anno, ſed menſibus æſtivis, vigentibus fructibus *Acaju*. Pectus habent bifidum ſeu convallem, per medium ſecundum longitudinem; tracheam amplam; unde eſt, quod alte clamare poſſint, ſuo potius quam aucupis malo. Vtraque Turdelam majorem ſuperat. Pennis veſtiuntur fuſcis & nigris, quibus virentes ſunt intermixtæ, roſtro longo, acuto, oreque admodum magno & patulo. Crura, pedes cæteraque nihil differunt à communi avium norma. Mas & fœmina vix inter ſe diſcrepant, niſi quod illi ſub gutture propendeant particulæ carneæ nigræ; huic vertex plumis decoretur mollibus. Inter præſtantiores aves, ſicut Turdelæ noſtratibus, habentur.

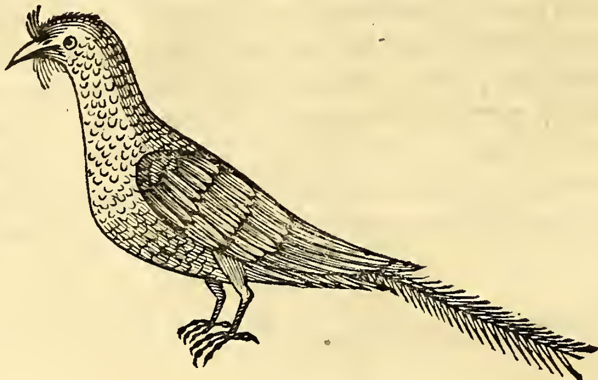
GVIRA-GVAINVMBI.

Guira-Guainumbi, Palumbi eſt magnitudine, plumis undique elegantiſſimis veſtita. Vertex quaſi mitra ex pennis ſapphirinis decoratur, in cujus medio macula nigra, magna. Guttur, pectus & venter ſunt lutei. ſuperior colli pars, dorſum, alæ & cauda, graminei coloris, admixto thalaſſino, more Anatum vel Pavonum. roſtro eſt oblongo, nigro, incurvo ab utroque latere, ſuperne & inferne ſerrato dentium loco. Cruribus nigris,

nigris, pedum digitis & unguibus vulgari modo dispositis. Cauda longissima ex duabus pennis rectis facta, & multis plumis transversis vestita. Fructibus gaudet. In altis arboribus nidificat, unde sclopetis facile figitur. Cicuratur ob elegantiam & carnis bonitatem, licet enim columbis dignitate cedat, minusque carnosa sit, tamen rite præparata pro cibis apponitur.

GVIRAQVEREA.

Guiraquerea, Sturnum magnitudine æquat, etiamsi ob alarum & caudæ longitudinem major videatur. Est ex fusco cinerei coloris cum maculis flavis & albo mixtis. in vertice circulus apparet aureus. rostello parvo, triangulari, parum adunco, à cujus initio in utroque latere multæ setæ crassæ suillæ exsurgunt. Cæterum nihil peculiare præter caudæ elegantiam. Vesca est ejus caro, sed sicca. Fructibus potissimum victitat.

GVIRA-IENOIA.

Guira-ienoia, Fringillæ sunt magnitudinis, sed corpore magis procero. Cærulei potissimum coloris, exceptis extremitatibus caudæ & alarum. Mensibus pluviis ob fructuum ubertatem pinguescunt, & tunc caro earum magis saporosa, Fringillarumque loco comeditur.

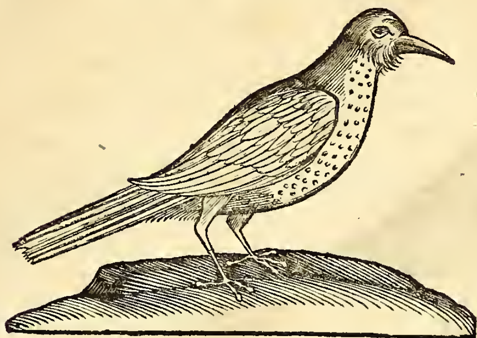
TIIEPIRA'NGA.

Tiiepiránga, Avicula hæc cantu, conformatione, pennis Fringillam nostratium æmulatur, nisi quod corpore sit magis carnoso & cauda multo longiori, plusque sanguinei coloris per omnes pennas appareat. Gregatim volitant, & facili negotio retibus & decipulis magna quantitate capiuntur. Eodemque modo, ut nostrates Fringillæ, præparatæ apponuntur.

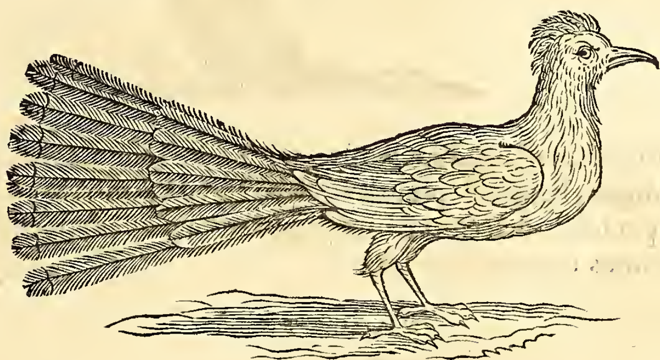
Guira-

GVIRAPEREÁ.

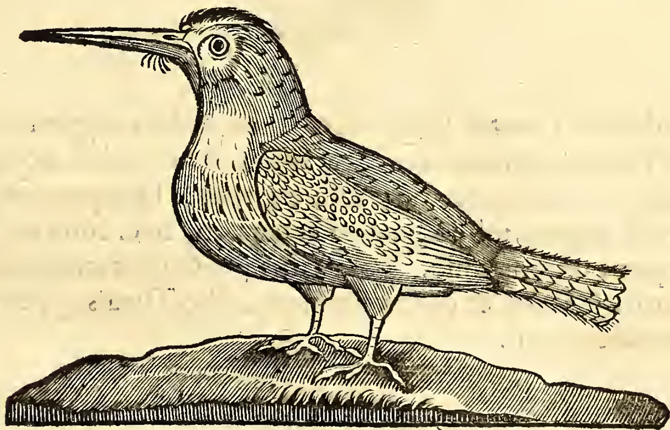
Guiraperéa, Alaudæ eſt magnitudine, aurei coloris, excepta cauda & alis, quæ dilute virides ſunt. Sub gutture maculam habet nigram, toto pectore & ventre maculis inſtar Sturni conſpicuis. Roſtello recto, acuto, flavo. Cætera vulgari modo diſpoſita: Inter aviculas apponitur, & mediocris eſt ſaporis, imprimis cum fructus illi maturuerint, qui *Araça* & *Guaiaba* dicuntur.

GVIRA-ACANGATARÁ.

Guira-acangatará, elegans eſt avis, Picæ magnitudinis, ob elegantiam & ingentem clamorem potius, quam carnis excellentiam celebris: paucæ enim eſt carnis; licet ob inſignes pennas & plumas major videatur. Roſtro adunco, acuto, & flaveſcente. Vertex longioribus plumis, criſtæ in modum decoratur, quæ ſicut totum corpus fere, fuſci eſt coloris. Cauda longiſſima, conſtans octo pennis ornate expanſis, in extremitate albicantibus. Cum cæteris avibus loco Fringillarum menſis imponitur, ſaporiſque eſt non contemnendi.

MATVITVÍ.

Matuituí, Sturni eſt magnitudinis. Roſtro longiſſimo, recto & forti. Pennis undique veſtitur fuſcis, pallide flavo maculatis, ut in Niſo. Cætera vulgari norma avium diſpoſita, niſi quod pectore ſit admodum carnoſo. Piſciculis inſidiatur circa ripas fluviorum, iiſque pingueſcit. Magna copia toto anno apparent. Carne ſunt multa & pingui.

Iacama-

IACAMACIRI'.

Iacamaciri, Sturni eſt magnitudine. Roſtro admodum longo, & in extremitate acuto. Cauda tenui & longa. Pennis & plumis ex flavo ac viridi mixtis. Circa ripas fluviorum victitat, & piſciculis delectatur. Inter cæteras aviculas apponitur, ſed non adeo expetita, quod minus teneræ ſit carnis.

TAMATIA'.

Diverſæ ſpecies dantur *Tamatiá*. Quarum maxima, addito cognomine, *Tamatia-guaçú* exprimitur, adeo Turdis noſtratium externa figura, ut & indole ac ſapore ſimilis, ut nulli avium (paucis pro conſueto naturæ luſu exceptis) Europæarum melius comparanda ſit. Roſtro eſt magno, ſolido, parum incurvato, fuſci coloris. Capite quoque grandiori pro corporis proportione. Tota cutis punctulis conſpicuis & magnis maculis fuſcis variegatur. Collum & guttur flaveſcunt. Pro Turdis apponuntur utcunque aſſatæ, ejuſdemque ſunt ſaporis.

SECTIO TERTIA,

Quæ agit de Animalibus Quadrupedibus.

Vemadmodum Eruditiss. Scaliger non immerito dissentit à Philosopho dicente, vel omnibus terræ locis omnia, vel nulla usquam nasci: sic è contra, quædam in quibusdam locis, quædam autem non provenire, apprime sane consensisse mihi visus est; imprimis cum eo naturæ moderamine, ut sicut illa numero, ita & vitæ tum habitudine, tum longniquitate inferiora vel superiora evadant. Cujus rei veritatem confirmant passim omnes acerrimi Indiarum imprimis Lustratores, quodque etiam Naturæ œconomiæ maxime, consentaneum sit, ne alicubi vel abundantia nimium luxuriaret, vel necessariorum penuria Mundus fatisceret.

Inter alia animadversione digna circa Quadrupeda, non prætereundum puto, quod aliqua pecora Europæa in Indias invecta, præsertim Oves, Boves, Arietes, etiamsi ob aëris temperiem calidiorem satis prolifici; tamen macriores utique reperiantur, carneque minus succida & tenera quam in natali quondam solo; vel quia ex insueto frigore nocturno, vel fervore diurno peculiaris terræ genius resultans, sicut tenerioribus Europæ vegetabilibus; ita quibusdam animalibus exoticis minus faveat. Excipiuntur tamen quædam, præsertim Porci, qui in melius mutati, fœcunditatis non solum, sed & nutrimenti dignitatis usque adeo prærogativam obtinent, ut ægris æque ac sanis tutæ & jucundæ sint deliciæ, carneque ovilla præferantur: Ac proinde minus applicandum videtur hisce regionibus Novi Orbis illud Philosophi, ubi ait, Omnium Quadrupedum carnes deteriores existere, quæ locis palustribus, quam quæ editioribus pascuntur.

Indigenæ Quadrupedes viviparæ rei familiari dicatæ, pauciores quidem in tanta multitudine detectæ. Quas, ut & tot alia sensitiva, conduceret quidem ad cognitas Veteris Orbis redegisse species, sed ob adeo varium & perpetuum Naturæ lusum, facilius eas (paucissimis quidem exceptis) gustus, quam externæ figuræ similitudine, cum Asiaticis vel Europæis contuleris. Accedit quod dictæ Bestiæ in Novi hujus Orbis remotioribus saltibus minus familiares sint maris accolis: noctambulæ quoque multæ & latebras quærentes exstant, etiam eæ, quæ contra Philosophi sententiam multum caloris & siccitatis habeant, adeoque tantum prodire ament ingruentibus mensibus pluviis, ut pinguescant & copulentur. Vt mirum non sit, earum differentias, mores, naturas, aliaque ad Historiæ Naturalis & Anatomiæ cognitionem facientia, difficilius dignosci & perscrutari posse.

Quamobrem licet inter omnia Animalia, nullum tantam affinitatem cum temperamento humano habeat; nullius quoque Anatomia tantum lucis adferat, quam Quadrupedis viviparæ: veniam tamen facile merebor, si vel qualitates vel dissectiones earum rudiori Minerva fortassis explicavero, quam curiosus quisque Iatrosophos desideraverit.

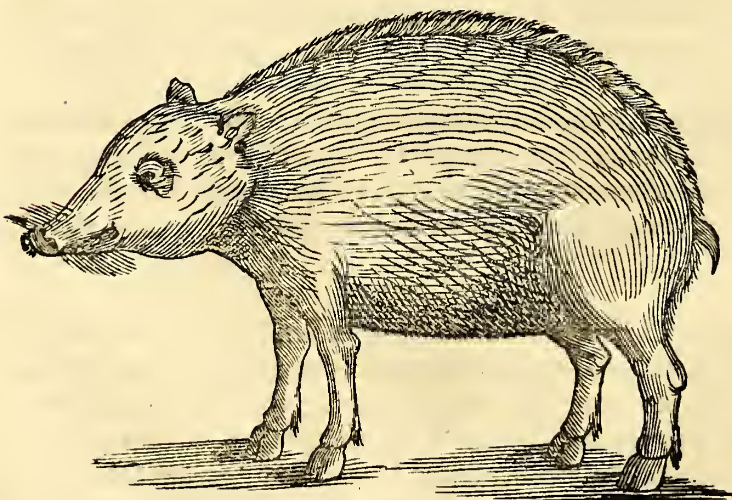
PRæter Dorcades Europæas Brasiliensibus non multum dissimiles Capreæ Indigenæ *Cuguaçu-eté* non cornutæ, & *Cuguaçu-apará* cornutæ præcedentibus minores existunt. Pilis sunt splendentibus, glabris, hinc inde fusco & albo variegatis, imprimis si juvenes sint, nam maculæ albæ accrescente ætate pereunt. Pes quilibet duas habet ungulas nigras, & supra has duas minores supra se invicem positas. Cauda sunt brevi, ut solet in Capreis. Oculis magnis nigris, naribus patentibus. Cornibus mediocribus ex tribus ramusculis fabricatis, villosis, cineritii coloris, quæ quotannis amittunt. Castitate & fœcunditate cum Europæis certant, statoque tantum tempore, initio scilicet mensium pluviorum, quod veris vices supplet, mares admittunt; postea defervescunt, & meticulosæ fiunt. In uteri cornibus concipiunt, sexque mensibus, & minus aliquando, in utero gerunt: quod tempus in frigidioribus Europæ regionibus tardius absolvitur. Non

CVGVAÇV-ETE'.

adeo ſilveſtres ſunt, quin facile cicurentur. Fructus & frondes quas depopulantur, omnem denique cibum, ruminant: viſcera quoque naturalia more aliorum ruminantium diſpoſita ſunt, ſicut in cornutis, alteraque tantum maxilla dentatis, ſolet fieri. Quum porro à veteribus Philoſophis teſtatum ſit, quaſdam non ſolum aves, ſed & animalia terreſtria nonnulla, inter quæ Cerva & Capreæ, felle carere; ego attentius circa duo potiſſimum loca illis à Natura conceſſa, hepar & inteſtina inquirens, fel nullum quidem ſubinde comperi; quia forte viſum effugerat, atque alia aliqua parte diffuſum latitaverat, quod fellis vices illis ſuppleret. tanta interim fellis neceſſitas in corporibus animalium mihi videtur, ut eo non apparente locis ſolitis, Natura maluerit collocaſſe in capite quorundam piſciculorum, quam in totum denegaſſe viſcus tam nobile. Imo, ſunt aves quæ teſte Ariſtotele veſica & urina deſtituuntur; tamen fel ipſis perpetuo conceſſum eſſe fatetur. Caprearum Braſilienſium caro eſt optimi palati & nutrimenti, quæ vel aſſatur, vel aromatibus conditur pro epulis, ejuſdemque plane ſaporis eſt & dignitatis cum noſtratibus. Verum, ſicut hæc Capreæ ſpecies, quæ villoſis eſt cornibus, carne ſua alimentum, ita lapide in ventriculo contento, medicamentum præbet haud contemnendum, ſcilicet lapidem Bezoardicum Occidentalem, nunc Orientali minus celebrem quidem, attamen apud incolas contra mala quoque venenata in pretio habitum. Quo lapide venatores difficilius aliquando potiuntur, quam ipſo animali in quo generatur. vulneratum enim telo, aufugit ſummo ſtudio, eructatque è ventriculi fundo per os ipſum lapidem, quem ſi non ſagaciter obſervet venator, ſpe omni excidit eo potiundi, ut mihi aliiſque contigit ſubinde.

TAIAÇV'.

Taiaçú, Porcus eſt ſilveſtris, ſed Apris magnitudine & ferocitate cedens; vix enim noſtratium Porcorum domeſticorum molem acquirit. Auribus, pilis & ſetis in dorſo eſt ſolito brevioribus & mollioribus nigri coloris, punctulis minimis albis variegatus. Cauda eſt nulla. Admodum probatæ eſt carnis, ut facile noſtratium domeſticorum ſuperet. lardo eſt tenuiori atque bono. In dorſo inter ſetas prominentia apparet partim carnea partim membranoſa, quaſi ex concurſu vaſorum lacteorum contorta, quæ vulgo Vmbilici nomen audit. Quem tamen ego in diſſectione verum umbilicum eſſe neutiquam potui animadvertere, ſicuti neque Clariſſ. Anatomicus Leydenſis D. Falcoburgius, qui tranſmiſſum ex Braſilia Porcum ſimilem diligenter incidit. Mammarum quoque vicem præbere, quia vaſa mammaria videbantur, quæ lacteum

ctεum humorem perpetuo destillant, haud verissimile, quod sugendum præbeat papillis, quas more aliorum Porcorum sub ventre gerit. Per hunc ductum spiritum emittere, sicut Sues marini per nares, Lerius & Thevetus putarunt; sed attentior censura Fr. Hernandi magis mihi placet, qui in dissectione eorum, tam narium, quam umbilici, usum illis mecum derogat. In multis Americæ regionibus, præsertim in nova Hispania, ejusmodi Apri ejusdemque conformationis & naturæ inveniuntur, quorum caro æque probata, quæque mactata ut durabilior sit, statim liberari debet à ductu illo lacteo dorsali, alioquin facile corrumpitur. Iracundi sunt & vindictæ admodum memores. Vulnerati enim infinitos solent sui generis convocare, ut hostes suos, sive Venatores sive Tigrides, cum quibus perpetuam exercent inimicitiam, gregatim adoriantur. Ita ut non raro ascensu in arborem salvare se coacti fuerint vel sagacissimi venatores, ubi tunc dux gregis, cum militibus fremens, truncum arboris loco hostis amissi mordet & lacerat. illi interim tot feris circumdati, eas superne, vel venabulo, vel sclopetis tuti cædunt, cum tamen illæ haud facile patiantur societatem dissolvi, nisi forte moræ vel famis tædio.

CAPYBA'RA.

Capybára, inter Porcos aquaticos sive fluviatiles recipitur, quia figura & natura bimulum Porcum æmulatur. brevibus est cruribus & ungulis, sed porcinis, cæterum Porcis dissimilis, si crassitiem & figuram capitis, & oris pilos auresque parvas consideres. Caret cauda. Peculiare quid præterea huic Natura dedit, quod (præter duos insignes dentes incurvatos extra alveum prominentes) in qualibet maxilla dentes viginti quatuor habeat. Herbis & fructibus vescitur. Noctambulum est animal, pabulique gratia fluvios & torrentes transnatat, clamoremque adeo horribilem edit de nocte, ut nobis insuetis primum terrorem incusserit. Gregatim infinito numero circa ripas fluviorum oberrant; cumque tardigrada sint, non cursu, sed velocissima natatione se salvant à venatoribus, quia urinari vel maxime norunt. Cæterum haud difficile magna copia sclopetis vel sagittis figuntur, integrisque militum cohortibus probo satis alimento fuerunt, imprimis si assetur caro; sed quia dignitate Aprorum & domesticorum carni cedit, caput hujus *Capybára* tantum pro deliciis apponitur.

CVANDV'.

Cuandú, Major & Minor, Africanis Erinaceis ex parte similis. Nostratibus **Yser-**

 Drecken.

Vercken, Lusitanis *Ouriço cacheiro*, & quoque *Espinho* dicitur, quod perpetuis spinis sive aciculis armatum sit animal. de quarum tamen ejaculatione in hostem deque earum venenosa vel medica qualitate nihil nobis hic terrarum compertum est, sicut de alia Erinaceorum specie in Africa atque in nova Hispania testantur Autores. Hæc enim Histrix ob insignes alimentosas qualitates potissimum celebris Simiæ majoris est magnitudinis. Totum corpus pilis caret, sed spiculis armatur undiquaque oblongis flavescentibus. Ab insitione in cutem ad dimidiam fere longitudinem reliquam, pars dimidia nigricat, cuspis albicat. Capite est quoque aculeato, excepta regione aurium & oris. Circum nares pilos habet multos, qui barbam Felinam illi faciunt. Oculi prominentes & fulgidi. Cauda oblonga ab exortu suo ad medietatem aculeata. exterior medietas nuda est, & raras habet setas Porcorum instar. Interdiu dormit, noctu circumvagatur, spiratque naribus quasi anhelaret: vocem edit ut Sus *iu iu*. Scandit arbores, sed tardo gressu, quia pollice caret; idcirco descendens, caudam circumvolvit, ne labatur. Fructibus non solum, sed Gallinarum Columbarumque pullis multum damni infert, iisque perpetuo insidiari amat. Exinde pinguefactus facile præda fit venatoribus. Carne est admodum candida, pingui, eaque gratissima, ac proinde inter delicias apponitur sive assata, sive elixa, sive artocreæ modo condita. Inter Erinaceos enim quæ vocem Caninam edunt, inferioris sunt notæ; quæ ore vero voceque Suilla, ut hic noster, carne sunt, teste quoque Scaligero, longe delicatiori.

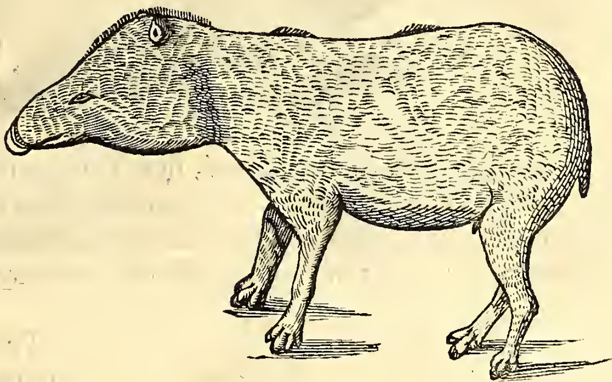
TATV' sive ARMADILHO.

Cum in Occidentalis non solum, sed & Orientalis Indiæ partibus frequens adeo sit hoc inusitatæ conformationis animal, non mirum si vel nomine, vel magnitudine, figura quoque subinde variet. Hispani *Armadilho* satis appropriate, hoc est, Cataphractum, Belgæ **Schilt-Vercken** nominarunt. Brasiliæ indigenæ nomine *Tatú* generice totum hoc animalium genus loricatum exprimunt, variasque illarum species peculiari addito cognomine distinguunt. Prima & maxima *Tatu-péba*: cujus descriptioni supersedeo, utpote quæ non edulis. Secunda & præstantissima *Tatu-eté*, sed priori minor. Tertia *Tatu-apará*, præcedenti magnitudine par, cujus solum iconem exhibeo, sed alteram incedentis, alteram dormientis bestiæ. Omnibus his commune est, quod lorica ossea ex squamis elegantibus composita operiantur, quod Porcellorum quasi sint rostro, figura, oculis, pilis & pedibus, licet magnitudine & dignitate inter se discrepent. Item quod noctambula & salacia, rostro fodientes Talparum more, nunc sub terra in cavernis latitent, nunc in aquis instar amphibiorum, imprimis vero supra terram more aliorum quadrapedum degant. Horum denique caro, excepta illius *Tatu-péba*, non solum vesca, sed ob teneritatem & albedinem apud magnates pro deliciis apposita, assata, elixa & in artocreæ modum condita, Cuniculorum & Porcellorum carni præferatur. Tantum abest ut cum Talpis in terra potissimum nutriantur ad mentem Monardi, ut fructibus *Batatis*, *Bacobis* & Melonibus cæterisque plantariis, imo Gallinis vescantur. Quamobrem rustici ea exosi habent, iisque perpetuo vel decipulis vel caniculis insidiantur. Hæc autem species peculiare habet, quod dormituriens, aut venatorem eludere volens, prioribus ac posterioribus pedibus collectis, more infantium in utero jacentium, ac auriculis intro tractis, cum, cauda capite & ad caput relatis, instar pilæ se componat, atque per commissuras incurvato dorso ac clypeo, ita lateralibus extremitatibus, ac antica & postica parte consertis, ut nihil appareat nisi lorica capitis & caudæ; adeoque instar conchæ firmiter se claudit, ut ne à validissima quidem manu aperiri & dilatari se patiatur. Quamobrem miræ istius fortitudinis rationem desiderans, aliquoties illud dissecui domi meæ, loricamque

camque convexam, qua tegitur, inveni cum quatuor commissuris transversalibus, lenta admodum cute constantibus, quibus loricam extendere & contrahere potest. Quæ lorica figuris quinquangularibus eleganti ordine dispositis constat; inter commissuras vero parallelogrammis, & quælibet figura squamulis lenticularibus, coloris ex albo flavescentis. In quolibet latere musculum reperi insignem longum & figuram X habentem, plurimis fibris ita decussatim discurrentibus secundum longitudinem, quorum ope validissimam illam contractionem & corporis conglobationem exercet. Cæterum coëunt & generant more aliorum animalium. Præter alia salacitatis signa, accedit quod genitalia in omni *Tatú* præter modum longa & crassa atque rigida promineant. De carnis præstantia alimentosa supra monui. De vi medicamentosa Lamiarum Fr. Ximenes vir haud vanæ fidei, ut & Monardus, multa annotarunt; verum à me hactenus incomperta.

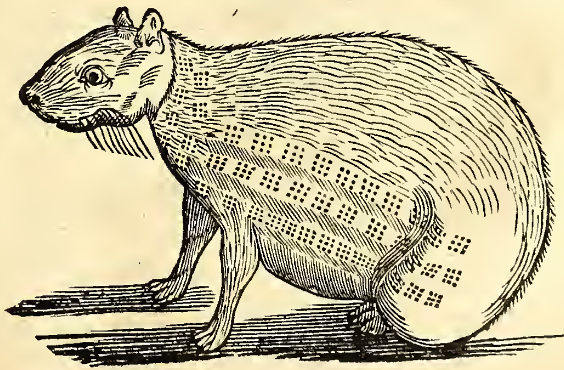
TAPIIERETÉ.

Tapiiereté, Lusitanis *Anta*, mirum aspectu animal, magnitudine Iuvenci semestris; dorso incurvato, figura corporis quodammodo ad Porcum accedens, imprimis oculis, capite & pedibus. Promuscide est super os præeminente, quam validissimo nervo contrahere & extendere potest. Ore dentato in utraque maxilla. Loco caudæ exiguum processum habet depilem. Cute est solida instar Alcis, brevibus pilis, umbræ & fusci coloris. Salax est bestia & noctambula, quæ arborum fructus, arundines sacchareas, depopulatur. Inter amphibia non recensetur: fluvios tamen transnatat rapidissimos. Cæterum iners & socors apparet, adeoque lucifuga, ut in densis mediterraneis silvis interdiu dormire amet: Ita ut, si detur animal aliquod quod noctu tantum, nunquam vero de die venetur, hæc sane Brasiliensis bestia ἡμερόβια dici minime meretur; qualem tamen Aristoteles & Scaliger ex terrestrium genere in Asia non dari autumant. Caro ejus vesca, si juvenis, & rite præparetur, bubulamque æmulatur, eaque mediterraneis ac maris accolis in frequenti usu existit.

Inter Quadrupeda vesca in hisce silvis & campis littoralibus frequentia, sex septemve Cuniculorum & Leporum species exstant, communi nomine corrupte Lusitanis *Ratos domato* dicta. Quæ ut magnitudine, colore, & figura nonnihil inter se discrepant; ita natura, indole, natali solo, atque sapore multum inter se conveniunt, & ob carnis bonitatem, omnibus pariter in deliciis habita; quamobrem multi incolæ, nunc decipulis, nunc Canis venatici vel odori ope iis insidiari amant, repertoque antro id ab utraque parte fodiunt, & cuniculum actum ab utroque latere obturant, & demum in locum quo considere autumant, longum cultrum infigunt, ut ita transfigant prædam sub terra latitantem. Qui vivi capiuntur, cicurari se patiuntur & pinguescunt. Vniversa hæc Leporum & Cuniculorum familia admodum est fœcunda: septenos & ultra uno partu catulos ter uno anno profert, non cæcos tamen more nostratium.

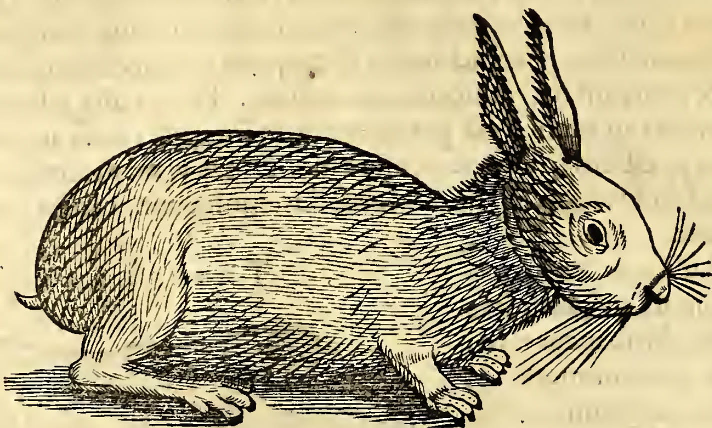
PA'CA I.

Prima, quæ maxima & nobilissima facile inter eos existit, est *Páca*, magnitudine pinguis & crassi Porcelli, cujus instar grunnit. Cibum oblatum non pedibus more Cuniculorum detinet, sed in terra depositum devorat. Capite est crasso, auribus præter morem parvis, absque cauda, ut plerique hi Cuniculi. Crura priora paulo posterioribus breviora; ita ut non adeo velocitate, quam vehementi quidem morsu, se ab hoste vindicet. Pilis est

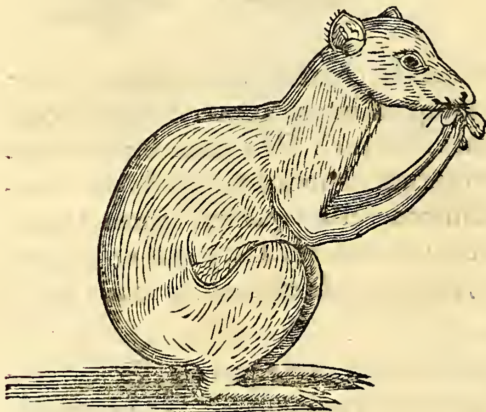
brevibus, ad tactum duris, umbræ coloris, in lateribus maculis cinereis prædita. Carne est tenera, pingui, lardo non indigens, si assetur, sed inter epulas magnatum, sicut Lepores & Capreæ in Europa, habetur.

TAPETI' II.

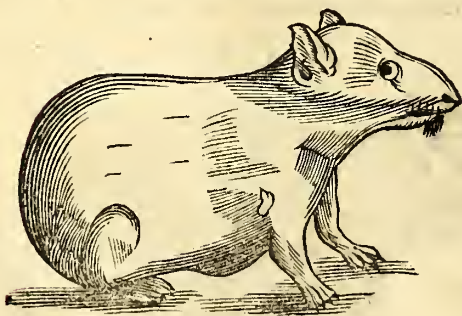
Secunda species dicitur *Tapetí*, figura, magnitudine, pilis, auribus, barba, Leporibus nostratibus inter omnes has species maxime similis: victu quoque, fertilitate, carnis bonitate ab Europæis minus discrepans. Eorumque more in silvis, non intra terram, nidificat. Quamobrem non necesse est ejus narrationi inhærere.

AGUTI' III.

Tertia Cuniculi species est *Agutí*, vulgo corrupte *Cotiá*. Quæ magnitudine & figura est nostratium: sed inter eos quibus aliquid porcini intercurrit. Præterquam quod pilis sit splendentibus, rufis & duris, ut in Porcellis junioribus; grunnit quoque eodem modo; inferiorque mandibula, ut in Suibus, brevior est superiori. Si corporis proceritatem, velocitatem, voracitatem, dentes, caudam, mores denique respicias, cum Leporibus quadrat; auribus tamen, quæ rotundæ sunt, discrepat. Posteriora crura glabra, longiora, digitis sex; anteriora breviora quatuor tantum sunt prædita; iisque directe anterius extensis, incedit, & arripit cibum oblatum, devoratque quam ocissime. Adeo denique à natura munitus, ut si non unguibus & dentibus se tueri valeat, velocitate pedum se salvare possit: ubi vero irritatus, vindictæ minus potens fiat, grunniendo quatit humum posterioribus cruribus multo fortius quam Cuniculi nostrates, dorsique pilos erigit. Cæterum cicuratur, ut pinguescat, atque philanthropos fit. Sed teneritate carnis præstat, si silvestris mactetur.

ÇAVIA ÇOBA'YA IV.

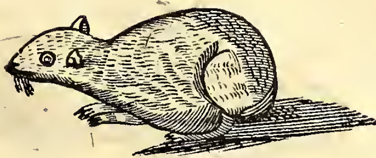

Quarta species *Çavia çobáya*. Quæ ut Europæis Cuniculis magnitudine cedit; ita diversitate & elegantia colorum eos superat. Pilis est molliusculis, maculis albis, nigris, rufis; Cruribus brevioribus; anterius digitis senis, posterius quinis. Capite & dentibus Gliris similibus. caudæ vestigium nullum fere. Nulla Cuniculorum species tam familiariter in ædibus cicuratur, quam hæc, imo in alias Europæ regiones feliciter vehitur, ubi æque prolificus est, & pinguescit. Grunniendo cibum quasi à domesticis mendicat instar Caniculæ domesticæ. Dignitate carnis cæteris haud cedit, imprimis silvestris adhuc. assata, & elixa, apponitur, minusque alba & sicca quam nostratium; adeoque humore abundans, ut male fiat illi, si nimium aquæ potet.

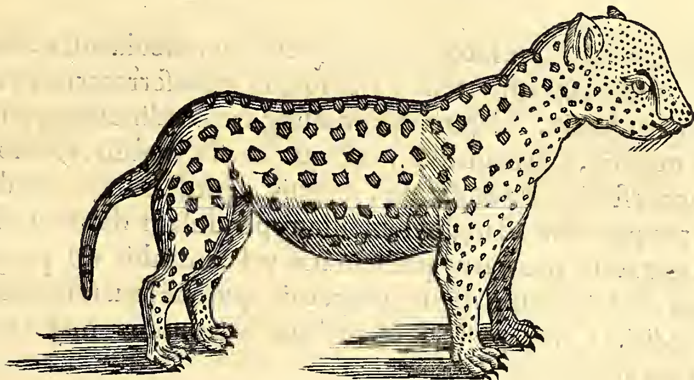
Quinta

Quinta, *Apereá* dicta, Nostratibus **Desdt-rat** Cuniculi est species minima, absque cauda, pilis Leporinis, ut & capite, barba & incessu. Vivit Cuniculorum more, ejusque naturæ participat; nisi quod petrosis potius cavernis, quam arenosis gaudeat, unde à venatoribus & viatoribus ope caniculæ elicitur & capitur. Elixus, assatus, conditus apponitur. Adeo enim carne est tenera & bona ut Cuniculos Europæos facile superet.

Aperea' V.

Iagva'ra.

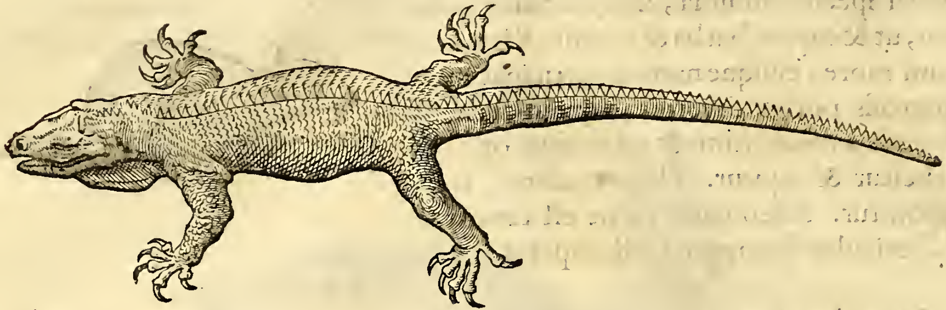
Iagvarete'.

Variæ Tygridum species in silvis repetiuntur, quarum aliquæ majores & ob crudelitatem nimium celebres, quas, utpote non edules, prætereo. Hæ minores vescæ Lusitanis *Onça* generaliter dictæ, Brasilianis peculiari nomine distinctæ. Quarum prima maculata *Iaguára*, secunda *Iaguareté*, tertia *Cuguacuara*, cujus icon desideratur. Seniores brevibus, juniores longioribus sunt pilis & paulum crispis instar lanæ ovillæ; nunc Capræ instar ex flavo rufescentis coloris, nunc maculis nigricantibus eleganter dispositis. lupi fere sunt magnitudinis & molis, rapaces quoque, & hominibus æque ac bestiis infestæ, cum famelicæ sunt; alias enim à gregariis canibus, imo vel solo accenso rogo de nocte in fugam facile aguntur; ignis enim vel luminis beneficio me sociosque itineris mei ab his aliisque noxiis animantibus tutari solebam. Terribilem noctu clamorem *u u* instar Canis famelicæ excitare solent. Præda potitæ eam dilacerant, caputque in ipsum cadaver immittunt, sanguinemque imprimis sugunt. Licet carnis bonitate, mole capitis, corporis, cauda & maculis cutis inter se differant, oculis tamen igneis, barba & ungulis felinis, dentibus acutissimis, atque indole conveniunt. Nec est, quod aliquis putet à Barbaris *Tapuyeris* tantum expeti carnem harum rapacium animalium; illæ enim quæ rufescentibus & flavescentibus maculis sunt, ab omnibus passim Europæis incolis, instar Vitulinæ æstimatur. Atque ipse non sine admiratione edoctus sum, non plus ferinam sapuisse tam rapacium animalium carnem. Attamen monitos volui semper amicos, imprimis valetudinarios, ut ab ea se abstinerent, vel rarius saltem vescerentur, ob fervidum quem generat sanguinem & succum omnis bestia & avis rapina.

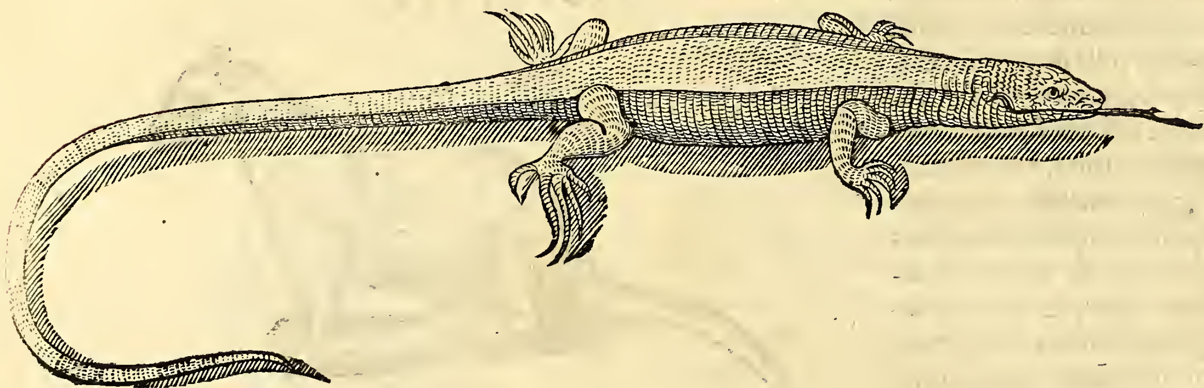
Inter tot Lacertorum exercitus præ cæteris magnitudine & pulchritudine excellunt quos hic damus. Prior *Iguána* (corrupte *Leguáne*,) aliis *Senembi*; posterior *Tejuguaçu* dictus. Qui, ut exterius nonnihil discrepant forma, ita interius plane inter se conveniunt, ejusdemque sunt naturæ. Prioris corpus duos est pedes longum, sicut & cauda. Tota bestia exterius læte viret instar Psittaci, nisi quod maculis nigricantibus & albis in modum panni undulati hinc inde variegetur. Cute est undique squamosa. pone

Igva'na I.

caput in utroque latere albicans emicat macula instar Branchiarum piscis. A cervice ad caudæ extremitatem series squamarum serratarum excurrit viridis secundum dorsi longitudinem. Capitis squamæ singulari ordine sunt positæ. Naribus est patulis. Oculis magnis, nigricantibus. Lingua crassâ mobili, sed non bifida ut sequentis figuræ. Rictu est diducto & patulo, exiguis dentibus nigricantibus obsito, cibumque iis rite præparatum ad ingluviem illam pendulam dimittit. hanc ingluviem nigricantem & serratam pro variis pathematis vel contrahit vel propendere sinit. Crura non solum, sed & eorum digiti, perpetuis quoque squamis vestiti, & variis articulationibus præditi. Crura posteriora anterioribus quidem majora, sed omnia paribus unguiculis curvis armati.

Igva'na II.

Altera hæc à præcedenti in eo potissimum differt, quod colore sit nigro cum maculis albis. Digitis pedum multo longioribus. Cauda quoque longiori & crassiori, non serrata. Lingua bifida, lævi, rubra, quam multo velocius & longius, quam præcedens *Senembe* exerit, & more serpentum retrahit. Vtrumque animal domi meæ ligatum detinui, expertusque sum stupidum esse & inediæ patientissimum, quædam ad sex, quædam ultra octo mensium spatium, ut ne muscam vel culicem comederent, sed tantum ore subinde patulo immota jacentia aliquandiu apertis fenestris matutino rore auraque vesci visa sint, attamen, licet Lacerti, Serpentes aliaque reptilia frigidioris utcumque sint temperamenti, hi elapso circiter semestri, si non esca exhibeatur, inedia contabescunt & moriuntur. Fructibus & ovis crudis vesci amant, unde multa pinguedo & caro albissima illis nascitur. quæ elixa vel frixa, inter delicias expetita, nec Gallinaceis pullis cedit, ejusdemque dignitatis, & saporis, cujus est caro *Armadillæ*, nisi quod siccioris sit nutrimenti. Aphona sunt plane, velocissime currunt, facile tamen ex arboribus se illaqueari patiuntur. Vsque adeo tenacis sunt vitæ, ut, si aliquoties feriantur in capite, non moriantur, nisi cervix cultro infixo vulneretur. Vnde difficile Aristoteli assentiendum puto, Lacertos vix ultra sex mensium spatium vivere. Mactata vero & plane excoriata diu adhuc moventur, cordaque excepta, admodum subsiliunt. Ovipara sunt, idque singulis sex mensibus, ac in utroque latere duodecim aliquando ova cerasi minoris magnitudine apparuere. Etiamsi inter amphibia possit censeri *Iguána*, quia fluvios quoque intrat; tamen more cæterorum amphibiorum in terra generat. Ova quæ ponit, rotunda sunt, & tenuiori testa quam Gallinacea, prædita: cæterum vitellum & albumen Gallinarum similia sapore, quæ addita aqua, non oleo aut butyro, friguntur. Porro pinguedo *Senembí* apud Chirurgos Americanos in pretio habetur ad cutis vulnera sananda.

In

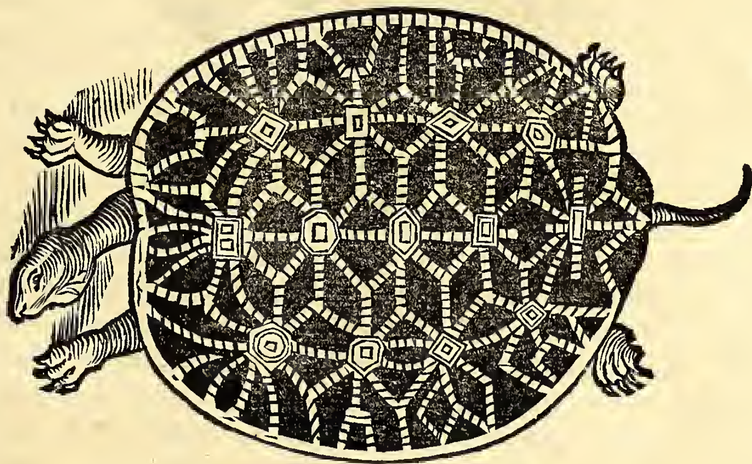
In diſſectione viſcera omnia vitalia & naturalia, ſicut in aliis animantibus reperi, ſed duplici ventriculo prædita. Anterior, cibi licet pauci receptaculum, inde inteſtinum admodum tenue, cui alter ventriculus concoctioni ciborum dicatus annectitur. In hoc ventriculo ut & inteſtinis teretes lumbrici latebant. Lapis quoque ex eodem ventriculo exemptus ovi fere gallinacei figura & magnitudine exterius; interius vero, lapidis bezoardici coloris & ſubſtantiæ erat; quippe contuſus, à tunicis quibus componebatur, facile ſeparabatur. Idem lapis ab incolis celebratur. Verum an aliqua vi medicinali polleat, à me nondum compertum. Franciſc. Ximenes in nova Hiſpania ſimilem lapidem in cerebro ejuſdem *Iguanæ* reperiri, doloribuſque nephriticis & calculis frangendis, ſi drachmæ pondere è liquore convenienti hauriatur, mederi teſtatur.

Variæ Teſtudinum Braſilienſium ſpecies, ut nomine ac natali ſolo; ita figura, colore, magnitudine, atque dignitate inter ſe differunt. Antequam agmen edulium animalium claudam, eas tantum recenſebo Teſtudines, quarum qualitates mihi compertæ ſunt. Duæ occurrunt marinæ, vel amphibiæ potius, quia ova ſua ad littus maris ponunt in fovea, quam arena tumulant, donec excludantur. ultra ducenta ſubinde ſimul reperiuntur, magnitudine gallinarum ovis paria, rotunda, alba, non teſta, ſed valida tantum membrana tecta.

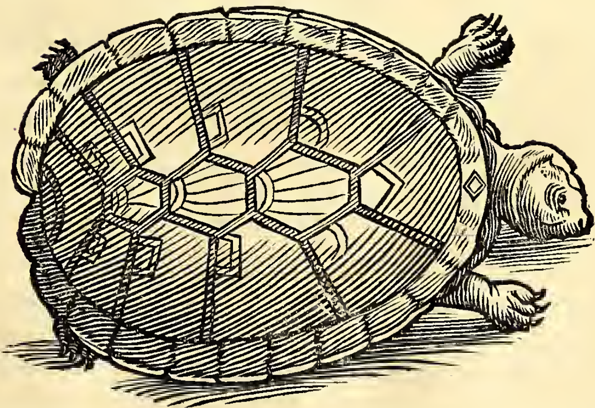
Prior *Tartaruga* Luſitanis, *Iurucuá* Indigenis, adeo magna, ut à tribus bajulis vix dimoveatur, plurimiſque hominibus ſaturandis caro earum ſufficiat. Loco pedum habet quaſi alas: anteriores quidem longas: poſteriores breves: (quarum figuras paſſim videre eſt apud authores) caudam acutam, conicam: oculos nigros, magnos: os edentulum & inſtar roſtri volucrum.

Altera minor cæteris Teſtudinibus *Iururá* dicta, Luſitanis *Cagádo*; atque ad differentiam *Cagádo d'Agoa* nominatur. Hæc intra teſtam ſe recondit pro lubitu, & collum rurſus ad trium digitorum longitudinem foras extendit. Capite eſt oblongo; naſo elevato & acuminato; ore amplo; oculis & unguibus pedum nigricantibus. Cauda brevi, acuminata: cute rugoſa quaſi ſquamis conſtante.

IABOTI I.

II.

Tertia & quarta ſpecies, terreſtres ſunt plus minus manus magnitudine, figura inter

ter ſe ſibi, paucis exceptis, multum ſimiles. quæ *Cagádo da terra* Luſitanis, *Iabotí* Indigenis appellantur. His caput & crura ſunt fuſca, verum maculis ex umbra variegata. Caro & ova ſunt veſca: jecur vero palati eſt optimi, atque antecellit omnium animalium ecora ſuo ſapore.

Pleræque terreſtres teſta operiuntur nigricante, cui variæ nigricantes & flaveſcentes figuræ geometrice quaſi inſculptæ viſuntur. Sicut ex appoſitis hiſce figuris liquet. Vix ſonum niſi brevem, exiguum, eumque breviſſimum, *kik kik* edunt. Inediæ patientiſſimæ ſunt ad biennium fere, tantillum aquæ ſolum domi meæ ſorbentes. Cæterum radicibus & fructibus ſilveſtribus veſci amant.

Cum ex Philoſopho conſtet, quod pleraque ovipara, ut quoque aves & piſces, veſica & renibus deſtituta ſint, teſtudini tamen marinæ conceſſos eſſe ex autopſia confirmatum habeo.

Multa præterea Græci Philoſophi de Teſtudinum indole & generatione narrarunt, quæ ſi conferantur cum hujus Novi Orbis Teſtudinibus, aliqua dubiæ fidei videri poſſent.

FINIS LIBRI TERTII.

GVLIEL-

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER QVARTVS.

De Arboribus, Fruticibus, & Herbis Medicinalibus, ac Alimentosis, in Brasilia & circumjacentibus Indiæ Occidentalis Regionibus nascentibus.

PEracto Tractatu de Animalibus edulibus, ordo postulare videtur, ut Vegetabilia Alimentosa & Medicamentosa iis succedant antequam ad Venena & Antidota transeam. Missis itaque omnibus illis, quorum vel usus Medicus adhuc latet; vel quæ huc aliunde illata, & ab aliis satis superque ante me exposita, ut Malus Medica, Citrus, Punica, Milium Turcicum, Lapis Bezoar Occidentalis, Ambra grisea, & similia; vel quæ solummodo quæstui comparata sunt, ut infinita ligna in ædificiis celebrata; Ea tantum perstringenda duxi, quæ in Medicinam sunt recepta, atque ab aliis & me ad Artis nostræ incrementum, prospero usurpata successu. Adeo enim ex re fore putavi, ne quam multa (ut solet subinde farrago exoticorum haustu facili & supino congeri) sed quam proficua exstarent materiæ Medicæ monumenta. ad imitationem scilicet Dioscoridis potius, quam Plinii & Theoprasti, quorum hi tanquam Naturæ admirabilia, ille ut Medico usui adoptentur, proposuit. Verum cum tantæ molis semper fuerit, novis auctoritatem, obscuris lucem, dubiis fidem dedisse, non est, quod mihi arrogem in re tam difficili voto lectoris satisfactum iri, sed principii gravitatem, incultumque Solum, ingenuis his conatibus patrocinaturum confido; atque posteros, quibus plus otii & eruditionis supererit, non solum quæ in enarratione Vegetabilium & Sensitivorum desiderantur, suppleturos; sed & multa convenientia cum aliis Mundi partibus observaturos. Nam quemadmodum unaquæque terra quædam peculiaria producit, aliis regionibus negata: (sicut liquet inter cætera in hujus Continentis Occidentali parte Peruvia Argentifera, sed minus salutifera, atque è contra in Brasilia mineralium inopi, sed Aëre, Aquis, & Locis, eorumque Vegetabilibus, admodum beata,) ita certissimum est hanc quoque à reliquis novi Orbis Insulis in multis naturalibus non discrepare.

Ex quibus facile patescet perpetuus ille immensæ Naturæ lusus in salutem mortalium longe laterque diffusus. Quin Priscorum plerique, ac Recentiorum non pauci, qui de Medica materia verba fecerunt, una tamen omnes nondum ad medium, ne dicam ad calcem fastigiumque, rem perduxere. Quippe adeo speciebus ac viribus abundans & amplus est ille campus, ut meritissimo jure ea quæ dignoscitur pars, illius quæ ignoratur, minima dici possit.

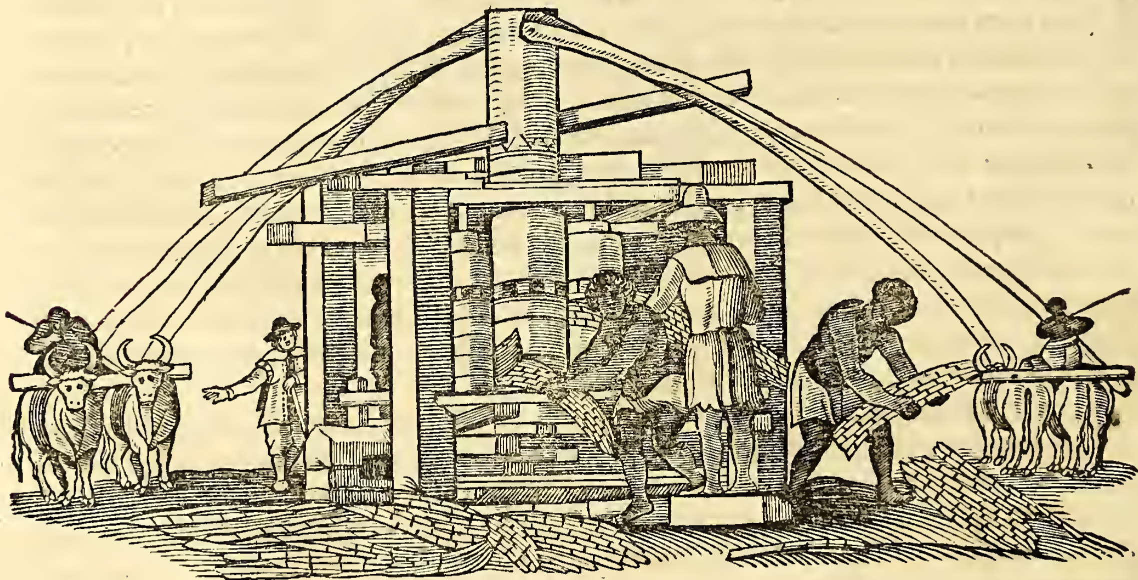
Porro non me anxie adeo Botanicorum consueto ordini obstrinxi, ut herbæ, frutices & arbores singulæ, ad classes suas venirent. Sed à nobilissimis & maxime usualibus Vegetabilibus ad cæteras descendi, prout variis locis & temporibus sese offerrent. Quasdam icones & annotationes ab optimo & diligentissimo meo domestico D. Markgravio, in nostris peregrinationibus observatas mutuatus sum. Quod idcirco præmonere volui, ne malevolus quispiam furtivis coloribus me scripta ornasse sibilet. Etenim quando horas subcisivas publica munia mihi denegabant, id sedula opera ejus adimpleri jussi, ut quarum ego naturas & proprietates pensiculatius investigarem & experirer; earumdem ille figuras externas per otium graphice depingeret. parum scilicet interesse arbitratus, si inventa nostra illi vel mihi impertirentur, aut sub cujus nostrum nomine lucem aspicerent, modo illa, dubia nonnulla dissolverent, errores que detegerent atque tum Novi, tum Veteris Orbis ægrotantium & medentium commodo futura sint.

C A-

CAPVT I.

Tacomareé sive Arundo Saccharifera.

POstquam vastissimi hujus Continentis in Indiis Occidentalibus pars, quæ nunc vulgo Brasilia dicitur, inter duos fluvios *Maranhon* & *de la Plata*, sita, paulo post Capralis accessum à Vesputio Emmanuëlis Regis Portugalliæ auspiciis, paulo accuratius anno circiter cIↄ Iↄ esset explorata, Lusitani, intra promontorium *Olindæ* amœnissimum & Insulam *Itamaraca*, primum littora antea incognita legerunt. Vbi juxta rupem fissam Brasilianorum tuguriis conspectis, ad terram appulerunt, & de nomine loci solliciti, quantum potuerunt inquirentes, *Paranambuco*, hoc est, mare perforatum vocari, à Barbaris responsum tulerunt. Vnde hodie quoque, omnium Præfecturarum felicissima, idem nomen obtinet. Cujus recessus cum altius explorarent, indignum existimarunt, ligno rubro, licet maximi proventus ad tingendos pannos, acquiescere: præsertim cum præter confragosos montes & saltus inaccessos, miro Dei beneficio, longe lateque partim in planities solutas, partim in colles clementer assurgentes terras conspicerent; tum & præstantissimis animalibus, fructibus & frugibus Europæis invectis, mirabili proventu ea producere & fœtificare experirentur. Tandem fœcundum hoc solum Cannis Sacchariferis aptissimum judicarunt: easque à campestribus quondam hominibus detectas in Insulis Fortunatis, huc detulerunt, quæ ob suavem succum quasi ad manus traditæ, usum quem pollicebantur, olim silvestres, nunc excultæ & domesticæ, toto fere generi humano præstant. Ita ut cœleste hoc donum, Attico melli multis partibus præferendum, excelsis inclusum arundinibus, hisce regionibus imprimis concessum sit, è quibus tum aquaria mola, tum boum indefesso labore agitata, dulcissimus liquor expressus, in ahenis excoqueretur, quemadmodum hac imagine expressum videtur.

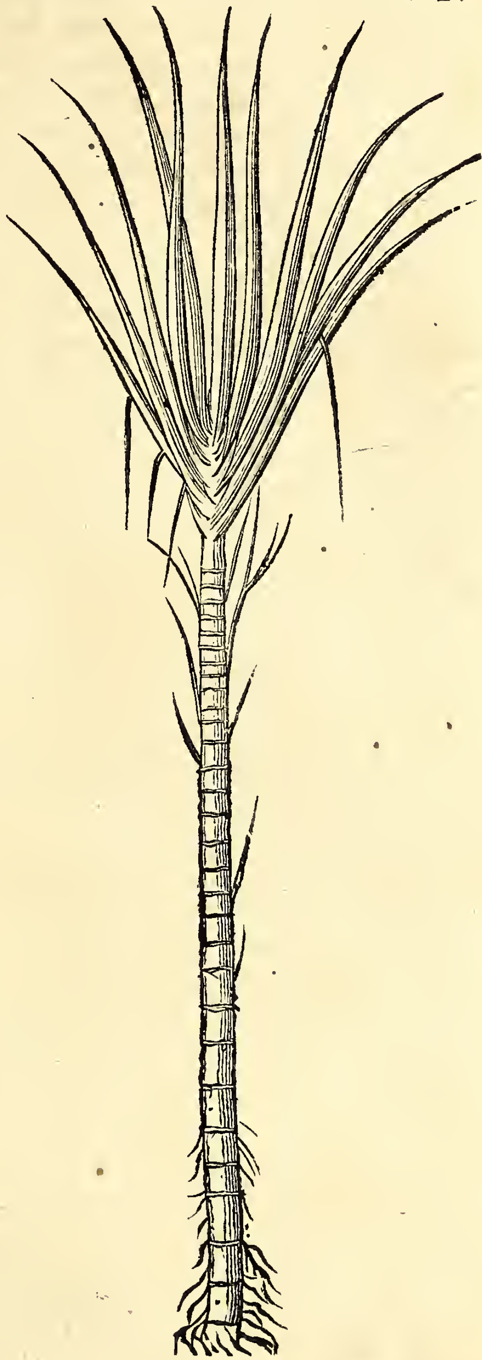

Multæ hodie hujus generis machinæ conspiciuntur. Nec ulla hujus terræ merx est, ex qua plus lucri & emolumenti ad negotiatores redundet. Nam Saccharorum ex omni Brasilia olim colligebantur *Arobæ* decies centies mille, idque quotannis, atque in Europam devectæ certissimo compendio divendebantur.

In Ægypto *Sacar* Arabicum (unde Saccharum nostrum dictum volunt) ex humili & exigua planta, instar crystalli vi Solis coagulatur. In India vero Orientali, ex *Mambú* arbore arundinea (vide Garc. ab Orta cap. XII.) & nodosa, populo insigni non absimili, *Sacar Mambú*, quem *Tabaxir* appellant, viscosum albicantemque liquorem promanare constat, ut Avicenna, Rhasis, & Serapio testantur. In Provincia *Rio de la plata*, Cannas Sacchari sponte enasci, adolescereque in arboris proceritatem, atque crystalla Saccharea æstu Solis exsudare, constat. Tamen alterutrum vel insita qualitate, vel conficiendi dexteritate adæquari huic arundinaceo posse, nemo credat. Planta siquidem hæc

hæc noſtra fruticis inſtar firmitate prædita, ſucco dulci turget. Silveſtri Arundini externa facie eſt ſimillima; niſi quod hæc crebrioribus articulis aliquando diſtinguatur, imprimis ſi anni, terræque intemperies minus reſpondeat. Quo enim majora internodia, eo feliciorem meſſem, quo breviora, eo infeliciorem agricolæ prænuntiant.

V'iba & Tacomaree'.

Hæc Arundo, *V'iba* & *Tacomaree*, Luſitanis *Canna d'Açuquare* dicta, minus in montibus & collibus, licet irriguis, quam pratis glebofis & pinguibus, luxuriat, ſicuti videre eſt in Parnambucenſis præfecturæ maxima fertilitate & planitie agris, optimeque canniferis: qui inclytis undiquaque amnibus dividuntur, & à pluviis & inundationibus ripas egredientibus rigantur; quarum beneficio à formicis cæteriſque inſectis noxiis liberantur, ſicut per nivem in Europæis regionibus ſolent. Sed miſſa digreſſione ad propoſitum redeo.

Primo agri vomere invertuntur, cratibuſque aut ferro ancipiti ſarriuntur, inque rectos & æqualiter diſtantes ſulcos proſcinduntur. Quibus Cannarum taleæ ita inhumantur, ut ſummitates utriuſque ſe contingant: atque ea ratione lacunæ vomere factæ, manent repletæ, quæ ipſa eadem terra poſtea adimplentur. Plus terræ æſtate, qua operiantur, requirunt, ne intenſior Solis æſtus penetret, Cannaſque exſiccet: Hyeme vero minus, ut facilius uligine imbuantur, & terræ pondus germinationem retardet. Quo major humiditas, eo citius exſurgit arundo, hincque quilibet articulus novas producit Cannas, ab omni parte eas ac radices ex lacuna, cui impoſita eſt, extendens. Nodo Cannæ circumcirca pullulat turio, à quo, terræ incumbens, truditur, frutexque emergit: ita ut decem aut ad ſummum duodecim menſium ſpacio, Canna matureſcat, inque juſtam longitudinem excreſcat. Expertiores agricolæ menſes Auguſtum & Ianuarium plantationi conſecrarunt. Auguſto tamen, qui menſium hibernorum poſtremus, felicius hæc inſtituunt, quod tellus noviſſimis pluviis imbuta, plantas ſuo gremio mollius foveat.

Arundo maturata tempore præfato exſcinditur; nonnunquam & ad annum uſque ſequentem in agro relinquitur, & tunc Canna vetus nominatur, quaſi ſeges reſtibilis. Intra hoc tempus nova denuo progerminat, quæ poſtea ſimul cum veteri reſecatur. Si intra biennium non ſcindatur, nullius exinde pretii habetur: paulatim enim in agro marceſcit, ac deficiente humore extinguitur; niſi forte peculiari terræ beneficio prorogetur ultra ordinarium durtaionis tempus. Plantæ tenellæ & juvenes, bene inhumatæ, denuo propagari numquam fere indigent, quod diuturnitate temporis non emoriantur, ne ad quadraginta vel quinquaginta annos quidem; ita ut ſuapte natura vel nemoris durationem adæquare valeant, nimirum ſolo bene pingui; nam quæ in ſitienti & arido creſcunt, vix ultra quinquennium vivunt. Interitum autem ex accidenti Cannis inferunt, ſideratio, caries, potiſſimum vero ſi immiſſo ab æſtate incendio, nec ſuperveniente pluvia, ad radicem uſque præ nimia ſiccitate comburantur, magno hercle poſſeſſoris damno. Proinde qui Cannas inutiles & frugiperdas exſtirpare, ſuoque

bono comburere cogitat, ut novæ renascantur, hyberno tempore, non æstivo, hoc instituat. Immodica quoque inundatione, cum nulla cacumina emergunt, Cannæ suffocantur: ita ut utriusque excessu, nimio æstu exarescant, nimiaque fluviorum illuvie, eaque stagnante, refrigerentur, unde stirpitus evelli, aliæque de novo plantari postulant. Genus denique quoddam Vermiculi nigri alati, *Guirapeacoca* Brasilienses, *Pao de Galinha* vulgus Lusitanorum appellat, in locis potissimum uliginosis, radices corrodit, Cannasque interimit. Postremo ab herbis voluntariis male illis fit, quæ mirum in modum sæpe luxuriantes, hisce sativis admodum obesse solent. Proinde singulis annis ter quaterve, imo & sæpius aliquando, si terra postulet, ager à noxiis herbis liberetur, idque tantisper, donec ad tantam maturitatem pervenerint taleæ, ut suo robore zizaniis obniti possint. Terra siquidem earum herbarum quas sponte profert mater est, cæterarum vero quas quasi vi coacta suscipit, sæpeque invita fovet, noverca judicatur.

Porro Cannæ maturæ factæ, circa fundum ac in ipso geniculo abscinduntur, quod in eo aqueus quidam humor contineatur. Mox amputatæ, frondibusque, quibus maximam partem vestiuntur, resectis, in fasciculos coguntur, & currui imponuntur.

Molendina tribus gravissimis axibus ex solidissimo ligno confectis, circulisque ferreis obductis, nituntur. Inter quos Arundo continenter inserta, & axium se contingentium angustia compressa, liquorem fundit dulcissimum. Mola aquaria nullis indiget jumentis, aquæ siquidem impetu circumagitur, quæ longissimo canale deducta, lapsu impetuosa ex alto in supernos eximiæ magnitudinis rotæ lintres decidit. Quod quidem licet celerius fiat, plusque Sacchari inde redundet, quam à sex vel octo robustissimis bobus: eorum tamen contentione exactius & fidelius Canna exprimitur.

Cæterum liquor hic, qui in Saccharum ipsum postea abit, ad viginti quatuor duntaxat horas durat, moxque acescit, & ad conficiendum Saccharum prorsus fit inidoneum: sed si diutius servetur, bonum inde nascitur acetum.

Axes, asseresque, per quos succus expressus fluit, tum & alveus, per quem decidit, bis spacio viginti quatuor horarum, vel una Tareffa (Tareffa est spacium terræ, cujus quadra viginti circiter est passuum, & tot Cannas profert, quot per diem Naturalem moli possunt) lavari debent.

Canna primo à tergo axium excepta, vicino denuo immittitur, ut si quid succi in ea sit reliquum, penitus exprimatur, tunc *Bagasso* vocatum, quod tanquam inutile excrementum flammis absumitur. Adeo coruscantes & formidabiles nocte dieque construuntur ignes, qui ahenis subjiciuntur, ut à quindecim lignorum vehibus ad quadraginta usque, spacio diei naturalis, prout cruditas liquoris requirit, absumantur, integræque silvæ exscindantur.

Succus, quem *Cardo* vocant Hispani, per canales & ductus ligneos, in amplissimos æreos cacabos derivatur: in quibus continenter, nunc vehementius nunc lenius, toto quo molæ agitantur tempore, fervescit, frigidæque aspersione intensior ebullitio coërcetur, ut substantia minus consumatur. Ab hoc succo in primo aheno consistente, modicoque

modicoque ſubſtructo igne, paulo fæculentior & copioſior ſpuma aufertur, vocaturque *Cagaſſa*, quæ ſolis pecoribus eſcam potumque ſuppeditat.

Sublata *Cagaſſa*, liquor ſeu *Caldo* in proximum ahenum, *Caldera de mellar* Luſitanis, effunditur: in quo coquitur, & prægrandi cochleari, crebris foraminibus pertuſo, à ſordibus liberatur. Vt exquiſitius immundities ſecernatur, forte quoddam lixivium affunditur. Hinc per linteum percolatur, ac tandem ſuccus eo pacto noviſſimum excrementum, ſi quod habet, deponit. Hæ fæces mancipiis victum ſufficiunt, qui iis contenti tam improbos atque indefeſſos labores exhauriunt: quippe toto ſemeſtri æſtivo noctes atque dies perpetuo molendina agitantur. Vinum quoque exinde, vulgo *Garapa* dictum, conficiunt, intermiſcendo aquam: quod avidiſſime expetunt incolæ, eoque, ſi vetus ſit redditum, ſe inebriant. Vinum itaque Sacchareum, Vinum aduſtum, Acetum, Mel coctum, ipſumque Saccharum, ex primo hoc liquore concinnari poſſunt.

Porro minores qui ſubſequuntur Cacabi, *Tachas* appellant, alii ſunt ad concutiendum, alii ad coquendum parati. In quibus ſuccus jam dictus tantiſper condenſatur, donec Serapii & mox Sacchari conſiſtentiam acquirat. Ad hæc vehementi & arduo labore, primum in majoribus, tum in minoribus ahenis, inter coquendum, capaciſſimis cochlearibus agitatur, quatiturque, & ad altitudinem viginti plus minus pedum attollitur, unde rurſus in vaſa prolabatur.

In Cacabis minoribus ob ignem intenſiſſimum vehementioris ebullitionis habenda eſt ratio, ſtatutiſque temporibus olei modicum guttatim inſtillatur, ne ignis vehementia Saccharum aliquid detrimenti capiat. Obſervatu dignum, ſi oleum majoribus inderetur ahenis, in quibus liquor, primo *Caldo* dictus, purificatur, Sacharo conficiendo plane foret ineptus. Viciſſim, ſi minoribus lixivium, ſicut majoribus, infundatur, æque impoſſibile, Saccharum conficere. Si denique momentum ſucci Limonii, vel acidi quid injiciatur, Sacchari conſiſtentiam numquam acquiret, ſed in totum perditur.

Formæ porro fictiles innumeræ, quando ſuccum fluidum acceperunt, ordine aſſeribus perforatis, in ampliſſimis ædibus (*Caſa do purgar* vulgo) imponuntur; mox ſuperimpoſito luto humefacto, dicta vaſa, à melle, quod ſubfuſco antea colore Saccharum tingebat, repurgantur. E formis excuſſum, candidum à nigricante, *Maſcovádo* dicto, ſeparatur, & in fruſta redactum Soli ſereno exponitur, probeque exſiccatur, donec ciſtis recondatur. Hæc omnia incredibilis ſunt laboris & ingentium ſumtuum; præterquam quod operariorum multitudo, jumentorum inſuper & mancipiorum affluentia, multum ex emolumentis deroget.

Medica Sacchari auxilia, quoniam maximam partem Europæis cognita, paucis tantum ſunt perſtringenda. Cannæ viridis ſuccus frigidus eſt, multoque, ſi deſtilletur per alembicum, durabilior & efficacior. Multis oculorum malis, tum hepatis, renumque ardoribus medetur. Sed cum medulla hæc Cannarum tot mutationes ſubeat antequam repurgata in grana reducatur, primam naturam ex parte deponit, imo alienam induit, ſubinde palato magis gratam, quam valetudini proficuam, ſi nimia calcis & fortis lixivii efficacia exacuetur ad delicias noſtras. Quamobrem illud quod ſanitatis gratia Pharmaciæ infertur, præſtat ut modice tantum repurgetur: quippe quod ingenitas reſervet vires, intenſiuſque ſerapia, electuaria & ſimilia dulcificet. Imo rubrum Saccharum, alias inferius habitum, (ſicut & illud quod ex Inſula S. Thomæ affertur, omnis lixivii expers) minime contemnendum, præcipue in clyſteribus. Saccharum itaque primo gradu licet calidum & humidum, tamen quo antiquius & defæcatius, eo calidius eſt, faciliuſque in bilem convertitur, atque intenſius digerit & ſolvit. Recens vero non ſolum pectori & ſtomacho, ſed & veſicæ renibuſque prodeſt. In omni denique ægrorum condimento, veteri Saccharo longe debet anteferri.

CAPVT II.

Iira, ſive Mel ſilveſtre.

INter prima quidem, etiam antequam Canna Saccharifera hic coleretur, mel Silveſtre, quod ipſi *Iira* vocant, Braſilianorum ſolertia ex vaſtiſſimis ſilvis & ſaltibus ſibi comparavit, quod in uſu atque deliciis, Europæis æque ac gentilibus, tam ſa-

nis quam ægris habetur. Cujus dignitates ingenti mortalium bono quotidie magis magisque illustrantur.

Apes, *Eirúba* illis dictæ, diversorum generum hic reperiuntur, quæ in arboribus, miris & variis modis nidificantes, nostris quidem non plane sunt dissimiles, sed utcumque paulo minores, quarum examina hinc inde peregrinari, immensaque nemora iis fervere videas, ubi erumpentibus floribus cereas domos exstruunt, & optimo melle implent. Agrestes illæ sunt, nec cujusquam cura aut pastum aut tecta accipiunt. Ita ut idem primatus quem Philosophus suis Apibus olim tribuit (invita formicarum industria, & araneorum astutia) hisce quoque jure merito debeatur; utpote quæ ex quatuor illis celebribus operibus, scilicet venari, facere, colligere, & reponere, tria posteriora solæ exerceant. Quasi Natura nusquam magis quam in minimis perfectior semper apparere voluerit. Regem quoque eligunt, cæteris mole corporis tenuiorem & maxime flavescentem. Reliqua quæ de illarum regimine produntur, ob difficiles ad eas in nemora aditus, nondum experiri datum est. Ignavum pecus, Fucos, Crabrones, Oestra, Vespas melliferas & non melliferas, pluraque alia Insecta similia, de quibus in Insectorum Historia dicetur, quæ nimis quam multa Brasilia nutrit, viatoribus & armentis infestissima, nunc prætereo.

Industria atque usus præstantia, cæteris omnibus Insectis alatis, præcellunt facile Apes mellificantes, quarum tredecim ad minimum genera observantur, ut sunt *Amanacay-mirí*, *Amanacayneú*, *Aibú*, *Mambucá*, *Pixuná*, *Vrutuétra*, *Tubuná*, *Tuiubá*, *Eiruçú*, *Eixu*, *Cubiára*, *Curupiréira*, *Copii*, quarum ultima *Curupiréira* à Brasiliensibus contemnitur. Quæ autem inter illas omnes merito observandæ, sunt potissimum hæ sequentes.

Primo *Eiriçu*, grandiores, non pungentes, quæ bonum faciunt mel, licet non quotidiani usus. In concavitatibus arborum nidificant, ut Virgilius de suis Apibus,

——— Nec non & Apes examina condunt,
Corticibusque cavis, vitiosæque Ilicis Alno.

E quibus veluti alveariis Brasiliani arte & dolo mel eliciunt per ductus aliquos, ut foras emanet.

Deinde *Eixu* & *Copii* Apes minores, nigricantes, extetius in cortice nidum affabre constructum componunt instar alvearii, favis ex arte & concinne dispositis, ac propoli, & cera candida vestitis, è quibus optimum mel colligitur, sed minore quantitate, & quia insigniter aculeo appropinquantes infestant, minus expetitum.

Denique Apes *Munbucá* flavæ & exiguæ in arboribus nidificant, optimum hoc Mel, de quo potissimum ago, & saluberrimum producentes, quod ab Indigenis arbores proceras conscendentibus, ad Europæos incolas, magna quantitate, exiguoque pretio affertur. Maxima autem copia hujus reperitur in Insula Maranhon, cum multa cera nigra, ubi copiosius colligitur, vasisque integris completis, æstate, cum flores silvestres maxime virescere solent, servatur. Inter hosce flores reperitur unicus in arbore *Tapuráiba* flos, quem postquam apes gustarunt, Mel amarum conficiunt, sicut de Apibus in Syria Absinthio insidentibus testantur Authores. Qualitate & dignitate nihil hercle hoc Europæo melli concedit, in secundo gradu calidum, consistentia admodum fluida, clara & tenui: odore suavi quidem, sed silvestri, nec nimia aut ingrata dulcedine, nauseam parit, sed gratissimo acore, oxymelis instar, palatum afficit. Abstersoria qualitate, partiumque tenuitate, tantum stomachum, viscosis humoribus obsitum, abstergit, quantum calida languidum confortat. Intestina imprimis & renes, sive superius, sive inferius exhibitum, à cruditatibus vindicat, atque urinas promovet. Tum & infantibus ad abstergenda & demulcenda viscera, à reliquiis Variolarum & Morbillorum obsita, summopere prodest. Simplex vel compositum (ut in capite de Mulierum morbis dictum est) uteri intemperiei frigidæ summum adfert solatium.

Longæ durationis & magnæ dignitatis Vinum quoddam inde confici solet, fortissimum quidem & admodum abstergens. Sin temperatius placeat, hydromel vel mulsum ex aqua fontana, sine coctione, rori nocturno exponitur.

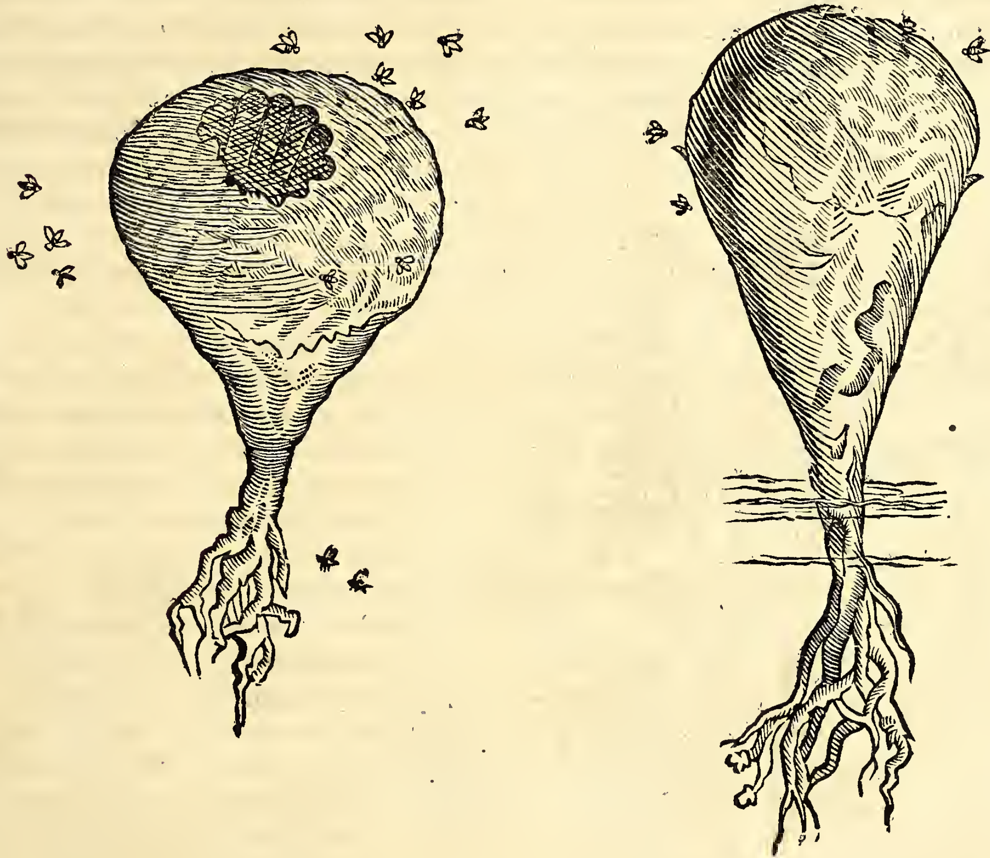
Pharmaca denique non solum, sed & cibos potusque quotidianos ingreditur decantatum hoc trium Apum mel, sicut in Tractatu de aëre, aquis, & locis dictum est: meritoque de illo idem prædicare licet, quod Plinius lib. XXII. cap. 24. testatur. Mellis naturam

naturam talem esse, quæ corpora putrescere non sinat: tum, multos exstitisse qui senectam longam mulsi tantùm nutritu toleraverunt. Hac solum adhibita cautione, ne biliosis, hepatis, renum & stomachi ardore laborantibus, nisi summe dilutum, exhibeatur.

Cera ejus, *Yetié* illis dicta, quæ nigricans est, Europææ postponenda quidem, sed ad emplastra emollientia & digerentia, contra mala è frigore nata, utilissima habetur.

Qui cum *Tapuys* Mediterraneis in desertis vixerunt, multas alias species Apum commemorant: quæ ut nomine & figura, ita & natura ab iis quæ enarratæ sunt, discrepant. Quædam enim earum in arboribus pumilis, quædam vero intra terram miris modis nidificant & mellificant, earumque Mel utcumque igne & fumo excitato colligitur. Sed quia præter instituti rationem est ea enarrare, quæ dubio aliorum relatu nixa sunt, iis supersedeo.

Porro, præter tot documenta fertilitatis circa Vegetabilia & Sensitiva marina, telluris æmula, accedit & illud, quod paucis à Paranambucensi littore milliaribus, piscatoris uncum citra intentionem contingat infigi vadis petrosis, & loco piscis spongias, coralla aliasque arbusculas marinas capi. Inter hæc inusitatæ formæ prodit spongiosa arbuscula, sesquipedis longitudinis, brevioribus radicibus, lapideis nitens vadis, & rupibus infixa, erigiturque in corpus spongiosum molle oblongum rotundum turbinatum: intus miris cancellis & alveis fabricatum; extus autem tenaci glutine, instar

Apum propolis, undique vestitum. ostio satis patulo & profundo in summitate relicto, sicut ex altera Iconum, probe depicta, videre licet. Ita ut Apiarium marinum vere dixeris. Primo enim intuitu è mari ad terram delatum vermiculis scatebat cæruleis, parvis, qui mox à calore Solis in Muscas, vel Apes potius, eosque exiguos & nigros transformabantur, circumvolantesque evanescebant: ita ut de eorum mellificatione nihil certi conspici datum fuerit, cum tamen cerosa materia propolis, Apumque cellæ manifeste apparerent. Atque ipsa Mellis qualiscumque substantia procul dubio urinatoribus patebit, ubi curiosius inquisiverint hæc Apiaria, eaque in natali solo & salo diversis temporibus penitius lustrarint.

CAPVT III.

Radix Mandihoca.

FRumento complures Indiarum regiones ad hæc uſque tempora caruerunt: ea tamen, quibus hominum & animalium ſuſtentatur vita, frumentique vicem ſupplent, deſiderari, benigna mater Natura noluit. Radix enim ſativa ſeu altilis, quæ *Mandihoca* Barbaris appellatur, in farinam redacta & in panem coacta, cum optimo pane ſimilagineo certat. Qua planta licet Angolæ & Hiſpaniolæ atque aliarum Inſularum incolæ gaudeant, (ubi radicem hanc *Yuca*, aliis Mexicanis *Quauhcamotli*, præparatam & in farinam redactam *Caſſavi* vocari Monardes teſtatur) Braſiliæ tamen naturalem, ſummoque ſtudio ibi excultam conſtat.

Plures hujus fruticis, quem *Maniiba* & *Manduba* Braſiliani vocant, dantur ſpecies: quæ licet prima fronte inter ſe haud differre videantur, tamen ab experientibus agricolis dignitate, caule, & colore diſtinguuntur, ac diverſa ſortiuntur nomina.

Quæ antequam explicem, monitum volo lectorem, ne in tanta nominum varietate (quæ in hoc & ſequentibus quibuſdam capitibus occurret) confundatur. Inter Barbaros enim Americanos non tantum, ſed & ubique terrarum quotuſquiſque in eo variat ac diſcrepat. Nam interdum unaquæque res multis nominibus à quibuſdam deſignatur, quæ apud alios nomina ſunt diverſorum piſcium & herbarum. Interdum idem nomen à diverſis authoribus, diverſis rebus naturalibus poſitum eſt. Aliter enim Plinius, aliter Gaza, aliter alii Latini explicarunt monumenta veterum Græcorum. Ex quibus inutilibus amphibologiis haud levis exſurgit moleſtia, & in exquiſita rerum cognitione obſcuritatem creat. Quapropter ego non ſine ratione cum Galeno optavi aliquando, res poſſe tradi ſine nominibus, ut ſophiſtis eriperetur decertandi & calumniandi occaſio.

MANDIHOCA.

Decantatæ itaque hujus fruticis prima ſpecies à maris accolis Braſilianis vocatur *Mandiibabuára*, *Mandiibparata*, & aliæ albicantibus radicibus & truncis, *Mandiipéba*, *Mandiipuçú*, *Mandiibimána*, *Aipi*, (quæ iterum ſuas habet ſpecies) *Tapeçíma*, *Aipipóca*, *Mandijupéba*, *Aipimacaxera*. Hæ novem poſteriores rubentibus ſunt & lacteſcentibus radicibus & caulibus. Omnium harum ſtirpium radicibus ſolum *Mandihoca* nomen inditum, & alimentoſis, medicamentoſis, venenoſiſque qualitatibus, licet impari inter ſe gradu, pollent. Quas proprietates, utpote admiratione digniſſimas, penitius introſpexiſſe operæpretium erit. Hæ frutices omnes eleganti ac ſtellatim ſeſe explicante ſunt folio. Caule recto, nodoſo, hominis ſtaturam raro excedente. Ejus craſſities pro fœcunditate ſoli, cœlique temperie, varia. Florem fert exiguum, ſemen autem, Ricini Americani ſemini ſimile, ſed inutile. Reliqua ex ipſa planta ad vivum depicta cognoſcere licet.

Fru-

Fructum vero ſubterraneum, ipſam ſcilicet radicem eſculentam *Mandihocam*, Paſtinacæ haud diſſimilem producit, quæ lacteum trahens ſuccum, ab oculis prorumpentibus, è trunci internodiis natis, hoc liquore egregie intumeſcit.

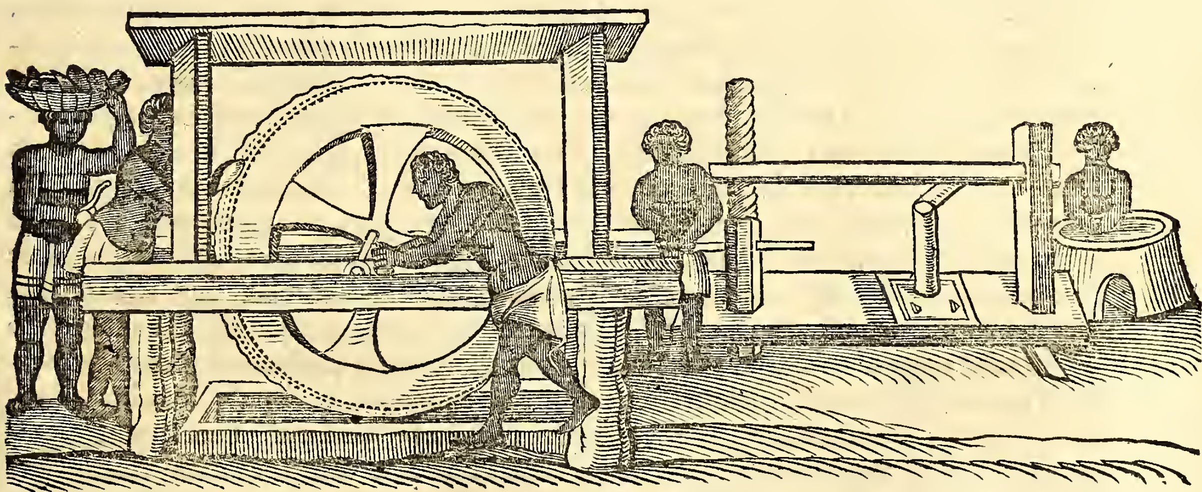
Terra minime gleboſa aut irrigua, ut Canna ſaccharifera, gaudet, ſed ſicca potius, ſitiente & montoſa, atque in tuberculos, quaſi à talpis, egeſta. Adeo humiditatis omnis inimica eſt, ut æſtivis dumtaxat menſibus terræ committi velit, idque locis apricis ac minime umbroſis. Quod, ſicuti in hac, ita in quavis plantatione obſervandum, quia guttatim ex arboribus deſtillans aqua perquam noxia habeatur. Cum adeo acclive & arenoſum ſolum requiratur, malunt incolæ denſiſſima demoliri nemora, demolita exurere, eaque arvis & ſegetibus (*Chocas* Luſitanis) deſtinare. Extra terram duobus vel tribus ſurculis germinant, qui, ubi octavo, decimo & duodecimo menſe liqueſcere cœperunt, pro ſemine ſunt. Hoc frugum noſtratium diſcrimine, quod *Mandihocæ* nihil de fructu decedat ad ſui propagationem, noſtris decedat, quibus ipſi fructus ſementem faciant. Per radicem nulla poteſt fieri tranſplantatio: nam ea extracta è terra & tacta ſtatim moritur.

Tres hujus plantæ trunci, frondibus ſpoliati, figura propemodum pyramidali, haud profunde ſimul terræ grumis, trium circiter pedum inter ſe diſtantia, inſeruntur, prominenteſque ad palmæ altitudinem, ſuperius ſe invicem amplectuntur. Qui foliis licet denudati, novis tamen ilico veſtiuntur, nec quicquam radix inde detrimenti patitur, modo caulis integer & illæſus maneat.

Dignitate & mole excellit *Mandihoca*, ſi anni terræque temperies ſicca fuerit: tunc enim quælibet radix ſeſquipedem, vel duos, interdum etiam tres pedes longa evadit, craſſitiem habens brachii, vel etiam cruris humani, quando ſatis adoleverit.

Ratio habenda ut ager à zizaniis, quæ valde ſuppullulant, ter quaterve repurgetur, donec plantæ adoleverint, ad octo nimirum vel decem menſium ſpatium. Maturitatem aſſecutæ radices, quod annuo circiter à plantatione ſpatio fieri ſolet, ad tertium vix ſub terra durant; altero tamen plerumque anno pars illarum putreſcit & corrumpitur; ideo ad ſummum linquuntur annuo ſpacio, & de novo per taleas plantantur. Ingruente nimiæ humiditatis neceſſitate, exſcindi ſtatim poſtulat, ſex menſibus ante juſtæ maturitatis tempus.

Mandiba, quæ vocatur *Mandiibumana*, omnium citiſſime creſcit & matureſcit, atque optima inde conficitur farina. Hæc planta maxime gaudet ſolo arenoſo & magis ambuſto quam reliquæ. Primaria omnium, inque quotidiano uſu & lucro, producitur quidem promiſcue in quavis terra, vocaturque *Mandiibparati*.

E terra evulſæ radices, vix per triduum durant, etiamſi fideliter horreis recondantur. Mundatæ, & à cortice, quem tenuiſſimum habent, liberatæ, molæ truſatili, cujus Iconem hic exprimimus, à duobus hominibus circumactæ, admoventur, ferrique cuſpide conteruntur; & contuſarum radicum farinam excipit alveus. Alii radendi modi pedetentim exoleverunt, ob majores labores & ſumtus. Pauperibus tamen uſus Scobinæ manualis ſupereſt, quæ ab Indigenis *Tapiti* nuncupatur. Raſura deinceps torculari vel prælo ſubjicitur, quo magna vi humor ille ſuperfluus & noxius exprimitur,

ut ſicca atque abſque ulla humiditate maneat. Mox cribro, *Vrupeba* dicto, percolatur. Exinde planefacto fictili aut æneo injicitur, in quo ſubſtructo igne circumagitatur tantiſper donec coquatur. Semicocta verò, & adhuc mollis, eſculenta eſt, & vocatur *Farinha relada*, quod eſt Farina cocta non exſiccata. Reliquum quod ſupereſt, & reſervare volunt, ſupra majorem vel minorem ignem pro arbitrio miſcent, atque exacte ſiccant. Farina enim hæc quo plus exſiccata & excocta, eo durabilior eſt. Optime tamen ſiccata & fideliter ab aëre defenſa, ultra annum vix ſervari poteſt: nam ſi vel leviſſima uligo eam infecerit, corrumpitur, unde non parvam militum ſtragem in caſtris exortam vidi. Quapropter noſtri, Barbaros imitati, eam in bolos, quos vocant *Bejus*, paſtillos & liba cogunt, ſuperque craticulas modico igne induratam in penu aliquandiu recondunt.

Ex hoc frutice expreſſo manat liquor, *Manipuera* Barbaris dictus, qui vaſi infuſus poſt duas horas fundo adhæreſcit: ex quo alia fit Farina, melior priori, ac majori affluentia floris; quam cremorem de *Tipióca* vocant. Ex aqua Farinæ, in fundo ſubſidente, bolos quoque conficiunt, *Tipiocéto* dictos, optimi ſaporis. Tum Gummi quoddam ſeu potius amylum ex ea fit, atque eidem uſui inſervit. Hic liquor *Manipuera*, quod dulcis ſit ſaporis, ab animalibus avidiſſime hauſtus, vi quadam venenata, ea ſtatim exſtinguit: ex radice tamen non expreſſus (quod mirum) cætera animantia, excepto homine, nutrit.

Præterea è radice, à Sole exſiccata, alia fit Farina & pollen albicans, imo & panis ſiligineus & biſcoctus, qualis è tritico (cui & ſimillimus eſt) pinſitur. Hoc alimentum integrum & non comminutum pro jumentis & pecoribus, quibus in pabulum cedit, reſervatur.

A vermibus, & integris formicarum cohortibus, hæc planta miſere ſolet infeſtari, magno agricolarum incommodo: non ſolum folia atque caulem, ſed ipſam quoque radicem depopulantur ferarum greges & animalia domeſtica. Ipſi Braſiliani, Æthiopes, & noſtratium non pauci, hujus plantæ folia amant adeo, ut contuſa, cocta & probe condita pro cibis & lactucis apponant; quæ in maſſam efformata, *Maniçóba* nuncupant Braſiliani.

Porro radix hæc quatuor aut quinque dierum ſpacio in aqua macerata & emollita, *Mandiopiba* dicitur, quæ aſſata maxime ab agreſtiori Indorum & Barbarorum multitudine expetitur & manducatur. E ſedimento hujus conſiſtentiæ, Farina mollis, notæque melioris, conficitur: quam Braſiliani *Vipéba*; Luſitani *Farinha freſca* cognominant.

Ex *Mandihoca* contuſa, butyro & ſaccharo, inſignes fiunt boli vel paſtæ, ad edendum optimæ.

Pultis denique genus præparant ex *Mandiopeba*, quod nomen accepit *Mingau-petinga*.

Mandihoca illa mollis, illis *Puba*, igni impoſita exſiccatur; exſiccata appellatur *Carimá*. Ex hac Afri panem optimæ notæ conficiunt, quem *Muſam* vel *Angu*, interdum *Enfonde* appellant. Omnium autem præſtantiſſimum pultis genus condiunt, quod vocant *Mingau de Carimá*, cui aromatum loco momentum piperis Braſilienſis, & floris *Nhambi*, admiſcent: quod optimi cum ſit ſaporis, ſanitatique conducat, frequens in prandiis eſſe ſolet; nec ſuaviter ſe vivere exiſtimant niſi hoc alimento utantur. Sanis æque atque ægris ejuſmodi pultes, emulſiones, atque adeo ptiſanas ſaluberrimas inde confectas, exhibent. *Tipióca* ſiquidem, & *Carimá*, pota, vel ſyrupi ſpecie cum aqua florum Auriacorum & pauxillo Sacchari exhibita, antidoti loco plerumque eſt. Quantæ porro dignitatis *Tipióca* & *Carimá* ſint, in deſcriptione morborum Endemiorum ſatis explicavi. *Tipióca* enim, ſi multa lotione defæcata atque exſiccata, probe ab omni humiditate reſervetur, Tabidis & Dyſentericis, ex arte propinata, medetur. Febricitantes, animo deficientes, veneno infectos reſtituit Præter hæc, violento exercitio fractis vires recuperat, ſudoreſque immodicos compeſcit, Ptiſana illius ſimplex. Quaſcunque Hæmorrhagias, imprimis ex vulnere inflictas, tum intus aſſumta, tum emplaſtri forma applicata, cohibet.

Ex *Macaxera* optimum fit Vinum, ſerum lactis ſapore referens. *Mandihoca* raſa, vulneribus & ulceribus antiquis impoſita, ea mundificat, atque attemperat.

Manipuera cocta craſſeſcit pultis in modum, alimentoque convenienti exiſtit. Quod ſi Oryzam & Saccharum, cum aqua deſtillata ex floribus aurantiorum ſuperinfundas, Conſervæ gratiſſimæ formam induet, mutatoque nomine *Marmelada de Mandihoca* appel-

appellatur. Postremo illa species *Macaxéra*, præterquam quod vicem Farinæ prædictæ suppleat, igne etiam assata, absque ulla alia præparatione, comeditur, ac *Macapéra* appellatur.

A cæteris radicibus abstinendum est, quod præsens sint venenum. Dantur enim quædam, quas citius combusseris, quam ut virus suum deponant, & ad edendum idoneæ reddantur. Quin ipsi Indigenæ, olim minus exercitati, in separatione alimentosi & venenosi, multoties mortem oppetierunt: nunc eruditiores facti, non solum illis præcipuo existit vitæ sustentaculo, sed omnibus Europæis in America degentibus. Idque pani triticeo præferre non verentur, licet minoris habeatur nutrimenti.

Æthiopes & Brasiliani inter edendum pugnos Farinæ plenos in os injiciunt, ut manu quoque longius ab ore remota, vix tamen mica pereat. Raro aut parum inter prandendum potu utuntur, quod farina aquam nimis imbibat, & stomachum inflet.

Cum aratrum ejusque usus hic ignoretur, & improbi ac multijugi laboris tædia declinent, facilem hanc & minus ærumnosam agriculturam, tam vitæ ac rei familiari tuendæ, quam æri corradendo, egregie adhuc amplectuntur. Quippe unius dumtaxat mancipii industria & labore, centum tuberculos, aliquando unius diei decursu absolvunt. Hujus autem Farinæ una, quæ viginti cantharos nostrates continet, aut sesqui *Alkeira*, hoc est, modius unus aut sesqui, homini robusto & laborioso, in mensem integrum plerumque sufficit. Quem modium sex aut septem aut ad summum octo solidis comparaveris.

Hæc sunt quæ usu & sedula in hanc radicem inquisitione, à rusticis & mea experientia rescisce re potui; quæ fusius & explicatius persequi volui, quod hæc planta ubique frequens sit & domestica, tamque excellentis usus, ut vastissimi orbis Americani incolis abunde victum suppeditet.

MANDIHOCA Silvestris.

Tapuyeri, vita & moribus agrestiores, nec *Mandihocam* hanc, nec quicquam simile plantant, sed arborum fructibus, variis herbis & melle agresti se sustentant. Inter radices quas comedere amant, est *Mandihoca* quædam silvestris, sponte proveniens, frutexque arborescens: cæterum sativæ simillima, si caulem & folia consideres, verum dignitate longe inferior. Mediterraneis *Cuguaçucuremia*, maris accolis *Cuaçú-mandiiba* dicta. Cujus Iconem expressam hic videre est.

CA-

CAPVT IV.

Copaíba.

PLerique Americani communi nomine omnes Reſinas odoratas & Gummi vocant *Copal*, variaſque illarum ſpecies peculiaribus diſtinguunt nominibus. Ita & Braſiliani Arborem hanc reſiniferarum facile principem *Copaliba* vel *Copaiba* nominarunt. In denſis nemoribus mediterraneis hæc ſatis procera reperitur: cui lignum rubrum quaſi minio tinctum, adeoque durum ut ex eo aſſeres latiſſimi fiant. Foliis eſt ovalibus, cum pediculis & nervis craſſis poſtica parte maxime eminentibus. Flore eſt pentaphyllo rotundo. Fructus inſtar ſiliquæ & coloris nigricantis ubi maturuerit, qui facile aperitur, continens nucleum nucis magnitudine & figura, coopertum cuticula nigra, quæ pauca pulpa lutea, lenta, molli, eduli quidem ſed non ſaporoſa, ita ut inter fatuos fructus numeretur, ut ſolet in Arboribus balſamiferis. Simiæ has ſiliquas depopulari amant. Ego eas menſe Maio & Iunio collegi, & mox ſemigerminatas mandavi terræ, atque læte provenerunt. Pinguis & odoriferus autem ille liquor adeo celebratus, ab inciſo cortice ad medullam uſque, Luna plena, tanta quantitate deſtillat, ut ſpatio trium horarum, ad duodecim libras olei effundat. Sin nihil forte profluat, ſtatim vulnus cera aut argilla obturandum eſt, ne quid effluere poſſit, & duabus poſt hebdomadis cum fœnore moram compenſaſſe videbis. Non adeo frequens in Præfectura Parnambucenſi hæc Arbor, quam quidem in Inſula Maranhon, ubi valde luxuriat, unde quoque copioſe illius Balſamum ad nos affertur.

COPAI'BA.

Non autem ſolum mirifica pollet vi mundificandi & conſolidandi, & ad quævis vulnera (imprimis nervorum) prima intentione reſtituenda, morſuſque ſerpentum curandos & cicatrices tollendas: ſed & ab omnibus pariter incolis, & à me, interne exhibitum, inſignem præbere utilitatem, obſervatum fuit. Tam ſuavis tamen odoris, ſicut Maffæus vult, non eſt. Calidum in ſecundo gradu, craſſum, valdeque pingue & reſinoſum. Ejus ſalutares vires nunc denuo in circumciſione Iudæi experiuntur: qui ſanguinem ex vulnere illo crudeli profluentem feliciter admodum eo coërcent, cum antea vulnus eſſet curatu difficile, & non paucis exitium intuliſſet.

Pectori, ad ſtomachum languidum, ventri ad colicos frigidos cruciatus, illitum conducit. Guttulæ aliquot convenienter exhibitæ per os robur addunt viſceribus, il-

liſque

lisque tonum reddunt: fluxiones muliebres, cursus ventris & gonorrhœas quoque sistunt. In anum per clysteres, in penem per syringam cum Saccharo ex aqua plantaginis, vel oleo rosarum dissolutum, adversus eadem mala prospero successu injicitur.

CAPVT V.

Cabureiba sive Balsamum Peruvianum.

INter arbores infructiferas primaria est *Cabureiba*. Quarum duas species, non in habitata Brasilia, sed in remotissimis desertis trans immensa illa montium juga, vidi. Vtraque est excelsissima, vastissima, & odorifera, sed cortice & ligno differentes. Altera rubescentis est coloris, odoreque Cedro Brasiliensi, quæ Incolis *Acaiacatinga* dicitur, non dissimilis. Altera, de qua nos in præsenti agimus, folio est exiguo, instar Myrti, cortice cinereo, digitum crasso, tenui membrana miniati coloris, exterius cooperto, sub qua flavus liquor, quo totus cortex turgere solet, latitat, qui vetus gratiorem spirat odorem quam si recens sit, fitque consistentiæ crassioris & coloris punicei. Cortex contusus & in massam redactus, suavissimos efficit globulos, & alia multa. Lignum illius singularem usum præbet in ædificiis.

CABVREI'BA.

Revirescente arbore circa Februarium & Martium, Luna plena, ex læso cortice, pendulis vasculis, excipitur hoc Balsamum fragrantissimum *Cabureiçica* dictum.

Ædes non solum, sed Lucos integros gratissimo odore, Peruviano perquam simili, inficit. Substantia est compacta & tenaci, sed calefactum sequaci & ductili. Circa fluvium potissimum *Ieneiro* & in districtibus Divi Vincentii & Spiritus Sancti, quam in Parnambucensi, crebrius reperitur, licet non adeo magna quantitate inde ad nos deferatur.

Ad internos & externos affectus non inferiori gaudet qualitate quam *Copaiba*. Calidum & siccum est in secundo gradu, dissolvens, digerens & confortans. Aliquot illius guttulæ per os jejunis exhibitæ, Asthmati prosunt: intemperiem quoque ventriculi, viscerum languores inveteratos corrigit: tepidum pectori & hypochondriis illitum, eorum oppilationes & frigiditates tollit. Irrigatione & frictione capitis & cervicis ex panno rubro, corroborat cerebrum, & præservat à Paralysi & Spasmo; imo debilitatum omne nervorum genus in pristinum vigorem restituisse, sæpissime hic sumus experti. In nervorum puncturis acrimoniam saniei, unde tot dolores & convulsiones oriri solent, retundit.

Cæterum Lusitani æque ac Brasiliani adversus vulnera & morsus venenatorum animalium inesse illi virtutem quandam singularem testantur, ad quam animalia, instinctu

solo

ſolo naturali confugientia, corticemque deterentia, parti læſæ præſentiſſimum inveniant remedium. Quæ omnia in Caſtris & Noſocomio noſtro, tum imprimis militibus ictis à feris atque Barbaris, mecum per deſerta peregrinantibus, comprobavi. Quippe ſolo hoc eximio Balſamo recenter ex ipſis corticibus collecto, vulneratos & luxatos reſtitui.

CAPVT VI.

Acaiaiba, & fructus ejus Acajú.

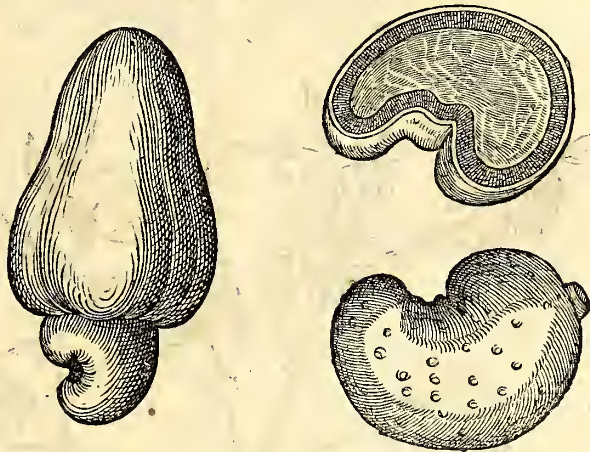
QVantum lenta ſolent inter Viburna Cupreſſi, tantum inter cæteras Braſiliæ Arbores eminet ***Acaiaiba***, divino beneficio harum regionum incolis conceſſa. Quæ ut aſpectu pulcherrima, ita multifaria virtute celebratiſſima. Ac quamvis umbroſa & patula, ramiſque multis ſpecioſa, non tamen adeo in altum exſurgit; ſed cum revera Malus ſit, variis & ſinuoſis flexibus ſeſe incurvat, ramis humum verſus dependentibus. Eſt duriſſimo ligno, à naupegis valde expetito, ac Gummi optimo

ACAIAÍBA.

turgente, quod ſua ſponte æſtivis menſibus erumpit, ob facultatem, pellucidum colorem, fragrantemque odorem, Arabico vix cedens. Foliis eſt, ſi nervos, ſi figuram ſpectes, Iuglandi ſimilibus, ſed fragrantioribus, nec aromaticum odorem deponentibus niſi diſtillatione forti. Multo autem magis odorifera illa folia, quæ verno tempore Braſilienſi pullulant, & hinc quidem pulchre & ſature rubicantia paſſim in ſilvis videas, annuaque folia, tamquam inutilia, detrudunt circa hibernum tempus. Floſculos fert pentaphyllos multos juxta ſe poſitos, & in una umbella ad centum uſque conjunctos: in cujuſque

cujuſque medio ſtaminulum cum exiguo capitello habentes. Cum primo erumpunt, quod fit potiſſimum initio Septembris, ſunt candidi mox incarnati coloris. Odore fragrantiſſimo Liliorum convallium æmulo integras ſilvas replent. Flori ſuccedit caſtanea ex qua excreſcit pomum oblongum conſtans ex carne ſpongioſa ac lenta acinis & ſeminum cellulis diſtincta, ſucco dulci acido aſtringente turgens. Qui ſuccus adeo maculat linteamina ferrugineo colore, ut nulla arte elui poſſit antequam arbores denuo floreant. Liquor hic recens albicat inſtar lactis ſaporis aſtringentis, cujus color & ſapor paulatim pereunt fermentando, manetque fortis & inebrians. Exterior pomi pellicula tenuiſſima partim flaveſcens, partim rufeſcens, ita ut pro vario naturæ luſu celeberrimus hic fructus, figura, colore & ſapore inter ſe diſcrepet. Caſtanea ut & nucleus renis ovilli figuræ ſunt, hic tenui pellicula, illa craſſo & ſpongioſo cortice cinereo veſtitur, in quo oleum acre & admodum mordicans latet, ut ſi quis illud incaute ore attigerit, labia & linguam ignis modo urat. Vt oleum in cortice abſumatur ſub cineribus caſtanea torretur; hinc malleo contuſa, nucleus eximitur, qui vel ad annos incorrupte conſervatur, vel recens comeditur, adeoque ſapit toſtus ut caſtaneas longe antecellat.

Braſilianis vero non minus quam Arcadibus olim Quercus, pomum hoc, tum glans ei adhæreſcens & ſuperinnaſcens, à tot jam ſeculis, vitæ ſolatio fuerunt. Bella, quæ frequentia inter illos excitari ſolent, ex parte hujus fructus amore geruntur. Victores enim caſtris poſitis loci expugnati poſſeſſores tamdiu manent, donec omnem arboris fructum depaſti fuerint. Ætatem exinde ſuo more dimetiuntur, nam ſemel in anno dumtaxat provenit, idque menſibus Decembri, Ianuario & Februario, tunc enim deficit ſub latitudine Parnambucenſis Præfecturæ; quia meſſis tempora pro ſitu regionis mutari ſolent. Sole redeunte à Tropico Capricorni, terra iis irrigatur aquis quas pluvias de *Acaiú* appellant, quibus ſi non prorſus deſtituatur, nec nimium obruatur glandifera & pomifera hæc arbor optime cum Barbarorum meſſe & vindemia agitur.

Caſtaneæ autem ſeu glandes pingues & ſecundo gradu calidæ. Crudæ ac recentes, ſi cum vino & momento ſalis manducentur, juglandes guſtu referunt; ſin aſſatas aut ſaccharo conditas malueris, multo ſuaviores, & durabiliores comperies; quapropter quoque pro deliciis inter bellaria apponuntur: Oleum quod ſub ejus putamine latere dictum eſt, herpeti medetur. Calidum eſt à tertio ad quartum gradum, cancroſis & malignis ulceribus vitioſa carne laborantibus, adhibetur. Lichenes quoque, & pedum vermiculos *Bicho* dictos, expugnat. Matureſcente autem caſtanea ipſa cum oleo intus contento ſenſim miteſcit, ac vim ſuam maxima ex parte deponit.

Incolæ arboris Gummi redactum in pulverem, ex liquore convenienti propinant mulieribus obſtructione menſtruorum laborantibus.

CAP. VII. *Iabuticába.*

EST arbor recta procera atque elegans, vaſtiſſimis ornata ramis: fructum fert cinerei coloris parem magnitudine Limonii, ſucco dulci, tenui pellicula inſtar uvæ bene maturæ: qualitatis temperatæ atque ſalubris, febricitantibus jucundiſſimum. Non fert flores, ſed fructus in tubere, qui ab ima radice uſque ad ſummitatem ramorum ita per totam arborem conjunctim catervatimque extuberant, ut continuus potius racemus, quam arbor videatur.

Species quædam hujus arboris invenitur in ſilvis *Pagi Tahuçurána*, ſed fructus fert minime cum aliis comparandos. Ex quibus Incolæ exprimunt vinum delicatum & dulce, quod niſi ſtatim ebibatur deterius fit, & in acetum convertitur. Vtraque hæc arbor niſi in vaſtis ſilvis Mediterraneis, & frequens eſt in Præfectura S. Vincentii, teſte Emanuele de Morais: Eam enim fateor me nondum vidiſſe, licet non perfunctorie tam elegantem arborem in ſilvis mediterraneis quæſiverim.

CAPVT VIII.

Içicariba, & illius Gummi Içicá, sive Elemni.

IN arenosis & effœtis nemoribus excelsa reperitur arbor gummifera, quæ à Barbaris *Içicariba* appellatur à lacryma quam fundit, quæ ipsis *Içicá*, Lusitanis *Almaçiga* dicitur. Arbor hæc Fagi in modum crescit, caudice non ita crasso, cortice glabro & griseo. Folia fert in ramulis, duo semper sibi invicem opposita & tertium solitarium in fine. Sunt autem pyri foliis similia, oblonga, anterius acuminata, crassa instar pergameni, læte viridia & splendentia, nervo secundum longitudinem, & venis oblique discurrentibus. In ramulis ad foliorum exortum copiosi pronascuntur flosculi, racematim seu verticillatim positi sive congesti, parvuli, quatuor foliolis viridibus constantes, stellulæ pene figura: Foliola autem illa in ambitu lineola alba sunt circumdata, & in medio exstant staminula aliquot flavescentia. Post florem sequitur fructus, figura & magnitudine Olivæ, colore autem Mali granati, intus habens pulpam odoriferam, uti & lacryma est arboris. Cortex exterior si manu vel paulum mulceatur, insignem mox odorem de se fundit.

ICICARIBA.

Interior cortex alte vulneratus, plenilunio imprimis, statim, nonnumquam postridie, aut tertio post die Gummi seu Resinam fundit odoratissimam (odoris instar Anethi recentis contusi) præstantissimamque, colore albicante & virescente. Est Gummi Elemni plane simile, quod tamen nostro officinarum, utpote recentius, odore, & qualitate efficacius. Calidum est ad tertium gradum, primum molle, mox indurescens, præcipue frigefactum. In omni topico, sive simplex, sive compositum, ad vulnera aperta & ad interiora mala, ex frigore potissimum nata, adeo expetitum, ut profanum habeatur illud aut ignorasse aut non applicuisse. Hoc, cum partim rusticorum indulgentia ad me allatum, in quotidiano usu esset, vix ulli umquam emplastro stomachali, vel ceroto corroboranti adeo sum fisus, quam huic. Viscera enim roborare, flatus dissipare & doloribus feliciter mederi aliquoties sum expertus; ita ut in frequentiori praxi hoc præ cæteris commendare, reliquisque omnibus præferre voluerim. Postremo, ad omnia quæ Gummi Elemni usurpatur capitis vulnera, licet gravissima, eaque sanat, ac prima intentione restituit.

Ejusdem arboris & Gummi meminit quoque Fr. Ximenes in nova Hispania.

CAPVT IX.

Arbor Ietaibá, & illius lacryma, Anime.

RAriora quidem aromata & balsama, pro sua fertilitate, hic Brasiliæ tractus profert, quoad rescíscere potui, quæ tamen gummi & lacrymarum copia compensat. Inter hæc perpetuo virore conspicua nemora, præsertim in Paraybæ districtu,

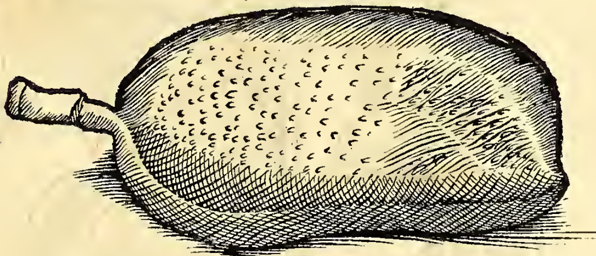
districtu, spissam & speciosam producunt Arborem *Ietaibá*, ligno duro, albo, ædificiis & machinis aptissimo, cortice lento, punctulis ex albo flavescentibus variegato, & hinc inde clypeiformibus maculis, ex albo subflavescentibus. In ramis continet folia duo vel tria sibi opposita figura parva, sed oblonga, viridia, ad tactum lævia, nervo secundum longitudinem & venulis transversis, eleganter inferius conspicuis, prædita. Fructum fert in siliquis oblongis compressis duriusculis, coloris hepatici & quasi lævigati. E siliqua fracta promanat substantia mollissima filamentosa subincarnati coloris, saporis farinacei & subdulcis, quæ cruda edulis est. Huic farinaceæ substantiæ tres utcunque lapides compressi glabri nigri involvuntur, figuræ & magnitudinis dactylorum.

Resina odorifera arboris ab Indigenis *Ietica-çica* nominatur; Lusitanis vero *Anime*, ob similitudinem quam habet cum *Anime* Novæ Hispaniæ.

Hoc Gummi per meatus corticis interiores decidere certissimum est; illud enim, tellure effossa, sub arboris trunco & radice occultatum extrahere solent. Quod potissimum fit sub finem æstatis mense Februario. Monardes ex vulnerata arbore, in Nova Hispania, colligi testatur, haud aliter quam Mastiche aut Thus. Eo non solum Medici, sed & vulgus familiariter utuntur, præcipue in capitis doloribus à frigore natis. Solus autem illius suffitus ad roborandum non

IETAIBA' ARBOR & FRVCTVS.

ſolum caput, ſed & reliquas corporis partes frigore affectas, valet. Suaviſſimi eſt odoris, & facilis conſumptionis. Calida & ſicca in ſecundo gradu. Cæterum vi quadam aromatica & peculiari ſuo calore hoc Gummi præſtare, ac partibus nervoſis illitum, vel emplaſtri forma applicatum, prodeſſe, multi mecum experti ſunt.

Folia arboris contuſa lumbricos enecare, ſi exhibeantur, conſtanter Indigenæ affirmant.

Interior corticis ſubſtantia raſa, & aquæ impoſita, contra ventriculi ventoſitates, ad potiunculæ formam præparatur, alvumque ſimul movet.

CAPVT X.

Caaopiá.

HVmilis ac tenera hæc Arbuſcula guttifera, à Luſitanis *Pao de Lacra* appellatur, quod gummi ſeu gutta quædam viſcoſa ex cortice ejus defluat. Paſſim & è quovis terræ genere progerminat. Ligno eſt lento, cortice è cinereo rufeſcente: diſpeſcitur in multos ramos. Folia habet ſolida, inferiori parte ex viridi quaſi rufeſcentia & aſpera, ſuperna dilute viridia & ſplendentia. Florum in umbellas congeſtorum rudimenta ſunt globuli brunni, magnitudine lentis, qui ſucceſſu temporis protrudunt flores quinque foliolis conſtantes, exterius ex viridi flaveſcentis coloris, interius tomento albo veſtitis, & ſtaminulis luteis ſubtilibus repletos. Poſt flores proveniunt baccæ, primo virides, magnitudine ceraſi, rotundæ; quæ diſſectæ ex molli, quo teguntur, cortice, ſucci multum eleganter flavi exſudant; intra corticem autem continetur pulpa alba conſtans meris cylindris juxta ſe poſitis, qui ſibi invicem cohærent. In extremitatibus ramorum, qui rudimenta aut flores ſuſtinent, ſemper duo foliola acuminata brunni coloris compacta ſunt invicem, quaſi ſemiglutinata eſſent, & haſtam ſive venabulum referunt: hæc decerpta ex pediculo croceum humorem emittunt.

CAAOPIA'.

Florent hæ Arbores potiſſimum menſe Novembri & Decembri: Ianuario & Februario baccæ ſunt maturæ.

Si cortex medius hujus arboris incidatur, præſertim quando florere incipit, & linquatur per unum atque alterum diem, exſudat lacryma croceo-rubra, egregia, coagulaturque; quæ initio mollis, poſtea indureſcit. Convenit colore & conſiſtentia cum *Ghitaremi* ſive *Gutta gamba*, & eodem fere

fere modo purgat. Est è flavo paulo rufioris coloris, quam illud, nimirum ſiccatum; nam molle, croceum tingit colore luteo ſive aureo paullo ſaturatius. Diſſolvi poteſt eodem modo in ſpiritu vini, & tincturam facit croceam. Nonnumquam ignes luculenti ſtruuntur juxta arborem, quorum poteſtate cortex dehiſcit, majoremque fundit lacrymæ copiam, quæ in maſſam coacta in uſum Medicinalem ſervatur. Quod à me primum tentatum, optime ſucceſſit.

Olim affrictu hujus Reſinæ, in aqua diſſolutæ, impetiginem tollebant. Licet autem tantæ efficaciæ non ſit, quam Gutta Camboides, vulgo Gutta gamba (quod an inſitæ tarditati, an præparandi modo ſit imputandum, dubito) tamen à drachma dimidiata, ad drachmam unam, per integram noctem in aceto ſquillitico, aut ſpiritu vini macerata, & ex vino propinata, ventrem ſolvit, fortiterque per inferiora exonerat. Meo tamen judicio rectius faciunt, qui dilutum ex aceto prædicto, in pilulas accedente ſtimulo conglobant, quam qui potiones ex illa conficiunt; quod ob tenacitatem difficillime ſolvatur.

CAPVT XI.

Palmæ Braſilienſes.

PLurima Palmarum genera producit Braſilia. Quarum aliquæ ſponte creſcunt in ſilvis, ut *Inaiá*, *Carnaiba*, *Tucún*, *Vrucurí*, *Giçára*, *Aqué*, *Iráiba*, *Airí*, *Miriti*, *Maraiáiba*, *Gioçará*, & aliæ: Quædam vero aliunde huc olim tranſlatæ & quaſi nativæ factæ, ut *Cocoeiro* & Palma dactylifera.

PINDOVA.

Inter Silveſtres indigenas frequentiſſima eſt, quæ *Inaiá* Braſilianis, vulgo Luſit. *Pindóva* nucifera dicitur. Eximia & procera eſt arbor, denſiſſima nemora conficiens: lignum albicans & ſcabroſum corticis loco habet; ligni autem loco fungoſam & intus filoſam medullam facile combuſtibilem, è qua ſana & fortiſſima lixivia norunt conficere. Nullum præterea aut certe exiguum præſtat uſum: ad ornatum duntaxat ob inſignem altitudinem & ramos pulchre porrectos expetitur; iis ſiquidem eleganter comatis, & foliis radiatis utrimque veſtitis, Luſitani atria & templorum parietes exornant, Indigenæ vero loco tegularum tuguria ſua ad pluvias arcendas ſternunt. Fiſcellas quoque & vaſa viminea ex illis conficiunt. Folia autem hujus arboris non ita dependent in orbem, ut *Cocoeiro*, ſed maximam partem ſtant ſurrecta. Haud commode cæditur arbor, ob mollitiem qua ferri aciem obtundit.

Prope foliorum exortum, etiam rami proveniunt penduli, proferentes racemos, quatuor vel quinque pedes longos, plenos floſculis, poſt quos etiam racematim proveniunt fructus vel centum in uno racemo, ovi gallinacei figura & mole, aut etiam majore, faſtigium habentes acuminatum: altera extremitate inſident calici vel cupulæ, ut Nux pinea, foliis triangularibus conſtanti.

 Maturus

Maturus fructus exterius ex viridi flavescit, vel etiam brunescit. Cortex exterior filamentosus est, ut in *Coco*, verum haud crassus, sed duplam tantum habens ovi Gallinæ testæ crassitiem. Hic morsus detrahi potest: illo detracto apparet pauca caro crocei coloris, vix ullo manifesto sapore prædita, quæ à Nigritis cum farina comeditur. Caro autem hæc ambit nucem durissimam, instar *Coco* ovalem, ejusdem fere crassitiei, sed sine foraminibus. Hac fracta, apparet in cavo, per interstitium more Iuglandium distincto, nucleus magnitudine Iuglandis, albus, duriusculus, paulo siccior, neque tam suavis ut *Coco*. Colliguntur per totum annum, & nuclei tam ab indigenis quam advenis comeduntur, *Inaia-miri*, id est, *Cocos* parvæ Indigenis dictæ.

Oleum insuper optimum inde exprimitur, album & jucundi odoris, quod, quia refrigerat, defectum rosati sæpe supplet: & cum recens est, in cibis; cum vero vetus, ad lucernas usurpatur. E fructus quoque cortice aliud non ignobile & magis flavum elicitur, sed minus refrigerans, quod tamen ad multa mala emollienda adhibetur.

E fastigio Arboris Gummi pellucidum, odoratum & pulcherrimum fluit, quod in locum Arabici nonnumquam venit. Postremo medulla coloris albicantis, & recentem Iuglandem resipiens, in vertice ligni continetur, optimum alimentum si cum pane & sale comedatur.

CARNAIBA I.

CARNAIBA II.

Circa Diœcesin *Parayba* è remotissimis nemoribus ad hortos ob elegantiam traductæ Palmæ conspiciuntur, quarum brachia sive rami caudam Pavoniam æmulantur. Barbari *Caranaibam* & *Anachecariri*, Lusitani *Tamar* appellant, forte, quod fructus Dactylis similes ferat. Est autem arbor Palmæ dactyliferæ altitudine, habens lignum rufum, durum, crassis nervis intus constans, nullius tamen usus: cortex exterior griseus & cartilagine à terra ad aliquod spacium squamatus, squamis ordine cochleatim positis; quæ

primo

primo longiores, sensim fiunt breviores, imo tandem decidunt superne: nam Arbores adultiores caudicis superioris medietatem habent glabram, inferiorem solum squamatam. Squamæ enim nihil aliud sunt, quam ramorum qui exciderunt reliquiæ, arbore in altum surgente, & enascentibus aliis ramis. Arbor in summitate ramos suos orbiculatim expandit, directe sursum, deorsum, & ad latera, ut Palma dactylifera, sed longe elegantiori aspectu. Ramus quilibet duos vel amplius pedes longus, satis crassus, compressus in utroque latere, spinis duris nigris armatus, figura dentiscalpium referentibus.

Vnicum in cujuslibet rami extremitate folium rotundæ figuræ, est ita plicis donatum, ut manuarium fœminarum umbraculum, coloris viridis, ab extremitate ad medietatem fere introrsum sectum in multa alia carinata folia, foliis Palmæ dactyliferæ structura similia: quodlibet ex his sectis foliis duos circiter pedes longum. Duas has *Carnaibæ* species observavi sibi invicem multum similes, nisi quod mira foliorum & corticis conformatione discrepent, ut ex appositis Iconibus liquet. Vtriusque Arboris scapus interior egregie flammam concipit, & instar facis diu fovet; ita ut mihi per deserta peregrinanti solatio fuerit non solum ad illuminandum, sed ad abigenda quævis insecta & serpentes noctu vagantes.

Inter ramos folia ferentes alii prodeunt longiores, nimirum quatuor aut plures pedes longi, in multos ramos, & in ramulos lanugine albescente obductos, expansi alternatim, sive quasi ex vaginula prodeuntes. In ramulis hisce alternata serie existunt flosculi pallide flavi, sine pediculis, singuli tribus foliolis constantes.

Post flosculos illos proveniunt fructus, figura & magnitudine Olivæ; primum virides amari, non edules; mox maturi nigrescentes, evadunt dulces mense Februario: & licet nostratibus nullius usus, gentilibus tamen tam crudi quam præparati in deliciis habiti, *Tirade* nuncupantur. Tarde crescit hæc Arbor.

Folia apprime serviunt ad tegendas ædes & corbes.

Ex nomine suspicari quis posset, hanc esse Arborem quæ fundit Resinam illam, quæ hodie magna copia Europæ infertur ex America nomine *Caranna*. Verum teste Ximene, longe abest: siquidem Resina quæ ab Hispanis *Caranna* dicitur, ex longe alia Arbore fluit.

VRVCVRY.

Eæ vero quæ inter Palmas silvestres *Tucun* & *Vrucury* indigenis vocantur, in tantam proceritatem non excrescunt, multoque cæteris sunt humiliores, & minus cognitæ; quædam spinis asperrimis horrent, & ligno sunt ferreo; quædam vero sunt filis non spinosis, *Vrucuri-Iba* appellatæ. Flore ut *Gioçará*. Fructus (qui & *Vrucuri* vocatur) ferunt racematim ut *Pindóva*. Quilibet est Pruni magnitudinis, & cupulæ squamosæ insidens: cuticula grisea, pulpa lutea filamentosa, pauca, dulci, constans. Intus continet lapidem durum, in quo nucleus candidus, edulis. Lignum arboris ob perpetua filamenta contunditur, indeque Farina elicitur *Vrucurivi* dicta, Lusitani *Farinha do Pao* vocant: rufescentis est coloris, & defectu edulis Farinæ de *Mandihoca* pro pane usurpatur. Rami Arboris lentissimi sunt, ac ad multos usus

 appli-

applicantur. Ex fructu fit Oleum uti ex fructu *Pindova*, sed hoc de quo nunc sermo, valde est medicinale, imprimis adversus Raiarum puncturas venenatas. Nec puto, præstantius remedium dari contra illud malum. In ipsa Arbore nascitur Polypodium & *Caraguatá*, quæ aquam suppeditat peregrinantibus ad bibendum.

Quarta Palmæ indigenæ species *Gioçará*: caudice tenui, recto, griseo, exsurgit more arboris *Coqueiro*, sed vix dimidiæ altitudinis. Flores flavescentes cum staminulis flavis è siliqua flavescente proveniunt. Hisce succedunt parvuli fructus racemosi more Palmarum; qui cum icone à pictore non expressi sunt. Adeo lentus est floris ramus, ut pro scopis & flagellis usurpetur. In summitate Arboris folium convolvitur, erectum instar fistulæ. Fructus maturus nigricat, & tunc, defectu melioris nutrimenti, comeditur.

TUCU'M.

Quinta *Tucúm*, Palma est mediocris altitudinis: si frondes spectes, *Pindovam*; si cætera, Palmam dactyliferam repræsentat: truncum, ramos atque folia habet aculeata: lignum vero nigrum & durissimum, quo Indigenæ sagittas exasperant. Fructus producit rotundos racematim, Pruni Damasceni magnitudine & figura, ducentos, trecentos, & plures aliquando, uno eodemque racemo. Sues & simiæ iis saginantur. Oleum exinde limpidissimum exprimitur, iisdem usibus quibus nuces *Pindovæ*, dicatum, magnique fit apud omnes passim incolas. Fructus hi maturi exterius nigricant: nucleo sunt albo non insuavi, præsertim recenti. Ex foliis Brasiliani filum deducunt tenuissimum & fortissimum, rubicundo Serico persimile.

AIRI.

Sexta *Airi* ingens est Palma, foliis longioribus; trunco spinis acutissimis undiquaque armato, fructu rotundo ut cæteræ Palmæ, sed non adeo racemoso: medulla intus albicante pingui, sed non eduli. Ligno est nigro gravi & duro, fundum petente, si aquis injiciatur: *Ebeni* speciem quidam credunt. Brasiliani & Tapuyæ exinde clavas suas conficiunt, sagittasque asperant: quæ ubi carnem penetraverint, tenacissime hærent. E caudice vulnerato vinum elicitur.

Septima *Aqué* Palma mediocris, foliis cinereis, fructus fert racematim pruni magnitudine, flavos ubi maturuerint; dulcissimi saporis, nucleo albo ac pergrato, ex quo incolæ vinum conficiunt. Nigritæ illam appellant proprio idiomate *Catolé*. Familiaris hæc arbor Brasiliæ Septentrionali, non Australi.

Octava *Iraibá* præcedentibus major, familiaris in *Piratininga* silvis. Ad summitatem illius circa ramos medulla continetur candidissima, quæ cruda vel etiam cocta cum carne vel oleo inter bonos cibos numeratur. Substantia vero durior, candida, quæ contusa cogitur in massam farinæ similem, unde placentulæ non ingratæ fiunt, ex succo vero illius pulmentum admodum dulce & suave. Fructus quoque producit sapidos & dulces. Remedium contra famem iis qui per illas silvas & vastas solitudines peregrinantur.

Nona *Mirití* familiaris Præfecturis *Çearæ* & *Maranhan*. Fructum fert unicum edulem atque dulcem; ovali etiam magnitudine. Cortice est rubicundo, nigris maculis; intus vero rubro. Folia illius magni fiunt ab Indigenis, ut illis tegularum vice utantur.

Decima *Maraiáiba* Palma familiaris Præfecturæ S. Vincentii, cortice spinis armato: materia durissima; ex qua fiunt arcus nigri coloris. Fructus fert ovi columbini magnitudine, edules, & satis gratos.

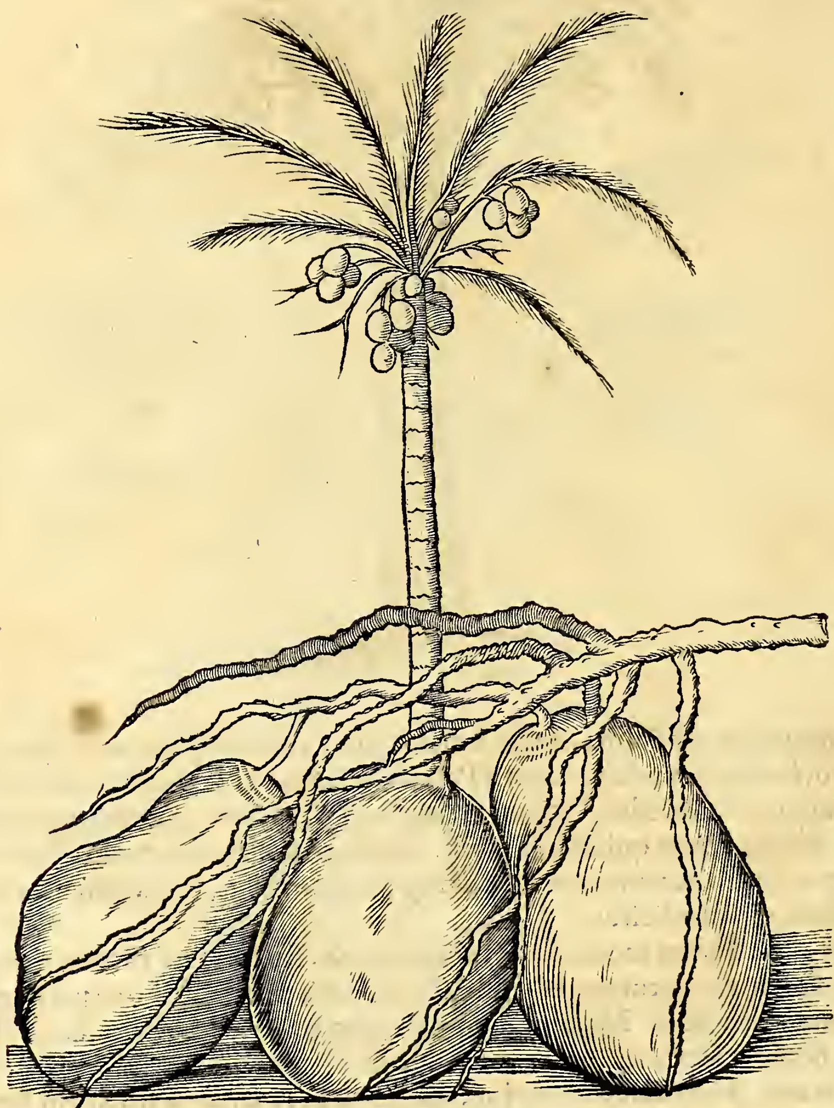
C A-

CAPVT XII.

Inaiaguaçuiba, vulgo Cocos.

HActenus de Palmis indigenis, ſequitur nunc celebris illa exotica per omnes Indias *Coquoeiro* quæ à Braſilianis vocatur *Inaiaguaçuiba*, & fructus illius *Inaiaguaçu*, Palmis de quibus egimus, in multis diſſimilis. Caudice eſt, raro recto, ſed plerumque inclinato, quatuor, & interdum etiam ſeptem pedes craſſo: & ſæpe ad quin-

INAIAGVAÇVIBA, vulgo COCOS.

quaginta pedes alto. Quapropter mirum eſt, earum truncos poſſe ſic brevibus, tenuibus & vix terra coopertis radicibus in aëre ſubſiſtere, neque ſuo multo pondere & fructuum mole, ventiſque etiam vehementibus ſæpe eas quatientibus, humi concidere. Accedit quod pars caudicis humi proxima, non craſſior aut fortior quam in ſummitate exiſtat. Cæterum eſt cortice cinereo, & quaſi vibicibus hinc inde tranſverſim notato per ambitum. Lignum non multi eſt uſus; conſtat enim ex meris filamentis: eſt dulce & quaſi lacteo ſucco turgens, unde arbore cæſa à formicis appetitur. Caret ramis, ſed in ſummitate quindecim, viginti aut plura habet folia magna, alata, in orbem diſperſa, partim ſurrecta, partim dependentia, grato aſpectu. In exordio ſuo hæc folia alata quadam textura veſtita ſunt, obſcure griſei coloris, quæ ſolvitur ſubſequente alia. Quodlibet folium longum eſt circiter ſedecim pedes, ac in exortu unum circiter pedem craſſum, diſſectum in folia ſive alas, ordine juxta ſe poſitas aut oppoſitas;

tas; longitudinem nervum offeum flavefcentem, ac tranfverfim fubtiliffimas lineas feu ftrias virides. Inter folia alata in fummitate arboris oritur filiqua five vagina duos pedes aut amplius longa in extremitatibus faftigiata, viridis, ftriata, quæ deinde rufefcit & fponte fe aperit. Antequam autem fe pandat, caulis intus reperitur eleganter compofitus pedem longus, tres aut quatuor digitos craffus, in plures ramos pedales aut femipedales divifus, qui rami apte à natura in theca illa complicati magnam fpicam repræfentant. Rami autem hi onufti funt triangularibus corpufculis, magnitudine amygdalæ excorticatæ, albis, quæ rudimenta funt florum & deinde nucum. Nam rupta vagina rami hi fe explicant & oftendunt flofculos luteos. Hinc fuccrefcit fructus, quilibet infiftens brevi pediculo, pennam anferinam craffo, & cupulæ, fquamis conftanti ex rufo flavefcentibus. Pondere & duritie fumma nuces caput humanum excedentes profert. Toto anni tempore maturis pariter atque immaturis fructibus decoratur, qui arcte & racematim caudicis fummitati adhærefcunt, & putaminibus craffis, filamentofis & tenacibus veftiuntur: quibus fublatis ligneus calix apparet: quem fi immaturum perforaveris, aliquando fupra heminam dulciffimi & gratiffimi liquoris emittet, qui actu frigidiffimus licet, potentia tamen calidus eft, & tenuiorum partium, urinamque cunctantem provocat. Nucibus autem maturatis, lacteus ille humor condenfatur & coaguli inftar calami fcriptorii craffitie concavo adhærefcit, qui exemtus ac manducatus vix ulli nucleo, quamvis fapidiffimo, dignitate cedit: nutrit enim & fuaviter reficit: proinde à viatoribus marino itinere delaffatis & fcorbuto infectis valde expetitur. Calidus & humidus exiftit in primo gradu. Oleum inde premendo extractum, in plurimos culinæ & pharmacopœæ ufus refervatur, nec amygdalorum oleo præftantia cedit.

Per os affumtum pectoris malis medetur Oleum, alvum quoque laxat, fi largius exhibeatur: ex alto læfis mirum in modum prodeft, urinafque ciet.

Præterea liquor quidam ftillatitius, albicans & eximiæ virtutis exinde elicitur, renum & genitalium vifcofitatibus exftinguendis utiliffimus, tum à mulierculis inter cofmetica adhibitus. Obfervandum autem aquam illam copiofiffimam & gratiffimam inveniri in mediæ ætatis nucibus: in plane maturis tantum modicam, neque ita gratam. Nucleum autem tum optime fapere, quum ad fummam maturitatem pervenit.

E trunci porro vertice medulla quædam albiffima quafi bulbofa quæ Palma dicitur, arbufculæ inftar novæ, exfurgit, quæ ex loculo, quo continebatur, prorumpens, ejufdem fere qualitatis, cujus concretus ille nucis humor, de quo jam diximus, exiftit; quæ non cruda folum, fed & cocta inter epulas apponitur, & cum Braffica Cyprina certat. Nondum matura magis refrigerat; quocirca vicem acetariorum & lactuearum præftat. Sed ea ablata arbor moritur, unde proverbium Palmam referre. Quod non æque contingit inferiori radicum parte læfa vel concifa. Hinc fit ut plures indigenæ fibi perfuadeant idem, quod Profper Alpinus de Ægypti populis circa dactyliferas narrat Palmas; eas fcilicet non terra radicibus attracta, fed aëre ex fublimiori arboris parte ali ac vivere. Plura egregia tradidit Ximenes de hac Palma Mexicanis *Coyolli* dicta quæ in Hiftoria noftra Naturali Brafiliæ fufius exhibentur.

Atque hæc de Palmis earumque Medicis præfidiis dicta fint; quarum aliquæ, imprimis *Cocoqueiro* præter ufus dictos, multa fuppeditant ad victum & amictum humani generis: quippe filofa fubftantia caudici adnata veftium materiam; folia, tecta ædium: fructus immaturi potum; maturi alimentum gratiffimum ad hæc oleum acetum & fpiritus abunde exinde elicitur.

De Palma autem illa dactylifera fcribere fuperfedeo: tum quod in plurimis Europæ Regionibus fit notiffima: tum quod nihil novi mihi contigerit experiri ex illa arbore quin ab aliis ante me dictum fit.

CAPVT XIII.

Aroeira sive Lentiscus.

ARbor arenosis, littore imprimis & promontorio Olindæ frequens, *Aroeira* nuncupatur. Myrto silvestri nostrati qualitate non valde absimilis, ad Lentiscos tamen referri debet. Forma quoque & qualitatibus Peruvianorum *Molle* simillima de qua arbore Clusius, Monardes, Garcilassus & alii. Præter eximias facultates, quas cum *Araça*, & Myrto, reliquisque astringentibus & odoriferis arboribus habet communes, hisce peculiaribus pollet, quod resinam fundat fragrantissimam instar Lentisci, ex qua emplastrum adversus frigidos affectus componitur.

AROEIRA.

Sunt autem folia in ramulis bina sibi invicem opposita, & quinque aut septem in extremitate. Ad cujuslibet ramuli exortum, ramulus est brevior, plenus flosculis minimis, qui constant quinque foliolis ex albo subluteis.

Flores hos sequitur fructus nimirum quasi uva, baccis plena, magnitudine piperis initio quidem viridibus, per maturitatem autem rubris, sed rubedo illa in solo cortice tenui, qui sponte se absolvit, & decidit grano decidente: granum autem quod pellicula continetur, rotundum & compressum ac oleaginosum, odoris jucundi instar fœniculi recentis triti, & in se nucleum parvum lenta cuticula tectum continens. Maturescunt baccæ mense Iulio, quod est, tempore hyberno. Earum acrimonia & siccitate carnes recentes à putredine conservantur.

Oleum quoque ex succulentis illius baccis exprimitur, eidem usui cum resina inserviens.

Folia insignem & nobilissimum odorem emittunt, si conterantur, quæ subamara, cum quadam vi adstringendi, aromaticas calidasque partes habent conjunctas, quemadmodum è balneis & lavacris, quæ ex illis fiunt, videre est.

Has vero virtutes tam profunde exerit, ut per destillationem foliorum, imprimis recentium, odorifera & adstringens aqua inde eliciatur, quæ tum ad pellendos corporis affectus, tum ad delicias servatur.

Tempore paroxysmi febricitanti, Empiricorum more, exhibent cum successu oculos seu gemmas arboris ex aqua nocturno rori expositos.

Cæterum sciendum est, in ramis *Aroeira* luxuriare sæpe polypodium, illo quod è terra prosilit longe probatius.

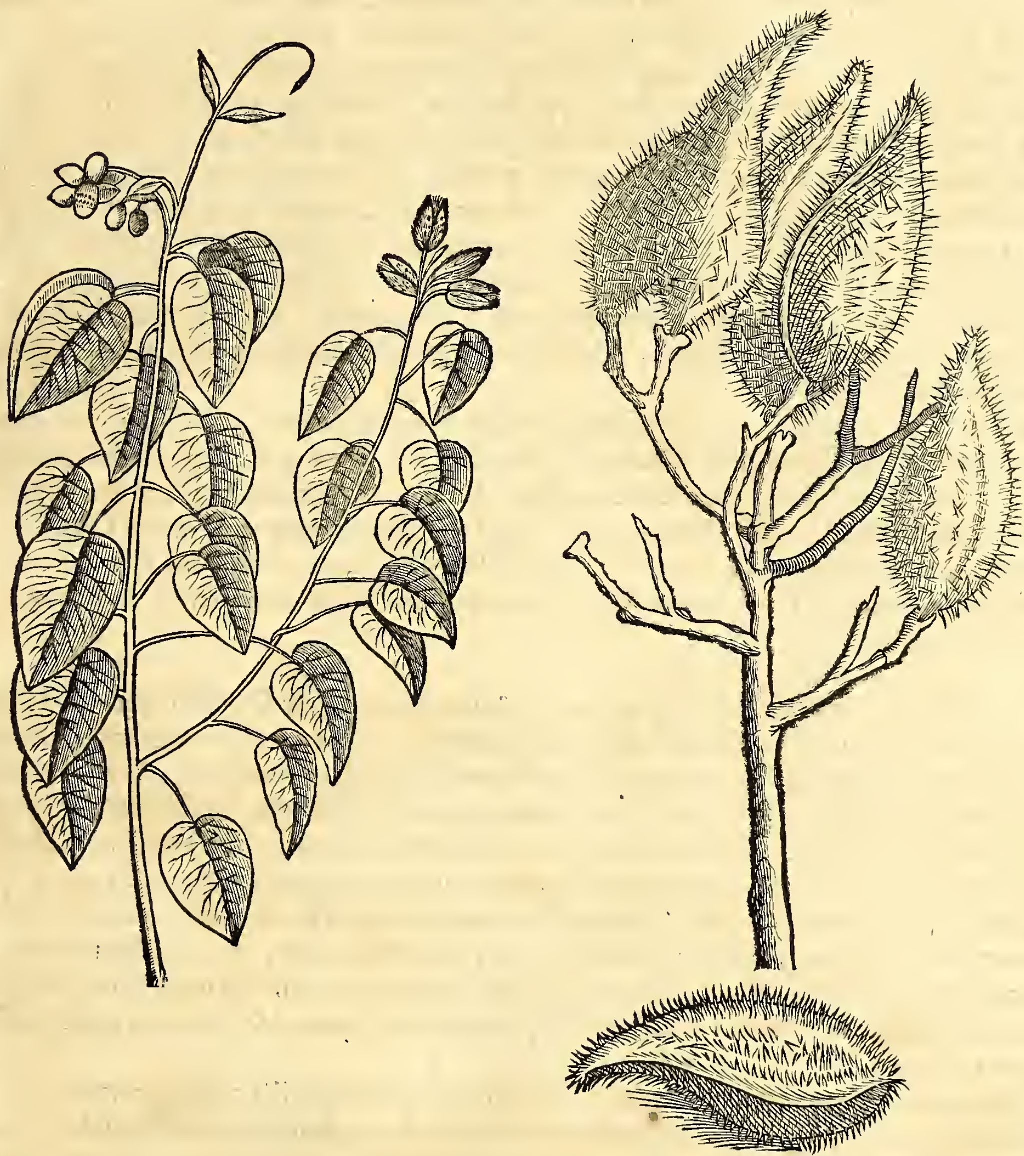
C A-

CAPVT XIV.

Vrucú & Iaçabucáio.

LOcum inter arborescentes Plantas obtinet *Vrucú*, silvestris quidem, sed ab Incolis inter hortenses & sativas jam olim translata; multaque etiamnunc industria eam excolunt; partim ut granulorum folliculis involutorum minio sese exornent ac pingant; partim vero ut Lusitanis divendant, quæstumque ex tinctura illa

VRVCV'.

Orellana vulgo dicta faciant. Lingua ipsorum hanc plantam *Vrucú* dictam, Clusius Bixam Americanam Oviedi esse existimat. Fr. Ximenes eandem accurate describit, sub nomine *Achiote*. Et fructuum grana rubra delicatæ potioni *Chocolatæ* quæ ex fructu *Cacáo* fit in nova Hispania, tam saporis quam coloris gratia misceri, testatur. Ego nostræ *Vrucú* arboris & fructus Icones separatim exhibeo, ut siliquarum figuræ magis dilucide apparerent curioso lectori.

Foliis est grandioribus & mucronatis, figura cordis, ut pingi solet, alternatim positis, in pediculis, duos, tres, interdum & quinque digitos longis, nervum secundum longitudinem & venas obliquas inferius prominentes habentibus, læte viribus: cauli-

bus calamo ſcriptorio tenuioribus, ligno albo & cortice fuſco, inſtar. Coryli. Circa extremitatem ramorum in brevibus pediculis multi proveniunt flores, in uvæ figuram diſpoſiti: quilibet flos eſt roſæ magnitudine, quinque foliis conſtans albis incarnatis dilutis. In medio cujuſvis floris ingens numerus eſt ſtaminulorum luteorum apicibus purpureis: vix ſenſibilem aliquem habet odorem. Poſt florem fructus ſequitur in ſiliqua myrobalani oblongi figura, ſeu pyramidali rotunda ſeſquidigitum aut duos digitos longa: (ut ex appoſitis fructibus liquet) quæ depoſita viriditate immaturitatis mox ubi maturuerit matura ruſeſcit, eſtque tota hiſpida ob fila prominentia ſed non aculeata. In qualibet autem ſiliqua ultra triginta, imo quadraginta grana, quodque ſuo pediculo innitens, continentur, figuræ conicæ acutæ, & in duobus lateribus quaſi digito compreſſum. Color granorum inſigniter miniatus & ſplendeſcens, ſuccoque tali madens, ita ut ad tactum inficiat manus egregio miniato colore. Grana recentia ſunt mollia, cum punctulis argenteis. Siliqua matura ſponte ſe aperit: grana ſiccata evadunt rubra, obſcure nihilominus tamen, ut antea, tincturam in ſe continent; & recentia ſive ſiccata uſurpari poſſunt: Trita ſimpliciter in aqua ſimplici ſeu ſtillatitia, egregiam dant tincturam miniatam. Collecta grana in maſſam coguntur, ſphærulæque & tabellæ in multos annos durabiles inde conficiuntur, quæ in Europam tranſmiſſa longe lateque diſtrahuntur. Cum urina mixta, tam pertinaci colore tingit lineos pannos, ut in poſterum elui non poſſit. Magiſterium etiam inde, more coralli, præparatur & in uſus reſervatur. Grana recentia matura & exſiccata, inque paſtillos conformata, quantitate indefinita, cum pulte ex *Tipióca*, quæ *Carimá* dicitur, alioque conveniente decumbentibus exhibent, ſive veneno, ſive aliunde infirmitatem contraxerint. Corroborat Ventriculum, ventriſque fluxibus prodeſt. Cum aqua ejuſdem temperaturæ hauſta mitigat æſtus febriles.

Radices ipſæ, nec grana, multi ſunt ſaporis, proinde ad medendum faciliores, cum aliqua ſiccandi & aſtringendi qualitate. Radix cum carne gallinacea cocta, præter croceum colorem, bonum ſaporem conciliat. Incolarum nonnulli radices granis præferunt, quod harum recens, illorum vero uſus longe ſit antiquior, & vicem Croci terreſtris (ſicut de *Curucuma* I. Bontius retulit) ſupplet. Tum extractum ejus ex vino aduſto confectum ſibi reſervant. Quod etiam nunc hodie colonorum non paucos imitari videmus.

ALtiſſima arbor eſt, cortico griſeo, duro & inæquali, inſtar Quercus veteris. Folia juniora rufa ſunt, vetuſtoria autem viridia, ſimilia foliis Mori, in ambitu ſerrata, & quodammodo contorta & incurvata. Poſt florem (quem nondum videre licuit) ſequitur fructus menſe Martio magnitudine capitis infantis, qui ſuo pediculo craſſo dependet. Cortice eſt ligneo ochræ coloris. Capaciſſimi hi & ſummæ duritiei calyces ſunt, ore in terram obverſo, & operculo, admirabili naturæ luſu, inſtar pyxidis, operti. In iis continentur nuces jucundi ſaporis, quæ ubi maturitatem fuerint conſecutæ, excuſſo illico tegumento, ſine cujuſquam auxilio è calycibus decidunt, & gratiſſimum incolis æque & animalibus ſuppeditant alimentum. Semel in anno matureſcunt, media videlicet hyeme. Sapore & excellentia Piſtaceis adæquantur, & venerem ſopitam dicuntur excitare.

Potiones & pultes, tam ad Medicinam quam ad epulas ex illis comparantur.

Oleum quoque pinguiſſimum ex illis exprimitur, Amygdalino calidius; nuclei enim, è quibus elicitur, in ſecundo gradu calidi & in primo ſicci perhibentur. Præſtat aſſatis quam crudis veſci, quod caput infeſtent. Pluſquam triginta ordine ipſi calyci, mediante viſcoſa materia, agglutinati hærent, figuraque fere triangulari exiſtunt, Myrobalano Chebulo non adeo diſſimiles. Tantæ duritiei hæ pyxides ſunt, ut Tepuyeris non ſolum vaſa potoria, ſed & diſcos, & ollas ſufficiant. Cæterum arbor in ſaltibus & locis mediterraneis adeo luxuriat, ut juſto exercitui, ſufficienti ſuſtentaculo fructus ejus aliquando fuerint.

Duæ reperiuntur ſpecies ſibi ſimiles, externa figura, ſed qualitatibus internis diſcrepantes. Vtriuſque lignum, putredini mire reſiſtit, unde ob ſummam ſimul duritiem, molendinorum ſacchareorum axes ex illo fabricantur, cæteraſque arbores multum antecellit.

Corti-

IAÇAPVCAI'O ARBOR & FRVCTVS.

Cortices præterea contusi & rite præparati naupegis loco stupæ inserviunt.

Alia adhuc datur iisdem locis *Iaçapucaío* arbor, priori simillima, nisi quod calices magis deformes producat, earumque nuces dignitate inferiores habeantur: quippe ex immoderato illarum usu, quibusdam capillos defluxisse Incolæ testantur.

CAPVT XV.

Guitys diversæ species.

VAriæ arbores excelsæ *Guitys*, ejusdem generis fructus flavescentes producunt, pauca carne, magnoque lapide ovalis figuræ intus refertos; quorum fructuum ad minimum mihi tres vidisse species contigit, *Guiti-coroya*, *Guiti-toroba*, & *Guiti-mirí*, dictos; qui omnes, vel medicinales, vel esculenti, sed à paucioribus expetiti, excepto primo, eoque prægrandi, & à magnatibus in deliciis habito.

GVITI-IBA I.

Prima arbor *Guiti-iba*, cujus fructus *Guiti-coroya* dicitur. Cortex arboris est griseus, altitudine, soliditate & duratione ipsam Quercum superans, lignumque à fabris in pretio habitum. Rami folia habent alternatim posita, oblonga, linguæ fere figura, ad tactum instar corii Hispanici, nervo recto & conis obliquis distincta, hinc inde molli lanugine obducta. flores in longum quasi spicam longesti, inodori, parvi, flavi, quos pictor non expressit. diu floret & tarde fructificat. subinde alterum latus arboris uno anno, alterum secundo, fructus profert maturos, tertio quiescit, quarto demum tota fructifera. Fructus pomum vulgare magnitudine excedit, informis rotunditatis & tuberosus. Color cutis est instar panis atri; pulpa mollis, flava, grati ac dulcis saporis & odoris, panem recentem æmulans. Lapis (quem hic ex fructu exertum vides) magnitudine & figura est ovi anserini, cortice lignoso, hirsuto, continens nucleum albicantem, non edulem, sed medicinalem, consistentia nucis *Cocós* astringentis. drachma ejus plus

plus minus rafa optimo cum fucceffu ex liquore datur convenienti contra dyfenteriam. Idem præftat nuclei infufum duplici quantitate exhibitum ad fiftendos quofvis fanguinis fluxus.

I I.

Secunda quantum præcedenti altitudine cedit, tantum Elegantia eam fuperat *Guyti-toroba* dicta. Folia enim fert in frondes congefta, faturate viridia, fplendentia & craffa inftar pergameni, ad tactum lævia, cæterum figura nucis Iuglandis foliis non diffimilia. Inter copiofa folia ad frondium extremitates in ipfis ramulis egregie copiofi flores proveniunt flavi, odore & magnitudine florum Tiliæ. Diu floret tardeque fructificat idque menfibus æftivis. Caudex diffectus lac acre exfudat inutile. Fructus Aurantiæ quidem eft magnitudine, fed non figura, quia inæqualis eft fuperficiei & formæ fuperius turbinatæ, dulcis faporis fed odoris fortis & naufeabundi. Maturefactus è purpureo flavefcit, fponteque decidens edulis fit, alias enim noxius ob lacteum fuccum acrem. Lapis contentus Iuglandis eft magnitudine, fed figura compreffiori, altera parte grifei, altera umbræ coloris fplendentis; huic nucleus inclufus eft iifdem ufibus dicatus ut fupra.

I I I.

Tertia *Guyti-iba*, cujus fructus *Guyti-miri* dicitur. Præcedentibus *Guytys* minor & tenuior. Foliis eft oblongis fplendentibus, inferius alba lanugine obductis. cuilibet fere foliorum pediculo uvulæ, parvis globulis veftitæ adnafcuntur, unde flofculi albi prodeunt cum multis ftaminulis erectis ficut ex hac icone feparatim pofita liquet. Menfibus Martio & Aprili fructus magnitudinis & figuræ ovi gallinacei, flavefcentis coloris, profert. Caro fructus pauca, mollis, dulcis faporis, quafi mufcus admixtus. Lapis ovalis villofus, magnum quoque ut cæteri *Guytys* nucleum ficcum amaricantem aftringentem continet, qui fupra enarratis minus ufualis eft.

CAPVT XVI.

Ianipába, Açaiá, Tapiá & Pekia.

VNa ex procerioribus Brasiliæ arboribus est *Ianipába*: quæ figura convenit cum Fago. corticem habet gryseum seu canum; lignum fragile & medullosum. Rami foliis vestiti oblongis, linguæ bubulæ figura, sed in utraque parte fastigiatis septem, octo vel novem juxta se dispositis, unum aut sesquipedem longis, superius splendentibus ac dilute virentibus, inferius saturate viridibus, quæ singulis annis, mense imprimis decembri Decidunt, non omnia quidem simul, sed pars illorum, diverso tempore. Mox nova prioribus multo lætiora & majora acquirit, idque singulis mensibus.

Florem gignit exiguum, mense Martio & Aprili, cæterum Narcisso haud multum dissimilem, qui odorem Caryophylli Carthusianorum æmulatur; coloris albi, cum unguibus interius flavis: in medio floris stamen crassiusculum flavum habens, ac insuper inter duo folia floris corniculum pallidum è medio floris prodiens, deorsum incurvatum.

Fructus illius, magnitudinem habet mali Auraici, vel majorem, rotundus, cortice tenui, lento, cinereo, sub quo primum continet carnem solidam, lentam, succulentam, flavescentem, saporis acidi, & refrigerantis, odoris grati. In medio autem fructus est cavitas repleta seminibus molliori pulpa circumdatis, ejusdem cum reliqua carne saporis. Seminis grana sunt compressa, & suborbicularia, fere ut *Mangába*, quæ una comeduntur. Immatura poma viridia sunt, mox matura, mespilorum instar,

IANIPA'BA.

instar, putrescunt atque esui apta fiunt, unde à plebe nostrate appellantur **Rot-appels** / & toto anno proveniunt. Cruda, non cocta appetuntur. Saccharata & condita lautiora sunt. Contra fluxum ventris feliciter exhibentur. Ardores palati & stomachi compescunt, sanisque & ægris solatio sunt, nisi quod fortioris sint odoris caput inficientis. Immatura poma trita & in cataplasmatis formam redacta, ulceribus malignis & clavis luis venereæ imponuntur.

Vinum, quod ex illis exprimitur, in eosdem usus reservatur, sed vetus redditum calidius exsistit, minusque adstringens.

Ex pomo nondum maturo vi ignis liquorem extrahunt Indigenæ, quo adversus eadem mala utuntur.

Ex pomi cortice immaturo pigmenti quoddam genus eliciunt, quod recens aqueum est, mox nigrescit, quo corpus pingunt, ut vestitum nigrum eminus, fœdo equidem spectaculo, mentiantur, & ut ad bellum ituri terribiliores hostibus evadant. Nullum alium usum hic succus habet, ad nequitias dumtaxat excogitatus. Tinctura enim illius corpori vel chartæ illita, circa nonum diem evanescit; nulla alia ratione ablui potest. Lignum seu ramus decerptus eodem modo tingit. Fr. Ximenes eandem arborem in nova Hispania crescere, eisdemque usibus dicatam testatur, quam *Xahuali* vocant.

AÇAIA'.

VEtustiorem & frondosiorem arborem in Brasilia me vidisse vix memini. Cortice est crasso, rugoso & è cinereo albicante, instar Sambuci. Altitudine proceram & patulam Tiliam superat.

Folia illius sunt lævia, directe sibi invicem opposita, ad quatuor interdum digitos longa, splendentia, nervo lato secundum longitudinem & venis transversis, & juglandis foliis haud absimilia, verum acutiora; quæ media æstate deponit, novisque ante hyemem decoratur, ut redintegrato quasi robore fructum melius proferat. Flosculos habet copiosos, in magnos racemos congestos, ex albo subflavescentes: post flores proveniunt pruna flava, nostratium magnitudine & figura; paucæ quidem, sed succulentæ carnis: lapidem continentia magnum ex filamentis lignosis, nec durum, sed dentibus cedentem; qui nucleum continet in se, ex albo flavescentem. Fructus hic grati est acoris, ac proinde inter tragemata locum sibi vendicat, & tunica tenaci vestitur. Fœcundissima est arbor, toto fere anno fructificat. Fructus maturi statim decidunt, terramque omnem tegunt, & suavissimum odorem spirant.

Inter refrigerantes & astringentes habiti usque adeo, ut immaturi dentibus inferant stuporem, qui ex manducatione durioris alicujus ligni tollitur. Nauseabundis & æstuantibus prosunt, & contra sanguinis alvi fluxus in pretio habiti. Vinum ex iis conficitur, quod vetus inebriat. Gemmæ & summitates hujus arboris sanis & ægris in acetariis exhibentur. ex quibus contusis emanat spuma fortis & tenuium partium, quæ oculis indita inflammationes arcet, visum clarificat, nævos & nubeculas oculorum tollit. dolor quem primo infert, facile evanescit.

Folia, succi, oculi & cortex externis juxta & internis affectibus medentur, quæ omnia in gargarismum, contra gutturis inflammationem & similia mala præparantur; vel in lavacro, contra multos externos pedum & corporis calidos affectus adhibentur.

Folia, imo & lignum, saporis sunt egregie acidi & astringentis, ac ad appetitum pro-

ſtratum revocandum & ſitim levandam utiliter uſurpantur. Fiunt & intinctus ad carnes aſſas ex junioribus foliis tritis gratiſſimi ſaporis. Lignum rufum & leve ut ſuber, cujus loco uſurpari poteſt.

Peculiare habet hæc *Acaiá* arbor, quod volucres picæ magnitudinis, nigris & aureis plumis eleganter veſtitæ, in extremitatibus ramorum affabre & concinne pendulos ſuos nidos conſtruant, ut inſidias ſerpentum aliorumque noxiorum inſectorum declinent.

TAPIA'.

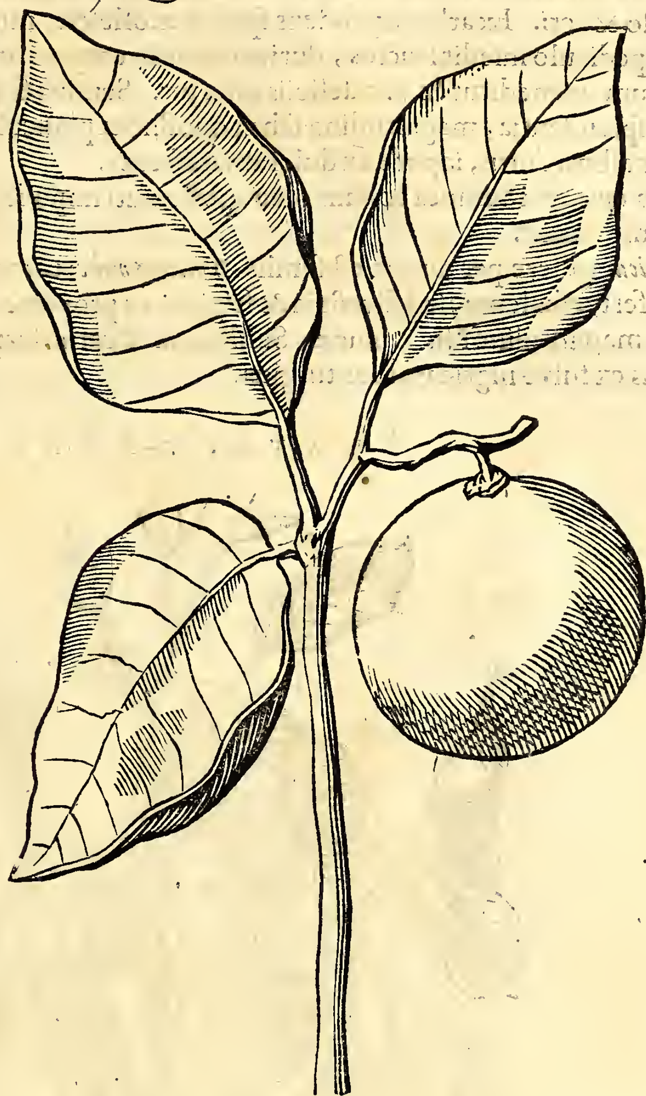
In Vrbe Olinda, totaque fere præfectura Parnambucenſi *Tapiá* arbor naſcitur. in Fagi altitudinem aſſurgit, ligno fragili, medulla ſambucina, cortice lævi, cinereo. multos habet ramos; & folia in ſingulis pediculis tria ſibi invicem appoſita, lævia, ſplendentia, ſuperne ſaturatiore, inferne dilutiore virore conſpicua.

In extremitatibus ramulorum plures pediculi, ceraſini quaſi, collecti, in quorum quolibet flos naſcitur, quatuor foliis conſtans albis & digitum longis. Quodlibet habet ſuum petiolum, figura ferri venabuli, & nervum ſecundum longitudinem, ac venulas obliquas vireſcentes, & cum his alternatim poſita quatuor foliola brevia vireſcentia; inter omnia hæc enaſcuntur ſtaminula multa ſubrufa. Fructus fert nunc copulatos, nunc ſolitarios, figura, magnitudine, cortice, & colore Aurantiis ſimiles, edules quidem & dulces, ſed nauſeabundi odoris, lapillis duris oblongis flavis, nucleumque continentibus referti.

Folia contuſa excellentiſſimo ſunt remedio contra malum hic perfamiliare Ani inflammationem, ſi exterius applicentur, tædarumque inſtar anoi ndantur: omnes denique fervores refrigerio ſuo reſtinguunt, doloreſque mitigant. Præter hæc auribus indita reſtituunt dolores capitis ex calore natos.

Duæ

Pequea' five Pekia'.

Duæ hujus vaſtæ arboris reperiuntur ſpecies. Prioris lignum judicatur duriſſimum, omniumque in his locis naſcentium graviſſimum, quam Luſitani *Setim* appellant, ſed à me nondum viſam. arbor infructifera habetur. lignum putredinis quaſi expers omni corruptioni reſiſtit ac proinde navibus ſtruendis dicatum. Altera, quæ mihi innotuit, folio eſt glabro, magno, uno nervo recto, & rarioribus venis obliquis prædito. Fructum fert Aurantio Malo majorem, cortice craſſo, duro, fulvo, cinereiſque maculis variegato, quo melleus quidam liquor continetur, dulcedine ſua certans cum Saccharo, cui nuclei multi ſunt permixti, qui, exſiccato liquore pomi, ſtrepitum edunt ut capita papaverum. Ab omnibus paſſim Barbaris peregrinantibus fructus ob dulcedinem gratam expetitus eſt: Europæis tantum pro pectoris morbis in uſu habitus.

CAPVT XVII.

Araticú diverſæ ſpecies.

ARaticú arbores Indigenæ variæ hic conſpiciuntur: quarum duæ, quæ *Araticú-ponhe* & *Araticu-apé* à Braſilienſibus dicuntur, parum differunt.

Araticu-ponhe enim eſt arbor caudice, ramorum figura, corticis colore, Aurantiæ Malo ſimilis, ſed folia, flores, & fructus differunt. Folia craſſa & ſolida, oblonga, alternatim ſibi invicem oppoſita, ſuperius ſaturate virentia, ſplendentia, inferius dilute viridia, craſſa, & ad tactum ſolida, in extremitate acuminata. Hinc inde flos provenit magnus, primo ſuavis, mox nauſeabundi odoris: totus flavus, compoſitus exterius ex tribus foliis cordiformibus, inſtar corticis Mali Aurantii, craſſis, erecte ſtantibus. Hæc in ſe continent alia tria folia minora, ita inter ſe compoſita, ut integrum globum, interius cavum, magnitudine Nucis juglandis repræſentent, & in eo ſtamen rotundum luteum cum apice ſuo orbiculari. Floret menſibus Septembri, Octobri, & Novembri. Flores multi ſingulis diebus ſe aperiunt, & mox ſponte decidentes, ob gravitatem, ſtrepitum inter cadendum edunt, quaſi aliquis baculo feriret arborem. Florem ſequitur fructus; qui maturatur præſertim Decembri & Ianuario, eſtque figuræ turbinatæ; cutis ejus quaſi ſquamis ex albo viridibus videtur compoſita, cum tuberculis exiguis fuſcis, ita ut nucem

Nucem pineam diceres. Pulpa eſt flava quaſi ex filamentis pyramidalibus compoſita, & nucleis variis intermixta. Odore maſſam panis fermentatam refert, ſapore ex dulci ſubacido & acri. Ex arbore pendens ſponte molleſcit, mox decidit & fit edulis. Eo loco, ubi pediculo inſedit fructus, durioris carnis corpus, in ſe continet, quod ſeorſim extractum comeditur & pro deliciis offertur. Semina fructus ſunt ovalis figuræ, compreſſa, ſplendentia, magnitudine fabæ, quodlibet pellicula alba obductum; intus eſt nucleus albus, durus, ſapore ex dulci amareſcente.

Folia ejus igni admota & cum oleo apoſtemati impoſita, maturare faciunt, aperiunt, & optime ſanant.

Araticu-apé fere per omnia eſt ſimilis *Araticu-ponhe*: utraque enim poma ex acido dulcia profert, eſculenta, ſed ſilveſtria & frigida, ac propterea quibuſdam non expetita, figura & magnitudine Nucis pineæ. Subſtantia & carne intus molliori & flaveſcente, ſeminibus ex fulvo nigricantibus turgida.

ARATICV-PONHE.

Araticu paná, in arborem excreſcit haud grandem, ramis *Araticú-ponhe* ſimilibus, ſed foliis minoribus, figura ut folia noſtratis Pyri. Flos ejuſdem figuræ & totidem foliis conſtans, quot *Araticú-ponhe*; ſed minor eſt, & intus lutei, extus vero ſanguinei coloris. Fructus figura & conſiſtentia ſimilis priori, ſed minor: cortex & pulpa aurei ſunt coloris, odoris ut caſeus putridus, & multos nucleos habentes ex flavo albicantes. Radices agit hæc arbor amplas, craſſiſſimas, longas, ligno levi inſtar Suberis, ex quibus clypei formantur, leves enim ſunt, nec ſagittæ aut gladiorum ictus penetrare poſſunt. Icon ejus exhibetur in libro de venenis.

Notatu autem dignum, ejus radicem in paludibus creſcentem, profunde in terram deſcendere; (quod tamen in aliis Braſiliæ arboribus haud facile conſpicias) unde credibile,

dibile, noxiam ejus frigidamque qualitatem, qua fructum nocere constat, ex infesto terræ frigore acquirere.

Araticú do mato excrescit ut *Araticú Paná*. Fert fructus congestos, oblongos, Cæpæ junioris oblongæ figura, virides, qui interius singuli duo habent splendentia semina, Amygdalæ figura & magnitudine.

CAPVT XVIII.

Caaróba, Pindáiba, Anhuiba sive Sassafras, & Ibiraée sive Guaiacum.

CAaróba silvestris arbor, terris potissimum glebosis in Præfectura Parnambucensi delectatur. Si minus felici solo crescat, parvæ arbusculæ vix æquatur. Florem fert è cœruleo purpurascentem, idque mense Iunio: Semen autem nigri-

CAARO'BA.

cans, quod maturescit mense Septembri: Fructum rarum, sed inutilem, phaseolo maximo similem, qui maturus factus aperitur, manetque vacuus.

Ejus folia oblonga sunt, linguæ figura, dilute viridia, nervo secundum longitudinem & costis obliquis eminentibus prædita. Gustu sunt amara; siccata & contusa fomentis ac balneis peridonea. Quæ ex illis conficiuntur remedia, etiam interne assumta, exsiccandi, mundificandi & sanandi vi pollent: quod feliciter in plurimis chronicis & articularibus morbis, imprimis autem in Lue Venerea curanda, sum expertus. Eadem trita atque in emplastrum præparata, ulceribusque applicata, mirifice prosunt, morbumque radicitus sæpe expugnant. Præsertim, si repurgato primum corpore, eorum decoctum

ctum per aliquot dies bibatur, & ſudores provocentur. E floribus quoque componunt conſervam ad eundem uſum.

PINDAI'BA.

SEquitur ſilveſtris hæc arbor *Pindaíba*, à nonnullis indigenis *Ibíra* quoque dicta, ob convenientiam quam habet cum ſequentis veræ *Ibíræ* qualitatibus fructuum & corticis ligni. Iuxta Olindæ promontorium ſpecioſe ut plurimum naſcitur, & ob acrimoniam fructus, cæteraſque qualitates, Piperis Braſilienſis æmula. Folia fert exigua & acuminata, & Olivæ foliis ſimillima: lignum ejus tenue. Procera eſt admodum arbor, & in ſummam altitudinem recta aſſurgit.

Menſibus pluviis acini illius virent, ſed matureſcentes menſibus Decembri & Ianuario rubent, atque decidunt: qui ſi fuerint deſiccati, nigreſcunt, uruntque linguam, & aromaticum quid ſapiunt, ablato ſemine nigro oblongo, quod in illis continetur, quod Iuniperum redolet.

A jejunis manducati ſtomachum debilem corroborant, & diſcutiunt flatus. Tum contuſi & applicati morſibus ſerpentum medentur. Ex eiſdem fructibus in pulverem redactis & exſiccatis gargariſmata conficiunt contra frigidos gutturis affectus.

Excoquuntur ut reſerventur in officinis. Culinis quoque vicem Piperis præſtant.

Ex Arboris denique corticibus, funes igniarii, quo milites ignem fovent, conficiuntur.

Altera hæc, ſpecies vera *Ibíræ* eſt. Arbor, Betulæ figura creſcens, cortice tenui fuſco & punctulis albis notato. In ramis ramulos alternatim poſitos habet, & folia anguſta, acuminata, figura foliorum Salicis, ſuperne ſaturate viridia, glabra, ſplendentia, inferne

IBI'RA.

cinerea & quasi lanugine tecta: quæ deorsum se inclinant. Flores fert mense Februario albos odoratos, ad singula paria foliorum binos. Fructus est ovalis, & magnitudine avellanæ: saporis aromatici ac acris, qui loco Piperis in cibis usurpatur siccatus & in pulverem redactus. Habet enim insignem vim aromaticam, nec ita acris est ut Capsicum.

Cortex arboris primo albus est, quo detracto statim rufescit. Loco funium usurpatur, est enim lentissimus. Ex eodem etiam fiunt funiculi igniarii pro sclopetis.

IN vastissimis & dissitis saltibus duæ vel tres insignium & fragrantium arborum species reperiuntur, quæ *Anhuiba* ab Indigenis dicuntur. Quarum quædam albicante & flavescente sunt ligno, ac proinde Lusitanis *Cedro-branco* vel *Canéla* ob odorem dictæ: Brasilienses *Anhuypitanga* vocant. Foliis sunt parvis, angustis & tenuibus. Quædam *Anhuyba-peáyba* dictæ, quarum lignum merito ab Hispanis *Pao funcho* nominatur, quod insigni fœniculi fragrantia totam domum repleat, tam ipsum lignum quam cortex & radix. Proinde Monardis descriptioni circa lignum *Sassafras* non acquiescendum, licet accurate usum & abusum ejus descripserit: nam cum de delectu & præstantia partium arboris agit, *Sassafras* Floridæ decorticatum lignum vix dignitatis ullius esse affirmat, cum hoc Brasiliense eximiæ virtutis & dignitatis habeatur, atque à cortice liberatum in aliquot annos immune servetur.

Ad hæc fortioris odoris est & efficaciæ, atque ad secundum caloris & siccitatis gradum accedit.

Illa autem quæ inter majores species *Anhuiba* sive Sassafras recensentur, Pini sunt magnitudinis & formæ. Nam præterquam quod sunt trunco unico, valido & recto, ramos in cacumine habent coronæ instar ornate expansos, & instar Pinus repurgatæ, quemadmodum ex apposita Icone liquet. Cortice sunt tenui, glabro, ex gilvo nigricante, veluti

AVHVI'BA sive SASSAFRAS.

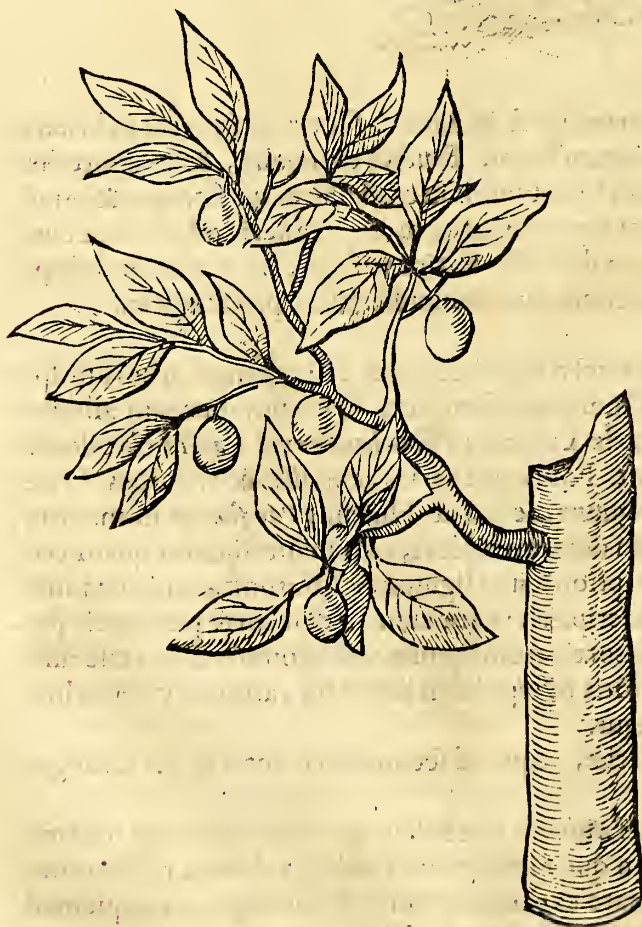
luti odore, ita & sapore admodum aromatico, ad fœniculaceum accedente. Folia quoque sunt odorata, ficulnea, tenuia, obscure viridia, laciniata & foliis vitis albæ similia: floribus fructibusque adhuc incognitis. Radicibus denique sunt nunc crassis, nunc tenuibus, ad terræ superficiem expansis. quarum cortices, arborum corticibus ut odoratiores; ita & in Medicina præstantiores, ultraque secundum gradum calidi & sicci habentur. Licet autem Corticis & Ligni usus tantum in Medicina celebretur; Indigenæ tamen recentibus foliis vulnera restituunt.

Tertia autem species *Auhuiba-miri*, quantum duabus prioribus magnitudine inferior, tantum virtutibus superior, omnibus pariter incolis in quotidianos usus reposita. Folio est Lauri, seu minori, fructu odorifero & nigro, ubi maturuerit; eoque simul cum foliis, ligno, cortice & radice intense calidis. Hujus Iconem nondum licuit nancisci, quia in hoc districtu vix occurrit.

Decocta ex his non tantum contra luem veneream, sed & alios plurimos morbos à frigore natos adhibentur. Sudores & urinas movent, tum viscerum obstructiones atque uteri imprimis intemperiem frigidam tollunt. languidos denique à morbis chronicis resuscitatos, hydropicos quoque ab aquis liberatos, à recidivæ metu liberant.

Cæterum multum discrepant in decoctione & præparatione & utendi modo; sed cum otii mihi non sit eas lites componere, id totum judicio Medici relinquo.

IBIRAE'E sive GVAIACVM.

ANtiqua nemora hanc vastam & proceram arborem producunt. Indigenæ *Ibiraée*, id est, Lignum dulce, non autem *Hiourace*, (nisi forte nomina varientur diversis locis) ut Lerius & Thevetus, appellant. Folia habet inordinate posita, læte viridia, similia foliis Cerasi nostratis acidæ, sed non serrata. Truncus cortice glabro, intus albicante, exterius rubescente spectatur.

Fructus fert flavescentes, Prunis similes, gratissimique saporis, verum non quotannis, immo vix singulis quadrienniis. His continetur nucleus exiguus, suavis atque ægris gratus.

Ligno est præstantissimo & præduro, & putredini resistente, quod à Naupegis expetitur.

Arbo-

Arboris hujus virtutes auxiliatrices soli cortici inesse creduntur: qui externa parte argenteus; interna, subruber est: & recens avulsus, liquorem albicantem sibi agglutinatum habet, cujus color mox perditur, paulatimque decrescit, & cortice simul exsiccato, in naturam & dulcem illius substantiam abit. Durissimus existit, semidigitali crassitie: sapore aromatico Cinnamomum, dulcedine Glycyrrhizam æquans. Sunt qui *Guiaci* seu Ligni sancti speciem esse contendunt, à quibus non dissentio.

Moderate calidus est & tenuium partium, quapropter pectoris & jecinoris affectibus optime convenit. Præcipuum enim incolarum refugium est in veteribus viscerum obstructionibus, ut jam diximus: tum quoque adversus Luem Veneream eximium remedium subministrat decoctum illius ex aqua fontana, palato quidemnon ingratum, per aliquot dies reiteratum.

Pugillus denique, ventriculo adhuc jejuno, ex ovo sorbili, jusculo aut aliquo conveniente liquore assumtus, bronchia pulmonis aperit, & cessantem quoque urinam educit. Quapropter omnibus artis Medicæ indagatoribus suasor fuerim, ut corticem hunc in ulteriores usus reponant. Succus autem lacteus ex recenti cortice expressus, scabiei, & tineæ capitis, præ cæteris medetur.

CAPVT XIX.

Ambaíba, & Andá.

Arbor hæc in silvis raro reperitur, sed arvis quondam excultis delectatur, in quibus sponte nascitur, annuoque spatio elegantem nanciscitur altitudinem, & fere rectam ut plurimum, & sine ramis; quædam & ramos habent, sed in summitate tantum. Cortex exterior similis Ficui, (nonnulli eam inter ficus silvestres recensent) constans primo cortice tenui, cinereo, &, sub eo, crasso, lento ac viridi: lignum ejus album instar Betulæ, verum molle & quod facile potest scindi. Totus caudex est cavus, per interstitia semidigiti ubique distinctus transversali membrana, in cujus medio foramen rotundum, per quæ formicæ rubræ oberrant perpetuo. Ex ligno hujus arboris exsiccato ignem sine pyrite & chalybe eliciunt incolæ, foraminique ab illis excavato immittunt bacillum fastigiatum ex duro aliquo ligno, quod quasi terebrando circumagunt, donec apposita folia arborum exsiccata, vel gossypium, accendantur. Versus arboris summitatem folia circumposita ut in *Mamoeira*, quodlibet innitens suo pediculo satis crasso, exterius rufo, interius spongioso: ipsum folium latum, rotundum, in novem aut decem lacinias sectum, quarum centro infixus pediculus, à quo per singulas lacinias nervus rufus tendit per longitudinem, & venæ eminentes per obliquum: superius sunt saturate viridia, & inferius cinerea, hispida ut folia Ficus: in extremitate laciniarum, linea cinerea sunt fim-

AMBAI'BA.

briata. In ſummitate arboris exiſtit theca oblonga foliacea, incana, qua ſe aperiente arqor folio augetur & ſenſim fit altior. Flores in brevi pediculo quatuor vel quinque enaſcuntur, ut cylindriaca corpora farciminum inſtar copulata, intus quaſi goſſypio referta, exterius autem acinis bruni coloris ut floris ſiliginis noſtratis, quibus decidentitus acini illi fiunt edules.

Pinguis ex eorum ſummitatibus expreſſus ſuccus, recentibus non ſolum, ſed & inveteratis ulceribus feliciter medetur. Folium quoque tenerum & recens, aut levior arboris hujus cortex, ſi apponantur, temperant & mundificant partem affectam. Succus è gemmis expreſſus, qui facultate refrigerandi atque aſtringendi pollet, pulti de *Tipioca* inditus, calidam ventris proluviem ſiſtit. Menſes denique nimium fluentes, tum & virulentum genitalium profluvium, compeſcit.

Tradunt Indigenarum & Luſitanorum peritiſſimi, hoc remedium puerperis, immodico menſtruorum profluvio laborantibus, inſigniter prodeſſe, ſi in modum cataplaſmatis umbilico apponatur, cujus rei veriſſimæ teſtem me præbeo.

Nihil mirum itaque, ſi hæc arbor primis Braſiliæ incolis, ut & advenis, tantopere ſit prædicata. Digna medius fidius, cujus virtutes, etiam nunc latentes, poſteri ſcrutentur & in lucem protrahant.

Altera ejuſdem generis, mediterraneis, *Ambaitinga* appellatur, & ramo eſt rubicundo, & ligno minus cavo, foliis vero ſuperius ſaturate, inferius dilute viridibus, adeoque aſperis, ut loco limæ quædam cum iis poſſint lævigari. Liquorem continet oleoſum ejuſdem cum ſucco *Ambaibæ* uſus & efficaciæ. Fructus fert magnos, tenues, palmæ longitudinis: matureſcentes dulceſcunt & edules fiunt.

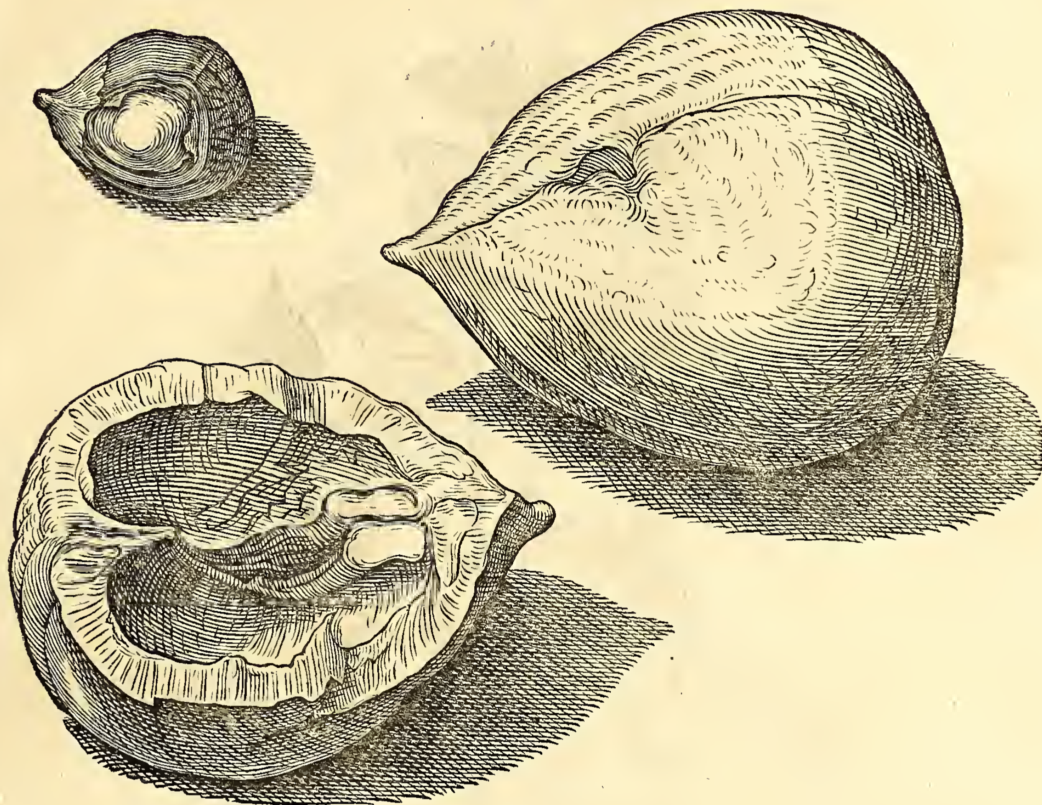
Cæteras ejus facultates, & auxilia Medica, quia nondum ſatis explorata habeo, ſilentio prætereo. An vero ſit *Abiegná*, de qua Cluſius in Notis ad Monardem, ego valde dubito.

ANDA'.

NOn procul à littore in ſilvis, nunc mediocri, nunc ſumma altitudine, pro terræ temperie, exſurgit arbor *Andá*: quæ ligno eſt lævi, raro & ſpongioſo, multique uſus. Florem fert magnum & concavum, aurei coloris. Folia nunc copulata, nunc inordinate & ſolitarie poſita, in extremitate acuminata, nervo recto & venis obliquis conſpicua. Fructum ſeu nucem gignit cortice duplici, exteriore cineritio, ligneo prædurο & perforato putamine veſtitam, quo duæ glandes continentur, jecinori leporino non valde diſſimiles, & nuces caſtaneas ſapore quodammodo referentes, licet virtute & qualitate differentes. Vna ſiquidem atque altera cruda manducata, alvum ducit: quibuſdam ſimul & vomitum excitat. Olim magnates, tum & ſacrorum

FRVCTVS ANDA'.

crorum in Braſilia antiſtites, purgans hoc & ſalutare remedium, cæteris omnibus præferebant. Validæ eſt operationis; quamobrem ægris morbo fractis haud tuto exhibetur, niſi opportune à manu Medici correctorium accipiat, inque Electuarii aut tabularum formas redigatur. Accipe duas vel tres caſtaneas contuſas & cum ſaccharo deſpumato excoctas, addito aniſi & cinnamomi momento, gratiſſimum non ſolum erit medicamentum, ſed & tutiſſimum, infantibus, iiſque omnibus qui à purgantibus ſolent abhorrere.

Luſitani & Indigenæ ex eadem nuce oleum exprimunt, quod lychnis affundunt, atque eo corpus inungunt. E cortice autem illius uſtulato, incolæ optimum & familiare remedium contra ventris fluxum, iiſque, quibus poſt aſſumtam nucem, alvus immoderatius ruit, ſubminiſtrant. Contuſus cortex flumina inficit, atque enecat piſces. Iconem nucis integræ & diſſectæ, eleganter ad vivum expreſſam, ea mole qua erat, addidi. minoris eſt magnitudinis nucleus, quam Prunum vulgare, licet pictor reſpectu aliarum iconum eum pinxerit aliquanto majorem.

CAPVT XX.

Ibabirába, Araçá duæ, & Guaiába.

IN confragoſis nemoribus Braſiliæ, reperitur vaſta arbor, quæ gentilitio vocabulo *Ibabirába*, corrupte à Luſitanis & Noſtris *Guabirába* appellatur; ligno obliquo, multiſque flexibus tortuoſo, altiſſimo inſuper atque duriſſimo; & contra putredinem optimo. In collibus vero & campis eadem *Ibabirába* ad longe minorem molem aſſurgit, vix Prunum adæquans: foliaque multo minora, fructuſque fert minus agreſtes. Adeo denique, ob diverſitatem ſoli, diſcrepantes inter ſe, ùt hæ à Medicis, illæ à fabris potius expetantur. *Ibabirába* itaque omnis eſt caudice contorto, cortice cinereo, foliis dilute virentibus, rugoſis, multis craſſiuſculis coſtis prædìtis, directe ſibi invicem oppoſitis: digitis trita ſpirant odorem Majoranæ æmulum. Inter hæc ſparſim provenit pediculus, ſuperius tripliciter velut in crucem diviſus, ferens tres flores pentaphyllos,

IBABIRA'BA.

albos, odore, figura & mole fere ſilveſtris Roſæ; menſe imprimis Ianuario integros campos fragrantia replens. Menſe autem Maio ſuccedit fructus rotundus, ceraſi magnitudine pediculo inſidens, exterius coloris brunni, cum umbilico quinquefolio rufeſcente: continet pulpam mollem, pallidam, cui aliquot nuclei coloris incarnati, obrotundi, compreſſi, molliuſculi immixti, qui una comeduntur: ſapor autem illius dulcis, aliquid reſinoſi admixtum habens. Et poſt frequentem uſum imprimit tandem gutturi ardorem Piperi æmulum. Folia aut flores cum *Camará* utiliſſime adhibentur ad lotionem pedum, in dolore capitis. Mane antequam ſol rorem exhauſerit, flores colliguntur, & alembico induntur unde eximiæ virtutis liquor deſtillatur, qui refrigerans præſertim, & mundificans, oculorum inflammationes optime temperat. Ex foliis quoque ſimilis aqua fragrans deſtillatur, eiſdemque fere uſibus reſervatur. Quantum pulvis hujus ligni, in carbonem redacti, oculis inflatus conferat, in morbis oculorum dictum eſt.

HVjus arboris fructus à Braſilianis appellatur *Araça-miri*; Prunum Granatenſe merito vocant noſtrates. Externa facie, fructu, frequentia, tempore, & loco natali, convenit cum Minori *Ibabirába*; de qua Capite præcedenti egimus.

Frutex

ARAÇA-MIRI'.

Frutex eſt, ligno, foliis & floribus ut *Guajába*, magnitudine vero differunt & fructu. Sed varius naturæ luſus, omnes dignitates, eaſque eximias, fructui & radici inſevit, cum *Ibabiraba* inferiores ſive in radice ſive in fructu, ſed potiores in floribus & foliis inſitas virtutes dederit.

Locis gaudet apricis, raroque in ſilvis aut umbroſis nemoribus conſpicitur. Flores habet albicantes pentaphyllos, cum multis ſtaminulis longis.

Floret bis quotannis, bis quoque fert fructum, menſe nimirum Martio & rurſus Septembri. Pruna coronis (quæ à pictore hic neglectæ) meſpilorum inſtar, eleganter ornata, innumeriſque acinis turgentia, profert, quæ, ubi maturuerint, flavent, muſteamque habent in ſe dulcedinem, atque fraga quodammodo referunt ſapore. Cruda potius quam cocta appetuntur, ſuaviſſimique odoris exiſtunt & ſaporis. Oportet autem ut tempeſtive decerpantur; nam propter intenſiſſimum Solis ardorem, non minor injuria fit, ſi paulo tardius, quam ſi citius avellatur.

Conditus qui ex hoc fructu fiunt, jucunde refrigerant, adſtringunt & corroborant, locoque carnis cidoneorum, conſervæ roſarum, aliorumque ſimilium, exhibentur.

Cæterum ipſe frutex virtute medicinali non deſtituitur. Ex foliis ſiquidem & oculis, utpote adſtringentibus, optima balnea componuntur, tam contra internos quam externos corporis affectus, ut ſupra in capite de Vlceribus diximus. Præ cæteris autem hujus fruticis partibus, radix dictis qualitatibus excellit, & dyſenteriæ medetur. Atque hoc peculiare habet, quod ſit diuretica, partiumque ſubtilium

cum adſtringendi facultate polleat. Proinde præter eximias quas præſtat virtutes, lienis & renum affectibus conducit.

ARAÇA-GVAÇV'.

Alia ejuſdem generis *Araçá* reperitur, ſed non ita frequens, quæ tamen fructum facile præſtantiorem procreat, & multo majorem. Quapropter ab Indigenis *Araça-guaçú*, id eſt, *Araça* major, appellatur, quod in juſtam arborem excreſcat: folioque eſt glabro, læte viridi: figura & fragrante odore Laurum æmulatur. Fructum fert mali mediocris magnitudine, rotundum, ſuperne umbilicum continentem: carnem habet albam, carni *Araça-mirí*, odore, ſapore & ſubſtantia ſimilem, in medio multos lapides, piſis minoribus æquales, continentem, obrotundos, paulum compreſſos, ex albo ſubflavos & duros, ut nuclei ceraſorum, intus continentes nucleum album. Adhærent hi lapides carni per multa tenuiſſima filamenta. Eiſdem dignitatibus medicis hæc gaudet, quibus *Araça-miri*. Gargariſmata quoque cum ſimilibus abſtergendi & aſtringendi qualitate præditis herbis, contra gutturis & faucium inflammationes aliaque mala, quotidie inſtituuntur.

MAgna affinitate inter ſe conjunctæ ſunt *Guaiába* & *Araça-guaçú*; ejuſdem quippe non ſolum altitudinis ſunt, ſed folia, flores, fructus qualitate & facie externa conveniunt. Meritoque hæc Pyra Granatenſia, ſicut *Araçæ* Pruna Granatenſia, dicta ſunt. Arbor in Mali figuram excreſcit & in plurimos ſe diffundit ramos. Cortex illius lævis eſt, pallidus inſtar corticis Aceris. Fert folia bina, ſibi oppoſita, ad tactum dura, ſplendentia

GVAIA'BA.

dentia; inferius autem venis obliquis & conſpicuis protuberantia. Florem fert ex quinque foliis & multis ſtaminulis conſtantem inſtar criſtæ pavonis. his ſubſequitur fructus, magnitudine & figura pomi noſtratis, non quidem adeo diſſimilis, niſi quod oblongior & cortice magis rugoſo ſit. pulpa pallide ſanguinei eſt coloris, lapidibus edulibus meſpilorum inſtar referta. Fructus ipſe pro diverſitate temporis, triplicis ſaporis participat. Matureſcens enim antequam molleſcat ac flaveſcat auſterus & aſtringens eſt, tuncque coctus ſtomacho prodeſt. Mox paulo maturior mediæ naturæ atque optimus evadit; melius tamen ſanitati conſulit, qui eum ſive coctum ſive ſaccharo conditum, quam qui crudum menſis infert: accedit quod odoris & ſaporis ſit gratioris palatoque magis abblandientis. Vbi vero flavedine & mollitie integram maturitatem acquiſiverit, odoris & ſaporis eſt inſtar fructus Rubi Idæi, alvum movens, nec ita ſalubris paulo largius aſſumtus, quia facile corrumpitur & vermes producit.

Radix arboris longiſſima eſt, extus ruſi, intus albicantis coloris; ſubſtantiæ ſucculentæ ac ſubdulcis. Hæc cum cortice aſtringente in aqua cocta & pota, mirifice medetur dyſenteriæ, quando indicatio eſt aſtringendi & roborandi. Folia ſunt acida & aſtringentia, odorata, balneiſque dicata. Digna profecto arbor, quæ Europæ importata, Magnatum & Principum hortos illuſtret. Montibus aut ſilvis denſioribus non innaſcitur, ſed planitiem & campos amat. Agreſtis eſſe deſiit, villicorum quippe induſtria viridariis illata, numeroſas plantas concipit & procreat, ut nihil frequentius occurrat: fructuum enim grana ab avibus & pecoribus deglutita, & mox per alvum cum excrementis depoſita, locis licet arenoſis & triſtioribus, altiſſime germinant maximeque luxuriant. Aliis Indiarum regionibus communis hæc arbor, ac proinde hic patriam Braſiliani negant, ſed tractu temporis inter illas habita eſt. Numeroſo proventu, totis menſibus pluviis, maximo omnium Incolarum oblectamento exiſtit. Meminere quoque hujus arboris Ximenes, Gomara, Oviedus, & Monardes, & alii.

CAPVT XXI.

Pacoeira & Bananiera.

FRutices lippis & tonſoribus noti, tamque familiares, ut nulli prorſus in Braſilia jam reperiantur horti, in quibus illi paſſim non ſpectentur. Indigenæ tamen hic non ſunt, ſed aliunde huc deportatæ plantæ. Luſitani fructus *Pacóba*, Braſiliani *Pacobeté* nominant: Afris vero atque Aſiaticis olim fuiſſe notos, Serapion & Avicenna

PACOEI'RA & BANANIERA.

teſtantur, qui *Muſas* appellarunt. Earum itaque deſcriptionem, quam Matthiolus, Cluſius, & Dodonæus habent, libenter amplector, paucis tamen, in quibus hallucinati ſunt, mutatis.

Duo autem ſunt ejus genera, quæ ob maximam affinitatem quam habent, una (quod aiunt) fidelia dealbabimus. Pulcherrimæ ſane plantæ, ſive fructum ſive folium, ſive culturæ, naſcendique peculiarem modum ſpectes. In quovis ſolo, licet triſti & ſitiente, proveniunt. Quovis anni tempore incolæ earum fructu gaudent. *Pacoeira* vero exra-

ex radice propagatur. Vnde primo erumpunt tria quatuorve folia in fistulam convoluta, quæ plantæ caudicem spongiosum, crassum, efficiunt, in quo superius expanduntur decem vel plura folia eleganter viridia, ad tactum lævia, instarque chartæ membranaceæ crepitant, à vento agitata dilacerantur transversim secundum ductum striarum, & strepitum excitant commota. Nervus digitum crassus secundum foliorum longitudinem excurrit, qui in superiori superficie tanquam canalis excavatur, & transversim lineæ subtiles à nervo ad latera extenduntur. Ex summitate caudicis hujus spongiosi ramus prodit primo tener, continens in extremitate sua corpus turbinatæ figuræ, magnitudine strobili majoris, constans è foliis latis, brunni coloris, obscuris, quibus quasi pulvis aspersus cinereus.

Subter foliis his expansis apparent septem aut octo flores, ordine juxta se positi, ex albo flavescentes, suavis odoris. Ex scapo florum prominent quinque foliola angusta, figuram habentia illius instrumenti quo nautæ utuntur in humectandis velis: In scapha hac sub tegmine manna seu lentus humor continetur frigidus, saporis mellei, consistentia & colore similis albumini ovi recentis; quo nectare formicæ admodum delectantur: in hoc humore ortum sumunt quinque illa foliola cum stamine. Flores hos sequuntur fructus ordine & arcte juxta se positi. Continentur plerumque in uno ramo, quatuordecim aut sedecim numero, ut ita una planta proferat septuaginta aut octuaginta, qui subinde virides avulsi, nunc in ædibus, nunc in navibus suspenduntur, donec justam maturitatem & flavedinem consequantur. Fructus autem maturefactus magnitudinis est cucumeris nostratis, oblongus & trilaterus quasi, corio crassiori tectus, quod facillime in tres partes digitis se dividi & detrahi sinit. Pulpa, mollis instar butyri, medullam quasi cucumeris per medium secundum longitudinem habet: boni est saporis & frequentissime comeditur vel solus vel cum farina *Mandiocæ*, vel coctus & frixus in oleo aut butyro. Ramus autem ille fructibus onustus interea dum illi maturescunt, augetur, floresque semper protrudit ex corpore illo foliaceo, sed qui decidunt sine spe fructus. Maturis porro fructibus ramus cum illis abscinditur, ut & tota planta: nam una planta unum tantum vivit annum, & semel tantum fructificat. Antequam senescit, filius unus aut alter ex radice natus est & adstat parenti, morientique succedit, & sic in infinitum propagatio hujus plantæ succedit. *Banána*, planta quæ Brasiliensibus *Pacobuçú* dicta, tota est ut *Pacoéira*; at turbinatum illud, floriferum & odoriferum corpus paulo minus est, & flores parum differunt: estque floris scapus, non instar scaphæ, sed rectus, attamen cavus, fructus etiam haud multum differunt à *Pacoeira*, sed minus crassi, verum longiores & incurvati. Substantia quoque ficciores & meliores ad coquendum. Vtraque tam *Pacóba*, quam *Banána*, inter horarios fructus, &, ut nonnullis placet, inter Ficus recensentur. Vtraque flatus excitat, modice refrigerat & Venerem sopitam adjuvat. Pauci sunt alimenti, pectorisque potius quam stomachi oblectamento. Tostæ biliosis prosunt, pituitosis non item. Nondum maturæ si assentur, adversus alvi profluvia auxiliantur. Ad solem ignemque exsiccatæ diu servantur, & Europæ importatæ, distrahuntur. Eædem in taleolas dissectæ, cum ovis & saccharo frixæ, vel in placentas ad artocreæ modum coactæ, gratissimi sunt saporis, optimique alimenti.

Aqua, quæ ex earum truncis, perpetuo humore turgentibus, elicitur, cum frigidissima sit, in magno ab Incolis pretio habetur contra calidos, internos & externos corporis affectus.

In *Maranhan*, ubi maximopere luxuriant, vinum inde exprimitur, non diu durabile, quod tamen inebriandi facultate pollet.

CAPVT XXII.

Mangaíba, Iubay sive Tamarindi, & Tapiracoanana.

EXimium hujus arboris pomum, quod *Mangaíba* vocatur, nec ignorandum, nec prætereundum arbitror, tametsi ad mensarum potius delicias, quam ad Medicum nostrum institutum facere videatur. Tanta enim suavitate gulæ lenocinatur, tanta saporis est præstantia, ut haud sciam, an venustiorem aut gratiorem fructum America producat.

Arbor

MANGAÍBA.

Arbor pulchra, criſpa & fœcundiſſima, ſupra altitudinem Pruni Europææ non attollitur, quam fructu, præcipue vero ligno & foliis æmulatur. In quibuſdam Bahiæ & Paranambuci locis in integra nemora haſce luxuriare videas. Seri, non plantari amat in terra ſicca, ubi nulla copia luxuriantium herbarum. Folia fert parva, ſolida, egregie virentia, bina ſemper ſibi invicem oppoſita, quæ in medio, ſecundum longitudinem nervi, non tam venulas quam lineas habent ſubtiliſſimas parallele diſpoſitas. Exſpirante hyeme, menſe nimirum Augusto, florere incipit, ultraque novem menſes pomis ſeu prunis oneratur & ornatur. Florem producit exiguum, album & ſumme odorum, ſtellulæ figura Iaſmini modo diſpoſitum. Fructum rotundulum, eſculentum, qua Soli exponitur aureum, rubriſque maculis diſtinctum, Abricocum diceres. Tenuiſſima cuticula tegitur, intuſque lapillos quinque vel ſex continet; turget lacte, unde vel leviter preſſus niveum palatoque gratiſſimum fundit liquorem; & licet ſequax ac ductilis illius pulpa videatur, tamen manducando nihil tale deprehenditur, orique inſerta, ſtatim liqueſcit. In arbore numquam matureſcit, ſed decidens in terram ilico maturitatem conſequitur. Cujus rei ignari adventitii, & externa pomi pulchritudine illecti, ubi primis labris deguſtarunt, ſtatim ut auſterum & amariſſimum abjiciunt; quid, quod ne pecora quidem immaturum curant. Probe maturum facilis eſt digeſtionis, ardores viſcerum domat & febricitantibus auxiliatur, ut in me ipſo aliiſque multis ſum expertus. Porro haud facile hæc poma noxam, etiam abunde jejuno ſtomacho mandu-

manducata, inferunt: nisi quod frigida & humida fugaciaque alvum dejiciant, flatusque excitent, quod solertia mulierculalarum nostratium, aromatibus corrigi solet. Lusitani integros fructus conditos apponunt, nullisque tunc epulis cedunt.

IVTAY' sive TAMARINDVS.

INter eas arbores quæ aliunde huc olim translatæ, ac proinde rariùs conspiciuntur, est hæc quæ Lusitanis *Tamara azécla*, Barbaris *Iutaý*, vulgo Tamarindus dicitur, inter Palmulas dactyliferas habita veteribus.

In Quercus proceritatem excrescit, caudice exterius griseo, ligno albo, lento: Rami foliolis parvis, angustis binis ubique sibi arcte oppositis inferne dilutè, superne saturate viridibus vestiuntur. Quæ manducata æstuantibus gratam suppeditant aciditatem. Flores albi Aurantii mali flori similes. Fructus in quolibet pediculo solitarie proveniunt, figura variantes, sed utcunque compressi instar siliquæ fabæ majoris. Cortice cooperiuntur fragili coloris mespilorum, tenui: intus pulpa nigricante, filamentosa, gratissimæ aciditatis referti in qua tres quatuorve lapides splendentes, compressi fabæ vulgaris magnitudinis immersi sunt. Nucleus terræ commissus annuo spatio alte excrescit. Vtinam æque frequens hic esset sicut in Asia & Africa. Quod refrigerando & æstringendo humoribus biliosis frenum imponat, à Græcis merito Oxyphœnica dicta.

Quantum hæc Americana differat vel conveniat cum Asiatica ex hac Icone cum Bontii collata, facile apparebit.

CAssia arbor cujus fructus *Canna fistola* Lusitanis & aliis. Arbor alta & magna, atque in plurimos ramos late expansa colore exterius ex cinereo albicante. Folia fert ordine sibi opposita, paulatimque surrectim stantia, figura cylindracea, brevissimo

O pedicu-

TAPYRACOAYNA'NA & FRVCTVS, CASSIA FISTVLA DICTVS.

pediculo innitentia instar Foliorum Senæ, dilute viridia; subtiliter hirsuta, ad tactum mollia, rubescente nervo secundum longitudinem, & venulis secundum latitudinem ordine positis prædita. Flores fert spicatim congestos sine ramulis, qui coloris incarnati elegantissimi, longe adventanti conspiciuntur. hisce floribus succedunt siliquæ virides, mox nigricantes deorsum propendentes paulo incurvatæ ubi maturuerint. Cortice sunt durissimo lignoso, qui ut frangantur, malleolo concuti debent. Intus hæ siliquæ transversim cellulas habent, nucleis amygdalæ figura & colore, sed splendentibus lævibus & duris, qui immersi sunt pulpæ glutinosæ nigricanti instar Cassiæ solutivæ, sed ingrati & amari saporis, quæ primo ante maturitatem cum astrictione conjuncta est. Vbi vero gradum ulteriorem maturitatis acquisiverit, laxat alvum. Summitates foliorum vulneribus & pustulis male moratis applicata medentur.

C A-

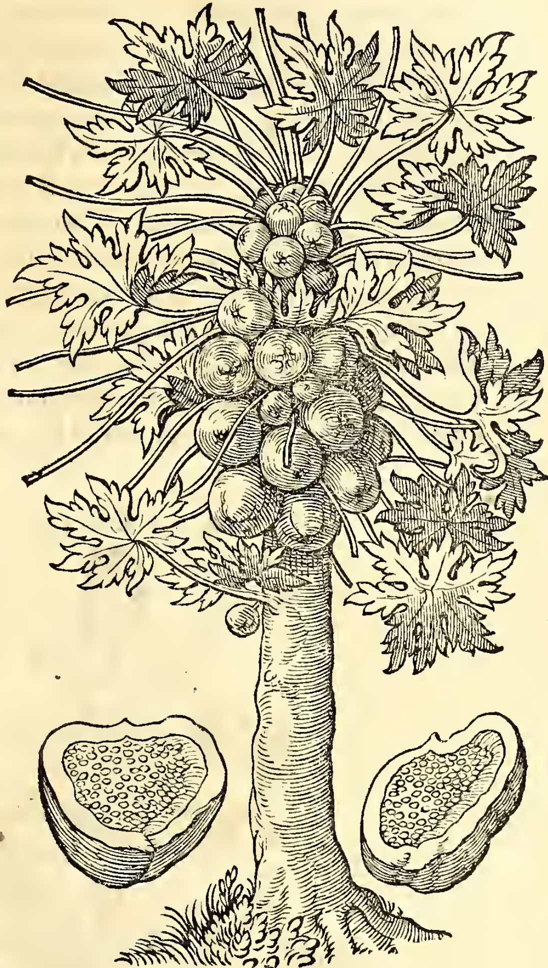
CAPVT XXIII.

Pinoguaçú mas & fœmina, & Iaracatiá.

VTraque *Pinoguaçu*, *Mamoeira* Lusitanis dicitur, vulgo *Papay*, cujus Fructum *Mamaon* vocant à figura, quia Mammæ instar pendet in arbore: Mas ubique in silvis obvia, raro autem fœmina, quæ in Hortis exculta luxuriat. Mas in vulgaris arboris fructiferæ altitudinem exsurgit, cortice cinereo & lævi. Foliis ubique

PINOGVA'ÇV MAS & FOEMINA.

erumpentibus circa caudicem quæ à terra ad medietatem altitudinis statim abscinduntur in junioribus, reliqua medietas usque ad summum foliis vestita relinquitur. Quodlibet folium in sex septemve lacinias dissectum cum totidem incisuris insidet suo pediculo rotundo, cavo rufescenti. In ramulis ex pediculis majoribus oriundi multi flores longi inodori pallide flavi, quinque foliis incurvatis constantes, nascuntur. Quibus fructus raro succedunt, nisi arbore transplantata quæ trium ad minimum sit annorum. Falsum porro mares non ferre fructum, uti & fœminam non ferre fructum nisi mas adstet; contrarium enim multiplex experientia docuit: fructus vero maris quando nascitur pediculo illo longo pendulus est deorsum versus, figura similis fructui fœminæ, sed oblongior & minor & exterius striatus quasi Pepo, nimirum quinque striis secundum longitudinem, & quinque minus profundis alternatim positis. Interius carnem & semina

habet ut fœmina, ſed non ita flavam aut bonam. Immaturi fructus copioſe lacteum ſuccum fundunt. Lignum arboris fragile & molle, quod in luſus & uſus varios excavatur turgetque eodem lacteo ſucco, ingrati & acerbi ſaporis, quo contra cutanea vitia ex fervore nata utuntur barbari.

Pinoguaçú fœmina ſimilis mari caudice & foliis, ſed ut plurimum majoribus; neque pediculi foliorum ſunt rufi, ſed virides. maxima pars caret ramis, atque ita ſpecioſior apparet. Toto anno Fructus & Flores fert non in pediculis longis, ſed ad ipſum caudicem, ubi pediculi foliorum inſeruntur. Flos eſt magnitudine floris Gladioli, conſtans quinque foliis flavis, odoris Lilii convallium è cujus medio naſcuntur fructus, qui caudici adnati ſunt minoris Melonis figuræ & magnitudinis, adeoque luxuriant ut ob abundantiam vileſcant. Immaturus eſt viridis & inciſus exſudat lac: in arena ſub dio abſconditus matureſcit ſtatim & maturus ex viridi flaveſcit, carne lutea inſtar Melonum, ſed ſapore ignobiliori. In medio pulpæ copioſiſſima habet grana, ovalis figuræ, magnitudine Coriandri, in ſuperficie rugoſa, fuſca, nucleo intus albo: ſaporis ſunt hæc grana ejuſdem cum Naſturtio aquatico noſtrate, includunturque pelliculæ tenui, ſplendenti; quæ detrahenda eſt, ſi quis ſemina velit ſervare. Fructus crudi edules quidem, ſed longe præſtant vel cum carnibus cocti, vel placentæ ex iis factæ. Ex quolibet ſemine annuo ſpatio habetur arbor fructifera, ſed non duratura ultra quadriennium. Signum prognoſticon mortis eſt, quod cacumen ejus ſponte corrumpatur; illam enim corruptionem ſequitur totalis interitus.

Fructus licet rite præparatus boni quidem ſaporis, ſed non ſatis probi nutrimenti, ſi pluſculum comedatur laxat alvum leniter: ſuccus vero ex eo expreſſus mitigat dolores ventris ex calore natos. Idem præſtat conſerva exinde præparata. Fr. Ximenes quoque celebrat hanc arborem in nova Hiſpania.

IARACATIA'.

IAracatiá Braſilienſibus, Arbor eſt alta recta, caudice inferius craſſo, qui verſus faſtigium magis magiſque gracileſcit & attenuatur, cortice griſeo, ligno molli & lacteſcente. Caudex autem & rami armantur ſpinis brevibus, craſſiuſculis duris. Et ramos quidem in orbem projicit, ſed inordinate, ſuperioreſque inferioribus breviores; neque ramuli magis ordinati, in quibus folia in frondes congeſta *Mandiibæ* modo, figura & magnitudine, ſuperius ſplendide viridia, inferius incaneſcentia, quinque, ſeptem vel novem in ſtellæ modum ſibi appoſita; nervo ſecundum longitudinem & venis obliquis. Florem fert & fructum ut *Pinoguaçú* mas petiolo longo dependentem ſtriis haud profundis ſecundum longitudinem, vel quaſi lineis ſolum notatum, coloris exterius & interius crocei ut *Mamao*, & carne ejuſmodi ſubſtantiæ & ſimili modo granis refertum, magnitudine & figura grani hordei, ſaporis haud manifeſti. Immaturus adhuc lacteſcit, ac vellicat linguam, maturus autem ſponte decidit & comeditur crudus aſſatus atque coctus. Facilis eſt digeſtionis, nec nocet licet

licet magna quantitate comedatur, proinde etiamsi maris accolis minus familiaris, non tamen inter inferioris notæ fructus habendus. Folia amittit singulis annis & mense Martio nova protrudit, hinc floret & fructum fert, qui fine Aprilis & Maio maturatur.

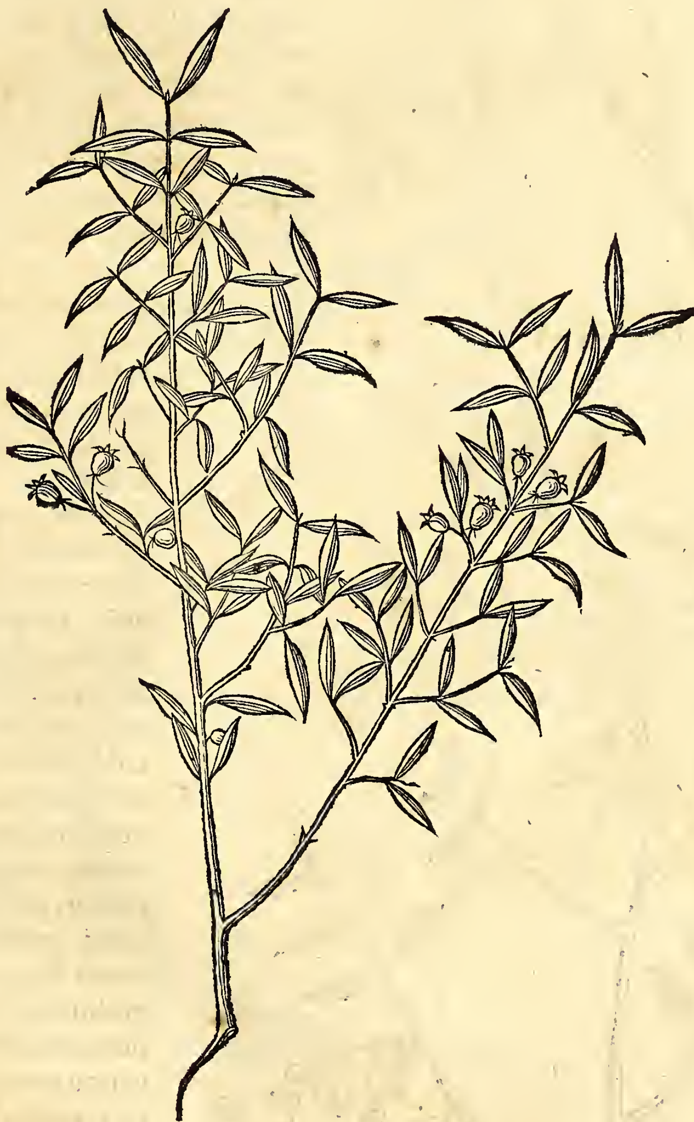
Duplex est Arbor, mas & fœmina: quæ sibi similes sunt excepta magnitudine, nam fœmina per omnia minor est mare. Frequentes sunt in Præfectura *Itamaracá* & *Rio grande*.

CAPVT XXIV.

Ibirúba, Ibixuma, & Quitý.

IBirúba per taleolas transplantatur, ob excellentiam, fructuum ex silvis in hortos translata. Arbor cortice, ligno & nascendi modo *Guaiabæ* similis, ramos autem habet ut nostra Cerasus. Folia fert oblonga, teretia, duo semper sibi opposita membranacea, superius saturate viridia, inferius pallida, uno nervo secundum longitudi-

IBIRV'BA.

nem, nullis venis transversis. Inter quæ hinc inde caudici flores cum pediculo adnascuntur albi ut in *Guaiába* fere, quibus umbilicatus fructus succedit egregie flavus turbinatus rotundus magnitudine Pruni, cuticula tenui vestitus & carne succulenta fulva, saporis acidiusculi ac paulatim amaricantis, haud ingrati: odoris subdulcis & vinosi. Magna copia sine noxa comeditur, & ab incolis venum exponitur. Continet

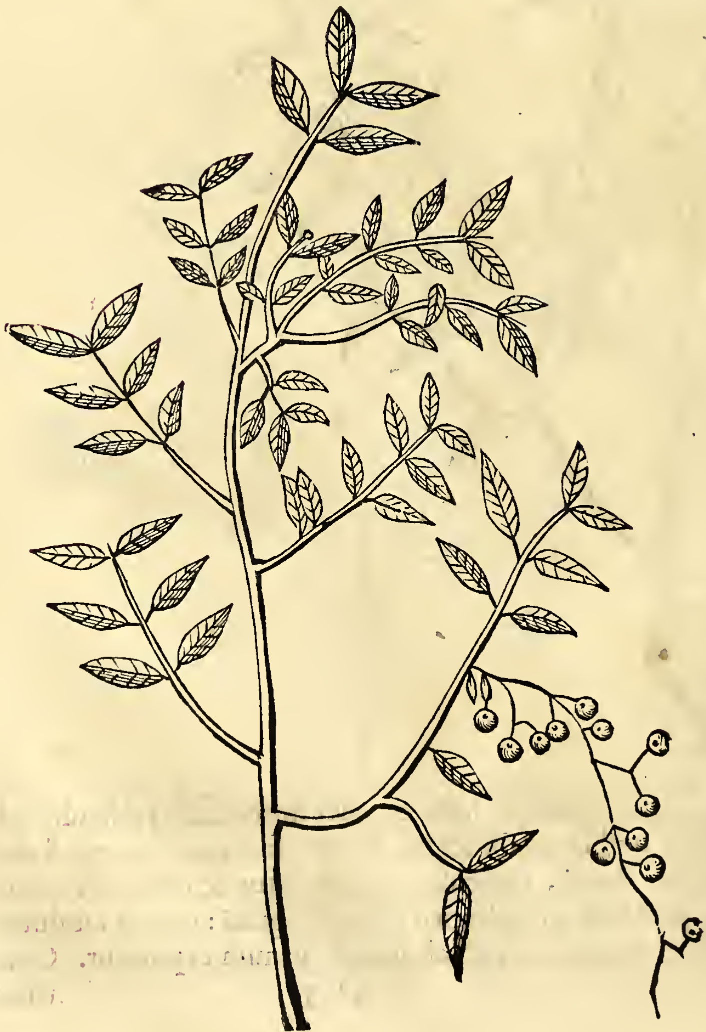
IBIXV'MA ARBOR SAPONARIA.

tinet lapidem unum atque alterum magnitudine cerasini, rotundum, cortice tenui sed duro vestitum; in quo nucleus albus, amaricans, qui similis est lapidi *Vbapitánga*, nec facile dignoscuntur.

INter varias plantas & arbores quæ Saponem producunt, illa facile præfertur quæ *Ibixúma* nomen habet, *Motamba* Angolensibus. Arbor instar Cerasi, foliis ornate sibi oppositis, per ambitum leviter serratis: juxta quæ brevis enascitur pediculus continens flosculos quasi in umbellam congestos, quinque constantes foliis flavis deorsum flexis. His decidentibus fructus succedit orbicularis Cerasi magnitudine immaturus tuberculis signatus concisus continet materiam lentam instar visci; maturus autem nigrescit & in quinque partes æquales sponte finditur, continens semina fusca oblonga, suis cellulis inclusa. Cortex cineritii coloris glutinosus est, & derasa exteriori cute fusca, seu recens seu siccus tuto adhibetur ad omnia ad quæ Sapo Hispanicus, nec vestibus nocet.

QVITY'.

ALtera Saponaria est arbor pumila, *Quity* Indigenis, Lusitanis *Pao de Sebaon* dicta. Cortice est cinereo, ligno molli & fragili ramis contortis instar Rusci. Foliis læte viridibus, ejusdem ut præcedentis figuræ & constructionis, exceptis denticulis. Floribus est exiguis. In singularibus ramulis dependent multi fructus mense Octobre maturescentes, quilibet proprio pediculo insidentes magnitudine sphærulæ lusoriæ, cum duplici rotunda flava eminentia adeo transplendentes, ut globulus contentus cerni possit, & fructu commoto strepitum edat. Hic globulus est niger, adeoque durus ut nisi malleo confringi non possit. Ex his perforatis corollæ fiunt precariæ ebeno præstantiores & leviores. Pulpa hæc supernascens Saponis vicem explet adeoque amari & acris saporis, ut creber ejus usus vestibus noceat, ac proinde prioris arbo-

arboris fructus magis uſualis. Hic enim contuſus & rivis inditus aquam inficit & piſces enecat ſicut *Timbó* & aliæ cortices arborum.

Eadem arbor in multis Americæ regionibus frequens eſt, teſte Oviedo, Cluſio & aliis.

CAPVT XXV.

Tatai-iba, Ibirapitánga, Iacarandá, & Queraiba.

ARbor ſilveſtris *Tatai-iba* dicta, quibuſdam Morus alba ob affinitatem figuræ & naturæ Mori albæ appellatur. undiquaque in ſilvis littoralibus frequens. Ex ligno veteri parant tincturam egregie flavam coquendo. Cortex arboris eſt

TATAI'-IBA.

cinereus, ſed lignum intus flavum & duriſſimum. Folia acuminata & ſubtiliter ſerrata, in ramis inordinate poſita. Fructus matureſcit fine æſtatis circa Martium, mediocris Mori eſt magnitudine, rotundus, è tuberculis compoſitus, pallidi coloris, exterius exigua habens filamenta fuſca. Succulentus eſt & ſaporoſus, atque comeditur ut Morum ſed quia magis ſilveſtris & minus dulcis, additur vinum & ſaccharum. In Pulpa multa granula albicantia ſunt diſperſa.

IBIRAPITANGA, ſive LIGNVM RVBRVM.

IACARANDA' I.

IBirapitánga, quæ arbor, merito à Luſitanis *Pao do Braſil* per excellentiam dicta, alta eſt & vaſta, cortice fuſco brevibus ſpinis armato: ramis & foliis alternatim poſitis figura Buxi foliis ſimilibus ſplendentibus & ſaturate viridibus. In ramis hinc inde etiam ramuli proveniunt multis exiguis floribus copulatis ornati ipſo Lilio convallium fragrantioribus pulchre variegati coloris flaveſcentis. His pereuntibus ſuccedunt ſiliquæ, oblongæ, planæ, compreſſæ, exterius aculeatæ, obſcure fuſcæ, rubras, ſplendentes exiguas fabas aliquot in ſe continentes. In locis mari vicinis non apparet, ſed tantum in mediterraneis ſilvis, unde magno labore ad littoralia vehitur.

Tinctura hujus ligni rubra toto orbe eſt notiſſima. Sed minima moles tam vaſtæ arboris tingit, dempta enim magna parte ligni ſuperioris, ſola matrix tibiam circa craſſa rubri eſt coloris. cujus poſtea raſura quanti ſit laboris novit optime Ergaſtulum Amſtelodamenſe.

Lignum eſt frigidum & ſiccum, mitigat febres, reſtringit & corroborat inſtar Sandali. Maceratum in frigida inter collyria contra ophthalmias uſurpatur cum ſucceſſu.

IAcarandá. Ob ligni variegati coloris elegantiam æque ac ob uſum medicum, celeberrimam hanc arborem dedi: quarum duæ ſunt ſpecies facie & efficacia ſatis diſcrepantes. Prioris lignum eſt album; alterius, nigrum, ut *Palo* vel *Pao Santo*, ac bene olens, atque durum, frequens eſt in Bahia omnium Sanctorum.

Iacarandá alba, inodora & Pruno Europææ ſimilis, in apricis locis mediterraneis reperitur. Foliis parvis acuminatis

IACARANDA' II.

natis directe ſibi oppoſitis, ſuperne ſplendentibus, inferne albicantibus. In quolibet ramo verſus exteriora multi proveniunt ramuli, qui quaſi racematim per multos dies habent globulos nuclei ceraſini magnitudine, coloris olivacei qui ſe aperientes in quinque ſcinduntur folia, deorſum inclinata quæ interius tactu & viſu referunt holoſericum olivaceum ſplendens: his inſidet flos dulcis odoris unico folio luteo ſubrotundo ad latus explicato conſtans: in medio autem floris eriguntur, multa ſtamina alba apicibus luteis ſatis magnis, in ſcoparum ſeta cearum modum. Floribus ſuccedit fructus palmæ manus magnitudinis & craſſitiei aſpectu rarus ob inuſitatos naturæ luſus, quod gibboſus & ſinuoſus admodum & contortus appareat, atque ob gravitatem ſemper pendulus, quem viridem & albicante ſmegmate (quod Barbari Saponis loco uſurpant) turgentem avulſerunt ſocii mei in remotiſſimis deſertis, ex viridi mutatur in flaveſcentem, exſiccatus in cinericium colorem, moxque ſe aperit. Fructus haud edulis niſi coctus. Incolæ exinde coquunt pulmentum quoddam ſtomacho imprimis amicum & ſalubre quod *Manipoy* vocant.

QVERAI'BA.

QVeraiba naſcitur locis apricis graminoſis. Arbor cortice rugoſo & griſeo, in ramis habens tria, quatuor, aut quinque folia in frondem congeſta, pediculis ſuis tres innitentia, pallide viridia, figura Salviæ, ſolida & ad tactum dura, nervo ſecundum longitudinem & venis obliquis prædita. Flores fert flavos, inodoros, menſe potiſſimum Ianuario, figura campanæ, ſuperius in quinque partes ſectos. Ita ut arbor florens tota flava appareat, inſtar arboris quam Luſitani vocant *Pao d'arco*: nam racematim

matim congesti sunt flores, quibus siliquæ longæ & compressæ succedunt, sed nullius usus.

Cortex hujus arboris contusus & coctus oleum suppeditat ad vulnera sananda, & ulcera vetera in tibiis aut aliis partibus curanda efficacissimum. Ac proinde in nosocomiis frequens mihi ejus fuit usus.

CAPVT XXVI.

Iabotipita, Vmbú, & Avaramo-temó.

IAbotapitá littoralibus Brasiliæ locis luxuriat. Arbor est mediocris altitudinis; cortice griseo, inæquali, ligno molli & lento: Folia fert, alternatim opposita, dilute viridia; & in certis ramulis copiosos flosculos racematim congestos, pentaphyl-

IABOTAPITA'.

los flavos suavissimi odoris. Fructus quoque qui maturescit Martio mense provenit racematim: nimirum in quolibet pediculo bacca, magnitudine nuclei cerasini, conica fere vel quasi triangularis; cuilibet autem baccæ, aliæ tres quatuorve insident sine pediculis, ovales, ejusdem cum inferiore magnitudinis, omnes coloris nigri, ut myrtilli nostrates, & eodem modo tingentes, carent acinis, & sunt saporis adstringentis; eisdem non solum usibus dicati quibus myrtilli Europæi; sed & oleum in quotidianos usus pro acetariis receptum ex iis exprimitur.

Vnicam

VMBV.

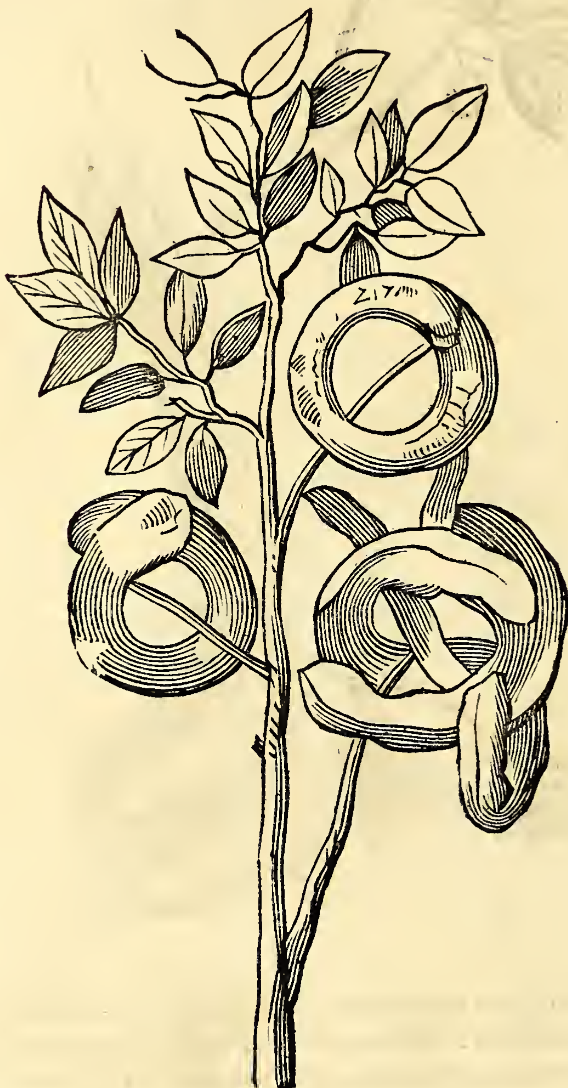
VNicam tantum ex hoc Arborum genere in habitata Brasiliæ parte, hactenus conspicere licuit in pago *Iguaraçú* excultam: dissitæ autem sylvæ inter *Guojanam* & *Paraybam* fluvios iis luxuriant. E longinquo prospicienti, magnitudine, structura & fructu, parva Citrus vel Limonia videtur.

Trunco est breviori nec crasso, sed ramis multis tortuosis, inbelle quidem fabricatis dividitur. Folia fert haud magna, lævia, læteque virentia, gustu autem acida & adstringentia: Florem albicantem: Fructum ex albo flavescentem, Pruno majori similem sed carne duriori, licet pauca, quod intus magnum contineat lapidem, sicut fructus *Acaia*, qui ubi maturuerit mensibus pluviis, saporis fit gratissimi ex acido dulcis: sin minus adeo est austerus, ut stuporem dentibus inferat; proindeque tunc eidem usui cui folia, scilicet ad refrigerandum & adstringendum reservantur. Radix autem, cui peculiare quid præ cæteris arborum radicibus concessum, imprimis est notanda: quod longe lateque, in diversa & crassa, ponderosæ molis tubera sub terra luxuriet; si pondus, figuram atque colorem, exterius cinereum, consideres, majores radices *Batatæ* aut *Inhyamæ* diceres; à quibus tamen ablata levi pellicula, differunt: quippe interius conspiciuntur nivei coloris, molli turgidaque medulla, Cucurbitæ plane simili, quæ manducata,

cata, in aquosum, frigidum succum, eumque dulcissimum atque palato gratissimum, solvitur. Febricitantes, æstuantes peregrinatores mirifice reficit: ut ipse quam pluries sum expertus; neque aquæ dulcedine & salubritate Citrullo quicquam cedit.

Datur & alia species quæ *Iva-umbú* Brasiliens. dicta, Arbor est cortice fusco, ac hinc inde in ramis spinosa. Folia fert oblonga, læte viridia, crassiuscula, ad tactum mollia, nunc alternatim, nunc sibi opposita; eisdem pediculis multi flosculi exigui pentaphylli junctim promanant, quibus succedunt fructus, flavi Pruni nostratis magnitudine & figura & carne quæ grati ac subbacidi est saporis, cui amari quid intermixtum est. Mensibus æstivis circa Ianuarium fructus maturescit, tuncque sponte decidit & colligitur. Lapis in eo contentus fragilis continet nucleum avellanæ in omnibus similem.

AVARAMO-TEMO'.

HÆc arbor mediocris est altitudinis, montosis locis crescens, foliis triste viridibus, exiguis, buccini similibus, siliquis est inutilibus ex minio nigrescentibus, miris variisque modis incurvatis, quæ æstivis mensibus conspiciuntur & acinis rubris exiguis repletæ sunt.

Cortice exterius est cineritio, interius sature rubente, quem solum expertiores in Medicinæ usum receperunt, licet foliis eædem qualitates adstringentes à nonnullis attribuantur. Cortex enim qui gustu amarus est, sive in pulverem redactus, sive excoctus, & fomenti loco adhibitus, ulceribus inveteratis & male moratis feliciter medetur, ipsumque Cancrum subinde, insigni mundificandi & siccandi qualitate curasse fuit compertum.

Præter hæc quia efficacissime adstringit, balnea ad firmandas effœminatas carnes ex illis conficiuntur. Potissimum vero meretrices iis utuntur, ut laxis pudendi partibus tonum restituant, ætatemque tuto mentiantur; imo qua possibile, virginitatem hoc dolo prætendant.

CAPVT XXVII.

Cebipira, Itó, Guabipocacabiba, & Mureçi.

CRassitie & altitudine insignis Arbor in rarissimis nemoribus reperitur, *çebipira-guaçú* Brasiliensibus dicta, ad differentiam ejus notandam ab ea quæ *çebipira-miri*, id est, *çebipira minor*, ab illis appellatur. Vtræque sunt foliis exilibus oblongis, splendentibus, Oleæ similibus, sed crassioribus, minusque acuminatis, ordine digestis,

digeftis, & pediculis utrimque fe contingentibus.

Flores ferunt copiofiffimos inodoros fuo quoflibet pediculoinfiftentes, quinque foliolis corrugatis & dilute cæruleis conftantes. Ex horum calyce nafcitur filiquula ex viridi flavefcens, in qua femen continetur.

ÇEBIPI'RA-GVAÇV'.

Vtriufque arboris lignum commendatur, & non minus celebre apud fabros ad axes machinarum Saccharearum conficiendos, quam cortex apud Brafilianos ad ufum medicum exiftit. Qui craffus eft & compactus, grifeus cum fufco mixtus, faporis amari atque adftringentis, calidus infuper & ficcus in fecundo gradu. Balnea & decocta ex illo folo fiunt præftantiffima adverfus morbos à frigore natos, pedum & ventris tumores, doloresque membrorum, *Curimentos* Lufitanis dictos; ipfam denique Luem veneream, non inveteratam, forinfecus & intrinfecus adhibita, reftituunt, fudorefque provocant.

Cum vero abftergendi facultate fimul & acrimonia quadam agant, fcabiei, tineæque & aliis ejufdem generis cutaneis affectibus medentur.

IITO' I.

HÆc Arbor eft Pyri Europææ magnitudine, undiquaque obvia: Foliis tenuibus, oblongis, acuminatis, nervo eminenti fecundum longitudinem excurrente, parvo pediculo cauli ordinate appofitis. Fructus racematim copulatos profert. Arbor ut ob fructuum rarum afpectum multis nota; ita paucioribus ejus radicis qualitates probe conftant. Si ulli figura, colore, totaque prorfus facie, racemos uvarum è longinquo adfpicienti videantur, hujus fane arboris fructus funt, quorum uvæ tamen inutiles habitæ, ligneæque intus exiftunt. Toto anno apparent, verno tempore læte flavefcentes, moxtriftis miniati coloris fiunt, nihilque promittunt, ut neque folia, neque lignum ipfum arboris: fed totum in cortice radicis, quod ad rem noftram faciat, confi-

 ftit.

IITO II.

ſtit. Cujus efficacia indomita ad turbandum & purgandum corpus, tam alte à natura poſita, ut non impune ab imperito vulgo tractetur. Quippe dubito an plures calamitates ex illius abuſu an optatos ſucceſſus ex oportuno uſu, promanaſſe viderim. Nec mirum, cum unuſquiſque idiota ad Medicinæ Sacraria aſpirare audens, nec remedii agentis, nec ſubjecti patientis rationem habeat, loco medicamenti, venenum porrigat.

Cortex enim hujus radicis, qui ſaporis eſt acris & calidi in pulverem redactus ab indigenis & robuſtioribus agricolis Luſitanis contra inveteratas obſtructiones capitur indiſcreta quantitate, ſemipugillus circiter. Mihi rarior fuit illius uſus, idque niſi deficiente forte benigniore medicamento, mediantibus tamen correctoriis, & quæ vim purgatricem infringunt, ſicut oportet fieri ex judicio Medici, præcipue circa validiora & incognita ſimplicia.

Datur & alia ſpecies *Iitó* (cujus quidem qualitates à me nondum exploratæ) cortice fuſco, qui multa punctula hinc inde ſparſa lutea habet. Folia bina ſibi opponuntur, nervo conſpicuo & prominente ſecundum longitudinem, venis in quibuſdam ſibi invicem oppoſitis, in quibuſdam autem alternatim poſitis.

Poſt florem ſequitur fructus, parvæ Ficus figura, obſcure lutei coloris, qui in ſe tria ovalia ſemina continet, magnitudine ſeminis Pomi vulgaris, cuticula obſcure flava tecta, nucleo albicante.

GVABIPOCACABI'BA.

HAnc ego Siliquoſam arborem nominavi, quod vix ſibi conſtent incolæ de genuino nomine. Quidam Portugalli *Pao velho* & *Pao molle* dixerunt; quod cortex illius adeo mollis & rugoſus exiſtat. Parum admodum differt ab ea arbore, quæ ſiliqua dulcis Dodonæo, Offi-

cinis

cinis panis Sancti Ioannis dicitur; floribus enim decidentibus, quod fit mense Martio, siliquæ succedunt, dulces, tortuosæ & deformes, primum quidem virides, mox maturitatem consecutæ, fiunt nigræ & putrescunt.

Arbor hæc, non umbrosis silvis, sed apricis campis gaudet, mirificeque peregrinantes delectat florum elegantia & odore. Ligno, cortice,medulla & fragilitate Sambuci æmula. In extremitatibus ramorum longa germina protrudit. Folia ad tactum dura, instar membranaceæ chartæ superius dilute viridia. Circa foliorum ramulos prodeunt pediculi in quorum extremitate flosculi multi umbellatim congesti nascuntur coloris flavi, odoris suavissimi. In medio autem staminum loco propendent multa filamenta crispa ipsi croco figura & colore similia.

Radicis medulla ex albo flavescens, à leviori cortice liberata in taleolas dissecatur, exque aqua fontana macerata per noctem sub dio,& aliquoties pota, non uni malo medetur. Vrinam enim cunctantem cit, renum & vesicæ obstructionibus opitulatur, ejusque decoctum vel solum Gonorrhœas restituisse vidi. Succus corticis recens oculis inditus eorum inflammationes tollit. Dilutum ejus subamari nec tamen ingrati est saporis, partiumque est valde tenuium, & astrictionem aliquam post se relinquit.

Mvreçi'.

Arenosa & sitientia loca, mediocris altitudinis arbores has producunt, quarum quatuor ad minimum diversæ species sub nomine *Mureçi* numerantur. Earum duæ maxime celebres & in usu habentur, *Mureçi-petinga* & *Mureçi-guaçú* dictæ. Omnes floribus pulchre flavescentibus conspicuæ sunt, fructibus rotundis & racematim coruscatis, eodemque, quo flores, colore præditis: foliis autem & cæteris crescendi modis inter se discrepantes. Hæc autem cujus Iconem exhibeo est cortice cinereo & ligno fragili, foliis multis fere in frondem congestis non serratis, colore & lanugine Verbasci foliis similibus. Flosculos fert spicatim congestos, luteos, constantes staminulis multis, quinque foliolis deorsum incurvatis, luteis. Fructus autem sunt baccæ, magnitudine & figura fructuum uvæ spinæ qui comeduntur.

Maturi gratissimo quidem acore palatum vellicant, sed stuporem tandem dentibus inferunt, simulque astringendo intense refrigerant. Quapropter probe condiri solent & loco Berberis, quibus sapore & efficacia similes sunt, ægris ad exstinguendam sitim & stomachum recreandum exhibentur.

Prima harum, utpote fructu minus silvestri, à me maxime fuit expetita, & in officina reposita. Ejus quoque corticibus retia & coria tinguntur & contra putrefactio-

 nes

nes muniuntur. Barbari ex iisdem potiones conficiunt, ad purgandum alvum, quod à me nondum comprobatum est.

CAPVT XXVIII.

Iaparandiba, Cuieté, & Iaróba.

Arbor est cortice cinereo instar Alni, ligno duro, medulloso. Cui folia inordinate & copiose circumposita cum pediculis, foliis *Ianipapa* similia, oblonga, acuminata, nervo & costis eminentibus obliquis perducta. Flores fert insignes ex octo crassioribus foliis factos; & junctim in trifido pediculo copulatos, figuræ, magnitudinis, coloris & odoris Rosarum, in quorum medio multa staminula in orbem composita, cum apice flavo & tremulo. Quibus fructus succedunt maliformes quidem, sed superna parte plani, extus grisei, intus flavi coloris, continentes nucleos fatuos, angulosos, hepatici coloris, splendentes, magnitudine Avellanæ, cordis figura.

IAPARANDIBA.

De vulgari hac arbore pauca addenda habeo. Ramorum paucitatem foliorum frequentia compensat, quibus solis vis medicatrix, quantum hactenus constitit, insita est. Nam flore licet pulcherrimo suavissimique odoris; tum fructibus egregie copulatis, ornetur, nihil tamen Culinæ vel Pharmacopœiæ usui sunt. Folia autem vel integra vel contusa hepatisque regioni applicata, durities hypochondriorum restituunt, eisdemque

que malis, si rite ex arte præparentur, atque in Apozemate exhibeantur, conducunt ac proinde numero aperientium ascribenda sunt.

Quotusquisque enim advena vel indigena, optime sanitati suæ se consuluisse putat, si contra Hepatis & Mesenterii oppilationes medicamina conficiat, quorum basis est *Iuripéba*, *Tapirapecu* & foliorum hujus *Iaparandíba* decoctum, aliquoties reiteratum pro ratione & constitutione ægrotantis.

CVIETE'.

CViete in triviis littoralibus toto fere anno obvia familiaris & elegans hæc arbor, quæ vulgo corrupte *Cochine*. Cortice griseo, ut Sambucus, contorte nascitur, longos habens ramos, & in iis folia frondatim & alternatim posita certis temporibus, simul omnia folia amittit, biduo autem post iterum foliis onusta cernitur. Per ramos decisos & terræ infixos facile propagatur. Folia inusitatæ sunt figuræ, versus extremitatem enim sensim ampliantur, superius saturate viridia & splendentia inferius dilutiora, nervo recto & venis transversis conspicua.

Non solum in ramis sed & passim in caudice proveniunt tres quatuorve flores juxta se positi, oblongi, figura pene Campanulæ seu Convolvuli minoris, coloris ex albo & viridi mixti, odoris nauseabundi. In medio autem quinque stamina ejusdem coloris. His, fructus variæ magnitudinis & figuræ, primo virides mox nigri succedunt. Semina Cucurbitæ modo ac nucleo flavescente continentes. Immaturus fructus pulpam albam succulentam dulcem continet, odore Nasturtium æmulans: quæ Saccharo condita ab ægris & sanis expetita sicut Cucurbita & Citrullus, ejusdemque fere saporis & refrigerii. Vbi maturuerint fructus in aqua fervida coquuntur & excavantur patinarum, poculorum & lagenarum vices supplentes. Pulpa enim matura non edulis, sed ad placandos capitis dolores præsertim ex fervore Solis natos insigne remedium, si convenienter temporibus & fronti, forma cataplasmatis applicetur.

Familiaris est arbor multis Americæ regionibus. Oviedus quoque ejus meminit sub nomine *Higuero*, de qua Clusius.

IARO'BA.

SArmentosa hæc planta *Iaróba*, Lusitanis *Cãsca amargosa* ob amaritudinem dicta. Enarratæ arbori *Cuieté* dissimilis quidem si externam figuram consideres; sed ratione fructuum, rei familiari dicatorum, admodum congener, ut merito sub eodem capite describi mereatur. Altissima tecta & arbores

instar hederæ conſcendit caule lento tereti, cui hinc inde tria folia modo phaſeoli, adnaſcuntur.

CAPVT XXIX.

Vmarí, Saamóuna, Andira, & Tremaé.

VMarí, vulgo *Camarinhas*. Arbor vix mediocris altitudinis in campis graminoſis ample ramis ſuis expanditur, ligno albo Betalinum fere referente. caudice haud craſſo, nam plerumque tres vel plures juxta ſe naſcuntur: in ramis autem ramulos habet perpetuis ſpinis obſitos. Folia cylindracea parva vel directe vel alter-

VMARI.

natim oppoſita, ſaturate viridia, nervo ſecundum longitudinem & venis obliquis, vix digitum longa. Poſt florem parvum flavum ſuccedit fructus forma ovalis, magnitudine Pruni, ad viſum & ad tactum referens Perſicum noſtras, coloris autem ex viridi flaveſcentis: carne quoque flaveſcente, pauca, dulci, quæ ambit lapidem magnum ovalem albicantem, qui continet nucleum edulem. Maturus fructus menſe Martio ſponte decidit. Crudus comeſtus turbat ventriculum & facile excitat vomitum: ideo integer ſolet coqui, & una cum nucleo contundi, atque cum carne vel piſcibus loco panis ſeu farinæ comedi.

Altera ſpecies *Vmarí* minus alta fructu, præcedenti non diſſimili; ſed nigricante colore & ſapore acidiori. Qui ſtomachi æſtum temperat & à febricitantibus expetitur. Luſitani hos & illos fructus *Camarinhas* appellant.

Si

SAAMO'VNA.

SI quæ adſpectu mirabilis, excelſa & patula, ſane eſt hæc arbor *Saamóuna*, iiſdem ſilvis mediterraneis, quibus *Cabiréiba* conſpicienda. Quæ ſuperiori & inferiori trunci parte, ordinariæ eſt craſſitiei, ſed in medio duplo plus obeſa, inſtar amphoræ, adeoque tumida apparet ut peregrinantem attonitum remoretur. Ex ramis pediculi emergunt longi, pentaphyllum quiſque protrudens ornate diviſum & ſerratum, multis obliquis venis veſtitum. Siliquas fert oblongas, piſa rubra continentes. Totus truncus ſubſtantia eſt intus alba, medulloſa & plane ſuberoſa exterius cinerei coloris, validis & horridis ſpinis à pede ad verticem uſque obſeſſa.

Ex turgidis ſpinis raſis & contuſis, ſuccus elicitur eximius, cujus vel exigua quantitas, inflammatis & involuntarie lacrymantibus oculis affrictus, medetur; tum manifeſte quoque viſum acuit, atque robur illi addit.

ANDI'RA, vulgo
ANGELYN.

DVæ ſpecies arborum, ſub nomine *Angelyn* nominatæ, hinc inde in nemoribus conſpiciuntur. Vtraque externa facie inter ſe ſibi ſimiles; ſed interna qualitate multum diſcrepantes, quæ facile utique dignoſcuntur quod alterius cortex, lignum & fructus amariſſimi inſtar Aloës; altera major nullius manifeſti ſit ſaporis, ex cujus fructibus Feræ pingueſcunt. Vtraque ligno eſt duro & ad ædes fabricandas apto, utraque cortice cinereo, foliis Lauri ſimilibus, ſed minoribus, oculis ſeu gemmis nigricantibus, è

quibus plurimi flores fragrantes, copulati, purpureo & cæruleo colore insignes, prorumpunt.

Fructum profert ovi figura & magnitudine, primo saturate viridem, sed mox nigrescentem, qui uno latere quasi suturam monstrat.

Fracto duro putamine, granum seu nucleus apparet, ex albo flavescens, amaricantis & ingrati saporis, cum adstrictione quadam, cujus pulvis ventris lumbricos expugnat; ea tamen cautione, ut infra scrupuli pondus exhibeatur, ne medicamentum in venenum abeat, quod quibusdam imperitis aliquando contigit, cum infantibus illud incaute exhibuissent.

TREMAE'.

Frutex arborescens *Tremaé* Indigenis dicta, cortice est griseo rugoso, ligno albo, medullam continente, foliis triste viridibus, linguæ fere figura, sine pediculis ramis adhærentia, aspera, & nervis eminentibus conspicua, quæ trita aromatici sunt saporis. Foliorum paucitatem florum frequentia compensat. In extremitatibus enim ramorum sunt multæ umbellæ magnæ, floribus cum purpureo lutescentibus, in quibus staminula flava Styracis odorem exacte referentia. Floribus pappi succedunt, in quibus semen minimum nigrum mox apparet.

Incolæ foliis contusis contra oculorum dolores & rubedinem utuntur æque feliciter ac præcedentis arboris succo. Mihi eadem folia & pappi in usu balneorum artificialium propter aromaticam vim expetita, quod mundificandi & abstergendi facultate pollere expertus sim.

CAPVT XXX.

Diversæ Species Camaræ', Cambuy sive Myrti Americanæ, & Cuipoúna.

INter tot varias *Camaræ'* species, tres tantum medicinales mihi innotuerunt, è quovis solo passim emergentes. sicut insitis aromaticis qualitatibus; ita & facie externa multum sibi similes, nisi quod aliquæ magis vel minus fruticescant, floribusque nonnihil varient. Duæ enim gaudent floribus ex aureo rubris, quæ *Camará-tinga*, & *Camara-Vmba* dictæ. Calidæ & siccæ habentur ad secundum gradum.

Camará-Tinga in eximiam altitudinem exsurgit, ut caulibus, ita & foliis hirsutis & ad tactum asperis, in ambitu serratis, foliis Vrticæ similibus inæqualis magnitudinis. In uvula,

extremitate ramorum, ut & ad exortum foliorum ad caulem proveniunt oblongi pediculi aliquot juxta se positi, multos flosculos habentes rubros. Post flores sequitur uvula, baccis plena viridibus, magnitudine baccarum Sambuci. Flos insignis odoris: & ipsa herba superat odore Mentham, dignaque sane quæ inter sativas plantas excolatur, tam ob pulchritudinem quam ob usum. Hujus speciei tantum Iconem, hic exhibeo. Cæteræ enim excepta colorum diversitate huic simillimæ sunt etiam internis qualitatibus.

CAMARÁ.

Camará-Vuba, caule quoque est hirsuto inque multos expanditur ramos: folia habet serrata, Menthæ crispæ similia, sed magis splendentia, leni hirsutie prædita, & ad tactum mollia, bina sibi invicem opposita, quodlibet brevi pediculo insidens. In extremitatibus ramorum enascuntur flores, floribus præcedentis *Camaræ* haud dissimiles, egregie lutei, novem foliis constantes, & in medio umbilico luteo, cui admixta staminula nigra.

Camará flore albo, caule est lignoso, duro, quadrato, hispido; in duorum aut trium pedum assurgit altitudinem cum multis expansis ramis, partim in terram procumbentibus. Folia rugosa, hirta & ad tactum dura, in ambitu serrata, splendentia, saturate viridia, bina sibi opposita, excepto ramorum exortu: ibique umbellatim proveniunt flosculi parvi; coloris candidi seu lactei, suavis odoris, ut & tota planta, imprimis si fricetur.

Balnea ex hisce nobilioribus *Camaræ* speciebus optima conficiuntur tam ad roborandum interne, loco Melissæ & Menthastri: quam mundificandum externe; multos namque cutis affectus, ipsamque Scabiem abolent. Decoctum spissatum curat ulcera, vetera, & lenit dolores capitis ex frigore ortos, si illo abluantur.

Quarta denique *Camara-miri* dicta cæteris annumeratur, cubitum longa, caule tenui & lignoso, flore unico, exiguo, lutei coloris, qui (quod mirandum) quovis anni tempore se aperit de die hora undecima, manetque expansus ad secundam pomeridianam, atque omnes simul tunc eadem hora clauduntur, usque in posterum diem: quod sicut verissimum, ita & raro oblectamento existit. Mihique per deserta peregrinanti horologii defectum ex parte supplebat. Nec tamen præcedentium *Camaræ* qualitatum expers etiamsi inferiori gradu habita.

Cambvy, five Myrtvs Americana Silvestris.

IN glebofis terris duæ fpecies arbufcularum, *Cambuy* dictæ luxuriant, ligno utraque lento & cortice cinereo. Quæ ob fragrantiam, adftrictionem foliorum, florum & fructuum, *Myrti* filveftris nomen merito obtinent. Prior arborefcens, (cujus hic Iconem addidi) latifolia Cerafum nigram per omnia externa æmulatur, fi ramos, folia, flores & fructus confideres: cæterum interna qualitate eam fuperat, quod folia & flores optimi non folum odoris, fed fructus nigri admodum fint faporofi, grata accedente adftrictione, omnibus pariter Incolis expetiti, & in foro publico venales.

Pofterior autem *Myrtus* eft rubra, quantumque magnitudine prædictæ cedit, tantum dignitate illam fuperat, ac proinde fructus inter delicias Pharmacopœiæ habentur.

Frutex hic eft foliis folidis, læte viridibus, oblongis, magis acuminatis quam Pictor in hac icone expreffit, utcumque alternatim fibi appofitis, fed raro oppofitis.

Semel per annum floret, Sole ad Scorpionem accedente, tam grato odore olfactum quam niveo colore vifum reficiens. Flos enim totus albicat, ex quatuor foliolis conftans.

Fructus crocei baccarum funt magnitudine, raro folitarii, fed Cerasorum more copulatim pofiti & pediculis fuis innitentes rotundo umbilico papillari præditi qui fi tempeftive avellantur, fucco turgent optimo, fed tandem fauces, fi multum illis vefcaris, conftringunt. Continent intus nucleum tenui cortici inclufum. Cæterum ftomachum reficiunt, corroborant, æftumque fedant. Nullus eft incolarum hujus diftrictus, qui non ad fructus & folia hæc utiliffima confugiat. & medicamentum fibi ex ipfis conficiat, five interno five externo malo conveniens. Succi & fomenta illorum, tibiarum imprimis ulceribus, atque aliis malis, adftringendo & mundificando medentur. Balnea integra, tam fluxibus alvi, quam uteri dicata, cum feliciffimo fucceffu adhibentur. Omnia præterea bona pollicetur hæc *Myrtus* Americana agreftis, quæ de Europæa Auctores paffim teftantur.

Tertia quoque *Myrti* fpecies hic reperitur, quæ *Myrtus* alba appellatur, fed infrequentior eft, neque à me hactenus in ufus Medicinæ applicata.

Cvipovna.

MVlti multis & eximiis dotibus, excellere agreftem hanc arborem teftantur. Cujus Icon injuria temporis mihi periit. Ego pauca, fed vera, & quæ ipfe fum expertus, de ea, quæ floribus flavis decoratur, exhibeo. Succus è cortice rafo expreffus & cum aqua limpida mixtus, ulcera inveterata mundificat & purulenta, eaque carne replet.

Præterea ex eodem fucco atramentum conveniens elicitur, quo etiam ad tingendos pannos utuntur. Gluten quoque efficax exinde concinnatur in ufus familiares receptum.

C A-

CAPVT XXXI.

Munduy-guaçú, sive Nux Cathartica Americana, & Nhambu Guaçú, sive Ricinus Americana.

ARborum pumilarum vix ulla lætius provenit, quam quæ Nuces catharticas profert, quas Lusitani *Pinhones*, Pharmacopœi Cataputian majorem appellant. Ejus ramuli amputati omni anni tempore novas emittunt plantas, fructusque per totum fere annum ferunt. Excrescit in Ficus altitudinem & figuram, ligno molli & fragili, lacteo humore acri turgido. Foliis est læte virentibus glabris succo plenis, anterius acuminatis & quasi in tres angulos desinentibus. Flosculis parvis racemosis subdulcis odoris, succedit fructus turbinatæ figuræ seu instar Iuglandis, primo viridis mox flavus, ubi maturuerit niger. finditur in tres partes, quamvis sex concamerationibus distinctus, in quolibet fructu sunt tres nuclei magnitudine & figura Pineis similes. Radice est crassa lignosa recta & profunde in terram descendente. Quod quidem raro admodum fit in hisce regionibus. Pineæ (quas ad vivum ea qua erant mole cum corticibus depictas apposui) interius albescunt & sunt pingues; calidæ ad tertium, siccæ ad secundum gradum. Et quemadmodum palato lenocinantur, ita ventriculo sunt infensissimæ, nam tres vel quatuor nuclei manducati, crudos humores ilico provocatos per superiora & inferiora exturbant, tanta vehementia, ut in vitæ discrimen, præcipue imbecilliores nonnumquam conjiciant, atque alexipharmacis & opiatis ruentes humores sedare necesse fuerit. Sed ut legitimus earum usus constet, in diuturnis obstructionibus viscerum naturalium imprimis conveniunt: quatuor aut quinque nuclei maturi, si à pelliculis interioribus ac exterioribus liberentur, & mox leviter torreantur & macerati è vino, additis correctoriis exhibeantur. Vtut sit, suasor sum cum cau-

MVNDVY-GVAÇV' CVM PINEIS.

tione

tione ſemper exhibendum eſſe hoc medicamentum, habendamque rationem ætatis & virium illorum quibus exhibetur.

Porro ad rem familiarem, uſumque domeſticum hæc arbuſcula à multis expetitur: ex nucleis enim oleum quod exprimitur, ellychniis affunditur, quod inventum Braſilia Luſitanis debet. Teſtitur Monardes cap. IV. de oleo Ricini, in Nova Hiſpania pro inſigni cathartico reſervari, ejuſque qualitates quas illi attribuit, hujus oleo Nucis quoque propriæ ſunt. Quamobrem nomine potius Monardes & Cluſius à nobis diſcrepant, qui *Curcas* hunc fructum vocari teſtantur, idque ſub Ricini ſpecie.

NHAMBV GVAÇV', ſive RICINVS AMERICANA.

RIcinum duorum generum producit Braſilia, majorem quidem unam, minorem autem alteram. Vtraque eſt arboreſcens, ſpecioſa facie, non ſilveſtris ſolum, ſed & hortenſis & altilis in multos ramos expanſa; Hæc à Luſitanis *Figuero d' Inferno* vocatur. Folia fert in longis pediculis, in medio folii infixis, in octo aut novem lacinias acuminatas & profundas ſciſſa, per ambitum dentatas nervo tendente è centro folii per omnes lacinias. Inferius ſunt læte, ſuperius ſaturate viridia, ad tactum mollia, tenera. In ramorum extremitatibus autem proveniunt ſingulares pediculi, in quibus alternata ſerie & ſpicæ forma in propriis petiolis, proveniunt virides læveſque globuli quinque aut ſex juxta ſe poſiti, inſtar uvæ, qui ſe aperientes exhibent floſculos ſubtiles, figura & odore ut in Sambuco, ſed multo minores, ex albo ſubflaveſcentes. His ſuccedunt corpora rotunda, viridia, cinnabriis umbilicis notata, magnitudine Avellanæ, in totum hiſpida, quinquaginta aut ſexaginta in unum racemum congeſta, qui fructus, à Luſitanis *Carapatos* ob ſimilitudinem iſtius inſecti dicti. Maturi nigricant ac ſponte diſſiliunt in tres capſulas, quarum quælibet etiam ſe aperit & continet Nucem lævem, cinerei coloris & nigro eleganter maculati, figura & magnitudine Piſtaceorum. Nux à cuticula liberata

rata albiſſimum in ſe continet nucleum oleaginoſum, ex quo oleum exprimitur, variis uſibus dicatum: quippe Lychnis non ſolum affunditur; ſed omnibus paſſim Incolis in uſu eſt quotidiano, contra affectus frigidos, tam internos quam externos.

Calidum habetur ad tertium gradum. Nec potui animadvertere, hujus Americani Ricini qualitates & vires diſcrepare ab iis quas Galenus & Dioſcorides olim illi attribuerunt. Reſolvit apoſtemata, & matricis ventriſque tormina ac flatus illitum diſcutit; prodeſt tinnitibus aurium; reſtituit tenſos convulſoſque nervos. Tres vel quatuor guttulæ, ex conveniente liquore ſubinde per os vel anum exhibitæ, ſanant frigidos articulorum affectus & ſimul alvum laxant. Cutem quoque à pſora, reliquiſque externis corporis affectibus vindicat. Vmbilico inunctum lumbricos puerorum expugnat.

Semen illius catharticum eſt, & multo validius quam oleum: humores enim crudos per ſuperiora & inferiora exturbat, ac proinde præparatione indiget. Convenit in ſpiritu vini optimo, loco correctorii, macerare ſemina multa, & inde unciam circiter è cochleari exhiberi, ut venter benignius à craſſis humoribus evacuetur.

Si ipſa ſeminis grana in ſubſtantia accipere malis, minus tutum exiſtimant incolæ, ſeptenarium numerum excedere, licet Dodonæus id ſuadeat.

Folia aqua vel aceto macerata Herpeti, aut hujus generis affectibus mederi, præter Dioſcoridem, teſtem habeo quotidianam experientiam.

CAPVT XXXII.

Iuripéba mas & fœmina, Ivabeba & Tapirapecu.

NOmine *Iuripéba*, duo ejuſdem generis, ſed non ejuſdem ſexus, frutices naſcuntur in arenoſis Braſiliæ locis. Vterque pulchris & umbroſis frondibus adoleſcit, uterque gramineos fert acinos, more racemorum copulatos & è brevi pediculo pendulos.

IVRIPE'BA.

Prior, & quidem mas, paulo fœmina eſt minor, ad hominis altitudinem vix aſcen-

dit, foliaque habet minora, nec multum ſinuoſa, ſed laciniata caulemque rarioribus ſpinis obſitum.

In ſummitate ramorum fert floſculos umbellatim quaſi congeſtos lactei coloris cum cæruleo mixti, qui exacte quinquangularem ſtellam repræſentant conſtantque unico folio in tot triangula effigiato & quaſi diviſo, in medio autem quaſi quinque ſtaminula ſtant erecta, florem boraginis è longinquo diceres.

Poſterior altior, ſpinoſior, folia habet grandiora, inferius lanuginoſa & ſpinoſa ornate, laciniata & ſature virentia; florem eundem cum mare, ſed nitidiorem. Vterque ob Medicinæ uſum quotidianum officinis notiſſimus.

Folia enim & ſuccus temperandis & mundificandis vulneribus & ulceribus adhibentur, eiſque egregie auxiliantur. Licet autem amarum quid ſapiant folia & radices, ſicut Cichoreum & Fumaria, tamen inter calida vix recenſentur.

Omnium autem maxime radix virtute & efficacia excellit, multoque amarior exiſtit, præcipue vero Maris, quæ partium adeo eſt tenuium. Quippe ſolum illius decoctum, urinam cunctantem educit. Ad hepatis & paraſtatarum obſtructiones tollendas loco radicum aperientium, cum ſucceſſu ſæpe adhibetur. Vſque adeo invaluit ejus utilitas & præſtantia, ut à doctis pariter & indocta plebe expetatur & inter ſacra reponatur.

IVABE'BA.

SEquitur *Ivabeba* præcedenti ſimilis, ſi medicos uſus reſpicias, eſt frutex eodem modo creſcens quo *Iuripéba*, ſimilique ligno, ſed ſolet altius aſſurgere. Caudex ſpinoſus ac leni hirſutie præditus quod pictor non probe ſatis expreſſit in hac Icone. Folia diverſæ figuræ, pallide viridia, oblonga, lanuginoſa non ita laciniata ut *Iuripébæ*.

Flores itidem fert ut *Iuripéba*, lacteos, quinque foliis conſtantes, inſtar ſtellæ expanſos, in medio cum ſtaminibus luteis. Hinc fructus promanat rotundus inſtar Pomi ſplendens, primo ſaturate viridis ac brunna lanugine tectus, qui maturefactus citrini fit coloris. Cortex fructus eſt frangibilis inſtar teſtæ ovi, cum ſeminibus Lentibus ſimilibus, pulpa flava ſucculenta dulcis & grata formicis, cæterum non edulis. Radix plantæ eſt amara & tenuium partium, atque inter remedia deobſtruentia in pretio habita, potiſſimum vero in renum viſcoſitatibus abſtergendis. Quia radix quibuſdam nimis amara videtur; decocta exinde parata ſaporis gratia temperantur cum liquiritia Americana.

TAPIRAPECV', SONCHI LÆVIS Species.

OMnes paſſim incolæ advenæ & indigenæ inter ſe conveniunt de qualitatibus tam nobilis herbæ: verum de nomine diſcrepant, quod vel ex ſimilitudine vel ex uſu, hic aut ille ruſticus Luſitanus pro arbitrio imponit, quibuſdam, ſatis licet improprie *Lingua di vacca* hoc eſt Bugloſſa; aliis vero *Erva do figado* magis appropriate dicta, quia inter Iecorarias & Cichoraceas, me judice, merito cenſenda eſt hæc Braſilienſium *Tapirapecú*; tum, quod eximie hepatis imprimis lienis oppilationibus medeatur, tum quod facie & figura externa iis potiſſimum comparanda ſit, licet pro ſoli hujus genio nonnihil ab Europæis abludat ſicut ex deſcriptione patebit, quia Icon ob itineris injurias mihi periit.

In gleboſa, potiſſimum terra ſponte naſcitur facie & uſu nulli incognita planta quæ caule

caule plerumque nititur unico, ſupra tibiæ altitudinem aſſurgente. Folia fert dentata oblonga, anguſta, intus dilute viridia lanuginoſa, more Cichorei circa caulem complicata, donec verſus ſummitatem caulis foliis tenuiſſimis & floſculis albis ornate finiatur. Qui poſtea brevi ſeneſcentes, in pappos evadunt, & leviſſimo flatu diſcutiuntur.

Herba cum radicibus integra quovis modo præparata eximii eſt uſus, apozemata enim & decocta familiaria exinde concinnantur: adeoque celebris evaſit, ut æque Chirurgis ac Medicis decantata ſit, contra externa & interna mala.

CAPVT XXXIII.

Mamangá, Manacá, & duæ Paiomirióba.

M*Amangá* Braſilienſibus dicta, frutex eſt trivialis arboreſcens, ubique obvius, quem *Lavapratas* Luſitanorum vulgus appellat.

Flores fert multos pendulos & luteos; & poſt hos plurimas ſiliquas oblongas copulatas, primum quidem virides, ſed mox nigras & putridas, & frequens ſemen in illis contentum.

MAMANGA'.

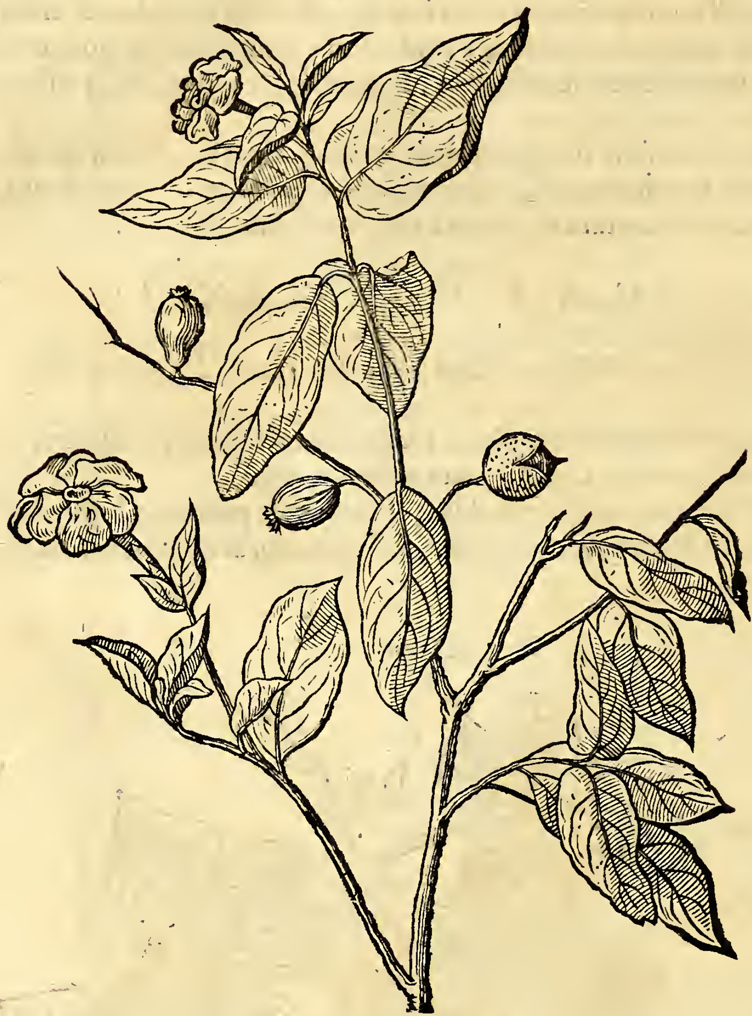
Folia habet citriis haud diſſimilia, paulo tamen longiora & molliora, & qualitate refrigerandi & abſtergendi prædita.

Præter alias dotes, quibus excellunt, vulneribus atque ulceribus opitulantur, parteſque vitiatas reparant. Cujus rei Chirurgi noſtri non ignari, ea in quotidianum uſum colligunt.

Raro videas viatores iter ſuſcipere, niſi probe hoc remedio inſtructos.

Succus oleoſus denique è ſiliquis expreſſus, ad maturanda apoſtemata reſervatur, & applicatur cum proſpero ſucceſſu.

MANACA'.

LOcis umbrosis, maxime circa *Aldeam Tapiçirica* luxuriat Frutex arborescens *Manacá*, cortice griseo, ligno duro quidem, sed fragili, folia *Piri* foliis similia, nunc inordinate sibi opposita, nunc in frondes quasi disposita. Flores solitarie positi ex longo calyce prodeunt in quinque folia dissecti. In uno eodemque frutice cæruleo purpurei & lactescentes reperiuntur mense imprimis Ianuario, quod ut rarum visu ratione coloris; ita non minus odore jucundum, cum integras silvas insigni fragrantia instar Violarum Martiarum repleant.

Flori succedit fructus baccæ Iuniperi similis, sed inutilis, viridis, rotundus, cortice griseo tectus, qui superius quinque fissuras habet ut fructus per fissuras stellam quinquangularem repræsentet. Continet in se tria gramina, seminis magnitudine lentis, vel etiam majores, figuræ ellipticæ.

Radicem habet magnam, solidam & albicantem, cujus medullosa substantia in pulverem redacta, magna in Medicina pollicetur & præstat.

Incolæ pene omnes, tam Lusitani quam Brasiliani, licet magni æstiment, tamen ob indomitas operationes hactenus in usum admittere vix ausi fuerunt. Quippe periculo non vacat hoc genus medicamminis, quod nimis violenter corpus superne & inferne moveat. Quamobrem tantum hominibus robustissimis exhiberi solet idque additis correctoriis, tum & justa observata dosi, quæ Scammonei vel Esulæ potius inferior quam superior esse debet: ad illud enim validum medicamentnm proxime accedit hæc radix: verum non ita insipida est, amarore enim & acore non plane destituitur. Eadem quoque *Manacá* in aquis macerata lavacra suppeditat quibus vagis articulotum doloribus ex frigore potissimum natis, medentur. Inter vulneraria quoque apud indigenas usurpatur.

DVum generum *Paiomirioba* in Brasilia reperitur. Vtramque Lusitani *Herva do Bicho* à quotidiano usu nominant: quippe lippis & tonsoribus ob frequentiam nota est, quod

quod nimirum folia earum contusa, & ſuccus recenter expreſſus, anoque inflammato inſertus, præſentiſſimum quaſi antidotum ſit, contra calamitoſum illud & familiare malum *Bicho del culo* abuſive Luſitanis dictum. Vtraque planta fruticeſcens, in qualibet terra, præcipue tamen arenoſa littorali ſponte naſcitur, Orobique ſpecies judicatur. Prior hæc à ſecunda vix differt niſi foliis multo acuminatioribus, & Orobi *Pannonici* Cluſii, ſimillima. Ex unica radice multi prodeunt caules, circiter tres pedes longi, lignoſi virides, nodoſi, in multos ramos divaricati, qui è nodis prodeunt: in quolibet ramulo octo vel novem folia, ſibi oppoſita. In extremitate ramorum enaſcuntur floſculi, quinque foliis conſtantes, plane ſimiles illius Orobi Pannonici, ſed omnino lutei. Flores ſequuntur ſiliquæ quatuor aut ſex digitos longæ, teretes, paulum compreſſæ, maturefactæ fuſceſcunt, & ſponte rumpuntur, atque effundunt ſemen rotundum fuſcum paulo majus lentibus. Toto anno floret & fert ſemen. Radix longa, recta multa ſuperius habens filamenta, flavi coloris. Eadem contra venena: ſemen autem cum aceto contra impetiginem valet. Planta qualitate pollet refrigerandi, abſtergendi, & mundificandi. Aqua enim ex floribus & foliis deſtillata urinas & calculos veſicæ fortius movet quam Orobus, ardoreſque renum & ſtrangurias temperat.

Altera ſpecies *Paiomirióba*, *Tareroqui* Braſilienſibus, *Matapaſto* Luſitanis dicta; eſt eadem figura & radice ac flore: differt tamen foliorum figura: nam hujus ſunt, ovalis, ad exortum ſuum anguſtiora, Poſt Solis occaſum folia ſua componit & quaſi marceſcit, mane iterum explicat. Semen rotundum, nigrum, minutum & multum, diverſum à ſemine *Paiomiriobæ*.

Folia non ſolum ani inflammationi, ſed & ulceribus anthracibuſque applicata medentur. Ex eiſdem denique foliis aquæ impoſitis & putrefactis, craſſa quædam & pinguis ſubſtantia emanat, qua unguenti

Paiomirio'ba I.

Paiomirio'ba II.

guenti mundificantis loco utuntur. Qui veterinariam artem exercent testati sunt mihi, se nullum præsentius amplecti remedium in curatione vulnerum equorum.

CAPVT XXXIV.

Aminiiú, sive Gossypium, Ibitánga, & Maçarandiba.

A*Miniiú* est Fructex eleganter arborescens ligno molli, foliis teneris dilute viridibus, in tres lacinias sectis, qui magnis floribus pentaphyllis læte flavescentibus, stamine & tuberculis ejusdem coloris, in medio unguibus purpureis decoratur. His succedit corpus ovale, viride, nigrisque punctulis variegatum & quod ubi matu-

AMINIIV'.

ruerit in tres capsulas dissilit, unde albissimum Gossypium erumpit, in cujus flocco immersi sunt septem nigri fructus pistaceorum fere magnitudinis & figuræ, quibus continetur nucleus albescens, pinguis, dulcis saporis instar amygdali, ex quo semine planta propagatur.

Semina & oculi foliorum contra fluxus ventris sanguineos vel sola vel aliis remediis mixta exhibentur. Eorum mucilagne incolæ passim utuntur contra febres ardentes pectorisque morbos atque venena erosionem ventriculo & intestinis inferentia. Semen hoc terræ commissum in Hollandia felicissime pullulavit & ultra pedalem altitudinem excrevit, sed inclementiam hyemis ferre non potuit Fr. Ximenes testatur stolones contusos non solum eisdem malis, sed & morsibus puncturisque venenatorum animalium mederi.

Olim

IBIPITA'NGA sive CERASVS BRASILIANA.

OLim silvestris tantum, nunc ob usum & elegantiam in hortis Lusitanorum exculta arbor, figura Cerasi nostratis acidæ, nisi quod truncus contortior hinc inde cum ramis dispergatur. Foliis est saturate viridibus, lævibus, duobus semper sibi oppositis, juxta quorum exortum flores albi, cum multis staminulis cerasinis prodeunt, quibus succedit fructus rotundus instar baccæ Mori, primo miniatus, mox lætius paulo rubescens, & octies profunde striatus, umbilico præditus. mensibus potissimum pluviis maturescit, cuticula non solum sed & pulpa quoque miniata, succulenta, saporis calidi & subamari, cumque grato acore astringentis. Lapis qui continetur unicus albicat, nucleum calidum & amarum habens, lapidi Cerasi *Maçarandiba* simillimus.

Fructus autem hi, secundæ mensæ deliciis non solum sed ægris prodesse solent. Ventriculum enim languidum mire reficiunt, flatus discutiunt, nauseam stomachi reprimunt.

MAÇARANDI'BA.

ARbor hæc Cerasum altitudine non solum, sed & ligno, foliis fructibusque æmulatur, eique, si è longinquo conspiciatur, simillima apparet. Olim silvestris & in montosis potissimum locis nascens, nunc in hortis Lusitanorum quoque excolitur. Floret mensibus hybernis, moxque fert fructus infinitos, Cerasi quidem Europæi

 magni-

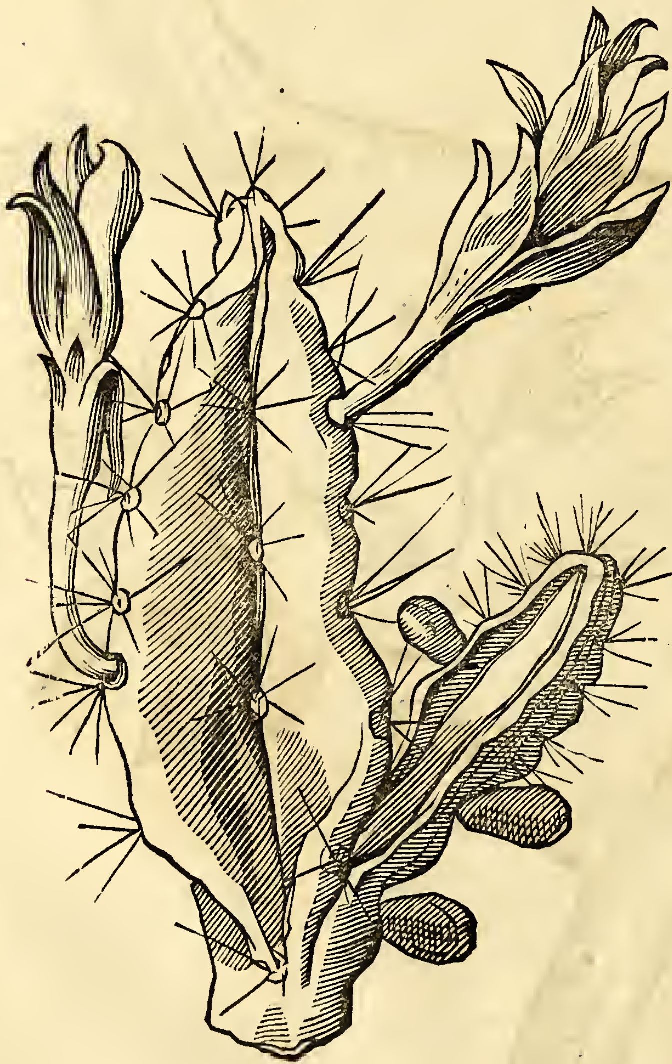
magnitudine, ſed figura nonnihil diſſimiles, quod hi non exacte ſphærulæ inſtar rotundi ſint, ſed paulo compreſſiores, & pediculis brevioribus craſſioribuſque ipſis ramis adnaſcantur. accedit quod pellicula veſtiantur tenaci, craſſa, prius rubeſcente, ſed ubi maturuerint, miniati & triſtis coloris. Præter duriorem quem continent lapidem, lacteo turgent liquore dulciſſimo, eoque non ingrato, ac proinde ab omnibus pariter incolis inter epulas expetito. Quia temperate calidus eſt hic ſuccus, & nutriendi facultate pollet, expreſſus emulſionis inſtar exhibetur; tum imprimis contra frigidiores pectoris affectus, vel ſolus, vel aliis remediis pectoralibus admixtus: guttur denique & aſperam arteriam male affectam, maximopere mulcere compertum eſt.

CAPVT XXXV.

Sex ſpecies Tunarum, ſive Ficuum Indicarum Iamacarú.

SI in ullis Americæ plantis mirus Naturæ luſus, certe in his Carduis ſive Ficubus ſilveſtribus apparet. Quippe adeo inter ſe variant, pro natalis ſoli diverſitate, ut vix omnes ad eaſdem ſpecies quis referat, niſi flore & fructu, tum interna qualitate convenire deprehenderentur. In diſſitis enim & denſis nemoribus, ad quæ vix aditus patebat, aliquas communis arboris magnitudinem ſuperare, in littore vero ſitienti aliquas vix fruticis altitudinem adæquare vidi.

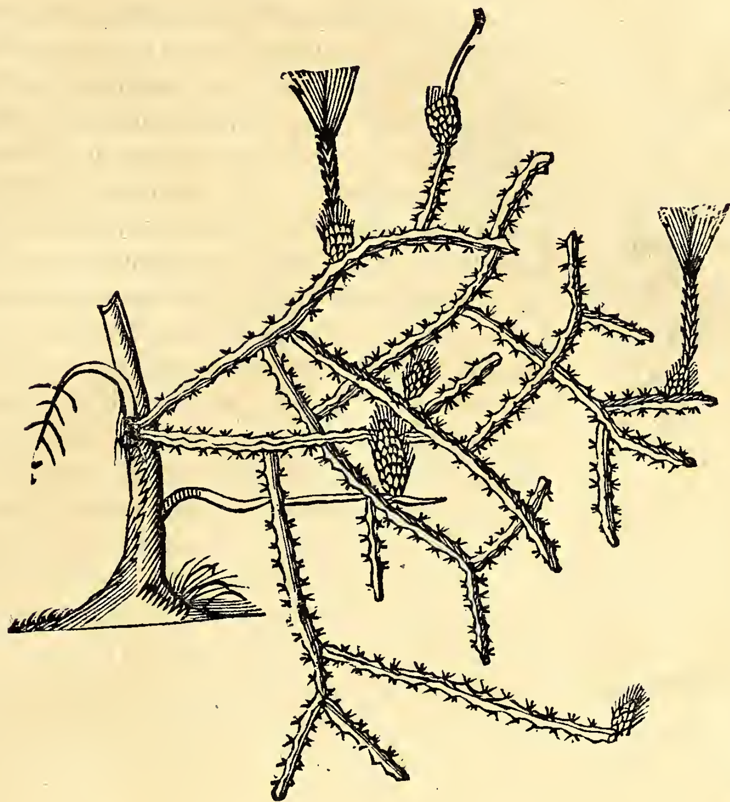
IAMACARV' I.

Prima ſpinoſa quæ ſe offert *Iamacarú*, Luſitanis *Cardon*, fruticibus aut arboribus adnaſcitur tenues radices habens quibus ſe illis inſerit. Folia ejus craſſa, ſolida, inſtar Aloës triangularia, vario modo ſibi invicem oppoſita, ut in Ficu Indica: Folia viridia, turgentia ſucco viſcido, ſed inſipido. in extremitatibus angularibus foliorum, rudimenta fructuum ſunt, & ſpinulæ acutæ juxta ſe poſitæ quatuor cinereæ. Provenit in ejus ſummitate flos ſuavis odoris, cæterum Nymphææ majori ſimilis, exterius conſtans multis foliis viridibus, anguſtis, oblongis, & in medio horum columna flava, rotunda, ſuperius in multas partes diducta. Fructus eſt ovalis figuræ & plus minus magnitudinis, triangularibus eminentiis conſpicuus, cute tectus inſtar corticis Mali arantii, interne & externe colore elegantiſſimo ſeu laccæ & cinnabrii mixto. Caro interior alba, ſucculenta, ſaporoſa, ſeminibus nigris ſplendentibus referta, quæ ſimul cum pulpa comeduntur. Præterquam quod ob delectabilem fructuum fragrantiam & ob ſuccum ex acido dulcem, ab æſtuantibus expetuntur: febricitantibus imprimis & bilioſis conveniunt recentes, quod grato acore palatum afficiant, & ſitim ſedent, cor ac ventriculum mire reficiant. Succus denique ex hac planta extractus, febribus ex bile natis medetur.

Secunda

IAMACARV' II.

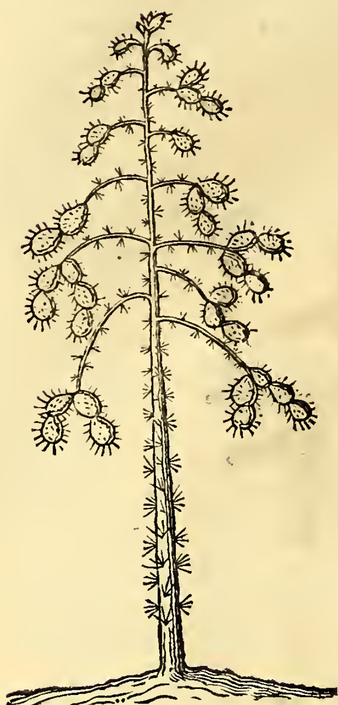
Secunda *Iamacarú* eſt mediocris magnitudinis frutex arboreſcens, caudice tereti, griſeo, & ſtellatis aculeis obſito: ſuperiores autem rami deorſum propendent, quorum exordia ſunt longi proceſſus teretes ſtellatim aculeati ut caudex; his ramis verſus exteriora, inſident folia Tunæ modo, ovalia, compreſſa, in ambitu aculeis ſingulatim poſitis. Fert florem albicantem qui ex illis tuberculis foliorum enaſcitur & in multa ſtaminula deſinit. Fructus haud multum à præcedente differt, ſed minor, cæterum guſtu & dignitate illi par.

Tertia *Iamacarú* aliis *Caxabu* arbor magna & procera admodum, ſponte erumpit ex unico folio craſſo, octangulo, ſpinulis in ſtellulæ modum poſitis armato. Huic uni folio alia plura in altum erecta brachium craſſa Tunarum more adnaſcuntur: ſucceſſu autem temporis folium inferius corticem griſeum acquirit, ac in caudicem lignoſum & craſſum abit, ſpongioſum tamen & facile cæduum; folia vero quæ caudici proxima ramorum vicem ſupplent, cætera foliorum. Caudex vetus, ac ramoſa illa folia ſpinas denique amittunt, folia autem ſpinoſa ſemper remanent. Flos huic caudici ſolitarius provenit albus, magnus. ſequitur fructus, ovo anſerino duplo major, ovalis figuræ exterius ruber obſcure, qui quod refrigerantis eſt qualitatis & grati ſaporis ab æſtuantibus, ſicut mihi in longis peregrinationibus contigit, comeditur.

IAMACARV' III.

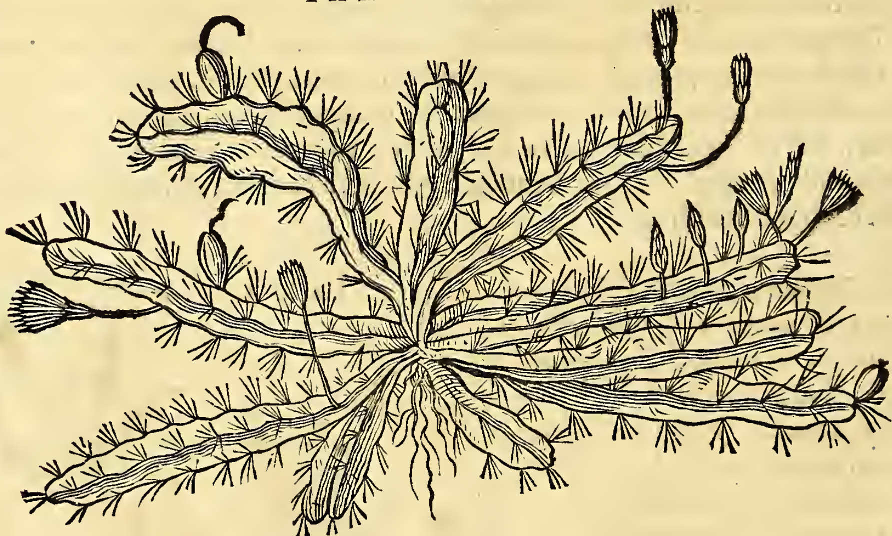

IAMACARV' IV.

Quarta ſpecies teretibus eſt ramis & nodoſis, ad quos nodos ſunt ſpinæ ut in cæteris, cum quibus in reliquis convenit. Trunco eſt admodum ſpinoſo, eoque rectiſſimo ſicut *Iaracatia* arbor (cujus nomen abuſive huic quoque *Tunæ* attribuitur) vere Pinum diceres, ſi rectitudinem & altitudinem conſideres, verum in cæteris differt, quod foliis potius ſe invicem protrudentibus, quam ramis in arboris ſummitate, decoratur, quæ rotunditate & craſſitie palmam, longiſſimis ſpinis digitos manus æmulantur. Diſſitæ hujus arboris nuper à nobis detectæ fructus, mihi & ſenioribus Braſilianis mecum peregrinantibus, hactenus minus innotuerunt. Caudicis medulla eſt Sambucina facile mollior, quæ ſecta arbore, continuo exſiccatur, abitque in leviſſimum pulverem, qui decidit, moxque ablato ſpinoſo cortice, relinquitur ſcapus concavus, arundine levior, miris cancellis, quaſi ex arte fabricatus: qui ſi ab igne accendatur, flammam luculenter fovet, faciſque loco nobis iter facientibus de nocte inſerviebat. Quamobrem ſumma induſtria inde huc, tibiæ craſſitiei, viginti circiter pedum longitudinis ſcapum transferri juſſi, & nunc in Horto Academico Lugduni Batavorum, apud Clariſſ. Profeſſorem D. Vorſtium reſervandum dedi.

IAMACARV' V.

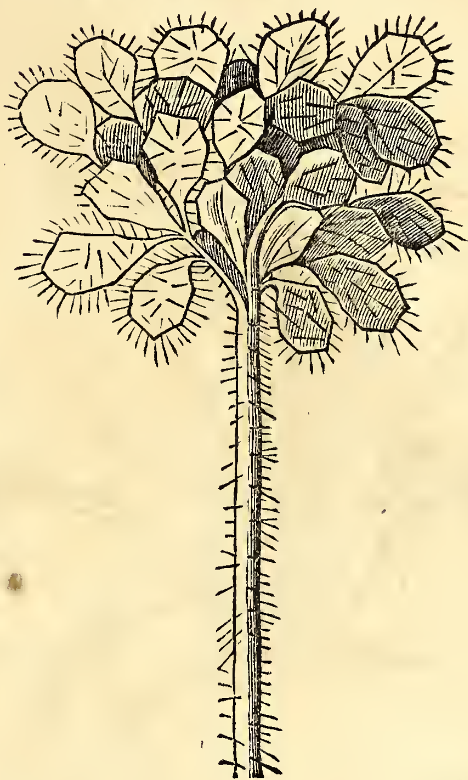
Quinta Ficus ſpinoſa, *Cumbéba* appellata. Ex radicibus tenuibus naſcuntur triangularia aut etiam quadrata folia, viridia, quibus alia hinc inde annaſcuntur ut in Ficu Indica: ſuntque duplo craſſiora quam *Iamacarú* quæ fruticibus & arboribus annaſcitur; ſed hujus longiora ſunt: in angulosis extremitatibus, aculeis munita, flaveſcentis ſeu lignei coloris; inæqualis magnitudinis juxta ſe poſita. Florem fert ut præcedentes ſed minorem. Fructus, figuræ oblongæ, conſtans cute craſſa, egregie rubra. Pulpa friabilis alba, ſucculenta, & quaſi in multos globulos conglobata ut nix gelu indurata: Eadem cum ſeminibus ſuis nigris comeditur, boni ſaporis, Ficum vulgarem ſuperans. Succus è cortice rubro expreſſus acidi adſtringentis ſaporis ut ſuccus Ribium immaturorum. Folia ſuccum dant braſſicæ ſimilem: qui ſi amarus eſſet, planta hæc Euphorbium eſſet, nam per omnia convenit cum illius deſcriptione.

Hæc Species Tunæ in Nova Hiſpania profert Cochinillam, quæ tamen hic locorum licet ſedulo indagantibus nunquam apparuit.

Omnes hæ plantæ *Iamacarú* nunc tenuibus, nunc craſſis ſpinis horridæ, adeo, profunde carnem humanam penetrant, ut vix ullo remedio evelli poſſint præcipue autem hæc quinta figura, *Cumbéba* dicta.

Sexta

IAMACARV' VI.

Sexta, & ultima *Iamacarú*, quantum quidem mihi & diligentissimo meo domestico hactenus constitit, peculiare nomen, sicut & aliæ nonnullæ, ab Indigenis accepit, scilicet *Vrurumbéba*, ex familia quoque Tunarum sive Ficuum Indicarum. Quæ in desertis mediterraneis tantum reperitur, atque licet in usus Medicinæ nondum recepta, posteritati tamen indaganda, ac proinde hic non negligenda. Caudice est recto, solido, spinis validis inordinate positis armato, cui in summitate multa folia, crassa, spinis horrida, Palmæ figura, ramorum vicem subeuntia, adnascuntur.

Fr. Ximenes varias quoque (*Nochtli* in nova Hispania appellatas) harum Plantarum differentias dedit, quas potissimum sumsit à fructuum varietate.

Omnes *Iamacarú* frigidas & humidas, licet gradu differentes, comperi, exceptis granis quæ sunt sicca & astringentia. Quamobrem gummi quod ex illis destillat, fructus, folia, radices, febribus, aliisque malis ex intemperie calida natis, sive assumta sive extus admota medentur. Fructus imprimis, tam sanis voluptati, quam ægris solatio existunt.

Licet ego passim (ut & alii Autores ante me) in explicatione harum Ficuum Indicarum frondes quasi ex meris foliis constare dixerim: fateor tamen, si penitius ad examen reducantur, rami potius quam folii naturæ participare. Primo, quia nullum Botanicorum crediderim vidisse folium ex folio sicut hic, sed quidem ramum ex ramo pronasci, sicut perpetuo in hisce Ficubus contingit. Secundo, quia folia decidua sunt, quod nunquam in hisce Ficubus observatum est. Tertio, quia folia contigua tantum sunt arbori; è contra omne quod rami vicem subit, continuum sit sicut quoque ex anatomia quarundam Ficuum apparuit, ubi radices immediate continuatas vidi isti frondi, quæ folii nomen audit.

CAPVT XXXVI.

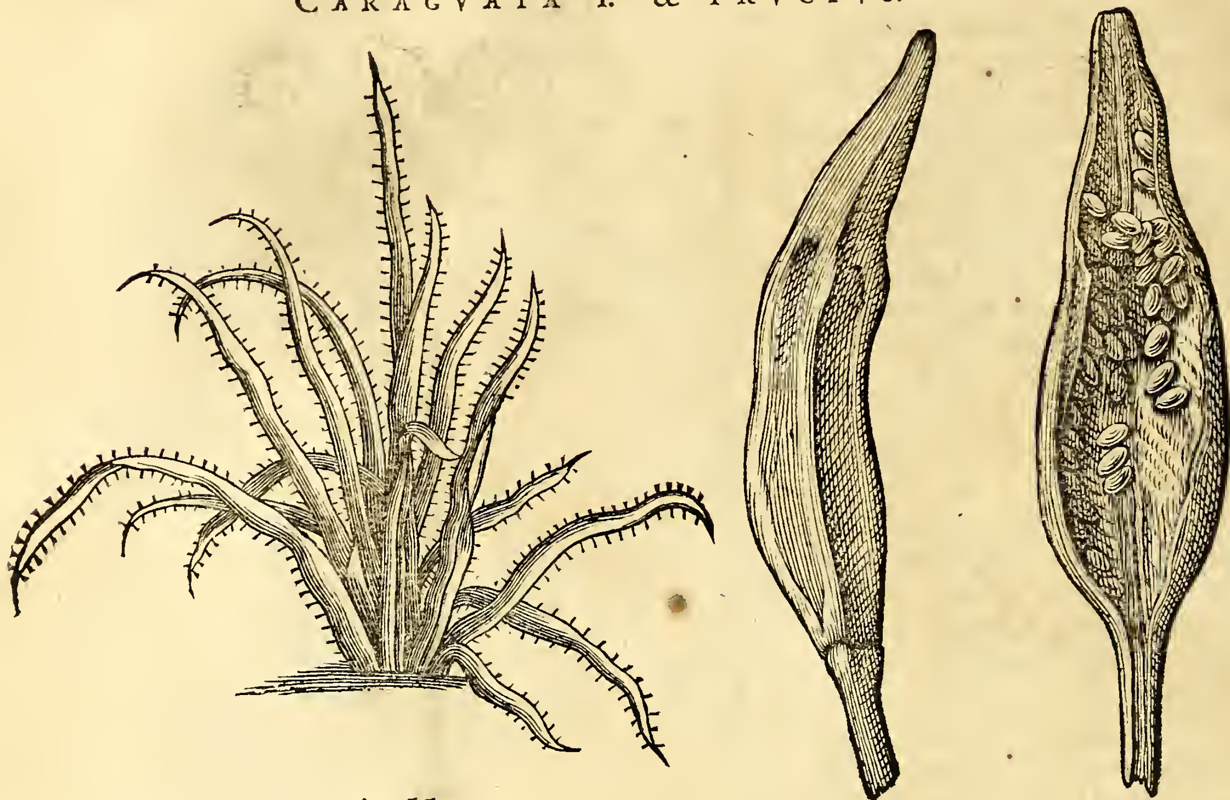
Caraguatæ species variæ.

IMmensi esset laboris omnes & singulas elegantium harum stirpium differentias notare. Primam itaque & præcipuam *Caraguatá-acanga*, ex universa illarum familia, describendam suscepi, quæ fructu esculento & medica facultate commendatur.

E terris potissimum glebosis provenit, olim silvestris tantum, nunc ob usum & elegantiam exculta.

Nascitur foliis læte viridibus, cavis, in speciem gladii mucronatis, prælongis, utrimque serratis, denticulisque adeo acutis, ut nulla arte tractari, fructusque, quem intimo gremio occultat, vix impune erui possit. Eo loci proxime ad terram multi flores juxta se in orbem positi proveniunt ex cæruleo purpurei & in medio alba stamina habentes. quilibet flos digitum longus, constat tribus foliis. Fructum exinde promanantem (quem vides hic ad vivum alterum integrum, alterum dissecatum) Barbari proclamant divenduntque. Figura est digitali, cujus longitudinem & crassitiem adæquat; colore tam intus quam extus albo, & ad flavum inclinante; semine rotundo & nigricante: Carne est frigida,

CARAGVATA' I. & FRVCTVS.

CARAGVATA' II.

gida, lubrica & ſpongioſa, multoque ſucco turgida, quæ palato acidulo ſapore apprime applaudit. Cavendum tamen ne affluentius utaris, quod dentium ſtuporem non ſolum inducat, ſed & linguam atque fauces ſauciet, palatumque excoriet, ut non immerito **Slyptonge** à nautica pube nominetur. Succus cochlearis menſura, addito pauxillo Sacchari infantibus exhibitus eos vermibus & oris Scorbuto liberat. Adhæc febricitantibus ex cacochymia ſalſæ pituitæ prodeſt. Menſtrua & urinas ſtrenue, imo plus juſto, ſi non decenti doſi propinetur provocat. à prægnantibus manducatus fœtum ejicit: cujus rei non ignaræ meretrices,ut viris tuto ſe proſtituant ſceleratum aliquando infanticidium exercent.

Optimum vinum ex eodem plantæ fructu exprimitur & uſui reſervatur. Sed quia forte eſt, inebriat & ſanguinem accendit.

Secunda, *Caraguatá-guacú* ſive major ſpecies,naſcitur ex ſabuloſa radice quæ magnitudine, figura & colore plane Cepam æmulatur, atque inferius multa habet filamenta: primo aſſurgunt quatuor aut quinque folia craſſa, ſucculenta, viridia, cava, dein proveniunt plura, figuram habentia trianguli acutiſſimi, ſtantque erecta, in orbem adnata, acutis denticulis rufeſcentibus munita. Poſt biennium è medio foliorum exſurgit ſcapus femoris humani craſſitiei; rectus, ſpongioſus hinc inde triangularibus foliis minoribus veſtitus, altitudine ſubinde viginti quinque pedum; in ſummitate autem explicat tenerum & faſtigiatum truncum inſtar arboris cum ſuis ramis; unde iterum enaſcuntur multa conica corpuſcula, quæ ſeſe aperientia florem exhibent ſtellarem ex quinque foliolis conſtantem.

Ex foliis hujus plantæ optimus pannus conficitur,qui ſi rite præparetur, panno lineo vix cedit. Ex ſubſtantia conicorum corpuſculorum, antequam in flores abeant, alba filamenta goſſypii æmula extrahi poſſunt. Folia ſtupam quoque & filoſam materiam ſuppeditant, è qua fila & retia ſua contexunt piſcatores.

Eadem

Eadem vel leviter vulnerata ſuccum tenacem & pinguem exſudant, ſmegmatiſque defectum ſupplent. Radix aut etiam folia hujus plantæ recentia trita ac aquæ injecta, piſces ita exanimant ut ſtatim manu prehendi poſſint.

Planta junior in muſeo noſtro diu ſuſpenſa, nova produxit folia ad parietem. Lignum *Caraguatá-guaçú* ſiccatum inſtar funiculi ſulfurati ardet; ex eo ignis elici poteſt duriore ligno applicato. Pulcherrima ſane & rariſſima viſu planta, cujus elegantiſſimus ſcapus exſiccatus lectis penſilibus portandis eſt aptiſſimus. Ego unum ex Braſilia mecum detuli, quem Clariſſimo Viro D. Vorſtio in Horto Publico Lugd. Batav. ſervandum dedi.

Caragvata' III.

Tertia *Caraguatá*, Luſitanis *Erva-baboſa*, Latinis Aloë dicta. Ex radice craſſa ſucculenta brevi aſſurgunt folia multa, craſſa, ſucculenta, acuminata, utroque latere dentata, pallide viridia, atque hinc inde griſeo colore maculata. Inter folia prodit caulis, in duos ramos diviſus, quorum quilibet fert ſpicam florum flavorum; eſt autem quilibet flos cavus, ad oram ſextupliciter ſciſſus, apertus, deorſum propendens, inodorus.

Hæc Planta aut eadem eſt, aut ejuſdem ſpeciei, cum *Manguey* aut *Metli* Mexicanorum, cujus plures reperiuntur ſpecies in nova Hiſpania de quibus Ximenes accurate egit, non ſolum tanquam Theoricus Botanicus, ſed ut Practicus. Quippe inſignes eorum uſus Medicos, noſtris *Caraguatæ* dignitatibus multum ſimiles annotavit: Quæ qui curioſius videre volet, adeat Annotata in Hiſtor. noſtram Braſiliæ.

Porro plerique Scriptores qui de rebus Americanis commentati ſunt meminerunt hujus plantæ, Gomara, Acoſta, Cluſius qui omnes fere conſentientia tradunt iis, quæ Franc. Ximenes hic tradit ex Doct. Franc. Hernandez: Longe autem aliam plantam eſſe oportet quam D. Ioachimus Camerarius deſcribit & cujus Iconem dat in Epitome de plantis, ſub nomine Aloës Americanæ; quia ſcribit folia abundare ſucco amaro, & alia quæ minime conveniunt cum ſuperiori deſcriptione. Quare differentia harum plantarum bene eſt obſervanda, cum alioquin foliis & quibuſdam aliis notis inter ſe conveniant. Ego enim hujus de qua nunc ſermo nobis, nunquam purgantes; ſed Chirurgi deterſorias & mundificantes qualitates in ulceribus fœtidis quotidie experti ſunt.

Quarta *Caraguatá* planta eſt creſcens in arboribus & putridis earum caudicibus. Ex radice filamentoſa, proveniunt ſex ſeptem aut plura folia, ab uno ad quinque pedes longa, & craſſa ut folia *Ananás*: tres aut quatuor digitos lata & cava inſtar canalis, atque in ambitu dentata aculeis brunnis, acutis, ſurſum erectis. Caulis in medio exſurgit craſſus, lignoſus, altus, hinc inde foliis obſitus, in ſummitate vero corona variegati coloris decoratur.

Alia denique *Caraguatæ* ſpecies ſaxis horridis & montibus adhærere conſpicitur. Fructu fatuo quidem ſed purpurei coloris inſigni, *Ananas* ſilveſtrem diceres: ſemine

CARAGVATA' IV.

numeroſo turgens; Foliis vero craſſis denticulatis, amplis & inſtar Dipſaci incurvatis, quæ aliquando medium ſextarium, plus minuſve, aquæ limpidiſſimæ, continent, maximo eorum ſolatio, qui per loca deſerta, nulliſque fontibus irrigua iter facientes, ad haſce plantas confugiunt & ſitim extinguunt. Sicut mihi non ſemel contigit, cum Indigenis Mediterranea loca perluſtranti.

Polypodium præſtantiſſimum his plantis (ſicut in Europa Robori) ſupernaſci ſolet, omni Polypodio ad uſus medicos præferendum.

CAPVT XXXVII.

Nana, Braſilianis; Ananas, Luſitanis.

Actum agere nonnullis videbor, quod fructum toties deſcriptum & ad vivum exhibitum hic denuo producam. Verum cum ea proſequi ſit inſtituti noſtri, quæ praxin æque ac Hiſtoriam Botanicam illuſtrent; proferam quæ de *Ananas* qualitatibus, tum ab aliis, tum propria experientia didici. Eoque magis quod à fide dignis ſenibus Incolis teſtatum ſit, primum hunc fructum ex hiſce provinciis ad Peruviam, inde ad Indias Orientales delatum eſſe. Recte quidem in comparanda rerum novarum notitia, ſollicite inſitas vires inveſtigamus: ſed non minus intereſſe exiſtimo, etiam indies cognitarum herbarum & fructuum ulteriores dignitates latentes ſcrutari, ſicut in hoc & multis ſimilibus veriſſime mihi contigit, & proculdubio ſæpiſſime mihi & aliis poſthac continget.

Altilis

ANANAS.

Altilis hujus Cardui ſpecies, Oviedo *Iaiáma*, Monardo Strobylus aut nux Pinea dictus, nemini credo ignotus, facileque optimus Indiarum fructus atque ſecundæ menſæ oblectamentum, & ornamentum, ſive crudus ſive Saccharo conditus. Cinaræ in modum ſpicis compactilibus inſtar criſtarum, in ſummitatibus emergentibus naſcitur, & dum augetur, inter foliola ejus prodeunt floſculi multi variegati, ſed potiſſimum cærulei coloris, tribus foliolis conſtantes, qui matureſcente fructu decidunt. Folia autem ex quibus emergit *Ananas* ſunt circa viginti, oblonga, in ambitu dentata & in ſpeciem gladii mucronata foliis Aloës æmula. Menſibus æſtivis, Sole exiſtente in Capricorno, maxime viget. Exigua ſemina ſeu grana ſubruſa in ſuperficie pulpæ latitant. Fructus apprime ſucculentus, eſt inſignis cinnabrii coloris, Melonis fere magnitudinis, figuræ ovalis, per oras autem incarnati, odoris ſimul ac ſaporis ſuaviſſimi. Extuberantibus bullis ex flavo albicantibus exterius paſſim diſtinguitur, & quaſi vermiculis aut teſſerulis variatur.

Fructus maturus ſuperius plantam juniorem habet, quæ decerpitur, & ita ſine radice (nullam enim habet) terræ imponitur, quæ ſequenti anno fructum fert. Vnaquæque planta ſemel & unicum fructum profert annuo ſpatio, & fructus novam ſimul plantam, quæ cum plantatur, vetus eradicatur & abjicitur, ut pote inutilis. *Ananas* vi Solis maturefactus minoris fit apud Incolas quam ille qui in conclavi ſuſpenſus aliquamdiu fuit.

Hic fructus, quia ſucco corroſivo immodice ſumto linguam vellicat, ac gutturis ardores infert, deſciſſo cortice in taleolas ſecatur, inque vino Hiſpanico maceratur tantiſper, donec qualitatem noxiam deponat, qui gratum ſaporem & odorem vino quidem communicat, linguæ tamen morſus & gutturis inflammationem, ſi potetur vinum, inducit. Ipſe autem ſuccus, quo turget fructus, mirifice animum languidum recreat, & ſpiritus ſopitos ſuſcitat, & imprimis ſtomachum nauſeabundum reſtituit. Addo, quod recens ejus liquor, tum vinum inde expreſſum, urinæ ſuppreſſioni & doloribus nephriticis ſuccurrat; tum quoque venenis, imprimis ſucco *Mandihocæ*, adverſatur. Idem illius radix, fructu deficiente, præſtat.

Omnia hæc efficacius operatur liquor ſtillatitius è fructu vi ignis extractus, ſi modica quantitate exhibeatur: verum ſi largius concedatur, vaſa urinaria infeſtat, adeoque corrodendi qualitate pollet, ut non tantum linguam & palatum ſauciet, ſed & in cultro, quo ſecatur, mordacitatis veſtigia relinquat, idque intenſius, ſi non probe maturus

 fuerit.

fuerit. Maculas denique è veſtibus eleganter abſterget. Atque tunc prægnantibus non minus obeſt quam fructus *Caraguata.* Febricitantibus, tum vulneribus vel ulceribus infeſtatis, prorſus abſtinendum ab hoc fructu; adeo enim humores accendit, ut non ſolum impediat reſtitutionem ægrorum, ſed & in pejus eos diſponat.

Quapropter miror optimum Monardem, fructum *Ananas* frigidum & humidum dixiſſe. Minus fallitur Chriſtophorus à Coſta, qui calidum & humidum eſſe affirmat.

Silveſtres quoque dantur *Ananas*, ex Carduorum familia, qui nunc humi, nunc altis arboribus ſupernaſcuntur, cujus fructus ut plurimum exiſtit ovalis Citrulli magnitudine, compoſitus è quadrangularibus cylindris in extremitate quadrate pyramidalibus, per maturitatem flaveſcentibus. Cavi hi ſunt, continentes granula ovalia innumera pallide flaveſcentia, papaveris majoris ſemine majora, ſuavia, & dulciſſimo rore imbuta inſtar mellis. Qui exprimitur digitis in os, & pro ſummis deliciis abſorbetur. Fructus etiam tranſverſim diſcinditur in taleas. Plura qui volet de hoc Silveſtri ſive *Nana brava*, adeat Bellonii C. 40.

CAPVT XXXVIII.

Betys vel Betre, Nhandú ſeu Piper caudatum, & Aguaxima.

FRequens tum in ſilvis, tum in ruderibus Vrbis Olindæ eſſe ſolet *Betys*, frutex elegans, vel potius arbuſcula quatuor aut quinque pedes alta; caudice recto, nodoſo, digitum craſſo, pallide viridi & per totum punctulis albis notato. Superius ad aliquot nodos, ramulos adipiſcitur identidem nodoſos & ejuſdem cum caudice coloris. In ramis habet folia, ad quemlibet nodum unum, & ſimul unum julum. Folium, linguæ figura, pallide viridis ſeu ſubflaveſcentis coloris, ſuperius ſplendens, craſſitie Lauri foliis pene ſimile. Denique Piperis ſtirpi ſarmentis, caule & facie externa ſimillima. In hoc tamen differt, quod folio & fructu paulo quam Piper eſt grandiori. Arbuſcula plane nobilis & quantivis pretii.

BETYS, vel BETRE.

Iuli qui ex ramulis dependent, formam Piperis longi mentiuntur, ſed inſipidi ſunt & nullius uſus. Verum licet fructus fatuus ſit, radix tamen ſapidiſſima eſt & celeberrima; nam & aromaticum quid ſpirat, & Zinziberis præſtantiam ſapore, colore, atque odore æmulatur, præcipue ſi recens ſit; tunc enim, dignitate illi vix cedit, calida & ſicca habetur in gradu intenſiori.

Foliorum & radicum decoctum colicum dolorem ſedat, dolores membrorum mitigat, ventrem flatibus turgidum componit, pedumque tumores ex frigore natos amolitur.

Idem præſtant balnea & fomenta inde confecta.

Præter hanc *Betyn*, aliæ adhuc, inter quas eſt *Betys* fœmina, in ſaltibus reperiuntur, julis gracilibus & exiguis botrorum modo congeſtis & pendulis.

In

NHANDV.

IN arboreſcentis fruticis pene altitudinem caule tenui, nodoſo aſſurgit ſilveſtris planta, quæ *Pimienta dos Indios* à Luſitanis vulgo, à quibuſdam *Betre* appellatur. cui egregie mucronata folia ſingulatim poſita cum ſuis pediculis adnaſcuntur juxta nodos, ad quos itidem proveniunt multi juli, longi, incurvati, figura fere ut muris cauda, virides, qui prima æſtate decerpuntur, ac in Sole ſiccati nigreſcunt: continentque granula rotunda, nigra, ſeminis papaveris magnitudine, arcte juxta ſe in uvam compoſita, acris ſaporis, inſtar Piperis optimi quod ex India Orientali affertur. Radix in alias plures tenues dividitur, fuſcas, inſignis odoris, inſtar Thymi, & ſaporis acris qui linguam vellicat. Decoctum radicis & ſtolonum diſcutit atque incidit craſſos & viſcoſos corporis humores, ſanat Hydropem pedum.

Folia hujus plantæ medentur ulceribus tibiarum. Radix mirabiliter valet adverſus apoſtemata. Vtraque, cum ſumme ſint fortia, etiam exſiccata & diu repoſita, ad balnea calida contra mala frigida uſurpantur. Pharmacopœa æque ac culina jam dudum frequentiorem agnoviſſet uſum, tam utilis herbæ; niſi tot Capſici Braſilienſis ſpecies in hortis alerentur & omnium Piperum vices ſupplerent.

Fr. Ximenes inter plantas novæ Hiſpaniæ hanc eamdem videtur deſcripſiſſe; non minus figura quam qualitatibus noſtræ ſimilem.

Quam vero Cluſius deſcribit julis potiſſimum ab hac differt.

Reperitur in Braſilia & alia ejus ſpecies ubique obvia & frequentiſſima in ſilvis mediterraneis: per omnia ſimilis priori, excepto quod folia anguſtiſſima ſunt & oblonga, fructus quoque ſeu cauda piperina longior & melior.

AGVAXIMA.

IN ſilvis littoralibus, maxime vero in fertiliſſimo Olindæ Promontorio copioſe naſcitur hæc planta, Luſitanis *Malva d'Iſco*: Plurimæque ejuſdem generis reperiuntur, ſed quarum qualitates hactenus mihi ſunt incognitæ.

Frutex eſt elegans, inſtar arbuſculæ excreſcens, ad trium, atque etiam ſex pedum altitudinem. Caulis nodoſus, teres, viridis, lignoſus, fere ut caulis *Solani* ad aſpectum.

Folia fert Titiæ ſimilia,

paulo tamen grandiora, quæ singulatim posita, quodlibet suo pediculo ad nodos innititur: sunt autem folia lata, figura cordis, multis venis secundum longitudinem arcuatim eleganter notata.

Ad nodos, ubi folia proveniunt, etiam Iuli multi, quatuor aut sex digitos longi enascuntur, incurvati, figuræ ut cauda muris, unde Lusitani *Pimenta rabuda*, hoc est, Piper caudatum appellant. Sunt autem virides, & mense Octobri & Novembri decerpuntur, ac in Sole siccati, evadunt nigri. Continent granula rotunda, nigra, instar seminum Papaveris magnitudine, arcte juxta se in unum composita, saporis acris, instar Piperis, quod ex India adfertur.

Si ex aqua bulliat & Soli dein exponatur, fortius evadit & magis durabile in omnes usus.

Radicem fundit exterius nigricantem, optimam, atque utilissimam; quæ odore Caryophyllum, subtili & mordaci acore radicem *Iaborandi*, æmulatur.

Calida est & acris saporis atque inter antidotales habita, cumque partium sit tenuium, valide aperit, ac deobstruit. Nemini non ob præclaras virtutes, quibus abundat, cognita. Contusa, inque malagmatis aut emplastri modum partibus afflictis imposita, optime maturat & mundificat.

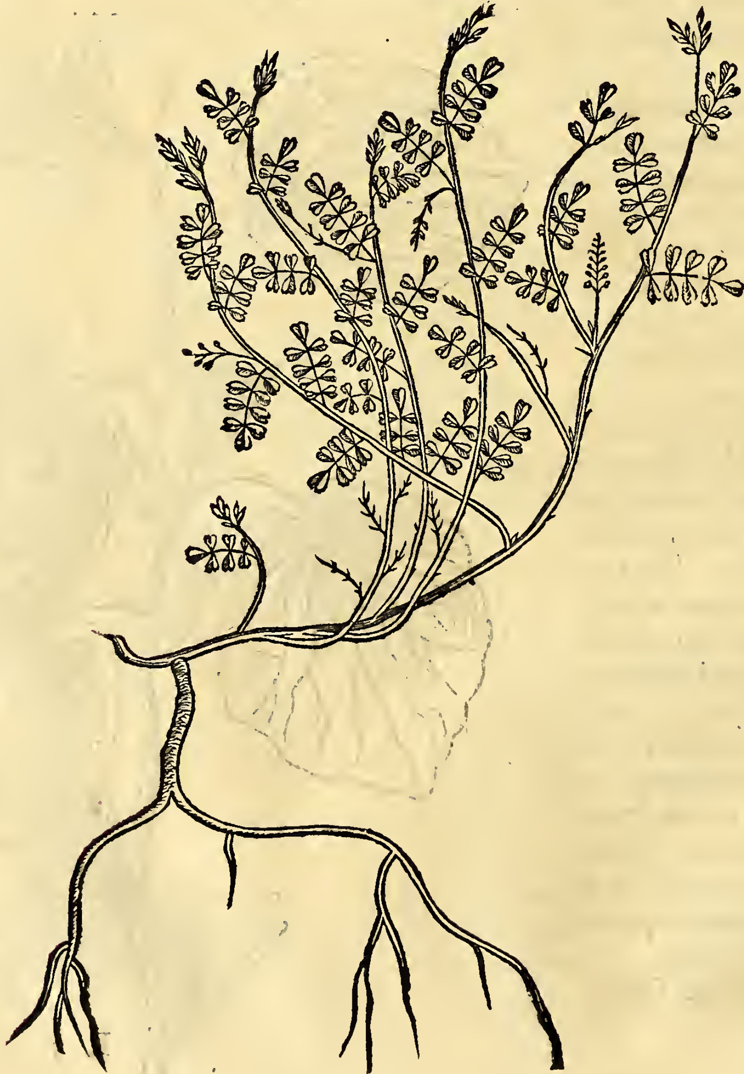
Succus vero foliorum frigidus, membris ambustis efficaciter illinitur. Ipsa folia, propter virtutes quas cum Malvis habent communes, Clysteribus induntur.

CAPUT XXXIX.

Caachiræ duæ, unde fit Anil.

Etiamsi ad humanos usus & tincturas minus exculta in hisce terris celebris illa planta quam Lusitani *Erva d'anir*, Indigenæ *Caachira* appellant: tamen undiquaque luxuriat, & ex radice gracili, longa lenta plures assurgunt caules teretes,

CAACHIRÆ I.

hinc

hinc inde filamentis in terram dimiſſis radicantes, & verſus extremitatem ſe ſurrigentes. Qui omnes ornantur ramulis, alternata ſerie diſpoſitis; & quilibet habet ſeptem vel novem cinereſcentia foliola, bina ſibi oppoſita excepto extremo. Iuxta ramulos enaſcuntur breves pediculi & in iis floſculi fragrantiſſimi, ſex aut plures, purpurei cum albo diluti, figura caſſidis apertæ.

Naſcitur paſſim in Braſilia, imprimis circa littoralia, ſed ab Incolis hactenus neglecta qua ad lucrum & culturam, cæterum inter vulnerarias habita.

CAACHIRÆ II.

Datur & alia ſpecies in Braſilia ex qua *Anir* fit. Sed quia illius qualitates medicæ potiſſimum mihi compertæ ſunt, citra propoſitum eſſet ulteriori deſcriptioni inhærere. utraque enim vulneraria apud omnes pene Americæ populos habetur, diverſiſque modis præparata, contra inveterata pedum & capitis ulcera applicatur.

Qualitatibus medicis cæteriſque uſibus familiaribus licet inter ſe conveniant duæ hæ plantæ; tamen figura multum diſcrepant, quod poſterior hæc altius exſurgat caule unico rotundo geniculato ſpongioſo, & hinc inde pilis rufeſcentibus veſtito, adeoque ſucculento, ut ſi frangatur ſtatim liquor cæruleus effluat. Pauci rami caudici adnati, folia habent ſine pediculis duo ſemper oppoſita anguſta, inſtar foliorum Lyſimachiæ viridia, paulum hiſpida. In ramorum geniculis ſuperioribus circumſtant folia copulata ex quibus flos albus circularis emergit magnitudine Bellidis. Radix tenuis lenta cæruleo quoque ſucco turgida.

Fr. Ximenes teſtatur folia contuſa dolorem capitis mitigare, maxime in infantibus: etiam in aqua macerata & cerebro appoſita. Planta nonnihil amaricat, eſtque acuta, calida & ſicca in ſecundo gradu; Pulvis medetur plagis veteribus, ſi ante urina abluantur.

Ioſ. Scaliger. *Nil* vel potius *Nir* Arabibus eſt color cæruleus; qui vulgo Hiſpanis tam *Anir* quam *Anil* dicitur. Arabes quoque Iſatidem Herbam vocant *Nil.* Garſias ab Horto lib. II. cap. XXVI. *Anil* Arabibus, Turcis, omnibuſque iis nationibus dictum, vocatur in Guzarate, ubi fit, *Gali*, nunc vero pleriſque *Nil.*

CAPVT XL.

Caapomónga variæ species.

CAapomónga aliis *Caaiandiroap* est herba silvestris fruticescens, in locis confragosis & aridis luxurians, Lusitanis *Erva do vina* dicta. Radicem habet longam, lentam, tenuem, rectam, aliis radiculis interdum præditam, exterius subcroceam, interius candidissimam, subdulcis saporis: è qua prodeunt caules tres vel qua-

CAAPOMO'NGA I.

tuor, rotundi, nodosi, virides, ex parte rufi; quibus adnascuntur folia longa, mollia, superius saturate viridia, inferius incana: In summitate caulium rami sunt conti-

nentes

nentes flosculos parvos umbellatim positos, dilute rubro purpureos. propter exilitatem eorum conformatio conspici non potest, sed adhibito Megascopio, sunt delineati. Erumpunt è conico cylindraceo corpusculo viridi, quod antequam se aperiat, hispidum est & pingue, ita ut facile adhærescat vestimentis. unde Lusitani vocant *Carapicos*, & *Herva d'amor*.

Herba Clysteri indita alvum cunctantem provocat, & viscositates intestinorum exturbat. Radicem inter antidota semper habuere Incolæ, si in convenienti liquore præparata hauriatur, quod partim vomitu, partim mictu quodcunque venenum tuto ejiciat.

Datur & alia *Caapomónga* species, eisdem locis crescens, priori, si formam & figuram spectes, dissimillima, sed medica facultate non multum discrepans. Radix enim tenuium partium est, & ab indigenis ex aqua fontana; à nostris ex aqua *Paiomirióba* cocta & iteratis vicibus potata, urinam provocat, renibusque prodest.

Tertia *Caapomónga* dignitate cæteris minime cedens à quibusdam *Trevo*, ab aliis *Erva d'Amor* dicta, quod viscositate quadam digitis & vestibus adhæreat. Si folia eorumque conformationem consideres, Trifolium Americanum spicatum æmulatur. Ex radice longa, lenta, gracili exsurgit caulis rotundus, pilosus & quasi geniculatus. Vnde in brevi pediculo nascuntur juxta se tria folia viridia, inferius pilosa & canescentia. In summitate caulis proveniunt flosculi purpurei coloris in spicam congesti, quibus succedunt siliquulæ compressæ, hirtæ & quasi lunatæ. His semen continetur magnitudine Sinapi ex albo flavescens, sapore & figura Phaseoli: Radix illius calida in secundo gradu, ebullitione ex aqua fontana vel alio convenienti liquore præparata & ægris propinata, facile inter prima habetur remedia, quæ fluxibus ventris ex frigore natis prosunt. Folia quoque apud primos Incolas in pretio habita, quod eorum suffumigia operto capite recepta, dolores ex frigore & catarrho natos feliciter restituant.

CAAPOMO'NGA III.

CAPVT XLI.

Caaeó sive herbæ Castæ duæ species.

CAaeó aliis *Iuquerii*, Lusitanis *Erva Mimosa*, Latinis herba Casta vel Viva dicitur. Variæ hæ plantarum species varia sortiuntur nomina, quas Markgravius meus in Historia naturali Brasiliæ accurate exhibuit, quo lectorem curiosum remitto. Ego vero, ut antea monui, facultatibus & usibus rerum potissimum intentus, duas tantum earum species in medium profero. Quarum prima, quantum cæteris proceritate inferior, tantum efficacia & elegantia superior existit. Celebris hæc herba, caule est striato, viridi, lignoso, aculeato, fragili tamen & medulloso, qui partim terræ incumbit, partim assurgit & aliis se implicat: in varios panditur ramos aculeatos; quilibet autem ramulus aliquot costas habet sibi semper oppositas, quæ continent foliola læte viridia, ordine posita & sibi opposita, angusta, oblonga, ut lentium, sine pediculis, ad tactum tenera, in medio secundum longitudinem subtili nervulo, non conspicuo

Caaeo' I.

cuo nisi folium obvertatur. Ad caulem circa ramulos brevis provenit pediculus capitulum producens hirsutum, nunc cæruleo purpureis, nunc incarnati coloris constans flosculis egregiis. His succedunt siliquæ tenues striatæ, mollibus aculeis munitæ, in quibus semen splendens, nigrum, oblongum latet. Herba est dulcis saporis & inodora, sed radix fortis & ingrati odoris, medullosa, lenta, interius alba, exterius umbræ coloris. Mirabilis sane planta, quod vel levissime manu, baculo, vel afflatu tacta se contrahat & mox se componat. Ipse vidi silentibus ventis integros campos his plantis obsitos foliis expansis; mox, vel oris vel auræ marinæ levissimo afflatu folia omnium concidisse, & in momento se explicuisse.

Sequitur Secunda species *Caaeó*, Lusitanis *Sylva do Praya* vulgo dicta, quæ assurgit in altitudinem Pruni silvestris: folia illius similia foliis prioris speciei, sed angustiora, in ramulis disposita. Flos convenit cum flore primæ speciei, paulo tamen major. Lignum subrufum, lentum, multis spinis munitum. Fert semen in siliquis magnis, latis, plane hispidis, brunni coloris, tres digitos longis; quo maturefacto siliquæ sponte in tot partes dissiliunt, quot seminis grana continent, quæ farris sunt magnitudinis, coloris olivacei, capsulæ inclusa. Cum hæc à præcedentibus vix differat nisi magnitudine siliquarum, operæ pretium duxi, illarum unam, ob elegantiam, ea mole qua erat, adjungere.

Hæc, & aliæ ejus species arenoso & effœto solo nascuntur. Sole quoque cadente senescere, oriente vero denuo revirescere, verissimum est. Sunt qui motum spontaneum & sensum illi male tribuunt. Sed quia instituti nostri non est aliorum opinionibus refellendis temporis jacturam facere, proferemus ea quæ circa celebris hujus plantæ usum & abusum experientia comprobata sunt, & à nemine antea prodita.

Brasiliani, si cui forte necem moliantur, momentum exsiccatæ herbæ in pulverem tritæ, epulis indunt, vitamque eripiunt. Hoc admiratione dignum, quod nullum huic malo

malo remedium aut antidotum à Medicis huc usque repertum, ipsi radici hujus plantæ præferendum. Hæc siquidem liberalius porrecta, vim veneni retundit. sicut latius probavimus in tractatu venenorum. Folia illius venenata, in emplastri formam redacta, strumas resolvunt & curant.

Franciscus Lopez de Gomara in Historia sua generali cap. 194 scribit in Peruvia nasci arbusculas quarum folia marcescant, sima nu tangantur, &, cap. 205, similes reperiri in Nicaragua. Cæterum Garsias ab Horto lib. II. cap. 27. *Nascitur*, inquit, *in Malavar, planta miræ naturæ. nam si quis manum admoveat, ilico contrahitur. Folia Polypodii, flores vero habet luteos.* Christophorus à Costa cap. LVI. Herbam hanc vocat vivam. Cæterum & Antiquis nota fuit, siquidem accurate admodum describitur à Theophr. lib. IV. Hist. plantar. cap. III. sub finem. Ὕλημα δὲ ἴδιόν τι φύεται περὶ Μέμφιν· ὃ καὶ φύλλα καὶ βλαστοὺς καὶ τὴν ὅλην μορφὴν ἔχει οὐ τὸ ἴδιον, ἀλλ᾽ εἰς τὸ συμβαῖνον περὶ αὐτὸ πάθος· ἡ μὲν γὰρ πρόσοψις ἀκανθώδης ἐστὶν αὐτοῦ καὶ τὸ φύλλον παρόμοιον ταῖς πτέρυξιν. ὅταν δέ τις ἅψηται τῶν κλωνίων, ὥσπερ ἀφαναινόμενα τὰ φύλλα συμπίπτειν φασίν. εἶτα μετά τινα χρόνον ἀναβιώσκεσθαι πάλιν καὶ θάλλειν. Id est: Nascitur peculiare quoddam virgultum circa Memphim, quod quidem neque folia, neque ramulos, neque totam formam peculiarem habet, sed accidentem tantum illi passionem. Quippe facies ipsi spinosa & folium perquam simile filicibus; ubi autem quis attigerit ramulos, folia quasi hebetata concidere aiunt; atque hinc post aliquot tempus reviviscere denuo atque folia sua explicare. Etiam Plinio non incognita fuit lib. XXIV, cap. 17. *Adjecit his*, inquit, *Apollodorus assectator ejus, herbam æschynomenen, quoniam appropinquante manu folia contraheret.* Memorat autem inter herbas à Magis celebratas, cum nihil certius sit, quam hanc herbam hæc pati. Ximenes de Plantis Novæ Hispaniæ agens, easdem videtur novisse. Vt & Noster Bontius in Indiis Orientalibus similem nasci testatur.

CAAEO' II.

C A-

CAPVT XLII.

Variæ ſpecies Mangues ſive Mangles & Inimboy.

QVantum à rerum exoticarum ſcriptoribus didici, per omnes Indias, paludoſa loca, ſalſedine vicini maris imbuta, ab hoc arborum genere, quod *Mangue* vulgo vocant, obſidentur. Cujus non ſolum Oviedus, Cluſius aliique Neoterici, verum & Theophraſtus, Strabo, Plinius meminiſſe videntur. Sed cum potius ob rarum & eximium creſcendi modum, quam uſum, hactenus tradita fuerint, operæ pretium erit penitius naturam illarum introſpexiſſe.

Tres dantur ſpecies *Mangues*: Prima *Çereiba*, quæ *Mangue* eſt alba. Arbor inſtar Salicis pumilæ, tali ligno, ejus denique figuræ, foliis itidem ſimilibus, ſed paulo craſſioribus & directe ſibi invicem oppoſitis. In extremitatibus autem ramulorum inter tria, quatuor, & interdum duo folia, duo proveniunt pediculi, quilibet tres, quatuor aut quinque floſculos habentes, congeſtos, ex albo dilute flaveſcentes, quatuor foliolis conſtantes, & in medio totidem ſtaminulis nigris ſurrectis, mellei odoris. Folia hujus arboris, lucente Sole ſalem albiſſimum continent in ſua ſuperficie; quando vero cœlum nubilum aut tempus nocturnum, ſal diſſolvitur & inſtar roris adhæret: interdiu autem ſiccus & albiſſimus, digitis detergi poteſt. Ac tantum ex duobus vel tribus foliis colligitur, quantum juſculo probe ſaliendo ſufficiat.

Secunda *Çereibúna*, quæ non radices ex ramis in terram agit, nec tam tortuoſo flexu luxuriat. Folio eſt craſſo, glabro, rotundo, dilute viridi, flore albicante, exiguo fructu & valde amaro, nucis avellanæ magnitudine, quo cum Palumbi & cæteræ volucres, defectu melioris alimenti, ſeſe ingurgitarunt, adeo eorum caro amareſcit, ut vix eſculenta ſit. Cortice exiſtit rubro, ex quo Rhois coriaria, Europæa haud inferior, conficitur, piſcatoribus quoque ad retia tingenda, in quotidiano uſu.

GVAPARAÍBA.

Tertia & poſtrema vera eſt *Guaparíiba* dicta Luſitanis *Mangue Verdadeiro* cæteris magnitudine & præſtantia longe ſuperior. Æſtivis menſibus fert ſiliquas inutiles fuſci coloris pulpa amara refertas, oblongas duas ſimul copulatas; ejuſque admirandus eſt creſcendi modus. Sicut enim ramos in altum vergentes & Pyri inſtar frondeſcentes habet, ita multi ejus rami ἄφυλλοι in radices converti videntur, quod deorſum tendant & ſub terram ſe figant, aliiſque ramis apprehenſis, iis copulentur, ſimulque ſe protrudant, nec minus firmiter cohæreant, quam primarii arboris trunci; ita ut ex multis caudicibus ſimul connexis arbor conflata videatur, egregio ſane ſpectaculo & ſingulari arboris hujus natura, vepreti inſtar oram obſepiente, difficilemque aditum præbente. Lignum arboris eſt grave, ſolidum & corticem habet brunnum: ramos & folia ſibi oppoſita; atque hæc quidem craſſa nervo ſecundum longitudinem, & multis venis ſecundum latitudinem,

læte viridia. Flosculos fert multos in calicibus oblongis ex viridi subluteos. Fructus decidens, Cancrorum terrestrium potius quam hominum est pabulum.

Radix autem ipsa quæ mollis est & humida, fissa & tosta, calida puncturæ venenatæ utriusque piscis *Niqui* applicata, ejus dolores sedat & membrum læsum restituit, licet prima fronte dolores exasperet. Magnum sane remedium est, & à piscatoribus primo inventum nobisque traditum.

INIMBO'Y.

INimbóy. Aspere echinatus ille & vix tractabilis Brasiliæ frutex in silvis arenosis & littoribus sitientibus abunde pullulat ac jucunde virescit, quem vulgus Lusitanorum *Silva do Praya* nominarunt. Lobos, echinoides quos C. Clusius vocat, profert duabus vel tribus sphærulis lapideis refertos: in Cynosbati magnitudinem excrescit. caudex, & ramuli pleni spinulis hepatici coloris, lignum intus medullosum instar Sambuci. Sunt autem folia læte viridia, splendentia. Flores fert in spicam congestos luteolos. Hos sequuntur lobi spinosi, hirsuti, coloris, cum maturuerunt, hepatici, in quibus singulis continentur duo globuli durissimi; maturefacti ex lobis erumpunt, cinerei coloris, glabri & splendentes, qui quassato lobo strepitum edunt: nucleus interior ex albo flavus, amari saporis, instar Lupinorum.

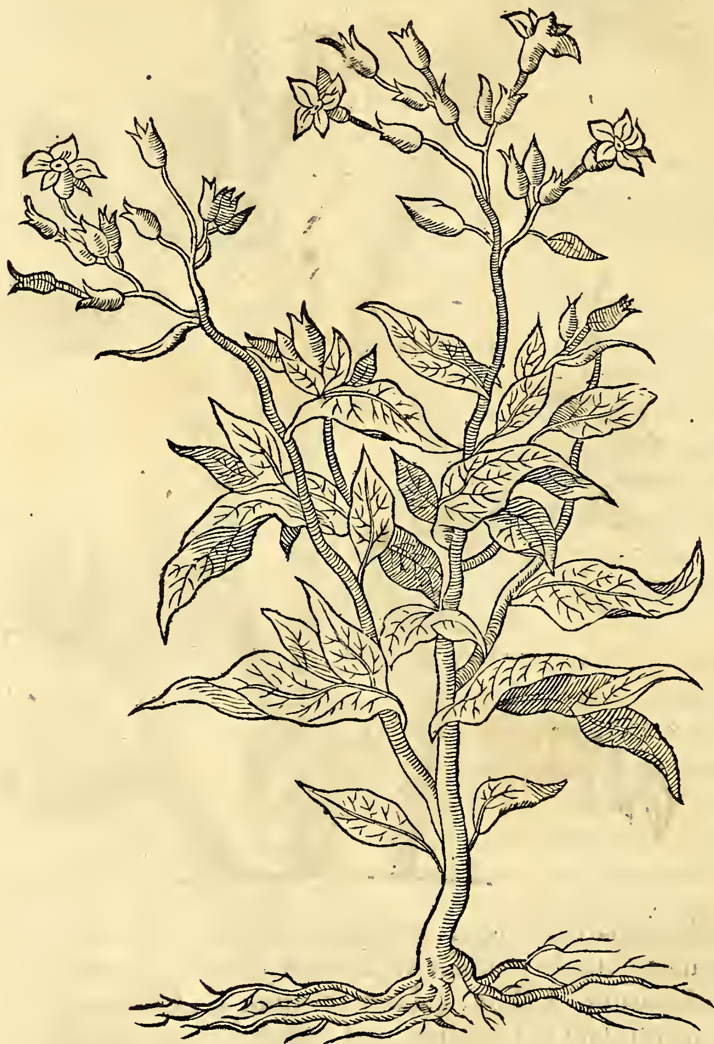
Radice est gracili & dura, interius albicante, ad tertium gradum calida & saporis amari. Hujus resina, ad pugillum, plus minusve, assumta, excitat vomitum. Contraque illa venena potissimum operari testantur Empirici, quæ lente vires suas deleterias exserunt, & tarde vitam depascuntur. de quibus in tractatu Venenorum latius egi.

CAPVT XLIII.

Petúme sive Tabacum.

CElebris herba *Tabacum*, sive *Petum*, quæ Brasiliensibus *Petúme* dicta, per omnes fere Indias Occidentales, antiquitus ipsis Incolis in pretio habita ad vulnera imprimis curanda. Mox Europæi ejus conscii facti, atque ulteriores vires indagantes, primo recentia folia eorumque succum in varios usus humanos; mox exsiccata

PETV'ME.

in abusus quoque & delicias applicarunt. Ita ut nunc, tanquam hibernus flatus, fumus Tabaci universum Orbem infecerit. cujus qualitates nimium forte etiam ipsis Lippis & Tonsoribus notas, enarrare supersedeo, solummodo eas traditurus dignitates, quas virescens herba in natali hoc solo ad solatium ægrorum suppeditare solet. Equidem nihil putem vel levissime rei Botanicæ initiato notius esse quam calefaciendi & exsiccandi ejus manifestas qualitates; sed quantum absterſoria, mundificativa, erosiva, resolutiva, astrictoria, imo vi quoque antidotali polleat, non omnibus forte constare putem. Ita ut non immerito Nicotiana hæc, *Hervasanta* à Lusitanis appelletur. Equidem si quis universam vegetabilium naturam penitius inspiciat, vix credo, veterem orbem aliquas plantas, tribus nostris nobilissimis Americanis polychrestis dignitate pares producere. Quarum prima est radix *Mandioca*, quæ alimentum, venenum & antidotum vastissimis

vaſtiſſimis totius mundi partibus ſuppeditat, ut ſuo loco probavi. Secunda, Palma illa nuces *Cocos* producens, unde non ſolum varia medicamenta concinnantur, ſed potus, ne dicam victus & amictus, aliaque ex variis arboris partibus neceſſaria ſuppeditantur. Tertia eſt hæc *Petúme*, quæ quantum alimentoſa qualitate duabus præcedentibus cedit, tantum medicamentoſis viribus eas facile ſuperat, cujus varias & diſcrepantes operationes haud adeo facile eſt recenſere, quapropter compendium earum quæ à me uſu crebro confirmatæ ſunt in medium proferam.

Petúme ſive Tabaci alii duas, alii plures dederunt ſpecies, ego maris id eſt majoris tantum Iconem & deſcriptionem exhibeo; quæ aliquando ultra fruticis altitudinem exſurgit, ſi exculto & gleboſo ſolo committatur. Ex radicibus multis, filamentoſis, amaris, caulis unicus, craſſus exſurgit; unde rami ornate expanſi enaſcuntur in foliis magnis amplis denſis, quæ Solani atque Oxylapathi foliis non diſſimilia ſunt, & ſine ullo pediculo dictum caulem & ramulos amplectuntur: omni anni tempore plantatur, & à frigore imprimis arceri debet, atque tunc ſolum quoque Europæum non aſpernatur, licet in uſus medicos minus efficax ſit. Semel tantum flores fert in ſummitatibus ramorum candidos, purpuraſcentes, campanulæ figura, quibus decidentibus ſuccedunt veluti capitula papaveris ſemen nigrum parvum continentia. Nunc videamus quem uſum quæque pars plantæ ſuppeditat.

Recentia folia eorumque ſuccus & balſamum ulceribus cancroſis non ſolum frenum imponit; ſed venenatis quoque morſibus medetur. Aqua vel alius conveniens liquor in quo maceratum eſt Tabacum pediculos enecat, & multa capitis cutanea mala mundificat. Cineres foliorum exſiccatorum, vermes enecant; Maſticata laſſitudinem & famem ſedant in deſertis peregrinantibus, ut mihi & itineris ſociis meis contigit. Ventriculum & cor aromatica vi roborant. An vero fumus per tubum attractus vel pulvis maſticatus loco ſternutatorii cerebrum expurget? an quibuſdam quoque ſomnum; aliis vero ebrietatem conciliet? illi facile norunt qui utrumque perpetuo circumferunt. Syrupus denique Tabaci (cujus in morbis Endemiis præparatio tradita eſt) Aſthmati & Hydropi multum prodeſt, imprimis ſi cauſa frigida & viſcida in iis prædominentur, quod validiſſime incidat & abſtergat.

Sed quia animadverti Indis eorumque imitatoribus idem ſæpe evenire, quod circulatoribus Europæis ut vel ſuperſtitioſa credulitas vel ipſa auri fames intercurrat, cautiones abhibendæ ſunt, ne quis herbam hanc, tanquam Panaceam celebret, eamque in omni caſu proſtituat. Cum enim folium ejuſque ſuccus, ſive infuſum, ſive ſyrupus aſſumptus vehementer turbent corpus, vomitum vel alvum provocantes, iis non propinari debere ſuaſor ſui, qui vel bilioſo vel delicatiori fuerunt temperamento. quamobrem crebræ indicationes in corporibus ſub cœlo fervidiori habitantibus exſurgunt, ut potius Peti uſui circa externa quam circa interna mala diu inſiſtamus.

CAPVT XLIV.

Mirabilis Peruana, & çuambú, ſpecies Caryophyllatæ.

NObilis hæc planta, nominibus non ſolum pro Regionum diverſitate, ſed colore & odore quoque variat. Nativa eſt huic Americæ Continenti, & in gleboſis ſaxoſiſque terris ſponte luxurians: In Peruvia tamen qua ad nomen & culturam magis celebris, unde in Europæorum hortos tranſlata, ob florum nobilitatem ab ipſis rei botanicæ ignaris excolitur: à me autem ob radicis qualitates medicas hic exhibita. Peruviani eam *Hachal-Indi*, Latini Mirabilem Peruanam dixerunt. Caule firmo, ſucculento, ſubflavo, geniculato in fruticis altitudinem exſurgit, ex quo ramuli nodoſi proveniunt, circa quos nodos folia bina adverſis pediculis naſcuntur, foliis Siliquaſtri vel Solani ſimilia. Flores è ſummitatibus ramulorum quinquangulares, longi, concavi, convolvuli floribus ſimiles exſurgunt; tanta colorum elegantia & diverſitate certantes, ut vel purpurei vel nivei, vel flavi, imo binis colo-

MIRABILIS PERVANA.

ribus inter se mixtis elucescant, atque odore suavi Narcissum nonnihil æmulentur. Quapropter non mirum, si seplasiarii, ignorantes vim medicam radicis, ex ipsis floribus colorem extrahere malint, & mixturas inde confectas, mulierculis pro cosmeticis care divendant. Parum sunt durabiles flores sed numerosa sobole, & assidua successione jacturam illam compensant. Accedit, quod notatu dignum, illos media nocte ad lumen aperiri & patentissimos fieri; nec more aliorum Sole delectari, quia ejus calorem ferre nequeunt, quod minimo fervore humor florum tenuis & paucus dissipetur. Contra fit iis quibus humor lentus, copiosus & nisi ad Solis calorem hiat. Eadem videtur diurni aut nocturni in plantis odoris esse ratio.

Porro membranacei florum calices unum semen quasi pentagonum, obtusum, fuscum, tuberosum continent, quod vel minimo motu dejicitur & apertum alba pulpa micat. Radice quoque est intus albicante, extus nigricante, filamentosa, acris, sed non ingrati saporis.

Animadverti, Clusio aliisque exoticorum scriptoribus, ex relatu tantum, usum ejus medicum esse commendatum, quem ego tamen tractu temporis comperi verissimum, scilicet inter hydragoga usurpari radicem, cujus effectus satis felices in Hydropicis memini me vidisse.

Cæterum an tabescente hac planta, circa caulium nodos candida quædam lacryma appareat, quæ à Sole concreta salis gustum referat, sicut de ea Clariss. Camerarius testatum reliquit, mihi in Brasilia experiri datum non fuit, licet non perfunctorie id observare conatus sim.

VBique in littoralibus campis sponte luxuriat & ultra Europææ Caryophyllatæ altitudinem assurgit, cæterum internis qualitatibus, & facie externa, exceptis foliis illi similis, unde idem quoque nomen Caryophyllatæ indidimus. Caulis unicus rectus ultra

Cuambu', sive Caryophyllata.

tra quatuor pedum eſt altitudinis, cui ad ſingula genicula bini rami & læte viridia, Europææ foliis acutiora & anguſtiora. ad ramuſculorum extremitates ſingulas provenit flos flavus, Tormentillæ æmulus, conſtans quinque foliis anguſtis. Cui ſuccedit Capitulum rotundum, hiſpidum, repletum ſemine oblongo. Radice eſt multa, tenui, filamentoſa, quæ odore Caryophyllos refert. Calida & ſicca eſt in intenſo gradu, attenuandi non ſolum & abſtergendi, ſed aſtringendi quoque vi pollens, ac proinde tam ad corroboranda viſcera, quam ad incidendos viſcidos humores uſurpatur cum ſucceſſu.

CAPVT XLV.

Belingéla, Quigómbo vel Alcea Muſcata, & Gangila ſive Seſamum.

SIcut Europæi plantas & ſata quæ felicis proventus arbitrati ſunt, in Americam aliquando tranſtulerunt, ita & Africani inter herbas uſuales huc adductas ſtudioſe etiam nunc alunt eam, quæ *Belingéla* Luſitanis, *Tongu* vel *Macombo* An-

golenſibus

BELINGE'LA.

QVIGO'MBO prior, sive ALCEA MVSCATA.

golensibus Africanis dicta, ut & duas has *Quigómbo* & *Sesamum*. Si ad Europæas plantas primam hanc *Belingela* compares, fructus ejus Mandragoræ fructui; si folia Melongelæ potius similis; si qualitates, utriusque præcedentis herbæ participat. Adeo Africana *Belingela* hic exculta, medium videtur tenere inter illas herbas sibi cognatas.

Ex radicibus crassis brevibus exsurgit caulis unus atque alter varie flexus, cui hinc inde folia elegantia, magna, laciniata, obscure virentia, nervis & venis purpurascentibus, colore & odore Brassicæ nostræ æmulis adnascuntur. Flores juxta se positi duo vel tres, lacteis & dilute purpureis venis intertexti, unico folio constantes, quod instar stellæ sexangularis expansum & divisum fructum à tergo vestit. Qui fructus Pomi est magnitudine, rotundus, lævis ex albo splendens, cum striis, primo ex viridi purpurei, mox flavi coloris, interius carne alba, semina multa instar Sesami continente. Poma hæc in pretio habita apud incolas, quorum usum & præparationem Africani Incolis Americanis suppeditarunt. Cocta pro epulis apponunt addito oleo & pipere, saporis sunt grate acidi, Citri æmula; tantum enim abest, ea cruda salutaria esse, ut ob insignem refrigerandi vim, qua pollent, etiam cum aromatibus & calefacientibus obsoniis nimius usus aliquando obsit.

Sequitur prima nobilior species *Quigómbo* Africana, cui à Lusitanis cognomen additum satis appropriatum *Quigómbo de chero*, hoc est odoratum, ob semen muscatum. Si usum totius herbæ, inter Alceas & Malvas recentes, si seminis odorem consideres Bamiæ Prosperi Alpini non male respondet; cæterum externa figura ab utraque multum recedens.

Advena quondam hæc planta non perennat, sed singulis annis in hortis seritur, radicem multam albam, tenuem, filamentosam, longissimam proferens, unde caulis unicus, rotundus, hirsutus, ex parte rufus, ex parte viridis exoritur, hinc inde pediculos proferens ejusdem coloris, quorum cuilibet adnascitur unicum folium, quinquangulare in ambitu serratum, rugosum, multis venis & nervis intertextum. Flores pentaphylli, flavi, inodori hinc inde prodeunt, propriis pediculis adhærentes. Qui circa trihorium ante meridiem se aperiunt (quod Alcæa quoque Europæa com-

commune habet cum hac noſtra) & moxpoſt meridiem corrugantur. His ſuccedit corpus turbinatum, pentagonum, hirſutum, intus in quinque cellulas diſtinctum, quibus infinita ſemina adhærent griſea, quaſi leviter ſtriata figura renis ovilli, interius alba, quæ non ſolum maſticata, ſed manus attactu leviter modo incalefacta fragrantiſſimum odorem moſchi referunt, adeo fortem, ut quibuſdam capitis dolorem inferat. His coſmetici utuntur & abutuntur ad adulterandum verum moſchum. Alium præterea uſum in medicina an præſtent ſemina, nondum comperi. Herba loco Malvæ adhibetur in fomentis & clyſteribus, ejuſdemque fere habetur qualitatis.

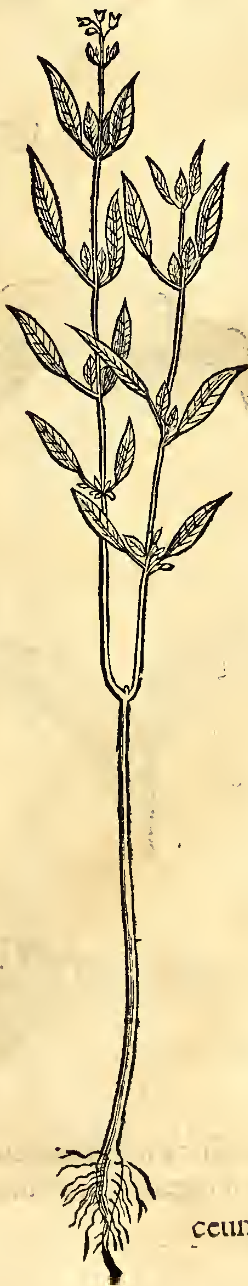
QVIGO'MBO Altera.

Secunda *Quigómbo* ex Africa traducta & tandem Braſiliæ ob felicem proventum quaſi nativa facta, eſt illa, quæ vulgo ab omnibus paſſim Incolis *Quigómbo*, Angolenſibus autem *Quillobo* nominatur. Caule unico, craſſo, nodoſo, & rufo ad fruticis fere altitudinem aſſurgit. Pediculis, ramunculorum loco alternatim poſitis decoratur; quorum quilibet ſuſtinet folium in quinque lacinias ſectum, ac toto ambitu ſerratum, Vineæ folio non multum diſſimile, ſuperius obſcure, inferius dilute virens, ac ibidem nervum rufum & venas virides habens. Ex ſummitate caulis emergunt flores pentaphylli cum ſtamine & apicibus ſulfurei coloris. Fructus ejus pericarpium eſt, pyramidale, novangulare, ex viridi fuſceſcens: conſtans alba & parum glutinoſa carne, cortice craſſo inſtar Mali aurantii; intus in octo loculamenta longa diviſum; in quovis duplex ordo ſeminum rotundorum petiolis ſuis adhærentium. Pericarpium hoc viride totum coquitur in aqua, & coctum comeditur cum oleo, aceto & pipere: quo immaturius eo melius eſt ad coquendum, & melioris ſaporis, alias enim nimis dulceſcit.

Radix lenta albicans in multa tenuiſſima filamenta diviſa, inſipida, ac ab indigenis & advenis hactenus tantum neglecta, quantum fructus expetitus.

GANGILA ſive Seſamum Africanum.

QVarta herba ex illa parte Africæ quæ *Congo* dicitur per Æthiopes huc tranſlata, à Luſitanis *Girgilin* dicta, apud Indigenas innominata, nobis Seſami habetur ſpecies. Ex radice tenera, exſurgit caulis rectus, quadratus, viridis; cum foliis oblongis, haud latis, teneris, colore Atriplicis albæ, quaſi farina inferius aſperſa, plerumque binis velut ſibi oppoſitis. Flores fert albos, deciduos, figura Campanulæ: quas ſequuntur ſiliquæ erecte ſtantes ad caulem quadrangulæ, quæ maturefactæ fuſceſcunt & ſponte diſſiliunt, contentumque ſemen excidit, quod parvum & album eſt, figura cordis.

Fr. Ioannes de Santos Hiſtor. Æthiopiæ Orientalis lib. 1. cap. 4. In omnibus, inquit, his Provinciis plurimum *Gergilim* reperitur, candidiſſimum & optimum, ex quo fit oleum, quod vulgo uſurpatur & comeditur, ut in Portugallia oliva-

ceum. Contunduntur ſemina in vaſe ligneo, grandi, facto ad modum mortarii. Poſtquam bene contuſum fuerit, & coactum in maſſam, exprimitur rite iiſdem lignis quibus contuſum fuit; effluitque oleum valde clarum: & amurca, quæ reliqua fit, comeditur à Nigritis, cum milio cocto, loco butyri.

CAPVT XLVI.

Cannarum Indicarum diverſæ ſpecies, Meerú, Albará, Paco-çeróca, & Paco-caatinga.

INter eas Plantas quæ in Europæ regionibus calidioribus ex Indiis tranſlatæ vigent, hæc ornatiſſima quoque datur, quam Cannam Americanam non immerito appellarunt, quod ejus ſtolones Arundinum modo firmi, nodoſi extus, & ſpongioſi intus, recta in octo vel novem pedum altitudinem exſurgant. Prima autem occurrit illa, quæ *Meerú* Braſilianis dicta: cujus caulem viridem folia ſolitarie poſita ambiunt, duos fere pedes longa. Caulis ſuperius in alios ramulos dividitur, aurei coloris flores inodoros producentes, quibus capſula ſive fructus echinatus, primum viridis, mox nigreſcens, ubi maturuerit, ſuccedit, in quo per cellulas diviſa ſunt multa ſeminis grana, nigra, lævia, magnitudine & duritie Piſis ſimillima, albaque ſubſtantia quadam repleta. Ex iis vulgo corollæ precariæ fiunt.

MEERV'.

Radix mirum in modum eſt craſſa, tuberoſa, longa, ſucculenta, ſplendens, & inſtar Cepæ ſquammis rufis prædita. Hujus plantæ vel Cannæ Indicæ Cluſius quoque meminit. Ego ejus foliorum dignitates experientia comprobatas exhibere ſatago, quæ ad ſecundum gradum refrigerantia, tum & abſtergentia, contra multa mala cutanea calida, externa atque interna applicantur. Hypochondrio denique utrique contra Lienis & Hepatis calores cum oleo Aningæ & Nymphææ Braſilicæ impoſita, curationem abſolvunt feliciter. Idem præſtat lacryma quædam alba Tragacanthi æmula & ſubdulcis, quæ ex vetuſtis ſtolonibus deſtillat.

Secunda

Secunda, *Albará, aliis Paçivíra* dicta. Iisdem locis silvestribus atque triviis umbrosis luxuriat hæc species *Meeru*, aspectu pulchra, stolonis & radicis firmitate atque pondere Cannam quoque Indicam, sed summitate sua *Lilium* Americanum silvestre æmulans: foliis quoque licet prælongis, angustioribus tamen est & ex imo caulis erumpentibus. Flore denique magno, flavo, inodoro & cochleari formi, nunc incurvato, nunc in postica parte instar cuspidis extenso. Semine est nigro, & radice bulbosa, sicut *Meeru*, prædita.

Folia vulneribus & ulceribus utiliter adhibentur, unde *Erva dos feridos* vulgus Lusitanicum nominat. Tuberosa & succulenta ejus radix à Nigritis comeditur, & ab omnibus pariter Incolis intensæ habetur caliditatis, ac proinde Hispanis æque ac nostris Chirurgis Batavis in quotidiano est usu; maxime in apostematis & ulceribus maturandis.

Tertia est *Paco-çeróca* Brasil. dicta, in sex septemve pedum altitudinem assurgit; caule recto, spongioso & viridi, instar *Meeru*: habetque folia plane illi similia eodem modo, sed in summitate folium convolutum ut in *Paco*. Inferius ad caulis exortum ramuli sunt, multis cavis incarnate rubentibus floribus onusti. Quibus subsequitur fructus in uvam congestus Pruni magnitudine, coloris fusci, triangularis figuræ, superius eminenti papula præditus. Intus est parva pulpa filamentosa, cinabrii coloris, magnitudine nucis avellanæ, in tres partes divisibilis, odoris grati & vinosi, in qua continentur infinita grana triangularia, fusca, albo nucleo prædita. Cortex exterior succulentus, qui cutem tingit colore brunno, ut Cerasa nostratia nigra; atque adeo usurpatur loco atramenti.

Folia recentia ut & caulis & fructus imma-

turus,

turus, si fricentur, odorem de se fundunt Zinziberis, & suavem admodum. Ac proinde defectum aromatum supplent. Balnea quoque calida ex iis conficiuntur.

PACO-CAATINGA.

Quarta est *Paco-caatínga*, aliis *Periná*. Quæ inter innumera Brasiliæ Arundinum silvestrium genera reperitur. Præter eximiam illam sativam Sacchari Cannam, reliquarum omnium facile reginam in nemoribus exsurgunt admodum excelsæ plumisque vestitæ, ut arborum altitudinem, tibiæ vero humanæ crassitiem adæquent. Quædam duriores, sagittisque sunt dicatæ. E quarum radicibus decoctis lixivium contra capillorum defluvium concinnatur. Plurimæ quoque dantur aliæ, quas silentio prætereo, ob ornatum vel usum ab opificibus dumtaxat aut agrorum colonis expetitæ.

Hæc vero quæ usum in Medicina præstat, bulbosa & semper virescens, vulgo Canna *do mato* à Lusitanis nominata.

Caulem habet Arundinaceum digitalis crassitudinis, rotundum, & intus continentem succulentam medullam subdulcis saporis, consistentiæ fere ut Canna saccharifera: Hunc porro ambiunt sine pediculis hinc inde folia solida, longa, in medio, nervo secundum longitudinem, nullis secundum latitudinem venis: sed subtilissimis lineis oblique discurrentibus, ut in foliis *Meerú*: suntque superius glabra & dilute viridia, inferius molli hirsutie prædita & subalbicantia. In summitate caulis, provenit conus (ut in pinu) in fastigio paulo acutior, squamis præditus, quæ in prominentibus extremitatibus aurei, cæterum miniati sunt coloris. Sub his tandem dilatatis, flosculus canus instar alvearii apiarii, sub quo cuticula est albescens, instar loculi, continens ultra viginti grana nigra, magnitudinis seminis Ceparum, albisque filamentis adhærentia. Caulis hujus plantæ masticatus detrahit humores è capite, calefacit ejus succus, & diuretica vi pollet. Atque est insigne remedium contra gonorrhœam & dolores nephriticos.

Ego succum ejus acidum exprimi, certaque dosi, addito convenienti syrupo, ægris bis de die exhiberi consultius duxi, & multum profuisse sum expertus. Ea tamen cautione, ut usus illius frequens vitetur, quod suo acore ventriculum infestet, genitalibus quoque obsit, quemadmodum in multis videre contigit, qui temere illo utebantur.

Reperiuntur & aliæ species præcedenti in multis similes, sed quia ejus qualitates medicæ nec Incolis nec mihi compertæ, iis supersedeo.

Quinta est Arundo silvestris, multis incognita, quam olim aliunde huc delatam testantur. Excolitur nunc in hortis Lusitanorum. satúre admodum viret, Cannæ Sacchareæ altitudinem excedens, cæterum illi quam simillima. Radice est admodum magna, nodosa, dilute flava, atque Radicis Chinæ instar ponderosa.

Ejus substantia in pulverem redacta, & ex vino pauxilla quantitate exhibita, tam valide urinas & menstrua movere, imo fœtum mortuum expellere dicitur; ut inter tuta medicamenta vix haberi possit.

C A-

CAPVT XLVII.

Diverſæ ſpecies Iaborandi.

ITa primis Incolis, quatuor hiſce plantis, placuit indidiſſe idem nomen *Iaborandi.* Nec immerito, quod quantum facie diſcrepent; tantum efficacia eaque nobiliſſima multum ſibi ſimiles exiſtant, quippe omnium radices (quarum vires Braſiliani Luſitanis & Noſtratibus Belgis revelarunt) adeo commendabiles, ut inter Panaceas hodie habeantur: uſumque in medicina præſtent eximium.

IABORANDI' I.

IABORANDI' II.

Prima quæ ſe offert *Iaborandi*, recta naſcitur, caule griſeo, tereti, per certa intervalla nodoſo, tortuoſo, & inæquali. Radix filamentoſa, exterius ex albo flaveſcens, interius albicans, odoris & ſaporis acris ut Pyretrum. In ſingulis ramulis ab internodiis tria habet folia ſibi appoſita, ad tactum mollia, parum piloſa, nervo conſpicuo & venis obliquis, pallide virentia, inferne paulum candicantia. In extremitate ramulorum multa foliola parva, venabuli figura, ſibi invicem confertim ſunt appoſita, in duos ramulos diducta, in quibus floſculi albi, quatuor foliolis conſtantes; quos ſequitur ſemen, duplici palea tectum, ut in Cannabi, fuſcum, compreſſum, parvulum, cordis figura, cui ab uno latere pars abſciſſa videtur. Radix valet contra venena imprimis frigida: Pugillus ſiquidem recentis radicis contuſus atque è convenienti liquore propinatus, vim cujuſcumque fere veneni per ſudores & urinas exturbat. Cujus portentoſum ſpecimen Barbaros edidiſſe vidi, præſente Illuſtriſſ. Naſſaviæ Principe, in Capitaneo, qui Fungos venenoſos comederat.

Secunda ſpecies fruticeſcens: caulibus aſſurgit, per longa intervalla nodoſis & teretibus. Foliis eſt ſaturate viridibus, ſplendentibus, & ad tactum inſtar membranaceæ chartæ in extremitate incurvatis, nervis & venis craſſioribus conſpicuis. Radice eſt tenui,

tenui, filamentosa, quæ primo insipida, sed altius masticata, acrius urit palatum quam ipsum Pyretrum, cujus loco ad liberandum caput & dentes à pituita, adhibetur. Alii Empirici adversus urinæ suppressiones & venena à frigore nata, ea utuntur cum successu satis felici.

IABORANDI' III.

IABORANDI' IV.

Tertia, Fruticis altitudinem adæquat, inque terris tantum solidis & pinguibus crescit. Foliis latioribus & minus acuminatis. In summitate pappis vel julis decoratur, quibus semen inhæret intense calidum & urens. Radice est tenui & luxuriante, in qua hujus plantæ dignitas potissimum consistit. Ad tertium gradum calida est & sicca, subtilium partium, Pyretrique vicem non raro supplet in praxi. Peculiari denique vi venenis à frigore natis adversatur.

Quarta: est frutex arborescens, caudice duro & nodoso, saturè viridi, Lauri majore, cæterum non dissimili. Fructus sive Iuli potius, Piperis longissimi non qualitates, sed tantum formam æmulantur, & caudici adnascuntur, foliis magnis, linguæ figuræ, acuminatis, nunc alternatis, nunc sibi & Iulis oppositis. Radice est præcedentium *Iaborandí* efficacia, simili: folia pro balneis & fomentis contra affectus frigidos in usu existunt.

C A-

CAPVT XLVIII.

Caaghiyuyo, Marrubium, Camara-Iápo sive Mentastrum, & Aninga-Peri.

CAaghiyuyo non imbellis planta, luxuriat pluribus in locis Brasiliæ, ad Fruticis altitudinem, caule lignoso, unico, exsurgens. Foliis est acuminatis, hirsutis, ad tactum mollibus, leviter serratis, binis sibi oppositis, quæ tribus eminentibus nervis secundum longitudinem, multis autem venulis secundum latitudinem intertexta sunt, ac superius tuberculis pilosis, inferius scrobiculis scatent albicantibus. Flosculis albis succedunt baccæ nigræ, magnitudine baccarum Iuniperi, dulcis saporis, quæ comeduntur à Barbaris, & succum dant instar Myrtilli fere. Vnde smegma ad lavanda linteamina extrahunt.

CAAGHIYVYO.

Foliorum pulvis non solum, sed & succus, ulceribus male moratis & ex calore potissimum ortis inditus, feliciter illa restituit. Ac proinde à Chirurgis multum expetitus.

SIcut quædam Novi Orbis plantæ, ob externam solummodo figuram, itaquædam ob internas potissimum qualitates, cum Veteris Orbis herbis conferri solent. Ita tota equidem hæc cum vulgari nostratium Marrubio, eundem spirat odorem & quidem suavissimum, efficaciæque est facile majoris. A quocumque Marrubio in hoc potissimum discrepans, quod hic flores non in ambitu ipsius caulis ad certa intersticia, sed in extremitatibus ramulorum verticillatim positi sint, & quidem cærulei, tribus foliis constantes: Cæterum proxime accedit ad Marrubium Pannonicum Clusii, quod illa quoque folia sicut hæc nostra habeat magis tenuia, oblongiora, acuminatiora, lanuginosiora & subtilissime serrata.

MARRVBIVM Americanum.

Ad trium circiter pedum altitudinem assurgit, caule striato, nodoso, leniter hirsuto. Circa singulos nodos in caule, ad certa intervalla, ramuli tres aut quatuor proveniunt, directe sibi oppositi, foliis quoque aliquot copulatim ibidem dependentibus. Ramuli autem foliis cum parvis pediculis ad sex septemve paria sibi directe oppositis ornantur, & floribus verticillis finiuntur. Tota planta ad tactum est glutinosa, aromatici odoris, & amarescentis saporis. Calida ac sicca habetur, ac inter deobstruentia, contra pectoris imprimis vitia frigida usurpatur. Syrupi quoque & condita inde concinnantur flatulento ventriculo dicata.

CAMARA-IA'PO sive MENTASTRVM Americanum.

SI ulla in campis toto anno sponte luxuriat herba Medicinalis, hæc quidem *Camara-Iápo*, sive Menthæ species, facile primatum tenet. Etiamsi enim foliis nostratium sit acutioribus, aliisque partibus externis hinc inde ab ea abludat: tamen, si odorem, saporem, & qualitates examines, usque adeo congener Menthæ est Europææ, ut vix quicquam ab ea recedat. Lusitani eam quoque *Mentastro* appellant. Assurgit caule unico, procero, tereti, hirsuto & rufo, in bipedalem altitudinem, foliis leviter serratis, hirsutis, inferius quasi incanis, binis sibi oppositis, cum parvulis adjunctis. In superioribus ramulis caulis, multi flores umbellatim positi, toto anno Tanaceti fere modo proveniunt, cum staminulis dilute cærulei coloris. Quorum odor, ut & totius plantæ, est Mentastri æmula, saporis amaricantis & aromatici. Semine nigro, exili, oblongo, quod maturum pappis evolat. Radice est tenella, filamentis multis prædita. Tota planta calida & sicca habetur gradu intenso.

Eisdem porro usibus dicata, quibus Mentha, magnique fit apud Incolas; tenuium enim & aromaticarum cum partium sit, Syrupi & Electuaria inde cordialia flatus discutientia, pectus & ventriculum roborantia præparantur.

ANINGA PERI.

A*Ninga Peri* Brasiliensibus dicta est planta fruticescens, quæ passim in silvis densis nascitur, flore exiguo albicante, cui paucæ uvulæ è cæruleo nigricantes, Sambuci baccis similes, succedunt. Foliis decoratur lanuginosis, ovalis figuræ, triste viridibus quidem, sed aspectu pulcherrimis; ad tactum instar Vrticæ mortuæ, mollibus & veluti lanuginosis, quæque nervis multis & crassis distinguuntur.

Folia recenter contusa vel in pulverem redacta, recentibus & inveteratis ulceribus medentur prima intentione, si profunde illorum succus aut pulvis iis immittatur.

CAPVT XLIX.

Aguapé sive Nymphæa, Aningæ duæ palustres, & Potinçóba sive Hydropiper.

INter illas herbas quæ mundo Occidentali cum Europa sunt communes, *Nymphæa* est, Brasilianis *Aguapé*, Lusitanis *Golvaon* dicta, quæ lacubus & stagnis passim innatare conspicitur. Folia nostrati Nymphææ habet similia, inferius multis venis implexis prædita: florem etiam talem, sed qui constat duodecim foliis oblongis, acutis, angustis, albis, & quatuor viridibus foliis subtus, suavis odoris. Ejus folia & flores sicut externa facie, ita qualitatibus admodum conveniunt cum nostratium, iisdemque sunt usibus dicata, apud omnes passim incolas. Quippe folia sola, vel radices tibiarum ulceribus, inflammationibus & erysipelati applicata, medentur.

AGVAPE' sive NYMPHÆA.

Oleum radicis *Nymphææ* quoque præstantissimum existitit, atque contra internos & externos affectus calidiores in quotiano usu receptũ.

Radices *Aguapé* hujus longæ & succulentæ sunt, coctæ sive leviter assatæ inter medicamenta alimentosa numerantur, & apponuntur inter acetaria.

Præterquam enim quod bilem retundant radices, fluxibus ventris dysentericis solamen afferunt & frenum imponunt. Ita ut ipsi quoque Empirici comprobent quotidiana experientia id quod veteres Arabes & Græci de qualitatibus Nymphææ olim testati sunt; scilicet flores ejus quidem refrigerare & humectare, sed in radicibus & semine siccandi & refrigerandi qualitates prælucere. Accedit quod in non paucis id vegetabilibus pateat, ut una eademque planta pro diversa uniuscujusque partis natura suum variet temperamentum.

INter tot immensas palustres herbas, adhuc tres usuales hoc capite describendas suscepi. Quarum primo se offerunt duo frutices, sub nomine *Aninga*, quæ sicut ob raram & pulchram faciem cæteris facile præcellunt, ita qualitate Medica haud inferiores existunt. Quæ autem *Aninga-iba* dicta, frutex est qui quinque aut sex pedes ex aqua erigitur unico tantum caudice fragili quasi internodiis diviso, cinereo instar Iuglandis, in cujus summitate aliquot folia magna, læte viridia, crassa, lævia, figura pene Nymphææ vel Sagittalis, nervo recto & venis transversis conspicua. Quæ singula pediculo innituntur ultra pedem longo, succulento. In eadem caulis summitate inter folia exsurgit flos unicus, magnus, concavus, folio unico incarnato constans, coloris pallide flavi, cum stamine crasso, flavo, in medio floris concavo. Huic succedit julus, qui fructus evadit, perpetuis quadratis constans, ovi Struthionis plus minus, magnitudinis & figu-

Aninga I.

Aninga II.

ræ, coloris viridis, intus refertus pulpa alba, humida, quæ maturefacta & exſiccata, farinacei fit ſaporis & tempore famis comeditur. Cujus tamen exceſſus cum evidenti vitæ periculo fit, quod ob frigiditatem & flatulentiam, more Fungorum terreſtrium ſuffocationem minetur.

Lignum eorum qui ad arboream altitudinem excreverunt, ad varia mechanica uſurpatur, cum enim levis ſit, tenax, ſuberoſus totus caudex, Indigenæ & Nigritæ exinde *Iangadas* potiſſimum conficiunt, id eſt, rates ſuas ex trilignio copulato, ad fluvios raptim trajiciendos. Medica autem qualitas in bulboſa ſua radice conſiſtit, de qua mox in ſecunda *Aninga* agam, quia utræque earundem ſunt virium.

Alter autem *Aninga* eiſdem locis ſtagnantibus, ejuſdemque altitudinis conſpicitur. Caudice itidem unico; ſed qui diſpeſcitur mox in varios caules craſſiuſculos, molles & junceos, Muſæ ſive *Bacobæ* inſtar; unde ex unoquoque caule folium prægrande, oblongum, raris venis conſpicuum faſtigiatur. Flore eſt unico atque magno & candido, ex quo progerminat fructus haud vulgaris, primo viridis, mox ex cinereo flaveſcens, oblongus, craſſus, compactus, ac veluti granis & punctulis diſtinctus. Nobis inutilis habetur fere, Barbaris autem edulis ex defectu melioris alimenti.

Vterque *Aninga* radice eſt craſſa, bulboſa, quæ ſola foliis & fructui harum plantarum in Medicina præferenda eſt. Quippe cum præter primas qualitates frigidas, tenuium quoque ſit partium & deobſtruens, in varios uſus adhibetur à Luſitanis & Barbaris.

Contra

Contra hypochondriorum & renum inflammationes ac obſtructiones, fomenta exinde conficiuntur. Oleum denique expreſſum, præſtantiſſimum habetur contra prædicta mala, atque olei Nymphææ & Capparum vices ſupplet.

Si ex radicibus denique in urina humana coctis balnea fiant, eaque aliquoties calida reiterentur, ſummo exiſtunt ſolatio contra morbos articulares, tam inveteratos, quam recentes.

POTINÇO'BA.

Potinçóba, omnibus paſſim nota, Herba ultra tibiæ altitudinem vix aſſurgens, *Pulgera* Luſitanis dicta, folio oblongo, nunc maculato, nunc immaculato, hinc inde per paludoſa & aquoſa loca ſtagnantia conſpicitur, Perſicariæ per omnia ſimilis, unde eam Perſicariam Americanam appellare placuit. Caulem habet nodoſum, teretem, viridem, & ad nodos ruſeſcentem: folia ſimilia foliis Salignis. In Summitate ramulorum proveniunt ſpicæ florum tenues & longæ, plenæ floſculis albis. Fert ſemen triangulare, ſplendens, fuſcum, parvum. Radix eſt inſtar capillorum longorum, quibus ſub aqua ſe ſuſtentat: nam caules oblique ſub aqua natantes, ad nodos habent fibras capillatas ſatis copioſas. Radix illius commanſa intenſiore fervore & acrimonia linguam inficit, Europæumque Hydropiper tantum non ſuperat.

Fomenta è foliis veteres membrorum dolores diſſolvunt, frigiditateſque abolent, Pubi ſæpius applicata urinas è frigore cunctantes ciunt. Cæterum recens herba inter cauſtica primas tenet, cujus rei non ignari Chirurgi, ea quotidie utuntur contra ulcera putrida, & vermibus ſcatentia. Tumores induratos digerit, cataplaſmatis in modo impoſita.

CAPVT L.

Althæa, Camarú, Aguara-quiya, & Acutiguépoobi.

Inter diverſas Malvarum & Althæarum ſpecies Americanas, Europæarum æmulas, hæ quidem duæ familiariſſimæ & ab omnibus expetitæ ſunt. Quarum nomina vernacula mihi exciderunt. Luſitani eas communi nomine *Malva Iſco* vocant.

ALTHÆA.

Prior (cujus iconem hic exhibeo) Malva eſt eleganter arboreſcens, caudice recto, inferius ramis orbo, ſuperius in multos diſtributo, in quibus folia magna, Malvæ hortenſis Europææ, vel Abutili Avicennæ modo, ſolitarie poſita cum longis pediculis adnaſcuntur. ea in totum ſunt hirſuta; inferne albicantia, in ambitu ſubtiliſſime dentata, ad tactum glutinoſa. In extremitatibus ramorum, & capitellis hirſutis, inſtar Alcææ vel Bamiæ Ægyptiacæ enaſcuntur flores inſigniter incarnati, pentaphylli, glutinoſi, cum ſtaminulis multis flavis. Semen eſt ſplendens, nigerrimum, quaſi triangulare.

Folia & flores quotidiani ſunt uſus, loco Malvæ, ſicut mox probabitur in ſequenti herba.

Altera Althæa magnitudine quidem, ſed non dignitate inferior, ex radice multa tenui in caulem rectum, teretem, uno latere rufeſcentem, vix ad quatuor pedum altitudinem, ramuſculis ornate expanſis, aſſurgit. Cui folia ſingulatim poſita, in longiſſimis pediculis Malvarum more adnaſcuntur, inque tres vel quatuor lacinias ſecta, & craſſe in ambitu ſerrata, quibus notis potiſſimum à præcedenti planta diſcrepat. Superne ſaturate viridia, inferne incana, hirſuta, & ad tactum mollia, nervis & venis rufeſcentibus. Prope exortum foliorum ad caulem & in ſummitate caulis ac extremitatibus ramorum provenit flos egregie incarnatus, pentaphyllo, ſtamineque in medio incurvato: tot triangulares, hiſpidæ, adhærentes capſulæ griſei coloris, juxta ſe in orbem poſitæ ſunt, quot folia flos habuit; in quibus ſemen triangulare, ſubrotundum, & figura Lunæ gibbæ, coloris griſei, magnitudine Farris. Ego utriuſque herbæ decoctum pro clyſteribus & fomentis quotidie præſcripſi: quod inter modice refrigerantia & emollientia principatum teneat. Nec aliam peculiarem qualitatem, ab Althæa veterum diſcrepantem, in hac potui animadvertere.

C*Amarú*, ſive Solanum veſicarium. etiamſi enim hæc Solani ſpecies Americani ſilveſtris foliis ſuis dentatis, caule piloſo, nonnihil abludat à veterum Solano Halicacabo; tamen ſi cætera externa & interna rite conſiderentur, nulli alteri plantæ comparari poteſt. adde quod hujus ſilveſtris folia in ambitu ſerrata plane conveniant cum foliis Solani hortenſis Fuchſii.

Ex radice parva, alba, filamentoſa, enaſcitur caulis ſatis craſſus, quadrangularis, nodoſus, pilis albis veſtitus. Ramis itidem piloſis folia adnaſcuntur dilute viridia, ad tactum mollia, longis pediculis innitentia; figura cordis, craſſa, modo in ambitu dentata, ſimilia foliis noſtratis Solani Halicacabi. Ex thecula rotunda prodeunt floſculi parvi, pallide flavi, in quinque angulos expanſi; intra florem ſunt quinque maculæ &

totidem

CAMARV'.

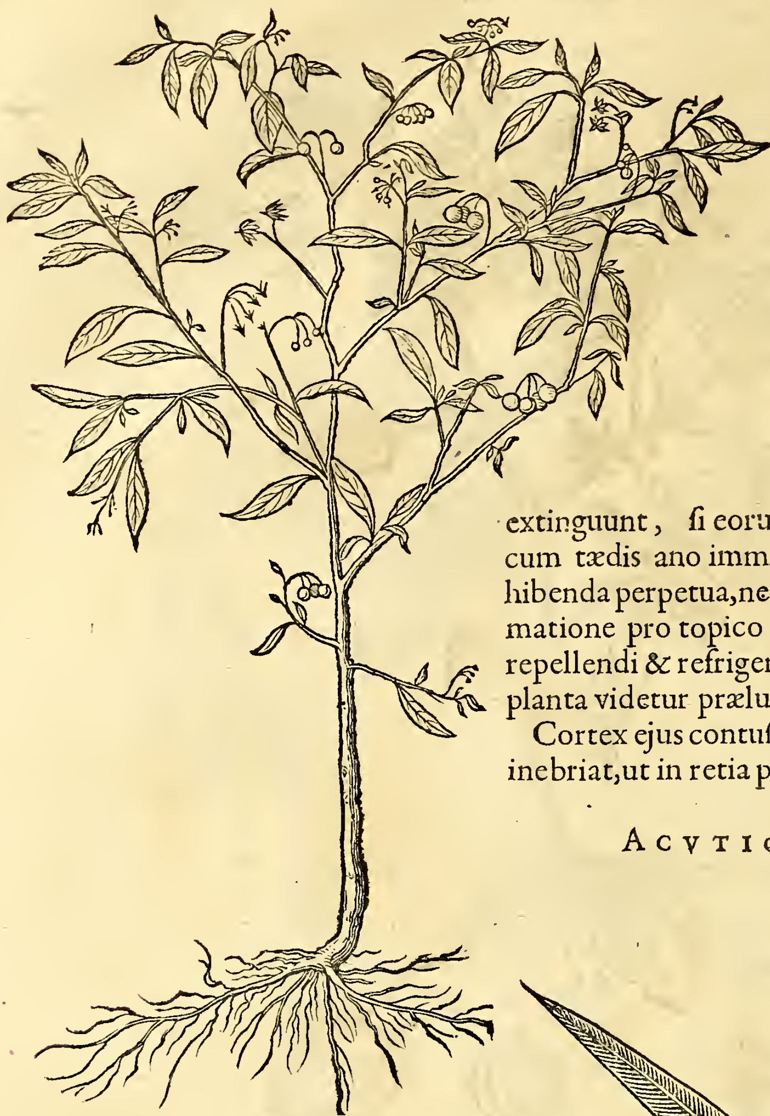

totidem ſtaminula purpurea : ita ut flos clauſus quinquangularem ſtellam referat. Poſt quos ſequitur fructus pallide flaveſcens, Ceraſi magnitudine, folliculo incluſus modo noſtratis Halicacabi fructus, nimirum pentagono, turbinato, cujus anguli lineis purpureis intexti. Fructus comeditur & eſt ſapore fere ut noſtras Halicacabus. Herba cocta ſervit lavandis cruribus, ac proinde frequenter balnea ex iis conficiuntur.

Fructus tenuium partium cum ſit, hepatis & renum abſtructionibus dicatus eſt, eodemque modo ut in Europa exhibetur. In eo ſolum differens, quod diuretica qualitas in remiſſiori gradu huic videatur conceſſa.

A *Guara-quiy'a*, ſive Solanum bacciferum Americanum. Sponte in agris & deviis arenoſis luxuriat notiſſima hæc planta. vulgus Luſitanorum diverſa indidit nomina: alii enim *Erva Moura* vel *Pimente do Gallinha*; alii *Erva do Bicho* merito appellarunt, quod frequens ejus ſit vſus in Endemia illa ani inflammatione *Bicho del culo* dicta. Frutex hic ex radice filamentoſa, alba, caule unico, viridi, medulloſo ornate exſurgit. Folia habet Capſico Braſilienſi ſimilia, duo, tria, vel quatuor juxta ſe poſita, inæqualis magnitudinis. In quolibet pediculorum hinc inde naſcentium emergit floſculus albus ex quinque foliolis retrorſum inclinatis, quinque ſtaminulis erectis, luteis, in medio poſitis. His floſculis verno tempore potiſſimum ſuccedunt baccæ rotundæ, quæ maturefactæ, præ nigredine ſplendent, copulatim pendulæ, ſucculentæ, multos acinos purpuraſcentes continentes, quæ ab avibus devorantur.

AGVARA-QVIYA'.

Folia imprimis, magni fiunt in Medicina, à Chirurgis æque ac à Medicis expetita. Cum astringendi & refrigerandi insigni qualitate vim quoque anodynam habent conjunctam, non tamen soporiferam. Vulneribus tibiarum, rimis papillarum mulierum, folia cum optimo successu apponuntur. omni denique excedenti calori atque inflammationi prosunt, ardoresque nimios ani extinguunt, si eorum succus recens expressus cum tædis ano immittatur. Cautio tamen adhibenda perpetua, ne promiscue in omni inflammatione pro topico apponantur, ob insignem repellendi & refrigerandi vim, quæ in tota hac planta videtur prælucere.

Cortex ejus contusus & aquis impositus pisces inebriat, ut in retia præcipitentur.

ACVTIGVE'PO-OBI.

ACutiguépo-obi. Non imbellis planta fruticescens in silvis hinc inde conspici datur, quæ ex radice superius rotunda instar Bulbi, succulenta, inferius filamentosa, exsurgit unico caule longo, recto, arundinaceo, ex quo hinc inde promanant in pediculis folia longa, acuminata, eleganter viridia, splendentia, ad tactum instar membranaceæ chartæ, nervo secundum longitudinem & subtilissimis lineis obliquis decorata, & in ambitu linea rubra, fimbriata. In summitate caulis, provenit flos instar Lilii egregie incurvati & ignei coloris, tribus vel quatuor foliis constans: apud quodlibet folium tria, quatuor, aut quinque stamina extant, ejusdem coloris, figuræ ut dens apri. Radix assata vel cocta tempore famis comeditur. Et inprimis à Medicinæ peritis expetitur, quia sola absque alio remedio ulcera male morata sanat, si contusa iis applicetur.

CAPVT LI.

Variæ species Quiya sive Piperis Brasiliensis, & Mangaratia sive Zinziber.

Circiter duodecim diversæ species Piperis domestici sive Capsici Brasiliensis reperiuntur: ut plurimum figura fructuum differentes, cum in cæteris fere conveniant. Quarum pleræque licet ab exoticorum authoribus traditæ sint icones, non supervacaneum duxi, has addidisse. Quinque eorum genera, fructum surrectum

QVIYA sive PIPER BRASILIENSE.

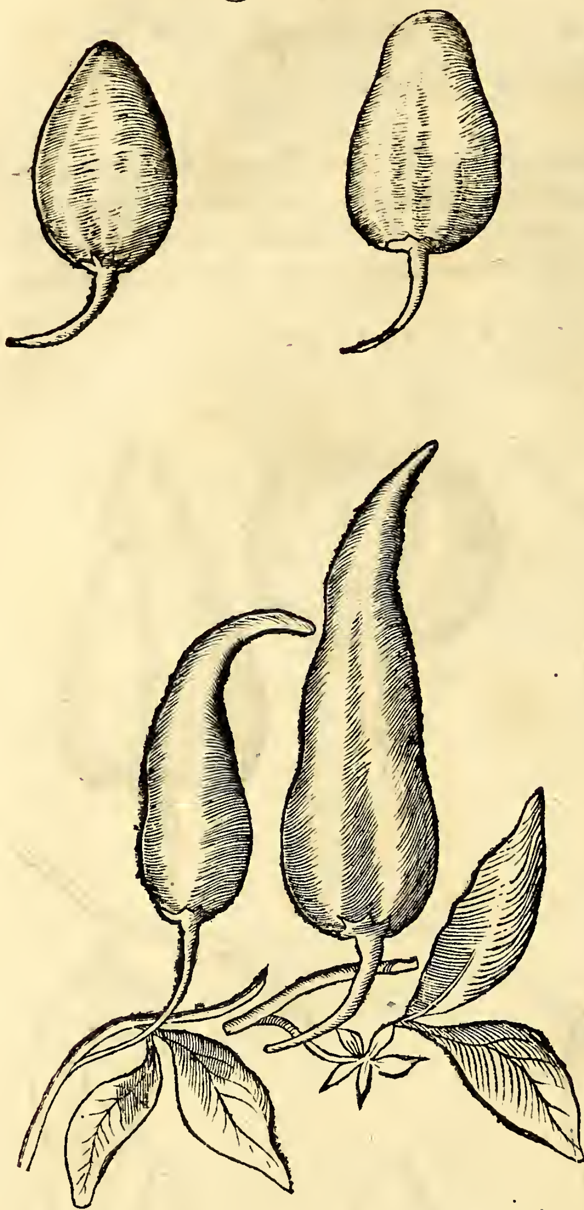
& sursum spectantem habent, cæteræ sunt fructibus sive rotundis sive oblongis ad terram inclinantibus. Frutescentes sunt omnes foliis & floribus inter se sibi similes; cæterum fructuum insigni pulchritudine inter se certant.

Sed, ne quis erret, longe alia est planta ab ea quæ fert notissimum aroma *Mallaguetta*, Belgæ vocant *Grayn*, quod ex Africa affertur; nam neque semen, neque planta ullo modo conveniunt; siquidem *Mallaguetta* semen nascitur in lobis pene ad modum Ireos, & folia dicitur habere similia Gladiolo.

Cæterum licet virium gradu differant hæ nostræ *Malagueta*, fere omnes tamen sunt acres atque insignis efficaciæ, & imprimis quorum fructus minimi sunt, sive rotundi, sive oblongi, ut *Quiyaqui*, & *Quiya-apuá* sive *Pimeta rodonda*, *Quiya-cumati*, &

Quiya-

QVIYA.

Quiya-carapo. Excipitur tantum unica quæ *Pimenta dolce* appellatur, & sive cruda sive condita mensæ deliciis infertur sine ullo calore molesto. Flores omnium sunt candidi, fructus sanguinei coloris, semine sunt ex flavo albicante & ferventis caloris, foliis Solani similibus, læte virentibus.

Teste Ximene Mexicani hanc plantam *Chilli* vocant, quæ fert siliquas illas, Hispaniolæ Incolæ *Axi*, & Antiqui Siliquastrum, Hispani piper Americanum, & Actuarius Capsicum. De quarum viribus & usu Ximenes prolixe egit.

Olim ob insignem acrimoniam, neque in medicinam, neque in cibum admittebatur, sed postquam humanum genus excogitavit correctoria & utendi modum, utriusque nunc participat.

Indigenæ, Lusitani, & nostrates, hæc Piperis genera omnia, Orientali Piperi longe præferre solent, eaque, tum recentia, tum exsiccata, concisa, cibo, imprimis piscibus, optimum saporem conciliant, & sanitati conducunt. In multiplicem usum præterea à Medicis juxta ac vulgo arefacta reservantur, nec facile vires deponunt, sed potius sumunt ad siccitatis & caliditatis supremos gradus. Integrum Piper recens (quod minoris est fortis) deglutitum, summopere valet ad discutiendos stomachi flatus, languidamque concoctionem, corroborat denique viscera à frigore obsita. Vrinam cit in spiritu vini maceratæ siliquæ infusum; membra torpida & paralytica restituit, si eo reiteratis vicibus laventur. Pulvis ejus apostemata frigida resolvit gallinæ axungiæ mixtus. Tutius autem & jucundius hæc præstat, si rite præparatum ciborum obsonia ingrediatur, quod fit aceto, cui integrum Piper immersum fuerit: tum quoque si in pulverem redigatur cum modico Salis Brasiliensis.

Eximiæ hæ plantæ jam dudum in hortis Hispaniæ & alibi, non modo propter ornatum, verum & usum medicum ac condimentorum fuere excultæ. In hortis autem totius fere habitatæ Americæ plures illius species observantur, & siliquæ illarum in tam frequenti sunt usu, ut vix edulia reperias quibus non admisceantur. Quamobrem cautio habenda, ne quis iis crebrius & immoderatius utatur. Renes enim, oculi & hepar exinde inflammantur in regionibus his fervidioribus, præcipue juvenibus & viris qui à vino non abstinent, dolores hypochondriorum, abscessus internos excitant. Semen hujus plantæ adeo est acre, ut cavendum sit, ne quis digitos ad oculos ferat, cum illud confricuit. Qui plura volet, adeat Clusii Curas posteriores, ubi exhibetur Tractatus egregius Patris Gregorii de Siliquastris. Recens enim tussim validam proritat, corpus turbat, atque pectus maxime infestat, si carbonibus impositum, ejus fumus excipiatur ore vel naribus. Omnium horum fruticum folia & radices prima balneorum calidorum sunt ingredientia.

ARte colitur, non sponte crescit, *Mangaratiá*, quæ apud totius orbis Incolas in deliciis usurpatur. Ac proinde cum neque cultura vel externa facie, neque interna qualitate

MANGARATIA sive ZINZIBER.

qualitate ab alio Zinzibere multum discrepet, descriptioni hujus nostræ non inhærebo. Recens & viridis, saporis est fortioris quam quæ ætate siccata ex India affertur, magnaque quantitate hic Sacharo conditur. Quod antequam fit, Soli exponitur, ut superflua humiditas consumatur: sed cave tibi à nimio usu, præcipue qui sanguine es fervidiori: adeo enim oscula venarum acrimonia sua aperit, ut sanguinem subinde per urinas eliciat. Quando cum caule & folio transplantatur, folia decidunt, & post trimestre demum spacium nova generantur; ideo sine caule sola radix plantanda.

Etiamsi putem non esse Brasiliæ nativam, sed ex Indiis orientalibus sicut oryza huc traductam; tamen in omnibus Americæ provinciis luxuriat; seritur enim & propagatur tam per semen quam per radicem, idque felicius mensibus æstivis. Interdum integra radix, parieti appensa, ibi progerminat. Vide quæ Clusius & Garzias ab Horto super hac Planta notarunt.

Fr. Ximenes. Quod Mexicani vocant *Chilti*, Orientis Arabes, Turcæ, & Persæ dicunt *Ginzibit*, officinæ *Ginziber*. Duæ autem illius reperiuntur species: quarum una dicitur mas, altera, fœmina. Mas habet folia magis aspera quam Gingiber, & crassiora, verum ejusdem figuræ: radicem quoque majorem & crassiorem, saporis acris & aliquantum amari; usurpatur adversus affectus ventriculi & intestinorum è causa frigida.

CAPVT LII.

Nhambí, Iacua-Acánga, aliis Aguaraquinha, & Herba Lanuginosa.

OLim neglecta planta, in silvis & nemorosis dumtaxat locis reperiebatur; tandem, cognitis illius virtutibus, hortis est illata. Pro vario naturæ & culturæ lusu, variis modis excrescit, & faciem subinde mutat. Herba est caule satis crasso, lignoso, tereti, geniculato, qui Portulacæ modo partim humi serpit, partim erigitur atque radices agit multas, filamentosas, teneras, albas. Caulis & ramuli perpetua hirsutie quasi vestiuntur, atque hinc inde se ornate dispergunt, duo sibi oppositi, quisque folium producens magnum, dilute viride; quod ut variæ magnitudinis, ita & figuræ est; aliquando enim leviter est serratum, aliquando profunde laciniatum.

In extremitate ramulorum flores proveniunt solitarii, magnitudine Cerasi minoris,

NHAMBI.

ris, constantes solo umbilico rotundo sine foliis: Cæterum Chamomælo non multum dissimiles. Semen in umbilico, ovali figura, plane compressum, ex fusco grisei coloris splendentis.

Calida & sicca est in tertio gradu, linguamque prægustata vellicat. Lactucas cæterasque humectantes & refrigerantes herbas, quæ pro acetariis solent apponi, temperat, & sapore aromatico imbuit. Præterquam quod tenuitate partium & caliditate intensa calculum frangat, vis peculiaris contra colicos affectus illi inest. Tum quoque si flosculi & pappi comedantur, renum viscositates & uteri immundities expellunt. Syrupus eisdem malis dicatus præparatur. Flatus & obstructiones ex frigore ortas dissipat, si intus assumatur, aut balneis, fovendo corpori concinnatis, injiciatur.

Poten-

Potentia antidotali præſtare & toxico ſumme adverſari, experimento compertum habeo. Itaque quod vidi, hic referam. Braſilianus quidam Bufonem nactus prægrandem & veneno tumidum, ſucco floris & foliorum tergo leviter inſtillato, eum confeſtim enecavit. Nec tantum animantia venenata exſtinguit, ſed & præcordia hominum adverſus venena munit, ſi mane & ventriculo adhuc jejuno manducetur.

Aquas hydropicorum feliciter educit, & robur addit viſceribus. Indigenæ ad firmandam valetudinem, pultibus è *Mandihoca* factis, hanc herbam indunt, non ſine proſpero ſucceſſu, quod frigiditatem ejus egregie retundat.

IACVA ACA'NGA.

FRutceſcens & ornatiſſima planta, in arenoſis potiſſimum locis luxurians, à noſtris ac Barbaris in uſum quotidianum recepta. Vulgus Luſitanorum *Fedagoſo* nomen indiderunt. Aſſurgit ultra duorum pedum altitudinem caule hirſuto.

Foliis eſt craſſis Nepetæ ſimilibus, palmæ magnitudinis, rugoſis, & ad tactum pluſquam Vrticæ aſperis, & ut Scarlea corrugatis. Ex quibus exſurgit caulis, ſive ſpica potius, decem circa digitos longa, granulis perpetuis, eiſque viridibus coopertus more Plantaginis, niſi quod ſummitas illius caudæ, Scorpionis inſtar incurvetur, quæ finitur floſculis parvis, è cæruleo & luteo mixtis, figuræ inſtar parvi calicis. Radix pedem longa eſt, fere recta, pauca aut nulla filamenta habens, intus alba, lignoſa & lenta, fere inſipida, cortice fuſco.

Inter abſtergentes & mundificantes numeratur hæc planta, contra vulnera & ulcera, quod ſimul conſolidandi qualitate polleat; tum & contra cutaneos affectus, ex aduſtione natos, feliciter adhibetur, ſive ſimplex, ſive compoſita.

Reperitur & alia ſpecies priori plane ſimilis, niſi quod paulo major ſit quoad caules. Radix eadem eſt, folia autem paulo molliora, ſpica quoque incurvata, floſculis albis, quinque foliolis conſtantibus. Semen denique rotundum, non triangulare, ut in priori. Hæc nomen audit *Aguaraquinha*. Vulgaris quoque & trivialis planta, cujus folia contuſa, apoſtemata & tumores reſolvunt, ſi reiteratis vicibus eorum ſucco fricentur. Multis porro uſibus dicarunt, & contra interna mala exhibent Incolæ.

HERBA LANVGINOSA.

PAucioribus cognita, & in nuperrima peregrinatione mihi tradita hæc herba, aſpectu egregia. Quam hactenus vero nomine deſtitutam, primo intuitu Lanuginoſam appellare placuit, quod caulem & folia, eaque exigua, pulchra, longa & molli lanugine obducta inveniſſem.

Fructum fert rotundum & viridem, lanuginoſum, fatuum: Radicem habet parvam & tenuem, non ingrati ſed ſubamari ſaporis, cum quadam adſtrictione, in qua ſola parte plantæ qualitatem medicam latere compertum eſt.

Contra fluxus ventris à frigore natos, apud mediterraneos & remotiores incolas, familiare eſt remedium, mihique admodum commendatum, ſed nondum in uſus adhibitum, quod in habitata parte Braſiliæ vix occurrat.

CAPVT LIII.

Caa-atája, Ipecacuánha, & Caa-apiá.

IN pratis uliginoſis & apricis campis elegans planta *Caa-atája* reperitur: Luſitanis *Erva de purga de Ioan Pays* dicta. Vnico tenuiſſimo quadrangulari caule, vix palmæ altitudine aſſurgit, ſemper læte vireſcens, partim terræ incumbens, ad genicula iterum in terram radices agens parvulas, partim erecta ſtans. Ad quodlibet geniculum, duo foliola ſibi opponuntur, Nummulariæ figura & magnitudine ſeu rectius Veronicæ aut Chamædryos, in ambitu ſerrata, & pallide viridia. Ad quodlibet par foliorum floſculus minimus provenit, quaſi galeatus, albus. Poſt hunc ſequitur ſiliquula grani avenæ magnitudine & figura, quæ ſponte ſe aperiens, ſemen effundit minimum, rotundum, obſcure flavum, minus ſemine papaveris minimi. Nullius odoris eſt planta, ſed ſaporis amari.

CAA-ATA'IA.

Radice eſt fibroſa, tenui, parva, ſubamari ſaporis.

Inter nobiliſſimas & vere medicinales purgantes & aperientes hæc herba merito cenſetur à peritioribus Incolis: à vulgo profano vix cognita, & nondum in uſus applicata: utpote cujus manibus vix tuto permittitur tam efficax medicamentum.

dicamentum. Quippe illius decoctum vel ſuccus, tum quoque pulvis, ſi exſiccetur, pauca quantitate exhibitus, tam valide menſes movet, ut non impune ab omnibus capiatur. Ego ſuccum recenter expreſſum ad ℥j. circiter, ex convenienti liquore propinatum, menſtrua & urinas, tum quoque excrementa per alvum ſatis vehementer aliquando exturbaſſe obſervavi.

IPECACVA'NHA.

TAndem ad decantatas has ſalutiferas radices ordo nos deducit, quæ præter facultatem purgatricem per ſuperiora & inferiora, omni veneno eximie adverſantur. Nec credo, præſtantius remedium adverſus plurimos morbos ex longa obſtructione ortos, imprimis in ventris fluxibus medendis, in hiſce terris reperiri facile.

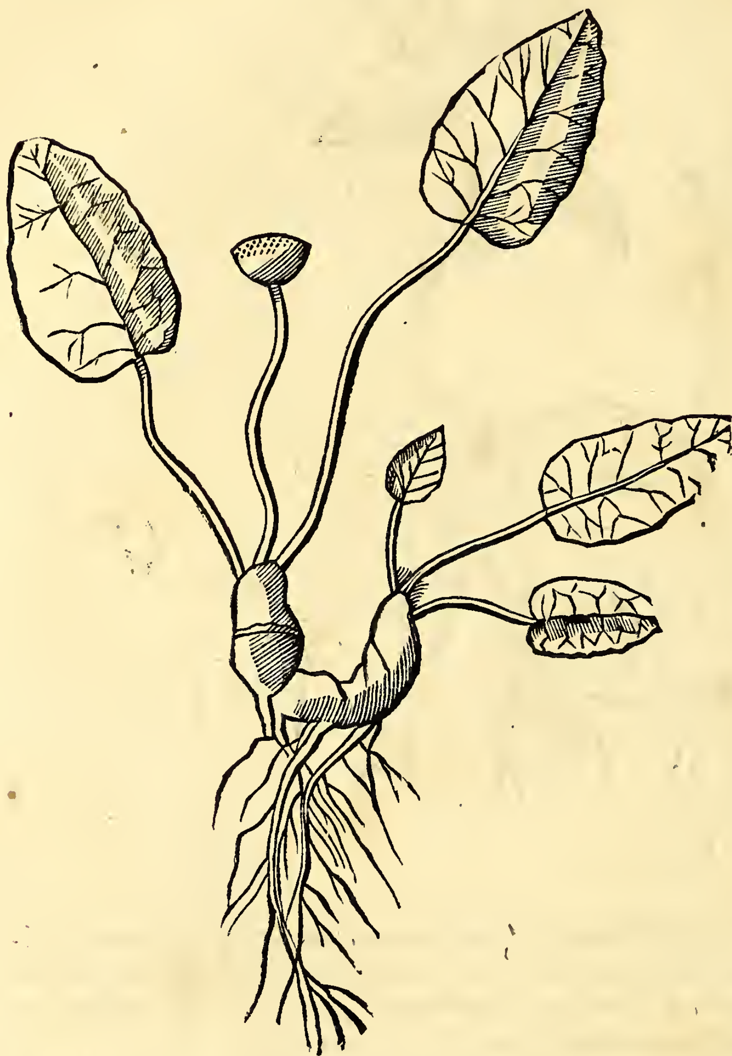
Duæ exiſtunt ſpecies, neutra à nemine, quod ſciam, deſcripta, earumve qualitates eximiæ in lucem protractæ. Vtraque eidem uſui dicata, ſed gradibus facultatum, tum & facie, & natali ſolo, differunt. Vna enim earum humi depreſſa, exiguior in pratis creſcit, Pugelio non admodum diſſimilis. nam caulis foliis lanuginoſis exſurgit multis, albiſque floſculis cingitur: radix illius eſt craſſa, filoſa, albicans, à Luſitanis ad differentiam, *Ipecacuánha Blanca* dicta, quæ, quod minus turbet corpus, & venenis validiſſime reſiſtat, æque pueris ac gravidis exhibetur.

Altera, cujus Iconem hic damus, eſt longitudinis ſemicubitalis, trinis vel quinis tantum foliis ornata. Gaudet locis opacis, & tantum in denſioribus reperitur nemoribus. In ſummitate caulis baccas producit nigras, ſed paucas. Radice eſt tenui, tortuoſa, nodoſa, fuſci coloris, ſaporis ingrati, amari, calidi & acris. Exſiccata in multos annos reſervatur, nec facile vires deponit antidotales, ſudoriferas, ſed quidem vomitivas. Ejus in pulverem redactæ doſis eſt drachma; in infuſo, drachmæ, plus, minus, duæ. Facultatem habet abſtergendi, meatus reſerandi, ac infarctus exſolvendi.

Vtriuſque quotidianus eſt uſus, malunt tamen dilutum, quod vel unius noctis ſub

dio maceratione aut coctione in aqua, medicam suam virtutem abunde liquoribus communicet. Postea caput mortuum reservatum, denuoque eodem modo præparatum, in eumdem usum exhibetur; minus quidem efficax ad purgandum vel vomendum, sed magis adstringens. Ita ut radix hæc non solum materiam morbificam, licet tenacissimam, à parte affecta revellat, eamque per superiora expellat, sed & astringendo viscerum tonum restituat. Præterquam enim quod fluxibus ventris, aliisque morbis medeatur, venenis adversatur, virusque, tum occulta qualitate, tum manifesta, per vomitum statim expellit. Quamobrem religiose à Brasiliensibus reservatur, qui illius virtutes primi nobis revelarunt.

CAA-APIA'.

SEcretum hujus herbæ Lusitanis debemus, qui nobis eam suppeditarunt. Pusilla est planta & depressa, sed quæ humilitatem præclaris dotibus abunde compenset. Ex radice enim pennam olorinam crassa, verrucosa, filamentis ad latera, & inferius tenuibus prædita, exterius è griseo flavescente, interius alba, tres vel quatuor pullulant pediculi, teretes, qui quilibet unicum folium sustinent, obrotundum vel oblongum, tenerrimum, superius splendide viride, inferius paulum albicans, habens nervum, & inferius venas transversim conspicuas.

Florem fert in proprio pediculo rotundum, umbilici figura, floris Bellidis æmulum, multis staminulis constantem, ex quo semen provenit minus Sinapi. Radix ejusdem fere cum *Ipecacuánha* præstantiæ & efficaciæ, unde & *Ipecacuánha* abusive à quibusdam appellatur. Cujus vicem in vomitu ciendo, & alvi profluvio compescendo egregie supplet. Eo tamen discrimine observato, quod primam suam dignitatem à virtute antidotali sortiatur, quam an aliunde mereatur, nisi quod viscera tetris fuliginibus liberet, mihi nondum experiri licuit. Radix primum haud manifesto sapore est prædita, sed mansa, quodammodo acris est, & relinquit in lingua vellicantem humorem.

Differt porro ab *Ipecacuánha*, quod ad vomitum proritandum minus sit valida, nec pari efficacia humores peccantes per superiora exturbet: quo fit, ut radix, quæ odore & sapore alteri cedit, majori quantitate exhibeatur.

Indigenæ integram plantam contundunt, & succo prælibato virus à ventre excludunt: à colubris læsi, aut sagittis venenatis percussi, eundem, antidoti loco, vulneri instillant non sine successu.

Datur hic & alia *Caa-apiæ* species, priori per omnia similis, exceptis foliis; quæ quidem ejusdem sunt figuræ, sed in ambitu serrata & hirsuta: pediculi horum raris vestiuntur pilis. Florem fert in proprio pediculo rotundum cum umbilico in medio, instar floris Chamomeli.

CAPVT LIV.

Conambáia sive Filix, Coaticaá sive Polypodium, Ononidis species, Conambai-miri sive Adianti species duæ, & Pinó sive Vrtica.

IN densis nemoribus mediterraneis variæ Filicis species luxuriant, quarum præcipuam, minusque ab Europæa abludentem in medium hic profero. Quæ in trium aut quatuor pedum altitudinem assurgit, caule quadrato, ex rufo nigricante splendente lanugine rufa obducto. Folia ejus alata sibi invicem alternatim opponuntur. Foliola autem alæ, sunt tenera, viridia, itidem alternatim opposita, in ambitu subtiliter serrata; in uno autem latere cujusque folioli, pulvis secundum oram folioli in longum adpendet rufus. Qui instar farinæ ulceribus tetris inspergitur cum successu. Nec florem, nec fructum, nec semen fert. Radice est longa saporis amari, nec tamen mordicantis; ulceribus exsiccandis non solum exterius, sed lumbricis enecandis intus exhibita medetur. Iisdem porro usibus dicata quibus veterum Filix. Ac proinde ob insignem abstergendi & deobstruendi efficaciam ab advenis æque ac indigenis in medicinam recepta. An vero peculiari vi vulneribus sagitta arundinea factis auxilio sit ut Dioscorides de ea testatur, à me nondum compertum est, licet vulnera à sagittis ejusmodi inflicta, hic nimis frequentia existant.

CONAMBA'IA sive FILIX.

CATICAA' sive POLYPODIVM.

VErum Polypodium, undiquaque in ipsis arboribus, præsertim vero in Palma *Vrucurí* & Carduo *Caraguatá* crescit. Cæterum vulgari Polypodio externa facie similis. Radice est longa pilosa nodosa subrufo musco obducta, interius ex albo flavescente, succulenta, dulci, cum austeritate mixta. Vnde caules cubitum alti, contorti, striati, nigri aut rubri recta exsurgunt. Qui in summitate multa habent folia, trina sibi directe vel alternatim opposita, læte viridia, mollia, nervo obscure rufo secundum longitudinem: juxta quem in utroque latere inferiori quadruplex series punctorum pulveris lutescentis è rufo conspicitur; & inter punctula à nervo per latera transversim multæ tenues venulæ virides. Quantum ad vires hujus Polypodii Americani, facile Europæum dignitate superat, atque validum remedium deobstruens & incidens, bilemque abstergendo purgans per alvum.

Ononidis ſpecies.

TRivialis herba, cujus nomen Braſilienſe incognitum, vera Ononis non ſpinoſa nobis viſa eſt. Cui multi caules teretes, lenti, piloſi, ex una radice enaſcuntur longi, partim ſurrecti, ad tactum quaſi pinguiuſculi ſeu glutinoſi; è quibus hinc inde alternatim & quaſi mutuo amplexu in exortu prodeunt ramuli, quos eodem modo, petioli breves complectuntur, atque quilibet tria foliola, quidam etiam tantum unicum continentes: ſuntque foliola oblonga, anguſta, nervo ſecundum longitudinem & venulis obliquis inferne prædita, & leviter piloſa. Floſculos ex ſinu prodeuntes fert luteolos Ononidis noſtratis modo, cui etiam circa facultates medicas non abſimilis eſt: quamobrem ſupervacaneum duxi, earum herbarum cognitas qualitates, fuſius enarrare, quæ ab Auctoribus Botanicis traditæ ſunt. Radix enim eſt ex ordine calefacientium atque tenuium partium, viſcoſitatibus veſicæ dicata.

Conambai-Miri ſive duæ Adianti ſpecies.

VEniam facile merebitur qui Novi Orbis vegetabilia non ſatis exacte ſemper ad veterum ſpecies redegerit. Cum enim figura magna ex parte accordent, omnes tamē ejuſdem plantæ qualitates atque partes externæ rariſſime conveniunt. Quem Naturæ luſum etiam eſt obſervare in nobili hac, partim agreſti, partim domeſtica facta planta. Indigenæ ob ſimilitudinem quam cum Filice habet, imprimis minor hæc, idem fere nomen quod Filici etiam huic indiderunt. Scilicet *Couambai-miri*, quaſi parvam Filicem dicerent, cum tamen, ſi internæ præſertim qualitates ad examen rite revocentur, Adianti vel Trichomanis ſpecies ſit habenda, quam Luſitani *Avenca* dixerunt. Quarum major & minor hic apponitur. Vtraque celebris, & in quotidianos uſus apud ægros recepta. Aſſurgit major ultra duorum pedum altitudinem ex radice intus flava, extus nigricante, filamentoſa ſub terra ſerpente. Caulis hujus tenuis, ſtriatus, ex brunno nigricantis & ſplendentis coloris, ac lanugine quadam hepatici coloris veſtitus. Superius ramulos aliquot habet inordinate poſitos, qui, ut & caulis, folia habent alternatim poſita, dilute viridia, in ambitu dentata, atque ſingularis figuræ. Nec florem nec ſemen ejus unquam vidi, licet diverſis anni temporibus accurate eam obſervaverim, quod quidem cum vero Adianto Europæo commune habet. Ejuſdem quoque eſt qualitatis, ejuſdemque uſus ad expectorandas viſciditates.

II. Adianti minoris caules ejuſdem cum priore figuræ & coloris, ſed non veſtiti lanugine, verum veluti farina quadam aſperſi. Folia alata diverſæ magnitudinis alternatim poſita, ſuperne ſaturate viridis coloris, inferius farina pulvere nigerrimo mixto

co aſperſa. Nec florem fert nec ſemen hæc quoque. Non putem convenientius remedium excogitatum in pectoris affectibus, quam Syrupi & decocta utriuſque hujus *Conambai*, quod eximie bronchias pulmonum aperit.

PINO' ſive VRTICA

ADeo notæ herbæ quæ prius tactu de nocte peregrinanti, quam de die viſu percipitur, non eſt quod pluribus inhæream. Exſurgit ex radice parva filamentoſa, in terris arenoſis ſponte luxuriat, caule ſtriato, aliquantulum piloſo, & craſſo. Folia autem Vrticæ noſtrati ſimilia, magna, in ambitu ornate triangularibus dentibus, & raris pilis prædita. Fert ſuperius racematim plures floſculos plane parvulos, candidi coloris, longo pediculo inſidentes.

Vrtica hæc eiſdem uſibus dicata quibus Europæa. Nec ſpecificas in ea qualitates hactenus comperi. Semen enim & radix inter digerentia, & urinas moventia uſurpantur.

CAPVT LV.

Tupaipi & Vrucatú, Alliariæ tres ſpecies, Ciporéma, Tipí, Ibirarémo, & quatuor Taiaóba ſive Braſſicæ ſpecies.

PLanta eſt nobilis, quæ nunc humi, nunc ſuper arbore (ſicut aliæ multæ plantæ) ſine radice luxuriat, interque bulboſas, quod Bulbum habeat prægrandem & utilem, facile primum locum meretur. Cujus ſi formam externam, ſi vires ſpectes, Squillam Europæam diceres, quod illam per omnia referat; ac proinde aliqui Indigenæ à potiori videntur nomen *Tupaípi*, quod Bulbum ſignificat, Luſitani. *Çebóla* ſive Cepam, impoſuiſſe. Folia habet numero quinque vel ſex, tribus nervis ſecundum longitudinem more Plantaginis prædita, nec florem, nec fructum ferentia; ſunt autem cubitum longa, gladiata, inferius deſinentia in Bulbum illum prægrandem, qui medullam vireſcentem, pinguem, & inodoram, ad tactum frigidam inſtar unguenti factitii, ſed ſatis efficacem ſuppeditat. Dolores enim ſedare ex calore natos, perhibent Barbari, ſoporem quoque inducere experientia comprobatum eſt. Luſitani vero mecum ipſum bulbum in uſum quotidianum ſicut ſicut Squillam Europæam feliciter applicabant. Illa autem quæ humi creſcit, facie & efficacia præcedenti eſt ſimilis, Luſitanis *çebola albara*. Bulba eſt rotunda, alba, pugni magnitudinis, cuticula nigricante:

TVPAIPI & VRVCATV'.

folia fert quatuor vel quinque sesquipedalis longitudinis, lineis secundum longitudinem viridibus texta, infra multis radiculis filamentosis se sustentat.

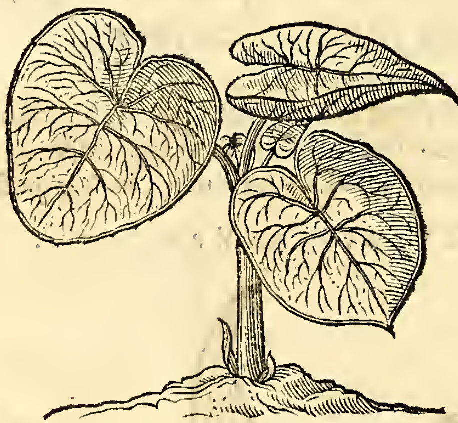
Tres Alliariæ species, Çiporema, Tipi', Ibiraremo.

ALiquot plantæ in vastis Brasiliæ nemoribus reperiuntur, quæ usque adeo Allii qualitates æmulantur, ut vel levissime attactæ gravissimo odore silvas & ædes integras inficiant, atque simul capiti & naribus obsint. Tres diversæ potissimum mihi innotuerunt, quarum prior *Çiporema*, sed Lusitanis *Çipó d'Alho* nominatur. Illi enim sub nomine *Çipó* complectuntur omnes illas mirabiles herbas in silvis luxuriantes, quæ altissimarum arborum cacumina adæquantes, eas flexuoso & tenaci ductu amplectuntur. Ac proinde cum omni fronde exceptis foliis destitutæ sint, non habeo quo earum descriptionem ulterius protraham.

Secunda *Tipí* fruticis altitudinem æquat, flores albicantes, fructus nigros rotundos prunorum instar, sed fatuos profert.

Tertia procera est arbor *Ibiraremo*, in silvis, tum quoque Olindæ promontorio reperitur, ligno adeo duro ut cistæ sacchariferæ inde conficiantur. Foliis est & fructibus rotundis. Ejus facultates cum præcedentibus conveniunt & iisdem usibus inserviunt. Barbari ad duo potissimum mala applicant. Cortices admixta aqua contundunt, indeque viscidum mucum, sive smegma vi eliciunt, quo puerorum corpora quæ febribus lentis & obstructionibus illis diuturnis è frigore natis, obnoxia sunt; adultorum quoque membra vagis articulorum doloribus infestata inungunt & fricant cum felici successu. Ego ob ingentem harum plantarum calorem & efficaciam, posteriorem hanc potius curationem, quam illam priorem in pueris exercere malui. Multi enim adulti à frigidis illis musculorum, nervorum & tendinum affectibus internis & externis (*Curímentos* generali nomine appellant Lusitani) crebra & forti hujus mucilaginis inunctione restitui solent.

Taiao'ba I.

Taiao'ba II.

DIversæ Brassicæ quas Novus hic Orbis producit, *Taiaóba*, Radices autem *Taia* ab Indigenis vocantur. Harum Prima lactescens & alba existit radice orbiculari non tamen bulbosa, exterius incarnati coloris, interius flavi, Cepæ magnitudine aut Porri, multa filamenta inferius obtinente, caule autem brunno seu fusco, folia habente pœne orbicularia & nervos foliorum rufescentes. Radix & folium sunt edulia, laxant alvum.

Secunda quæ *Mangará peuna* dicta, foliis est saturate viridibus & lactescentibus. Radicem habet itidem orbicularem, ut prior. Ex qua radice porro prodeunt caules multi spongiosi, succulenti, virides, crassi, cuilibet autem cauli insidet folium unicum sagittalis herbæ figurá & magnitudine, quando junior adhuc est planta; alias triplo aut quadruplo majus, & Petasitidis herbæ foliorum magnitudine, nervos habens conspicuos, viride & ad tactum molle ut Brassica, ac in ambitu cingitur duabus venis.

Radix cocta vulgò comeditur ut *Batatá*, estque dulcis, & singularis quasi moschati saporis aut floris violacei, quæ etiam febricitantes oblectat, & conducit multum.

Vtriusque

Vtriuſque ſpeciei folia cum caulibus craſſiſſimis etiam inciduntur & pro olere in aqua coquuntur; molleſcunt ſtatim & optime ſapiunt.

Tertia *Taiaóba* vel *Mangara-mirí* Foliis eſt minoribus, durioribus, inedulibus, nec lacteſcentibus, niſi ſola radice quæ cæteris *Taiaóbæ* radicibus eſt ſimilis. Caules, ut primæ, fuſci; folia acuminata ut ſecundæ, ſed anguſtiora, ſuperius ſaturate viridia, inferius albicantia, nervo & venis ex viridi flaveſcentibus, & in centro folii purpuraſcentibus. In caule autem longo flos inodorus unicus longus, albus, unico folio conſtans, inferior medietas hians, viridis coloris, magnitudine juglandis & ejuſdem figuræ, aperturam habens; Ita autem compoſita ſunt clypeiformia corpuſcula ut columna ſeu ſtamen læve & teres appareat. Hæc corpuſcula ſunt ſemen.

TAIAO'BA III.

Quarta, eſt *Taiaóba* ſilveſtris aliis *Taiobaraon* dicta & Luſitanis *Mangara-brava*. Ex qua ſuperſtitioſum vulgus philtra aliaque ſimilia ridicula confici poſſe exiſtimat. Radicem autem vere cauſticum eſſe, ejuſque loco proſpere uſurpari experientiam teſtem habeo. Quippe præter balnea quæ ex iis ſolis contra morbos cutaneos, tum imprimis frigidos articulares, apprime conficiuntur, membra quoque affecta, prævia ſcarificatione, contuſis recenter radicibus fricantur cum optimo ſucceſſu. Mox cataplaſmata ex iiſdem, parti dolenti undiquaque imponuntur: quæ ſi per vices aliquot reiterentur, inveterata quæque mala, citra recidivæ metum exterminare ſolent.

Quæ alia præterea Braſſicarum genera hæc tellus producat, ad Medicinam ulterius ſpectantia, ſedula poſteritas inveſtiget.

CAPVT LVI.

Quinque Graminum ſpecies Içapé, Paraturá, Capuupéba, Iupicaí, & Amongeaba.

GRamina ut alibi, ita & in Braſilia varia reperiuntur, quæ ultra duodecim diverſa à me & Markgravio meo obſervata ſunt. Quorum quinque tantum vel ſex in Medicina celebrantur.

Primum eſt gramen junceum ad ſeſqui tibiæ altitudinem aliquando exſurgens, Indigenis *Iaçapé* aliis corrupte *çapé* dicta. Ex radicula geniculata juncea, alba, exſurgit caulis primum ſimplex, inſtar culmi ſiliginis, teres qui poſtea in aliquot folia finditur graminea, anguſta, in medio album nervum ſecundum longitudinem habentia. Nullius eſt odoris, nec florem gerit nec ſemen, ſolo ut plurimum effœto naſcitur, radices ſub terra longe læteque agit, novaſque herbas tenaces ductiles protrudit, quibus Indigenæ plerique & Europæi quoque utuntur ad membrorum vulnera liganda, morſuſque ſerpentum,

IAÇAPE'.

quo

quo minus virus ad cor aſcendat, conſtringendos, donec vulnus ſanatum fuerit.

Sed miſſo hoc curandi modo, cui videtur aliquid ſuperſtitioſi intercurrere, ego vires & facultates quas expertus ſum commendo, quæ illius radicibus junceis ſuccoque grato turgentibus inſunt. Multis enim profuiſſe experientia comprobavi decocta illarum poſt aſſumptum venenum.

PARATVRA'.

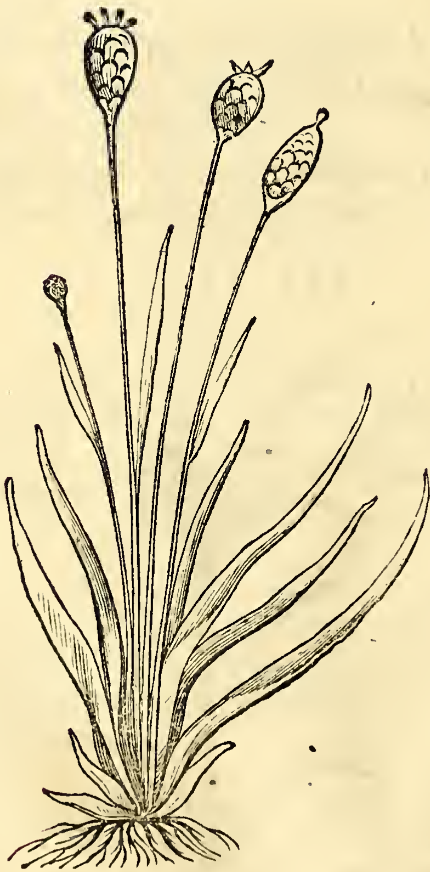
Herbam hanc licet à vero gramine nonnihil abludentem tamen inter gramina ponere lubet. Sicut enim Carex, Belgis **Halm** in locis Hollandiæ arenoſis circa mare; ita fere in ſitientibus Braſiliæ littoribus hæc *Paraturá* conſpicitur. Raro ad cruris humani altitudinem aſcendit. Caule eſt duro, ligneo, rufi coloris, foliis multis tenuibus, ſature viridibus, ad tactum aſperrimis, ornate comatim aſſurgentibus. Radice eſt tenui, aromatici odoris, quæ ſuffumigiis, balneis in ani & inteſtinorum affectibus indita, emolliendi non ſolum, ſed & roborandi facultate pollet.

CAPVVPE'BA.

Tametſi pauca habeam quæ de tertio hoc Gramine teſtari poſſim; minime tamen prætereundum duxi. Luſitanis optima comparatione *Pe de Gallinha* appellatum, quod ſummitates ejus in tres veluti unguiculos deſinant. Gramen eſt plumeum, ad duorum pedum altitudinem aſſurgens, caule tereti, geniculato, foliis ad genicula longiſſimis. Caules egregie rufeſcunt, & in varios tenuiores cauliculos dividuntur, quorum quilibet verſus ſummitatem argentea veſtitur panicula, quæ in medio ſemen continet. Omni terra feliciter ſponte naſcitur.

Radix contuſa & cum aliquo convenienti liquore propinata quodvis venenum fere feliciter exturbat, ut teſtantur omnes exercitatiores Indigenæ, ſed à me nondum comprobata.

IVPICAI.

In paſcuis irriguis Gramen florens menſibus potiſſimum pluviis eleganti facie luxuriat. E piloſis radiculis caules protruduntur multi tenues juncei, pluſquam pedem longi, qui inferiori parte gramineis foliis veſtiuntur. Quilibet caulis gaudet capitulo ovali ſquamoſo, ſplendenti, coloris ſublute ſcentis & ex pallido variegati: his ſuperius floſculus inſidet, unicus, tribus quatuorve foliolis luteis conſtans. Indigenæ *Iupicaí*, Luſitani *Erva d'Empige* quia Impetigini medetur, appellant.

Ob præclaras virtutes, præcipue ad curandam moleſtiſſimam Impetiginem atque ſimiles cutaneos ex calore & humorum acrimonia natos affectus, vix ulli Incolarum eſt incognita. Quippe, cum tota planta concava ſit quaſi juncea, & ſucco refrigerante referta multum liquoris recens contuſa ſuppeditat, quo pars affecta fortiter fricata, ſummum accipit ſolatium & pruritus intolerabilis mitigatur.

Excelſa

AMONGEA'BA

Quinta Graminis ſpecies eleganter plicata atque miliacea, ad trium vel quatuor pedum altitudinem, ex radiculis filamentoſis Arundinis modo in paſcuis aſſurgit. Folia viridia longa hinc inde caulis geniculis annata & ſolitarie poſita. In ſummitate caulis ſpica longa, Milii ſpicæ vel ariſtæ Panici ſilveſtris figura & magnitudine ſimilis.

Facies hujus plantæ Gramineæ mihi diutius nota quam ejus qualitates; quippe ab illis Incolis tantum mihi traditæ, quibus Malvæ & *Tupeiçava* copia deeſt, quod emollientium herbarum vices ſuppleat, & eodem modo externe adhibita, eoſdem quoque uſus ſuppeditet. Imprimis autem fomenta & lavacra ex ea confecta Anum ex Teneſmo afflictum demulcent.

CAPVT LVII.

Erva de Sta Maria ſive Dracunculus major, Capicatinga aliis Içarecatinga Acori ſpecies, Cararú ſive Blitum Americanum, Uvæ Criſpæ, & Meliſſæ ſpecies agreſtes.

INter plantas huc olim ex aliis regionibus illatas, atque tractu temporis domeſticas factas; eſt illa quæ Serpentariæ majoris polyphylli nomen habet. Quamobrem tanquam exotica à primis incolis neglecta, ac proinde vernaculo nomine deſtituta, eam Luſitanorum vulgus *Erva de Sta Maria* nominarunt. Hortis irriguis, terris glebosis gaudet, idque menſibus pluvioſis, ſicut magna pars herbarum exoticarum; aridiora enim loca maritima, menſeſque æſtivos vix ferunt ſata aliunde huc illata, ſicut ſuo loco probavi.

Ex

Erva de Sta Maria ſive Dracunculus major.

Ex caule naſcitur erecto, rotundo, craſſo, viridi, flavo & albo, more Serpentum variegato. Hinc novi caules ramorum inſtar emergunt, quilibet deſinens in folium quater vel quinquies laciniatum more noſtratis Dracunculi, viride & glabrum: continetque quælibet lacinia nervum craſſum varie & profunde exſectum. Præter enarratum caulem alius priori ſimilis exſurgit, è cujus ſummitate vagina prodit in acumen deſinens, pedem longa, ad cujus pediculum ſpicæ in modum inſtar Milii Indici componuntur grana ſucculenta, ſtriata, flava & punctulis rubris variegata, in quibus ſemen continetur. Radice eſt tuberoſa, craſſa, rotunda, filamentoſa, pellicula ex albo parum ruſeſcente.

Quantum ad qualitates medicas, eaſdem quidem cum noſtrati communes habet, ſed in gradu intenſiori. Vt enim aliqua ſata, quamvis ad terram & Solem clementiorem tranſlata, remiſſioribus aliquando exiſtant viribus; ita quædam, ob peculiarem ſoli genium, majoris fiunt efficaciæ, quod in Serpentaria hac quoque locum habuit. Folia & radices acris & amari ſunt ſaporis, & ſimile quid habent cum Aro ac Dracunculo veterum. Lentos enim & craſſos humores extenuat, obſtructiones aperit. Præter hæc levem aſtrictoriam vim cum enarratis qualitatibus habet conjunctam. Vnde fit quod inter efficacia medicamenta, & ab omnibus paſſim incolis, contra contumacia vulnera uſurpatur.

Miſſis diſputationum ſalebris de vero Acoro vel Calamo Aromatico Veterum ac Neotericorum? ego nobilem hanc plantam *Capicatinga* dictam, veri Acori ſpeciem pronuntiarim. Europæo noſtro externa figura ſive radicem ſive folia ſpectes excepta magnitudine, multum ſimilis. Sed quantum mole inferior tantum efficacia ſuperior exiſtit imprimis radix, quæ calida & ſicca eſt, grato amarore & aromatico ſapore linguam

CAPICATINGA, aliis IACARECATINGA ACORI ſpecies.

CARARV' ſpecies BLITI Americani.

linguam vellicans. Ea ſola vel aliis mixta non tantum ad incidendos frigidos humores peccantes feliciter adhibetur,ſed & contra venena aſſumta imprimis uſurpatur, ab advenis æque ac indigenis. Vnde facile eſt colligere intenſo ſatis gradu qualitatis eam eſſe calidæ, & conſiſtentiæ admodum tenuis. Non ſemper uliginoſis locis, ſicut Iris creſcit; ſed etiam promiſcue aliis terris gaudet depreſſis gleboſis, unde magna quantitate à Barbaris ad nos defertur.

VVlgaris herba *Cararú* in campis & hortis naſcens Bliti albi potius quam rubri videtur ſpecies quæ *Bredos* vulgo Luſitanorum dicta. Ex radice alba, craſſa, filamentoſa, caulis unus atque alter provenit cui hinc inde ramuſculi adnaſcuntur, cum foliis Bliti ſimilibus, quæ farina quaſi videntur aſperſa. In extremitatibus ramulorum proveniunt floſculi virides, ſpicatim congeſti more Bliti, niſi quod multo ſint tenuiores. Semen producunt nigerrimum ſplendens, rotundum, parvum inſtar Papaveris.

Blitum hoc oleris modo eſtur & loco Spinachiæ coquitur, ejuſdemque eſt ſaporis & efficaciæ, addito ſucco Limonum pro condimento. Nec minoris fit in Medicina quam officinarum Blitum, benigne enim alvum laxat, facillimæ eſt digeſtionis, humidæque ac frigidæ temperaturæ. Proinde ego malo circa ejus qualitates Galeno quam Plinio vel Dioſcoridi ſubſcribere; quod hi Blitum iners plane, nulliuſque in Medicina uſus pronuntiaverint.

Fr. Ximenes multas Atriplicis ſpecies teſtatur dari in Nova Hiſpania Mexicanis *Hautiquilite*, Hiſpanis corrupte *Quilites* nominatas.

Ejuſdem hæc videtur Species, cujus Cluſius meminit ſub nomine *Quimia* ſive Bliti Americani.

VVA CRISPA Americana.

MEnſibus potiſſimum pluviis (quibus magna pars fructuum hic vigere ſolet) fructifera eſt hæc planta. Quæ ex radice alba, longa filamentoſa, caulibus, è viridi albicantibus ad ordinariæ fruticis altitudinem exſurgit, ſpinis undiquaque armata. Cui hinc inde alternata ſerie cum longiſſimis pediculis adnaſcuntur folia diverſæ figuræ & magnitudinis, *Iuripebæ* foliis ſimilia, dilute viridia ad tactum mollia, tenera, ac à tergo ſecundum longitudinem aculeata. In extremitate & medio caulis & ramorum, veniunt tres vel quatuor floſculi, ex viridi ad luteum inclinantes pentaphylli cum multis ſtaminulis erectis. His ſuccedunt fructus (qui ſimul cum floribus à pictore prætermiſſi ob itineris injurias) Meſpili magnitudine, rotundi, læves, coloris è viridi albicantis, ſtriis viridibus ſaturatis ſecundum longitudinem, mox dilute flaveſcentes, folliculo & pulpa conſtantes, ut uvæ criſpæ noſtrates, ſaporis acidi grati. Semina orbicularia, compreſſa, flaveſcentia, figuræ ferme ut Lentes pulpæ inſperſa; quæ ſimul cum fructibus degluttiuntur. fructus antequam plane maturuerit, ſanis æque & ægris ad ob gratum acorem ad ſitim ſedandam in uſu eſt frequenti. Alia præſidia medica promittit radix hujus fruticis, ſed quia à me nondum experta, ejus deſcriptioni ſuperſedeo & curioſæ poſteritati relinquo.

MELISSÆ ſpecies AGRESTIS.

CElebris planta (cujus nomen vernaculum ſimul cum ejus icone exciderunt), à Luſitanis *Erva Cidreira* ob Citri odorem dicta, à me ob odoris & facultatum convenientiam inter Meliſſæ ſilveſtris ſpecies relata, licet externa facie ab ea abludat.

Ex tenui radice caulis ſtriatus, geniculatus ultra noſtratis Meliſſæ altitudinem aſſurgit, unicuique geniculo duo folia oppoſita, tam in caule quam in ramulis apparent. Folia acuminata in ambitu ſerrata, brevi pediculo nituntur. In ſummitatibus ramorum oblongæ ſpicæ naſcuntur, cum floſculis minimis, ex albo cæruleis.

Omnes partes plantæ fragrantiſſimæ ſunt, imprimis folia, quæ non ſolum recentia, ſed ad annos exſiccata, tenaciſſime reſervant odorem, facile gratiorem & fortiorem quam Meliſſa ſativa: proinde mihi aliiſque rei medicæ peritis incolis in quotidiano ſunt uſu, non tantum ad externa fomenta ſed ad potiones cardiacas, loco aquæ Meliſſæ deſtillatæ exhibendas, in frigidis potiſſimum affectibus ad flatus & colicos dolores diſcutiendos maxime celebratas.

CAPVT LVIII.

Caapongæ sive Crithmi marini diversæ species, quæ vulgo Soldanellæ, & Portulacæ nomina audiunt.

TRes hasce plantas facie & nomine non solum sed & qualitate sibi congeneres, una quasi fidelia dealbare constitui, quia omnes hæ quotidiani usus sunt, tamque in Pharmacopœa quam in Culina receptæ pro acetariis. In locis maritimis ubi salso humore terra imbuitur, luxuriat familiaris planta, Lusitani *Perexil do mar* vocant. Ex uno atque altero caule succulento, rufescente, molli, nodoso, partim humi incumbente, partim se erigente, nascitur. Foliis itidem succulentis, oblongis crassis hinc inde ad singulos nodos provenientibus. In summitate autem cujuscunque fere caulis, capitulum oblongum album ut in Trifolio, fere, loco floris existit, habens in se aliquot staminula parva crocei coloris. Folia & breves ramuli decerpti ac parum cocti superfuso aceto condiuntur, & eduntur, cum carnibus aut piscibus pro acetariis; excitant enim appetitum, movent urinam & aperiunt viscerum oppilationes, ita ut si referatur ad plantas Europæas, licet Crithmo marino facie nonnihil dissimilis, ratione tamen qualitatum illa simillima sit.

CAAPONGA I.

CAAPONGA II.

Secunda, caule est Portulacæ, tereti, geniculato, rufo humi serpit, atque circa maritima luxuriat in infinitum. ad quodlibet autem geniculum quinque aut sex folia apposita, figura foliorum Lavendulæ, veruntamen crassa & succulenta ut Portulacæ. Inter folia in singulari pediculo fert flosculum dilute purpureum, quinque foliolis constantem deorsum incurvatis & multis ejusdem coloris staminulis in orbem dispositis, quæ in medio adhuc stamen viride ovale continent. Radices hinc inde unicas

agit, innumerabilibus ſubtiliſſimis filamentis circumdatas, & fibræ ex illo variis locis prodeuntes, ſe terræ infigunt. Folia muria & aceto condiuntur, & pro acetariis uſurpantur, ſicut Crithmum marinum, Soldanella & ſimilia.

Caaponga III.

Tertia *Caaponga*, Portulacæ eſt quoque ſpecies quæ *Bel droga* Luſitanis dicitur; ex radice autem brevi & in multa filamenta alba deſinente, producit caulem rotundum, ſucculentum foliis quoque inſtar Portulacæ ſucculentis. Rami quaſi lana alba circumdati & in extremitate cujuſlibet rami, octo folia in ſtellæ modum diſpoſita ſunt, ex quorum medio flos enaſcitur luteus, inſtar floris Portulacæ noſtratis. Cui ſupermanet corpuſculum quoddam, pappo albo circumdatum, in quo ſemen continetur nigricans rotundum, papaveris ſemine paulo minus. Cocta loco acetariorum tota herba comeditur ad excitandam orexin.

Quia Acetoſa Braſilienſis, cum hiſce Portulacæ ſpeciebus in quotidianis quoque acetariis recepta, hic ſubjungendam putavi. Caule eſt tereti viridi & ſucculento: foliis itidem ſucculentis oblongis & lævibus. Floribus dilute purpureis in ramulis triangularibus prodeuntibus. Tota planta gratiſſimæ eſt aciditatis, nec Europææ acetoſæ cedens.

CAPVT LIX.

Herba lanuginoſa Dictamni æmula, Ibiraeém ſive Liquiritia ſilveſtris, Tupeicava ſive Scoparia, & Caiatiá aliis Caaçicá.

NObilis hæc odorifera planta, quæ ſerius mihi innotuit, quod in diſſitis locis tantum reperiatur, ac proinde rarius in ſolamen ægrorum exhibita; tamen, quia ob inſignem aromaticum ſaporem & odorem multa promittit in re medica, eam ſedulæ poſteritati revelandam putavi, ut ulterius de ejus cogitet qualitatibus.

Herba Lanvginosa.

In ſilveſtribus terris ſiccioribus luxuriat tenella herba ex radice exili, filamentoſa. Ad pedis circa altitudinem aſſurgit caule uno atque altero tereti, ex viridi albicante adeo lanuginoſo, ut totus goſſypio aſperſus videatur. Pro vario Naturæ luſu ramuli longi hinc inde à terra ſurſum expanduntur, foliis, nunc ſibi oppoſitis, nunc ſolitarie poſitis, inæqualis longitudinis in ambitu leviter criſpatis, quæ omnia cum ramuſculis more Dictamni Cretici lanuginoſa inſtar mollis ſerici ad tactum apparent. In extremitatibus caulis & ramulorum flores ſpicatim congeſti proveniunt, parvuli ſplendentes ex argenteo ſubflavi, quibus decidentibus ſtellulæ argenteæ remanent.

Folia odoris ſunt ſingularis proxime ad Dictamnum Creticum accedentis ſi modo leviſſime confricentur. Succus eorum recenter expreſſus & leniter aſperſus culicum & muſcarum non ſolum puncturis, ſed & aliorum inſectorum ictibus malignis medetur virus extrahendo. Multa

præterea

præterea incolæ de dignitate hujus plantæ prædicarunt, quæ experiri non mihi datum fuit.

Ibiraee'm ſive Liqviritia ſilveſtris.

FAmiliariſſima illa radix quæ Braſilianis *Ibiràeém* (quod dulcedinem exprimit), Luſitanis *Alcaçú*, dicitur, eadem plane habetur quæ Liquiritiæ nomen à Latinis accepit. Majoris fruticis eſt altitudine, caule lignoſo, foliis Pyri ſimilibus: locis aridioribus creſcit in ſilvis Paranambuci. Glycyrrhizæ virium eſt æmula, non æque tamen dulcis ſi maſticetur radix, cæterum grata & iiſdem uſibus quibus Liquiritia noſtratium, dicata. Pectori enim amiciſſima, & difficultatibus urinæ ſuccurrens.

Caiatia'.

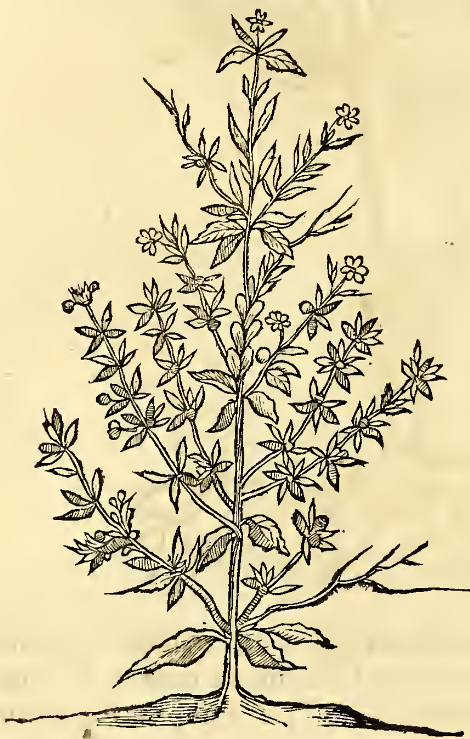

PRæſtantiſſima hæc Herba, merito à Luſitanis *Erva dos Cobres* eſt appellata, quod Colubrorum morſibus feliciſſime medeatur, nec ulli Antidotalium herbarum dignitate cedat. Lippis & tonſoribus, tam ob inſignem uſum, quam frequentiam notiſſima, quod in triviis ubique creſcat, omnique ſolo gaudeat. Exigua hæc Panacea lacticeſcens eſt inſtar Eſulæ, foliis Menthæ non diſſimilibus, ſed longioribus paulo & anguſtioribus exiſtit, iiſque criſtatis, ſed admodum triſtis & ſature viridis coloris, cauliculis ad rubedinem vergentibus, radicibus filamentoſis & miniatis, terræ hinc inde inſertis. Inter folia ad nodos multi prodeunt floſculi viridis coloris cum aliquantillo rubore mixti, in umbellam compoſiti. Humi

depreſſa tota repit planta. Ita ut licet aſpectus imbellis ac ignobilis ſit, qualitate tamen interna compenſetur. Quippe recens maſticata vel contuſa, & morſui Serpentum applicata, dolorem non ſolum ſedat, ſed ipſum venenum validiſſime extrahit, & vulnera reſtituit in integrum. Sicca vero, & in pulverem redacta, ſi è convenienti liquore, ad pugillum exhibeatur, munit cor, vireſque à veneno lapſas reſtituit.

Datur & alia ſpecies *Caaçica* à domeſtico meo primum detecta. Quæ ejuſdem licet figuræ fere & nominis, non ejuſdem tamen qualitatis hactenus eſt deprehenſa. Lac enim quo tota planta turget, contra rubedines & dolores oculorum commendatur, ſed à me nondum comprobatum. An polleat vi antidotali ut præcedens *Caaçica*, nondum mihi conſtat. Quod humi repat, & lacteſcens ſit herba, Peplo majori Cluſii non male reſpondet, cæterum externa figura illi multum diſſimilis.

TYPEIÇAVA ſive SCOPARIA.

NIhil vulgarius in triviis undiquaque creſcit quam *Baſoura*, qua Æthiopes dominorum ſuorum ædes verrere ſolent. Alia huic affinis, ſed minor, Luſitanis *Baſourinha* dicta, in longe nobiliores uſus à Medicinæ peritis applicata, Braſilienſibus *Tupeiçava* nominatur, quæ Verbenæ fere eſt facie.

Herba non ſilvis, ſed apricis campis gaudet. Vix cubitum alta, tenaci lignoſo unico plerumque caule aſſurgit, cui à fundo ad verticem uſque perpetui ramuſculi adnaſcuntur ornate expanſi ſuperne, pyramidis inſtar. Qui undiquaque plurimis anguſtis & exiguis acuminatis foliis, ſtellatim compactis hinc inde ſibi invicem oppoſitis veſtiuntur. His inſerti apparent infiniti oculi virides, aciculæ capitis magnitudine, è quibus floſculi dilute albicantes & cærulei erumpunt. Et poſt illos rotunda corpuſcula inſtar Baccularum quibus continetur ſemen minimum fuſcum. Radice eſt recta, brevi, candida, filamentoſa, quæ ſicut & tota planta manifeſto ſapore & odore caret. Integræ herbæ, præſertim juvenis, decocta, balnea, ſuffumigia, admodum ſunt anodyna, emollientia & attemperantia, ut tot inſignibus Malvis in Braſilia luxuriantibus præferri debeant. Nec memini me in Teneſmo, Hæmorrhoidibus, ani inflammationibus vel doloribus, præſentius adhibuiſſe remedium tam familiare, ſive externe, ut ſupra dictum, admotum, ſive per clyſteres injectum.

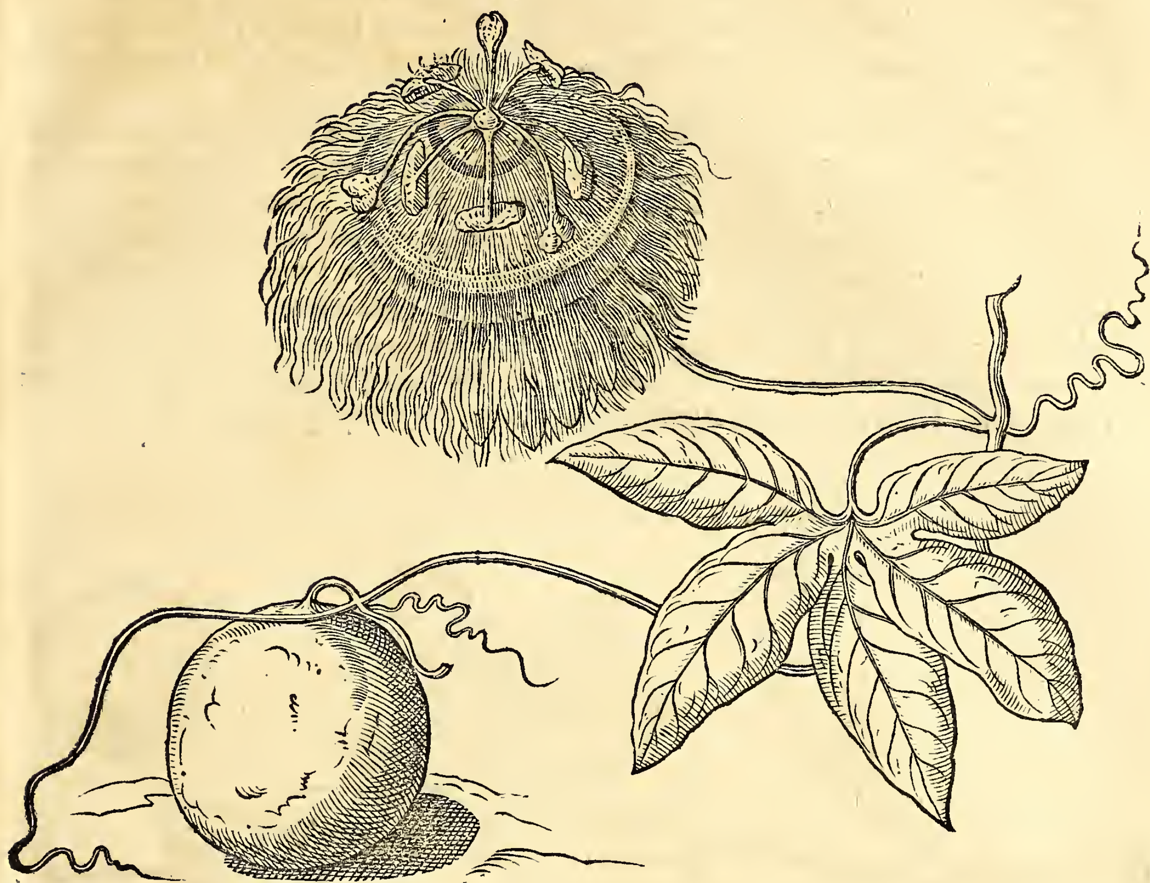
Huic emolliendi qualitate æmulæ ſunt herbæ *Paratura* & *Amongeaba*, cæterum dignitate multum inferiores.

CAPVT LX.

Variæ ſpecies Murucuiá, Granadillæ dictæ.

POſt ſedulam inquiſitionem decem ſpecies *Murucuiá* repperi. Quarum duæ majores non in campeſtribus ſed tantum in hortis inveniuntur. Prima & nobiliſſima quæ ſe offert ſimplex nomen vernaculum *Murucuiá*, ab Hiſpanis *Granadillæ* à Belgis **Ranck-appels** accepit. Secunda Pyriformis *Murucuia-guaçu* ſive magna vocatur. Cæteræ octo ſpecies minores ſunt, nec ad ſativas traductæ, inque ſaltibus remotioribus

MVRVCVIÁ I.

tioribus arbores conſcendunt, quibus claviculis ſuis adhærentes, jucundum opus topiarium repræſentant. Qui ſilveſtres, addito cognomine diſtinguuntur, ut ſunt *Murucuiá-eté*, *Satá*, *Mixíra*, *Poca*, *Peróba*, *Piuna*, *Ternacuia*, *Vná*. Hæ eximiæ *Murucuiá* hederæ ſunt fructiferæ & eſculentæ, licet ab incolis ob excellentiam & frequentiam duarum illarum ſativarum minus expetitæ. Foliorum, florum & fructuum facie ac qualitatibus internis inter ſe diſcrepant, ut ex picturis & deſcriptionibus facile conſtabit.

Prima nobilis hæc *Murucuiá* hortenſis, cuivis terræ inſita creſcit totoque anni tempore pulchre vireſcit; felicius tamen ſi quotannis à luxuriantibus ſarmentis liberetur, ſecus enim ſuffocatur. Frondes jucundiſſimam umbram præbent ſi hederæ aut vitium inſtar huc illuc flectantur, funiumque modo in fornicis formam ducantur, foliis hinc inde veſtiuntur, in quinque alia eleganter ſectis. Tandem flores admodum celebres ſuccedunt qui Paſſionis Chriſti dicti, quorum circumferentiæ Roſam longe ſuperantes, ex foliolis inferne vireſcentibus, ſuperne cæruleo purpureis emergunt: dehinc radiatim Solis ut pingitur figura, multa filamenta criſpata & in orbem explicata apparent, quæ in centro, in medio & in circumferentia exterius & interius cæruleo, purpureo, cyaneo uraneoque colore ſplendentia, punctulis dilutis albo & rubro variegantur ſupra conſuetam naturæ elegantiam quaſi pulchritudine inter ſe certarent. Columella autem illa pallida quæ è medio floris exſurgit, ſuperius diſſecatur in quinque partes, quæ ad latera curvatæ extenduntur; cuique parti ſpongiæ formi corpus luteſcens, pulverem luteum aſperſum habens adhæret. In medio autem columellæ piſiformis orbiculus ex flavo albicans eſt, & huic tres clavi ſuperius infixi è flavo albi & punctulis minimis purpureis variegati & deorſum inclinati, ut brachia columnæ. Flores omnes tertia poſt Solis ortum hora aperiuntur, pauloque ante occaſum denuo clau duntur, ne decora eorum facies nimis proſtituatur. Contrarium fit in Mirabilis Peruanæ aliiſque floribus, qui de die clauduntur. Florent maxime ſub finem æſtatis, fructumque menſibus pluviis æque ac æſtivis maturum magna copia producunt. Omnium autem pomorum *Murucuiá* præſtantiſſimum eſt hoc quod ab ægris pariter ac ſanis expetitum, exacte rotundum, glabrum, læte vireſcens cum maculis albicantibus, cortice craſſo ac tenaci, pulpa crocea gratoque & vinoſo acore jucunda, in quo multa granu-

 la ſo-

la feminis nigri, variis tuberculis infigniti & folliculo inclufi. Mirandum vero, aliquos fcribere (inter quos doctus Monardus) Pomum hoc effe infipidum. Nifi forte de Peruviana Granadilla fint locuti, cujus meminit Petrus de Cieca in Hiftoria Peruviana, quam colore & fapore ab hac noftra differre facile crediderim. Ad Medicam illius hiftoriam tranfeo.

Pulpa quæ fummo febricitantium folatio & oblectamento eft, mihi in quotidiano ufu effe confuevit, vicemque fyrupi cordialis, ut & Rob Ribium vel Berberis egregie fupplet. Qualitate refrigerandi cæteras Granadillas omnes antecellit, nullamque noxam, etiamfi abunde comedatur, adfert: nifi quod immoderato ejus ufu dentes ftupore obtorpefcant. Æftu laborantes mirifice refocillat fitimque exftinguit. Ad hæc appetitum excitat, ftomachi ardores reprimit, fpiritufque vitales, cum recens pomum, tum fuccus ejus in fyrupi confiftentiam coactus, & ex pofca propinatus, reftaurat. Idem præftant flores & pomi cortices conditi, qui vix ulli fructui dignitate concedunt. Folia loco hederæ cauteriis applicata, multum profunt.

MVRVCVIA' II.

Secunda fpecies maliformis *Murucuiá* inter filveftres habita, caule itidem eft, ut Bryonia farmentofo fed fubrufo, in quo cum fuo petiolo folia hinc inde folitarie pofita & in quinque alia fecta, nafcuntur, quorum medium utrimque rara incifura laciniatum, fingula læte virentia nervo recto & venis tranfverfis obfita. flos fuavis eft odoris, ejufdem figuræ & colorum elegantiæ ut præcedentis, fed minor circumferentia filamentorum, antequam fe aperit ita fe habet, ut fupra in Icone. Fructus æquat Pomum noftrum vulgare rotundus, cortice craffo, flavefcentis coloris, conftans pulpa fucculenta, vinofe acida, tam odore quam fapore commendabili, linguam quoque croceo colore tingente. Fructus pulpa ægris ac fanis ad vifcerum ardores temperandos & fitim extinguendam licet præcedenti inferior, tamen in pretio quoque habita.

Tertia maliformis *Murucuiá* five Granadilla eodem modo quidem ut aliqua præcedentium in caule folia difpofita habet, fed peculiari naturæ lufu in tres lacinias fecta, in ambitu ferrata, læte virentia, nervis rectis & venis obliquis multis prædita. Flore eft fuavis odoris, magnitudine & figura convenit cum plerifque antecedentibus, idem de ejus filamentis & columella, imo & de fructu ipfo dictum volo, qui immaturus fplendet atque ex viridi fubflavefcit, ex albo inftar Colocynthidis variegatus, maturefactus citrini fit coloris & digito attactus cum ftrepitu diffolvitur.

MVRVCVIA' III.

ſolvitur. De caulium, radicum, vel fructuum qualitatibus medicamentoſis nihil hactenus mihi compertum eſt, fructus tamen edulis, licet ſilveſtris & minus cæteris ſaporoſus.

MVRVCVIA' IV.

Quarta *Murucuiá*, pyriformis prima, quæ *Murucuia-guaçu* ſive Granadilla magna dicitur. Planta eſt egregie viminea, lignoſa, lentiſſima: Caulis contortus, quadratus, coloris griſei, vitis craſſitie: longe ſerpit ac etiam arboribus & fruticibus ſe implicat. Folia habet læte viridia, lævia, ſplendida, non ſerrata, inæqualis figuræ; quædam enim ſunt ſimplicia, quædam laciniata. ex hiſce foliis contuſis promanat color egregie viridis quo pictores utuntur. Flore quoque eſt eleganti, magnitudine Roſæ, exterius quinque foliis, nunc viridibus, nunc rubris, alternatim poſitis. His foliis circumnaſcuntur filamenta criſpa, purpurea, in centro vero columna ex flavo albicante. Flos facillime perit decer-

decerptus, & vermiculi in illo generantur ut in caseo. Fructus pyriformis est, initio viridis, maturus flavescentis è viridi coloris. Intus multi processus, quibus semen cum pulpa fructus per tenues cuticulas annectitur. Pulpa, alba, succulenta, glabra, instar rudimenti avis in ovo, cui inhærent infinita grana seminis suo folliculo inclusa, nigra, splendida, compressa. Odor & sapor fructus dulcis & suavis, nihilque aciditatis sapit sicut pleræque aliæ. Cortex crassior est quam Mali aurantii. Quando comeditur, scinditur transversim (non secundum longitudinem) & pulpa paulum separatur à cortice, adhærens illis processibus, ac dein una cum seminibus sorbendo instar ovi tremuli exhauritur. Febricitantibus, tabidisque multum prodest. Temperat renum calores, & mucilagine sua sanat ulcera intestinorum ex dysenteria orta; inflammationes pulmonum mitigat.

MVRVCVIA' V.

Quinta *Murucuiá-mirí* sive parva pyriformis altera, folia habet solitarie posita, cordis bubuli figura, læte virentia, lævia, non laciniata neque serrata, sicut in maliformi *Murucuiá*. Ad quemlibet quoque pediculum folii etiam capreolum habet caulis, quo se annectit more Vitis. Flos, qui suavis est odoris, in eodem caule ex decem foliolis superne & inferne, nunc viridis, nunc rubri coloris, alternatim ita positis, emergit, cujus facies, color & ornamenta, paucis exceptis cum præcedentibus conveniunt. Quamobrem ad internas ejus qualitates, quas novisse plus interest, me nunc confero.

Quantum enim hæc nobilis Granadilla præcedentibus magnitudine cedit: tantum dignitate virium medicinalium cæteras superat. Quippe usque adeo insignis habetur efficaciæ hæc planta (licet paucioribus Incolis nota) ut non solum officinarum Çarçaparillam æmuletur, sed eam facile superet, deobstrudendo, sudores atque urinas movendo. Integra enim herba quæ pauci est saporis, modo leviter attrita, & ex vino, vel aqua exhibita, tuto, cito & jucunde secundinas & cæteras uteri immunditias expellit, mox robur visceribus restituit. Quod cum ab exercitatissimis rei Botanicæ Brasilianis ad Fluvium Divi Francisci habitantibus, accepissem, qui nullum remedium, huic *Murucuiá-miri* in obstructionibus & frigiditatibus præferrent: illud tandem à Lusitanis & Batavis nostris colonis imitandum volui, qui prospero successu etiam nunc id in usus quotidianos applicant.

Folia denique contusa, ferventique aquæ, donec tepescat, indita, atque podici aliquoties applicata, præsentissimum præbent remedium contra hæmorrhoides.

C A-

CAPVT LXI.

Variæ Timbó, Cururú-apé, & Tety-pote-iba sive Vitis Arbustina.

PRæter eas quas generali nomine *çipó* nuncupatas esse diximus: variæ & mirabiles dantur Herbæ ἄφυλλοι *Timbó* vulgo dictæ, & variis usibus & abusibus dicatæ; quæ omnes jucundum dant spectaculum. Quædam enim instar funium, in aëre tensæ, vix pollicis crassitiei, ad altissimarum arborum fastigia enituntur, indeque rursum demissæ humi se præcipitant; unde denuo continuato & tenacissimo ductu insurgunt in infinitas chordas, ita ut silvas vix penetrabiles conficiant. Quædam vero sunt humani cruris crassitie triangularis, quadrangularis, & rotundæ figuræ, arborumque cacumina adæquant, easque nunc hederæ in modum amplectuntur, nunc eas rursus deserunt atque in nodosos gyros & concinnos hinc inde luxuriant, adeo flexibiles & validæ, ut quoquomodo constringas, numquam rumpantur. His *Timbó-guaçú* à magnitudine; illis *Timbó de Cono* à Brasilianis, *Barbasco* à Lusitanis nomen inditum, vietoribus ad vasa liganda, contusa coriariis rhois, naupegis vero stupæ vices præbet. Piscatoribus ad retia non solum tingenda, & præservanda: sed & ad pisces capiendos interior & exterior substantia inservit. Quibus ad Fluviorum ripas (ut ipse multoties vidi) contusis, aquas atro colore & virulentia quadam inficiunt, unde Pisces non tam moriuntur statim, quam vertiginosi & quasi ebrii in retia se præcipitant. Male quoque fit pecoribus si ex hac aqua nimium bibant. Multi tamen testantur se lymphas multoties absque damno licet ejus succo infectas, hausisse.

GVAIA'NA-TIMBO'.

Sequitur tandem *Guaiána-Timbó*, nomine & noxia hac qualitate præcedentibus similis, cæterum dissimillima apparens, quæ sola in Medicos usus recepta est, nec frondibus destituta, sicut pleræque *Timbó*, sed floribus, foliis magnis, glabris, acuminatis hinc inde vagatur, atque in caulis extremitate tenuibus siliquis, lævibus, cubitum longis, copulatisque ornatur. Quæ merito à Lusitanis *Faisaons d'impige* sive Fabæ Impetiginis appellantur, quod earum cortex, succum, piscibus quidem infestum sicut & præcedentes *Timbó*, sed impetigini & puerorum scabiei, cæterisque hujus generis affectibus cutaneis, proficuum continet. Mensibus enim pluviis immaturæ siliquæ & virides, succo turgent præstantissimo, eoque frigido & acri, quo si fricetur qui impetigine laborat curabitur; modo aliquoties reiteretur remedium.

Quando maturuerunt siliquæ tempore æstivo, mox exsiccantur, tuncque non solum tunicam externam, sed & succum atque semina, quibus scatent, paulatim nigrescere & aromaticum odorem spirare comperies; verum tunc prædictis malis minus aptæ judicantur.

Inter has *çipó*, illa quoque censetur quæ *Guembé* nomen habet mirabilis sane herba ad Ancoralia imprimis utilissima, ut in tractatu de Aëre. Aquis & Locis latius egi. Sicut & illa quæ *Guembe-guaçu* hoc est *Guembé* magna, dicta quæ radices habet ultra triginta cubitos longas. Cortices autem contusi & prunis ardentibus impositi, suffumigio suo sistunt sanguinis fluxum, præsertim in fœminis.

In

CVRVRV-APE'.

IN tanta vegetabilium multitudine, non mirum eſt, quaſdam hominibus tantum, quaſdam ſolum cæteris animalibus, vel prodeſſe, vel obeſſe. Inter has exiſtunt imprimis *Cururu-apé* & *Guaiana-Timbó*, de qua modo egi. Vtraque in Medicinam recepta; utraque piſcibus noxia. Quas proinde potius inter ſalutiferas quam venenatas recenſendas exiſtimo.

Hæc itaque *Cururu-apé* nec facie, nec efficacia vulgaris exiſtit. In vaſtis nemoribus aliis arboribus innititur. Ligno eſt tenaci ſarmentoſo & flexibili, foliis decoratur oblongis, ſuperius viride ſplendentibus, dentatis, ex ſe invicem, ad ficus fere Indicæ modum, pronaſcentibus. Ita ut non raro, pro naturæ luſu, quinquefolium conficiant, inferius duobus expanſis foliis, ſuperius tribus eminentibus.

In extremitatibus ramulorum proveniunt longæ ſpicæ, onuſtæ floſculis ex albo & viridi luteſcentibus; poſt quos ſequuntur capſulæ, triangulatæ, & ubi maturiores ovalis figuræ, quæ ſponte in tres partes dehiſcunt; cortex autem exterior rubicundus, interius eximie eſt ruber, continetque quilibet fructus duas fabas, quarum quælibet involuta materiæ molli, albæ, nuci conſiſtentia ſimili, ad tactum frigidæ: ex illo albo involucro faba ſecundum longitudinem eminet, nigerrima macula ſplendens, reliqua pars fabæ eſt fuſci coloris. Continet denique faba interius carnem fabaceam flavam. Hi fructus ad abuſus potius quam uſus, recepti ſunt: quippe contuſi, aquas venenata qualitate inficiunt, ita ut piſces inebrientur & moriantur. Folia autem viridia contuſa applicata, eorumque recens ſuccus vulneratis tantum prodeſt, quantum fructus aſſumtus aliis animantibus ſolet obeſſe. Adeo enim qualiacunque vulnera, etiam prima intentione, mundificat & reſtituit, ut merito inter præcipuas vulnerarias hæc herba numerari mereatur.

TETY-POTE-IBA ſive VITIS ARBVSTINA.

EX ſtercore avium, quæ *Tetyns* dicuntur, ad arbores Aurantiorum depoſito, herba naſcitur voluntaria, Indigenis *Tety-pote-iba* appellata quæ Vitis Arbuſtinæ inſtar, ſed folio *Myrti* majoris ſimili, ipſi arbori maritatur: quam præ nimia luxuria tandem cooperiens, exitium totale illi infert. Sed quantum hæc Zizania Aſſyriæ malo noxia, tantum homini atque ipſis avibus *Tetyns* dictis proficua exiſtit. Quippe eædem aviculæ herbam hanc è ſtercore ſuo natam, ſive amore alimenti, ſive medicamenti depopulari amant. Denique à radicibus & ramulis contuſis & ex oleo communi frixis, emanat inſigne medica-

medicamentum calidum, cujus crebris inunctionibus, ad vices aliquot reiteratis, ventris & pedum inflationes, tam adultorum quam puerorum, ex frigido enatæ, feliciſſime reſtituuntur. Adeo diſcutere & confortare creditur hoc oleum, præſertim vetus, ut nulli remedio cedat, meritoque à ruſticis tanquam domeſticum reſervetur. Raſura caulium in aqua macerata oculorum obſcuritates abſtergit, præcipue in affectibus ictericis.

CAPVT LXII.

Variæ Phaſeolorum ſpecies Cumandá dictæ.

QVum antea lectori indicarim, inſtituti mei eſſe, eas tantum perſtringere plantas & animalia, quorum qualitates alimentoſæ, medicæ, vel venenatæ mihi innotuerint: Idem imprimis circa Phaſeolos, Ciceres & Piſa nunc proſequor; quoniam immenſi eſſet laboris, imo charta mihi prius quam materia deficeret, antequam tot luxuriantium Fabarum & Siliquarum ſilvam graphice depingerem.

Hoc itaque capite eas tantum recenſeo, quæ omnibus pariter incolis familiares, & inter alimentoſas potiſſimum habitæ. Vt ſunt primo *Cumanda-guaçu*, id eſt Fabæ magnæ dictæ. Quæ pollicis ſunt craſſitie, & ſicut præſtant Europæis magnitudine, ita etiam ſapore & ſalubritate. Inſtar funis ad arborum cacumina enituntur, eaſque Hederæ modo amplectuntur. Fabæ torrefactæ & contuſæ cumque ovo exhibitæ contra fluxus ventris in uſu ſunt. Coctæ vero ad cataplaſmatis modum ventri impoſitæ colicis doloribus medentur; ad reſolvenda quoque apoſtemata parti affectæ applicantur.

CVMANDATIA'.

Cumandá-guirá eſt frutex elegans toto anno florens & fructifera. Cortice viridi, ligno fragili, ramis ſurrectis ſibi oppoſitis exſurgit, foliis oblongis Salviæ acutæ ſimilibus, inferne albicantibus, ſuperne viridioribus, lanuginoſis, floribus luteis magnitudinis noſtratium Piſorum, quibus ſiliquæ compreſſæ & quaſi contortæ ſuccedunt noſtris paulo minores. Horum uſus omnibus paſſim incolis frequens ſi coquantur, præterquam enim quod palato blandiantur, lubricam reddunt alvum.

Illæ autem quæ ſimpliciter nomen *Cumandá* induunt, Fabis Turcicis tum ſapore tum magnitudine ſimillimæ, ſed ſubinde colore tantum, non forma differunt, aliæ enim prorſus ſunt albæ, aliæ dilute è candido flaveſcentes, aliæ obſcure purpureæ renis formam referentes: omnium cutis admodum nitet, & eleganter maculis diſtincta.

Cumandá-miri, id eſt, Fabæ parvæ, ſunt Piſa, Europæis magnitudine paria, ſed oblonga & non rotunda, albi quoque & leucopæi coloris.

Sequuntur tandem & illæ quæ *Cumandatiá* appellatæ, *Lablab* Proſp. Alpini. de quibus vide Carol. Cluſium Rar. plant. pag. ccxxvii. Planta hæc ex Africa in Braſiliam creditur tranſlata, undique nota tam ob elegantiam quam ob uſum; perpetuis floribus & ſarmentis luxuriat toto anno. Semina nigra, ſiliquis latioribus haud longis continentur, quæ edulia non ſolum ſed guſtu gratiſſima exiſtunt, ſi cibis immiſceantur & coquantur. Pectoris morbis medentur. Proſp. Alpinus teſtatur, urinam & menſtrua movere.

GVANDV'.

His annumerantur Ciceres quibus *Guandú* Brasiliani, Belgæ, à siliquarum forma **Witte krombekjes** nomen dederunt, adeo expetiti præ cæteris, ut non minus ægris, quam sanis conducant. Elegans hic Phaseolus Turcicorum modo scandit, iisdemque est foliis & floribus, sed multo minoribus. Iucunde semper viret, perpetuisque copulatis siliquis parvis decoratur: ita ut ob ornatum æque ac usum sativa facta sit planta.

Quæ *Guarumbeé* dictæ, Turcicis Phaseolis aliquanto sunt majores, coloris nigerrimi & optimi saporis, sed minus frequentes præcedentibus.

CAPVT LXIII.

Ietucu sive Mechoacan, & Xalappa.

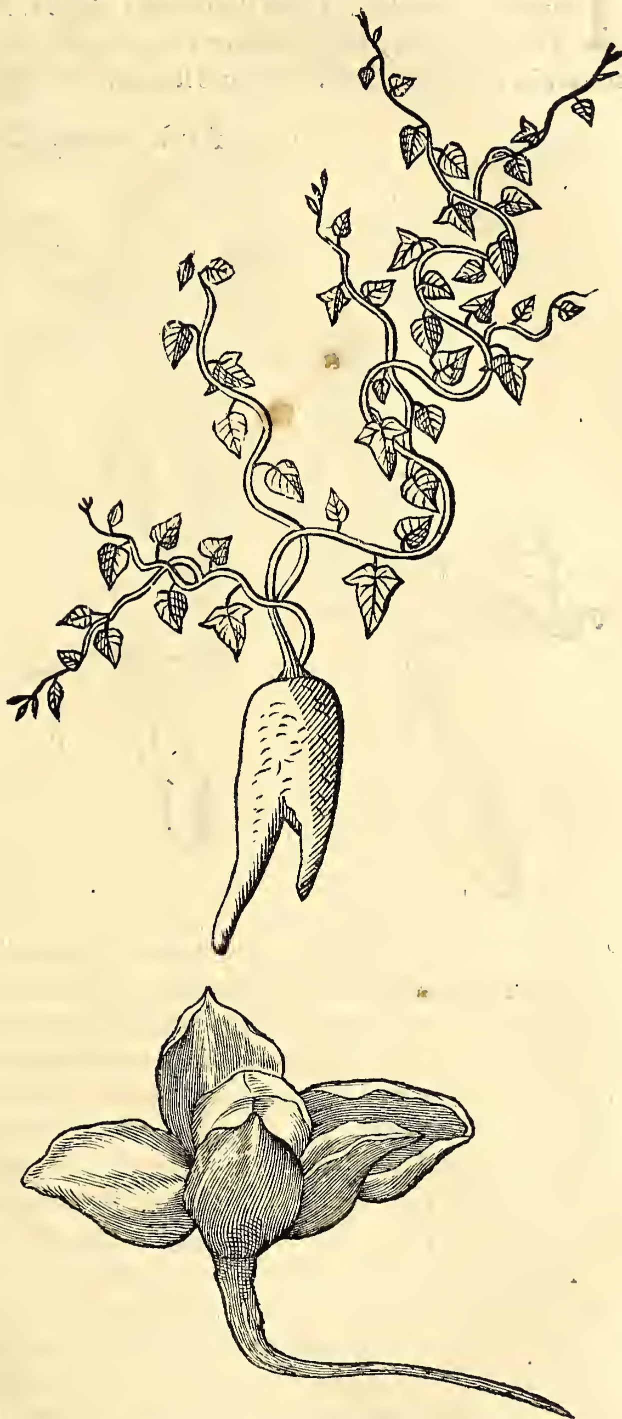
DE ea nunc agendum radice medicinali, quæ in Novo & Veteri orbe nomen audit à sua Regione Americæ natali quæ Mechoacan appellatur. Adeo per omnes silvas sponte luxuriat; ut non minus terram frequentia radicum, quam nemora elegantibus sarmentis & floribus impleat.

Docte sane & curiose harum plantarum quatuor species gradu & dignitate impares Ximenes tractavit, ut videre est in Annotatione sub capite Mechoacannæ in Historia nostra Brasiliæ naturali. quarum natura ut & semina, licet ab hac nostra nonnihil discrepare videantur: tamen sarmentis, foliis, floribusque convenire apparet. Mihi, hic non licuit ultra duas vidisse species, facie sibi simillimas; sed ut efficacia

efficacia differentes, ita & radice, quæ in poſteriori hac Mechoacannæ ſpecie non ſolum longior, circuloſior & nigricantior, ſed & purgandi qualitate ſuperior exiſtit. Ac, ut verbo abſolvam, eadem eſt quæ nomen Xalappæ in nova Hiſpania accepit. Quæ, cum nuper ibidem adhuc latitaverit, quis mirabitur, ſi etiam nunc in vaſta hac Barbarie minus innotuerit, & ſub communi Mechoacannæ nomine in uſu fuerit.

Omnis itaque *Ietucú* ſive Mechoacannæ ſpecies Luſitanis *Patáta da purga* dicitur: quæ adeo toto fere anno in agris luxuriat, ut exoſa ſit ruſticis, atque ob nimiam ubertatem vileſeat. Terræ impoſita radix, ſpatio octidui adoleſcit cum foliis: imo parieti appenſa progerminat feliciter. Planta caule lacteſcente ſarmentoſo, rufo, multangulari, lento repit vel ſcandit. Foliis ſolitariis hinc inde veſtitur teneris, ſature viridibus, inodoris, cordis figuram, cum vel ſine auriculis repræſentantibus. Flore decoratur quadrifolio (quam hic ſeparatim ad vivum ea qua erat forma & magnitudine appoſui) dilute incarnato, intus purpureo; in cujus medio capſula, loco umbilici rotunda prominet, ex qua ſemina aliquot nigricantia Piſi magnitudine ſed non figura, quia compreſſa & quaſi triangularia apparent. Radice eſt magna bifida utcunque extus fuſca, intus tota lacteſcente, in quo reſinoſo liquore medica qualitas reſidet; ac proinde verno tempore Braſilienſi collecta, atque in taleolas circulares diſſecta, atque filo tranſſutim excepta, ſollicite reſervatur, quod ab externa injuria facile afficiatur.

Ietvcv' ſive Mechoacanna cum Flore.

Pulvis radicis à ſemiuncia ad integram ex convenienti liquore tuto exhibetur ad deturbandum pituitoſum imprimis & aqueum humorem. Vel radix recens, mundato cortice, exprimitur per pannum ad horas aliquot; quod ſubſedit ſiccatur in umbra (ob ſimilitudinem *Tipioca* dictum) drachma in pueris, duæ vel tres drachmæ in adultis, exhibentur. Delicatioribus autem qui ab omni medicamento abhorrent, conſerva exinde cum ſaccharo fit, cujus doſis caſtaneæ circiter eſt magnitudinis. Hæc conditura, quod blandum & gratum ſimul ſit medicamentum, magnopere expetitur, & in varias Europæ regiones diſtrahitur.

CAPVT LXIV.

Ietíca vulgo Batáta, Cará, Tamoatarána, Mundubí, & Mandobí.

INter fructus ſubterraneos alimentoſos primum locum merentur, quos *Batátas*, nuncupant vulgo. Quæ Peruvianis *Apichu*, Braſilianis *Ietíca* dictæ, eæque quidem diverſi coloris, ſed qualitate congeneres, nutrientes, magnoque incolarum commodo in victum cedunt. Pingues ſunt & dulces atque flatulentæ: & in hortis mul-

IETI'CA vulgo BATA'TA.

tum excoluntur. Caule ſarmentoſo, lento, viridi, tenui ſuper terram repunt, ſemper nova filamenta terræ ingerentes, ex quibus novæ radices generantur variæ figuræ, coloris extus flaveſcentis, intus lacteo ſicco turgentes. Quibus pediculus ad caulem in exortu incurvatus, folium ſuſtinet dilute vireſcens, inferne caneſcens, figura cordis, ut vulgo pingitur, vel etiam ad latera auriculas habens ut Mechoacanna. Flores ferunt exterius dilute virides, interius candidos figura Campanulæ, quibus deficientibus ſemen quoddam videtur formari, ſed nullius uſus, quia optime tranſplantantur ſcindendo radices in taleolas & imponendo terræ. Coquuntur aut ſub cineribus aſſantur, ſuntque optimi ſaporis & præferendæ noſtris Rapis.

Batáta recens contuſa & affuſa paucula aqua atque macerata, fermentando fit potus, quo Indigenæ utuntur, imo, ſubinde abutuntur ad inebriandum.

Aliæ quoque dantur *Batátæ* ſpecies, quarum prima vocatur *Omenapó yeima*, humi ſerpens caule ſarmentoſo, viridi: folia quoque habens cordis figura, vel etiam aurita, ſolitarie poſita, nervis & venis viridibus obſita. Radix ut plurimum eſt rotunda, cruda, alba, ſed cocta fit per totam ſubſtantiam, inſtar Betæ rubra, manuſque tingit cæruleo. Cuticula eſt obſcure rubra; cultro inciſa nigreſcit inſtar atramenti ſutorii.

Secunda *Pararo* dicta eſt caule & foliis ſicut præcedens, niſi quod caulis hujus ſit purpureus, & nervi atque venæ foliorum itidem purpureæ, ut & radix.

Quæ *Ietiopé* vocatur alba eſt quoque radice optimi ſaporis, paulo macerata comeditur, ſed imprimis à febricitantibus.

QVæ autem *Inhame de S. Thome* vulgo, & Braſilienſibus *Cará* dictæ, quantum omnibus enarratis *Batátis* mole ſuperiores: tantum dignitate inferiores exiſtunt, & à plebe

Cara'.

plebe ſolum expetitæ, iiſque ob ubertatem in quotidiano uſu ſunt. Planta eſt caule quadrato, & paulum hinc inde contorto; longiſſime repit ſuper terram, aut etiam aſcendit ſepes, latiſſimeque ſe propagat: nam ramuli illius terram contingentes, fibras protrudunt & novas agunt radices. Verſus extremitatem caulis ſenioris, multæ quaſi ſpicæ producuntur, in quibus aliqua triangulata & turbinata corpora adhærent ſuperius, rudimenta habentes parvi floris lutei. Interſtitio magno ad caulem proveniunt pediculi duo oppoſiti, itidem quadrati, quorum cuilibet inſidet folium Sagittalis noſtratis figura, quod læta viriditate ſplendet, ſolidum, ſeptem aut novem nervis ex pediculi inſertione prodeuntibus & per longitudinem diſcurrentibus, inferius prominentibus, ſuperius profunde jacentibus, in extremitate acuminatum. Copioſum liquorem aqueum fundit caulis inciſus inſtar lacrymarum vitis. Craſſa eſt radix, unum pedem longa, cuticula ex cinereo fuſca veſtita, ſub qua flaveſcit, intus autem habet carnem ſucculentam & quaſi lacteſcentem. Cocta cum oleo & pipere condita bene ſapit: ſicca tamen eſt, & farinam refert. Vnde & pro pane à Guineenſibus uſurpatur.

Tamoatara'na.

Eiuſdem naturæ & uſus quondam huc tranſplantata radix *Tamoatarána*, Planta quæ ex bulbo albo, ſplendente, figura fere ovali, magnitudine ovi anatini, producit caulem & duo vel tria acuminata folia, ejuſdem fere cum caule longitudinis. Præter hæc in ſummitate folium unum atque alterum eſt, ſub quo aliquot pediculi proveniunt, quatuor flores producentes, ſplendide albos, ex triangulatis ſquamis more Pineæ Nucis compoſitos, inodoros.

Nullius usus, quantum constat, folia & caulis; excipiuntur Bulbi, qui more Batatæ pro bono alimento apponuntur.

MVNDVBI' & FRVCTVS.

SIcut Mandioca radix aliaque sata mensibus potissimum æstivis & terris sitientibus gaudent; ita alii fructus subterranei & radices edules humida amant loca & tempora, inter quæ non solum *Batatas* mox descripta, sed & *Mundubí* & *Mandobí* primatum tenent. Horum prior Lusitanis corrupte *Amenduinas*, Lerio *Manobi*. Peruvianis, teste Monardo *Anchic*, Hispanis *Ibimani* vocatur. Familiaris hæc planta domestica facta, nunc humi decumbens, nunc ultra pedalem erigitur altitudinem. Caule est quadrato aut striato, ex viridi rufescente, & piloso. Hinc inde enascuntur ramuli primo quasi caulem amplectentes & foliolis angustis acuminatis circa nodos stipati; continetque quilibet ramulus quatuor folia, ovalis figuræ in extremitate obtusa, leviter pilosa, unico nervo recto & subtilibus venis conspicua, inferne canescentia, superne læte viridia. Flosculos habet flavos, per ora rubentes. Radice est brevi, tenui, contorta, filamentosa, cui adnascuntur folliculi ex albicante grisei, figura minimi Cucumeris, fragiles, sed strepitum edentes: quilibet autem continet in se tres nucleos, pellicula saturate purpurea vestitos, carne intus alba, oleaginosa, sapore Pistaceorum, qui comeduntur cocti & inter bellaria apponuntur. Flatulenti sunt atque ad Venerem incitantes. Multum tamen comesti capitis dolores causant. Forma cataplasmatis contusi, & morsui serpentum applicati, dolori medentur. Ex illis quoque oleum clarissimum exprimitur, non ingrati saporis, iisdemque usibus dicatum, quibus oleum Amygdali.

MANDOBI'.

POsterior fructus subterraneus, ex oris Africæ olim translatus, tandem Americæ nativus quasi factus *Mandobi* vocatur: qui non erigitur, sed more Cucumerum tenuibus sarmentis supra terram luxuriat, unde hinc inde pediculi striati exsurgunt, quibus flosculi flavi, & folia, more Phaseolorum sibi tria conjuncta adnascuntur. Fibris subterraneis horum caulium reticulati folliculi, nucis avellanæ magnitudinis adhærent. Quilibet autem folliculus secundum longitudinem circum circa quasi suturam monstrat & pressus circa illam finditur, continens in se duo utcumque grana pisiformia & ejusdem

ejuſdem magnitudinis flavo pallida, ejuſdem cum piſis recentibus conſiſtentiæ, & ſaporis, cruda & cocta comeduntur, quod boni ſint ſaporis, ſed flatulenta, omnibus paſſim incolis in quotidiano uſu exiſtentia, cæterum prioribus *Mundubí* congenera quidem, ſed nutriendi qualitate iis cedunt.

CAPVT LXV.

Iupicánga vulgo Radix Chinæ, Ivapecánga vulgo çarçaparilla, & Convolvulus marinus.

SImilem quam Chinæ radicem ſolent nominare hæc quoque producit terra. Pſeudo Chinam, de qua Dodonæus & alii ſcribunt, verius dixeris, eamque admodum nodoſam, & lignoſam, in Territorio imprimis Paraybienſi, ubi copioſe naſcitur. Formatur in aliquot tubera ſicut ex appoſita Icone liquet, intus & extus ſubrutilo co-

IVPICA'NGA vulgo RADIX CHINÆ.

lore. Tres omnino reperiuntur ſpecies, licet paucioribus cognitæ, quæ omnes ſub eodem nomine comprehenduntur, ob ſummam quam inter ſe habent, ſimilitudinem; quas tamen ſi in uſus applices, diſtinguere neceſſe eſt: quapropter eligenda eſt quæ magis craſſa, glabra & rubeſcens eſt, quæ facile ex magnitudine pedis plantæ, tum &, ex infrequentibus caulium ſpinis, internoſci poteſt. Ejus brachia ſpinis acutiſſimis hinc inde obſita, Clematis inſtar, vicinas arbores, earumque ſummitates, ſinuoſis flexibus amplectuntur. Folia fert Plantagini haud diſſimilia, & baccas croceas ad aureum colorem vergentes.

In hac planta cum nihil ſit fere, quin ab aliis Scriptoribus tractatum, ſollicite aut

prolixe differere operæpretium non erit. Ea uti solent ad eadem mala expugnanda, quæ in Europa expelli solent: tametsi Chinensi (ut, quod sentio, dicam) dignitate & præstantia nonnihil concedat.

IVAPECANGA vulgo ÇARÇAPARILLA.

Licet à plurimis Incolis, tam advenis quam Indigenis, neglecta fere fuerit hæc, quod vulgaris illa & notissima *Çarçaparilla* ex aliis Americæ regionibus huc adferatur; tamen à peritioribus Empiricis, mox propria experientia edoctus, hæc *Ivapecanga* à me aliisque Lusitanis in usus Medicos est recepta.

Duæ reperiuntur species sibi similes, in silvis littoralibus repentes, caule sarmentoso, lento, viridi, aculeos seu spinas hinc inde habente acutas. Folia acuminata diversæ longitudinis & latitudinis, exterius dilute, interius sature virentia. solitarie alternatim cauli adnascuntur, in quibus tres nervi insigniter conspicui secundum longitudinem, transversim autem multæ minutæ venulæ vario flexu tendunt. Ad quemlibet cujuslibet folii pediculum duæ claviculæ prodeunt lentæ, longæ, quibus aliis plantis se firmiter annectit. Flores fert racematim: sequuntur dein baccæ, primo virides, mox cinnabriæ, ubi autem maturuere, nigræ, rotundæ, rugosæ, more Cerasorum siccatorum pediculis insistentes. Intus continent unum aut duos lapides albo flavos, duros, in quibus durus albicans nucleus. Vide Monard. cap. XXII.

Fr. Ximenes quoque diversas & nobiliores Sarçaparillæ species, variosque parandi modos in Mexico & Nova Hispania dari testatur, *Mecapatli* illis dictas. Optima autem creditur esse ea, quæ provenit in Hondura, quæque potissimum infertur Europæ. Sunt qui omnes has plantas referendas putent ad species Chinæ, verum quia radices plurimum differunt, non est dubium quin sui generis sint plantæ, licet figura foliorum, caulium volubilitate & capreolis conveniant. Quibus autem usibus benigna mater natura condiderit hanc nobilissimam herbam, toto fere mundo innotuit, sed quanto validius & felicius in Indiis ubi indigena est, morbis chronicis medeatur, illi optime norunt qui Indias Orientales & Occidentales habitarunt.

CONVOLVVLVS MARINVS.

PRæter *Çarçaparillam* officinarum, altera hæc non imbellis, licet ignobilior, reperitur. Lusitanis *Salsa do Praya*, sive *Çarça* littoralis nuncupata, quam tamen Convolvulum maximum rectius dixeris. Ex radice lenta, longa, non crassa, sed gracili, paucis fibris prædita, nigricantis exterius coloris, intus alba & lactis glutinosi plena, nascuntur

ſcuntur aliquot caules, longiſſime repentes ſupra terram atque hinc inde iterum radices agentes. His adnaſcuntur folia alternatim poſita, læte viridia, craſſa, obrotunda. Ex pediculis flores prodeunt ſuperius quinquangulares, Campanulæ figura, coloris dilute purpurei, qui poſt meridiem clauduntur, mane excluduntur.

Sarmenta & folia recentia, temperate calida habentur, & emolliendi quoque vi pollent, ac proinde in balneis factitandis uſum habent haud exiguum, tum ad corroborandum corpus in affectibus præcipue frigidis, ſumme proſunt.

Decocta denique è ſarmentis & radicibus exſiccatis per os exhibita, eidem uſui inſerviunt. Folia recenter avulſa fonticulis appoſita ſolatium adferunt.

CAPVT LXVI.

Nhandiróba, Acariçóba, Ambuyaembó, & Caapéba.

HEderæ ſcandentis ſpecies, more Bryoniæ, ſarmentis paulo tenerioribus faſtigia arborum enititur. Folia habet diſpoſita more Hederæ, ſubrotunda & quaſi in tres angulos deſinentia, viridia, glabra, ſplendentia. Floſculos parvos ex pallido luteſcentes fructus ſequitur rotundus, viridis, ſplendens, Pomi majoris

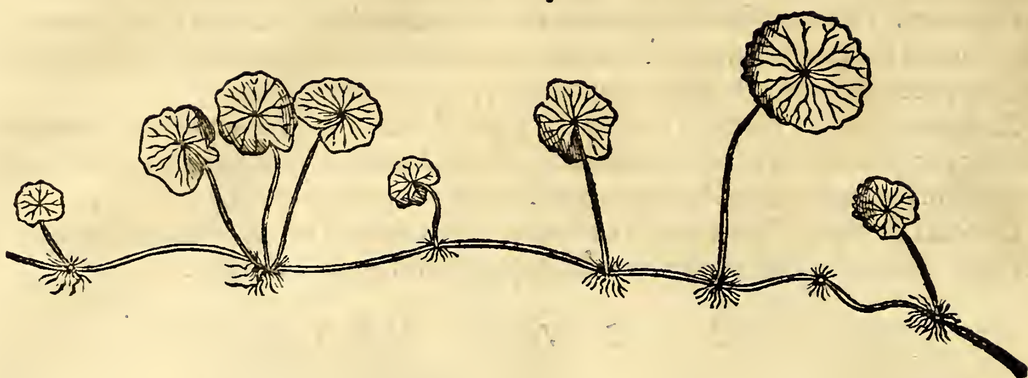
NHANDIRO'BA.

magnitudine, ſuperius circulum inſculptum quaſi continens & in centro ejus tres lineas, una extremitate ad angulos obtuſos ſe contingentes. Fructus in medio per interſtitia more juglandis, in tres diſpeſcitur cavitates, continetque multa ordine diſpoſita corpora ſubrotunda, ſatis craſſa, quæ tracto cortice intus alba apparent, continentque oleaginoſum nucleum ex albo flaveſcentem, pelliculæ incluſum. Ex hoc nucleo oleum parant, quo in lucernis utuntur, clariſſimum & optimum, tarde enim conſumitur: in cibo non poteſt uſurpari, quia amarum eſt, quemadmodum & totus fructus. Præterea oleo hoc, utpote calido, contra dolores ex frigore natos utuntur. Integras familias Braſilianorum ex nocturno frigore dolentes, ſolo hujus olei affrictu, memini reſtitutas.

PLanta reperitur præſtantiſſima, locis irriguis, maxime vero circa rivos & aquas ſalientes, quæ ab Indigenis *Acariçóba*, à Luſitanis *Erva do Capitaon* appellatur. Radix teres, geniculata, alba, ſub terra ſerpit, ad genicula multa tenuia filamenta agens, ibidemque ex albo purpureum, ſucculentum, fiſtuloſum, teretem, in altum protrudens caulem, in cujus ſummitate unicum folium rotundum, læte viride inſtar Nymphææ, & leviter in ambitu more Vmbilici Veneris crenatum, protrudit. Eminus eam intuenti Scabioſæ Alpini ſimilis apparet. Ex centro inſertionis caulis in folium, tenues venæ ad circumferentiam ſparguntur. Flores hinc inde ex diverſis caulibus ex luteo albeſcentes fert. Radix quæ longa & ſarmentoſa quaſi eſt, contrita odoris eſt radicis Petroſelini,

ACARIÇO'BA.

troſelini, guſtatu perquam jucunda & aromatica, tenuium & calidarum eſt partium, ac inter radices aperientes haud poſtremum locum meretur. Hepatis & renum obſtructiones & intemperies adeo feliciter emendat, ut nullum remedium illi prætulerim. Incolæ quoque recentem foliorum ſuccum inter decantata habent antidota, vomitumque ſicut noſtrates foliis Aſari, eo ſuſcitant.

AMBVYAEMBO'.

SI ulla ſarmentoſa planta egregie topiarium opus in ſilvis repræſentet, hæc ſane ob inuſitatam faciem oblectat. Ex tenui enim & lento caule ſolitaria & lata folia pallide virentia prodeunt, nervo craſſo & venis tenuibus obliquis dotata, ex quibus promanant hinc inde flores inodori, ex albo flaveſcentes, & venis punctuliſque purpureis intertexti, quorum figura & ſtructura humani ventriculi cum utroque proceſſu æmula. Cui deſuper adnectitur tenuis membrana obrotunda, ipſo flore multo major, innumeris

ris venulis rubris varie intertexta, haud male referens hepar humanum ventriculo incumbens.

Integra herba in varios usus medicos usurpatur. Amari est saporis, balnea exinde confortantia & discutientia conficiuntur. Suffumigia ex iis parantur sicca, quæ nudo corpore vel leviter cooperto Europæi æque ac Barbari excipiunt, membraque externa & viscera interna à frigidis humoribus torpentia ad pristinum vigorem restituunt. Imprimis autem decoctum ejus solum, vel cum radice *Iuripéba* mixtum, obstructiones hypochondriorum ex frigore natas tollit, si aliquandiu assumantur.

CAAPÉBA.

Clematiti non absimilis, tenaci ac prælongo sarmento, nunc vicinas arbores ornate conscendit, nunc humi instar Colubri repit hæc herba; ob similitudinem *Cipó de Cobras*, ob eximias virtutes & præstantiam *Erva de nossa Senhora* à plebe Lusitanica cognominatur. Tenuissimo est folio, rotundo, læteque semper virente, seorsim posito in caule, nunc orbiculari, nunc cordis latioris figura, superius dilute virescente, inferius albescente. Ad horum foliorum pediculos rufescentes, flores pallidi flavescentes proveniunt. In summitate pediculi granum provenit magnitudine parvi pisi, figuræ ovalis, interius viride, hinc rubrum. Radice tortuosa, è cineritio nigricante, & digitalis circiter crassitiei, si juvenis sit, sin vetustior, brachium fere adæquat, nigraque existit. Vt ex duabus hic appositis liquet. Obque hanc differentiam, aliqui duas ejus species esse putarunt.

Substantia intus est solida, compacta & pingui, non multi, sed tamen subamari, saporis, partium calidarum & tenuium, quæ manducando se produnt.

Floret planta mense Iulio, & semen fert magnum coloris rosacei, è capsulis (lupulo similibus) prominens.

Ego duplicem radicis simul & foliorum usum sum expertus.

Radix in taleolas secta, perque aliquot dies sub dio in liquido convenienti macerata, vim suam illi communicat, nec ingrato adeo sapore aut cerevisiam, aut vinum, quo diluitur,

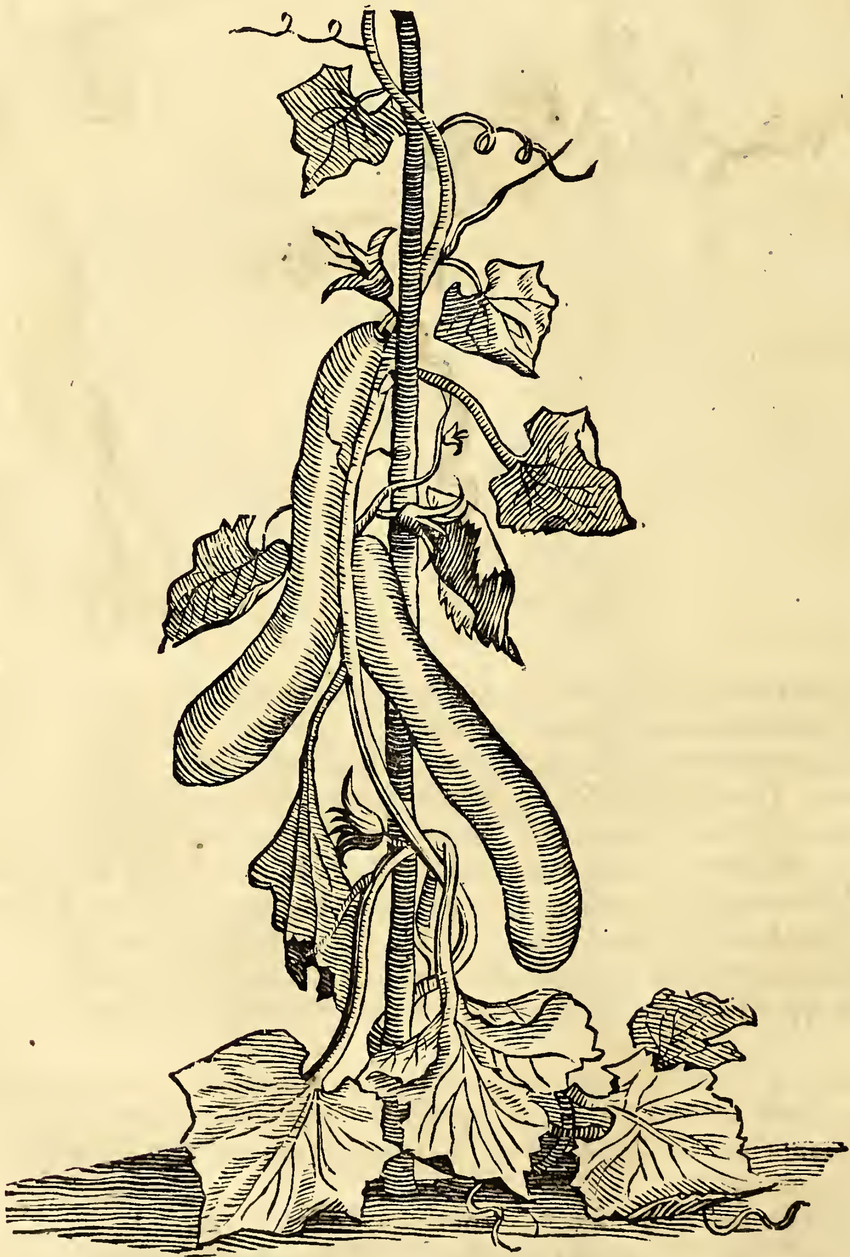
diluitur, imbuit; quin potus ordinarii loco ægri illo utuntur, quod renum, ureterum & vesicæ obstructionibus medeatur. Vsque adeo Calculi expellit materiam (licet rarius hic detur hoc malum) ut Magnates Lusitani aliud nullum medicamentum huic prætulerint. Cæterum hæc tantopere prædicata herba, non tantum propter virtutes jam dictas, sed & eximiam, qua contra venena valet, facultatem, ab omnibus expetitur. Quippe succus ex recentibus foliis expressus, serpentum sanat morsus: proinde *Erva do Cobres* Lusitanis dicta: radix autem cum foliis contusa, & è vino hausta, veneni intus assumti vim retundit, penitusque expellit, si imprimis ab excessu frigiditatis nata fuerit.

CAPVT LXVII.

Curuá vel Curubá, Iaeé aliis Iba-guaçu sive Anguria, Iurumú Ieruá, Taquera, & Guarerua-obe sive Cucumer Asininus.

CVruá vel ut aliis placet, *Curubá*, herba sarmentosa, species est Cucurbitæ, arbores & tecta ascendens. Primo protrudit duo folia Cucumeris modo, sibi opposita, è quorum medio postea prodit caulis striatus, sarmentosus, primo hirsu-

CVRVA.

tus mox glaber, humi repes aut scanndens Cucurbitarum modo, ac capreolis suis se annectens.

annectens. Folia hinc inde Cucumerum modo apposita habet, singula suis pediculis longis insistentia, in lacinias divisa, inferius hirsuta, albicantia, superius viridia & glabra: Prope pediculum cujuslibet folii clavicula prodit longa, contorta, arcte se implicans vicinis arboribus aut pedamentis appositis. Inter folia hinc inde in propriis pediculis nascuntur florum rudimenta conicæ figuræ, unde prodeunt flores magni, crassi, dilute flavi, exterius striis virescentibus distincti. Fructus longus est aliquando viginti digitos, cortice glabro ut Pepo, ex rubro purpureus. Caro seu pulpa ad flavedinem accedit, odoris dulci-acidi, instar pyrorum agrestium, saporis ingrati, ideo vix comeditur nisi assata: semen continet copiosum, figura & magnitudine Cucurbitæ seminis, sed quod exterius in superficie sua fusco est punctulatum. Fructus ob fragrantem odorem imprimis expetiti, imprimis si per menses aliquot (ut ipse sæpe tentavi) cistæ inclusæ & vestibus appositæ sint. Pulpa est refrigerans & humectans, ac proinde Barbari febricitantes ea utuntur.

IAEE' sive ANGVRIA.

Iaeé aliis *Iba-guaçu* sive Anguria, sativa planta, & tractu temporis quasi nativa facta; nullibi in Indiis felicius quam in Brasilia provenit, Lusitanis *Balançia*, Belgis **Water-meloen** sive Melo aquaticus, non improprie dicta. Per omnes Europæ Americæque regiones calidiores notissima. Repit caule sarmentoso, hirsuto, multis capreolis se terræ affigente: foliis profundis laciniatis & incisis, longis, erectis, striatis. Ex flore pentaphyllo, parvo, flavo, ingens fructus rotundus cum cortice viridi tenaci nascitur. Carnem habet succulentissimam in medio juxta semina rosacei, ceterum albi coloris, tanta aquæ dulcis & frigidæ copia refertam, ut inter edendum tanquam è poculo hauriri possit. Adeoque æstum viscerum compescit, ut haud facile febricitantibus convenientius refrigerium suaserim. Idem præstant saccharo conditæ. Ingentis molis felicissime toto anno, imprimis mensibus æstivis proveniunt, terra licet sterili & arenosa. Seminibus scatent multis, Cucurbitarum magnitudine & figura, diversi coloris, quæ primum locum obtinent inter semina frigida majora. Vnde emulsiones, aliaque medicamina refrigerantia quotidie parantur; accedentibus cæteris seminibus frigidis, imprimis Melopeponum & Cucumerum.

Adeo enim horti Incolarum Melopeponibus imprimis luxuriant, ob facilem culturam & felicem proventum, ut nimia abundantia vilescant; excipiuntur tamen qui carne sunt viridi, solida, gustu & olfactu suavissima, & cæteris flavis Melonibus salubriori; sed quia figura & natura cum Europæis conveniunt, eorum descriptioni non immoror, Iconemque satis superque ab autoribus exhibitam, supervacaneum duxi denuo hic addidisse.

IVRVMV'.

SEquuntur aliquot plantæ humi repentes, ex parte Peponibus, ex parte autem Cucurbitis sive Hispanorum *Calabaçis* ascribendæ; figura potius externa quam qualitatibus internis, ab iis abludentes. Prima & optima est *Vrumú*, Lusitanis *Bobora*, Folia fert fere similia nostratibus Peponibus silvestribus rotundiformibus; & florem quoque flavum pentaphyllum, magnum. Fructus est magnus, orbicularis, striatus, compressus, cortice tenuissimo, coloris cinnabrii cum plurimo albo mixti, interius autem croceus, semine multo, albo, nostratium simillimo.

Boni saporis est coctus seu etiam assatus sub cineribus. Incolæ eo, tam ad sanitatem quam ad palatum, cum melle vescuntur.

Secunda vocatur, *Ieruá* figura & qualitatibus priori haud multum dissimilis.

Tertia, *Taquéra* dicta, inter Cucurbitas lageniformes potissimum numerata. Foliis cæterarum Cucurbitarum speciebus similibus. Flore quoque albo, magno, pentaphyllo, obrotundo, in medio habente stamina brevia lutescentia. Semine pallido, compresso, utraque extremitate quasi bicorni. Fructus est cortice duriori, saporis dulcis, qui inter alimenta medicamentosa primis Incolis & ipsis Europæis reservatur, refrigerandi simul & nutriendi facultate pollens. Saccharo conditus inter bellaria apponitur; alias enim, licet diversos apparandi modos admittat, minus gratus est stomacho. Cruda enim non solum minus suavis, sed si pravos offenderit humores in ventriculo, ibique moretur, corruptio concoctionem antevertere solet. Quod idem Gal. Dioscorid. & alii veteres de Cucurbitarum natura testati sunt.

GVARERVA-OBA sive CVCVMER Asininus.

IN omni terra arenosa sitienti luxuriat, & sarmentoso caule humi repit Cucumer silvestris. Folia habet in longis pediculis singulatim posita, quodlibet in tres lacinias sectum, ac in ambitu dentatum atque hirsutum. Flore, ut solet, flavo, capaci. Fructu magnitudinis ovi gallinacei, ellipticæ figuræ, tuberculis per ambitum acutis, qui ubi maturuerit, pallescit. Semina transversum multa, in pulpa more Cucumerum sita.

Ita ut, si quis hujus nostræ Americanæ descriptionem conferat cum Cucumeris Asinini Europæi, ex parte cum ea convenire, atque ex parte discrepare, pro vario naturæ lusu comperiet.

Succus autem ejus, quod Elaterii nomen audit, summe amarus sed ex secundo calefacientium ordine habetur. Vsus ejus haud frequens apud advenas, multo minus apud indigenas, etiamsi efficacia illius non sit incognita: & parium credo virium ac illud, de quo

quo veteres passim testati sunt. Ego sane, licet contra hydropem valeat, dissuasor fui istius medicamenti, idque ob tres potissimum rationes. Primo, quod perpetua debet esse cautio in Indiis circa usum medicamentorum tam efficaciter purgantium.

Secundo, quia expertus sum idem quod Mesue de ejus viribus olim testatum reliquit, scilicet præter alia quæ adfert nocumenta, vasorum quoque oscula aperire, tormina excitare, intestinorumque tunicas abradere, licet correctoriis munitum. Vnde Dysenteria facile provocatur, qui morbus in Indiis plus quam alibi, medicæ artis peritis merito extimescendus.

Tertio, quia licet serum sanguinis à remotioribus partibus in articulorum morbis extrahat, tamen minus conducat. Quod Arthritis ut & Nephritis fere incognitæ sint, saltem rarissime hic appareant.

CAPVT LXVIII.

Tres Arbusculæ Marinæ, Coralloides, Spongiosa, & Baccifera.

IN quibusdam Brasiliæ locis juxta rupem illam *Reçiffo* vulgo dictam, quando maris recessibus littus minus immersum est, infinitæ lapideæ excrescentiæ, nunc arbuscularum, nunc Brassicæ Cyprinæ instar, in ipso fundo, cælo sereno conspiciuntur. Quæ pro diversitate vel algæ, vel fungorum plantarumque maritimarum (quibus crystalli

ARBVSCVLA CORALLOIDES

SPONGIOSA.

more paulatim singulis accessibus aqua salsa vi Solis agglutinatur) vario & miro naturæ lusu crescunt, atque è fundo erutæ, mox durissimæ, si insolentur in littore sicco, niveique coloris fiunt. A magnatibus in Hispania & Belgio expetitæ, ut ædes & subterraneas cavernas illis exornent. Maris accolæ & piscatores in usum medicum potius hoc qualecunque coralli genus adhibent, & rasuram ejus contra fluxus ventris & ruentes humores exhibent. Ego remedium hoc utpote crudum Barbaris reliqui, atque apud nostrates Europæos nondum in usus applicavi, nisi arte instar coralli officinarum præparatum.

IIsdem rupibus & vadis petrosis supernascuntur, quoque spongiosæ arbusculæ. Inter illas inusitatæ formæ prodit una cæteris facile elegantior, cujus Iconem hic exhibeo.

 Ad

Ad tactum quidem ejusdem cum aliis spongiis mollitiei & coloris, sed non tantæ flexibilitatis: erigitur enim instar petrosæ arbusculæ coralloides ad duorum circa pedum longitudinem, & duarum palmarum latitudinem, mediocri soliditate prædita, imprimis inferius circa plantæ pediculum. Quia autem nullus ejus præterquam aliarum spongiarum usus innotuit, illius descriptioni supersedeo, sed ob elegantiam tantum & raritatem, mantissæ loco, eam lectoribus exhibeo.

SARGAÇO.

Herba illa Marina quæ ab Hispanis *Sargáço*, à Nostratibus **Steen-kroost** nomen accepit, Lenticula marina, licet improprie, nominatur. Est enim non Alga, sed Arbuscula baccifera, palmum longa, tenuibus caulibus griseis, & perpetuis foliolis serratis sature rubris in glomos convoluta. Quæ circa Insulas Flandricas vulgo dictas, incerta quidem origine undiquaque fluitans, adeo magnam maris partem obsidet, ut solum, non salum diceres, & remissiore vento moram navibus haud parvam faciat. Atque ideo ille tractus Oceani Lenticularis, de **Kroost-Zee** à Belgis ex Indiis redeuntibus nomen accepit. Raram hanc plantam pubes nautica Lusitanorum, ut & Batavorum, indiscreta quantitate macerant & coquunt cum liquore convenienti, eoque non sine felici successu contra difficultates urinandi utuntur. Insipida est, præter salsuginem ex aqua contractam. Nulla radix conspicitur, sed sola rupturæ vestigia apparent.

FINIS LIBRI QVARTI.

GVLIEL-

GVLIELMVS PISO

Clarissimo Viro,

D. IOHANNI ANTONIDÆ VANDER LINDEN,

Doct. & Prof. Medic. Pract. ordin. in Acad. Lugd. Bat.

Amico veteri & solido.

Aturæ hæc non tam sacra, quam admiranda quæ deinceps animus est promere, priusquam adeas contemplatum, patere te in ipso limine paulisper à vetere tuo & inde à communibus studiorum tirociniis conjunctissimo amico sisti, atque tuo sub nomine paucis me ad lectorem præfari. Quod quidem eo confidentius urgeo, quia, invitis tot eruditis tuis curis facilem te semper atque promtum fuerim expertus, cuique nihil solet evenire gratius, quam veterem amicitiam novis usque & usque succendiculis foveri atque perpetuari.

Ita scilicet fert Natura rerum, Clarissime Vir, ut dum in speciosa & admirabili illa rerum varietate qua Mundus consistit, alii aliis dediti sunt studiis & exercitamentis, certum tamen maneat dictum illud, Suum cuique pulchrum. Dum enim tu crebris scriptis exasciatis testaris, facundiam & eruditionem illum non deserere cui potenter lecta est res: sic ego mihi congratulor in parergo hoc, jucundissimi veteris naturæ theatri in Orbe novo observata ad incudem denuo redigere. Decennium circiter est quod exoticas illas lucubrationes meas protruderim potius quam ediderim in lucem, rogatu coactus fere, si fas dicere, amicorum, & inter eos Excellentissimi P. M. viri, Ioannis de Laet, qui suis se meritis optimi cujusque memoriæ atque desiderio intulit velut cælo. Cui viro, cum difficile mihi erat quidquam negare, ad præli curam se offerenti, non potui non, tum hoc, tum cætera mea scripta credere, avocatus ipse in castra ad Illustrissimum Auriacæ Principem. Vnde factum, ut omnis mihi adempta fuerit occasio, non dicam addendi quæ necessaria & generis erant difficilioris, adeoque otium & meditationem requirebant attentiorem; sed vel relegendi ea quæ non nesciebam restare emendanda in schediasmatis meis sæpe subito natis & è memoria limandis poliendisque. Posteaquam ergo flagitare Typographus novam cœpit editionem, prorsus me ad eam curam appuli, & quidquid subcidere temporis cursitationibus & περιοδείᾳ (quæ, ut ipse olim egregie es expertus in hac urbe, totos requirit dies) potui, id illi uni totum impendi, satagens ἐκ τῶν δευτέρων φροντίδων, quod aiunt, opus proferre si non sapientius, luculentius saltem & quod multorum curiositatem multis in rebus oblectaturum confido. Revocare itaque constitui hoc libro ad examen, primo Venena quæ plantæ partim, partim animantia produnt, una cum eorum antidotis seu ipsis venenorum venenis. Deinde Insectorum aliquot cum naturam tum metamorphosin vere admirandam & in æternum celebrandæ Creatoris potentiæ atque sapientiæ locupletissimum testem. Etsi vero satis mihi bene sim conscius, non omne me punctum tulisse in re tam difficilis quam abstrusæ & vix persequendæ indaginis, ob densam, qua involvitur, caliginem, & polydædalam mæandrorum, quibus indagari debet, varietatem atque perplexitatem: tamen videor spondere Medicorum filiis posse, non contemnendum ad se emolumentum ex horum lectione redundaturum: præsertim si animum dignabuntur advertere ad ea, quæ & ego præmonenda putavi, & facile Tu, si quisquam eruditorum, agnosces. Horum primum est, ut eorum, quæ enarrabimus præcipua, quantumvis primo intuitu vel nova vel etiam portentosa videbuntur, non modo ceu antiquissima, sed & quam maxime Naturæ, imo ejus autoris Dei legibus consentanea contemplentur. Homines quippe novi & in scru-

ſcrutandis Naturæ receſſibus parum exercitati, de facili fidem derogant his, quæ, quod ante ſibi inaudita ſunt, impoſſibilia opinantur. Quod videtur haud aliunde ipſis evenire, quam quod pleraque ſingularia Naturæ opera in ſenſus quidem, tam infrunitorum quam brutorum magiſtros atque duces, incurrant: univerſalis autem vis & incomparabilis ejus majeſtas paucorum ſe oculis & menti ingerat; utpote eorum duntaxat, qui indefeſſo labore & irrequieta meditatione nituntur Naturæ librum nocturna verſare manu, verſare diurna. Iſtos itaque exhortatos velim, ad meliorem horum cognitionem adferre judicium rectum & circumſpectum, quo ſe non ſolum muniant contra nimium credulas Indorum ſuperſtitiones, & pluſquam aniles perſuaſiones: ſed vel imprimis contra propriorum ſenſuum incantatrices fallacias. à quibus facile eſt decipi eum, qui ex uno vel altero intuitu, guſtu, olfactu pervenire ſe poſſe putat in notitiam corporum ſublunarium eorumque facultatum: quaſi ſcilicet Natura rerum, veluti proſtibulum in veſtibulo ſedeat, ſuique copiam faciat quibuſlibet prætereuntium; non vero intimo in receſſu atque penetrali ſe abſcondat, non ſine magno labore, ſine caſto amore, ſine numinis æterni ſeu parentis faventia atque permiſſu adeundam. Iſta ergo avia viarum quo & certius tutiuſque devitent, monendi ſunt præterea & illud, (quod neſcio qua aut temporum injuria, aut ingeniorum ſocordia, aut nimia ſui fiducia abiit omnino in deſuetudinem,) nempe ut noſtra hæc qualiacunque inventa ad priſcorum & fidiſſimorum, imprimis Hippocratis Naturæ & Medicinæ fidiſſimi interpretis, nulli non Naturæ prudenti vere admiranda placita, conferant diligenter & trutinent exacte. Certum quippe, illum virum, & quotquot ejus veſtigiis inhæſere preſſius, ad illud veritatis ac utilitatis rerum notitiæ culmen pervaſiſſe, quo adire quemquam poſſe negant, qui aliam fuerit ingreſſus viam. Id certe haud invitus fatebitur, quiſquis ſe tuum imitatus exemplum, totum dabit in ruminationem eorum, quos ex libris ejus reliquos fecit, non dicam, invidioſa vetuſtas, ſed humanum in genus mire miſericors clementia divina. Neque propterea tamen eos nos quis putet, qui cenſeamus, ullum hominem, quantus quantus etiam fuerit, infallibilem, ulliuſque dogmata pro indubitatæ veritatis norma perfectaque faciendi regula eſſe habenda. Vt jam ſibi parcere liceat iſtis Neotericis paraphyſicis, qui ipſum hoc de Medicis dogmaticis ad ravim uſque clamitant totieſque ingeminant, & nullis non argumentis contendunt, ſecum ipſi digladiantes. Qui quales ſint ipſi, facile eſt diſcernere detracta jam obſoleta illa Veritatis & Caritatis larva, qua ſe ſcioli iſti & uni quæſtui inſervientes abſcondere ſolent apud imperitam & falli tam pronam quam promptam plebem. Cujus in omnem opinionem per quamlibet & quantumvis abſurdam, modo ſpecioſam jactantiam, mobili ingenio freti, non raro triumphum canunt ante victoriam. Quid enim, an non quotidie videre eſt ingentibus promiſſis turgidos illos, ſive Vroſcopos impoſtores, ſive fumum olentes ciniflones, magnis excidere auſis, imo excindere è terra viventium multos eorum, quos morbi tædium, vitæ dulcedo, ſpei fallacia, & amicorum ſæpe importuna commendatio pellexit in ipſorum caſſes? Qui tamen, quamvis manifeſti ſint famam novitate aucupari, ut animas & crumenas, præſertim opulentiorum negotientur, ſi forte caſu in bonum eventum inciderint, vel jejunum aliquod in Macro vel Microcoſmo inventum adepti ſunt, ſe propterea audent invidiæ ſubjectum crepare. Quaſi vero hoc quod vivimus, ſæculum, adeo fœcundum & ferax eſſet magnorum ingeniorum & invidiam vere merentium: Cum per Deum atque hominum fidem perpetua potius commiſeratione digni ſint omnes hujus farinæ homunciones, qui in contemnendis quæ non intelligunt, imo ne adeunt quidem, ſunt fervidiores, quam felices in novitatum ſuarum aut certitudine demonſtranda aut utilitate edocenda. His, inquam, univerſa erudita antiquitas, imprimis noſter Hippocrates, nomen eſt, prætereaque nihil. Quem quia pauci legunt, pauciores intelligunt, idcirco eſt, quod multi ad illum Solem cæcutientes, neſcio cujus Syderis vel Lunæ lumen malignum ſequi potius, & quamvis Charybdes ſe vitare profeſſi, in Novaturientium Scyllas ferri cum ægris ſuis malunt, neque errores fateri prius, quam ubi in ſe experimenta capientes, idem in præcipitium ſe dederint.

Sed hæc quid attinet apud te, Amicorum optime, aut prolixius narrare, aut queri enixius? quem novimus, iſta non modo non ignorare, ſed ne diſſimulare quidem; quin omnibus in id unum animi intentis viribus incumbere, ut tandem aliquando Hippocrate nata, an ſata dicam, Medicina & ſuo reddatur nitori & omnium inſeratur amori. Vnde ſane Viri in Medica republica graviſſimi, ut D. Tulpius, D. Vicquius, D. Wullenius,

nius, atque alii multi in arte exercitatissimi, tibi pariter ac sibi gratulantur, quod incomparabile illud Asclepiadium lumen, hodiernæ lippitudini usque adeo molestum, non cesses objicere toties, eoque non paucos aut parvos detegere errores, & in certam medendi rationem præire. Ita interim denuo reperta & sua laude digna attemperare priscis satagens, ut sperandum sit, populum deinceps Academicum succo magis salutari, erectioreque imbutum spiritu, fore aliquando observantissimum aurei illius apud Tacitum dicti, tam Medicorum filiis, quam Politicorum apprime necessarii scitu. Intra deforme obsequium & abruptam contumaciam pergere, iter periculis & ambitione vacuum. Cujus si nostri recte sensum intelligant videbunt moneri se non minus illiberale esse ingenuo, alterius se ad opinionem, quam libidinem componere, & gregis instar hunc illumve Caprum sequi ducem, eo præsertim in studio, in quo nunquam aut finis est investigandi aut posteritati adempta facultas aliquid vel inventis addendi vel temere creditis demendi. Sed & illud ista monet gnome, ne nimio quis studio declinandi vitia in contraria currat, nimiumque confisus vel suis vel tot recentiorum titubantibus inventis tuto se posse putet insultare priscæ sapientiæ consultis: quin discat potius, deposita lascivientis ingenioli intemperie, putidaque philautia, & nostri seculi & veteris pariter bonis uti frui, medendique viam periculis quam maxime vacuam amplecti. Quo sane si & illi, & nos cum illis, atque adeo animis viribusque & studiis sociatis aspirabimus, procul dubio cum populi salute (cujus nos præsidem artem profiteri gloriamur) agetur longe melius. Quam sibi mentem qui non optet, è nostris puto esse neminem.

GVLIELMI PISONIS

HISTORIÆ NATVRALIS & MEDICÆ

LIBER QVINTVS.

De Noxiis & Venenosis Vegetabilibus ac Sensitivis, atque eorum Antidotis. Quibus aliquot Metamorphoses Insectorum, tum & Vivæ sectiones quorumdam Animalium inseruntur.

CAPVT I.

De Venenis, eorumque Antidotis.

Agno licet Venenorum proventu, quibus passim Animalia, Plantæ, ac Mineralia turgeant, universus Orbis terrarum luxuriet: tamen præter primum Naturæ institutum accidit, ut quiddam alicui sit malum & noxium. Nam quod multis alimento, quibusdam est veneno. Lepus marinus Mullo cibus est innoxius, at lethalis est nobis: ac vicissim, quod uni est veneno, ut Elleborus & Cicuta homini, quibusdam animalibus, ut Capræ Sturno & Coturnici, est alimento. Et vice versa Aloë vulpem, nux vomica Feles, Mures & aves enecat, nobis medicina est salutaris. Sic radix altilis *Mandihoca* à venenato succo nondum repurgata, homini lethalis, equis & bobus cæterisque animantibus nutrimentum præbet. Celebris quoque illa Herba Viva, *Iuquirí* dicta, Oves & Capras pinguefacit, interimit homines. Basilisco venenum est naturale, & aliis animantibus minime. Non autem Plinio assentiendum, qui in eum finem à Natura produci testatur, ut iis pro libitu homo, incurabili vel animi vel corporis morbo detentus, utatur, ac violentis toxico hausto cruciatibus & vitæ finem imponat. Nisi hoc forte attribuendum huic genti Barbaræ, artibusque Magicis supra modum deditæ, & in omnibus prope venenis dignoscendis mire solerti, quibus hostes & socios, lucri aut libidinis causa, pari sorte exstinguunt. Mancipia illa ex Africa huc deducta, ubi horrendi voti compotes fieri nequeunt, cum dominorum vitæ insidiantur, durissimæ servitutis jugi, inediæ, ac variarum calamitatum impatientes, ad unicam illam libertatis viam, nemini non perviam, confugiunt. Veneno ubique obvio, sibimet ipsis atroces manus inferunt. Gratulantes sibi Naturæ renuntiare, vindictamque, dominis plus justo severis, reponere. Sed hæc, relicto abusu, secus interpretanda sunt: cum animali non solum rationali sed & irrationali instinctus sit datus, per quem creatis omnibus dextre utatur, bona & vitæ utilia seligat, fugiatque nocitura. Quò spectat quoque pulchrum illud patris eloquentiæ Romanæ de finibus. Placet Stoi-
,, cis, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal, ipsum sibi conciliari &
,, commendari ad se conservandum, & ad suum statum & ad ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda. Ecquid enim, per Deum immortalem, ex quo non aliquam percipiat utilitatem? Ex ipsis Viperis adversus Viperas conficit antidotum, quo venenis omnibus & venenatis morbis resistat. Ex *Mandihoca* radice, maximo scatente veneno, optimum alimentum non solum, sed & antidotum concinnatur. A Scorpio, Scolopendra, Colubro, reliquisque Serpentibus ictus, ab iisdem petit remedium: à solo hepate piscis *Vruti* punctura ejus venenata curatur, cum cæteris remediis refragetur. Nec existimandum, benignam Naturam remedium denegasse, ubi morbum invexerit, sed omni veneno alexipharmacum addidisse atque opposuisse. Basilisci lethifero veneno, Mustelæ

ſtelæ virus, ſalivam hominis jejuni, Serpenti, Viperæ, Scorpio cæteriſque venenatis adverſari conſtat. Adeo placuit Naturæ nihil eſſe ſine pari. Equidem vix dixeris, venena, an alexiteria plura ſint pronata; & ubi ſpecificum incognitum, magnæ illæ compoſitiones ejus vicem ſupplent. Folia, flores & fructus herbarum *Tangaracá* & *Iuquiri*, venena Braſiliæ facile prima, propriam ſuam unaquæque radicem oppoſitum habet Antidotum. Bufoni *Cururí* aliiſque inſectis venenatis, ſolius *Nhambí*, decantatæ illius panaceæ, ſuccus ſuffuſus, vel cinis Tabaci aſſperſus, præſentem mortem inferunt. Plurima alia hujuſmodi hic producuntur, Indigenis Barbaris, quam exercitatiſſimis advenis, notiora. Illi enim Serpentum, Viperarum, Bufonum, & Piſcium venenatorum pinguedinem, capita & jecinora ictibus venenatis paſſim applicant; imo integra inſecta quæ vulnera inflixerunt, propriis vulneribus audacter & felici cum ſucceſſu imponunt. Quo quidem experimento comprobant veritatem jam à Galeno 11. de ſimpl. Cap. de Dracone marino, & lib. de theriac. c. 11. aſſertam, aliaque ſimilia veterum ac neotericorum obſervationibus firmatam: ineſſe ſcilicet multis venenatis propriam antidotum. Poſſum ego teſtari, aliquas venenatorum puncturas nulli ceſſiſſe remedio, quam hepati ejuſdem animalis, & potiſſimum ea parte applicato, qua veſiculæ fellis eſt continuum, teſtante id quoque experientiſſimo Rondeletio; aliquas autem pro remedio admiſiſſe tantum carnem ejuſdem animalis impoſitam. De quo exactius in particulari venenatorum enarratione. Hinc manifeſte apparet, partes diverſas animalium non tantum diverſo ex primis qualitatibus proveniente temperamento: ſed & peculiari qualitatum occultarum, ſeu ut aliqui loqui malunt, virtutum ſpecificarum harmonia invicem adverſari: & aliquando noxam à veneno inferendam vel illatam tolli, quia elicitur vel extrahitur propter ſimilitudinem ſubſtantiæ, quam pars exterius applicita habet cum veneno impreſſo; aliquando vero, quia extinguitur, &, ut ita dicam, mortificatur propter contrarietatem & antipathiam, quæ parti impoſitæ eſt cum veneno inflicto.

Hactenus de venenatis ictibus eorumque remediis topicis, quorum fit mentio apud Authores profanos non ſolum, ſed quod ſacra pagina quoque in Hiſtoria Tobiæ cap. 6. 8. & 11. confirmat, uſum ſcilicet & abuſum Iecorum & Fellium antiquiſſimum ſimul & veriſſimum eſſe. Nunc alius nodus, qui quidem altioris videtur indaginis, diſſolvendus reſtat, ſcilicet de Fellibus & Iecinoribus quorundam animalium intus aſſumtis, quod duo illa vicina viſcera, ſi alterutrum eorum propinetur, maxime contrarios edant effectus. Sicut enim venenatiſſimi ſerpentis Hæmorrhois ictui Gobii piſcis jecur cum Allio ſumtum; Aſpidum vulneri, Iecur Apri exhibitum; ipſius denique canis rabidi hepar toſtum & in cibis aſſumtum; Viperæ morſui, illius caro medeatur, teſtante id tota fere erudita antiquitate; Ita Fel Viperinum apud omnes ſtatuitur venenum tam præſens, ut vix quiſquam ab ejus aſſumtione evadat niſi per propriam Viperæ carnem: Fel Leopardi intra ſex horas interficiens, niſi per coagulum Hirci ſilveſtris ſubveniatur. Fel Leuncæ cito quoque occidens: Fel piſcis Canis, unius grani quantitate deleterium eſt. Sic ego, quæ quaſi magica vel ſuperſtitioſa mihi primo intuitu apparebant, cum ſtupore vidi exercitatiſſimos Indos medicaſtros, eorumque imitatores, ex propinato unius animalis Felle calamitates & mortes: ex alterius vero animalis Hepatis exhibitione ſalutem & vitam promiſiſſe & præſtitiſſe; ſicque alterum veneni, alterum Alexipharmaci vices ſubiiſſe. Ratio hujus rei ſatis obſcura, quæque me ſæpe torſit; nec hactenus inveni quod mihi plene ſatisfecerit. Lis quidem hæret inter authores, an venena animalium, quorum ſunt venena, ſint nutrimentum, an excrementum. Si primum, haud facile eſt dicere cur una pars animalis venenati magis ſit venenata quam altera, cum nutrimentum ad omnes partes appellere debeat; niſi quod in aliis partibus permiſceatur aut ſanguini aut pituitæ aut ſeroſis humoribus, quibus vis illius infringitur; in folliculo vero fellis à bilis acrimonia exacuatur. Si poſterius, facilius poteſt dari ratio; quod nimirum venenum illud excrementitium, à maſſa ſanguinea ſegregatum, ad folliculum fellis amandetur. Mentem tamen meam libere aperiam, ut ſaltem aliis calcar addatur ingenium quoque ſuum convocandi. Neque enim facile eſt vel ſagaciſſimo Philoſopho tot rerum idioſyncraſias dignoſcere, imprimis in novitatibus his à receptæ doctrinæ fundamentis alieniſſimis. Cum itaque Fel inter omnia quæ ſunt in corpore, partium ſit maxime acutarum & tenuium, vimque poſſideat ſolvendi, penetrandi, imo & erodendi, venenum certe animalis hiſce adjutum qualitatibus multo

to facilius ſeſe exſerere, & ſanguini reliquiſque partibus communicare poteſt, quam ſi in alia aliqua parte vel humore conſiſteret hiſce qualitatibus deſtitutis. Quod vero ratione manifeſtarum qualitatum additarum, virtutes rerum ſpecificæ, vel intendantur vel remittantur, probari poſſet multis argumentis. Hepar autem, quandoquidem aliquam habeat cum Felle affinitatem, utpote viſcus Fellis vel generationi vel ſeparationi dicatum, atque hac ratione aliquo modo ſit ſimile: diſſimile tamen quatenus habet vim ſpecificam venenatæ Fellis qualitati adverſam: ratione itaque ſimilitudinis, venenum petit, cumque eo ſe involvit; ratione vero qualitatis ſpecificæ Felli talis animalis contrariæ, ipſum vel expellit, vel extinguit.

Licet otii mei non ſit recentiorum & veteranorum Anatomicorum componere lites circa officia Hepatum & Fellium vivorum animalium; enarratæ tamen utriuſque operationes diverſæ, favebunt potius eorum opinioni, qui nobiliorem ſanguinis portionem à felleo & fæculento ſegregandi officium jecinori conceſſerint, quam iis, quibus abſurda Helmontii ſententia arridet, ipſum ſcilicet Fel balſamum jecoris & ſanguinis clamitantes. Quippe ſicut in hepate & ſanguine alexipharmaca videtur latere qualitas ad toxica quævis fuganda & obtundenda idonea: Ita è contra Fella quorundam animalium adeo videntur degenerare, ut haud facile quis impune ea aſſumſerit: mitto quod aliquorum venenatorum Fella, qualitate ſua deleteria primatum teneant, ſive incaute, ſive per dolum ea exhibita fuerint. Etenim ut nihil vulgatius apud Plinium alioſque veteres Practicos, quam Tauri, Capri, Vituli, Apri, tum & quarundam avium & piſcium Fella vel ſola, vel aliis mixta, contra alopecias, oculorum & aurium affectus, aliaque mala extus applicari, quatenus vi eroſiva & abſterſoria admodum ſunt proficua: Ita quoque inter venena qualiacunque ab animalibus deſumta & intus aſſumta, nullum præſentius atque efficacius quam ipſum eorum Fel agnoſcunt æque Barbari noſtri Americani, ac abſtruſioris olim eruditionis Mauritani, Arabes & Græci. Cujus uſus & abuſus tantum abeſt ut exoleverit, ut è contra tanquam hibernus flatus extremos Mundi ambitus pervaſerit, atque etiam nunc in Indorum animis, proh dolor, vires acquirat eundo.

Quamvis mihi occaſione multoties deſiderata infinita alia nondum explorare licuerit, ea tamen quæ aſſequi potui, poſteris ulterius indaganda relinquo. Nec enim facile eſt veneni ſpeciem cito diſtinguere; neque etiamſi cognoſcatur, protinus illius proprium alexipharmacum ſuccurrit. Accedit, quod aliqua reperiantur, quæ in Europa venenata, hic veſca, vel ſaltem minus noxia ſint, & vice verſa; quippe ranæ & piſciculi hic dantur præter opinionem venenati: E contrario formicæ illæ grandiores, tum carnes aliquot ſerpentum, lacertorum, bufonum, vermium & glirium ſylveſtrium, primis incolis inter delicias habentur. Idem Plinius de Africa confirmat lib. VI. cap. 29. Celſus lib. V. cap. 36. Scaliger Exercit. 189. ſect. 4. In India atque Æthiopia non ſolum innoxios ſerpentes multos, ſed etiam eſculentos dari, ita ut Ophiophagi dici poſſint. Præ cæteris autem in Braſilia, centipedes *Caraſitú* & *Caramouritú* virides & nigri, toſti & eviſcerati; tum imprimis vermes illi *Iarumái* & *Caramatorí*, pingues & albicantes, inque medulloſis ſilveſtrium Palmarum truncis viventes, in pretio illis ſunt. Plinius lib. XVII. cap. 24. Ælianus lib. XIV. de Animalib. cap. 13. narrant, vermes quoque in uſu multis Indis eſſe.

Innumera alia portentoſa à Tapuyeris fando accepi, quæ, quod eorum aliqua ſubleſtæ fidei videbantur, ſilentio prætereo; tantiſper donec ulteriore inveſtigatione atque experimento eorum veritas magis illuceſcat. Multa equidem inter hæc notatu digniſſima, à paucis tamen, quod ſciam, annotata, adeoque neglecta, ut rara veſtigia horum ac ſimilium naturæ mirabilium exſtent, unde lucubrationes phyſicas quis illuſtrare poſſit. Quamobrem multa partim propria experientia, partim pretio & precibus à Barbaris extorquere neceſſe fuit; qui ſicut tenebriones ſunt in porrigendis venenis & pertinaciſſimi in revelandis ejuſmodi ſecretis; ita officioſi in exhibendis antidotis; dictoque citius ubi de natura veneni conſtiterit, in ſilvis efficaciſſimas herbas colligunt, quas contuſas inſtar potionis ægris ſubminiſtrant, animaſque pene exſtinctas ſuſcitant.

At vero, his remediorum generibus non contenti miſeri ac ſuperſtitioſi mortales, futilia illa ac illicita, ut faſcinationes, incantamenta, philtra ac ſortilegia amplectuntur. Quod tamen ex parte condonandum huic genti profanæ, utpote nullis literis vel Dei cultu imbutis, ſed Stygiis tantum atque infernalibus auguriis, ultra quam credi

poteſt,

poteſt, deditæ. Illud mirum, reperiri etiam inter Chriſtianos, quos inſana hæc & ridicula credulitas involvat. Pudet profectò, quam indigne homines cæterum cordatos, mancipiorum & pecorum ſuorum externos & internos affectus, neſcio quibus præſtigiis à ſe curatos gloriari, meamque incredulitatem haud parum accuſantes, audiverim. Quum tamen quæ primum technis impoſtorum, veneficiis ac magicis incantamentis obvelata erant, longo poſt tempore ingenii aciem intendentibus, detecta ſtolidam opinionem exemerunt. Nemo equidem tam excors, quin fateatur, plurimos præter expectationem Medici, citra artem, abſque manifeſta cauſa ſanitati reſtitui vel beneficio naturæ ſolo, accedente imaginationis vi; quinimo vecordia potius eſſet, omnia manifeſtis qualitatibus aſcribere & occultas illas proprietates tollere. Sed hæc nihil ad præſtigia aut patrocinium impoſtorum reſpiciunt. Verba & characteres ſunt Medicinæ dæmonum, ſyrupi & apozemata hominum, inquit Paracelſus. Ex Agyrtis & circumforaneis qui pluſculum ſapiunt, norunt quo tempore & quibus morbis ſua amuleta inſtituant. Si ſucceſſu res careat, æger incuſatur. In minimo enim qui peccat, omnium fit reus. In myſteriis magicis, qui cadit ſyllaba, cadit cauſa. Plebecula maxime dedita ejuſmodi nugis, plus fidei & ſpei iis concipit, gaudens falli ſpecie recti. Orationes cum certis cæremoniis dicendas ſuſcipit, & jam vix demurmuratis verbis vi fortiſſimæ imaginationis, aliquam convaleſcentiam ſentire ſe clamitat. Quod ipſum quoque Galenus his verbis teſtatur; plures ſanat, cui plures fidunt. Vnde merito credulos Agrippa ad ſacra magiæ cæremonialis admittit. Sed longius provectus, dum me tantæ credulitatis piget tædetque: revoco me, & ad venenatorum enarrationem redeo. Quorum occultæ qualitati abditæ, quoque medicamentorum proprietate (quæ per experientiam fuerit revelata) ſuccurrendum.

Inter venenata Braſiliæ animantia, Serpentes primum locum occupant, è quorum numero circirer viginti hactenus innotuerunt, ut ſunt, *Boiguaçú*, ſive *Iibóya*, *Arabó*, *Boiobi*, *Boicaíba*, *Guon*, *Çacabóia*, *Boiçininga*, *Boitiapó*, *Boiçupecánga*, *Boipéba*, *Çurucucú*, *Caninána*, *Çurucutinga*, *Guinpiiaguara*, *Ibyara*, *Iaçapecoáia*, *Ibibobócá*, *Iararáca*, *Manima*, *Tareibóya*, & *Amorepinima*, *Çucuriiú*, *Ibiracoá*, quorum poſteriores quatuor ſunt Angues aquatici. Hos omnes ſerpentes generali nomine *Boia* vel *Mboia* appellant, quibus ex ſuo arbitrio, & pro Serpentum diverſitate, cognomen & agnomen imponunt. In quo quum ſibi non conſtent, ſed nimium varient, fit ut advenæ æque ac ipſi indigenæ fluctuent. Proinde benevolus lector facile veniam concedet, ſi in his exoticis rite diſtinguendis, non omnibus ſatisfiat. difficillimum enim eſt ex æquo vel affirmare veritatem, vel falſimonium refellere, quia perpetuus errorum parens eſt vocabuli aut rei alicujus vicinitas & ſimilitudo. Frequentiores, ædes & ſilvas perreptantes, in hoc habitato Parnambuci tractu attingo; reliquorum minus cognitorum naturam cogor præterire. Horum Serpentum Americanorum aliqui Europæis minus ſunt noxii, utcunque tamen majores & vegetiores iis exiſtunt; quaſi harum regionum calor externus nativum in hiſce frigidis animantibus intendat. Tantumque abeſt ut his vel aliis venenatis tarditas poſſit attribui à Cardano, ut noverim Angues tantæ celeritatis, ut ſagittæ ſimiles viderentur. Præter Galeni aliorumque teſtimonia, multa ſunt argumenta ab ipſa experientia deſumta, quæ evincunt, temperiem nactam eſſe frigidam, omnem Lacertorum & Serpentum cohortem, contra Avicennæ opinionem: licet quorundam venenum ardorem ſummum inferat. Nam non ſolum contactus ipſe frigidus vel maxima æſtate, hoc arguit, ſed eorum plerique ad menſes aliquot vivi abſque cibo reſervati, hoc confirmant; cum tamen ſi quid eſculenti illis præbetur, comederent. Idem teſtatur Scaliger commentariis in Hiſtoriis Animalium, l. 11. &c. Cæterum qui plura volet de Serpentibus, conſulat Æliani & imprimis Geſneri Hiſtoriam Animalium. In illis enim quidquid Veteres & Neoterici de eorum natura ſcripſerunt, congeſtum reperiet.

Serpentum venenum in capite potiſſimum latere, facile liquet, quod Incolis ophiophagis bene fiat ex eſu eorum, capite amputato: contrarium vero illis contingere, capitis quorundam viſcerumve minima parte deguſtata. Capita enim inter externa remedia adverſus ſerpentum morſus reſervari ſolent, ut mox demonſtrabitur. quaſi nullum adeo atrox venenum à Deo creatum, quin liberalem in medicina opem ſuppeditet, ipſaque reptilia majeſtatem Creatoris humilitate ſua perpetuo exaggerent. Porro hoc qualecunque venenum, nunc circa dentes in ſaliva, nunc in ipſis dentibus latitare, vel exinde patere putem, quod dentes mortuorum ſerpentum, hominum & canum carnes inflamment.

Degunt

Degunt paſſim in cavernis & arborum truncis, ſuſtentant ſe gliribus, bufonibus, ranis, aviumque ovis. Teſtibus carent, eorumque loco meatus duos habent ſicut piſces, qui ſemine implentur tempore coitus, lacteumque emittunt humorem. Coëunt complexu, adeo ſibi circumvoluti, ut unus exiſtimari biceps poſſit. Ita ut in his aliiſque naturalibus functionibus vix quidquam differre ab iis quæ Autores in Aſia prodiderunt, deprehenderim. Ventriculus laxiori inteſtino ſimillimus uno ductu ad caudam producitur. Renes & vreteres quidem apparent, ſed non veſica; quaſi iis hoc cum avibus aliiſque animalibus oviparis pitiſſando bibentibus commune eſſet, lotiumque qualecunque in alvum cum ſtercore deponerent. In uteri cornibus infinita pene ovorum ſunt rudimenta, & globulorum modo inter ſe quaſi agglutinata. Ita ut ovipari plerique Serpentes dici poſſint, exceptis paucis, præſertim Viperis illis *Iararáca* dictis, quæ inter vivipara recenſentur. Non tamen ad opinionem quorundam ſcriptorum, dicentium, earum partus quaſi moræ impatientes, vi erumpere, matremque enecare, quum utriuſque ſexus Viperæ in vivario poſitæ, more ceterorum animalium pepererint.

An vero bibituræ & còituræ, venenum deponant, lis hæret inter Autores, & à me hactenus incompertum fateor. Ab Incolis paſſim obſervatur, Angues & Viperas inſito timore à Cancris abhorrere; tum quoque Porcos ab iis læſos, inſtinctu naturali ſe Cancrorum eſu curare.

Hæc de Serpentum, Anguium, Viperarum natura in genere dicta ſufficiant, nunc generales quoque cautiones ſauciatis præſcribendæ. Primo quiſque vulneratus ab aqua ſibi caveat, licet Oppianus & alii de Cervis Libyæ vulneratis à Serpente, inſtinctu Naturæ fluviis ſe immergere teſtentur, ut curentur. Hic autem contrarium datur experiri. Qui diverſitatem venenorum & antidotorum ſupra enarratorum bene conſideraverit, cauſam facile percipiet, cum diverſi & inuſitati, imo contrarii ſubinde curandi modi inde exſurgant.

Secundo ſataget quiſque, ut vulnus, à perpetuo illo humani generis inimico inflictum, ſtatim dilatetur, ſi ſanguis non abunde profluat. Mox cauteriis tum potentialibus tum actualibus pars læſa muniatur vel exſtirpetur.

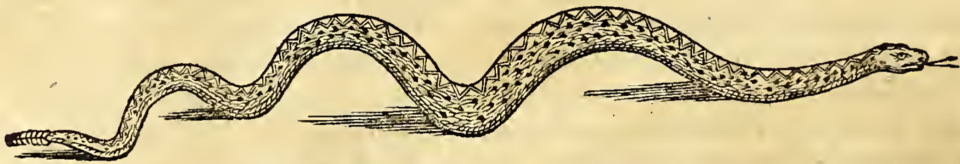
Tertio decantata illa potio *Carimà* ex *Mandihoca* facta, largiter potetur. Hæc enim ſitim, quæ comitari ſolet, non ſolum reſtinguit, ſed peculiari vi antidotali corroborat, ſanguiniſque ardorem mitigat.

CAPVT II.

Boiçininga, & Boiçuaíba.

PRimo, domina illa atrocium Serpentum occurit *Boiçininga*, quam *Caſcavela* & *Tangedor* Hiſpani, noſtrates **Ratel-ſlang** / Mexicani *Hoacoatl*, nominant, propterea quod ſonitum inſtar tintinnabuli cauda edat. In triviis juxta ac deviis locis cernitur, tam celeriter proreptans ut volare videatur, idque velocius per loca ſaxoſa, quam ter-

BOIÇININGA.

reſtria. Huic tam pernicioſo Colubro, benigna Natura, cautionis quaſi gratia, crepitaculum addidiſſe videtur, ut illius ſonitu admonitus quilibet, homo non ſolum, ſed & qualecunque pecus vel jumentum, tempeſtive ſibi caveat à vicino hoſte. Brachii eſt craſſitie, longitudine interdum quinque pedum, lingua biſulca, dentibus longis & acutis, colore fuſco & ad flavum vergente. Venter ſquammas habet grandiores reliquis, quaſi parallelogrammas, pallide flaveſcentes. Quotannis articulus, quo infeſtare ſolet, in cauda creſcit, ita ut Serpens decem annorum habeat crepitaculum longum duos digitos, ſemidigitum latum, ſubſtantia lævi, glabra, pellucida, ſicca. Irritatus in ſpiras ſe contorquet, itaque ſibi cavet undique, ut nulla non parte ſe vindicet ab illata injuria.

Caudæ

Caudæ extremitate in anum hominis immiſſa, mortem infert confeſtim; venenum autem quod ore vel dentibus infundit, multo lentius vitam tollit. Ex vulnere mox ſanies cruenta effluit, caro livet, ulcuſque paulatim ſerpit. Ad remedia extrahentia, vulnus dilatantia, ſcarificationes, cucurbitulas, & ſi pars læſa intercipi poſſit, ad vincula feſtinandum, idque junco *Iaçapé*, cui remedio maxime fidunt ſuperſtitioſi Incolæ; ſin minus, cauterio utendum eſt. Interim dum veneni qualitas ad cor penetrat, curandum ut interius præmuniatur *Tipiocæ* hauſtu & ſucco recenti præſtantiſſimæ herbæ colubrinæ *Caatia* & Limonum recentium, ſudoreſque evocantibus inſiſtendum. Præſentiſſimum præ cæteris remedium, quod Barbaris contra hujus aut qualiſcunque Serpentis morſus reſtat, eſt ipſius nocentis caput, quod contundunt, contuſum emplaſtri forma vulneri calens applicant: viciniſque partibus virentia Tabaci folia imponunt. Præ doloris atrocitate icta humant membra cum felici ſucceſſu. Cui remedio ſimul addunt, in omni fere morſu, ſalivam hominis jejuni, qua perpetuo partem affectam demulcent, (Plinius lib. VII. cap. 2. Galenus lib. X. Simplic. Scaliger in Hiſtor. Animal. lib. II. cap. 18. hanc ſalivæ vim quoque agnoſcunt) adeoque his antidotis nituntur, ut deſperent, ſi in illis voti compotes non fiant. Ego hæc & ſimilia remedia, quæ longa illis experientia dictavit, jubente neceſſitate, lubenter ſum imitatus. Non intermittendo tamen ea quæ à veneranda antiquitate & autoribus nobis ſunt relicta. Ne nimium temere hiſce novitiis, aut pertinacius adhærerem veteribus, quibus negatum fuit Orbem Americanum, ejuſque animalium peculiarem genium inquirere.

BOIÇVAI'BA.

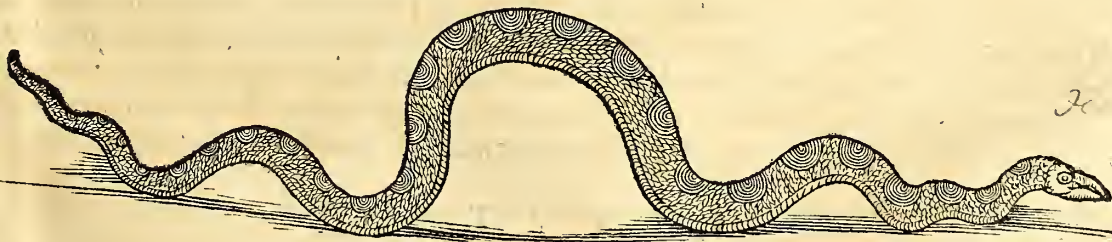
BOiçuaíba Serpens craſſitie & longitudine *Boiguaçú* ſimilis, ſed coloribus diſcrepans, quippe hic ſine maculis, continuato ductu, anteriori corporis medietate nigricante, poſteriori vero eſt flaveſcente. Mire quoque eſt rabioſus, cum omnibus Serpentibus vel maxime venenatis perpetuum bellum exercet, eoſque inſidioſe opprimit, imo venenatiſſimum *Boiçininínga*, ſpectantibus viatoribus, aliquando devorat; ipſeque adeo tamen veneni expers deprehenditur, ut incolæ carnem ejus comedere non extimeſcant. Ita ut in hoc quoque Serpente occurrat illud quod antea monui, ſcilicet in toto rerum ambitu nihil pene eſſe, quod cuipiam prædæ non ſit, & nihil è contra, quod non alterius damno vivat.

CAPVT III.

Curucúcu, Curucatinga, Ibiracoá, & Boipéba, Hæmorrhoum ſpecies venenatiſſimæ.

CVrucucú eſt anguis craſſus cineritii coloris, interius flavus, externis maculis nigris diſtinctus, & iiſdem ut *Caſcavel* ſquamis veſtitus; novem & interdum duodecim pedes longus. Capite eſt compreſſiori quam plerique ſerpentes. Maxime eſt venenatus & plurimum metuendus, licet caro ejus præparata à Barbaris

ÇVRVCVCV.

omedatur. Nocere cupiens in gyros ſe componit & inſidioſo ſaltu ruit in hoſtem: ugit homines, nec nocet ulli niſi irritatus, tuncque mordet in infinitum tanquam raioſus, grandibus dentibus armatus. Præcipuum illi venenum in capite, ideoque Braſiani intercepto quantocius caput amputant & cooperiunt humo. Ab illo ictus, corriitur vertigine, tremoribus, torminibus, animi deliquiis, febribus ardentibus, quibus udor frigidus ac ipſa denique mors, intra diem naturalem, aliquando & celerius, ſuc-

cedit: Præter enarratas qualitates, peculiare eſt huic Serpenti diabolico, quod ex morſu ejus virulento, venæ erodi videantur, tantamque inflammationem & ardorem efficiat, ut ſanguis bulliens mox è naribus, auribuſque, imo manuum & pedum unguibus promanet. Cujus peſtiferæ proprietatis cauſa ad calcem hujus capitis ventilabitur. Huic malo ſi quæ Medicina detur, ipſius Serpentis, qui morſum intulit, caput emplaſtri forma, vulneri applicatum; tum Allium & folia Tabaci recentia, leviter tantum ab ignis flamma tacta, mirabiliter proſunt, cauterii loco. Idem præſtat contra hujus, aliorumque Serpentum morſus radicis *Caa-apiá* decoctum, ut & ptiſana ex Mandioca, quæ *Carimá* dicitur; Omnium vero præſentiſſimum eſt antidotum, ſuccus herbæ colubrinæ toties enarratæ, *Caaçica* dictæ, qui partim hauſtus, partim vulneri applicatus, me aliiſque præſentibus, ſauciatos reſtituerunt. Deinde ſuccedunt ſudorifera, vel ipſo ſtatim initio convenienter exhibita, ut ſunt radices *Iurepéba*, *Vrucú*, *Malviſco*, *Iaborandí*, inter ſimplicia ſatis ſuperque deſcripta. Succus Limonum puſillorum recens, refrigerando & aſtringendo non ſolum, ſed & ſpecifica qualitate modice aſſumtus mirifice prodeſt.

ÇVRVCVTÍNGA.

QVi *Çurucutingæ* nomen tenet, mole & longitudine non multum inferior ſerpente *Boiguaçú*; venenata autem qualitate longe ſuperior. Duplici ordine dentium acutiſſimorum, paulo incurvatorum, in utraque maxilla armatus. Cæterum toto corpore eleganter nigro & albo variegatus & ſquamoſus, in caudam inſtar ſubulæ acutam deſinens. Deteſtabilis hæc bellua omnibus merito formidabilis. Morſus enim ejus difficillimæ eſt curationis, licet ſupra dicta remedia rite adhibeantur.

IBIRACOÁ & BOIPE'BA.

HVic accedit ſerpens *Ibiracoá*, variegati coloris, albis, nigris rubriſque maculis inſignis, vertice cæruleo. In medietate arborum vivit, unde inſidioſe deſilit in prædam qualemcunque. Vtriuſque hujus morſus, ſicut & morſus quoque ſerpentis *Boipéba*, admodum eſt venenatus, & peſſima ſymptomata infert, haud ſecus quam *Çurucucú*, ut à Braſilienſibus exercitatioribus ipſe accepi, quippe ſanguis quantocius à morſu, ex auribus, naribus, & oculis profluit, atque, niſi ſtatim ſubventum fuerit, moritur vulneratus. ſi virus nondum cor infecerit, carne ipſius anguis cocta cum radice *Iuripéba*, *Iaborandi*, *Malvaiſco*, *Caapéba*, *Capypuba*, additis ſummitatibus *Nhambi*, ex vino interne exhibitis, reſtituuntur ægri. Stupa arboris *Pindaiba* vulneri impoſita, ſanguinem undiquaque profluentem ſiſtit. Raſura quoque cornu bovis largiter cum frigida, vel ptiſana *Carimá*, pota, equos & homines curat. Addatur externum remedium, ex capite ipſius feræ contuſo, & cum *Caatiá* herba, & tantillo ſucci Limonum aliiſque ejuſmodi ante enarratis, præparatum.

Cum ſupra monuerim, ſanguinis fluxum ex morſu horum ſerpentum excitari, non tamen exiſtimandum, eum, vel per conſuetas ſolummodo vias & modos, vel ex communi ardore, ac inflammatione; ſed ex ſpecifica quadam proprietate venenata, quam totius ſubſtantiæ dixerunt, provenire, quæ facta continui profunda ſolutione, omnes corporis poros orificiaque venarum & arteriarum diſrumpit, unde ex angulis oculorum & aurium, imo & ulceribus conſolidatis, ſanguinem profluere videmus, ſicut in peſtilentialibus morbis evenire conſtat. Tanta enim partis læſæ fit combuſtio & denigratio, tanta denique ſpirituum vitalium ſubita proſtratio à permeante ſubtiliſſimo veneno, ut ſpaſmi ex inanitione & ſiccitate, tum etiam ex ſanguinis aliarumque humiditatum naturalium privatione, vocis & anhelitus interceptio, & tandem mors ipſa non raro ſubſequatur. Ita ut ex inſolito hoc ſymptomatum concurſu ſatis confirmetur, cauſam horum lethalium vulnerum minime ex primis & ſecundis qualitatibus petendam eſſe.

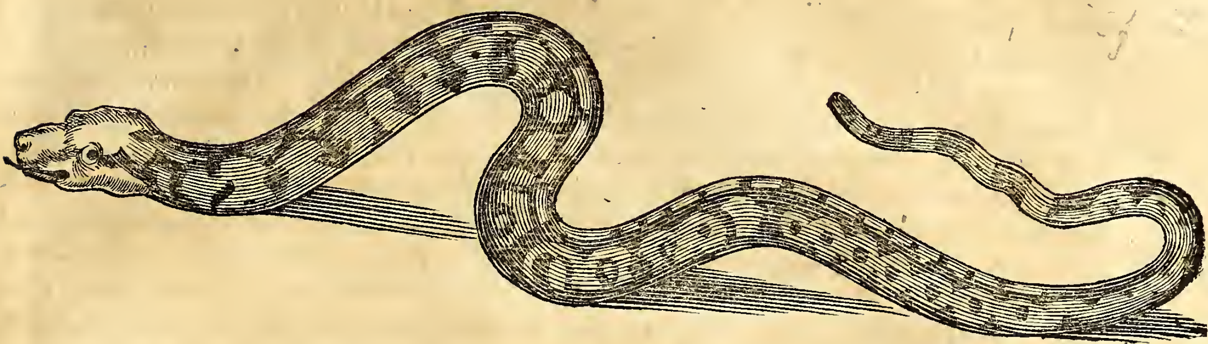
CAPVT IV.

Boiguaçu.

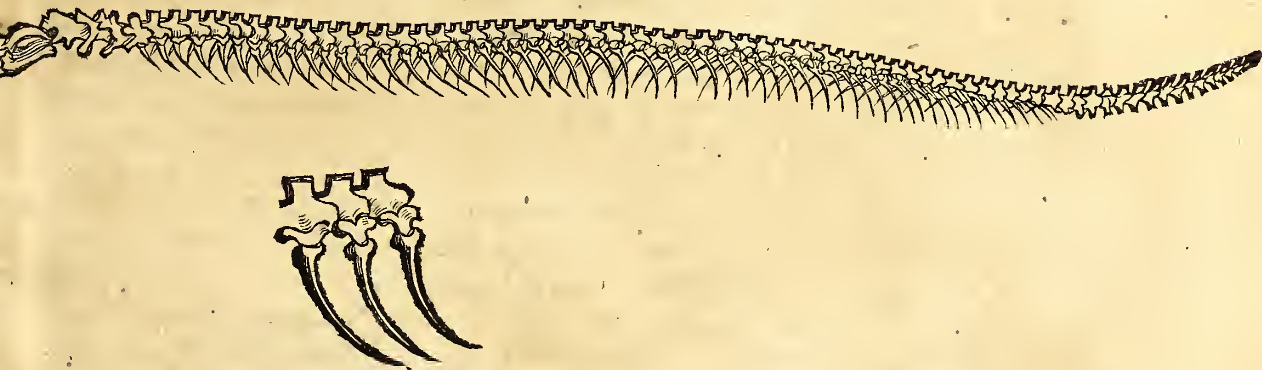
BOiguaçu, ſive *Iibóya*, Serpentium omnium facile maximus, femur fere hominis craſſus, Luſitanis *Cobra de Veado* dictus, quod Dorcades integras devoret, idque ſugendo potius quam maſticando: Ita ut Plinio C. 14. l. 8. fides facile debeatur de ſerpentibus quæ Cervos hauriant, ac de *Boa* Serpente quæ tempore Claudii infantem

deglutie-

B o i g v a ç v.

deglutierat. Ex horum genere quidam octodecim vel quatuor & viginti pedes reperiuntur longi. Cineritio, ſpadiceo, elegantiſſime variegato ſunt colore. Tota pellis diverſæ magnitudinis nigris maculis quaſi incatenatis decoratur, in quarum centro albæ conſpiciuntur maculæ. Non æque veneno, ut multi alii, turgent. Carne eorum alba non ſolum Indigenæ & Nigritæ, ſed & noſtrates veſcuntur. Famelicus hic Anguis vel ex dumetis proſilit, caudæque ſuæ duobus unguibus armatæ nitens, horrende ſe erigit & ſtrenue cum feris hominibuſque luctatur, & ſibilat irritatus: vel ex arbore inſidioſe in viatorem deſilit, eumque validiſſimis cingit amplexibus, ita ut vel ſolo complexu, tum quoque cauda rigidiſſime in podicem immiſſa, interimat. Nec minus validi atque feroces exiſtunt ingentes illi *Arabó*, *Çucuríu*, feris quoque & hominibus inſidiantes. Omnes Serpentes ſolidis & multis vertebris & coſtis præditos ex Anatome animadverti. Anticæ & mediæ potiſſimum corporis partes ſpiritu attracto ſupra fidem turgent, & fortioribus coſtis munitæ, non ſolum ad inſidioſos ſaltus, ſed ad degluтiendam prædam longe aptiores efficiunt has belluas repentes: Coſtarum enim ope magis profundam & validam ſuctionem exercent, idque in commodum prædæ nactæ vel nanciſcendæ. Vertebrarum vero robore ſuſtentantur & eriguntur, earumque pluralitate commodius in gyros quoſcunque moventur. Sceleton hujus Serpentis, in India Orientali & Occidentali familiaris, omniumque Braſilienſium facile principis, Theatro anatomico Amſtelodamenſi ex Braſilia à me miſſum, ſententiam meam confirmat, ſicut ex hac appoſita icone videre eſt.

In qua fabrica oſſea præ cæteris notatu digna occurrunt, quod magna pars capitis amplitudinem rictus demonſtrat cum acutiſſimis & longis dentibus. Dein vertebræ plus quam ſeptuaginta concinno & perpetuo ordine à cervice ad caudæ extremitatem compoſitæ; capiti autem propinquiores majuſculæ ſunt, decreſcenteque ordine abeunt ad caudam, quarum circiter viginti poſteriores, conformatione & figura nonnihil à cæteris diſcrepant.

Ictus eorum vix cenſetur venenatus, & per ſe aliquando, vel leviori ſaltem adhibito remedio, curatur. Ita ut inter rabioſos potius quam venenatos Serpentes haberi debeant: quibus *Caninana*, *Maníma* & *Vona* annumerare licet. Cæterum hic *Boiguaçu* adeo terribilis Cervis & Capreis, à Formicis tamen necatur, patulum ejus os turmatim ingreſſis, quum eædem Formicæ à parva vipera *Ibiiára* in fugam abigantur. Quaſi nimirum

nihil tam potens sit in rerum natura, (ut in rebus quoque humanis) quod everti non possit à multo minori. Ita ut sapientis sit, semper in animo habere vetus illud Diogenianum, Ἔνεστι καὶ μύρμηκι χολή. Accedit & Plinianum illud, l. xi. c. xxix, his verbis: Serpentem (locustæ) cum libuit, necant singulæ, faucibus ejus apprehensis mordicus. Talia cum apud Plinium legunt, fidem multi derogant; quia vix credunt, nisi quæ vident. Quibus Vossius in lib. de Idololatria Gentilium respondet, scilicet quod illi non viderunt, cernere subinde vulgares animas; quibuscum si sermonem serere non gravaremur, plura sciremus Naturæ arcana. Nunc aliis rebus publicis, aut forensibus, aut umbraticis studiis occupati, multa non conspicimus, quæ illi, quos contemnere solemus, vident & observant.

CAPVT V.

Ibibobóca, Boióbi, & Çacaboia.

INter infestissimos facile Brasiliæ serpentes est pulcher *Ibibobóca*, *Cobra de Coral* Lusitanis dictus: duos pedes longus, & pollicem humanum crassus, versus posteriorem partem teres & instar subulæ acutus. Totus venter est albus & splendens, dorsum & latera tincta. Caput crassum, compressum, oculi fœdi, profundi; rictus ingens, dentibus

IBIBOBO'CA.

obsitus. toto vertice habet squamulas albas cubicas, ad oras, nigras, hinc cinnabria sequitur macula, cujus squamæ per oras nigræ, & ita semper rubra macula est, hinc sequitur nigra, hinc alba, iterum nigra, hinc rubra, & sic deinceps. Rubra macula longa, duæ albæ, & tres nigræ simul sumtæ, æquales inter se: nigræ autem maculæ totaliter sunt nigræ, albarum autem oræ nigræ. Circa Formicarum latebras se occultat, quas pastum ituras persequitur, & vastat. Lente graditur, nec nocet homini nisi irritatus. Sed quantum pulchritudine, tantum quoque virulentia cæteros superat. Morsus quippe ejus venenatissimus, non extemplo vitam depascitur, sed tarde se promovet. Sanatur emplastro è capite ejusdem Serpentis concinnato & efficaciter apposito. Pulvis plantæ *Nhambu*, tum & succus foliorum *Caapeba* & *Caiatiá*, vulneri instillatus, & per aliquod tempus exhibitus, expellit virus.

BOIO'BI.

SErpens *Boióbi* Brasiliensibus, *Cobre verde* Lusitanis dicitur: ulnæ est longitudine & pollicis crassitie, coloris porracei & pulchre micantis. amplo ore, lingua nigricante. ædificiis gaudet, nec ulli facile nocet nisi irritatus, tuncque erectus caudæ nitens, viatoris manus apprehendit. morsus adeo habetur venenatus, ut remedio quantumvis præstanti vix cedat. Radix autem illa nodosa herbæ *Caa-apiá*, contusa & ex aqua pota, summopere prodest, cæterisque herbis antidotalibus facile palmam præripit. Miles quidam gregarius, Anguem hunc inter arbusta latitantem, dum pede forte conterit, ab eo in femore demorsus, paucis post diebus, toto corpore tumefacto & livescente, deficientibus radicibus *Caa-apiá*, cæterisque remediis frustra adhibitis, quam miserrime exspiravit, præsentibus commilitonibus.

ÇACA-

ÇACABOÍA.

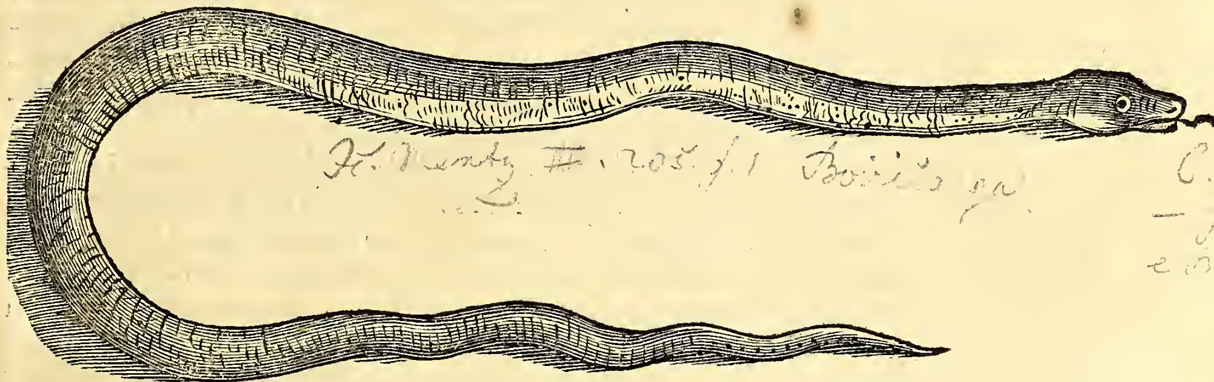
Ille qui *Çacaboía* vocatur, inter minores censetur, pedisque est longitudinis, digiti crassitiei, terrei coloris. merito à Lusitanis *Cobre de çipó* nomen accepit, quia colore & figura climaces illas, chordarum instar reptantes humi, æmulatur. Hinc fit ut viatoribus facile noxam inferat. Morsus tamen ejus licet venenatus, à supra dictis remediis restituitur.

CAPVT VI.

Caninána, Boitiapó, & Guon.

Serpens *Caninána* dictus, est oblongus octo circiter palmos, ventre flavo, dorso eleganter viridi, inter minus venenatos habetur, ovis victitat & volucribus, tum quoque quibusvis insectis domesticis. Adeo se cicurari patitur, ut manibus tractetur impune, hominemque sequatur reptando. Capite & cauda resectis, ab Afris & Americanis comeditur. De peculiari illius antidoto, nihil certi adhuc mihi constat. Vulgaribus Alexipharmacis suprà enarratis, malum si quod infert, facile expugnatur. Familiare autem illud decoctum antidotale, ex radiee *Iuripeba* cum pauxillo salis huic morsui sæpe applicandum; nec non *Ananas* viridis, isque in cataplasmatis modum contusus. Denique si necessitas ulterius urgeat, pars læsa scarificetur, moxque vivus gallinaceus pullus imponatur.

BOITIAPO'.

Boitiapó quoque inter minus noxios recensetur, rostro est oblongo, totus anguis novem vel octo pedes longus, brachium crassus: squamulis vestitur elegantibus, sed admodum parvis, fere triangulatis, olivacei coloris, in ventre flavescens: ranis potissimum victitat. irritatus, mordet, sed vulnus facile curabile infligit. Postica parte instar subulæ acuminata hostem quoque suum ferit. superstitiosi Indigenæ strenue contendunt, fæminas suas steriles, reddi fœcundas, si aliquoties lumbis illarum serpentes hi affricentur.

GVON.

Accedit ingentis molis serpens *Guon* Brasiliensibus dictus, colore cæruleo. Velocissimus, cæterum innocuus, nisi quod admodum rapinus sit, & summus ovorum & volucrum helluo, sicut & ille niger *Guinpiaguára* dictus. Vterque enim tam velociter supra fastigia arborum feruntur, quasi in aquis natarent, & ibidem volucrum nidos depopulantur.

CAPVT VII.

Viperæ venenatissimæ, Iararácæ, & Ibiiáram, dictæ.

Diversæ Viperarum species nomine *Iararácæ* designantur, quarum maxima appellatur *Iarará-guáçú*, ultra decem palmos longa, quæ morsura grandiusculos protrudit dentes, alioquin buccis tectos, circa quos potissimum virus latet, qui

est humor crocei coloris, adeo potens, ut viginti horarum spatio homines de medio tollat. Vtinam vero noxium hoc animal minus prolificum esset, quia duodecim aliquando simul eniti fœtus ab Incolis accepi.

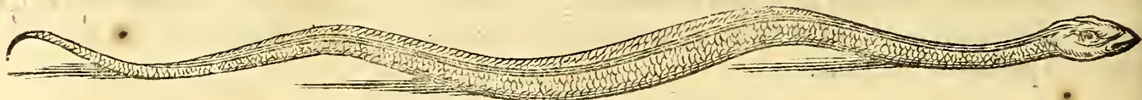
IARARA-COAPITI'NGA.

SEcunda species dicitur *Iarara-coapitínga*. testantibus Lusitanis, ipsa Vipera Hispaliensi venenosior; extremitas caudæ est alba, unde hoc nomen illi inditum: longitudinis est quinque vel sex pedum circiter.

IARARA'CÆ-MIRI'.

TErtia & minima, cujus longitudo dimidium cubitum vix excedit. Terreo colore, venis quibusdam in capite prominentibus instar Viperarum, & haud aliter quam illæ strident. Hæ *Iararácæ-mirí* dictæ sunt, id est parvæ. Omnes itaque hæ *Iararácæ* mole & figura corporis potius quam noxia qualitate differunt: inter eas muscum redolent adeo fortiter, ut dolorem capitis inferant; hoc tamen odore facilius ab hominibus horum gnaris, aut occiduntur, aut evitantur.

IARARAEPE'BA.

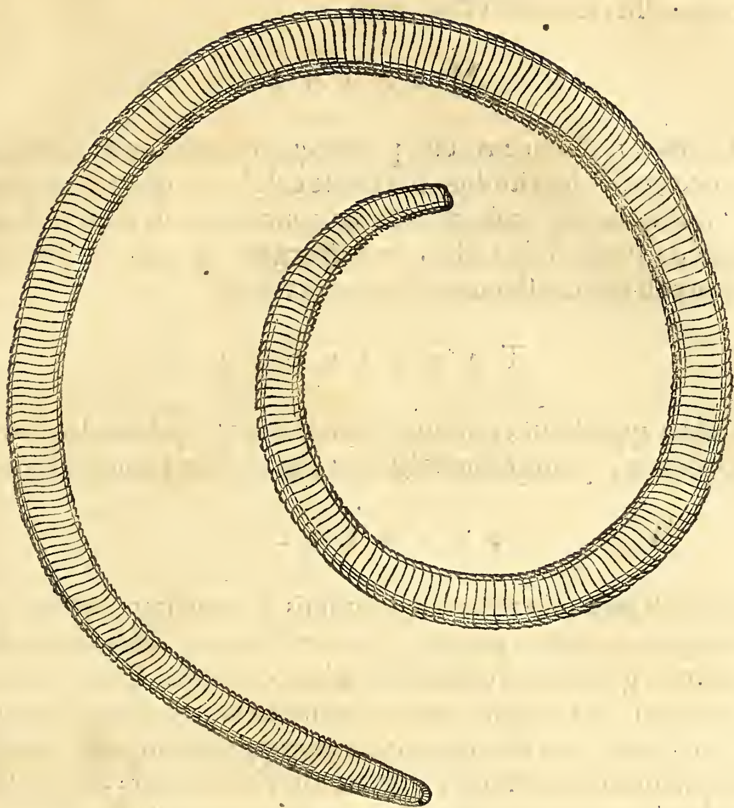
QVarta *Iararaepéba* nomen obtinet. (cujus solius Iconem exhibeo.) Huic linea rubri coloris, catenulæ instar, super dorsum & sub ventre discurrit, cætera fuscus aut cinereus. Ipsa fera postquam vulnus inflixit, à cute, cauda, capite, & interaneis repurgata, & in aqua radicis *Iuripéba*, cum sale, oleo, porro, semine *Imbira*, atque radice *Iaborandi* cocta, à vulneratis comeditur, magnoque illis solet esse præsidio.

Verum licet caro illarum (ex qua Trochisci illi notissimi de Vipera parari solent) usque adeo antidotalis, etiam in hisce regionibus sit habita, tamen hæ belluæ longe plures utique calamitates quam commoda humano generi suppeditant. Quippe morsu non solum virulento & sanie fervente lethalia vulnera infligunt; sed & Fel earum à Veneficis exemptum & minima quantitate propinatum, mortem affert, si non quantocius vomitus ex radice *Ipecacuanha* promoveatur, atque in instanti fructuum *Ananas*, Limonum, & herbæ *Caaçicæ* succis, reliquiæ subtilissimi veneni, per urinas & sudores protrudantur, moxque decocto *Carimá* spiritus resoluti revocentur & roborentur. Sed cum requisita hæc vix in tempore simul concurrant, plurimi succumbunt, sive ab illato, sive ab assumto veneno. Naturam tanti veneni sollicite hic inquirere supervacaneum puto, quia symptomata cum fervente sanie & sanguine, eorumque remedia id satis arguant; medicamina enim pleraque, licet cum manifesta caliditate conjuncta sint, tamen proprietate occulta venenum superare, ab aliis & me suo loco satis comprobatum esse puto.

IBIIA'RAM.

VIperam quam Brasilienses nominant *Ibiiáram*, id est, *Seignor de la terra*, vulgus Lusitanorum *Cobre çega*, vel *Cobre de dos Cabeças* vocat, quod duo capita videatur habere. Ipse Plinius, qui idem de eadem vipera testatur, aliorum relatu, deceptus fuit. Geminum, inquit, l. 8. c. 23. Amphisbænæ caput, tanquam parum esset uno ore fundi venenum. Salit enim in utramque partem retro & ante, propter costarum suarum in utramque partem mobilitatem, informis hæc vipera, & in gyrum quasi composita ex insidiis opprimit incautos. Adeo difficile est caudam à capite discernere: adde quod tam capite quam ore feriat. Non procul ab extremitate caudæ anum habet instar reliquorum serpentum. Minimi digiti crassitiem æquat, & longitudine vix sesquipedem. Color est albus, splendens instar vitri: annulis & elegantibus lineis notatur, coloris brunni aut aërei: oculos habet minimos & vix conspicuos; hærent in cute instar punctuli acu facti. Sub terra vivit, & illam fodiendo eruitur. Amat formicarum

IBIIA'RAM.

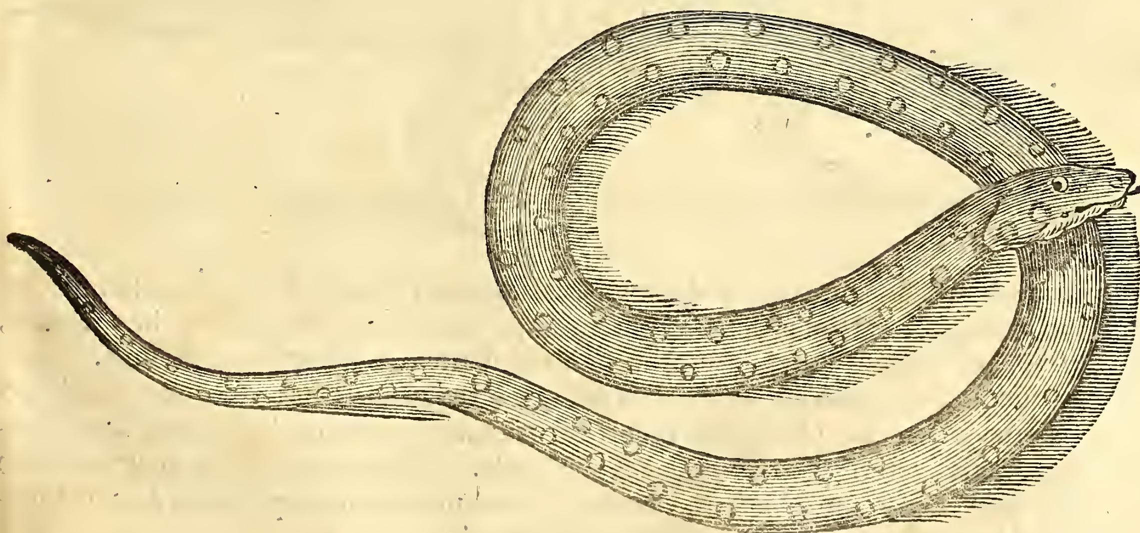
rum latebras, quas adeo persequitur, ut integras cohortes videas sua domicilia relinquere, & avolare quando alatæ factæ fuerint. Ejus morsu nihil est virulentius, qui cum insigni ardore à vulnere ad cor transit in momento; non tamen citra spem curationis existit, si supradictis remediis tempestive interius & exterius utaris. Quæ, quod nihil immutandum occurrit, toties repetere supervacaneum duco.

CAPVT VIII.

Quatuor Hydri, Amorepinima, Manima, Tareiboïa, & çucuriiú.

TAndem sequuntur Angues, amphibiorum more, modo in sicco, modo in lacubus degentes, ac proinde Hydri vel Natrices merito dicti, minus tamen Europæis perniciosi habentur. Irritati nocent, vulnusque facile curabile infligunt.

AMOREPINI'MA.

PRimus est *Amorepinima* circa sex pedes longus, cute fusca, maculis luteis interius, in ambitu autem brunnis. Etiamsi morsus ejus non usque adeo extimescatur, incolæ tamen

men ſecuritatis cauſa herbas *Nhambi* & *Caapiá* vulneri imponunt, atque vim veneni, ſi quod modo adſit, feliciter retundunt.

Maníma.

SEcundus *Maníma*, non nocens, cui, præterquam quod cutis admodum variegatis coloribus micet, ut pulchritudine ſua facile celebrem illum & formoſum Nili hydrum ſuperet, hoc quoque peculiare videtur conceſſum, ut dum in ſtagnis apricatur, tanto cum fulgore adverſo Sole radios de ſe ſpargat, ut cum admiratione in aſtantes homines & arbores Iridum inſtar undati reverberentur.

Tareiboía.

TErtius *Tareiboía* appellatur, quæ lutei eſt coloris, ſex palmas longus, ruricolis potius extimeſcenda, quod gallinas devoret, quam quod homini venenum inferat.

Çucuriiú.

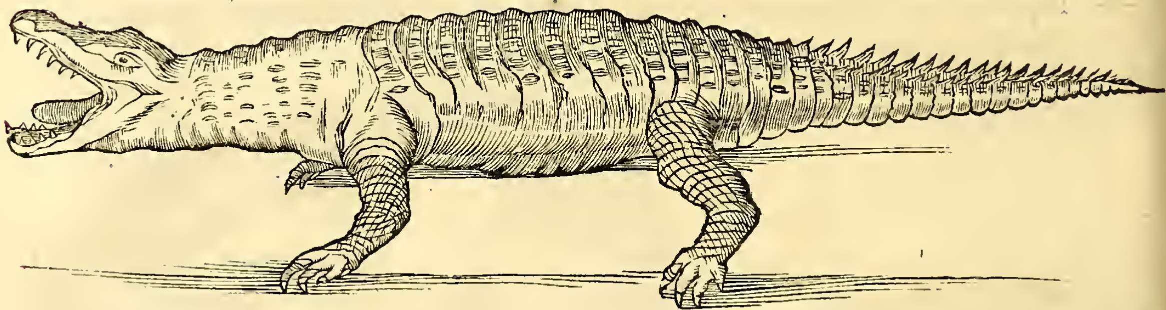
QVartus hydra eſt *Çucuriiú*, tantæ magnitudinis & voracitatis, ut cervos, capreas, imo infantes integros aquatum euntes deglutiat. Sicut in *Bahia de todos los Sanctos* juxta Braſilianum paguin, puerulis ad ripas ludentibus contigit. Cujus portentoſæ jacturæ ſocii aſtantes attoniti, convocant amicos, qui mox cultro armati in aquas ſe præcipitant, & feram onuſtam puero ſauciant interimuntque, quam aquis emerſam diſſecant, illæſumque fere infantem redimunt, quia ut alias dictum eſt, angues non adeo maſticando vel mordendo quam ſugendo prædam deglutiunt. Hinc facile eſt confirmare, animalia aquatica cum ejuſdem ſpeciei terreſtrium feritate & magnitudine certare.

CAPVT IX.

Iacaré ſive Crocodilus vulgo Cayman, & Teiú ſive Lacerti.

CRocodili in fluviorum, ſtagnorumque latebris degunt, Africanis & Aſiaticis Crocodilis ſimiles, ſed utique minores; raro ſex vel ſeptem pedum longitudinem excedunt. Hominibus natantibus inſidiantur rictu late diducto, acutiſſimiſque dentibus ingentia vulnera inferentes. Quæ vulgaribus remediis coaleſcunt, præſertim

Iacare' ſive Crocodilvs.

vero adipe ipſius animantis. Vulnerati pariter & non vulnerati Crocodilos ſummo ſtudio venantur, partim propter virtutem adipis, loco emplaſtri vulneri imponendæ, partim ob ipſorum teſtes, myrothecium redolentes, quos care divendunt. Omaſus quoque hujus *Iacaré* ſiccatus, & in pulverem redactus, contra morbos calculi exhibetur. Ova quæ plus quam viginti vel triginta ſubinde profert, nova Luna contegit arena, veteri vero effodit, edita jam prole. Gallinarum ovorum magnitudinem excedunt, nec ſolum à barbaris, ſed & militibus noſtratibus expetuntur & comeduntur. Idem de ipſa carne ejus albicante dictum volo.

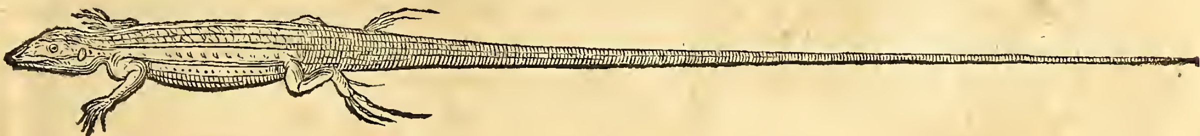
Fr. Ximenes obſervat remedia quæ ex glandulis illius ſub gutture poſitis, atque etiam è ventriculo, præparantur. Idem teſtatur, animal hoc, cum alio cibo deſtituitur, devorare

vorare lapillos, eosque sæpe in ventriculo illius reperiri semi-coctos, quorum pulvis haustus singulare remedium sit contra lapides qui in renibus hominum nascuntur.

Brasiliensis autem Crocodilus Æthiopibus & Nostratibus *Cayman* vocatur. Capite est compresso, superius firmissima testa munito. Oris hiatu amplo, qui longe ultra oculos aperiri potest; mandibulam superiorem movet, inferior est immobilis, (quod nulli animalium, nisi huic concessum testatur Aristot. de Animalibus) utraque autem dentibus acutis, nunc longioribus nunc brevioribus prædita. Linguam habet nullam, sed tantum membranam, quæ mandibulæ interiori interjacet, & linguæ figuram refert, quam tamen sustollere non potest. Oculos habet magnos, rotundos, pupilla nigra. Collum superius & dorsum tuberculis majoribus exornatis squamis vestitur. ultima caudæ medietas, firma pinna superius erecte stante, ad finem usque dotata est: qua inter natandum, more piscium se gubernat.

Elegans hoc amphibium à rapina satur, exilit è fluvio diebus æstivis, & ad ripam aperto rictu apricari amat. Quo avicula quædam advolans somnolentæ feræ dentes à prædæ reliquiis expurgat eodem fere modo quo Plinius l. 8. c. 25. de Nili Africano *Crocodilo* narrat. Cujus dormiturientis fauces Mus Indicus, Ichneumon dictus, repente intrat ventremque exedit, unde *Crocodilus* mox tantæ desidiæ pœnas dat crudeli morte. Hi vero Americani *Crocodili*, etiamsi immunes ab illo Ichneumone, non tamen evadunt barbaros sagaces, qui tunc per insidias opprimunt belluam satietate enervatam.

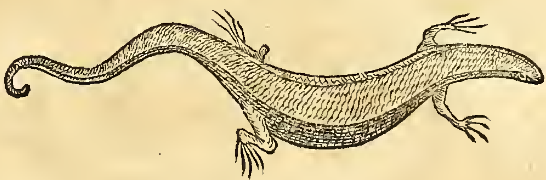
TEIV'.

IN tanta Lacertorum frequentia, silvas ædiumque rudera passim oberrante, unus atque alter tantum quoad hactenus constat, reperitur venenosus. Omnes nomen *Teiú* audiunt, & Philanthropi habentur.

Prima venenata *Çarapopéba* tres vel quatuor digitos longa. Figura corporis instar vulgarium Lacertorum, quatuor est cruribus & pedibus: in anterioribus quinque, in posterioribus quatuor habens digitos. Corpus totum est hepatici coloris cum albis notulis, in cauda autem albis lineolis, hinc inde etiam aliquid flavi mixtum. Oculos habet splendentes & quasi vitreos. Cauda est cæteris latiori & breviori. Velocissime movetur, prædasque per insidias venatur. Totus veneno turget, unde morsus illius admodum venenosus habetur: qui tamen ab assumptis & applicatis antidotis infra explicandis restituuntur.

AMERIÇI'MA.

SEcunda *Ameriçima* dicitur: Lacertulus tres digitos longus & pennam olorinam crassus: crura & pedes cæterorum Lacertorum similes, sed cauda brevior, & incurvata: ocellos habet nigros, corpus autem fere quadratum videtur. Totum dorsum squamulis vestitur leucopœis, latera, caput & crura fuscis, cauda vero cæruleis: omnes autem splendent, & ad tactum apprime sunt læves. Digiti in pedibus instar setarum porcinarum. Admodum venenosum est animalculum. Si devoretur à Fele, ventrem ejus inflat veneno, hostemque interimit suum. Cupidum est exsugendi sanguinem humanum, proinde in ædibus se abscondit, lucemque fugit: cum è contra cæteri innocui Lacerti perpetui sint apricatores. Referunt, fœminam semel tactam ab hoc Lacerto, vel solum indumentum, nunquam postea concipere, à me autem nondum compertum, quapropter fides sit apud incolas.

Plaga ab hisce noxiis Lacertulis illata, dilutam fœtidamque saniem effundit cum tumore livido, cardialgia, torminibus, ac magnis cruciatibus. Peculiare huic malo antidotum nondum est inventum. Quapropter hæc aliaque communibus alexipharmacis tam exoticis quam indigenis, exturbanda sunt.

Quia nunc sermo incidit de Lacertis, unicum addam de eorum natura in genere, quod

quod cum meo Markgravio observavi. Verissimum scilicet esse quod Plinius l. 11. c. 50. testatum reliquit, caudas Lacertorum ex parte amputatas renasci, sed integre abscissas non renasci, contra Scaligerum. Coire volens mas leni morsu adprehendit fœmellæ cervicem, paulo post ad latus se inclinat; & fœmina propriam caudam sursum levando admittit marem, qui pedibus complectitur corpus ejus à tergo. Ex ovis, quæ utcunque pisi sunt magnitudinis, fœtus sponte excluduntur; iis enim leviter tantum terra tectis non incubat, sed Solis calori ea relinquit.

Illi autem qui *Taraguira* & *Tejunhana* dicti & ubique frequentissimi, pedalis sunt longitudinis, cauda longissima: velocissime nutantes capite quando aliquid vident, celerrimeque currunt: imprimis tum cum vident hominem dormientem, cui Serpens, aut aliud venenatum animal lædendi causa appropinquat, illumque expergefaciunt, ne sauciet ur. Ita ut hi non minus philanthropi, quam prædicti illi misanthropi nomen mereantur. Præterea tanta sagacitate & pernicitate muscas, vermes aliasque prædas venantur, ut nulli animalium fere cedant: absoluto hoc opere diurno non tamen plane requiescunt, sed integras noctes inter se, continuo strepitu vocibusque inconcinnis transigunt.

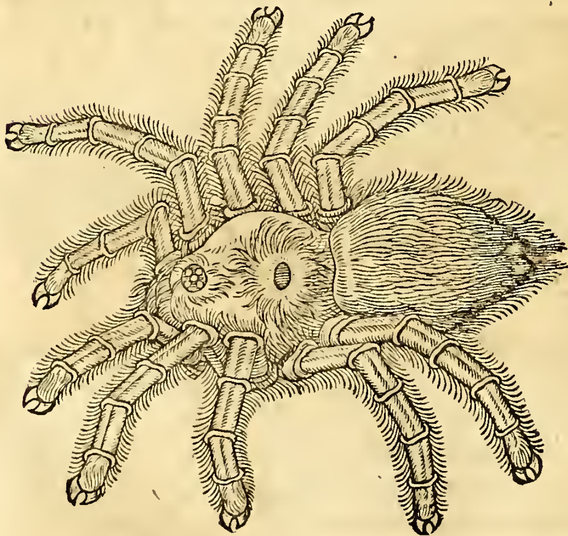
Cæterum antequam finiam Lacertorum historiam, non prætereundum puto quod in illorum dissectionibus (grandiorum imprimis, quorum mentio facta in l. 3. de Alimentosis) comperi; pulmones scilicet admodum capaces & magnos iis concessos, respectu suæ conformationis. Quasi Natura prærogativam voluisset concedere hisce animalculis ad aliquot menses aliquando à cibo & potu sese abstinentibus, ut rorem & auram, quibus perpetuo vesci amant, tanto liberius accipere & acceptam recondere possent. Eodem fere modo gulam & ventriculum justo majores aliis rapacibus animalibus in suum commodum concessos vidi sæpissime.

CAPVT X.

Araneæ magnæ, & parvæ, Nhamdú dictæ.

ARaneis vulgaribus diversæ figuræ, coloris & magnitudinis telam more nostratium facientibus, non destituta est Brasilia; qui ab Indigenis communi nomine *Nhamdú* appellantur. Horum maximam partem prætereo, illósque tantum exhibeo quibus à natura peculiare quid concessum est. Inter eos maxime celebris & notatu dignus ex Phalangiorum genere qui *Nhamdu-guaçu*, hoc est, Araneus magnus dictus, quia respectu cæterorum stupendæ est molis (forte ejusdem cujus Plinius meminit in Indiis conspici magnitudinis Passerum) & more avium in ruderibus & veterum arborum concavitatibus nidificat. Corpore est bissecto pilis molliusculis nigris cooperto, quibus nudatur posterior corporis pars, quando senescit, manetque depilis cutis ex albo incarnata, quam integram certis temporibus deponit nova subtus generata. Capite caret speciali, ocellos habet splendentes, in anteriori corporis parte supra os positos, ad cujus latera ex quadam prominentia bini dentes unguiformes semidigitum longi ex nigro splendentes emergunt, qui auro inclusi pro dentiscalpiis usurpantur atque in dentium doloribus à multis in pretio habentur. In medio dorso versus anteriora foramen habet umbilicale pilis circumdatum, nullius quod sciam usus. Crura illi sunt decem quinque internodiis divisa, in extremitate corniculis nigris curvis bissectis prædita. Insectum est admodum longævum & inediæ patientissimum. Memini illa ad aliquot menses capsulis inclusa à muscis quibus vesci amant abstinuisse.

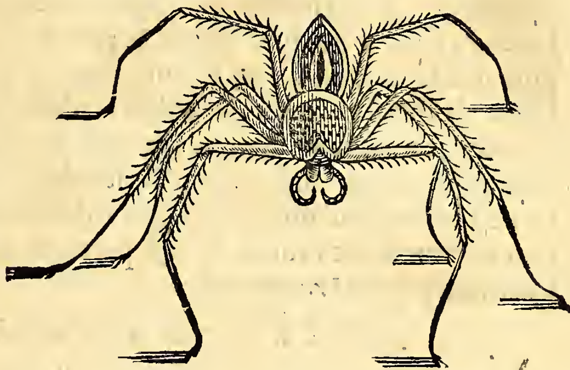
NHAMDV' I.

Proces-

Processus duo juxta se positi prope anum protuberant, quibus nent & retia capacia conficiunt, licet rarius, eodemque ordine, ut cæteræ omnes Araneæ, stamen, tramam, texturam, medium & cubile designant; exindeque omnes illas celebres sapientiæ & astutiæ actiones solito more exercent, de quibus morales Philosophi tot prodiderunt. Aversis clunibus copulantur & Venerem absolvunt. Ova sub ventre portant. Caute sunt apprehendendi, ob veneni liquorem, quem primo attactu spargunt, qui si oculum feriat, totalem visus ablationem minatur. Pili quoque venenosi cutem humanam, sicut Erucæ pili solent, vrunt. Irritati venenatum aculeum infigunt, ita tenuem, ut vix conspici possit. Hinc tumor lividus non sine cruciatu multoque dolore exsurgit. Nonnunquam ratione partis percussæ & symptomatum supervenientium malum adeo exasperatur, ut incurabile reddatur, omnibusque remediis applicatis prorsus refragetur. Proinde ratio habenda ut vulnus dilatetur, scarificetur, cauterisetur, si pars læsa severa hæc remedia non ferat. Cæteris medelis præferetur Cancer *Aratu* præparatus eodem modo sicut in Capite de pisce *Guamaiacu* dixi. Adeo Cancri marini ac fluviatiles peculiares vires antidotales videntur præ se ferre etiam nunc, de quorum utilitate tota erudita olim antiquitas tot prodidit.

NHANDIV II.

ARaneus secundus, magnitudine nostrates longe superat, licet præcedenti multo minor sit. Corpore est bisecto: parte priori est pisi ordinarii, posteriore vero fabæ formis & magnitudine. Corpore toto & cruribus est pilosis instar holoserici fusci detriti, intercurrentibus superius maculis nigris. Ab utroque latere quatuor longis tenuibus præditus cruribus tribus internodiis divisis. Anterius duos semilunatos propedes habet exiguos loco promuscidis, quibus apprehendit. His succedunt duo denticuli nigri splendentes acutissimi, more præcedentis magni Aranei. Hi quoque exuvias certo tempore deponunt, dentibus ipsis adhærentibus, ita ut cutis exuta Araneum ipsum repræsentet, nam solum inferius finditur, ubi Araneus, nova cute recuperata, exivit. Cæterum coëunt, texuntque, & ova portant, ut major ille, fœtus in orbiculari folle sub ventre progenerantes: cum in ædibus frequenter reperiantur, multoque veneno turgeant, sedulo à venenato illo liquore cavendum, cum non multo minora symptomata adferat quam prioris magni. Proinde ad eadem remedia refugiendum est, quæ supra enarrata sunt.

NHANDIV III.

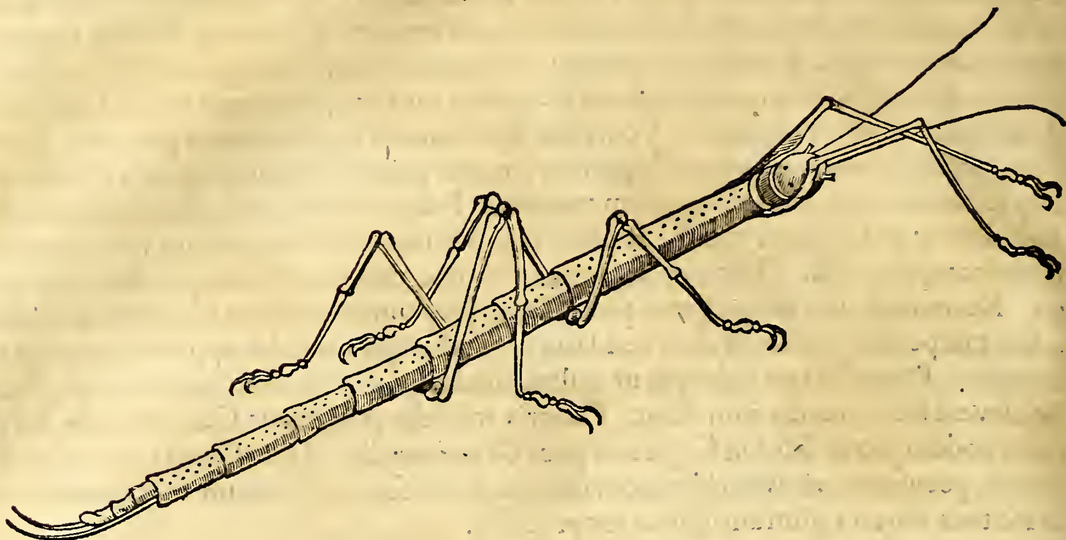
TErtius Araneus egregii splendoris est, cui quasi facies humana sculpta, & ex argenteo videtur obducta, sicut ex apposita figura liquet, quam pro corollario ob elegantem & insitatam formam apposui, quia de peculiari indole, bona vel mala, nihil mihi compertum est.

CAPVT XI.

Varia Insecta noxia, Arumatia, Iapuruiá, Tataurana, Ambuá, & Scorpio.

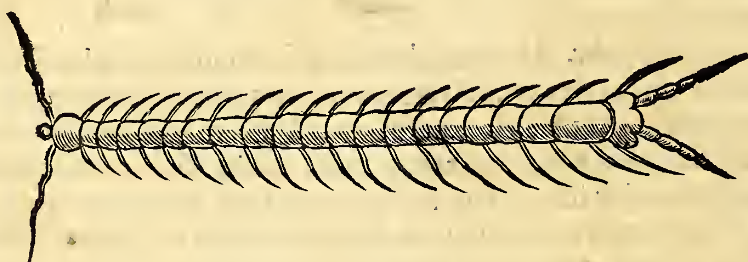
REstat, ut quæ circa cætera noxia Insecta mihi innotuerunt, perstringam. Primo occurrunt varia *Arumatiá*, quorum majus hoc homini nocere deprehendi. Septem digitos est longum, & fere minimum crassum, capite obrotundo, ocellis prominulis, duobus corniculis longis seu pilis. Crura habet sex; corpus internodia duode-

ARVMATIA'.

duodecim; prima junctura est capitis & corporis; mox sequitur alia, in quam & capitis junctura in duo brachia, quibus & pedum loco utitur, adnexa sunt; tertia junctura longius ab hac distat, habens & duo crura; quarta itidem par crurum tenet: Corpus denique desinit in acumen, & habet aculeum, quem quasi in vaginam recondit. Color ligneus. Tuberculis quoque parvulis corpus scatet, præcipue inter brachia & secundum par crurum. Si hominem feriat aliquem, tremorem excitat in toto corpore: non facile autem alicui nocet, nisi quis manibus premat aut pedibus. Dolorosus ille tremor sedatur facile radice *Mangle* parti affectæ applicata, tum quoque inunctione olei fructuum palmæ *Vrucuri* dictæ.

IAPVRVCA' I.

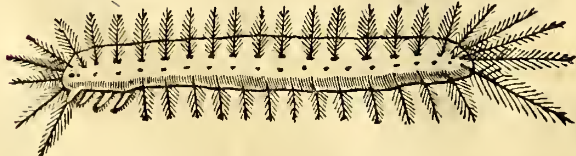
VAriæ quoque Scolopendræ, Brasilianis *Iapurucá*, Lusitanis *çeniopta*, Belgis **Duysentbeen** / dictæ. Insectum hoc quatuor circiter digitos longum, plurimas habet juncturas, obscure flavi & in conjunctionibus nigricantis coloris: in quolibet latere viginti pedes: caput compressum, latiusculum, fuscum: cornicula duo: sub ore duos dentes instar forcipis. Cauda illius est furcata, & desinit in duo quasi cornua. Admodum frequentes sunt in ædibus, & valde venenosæ sunt bestiolæ, supra enarratis remediis curandæ.

IAPVRVCA' II.

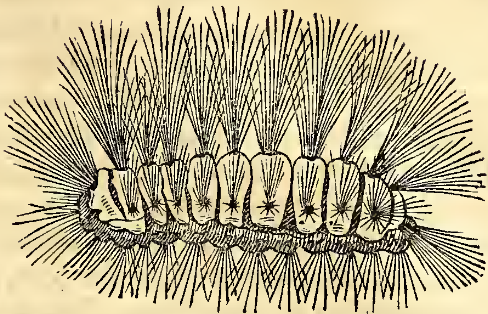
HIs annumeratur & alia Millepedæ species frequentissima, multis sectionibus nigris & flavis constans compressis, capitulo parvo cum duobus incurvatis corniculis breviusculis, cruribus exilibus innumeris.

TATAVRA'NA & AMBVA.

CEntipedes hirsuti duo arcuatim repentes, *Tataurána* & *Ambua* Brasil. *çentopéa* Lusitanis dicti, interque Erucas habiti, ad venenatorum ordinem referuntur. Sicut Scolopendræ ædes; ita hæ silvas perreptant, olerumque hortensium frutices non solum, sed & homines infestant. Prior duos digitos longus & majori penna anserina crassior, teres sive cylindricus, nigerrimus capitulo splendente nigro & maculas majusculas albas habens, in lateribus ordine positas: pedes octo, satis crassos, sed breves nigerrimos. Totum corpus pilis duriusculis eleganter flavis vestitum est, constantibus substantia instar setarum equinarum.

AMBVA'.

ALtera, ut ex figura apparet, obesiore sed breviore est corpore, eoque miris juncturis diviso, pilis undiquaque elegantioribus & majoribus, plumarum more copulatis. Si Vermes hi cutem humanam attingant, urunt instar ignis. Omnes denique Erucæ uridam vim habent, cutique deglubendæ & vesicis excitandis aptam.

Scorpiones Europæis externa figura sunt similes, licet non æque noxii, proinde ictus eorum, curatu minus difficiles. Adeo ut hisce Scorpionibus idem fere attribui possit quod Mathiolus de iis qui in Tridentinis regionibus reperiuntur testatum reliquit, scilicet illorum puncturas levissimas esse & non lethales.

Quapropter cum horum insectorum natura, vulnerumque curatio ab Auctoribus passim ante me traditæ sint, nec quicquam ad illustrationem ulteriorem occurrat, acquiescam. Quippe solum oleum, quod eorum viventium qualitates absorbuerit, contra morsus cum successu applicatur.

CAPVT XII.

Copueruçú sive Vespæ, Marigúi, Nhatiú, Mberóbi sive Culices, Tunga sive pedum Vermiculi, & Iatebúcú sive Ricini.

INfestissima Vesparum examina in arboribus nidificantia, non armenta solum, sed viatores aufugientes persequi amant; imo turmis equitum non parcunt irritata. Quibus ob corporis magnitudinem diversam & coloris discrepantiam varia nomina ab Indigenis sunt imposita. Omnium maximæ in cavitatibus arborum nidificantes *Copueruçú*, quibus succedunt *Vruperána*, deinde *Aiçáva* nigri & parvi, ut & *Tupeiçava*, nigri quoque & omnium minimi, qui duo posteriores horrende pungunt præ cæteris. Omnes uno nomine *Mariposas* vel *Maribundas* Hispanis appellati.

COPVERVÇV'.

Nidus minorum Vesparum (cujus iconem exhibeo) est plus quam majoris ovi oloris magnitudinis & formæ, sed levissimi ponderis. Exterius obductus villosa, tenui & tenaci materia grisei coloris, qua avulsa apparent tres quatuorve tabulæ parietibus distinctæ, ex meris cellulis ro-

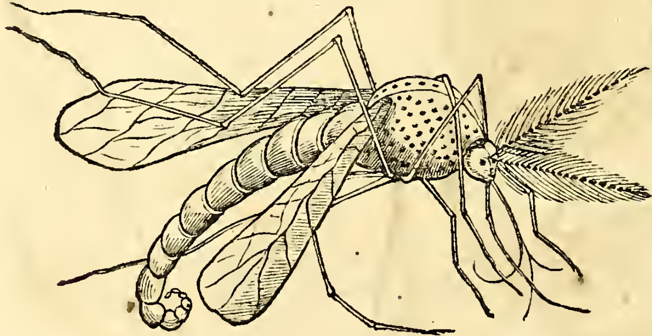
tundis egregie fabricatæ, & more parvi apiarii concinnatæ. Quibus reconditum melligineum humorem haud facile quisquam impune attingit, quia Crabrones vix patiuntur se irritarier. Vnde quoque fit, ut de harum coitu, deque materia, ex qua generentur, nondum satis perspectum sit. Idem ille nidus quem in ramorum extremitatibus fabricant, in medicinam receptus est, atque contra frigidos affectus, interne, sed externe potissimum adhibetur, sicut nidus Hirundinum. Magnitudine inter se variant, sed figura Europæis Vespis haud dissimiles sunt, Crabronibus atque Oestris omnibus infensiores. Easque ejusdem putem generis esse, cujus Aristoteles meminit non in terra sed in arboribus nidificantis. Cum nihil ex floribus hauriant sed animalium carnes tantum petant, facile erit has à Vespis vulgaribus & Apibus discernere, quod hæ carnem fugiant; illæ flores & carnem quoque petant. Noxia hæc insecta velocissima, ipso eodemque momento, quo insultant, aculeo rigidissime faciem petunt, atque mox avolant. Vnde atrocissimus dolor cum ardore summo exsurgit, duratque ad horas, manente rubore & elata cute. Vix ullum satis præsens tam immani cruciatui existit remedium conveniens, quod pars eorum balsamis indigenis, atque refrigerante quodam unguento de *Imbaíba*; pars cauteriis potentialibus, calorem extrahendo præstat.

MARIGVI'.

INter Culices noxios qui maxime familiares, & ab omnibus pariter incolis ob morsum extimescuntur, sunt *Marigui*, *Nhatiu*, & *Mberobi*. Horum quidem *Marigui* omnium crudelissime affligunt, sed adeo exigui, ut tactus sensu potius quam visus percipiantur. More aliorum Culicum gregatim volitant, atque rarius apparent, nisi summa existente malacia, idque vespertino tempore potissimum, circa fluviorum ripas inter paludosas illas arbores *Mangues* dictas, hærent. Novi- & pleni-lunio potissimum, raro interlunio vagantur. Merito ab omnibus pariter incolis extimescuntur hæc insecta molestissima; quippe adeo exercent & lancinant agricolas, ut non solum membra eorum nuda, sed & vestita morsu doloroso infestent, acuumque mucrones referant. Scapha fluvium lento gradu ascendentibus mecum Hispanis, adeo intumuerat, vesicisque ac rubore conspersa erat nobis facies, ut à familiarissimis ne quidem dignosceremur amicis. Æthiopes jussu domini sui palo affixos, perque integram noctem (mirum supplicii genus) relictos, postridie, ex meris doloribus & morsuum cruciatibus delirio captos memini.

NHATIV.

Nbatui

SEquitur nunc secundum Culicum genus *Nhatiun* præ cæteris quoque molestissimum, Lusitanis *Mosquito Pesni-longo*, nostratibus **Lang-been** dictum quod longitudine pedum imprimis præcedentes Culices superat. Monitum tamen volo lectorem hanc effigiem *Nhatiun* sicut & aliorum minimorum insectorum sextuplo esse majorem quam bestiola viva, ac proinde per Megascopium esse depictam sine cujus ope impossibile erat subtilissimas conformationes & articulationes novisse. Capite est parvo, obrotundo, cui duo cirri ab utroque latere oculorum pilis longis ordine decorati, adstant. Corpore est elliptico ex flavo & nigro undato variis sectionibus diviso, in extremitate Scorpionum more incurvato, alis duabus magnis, cruribus sex, tribus internodiis divisis: Totum insectum vestitur pilis subtilibus brevibus flavescentibus, variegatum maculis undatis, obscure flavis. In extremitate rostillo longo tenui sanguinem exsugit, pungitque acerrime, etiam per linea vestimenta dolorosum pruritum excitans. Noctu potissimum in palustribus & maritimis locis gregatim vagatur sicut præcedens *Marigui*; sed ab eo differt, quod hic molestiam simul magnam pariat dormiturientibus tinnula sua voce; tum quoque non igne aliave re se abigi patitur, nisi solummodo fumo accensi fimi bubuli exsiccati.

Tandem tertium genus Culicum restat describendum, quod *Mberobi* dictum diversæ est

eſt magnitudinis, adeoque profunde pungens, ut aculeum vulneri infixum relinquat, iſque mox corrupta parte læſa tranſmutetur in inſectum huic *Mberobi* ſimile, habens ſex crura, quorum ultimum par longiſſimum. Cornicula duo in capite, alæ quatuor variegatæ. Tota muſca viridis eſt cum aureo mixti, in fronte ſapphirini coloris. Oculi nigri corniculares.

Aliud denique mirum genus vermiculi ex ſubſidentia aquæ pluvialis naſcitur, quod de ſubito depoſitis exuviis alatum prodit, longis pedibus & culicum præcedentium more homines & pecora infeſtat.

Idem faciunt culices *Çaúa*, *Taturána*, *Ietinga*, *Pinu*, *Niguas*, & alii, quos enarrare tædioſum foret.

Peregrinantes noctu ſive per loca littoralia, ſive per illa nemora quo defatigata aura marina vix pertingit, præſentiorem cautelam non amplectuntur, quam ipſum ignem integroſque rogos: tum quoque Balſamum *Copaíba* & *Cabureíba*, quibus membra nuda inungunt. Ante horam unam atque alteram tumores & puncturæ evaneſcere ſolent, modo non nimia frictione vel frigidæ aſperſione irritentur partes læſæ. Dolores apprime ſedantur muccagine Cardu littoralis, tum & arborum *Samouna* & *Imbaíba* ac herbæ *Paiomirioba*, cæteriſque ejuſdem generis ſuccis inſpiſſatis, qui frigida & anodyna qualitate pollent.

Braſiliani parvis Cicindelis ſplendididiſſimis, non ſolum ad noctis tenebras illuminandas; ſed ad fugandum quoque moleſtiſſimum hoc genus culicum, utuntur. De quarum indole & lumine mox ex profeſſo dicetur.

TVNGA.

MInutiſſimis Inſectis quæ Luſitan. *Bicho*, Braſil. *Tunga* dicuntur, pleræque Regiones Americanæ obnoxiæ ſunt. Sæpe cum pruritu, raro cum dolore, pedum digitorum extremitatibus innaſcuntur. Maximopere infeſtant præ cæteris eos qui nudis pedibus loca arenoſa perambulant; in quibus utpote calidiſſimis vivere amant inviſibiliter, fugiuntque pavimenta lithoſtrata. Initio in cute exteriori aliquandiu latitant. Mox ingenti cum pruritu, præcipue circa plantas pedum, imo & manuum, cutem ſine noxa penetrant, inque ea ſe recondunt. Nihil cum Guineenſibus vermiculis commune habent, qui longi, lati & albicantes, chordarum ſpeciem referunt. Hi vero exigui intuſque paulo profundius occultati & veſicula orbiculata incluſi, nigricantes apparent, eoſque per megaſcopium explorare oportet; ſecus enim ne à lynceo quidem exacte ſatis perſpici poſſunt. Tandem ubi ad juſtam magnitudinem, quod eſt circa triduum vel quatriduum, excreviſſe compertum fuerit, tunc maxime de exciſione cogitandum, quod ſolius aciculæ aut argenteæ cuſpidis beneficio, à Braſiliano aut Æthiope, facillimo negotio fieri conſuevit. Ea ſolum adhibenda cautio, ut vermis folliculo pellucido & rotundo incluſus integer eximatur, antequam ſobolem progeneret innumeram, quæ unguibus icta lendium modo crepitant. Rupto enim ſponte folliculo nova parti vitiatæ exſurgunt ſymptomata; imo vicinas illæſas inficiunt. Et tunc quidem non minus calamitoſi, quam illi in Guinea habentur, adeoque gangrænam ipſam intuliſſe memini, ut pedum digitos amputare non ſemel neceſſe fuerit. Videre mihi contigit in Noſocomio, cutem in calce pedis calloſam, ſub qua innumeri latitabant vermiculi, militibus penitus fuiſſe reſectam. Remedium quo præcautionis gratia Luſitani æque ac Braſiliani inungunt plantas & digitos pedum, eſt mordaciſſimum illud oleum glandium, qui pomis *Acaiu* adnaſcuntur. Quod quidem oleum ſit extractum ex immaturis & crudis glandibus; nam ſi maturuerint, qualitate uſtiva fere caret, nec huic affectui remedium præbet. Lachryma flavæ arboris *Camacarí* dictæ admota eidem malo prodeſt. Quod ipſum quoque gentem nauticam pice navali præſtare videmus, ut & piſcium pinguedine, à cujus fœtore fugantur vel moriuntur.

IATEBVCV'.

IAtebucú Braſil. κρότων Græcis nuncupatur, beſtiola fœda; lentis magnitudine, ſubrotunda, plane compreſſa, cute punctulata ſeu tuberculata, cum lurido clypeo triangulari in dorſo. Coloris eſt hepatici, octo cruribus prædita, capite prominente qua-

dratæ figuræ, roſtro longo tereti, quo in quacunque parte corporis ſugendo ſe ingurgitat, ac inſignem ibi excitat pruritum doloroſum, ita ut ex cute vi extracta per aliquot dies eo loci ſanies profluat & vix quindecim dierum ſpatio vulnus licet exiguum reſtituatur. Omni fere anni tempore vigent, & peregrinantes imprimis ſi humi conſideant, vehementer exercent. Poſtquam autem parti alicui adhæſerunt, brevi grandeſcunt turgentque, mox à paucis diebus nimia ſatietate dehiſcunt, ita ut ea Plinius merito inter turpia animalcula appellarit, quorum ſaginæ finis, mors ipſa eſt. Noſter hic *Iatebucu* ſive Ricinus Americanus, licet ejuſdem cum Reduvio generis, ab eo tamen potiſſimum differt, quod ſolo ſanguine vivi animalis delectetur: à cæteris autem Inſectis diſcrepat, quod licet ſanguine affatim repletus, excrementi tamen exitu deſtitutus ſit. Idem quoque in Europa ab aliis ante me obſervatum eſt. Nec prolem gignere, nec ab aliis beſtiolis gigni animadvertere potui. Sed ex putri quodam humore inter herbarum folia naſci crediderim. Vulnuſcula in cute humana ab iis illata, oleis & ſuccis anodynis, atque balſamis nativis ſupra enarratis curantur.

CAPVT XIII.

Andira ſive Veſpertilio, Cupiæ ſive Formicæ, & Memoa ſive Cicindela.

SVnt denique in tota Braſilia, præſertim in ruderibus, ut & in Palmis nuciferis Veſpertiliones majores & minores, hos appellant Braſilii *Andira*, illos vero *Andiraguacu*. Majorum corpora columbas æquant Europæas, vocanturque Veſpertiliones cornuti, præpingues, cinerei coloris, mollibus & longioribus pilis, auribus latis;

ANDIRA.

in ſingulis pedibus habentes quinque digitos, acutis unguibus armatos. Dentes candidi, & ſupra naſum corpuſculum, ejuſdem cum auribus longitudinis, ſatis grande, ex materia qualis illius rictus, flexile ſeu mobile. Alarum magnitudo ſemipedem ſuperat. Miræ ſane conformationis eſt animal (ut verbis Scaligeri utar) bipes, quadrupes, ambulans non pedibus, volans non pennis, videns ſine luce, cæcus in luce, extra lucem luce utitur, in luce luce caret, avis cum dentibus, ſine roſtro, cum mammis, cum lacte, pullos etiam inter volandum gerens. Omne genus animalium appetunt, eorumque ſanguinem exorbent. In præfectura autem *Maranhan* eſt genus quoddam Veſpertilionum, quod de nocte, dormientium hominum pedes veſtibus denudatos adoriuntur: & roſtro vulnerant, humani ſanguinis exſugendi cauſa: morſus tam levis & ſubtilis eſt, ut non perſentiſcant illum vulnerati, antequam lectus ſanguine perfuſus, indicium vulneris faciat: tanta copia ſanguinis à venenato morſu effluit, ut difficulter ſiſti poſſit; adeoque evidens vitæ periculum dormientibus adfert niſi prædictis internis & externis remediis opem ferant. Imprimis autem omnes paſſim Incolæ vulnera hæc curant lotione aquæ marinæ fervidæ, tum quoque cineribus calentibus, vel tandem uſtione, ſi ſanguis non ſiſtatur. Veſpertilionum linguam & cor inter primaria ponunt venena: ſed an guſtata ejuſdem naturæ veneni ſint, cujus Canis rabidi, hydrophobiam inducentis, ſicut graviſſimi autores de eo teſtati ſunt, à me nondum compertum eſt.

Vide Carolum Cluſium Exot. l. v. c. 1. qui ex Oviedo teſtatur, ejuſdem generis Veſper-

ſpertiliones reperiri pingues; quibus aquæ ferventi immerſis & excoriatis Incolæ in Inſula D. Ioannis veſcuntur, quia Paſſeribus non minus albi ſunt, nec minus, ut aſſerunt, boni ſaporis.

Formicæ alatæ Cupiá, & non alatæ Tapiiaí dictæ.

Immenſa Formicarum agmina, proh dolor, Braſilia, eaque diverſæ ſpeciei producit. ut enim quædam Europæas magnitudine æquant; ita plurimæ triplo iis majores atque omnivoræ ſunt; nam piſces, carnes fruges & fructus (exceptis acidis à quibus ſolis abſtinent) quin & venenata Inſecta, Scorpiones, Scolopendras, Glires, & ſimilia impune depaſcere: mox velociſſime vel avolare vel terram Talparum inſtar fodere & ſubterraneis non parcere Satis, teſtis ſum oculatus. Verum ut merito his Inſectis ſupra narratis & ipſis quoque agricolis formidabiles; ita & illæ viciſſim ſuos extimeſcunt hoſtes, ſcilicet plurimos Serpentes & imprimis quadrupedia illa *Tamendoá* quæ iis perpetuo inſidiantur, integraſque myriades deglutiunt, ut alio loco probavi. De miranda earum indole & œconomia, deque condendis ſemitis & aggeribus cavernoſis, dicere nunc ſuperſedeo, quia in tractatu de Aëre, Aquis & Locis, ſatis ſuperque de iis egi.

Formicæ autem hæ non ſolum magnitudine & colore, ſed ſi per megaſcopium rite examinentur conformatione partium quoque inter ſe differunt: imo earum aliquæ ſpecies, certo tempore alas acquirunt eaſque poſtea rurſus deponunt. Quod à paucis autoribus obſervatum eſſe reperio, neque ipſe Mouffetus ſagaciſſimus Inſectorum indagator, amplam licet dederit Formicarum deſcriptionem, meminiſſe videtur Formicarum volantium. Ex earum cadaveribus Vermiculi naſcuntur, qui mox in alatas Formicas prioribus ſimiles faceſſunt, quaſi illud quod ex alterius corruptione generetur, non diverſum, ſed ſimilem ſubinde vultum contraheret. Inter alatas quibuſdam *Cupiá* nomen à Braſilianis inditum. Muſcis ſunt æquales, corpore biſecto tenuiſſimoque ligamento copulato. Alis quatuor tenuibus & tranſparentibus, quarum poſteriores duæ minores anterioribus, aliquæ ſpadicei, aliquæ obſcure flavi ſunt coloris. Ocellis parvis, nigris, capite fere triangulari, cui duo gracilia cornicula longa impoſita, forcipeſque duo exerti pro dentibus. In anteriore corporis ſectione quæ piſi eſt figuræ & magnitudinis, ſex apparent crura tribus articulationibus conſtantia. Poſterior ſectio corporis major eſt anteriore, quam multi in cibum præparant & comedunt. Totum Inſectum minutulis pilis brunnis cooperitur. Alia præterea datur grandis ſpecies *Tama-ioura* dicta digiti articulum adæquans. Quarum etiam clunes diſſecantur & friguntur pro bono alimento.

Formicæ autem *Tapiiái* alis deſtitutæ, aliquæ prægrandes, corpore tripartito, atro, ſplendente. cætera corporis membra præcedentium Formicarum fere ſimilia, exceptis oculis qui multo majores ſunt, quippe totum caput nihil aliud apparet, quam duo oculi magni ſibi invicem appoſiti.

Atque hæc de grandioribus Formicis tantum breviter dicta velim, quarum noxias vel proficuas qualitates noviſſe conducit. Inter quas illæ quæ *Taioques* dictæ peſſime mordent.

Morſus earum ruborem, tumorem, pruritum, deinde acrem dolorem & ardorem inferunt. Qui emplaſtro ex ipſis Formicis præparato, partique dolenti applicato, ſanantur, ita ut hæ Formicæ more Scorpionum ſuis morſibus pariter medelam cum malo afferant. Sed ne quis opinetur hæc animalcula (infeſta licet adeo humano generi) nullis malis internis opem ferre. Præterquam enim, quod veſca ſint toſta, ut ſupra monui; tum quoque æque feliciter urinæ difficultatibus ſuccurrunt ſi aſſumantur, ac de Aſellis ſeu Millepedis Europæis obſervatum eſt. Ita ut ex Murmecia, diverſa remedia reſultent, quæ non ſolum ab his barbaris, ſed ab erudita antiquitate admodum celebrata ſunt.

Memoá.

Memoa Latinis Cicindela, Noſtratibus **Ligt-mugge**. Quoniam multi de nobili hoc Inſecto multa miranda teſtati ſunt, ego pauca tantum notatu digna de Cicindela ſive Noctiluca inſerenda putavi. An Veneris faſtidium adferant ſi aſſumantur, hic à nemine hactenus compertum eſt: ſicut Rhaſis, Albertus, Benedictus, aliique de ſuis Cicindelis teſtati ſunt. Veteres Græci ac Latini à noviciis autoribus diſcrepant non ſolum circa eorum nomina, generationem & conformationem; ſed imprimis circa naturam atque ſitum tanti luminis. Ego miſſis variarum opinio-

num ſalebris, quibus multa ſuperſtitioſa videntur intercurrere, aperiam quid mihi de Braſilienſi noſtra conſtet.

Beſtiola hæc exigua, granum cucumeris æquans, nigricantis eſt coloris, corpore oblongo in duas partes æquales ſecto. Capitulo admodum exiguo, in quo globuli nigri apparent Gagatis ſplendore, qui oculorum vicem ſupplent. Ori aſtant quatuor tenacula, & duo barbæ pili. Crura habet ſex piloſa, ſingula tribus internodiis diſtincta. Alas duas, ſub quibus verſus caudam in utroque latere macula apparet magnitudine ſeminis papaveris, rotunda, alba, ſplendens; ex quibus lumen emittit, imprimis noctu, facitque pro lubitu has maculas thalaſſini coloris ſplendidiſſimi. Poſt hos ignis focos corniculum eſt exiguum flaveſcens, vergens verſus poſteriora, quod vix niſi Megaſcopii beneficio conſpicitur.

Albæ maculæ ſupra enarratæ inter volandum tam mirabili ſplendore fulgent, ut quaſi ſcintillæ igneæ per aërem volitare videantur: ad illud Politiani,

Inde opus integrant, donec ſub nocte coruſcent,
Flammigeræ parvæ ſtellanti luce volucres.

Ita ut mihi non tantum peregrinanti illud lumen, ſed & militibus primo illius inſuetis, terrorem injecerit, metu hoſtis inſidioſi cum ignitis fomitibus poſt carecta latitantis: cum tamen idem lumen mox aſſuefactis ſolatio fuerit nobis in deſertis noctu errantibus, quod lucernarum vicem ſuppleverit, adeoque, lunæ & ſtellarum ſplendore jam per imbres & nubes ablato, harum tamen fulgorem ne Cimmeria quidem caligo diminuerit, imo auxerit. Adde quod multæ vivæ ſimul collectæ legendi copiam præbuerint, ita tamen ut lux illa paulo poſt cum ſpiritu vitali evanuerit. Quod idem in theatro ſuo Inſectorum Eruditiſſimus Mouffetus aliique non vanæ fidei teſtati ſunt. Ita ut non videam quid ſibi velint Cardanus, Albertus, Mizaldus de perpetua illa luce quam hic ad ravim uſque contendunt dari. Imo varias compoſitiones venditantes, perennem lucem exinde quaſi lunam de cœlo in varios uſus humanos promittere auſi ſunt.

An vero medicamenta quoque idonea more Cantharidum ex iis parentur, ut quidam ſcripſerunt, à me nondum compertum fateor.

Porro cum liqueat naturam non ſolum ſed ſitum quoque hujus decantati luminis variare tam in Europæis, quam Ex-europæis Cicindelis, meo quidem judicio nemo propius accedit ad ea quorum αὐτόπτης fui in Braſilia quam Plinius, dicens fulgorem igni ſimilem alarum compreſſu tegi, ſecumque lumen habere & noctem. Quamvis enim, ut ſupra monui, à lateribus utrimque juxta clunes fulgor ille exeat inter volandum; illum tamen niſi hiantibus & elatis alis non rite emicare multoties mecum viderunt multi.

Quantum vero ad generationem hujus Inſecti, condonandum mihi ſi in ea titubem etiam cum doctioribus. Quod haud adeo facile eſt diſcernere ea quæ perpetuo velo metamorphoſeos involuta ſunt. E rore quidem non ipſam vitam, ut quibuſdam de Cicindelis Europæis placuit, ſed vitæ ſuſtentaculum nanciſcuntur. Ego primo admonitus experientia incomparabilis noſtri ſeculi philoſophi Scaligeri, eas copulatas volantes, & ſedentes, in coitu repperi, diuque in eo hærere comperi, quibus dein ſolutis, infinita apparuere ova, quæ cito vel intra diem vivificata abierunt. quo ſpectat illud Ariſtotelis de generatione Inſectorum: Συμπλέκεται μὲν πολὺν χρόνον· διαλυθὲν δὲ τίκτει ταχέως. Mox veſtigia ſecutus Brueri & Mouffeti, ea, ut ſupra monui, ex ovis excluſa obſervavi. Atque tandem comperi, ſecundum conſuetum naturæ ordinem animalcula ex iis prodiiſſe, Erucas ſcilicet minores, nigricantes, piloſas, ex quibus Cicindelas primo non volantes, ex iis autem rurſus in Chryſalidem mutatas, volucres ortum duxiſſe.

Toto anno in hoc Americæ tractu, non vero ſtatis ſementis & meſſis temporibus, ut in Europa, vagantur, atque noctu imprimis eſcam ex floribus venantur.

Plura equidem reſtarent referenda de hoc animalculo: ſed quia id vix unius eſt hominis ex profeſſo talia tractantis, veniam merebor, ſi inſtitutum proſequar, ac cætera ſedulæ poſteritati ulterius indaganda relinquam.

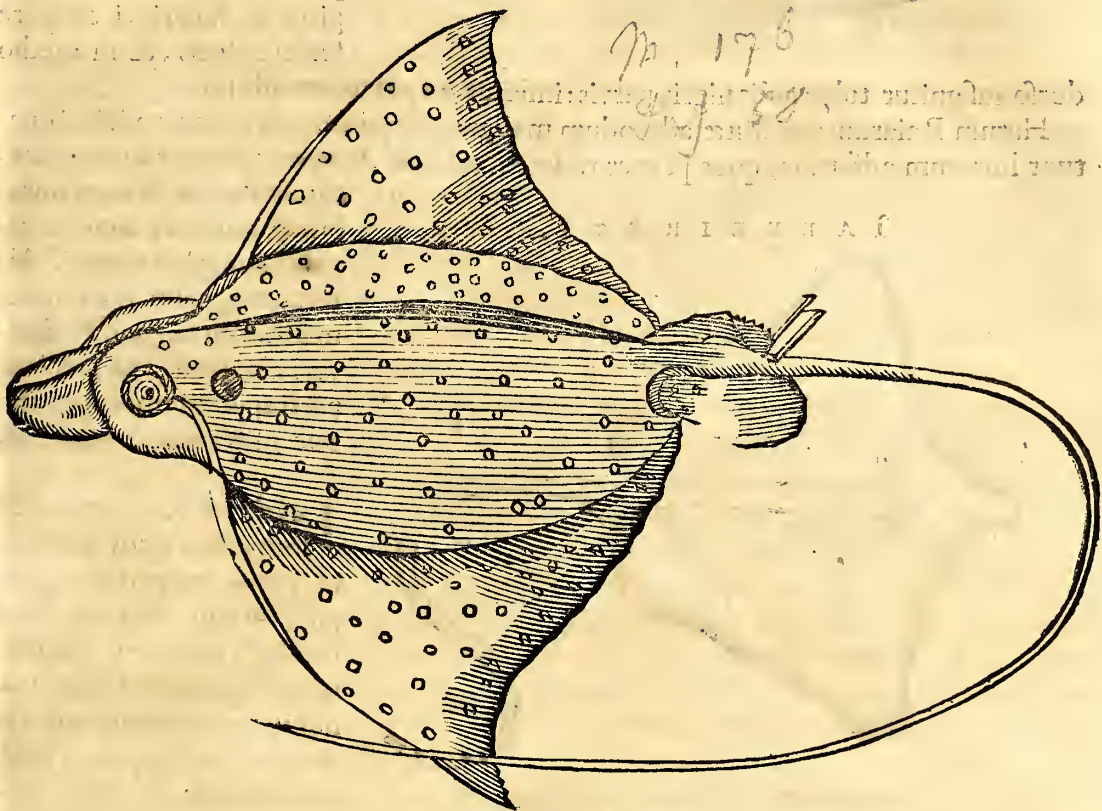
C A-

CAPVT XIV.

Nari-Nari, Aieréba, Iabebireté, Niqui, Mouçicú, & Amoreatim.

PRæter tot planos Piſces cartilagineos dantur Paſtinacæ marinæ, Torpedinum, & Raiarum ſpecies, læves, cæruleæ, ſine ſquamis vel aculeis in toto corpore, præterquam in caudæ principio, ubi duo breves non ſerrati, ſed ad ſagittæ figuram formati apparent, ac proinde hi Piſces à noſtratibus merito **Pijlſtaert**; à Braſilianis

NARI-NARI.

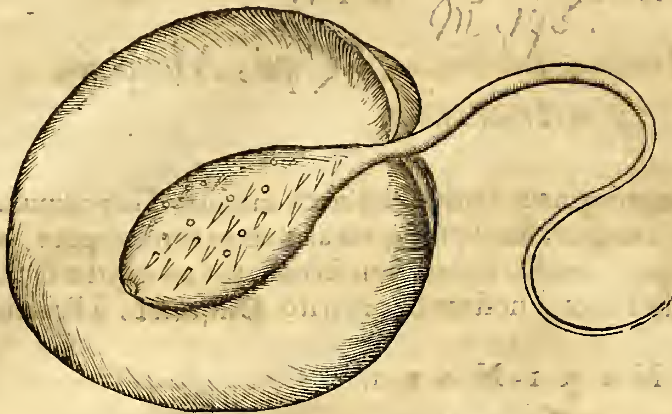

Nari-Nari appellantur. Non procul à littoribus degunt, veſcuntur Piſcibus, quibus ex occulto inſidiantur, radiumque iis infigunt, quo ablato edules ſunt, ſicut multis illis terreſtribus & marinis belluis contingit, quæ ictu vel morſu tantum venenum infundunt. Pars vulnerata infeſtiſſimo dolore, aliquando & paralyſi miſere afficitur. An aculeus etiam mortua Paſtinaca vires ſuas ſervet, atque non ſolum in animantes, ſed & in ſaxa & herbas, exſerat eas, ſicut Oppianus, Ælianus, & alii teſtantur de Europæa Paſtinaca, ego nondum comperi. Dolores ſedantur optima illa radice *Mangue* aſſata, eodemque modo, ſicut in ictu Piſcis *Niquí* dictum eſt. Dein dilatato vulneri ejuſdem Piſcis jecur, & teli ipſius cineres cum ſucceſſu applicantur. Ita ut hic quoque Piſcis veneni ſui antipharmacum in ſe habere videatur.

De Braſilienſi Torpedine, ejuſque malo, vix ad horam unam atque alteram durabili, quia cum Europæa in pleriſque convenit, iiſdemque remediis & eodem modo curatur, particulatim nunc agere ſupervacuum duco.

EX tanta Raiarum familia, duas tantum adducam ictibus venenatis celebres. Cæterum figura & alimentoſa qualitate differentes, ut in libro de alimentoſis piſcibus probavi. Quippe prior hæc *Aieréba* ex cibis rejicitur. Poſterior *Iabebireté* probatiſſimæ eſt carnis; utræque tamen ſibi pares malignitate radiorum circa caudam hærentium. *Aieréba* itaque haud vulgaris quidem eſt conformationis, rotundus plane, atque in ſuperiori ſuperficie punctulis acuminatis variegatur, ibique duo foramina habet ſatis

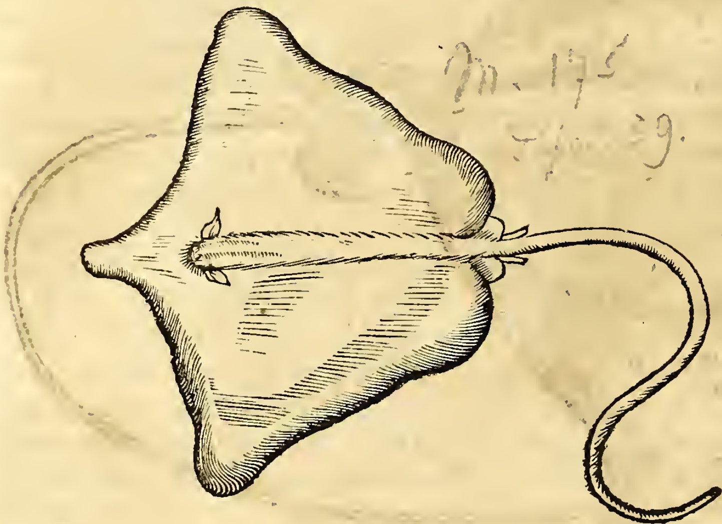
AIEREÉBA.

ampla. Prope caudæ exortum orbicularis inciſura eſt in quolibet latere: cauda teres, longa, & circiter in medio ſui, duas oſſeas ſpinas craſſas retro dentatas habet, quibus pungit, quando ad ſpiracula apprehenditur, caudam incurvatam ſupra corpus levando. Os inferius habet, haud amplum, edentulum. Cute tegitur in ſuperiori corpore ferrei coloris, & in medio dorſo inſignitur tuberculis nigris parvis: inferius corpus totum album.

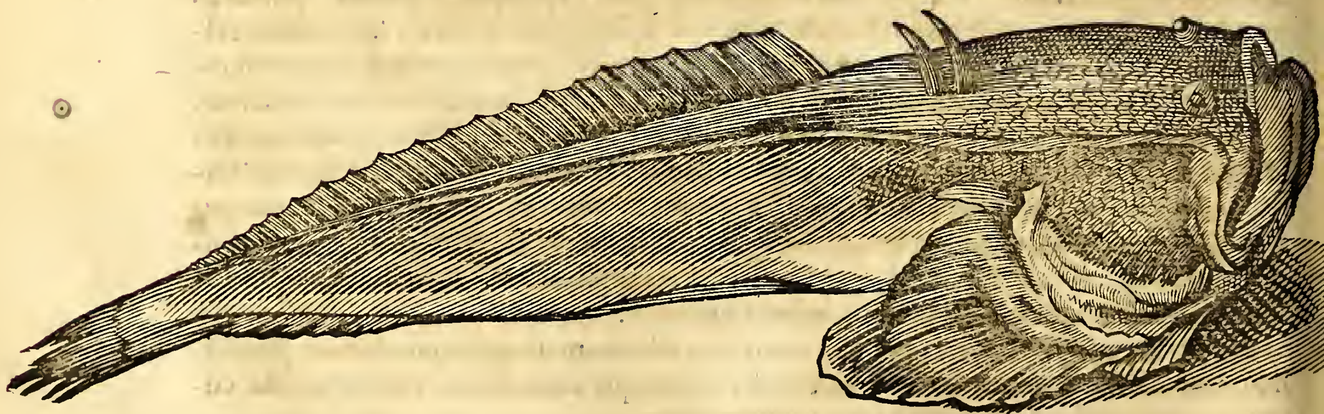
Harum Raiarum punctūræ admodum malignæ, exquiſitoſque dolores viginti quatuor horarum adferunt, quos præter radicem arboris *Mangue*, oleum imprimis fructuum Palmæ *Vrucurí* mirabiliter mitigat, ſicut in capite Palmarum notavi. Alterutrum enim horum remediorum unguenti vel cataplaſmatis forma ſauciatæ parti applicitum, ſanat, abſque ullo remedio interno.

IABEBIRETÉ.

I*Abebireté* vero, cauda eſt longiſſima quam irritatus in gyros contorquet, ut piſcatorem telis ſuis ad caudæ exortum prominentibus facilius feriat. Vulnus iiſdem remediis curatur ut ſupra, addito tamen ipſius piſcis hepate.

NIQVI.

NOxiis piſcibus annumerantur quoque uterque illi, qui *Niqui* dicuntur Braſilienſibus. Aculeis in capite & dorſo præditi ſunt admodum noxiis, quibus irritati, tanta vehementia pungunt, ut dolor non ſolum intenſus inde exoriatur, ſed membrum paralyticum pro tempore maneat, præſertim ſi telum (quod aliquando fit) in parte vulnerata relinquatur. Capite eſt craſſo ſquamoſo, ore patulo, edentulo, branchiis amplis,

plis. Oculis exertis Cancrorum more, ante exortum pinnæ dorſalis, quæ ad caudam continuatur, duobus fortibus aculeis armatus. Tegitur cute ex nigro griſea. Cauda tenuis & parva. Vulneratis præſentiſſimo remedio eſt, dilatatio vulneris, applicata mox radice *Mangue* aſſata & contuſa. Vnde quidem dolores in inſtanti exacerbantur, ſed mox ceſſant.

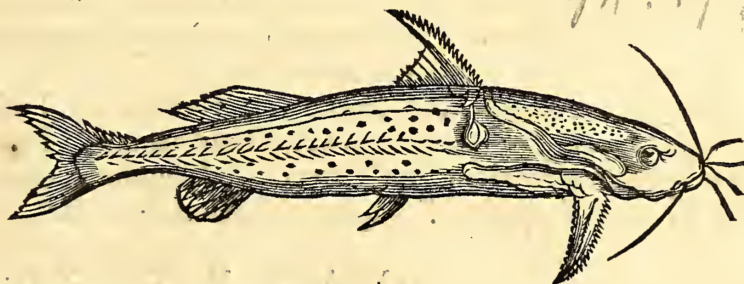
NIQVI' II.

Altera *Niquí*, præcedenti quo ad figuram & magnitudinem diſſimillima, à noſtratibus abuſive, ob puncturas credo **Pieterman** appellatur. Capite eſt craſſo, ore Ranæ amplo, edentulo & craſſa lingua. Anterior corporis medietas eſt paulo latior, poſterior anguſta & teres: Ocelli ipſi parvi cylindracei. Branchias, pinnas & caudam in ambitu quaſi circinatas habet. Ante exortum pinnæ dorſalis duos aculeos fortes & ſupra poſtbranchialem utramque, unum acutum quibus atrocia vulnera incaute tangenti infert. Per totum dorſum, caput & latera, punctula nigra, magnitudine ſeminis papaveris, diſperſa. Edulis eſt piſcis ſi fel bene ſeparetur, alias lethalis ut *Guamaiacú*. Notatu dignum quod fella quantum intus aſſumta, noxia; ita extus applicata non raro venenatis puncturis medelæ exiſtunt.

Inter ea animalia quæ viva nocent & mortua proſunt, non ſolum Raiæ & Torpedines exiſtunt ſed illi imprimis piſciculi qui vulgo *Bagres* vocantur, de quorum carne alimentoſa ſuo loco egi. Nunc ex ordine eſt de venenatis ejus ictibus quiddam premonere, ut ſibi quiſque caveat, quia haud facile quis illos impune laceſſit: mox etiam edocere conſtitui, quomodo ſauciatus de promptiſſimis ſibi provideat remediis; quæ quidem varia à variis incolis ſuppeditantur, nullum tamen eorum tutius eligendum quam ipſius lædentis jecur, quod vulneri applicatum mox immanes dolores ſedat.

VRVTV'.

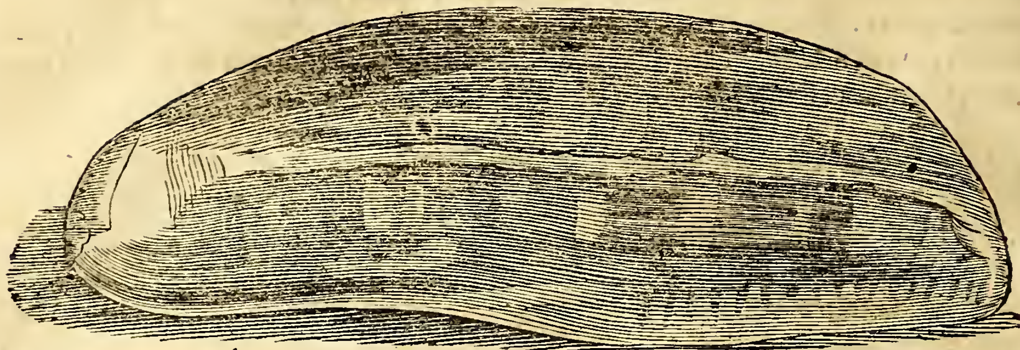

Miſſis cæteris quinque piſcibus *Bagres*, ſextum huc ſolum adduco *Vrutú* dictum tanquam primarium hoſtem, utpote qui præ cæteris *Bagris* horridioribus & eminentioribus ſpinis dupliciter ſerratis, eſt armatus, quarum altera dorſalis, altera ſubbran chialis, utraque ſolida & oſſea, quas pro lubitu erigit, & in rima recondit, iiſque adeo pungit incaute tangentem, tantumque infert ardorem & inflammationem, ut vulneratus ſubinde animo deficiat. Proinde miſſis generalibus illis remediis antidotalibus, ad duo ſequentia potiſſimum recurrendum eſt. Succus recens herbæ ubique obviæ *Caaçica* dictæ cum cremore *Tipiocæ* intus aſſumptus ad muniendum cor & reſtaurandos ſpiritus accenſos aptiſſimus eſt: extus jecur vel crudum vel cum oleo pauliſper frixum puncturæ applicatum, mox quaſi per ſimilitudinem ſubſtantiæ, ut vocant, venenum extrahit. Accedit tertium remedium, quod ligaturis herbæ *Içape* abſolvitur, membrum ſcilicet muniendo, ne altius ſerpat malum.

Cum inter marina Zoophyta ſponte provenientia, Holothuria, Stellas & Pulmones Ariſtoteles, Plinius, aliique recentiores repoſuerint, ac fruticis potius quam animalium naturæ participare teſtentur; ego, corpus hoc maris pellucidum *Mouçicú* Bullis marinis aſcriberem; licet externa figura & internis proprietatibus, ab iis hinc inde diſcrepet. Illud enim quod exhibeo (etiamſi non adeo exacte ejus pictura exprimi potuit) altera extremitate elevatius, altera depreſſius eſt. Cæteræ omnes par-

tes

MOVÇICV'.

tes externæ & internæ indiſcretæ, nec ulla in ambitu apertura. In littore ejectum ſponte in ſe concidit, ſtrepitumque edit ſi ſvi conteratur. In mari vero inflatum pulchre rubro colore & purpureis maculis ſplendet, aquis ſupernatat ac inſtar bullæ figura variat, multo flatu & liquore turgens. In ſaxorum rimis deliteſcit aliquando & inter algas, unde per maris impetus hinc inde fertur. Si multa ſimul ad littora appareant, non minus pro tempeſtatis ſigno habentur, quam Pulmo marinus de quo Plin. l. 18. c. 35. teſtatur. Adeo denique *Mouçicú* urendi qualitates cum Holothuriis & Stellis communes habet, ut ſi qui nudis pedibus littora obambulent, Bullamque hanc venenatam minus provide conculcent, ingenti ardore afficiuntur, qui plantas non ſolum pedum calloſas ſed & totius corporis cutem in momento magno cruciatu infeſtat. Ad horas aliquot durat malum, invito quovis remedio refrigerante & anodyno, ad quod confugiunt ſæpe fruſtra. ego felicius cauſticis & calidis ad extrahendum ardorem uſus ſum, applicato mordaci illo oleo caſtaneæ de *Acaiu* diſſoluto in ſpiritu vini, imprimis autem Cancro *Aguarauçá* dicto, ſi recens applicetur.

AMOREATIM.

Amoreatim Ranæ piſcatrici ſimilis, multis aculeis aſpera, abſcondit ſe ad littus ſub arena, pedeſque ſupergradientium crudeliter vulnerat, & aliquando cum præſenti vitæ diſcrimine niſi cauterio ſubveniatur. Idem de *Caramurú*, Anguibus marinis ſimilibus, decem aut duodecim palmos longis, & pinguibus, dictum volo, quia morſus illorum quoque ſunt admodum venenati.

His quoque addi debet Solearum minorum ſpecies, Luſitanis *Peize Sola* dicta, non edulis. Quæ mira ſane efficacia non ſolum manum vel leviſſimo attactu, ſed & pedem licet optime calceati piſcatoris incaute piſciculum conterentis, paralyſi & ſtupore afficit, inſtar Torpedinis Europææ, ſed minus durabili.

CAPVT XV.

Venena intus aſſumta, Cururú ſive Bufo, Variæ ſpecies Piſcis Guamaiacu, & Piraqué.

HActenus de Natura Serpentem eorumque animantium, quæ morſu vel ictu virento hominibus inſidiantur & toxico ſuo nocent. Quibus calidas & humidas haſce regiones abundare haud mirum eſt, quod pauca agricolarum induſtria excultæ, nec vi frigoris à venenatis & noxiis animantibus repurgatæ, eæ in immenſum multiplicentur. Proinde haud aſſentiendum mihi videtur Cardano dicenti, Serpentes non multiplicari ultra metam quandam, quia ſunt homini peſtiferi. Nunc ad illa venena quæ intra corpus aſſumuntur deſcendamus. Quæ quidem diverſorum ſunt generum, nempe venenata tantum, & tota ſubſtantia aliena à natura, ac proinde nihil alimentoſi in ſe continentia ut quædam Mineralia, vel quædam manifeſta qualitate nocentia, quædam vero licet occulte vim inferentia aliqua tantum parte id efficientia ut plantæ & animalia. Omnibus his ſua remediorum genera, manifeſtæ vel occultæ

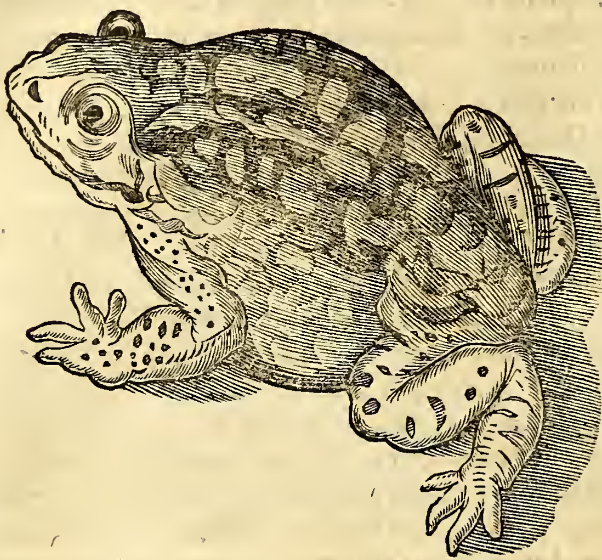
occultæ qualitatis opposita sunt, quæ licet diversa, tamen in curandi modo conveniunt. Nam cujuscunque generis venena ore percepta, si in prima adhuc corporis regione hæreant, per vomitum potissimum & clysteres exturbare convenit: sin in corporis recessus abierint, circumferentiam versus trahuntur. Proinde somnus qua possibile, arcendus quoque. Interim cor adversus hostem admissum muniri debet, etiamsi vera & infallibilia signa veneni intus assumti non compareant. Non enim æque manifeste hic atque in morsu vel ictu Serpentum morbi causa se profert, sed fere latet, quia qui venena subministrant, variis technis dolum non solum tegunt, sed execrandis artibus novas quotidie mixturas comminiscuntur, segnia venena exaltando, sicut, proh dolor, apud Veteres quoque in usu fuisse legimus, applicando activa passivis, & qualitatibus aut addendo, aut demendo, ut longo tempore post, signa illa & symptomata ulla vix se prodant. Nec enim (ut fieri solet iis qui forte improvide simplex aliquod venenum hauserint) semper animi & virium defectus, cordis angustia, vertigo, vomitus, torvus aspectus, aliaque similia subsequuntur, sicut quoque Galenus docet cap. VI. de locis affectis evenire. Quid? quod subinde vix ulla primis mensibus tristitia aut levissimum ægritudinis indicium in illis notetur. Donec tandem longo temporis intervallo, ungues & corporis extrema livere incipiant. Aliquando nihil nisi post mortem exterius apparet prorsus, atque unum vel alterum viscus corruptum ac tabidum per anatomen sese offert. Cur, & quantum venena lateant, docet Thom. à Vega Com. in loc. Affect. Theophrast. l. IX. Imprimis Galen. de simpl. med. atque alii multi doctissimi Medicophilosophi. Adeo ut facile constet ratio, cur hostis ille infensus in corpore humano nec vincat nec vincatur, sed delitescat aliquandiu, donec oportuno tempore & loco sese exerat paulatim, sicut seminale principium spontaneo ortu viventium. Vtinam Barbarorum nequitia numquam excogitasset tam perniciosos horum venenorum abusus, minorique solertia præparare novissent, ut ocius vel tardius operarentur! Nam licet ob majorem vel minorem subjecti resistentiam, ea arte concinnare illa nesciant, ut stata hora interimant: tamen ut experientia potius quam ratione constat, ignaviorem esse Cicutæ ac Opii operationem, quam Arsenici aut Sublimati: ita venena illi habent vel simplicia vel composita, quæ exhibita & admota, ad menses aliquot sepulta manebunt, antequam suas facultates exerant. Vnde liquet, venena haud una eademque ratione operari, neque recta ad cor semper ferri, sed eam partem maxime occupare, cum qua occulte inimicitiam exercent: Cum alias, teste Avicenna oporteret omnia venena esse frigida & sicca. Nam sicut Solanum & Hyoscyamus; ita quoque fel pisciculi *Guamaiacú* cum capite antipathiam habet. Fungi & succus *Manipuera* nervos infestant, spasmos convulsionesque mortiferas inducunt.

Supplicium quidam Barbari venefici subituri, mihi obnixe roganti, ut me horum arcanorum, priusquam è vita discederent, participem facerent, inviti pauciora quædam revelarunt, fassique sunt, impune non solum se hæc & similia veneficia exercere; sed & regium esse laudemque mereri inter suos, ingenii solertia excellere, novasque veneni miscelas excogitasse. Illi namque sagittas, vestes, cibos, & fructus crescentes, aquam & integros fluvios inficiunt, ut tardius & pedetentim, non statim homines extinguant. Ita ut rite collatis, animalium brutorum, cum sceleratorum hominum noxis in perniciem humani generis tendentibus, vix me contineam quin cum Plinio doleam; præparare se quidem animalia ad nocendum, sed nullum tamen eorum tela sua excepto homine, venenis tingere? Nos & sagittas inungimus, & ferro ipsi nocentius aliquid addimus! Nos & flumina inficimus, & rerum naturæ elementa. Ipsum quoque, quo vivitur, aërem in perniciem vertimus, nec ab ullo præter hominem, veneno pugnatum alieno. Ita ut merito in hominis inhumanitatem declamandi esset occasio, quia neque à malis boni tam queunt esse tuti, quam omnes homines ab omnibus serpentibus, quos in nos irruentes vel declinare vel interficere facilius, quam à venefico impostore sibi cavere.

Sic fellis Bufonis *Cururú*, & Vermiculorum ex venenato succo *Manipuera* pronatorum, herbarum denique *Tangaracá*, *Iuquiry*, fructuum *Ahovai* & *Mucuná*, aliarumque multarum vires artificiose & variis modis ab illis intenduntur ac retunduntur. Ita ut in his ac similibus venenis, ad innatam abditamque eorum vim, occulta quædam mixtura accedat, ac proinde curationis aliquando sit exsors. Quapropter ipso Veneno, quo noxa est illata, incognito, partim ad communia antidota, passim à Veteribus autoribus

ribus prodita, partim ad propria illa nativa, ab incolis primis celebrata, confugiendum. Multa ſane ad hanc doctrinam facientia deſiderantur, ac fortaſſe ſemper deſiderabuntur, invito ſedulo ac indefeſſo occulta remedia inveſtigandi ſtudio, adverſus tot abditas & tam malignas rerum qualitates, calamitoſo generi humano infeſtas. Si vero contingat, ſigna venenorum calidorum & frigidorum, tum & obſtruentium, ſuffocantium atque erodentium in ægris apparere, ſingulis ſtatim qualitatibus ſua opponenda eſſe remedia contraria nemo ignorat. Minus tamen conſultum ſolis illis fidere; quia licet manifeſtarum qualitatum ſymptomata multa graviora videntur, aliis latentibus, occulta tamen magis exitialia adeoque pluris facienda ſunt.

CVRVRV'.

INter venena quæ deleteria potiſſimum vi pollent eſt bufo *Cururú*, Braſilianis, Luſitanis *Çápo*; ab utraque parte excreſcentias capitis habet, inſtar magnarum verrucarum, buccam inferiorem remiſſius movet terræ immunditie nutritur, eſt inſignis & tumens, duploque Europæo major, cineritii vel ſpadicei coloris, nimium notus, ac quovis modo vel mictu & ſaliva exterius, vel intus, longe quidem pejus, ſanguine, adipe, imprimis felle aſſumto, inficit. Hos perditiſſimi Incolæ aliique eorum æmuli torrefactos in pulverem redigunt, & lethalia inde pocula conficiunt, eaque vel minima quantitate clam propinant. Hinc faucium ſtatim & gutturis inflammationes, ſiccitates, anhelitus, fœtores, ſingultus, vomitus, dyſenteriæ, animi deliquia, oculorum caligines, convulſiones, deliria, ac pallores. Si remedio locus, corpus ſtatim per ſuperiora & inferiora evacuant & liberant à reliquiis veneni, exercitio, balneo, ægro in furnum calentem vel animal diſciſſum impoſito. Generalia alexipharmaca, compoſita, per dies aliquot, juxta & *Tipióca*, tum radices nativas antidotales ex vino propinant. Præ cæteris vero herba *Nhambí*, quæ prærogativam à benigna natura videtur accepiſſe tam magno malo adverſam, exhibenda. Nam etiamſi Bufo hic tam pernicioſo turgeat veneno, non tamen ita invincibile eſt, ut ſuo contrario non cedat. Quippe cineres Tabaci, vel etiam ſolus ſuccus *Nhambí* expreſſus & capiti vel dorſo Bufonis (præſertim prius in terram fricato) inſtillatus, illum dicto citius interimit. Sceleſtiſſimi inter Barbaros, hujus Bufonis ſub Sole ſuſpenſi bilem & ſpumam colligunt, eamque inter ſecretiora venena quæ lente occidunt, reſervant.

Ranæ quoque dantur variæ, terreſtres, & paludoſæ, in arboribus quoque viventes, partim edules, partim, ſicut in Europa, non edules. Quod etiam Plinius lib. XXXII. cap. v. de quibuſdam Ranis teſtatur. Idem de mira linguæ conformatione obſervavi, cujus Philoſophus in Aſia meminit; quod neque ut piſces eam totam cohærentem, neque ut ſerpentes totam ſolutam habeant.

Illa quæ *Cotorá* à Braſilianis nuncupatur, intus aſſumta, veneno eſt, quod ſupradictis remediis facile expellitur: forinſecus vero applicata & ex arte linimenti vel emplaſtri forma præparata, doloribus articulorum & membrorum ex frigore natis, medetur. Huc ſpectat illud Galeni quod l. de compoſ. medicamentor. de Rubetis teſtatum reliquit. Multi alii dantur Bufones & Ranæ, quibus ſuperſedeo, cum nihil in iis animadvertere potui, quod ad rem noſtram faciat, exceptis tamen illis quæ *Giia* Braſilianis dictæ, carnoſæ, grandes, dorſo nigricante, ventre albicante, quarum caro albicans bene ſapit, imo diætam ægrorum imprimis Tabidorum ingreditur, quod boni ſit nutrimenti & facilis digeſtionis.

Minime prætereundum volui, quod de eorum generatione mihi conſtat. Contingit enim ſubinde tempore imbrido, comitante ſuffocativo tepore Veris, corruptionem accelerante,

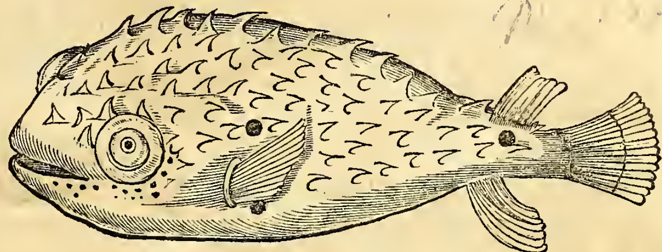
celerante, ex unaquaque gutta aquæ crassæ, in momento quasi generari Busones, plus minus avellanæ magnitudinis, tot myriades simul, ut solum universum lateat sub iis. Indigenæ *Cucuruy'* appellant. Nec differunt ullo modo à cæteris Ranis vel Bufonibus ex coitu utriusque sexus natis. Plinius & Aristoteles aliique circa causas & modos generationis variant. Sed cum nunquam hujus subitæ generationis modum à quoquam supra tecta ædium vel loca lithostrota visum autumem: hic quoque eas non nisi ubi magna est copia pulveris terræ glebosæ ab imbribus impregnati, generari constat.

CAPVT XVI.

Variæ species Guamaiacú venenatæ, cum Antidoto Aratú.

INter tam immensas fluviorum & marium bestias nantes Americanas, quædam in totum edules, quædam parte aliqua vel externa, vel interna venenatæ habentur. Quod ut in aliis animantibus, ita in Serpentibus & quibusdam Piscibus evenit. Sicut enim Draco marinus in Europa, & *Vrutú* in America solis spinis, Pastinaca solo radio, Iulides solo morsu venenum infundunt, aliis partibus sine pernicie edulibus: ita imprimis in his Piscibus *Guamaiacú* videre est, qui non minus externa facie, quam interna qualitate sunt admirabiles. Cæteris autem ejusdem speciei præeminet familiarissima Rana piscatrix, Brasil. *Guamaiacú-atinga*, Lusitanis *Pexe Coelgo*, Belgis **Zee-Egel** / omnibus merito Sufflator dicitur, quod mirum in modum ab aquis extractus ronchum quendam edat & ad orbis figuram se inflet, atque in momento intumescat ac detumescat. Ego inter Orbes quoque numeraverim licet corpore appareat procero. Rictu est late diducto, Ranæ simili, ore edentulo, sed intus loco dentium duritie undiquaque obsito. Oculis itidem maximis rotundis valde protuberantibus, cum circulis flavescentibus: Branchiis destituitur, quarum vices ab utroque latere foramen supplet satis amplum. Cute est grysea ex fusco maculata valde dura præsertim capitis, ubi testacea evadit, totque horridis spinis osseis ex albo flavescentibus undiquaque scatet, ut haud facile impune manibus tractetur, excepto infimo ventre, qui spinis non solum, sed omni duritie destituitur. Pinnæ sunt parvæ, numero quatuor, duæ post branchiales, duæ versus caudam oblongiores. Iuxta primas, maculæ insignes rotundæ, nigerrimæ, hinc inde diversæ magnitudinis sparsæ conspiciuntur.

GVAMAIACV'-ATI'NGA.

Hujus Orbis sexum masculum à fœmineo facile est discernere, quod ille mole quidem minor, carne probatior; hæc major quidem, sed carne magis flaccida. Ventriculus in mare est satis capax, cum multis appendicibus & vasis gastricis. Intestina, ob insuetam hanc piscis figuram, in gyros composita more animalium terrestrium; quod rarissime in piscibus observavi. Mesenterii glandulæ lacteo humore refertæ. hepar ordinariæ magnitudinis & coloris, vesica renibus quasi annexa, juxta mentulam cavitas apparet in lactes desinens. Cor juxta mediastinum & branchias situm. Multum expetitur, & pro epulis, maximo interdum vitæ discrimine, ab imperita plebe apponitur, si folliculo fellis non probe liberetur. Intra horæ namque spatium, ejus particula vel ciceris magnitudine assumta, tam horrenda symptomata infert, ut mox caligent oculi, mens vacillet, lingua tardescat, membrorum tremor, sudorque frigidus subsequatur, facultates omnes resolvantur & sileant, moxque veneno extinguantur. Sed benigna mater natura, præsens ac facile remedium huic calamitati opposuit. Cum prædicti enim Orbes *Guamaiacú* juxta fluviorum ostia, ubi paludes & stagnantia loca singulis æstibus inundantur, sedem figant, iisdem quoque locis plurima Cancrorum genera vivunt & arbusta habitant paludosa. Quos inter non ita magni reperiuntur, quadratæ figuræ, in arborum truncis latitantes, ut Ostreis & Mytilis insidientur. Qui multiplici ac

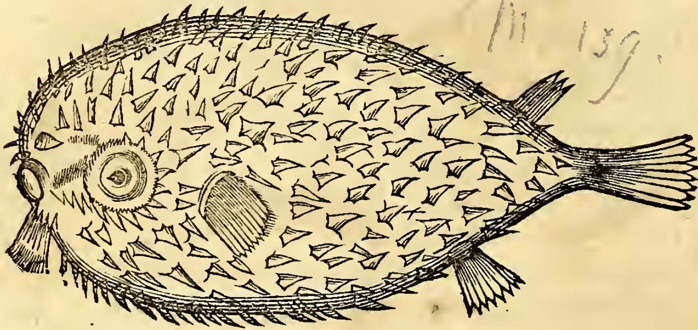
ARATV'.

variegato colore, albo, rubro, violaceo, chelis æqualibus armati, crura pilis nigricantibus habent vestita. Hos *Aratú* appellant Brasiliani. Ex his unus contusus, & ex vino citra moram, assumto veneno (nam ante horas quinque vel sex lethum sæpe infert) propinatus, per vomitum virus exturbat, qualitateque occulta mâlo validissimo resistit. Præmissis specialibus, communia quoque præsidia superius tradita non negligenda, ut sunt *Tipióca de Mandihóca*, radices *Iaborandí*, *Ipepacuánha*, *Caiapiá*, *Vrucú*, aliaque similia remedia quæ necessitas excogitavit.

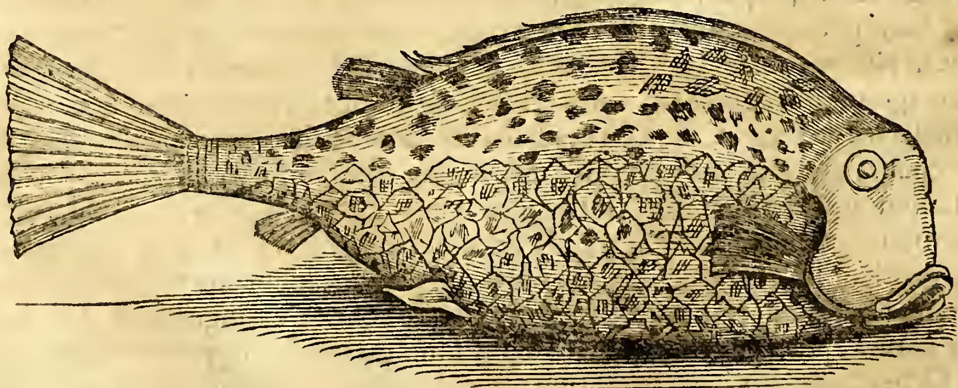
Nec forte natura differt hic Cancer Brasiliensis ab illo, de quo Galenus in libro simplicium contra Pelopem præceptorem suum contendit, Cancrum rabiosis conferre, occulta, non manifesta qualitate. Plinius lib. IX. cap. 31. eos Serpentum ictibus mederi dicit. Et imprimis illud lib. V. cap. 32. Cancri fluviatiles triti potique ex aqua recentes, contra omnia venena prosunt. Morsis vero à cane rabido, item Phalangio, Scorpio, aliisque venenatis, prodesse etiam apud Aristotelem legere est lib. IX. cap. V. Dioscoridem lib. II. cap. 12. & Galenum lib. IX. de simplicium medicamentorum facultatibus; Aëtium lib. VI. cap. 24. Æginetam lib. V. cap. 3.

GVAMAIACV'-GVARA.

Alius datur *Guamaiacú-guara* dictus, priori multum similis. Lusitanis *Peixe Porco* & *Diabe*. Orbis est species, & muricatus Orbis Gesneri dici potest, quia aculei ipsius referunt murices. Corpore est magis rotundo quam præcedens *Guamaiacu*. Squamarum loco, tegitur cute, ex fusco viridis & albescentis coloris, intermixtis maculis nigris. Totum corpus, excepto ventre, adeo aculeis acutis horret indiscretæ magnitudinis, ut intractabile sit, singuli tribus insertionibus, quasi triquetris, cuti infixi. Oculis est magnis admodum, prominentibus, quorum circuli circumdati quoque aculis satis acutis. Ore exiguo, edentulo, rotundo. More aliorum Orbium se inflare & in momento considere facit. Stridorem per os edit inconcinnum. Quatuor habet pinnas. Si quis inflationem desiderat, pinnam dorsalem vellicare oportet. Noxam fere eandem infert fel illius, ut præcedentis, sed multo remissius; ac proinde facile eisdem remediis ut supra curatur, Viscera porro ejusdem naturæ & conformationis cum præcedentis inveni; adeo ut vix inter se discrepent.

GVAMAIACV-APE'.

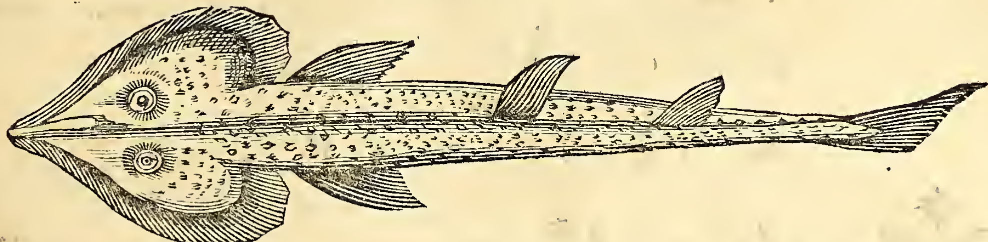

Tertius denique, *Guamaiacú-apé* Brasiliensibus, ejusdem quidem generis, non tamen orbicularis, sed potius triangularis, à squamis quoque ut cæteri nudus, verum quasi

quaſi ſcutiferus & loricatus. Duo ſunt diverſæ ſpeciei ejuſdem nominis, quorum alter cornutus, hic noſter cornibus deſtitutus. Per totum corpus excepto ventre ſexangularibus figuris inſignitus, cum innumeris exiguis tuberculis. Colore eſt ex flavo cinereo, in gibbum arcuato. Ore exiguo in utraque mandibula dentato. Oculis amplis. Pinnas habet quinque haud magnas, præter has ſexta eſt, quæ caudam facit validam, ſatis longam & late diductam.

Ab ingentibus piſcibus rapinis aliquando devoratur; & integer adhuc ex eorum ventriculo eximitur, poſtquam hoſtes ſuos à quibus deglutitus fuerit, ſuis aculeis interfecerit. Tantæ denique eſt malignitatis caro, ut ſi immediate à coctione comedatur, mentem turbet, ebriiſque & phreneticis ſimiles eos efficiat. Quod omnibus ſimul illam prandentibus contigiſſe memini, & vix poſt quatriduum ſumptis alexipharmacis ſupra enarratis convaluerunt. Simile quid obſervavit domeſticus meus in piſce *Guamaiacu*, qui ab alio piſce antea deglutitus fuerat. Sin verò coctus per integram noctem ſervetur, tuto apponitur, ſed paucæ eſt carnis atque intus fere cavus, ſolam ſpinam habens ſecundum longitudinem, cui per membranas inteſtina adhærent.

PIRAQVE'.

P*Iraqué* ejuſdem fere eſt efficaciæ ut *Guamaiacú* præcedens, Luſitanis improprie *Peixe-viola* dictus. totus piſcis eſt cartilagineus, non ſquamatus ſed mollis, latus non craſſus. Caret branchiis. Recens tranſparens fere eſt luci obverſus. Caput etiam noctu lucet, deſinens in coni figuram. Vtrique oculo poſterius fiſtula appoſita eſt, per quam aquam evomit. Sub oculis autem in inferiori corporis parte, os habet edentulum cum quinque inciſuris utriuſque lateris inſtar Raiarum & Tiburonum. coloris eſt in ventre incarnati cum albo mixti. in dorſo fuſcis maculis, cum punctis ex albo cæruleſcentibus variegatur.

Caro ejus non eſt veſca, ſed ſi per dolum aut inſcitiam comedatur, infatuat per aliquot dies. Attactus, mediante licet baculo oblongo, crepitum articulorum cauſat, qui tamen brevi ceſſat; & ſi in medio tangatur, artuum tremorem efficit. Capitur menſibus pluviis in fluviis in comitatu Raiarum & Paſtinacarum, cum quarum puncturis ex parte convenit, atque eodem modo curatur, ſicut videre eſt in tractatu de venenatis Raiis.

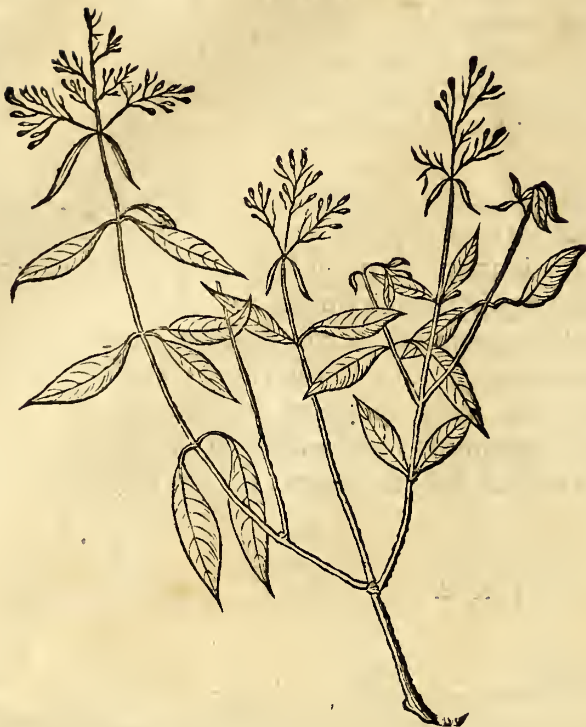
CAPVT XVII.

Diverſæ ſpecies Tangaracæ venenatæ, Caaeo ſive Herbæ caſtæ duæ, & Manipuera ſive Succus Mandiocæ.

LVſitani omnes has herbas *Tangaracá*, ab indigenis æque ac advenis deteſtabiles habitas, uno nomine *Ervas do Ratto*, merito appellant, quod facultate ſingulari deleteria polleant, & homines æque ac beſtias interimant. Tres earum ſpecies mihi innotuerunt in triviis nimis obviæ: quæ licet floribus & fructibus inter ſe differant; ligno tamen, foliis, natali ſolo, & qualitate virulenta conveniunt.

Prima, quæ omnium maxime noxia, frutex eſt ligno lento, cui ramuli ſibi oppoſiti, atque his denuo duo vel tria ſemper ſibi oppoſita adnaſcuntur folia oblonga, primo læte, mox dilute viridia, eminentibus nervis & coſtis conſpicua. In ſummitatibus

TANGARACA' I.

bus ramorum tenues pediculi oblongi, crocei coloris enaſcuntur, unde ſpicæ, ex multis floribus longis umbellatim poſitis conſtantes emanant. Quem fructum producat, nondum mihi datum fuit obſervare. Flores non ſolum & folia, ſed oculi imprimis erumpentes, ſummo turgent veneno, qui recentes, vel exſiccati, per incuriam, vel per dolum guſtati, præſentiſſimo ſunt veneno. Radix vero mox exhibita, tutum apud Incolas habetur antidotum.

TANGARACA' II.

SEcunda paulo excelſior frutex, ramulis& foliis binis ſibi directe oppoſitis, primæ *Tangaracæ* non diſſimilis quodad figuram, ſed cortice magis cinereo, foliis ſuperne ſature viridibus ubi adoleverint, inferne caneſcentibus, quaſi leni hirſutie præditis. In ramorum ſummitatibus flores primo aurei coloris ſtellares, mox ex brunno purpuraſcentes. Folia eorum exteriora, interioribus multo majora & expanſa. Medium ſeu totum ſpatium florum, more holoſerici eſt plenum, conſtans foliolis parvis, primo læte, mox triſte purpureis, inſtar florum Scabioſæ peregrinæ. Ex horum medio prodit bacca Rubo ſilveſtri haud diſſimilis, cærulea, quaſi gemma Turcois flori eſſet impoſita, quæ ſumma venenoſitate inter omnes *Tangaracas* primatum facile tenet. Proinde florem qua erat magnitudine, ſeparatim apponi juſſi, ut ex hac icone liquet.

Tertia

TANGARACA' III.

TErtia est planta fruticescens, radice crassa, foliis, nunc alternatim, nunc sibi directe oppositis, cæterum crassioribus & rotundioribus quam priores *Tangaracæ*. In extremitatibus ramorum pediculi longi, ex quibus flosculi umbellati producuntur; primo albicantes, mox aureo colore nitescentes. Vnde advenæ ignari gratoque illecti colore, temeritatis suæ nimis magnas pœnas aliquando dederunt, modo eos olfecerint & tractarint.

An plures dentur *Tangaracá*, mihi nondum constitit. In harum trium foliis, floribus, & seminibus, tam alte posita est deleteria vis, licet gradu differat, ut vel ex levissimo eorum gustu corpus intumescat, mens turbetur, oculi incipiant caligare, vertigines, animique deliquia oboriantur, denique mors ipsa sequatur, nisi quantocius præsentissimo remedio obviam eatur. Reliquis Antidotis merito præferuntur radices illæ decantatæ *Ipecacuanha* & *Caapia*, quod cum antidotali efficacia, simul emetica vi polleant, ut suo loco probavi; his succedunt radices *Iaborandi* & *Iambu*. Aliqui exercitatiores rutissimum existimant, ipsi radici *Tangaracæ* se fidere, quam miro ac felici cum successu indiscreta quantitate exhibent. Quasi benigna mater natura facultatem non minus salutiferam quam mortiferam eidem plantæ indidisset. Condonandum facile Barbaris Empiricis, si non certæ dosi medicamentorum, imprimis vero Alexipharmacorum, nitantur: tutius enim multo judicant, excessu quam defectu peccare, ne forte antidoti inopia à veneni copia vincatur, sicut aliquando se observasse mihi testati sunt.

EXimiæ illæ herbæ Castæ sive Mimosæ à Clusio, aliisque Exoticorum consultis descriptæ, quarum figuram & faciem quoque ego cum D. Markgravio meo in historia naturali prolixe explicavimus, sed à nemine adhuc, quod sciam, earum qualitates bonæ vel malæ explicatæ.

CAAEO I.

CAAEO II.

Primo quidem, folia in pulverem redacta, & exigua quantitate aliquoties exhibita, clam exitium hominibus inferunt, pecoribus alimentalia exiſtunt. Idque præſertim de prima ſpecie dictum volo.

Secundo, radices earum non minus tutum præſtant Antidotum, quam folia perniciofo turgent veneno, ſi multum & ſæpe in uſum adhibeantur, ut liceat dicere vulneratis:

—— Qui mihi vulnera fecit,
Solus Achilleo tollere more poteſt.

Providi

Providi autem eſt Medici in hoc & ſimili caſu, præter ſpecifica ad generalia quoque confugere alexipharmaca, ſive exotica, ſive domeſtica. Præſertim ad omnia illa ſupra in eodem capite ſub titulo veneni *Tangaracá* enarrata, & ſub titulo *Manipueræ* mox explicanda. Tum, quod ſcelerati homines hæc & ſimilia venena, varie componant & clam cibis immiſceant; tum quod ſubinde in principio vix quicquam evidenter ac ſignis præviis appareat, ſed ſenſim vitam depopuletur. Quippe non ſolum pro ſubjecti reſiſtentia, ſed veneni quoque miſcela & quantitate, tardius vel citius vitam depaſcitur hæc herba, ut cachectici, anheloſi, triſtes incedant, donec tandem vita defungantur. Memini enim ſceleratiſſimos veneficos, tantillum pulveris foliorum exſiccatorum, fiſtulæ clam Peto inditum ſimul ſociis propinaſſe, nullamque exinde longo temporis ſpatio noxam eos perſentiiſſe: nihilominus tamen, nullo licet accedente evidenti effectu, tandem emaciatos mortem obiiſſe.

Manipvera ſive ſuccus Mandihocæ.

CVm in tractatu de *Mandihocæ* radicis vi alimentoſa ſpecifice, atque ex profeſſo; de medica vero & venenoſa qualitate egerim tantum tranſitorie & in genere, ordo nunc poſtulat, non intactum reliquiſſe venenum tam familiare ne dicam domeſticum, *Manipueram*, id eſt, ſuccum altilis & familiariſſimæ noſtræ radicis *Mandihoca*, qui potatus vehementer inflat corpus, ventriculum afficit dolore, cum ructu, nauſea & Teneſmo: hinc mox oculi obfuſcantur, vertigines, perpetuique dolores capitis accedunt, tandemque extremorum frigus, animi deliquium, & ipſa mors ſuccedit. Quapropter famulis hanc radicem præparantibus, ne à noxiis vaporibus inficiantur, flores *Nhambi* & radices *Vrucú* eſculentis & potulentis admiſcere neceſſe eſt, ad muniendum cor, & ventriculum. Sed diabolici venefici tam præſenti veneno non contenti, ex ſucco hoc, ſtudio reſervato uſque ad totalem ejus putredinem, altiorem corruptionis gradum ex vermiculis inde pronaſcentibus (qui *Tapurú* ipſis dicuntur) quærunt, iiſque in pulverem redactis, hominibus pro libitu inſidiantur, ita ut, exigua licet quantitate, vitam certiſſime & citiſſime adimat, ſi ſimplex exhibeatur; ſi vero compoſitum & viribus imminutis, (quod potiſſimum pulvere herbæ *Caapéba* & *Nhambí* fieri ſolet) longo poſt tempore, ne nefanda ſcelera in publicum prodeant, miſere interimat. Multa quidem remedia contra hoc malum excogitata, omnium tamen præſtantiſſima ſunt, quæ ipſo ſtatim principio morbi, per vomitoria inſtituuntur. Horum *Ipecacuanha* & *Caiapiá* facile præcipua ſunt, quod alexiteria & vomitiva vi ſimul polleant. Clyſteres veneno frigido reſiſtentes, ac flatus tetros diſcutientes, mox ſuccedant, eoſque *Tipióca* & radix *Iaborandí* imprimis ingrediatur, quorum antidotalis vis alte poſita eſt à Natura. Poſthæc præter Diaſcordium & Theriacam, malum per ſudores & urinas educentia, familiaria præſidia ſunt, radices de *Capiipuba*, *Aguaxima*, *Caca-*

pomonga, Nhambi, Iaçapé, Iurupéba, Vrucú, Caapéba. Adhæc radix, & præsertim succus fructus *Ananas*, largiter & crebro haustus, cum tantillo succi Limonum recentium. Notatu dignum, quod succus *Manipuera* adeo venenosus est, ut, si crudus assumatur, statim enecet; si vero percoquatur, nutritivus fiat, quum tamen omnium venenorum, tam frigidorum quam calidorum, innata potentia à calore in actum producta, celerius atque validius cor petat. Sed ratio est, quod sicut ipsa radix *Mandihoca* diversis & contrariis gaudet qualitatibus ; ita liquor ejus partibus plurimum inter se diversis constat : quarum prior subtilis & vaporosa , atque veneni illius compos , ebullitione exhalat : altera crassa, dulcis & naturæ nostræ amica remanet.

CAPVT XVIII.

Araticu-paná, Mucuna-guaçu & miri, Aboay, & Carapucu sive Fungi.

Actum agerem, si pensiculatim denuo Arboris *Araticu-paná* partes describerem; cum illius figura & crescendi modus in tractatu de simplicibus satis superque graphice depicta sit. Quamobrem pauca, eaque verissima, utpote longo usu comprobata, de Fructu solo addenda putavi, ne huic tractatui de venenis quicquam deesset. Cum enim magna advenarum multitudo, rerum novitate allecta, fructus quoque omnes *Araticú* legere amat, cumque iis qui *Araticuponhe* dicti, his *Araticu-paná* sine delectu promiscue vesci cogitent, pessime sanitati consulunt, dum sese iis ingurgitando, nimio frigore calorem naturalem opprimunt, unde eadem ventris symptomata excitantur, quæ venena, manifesto & occulto frigore efficacia, movere solent. Quamobrem cum nihil ulterius de hoc fructu dicendum restat, quod in præcedentibus sit intactum, iisdemque remediis ejus malignitati succurratur, quibus Fungorum & *Manipueræ* noxæ qualitates expugnantur, lectorem eo remitto, atque ad alia transeo.

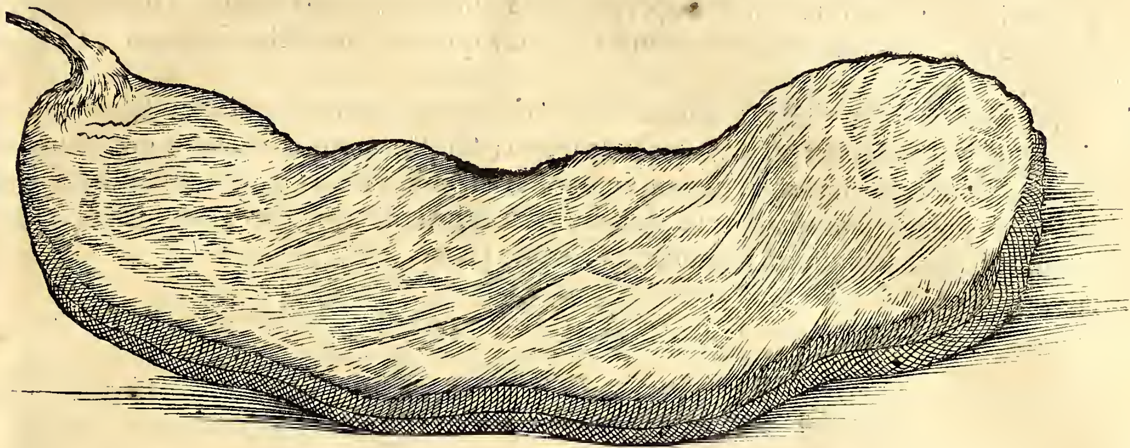
FRVCTVS ARATICV-PANA'.

Cvm ad examen revocarem eximias has & undiquaque luxuriantes herbas & arbores fabiferas *Mucuná* dictas, dubitavi, noxiarumne eas an proficuarum plantarum catalogo ascriberem, quum illarum lobi utriusque qualitatis participent : attamen cum

cum mihi aliisque rei medicæ peritis plus inde mali quam boni hactenus redundarit, Venenatis inserere malui.

MVCVNA'-GVAÇV.

Hæc itaque *Mucunâ-guaçu* in tanta pisorum fabarumque silvestrium varietate, cæteris pulchritudine & magnitudine facile præcellit. Crescit ex arbore quæ ejusdem est nominis. Faba autem hæc nigra pelle lapidis fere duritiei, pilis flavis molliter est vestita, manum longa, & tres digitos lata. Vi effracta, pulcherrimi globuli, interstitiis divisi, exinde prodeunt, tres quatuorve, punicei & rubri coloris, rotundi, læves, magno hilo, qui, si in aqua macerentur, vim noxiam ex parte deponunt, & cum *Tipioca de Mandihoca* præparati Barbaris edules fiunt. Ita ut venenata eorum qualitas, non usque adeo alte posita à natura videatur, quin retundi se patiatur à correctorio convenienti. Quippe cum interior fabæ substantia acris sit & mordicans, viscera vellicet, & usque adeo corpus turbet, ut vomitus violentus & alvus moveatur; refrigerans & demulcens alimentum hoc medicamentosum ex *Tipioca* factum, cæteris Antidotis præferri solet.

MVCVNA'.

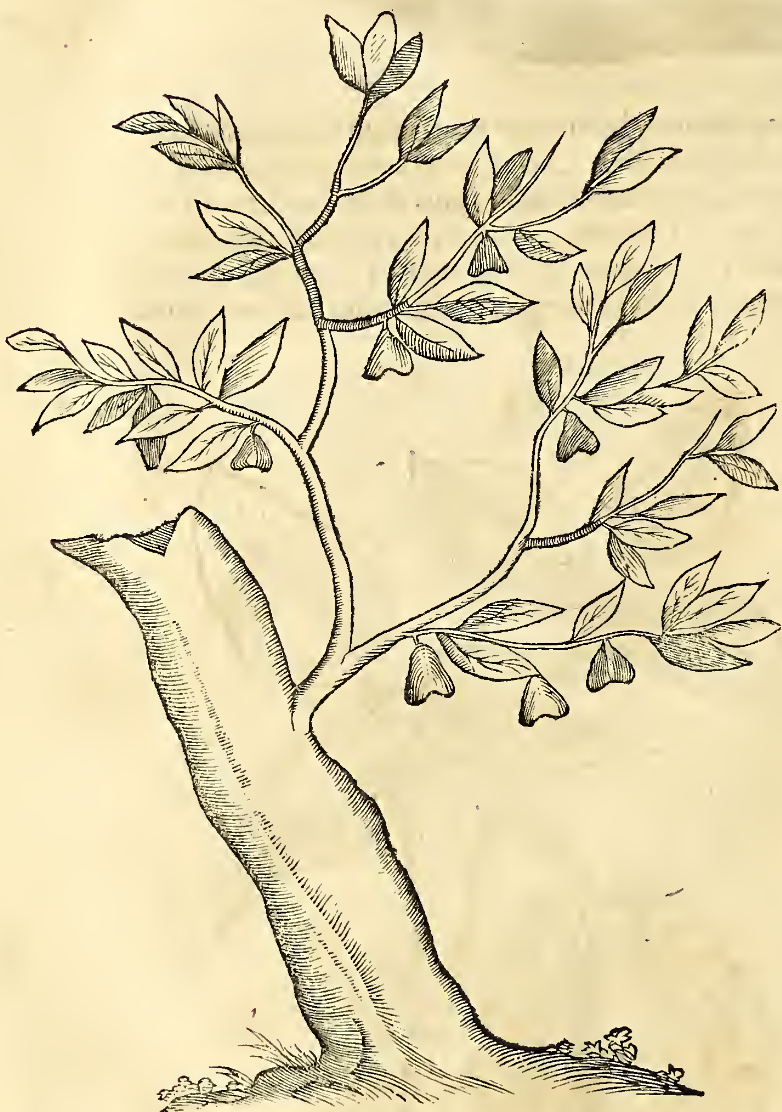
SEcunda *Mucunâ* præcedenti longe inferior, forma & figura imbellis apparet. Interioris substantiæ qualitates cum præcedenti *Mucunâ* convenire perhibent, sed mihi incompertæ, non autem exteriores. Quippe nobis per tesqua vi viam facientibus loborum setæ pungentes faciem & manus usque adeo inficiebant, ut ardentissimas pustulas excitarent, quæ vel optimis succis anodynis & refrigerantibus, ultra octiduum adhibitis, vix cedebant. Caule crasso, sarmentoso, admodum

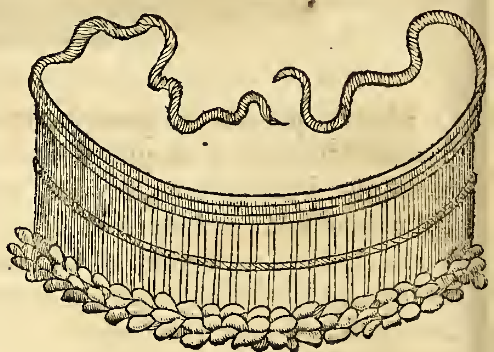
lento

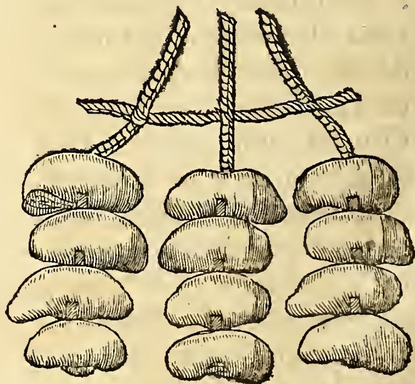
lento & tenaci, altiſſimarum arborum ramis ſe implicat. Tria ubique folia in unoquoque pediculo oppoſita habet, quæ eminentibus ſunt nervis, cæterum ſaturate ſuperius virent, inferius albicant, & ſubtiliſſima lanugine ad tactum ſericum æquant. In pediculis ſuperioribus plurimi flavi pentaphylli inodori proveniunt flores juxta ſe poſiti, figura ſiliquarum Piſi apertarum. Eminet in medio ſtamen fiſtuloſum pallidum, ſuperius multipliciter diviſum in fila, quorum quodlibet apicem habet fuſcum.

Flores ſequuntur ſiliquæ, longæ, exterius ex rufo rugoſæ, quæ non ſolum adhærent, ſed & pungunt, cum doloroſo pruritu; ſiliquæ maturæ exterius nigreſcunt & ſponte diſſiliunt: interior earum ſuperficies eſt inſtar matris perlarum, alba, ſplendida: in qualibet continentur ut plurimum tres phaſeoli orbiculares, compreſſi, coloris luridi, cum ſemilunari macula nigra in uno latere.

Ahoay.

Dvplex datur *Ahoay* arbor; altera *Ahoay-guaçu*, ſive major, altera *Ahoay-miri*, ſeu minor, dicta. Propter arboris non ſolum, ſed & fructuum quoque magnitudinem, differunt. Quippe hæc poſterior vix nucem avellanam, cui multum ſimilis eſt, adæquat: illa plus quam caſtaneæ magnitudre pinis nucesprofert, ut apparet ex triangulari hoc fructu in arboendenti. In diſſitis tantum nemoribus utraque hæc reperitur. Folia habet ternos vel quaternos digitos longa, duos lata, Mali noſtratis non abſimilia, toto anno virentia. Cortice candicante. Ramus amputatus ſuccum emittit album & quaſi lacteum, adeoque teter tunc ſpargitur odor ligni, ut ne igni quidem ſtruendo idoneum habeatur, ac proinde à Barbaris numquam ad pyras ſuas uſurpatum videtur. Vtriuſque arboris fructus monſtrare, toties negarunt Barbari,

Barbari, præ metu ne aliquando in illos hæc cuderetur faba. Cum enim præsentius venenum, quam nucleus prædicti fructus, ab illis nondum sit inventum, id secretum sibi servandum arbitrantur, ut tuto veneficia sua diabolica exerceant. Nucleos enim illi in pulverem redactos, variis dolis & technis præparant, & clam ciborum obsoniis vel Nicotianæ immiscent, ut ocius vel tardius vires exerceant. Scrupuli enim plus minusve quantitas ore assumta, graviora facile symptomata, quam ab aliis ullis venenis illata, inducit. Quibus specificum antidotum ad hæc usque tempora nondum est inventum; quamobrem mortem quantocius adfert, si generalia & communia alexipharmaca nihil prosint. Horum fructuum putamina, durissima sunt & tinnula, quare ab illis tintinnabulorum vice usurpantur, & brachiis pedibusque circa talos in saltationibus potissimum circumdantur ornatus gratia.

CARAPUCU' sive FUNGI.

NOvem Fungorum species diversis nominibus sunt distinctæ, sicut alibi traditum est, quos omnes generali nomine *Carapucú* nominant. Horum quoque in hoc Americæ tractu, sicut in Europa, alii venenati, qui confracti, varii sunt coloris, lividi & cæsii, ex sterquiliniis lignoque putrido protuberantes; alii edules, ac copia tantum nocere dicuntur. Forte quod in pratis prima æstate nascantur, ad illud Horatii:

—— Pratensibus optima fungis
Natura est, aliis male creditur. ——

Hinc, puto, isti sales Iuvenalis & Martialis, alludentes ad Boletos sive Fungos illos qui temere manduntur. Equidem, si me audias, cavendum sedulo, ab omnibus quoviscunque modo hic natis Fungis. Ob regionis enim temperiem calidam & humidam, noctium quoque frigus & vapores venenatos, tot denique venenata & insidiosa Insecta, minus tuti judicari debent, quam in aliis regionibus, ubi usque adeo divitum moroso palato arrident, ut eos in mortis discrimen sæpius adducant. Quæ enim voluptas tanta ancipitis cibi; cum ne merentur quidem inter rusticas dapes recenseri; Etiamsi vel Athenæi, vel ipsius Apitii apparatu exhibeantur? Inter illos, pejores qui sunt, singultum excitant, intestina exulcerant, corpori ac faciei inducunt pallorem, urinam remorantur, arterias intercipiunt: ad hæc frigus, tremorem, sudorem frigidum, mortem denique afferunt. Præter communia alexipharmaca calidiora, eximium & præsens Natura produxit Antidotum, nimirum succos herbæ *Nhambú*, & radicum *Iaborandi*, de quibus suo loco, qui sudores & urinas cunctantes provocant, & calorem nativum suffocatum à frigido malignoque vapore vindicant: imo desperatos revocant à letho, si statim à sumto veneno, succus illarum ex haustu vini exhibeatur.

CAPVT XIX.

Nhambú, Caapiá, Caaçica sive Herba Colubrina, Iaborandi, & Caapéba sive Convolvulus Colubrinus.

NOn actum videbor egisse, si Herbas quasdam, antea in l. 4 Simplicium descriptas, huc denuo adduxero, cum nunc ordo postulet, proprietates earum specificas & antidotales; non vero primas & secundas illas manifestas qualitates tractare. Has inter nobilis herba *Nhambú*, primatum facile tenet. Quæ quidem se exserit non solita aliqua sensuali per vomitum vel sudores vel urinas operatione, sed occulta quadam efficacia; quippe, præter calidam & aromaticam vim, quam satis intenso gradu continet, venena frigida intus assumta, & *Araticu-paná*, *Mucuná*, fungos, & suc-

NHAMBV'.

& ſuccos *Mandihocæ* venenatos, & ſimilia retundit; præ cæteris autem adeo contrariatur veneno Bufonis, ut non ſolum fellis aſſumti vim deleteriam vincat; ſed ipſos Bufones vivos pulvere vel ſucco ejus aſperſos, enecet in inſtanti. Quapropter non tantum ii qui ſuſpicantur, ſe venenum aliquod hauſiſſe, ſibi hac Panacea provident, ſed ad eam quoque tanquam ad ſacram anchoram confugiunt illi qui veneficia clandeſtina alicujus inimici extimeſcunt, eaque vel ſola in pulte quæ *Carima* dicitur, vel acetariis mixta, ſæpe multumque utuntur. Ita ut, ſi quoquam Alexipharmaco ſe præſervare & munire poſſe autument, huic antidoto paſſim ſe fidant, contra obvia quævis venena, vel arte per inſidias parata.

DVæ herbæ Antidotales nomen *Ipecacuánha* ſibi vendicant, quarum prior, ob evidentem vim emeticam, ut præcedenti Libro prolixe docui: poſterior vero hæc quæ

Caapiá vulgo nomen audit, ob alexiterias virtutes magis celebris, proinde quod qualecumque venenum assumtum, antequam ex ventriculo & primis viis ad penetralia corporis permeaverit, per vomitum benigne ejiciat, si duæ circiter drachmæ ex liquore convenienti maceratæ propinentur: mox secundum ejus infusum, vel solum vel cum radice *Iaborandi* mixtum superadditur, non quidem ad vomitum, sed ad urinas & sudores concitandos. Ita ut in hac nobilissima planta diversæ qualitates se prodant, utræque quidem veneno exturbando dicatæ, sed ita tamen, ut hæ posteriores altius positæ, tum demum se videantur manifestare, cum emeticæ facultates post primam præparationem & macerationem evanuerint.

CAAPIA.

CAAÇICA sive Herba COLVBRINA.

TErtia antidotalis planta, quæ *Caaçica* dicitur, adeo indigenis ac advenis accepta, ut providi peregrinatores se vix silvis committant, quin insignem hanc herbam, vel ejus succum expressum circumferant, non adeo quidem contra omnis generis venena, quam quidem Serpentum qualiacunque vulnera inflicta, tum applicandum, tum assumendum. Vnde non immerito *Erva de Cobras* nomen vulgo audit. Memini, Æthiopes ab *Ibiboboca* Serpente misere sauciatos, vix quicquam ex alio remedio levaminis sentiisse, quam ex largiori haustu propinati liquoris, nullo alio accedente medicamine. Succus ejus est lactescens gustuque acris & ingratus, nulla manifesta operatione veneni victor evadit, sed specifica & occulta vi in instanti dolores sedat & virus obtundit, imprimis si eadem herba contusa, & cataplasmatis modo præparata, vulneri simul applicetur.

IABORANDI'.

IN tractatu Simplicium quatuor ſpecies radicum *Iaborandí*, earum que uſum medicum, quem compertum habeo, expoſui; hoc autem loco primam tantum ſpeciem utpote efficaciſſimam & maxime uſualem, atque obviam, tractandam ſuſcepi, licet cæteræ quoque dignitatibus alexiteriis non deſtitutæ ſint. Hæc itaque, non,ut cæteræ, fruticeſcens, ad duarum palmarum altitudinem erigitur; primo guſtu aromatica,& acris pyretri æmula, mox ſubtiliſſime fauces & pectus pervadit, adeoque contra malignos humores & flatus ſe exerit, ut venena, licet à multo tempore jam aſſumta, à corde repellat verſus ſuperficiem corporis, ſeroſoſque imprimis humores per ſudores & urinas copioſe ejiciat, unde ſpiritus vitales à tetris fuliginibus liberati refocillantur. Atque hæc omnia cum feliciori ſucceſſu inſtituuntur contra venena frigida, ut ſunt Fungi, & ſuccus ille venenatus radicis *Mandihocæ*, & ſi quæ ſunt alia ejuſdem farinæ venena ſupra enarrata.

CAAPE'BA, ſive Convolvulus COLVBRINVS.

SI ulli plantæ appropriatum nomen, huic ſane ſarmentoſæ Clematiti Luſitani indiderunt, eam *Çipó de Cobras* ſive Convolvulum colubrinum, ab inſigni efficacia antidotali Serpentibus inimica, nominantes. Radix æque ac folia in Medicina celebratiſſima;eo tamen diſcrimine, ut radices, imprimis illæ quæ jam plane adoleverunt, humoribus ſeroſis movendis, & calculis frangendis dicatæ; quæ vero primo natæ frondes & ſarmenta, morſibus Serpentum medeantur, ſi ſemel atque iterum eorum ſuccus,recenter expreſſus indiſcreta quantitate propinetur, atque ſimul extus applicetur. Nulla interim ſubſequente manifeſta evacuatione, neque per vomitum, neque per ſu dores, neque per aliam aliquam viam, quantum aſſequi potui.

Licet autem ab Anguium aliorumque Reptilium & Inſectorum venenatorum ictibus & morſibus tantum curandis videatur bene audire hujus Convolvuli ſuccus, qui amaro ſapore caloris prædominium, quod ad manifeſtas qualitates, præ ſe fert; venenis tamen ſupra enarratis frigidis, quoque contrariari comperi, teſtantibus id mecum exercitatiſſimis Empiricis.

CAPVT XX.

Limonia Malus Americana, Antidotalis.

ANtequam Vegetabilibus Antidotalibus, in hac Americæ parte familiaribus, finem imponam, ex re fore putavi, Mali Limoniæ usus Medicos peculiares, ejusque in Indiis necessitates edocuisse. Cum supra in tractatu de Morbis Endemiis vulgatiores utilitates Citreorum, Limoniorum, & Arantiorum (quæ communi nomine, propter vires & dignitates sibi admodum similes, Mala Medica recte dixerunt autores) in commodum medentium & delicias ægrotantium perstrinxerim; nunc occultiores & minus obviæ quoque qualitates, quousque ab Empiricis Indigenis, atque propria experientia mihi innotuerunt, exponendæ restant. Vt enim rudior antiquitas, spreta corticum & seminum amaritudine medullæque acore, frondes, flores, & fructus, tantummodo ad oculorum & narium delicias olim asservarunt, mox edoctiores, mediante sedula cultura & mitiori terræ genio, pro esculentis medicamentosis eos usurparunt. Tandem benefica Medicarum Malorum vis & multiplex utilitas paulatim ope eruditæ industriæ compertior, quotidianoque experimento per seculorum gradus proficiente, virtus contra venenum efficax primum in Africa & Ægypto detecta, mox in Europa atque Indiarum quoque Regionibus confirmata fuit, testantibus id passim præter me veteribus ac neotericis exoticorum fruticum scriptoribus.

Licet vero pleraque ex hoc novo Orbe huc allegata, experientia potius quam auctoritate aliorum niti velim, tamen non pœnitebit, unum atque alterum ex multis allegasse in laudes Limonum. quibus confirmatur, eos ante cibum degustatos, à putredine ac venenis ipsis præservare, atque subinde ab assumto veneno vindicare. Athenæus ætate sua in Ægypto eorum vim compertam sic narrat. Sumptum Citreum ante cibum quemlibet, (sive is humidus sit, sive siccus) venenis omnibus resistere ex cive meo didici, cui fuerat Ægypti administratio demandata. Quosdam hic facinorosos homines Alexandrino more ad Serpentum morsus damnaverat. Illis ad locum sicariorum supplicio destinatum procedentibus, muliercula quædam cauponis uxor in ipsa via, quod in manibus forte habebat, admordebatque, Malum Citreum, miserata porrexit. Pomo illi commanducato, ingentibus ac sævissimis Anguibus objecti, citra noxam venenatos ictus excepere. Attonitus rei novitate judex, ab eo, qui custodiebat, milite quæsivit, an antidotum aliquod prægustassent? à quo certior factus, absque dolo malo Citreum illis fuisse datum; jussit, postridie alteri tantum dari: deinde utrumque Anguibus objici. Ex quo factum est, ut Citreo pastus, sospes evaserit; alter illico expirarit. Exinde crebra experimenta fidem fecere certissimam, venenis Citrea & Limonia omnibus adversari. Accedit quod pomi ejusdem singula membra salubri temperie sic invicem discrepant, ut varios consanare morbos possint, & contra ipsa venena in unam coalescere Medicinam. Quos usus Plinius compendiose & ingeniose exprimit, Citrea, contra venena in vino bibuntur, vel ipsa, vel semen. Virgilius quoque, Homerum imitatus, luculentis versibus per longam periphrasin eorum dotes exprimit:

Media fert tristes succos, tardumque saporem
Felicis Mali, quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscueruntque herbas & non innoxia verba;
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbor, faciemque simillima Lauro,
Et, si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat, folia haud ullis labentia ventis.
Flos apprima tenax, animas & olentia Medi
Ora fovent illo, & senibus medicantur anhelis.

Extra instituti limites esset, me autorum discrepantibus opinionibus involvere, circa diversas partium qualitates in hac arbore ejusque fructu contentarum; folia enim, flores, medulla, semen, & cortex fructuum ac radices in medicinam receptæ, frequentissimi usus existunt, atque licet gradu dignitatis, tum & primis secundisque qualitatibus in-

ter se discrepent; tamen semen & medulla inter omnes arboris partes, quod ad qualitates specificas & alexipharmacas, primatum obtinent. Imo peritissimi nonnulli Indiarum Orientalium & Occidentalium medicastri, præter vulgares illas toti Orbi celebratissimas Limonum & Citreorum vires, quas quoque perpetuo commendabiles habent, plus præsidii in duabus his Limonum partibus ponunt contra malignos morbos & pestilentes febres, atque ipsa denique venena, quam in Lapide Bezoardico & fastidiosa Theriacæ compositione. Quasi his arboribus Medicis, non magis patria quam salubritas, Medicæ nomen fecisse videretur. Quæ omnes ut olim in Hispaniam & Italiam, sic quoque in Indias Occidentales translatæ, &, licet illic per insitiones aliaque naturæ adulteria hortenses, hic vero in America etiam nunc minus excultæ sint, tamen ob calores Solis perpetuos & soli hujus genium, Europæis sativis, si non præstantiores, saltem pares existunt, adeoque sponte in silvis sata stercoribus avicularum deposita luxuriant, ut ob nimiam ubertatem vilescant. Quippe toto anno ver, æstas, & autumnus in iis conspici datur, quod una eademque arbor, flores fragrantes, fructus virescentes & flavescentes assidua oculorum & narium ac oris oblectamenta ostentat. Vnde variæ compositiones, Iulapia refrigerantia, Conditurae, imo Extracta Chy-

LIMONIA Malus AMERICANA, Antidotalis.

mica, quas quintas essentias vocant, ab industrioribus incolis nunquam non parantur. Quos ego in hac Indiarum Occidentali parte imitatus, sine jactantia affirmare ausim, me ex nullo alio aliquo remedio simplici tot felices in tota praxi observasse effectus, quam ex supra enarratis Citrei & Limonii arboribus. Cum enim succus frigidus & intense acidus, ab advenis & indigenis aliquando male usurpatur in senum vel puerorum frigidis, sive pectoris, sive nervorum, sive intestinorum, affectibus, tunc flores, semina, & cortices ipsius fructus medelam isti malo quantocius conciliant; imo, quid si hæc non sufficiant, eorum, ut & primarum frondium, olea destillata vices supplent;

plent, urinas vel ſudores egregie protrudentes. Mitto quod ipſi radicum cortices, calidarum & tenuium adeo partium à me deprehenſi ſint, ut multos viſcerum, à jecoris imprimis & renum, obſtructionibus vindicaverint. Quod quidem potiſſimum de radicibus Mali Limoniæ, cujus iconem ſolam exhibeo, dictum volo, ejuſque deſcriptionem nunc ſpeciatim aggredior; cum hactenus in genere malis Medicis earumque virtutibus inhæſerim.

Non male equidem ſcriptores natale ſolum & naturam Limonii cum Citreo communem attribuiſſe viſi ſunt mihi, quum circa præcipuas earum vires haud multum inter ſe diſcrepent; (exceptis dulcibus illis Limoniis minus uſualibus in Medicina) niſi quod puſillus hic Limon agreſtis, quantum viſus, odoris & ſaporis lenociniis majoribus illis hortenſibus cedat, tantum eos proprietatibus medicis facile ſuperet.

Arbor eſt Pruni figuræ & proceritatis, caudice ſature cinereo, ramis ſpiniferis, foliis laureis ſed minutioribus & dilutioribus, ſæparatim hinc inde poſitis, cum appendicibus juxta pediculum, Aurantiæ more denſiſſima fruticatione luxuriantibus; perpetuis floribus, obſoleto candore albicantibus, & Lilium convallium nonnihil redolentibus, fœcunditatiſque munere aſſidue nullo non menſe conſpicua qui primo naſcitur Limon, à ſpinis maternis ſpineolus, & ab acutiſſimo ſapore palatum vellicante, Irritator appetentiæ merito dicitur. In ipſa enim viriditate præmaturus ac tempeſtivus ad obſonia & medicamina, magnitudinis eſt nucis juglandis, ſed figura magis ſphærica, in papillam exiguam deſinente, tenuiſſima, viridi, & lævi cute obducta, nulla carne, ſed ſola medulla, acida, ſubviridi, turgida, denis duodeniſque intermediis membranulis pariter diſpertita, & nonnullo ſemine gravida. Radix arboris eſt tenuis, ex fuſco flaveſcens, calida, ſicca, amara & acris tenuiumque partium, ac proinde inter aperientes & diureticas celebris. Porro Limon hic noſter ſapore acerrimo veſcus non eſt ut cæteri, ſed qua palatum fraudat, cum fœnore voluptatem ſanitati rependit, dum æſtuantibus & à bile vomiturientibus parabile condimentum in cibis & potu promiſcue ſuppeditat, ſi tantillo ſacchari vel jure vis ejus infringatur. Ea tamen adhibita cautela, ut juvenili potiſſimum ætati & cholericæ tempe raturæ concedatur; ſenibus vero, ut & pueris pituitoſis interdicatur. Hæc eadem fere potio eſt in toto Oriente, ac imprimis apud Turcas, admodum expetita, cui vulgarem *Sorbetti* appellationem Latium ſorbendi verbum, *Scerberti* vero nomen vox Arabica, Turcica & Perſica, impertivit, quam quiſque illorum ſuo more ad delicias præparat: hic præcipue fructus nunc in muria nunc in ſaccharo reconditus, vel etiam ejus liquor ſolus in doliis reſervatus, pubem nauticam in diutinis trajectionibus ab humorum putredine conſervat; imo maritimi non ſolum Septentrionales, ſed Aſiæ, Africæ, & Americæ littorales populi à ſcorbutica lue infecti illo reſtituuntur. Eodem hoc ſucco, quid mirum, impetigines, vitiligines, aliaque fœdiora cutis vitia quoque deleri ſi Chymica arte præparatus valeat ad uniones & margaritas in tabem ſolvendas? Vidi aliquando Nigritos ſceleſtos coquendis ſaccharis dicatos, injuriam dominis clam inferentes, inſtillato parum recentis Limonis ſucco, vehementiſſimæ ſacchari ebullitioni in cacabo capaciſſimo reſtitiſſe. Ex quo abuſu, anſam mihi ſuppeditari autumabam, aliquid ad artis noſtræ incrementum ediſcendi, idque aliquoties tentans, non infeliciter proceſſit, in febribus ſcilicet intermittentibus, circa initium paroxyſmi, ut Chymiatri ſua emetica ſolent, hauſtu ſcilicet calido ſucci prædicti cum ſacchari & aquæ fontanæ tantillo ebulliti, ſemel atque iterum exhibito, exacerbationes vel in totum ceſſaſſe, vel ſaltem indies præter expectationem ſimul cum ſiti deferbuiſſe, & intra paucos dies plane ſiluiſſe, deprehendi, ſubſequente utique maniſeſto effectu, urinæ ſcilicet & imprimis ſudorum larga promotione. Quaſi eximius hic ſuccus frigiditate ſua ſiti ſedandæ, tenuitate ſero ſanguinis propellendo, acuta aciditate malignitati æſtuantis bilis frenandæ, adeoque ſpiritibus vitalibus concentrandis & corroborandis dicatus eſſet. Poſitis itaque tribus enarratis his manifeſtis qualitatibus, rationi haud diſſonum videtur, harmoniam ſpecificam & occultam ex earum mixtura poſſe reſultare, quæ ictibus Serpentum & venenatorum inſectorum imprimis omnibus iſtis venenis aſſumtis, igneo & ſubtiliſſimo ſpiritu venas & arterias permeantibus, adverſetur.

Atque hactenus de pulpæ ſucco ex legibus artis exhibito. Reſtant aliæ ejuſdem arboris partes, flos, ſemen, & cortex, minime prætereundæ, veneniſque potiſſimum frigidis, ſive propinatis ſive inflictis, obtundendis conſecratæ. Ex ſeminibus ſolis contuſis & decorticatis vel etiam ex eorum oleis deſtillatis tot ſtupendos effectus videre contigit,

ut mirari desierim, neotericos æque ac veteres Arabes & Græcos iis efficaciam vere antidotalem attribuisse, atque non solum contra vermes intestinorum, morsusque serpentum, sed & loco Theriacæ, contra pestilentes & contagiosos morbos felicissime usurpasse. Cum enim semina caliditate, siccitate, acore & amaritudine à pulpa differant; solaque fere evidenti aciditate videantur inter se convenire: Vtraque tamen crassos humores discutere, incidere, & attenuare, putredini resistere constat; sed semina ob concomitantem manifestum calorem, frigidis venenis; pulpam vero potissimum calidis dicatam esse. His succedunt extracta quoque florum & corticum, quæ ejusdem naturæ & efficaciæ habentur, & maximo dissidio quævis deleteria oppugnant.

Tandem Medicæ hujus arboris pars infirmior etiam vim habet salutarem curandi vulnera malemorata & à venenatis ictibus relicta, modo succus ex prætenuibus foliis & recentibus germinibus expressus, vel solus, vel aliis mixtus, applicetur. Quasi perennis viriditas argumentum oleosi & efficacis succi, non modo ad ipsarum arborum pabulum; verum etiam ad hominum commoda & necessitates exuberans existeret; quapropter optandum, ut sedula posteritas ex ejusmodi vivacibus potissimum stirpibus liquores medicatos ulteriori industria eruere cogitet.

CAPVT XXI.

Locustarum, Papilionum, Erucarum, & Avicularum Guainumbi transformatio.

SVpra de natura & cura quorundam Insectorum suo loco egi, nunc pro mantissa, de aliquot innoxiorum miranda generatione & interitu, posteris ulterius indaganda, pauca addam. Missis fabulosis vel quæ dubiæ fidei sunt, verissima ac proinde Philosopho non contemnenda subnectam.

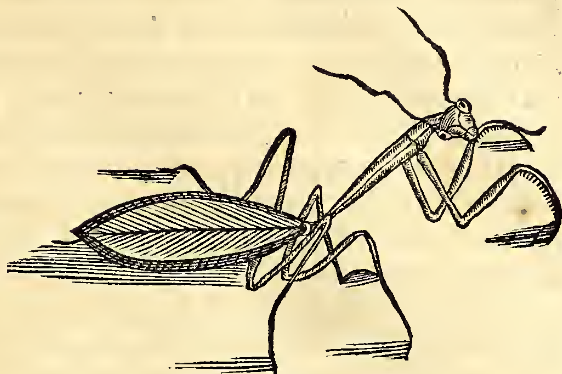
De Bombycibus autem Brasiliensibus nihil ex professo dicturus, utpote quorum figura, natura, & transformatio, ab Europæorum haud differat. Indigenæ eos *Içocú*, sericum vero *Içocúrenimbo* vocant.

Ad Locustas itaque me accingo. Quarum tria genera tradidit sacræ philosophiæ sacerdos Moses, eaque ex Hebræa Lingua in latinum versa, Locustam, Astacum & Bruchum nominarunt. Græci aliique eruditi recentiores, plures agnoverunt species. Inter ἀττέλεβους Locustas illam tantum tractandam suscepi quæ Græcis Mantis, latinis Vates dicta, quod ubicunque appareat, macra sit & famem portendere perhibeatur.

Propositi limites excurrerem, si vulgarium Locustarum Americanarum differentes magnitudines, figuras, colores, sonos, volatus & saltus describerem; ortum quoque earum & interitum, à veteribus ac neotericis satis superque traditum, repetere, supervacui foret laboris; nam licet generationis & obitus varii dentur modi, in eo tamen, ni fallor, plerique consentiunt, mares à diutissimo coitu, spiritus omnes exigente; fœmellas autem fœturæ pluralitate exhauriri, & brevi post è vita absque ulla alia Metamorphosi decedere. At vero hæc nostra inusitatæ figuræ & naturæ Locusta, incognito sexus discrimine, & nascendi modo, certo quodam tempore, veris vicem in hac Americæ parte supplente, vitam sensitivam derelinquit, & in plantam migrans aliquandiu, tandem more cæterorum vegetabilium marcescit. Duæ earum dantur species, ejusdem quidem figuræ, sed non ejusdem coloris, quod illa toto corpusculo lurida instar folii arboris decidui, vulgo *feuille morte*; hæc vero læte viridis sit coloris. Vtraque macilenta est, *Caayára*, aliis *Gaayára*, dicta, rore potissimum victitantes; differentes tamen ab iis, quæ à Rondeletio & Mouffeto in Theatro Insectorum, ad calcem libri, *Mantes* dicuntur; quod Americanæ sint collo longissimo tenui & erecto, instar Cameli. Corpore lævi, vix digitum longo ab utraque extremitate acuminato, & dorsi medio, eminenti linea recta per longitudinem, cum obliquis fibris, instar folii arboris, diviso. Capite sunt triangulari, in cujus vertice duo cornicula oblonga, tenuia, erecta stant. Oculis prominentibus, lenticularibus, fuscis. Crura habent sex, duo in summo fere collo, unum digitum longa, tribus internodiis constantia, & in extremitatibus denticulata: reliqua duo paria, triste viridia, liventia, sicut folia sicca. Priores autem pedes quia instar brachiorum junctos, & quasi manus ad cælum elevatas, plerumque habeant, Lusitani *Louva dios*, Galli *Preque Dieu*, appellarunt.

Vnde Barbari non ſolum, ſed & Chriſtiani imprimis, multa ſuperſtitioſa ſibi imaginantur. Quaſi macie perpetua confectæ, homines docerent ſupplices ad Cælum palmas tendere. Beſtiolæ hæ in plantam ejuſdem fere viriditatis & tenuitatis, duarum palmarum magnitudinis, transformantur. Pedes primum terræ affiguntur, unde, accedente humiditate requiſita, radices exeunt, quæ terræ infiguntur, atque ita paulatim parvo temporis ſpatio totæ convertuntur. Aliquando autem inferior tantum corporis pars naturam & faciem plantæ induit, manente ſuperiori parte aliquandiu mobili, ut ante; donec tandem totum inſectum paulatim tranſmutetur, atque ſenſitivum quod fuit, vegetativum fiat, natura per circulum quaſi, ſucceſſive agente, motuque perpetuo in ſe recurrente. Hanc plantam libentiſſime curioſo lectori exhibuiſſem, ſed per varias temporis & itineris injurias re deſiderata potiri non licuit.

GAAYA'RA.

Nec eſt quod quiſquam de veritate dubitet, cum infinitos teſtes habeat Braſilia, & plures minus hallucinarentur circa ejuſmodi mira Naturæ opera, ſi animum & mentem non perfunctorie eo applicarent. Idem contingere in Ægypto præter Plinium, fide digniſſimi de ſimilibus Locuſtis conſtanter affirmarunt. Atque annales Iaponiæ teſtantur, cujuſdam terreſtris animalis transformationem in ſquamiferum. Alibi de Agno Tartarico qui in arbuſtum degenerat, ab optimis confirmatur. Quorum narrationi nihil tribuo, nec derogo, ſed fidem apud Autores relinquo. Iam dudum innotuit, Concham Anatiferam in Scotia (licet nuper adhuc ſubleſtæ fidei videbatur) ex arbore pronaſci.

Quidquid ſit, cum appareat, fibulas eſſe inter germinantia & ſentientia, mutuaque retaliatione animalia germinare, & plantas ſenſu animare, idipſum quoque Ariſtotele, Plinio, & Theophraſto conteſtantibus: Quidni tot nova hujus Novi Orbis Zoophyta mereantur, ut vitarum confuſionem earumque fœdus admiremur; imprimis ſi ſenſuum arbitri, non opinioni populari, fabularum artifici, pareamus. Eventu enim naturæ prodigioſæ autoritatem reſtaurante, increduli facile cauſa cadunt. Vſque adeo denique omnium corporum ſublunarium inter ſe commercium patet perpetuum, ut Chymiater magno merito quoque non patiatur haſce metamorphoſes metallis denegatum iri poſſe.

PANAMA'.

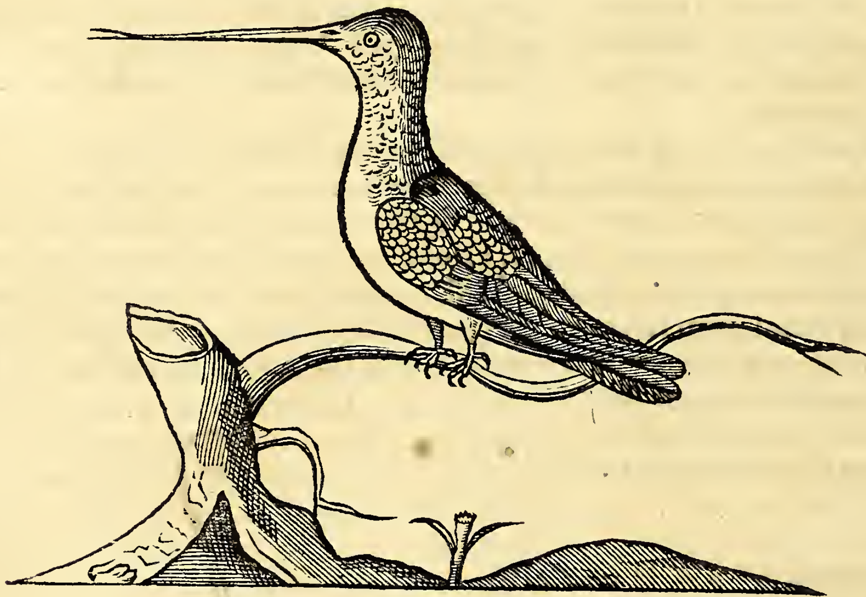
PApilionum porro & Erucarum innumeræ dantur ſpecies, non ab uno deſcribendæ, magnitudine, & colore diſcrepantes. Figuræ aliquot graphice quidem depictæ in Cluſio & Hiſtoria noſtra Braſiliæ naturali, ſed earum metamorphoſis neglecta. Omnes, ni fallor, hi Papiliones quatuor ſunt alis, duobus corniculis, ſex cruribus & filo convoluto ad os. Alæ pulchritudine argentearum macularum & fimbriarum certant. Horum prædatrices gulæ, aliquando in horto Illuſtriſſimi Principis Naſſaviæ

 elegan-

elegantes hederas, *Murucuiá* dictas depaſcebantur, innumerabiliaque ova papaveris magnitudinis ponentes, ex quibus primum parvæ hepatici coloris Erucæ, & ex his ſecundo Papiliones naſcebantur. Erucæ autem hæ in craſſitiem pennæ anſerinæ excreſcunt, nigris aculeis hiſpidæ, capite nigro bicorni, per corpus quaſi ruſo punctulatæ; morientes griſea obducuntur pelle ſeu folliculo, qui poſt certum tempus ſe aperit & prodeunt denuo Papiliones alati, Braſilianis *Panáma*, Luſitanis *Barboléta* dicti. Horum ſubinde aliquot myriades ſubito apparent, atque ſine ulla disjunctione aut interruptione turmatim aërem inſtar denſiſſimi imbris replent, idque ductu adeo continuato, ut vix ſex horarum ſpatio exercitus ille aëreus diſpareat, ſicut quoque in Europa paſſim, ringente agricola, videre contingit. Qui herbarum arborumque helluones, ubi devorandi tempus præteriit, vaguli huc illuc & jejuni migrant, ſenſimque marceſcentes, locum idoneum quæritant, ubi ſeſe vel filo appenſi in aureliam membrana tectam, vel in thecam transforment. Nec tamen omnes Papiliones & Erucæ in aurelias convertuntur, ſed aliæ contractæ, putreſcunt, è quibus nonnunquam ova excidunt, aliorum inſectorum matrices. Has Erucarum tranſmutationes Theophraſtus recte diſtinxit his verbis, 2 περὶ φυτῶν. πρῶτον μὲν ἐκ κάμπης, χρυσαλὶς, εἶτ᾽ ἐκ ταύτης ψύλη, ἐκ ψύλης ἡ πάλιν κάμπη.

Quemadmodum vero Papiliones partim à coitu utriuſque ſexus, partim ex viridibus illis Erucis generari conſtat, alis paulatim adnaſcentibus: Ita viciſſim turmas illas gregariarum Erucarum, non ſolum roris pluviarumque proles, ſed & Papilionum eſſe filias; imo maximam Erucarum partem iis debere proſapiam, omnibus experientia confirmatum eſſe putem.

GVAINVMBI I.

At vero harum Erucarum Braſilienſium aliquæ (*Lagartas des verças* Luſitanis dictæ) tranſmutantur in aviculas illas totius Braſiliæ facile pulcherrimas, Indigenis *Guainumbí*, Luſitanis *Pegafrol*, Belgis **Bloem-Spegt** appellatas. Quarum novem ſpecierum, in Hiſtoria Naturali deſcriptarum, duas imagines addidi, quæ inſtar Pavonis rubini & auri colore fulgent adeo, ut à pictore haud exprimi poſſint. Pleriſque Americæ regionibus familiares ſunt hæ aviculæ, ac proinde variis nominibus expreſſæ, ut apud omnes paſſim novi Orbis ſcriptores videre licet. Quorum aliqui neſcio an relatu an autopſia edocti, alicujus quoque transformationis conſcii, quantum ex Cluſio colligi poteſt. Præter generale nomen *Guainumbí*, aliud ſortiuntur, idque maxime appropriatum *Guaraçyába*, id eſt, Radius holis, meritoque illud Poëtæ iis applicari meretur.

Mille trahunt varios adverſo Sole colores.

A vertice enim ad caudæ extremitatem plumæ admirabili colorum varietate inter ſe certant & micant. Volatus earum adeo præceps & celer eſt, ut viſum fere fugiant, alarumque motus non magis conſpici queat, quam Crabronis. Magnitudine Cicadam haud ſuperant, adeoque leves, ut intra viginti & triginta grana unaquæque pendeat. Roſtello ſunt omnes (non quidem ejuſdem longitudinis, ut ex appoſitis Iconibus

GVAINVMBI II.

nibus liquet) tenui lingua, bisecta, instar serici fili tenuissimi, quam extra rostellum longe exserunt, ut florum rorem lambant. Ocellos habent parvos & nigricantes. Alarum pennæ singulari arte à natura sunt compositæ. Ab exortu enim alarum duplex ordo pennarum est, unus longior altero, & superpositæ sunt sibi invicem pennæ, quasi alæ breves super longas. His alis expansis volare diu possunt, ac in aëre quasi pendulæ manere. Frequentes sunt in silvis, præsertim tempore matutino, dum flores rore turgent, strepitumque tunc excitant ingentem, non canendo, ut aliqui scripserunt, sed fere Passerum more sibilando *Screp Screp*. Nidulum faciunt in ramis arborum exiguum, ex Xyli flocco compositum, ibique ova ponunt albissima, duo ut plurimum, ordinariæ figuræ, piso haud majora. Pedibus sunt valde exilibus, nigris, quatuor digitis, more aliarum avicularum, præditis, desinentibus in unguiculos, instar acus subtilissimos. Quia floribus eorumque rore victitant melligineo, captæ, diu vivæ detineri nequeunt, sed moriuntur, atque bonum de se spargunt odorem. Fr. Ximenes scribit, easdem à Mexicanis *Huitzitzil* appellari, testaturque, eas non diutius vivere, quam durantibus floribus, iisque decidentibus, rostello suo affigi arborum truncis, & sex menses ita immotas (sive mortuas, sive jejunas) manere, donec pluviis redeuntibus Flora rursus campos vestiat. Idem confirmat Iohannes Eusebius 1. l. Hist. Nat. & Lopez de Gomara, aliique, Egregii hujus visci (ex tuberibus aliarum arborum nascentis) floribus flavis potissimum delectantur quos idcirco hic exprimi jussi.

Quum itaque enarratæ Erucæ in aviculas has incipiunt transformari, elegantissimæ plumæ cum alis primo apparent, ita ut tunc manifeste conspici detur forma Erucæ, quod ad partem corporis inferiorem, altera superiori jam in aviculam transmutata. Idem de Papilionibus dictum volo, qui subinde in easdem aviculas eodemque modo convertuntur, atque durante illa conversione nascentis avis & denascentis insecti, utriusque medietas eodem tempore liquido appareat. Emanuel de Morais Theologus Lusitanus in Brasilia, multique alii fide digni & curiosi Monachi, prodigiosa hæc quoque viderunt, & insecta ipsa tempore metamorphoseos manibus tractarunt.

Scilicet constat utique Naturæ Autoris potentia in quacunque re minima, etiamsi novicii ob inscitiam obstupescant, imo pro lubitu fidem derogent. Apprime Plinius exclamasse mihi visus est: Quæ res est in hoc universo, quæ non miraculi instar multis videtur, quando primo innotescit! Quid denique à nobis non familiare factum, quod primo intuitu inter impossibilia judicaveramus! Ita ut hæc, similiaque Naturæ admiranda eorumque causas ulterius indagare satagens, ob incomparabilem ejus majestatem, & imperscrutabilem profunditatem obstupescens confundar, atque tandem imbecillam obtusamque mentis humanæ aciem inculpans, in easdem cum Fracastorio querelas erumpam, quas ingeniosissimis versibus his expressit:

Quid dicam miserum me agere, & quam ducere vitam;
Irrequietum animi & quærentem indagine vana
Naturam semper fugientem, quæ se ubi paulum

Osten-

Ostendit mihi, mox species in mille repente
Ceu Proteus conversa, sequentem eludit & angit,
Mærentem seniique horas cassumque laborem?
Nuper enim tenues species, simulacraque rerum,
Quæ fluere ex ipsis dicuntur, perque meare
Omnia, dum sector, meditans, tacitusque requiro
Avia sylvarum, & secreta silentia solus:
Cognovi tamen his spectris illudier ipsis;
Vt sensus feriant nostros semperque lacessant
Perque fores, caulasque animi ludantque meentque
Ac remeent, ipsumque nec inter somnia linquant.

CAPVT XXII.

Duæ Tamanduæ sive Myrmecophagi.

PORtentosa aspectu utraque hæc bestia *Tamanduá*, major & minor, Formicis potius quam hominibus extimescenda; attamen ob miros in iis Naturæ lusus & dotes, minime prætereunda. Feroces quidem irritatæ & naribus stertunt, cruribusque insidentes posterioribus instar ursi, unguibus baculum vel telum quodvis fortissime

TAMANDVA'-GVAÇV' sive major.

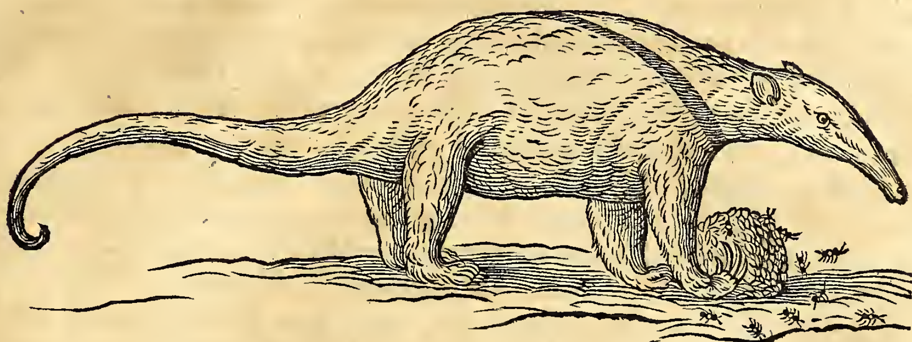

apprehendunt & mordent; sed quia minus agiles, prius manu capiuntur, quam quod præda potiantur: nisi forte eam per insidias opprimant; tunc enim ipsi Tigres ab iis aliquando interimuntur. Tantæ denique sunt pervicaciæ & stultitiæ, ut, si animalia semel apprehensa emori ipsis superstitibus contigerit, non prius sese explicent, quam cum iis occumbant ac pereant. Mactatæ comeduntur à Barbaris defectu melioris alimenti, quia caro instar Vulpinæ, ferinum quid olet. Interiori & exteriori conformatione multum inter se conveniunt; differunt autem mole & magnitudine, potissimum vero cauda, quod eam *Tamanduá-guaçú* habeat latam & hirtam, setis canis & nigris, equinis simillimam, quam irritata erigit, somnolenta vero diducit eaque se tegit.

Tamanduá minor, longa quidem, sed ex parte depili, cauda prædita est, instar Simiæ, qua se arborum ramis suspendit, ut commodius Formicis insidietur. Ob perpetuam tyrannidem quam in Formicarum myriades exercent, merito à Belgis **Mieren-eters** appellatæ; utræque sunt noctambulæ pabuli causa, cicuratæ carne quoque vescuntur, sed minute concisa, quia non solum capite, promuscide, sed & ore sunt angusto, acuminato edentuloque lingua denique instar crassioris chordæ tereti, adeoque longa, præsertim in *Tamanduá* majori, ut duorum pedum longitudinem excedat, atque proinde duplicata (quod notatu sane dignum!) quasi canali incumbit inter inferiores genas, quam esuriens

madidam

TAMANDVA'-MIRI'.

madidam exerit, & arborum truncis diu imponit, mox Formicis opertam repente retrahit. Si alte fodiendo latebræ earum detegi postulant, unguibus id præstat commode, quibus pedes posteriores instructi sunt satis validis & longis, numero quinque; anteriores, quatuor, iisque recurvis, duobus in medio maximis, vola pedis rotunda, imbelle satis facta. *Tamanduá* major undique minori pilosior existit. Vtrique per pectus ad latera & medium longitudinis corporis, usque grandis macula nigris pilis excurrit, quam albicans linea desuper attingit continue. Corio sunt crasso, carne Vulpina & vix eduli, tenacissimæ denique vitæ, excoriataque adhuc aliquandiu vivunt, etiamsi ultra duodecim dies inediam passæ. In dissectione, renis sinistri superius processus triangularis inventus, per duplicem tenuem membranam reni annexus: valvulæ autem cordis & vesicula fellis ordinariam excedebant magnitudinem. Cæteræ partes internæ, ab aliorum animalium visceribus haud discrepabant: ventriculo erant unico, intestinis tenuioribus, quæ teretibus lumbricis (ut in multis hic passim apparet) scatebant. Nervis & Tendinibus undique validissimis & tenacissimis prædita.

CAPVT XXIII.

Ai, sive Ignavus.

QVia animadverti, autores, Lerium & Thevetum (quem Gesnerus & alii postea sequuti) passim errasse in descriptione, tum & vera figura hujus animalis, malui pro corollario repentis Iconem ad vivum depictam, tum quoque vivam ejus sectionem addidisse, ossiumque compagem delineasse. De summa in gradiendo tarditate conveniunt omnes, sed de pedibus erectis, & de ventre pendulo, ut hactenus ab illis exhibitæ sunt, dissentiunt. Sicut enim inusitata natura est animal, ita & effigie, quod à re ipsa Lusitani *Priguiza*, id est, Ignavum, sive per ἀντίφρασιν, Agilem, Nostrates **Luy-aert**, Brasilienses *Ai*, appellant. Quippe tam lentus est illius gressus & membrorum motus, ut quindecim ipsis diebus ad lapidis ictum continuo tractu vix prodeat.

AI' REPENS MINOR.

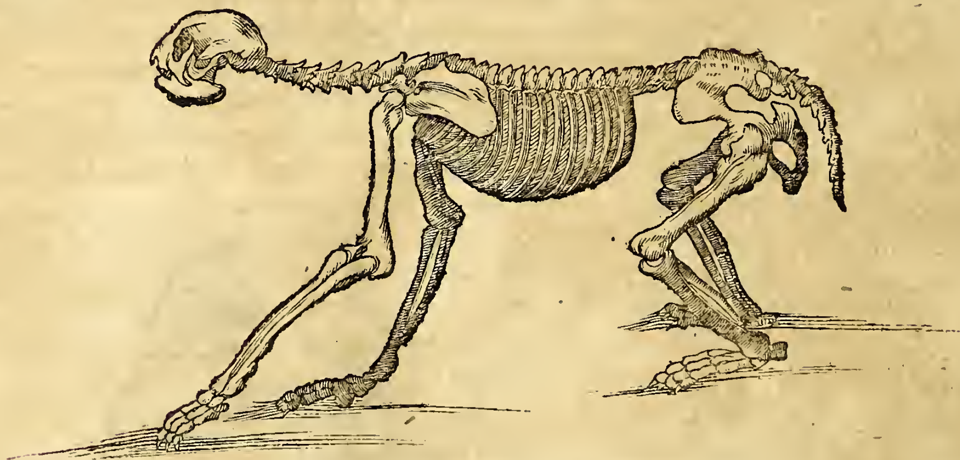
Medio-

Mediocris Canis est magnitudine, rostro ad aspectum fœdo, & perpetua saliva madido, cauda admodum brevi, unguibus ad digitorum similitudinem prominentibus, tenaciter adeo tenet, quidquid apprehendit, ut pendens dormiat secure, quia à junctura pedis cum tibia tres nervi solidissimi, ad quemlibet unguem unus intentus tendit, quibus ungues incurvare & validissime se sustentare, potest. Corio est solidissimo & tenaci. Totum corpus prolixis & mollibus pilis cinerei coloris est vestitum, & ex occipitio coma cervicem velat jubarum instar, lentoque ipsa ventris adipe verrit humum, nec unquam in pedes exsurgit, etiamsi quædam imagines id videantur exprimere. Non bibit, victitat arborum foliis, & in earum cacuminibus degit plerumque: quarum in ascensu biduum circiter, tantumdem in descensu ponit. Neque vero adhortationibus tantum aut minis, sed ne plagis quidem, fustibusve, bestiam vel tantillum de insita ignavia ac tarditate dimoveas. Secui cum domestico meo fœmellam vivam (cujus Sceleton, ex ossibus undiquaque validis compositum, Theatro Anatomico Leydensi donavi) habentem in se fœtum omnibus modis perfectum, cum pilis, unguibus & dentibus, Amnioni, more cæterorum animalium, inclusum. Cor motum suum

AI' ERECTVS MAIOR.

AI' MAIORIS SCELETOS.

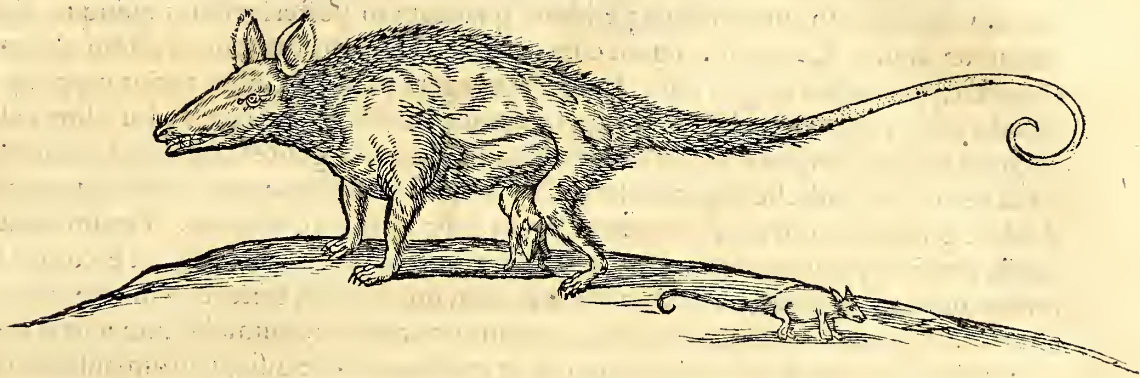
validissime retinebat, postquam exemptum erat è corpore per semihorium; placenta uterina constabat multis particulis carneis instar substantiæ renum, rubicundis, magnitudinis variæ, instar fabarum; in illas autem particulas carneas (tenuibus membranulis connexas) per multos ramulos vasa umbilicalia instar funis contorta, inserta erant. Cor fœmellæ duas insignes habebat auriculas, cavas. Exempto corde cæterisque visceribus naturalibus, multo post, se movebat, & pedes lente contrahebat, sicut dormituriens solet. Mamillas duas cum totidem papillis in pectore fœmella & fœtus gerebant. In ventriculo os superius duos digitos transversos à pyloro: eratque in altera parte ventriculi, ubi alias superius os esse solet, processus longus sine exitu.

CAPVT XXIV.

Çarigueyá, & Maritacáca aliis Biaratacáca.

INusitata hæc bestiola majorum Glirium montanorum numero ascribenda, littoralibus *Çarigueyá*, mediterraneis *Iupatiima*, Lerio *Çarigoy*, Lusitanis *Rapoza*, dicitur, Vulpeculæ est magnitudine, capite & ore vulpino, barba felina, corpore coloris est nigricantis, sed leucopœis pilis admixtis. Cauda ultra pedem longa & rotunda, in

ÇARIGVEYÁ.

extremitate depili, coloris pardi & nigri, quam curvatam gestat, eaque se arborum ramis more Simiæ adpendet.

Mirum sane animal: nam in infimo ventre circa anum pellis ejus est dupla, & exterior rima scissa, facitque quasi manticam eamque intus pilosam, *Tambeio* vernaculo idiomate dictam. Cujus os arcte clauditur, ut vix conspiciatur, nisi digitis distendatur, tumque mammæ in interiore pelle apparent octo papillis.

Ex reiteratis horum animalium sectionibus alium non invenimus uterum præter hanc bursam, in qua semen concipitur & catuli formantur. Quos deinde quinos vel senos simul circumfert, mobiles, perfectos, sed depiles, adeoque pertinaciter uberibus affixos, ut à perpetuo suctu vix avellantur, antequàm permittente matre ad pastum ipsi egrediantur; unde redeuntes denuo, uterum maternum pro lubitu ingrediantur, Sicut sæpe Illustriss. Princeps Nassavius, aliique multi, non sine admiratione mecum viderunt. Testes fœmella sub ano gerit interius absconditos. Mas fœmellæ plane similis in bursa pendulos more Gati testiculos fert, &, quod notatu dignum, manticam (licet à fœmellæ diversam) habet, qua alternatis vicibus catulos quoque circumfert, sicut avis mas amore pullorum, fœmellam ab incubatu subinde liberans. Vterque fœtent, mordaces sunt, ut Vulpes, earumque more Gallinis, & Columbis non solum, sed avibus in fastigiis arborum insidiantur, quarum defectu Cannis sacchareis aliisque optimis vegetabilibus vescuntur.

Cauda horum animalium ob multos usus medicos apud incolas in pretio habetur, præcipue autem ad exturbandas viscositates & immundities vesicæ, renum, & uteri, si vel duorum scrupulorum quantitas reiterata cum convenienti liquore exhibeatur.

Fr. Ximenes idem animal in aliis Americæ regionibus reperiri testatur, quod in nova Hispania *Tlaquatzin* nomen accepit. Deque caudæ virtutibus mira prædicat, supra id quod à me dictum est. Viderint curiosi, an nihil superstitiosi intercurrat.

In Indiis Orientalibus, idque solum, quantum hactenus constat, in Amboina, similis bestia frequens ad Felis magnitudinem accedens, mactata ab incolis comeditur, si rite præpretur, nam alias fœtet. Nomen illi *Cous Cous* inditum.

ANimalculum est Felis mole, forma oblonga, Viverram æmulatur: si referendum sit ad aliquod animal Europæum, nulli videtur magis quadrare, quam Putorio Gesneri, **Bunsing** Belgis, cui à tetro & putido fœtore, apprime hoc Putorii

MARITACA'CA aliis BIARATACA'CA.

nomen inditum. Qui ad Mustelas silvestres retulerit, me judice, non multum aberrabit, etiamsi id doctissimo Scaligero minus placeat. Os & dentes habet leporinos, ut & pilos barbamque, oculorum pupillæ sunt cærulescentes, auriculæ breves obrotundæ. In anterioribus pedibus, quatuor; in posterioribus, quinque digiti unguibus acutis. Caudam longam cum corpore villosam eamque erectam aliquando gestat, qua totum corpus instar Vulpeculæ tegere potest. Color totius corporis ex pallido flavo cum multo fusco mixtus, leporinus quasi est. Ad latera dorsi linea alba excurrit quibusdam pro Naturæ lusu, crucis in modum eleganter distincta. Mansuetum est & velox nec imbelle animalculum. Volucribus earumque ovis victitat; imprimis Ambræ griseæ avidum, cujus appetitu noctu sæpe in littore vagatur. Verum tantum abest, ut quis opinari possit ex esu Ambræ gratum spargere odorem, ut è contra vel leviter modo irritatum, crepitum ventris cum intolerabili fœtore Alliique æmulo, emittat. Quamobrem supra modum metuitur mirum hoc animalculum à feris æque ac hominibus; non solum quod tetro & gravissimo odore insequentium insidias eludat, sed quoque plus noxæ iis afferat, quam aliæ feræ unguibus vel dentibus venenatis armatæ. Quippe adeo virulentus est fœtor, ut quibusdam si non mortem, saltem capitis dolores, vomitus, atque animi deliquia adducat. Admiratione sane digna proprietas huic bestiolæ concessa, quod vel solo ani flatu longe lateque aërem non solummodo, sed saxa, militum arma, vestes, capillos inficiat, ut ne quidem fortissimo lixivio & insolatione viginti dierum spatio fœtorem deponant. Memini, quosdam ad capillitii rasuram, indusii, imo ad ædium totalem abdicationem coactos fuisse, cum nullum tanto malo hactenus remedium inventum sit. Sagaciores autem barbari, si quando ejus certiores fiant, nudi vento secundo eoque forti, eam diuturna venatione fatigant, donec telis suis venenatis aliquoties frustra in aërem emissis, fœtoris expers fiat, tandemque illi desiderata potiantur præda, & cicuratam domi reservent more Scyuri. Vafra hæc *Maritacáca* nunc decipulis nunc sagittis, occiditur. Technis & artibus nostrati est Vulpeculæ similis. Cæterum innoxia, eaque ratione solum horridissima, quod urina, stercus, & ventris crepitus fœtidissima existant. Cum tamen teste I. Eusebio, caro ejus in Mexico salubri eventu comedatur. Oleum quoque Vulpinum nostratium more ex inde confici asserit.

CAPVT XXV.

Cuandú major, Vrubú fœtens, & Tophus Bovinus.

QVamvis utrumque Erinaceum *Cuandú* dictum, inter alimentosos quadrupedes potuissem recensuisse, quod multum inter se conveniant qua ad figuram, conformationem & naturam, de quibus egi Libro tertio, quo lectorem remitto; tamen quia minores *Cuandú*, sive ob carnis albedinem & teneritatem, sive ob pellem magis tractabilem minusque setis rigidam, celebriores & familiariores utique existant; separatim nunc de Erinaceo hoc majori, aculeis perpetuis horrido, eorumque noxiis qualitatibus pauca perstringere, operæ pretium duxi. Idque non adeo quidem ut lectori mira vel inaudita de illius genio prædicem, quam ut in Indiarum lustratorum & Naturæ indagatorum commodum, Erinaceorum differentias & discrepantes qualitates suppeditem.

Omnis quidem Erinacei Americani, ab iis quos Africa, Æthiopia, Tartaria, producere autores testantur, diversitatem facile dijudicabit, qui picturas horum animalium

Cvandv' major.

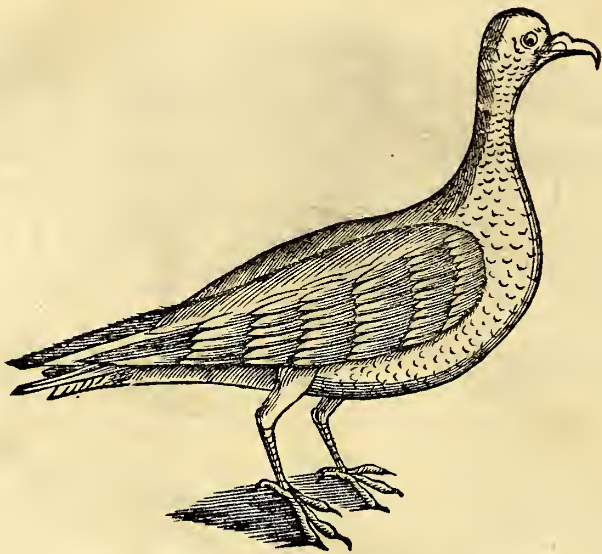
malium internasque qualitates cum illis contulerit: Aliqui enim in novo hoc Orbe (ſicut quoque Hieronymus Cardanus de ſuis Erinaceis ſcriptum reliquit) ſpinas emiſſarias, aliqui vero immobiles habent: omnes tamen promiſcue ſetis ſive aculeis indiſcretæ magnitudinis multo magis horrent, quam Apri ſetis ſuis rigere ſolent. Noſtrates appoſite eos, me judice, **Yſer-verkens** appellarunt, non adeo quia roſtro & promuſcide ſint aliquantum porcino, ſed quod viſcera Porcorum fere more conformata & diſpoſita habeant, ut ex diſſectione eorum experiri contigit. Nec Luſitani eos male *Orico Cachero* nominarunt, quia corpore contracto ſeſe occultant, ne quid apprehendi poſſit præter aculeos: Alterum nomen Luſitanicum *Eſpinho*, cutis animalis ſpiniferum meruit, quod ſpinis rigidis, acutis, concavis, diverſicoloribus, ſpithamam longis, totum corpus, pedes, & cauda adeo ſint armata, ut haud impune manibus tractentur. Has peculiari qualitate venenata infectas irritati in perſecutores ſuos ejaculantur tam profunde, ut penetrent ſenſim in carnem, & viſcera inficiant, transfixoſque lente interimant. Verum quantum tela hæc viva nocent, tantum emortua proſunt, quod pulvis eorum drachmæ plus minus pondere aſſumtus familiari iſti Indiarum dyſenterico malo medeatur, ſi aliquoties reiteretur cum liquore convenienti.

Cum autem major hic *Cuandú* frequentior ſit, minuſque notus indigenis; cumque multa alia de aculeorum ejaculatione, eorumque efficacia, quadrent cum illo Erinaceo *Tlaquatzin* in Nova Hiſpania dicto, non immerito dubitandi anſa mihi fuit data, quod ſolus *Cuandú* minor inter Braſiliæ patrios ſit cenſendus: hunc vero majorem ex aliis olim Americæ Regionibus huc tranſlatum & tandem tractu temporis indigenam factum putem. Tantæ eſt voracitatis & malitiæ, ut ægre feratur aut cicuretur.

Equidem ſi Franciſc. Ximenem, nec vanæ fidei, nec contemnendæ experientiæ virum, conſulamus, cum admiratione legere eſt, quam portentoſos effectus eorundem aciculorum pulveri aſcribat circa curationem lapillorum in renibus & veſica contentorum, tum quoque ad quemvis capitis dolorem placandum, ſi illi applicentur; adeoque tenaciter ahærere eos & infigi teſtatur, ut non ante decidant ad modum ſanguiſugarum, antequam vaſa ſanguinis exhauſerint. Quæ à me quidem hactenus incomperta fateor, ſed curioſæ poſteritati ulterius indaganda commendo.

IN tanta Avium Americanarum frequentia pauciſſimæ reperiuntur, in quibus vel medicamentoſæ vel venenoſæ qualitates hactenus detectæ, contra quam in Piſcibus evenire ſolet; ſive quod natura in aquatilibus magis ſollicita, eas abundantius indidiſſe voluerit, ſive quod Aucupum minor ſit induſtria quam Piſcatorum in revelandis rerum naturalium viribus. In avibus enim tantum duo mihi experiri contigit ad rem medicam facientia, quæ huc afferri merentur: Quorum alterum eſt antidotale illud Cornu tenue & acutum, quod egregia illa avis *Anhima* dicta, in vertice gerit, cujus

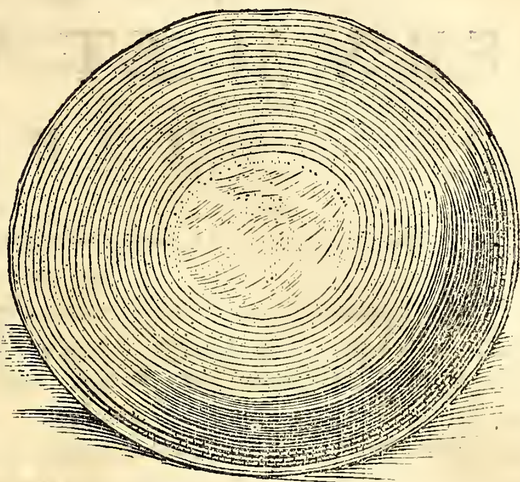
VRVBV' fœtens.

jus mentionem feci l. 3. de Alimentosis: Alterum vero, deterrima & fœtidissima hæc *Vrubú*, Mexicanis *Aura* dicta, quæ plerisque Americæ regionibus notissima & frequens, nomine ac coloribus, non indole tamen nec figura discrepans. Mediocris Aquilæ vel Vulturis potius est magnitudinis, cum quibus ratione caudæ, volatus, & voracitatis, affinitatem habet; sed quo ad colores, Gallinam Africanam æmulatur; quo denique ad gravem odorem, Corvi species esse videtur, licet vulgaris Corvi fœtorem intensione superet, & proprietate longe differat. Tantum autem abest, vescam esse, ut solus odor, sive vivæ, sive mortuæ avis, haud impune aliquando feratur, quod spiritus animales inficiat, quibusdam nauseam quoque & vomitum promovens. Vnde miror, Fr. Ximenem testari, Cor siccatum redolere muscum; ex esu quoque ipsius carnis, suadentibus Mexicanis Medicastris, Hispanos Lue venerea laborantes, invitis aliis remediis, feliciter restitutos. Vidi durante obsidione Vrbis Salvatoris, in Sinu omnium Sanctorum, aliisque præliis, ubi strages jumentorum & hominum erat, eas viscera & stercora cum ipsis cadaveribus avidissime deglutiisse, quorum defectu Serpentibus, Bufonibus, Lacertis, similibusque sordidis bestiis vescebantur. Memini, etiamsi à castris nostris dissititissimas, odorem adeo intolerabilem intulisse, ut multi exinde male habuerint, & non sine molestia restituerentur. Quamobrem suasor fui omnibus peregrinantibus, ut earum præsentiam declinarent, cum de sublimi æthere & incognitis illis mediterraneis desertis catervatim versus littoralia convolarent ad depascenda quæcunque cadavera. Egregiæ staturæ aves apparent eminus intuentibus, tetro tamen aspectu, si cominus examinentur, semper macræ, nunquam saturæ, etiamsi se ita ingurgitent, ut ad volandum ineptæ, sclopetisque impetrabiles fiant. Capite sunt rugoso, ex rufo brunni coloris horrido, illudque instar Gallopavi contrahunt & diducunt. In vertice dividitur quasi cutis, variegaturque color imprimis versus latera capitis circa oculos ex croceo & cæruleo albicante tincta. Ipsi oculi apparent ignei, satis elegantes, rubini fere coloris, pupilla nigricante, palpebris croceis, rostro crasso, longo, valido, adunco, acuto, & ad rapinam composito, atque ultra medietatem ex croceo cærulescente, narium foraminibus satis patulis, lingua carinata, in ambitu denticulis acutis circumdata. Nidificatio pullorumque exclusio hactenus incomperta; tantum abest eas ex continuo volatu fatigari, ut supra fidem contra ventum vehementissimum per immensa spatia nitantur, feliciusque olfactu è longinquo escam venentur. Nec credibile est, Vultures, aliasque ejus generis aves, quas mare transvolare, novasque regiones prædæ notitia visitare, Authores olim prodiderunt, olfactus vel volatus sagacitate has americanas superasse.

VAriæ magnitudinis Tophi pilosi, sphærici, in Iumentorum quorumdam, Boumque imprimis ventriculis reperiuntur, quos Laniones ad me deferre solebant. Proinde situm eorum curiosius inquirere satagens, pilam fluctuantem in dissecti Bovis ven-

TOPHVS BOVINVS.

ventriculo inveni, eamque ea, qua erat, figura & magnitudine depingi jussi, ut ex apposita figura videre licet. Has itaque aliquoties dissecans, ex meris pilis bovinis arctissime compactis, interius constare comperi, exterius vero cinerea & pilosa; mox, ubi adoleverint, nigra, glabra & dura pelle tegi. Vnde facile est dijudicare, Boves sibimet, pruriente cute, dentibus pilos evellere, qui cum ab omaso digeri nequeant, in massam cogi rotundam, quæ postea in pilæ majoris magnitudinem excrescit, unde anhelosi & quasi asthmatici diu incedunt: (sicut Capreæ, quibus lapis Bezoar innascitur) quod animadvertentes rustici, ne totius animalis jacturam patiantur, eos mactant. Ita ut hujus pomi constructio, sit animalis destructio.

Barbari rasuram pilosam interne exhibent contra pertinaces alvi fluxus sanguineos. Externe emplastra, sicut è pilis Leporinis fieri solet, contra hæmorrhagias cum felici successu applicant. Ego hoc externum, quam illud internum remedium imitari malui.

FINIS.

INDEX
RERVM ET VERBORVM NOTABILIVM.

Caaróba,

L.

M.

N.

Nham-

Tupa-

FINIS.

GEORGII MARCGRAVII
DE LIEBSTAD,

TRACTATVS

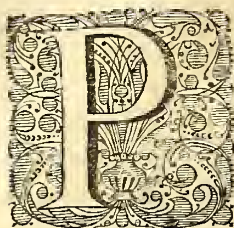
Topographicus & Meteorologicus
Brasiliæ, cum Eclipsi Solari;

Quibus additi sunt Illius & Aliorum

COMMENTARII

De Brasiliensium & Chilensium Indole
& Lingua.

TYPOGRAPHUS
Lectori Salutem.

Aucis Lectorem præmonendum putavi, quare consilium mutaverim, quod D. Markgravii Progymnasmata illa astronomica Americana, jam dudum à I. de Laet & G. Pisone publice promissa non simul ediderim.

Cum enim à multo tempore communi fama mihi innotuisset, quam inter alia laudatæ curiositatis & industriæ in Illustriss. Principe I. Mauritio, Terræ & Oceani Brasiliensis quondam Præfecti, documenta, non promiscuum fuerit, quod per Mathematicos suos, quos domi militiæque secum habebat exemplo maximorum Imperatorum depingi & describi jusserit phænomena cælestis machinæ: Imo naucleris maria conscendentibus in mandatis dederit, ut imprimis Eclipsium momenta omnia vultusque difformes suis singulos locis positos attentius observarent, & chartis consignarent. Non mihi mirum videri debuit, G. Pisonem ab Illustrissimo suo Domino, liberalium artium fautore perpetuo, impetrasse, ut ibidem observatorium Astronomicum exstrueretur, atque ita simul & sua, & Markgravii sui, artium Mathematicarum apprime gnari vota expleret circa ea, quæ in ulteriorem Geographiæ & Hydrographiæ usum à plurimis, rei nauticæ peritis, admodum desiderari non nesciebat. Verum cum D. Markgravius hæc aliaque exercitia laudabili quidem amplexus esset conatu, in annotandis totas aliquando noctes Mercurii aliorumque Planetarum coruscationibus, hactenus à nullo Astronomorum visis: tamen pleraque ob immaturam mortem felicius inceperit, quam absolverit: ego ex multis relictis schedis pauca tantum, quæ minus mutila arbitrabar, publicæ lucis facere constitueram: sed hac in re meæ diffidens tenuitati, postquam ea quæ selectiora arbitrabar, eruditis, & in astronomicis versatissimis viris sedulo revidenda tradideram, eorumque sincerum hac in re judicium postulaveram; commune fere omnium votum erat, ut manum de tabula tollerem, ne cruda protrudendo defuncti monumenta, cineribus illius injuriam facerem.

Quamvis autem non putem nostrum hoc institutum ingenuis Eruditis posse displicere: tamen consultum duxi id cursim indicasse, ne quis posthac ingentem Vraniæ thesaurum alicubi latitare, inani expectatione se fallere pergat. proinde pauca hæc tantum exercitia Topographica & Meteorologica cum Eclipsi solari non contemnenda; eaque, ut à D. Markgravio solo & separatim (non vero combinatis cum G. Pisonis laboribus sicut pleraque alia ad Historiam Naturalem pertinentia) observata sunt, ingenue nunc trado. quibus simul addidi Compendium de Regionibus Brasiliæ & Chili, utpote præcedentibus scriptis non male quadrans, iisque hinc inde inserta videbis, tam nostratium quam Hispanorum, haud vanæ fidei, nec scitu indigna ejusdem materiæ scripta, à Clarissimo Viro P. M. I. de Laet studiose reservata, ut ad posteritatem aliquando redundarent.

Hanc interim nostram qualemcumque opellam boni consule, Manibusque Auctoris omnia bona precare: &, si quid intercurrat vitiosi, id candide restitue.

GEORGII MARCGRAVII,

DE REGIONIBVS, & Indigenis, Braſiliæ, & Chili ejuſdem Continentis,

LIBER.

CAPVT PRIMVM.

De Regionis nomine, magnitudine, ſitu, ejuſque diviſione.

HÆc regio primo à Luſitanis appellata fuit SANTA CRVZ, quod nomen poſtea mutarunt in TERRA DO BRASIL, ob ligni copiam, quod hic cæditur & in Europam infertur, vulgo notiſſimum, ita ut hodie communi & vulgari nomine ab omnibus Europæis BRASILIA dicatur.

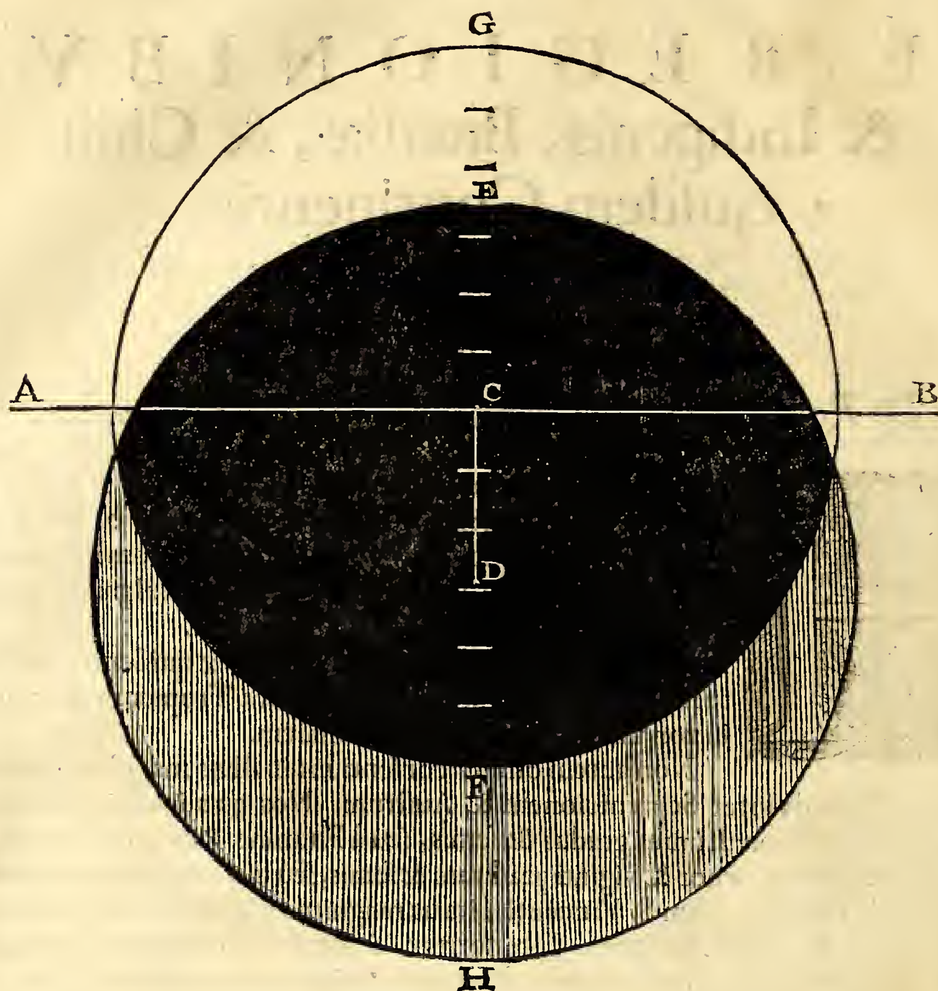
Sita porro eſt Braſilia in zona torrida & quidem in medietate illius Auſtrali, extenditurque ultra Tropicum Capricorni in zonam temperatam meridionalem.

Non autem omnes conſentiunt in illius magnitudine ſeu latitudine definienda inter Septentrionem & Auſtrum. Nos ejus initium ſtatuimus à latitudine Septentrionali unius gradus & ſemis, ſeu à Flumine *Para*, & finem ad latitudinem auſtralem quatuor & viginti graduum & ſemis, ſeu uſque ad fluvium *Capiibari*, duabus leucis ultra oppidum S. Vincentii; ita ut magnitudo illius ſit inter Boream & Auſtrum trium & viginti graduum. Inter ortum & occaſum in quantum extendatur, adhuc indefinitum eſt, cum pauci adhuc in interiora hujus terræ penetraverint & quædam tantum obiter luſtraverint.

Quantum judico, adſumendo longitudinem *Limæ* Metropolis Peruviæ, quam Hiſpani ponunt eſſe duobus & octuaginta gradibus Occidentaliorem *Toleto* (Toletum autem novem-decim gradibus & quinque ſcrupulis Occidentalius eſt *Vranoburgo*) ita ut longitudo Limæ ſit ducentorum & nonaginta quinque graduum & quadraginta ſcrupulorum. Sumendo itidem longitudinem *Mauriciæ* civitatis, in Orientaliſſima fere ora Braſiliæ, quam ipſe ſæpius obſervavi per Eclipſes & inveni trecentorum & quadraginta graduum & ſemis reſpectu *Vranoburgi*, & hinc deducendo differentiam quatuor & quadraginta graduum & quinquaginta ſcrupulorum. Sub parallelo autem 8, 40 reſpondent ex mea obſervatione uni gradui 28175 decempedæ Rhynlandicæ, quæ per 1500 diviſæ (tot enim perticæ milliarium horarium efficiunt) dabunt horaria ſeu Hollandica milliaria XVIII. $\frac{1157}{1500}$, id eſt, milliaria octodecim & tres quadrantes. Differentia ergo 44.50. dabitur 1263197 decempedarum & duorum pedum, quæ efficiunt milliaria 842, $\frac{179'}{1500}$, detractis porro centum milliaribus, quæ *Cuſco* Orientalior eſt *Lima* & in confiniis Peruviæ & Braſiliæ ſita, magnitudo Braſiliæ inter ortum & occaſum eſſet circiter ſeptingentorum & quadraginta duorum milliarium; quod intervallum omnes Tabulæ Geographicæ circiter centum & octuaginta octo amplius faciunt. Ponunt enim Braſiliam multo Orientaliorem, quam revera eſt, ut ex propriis obſervationibus ſæpiſſime comperi.

In gratiam eorum, quibus Phænomena cæleſtia, & immobiles Planetarum vices noſcere ſtudium eſt, apponam Eclipſis Solaris faciem, pro temporis momentis aliam atque aliam.

Apparere Mauriciam urbem incolentibus cœpit ea in finem anni quadrageſimi ſupra milleſimum & ſexcenteſimum, Novembris die decima tertia, hora decima ante meridiem, & ad ſummum provecta fuit hora undecima, treſque Solis tertias obſcuravit, cum minutis viginti octo; ſic ut minus quarta ſui parte hîc mundo luxerit. Verum quadraginta ſeptem ab hora duodecima minutis, labore ſuo tenebriſque evolutus Titan pleno refulſit lumine.

AB. Ecliptica.
C. Centrum Solis.
D. Centrum Lunæ.
CD. Diſtantia inter Centrum Solis & Lunæ.
EF. Magnitudo Eclipſis in digit. & min.
EG. Reliqua pars Solis lucida.
FCEG. Diameter Solis.
HFDE. Diameter Lunæ.

Tempus æquabile Vranoburgi d. $\frac{3}{13}$ *Novemb. h.* 3. 12′. 3″.
Locus Terræ perpendiculariter Soli ſubjectus 21°. 46′. 2″. *Scorp.*
Locus ☊ 21. 23. 21. *Scorp.*
Reductio 6. *Subtr.*
Locus Lunæ in Orbita 21. 45. 56. *Scorp.*
Arcus inter centra 2. 5. *Bor.*
Ampliatus phyſice 2. 7.
Parallaxis Lunæ, ſeu Semidiameter diſci terræ 63. 41.
Semidiameter Lunæ 16. 22.
Solis 15. 27.
Semiſsis parallaxis Solis 30.
Semidiameter penumbræ 32. 19.
Semidiameter Lunaris Vmbræ 55.
Summa Semidiametrorum 1. 36. 0.
Horarius Solis } *veri* 2. 32.
Lunæ } 38. 27.
Lunæ à Sole verus 35. 55.
ampliatus phyſice 36. 29.
Erit igitur defectus alicubi centralis & totalis.
Scrupula dimidiæ durat. omnimodæ Eclipſ. 1. 35. 59.
Scrup. dimid. moræ total. umbr. Lunæ in diſco 1. 3. 39.
Scrupula dimidiæ moræ penumbræ in diſco 31. 18.

Ergo H.
Tempus dimidiæ durationis. 2. 37′. 51″.
moræ Vmbræ 1. 44. 41.
moræ penumbræ. 0. 51. 28.
Tempus adparens mediæ Eclipſ. Mauriciæ
erit die $\frac{2}{12}$ *Novemb.* — H. 23. 47′. 48″.
Tempus adparens viſæ Veneris &
maximæ Eclipſis Mauriciæ
in Braſilia, $\frac{2}{12}$ *Novemb.* — H. 23. 27. 6.
Ad illud tempus datur Latitudo Lunæ viſa 7′. 25″. *Merid.*
Aggregatum Semidiameter Solis & Lunæ 31. 49.
Ergo
Pars deficiens 24. 24.
Et quantitas deliquii Solaris 9. *Dig.* 28′. 32″.
Scrupula durat. dimidiæ omnimodæ 30′. 56″.
Hinc H.
Tempus duration. dimidiæ omnimodæ 1. 13′. 59″.
Et Initium Eclipſis Mauriciæ 10. 13. 7. } *ante mer.*
Medium 11. 27. 6. }
Finis 0. 41. 5. *poſt mer.*
d. $\frac{3}{13}$ *Novemb.*

Ora

Ora autem Brasiliæ à *Para* ad *Maranhon* à Coro versus Vulturnum extenditur. A *Maranhon* versus *çiara* maximam partem tendit versus Eurum. A *çiara* ad *Potiyi* seu *Rio Grande* versus Euroaustrum: à *Potiyi* ad *Paraiba* versus Austrum: à *Paraiba* ad *Itamaraca* ad eundem modum: ab *Itamaraca* versus Promontorium *S. Augustini* & usque ad Sinum omnium Sanctorum ora versus Austrum incurvatur: à Sinu omnium Sanctorum ad alterum flumen *Paraiba* iterum fere directe Austrum petit, & deinceps usque ad fines suos versus Corum extenditur. Sed hæc accuratius è Tabulis hydrographicis cognosci possunt, ad quas curiosos remittimus.

Dividitur BRASILIA, intra hos limites, in certas Præfecturas (*Capitanias* appellant vulgo Lusitani) & quidem vulgo in quatuordecim. Quarum prima versus Boream est *Para*, sequuntur dehinc ordine *Maranhaon*, *çiara*, *Potiyi* vel *Rio Grande*, *Paraiba*, *Itamaraca*, *Pernambuco*, *Quirimure* vel *Bahia de todos los Santos*, cujus metropolis *S. Salvador*; *Nhoecombe* vel *os Ilheos*; *Pacata*, vel *Porto Seguro*; *Espiritu Santo*; *Nheteroya*, vel *Rio de Ienero*, quem *Ganabara* vulgo vocant Brasilienses; & *S. Vincente*.

Sunt & hic duo districtus (nimirum in Præfectura Pernambucensi) quos Lusitani vocant *Palmairas*, à copia illarum arborum ibidem nascentium, in quos Nigritæ fugitivi se receperunt; eorum unus vocatur minor, alter major. In minori ad sex millia Nigritarum dicuntur habitare, qui jacet viginti milliaria supra *Alagoas*, inter silvas, juxta fluvium qui appellatur *Gungohubi* (hic illabitur in fluvium *Paraibam*) sex milliaria à Paraiba flu. versus Arctum, & quatuor à *Mondai* fluvio *Alagoæ* Borealis versus austrum; ita ut haud admodum longe absit à cornu terræ quod vulgo *Iaragoa* appellatur. Pagus illorum constat è tribus plateis, quarum singulæ dimidiæ horæ itinere in longitudinem producuntur. Ædes omnes contiguæ, & plantaria illorum pone illas. Imitantur quodammodo religionem Lusitanorum, & habent suos sacerdotes & judices. Mittunt crebro è suorum numero ad vicina loca, qui mancipia Lusitanorum abripiant; illa autem tamdiu serviunt, donec alia rapuerunt. Mancipia autem quæ sponte se illis aggregant, statim eadem qua ipsi libertate fruuntur. Victitant fructibus Palmarum, *batatis*, phaseolis, *Farinha Mandiocæ*, milio, & Sacchari cannis, item gallinis (quarum illis copia est,) & piscibus quos vicinus amnis subministrat; carnes haud alias habent quam ferinas. Milium suum colligunt bis quotannis, & opere absoluto per integram septimanam festive commessantur. Antequam sementem faciant, per dies quatuordecim maximos focos accendunt, quibus herbas & alia adurunt, qui longe videri possunt. Compendiosissimum ad hunc districtum iter esse creditur secundum fluvium *Alagoæ* Borealis, vulgo *Alagoa del Norte*.

Major Palmaria jacet viginti aut triginta milliaria pone S. Amari pagum, juxta Montem qui dicitur *Behe*. Creduntur circiter quinque millia esse Nigritarum, qui in vallibus juxta hunc montem degunt, præter alios multos, qui alibi quinquaginta, alibi centum, sparsim habitant. Ædes autem horum haud conjunctæ, ita ut ducenti pene quadrantem milliarii horarii occupent; & sub silvis metantur, in quibus & viam cæduam habent ad fugiendum comparatam; nam perpetuo excubitores collocant, qui ipsos moneant de peregrinorum adventu. Siccis itidem mensibus dimittunt suos ad Æthiopissas ab incolis suffurandum. Interdiu parant cibos; & vespera primum numerant suos, ut videant an quis desit; deinde choreis dant operam (tympana pulsantes, quæ longe audiri possunt) ad mediam usque noctem, dein cubitum discedunt, & dormiunt usque ad horam nonam aut decimam antemeridianam.

Iter ad hos commodissimum est ab *Alagoïs per S. Amarum*, atque inde per campestria *Nhunahu* & *Cororipe*, donec jugum montis *Wairakaco* appareat, ubi fluvius *Paraiba* offenditur, qui descendendus est, donec prope prædictum montem *Behe* perveniatur, & ibi deflectendum ad convalles.

Antequam autem cætera adjungam, non inutile erit hic subjicere quædam verissima, & notatu digna de Natura harum Regionum, à rerum naturalium sedulo indagatore observata.

Omnes Provinciæ Brasiliæ, quas centum milliariorum spatio, à *Rio Grande* ad *Alagoas* usque occupavimus, parum admodum sunt cultæ. Cultura earum à littore marino versus mediterranea à Lusitanis ulterius producta non fuit, quam in quibusdam locis, ad tria, quatuor, in quibusdam ad quinque, raro ad sex, aut ad summum septem usque milliaria Hollandica: cætera sunt solitudines ipsismet incolis plane incognitæ: neque

littoralia hæc loca omnia culta ſunt,ea tantum coluntur,quibus valles & nemora interjacent. Quando nomen alicujus diſtrictus, quos illi *Fregeſias* appellant; audis, utpote *Poiuham*, *Camaragibi*, *Porto Calvo*, *Serinhaim*, & his ſimilia alia, debes ſub hac voce intelligere valles integras, campos & colles his vallibus adjunctos, pagos in illis ſitos, ædificia omnia, hinc inde ſparſa, & inſuper fluviolos ipſos, qui valles illas irrigant. Ab una *Fregeſia* ad alteram per colles incultos iter eſt, interdum trium, interdum quatuor aut plurium etiam milliariorum Hollandicorum. Excipiuntur tamen ab hac appellationum regula, domus piſcatorum & ſalinæ ad littus marinum ſitæ, quia terram non colunt. Ad hujus culturæ formam importunus æſtatis ardor habitatores compulit. Cum enim Regio hæc omnis jaceat ſub Zona torrida, coli non poſſet ſi dies noctibus longiores eſſent.

Solum omne aſſurgit in colles mediocres atque amœnos: montes inſigni aliqua altitudine nulli ſunt in littoralibus, in ſolitudinibus tamen hinc inde nonnulli è longinquo conſpiciuntur. Inter colles aridos, non ubique tamen, ſed ut ſupra attigi, aliquot milliarium intervallo, valles interjacent, ſingulæ exiguis aliquibus fluviolis irriguæ, atque ob id non pluviis tantum menſibus, ſed & æſtivis ipſis fertiles. Colles ipſis æſtivis menſibus ob ardorem Solis ſunt infrugiferi & penitus areſcunt, ut non gramen tantum, ſed & arbores interdum emoriantur, & gramen incenſum aliquando ingenti ſpatio, vento præſertim urgente, incendium proferat; ita ea quæ pluviis menſibus læte virent, æſtivis intereunt in montibus. His incommodis tamen incolæ ipſi proſpiciunt, aut novum gramen terris inducentes, aut loca illa fœcundantes, quæ ſibi colenda proponunt. Hunc tamen uſum colles præſtant, præſertim ubi ſilveſtria recens exciſa & combuſta ſunt, quod radix *Mandioca* lætius in iis proveniat, nimirum in declivis illorum, quam alibi. Adhæc uſus collium, vallibus vicinorum, hic eſt, quod ædificia incolarum in illis ut plurimum collocantur, & circa hæc ædificia arbores, quæ *Cocos* ferunt, plantantur, quæ quamlibet terram & ſitum lubenter admittunt. Plantantur etiam aliquando juxta domos Auraicarum & Limonum arbores, quamvis lætius in locis depreſſis proveniant. Reliquarum omnium plantarum cultura ad valles & loca depreſſa rejicitur. Cæterum bonitas glebæ, ut & terræ univerſæ, ita & omnium fere collium eſt inſignis, & in ipſis montanis locis quæ hactenus non coluntur, optimæ ubique vites provenirent, ſi à formicis defendi poſſent. Morbos & mortes ſomniant incolæ, ſi in vallibus habitent, propterea colles ſequendo, moleſta & longinqua aquatione plerumque utuntur. Noſtro hoc, quod præteriit, ſexennio nos plana interdum, etiam paluſtria loca, fortificationum cauſa ſecuti, vix aliqua tabe tamen ea propter afflicti fuimus. In *Afogados* quidem Fortalitio præſidiarii aliquando, ſed ſatis benigne tamen & breviter, morbis corripiebantur; verum animadverſum fuit, id propterea accidiſſe, quod plerique deſides humi cubarant, quod ubi iis interdictum & lectorum uſus introductus eſt, malum hoc illico ceſſavit. Hæc de collibus notavi. Quod valles attinet, hæ Cannarum ſacchariferarum cultu, (quoniam ob duritiem formicæ iis nocere non poſſunt) & paſcuis occupantur. Cæterum feraciſſimæ eſſent omnis generis frumentorum etiam noſtratium, puta tritici, ſiliginis, hordei, avenæ, piſorum, quæ ſingulis annis binam meſſem darent; ſi contra formicas remedium inveniri poſſet. Quicquid qualiumcunque fructuum extraordinaria aliqua cura, in loco aliquo anguſto, contra formicas defenditur, miraculoſa ubertate provenit: Braſilia verum horreum foret Europæ totius, ſi peſtis hæc auferri poſſet. Rumor hic ad nos perlatus fuit, Luſitanum quendam Amſtelodami Conſeſſui XIX remedium obtuliſſe contra formicas; equidem non credo remedium univerſale contra has inveniri poſſe, quia animadverto, non à Soli vitio, ſed à Solis vi id procedere.

Quod fluvios attinet vel potius fluviolos per valles prædictas decurrentes: hi paucis exceptis longitudinem trium, aut quatuor milliariorum vix emetiuntur à fontibus ſuis, & nihilominus in oſtiis ſuis magnorum fluminum ſpeciem præ ſe ferunt; quod fit ob acceſſus & receſſus maris, fauces ipſorum eluentes; exemplo ſit *Rio Formoſo*, item *Rio Grande*, & alii omnes, capaces in oſtiis magnarum ſatis navium, qui tamen verſus mediterranea, vix duarum leucarum itinere à littore abſoluto genu tenus pedibus tranſeuntur.

Fluvii, fere nulli ſunt apti ad minimarum etiam navium onera è mediterraneis deferenda: *Monguape* tantum flumen ſex milliarium longitudine navigavi, & multum ultra

ultra navigari posse, ex profunditate illius & aliquorum relatu comperi, reliqua non item. Horum tamen exiguorum fluviorum aliqui, alveos suos, sed siccos æstate & sine aqua, longissime in solitudines proferunt; quale est flumen *Capivaribi*, quod prætereundo *Mattam do Brasil*, *Massyapi*, *S. Laurenzo*, *Real*, prope *Afogados* cum alio fluviolo se conjungit, & juxta *Reciffum* influit in mare; item *Rio Grande*; per quorum fluviorum alveos siccos, *Tapuyæ* sex septimanarum iter sæpius se fecisse professi sunt; pluviis tamen mensibus, alvei ipsorum aqua replentur, sed ob cataractas saxorum frequentissimas etiam parvas naviculas non ferunt.

Flumen unicum nobile est in hisce regionibus, vulgo *Rio S. Francisco*, quod limitem claudit inter Præfecturam Pernambucensem & Sinum omnium Sanctorum, imprimis illustre est; creditur enim ex intima parte hujus Continentis descendere, & quidem è Lacu illo multorum sermonibus celebrato, qui amnes omnes atque torrentes, ab altissimis Peruviæ montibus versus ortum dimissos, recipit, & per maximos fluvios in oceanum emittit, imprimis *Rio de la Plata*, de quo jam non dubitatur; Marahaon, & hunc nostrum. Nam licet hujus fluminis fons aut origo nondum à quoquam fuerit lustrata, tamen evidens ratio id necessario videtur evincere, nam contra quam cæteri fluvii, qui ad hanc Brasiliæ oram in oceanum effluunt, æstivis mensibus quibus pluviæ hic raræ admodum & parcæ, tantam undarum copiam evolvit, ut ejus latices ad aliquot milliaria in mari adhuc dulces hauriantur. Nostrates proxime superioribus annis hoc flumen celoce ascenderunt ad quadraginta pene milliaria, ubi adhuc satis latum & profundum erat. Cætera Indigenarum & Lusitanorum fide ita se habere dicuntur, circiter quinquaginta milliaribus à mari, ipsum de altissimis rupibus seu cataractis, *Cácoeras* vocant, præceps ruere, itaque altius ab iis, qui è mari veniunt, ascendi non posse. Supra cataractas fluminis alveum porro pergere versus Corum ad aliquot milliaria, dein ingentem lacum sequi, in quo multæ insulæ amœnissimæ sint sparsæ, quæ à Barbaris habitantur, uti & ora universi Lacus. In ipso autem lacu auriferas arenas colligi, & accolas auro abundare quidem, sed vilipendere. Id autem à rupibus auriferis quæ versus Peruviam jaceant, detritum ab infinitis torrentibus in lacum deduci. Præterea hic reperiri maximam optimi nitri copiam; quod à Præfecto Bahiæ aliquando petitum narrabat Sacerdos quidam Lusitanus minime vanus nec indoctus; qui se nitrum illud vidisse nostris affirmavit. Haud dubium est, nostros operam aliquando daturos, ut hæc certa indagine prosequantur.

Piscatio littoris, fuit antehac ditissima, & Lusitanis, dum res ipsorum essent in integro, quæstuosa; nunc penitus abjecta jacet. Sed hæc postea repetita magno nostratibus usui existit. Feras multas, etiam formarum inusitatarum, casu oblatas vidi & comedi, quamvis venationibus & talium rerum indagini nondum vacare hic liceat. Rem pecuariam inveni initio adventus nostri florentem, nunc hæc non nostri tantum, sed etiam hostilis exercitus usu vehementer est attrita. *Hæc ille.*

Operæ pretium autem putavi hic inserere Itinerarium quod à Wilhelmo Glimmerio nostrate accepi. Is narrat, eo tempore, quo ipse in Præfectura S. Vincentii degeret, venisse ad illas partes è Præfectura Bahiæ Franciscum de Sousa; acceperat enim à quodam Brasiliano metallum quoddam, è montibus *Sabaroason*, ut ferebat, erutum, coloris cyanei sive cælestis, arenulis quibusdam aurei coloris interstinctum, quod cum à minerariis esset probatum, in quintali triginta marcas puri argenti continere deprehensum fuit. Hac illecebra provocatus Gubernator, montes hosce & metalla diligentius investiganda putans, septuaginta aut octuaginta qua Lusitanos, qua Brasilienses, eo mittere in animum induxit. Cum his Glimmerius noster profectus, itineris rationem ita describit.

Ab oppido S. Pauli, in præfectura S. Vincentii, profecti, primum ad municipium S. Michaëlis pervenimus, (quod distat à superiori versus ortum quinque aut sex leucas) & ad ripam fluvii *Anhembi*, atque ibidem commeatus paratos invenimus, quos Barbari humeris erant portaturi. Deinque fluvium illud trajecimus, & quatuor aut quinque dierum pedestri itinere per densas Silvas promovimus versus Arctum, ad fluviolum qui oritur è montibus *Guarimumis* aut *Marumiminis*, ubi auri sunt metalla. Hic *Canois* aliquot è corticibus arborum conjunctis, secundo hoc amniculo descendimus quinque aut sex diebus, incidimusque in majorem fluvium ab Occidentali plaga descendentem. Prior ille fluviolus labitur per humiles & irriguos campos & amœnitate

ſpectabiles. Secundum hunc majorem cum biduo deſcendiſſemus, incidimus in fluvium adhuc longe majorem, qui è montis *Paranapiacabæ* Arctoo latere oritur (ſicuti *Anhembi* ex Auſtrali ejuſdem latere) & primum ſecundum montium ductum verſus occaſum dilabens, dein cubito flexus, aliquandiu fertur verſus Arctum, & tandem, ut vulgo creditur, illabitur in Oceanum inter Promontorium *Frio* & Præfecturam Spiritus Sancti, piſcibus tam majoribus quam minoribus egregie ſcatens: vocant fluvium de *Sorobis*. Hunc quoque quindecim aut ſedecim diebus deſcendentes pervenimus ad Cataracten, ubi fluvius ab editis montibus conſtrictus, præceps ruit verſus ortum: quapropter hic *Canoas* noſtras depreſſimus, & rurſus pedeſtre iter aggreſſi, juxta & per alium amnem, qui ab occaſu advenit, & navigiorum non eſt patiens, quinque aut ſex diebus pervenimus ad altiſſimum montem; quo ſuperato deſcendimus in patentiſſimos campos, lucis quoque hac illac opacos, in quibus pulcherrimæ Pini viſuntur, quæ fructus ferunt mole capitis humani, cujus nuces medium digitum craſſæ, cortice teguntur inſtar caſtaneæ, & optimi ſunt ſaporis & nutrimenti: (*vix dubito, illum loqui de Zabucaio arbore*) ejuſmodi arbores per multa milliaria in mediterraneis reperiuntur. Deinceps triduo pervenimus ad fluvium qui ab ortu deſcendit, quem tranſeuntes, quatuordecim diebus promovimus verſus Corum, per patentes campos & colles arboribus nudos, ad alium fluvium navigiorum patientem, & venientem ab Aquilone; hunc ratibus, quas *Iangadas* vocant, trajecimus; & quatuor aut quinque leucarum intervallo alium fluvium offendimus, pene ab Arcto allabentem, & navigiorum patientem. Credo autem, tres hoſce fluvios tandem in unum alveum confluere, & ferri in *Paragayum*, eo argumento, quod verſus Africum aut occaſum ſe proripiant. Porro toto illo itinere quod hactenus deſcripſimus, nihil culti vidimus, nullos mortales, hic illic tantum ruinas pagorum: nihil victui opportunum præter gramen & aliquot fructus ſilveſtres: obſervavimus tamen nonnumquam fumum aſcendentem, vagantur enim per has ſolitudines barbari quidam cum conjugibus & liberis, incertis ſedibus, qui obviis utuntur, nulla ſementis cura. Ad poſtremum hunc fluvium demum pagum indigenarum invenimus, & annonæ copiam, tempeſtive admodum, ſiquidem omnis, quam nobiſcum tuleramus, jam erat conſumta, & jam aliquandiu ſilveſtribus fructibus aut herbis campeſtribus famem expleveramus.

Menſem pene integrum hic morati, & annona parata, denuo iter promovimus verſus Corum, & menſe uno abſoluto, nullis fluviis obviis, pervenimus ad viam latam & tritam, & duos amnes diverſæ molis, qui ab Africo allabentes inter montana *Sabaroaſu* eluctantur verſus Boream; atque hos eſſe fontes ſeu capita fluvii S. Franciſci opinor. A pago ſupra dicto ad hos amnes nullos mortales vidimus, ſed accepimus, ultra montes nationem barbaram admodum populoſam agere; qui de Europæorum horum adventu (neſcio quo pacto) certiores facti, unum ſuorum dimiſerunt, ut nos ſpecularetur. Hic cum in noſtros incidiſſet, metu horum barbarorum atque annonæ inopia, nondum explorato metallo, cujus cauſa miſſi eramus, repedare maturavimus, & pene fame enecti rediimus ad pagum illum barbarorum. Vbi viribus recuperatis & annona parata, eodem itinere quo veneramus, ad fluvium illum, ubi *Canoas* depreſſeramus, ſumus reverſi; atque his refectis flumini nos commiſimus, eoque adverſo proreptavimus uſque ad illius fontes; atque ita novem menſibus in hanc expeditionem impenſis, primo *Mogomimin*, dein ad oppidum S. Pauli rediimus. Sed jam redeamus ad inſtitutum, ubi hoc obſervaverimus, non plane veriſimile videri, hos fontes eſſe fluvii S. Franciſci, nam ſi rationes itineris accurate ſubducas, non videntur eouſque ad Arctum promoviſſe, ut ad illius altitudinem pervenerint; & opinor longiſſime in Continentem penetraſſe.

CAPVT II.

De Aëris temperie atque Anni tempeſtatibus.

AVtor hic noſter quandiu in Braſilia vixit, nimirum annis fere ſex, ſingulis diebus, imo & diei partibus, obſervaverat & annotaverat, quæ eſſet aëris conſtitutio, quæ aura, atque etiam cætera quæ ad meteorologiam pertinent, ut ex illis hoc caput conſtitueret; quod tamen morte præventus perficere non potuit; ut autem

autem guſtum aliquem percipiant harum rerum curioſi, typos trium annorum dabo, è quibus colligi poterit, quot & quibus diebus pluerit, & qui venti ſingulis tempeſtatibus perflaverint: cæteri enim anni fere ad ſimilem ſe habent modum, neque multum variant. Raro porro per totum diem & noctem pluit, rariſſime per aliquot dies continuos ſine intermiſſione. In Typis autem his litera P. notavimus omnes dies, quibus vel leviſſima & breviſſima pluvia cecidit, ne quis exiſtimet, illis diebus continuo pluiſſe: Ventos autem litteris notavimus, S. O deſignat Eurum, N. O Boream ſive Aquilonem; nam duo hi venti, viciſſitudine quadam ad univerſam hanc oram dominantur, & differentiam inter navigandi regulam conſtituunt.

TYPVS ANNI cIↄ Iↄ c xl.

	Ian.	*Feb.*	*Mart.*	*Apr.*	*Mai.*	*Iun.*	*Iul.*	*Aug.*	*Sept.*	*Octob.*	*Nov.*	*Dec.*
1	p.	N.O	S.O	S.O	p.N.O	S.~	p.S.O	p.S.O		S.O	p.	O.S.O.
2	S.O	N.O	S.O	p.N.O	p. S.	S.O	p.	p.S.O	S.O	O.S.O.		p.N.O
3	S.O	N.O	S.O	N.O	p. S.	p.S.O	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O	p.	p.N.O
4	S.O	N.O	p.	p. V.	p. O.	p.S.O	p.S.O	p. S.	p.	p.S.O	p.	p.S.O
5	S.O	p. V.	p.N.O	p. V.	p. S.	S.O	p.S.O	p. S.	p.S.O	S.O		S.O
6	O.	S.O	p.	N.O	p.S.O	S.O	p. S.S.O.	p.S.O	S.O	S.O		S.O
7	p. O.	p.S.O	p.S.O	N.O	p.S.O	S. S.O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	O.		O.
8	O.S.O.	S.O	S.O	p. V.	p.S.O	p.	p.S.O	S.O	S.O	O.N.O.		p.N.O
9	id.	p. O.	p.S.O	p.	p.S.O	p.	p.S.O	p. S.	p. S.	O.N.O.	N.O	
10	id.	p.	S.O.	p.	S.O	p.	p. S.S.O.	p.S.O	S. S.O.	id.	p.N.O	p.N.O
11	S.O	p. O.	p.S.O	p.S.O	S.O	S.	p. S.	p.S.O	p. S.	O.S.O.	N.O	N.O
12	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O
13	p.S.O	p.	S.O	p. O.	S.O	p. O.	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	N.O	
14	p. S.	p.N.O	S.O	p.S.O	p.	S. S.O.	p.S.O	p.	p.S.O	p. S.	N.O	
15	O.	p.N.O	p.	p.S.O	p.	S.O	p.S.O	S.O	S.O	S.O	N.O	
16	O.S.O.	p. O.	p.S.O	p. S.	p.S.O	S.	p.S.O	S.O	p.S.O	N.O	O.	p.
17	S.O	O.	p.S.O	p.	p.N.O		S. S.O.	S.O	S.O	N.O	p.S.O	
18	p.S.O	O.		p. V.	p.N.O	S.		p.S.O	S.	p.N.O	p.S.O	
19	p.S O	p. O.	p.S.O	p. S.	S.	p. S.	S.O	p.S.O	N.O	N.O	N.O	
20	S.O	O.	N.O	p.S.O	S.	p. S.	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O	N.O	O.
21	p.S.O	p. O.	S.S.O.	p.	p.	p. S.	p.S.O	p.	N.O	p.N.O	O.	O.
22	p.S.O	p.S.O	S.O		p. S.	p. V.	p.S.O	p.S.O	N.O		p.	O.
23	p.	O.	p.S.O	p. O.	p. O.	O.S.O.	S.O	p.S.O	O.N	p.N.O	N.O	O.S.O.
24	S.O.	O.	p.N.O	p.	p. S.S.O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O		N.O	p.N.O	
25	S.O.	N.O	p.N.O	p.	p.	p.S.O	p.S.O	p.	O.	p.	p.S.O	p.S.O
26	S.O.	N.O	p.N.O	O.	p. S.	p.S.O	S.O	S.O	S.O		p.S.O	S. S.O.
27	p.S.O.	p. O.	p.N.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p. S.	p.N.O	S.O	p. id.
28	S.O.	S.O.	p.N.O	p. S.	p. S.	p.O.S	p.S.O		p.	p.N.O	O.	p.S.O
29	S.O.	S.O.	p.S.O	S.O	O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O		O.	S.O
30	p. O.	.	p.N.O	p. O.	p. O.	p.S.O	p.	S.O	p.S.O	O.N.O.	O.	p.N.O
31	O.		p.S.O		p.	p.	p. S.	S.O		N.O		N.O

Ex quo obſerva primo, hoc anno ducentis & duobus diebus aut parum, aut multum pluiſſe, reliquis minime. Deinde menſes pluvios fuiſſe illo anno, Februarium, Martium, Aprilem, Maium, Iunium, Iulium, Auguſtum: maxime autem & pene continuo Maium & Iulium. Tertio ventum Aquilonarem demum XIX Septembris

ſpirare

ſpirare cœpiſſe, neque eo minus ab initio Ianuarii & etiam ante auram aſpiraſſe ab Euro: atque etiam ventos illos binos Eurum & Aquilonem involaſſe in fines aliorum, & Eurum hoc anno palmam tuliſſe. Obſervavi quoque tantum tonuiſſe Ian. 19 Martii 4, 6, 15, 20. April. 9, 10. Maii 14. Et utcunque pluerit interdiu, longe maximam partem noctes claras & ſerenas fuiſſe, quaſdam etiam frigidas. Denique nebulas hic eſſe admodum raras. Fulgura quoque crebra tantum hoc anno annotat Ianuarii decimo octavo: Februarii decimo ſexto, & Martii quarto. Nebulas denique annotat tantum ultimo Octobris; & primo, ſecundo, quinto, ſexto, ſeptimo, octavo Novembris: ita ut hoc anno raræ fuerint.

TYPUS ANNI cIↄ Iↄc XLI.

	Ian.	*Feb.*	*Mart.*	*Apr.*	*Mai.*	*Iun.*	*Iul.*	*Aug.*	*Sept.*	*Octob.*	*Nov.*	*Dec.*
1	p.N.O	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	S.O	N.O	O.	O.	O.S O.	p.N.O
2	p. S.	p.S.O	S.O	p.S.O	p.	S.O	p.S.O	p.N.O	O.	p. O.	p.O.N O.	N.O
3	S.O	p.S.O	S.O	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	p. O.	p. O.	O.	p.N.O
4	O.	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	S.O	p.	O.	O.	O.	N.O
5	p.O.S O.	p.S.O	S.O	p. S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.N.O	O.	O.	O.N O.	p.N.O
6	S.O	p.S.O	N.O	p.	p.S.O	p. S.	p.S.O	p.N.O	O.	O.	O.N O.	N.O
7	S.O	S.O	N.O	p.	p.S.O	p.	p.S.O	O.N O.	p. O.	O.	O.N O.	N.O
8	S.O	S.O	N.O	S.O	p.S.O	p. O.	p.S.O	p.	p.S.O	O.	N.O	N.O
9	S.O	S.O	S.O	S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p. O.	p. O.	p.	N.O	N.O
10	S.O	S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	N.O	N.O	N.O
11	S.O	S.O	S.O	p.	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.O	O.N O.	N.O	p.N.O	N.O
12	p.S.O	S.O	p.	p.	S.O	p.	p.S.O	S.O	N.O	O.N O.	O.	N.O
13	N.O	p.S.O	p.	S.O	S.O	p.	p.S.O	S.O	N.O	N.O	p. O.	p.N.O
14	N.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	p.O.S O.	N.O	N.O	N.O	N.O
15	N.O	S.O	S.O	p.	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	N.O	N.O	p.N.O	N.O
16	O.	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O	p.N.O	p.N.O
17	N.O	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O O.	N.O	N.O	p.N.O	p.
18	N.O	N.O	S.O	S.	S.O	S.O	p.S.O	O.S O.	N.O	N.O	p.N.O	p.N.O
19	N.O	p.	p.S.O	S.	p.S.O	S.O	p.	O.S O.	p.N.O	p.	N.O	p.N.O
20	S.O	p.	p.S.O	p.S.W	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.N.O	N.O	p.N.O
21	p.S.O	N.O	S.O	p.S.O	S.O	p.	p.S.O	O.	p.O.N O.	p.O.N O.	N.O	p.
22	S.O	p.	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.	S.O	p.	p.	O.	N.O
23	S.O	N.O	S.O	p.	p.S.O	S.O	p.	S.O	O.	O.	O.	N.O
24	O.	N.O	p.	p.	S.O	S.O	S.O	O.S O.	N.O	N.O	N.O.	p.
25	O.	p.	p.	N.W	p.S.O	S.O	N.O	O.S O.	N.O	N.O	N.O	
26	S.O	p.	S.O	p.	p.S.O	p.S.O		OS. O.	N.O	N.O	N.O	O.N O.
27	S.O	S.O	S.O	p. S.	p.S.O	p.	N.O	p.O.S O.	N.O	N.O	N.O	
28	O.	S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	p. O.	O.	N.O	N.O	N.O
29	p.		p.	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	O.	O.	N.O.	N.O	N.O
30	S.O		p.S.O	p.	S.O	p.S.O	N.O	p. O.	O.	N.O	N.O	p.
31	S.O		p. S.		p.S.O		N.O		N.O			p.

E quo obſerva primo, hoc Anno centum & ſeptem ſupra ſexaginta diebus, aut parum, aut multum pluiſſe, reliquis minime. Deinde illo Anno menſes maxime pluvios fuiſſe Februarium, Martium, Aprilem, Maium, Iunium, Iulium, Auguſtum; maxime autem & pene continuo Aprilem, Maium, & Iulium. Tertio ventum Aquilonarem demum

demum xi Septembris perflare cœpisse, & Eurum maxime hoc anno dominatum; licet hi duo venti non raro in alienos fines irruperint. Observandum quoque hoc anno rarius tonuisse & tantum Februarii sexto & vigesimo secundo: Martii vigesimo tertio, vigesimo quinto, & vigesimo nono: Aprilis secundo, vigesimo tertio & quinto; Decembris trigesimo. Fulguravit tantum Martii vigesimo tertio, & Decembris trigesimo. Nebulæ, & quidem crassæ, hoc anno frequentissimæ fuerunt; nimirum Martii tertio: Aprilis 16, 17, 18, Maii 3, 7, 9, 24, 25. Iul. 2, 17, 19, 27, 28, 29, 30, 31. Augusti 1, 2, 3, 4, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 29, 30. Septemb. 1. Octob. 3, 4, 5. Nov. 4, 5, 21, 22, 23. Decemb. 19, 20, 21, 24. Annotat autem ad secundum Iulii: mane nebula crassa, ante meridiem nubilum, montes fumantes, Sol rarus, Eurus fortis, frigidus, interpluit crebro, post meridiem itidem, nox nubila, interpluit crebro. Frigidissimum erat etiam ipsa meridie in monte altissimo *Itapuamuru*, ita ut barba & capilli aspergine obducti nobis essent & manus rigerent præ gelu. Ita & sæpe notat noctes frigidas.

TYPUS ANNI cIↄ Iↄc XLII.

	Ian.	*Feb.*	*Mart.*	*Apr.*	*Mai.*	*Iun.*	*Iul.*	*Aug.*	*Sept.*	*Octob.*	*Nov.*	*Dec.*
1	p.	S. O	N. O	p. S. O	S. O	S. O	p. S.	S. O	p. S. O	p. O.	N. O	O. N O.
2	p.	S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S.	S. O	S. O	N. O	N. O	N. O
3	p.	p. S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	O.	N. O	O.
4	p. N. O	S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	O.	p. S. O	O.
5	p.	S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	S. O	S. O	S. O	p. S. O	O.	S. O	O.
6	p.	S. O	O.	p. O.	S. O	S. O	S. O	S. O	p. S. O	N. O	O.	O.
7	N. O	S. O	O. N. O	p. S. O	S. O	p. S. O	p. S. O	S.	p. S. S	N. O	N. O	O. S O.
8	p. N. O	p. S. O	p. O.	p. S. O	p.	p. S. O	S. O	p.	S. O	N. O	N. O	S. O
9	p. N. O	S. O	p.	S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S.	S. O	N. O	O.	S. O
10	p.	S. O	p.	S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	N. O	N. O	O.	S. O
11	S. O	p. S. O	p. O.	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. N. O	V.	N. O	O.
12		p. S. O	p. O.	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	S. O	N. O	p. S. O	p. V.	O.
13	O. N O.	S. O	p. S. O	p. S. O	p.	p.	p. S. O	S. O	N. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O
14	p. N. O	p.	p. S. O	p. S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	S. S. O.	N. O	p. N. O	p. O.	S. O
15	p. N. O	p.	p. S. O	S. O	S. O	S. O	p. S. O	S. O	N. O	N. O	p. O.	S. O
16	p.	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	S. O	S. O	S. O	N. O	N. O	O.	p.
17		p.	p. S. O	S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	S. O	N. O	N. O	O.	S. O
18		S. O	p.	p. O. S O.	p. S. O	p.	S. O	p. S. O	p. S. O	N. O	p. O.	S. O
19		p. S. O	N. O	S. O	p. S. O	p. S. S. O	S. O	p.	p. S.	N. O	N. O	S. O
20	O. N. O	S. O	O.	p. S. O	p. S. O	p. S. S. O	p. S. O	p.	p. S.	N. O	N. O	S. O
21	N. O		p. O.	p. S. O	S. O	p. S. S. O	p. S. O	p. S. O	p. N. O	N. O	N. O	N. O
22	S. O	S. O	O.	p. S. O	S. O	p. S. S. O	S. O	p. S. O	p. O. N O.	p. N. O	N. O	p. N. O
23	p.	O. S. O	S. O	p.	S. O	p. S. S. O	S. O	p.	S. S. O.	O.	N. O	O. S O.
24		O.	O.	S. O	p. S. O	p. S. O	S. O	p. S. O	S. S. O.	O. S O.	p. N. O	S. O
25			p. O.	p. S. O	S. O	p. S. O	S. O	S. O	S. S. O.	p. O. S O.	N. O	S. O
26	N. O	N. O	p. O.	p. O. S O.	S. O	p. S. O	S. O	p.	S. S. O.	p.	O.	S. O
27	p.	N. O	p. N. O	S. O	p. S. O	p. S. S. O	p. S. O	p.	p. V.	O. S O.	O. S O.	S. O
28	p. O.	N. O	O.	S. O	S. O	p. S. S. O	S. O	p.	p. V.	N. O	N. O	S. O
29	S. O		O.	p. S. O	S. O	p.	S. O	p.		O.	N. O	p. O.
30			O.	p. S. O	p. S. O	p.	p. S. O	p.	O.	O.	N. O	S. O
31	p. N. O		p. O.		S. O		S. O	S. S. O.	N. O	O. N O.		S. O

Equo

E quo obſerva primo, hoc anno centum & ſexaginta tribus diebus aut parum aut multum pluiſſe, ac ducentis & duabus diebus non pluiſſe. Deinde menſes Martium, Aprilem, Maium, Iunium, Iulium, & Auguſtum, maxime pluvios fuiſſe. Tertio ab initio Februarii ventum à plaga S. O. cœpiſſe flare, atque ita pertendiſſe ad decimum Septembris. Obſerva quoque tantum tonuiſſe Ianuarii primo, quarto, decimo; Martii decimo; Aprilis vigeſimo ſecundo & tertio; Maii octavo, nono, & vigeſimo.

Fulgura autem tantum obſervat Aprilis vigeſimo primo & ſecundo: nebulas Martii decimo octavo.

Reliquorum annorum fere eadem aut non multum diſſimilis eſt ratio; è quibus prudens Lector facile intelliget, quæ ſint communes in hiſce regionibus tempeſtates, nimirum quatenus intra Tropicum jacent, nam in iis regionibus quæ magis ad Antarcticum tendunt, paulo alia eſt ratio.

CAPVT III.

De Incolis Braſiliæ.

INcolarum naturalium hujus terræ ſunt quatuor nationes, ſuis nominibus diſtinctæ: nimirum *Tupinambu*, *Tobajara*, *Petiguara*, & *Tapuiya*. Et poſtrema hæc natio iterum in alias multas nominibus diſtinctas, & idiomate differentes, diviſa eſt. Tres reliquæ una utuntur lingua, dialecto tantum ex parte differente, ut capite de Braſilianorum lingua obiter à nobis explicabitur.

Tapuiyarum nationes quæ habitant ad flumen S^cti Franciſci, ſunt *Arodera*, *Cajau*, *Maquaru*, & *Poyme*.

Luſitani hic plurimi habitant, uti & Belgæ, iiſque permixti Germani, Galli, Angli, &c. Braſiliani vocant Belgas, Germanos, Gallos, Anglos, *Ajuru-juba*, ideo, quia plerumque ruffas ſeu flavas habent barbas & capillos. In genere autem vocant omnes Europæos & advenas *Caraiba*, itemque *Pero*.

Denique ob miſturam variarum nationum, aliæ quinque diſtinctæ hominum ſpecies reperiuntur: nimirum qui ab Europæis parentibus, patre atque matre, hic natus eſt, appellatur *Mozombo*.

Qui natus eſt ex patre Europæo & matre Braſiliana, nominatur *Mameluco*.

Natus ex patre Europæo & matre Æthiopiſſa, dicitur *Mulato*.

Natus ex patre Braſilienſi & matre Æthiopiſſa, vocatur *Curiboca*, & *Cabocles*.

Natus hic ex utriſque parentibus Nigritis, appellatur *Criolo*.

Vidi hic Africanam feminam, non nigram, ſed ruffa plane cute & pilis ac capillis ruffis. Ex qua regione eſſet, non potui reſciſcere, nam linguam ejus non intelligebant reliqui Nigritæ.

Multos hic vidi Æthiopes ſenes barba magna & totaliter cana, ut & capillis capitis canis. Lepidum ſpectaculum! atra barba quæ incanuit, in nigra cute, videtur quaſi farina eſſet aſperſa.

Vidi hic etiam plane albiſſimum juvenem octodecim annorum, pilis criſpis albiſſimis & ſuperciliis albis, cute albiſſima, naſo plane more Æthiopum, qui natus hic è patre & matre Nigritis.

Annotatio. Tapuiyarum fines & ſedes à Iacobo Rabbi, qui plures annos inter illos vixit, ita deſcriptas accepimus. *Rio Grande*, ad cujus oſtium jacet arx Colonia dicta, ad ſex horarum iter penetrat in Continentem verſus occaſum: uti & fluvius *Mupeo* novem horarum itinere à *Rio Grandi* verſus meridiem. *Syrag minor* trium horarum itinere à *R. Grandi* verſus Arctum, ferme quinquaginta horarum itinere deſcendit è Continente.

À *Rio Grandi* porro verſus Arctum exit in mare inſignis fluvius *Mapreucauch*, longe è Continente deſcendens, & Porcorum aquaticorum ferax; ad ripas illius multæ vagantur Capreæ & Struthiones. Tertius fluvius duodecim mill. à *Rio Grandi*, vocatur *Ypotinge*. Quartus autem *Vguaſu* dictus, ſeptemdecim horarum itinere diſtat à *Rio Grandi*. Deinceps diei itinere ab *Vguaſu* occurrit *Yponi*, ubi Salinæ ſunt: à quibus ad alias Salinas milliaria numerantur quindecim: atque ab his ad *Aritavva* novem: ad maximas Salinas, & per excellentiam ita noſtris dictas, tria: ad *Vnabatubam* totidem: ad *Marytupa* duo: ad

Warerugh

Warerugh unum. Hic fluvius alio nomine appellatur *Osethunogh*, qui supra centum milliaria penetrat in continentem versus Austrum. Quinque autem & viginti mill. à littore maris, jacet grandis lacus *Bajatagh*, piscium fœcundus: & ad sinistram ab hoc versus ortum alter, qui *Igtug* appellatur ab Indigenis, quem tamen nemo ingredi audet, ob copiam mordacium piscium, & hominibus admodum infestorum. Adjacet huic vallis *Kuniangeya*, viginti milliaria in longitudinem patens, in latitudinem tantum duo: quam permeat fluvius *Otschunogh*, piscibus abundans, sicut ipsa vallis maxima copia ferarum, & variis fructibus: quarum præcipui sunt, *Kuraura* Barbaris, magnitudine pomi nostratis, qui ubi sponte deciderunt, tum demum edules sunt: dein *Dierada*, magnitudine globuli sclopetarii, plane nigricantes antequam defluant. Atque hisce fructibus Barbari quotannis trimestre spatium victitant: quibus accedit *Kakara*, fructus instar juglandis, qui coquendus est, antequam comedatur: crudus enim amaricat instar glandis. Magna quoque copia nascuntur hic Ficus silvestres, pugni magnitudine: quarum quædam intus rubræ, externe virides: aliæ extus rubræ, & interius albæ, & plenæ granulis albis, quæ, ubi præ maturitate dehiscunt, admodum dulces sunt instar Sacchari; harum plantarum folia instar subulæ acuta & digitum humanum longa. Præterea sunt radices è quibus Indigenæ panem faciunt, ipsis *Atug*, *Harag*, *Hobig*, *Engepug*, quæ crudæ comedi possunt: *Eniapugh*, quæ torrendæ sunt: *Packoda*, quæ crudæ; & *Hompugh*, quas potissimum ad sitim exstinguendam usurpant. Ita ut hic terrarum tractus longe amœnissimus sit & victum hominibus sufficiat.

Porro ab *Otschunogh* ad *Opponne* milliaria numerantur decem, qui fluvius ab Austro pene centum milliarium spatio descendit: ab hoc ad *Iauarug* iter est bidui: ad *Beryvere* unius milliaris; ad *Vatepug* duorum, atque ita porro per *Wieserro* & *Bacvvatigg* ad *Çiaram* grandem iter est duorum dierum.

Inter hos fines, qui satis amplum terrarum spatium occupant, incolunt varii Tapuiyæ, etiam idiomate diversi, & sub diversis Regulis: quorum primus *Ianduy* late tendit in *Otschunogh*, *Otschuayayuch*, & *Drerinagh*: huic proximus *Pritiyaba* cum priori pacem & amicitiam colens: mox *Arigpoygh*; *Wanasevvasug*, *Tshering*, & *Dremmemge*; quibus male cum præcedentibus convenit, ita ut sæpe hostiliter alii in aliorum fines incurrant. *Ianduy* autem jam supra centesimum ætatis annum agens, est Regulus ille qui pacem cum nostris colit, & ex fœdere aliquoties aut ipse nostris subsidio venit, aut filium atque affinem cum copiis misit contra Lusitanos, quibus infensissimus est: sed non est hisce Barbaris, nisi in summa necessitate utendum, nam tam immanes sunt, ut tam animalia quam homines neci tradant, & magnam vastitatem inducant, neque nostri facile ejusmodi furiis usi fuissent, nisi similes Lusitani in nostros immisissent.

CAPVT IV.

De Statura & habitu corporis Brasiliensium, & de eorum ætate & moribus.

INdigenæ qui inter nos degunt, statura sunt mediocri, robusti, largis humeris, bene compositi: nec facile est inter illos invenire, distortum vel luscum aut claudum. Quod mirum videri potest, quum infantes recens natos nunquam fasciis involvant aut ligent, ne causam morborum illis præbeant. Ligant tantum suis in infantia crura certis fasciis, quas vocant *Tapa cura*, ea de causa ut robustiora fiant. Oculos habent nigros, nasum compressum, os amplum, capillos nigros, rectos. Barbam raram aut nullam. Multi tamen dantur qui barbas habent nigras. Mulieres quoque mediocris sunt staturæ, bene dispositæ, & formæ haud inelegantis, nigris comis, satis robustæ, & quæ facillime pariunt.

Annos suos numerant ab exortu Heliaco Pleiadum, quos *Ceixu* vocant, atque ideo annum eodem nomine denotant: accidit autem is ortus mense nostro Maio.

Numerum annorum ætatis suæ ut retinere possint, singulis annis reponunt unam castaneam de *Acajû*, quam ipsi *Acajû acaya* appellant, itemque *Acaiuti* & *Itemboera*. Fructus enim illius arboris singulis annis semel maturatur, nimirum mensibus Decembri & Ianuario, usque in Martium durans. Plura de hac arbore dicta in lib. III. de Arboribus.

Diu plerumque vivunt, & videre inter illos licet multos ſenes, centum, atque etiam viginti ſupra centum annorum, neque facile caneſcunt, niſi in decrepita ætate.

Pueri illorum ingenio ſunt ſatis docili: verum quando adoleſcentiam ingrediuntur, fiunt hebetiores, ita ut paucos videre liceat literis inſtructos, aut qui artem ſcribendi norint; aut alias artes Europæas, à quibus quodammodo abhorrent, laborum impatientiores.

Tranquille ſatis agunt inter ſeſe: niſi quando poculis indulgent, tunc dies noctesque ſaltando & cantillando tranſigunt. Sunt enim ebrietati admodum addicti, tam mulieres quam viri: neque facile ab hoc vitio deterreri poſſunt, quod longe maximum illis eſt, è quo & rixæ atque aliæ pravæ conſuetudines naſcuntur.

Pigritiæ quoque valde obnoxii ſunt: præſertim *Tapuiyæ*, qui laborum vel maxime intolerantes ſunt; nam cum paucis ſint contenti, & terra abunde ipſis victum ſuppeditet, & divitias non appetant aut norint, ad labores ſubeundos non excitantur.

Quomodo hoſpites advenientes lacrymando excipiant feminæ illorum, & quibus ſermonibus illos alloquantur; atque quo pacto mortuos ſuos deplorent, jam ab aliis dictum eſt, præſertim à Ioanne Lerio, qui inter *Tupinambos* egit, à quorum moribus cæteri non diſſident; quare hic nihil repetendum duximus.

CAPVT V.

De Veſtitu & ornatu Virorum, & Mulierum Braſilienſium.

VIri ſubligaria jam ex linteamine plerumque induunt, quidam quoque induſia habent, & pileis utuntur, ſed maximam partem nudo incedunt capite, & capillis more Luſitanorum tonſis. Nudis incedunt pedibus, nullis calceis induti. Quidam etiam ſolummodo ſubcinctorio panno lumbos tegunt, cætera ſine veſtitu.

Mulieres vero jam longis induſiis veſtiuntur, factis ex linteo vel goſſypino panno, neque quicquam præterea veſtimentorum habentes. Comas autem capitis vel dependere ſinunt, vel more feminarum noſtratium tæniolis involvunt.

Tam viri quam feminæ & infantes variis coloribus cutem tingunt, nigro, rubro, flavo, ad quem uſum uſurpant ſuccum è fructu *Ianipaba* immaturo, qui nigro; *Vrucou* qui rubro tingit, & ita in cæteris aut fructu aliquo aut ligno utuntur.

Tapuiyæ, tam mulieres quam viri, fere nudi incedunt, & pilos circa pudenda evellunt. Viri membri ſui genitalis fiſtulam in ſe contrahunt & involvunt, ligantes tæniola quadam, vocantque id, quo ligant membrum, *Tacoaynhaa*. Religant autem, quando opus eſt ut meiant. Majore autem pudore afficiuntur monſtrando virgam explicatam quam nos. Eodem modo & alii quidam Braſilienſes membra ſua genitalia ligant.

Capillos capitis ad humeros uſque dependentes alunt, & inferius æqualiter præcidunt more ruſticorum Sueviæ. In fronte quoque æqualiter detonſum gerunt; ſed præciſione æqualiter facta uſque ad aurium regionem ſuperius, & angulis ita factis in utroque latere ad tempora. Eodem plane modo etiam feminæ cum comis ſuis agunt, & virorum more geſtant.

Viri corollas factas ex pennis *Guara* vel *Caninde*, capiti circumligant: dependent à poſteriore parte corollæ aliquot longiores pennæ è cauda *Arara* vel *Caninde*. Angulos itaque factos cum capillis adprime firmant, ne corollæ circumligatæ ſeſe ipſas deligent. Quidam etiam ſolum funiculum è goſſypio capiti circumligant, è quo poſtica parte aliquot pennæ longæ, rubræ vel cæruleæ propendent, vocant *Acanbuaçaba*.

Pallia quoque conficiunt è filis craſſis goſſypinis inſtar retis nexis, & cuilibet nodo innexa eſt penna, ita ut pallium totum pennatum ſit, & eodem pene modo & concinno ordine pennæ ſibi invicem incumbunt, uti ſquamæ piſcium. Pallium autem poſſuperius cucullum habet, ita ut totum caput, humeros, & coxas ad anum uſque hoc ſit tegere. Hoc pallio utuntur ornatus & neceſſitatis cauſa: ornatus quidem, quia elegantiſſimis pennis rubris avis *Guara* contextum eſt, vel etiam admixtis pennis nigris, viridibus, flavis, variis, avium *Aracucaru*, *Carinde*, *Arara*, &c. Neceſſitatis autem, quia pluvia non pertranſit illud pallium, ſed aqua cum his defluit. Appellant hæc pallia *Guara abucu*. Solent quoque cum cera ſeu melle ſilveſtri, certas

tas ex avium elegantium pennis cristas capiti agglutinare, quas cristas ipsi nominant *Aguana*.

Auriculas perforant in tantum, ut digitum immittere possis foramini. Huic immittunt vel os aliquod Cercopithecorum, & vocant *Nambipaya*; vel lignum aliquod digiti humani longitudine filis gossypinis circumvolutum.

Viri labium inferius perforatum habent, & foramini immittunt lapidem aliquem seu crystallum seu smaragdum vel jaspidem, magnitudine nucis avellanæ, vocant talem lapidem *Metara*, & si viridis vel cæruleus fuerit *Metarobi* nominant. Viridem autem imprimis amant & ut plurimum gestant.

Ad utrumque etiam oris angulum buccæ perforatæ sunt conjugatis solum viris, & cuilibet foramini indunt lignum, figura & magnitudine pennæ anserinæ, quod instar clavi infixi prominet, vel etiam immittunt lapidem aliquem, quem vocant *Tembe coareta*.

Nares non raro perforant atque indunt ejusmodi ligna, *Apiyati* appellantes.

Corpus autem varie pingunt: atque insuper toti corpori agglutinare solent plumas variarum avium subtiliores cum mastiche, melle silvestri vel *Mingaupomonga*. Vocant hunc actum *Acamongui*. Atque ita apparent quasi toti hirsuti essent.

Brachia quoque ornant certis corollis factis è plumis avium rubris & flavis, vocantque *Aguamiranga*. Item aptant corallia varia, quæ à nostratibus acceperunt, atque hunc ornatum appellant *Papixoara*.

Pennas denique Struthionum multas, vel pennas è cauda *Araræ*, in orbem quasi colligunt & connectunt filo crassiori, atque adligant lumbis, ita ut anum tegant & fere ad genua propendeant, & appellant hunc ornatum *Aracoaya*.

Ex fructus *Aguay*, qui triangularis est, corticibus, quos filo annectunt, etiam monilia faciunt, quæ cruribus infra suras circumligant, qui cortices inter saltandum sonum quendam edunt.

Loco calceorum nostratium, è certo cortice *Curagua* ipsis vocato, factis utuntur, atque illos vocant *Miapapacaba*, Lusitani autem *Alpargatas*.

Mulieres pudenda sua solummodo tegunt fasciculo herbarum aut foliorum alicujus arboris, quæ subinserunt chordæ, qua cinguli loco se circumligant. Similem fasciculum etiam usurpant pro tegmine ani. Haud multum tamen utraque hæc janua ad rem facit, nam facile & anterior & posterior porta apparet.

Mulieres quoque ad virorum modum, corpus suum variis coloribus pingunt.

Atque hæc inter gentiles adhuc obtinent, nam qui Christiani facti sunt, ad Europæorum amictum & ornatum se componere consuescunt.

CAPVT VI.

De Supellectile Brasiliensium.

SVpellex Brasiliensium admodum pauca est, ita ut cum loca mutant, aut peregre proficiscuntur, mulier omnem secum portet, onerata instar muli, maritum semper sequens.

Primaria supellex est rete, quod ipsi vocant *Ini*, Lusitani *Rede*, Belgæ **Hange-mack** vulgo *Hamacca*: in hoc dormiunt, alligata utraque extremitate ad ædium suarum trabes. Sunt autem hæc retia ex filis gossypinis contexta, sex aut septem pedes longa, quatuor ampla.

Lusitanæ quoque feminæ elegantia conficiunt, ampla & variis figuris intertexta.

Tapuiyæ Cariri duodecim vel quatuordecim pedes longa faciunt, sex vel septem ampla, ita ut quatuor homines simul in eo cubare possint.

Habent unam atque alteram ollam ex argilla factam, qua utuntur ad coquendum.

Adhæc mortarium ligneum cum pistillo ligneo, quod vocant *Angua* & *Vmbua* vel *Vnqua*. Cultros à nostratibus redemtos, nominant *Itaquice*: vulgo alias è petra faciunt, etiam vocant *Itaque*: item ex Arundine, quos dicunt *Taquoaquice*.

Specula ex Europa allata, quibus supra modum delectantur, vocant *Guarugua* & *Aruga*. Loco patinarum utuntur cucurbitis, quarum multæ & variæ hic reperiuntur species; has per medium secundum longitudinem secant & rubro *Vrucu* colore exterius tingunt, interius autem obducunt nigredine. Vocant sic *Cuyaba*: quæ est medietas gran-

 dis

dis & amplæ cucurbitæ, quæ integra triginta aut triginta quinque cantharos vini potest capere. Medietatem tamen cucurbitæ longæ nominant *Cuipeba*: denique quamcunque medietatem *Cuya*: *Caruaba* autem omne in quo & super quo cibum sumunt.

Cochlearum loco inserviunt ipsis digiti manus, vel mytulli, aut aliæ conchæ.

Mensa ipsorum est vel terra ipsa, vel scamnum quoddam, quod *Patagui* vocant, factum ex arundine vel virgis ligneis, more nostratum scamnorum.

Canistra faciunt ex foliis Palmæ, & appellant *Patigua*: in his recondunt quicquid habent. Alios quoque præterea habent corbes ex arundinibus concinnatos. Hanc supellectilem generali nomine vocant *Caramemoa*.

Ex virgultis quoque conficiunt corbes oblongos, satis amplos, quos capite portant impletos, vocant *Panacu*. Inserviunt ipsis præcipue ad transportandum radices *Mandioca*, quando farinam faciunt: nam iter facientes utuntur aliis illis, quos vocant *Patigua*. Æthiopes autem hic *Panaca* utuntur ad res quaslibet portandas.

Lagenæ, canthari, cyathi illorum, sunt cucurbitæ variæ, ut *Cuieté*, *Karoba*, *Cuibuca*.

Quando peregre proficiscitur maritus, mulier semper illum sequitur quocunque abeat, sive in expeditionem militarem, sive alio, sive procul, sive prope: Ille nihil præter arma sua portat: mulier vero instar muli onerata est, præterquam enim quod à capite in tergum dependet corbis, quem *Patigua* vocant, quam chordæ annectit, (chordam autem non collo, sed fronti circumponit gestando illam) etiam capiti superius imponit alium corbem cum mobilibus suis, vel ingentem cucurbitam farina refertam: lateribus præterea adhærent cucurbitæ minores, quibus aquam hauriunt ad bibendum. Nec tamen adhuc satis onerata est mulier, infantem etiam gestare debet, insidentem linteamini, quod ab humero dextro dependet. Insidet autem infans cruribus divaricatis, uno ad ventrem, altero ad tergum matris verso, ventrem vero suum lateri matris dextro applicat. Præterea una adhuc manu vel Psittacum gestat, vel *Cagui*, altera autem manu canem funiculo alligatum ducit. Ita abeunt sine curis, non instructi loculis argento repletis, sed cucurbita pauca solum farina, referta, non solliciti de hospitio nec hospite fido vel infido, sufficiunt enim silvæ & campi, qui gratis præbent cibum, potum vero fluvii, lacus, vel fontes, vel planta quæ vocatur *Caraguata*, quæ inter folia semper aquam pluvialem continet: summum remedium in locis aridis & sterilibus, ubi sæpius nec fluvius, nec rivus, nec lacus spatio octo, novem, duodecim milliarium reperitur. Adventante vespera, ubi pernoctare animus, ibi retia sua seu lectos pensiles alligant arboribus, vel palis terræ infixis, ignem prope struunt, præparant suum cibum, hauriunt potum, comedunt, bibunt. Si autem metus sit à pluvia, hic sunt Palmæ arbores, præciduntur rami, baculi duo terræ infiguntur, alii oblique instar tignorum alligantur opera viminis, complicantur folia palmæ cynaris, fit tectum, atque ita domus confecta est & simul picta; viriditate enim splendent naturali folia, qui color gratissimus est oculis, nec parietes calce incrustati albedine sua hebetant visum. Hæc domus & pluviam arcet & homines à vento nocturno defendit, quod regioni venti opponatur.

Cum domi existentes, viri mane cum arcubus & sagittis suis in silvas abeunt vel campos, ad figendum aliquam feram vel avem: vel abeunt ad mare piscandi causa, vel piscantur in fluviis vicinis: mulieres plantaria adeunt, & labores sibi impositos subeunt. Quædam & maritos comitantur, ut prædam domum reportent.

Feras capiunt variis modis, vel enim figunt sagittis, vel foveas faciunt profundas in terra, & desuper cooperiunt ramulis arborum certo loco, in quas incidunt inopinato feræ, vocant *Petacu*: vel etiam è ligno certas decipulas faciunt. Alius modus feras grandiores capiendi vocatur *Mande aratacá*, quo in capreis capiendis utuntur. Alius item insidiarum *Poé*: tertius pro eisdem capreis *Munde guaçu*; pro *Tatú* & *Agutí*, & similibus animalibus, adhuc alium habent, quem dicunt *Mundeguaya*.

Ad volucres autem capiendas, utuntur certis instrumentis, quæ vocant *Iucana*: quæ illis sunt trium generum: nimirum *Iucanabipiara*, quod aves pedibus capit: *Iucanajuripiara*, quod eas cervice apprehendit: *Iucanapitereba*, quod medio corpore.

In fluviis Pisces vel sagittis figunt, vel hamulis capiunt, quibus applicant vel lumbricos teretes, qui ab ipsis vocantur *Candaguaçu*, vel gammaros, cancellos, pisciculos. Vel inebriant illos, ut quasi mortui superfluitent, cum foliis *Iapicai*, vel cum *Timbopotiana*, vel cum *Tinguii*, vel cum *Tinguiri*, vel cum fructu *Cururu ape*; aut radicibus *Magui*,

gui, corticibus arboris *Andà*, & ſimilibus. Piſcantur quoque certis cribris, *Vrupema* vocatis, quæ faciunt ex arundine *Vruguiboandipia* appellata.

In mari piſcantur hamulo eſca inſtructo & filo alligato, inſidentes tribus lignis ſibi invicem annexis, vocant *Igapeba*, & Luſitani *Iangada*. Fiunt autem è ligno arboris *Apeiba*, ut jam ſupra diximus. Fila autem ſua piſcatoria faciunt è filis *Tacu*, vel etiam *Icipoicica*, vocantque *Pinaçama*: hamulos denique faciunt è ferro, & appellant *Pinda*.

CAPVT VII.

De Cibo & Potu Braſilienſium.

VNiverſale Braſilienſium alimentum eſt *Vi*, Luſitanis *Farinha de Mandioca* dicta: cujus varias ſpecies præparant, uti in deſcriptione *Mandiiba* dixi, ubi & varios illam præparandi modos prolixe explicavi.

Carnem variam uſurpant animalium ſilveſtrium, aviumque, uti & piſcium variorum, etiam teſtaceorum & cruſtaceorum; fructus itidem arboreos, terreſtreſque, varia legumina; de quibus omnibus ſpecialiter dixi ſuis locis. Imo & inſecta quædam comedunt, nimirum ea de quibus dixi in lib. de Inſectis.

Carnem autem comedunt vel coctam, vel aſſatam, vel toſtam. Coquunt in ollis terreis, quas *Camu* vocant, rotundis (quas è proba argilla ipſi norunt facere) affundendo aquam, atque ita coctam comedunt cum *Inquitaya*, juſculo *Caarimaciu*, admiſcentes *Mingau*, vel immittendo *Viata*, ut fit *Minipiro*; comedentes illud cum carne loco panis.

Ignem eliciunt ope duorum lignorum, uno molli, altero duro, durum acuunt, & applicant molli, circumagendo inſtar terebri & admovendo goſſypium, vel arida folia arborum, atque ita flammam eliciunt. Ligna mollia quibus utuntur, aut ſumunt à *Tataiba*, aut *Ambaiba*, aut *Caraguataguaçu*, aut ſimilibus.

Aſſatam carnem ſic perficiunt, & eſt ea ſaporis excellentiſſimi, atque adeo excellit omnem aliam carnem quoquo modo aſſatam. Vocant *Biaribi*. Faciunt foveam in terra, & hujus fundo primo imponunt folia grandia alicujus arboris, illiſque imponunt carnem aſſandam, quam itidem foliis tegunt, terraque obruunt. Super terra illa focum ſtruunt luculentum, eumque continuant, donec caro ſit probe aſſata.

Toſtam carnem in præſentes & futuros uſus, faciunt hoc modo. Infixis quatuor furcis ligneis, è baculis cratem deſuper efformant, quem *Mocae* vocant, huic carnem in fruſta oblonga, haud craſſa, conciſam, & ſale aſperſam, (vel illius defectu Pipere Braſiliano) imponunt, prunas ſubjiciunt, atque ita torrent uſque ad ſufficientiam. Hæc caro ita toſta, ad decem vel quatuordecim & plures dies durare poteſt. Hic enim ſaliri ita caro non poteſt, ut in Europa. Numquam aſſant carnem veru affixam, uti nos ſolemus. Luſitani carnes ad eum modum toſtas appellant *Poſtas*.

Piſces aſſatos vel ebullitos comedunt cum *Iuquitaya*. Cancros vel gammaros quando coquunt, numquam adjiciunt ſalem inter coquendum, uti noſtrates ſolent facere, ſed coctos comedunt vel cum ſimplici ſale, vel *Iuquitaya*, Luſitanis *Sal-pimenta*; & ſic gratioris deprehenduntur ſaporis.

Minutiores Piſces, ut *Piaba*, *Piquitinga*, &c. Foliis herbaceis aut arboreis involvunt & operiunt cineribus calidis, ita brevi tempore ad cibum parati ſunt, licet neque cocti neque aſſi dici poſſint.

Farinam duobus vel tribus poſterioribus digitis dextræ manus prehenſam inter edendum ori injiciunt, nullo cochleari utentes. Eodemque modo legumina cocta non immittunt ori, ſed injiciunt; ita dextre, ut vix aliquid prætereat.

Edunt ſæpius interdiu, imo & noctu, neque ſtata edendi tempora obſervant. Capiunt autem cibum cum ſummo ſilentio: raroque inter edendum bibunt, ſed demum poſt paſtum adjiciunt potum.

Dormiunt in retibus ſuis: ſunt admodum pigri, & non raro totum diem ſtertendo perdunt, & ægre ſe levant, ſi victus abundet, & neceſſitas illos foras non propellat. Prope retia ſua penſilia ſtruunt focum tam noctu quam interdiu; ut interdiu ſerviat coquendo cibo, noctu autem aërem arceat frigidum, qui in hiſce regionibus noctu frigidior

gidior eſt, & interdum frigidiſſimus, ob noctium & dierum perpetuo pene æquabilem longitudinem.

Potus ordinarius Braſilienſium eſt aqua frigida, fontana vel fluviatilis, quæ hic & valde bona & clara reperitur, ita ut non facile quis noxam ab hauſtu ejus patiatur, quantumvis largius biberit: quod de fontana imprimis intelligendum eſt.

Vites autem licet hic ter atque etiam quater uno anno fructus ferant, quia tamen earum nón eſt tanta copia ut vinum premi aut opportunum aut operæ pretium ſit, earum loco plures modos commenti ſunt Braſilienſes, quibus è variis fructibus atque etiam radicibus potus concinnent, qui vini locum expleant. Et quidem primo vocant *Caoi*, quem nimirum faciunt ex *Acaiibæ* arboris fructu maturo, quem contundunt in mortario ligneo, vel etiam tantum manibus exprimunt; ſuccum paulum ſubſidere ſinunt, & tum percolant. Hoc vinum, ſi ita licet vocare, recens: albicat inſtar lactis, poſt aliquot autem dies fit pallidius. Saporis eſt adſtringentis; forte, ita ut quoque inebriet paulo largius hauſtum. Poteſt aliquandiu adſervari, ſed denique degenerat in acetum optimum & boni ſaporis, ita ut ab ignaris pro aceto vini ſumi poſſet.

Alterum vinum vocant *Aipii*, quod præparant duobus modis, vel maſticando vel contundendo radicem; utrovis tamen modo per ebullitionem. Priori modo radices de *Aipimacaxera* conciſas vetulæ dentibus maſticant, ollæque inſpuunt, vocantque hanc veluti pultem *Caraçu*: dein aquam ſuperfundunt, coquunt lento igne, continuo agitando, per expreſſionem deinceps ſeparant liquorem, quem vocant *Cavicaracu*: hic potus bibitur tepefactus. Poſteriori modo eadem radix recens bene purgata conſcinditur, contunditur, & ebullitur in potum candicantem inſtar lactis ebutyrati, qui & tepefactus bibitur. Saporis eſt grati, ſubacidiuſculi, & vocatur *Cacimacaxera*. Vtrumque tamen potum communi nomine appellant *Aipii*.

Tertii generis appellant *Pacobí*, quem conficiunt è fructibus arboris *Pacobete* & *Pacobuçu*: de quibus in arborum deſcriptione à nobis dictum eſt.

Quarti generis nominant *Abatii*, Luſitani autem *Vinho de Milho*, quia fit è milio illo grandi, quod vulgo Turcicum vocamus, & Maizium.

Quinti generis dicitur ipſis *Nanai*, quia fit è præſtantiſſimo illo fructu *Nana*, de quo plura in illius deſcriptione diximus. Obſervandum autem, hoc eſſe fortius reliquis omnibus & facillime inebriare.

Sexti generis ipſis vocatur *Ietici*, Luſitanis autem *Vinho de Batatas*; ſiquidem fit è notiſſimis illis radicibus, & quidem varie mixtis.

Septimum locum obtinet potus qui conficitur è fructu *Ianipaba* maturo.

Octavum autem, quem Braſilienſes vulgo vocant *Beeutingui*.

Nonum, quem vocant *Tipiaci*, qui utrique potus itidem fiunt è farina Mandiocæ, nimirum è *Beiu* & *Tepioia*, de quibus alibi dictum.

Cæterum hi Barbari ſupra modum amant aduſtum noſtras, vocant *Cacitata*, & enormiter, cum datur, ſe illo inebriant. Potu itidem quem Nigritæ hic faciunt & vocant *Garapa* (fit autem eo modo quem in Cannarum ſacchari deſcriptione dixi) magna copia ſe ingurgitant, ita ut integros dies noctesque canendo & ſaltando traducant, potui continuo indulgentes tam feminæ quam viri. Mirum tamen quod rarius inter pocula rixentur, niſi forte Zelotypiæ cauſa.

Tapuiyæ quando hunc potum præparant, ſive *Acavi*, ſive *Aiipii* (ii ſcilicet qui pagos incolunt, & è *Tapuiyarum* genere *Cariri* dicuntur) faciunt id omnes ſimul. Dies dein conſtituitur & indicatur ſingulis. Conveniunt omnes mane, incipiendoque ab uno pagi angulo, evacuant ordine omne vinum per omnia domicilia, donec nihil ſuperſit. Potui ſic indulgendo cantillant, ſaltant rara intermiſſione. Quando eorum aliquis ſe nimio potu diſtentum ſentit, vomitum ſibi excitat, & denuo haurit; ita ut qui plus vomere poteſt & denuo bibere, pro optimo & ſtrenuiſſimo habeatur inter reliquos potatores.

Tabaco quoque frequentiſſime utuntur omnes Braſiliæ incolæ: vocant hanc herbam *Petima*, & folia illius *Petimaoba*. Hanc in aëre ſiccatam ponunt ad ignem, ut manu conteri in minutas particulas poſſit: hinc indunt inſtrumentis ſuis è cortice fructus *Pindoba*, vel *Vrucuruiba*, vel *Ioçara*, aut *Aque*, &c. confectis; præcidunt quippe una extremitate, nucleum eximunt ac corticem poliunt; hinc foramine in latere facto applicant tubulum è ligno factum. Hoc inſtrumentum vocant *Petimbuaba*, Luſitani autem corru-

corrupte *Catimbaba*, Belgæ adhuc corruptius **Katgenbow**. Vtuntur quoque tubulis ex argilla à ſe factis & excoctis, ſicuti & illis qui ex Europa ad eos afferuntur, quos nominant *Amrupetimbuaba*.

Tapiuyæ autem utuntur tubis rectis, amplis, ligneis vel etiam argillaceis, ita amplis, ut integrum pugnum Tabaci capiant, quibus repletis & accenſis ſugendo fumum hauriunt.

CAPVT VIII.

De Armis Braſilienſium, & exercitiis illorum.

ARcus habent è duro ligno factos, quos vocant *Guirapara* & *Vrapara*: Lignum autem unde fiunt *Guirapariba* & *Vrapariba*, Luſitanis *Pao d'Arco*. Chordas arcuum è goſſypio contorquent; vocant *Guirapacuma*. Sagittas ex arundine ſilveſtri faciunt, & vocant utramque rem uno nomine *Vuba*. Extremitates ſagittarum, quas *anha* vocant, ſunt ex ligno aſperatæ, vario modo; quædam enim multa acumina *Vutapoaeta*, quædam unicum acumen habent, quædam dentata, quædam ſerrata: quibuſdam etiam dentes piſcium qui *Iperu* vocantur, aptant.

Iurupara appellant ſagittam, quæ acumen habet ex arundine *Tacoara* vocata.

Tapuiyarum nationes quædam nullis arcubus utuntur, ſed ſagittas ſuas emittunt manus jactura ſolummodo, imponendo ligno cuidam excavato inſtar tubi, per medium ſecundum longitudinem diſſecti. *Cariri* autem arcubus utuntur.

Tapuiyæ clavas habent ex ſolido ligno nigro confectas, vocant *Iapema*, longas & latas anterius, & oſſiculis interdum aſperatas. Manubrio autem circumvolvunt teniolas è goſſypio, vel aliud quid: vocatur *Iatirana* quicquid ita circumligatur. In extremitate clavæ poſtica dependet faſciculus pennarum è cauda *Arara*, uti & in medio parvus faſciculus adligatus eſt. Vocatur id, quod ſic à clava dependet, *Atirabebe* & *Iatirabebe*.

Tubas faciunt ex oſſibus humanis, quas nominant *Canguenca*.

Habent alias tubas, quas vocant *Muremure*.

Alias itidem tubas grandes factas ex conchis, quas *Guata pi guaçu* nominant, & ipſas tubas *Nhumbu goaçu*. Item alias quas dicunt *Vruca*.

Tuba item alia, quæ ex canna eſt facta, ipſis dicitur *Membiapara*. Tubas autem noſtrates vocant *Itamembi*: quia è metallo factæ ſunt.

Saltationibus ſupra modum ſunt addicti, quas generali nomine vocant *Guau*.

Habent autem varios ſaltandi modos: quorum unus vocatur *Vrucapi*. Habent & inter ſaltandum varios cantandi modos.

Pueri quoque certos exercent luſus; quorum unus vocatur *Curupirara*: alter *Guaibipaie*: tertius *Guaibiguaibiabucu*. Atque hæc tantum obiter ab Auctore deſignata inveni, uberius explicaturum fuiſſe liquet, ſi ſupervixiſſet; ſed apud Ioannem Lerium hæc pluribus explicata inveniuntur.

CAPVT IX.

De Braſilienſium religione.

CRedunt ex antiquorum traditione immortalitatem animarum, & feminas & fortes viros, qui multos inimicorum trucidarunt & comederunt, poſt mortem ad campos Elyſeos, quos pene montes quoſdam eſſe autumant, abire, ibique tripudiare. Ceteros ignavos & ſocordes qui nihil in vita digni geſſerunt, credunt à Diabolo ſtatim poſt mortem cruciari. Vocant autem Diabolum *Anhanga*, *Iurupari*, *Curupari*, *Taguaiba*, *Temoti*, *Taubimama*.

Habent ſuos ſortilegos ſive ſacrificulos, quos *Paye* & *Pay* vocant, hos de futuris conſulunt, quando ad bellicam expeditionem proficiſcuntur, ipſiſque prædicunt quicquid accidere debeat.

Multi inſtructi ſunt in Religione Chriſtiana, non tamen ſeduli ſunt in doctrina de Deo; nec magno ardore afficiuntur. Deum vocant *Tupa* & *Tupana*. Magnos licet pro-

 greſſus

greſſus nonnulli eorum fuerint, circa inſtituta divinitatis, tamen in moribus corrigendis maxima eſt difficultas, ob magna quædam vitia, quæ ægerrime domantur.

Hæc omnia fuſius proſequitur I. de Laet, hoc modo.

Braſilienſes Barbari nullum pene habent religionis ſenſum, nec de origine, & creatione hujus univerſi quicquam norunt, de diluvio univerſali obſcure & fabuloſum quiddam recordantur: nimirum mortalibus aqua hauſtis, ſuperfuiſſe unum aliquem cum germana ſua, jam uterum ferente, atque ab iis rurſus genus ſuum originem & incrementum accepiſſe. Neque Deum aliquem noverunt, neque proprie adorant quicquam, unde nec illud nomen in ipſorum idiomate reperire eſt, quod Deum exprimat: niſi forte *Tupa*, quo excellentiam aliquam ſupremam denotant; unde Tonitru vocant *Tupacununga*, id eſt, ſtrepitum factum à ſuprema excellentia, à verbo *Acunung* ſtrepere: Fulgur autem *Tupaberaba*, id eſt, ſplendorem excellentiæ, à verbo *Aberab* reſplendere. Illi ſe ligones & agriculturæ ſcientiam debere profitentur, atque ideo pro numine aliquo agnoſcunt. Cælum aut inferos poſt hanc vitam pariter ignorant, licet animas poſt ſeparationem à corpore ſupereſſe credant, atque nonnumquam in dæmones converti, & ad campos irriguos, variiſque arboribus amœne conſitos, traductas, ibidem jugiter choreas ducere. Spiritus malignos impenſe metuunt, quos *Curipira*, *Taguai*, *Macachera*, *Iurupari*, *Marangigoana* vocant: ſed diverſis ſignificationibus, nam *Curipira* ſignificat numen mentium: *Macachera* numen viarum, viatores præcedens. *Petigares* fingunt boni nuntii paranymphum: contra *Tupiguauos* & *Caryos* medicum humanæ ſalutis hoſtem. *Iuripari* & *Anhanga* ſignificant ſimpliciter Diabolum. *Marangigoana* non ſignificat numen, ſed animam à corpore ſeparatam vel aliud quid, inſtantem mortem prænuntians, ipſis Braſilianis non ſatis notum, & tamen illud vel maxime timent: ita ut interdum imaginario & vano illorum terrore ſubito exanimentur. Nec tamen ullis ceremoniis aut idolis venerantur: quidam tamen nonnumquam ſtipitibus ſolo defixis, & munuſculis juxta poſitis illos ſpiritus placare nituntur: rarius autem hi ſpiritus viſibiliter inter illos comparent, licet multi aliter prodiderint.

Habent & ſagas, quibus vix aliter quam Medicis utuntur, iiſque valetudinis recuperandæ deſiderio valde ſunt obnoxii: interdum & inter ipſos reperiuntur homines nequam, qui magicarum quidem artium rudes, ſed ludendi & ductandi miſerorum animos gnari, inſolitis quibuſdam corporis jactationibus & geſticulationibus ſui admirationem excitant, & falſis quibuſdam miraculis ſibi fidem conciliant: illi popularibus ſuis & interdum integris provinciis perſuadent culturam agrorum penitus omittere, veniſſe enim tempus, quo tellus omnia ſponte ſua ipſis ſit productura, atque ipſæ feræ illis ultro pabulum allaturæ: His aut ſimilibus næniis miſeros hoſce, natura ſua plerumque deſides, ita infatuant, ut neglecto terræ cultu, ſenſim commeatu deſtituantur, præque inedia deficiant, donec impoſtor ille ſolus ſuperſit, niſi ante à ſuis dolum perſentientibus trucidetur. Ceterum magos vocant *Page*: at *Caraiba* eſt illis poteſtas miracula perpetrandi: quare Luſitanos, quia multa faciebant quæ ipſorum captum ſuperabant, *Caraibas* appellabant, atque ita etiam hodie vocant & Europæos omnes.

CAPUT X.

De Lingua Braſilienſium, è Grammatica P. Ioſephi de Anchieta, S. I.

HOc caput ab Autore noſtro plane affectum tantum fuit derelictum: ſed pervenit ad manus meas Grammatica linguæ maxime uſitatæ in Braſilia, compoſita & digeſta à P. Ioſepho de Anchieta, S. I. edita Conimbricæ, Anno cIↄ Iↄ xcv. è qua pauca delibabimus, ut guſtum aliquem linguæ demus.

I. *De Literis*: Hæc lingua non habet *f*, *l*, *ſ*, *z*, *rr* duplex, neque mutam cum liquida, ut, *cra*, *pra*, &c. pro *ſ* autem in principio aut medio dictionis ſervit *c* cum *zeura*.

Non conjungitur conſonans cum altera conſonante in eadem dictione, excepto *mb*, *nd*, *ng*, ut, *Acmomber*, *Aimondo*, *Aimeeng*. *Petiguares*, qui juxta *Paraibam* incolunt, & reliqui

reliqui indigenæ usque ad *Tamoyes* qui *Rio de Ienero* accolunt, verba, quæ desinunt in consonantem, pronuntiant integra: Tupis autem S. Vincentii numquam pronuntiant ultimam consonantem in verbo affirmativo; ut, pro *apab*, dicunt *Apâ*; & ita in ceteris. In verbis item compositis ut plurimum abjiciunt consonantem ultimam prioris verbi.

II. *De Orthographia*: *P. m. mb.* sæpe usurpantur una pro altera, hoc modo: dictiones absolute sumtæ pronuntiantur cum *m* aut *mb*; ut, *Mo*, vel *mbo* manus: præcedente autem adjectivo mutatur in *p*, ut, *Xepo*, manus mea: excipe *Mbae* quæ numquam mutat, ut, *Xembae*, mea res. *B* autem in principio dictionis numquam pronuntiatur sine *m*, licet per incuriam interdum non scribatur. In medio quoque dictionis communiter ponitur *b* post *n*: & usitatissima pronuntiatio, *b* & *p* in medio & fine dictionis fere semper mutantur in *m*, aut *mb*, &c.

III. *De Accentu*: Omnes dictiones quæ desinunt in quatuor ultimas vocales, habent accentum in ultima, & notantur circumflexo. Quædam autem quæ desinunt in *e*, videntur habere accentum in penultima, quod fit, quia sunt compositæ. Quæ desinunt in *a*, partim habent in ultima, & notantur eodem accentu, partim in penultima, & notantur acuto: Monosyllaba autem accentu gravi. Verba denique maximam partem accentum habent in ultima syllaba, in qualemcunque demum consonantem aut vocalem desinant.

IV. *De Nominibus*: Nomina non habent casus aut numeros distinctos, præter Vocativum casum, cum hac differentia; nimirum, quod ea quæ habent accentum in ultima, nihil mutantur in omnibus omnino casibus.

V. *De compositione Nominum*: Nomina substantiva componuntur cum adjectivis, ita ut substantiva semper præcedant, & si habeant accentum in ultima, manent integra: sin in penultima & vocales concurrant, perdunt ultimam vocalem, ut, *Tuba ete*, *Tubete*, pater verus. Si concurrant cum consonante, perdunt totam ultimam syllabam. Denique substantiva cum substantivis junguntur ad eumdem modum.

VI. *De Pronominibus*: Pronomina habent aliquot casus: ut Ego, Nominativ. *yxê*, *xê*. Dativ. *yxebe*, *yxebo*, *xebe*, *xebo*, mihi: Nominativ. Pluralis, *orê*, *yandê*, nos: Dativ. *orebe*, *orebo*, *yandebe*, *yandebo*, nobis. Tu, Nominativ. *ende*, *nde*, *ne*. Dativ. *endebé*, *endebo*, *ndebe*, *ndebo*, tibi. Nominativ. Plural. *peê*, vel *pe*, vos: Dativ. *Peême*, vel *Peémo*, vos: Accusativ. *opô*, vel *pé*. Vocativ. *peê*, vel *pe*. *Orê*, *yandê*, sunt etiam Adjectiva, noster, nostra, nostram. Eandem declinationem obtinet *Acê*, ut, Nominat. *Acê*, Dativ. *Acébe*, vel *Acebo*, & significat hominem, & servit tertiæ personæ, in ambobus numeris & utroque sexu; *c*, cum *zeura*, & *i* sunt pronomina relativa in omnibus casibus, & numeris, & significant, *is*, *ea*, *id*. Reciprocum *o*, id est, se, suus, sua, suum, usurpatur simpliciter, quando sermo refertur ad personam agentem, ut in lingua Latina, exempli causa, Petrus *oiucâ oguba*, Petrus occidit suum patrem.

VII. *De Verbis*: quamvis omnia verba habeant unum modum Conjugationis, licet tamen dicere habere duos, quia Negativus adjicit aliquas particulas: exempli causa; *Aincû*, ego occido; *Namcaî*, non occido. Similiter autem se habent Indicativi modi, Præsens, Imperfectum, Perfectum, & Plusquamperfectum, in Futuro, *Aiucâne*, occidam; *Naamcaixorene*, non occidam. Plurima autem observanda sunt in Conjugationibus, quæ brevitatis causa omitto.

VIII. *De Præpositionibus*: quæ tamen ipsis potius sunt postpositiones, quales *Mô* in, *Pé* in, ad, pro, cum Dativo. *Bé* in, per. *Qupê* pro, cum Dativo. *Cui* de, ex, præter. *Coce* supra, super. *Tobaque*, *çobaque*, coram. *Tenondê* ante, de tempore. *Cupî* per, de loco. *Cotî* versus. *Cecê* vi, cum, propter, pro, in, à. *Porupî* longe: *Pocê* cum, instrumentale, in, intra. *Pabê* cum, societatis. *Nâi* idem. In singulis autem multa observanda, quorum pauca tantum hic subjungam. *Pe* si jungatur cum nominibus quæ desinunt in *ba*, cum accentu in penultima, facit perdere ultimam syllabam, ut *Taba* aldea, *Tape* in aldea. *Bo* semper est plurale. *Coce* significat locum & excessum, atque ita servit pro comparativo, ut, *Itâcocê* super lapidem, vel plus quam lapis.

Porro ut gustum demus aliquem hujus linguæ, Dictionariolum adjungo, quale ab Emanuele de Moraes, linguæ illius peritissimo, accepi, & quidem primo Nominum.

C A-

CAPVT XI.

Dictionariolum nominum & verborum linguæ Brasiliensibus maxime communis.

ABâ, homo.
Aba, vir.
Aba, crines.
Abaiba, ſponſus futurus.
Acangapé, cranium.
Acaya, matrix.
Acayûroig, Annus.
Accoca, jugulum.
Acu, ſiniſtra manus.
Acuabeimbae, fatuus.
Amaberaba, fulmen.
Amacûnunga, tonitru.
Amandiba, grando.
Anâma, cognatus.
Anga, anima.
Angaibara, macer.
Angaipaba, pravus, aſtutus.
Angaturama, gratus.
Apara, curvus.
Apecum, lingua.
Apicaba, ſedes.
Ara, aër.
Ara, dies.
Ara ibicoquime, meridies.
Ara, tempus.
Araya, avia.
Atapuana, levis.
Atapuâtia, velox.
Atucupe, dorſum.
Atyba, humerus.
Ay, *Cig*, mater.
Ayûra, collum.

Boya, ſervus.

Cama, mamma.
Canga, os oſſis.
Caraibebê, *Apiabebê*, Angelus.
Caruca, veſpera.
Capii, gramen.
Capii goacu, ſtramen.
Catû, delicatus.
Cay, ſimia.
Ceba, folium,
Cebira, nates.
Cemiraco aô bae, viduus.
Ceo, animal.
Ceteeímibaê, Spiritus.
Cig, *Cygra*, amita; eiſdem nominibus ſignificant & avunculum & materteram.
Coaracî, Sol.
Cobra, anguis.
Coemitanga, aurora.
Coribae, lætus.
Coya, gemini.
Cunha, femina.
Cunhaiba, ſponſa futura.
Cunumigoacu, adoleſcens.
Cunumi, puer.

Ecatuaba, dextra manus.
Eyruba, apes.

Gibâ, brachium.
Guaibino, vetula.
Guirarupia, ovum.

Iaci, Luna.
Iaci, menſis.
Iacitatâ, Stella.
Iba, arbor.
Ibâia, Cælum.
Ibatinga, *Ibitinga*, nubes.
Ibatebae, altus.
Ibi, terra.
Ibitira, mons.
Ibutû, ventus.
Icapî, ros.
Ig, aqua.
Iguaba, calix.
Ipeca, anſer.
Ique, latus.
Ita, ferrum.
Itâ, lapis.
Itacira, ligo.
Itapigua, clavus.
Iuba, flavus.

Mâupiâra, bilis.
Mbaê apapuara, faſcis.
Mbaeaûbora, ægrotus.
Mbiû, cibus.
Mbô, manus.
Membeca, mollis.
Mendara, matrimonium.
Micu, digitus pedis.
Mitâ, calcaneus.
Mocu, anguilla.
Mormotara, iracundia.
Mua pendaba, articulus.

Nhia, cor.

Opacatûmbae, mundus.

Pocem buera, membrum.
Potia, pectus.
Poranga, pulcher.
Porerobiara, fidelitas.
Porucuicôbora, pauper.
Potiví, anas.
Poxî, deformis.
Pî, pes.
Piâ, jecur.
Pirâ, piſcis.
Pirâ, cutis.
Piquiîra, minor natu. His nominibus utuntur feminæ inter ſe.
Pitanga, infans.
Puâ, digitus.
Puâ guaçu, pollex.
Purva, umbilicus.
Pucu, longus.
Putuna, nox.

Roig, frigus.

Tagica, vena.
Taguî, ſanguis.
Tagira, filia. His duobus nominibus pater tantum utitur, mater dicit *Membîra*.
Taíra, liberi, & filius.
Tamûa, avus.
Tata, ignis.
Tecoacû, felicitas.
Tecoateima, avaritia.
Temireco, maritus & uxor.
Tendiba, mentum.
Tendî, ſputum.
Tendipia, genu.
Tecobecatu, ſanus.
Temâ, tibia.
Tetê, corpus.
Tiaya, ſudor.
Tibîra, minor natu. His nominibus

minibus utuntur fratres tantum inter se: sicuti *Quibira*, frater, sorores tantum erga fratres, & *Teindîra* soror, fratres tantum erga sorores.
Tigne, venter.
Tigueperg, intestinum.
Tinga, albus.
Tipibae, tristis.
Tiquera, soror major natu.
Tiquiera, frater major natu.
Tuba, parentes & pater.
Tûba, *Tutira*, patruus.
Tubei îma, pupillus.
Tuibaem, senex.
Tupâna, Deus.
Ty, urina.
Tyurù, vesica.

Vba, coxa.
Vnha puapem, unguis.

Yâ, fons.
Ymeneóbac, vidua.
Yyaobeimmbae, nudus.

Dictionariolum verborum maxime communium.

A*Bî*, errare.
Abiqui, pectere.
Acanhem, morior.
Acoy, operire.
Aeî: errare.
Ami, premere.
Amotareima, odisse.
Anduba, sentire.
Angaipaba, delinquere.
Aóba mondêba, induere.
Apîna, radere.
Apition, ligare.
Aroca, minuere.
Ayaima, sternutare.

Berâba, splendere.

Caanga, metiri.
Caanga, gustare.
Caanga, dicere.
Cacâba, transire.
Caê, sanare.
Capîra, purgare.
Capucaya, clamare.
Capucâya, ringi.
Carom, sperare.
Caruca, mingere.
Caucсuba, diligere.
Cecarâya, oblivisci.
Cema, exire.
Cenduba, audire.
Cenoya, appellare.
Cenoya, vocare.
Cepiaca, videre.
Cepiaca, reprehendere.
Cerûra, portare.
Cetûna, odorare.
Ceyara, deserere.
Cica, arare.
Cipîja, rigare.
Ciquiye, timere.
Cô, ire.
Cobaitim, occurrere.
Coquendaboya, aperire.
Cuâba, cognoscere.
Cupira, levare.
Cuu, defendere.

Ecatu, posse.

Genonheca, precari.
Goameenga, mordere.
Guapua, sederei.
Guata, ambulare.
Gueena, vomere.

Iabâba, effugere.
Iecoacuba, abstinere.
Ienumûna, spuere.
Ierure, poscere.
Igtaba, natare.
Igû, bibere.

Maenduara, recordari.
Mano, mori.
Maramonhanga, belligerare.
Mayaoca, dividere.
Mbaeraca, emere.
Mbaeû, edere.
Meenga, tradere.
Menbirara, parere.
Moabaîba, incantare.
Moabaîba, impedire.
Moaguêba, restinguere.
Moanga, cogitare.
Moaquima, madefacere.
Mobibua, suere.
Moete, laudare.
Moetê, adorare, honorare.
Moendî, *capî*, incendere.
Mogîba, coquere.
Mogycô, polire.
Momiya, movere.
Momitâ, accipere hospitio.
Monberaba, vulnerare.
Monbeu, nuntiare.
Monbuca, perforare.
Monbuja, terebrare.
Mondoca, incidere.
Mondoca, scindere, auferre.
Mondôca, findere.
Mondoroca, frangere.
Monguy, molere.
Monguya, solvere.
Monhanga, facere.
Moperuâ, frigere.
Mopotaya, nectere.
Morîba, consentire.
Moropiâna, commutare.
Moyarû, jocari.
Moyeceâra, miscere.

Nheangeru, suspirare.
Nheenga, loqui.
Nhemboe, discere.
Nhengara, cantare.

Paepûa, respondere.
Paraboca, eligere.
Paronduba, inquirere.
Peâ, vitare.
Peâ, deponere.
Pita, manere.
Pitanga rempî, concipere.
Pitêra, osculari.
Pitêra, sorbere.
Pitibô, juvare.
Pituba, ungere.
Poacêma, gemere.
Pobâna, nere.
Pocuâba, consuescere.
Pocaucuba, somniare.
Porabiqui, operari.
Porâra, mentiri.
Potareima, recusare.
Potara, cupere.
Puama, surgere.
Puaya, jubere.
Puca, ridere.
Puru, uti.

Que-

Quera, dormire.
Queraro, vigilare.

Raba, solvere.
Rerecô, habere.
Rura, venire.

Tara, capere.
Tecobe, vivere.
Tiguioca, sanguinem reddere.
Tiû, pudere.
Tíma, plantare, terere.

Tíma, sepelire.

Taceô, plorare.
Teaôboca, exuere.
Teupîra, ascendere.
Tucâ, occidere.

Notandum autem, illos multa habere vocabula, tam nomina quam verba, quæ plura & diversa significent: exempli causa: *A*, significat fructum: item dilectum commilitonem, ut cum dicunt, *Mamô cuipe ereym Xe a*: unde venis, dilecte commilito? Item *A*, membri virilis caput: ex modo autem & tempore loquendi intelligitur de quo loquantur.

Accang jaculor, lego, metior, pondero, delibo. *Aâr* cado, ut *Aâr quecê ibîpe*, heri cecidi in terram. Item *Aâr*, intelligo, ut *aár coite aipô recê*, nunc hoc intelligo. Sed de his satis.

CAPVT XII.

De Tapuiyarum moribus, & consuetudinibus, è Relatione Iacobi Rabbi, *qui aliquot annos inter illos vixerat.*

INcertis plerumque sedibus vagantur instar Nomadum, inter certos tamen limites, inter quos castra mutant secundum Anni tempestatum mutationem; itaque Regulus eorum, qui *Otshicayayna* dicitur, à maximo flumine, quod fines eorum permeat, ut supra diximus, cujus gentile nomen est *Ianduі*, vesperi & mane per castra proclamari curat pro arbitrio suo, & consultis ante divinatoribus suis & hariolis, quo proximo mane promaturi sint, & ubi consessuri, atque quid interdiu acturi. Mane antequam iter aggrediantur, fluvium ingrediuntur, & se abluunt, & nitidissima arena corpora sua fricant, & rursus abluunt: atque inde egressi artus suos ita extendunt & contorquent, ut articuli ipsis crepitent; Hinc ad focum accedunt, & calefacti, denticulis quorumdam piscium ita se scabunt, ut sanguinem multis locis eliciant, quod ad lassitudinem in itinerando demendam plurimum putant prodesse. Scribit Rabbi sese id sæpe esse expertum utile esse.

Ad lapidis jactum à Reguli tabernaculo, duo trunci arborum humi jacent unius passus intervallo à se invicem dissiti, populus autem universus in duas turmas divisus ex adverso consistit; hinc unaquæque turma eligit unum è robustissimis, qui truncos illos succollant & quam possunt celerrime portant, succedunt dein alii aliis ex eadem turma; qui autem primi ad locum castris destinatum pervenerint, tardioribus insultant, atque illos exsibilant. Operiuntur hic juniores qui arma illorum & secures afferunt, hinc arbores certatim cædunt & pergulas construunt, sub quibus æstum solis vitare possint, inter ipsos rivulos. Inter ea adveniunt & feminæ cum reliquis impedimentis: & viri egrediuntur, pro locorum conditione aut ad pisces, aut ad feras capiendum; atque itidem mel silvestre colligendum: vetulæ vero ad radices eruendas, è quibus farina confici possit, & panes coqui: domi autem aliæ aliis auxiliantur & parant manibus cibum & potum: qui deinceps tempus terunt hastilibus certando, luctando, currendo; quibus certaminibus duæ feminæ ad id selectæ præsident, & judicant de singulorum virtute & victoribus.

Vbi vespera advenit, coëunt adolescentes in varias cohortes, & castra perambulantes cantillant ante tuguria, adolescentulæ autem quæ juvenibus delectantur, prodeunt, & cantillantes atque tripudiantes sequuntur adolescentes, & à tergo consistunt eorum, quos amant, id enim ipsis amoris testimonium est. Cum porro juvenes jam ad nuptias aspirant, venantur feras, & colligunt mel silvestre, aliaque, atque ad Patres dilectarum conferunt: qui si plures filias nubiles habeant, advocant prophetas & sortilegos suos, medicosque; illi autem adeunt Regulum ad deliberandum. Regulus

lus porro convocat per præconem Adolescentes procos in proximum extra castra, ubi plurimi, tam adolescentes quam puellæ, conveniunt, & conjunctim per sylvas vagantur, donec ad locum venationi destinatum pervenerint; atque hic consilio capto pauci illorum progrediuntur, ut ferarum latibula indagent, qui, ubi illa offenderint, ocyssime ad reliquos regrediuntur, & indicant quo loco ferarum sit copia: deinceps omnes cum armis & canibus feras indagine cingunt, atque ita propere in illas ruunt, ut nonnumquam ducentas feras simul capiant, & mactent, atque postquam lateribus apertis intestina canibus objecerint, illas inferunt castris. Accurrunt dein feminæ, & foco facto, viscera primum torrent viris in cibum: dein pilis ablatis, ferarum corpora concidunt in plures partes: postilla fovea intra terram facta, prunas illis indunt, atque eisdem carnes ita concisas superimponunt, aggestaque arena, rursus focum superstruunt, ita ut carnes percoquantur, haud secus quam in furno. Quidam & mella colligunt & potum conficiunt; atque ita comessando diem exigunt. Dein iterum accedunt ad Reguli tabernaculum ad deliberandum ubi proximo die venatio sit instituenda; quo constituto, discedunt in cohortes ad cantillandum, è cantionum enim modo augurantur an venatio bene processura sit necne. Venatione absoluta, rursus comessantur ad eumdem modum, & ii qui domi manserunt, conferunt farinam è radicibus factam.

Diximus jam ante, Barbaros hosce labia, auriculas & genas perforare: hic actus ab ipsis instituitur ad hunc modum. Adolescentes ad hoc parati educuntur ad locum in quem populus convenit ad cantillandum & saltandum. Sortilegi autem eorum atque dæmonum incantatores duplici ordine ex adverso consistunt, atque eorum unus arripit puerum aliquem, & manus illius atque pedes arcte constringit, & ita tenet, ut se movere non possit, accurrit alter qui puero inferius labium acuto ligno perforat, uti & auriculas, matre pueri interea ejulante. Adolescentibus porro foramina terebrant in genis, atque hæc sunt veluti sponsalia; neque enim ante adolescentes hæc subeunt, quam ad nuptias aspirent: dein per triduum aut quatriduum comessantur: in isto autem nuptiali convivio Regulus ipse suas cuique partes distribuit, de cibis qui parati fuerunt.

Matres imprimis hoc curant, ne filiæ ipsarum ante ad conjuges accedant, quam menses earum fluxerint, quod sortilegis suis & medicis indicant, atque illi Regulo, & ita demum sponsa ad sponsi sui cubiculum adducitur: celebratur porro cantilenis mater, quod filiæ pudicitiam tam bene custodiverit.

Quod si matris sit filia aliqua matura viro, quæ tamen non petatur; tunc mater eam sub oculis rubro colore pingit, ubi menses suos semel passa fuerit, & adducit illam ad Regulum, & exponit quid desideret, tum Regulus, juvenculam ad se vocat, & in storea juxta se considere mandat, & fingens se medici partibus fungi, manus ad focum calefacit atque iis se demulcet; dein & se, & juvenculam Tabaci fumo afflat; denique pene juvenculæ pudenda ferit, si autem sanguinem eliciat, hunc delingit, atque hoc imprimis honorificum putant.

Feminæ prægnantes factæ deinceps à virorum consortio abstinent. Vbi autem pepererunt, secedunt in silvam, & infanti umbilicum concha præcidunt, & una cum secundinis coctum devorant: puerpera autem atque infans mane & vesperi frigida abluitur: neque femina quamdiu infantem suum lactat, cum viro suo consuescit, nisi forte ille unicam tantum conjugem habeat.

Si femina cum altero consuescat, & viro id innotuerit, abigit illam à se: sin autem in ipso actu forte deprehenderit, utrumque occidere licet, si possit. Narrat Rabbi Regulum *Ianduy* aliquot suarum conjugum ita trucidasse, mœchis dilapsis.

Regulus *Ianduy* habet in medio tabernaculi sui ingentem cucurbitam, super stoream ita dispositam, ut ab altera storeæ parte cooperiatur, ad quam sine mandato Reguli nemini accedere fas est, aut cucurbitam introspicere, sed cum Tabacum sumunt, licet fumum in illam exspirare: feras autem & mella quæ inferuntur, juxta illam deponunt, donec Regulus imperet illa auferre: singulari autem superstitione & timore percellit suos hac cucurbita. In illa sunt lapides quidam, quos illi appellant *Kehnturah*, & fructus quidam, ipsis *Titzsheynos*, quos majoris faciunt quam aurum.

Non possum præterire quin hic addam, quibus præstigiis illi qui medicinam inter illos profitentur, hominibus ægris illudant. Narrat *Iacobus Rabbi*, cum Regulus

Drarugh ægrotaret magnumque dolorem pateretur in lateribus & cruribus; neque à ſuis medicis quicquam ſolatii acciperet, ad vicinum Regulum profectum, ut ipſius medicis uteretur (adhibiti tres, quorum primus, Tabaco ſumto totum Regis corpus eo perroravit, dein, arreptis illius genibus, illa ita ſuxit quaſi devoraturus eſſet, & boatu quodam inſtar tauri edito, primum plurimum ſputi è gutture in manum effudit, atque una ſemivivum animal inſtar parvæ anguillæ, quod Regulum ita dolore cruciaſſe aſſerebat. Alter medicus poſtquam ventrem Reguli eodem modo ſuxiſſet, & inſtar feræ rugiiſſet, album lapidem è gutture evomuit, figura pene roſæ. Et repetita ſuctione in lateribus, evomuit aliquid ſimile radici. Ad eundem modum perpetuo agunt & à credulo vulgo creduntur magni eſſe medici.

Martio & Aprili menſibus maxima aquarum vis de montibus deſcendit, ita ut fluvius *Otſchunogh* ſe inflet & ripas ſuas egrediatur atque in vicinum lacum *Bayatag* exundet, quo tempore tantam piſcium multitudinem capiunt, quantam feminæ in caſtra vix referre poſſunt: eodem & præcipui illorum fructus maturantur. Vbi autem fluvius intra alveum ſuum coërcetur, ad conſuetas ſedes redeunt, & ſementi dant operam: ſerunt autem imprimis grandius Milium ſeu Maizium, Phaſeolos varios & Cucurbitas lagenæformes, aliaſque.

Antequam ſemina terræ committant, ſolum à ſortilegis & prophetis illorum ab ortu ad occaſum luſtratur, & ſemina vaporantur fumo Tabaci, hoc ad fœcunditatem proficere autumant. Nec minus anxie & ſuperſtitioſe divinatores ſuos conſulunt de anni fertilitate, qui vario plumarum ornatu atque aliis monilibus inſignes credulum vulgus miris præſtigiis effatuant: quod interea cantillando tempus terit.

Ubi ſementis eorum ad maturitatem pervenerit, & fruges collectæ fuerint, tantum ſeponunt, quantum ad proximam ſementem ſufficere putant, reliquum abliguriunt.

Imprimis venerantur Pleiadum exortum, & ſtellas illas numinis loco colunt, canendo & choreas ducendo; præſertim in loco ad id deſtinato, quinque ſupra quadraginta horarum itinere ab *Otſchunogh*, quo tendunt, cum fructus ſilvarum & camporum maximam partem jam maturi ſunt. Hîc autem Adoleſcentes omnes qui haſtis luſuri ſunt, poſt triduum cantando & ſaltando exactum, ſe parant ad certamen; & quidem primo ſuras vinciunt lento quodam vimine, è quo & calceos confectos induunt: deinde melle capita inungunt, & capillos poſtica parte ſubligant, & longiori avis penna erecta inſigniunt: mox rubro pulvere capillitium ad occiput aſpergunt, fronti autem albas applicant plumas; denique faciem variis pingunt coloribus, uti & reliquum corpus; dorſo autem alligant faſciam è frondibus confectam inſtar caudæ, brachiiſque alas volucris, quam vocant *Koſetug*, & cervici itidem circumdant pennas rubras. Ita ornati certant per triduum, & victores ovantes ſaltant.

DE

DE CHILI REGIONE.

CAPVT PRIMVM.

De Chilensium statura, & habitu corporis, atque vestitu.

LIcet Chilenses longe dissiti sint à Brasiliensibus, quia tamen in eodem Continenti fere à tergo habitent, atque à nostris nuper fuerunt lustrati, non prorsus alienum putavi quædam de illis hîc subjungere, è variis Commentariis nostrorum, quos Illustr. Princeps Ioan. Mauritius subministravit.

Indigenæ Chilenses in communi, satis robusto & compacto sunt corpore: coloris inter album & fuscum: nigris & crassis capillis: qui autem illorum Hispanis serviunt, gestant illos prolixos & intonsos, verum qui adhuc sui sunt juris & cum Hispanis belligerant, vulgo *Vcais* appellati, attondunt illos, ne, ut ferunt, ab hostibus suis, iis apprehendantur, ita ut hoc signo à subjectis Chilensibus dignoscantur.

Capite ut plurimum sunt grandiusculo & facie lata, imberbes, quia illam evellunt duabus mytulorum conchis, arcte connexis, & una parte firmiter ligatis, quas secum & quidem ad collum appensas gestant: etenim non tantum è mento & genis, sed & pudendis partibus omnes pilos evellunt, tam mares quam feminæ, & primum cineribus calidis illos fricant, ut ita facilius radicitus evellant.

Nudo incedunt capite, & solummodo redimiculo capillos capitis subligant, quod vinculum suo idiomate vocant *Tariwelonco*: primoresque illud paulo operosius & pretiosius gestant, utpote lamellis quibusdam argenteis & Turcoidis gemmæ fragmentis, & aliis quibusdam quisquiliis, quas illi tamen magnifaciunt, intertextum. Quidam etiam ornamenti loco gestant exuvias volucrum & pelliculas mustelarum & similium, animalium, divisas, ita ut caput frontem, cauda cervicem, tegat: atque nominant *Maniewelonco*; paucissimi denique pileos gestant, quos ipsi faciunt grosso modo.

Feminæ itidem capite nudo & comis solutis incedunt: certis tantum temporibus subligant, videlicet quando mensibus laborant, atque hoc indicium facit. Feminæ tamen Chilenses, quæ prope *Castro* degunt, comas colligant & cincinnos gestant pene ad nostrarum hodiernum modum: In *Coquimbo* denique & *Loquimbo* Peruanarum mulierum cultum imitantur, utpote iis viciniores; aliis provinciis Chili hoc insolitum.

Amiciunt se panno, quem texunt ipsæ è lana suarum ovium: paucæ enim reperiuntur feminæ quæ texere nesciant, atque adeo machinas ipsas disponere; maximi autem eorum quos texunt pannos, vix superant quatuor aut quinque ulnas nostrates: Mares autem sumunt hujusce panni quadratam portionem, circiter duas & semis (paulo plus aut minus) ulnas longam, & circiter ulnam aut sesquiulnam latam; in cujus medio rimam faciunt, oblongam, qua caput exserunt: sub hac veste veluti tunica, pro frigoris modo, bis terve revoluta, nudum corpus tegunt, sine thorace aut indusio, bracca ab umbilico ad genua usque propendente contenti, more pene Europæo. Pannus hic ut plurimum diversorum est colorum, albi, rubri, cærulei, & lutei, & ad oras striati, instar lodicis Hispanicæ. Ceterum nudipedes incedunt, præterquam quod quidam festivis diebus caligas induant satis affabre factas, & quadratis albis nigrisque tessulatas: calceorum autem usum penitus ignorant.

Feminæ, quoque quæ circa Chiluen degunt & fere Peruanarum mores æmulantur, similem pene amictum ferunt, à postica parte ad talos demissum, in lateribus consutum, ad pectus apertum, super humeros magnis aciculis, quæ capitella habent lata, ambitu fere dupli stuferi, utramque fimbriam connectunt: sunt aut aciculæ istæ sive fibulæ ex ære aut stanno pro illarum opulentia. Hanc togam redimiculo subligant, ceterum & ipsæ nudis pedibus ambulant. Ceteræ Chilenses feminæ amictum haud

ita compositum ferunt, solummodo gestant quadratum pannum sub uberibus circumjectum & dependentem ad suras usque. Superior vestis est alius pannus paulo laxior sub humeris, super eosdem angulis suis in nodos coactus: hic earum communis amictus, sin vero maritis suis placeant, & paulo exquisitius ornentur, orbiculos circum collum gestant vitreos, & æneos annulos in auriculis, neque aliud quid.

Omnes autem Chilenses munditiarum amantissimi sunt; quare singulis diebus mane sese abluunt, etiam gelu sæviente, tam mares quam feminæ.

CAPUT II.

De Chilensium ædibus, supellectile, agricultura, victu, & connubiis.

IPsorum domicilia sunt tuguria seu casæ humiles; quarum tam latera sive parietes, quam tecta, è stramine, juncis aut arundinibus sunt contexta: atque hæ hîc illic sunt dispersæ, neque enim aut oppida aut pagos inhabitant, sed per vicinitates, atque adeo familias & consanguinitates in unum locum aggregantur: & Hispanico nomine appellantur *Partialidados*, quatenus ad unum primorem, seu, ut ipsi vocant, *Caracam*, referuntur, à quo & ista communitas regitur.

Supellex quoque illorum tenuis & pauca: nimirum duæ aut tres amphoræ, quibus potum suum indunt, quem vocant *Chicam*: item cyathus corneus quo illum hauriunt: duo aut tres lignei lintres: Lapis super quem far suum frangunt; unum atque alterum ligneum sedile. Opulentiores tamen habent vellera aliquot ovium, quæ humi spargant, quando à potentioribus invisuntur.

Vivunt sine ulla solicitudine, neque serunt neque plantant, quam quantum in annum proximum opus habent: siquidem opes illorum consistunt in pecudibus: quarum tamen haud magnam habent copiam.

Sementem faciunt hoc modo: Octobri ingrediente, familiæ unius vicinitatis, decem, viginti aut plures pauciores que conveniunt, & conjunctis laboribus, mares uno atque altero die fodiunt terram, aut etiam arant, seminaque injiciunt: atque hac opera defuncti, feminis relinquunt reliquam culturam, neque ipsi amplius manus admovent. Communiter à mane ad vesperam comedunt & potant, cum sunt domi; si vero foras proficiscantur, nimirum ad conventum aliquem aut expeditionem bellicam, bis tantum singulis diebus cibum capiunt, quod & à paucis qui frugaliores sunt, etiam domi servatur. Raro aquam solam bibunt, sed miscent illam communiter cum farina hordeacea, tritici, aut certæ speciei farris, quam vocant *Tecam* (descriptam à I. de Laet lib. XII. Descr. Ind. Occident. cap. 2.) atque ita simul sorbent: verum festivis diebus, & voluptatis causa, bibunt certum potum quem nominant *Chicam*, qui colorem & saporem habet lactis acidiusculi: fit autem è maizio molito & in massam coacto instar panis; hæc massa à vetulis masticatur (uti apud Brasilienses) ita ut mollis & diluta evadat instar pultis aut seri lactis, admiscent deinde aliquantum aquæ & fermentari sinunt, donec per se considat: hoc potu inebriant sese: faciunt quoque siceram è variis pomis, cui tantum aquæ admiscent, ut fere tenuem cerevisiam referat. Verum optimum potum conficiunt è certo fructu, quem Hispani appellant *Frutillo*; credo esse fructum arboris *Molle*, aut *Myrtillam*, quam vocant *Vnni* (vide lib. supra citatum:) qui instar vini est rubicundus & fortis, accedens nonnihil ad vinum Insulæ Maderæ: è quo & optimum fit acetum.

Tot uxores accipiunt, quot possunt alere; opulentiores enim plures habent: siquidem illas emunt à parentibus, unde proverbio inter illos fertur, eos ditiores evadere qui plurimas habent filias: in uxoribus autem eligendis non tam rationem habent formæ aut generis, quam roboris & industriæ in familia alenda: licet neque formam aut nobilitatem puellarum aspernantur.

Ducturus autem uxorem, puellam haud alloquitur, sed tantum suos consanguineos, opem illorum implorans; nam filiusfamilias non habet proprias opes, quibus illam redimat, sed ab amicis adjuvatur, quorum alius ovem, alius porcum, tertius vaccam, & ita porro largiuntur: ubi jam parata habet, quæ sufficere autumat, adit patrem puellæ & ape-

& aperit suum desiderium: si autem sit *Vlmen* aut alicujus dignitatis, necesse etiam est ut paratum habeat monile aliquod è Turcoidibus aut argenteis lamellis (majoris enim faciunt argentum quam aurum) quod patris puellæ capiti aut collo circumdet, & tum de reliquo pretio conveniat, quod pro diversa contrahentium conditione variat, & interdum decem, interdum viginti, vigintiquinque, quinquaginta, imo & centum pensionibus æstimatur, pensiones autem singulæ sunt ovis aut equus aut vacca aut porcus, aut etiam quatuor amphoræ *Cichæ*, toga denique & gallina, atque ita porro. Vbi ita de pretio inter patrem puellæ & procum convenit, emtor præstat pretium & pater venditam puellam adducit domum sponsi: symposium nuptiale instruitur, quoad cibum à sponso, quoad potum à socero, qui pretii dimidiam partem inter suos consanguineos distribuit, ut illi succurrant in *Chica* conquirenda. Aliquot diebus post hanc conjunctionem consanguinei venundatam invisunt, & convivio excipiuntur à marito, & canunt in honorem *Maruapeante*: præsertim si animadvertant illam à conjuge diligi.

Fit & interdum, ut, si animadvertant, illam durius haberi quam par est, conjugem per vim à marito abducunt, nulla pretii soluti compensatione facta, atque alteri elocent. Licet mariti more ipsis communi jus vitæ & necis in uxores usurpent, uti in mancipia, è quo facile animadvertere, quam firma sint vincula conjugii è parte mariti, neque enim ipsi illam dimittere licet, quandiu ipsi vivit; non alteri vendere; tantum ejicere, si perperam se gerat: quanquam nonnumquam fiat, ut sine justa causa egerat, sed tunc ipsi metuenda est consanguineorum simultas & vindicta, si conjux paulo potentiores habeat. Nihilo secius hic multæ conjuges per vim à maritis suis abducuntur, & quidem impune.

Viri paulo opulentiores singulis uxoribus construunt casam peculiarem: ubi autem cum aliqua illarum consuescere est animus, mittit ad illam, ut ipsum expectet: quod & interdum clanculum fit, ob cæterarum invidiam: nihilominus utitur jure suo, & cum dilectissima convenit, cæteras pene mancipiorum loco habet, quæ & metere & cætera domestica munia obire coguntur, siquidem mares, ut ante dictum, solummodo sementem faciant.

Vbi autem conjugum aliqua peperit, festum agitur, & ovis illius terræ, quæ *Chiluvaque* ipsis dicitur, mactatur, & puerperæ datur comedenda caro, ut robur denuo acquirat; licet feminæ hic statim post partum aqua frigida se abluant, & redeant ad domestica munia. Quinimo affirmant Hispani, suas quoque conjuges ab aëre ad eundem modum indurari, & robustiores fieri ad facillime enitendum.

Chilenses omnes sunt valde Zelotypi, itaque si quis peregrinus ipsos invisat, & femina illos modo intueatur, vapulandum ipsi est: sin autem deprehendant, illas cum aliis mœchari, sine ullo judicio publico trucidant: neque tamen propterea castius vivunt, & non raro viri multa coguntur dissimulare.

Viduis autem feminis secundo matrimonio se tradere haud quidem illicitum est, honestius tamen existimatur, si liberos habentes, innuptæ maneant, & aut ad parentes aut consanguineos suos redeant. Sin autem nullos habeant liberos, veluti in peculio mariti censentur, & cum cæteris bonis ad hæredes transeunt.

CAPVT III.

De Chilensium sensu de Religione, & cultu numinis.

CHilenses neque Deum norunt, neque illius cultum, nullum observant dierum discrimen, ne mortuorum quidem resurrectionem credunt, sed post obitum nihil hominis putant superesse: nihilominus noverunt Diabolum, & quidem ut adversarium boni; & quemadmodum vitam hanc summum bonum judicant eorum omnium quibus fruuntur, ita vulgo aiunt, ubi quis inter eos defunctus fuerit, illum à Diabolo abreptum esse: quod ipsi suo idiomate dicunt *Alverey*.

Cæterum aliquo defuncto, is plangitur à consanguineis & amicis; servant autem cadavera dudum insepulta, interdum duos, tres, aut plures menses, reponunt ea super herbas bene olentes, atque iisdem cooperiunt, ne fœtor offendat; ubi autem sepulturæ tradere volunt, triduo ante amicos convocant, & convivantur, ove illius

terræ mactata, cujus & partem aliquam cum amphora Chicæ capiti illius apponunt; atque ita tandem cadaver intra terram deponunt prope casam illius quam inhabitavit.

Veruntamen his non obstantibus videntur aliquantulam habere notitiam supremæ essentiæ & alicujus divinitatis, à qua omnia terrena & humanæ quoque actiones gubernentur & dirigantur, cujus tamen essentiam non intelligunt: quidam enim illorum credunt aërium spiritum, quem appellant *Pillan*, & in sympoſiis suis potissimum venerantur & celebrant, cuique cantiones attribuunt, peregrino gestu & ejulatibus: maxime autem illum colunt cum tonat, sumuntque sagittam aut etiam securim lapideam instar cunei, & infigunt terræ, & circumstantes vociferantur & canunt, petentes, ut *Pillan* hostes ipsorum perdat: nam dictio *Pillan* etiam tonitru ipsis significat, & tonitru pro numine agnoscunt: nam cum hilariores sunt & comessantur, & tonitru interea accidat, omnia omittunt, & concurrunt ad arma, credunt enim tonitru monere ipsos, hostes suos Hispanos adesse, & affirmant se idipsum perpetuo esse expertos.

Porro omnes fortes & præstantes viros, itemque primores, consilio & manu promtos, insigniunt nomine *Pillan*, ipsis divinas virtutes attribuentes.

Cum Tabaci fumum hauriunt, quod & ipsis familiare, miris quibusdam cæremoniis illum in aërem exhalant, dicentes, accipe hæc *Pillan*, cum aliis quibusdam sermonibus, quos neutiquam nostri intelligere potuerunt, sed videntur hoc pacto numini litare.

Quando aliquam victoriam ab hostibus reportarunt, tunc festum celebrant, non sine compotationibus, & (quemadmodum jam diximus de tonitru) securim illam lapideam infigunt terræ, & circumstant cum armis suis, & cantillant epinicia, quæ nominant *Pavvary*, in honorem *Pillan*. Eodem modo agunt cum aliquem ex hostibus captum, occidere destinarunt; feriunt autem illum inter sympoſia (nam & illum convivari & canere permittunt) securi aut clava in capite, ita ut concidat, & cor eximunt è pectore, & dentes cruento infigunt, cum cantu & vociferatione ad *Pillan*, ut ante.

Puniunt quoque homicidas & famosos latrones atque fures, proditores, & similes, morte; eisdem cæremoniis, quibus hostes captivos. Verum hæc fiunt inter ipsos cum acceptione personarum, nam qui potentes habent amicos, aut plurimum *Chicæ* largiri possunt, facile hasce pœnas evadunt: præterquam si quis veneficii aut incantationis reus sit convictus; tales enim sine ulla venia aut dissimulatione vivos comburunt, & in cineres redigunt, simul cum omnibus quæ possident, neque enim cuiquam fas quicquam illius retinere, metuunt enim ne quid fascini in illis lateat.

Nullos habent sacrificulos aut alios ministros qui *Pillan* sacrificent: neque sortilegos: tantummodo eos qui comœdiam cum *Pillan* probe norunt agere, & cæremoniis illis defungi, & *Pavvary* bene præcinere, maximi faciunt.

Colunt præterea alium spiritum seu falsum numen, quod appellant *Maruapoante*, quod ipsis indicat, quando potissimum uxor ducenda sit, aut cognoscenda: credunt enim, illas certo imprægnari, cum *Maruapoante* ipsis præceperit cum ipsis consuescere: si autem illos interroges, quomodo cum hoc dæmone colloquantur, aut quo pacto ab illo moneantur, respondent, id fieri per inspirationem aut in somniis, ubi ante ipsi cecinerunt & genio indulserunt. Atque in hisce duobus nominibus tota ipsorum superstitio consistit.

CAPVT IV.

De Chilensium regimine Politico, & armis.

Regimen illorum est penes optimates, quos vocant *Vlmen*, aut quando tantum unus est *Pulmen*. Et qui alibi vulgo *Casiqui* audiunt, ab ipsis indigitantur *Curacæ*; nam *Casique* nomen ab Hispanis ex Insulis Americæ translatum.

Ejusmodi *Vlmeni*, sive *Curacæ*, sunt inter illos plurimi, qui viginti quinque, interdum quinquaginta, imo & centum aut plurimis familiis præsunt: quorum tamen regimen præcipue consistit in bello administrando, aut in generalibus Conventibus, cum de rebus

bus magni momenti deliberandum est, ipsi enim convocant ejusmodi Conventus: non possunt autem ab illis tributum aliquod exigere, aut alia onera imponere, præterquam cum summa necessitas exigit, sed tantum imperare ut adversus hostes egrediantur: quo casu ipsi præire coguntur, reliqui autem se adjungere generali, quem vocant *Apocuraca*, aut gubernatori illius communitatis, quem dicunt *Nentoque*, illique in omnibus obedire.

His autem generalibus seu rectoribus non licet de rebus publicis privatim cum quoquam deliberare, sed necesse est, ut consilium habeatur palam & sub dio, omni populo præsente, ut omnem suspicionem amoveant.

Hæc dignitas *Curacæ*, aut munus inferioris rectoris, succedit à parentibus ad liberos: sin autem defungentes nullos relinquant, ad proximos consanguineos aut affines.

Nisi forte hæredes parum idonei sint, tunc enim dignitas illa aut munus interdum arripitur ab astutioribus. Reliqui eminentiores personæ eliguntur à *Curacis* aut *Pulmenis*; nimirum generales aut gubernatores: nunc autem nullum habent generalem, sed singularum communitatum rectores pro talibus se gerunt.

Electio autem *Nentoque*, seu rectoris alicujus communitatis, fit ad hunc modum: Loco vacante, is qui illam dignitatem ambire satagit, primo examinat facultates seu opes suas: necesse enim est primores demereri & solenni symposio excipere: rebus autem rite paratis, convocat *Curacas* omnes & *Pulmenos* communitatis ad locum publicum illi actui destinatum, qui ubi frequentes cum armis suis convenerint, orationem ad illos habet, prædicans & genus suum, opes, amicos, atque fortia facinora, aliaque, quæ ad rem judicat facere, & petit, se in defuncti locum surrogari: dein unus aliquis *Curacarum*, aut *Pulmenorum*, orditur orationem, (candidatus autem statim illius collo circumdat collare compositum è Turcoidibus, aut certis conchis albis politis, quas instar auri æstimant) & commendat candidatum, atque permovet reliquos ad ipsum eligendum, & sine ulla conditione aut stipulatione prævia obediendum: Electus autem vicissim promittit, se omnia fideliter pro communi salute acturum, & munus suum diligenter obiturum. Dehinc orator ille collare, à candidato acceptum, inter reliquos dispartit primores; denique totus hic actus absolvitur prolixa & splendida comessatione.

Eodem quoque modo eligunt *Apo Curacam*, id est, supremum Rectorem: quem tamen *Vcaes* jam à longo tempore non habuerunt.

Arma ipsis sunt hastæ sive lanceæ, fragmento veteris cujusdam gladii ad spithamæ longitudinem asperatæ, plus minusve: hæ autem hastæ ut plurimum longitudinem habent duarum nostratium communium. Vtuntur & Clavis, ferro asperatis: visuntur quoque inter eos frequentes gladii Hispanici, quos nudos gestant, quia vaginæ jam olim putruerunt. More tamen & consuetudine majorum suorum usurpant quoque arcus & sagittas, lapillis quibusdam asperatas, & veneno imbutas admodum lethali: verum hoc non est commune omnibus, sed iis potissimum qui *Pulches* appellantur, qui origine Chilenses creduntur, licet ad Orientem habitent trans altissimorum illorum montium juga, quæ ab Hispanis *la Cordilbra* appellantur; de quibus in Descriptione Indiæ Occidentalis, in tractatu Peruviæ, I. de Laet egit.

Fabricant & galeas & thoraces è crudis tergoribus vaccarum, valde crassos & robustos, ita ut gladiis penetrari neutiquam possint.

Equites sunt optimi, & illis hastis satis dextre etiam in equis uti possunt: non ita boni sunt pedites, siquidem fere usum musquettorum ignorant, & illa valde metuunt. In bello plerumque ex insidiis grassantur: in quibus admodum sunt industrii. Crudelissimi sunt in victos, omnesque trucidant, & corda eximunt, & palpitantia adhuc dentibus laniant, ut ante diximus de captivis quos mactant.

Fœdera ineunt & stabiliunt in hunc modum: qui alium primatem aut rectorem communitatis ad fœdus & armorum societatem invitat, mittit per aliquem suorum (aut etiam portat ipse) sagittam, quam invitatus, si consentiat, manu dextra tangens vice jurisjurandi se obligat, atque hoc præcipuum inter ipsos est fidei vinculum.

Ad eundem modum, cum neque legere neque scribere sciant, siquid alteri nuntiare velint, quod bellum, aut aliud Reipublicæ negotium tangat, per fidum aliquem suum ministrum, mittunt sagittam, cui fascia alligata est, societatis armorum index: quam ille, ad quem mittitur, dextra manu accipit; &, si vicissim aliquid nuntiare velit, ad-

dit & alteram fasciam, atque ita sagittam eandem remittit. Si autem opus sit alios quoque moneri, retinet prior sagittam cum fascia, & ad alios confœderatos per suos circumferri curat ad eundem modum.

CAPVT V.

De Chilensium Lingua, & Vocabularium dictionum Chilensium.

Adem, sudor.
Aero, pectus.
Ahquem, arbor.
Alchahawal, Gallinaceus.
Alchawal, Gallina.
Alel, flamma.
Alengei, nimium.
Alvee, Diabolus.
Anca, lumbi.
Angen, facies.
Anguen, siccus.
Ante, Sol.
Apo curaca, Princeps.
Apô, Generalis.
Aullyn, Apis.
Aulonconey, sapiens.
Auri, dorsum.
Avaun, ebullita.

Bachiante, hodie.
Bewe, Mus.
Bidabida, palatum.
Biliante, semper.
Boru, dentes.
Botum, filius.
Bulmerre, guttur.
Buri, retro.
Buta changel, pollex.
Buta, magnus.
Buytha, senex.
Bylcum, Lacertus.

Cachu, herba.
Cadi, costæ.
Cairon, fœnum.
Calbu, cæruleus.
Calel, corpus.
Cancan, assa.
Carel, viridis.
Caulla, Noverca.
Cervinam, Cervus.
Chadi, sal.
Challo acaman, Piscator.
Challua, Piscis.
Chagelcue, digiti.
Changel namon, digiti pedum.

Chan, femora.
Chaquana, scala.
Cheche, Avus.
Chiquelen, furfures.
Choroi, Psittacus.
Choot, luteus.
Chou, Pater.
Chouwo, piger.
Chuquiboê, fur.
Collu, testes.
Compay, intus.
Cona, Miles.
Coun, sputum.
Cuchi ilon, porcina.
Cuchy, Sus.
Cude, anus.
Cue, manus.
Cujun, carbo.
Culenei, dives.
Cuneira, orphanus.
Cunewal, inops.
Cura, lapis.
Curaca, Dynasta.
Curam, ovum.
Curi, niger.
Curique, hepar.

Dani inem, nidus.
Depen, supercilia.
Domo, Femina.
Domo cheche, Avia.
Domo penien, puella.

Eimi, tu.
Emmo, ita.
Eppeum, mane.
Eppoê, perendie.

Gualio, Fulmen.

Hemum, furæ.
Hueno, Cælum.

Ilga, molaris.
Illuiboe, mendicus.
Ilon, caro.
Ilungei, vestitus.

In, nasus.
Inchen, nos.
Innengen, ante.
Iwyn, butyrum.

Lamoen, soror.
Langyan cheboe, homicida.
Leve, fluvius.
Lien, argentum.
Lipan, humerus.
Lolo, cerebrum.
Lonco, caput.
Lonquen, mare.
Lucu, genua.
Lulcura, penuarium.
Lye, albus.
Lyppe, penna.

Machi, Medicus.
Manco, Aquila.
Mancue, dextre.
Maoni, Pluvia.
Mappo, Regio.
Maviel, lignum.
Mee, stercus.
Mellbue, labia.
Mepoi, *inem*, ala.
Methen, farina.
Metu, pudendum muliebre.
Michon, Felis.
Millia, aurum.
Mintay, nunc.
Moiu, mamma.
Molgei, nudus.
Mollbuen, *Molvin*, sanguis.
Montimey, pinguis.
Muh, non.
Munala, parum.

Naguel, Tigris.
Nama, Matertera.
Namon, pes.
Ne, oculi.
Neaque.
Nebo, nuces.
Nenque, Mater.
Nentoque, Gubernator.

Newonei,

Newonei, fortis.
Nichetaniweni, famulus.
Nilla caboe, Mercator.

Ouicha ilon, ovilla caro.
Oun, os oris.

Paiun, barba.
Pangi, Leo.
Pangiante, meridies.
Paun, Nox.
Pavillere, ferrum.
Pelchuthau, Vitricus.
Pel, cervix.
Pelli, anima.
Penem, renes.
Penien, puer.
Penienboc, obstetrix.
Penu, frater.
Pese, argilla.
Pettun, color.
Pichi, parvus.
Pillan, Tonitru.
Pilingei, Glacies.
Pilo, surdus.
Pilum, aures.
Pino, stramen.
Piren, Nix.
Piro, Lumbricus.
Poloiw, nares.
Pונono, Bufo.
Prequiboe, liberalis.
Prequin, avarus.
Puca, domus.
Puedo, Caprea.
Pue, venter.
Puique, cor.
Puilpa, brachium.
Puleycue, palma.
Pulon, infra.
Pulli, Musca.
Pulmen, Nobiles.
Pulpeo, Vulpes.
Pylca, murus.
Pylco, collum.
Pylken, Anas.

Que, ventriculus.
Quelehe, intestina.
Queli, ruber color.
Quempo, affinis.
Quennei, arrogans.
Quereb, Aër & Ventus.
Quetal, Ignis.
Queten, humidus.
Quette, mentum.
Queven, lingua.
Quicbiquichio, Accipiter.
Quicdmiger, adolescens.
Quichio, nates.
Quiltui, nucleus.
Quinpilon, Ostrea.
Quital cura, silex, pyrites.
Quito, *woe*, Textor.

Retare camen, Faber ferrarius.
Ró, Aqua.

Tabuya, vespera.
Tacume, palpebræ.
Tapel, folium.
Taptou, sero.
Taun, genæ.
Tau, *Tou*, macer.
Teinengou ennen, vos.
Tewa, Canis.
Tien, Mensis, & Luna.
Tien, Luna.
Tipanto, annus.
Titi, plumbum.
Tol, frons.
Tolqui, cutis, membrana.
Tomo, Nubes.
Tominco, septimana.
Topil, claudus.
Topilgen, lusus.
Toucou, fatuus.
Touma, cæcus.
Towonghen, caput.
Toy, crura.
Tubei, ille.
Tubquen, cineres.
Tue, Terra.
Tuco, Vlula.
Tuvedewe, Talpa.

Vecaque, lien.
Ven, caro, nervus.
Ven molvin, vena.
Vercum, pulmo.
Verqumao, Ros.
Villin, vesica.
Vilo, Serpens.
Vilochalua, Anguilla.
Vllin, janua.
Vlmen, Primates.
Voerquin, nuntius.
Vtle, cras.
Vyà, heri.

Wamapenco, cognatus.
Wana ruca, tectum.
Wangelen, Stellæ.
Wantarules, maturè.
Wara ilon, vaccina.
Wasen, Glis.
Weddo, umbilicus.
Weitwa, tunc.
Wellcue, sinistra.
Wenco, Patruus.
Wento, Vir.
Wietum, fumus.
Wili, ungues.
Woecon, foras.
Wono, supra.
Woranei, deformis.
Wul, radix.

Yecha, juvencula.
Yly, lac.

Zenem, avis.

VERBA ALIQVOT.

AMon, ire.
Aninge, sedere.

Bemeine, reficere.
Butum, bibere.

Chuquin, furari.
Cuchulein, jacere.
Cudepain, ludere.
Dungune, loqui.

Guallulveno, restituere.

Ien, edere.
Illuwyn, dare.

Langawyn, occidere.
Lay, mori.
Mecowyn, ferre.
Mepai, cacare.

Necul, currere.
Nilla cayu, permutare.
Nilla vyn, emere.
Nilla Teuvyn, vendere.

Padenatum, cadere.

Playn, reperire.
Puronge, canere.
Pylconge, clamare.

Quedaucapay, laborare.
Queguatum, pugnare.
Quipay, venire.

Rengalgey, ſepelire.

Tangnone, frangere.
Tecanen, ſaltare.
Temelenge, tacere.
Tuegnei, lætari.

Vanguenbyn, perdere.
Vmatum, dormire.
Vtalenge, ſtare.
Vtaleuen, ſurgere.

Wi, *Wyn*, eſſe.
Willan, mingere.

NVMERORVM NOMINA.

Q*Vyn*, unus.
Eppo, duo.
Quila, tres.
Meli, quatuor.
Quechu, quinque.
Cayn, ſex.
Relgi, ſeptem.
Pura, octo.
Ailla, novem.
Mari palaco, centum.
Warama, mille.

Ut autem ſpecimen aliquod habeant Lectores hujus linguæ, ſubjungendum putavi colloquium familiare, quod à noſtratibus accepi.

Iuei pingeimi? quomodo vocaris? *Iuan pingen*? Ioannes vocor. *Cheo ruaimi*? quo vadis? *Moppo murran*, in regionem. *Cheo tui mi*? unde venis? *Nirocomotoun*, ex ædibus meis.

Chumel quipa tuai mi? quando venies? *Chumelputuai mi*? quando ibis? *Ale pungei tamruca*? eſt ne domus tua procul hinc? *Pichirungei*; prope eſt. *Ale pungei*, procul abeſt.

Inchi quiparui mi camappumu: volo proficiſci in aliam regionem.

Chemnibla quiparui mi camappumci? quare vis proficiſci in aliam regionem? *Merelaya tiva mappumu*, inedia ciborum eſt in hac terra. *Aleibelaj twachi tipanto benibla ale genepayn*: Annus hic fuit ſterilis, propterea inediam patimur. *Cheo mappungen tamichou*? in qua terra eſt tuus pater? *Alueiei*, diabolus illum abſtulit.

Aieimi ruani in chio? vis mecum ire? *Ailan*, nolo; *Aien*, volo. *Chuben quecken neieimi tamia*? habes ne aliquid quod comedamus? *cancan achawalneen*, habeo aſſas gallinas: *mu wy*? quot? *munal ei enchin tavia*; quæ nobis ſufficiant. *Chuben putuayn*? quid bibemus? *Aile mangunmeimi*, ago tibi gratias. *Chuben domo trwa*? quæ eſt iſta femina? *inchi tam curi*, eſt mea uxor: *ni nave*, mea filia: *ni domo*, mea concubina. *Ale temiragei vei domo*, eſt pulcra femina. *Quipangnei*, veni huc? *amotunge*, diſcede. *Vmatuayn*? ibimus cubitum? *utaiuca*, ſurgamus. *Wira cuchaj Compay tam mapumu*, Hiſpani irruptionem fecerunt in hanc terram. *Quipa waicha laimi*? vis ne una pugnare? *Waiquinagelan*, non habeo arma: *Ina enpea in waiqui*, ſequere me, inveniemus arma: *aliteun inchi*, conſentio.

CAPVT VI.

Obſervationes ex Hiſtorica Relatione P. Alonſo d'Ouaglie, S. I. *de anni tempeſtatibus.*

QVatuor anni tempeſtates huic Regno accidunt, quemadmodum Europæ, verum diverſo tempore: Ver enim exordium ſumit à menſe Auguſto, & deſinit in medium Novembrem; & à medietate Novembris Æſtas incipit uſque ad medium Februarii; à quo Autumnus ducitur uſque ad medium Maium, quem excipit Hyems, quæ admodum nimboſa eſt, & ſpoliat arbores foliis, & cum vehementi gelu ſpargit altam nivem, tamen à Sole diſſolvitur; niſi, quod raro Sole non comparente, ad aliquot dies durant. Raro autem nives accidunt vallibus, nam licet copioſiſſimæ ſint, & in tantum aggerentur, ut ad cacumina montium aſcendant & cum iis exæquentur, & in aperturis montium veluti in puteis coacerventur, & pene toto anno durent, ibidem diſſolutæ inflant fluvios & torrentes, qui per valles cum magno impetu decurrunt uſque ad mare, & terras mirum in modum fœcundant. Verum licet hic non ningat, niſi raro in planicie, frigus facit tam exceſſivum, ut in multis partibus Europæ vix tantum ſentiatur, quod accidit partim ab altitudine Poli, ſub quo hæc regio ſita eſt, partim à vicinitate montium, è quibus deſcendunt venti ſubtiles & penetrantes,

rantes, qui nonnumquam sunt insupportabiles. Vnde fit ut loca maritima sint magis temperata. Nihilominus in his venti magis sunt molesti, quam in planicie, utpote remissiores ibidem, neque tam rigide ferientes. Contra hoc frigus creavit Deus latissimos & spississimos montes, plenos Quercubus, quæ est communissima materies districtus S. Iacobi & aliarum vallium, è qua & carbones fiunt ad fornaces & alias officinas: in aliis partibus serviunt eidem usui Robora, uti in districtu Conceptionis, ubi tam innumera sunt & ita vasta, ut licet jam tam multis annis cæsa fuerint, silvæ & saltus hodieque ita abundent illis, ut vix penetrari possint, neque aditum dent nisi ad duo milliaria ab oppido, ulterius autem sint inaccessi, licet hæc regio plusquam centum millia hominum sustentaverit, ut scribunt Autores. Ista autem uti & arbores fructiferæ hyeme amittunt folia; sed silvestres arbores maximam partem illa conservant, quia sunt crassiora, & licet gelu cooperiantur, non onerantur ut aliarum arborum, sed liquefacto gelu à radiis Solis, magis læte virescunt. Vere enim ingrediente medio Augusto, tanta copia florum nascitur, & numeravi aliquando duas supra quadraginta diversas illorum species brevi tempore, & quidem omnes campestres, & maximam partem odoriferos, è quibus conficiunt aquam, quam vocant Angelorum, ob singularem ejus fragrantiam. Herbæ quoque campestres tam feliciter germinant, tantumque sumunt incrementum, ut vix à Satis distingui possint, & mense Novembri & Decembri ita adoleverunt, ut equis vix penetrari possint.

Sinapi, Fœniculum, Trifolium, Rapus, & Mentha, quæ plantæ in Europa seruntur & coluntur, hîc abundantissime sponte proveniunt, & quidem tanta copia, ut campos ad multa milliaria occupent, & pecudes & capræ illis pascantur. Sinapi autem in tantam molem excrescit, ut caules viderim crassitie brachii humani, & tam proceros, ut arbores æmularentur, & superarent altitudinem equitis.

Plurimæ hic nascuntur herbæ Medicinales, & magnæ virtutis, Chilensibus solum notæ & illorum Medicis, quos vocant *Maci*, qui facultates illarum aut celant aut parce admodum docent Hispanos; magni hi fiunt non tantum ab Indigenis, sed & ab Hispanis cum gravi aliquo morbo affliguntur; & imprimis ubi aliqua suspicio est hausti veneni. Neque viri tantum, sed & feminæ quædam hanc artem profitentur, in eaque excellunt.

Lib. 1. cap. 2. Enumerat tres herbas quæ singularem usum habent in medicina.

Prima, inquit, est famosa illa herba quam vocant *Quincia mali*, quæ non assurgit ab humo supra dimidium palmum: cujus ramuli se dilatant ad modum fasciculi florum, & desinunt singuli in unicum florem, figuræ & coloris Croci in Indiis dicti *Romi*. Hæc herba evellitur cum radice, & ebullitur tota in aqua, quæ calida ægris exhibetur; & inter alia illius effecta, unum est, educere è corpore quemcunque sanguinem extra vasa constitutum & corruptum, cum maxima efficacia; quapropter Indi vulnerati quantocius sumunt hanc herbam, siquidem sanguinem qui per vulnus effluere non potest, educit antequam corrumpatur.

Altera est, quam Hispani vocant *Albaçiga* (& Indiani *Culen*) quia habet folia similia Ocymo sive Basilico, verum in tantam altitudinem assurgit, ut arbor videatur, & folia sunt fragrantissima; Hæc contusa applicatur vulneribus extrinsecus, & guttæ aliquot succi eisdem instillantur, & mirabiles edunt effectus.

Tertia est instar graminis, admodum subtilis & delicata, neque reperitur in omnibus partibus hujus regionis: usus illius est admodum mirabilis contra febres malignas & dolores laterum: coquitur tantum in aqua, & ita hausta insigniter mundificat sanguinem, introrsumque educit, ita ut ægri brevi tempore persanentur, uti sæpissime vidi.

Multæ præterea sunt herbæ valde efficaces adversus dolores nephriticos, quæque calculum in vesica rumpunt, & ruptum expellunt. Quemadmodum & aliæ adversus dolores Sciaticos, aliasque ejuscemodi infirmitates quamplurimas.

Siquidem jam de herbis cœpimus, addimus ea quæ alibi de illis tradit hic Auctor.

Lib. 1. cap. XIII. In valle *Lampa*, quæ distat ab oppido S. Iacobi milliaria quindecim, nascitur quædam herba, ad modum Ocymi, licet ejus folia potius sint cinerescentis coloris neque tam læte vireant, & planta haud supra palmi altitudinem à solo assurgat: Hæc granulis quibusdam salis æstivis mensibus cooperitur, instar minutarum perlarum, quæ super folia illius coagulantur, aut è rore qui noctu incidit, aut aliquo humore aut vapore, quem Sol in illa regione sullevat cum ascendit, aut quod herba ipsa sit

ſit ejus naturæ, ut exſudet aut protrudat hunc humorem, qui à Sole ſiccatus convertatur in granula ſalis: ſive autem ab hac, ſive ab illa cauſa, aut etiam alia hoc procedat, hi effectus ſolum obſervantur in hac valle, & ſupra hanc herbam, quam Indigenæ maximi faciunt, quia ſal iſte eſt boni ſaporis & delicatus. Neſcio an ad hoc alludat Ioannes de Laet in deſcriptione Novi Orbis; in qua agens de Regno Chili & inſignibus illius qualitatibus, poſtquam illud cæteris Americæ regionibus prætuliſſet, adjungit, in aliquibus vallibus hujus Regni certis anni tempeſtatibus cadere rorem ita ſpiſſum, ut congelatus ad modum ſacchari, & ſervatus, pene eumdem uſum præſtet quem Manna. Idem refert Antonius de Herrera Chronographus, &c. Et ſane hæc illius fide retuli in deſcriptione mea; ſed quod hic ab Autore affertur, plane aliud eſt.

Eodem lib. cap. XVI. In tota ora maritima hujus regni creſcit quædam herba inſtar Cichorii, quam appellant *Luce*, quæ naſcitur è rupibus, uti aliæ plantæ è terra, & verno tempore colligitur, cum maxime adolevit, & cum Soli fuerit expoſita ut ſiccetur, fiunt ex illa panes grandes qui pro deliciis habentur in illis regionibus, & præcipue in Peruvia, Cuio & Tucumana, quia ſervit ad condimenta ciborum. Naſcitur hæc herba in ſummitate rupium, quæ aliquando extant è mari, aliquando fluctibus operiuntur, quibus radices innituntur, è quibus proſilit caulis, brachii humani craſſitudine, quem vocant *Vltea*; hic præciditur & pauliſper igni admotus decorticatur inſtar thyrſi lactucæ aut cinaræ, licet habeat longe alium ſaporem. Ex hoc trunco naſcuntur aliquot herbæ aut folliculi, pluſquam tres pedes longi, aut quatuor, ſex etiam aut octo digitos, appellant *Cochayngo*, & ſunt duarum ſpecierum, & licet ſint ejuſdem figuræ & coloris, tamen Indigenæ magnam agnoſcunt inter illas differentiam, nam bonas colligunt in uſum Quadrageſimæ: & inutiles relinquunt in mari, quod illas abſolvit à rupibus, & expellit in littus.

Eodem libro cap. XXII. Faciunt & potum è fructu, quem Indigenæ vocant *Huigane* & Hiſpani *Molle*, qui habet figuram & colorem Piperis; & arbor quæ illos fert, eſt ſatis grandis, ſed magis onuſta frondibus, & potus ille valde eſt gratus. Reperiuntur hîc quoque (Herrera decad. IX. lib. 9.) fructus arboris ſilveſtris, quæ naſcitur à gradu trigeſimo ſeptimo & deinceps, quos Indigenæ vocant *Vnghi*, & Caſtellani *Myrtilla*, qui fructus ſunt rubri & inſtar exiguæ uvæ, ſaporis admodum grati, & grana illius ſunt inſtar Ficus, nec ſentiuntur inter manducandum: qualitate ſunt calida & ſicca: ex his fit vinum longe optimum, clarum, ſubtile, calidum, & palato gratum; ventriculo amicum, quodque vapores capitis abſumit, & roborat ventriculum, promovetque appetitum: denique tantum aquæ tolerat, quantum vinum: coloris eſt aurei, & durare poteſt octo menſibus, forte & pluribus: Acetum illius ſuperat acetum vini noſtratis, ſapore & colore.

In toto diſtrictu hujus regionis non repeiiuntur Viperæ, Serpentes aut alia animantia venenoſa, ita ut cuivis liceat recumbere ſub arboribus, & inter herbas ſe volutare, ſine ullo diſcrimine aut metu. Haud magis hic inveniuntur Cimices, quinimo, ſi forte è regionibus tranſmontanis, ubi frequentes ſunt, adducantur, ſtatim emoriuntur, ubi ſenſerint aërem hunc Chilenſem.

Eodem lib. cap. XXI. Inter quadrupedes animantes, domeſtici & quaſi proprii ſunt hujus regionis, certi Cuniculi, quos ipſi vocant *Regus*, & menſis pro delitiis inferunt. Venantur illos infundendo aquam in ipſorum cavernas, qua cogunt illos progredi, ita ut à canibus capiantur.

Reperitur & alia ſpecies Cuniculorum, qui familiares ſunt, & variorum colorum, valdeque communes: ſecus quam illi, quos vocant *Arde*, dubito enim an alibi reperiantur quam in *Guaſco*, vallium Chilenſium prima: hi ſunt cinerei coloris, & pelles illorum maximi faciunt Indigenæ, ob ſubtilitatem & lævorem pilorum ad tactum, & poſtquam egiſſet de Ovibus illis, ut vulgo vocant, Peruvianis, ſubdit; ſunt illis ſatis ſimiles Capreæ, tam figura corporis quam velocitate, verum differunt colore, qui in his eſt roſſus inſtar Rubini; & numquam cicurantur. Non eſt equus ita velox qui adultos aſſequi poſſit: juniorum caro admodum eſt delicata, & manducatur recens; adultiorum autem ſalita & ſiccata, facile reliquas ſuperat carnes. Hæc animalia generant lapides Bezoares in ſinu quodam ventriculi, qui maximi æſtimantur contra venena & febres malignas, ad roborandum & refocillandum cor, alioſque effectus: materia è qua generantur, ſunt herbæ inſignis virtutis, quibus veſcuntur naturæ inſtinctu ad ſanitatem tuendam, aut morbos

morbos & venena ſuperandum. Hi lapides inveniuntur in adultioribus hiſce animalibus, atque interdum tam grandes, ut unum in Italiam attulerim; qui pendet uncias duas ſupra triginta. Experientia autem docet, in regionibus in quibus ſunt plures Viperæ, aliique Serpentes, & animalia venenoſa, plures generari lapides; & cauſa eſt manifeſta, nam cum hæ Capreæ ſint tam veloces, & diſcurrant in varias partes, venenatis illis animalibus magis ſunt expoſitæ; & ab illis læſæ, feſtinant naturaliter ad herbas medicinales. Vnde in Provinciis *Cujo* majores ejuſmodi lapides reperiuntur, quam in *Chile*, quia ibidem offenduntur multæ Viperæ & alia animalia venenoſa, à quibus libera eſt *Chile*, ut diximus; ad hæc cum *Chile* magis ſit habitata, non ſunt Capreæ ibidem tam frequentes, quam in *Cujo*. In qua Provincia & multi reperiuntur Lepores, quorum quidam, qui appellantur *Quiriquincios*, carnem habent, qualem Porcelli lactentes.

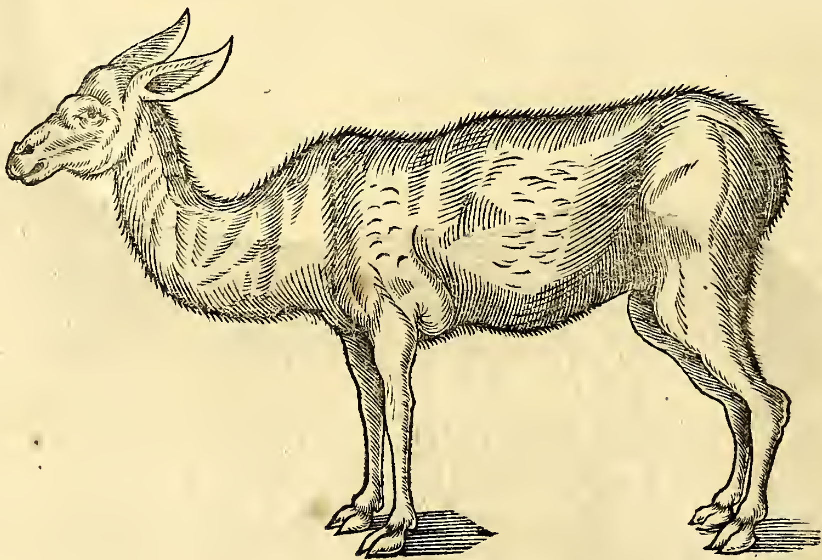
Quum autem Regio hæc, cum Peruvia ſibi contermina, id præſertim commune habeat, quod ſimile Pecus lanigerum nutriat, licet pro Cæli & ſoli ratione nonnihil variet, ut tamen eorum convenientia & diſcrepantia melius elucescat, unam atque al-

teram iconem, ad vivum expreſſam, ſubdere conſultum fuit: imprimis cum multi uſus in iis terris exiſtant Ovi-Cameli: nam licet rarius mactentur ad comedendam carnem: tamen bajulando, & imprimis lana ſua præſtantiſſima (quæ ut colore, tenuitate & imprimis longitudine; ita & dignitate inter ſe diſcrepat), majorem facile uti-

litatem Incolis præſtant. Hæc autem major Ovi-Cameli ſpecies *Paco* illis dicta, quam primo depictam damus, à cæteris differt potiſſimum, quod poſticos tantum pedes in ungulas biſulcas, priores autem in quatuor diviſos ungues habeat, & quod prolixis admodum villis lanæ veſtiatur, quam imprimis commendant. Cæterum natura bene convenit cum ſequentibus, ita ut haud dubium ſit unius generis animal eſſe, niſi forte inter utrumque ſit diſtinctio illa, quam obſervavit I. de Laet in tractatu Ind. Occidental. ut omnino exiſtimo. Sputum ejaculatur in vexantes; & ſcribit P. Alonſo d'Ovaglie in Hiſtorica Relatione Regni Chile, vulgo credi in parte corporis humani quam ſputum illud contigerit, ſcabiem generari. Forma ad Camelos accedunt hæ Oves, niſi quod gibbo careant, cæterum longe majores quam Europææ & plerumque ulnam Hiſpanicam proceræ, collo oblongo & tereti, rictu fiſſo, per quem ſpumam, quum iraſcuntur, ejaculantur in illos, à quibus ſe lædi opinantur; caro illarum paulo ſiccior quam Europæarum; cicures colore utplurimum ſunt candido aut nigro, interdum & cinericio; ſilveſtres vero & montenſes colore ſunt igneo aut fulvo; longa, levi atque adeo nitenti lana veſtiuntur, quæ pretio Hiſpanienſem longe ſuperat: nam quum vellus ovillum in Hiſpaniis uno regali venundetur (Hiſpani autoris ſunt verba) harum ſingula vellera aureo æſtimantur. Ex hac lana certi panni texuntur, quorum ſplendor ad Camelottorum nitorem quamproxime accedere dicitur. Porro Ovibus hiſce aures perforant, & foraminibus innectunt funes, quorum attractu eaſdem regunt & educunt quo libet.

Altera ſpecies quæ pene villis nuda eſt, atque tantum modo levibus & curtis tegitur, ex India quondam Occidentali in Bataviam tranſlata fuit; cujus ego deſcriptionem ex Epiſt. Andr. Mathioli huc traducam, ut differentia facilius pateat.

Refert hoc animal partim Camelum, partim Cervum, adeo ut recte quidem Græco idiomate ἐλαφοκάμηλον appellari poſſe crediderim. Longitudo totius corporis à cervice ad caudam ſex pedum eſt: altitudo vero à dorſo ad pedis plantam quatuor tantum, & colli longitudo à ſcapulis ad cervicem, duûm. Capite, collo, ore, ſuperioris præſertim labii ſciſſura ac genitali Camelum fere refert. At caput oblongius eſt: aures habet cervinas, oculos bubulos. Anterioribus dentibus in ſuperiori mandibula caret, ſed molares utrimque habet, ut biſulca fere omnia, & ut illa etiam ruminat. Dorſo eſt ſenſim prominente, quod per incuriam à pictore neglectum eſt. Scapulis prope collum depreſſis, lateribus tumidis, ventre lato, clunibus altioribus, & cauda brevi, ſpithamæ fere longitudine: quibus omnibus Cervum fere refert, quemadmodum etiam cruribus, præſertim poſterioribus, pedes illi biſulci ſunt, diducta anteriori parte diviſura. Vngues habet acuminatos, qui circa pedis ambitum in cutem craſſam abeunt. Nam pedis planta non ungue ſed cute, ut in multifidis, & in ipſo Camelo, contegitur. Retromingit hoc animal, ut Camelus, & teſtes ſubſtrictos habet. Pectore eſt amplo, ſub quo, ubi thorax ventri connectitur, extuberat globus, ut in Camelo, vomicæ ſimilis, è quo neſcio quid excrementi ſenſim manare videtur. Color colli,

colli, cervicis, pectoris & anteriorum crurum, eſt illi albus, reliqui vero corporis ſubruber, vel ex nigro rufeſcens. Roſtro tamen eſt nigro & anterioribus cruribus à genu albicantibus. Cicur ac manſuetum eſt animal, ſed frigoris impatiens, ut alia quæ ad nos è calidis regionibus afferuntur. Neminem offendit: ſed miro admodum ingenio ab illata ſe vindicat injuria. Nam ubi aliquis illud vexet, vel circa clunes opprimat, non calcibus aut morſibus ſe defendit, ſed vomitu vel cibi vel humoris in vexantem retrorſum cum impetu ejaculato, ob protenſam colli longitudinem. Salaciſſimum hoc eſſe animal, id mihi conjecturam facit, quod, cum ſui generis femellis ſit deſtitutum, magna cum prurigine Capris ſe commiſceat, non tamen erectis, ut alias Capræ Hirco aſcendente ſolent, ſed humi ventre accubantibus, ita cogente animali anterioribus cruribus. Itaque ſuperaſcendens coit, non autem, ut falſo de retromingentibus animalibus affirmat Ariſtoteles, averſis clunibus. Adeo Venere vernali autumnalique tempore ſtimulatur hoc animal, ut illud viderim humile quoddam præſepium avena refertum conſcendiſſe, genitaleque illi magno cum murmure tamdiu confricaſſe, quouſque ſemen redderet, plurimis una hora replicatis vicibus. Non tamen concepere Capræ hujuſce animalis ſemine refertæ, quod, ut puto, vi coactæ illi proſtiterint continuo balantes, tum quod cum hoc animali earum non conveniat ſpecies. Indicam Ovem appellabat hoc animal, qui illud ad nos advexit, atqui à noſtris Ovibus quantum diſtet, tu ipſe judicare poteris.

F I N I S.

IACOBI BONTII,

Medici Civitatis Bataviæ Novæ in Iava Ordinarii,

HISTORIÆ
Naturalis & Medicæ
INDIÆ ORIENTALIS

LIBRI SEX.

I. DE CONSERVANDA VALETUDINE.
II. METHODUS MEDENDI.
III. OBSERVATIONES E CADAVERIBUS.
IV. NOTÆ IN GARCIAM AB ORTA.
V. HISTORIA ANIMALIUM.
VI. HISTORIA PLANTARUM.

In quorum Librorum penultimo, Naturæ Animalium, Avium, & Piscium: In ultimo autem, Arborum & Plantarum Species miræ, Europæis incognitæ, ac ad Vivum delineatæ, explicantur.

COMMENTARII,

Quos Auctor, morte in INDIIS præventus, indigestos reliquit,

A

GULIELMO PISONE,

In Ordinem redacti & illustrati, atque Annotationibus & Additionibus Rerum & Iconum necessariis adaucti.

IACOBI BONTII
DE
CONSERVANDA VALETVDINE,
AC
Diæta, Sanis, in Indiis obſervanda.

DIALOGVS PRIMVS.
De Aëris qualitatibus, anni temporibus, dierum intervallis, ac ventis in Indiis hiſce familiariter ſpirantibus.

Iacobus Bontius.
Andreas Duræus.

I Bonti, quoniam matutinis ægrorum viſitationibus jam tempeſtive admodum defuncti ſumus, ſi libet, eamus extra pomœria civitatis aliquanto longius deambulatum, ut dum nondum Sol calore ſuo aërem prorſus excalfecerit, inter nos conferamus, quali Diæta in hiſce locis præcipue ſit utendum. Bont. Bene mones, mi Duræe, præſertim cum quotidie videamus, in Noſocomio noſtro hoc Batavico, non ſolum pleroſque ægros, jam à morbis convaleſcentes, recidivas pati, propter malam diætam ac inopportunam, ſe ipſos in mortem certiſſimam præcipitare: verum etiam bene ſanos, ob eandem cauſam periculoſos morbos incurrere; Hinc enim obſtructiones frequentes viſcerum, Hydrops, ac denique Maraſmi inſanabiles; ſed cum Diæta conſiſtat apud Veteres in ſex rebus non naturalibus dictis, eorum veſtigiis nos quoque inſiſtentes, ne hæretici in Medicina videamur, Colloquium noſtrum finiemus. Duræus. Quas tu vocas res non naturales? Bontius. Quæ corporis humani fabricam non conſtituunt, neque intus in nobis ſunt: ſed quæ externe accerſenda ſunt, ut uſui humano inſerviant. Tales ſunt aër, cibus & potus, ſomnus & vigiliæ, motus & quies, excernenda & retinenda, Affectus denique animi. De iis igitur ſingulatim nobis hic agendum eſt. Ac primum, ut ordine cuncta percurramus, de aëris conſtitutione dicendum, quum eo vel invitis mortalibus ſit utendum, dum reſpiratione & inſenſili tranſpiratione, carere non poſſimus. Duræus. Optime, ſed quoniam aëris calor vehemens toto anni tractu, clima hoc quoque ſiccum valde exiſtimarim. Bontius. Minime vero, immo aër ac in circumjacentibus inſulis, & in Continentis regionibus, humidus valde eſt. Cujus rei, quum plurima Argumenta poſſum adferre ſatis valida, vulgaribus omiſſis, hoc unum dicam, quod vel ſicciſſima in his locis anni tempeſtate, ferrum, chalybs, æs, argentum denique, citius rubiginem & æruginem contrahunt, quam in Europa pluvioſo, ac Autumnali anni tempore. Duræus. Verum dicis, cum & veſtimenta, arcis bene incluſa, ſitum breviſſimo momento contrahant, & niſi ventis interdiu ſpirantibus ac Soli exponantur, facillime putredine corripiuntur. Sed, ſi placet, explica, qualem circa Bataviam experiamur. Bontius. Aër in circumvicina regione non admodum ſalubris exiſtit, tum quod calor & humiditas putredinis effectrices ac genitrices, Phyſicis dicantur, tum propter ſtagna & loca paludoſa hic frequentia, dum enim venti è montibus ſpirant, fœtidos & craſſos, ne dicam, propter multitudinem inſectorum, venenatos, vapores ſupra urbem noſtram adigunt, ac ita aërem inficiunt. Itaque ventus è Continenti oriundus, ſerio nobis cavendus eſt, atque is præcipue, qui poſt gallicinium è montibus ſpirat, ob primarum vigiliarum tepidum calorem, ac aperta inde in homine ſudaria, ſeu corporis poros, vehementius, propter ſubtilem & penetrantem

qualitatem corpus afficiunt, quam vel frigidiſſimus Boreas media hyeme in patria: Hinc gravedines longiores, ac Catarrhi difficiliores oriuntur, quam in patria. Penetrabilis præterea hujus aëris natura, miſerabilem illam paralyſeos ſpeciem producit, quæ *Beriberii* in method. mea Med. Indica nominatur, quo lectorem remitto. DUR. Montanorum quidem ventorum nobis naturam explicaſti, velim, ut ſententiam feras, de auris è mari ſpirantibus. BONT. Eas ego autumo longe ſalubriores terreſtribus eſſe: Cauſa in promptu eſt, quod illæ fœtidos illos ac paludoſos vapores longe à nobis rejiciant aëremque verrunt & expurgant; inde ſpiritus alacriores, ac vegetiores ad functiones peragendas reddunt, humoreſque qui in nobis ſunt, à putredine conſervant. DUR. Hæc quæ dicis, in memoriam mihi revocant, quæ de ventis in Gallia Narbonenſi, ac vicinis Hiſpaniæ locis, ac in Italia in Romæ ac Neapolis territorio, è montibus, ſpirantibus, incolis *Serenæ* vocantur, qui blandiente frigore homines incautos, advenas præſertim, pervadunt potius, quam invadunt, inde crebræ in iis locis Hæmoptyſes, Phthiſes, ac Aſthmata, cæteraque Pulmonum vitia, ſæpe incurabilia. BONT. Ita eſt, ut dicis, hinc non inconcinne *Horatium* ceciniſſe memini.

Matutina parum cautos jam frigora mordent. DUR. Quum porro in omnibus terræ locis, quotannis inſignes in aëre mutationes in Elementorum primis qualitatibus ſentiantur, ac pro iis anni tempora Phyſicis diſtinguantur, velim ut mihi etiam viciſſitudines illas tempeſtatum in Iava noſtra demonſtres. BONT. Lubens fecero, itaque cum per totum anni decurſum, in ſola ſiccitate, ac humiditate, mutationes inſigniores oriantur in hiſce locis, tantum duo anni Tempora novimus. Nam quoad mutationem caloris ac frigoris; calor plerumque ſemper eſt æqualis, cum Sol hic à linea Æquinoctiali non longe recedat: itaque anni tempora, in ſiccum, ac pluvioſum dividemus, quæ nobis Æſtatis, ac Hyemis vicem ſupplent. DURÆUS. Quando igitur Æſtatem incipere exiſtimas? BONT. ubi perpetuæ pluviæ cadere incipiunt: nam tum Sol propior Æquatori è directo nos feriens, ac è mari, paludibus, & ſtagnis nubes in altum cogit, incipitque hæc tempeſtas, à Novembr. initio, ac uſque initium Maii excurrit, cœlo tum temporis tam irriguo, ac tam pluvioſo, tum cadentibus tam continuis pluviis, ut inſolitis merito ſecundum Deucalionis diluvium metuatur. E contra à Maii initio, uſque ad Octobris exitum, ſiccus plane & ſerenus eſt aër, vix pluvia toto ſex menſium intervallo decidente, contrario plane modo, quam in Patria noſtra, ubi recedente Sole pluvioſus fit aër, appropinquante vero Sole ſiccior evadit. Sed terra tamen his non obſtantibus longe feraciſſima eſt, tum ob roris noctu cadentis copiam, tum propter temperatam matutini ac veſpertini temporis naturam, quæ Veris qualitates æmulatur: ſed de eo infra. DUR. utrum tempus anni exiſtimas ſalubrius eſſe? BONT. ex dictis prudenti conſtare debet. Tempus pluvioſum ſeu æſtivum maxime inſalubre cenſeri, quod nimirum aëris calor & humiditas naturalibus Philoſophis putredinis effectrices merito putantur eſſe; Nam niſi tum temporis venti ſucceſſivi matutini, ac veſpertini, tum aëris craſſities ac nebuloſa conſtitutio æſtum arcerent, terra propter calorem non ferendum inhabitabilis eſſet: ſed de his docte ac ampliter philoſophatur *Ioſephus à Coſta* ex propoſito Lib. Naturalis Indiarum Hiſtor. quem lector curioſus adeat. Tempeſtate porro anni ſicca & ſereno aëre, ut convenit, corpora ſunt bene ſana, ac tum venti etiam aliquanto frigidius ſpirantes aërem melius ventilant & expurgant. DUR. Vt ex dictis intelligo, dum æſtatem & hyemem vicinitate, ac abſentia Solis metiris, in Indiarum hoc tractu patimur hyemem, cum in Hollandia ver ac æſtas florent, & è contra hic Æſtas eſt, cum in patria hyems ac Boreas ſæviunt. BONTIVS. Ita ſane eſt. DUR. ſed quid de dierum intervallis, ac eorum temperamentis ſentis? BONT. Diei tempora hic commode diviſerim in Matutinum, Antemeridianum, Poſtmeridianum, ac Veſpertinum, ſub quo quoque noctem comprehendemus. Quoad qualitates ſingulorum; Matutinum ac Veſpertinum diei tempus ſalubrius reliquis, negotiis ac actionibus accommodatius peragendis eſt. Quod tum temporis, venti, è mari & montibus ſpirantes, aërem ventilant ac refrigerant: Vt autem à matutino tempore incipiamus; Ego illud definio, quod ab hora quinta uſque ad nonam ſe extendit, tum auræ molles blande aërem temperant, ac ſi in Hollandia Maiales ventos ſentires. Antemeridianum à nona porro ad duodecimam ſe extendit, quo tempore, Sole altum ſcandente, maximus æſtus ſævit, qui temperari paulatim poſt duodecimam uſque ad quartam pomeridianam incipit,

pit ob auras è mari ſurgentes. Veſperam autem terminabimus à quarta pomeridiana ad ſextam, aut paulo ultra veſpertinam, qua Sol ſe condit. Itaque, ſi quid negotii gerendum ſit interdiu, id fiat veſperi ac mane; antemeridianis jam commemoratis horis progreſſus in publicum plane vitandus; ob fervoris violentiam, quod tam manifeſte quiſque ſentiat, ſe tum temporis magis quadrantis horæ ſpatio defatigari, quam ſpatio duarum horarum alio tempore. A duodecima porro ad quartam pomeridianam, etiam ſuadeam à negotiis publicis abſtineri, ſed tamen hæ horæ tam inſalubres non ſunt, quam antemeridianæ nominatæ.

DIALOGVS II.

De cibo ac potu: ubi de Carnibus, Piſcibus, Fructibus, Herbis, Oleribus, Potu, Pane, ac Oryzæ qualitatibus.

EXpoſitis aëris Indici in his oris qualitatibus, tum anni temporibus, horis diei ac ventorum temperamentis, vellem ut mihi tuam ſententiam diceres de cibum ſumendi tempore.

Bontivs. Lubens faxo, itaque hoc in genere accipe; jentandum hic largiter, prandendum mediocriter, cœnandum parum. non quod meæ opinioni alios ita ſtricte alligare velim, ſed ego mei judicii rationem reddere conabor. Duræus. Rationem itaque velim mihi dari. Bont. Ea in promptu eſt, quod tempore matutino, ob poſt nocturnum frigus, ventriculi melius ad digeſtionem ſunt diſpoſiti. Prandendum porro mediocriter ſuadeo, ne dum meridiamur, plerumque ob ſummum calorem aliquantulum ſtomachus à nimietate cibi gravatus, cruditates, ac inde morbos, hic ſolitos oriri, gignat: nam plurimi morbi in Indiis à frigida cauſa gignuntur. Dur. Hoc adeo durum mihi videtur, in calidis regionibus frigidos morbos prædominari. Bont. Aſt ubi cauſam inſpexeris, fortaſſis minus mirabere, quod nempe propter aſſiduas ſpirituum per ſudores ac cutis ſpiracula evaporationes, membra naturalia, concoctioni ciborum inſervientia, calore deſtituantur; inde frigidiores ventriculi ac inteſtina, ob concoctricis facultatis labefactationem, cibos omnino mutare non valentes, crudos ac incoctos humores, ad meſenterium, dein ad Hepar, tandem per venas ac arterias in univerſum corporis habitum tranſmittunt. Hinc quoque non mirum eſt, populos ad ſeptentrionem ſitos, vivaciores longe eſſe hiſce meridianis gentibus, nam ambiens frigus, per antiperiſtaſin calorem ad interna cogit, hinc eſt quod *Hippocrates* etiam dicat, *ventres hyeme eſſe calidiores*, ac alibi *propterea hyeme largius eſſe cibandum* affirmat. Dur. Satisfeciſti huic ſcrupulo, veniamus, ſi placet, ad genera ciborum hic utilia vel reſpuenda. Bont. Age ut hoc fiat, imaginarium tibi apponam prandium, quia nemo, quod ſciam, nos hodie vocavit. Dur. Dummodo ne Chamæleontes è nobis facias, qui vento vivere dicuntur, ſed falſo. Bont. Bona verba, quæſo, aſt ejus loco aures tuas lepidis ſermonibus opplebo. Itaque cibos primum per claſſes diſtribuamus; ac primo loco Carnes in conſiderationem veniant; earum itaque ſaluberrimæ ſunt gallinarum, quibus hæc Inſula abundat. Aves montanæ ac ſylveſtres, quales ſunt turtures, columbæ, coturnices, & minutiores, ut ſunt paſſeres, fringuillæ, tum ficedulæ ſeu ſclopaces, turdi, quæ omnes volatilium ſpecies nobis abunde campi ac ſylvæ ſuppeditant. Dein anates & anſeres, & cæteræ aves aquatiles hic carnium bonitate præſtant. Dur. Miror, te hæc aquatilia inter ſalubres reponere cibos, cum in Patria inter inſalubria alimenta numerentur, quod nimirum in ſtagnis ac paludibus verſantia, limo ac alga ſe ingurgitent. Bont. Fateor & recte: ſed hic longe eſt alia ratio, tales enim aves non hic in ſtagnis, nec paludibus verſantur; ſed in profluentibus fluviis, unde carnes ipſis longe meliores, præterea licet domi ipſas alere Oryza ac panis fruſtulis, ac tum carnis tam delicatæ evadunt, ut cum gallinarum ac caponum carnibus contendere poſſint. Sunt præterea hic grues, ac ardeæ, quas quoque contemnere non licet. Dur. quas carnes porro in ſecundo bonitatis gradu locas? Bont. Caprillas: nam ab ovibus, propter penuriam hic abſtinendum eſt. Dein vitulinas ac bovinas, & illas quidem præſtantiores habemus hic feras, ac ſylveſtres. Bubalinæ carnes non ſunt omnino contemnendæ: ſed has juven-

culas intellige; nam vetustæ propter insignem nervositatem fortissimi animalis vix ferratos *Plautini* parasiti dentes admitterent: Dur. Sed quid de ferinis carnibus sentis? Bontius. Haud male mones, inter has itaque præstantissimas esse puto aprinas, cum & porci domestici hic optimi sunt, ac facilis concoctionis, secus quam in patria: nam & ægris hic suilla caro bene præscribitur. Cervos denique (ut scis) hic quam plurimos habemus, & has omnes ferinas carnes milites & cives sclopetis à se occisas huc in urbem quotidie venales adferunt. Dur. Ita est: sed omissis carnibus transeamus ad pisces. Bont. ut hoc commodius fiat, distribuemus pisces, in marinos, ac fluviatiles. Inter marinos (meo quidem judicio præstat iste piscis, quem Incolæ *Cacap* vocant, qui è cyprinorum saxatilium est genere (quem nostri Hollandi **Steen-braessems** vocant) quique tam grandis aliquando capitur, ut & Asellum callarium æquet. Dur. Habemusne hic Asellos majores istos, quos **Cabeljau** Belgæ indigetant? Bont. Capitur hic quidem species aliqua eorum, quam nautici socii nostri **Jacob Evertsen** vocant, ob nigros in flava cute sparsos nævos ac maculas, quales habuisse quendam ejus nominis nautam dicunt. Est præterea hic magna quantitas petrosorum cyprinorum, figura varia, lata, rotunda, oblonga; inter quos excellunt ii, qui rubri sunt coloris. Scaros quoque delicatissimos habemus, quos *Belonius* in observationibus suis l. 2. describit, qui nobis hic percarum loco sunt. Capitur præterea Salmonis quoddam genus, *Ican-Banda* Malaii vocant, quod Bandensem piscem significat, quia in litoribus ejus insulæ frequentius capiatur. Certe præter colorem à Salmone non differt, qui in hoc pisce albus est, in Salmone caro rubra est: sed nostri ficcioris sunt carnis, ac proinde salubriores, si *Plinio* credamus, qui omnem piscium pinguedinem profitetur malam esse, præter Anguillarum, quæ sit pessima. Dur. Quid de Auratis, Corcovadis, Bonitis, & id genus piscibus sentis? Bont. Omnes hos esse è thynnorum ac delphinorum specie, tum propter natationis summam velocitatem, qua expansis velis navigantem navem tranatant, ac etiam è mari exiliunt ad tres quatuorve cubitos in altum, ut venentur hirudines aquaticos, seu pisces volaticos dictos, qui etiam sunt boni saporis, ac demtis alis Alecem non male referunt nec forma, nec sapore. Cæterum inter delphinos istos palmam fert Aurata, ab aureo colore *Dorado* Lusitanis dicta, cæteri sunt carnis durioris ac proin concoctu difficilioris. Sanis tamen ventriculis bene conveniunt, quum sanis; ut inquit Latinus Hippocrates *Cornelius Celsus*, non opus sit exquisita diæta. Dur. quid de planis piscibus marinis? an illos omnino oblivioni trademus. Bont. immo vero ego in hoc eram, ut ipsos hoc ultimo loco reservarem: nam extra controversiam è saluberrimorum piscium sunt genere. Tales inter præcipuos sunt, Rhomboides, Lingulacæ, ac Rhombi, quorum Rhomboides optimi inter pisces sunt nutrimenti; dein Lingulaca, ac ultimo Rhombi, qui adeo consuevere in deliciis apud Romanos esse, ut inde materiam ceperit ingeniosus *Iuvenalis* Satyr. salsissimam in crudelia & nugacia Domitiani tempora ejaculandi. Raias habemus præterea clavatas ac læves, quæ quo juniores, eo meliores concoctu; à vetustioribus enim jubeo abstinendum, ut de Lamiis, ac laris piscibus **Hayen**/ qui acutissimis suis dentibus rostratim stipatis tam multis sociis navalibus temere natantibus exitium intulere. Pastinaca marina, ipsis Chinensibus piscatoribus confitentibus, venenosum è transversa cauda enascens telum gerit, quo abscisso edulis est, sed carnis insalubris, ac fastidiosæ, ideo ego Chinensibus ac Mauris, qui iis avide vescuntur, suas delicias reliquerim, contentus supra commemoratis Neptuni pecoribus, ut eos *Plautus* vocat. Duræus. Marinis piscibus videor jam affatim satiatus, velim mihi fluviatiles etiam apponas. Bont. In me non est mora. Igitur primo loco mihi occurrit Carpio, seu Cyprinus rotundus, quem ego carne, ac gustu meliorem esse judico patriis, ut pote qui hic in fluviis, non in stagnis ac paludibus, ut apud nos plerumque capitur, &, ut, quod diximus, Anates hic præstantiores sunt, sic & hi pisces ob prædictam causam laudabiliores hic capiuntur, nec enim tam limosim sapiunt. Tam insigni porro mole aliquando capiuntur, cute candida, ac carne delicata, ut iis nil ulterius addi posse confidam. Sunt præter hos lupi pisces in alveis fluviorum, quos propterea num inter marinos, aut fluviatiles numerare debeam, dubius hæreo: sed certe magis in mari capiuntur magna mole, pelle alba, gustu sive assi sive elixi suavissimo. Mugiles sive **Harders**/ ac ea piscium species, quam ob eminentiam nasi nasutos appellant accolæ Mosæ in Hollandia, ac vernaculo vocabulo **Houtinck** indigitant, hic affatim capiuntur, ita ut pauperioribus etiam in cibum cedant. Hæ

duæ

duæ piscium species statutis temporibus, ab Octobre nimirum mense ad Aprilem usque, propter pluvias quæ salsam aquam edulcorant (nam hi pisces etiam in alveis fluminum capiuntur), pingues ac suavissimi sunt. Sicciori vero tempestate carne sunt durioris ac spinosæ. Alburni **Voornen** præterea nostratibus similes hic in fluviis capiuntur, boni sane saporis, ac nutrimenti. Congri *Congerael* quoque insignes aliquando in fluviorum ore, sæpius in mari videntur, unde eos potius inter pisces marinos locaverim. Insalubriores jam porro pisces enumerare libet, quales sunt Anguillæ, quæ cute sunt superne nigerrima, subtus fœde flava, tum etiam cum hydris coire certissimum est, & quamvis plurimi eis suaviter utantur, ego tamen ob prædictas causas ac propter nauseabundam illarum pinguedinem facile eas contempserim. Est præterea piscis quidam durissimis squamis obsitus, quem *Ican Cabosch* Malaii vocant, ego à figura, & capitis, ac reliqui corporis, Mugilem fluviatilem dixerim, qui in limoso hæret fundo, ac originem suam non obscure sapit: Habemus hic porro Tencarum **Seelt** quoddam genus sine squamis, pelle lævi, teretes, cum duabus pinnis, ut Anguillæ, ac capiuntur hic in magna copia isti pisces (quos nostrates à capite bufonis **Puyt-ael** vocant) sed ego, ut Murænas fluviatiles omne id genus cupientibus non invideam. Possem jam alias piscium species enumerare quæ plurimæ restant, sed quia non historiam: sed tractatum de diæta indica scribere gestio: ideo his contentus, cancros tantum ac astacos, ostrea quoque, squillas ingentes tibi jam apponam, quæ omnia præter reliqua ostracoderma, hic delicatissima sunt. Tum testudines amphibias addo, cum ovis suis, ac carne suavissima, ut aiunt ii qui de iis millies se gustasse gloriantur: sed credo, ipsos famem secum, optimum condimentum, attulisse, ego testudinum carnes inter medicamenta ista collocaverim, seu mavis alimenta medicamentosa, quæ Phthisicis, Empyematicisque conveniunt; quia glutinosæ cum sint, pulmonibus consolidandis conveniunt.

DIALOGVS III.

De Oryza, ac Pane in Indiis. De potu, Vino, Arac. De potu ex aqua, Saccharo, Tamarindis concinnato. De naturalibus liquoribus potulentis ex arboribus depromtis.

DVRÆUS. Quoniam in his locis Oryza cocta plerumque pro pane utimur, velim ut mihi narres, quid de hoc nutrimento sentias, præsertim cum cibus sit solidior, & quæ tanquam basis sustinere debet reliqua alimenta, ne in fundo ventriculi fluctuent. BONTIUS. Certe si id, quod res est, fatear. Si tritici (ut solet) copia nobis è Iaponia & Zuratte advehatur, Oryza libenter carere velim, cum è farina tritici panes hic confecti patriis bonitate non cedant, & melioris (meo quidem judicio) quam Oryza sint nutrimenti: sed si tritici adsit inopia, tum ista eligenda est, quæ colore sit candidissima, & quæ manu contenta bene ponderet, & colore quasi perspicua cernatur: sed cum excocta est, antequam ea utare, expectes oportet, donec refrixerit: nam experientia constat, calidam Oryzam non solum noxiam esse ventriculo, verum cerebro, ac universo nervorum generi: hinc quoque fit à vaporibus crassis & siccis ex hoc cibo in cerebrum elevatis, nervos opticos sæpe in tantum obstrui, ut cæcitas inde oriatur: de qua, & de ejus cura latius in *Methodo* mea *medendi* Indica ex professo agam: hinc etiam non facile videas Iavanos, ac Malaios edere calidam Oryzam, quia Indi (si quæ gens alia) sanitatis conservandæ suæ sunt apprime curiosi, inde sobrii existentes, summe exactam diætam observant. DURÆUS, sed heus tu! nobis nimium siccum in pictura convivium apponis, & interea, *Nos miseri aremus; nec quod potemus, habemus.* Velim potum nobis præbeas. BONT. Haud male mones, nam & mihi loquendo fauces solito sicciores sunt, verum de fluente licet nobis accipere, quoniam alterius liquoris hic nobis non est copia, ac primum de aqua purissima, ac simplicissima secundum elementum suum nativum agamus, namque hæc potio etiam nobis cum reliquis animalibus est communis. DURÆUS. Quid igitur de fluvio hoc Bataviam nostram interfluente censes? BONT. Aquam eam qualitate quidem non esse malam, si altius è flumine petatur: nam in ore fluvii propter affluxum maris, salsedine

imbuitur: & hæc est illa causa, quod cum anno 1628, à Iavanis Matarannensibus arcte obsessi essemus, & propterea ex fluvio altius aquam petere non auderemus, multi è potu salso in dysenteriam inciderent, addito etiam insuper hoc, quod cadavera Iavanorum, à nobis quotidie excursionibus occisorum, in summo natarent, ac aquam non solum tabo descendente flumine: sed & aërem, putrido halitu inficerent. Dur. Sed licet nobis hic potum factitium bibere, quid tu de eo sentis? Bont. Quoniam Cerevisia nobis deest, non quod coqui hic non possit: sed quod propter calorem aëris, citissime acesceret, alioqui non minus bona, quam in patria parari posset: nam (ut dixi) triticum, è Siratte nobis abunde subvehitur, tum quoque ex Oryza, non decorticata istud frumenti genus commode confici potest, quod Mout in patria vocamus. Cujus rei exemplum vidimus apud Mareschallum, mercatorem bene cognitum, qui in hac urbe ex prædicta materia cerevisiam coquebat, nulla ratione Hollandicæ cedentem, quæ non secus ac patria quoque cerebrum tentabat, ac gustu non deterior erat: sed durabilis non erat propter summum in his locis calorem, ac cito acescebat: verum salubris iste est potus, qui modo sequenti paratur. Sume vasculum ferreis vinculis bene cinctum, triginta, aut amplius (pro familiæ magnitudine,) amphorarum, quod imple aqua fluviatili pura, cui sacchari Iavanici nigri infunde ℔ ij. Thamarindorum unc. iv. Citreorum malorum dissectorum N°. iij. bene obturata hæc reponantur loco frigidiore, à Solis radiis libero, fermententur simul per 24 horas, &, quod mirandum, sine subjecto igne ebulliunt, ut eminus astantibus exaudiri possit sonus, non secus quam valido igne coquitur cerevisia nostra patria, tum fæces in altum ejicit, quas aperto operculo abjicimus. Hic potus noster est quotidianus, gustu jucundissimus, ac visceribus minime, ut præcedens, gravis. Et certe illi qui noviter huc è patria pervenere, à me ridendi gratia decepti discessere, putantes, me iis Anglicam vel Martiam cerevisiam propinasse, cujus saporem magis æmulabitur, si manipulum Caryophyllorum in vas conjicias. Dur. Sed quid de potu isto existimas, qui hic ex aquæ partibus sex, & vini duabus eodem modo fermentando in cantaris Hollandicis lapideis angustioribus conficitur? Bont. Limpidus, fateor, ac frigidus est potus: ideoque etiam tempore cibi sumendi utiliorem esse puto: sed altero utendum censerem interdiu, quod pectori paulo sit infestior, nescio quid acidi penetrantis sapiens. Dur. sed utrum vinum salubrius esse existimas, Gallicumne, an Hispanicum? Bont. sunt qui Gallicum præstare putent: sed meo quidem judicio hallucinantur, sanius enim credo in his locis vinum Hispanicum esse vel Creticum. Dur. attamen hoc rationi plane contrarium videtur, quod sub climate calidissimo, calida vina, ac oligophora exhiberi velis. Bont. ubi rationem audieris, mirari desines: nam cum calor hic interdiu, præsertim à decima matutina usque ad pomeridianam tertiam horam, admodum sit vehemens, necesse est, homines multo sudore diffluere, unde quoque calor nobis ingenitus debilitatur, proin partes naturales coctioni ciborum inservientes, ac chyli, debito frigidiores remanent, secus quam in partibus septentrionalibus accidit, ubi ex Hippocrat. decreto ventres hyeme sunt calidiores, ratio est quod per antiperistasin externus aër internum calorem augeat. huic quoque argumento fidem addit experientia mercatorum, per deserta Arabiæ in Persiam, aut Turciam iter facientium, qui in summis caloribus sitim optime sedant haustu spiritus vini, vel fortissimi vini Persici, vel Hispanici: nam, si ob inexplebilem sitim assiduo aquam ingererent, in cachexiam proculdubio, ac in ventris insignem tumorem, ac ipsum denique hydropem, inciderent. Adde quod vinum Gallicum, quod huc è patria adfertur, œnopolæ apud Hollandos liberalius isto suffumigio imbuunt, quod Lucht vocant, quod cum arsenico, sulphure, & colophonia constet, vino perniciosam ac causticam qualitatem inurit, quamvis efficiat, ut sapor diutius illi incorruptus conservetur. Vnde ego aliquos vidi ex solo Gallici vini potu largiore in lethalem dysenteriam incidisse. Dur. Ex prædictis apparet te etiam à vino adusto, nec Arac Chinense, abhorrere. Bont. usum commendo, abusum abominor. Si quis igitur mane, aut vesperi, ventriculi roborandi gratia, unc. ij. aut unc. iij. istius liquoris sumat, haud male, me judice, fecerit. Sed, si id vinum distillatum haberi potest, quod è Gallia venit, non est quod Arac confectum desideremus: sed si ejus copia non detur, quod conficitur è liquore nuce Indica contento, ac ex ipsa arbore distillato cum Oryza, eligendum est. at cane pejus & angue vitandum est, quod Chinenses avarissimi

rissimi simul, ac astutissimi bipedum mixtis Holothuriis in mari fluctuantibus parant; quæ excrementa maris Belgæ **Quallen** vocant, eaque tam exurentis sunt caloris, ut solo attactu vesicas in cute excitent, atque hinc exulcerationes pulmonum, sanguinis sputa, tabes, ac mors ipsa adveniant, atque hoc est, ut *Plautus* ait, quod homines hic tam brevem vitam colunt, cum, instar strigilum, intestina abradant, ac exedant.

DIALOGVS IV.

De Potionibus naturalibus ex arboribus depromptis in India Tovvat, ac Saguër dictis, tum de liquore nuce Indica contento.

DVR. In omnibus his mihi abunde satisfecisti, jam sententiam tuam explices velim de liquoribus istis potulentis, qui vel ex fructibus arborum, vel ex ipsis arboribus depromuntur. BONT. Sciendum itaque est, tres hujus potus esse species; primam, quæ continetur in Nucis Indicæ cavitate; secundam, quæ è floribus ejusdem arboris elicitur; tertia frequens est in Banda ac reliquis insulis Moluccis, quæ destillat ex arbore non absimili Palmæ Indicæ, isque potus indigenis *Saguër* vocatur, hæ tres potus naturalis species per totam Indiam admodum familiares sunt. Ac hoc in genere de iis dictum sit, ipsos frigida qualitate excellere, ac proinde nervis esse infestos, si quis nimia quantitate iis abutatur, præsertim corpore per exercitium aut Solis ardorem excalefacto: non secus ac vidimus sæpe in patria nostra, si quis æstate, vel oriente Canicula, cursu defatigatus, & sudore perfluens, intempestive nimis avide frigidum, vel lactis pressivum hauriat, ipsum in momentaneam mortem incidisse, vel summum vitæ periculum. Itaque potu ex his arboribus parcius est utendum: nam constat, frequenti illorum usu, præsertim liquoris *Saguër* dicti, non solum diarrhœas diuturnas ortas: sed & paralysin, *Beriberii* dictam, hinc natam esse. Hinc est, quod in Banda, cæterisque Moluccis insulis, præsertim quæ nostro sub sunt imperio, plerique homines cachectici sint, ac fœdo colore ad luteum vergente, & vix unus, aut alter è nostris Batavis paralysin prædictam effugit, quod & norunt Lusitani, qui non solum in hoc potu: sed in reliqua omni diæta temperatiores sunt, quam nostrates.

DIALOGVS V.

De Aromatis, ac de usu illorum. Ubi quædam à Garcia ab Orta, ac cæteris aromatariis scriptoribus non satis liquido tractata explicantur.

DVRÆVS. Cibum jam ac potum nobis affatim in pictura apposuisti: sed simplicem, ac nullis condimentis imbutum, cum tamen nullibi copiosius aromata proveniant quam in Iava. BONTIUS. Quam tu delicatus es! an nescis naturam simplici victu esse contentam? veruntamen, ne videamur earum rerum per negligentiam curam non gerere, in hoc te non deseram. Ac de Aromatis dicam, non quod auditu percepi, sed quod sensu proprio ac visu verum esse didici. Piper primum attingamus, cujus qualitates cum per totum orbem notissimæ sint, non est quod pluribus de eo hic agamus. Certe Convolvuli est species, si modum crescendi respiciamus, nam arbores ac bacillos eodem modo, quo Convolvulus, scandit. Condiuntur hujus viridis racemi, (nam ut uvæ Corinthiacæ crescit) muria & aceto ad orexin excitandam, ac cum carnibus assis aut elixis apponuntur, eodem modo incolæ condiunt radices recentes Zinziberis, Galangæ, cum fructibus *Manga*, *Carambola*, *Billingbing*, Curcuma, tum Cucumeribus primum adolescentibus, Melonibus insuper, ac Peponibus, quæ nobis Capparum vicem supplent ac Olearum, quanquam & hæ deliciæ non deficiant, cum quotannis eas desiderantibus satis copiose huc è Persia, & *Sirrate* advehantur; ridiculum porro est quod *Garcias ab Orta* peculiari cap. refert, de opinione Iavanorum ac Indorum de Piperis qualitate, ipsum nimirum esse frigidum. Credo ea ratione, qua quidam sophistæ olim ignem frigidum, ac glaciem,

& nivem

& nivem calidam esse affirmare ausi sunt: quibus ego cum Aristotele responsum velim, sola experientia contra hos ineptos assertores esse disputandum: nisi forte velint calorem nativum, nimio ejus usu foras pelli, & intus debilitari; ac hoc modo corporis temperiem versus frigidam mutari. Sed Indi, credo, tam alte non Philosophantur. Idem quoque inde de Caryophyllis, eodem modo conditis, sentiunt. DURÆUS. Quid de Maci & Nuce Myristica condita sentis? BONTIUS. Iis, ego dico, parcius in his regionibus esse utendum: nam ventriculum sua oleositate ac pinguedine gravant, tum vaporibus ad cerebrum elatis somnolentiam & stupiditatem inducunt, immo vidi ex nucis Myristicæ nimio usu, aliquot non parum periclitatos esse, qui per diem unum atque alterum, non secus ac caro correpti, immobiles, & muti jacuere, certissimo indicio, cerebrum & nervos non parum male affectos esse. Porro è corticibus viridibus Nucis Myristicæ in Banda insula coquunt pultem, saccharo condiunt, ac tum saporem referunt acidorum pomorum sic coctorum in patria. Sed & nos in Iava ex corticibus salitis ejusdem Nucis, primum aqua maceratis, non insuaviter simile condimentum conficimus: experientia quoque constat, somnum accersere, ideoque cautius eo utendum censeo. DURÆUS. Itaque, ut audio, nimium in cibis Aromatum usum non laudas? BONT. Ita est. Cardamomo excepto, quod blando suo calore, & naturæ nostræ familiari, masticatum, nullum empyreuma visceribus inurit. Crescit copiose hæc planta in Iava; & mulieribus Malaicis frequenti in usu est, condiendis piscibus, ac carnibus elixis. DURÆUS. Calamum Aromaticum, qui tam familiariter crescit, nonne in usu in culina esse autumas? BONTIUS. & quidem commodissime, quamvis *Garcias ab Orta* illius, ut & Iunci odorati, nullum in India usum agnoscit, quam substernendis equorum cubilibus; verum, si tam diligens fuisset in rimandis Aromatum qualitatibus, quam perspicax in legendis Medicis Arabicis, non debuisset commoditates earum plantarum ignorasse, nam per totam Indiam vix pisces coquuntur, aut carnes, quin fasciculus calami Aromatici, aut Iunci odorati, iis injiciatur, ad gratum saporem, ac ventriculi non levem corroborationem. Idem de Nardo, quæ in montibus crescit, esto judicium. Hæc quoque aceto infusa per aliquot dies, ut flores Calendulæ exsiccatæ apud nos, putredini & corruptioni humorum egregie resistit. Ego viridem Nardum hactenus non vidi, quia montes hic inaccessi nobis sunt propter Tigridum inibi frequentiam & prædones Iavanos. DURÆUS. Dixeras antea, etiam Curcumæ radicem incoqui cibis. BONTIUS. Recte quidem & hanc radicem *Garcias ab Orta* vocat Crocum Indicum, non quod Croci Britannici filamentis similis sit: sed quod flavo colore tingat. Easdem radices quoque crescentes, quia Garcias non vidit, putare se ait sine noxa intra corpus sumi posse, ejus rei audacter sponsorem me do, nam qui plantam millies vidi, & alibi largius descripsi, non solum cibis utiliter incoqui affirmo, sed egregios etiam ejus usus in medicina alio volumine ostendi, atque hæc de Aromatis dicta hic sufficiant. DURÆUS. Persæpe miratus sum Malaios, ac Iavanos, tum Chinenses quoque, Mandragoræ istius fructu, quam Lusitani *Pomo d'oro* vocant, tam avide vesci, cum in summo gradu sunt frigida. BONT. Bona verba, quæso, an nescis, eos addere fructum Ricini Americani, quod *lada Chili* Malaii vocant, quasi dicas, Piper è Chile, Brasiliæ conterminæ regione, ita alterius summam frigiditatem, alterius excessivo calore temperant, aceto, ac oleo superinfuso, non male cum carnibus, aut piscibus assis comedunt. Sunt qui masticationi istius Ricini ita assueverunt, non secus & fumigatores isti Nicotianæ. Quantum ad me, eo tamen libenter caream, nam dum animi gratia idem tentare aggressus essem, totum mihi palatum ac linguam excoriavi, à caustica istius Ricini vi, hinc videre est, quantum faciat consuetudo.

DIALOGVS VI.

De Fructibus, omnigenis Oleribus, ac Acetariis herbis in Iava.

DVRÆUS. Quoniam convivium nostrum jam ad finem tendere videtur; sine bellariis credo hoc non dimittes. BONT. Nullo modo, itaque à fructibus incipiamus, quorum non parvus est habendus delectus, optimi enim inter eos sunt, qui gustu sunt astringenti, pejores, qui saporem dulcedine fallunt: sed, ut de singulis

gulis aliquem sermonem gustemus. Primi nobis occurrunt *Manga* dicti fructus, qui in altissimis ac expansis arboribus crescunt, forma Quercum nostratem non male, æmulantibus; qui, dum immaturi, acidissimi sunt saporis, unde nobis demtis corticibus & nucleis in medio, puls coquitur sapore acido, poma acida, & uvas crispas coctas referens, ut quis vel exquisitissimi gustus, saporis differentiam vix agnoscere se fateretur: atqui fructus *Manga*, hoc modo præparati, ventriculo & intestinis corroborandis conveniunt, maturi minus sunt salubres, sed tamen si quis iis parcius utatur, nullam noxam inferent. Dur. De Durionibus, *Iaacis*, ac cæteris echinatis fructibus, quid sentis? Bontius. Duriones ob fœtorem Allium referentes, primum gustantibus, fateor, fastidiosi sunt & nauseabundi, tamen inter fructus saluberrimos Indicos eos merito repono: nam diuretici sunt, & sudores eliciunt, tum flatus discutiunt, tamen si nimia quantitate eos quis sumserit propter calidam & siccam, qua præditi sunt, qualitatem, inflammant sanguinem & hepar, pustulasque in facie excitant: itaque eos reponamus inter medicamenta alimentosa, de quibus in Meth. Indica mea Medendi. Dur. haud difficulter mihi persuades: sed quo gradu locas Ananas fructus sapidissimos ac odoratissimos? Bont. Si qualitates cæteræ supradictis à te responderent, nobiliorem fructum in toto orbe terrarum non nasci contenderem: sed tam erodentis porro sunt qualitatis, ut succus eorum, chalybem, & ferrum erodat, unde nisi vino, aut aqua per aliquot tempus macerentur, palatum, & linguam excoriant, ac horribilem Choleram, lethalemque sæpe Dysenteriam creant. Duræus. *Iaacas*, puto, sapor dulcis commendabit! Bont. Immo ego illas maxime insalubres esse puto, cum carnis sint tenacis ac duræ, & quæ incoctæ & crudæ, ut ore assumuntur, fere per alvum dejiciantur. unde etiam cruditates in ventriculo, & intestinis gignunt, quæ molestas, diuturnasque Diarrhœas creant, dein Tenesmum, cui sæpe succedit mortifera Dysenteria. Dur. Qui fructus sunt ergo, quos mox ob astrictiorem saporem commendabas? Bont. Ii sunt primum *Iambos* fructus vocati, pulcherrimo ex albo ad purpureum vergentes colore. sapore ferme, ut Capreæ vitis, ut bene monet *Christoph. à Costa*, astringunt vehementer, ac proinde Dysenteriis & Choleris accommodatum est remedium, de quo alias. Adfertur ad nos præterea fructus quidam, *Lances* vocatus, qui racematim ut, uvæ, crescit, rotunda plane figura, magnitudine Pruni, intus nucleum habet, qui vestitur carne alba, & saporis vinosi, qualis fere est in uvis ursinis in patria. Huic consimilis gustu est fructus, Iavanis *Boa Rampout* vocatus, quod crinem significat, quod cortex externe fructum ambiens multis capillamentis sit præditus, nucleus plane similis est prædicto *Lancium*, ac qualitate frigida conveniunt; cortex *Lancium* tamen succum lacteum emittit, qui amarus valde & corrosivus est. datur præterea fructus *Billinbing* indigenis dictus, forma adolescentis primum parvi Cucumeris, adeo acido sapore, ut acorem ipsum dicas, in quo illud miri observatur, quod si ab aliis acidis fructibus cuipiam obstupescant dentes, istius fructu comesus statim acor abscesserit, credo ea ratione, qua in affectibus præter naturam major dolor minorem obscurat. Dur. Quid tibi de Ficubus nostris Indicis videtur? Bontius. Hos fructus *Pr. Alpinus* Musam vocavit, Malaii *Banana* indigitant, Iavani *Pysang*. sapore quidem grato sunt & pyro nostro æmulantes, quæ ob dulcorem Batavi **Suycker peeren** vocant: hi fructus si crudi comedantur, flatuosi admodum sunt, & nauseabundi, unde insolitis stomachum subvertunt: sed melius comeduntur cum pane & Oryza cocta, juncto caseo, alias quis facile in Dysenteriam, & ipsi congenerem Choleram, inciderit. Non secus ac si in Gallia, aut Hispania quis, qui recens istuc advenerit, uvis sine pane se affatim ingurgitet, næ ille certo certius in fluxum Dysentericum incidet. Hi fructus cum ovis fricti in sartagine multo salubriores sunt, & tum Phthisicis, Asthmaticis, & cæteris malis pectoris admodum utiles sunt, tum extus imposita inflammatorios tumores quoscunque ad maturitatem perducunt. Dur. Ast ubi relinquis *Mangostan*, *Iambo*, & Cydonia Bengalensia? Bontius. Ego ea pro bellariis reservabam, ut simul cum Chinensium potu *The* vocato, & *Tchia* Iaponibus dicta convivium finiremus, &, quod hic moris est, ut *Syrii pynang* vobis apponeremus. *Iambo* igitur primum arbor est magnitudine Pruni, & nisi quod paulo acutioribus sit foliis, ipsi plane responderet, flore rubro, fructu pulcherrimo, ex candido purpurascentis coloris: gustu sunt astringenti, & sapore ferme Vitium capreolas referunt, sapore itaque minus præstant, quam colore promittunt: frigidæ sunt naturæ, ideo æstuantibus utiles sive ab exercitio, sive

à calore

à calore febrili, Cydonia Bengalensia describit *Garc. ab Orta*, l. II. cap. XIV. Itaque de iis hoc tantum addemus, quod his Pyris seu Malis Cotoneis eximant nucleos, ac totos Saccharo, vel muria, & aceto condiant, quæ ad nos ex interceptis Lusitanorum navibus quæ Malaccam versus navigant, à Sirate, & ora Chormandel. Nam nulla gens in mundo ita assuevit condituris ejusmodi, quam Lusitani, ita ut per totam Indiam in proverbio sit; *Indos odoribus*, *Lusitanos condituris*, *rem disperdere*. Sapore æmulantur Pyra ista, Autumnalia grandia nostratia, quæ vulgus **Winter-peeren** vocat. Fructus porro *Mangostan* dicti, tam excellentis sunt saporis, ut mea quidem sententia omnes cæteros in his regionibus fructus anteeat, cortex plane Mali Granati cortici similis est, nisi quod in superiori parte coronam habeat ut papaver, cujus quot sunt radii, tot nucleos intus habebis, vestitos carne nive candidiori, sapore ex dulci vinoso, superante fraga, ac *Ananas* in India. DUR. Memineras de Chinensium *Thee* vocato Potu, quid tu de eo sentis? BONT. Herbula unde hoc The conficitur, Bellidis seu Consolidæ minoris folia refert, cum parvis in ambitu incisuris. hujus foliorum exsiccatorum manipulum in ferventem lebetem ad hoc paratum conjiciunt, & ad sufficiens tempus ebullire sinunt, hunc liquorem qui sapore subamarus est, calidum sorbent. Hunc porro potum tanquam sacrum Chinæ observant, & hoc venientes, hoc abeuntes, hospites excipiunt, & non creduntur jus hospitalitatis implevisse, nisi tibi eum propinaverint, non secus ac Mahometani suum *Caveah* æstimant. Exsiccantis est qualitatis, ac somnum prohibet, dum vapores è ventriculo in cerebrum ascendentes absumit, præterea Asthmaticis, ac Suspiriosis prodest. Quid jam postremo tibi memorem Mala Aurea, Citrea, Granata, & cæteros similes fructus, quorum summa est copia, cum ista in nostra Europa notissima sunt, & nos hinc Syrupos conficimus, quique sitientibus aqua mixti, Iulapii locum in sanis, ac ægris, obtinent? Vites taceo, quæ, si diligentem putatorem, & cultorem nanciscantur, quater in anno maturos suos fructus proferunt. itaque si diurnus calor non adsit, propter perpetuum virorem semper hic Ver, ac veri Hesperidum Horti.

DIALOGVS VII.

De Oleribus, & Leguminibus in Indiis, & Radicibus quibusdam edulibus.

DURÆUS. Finito jam imaginario tuo convivio, domum remeantes, saltem aliquid olerum in vespertinam cœnam colligamus. BONT. Dic modo quid primum expediri velis? DUR. Radices eas narres mihi, quas *Batatas* vocamus. BONT. Pleni quidem eas nutrimenti esse, attamen succum melancholicum producere, non secus ac castaneæ in Europa, quarum saporem hæ radices, sub cineribus tostæ, vel etiam elixæ cum carnibus, plane referunt, nisi quod sint humidiores, & molliores paululum: sed si sale, oleo, pipere, & aceto perfundantur, betæ rubræ coctæ nobis loco sunt in acetariis. DUR. De Raphanis sativis hic luxuriantibus quid tu sentis? BONT. Horum, ut scis, habemus duo genera, primum breve, & rotundum, vel cylindri saltem formam referens: hi cocti loco raparum nobis in familiari sunt cibo; secundum est oblongum, & teres, ut Hollandicus raphanus, quod cum pane, butyro, & sale, crudum more patrio comeditur. Cæterum longe præstant Raphani patriis, quod non sint tam lignosi, nec à teredine ita perforentur, sed esculentiores, & sapidiores sunt. DUR. Quid Indi de oleribus sentiunt? BONT. Illi ista, & omnes herbas edules in magno pretio habent: nam qui à Sirate, & oris Chormandel huc adveniunt, plerique ferme solis vegetativis vescuntur, sequuti *Pythagoram*,

—— *Cunctis animalibus abstinuit qui,*
Tanquam homini, ac ventri indulsit non omne legumen.

[*Iuvenalis* Satyr. 16.]

Ita hi homines etiamnum abstinent Fabis rubris, & quicquid inter herbas rubrum colorem obtinet. Hinc etiam fit, quod homines, in cæteris rebus idiotæ, tam exactam herbarum, & stirpium nanciscantur scientiam, ut si vel doctissimus *Pavvius*, nostri ævi botanicorum princeps, è mortuis resurgens huc veniret, miraretur, se ab his hominibus barbaris doceri posse. Cæterum olera omnia, & mansiles herbas, Malaii generali vocabulo

cabulo *Seir* vocant, ut contra, herbas medicamentosas, & venena quoque *Oubat* indigitant. Vt rem in pauca contraham, &, ne tractatus modum excedam, enumerabo reliqua olera in nutrimentum hominum nascentia, utramque Betam rubram & albam. Petroselinum quoque luxuriat. Lactucarum omnes species. Anethum, & Fœniculum, Asparagos etiam non infeliciter serere incepimus. Tum fructus terrestres quoque proveniunt, ut sunt Melones aquatici, Pepones, Cucumeres, Citrulli; sed cum hæc omnia in patria abundent, de iis ad fastidium nolo dicere. Semina horum fructuum eundem usum in medicina præstant, quem apud Batavos antiquos. Legumina, non solum in sarmentis, sed in præaltis arboribus, ut alibi diximus, nascuntur; sapore bono & nutrimenti ejusdem, ut apud nos, flatulenti, &c. Habemus præterea fructum quendam, quem *Focqui Focqui* Malaii indigitant, cubitali sæpe magnitudine, brachium humanum crassitie æquans, & teres, eodem modo quo Cynara coctus cum vino & pipere & butyro, ei sapore non cedit. Figuram in *Exoticis* meis Indicis videre est & descriptionem, quæ proximo anno faxo habeatis. Sed hæc de Oleribus sufficiant, transeamus ad Exercitia, & animi pathemata, ut tandem optatum portum attingamus.

DIALOGVS VIII.

De Exercitiis, somno, & vigilia, sanguinis missione, purgatione, & de animi affectibus.

DVRÆUS. Quid de reliqua diætæ parte censes, quæ in exercitiis seu motu & quiete consistit? BONT. Vt hæc obiter percurramus, Exercitia, procul dubio moderata esse debent: nam propter humidam & calidam aëris temperiem corpora hic fluxa esse, extra controversiam est. Et hæc quidem matutino vel vespertino tempore institui debent, cum Sol non ita fervidus est, itaque commoda deambulatio, iis temporibus sanitati conducit, tum equitatio modesta, ut ditioribus mos est, & vectatio per fluvium cum navicula, ut amœnissimas sylvas, & fluminum oras transvehamur, quæ floribus & herbis consitæ perpetuo virent. DUR. Quid de somno, ac eum capiendi tempore, autumas? BONT. De somno nil habeo, quod addam, nisi istud antiquum, ut moderatus sit. Sed vereor, ne hic Apocryphus sim, si somnum meridianum sanitati conducere dicam: sed ut res casura est, ego ab ista opinione non recedam, nisi melius edoctus. Et certe, si in memoriam revocare velis, quæ ante dicta sunt, quod mane propter postnocturnum frigus concoctioni ventriculi magis apti sint, qua propter etiam largius jentandum præcepi. Meridianus somnus hic non solum utilis, sed & necessarius ferme, censebitur. Præsertim cum hoc tempore tantus calor aërem occupet, ut vel levissimus motus te defatiget, & sudore diffluere faciat, quid obstat, quominus lectione jucunda, seu levi somno, curas diluas? Nam & illi qui Hispanias, Italiam, ac Gallias, frequentavere, hoc in iis locis solitum esse affirmabunt, cum tamen nullo modo calor ibi tantus sit, ut in his locis. Secus habet in locis Septentrionem versus sitis, ubi semper largius prandemus, & digestioni ciborum motus levior vel deambulatio conducat, sed hic parce prandendum cum sit, somnus concoctioni ciborum nullo modo officit: sed eam magis promovet. DUR. Quid censes de retentione ac vacuatione humorum? BONT. Non est, quod hoc à me expectes, purgationem, aut venæsectionem eam, quæ in morbis adhiberi solet: sed eam, quæ servandæ valetudinis gratia contra affectus non naturales instituitur. Ergo si alvus solito astrictior fuerit, eam commode solvemus præstantissimis nascentibus laxativis, Thamarindis nimirum, & medulla Cassiæ fistulæ. Vel si paulo validius medicamentum desideres, addatur his Rhabarbari Extractum vel Syrupus ejus. Si porro sanguis mittendus, ratio etiam talis est habenda, qualis in patria, plenitudinis nimirum vocatæ ad vasa, ac ad vires: prior si adsit plethora, secundum *Hippocratem*, l. 1. aphor. 3. large aliquando sanguis mittendus; altera ad vires, si adsit, ventilandis visceribus, præsertim hepati & cordi, secundum judicium sanguis mittendus vel semel, vel iterato. Si porro alvus sit solutior, & inde Dysenteria, & Diarrhœa metuatur; syrupus sumatur è succo granatorum, vel decoct. è cor-

 ticibus

ticibus eorum. Sed quia hæc magis ad morborum curam attinent, illa in aliud commodius tempus rejiciamus. Dur. Restat parvus scrupulus de animi affectibus & perturbationibus intempestivis. Bont. De iis Medici multa & varia scripsere, quomodo domari vel temperari debeant. Verum cum motus animi vix sint in potestate nostra: Ego illis illud *Horatii* objicio: quod animus,

—— qui nisi servit,

Imperat, hunc frenis, hunc tu compesce catenis.

Quod uni facile, alteri difficile, factu esse pro diverso temperamento, quis non fatebitur? ideoque de affectibus & pathematis animi certam regulam velle ferre, nugatoris magis puto esse, quam Philosophi naturalis: Tum etiam hoc cogitandum, ut jejunium nostrum solvamus, ne nobis Plautinum istud eveniat, dum de frenandis animi passionibus disputamus, fames & mora bilem in nasum conciat; itaque suadeam, dum Sol nondum radios in verticem nostrum dimittat, jentatum eamus. Duræus. Opportune mones, nam & gula me monet, ventrem famelicum carere auribus. Ergo, si placet, in urbem nos recipiamus. Bontius. Me lubente fiet.

Dedit Deus his quoque finem, 1631, *Ianuarii* 18, *Batav. Iacatr.*

FINIS LIBRI PRIMI.

IACO-

IACOBI BONTII MEDICI METHODVS MEDENDI

QVA

IN INDIIS ORIENTALIBVS oportet uti, in cura morborum illic vulgo & populariter grassantium.

LIBER SECVNDVS.

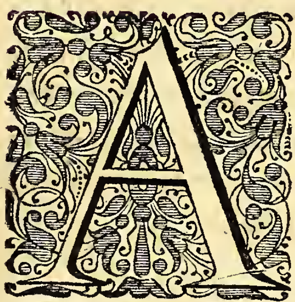

Amplissimis, Magnificis, ac Prudentissimis Viris,

PRÆFECTIS MAIORIBVS Negotiorum in INDIIS ORIENTALIBVS;

Dominis meis, mihi summa observantia colendis.

S. P. D.

Nni jam fere tres elapsi sunt (Viri Amplissimi) quod operam in re medica meam, V. A. addixi: quam, cum primum in Indias vestras veni, non sterilem jacere passus sum: sed strenue in actum traducere cœpi. Vt eo ostenderem, me non velle, ut sumptus à vobis in me collati, frustranei essent: Itaque, quod interdiu in praxi medica notatu dignum menti reponebam, nocte, à curis aliquantum vacuus, chartæ concredidi, quod jam in lucem protrudere libet. Vt saltem ex parte debitæ meæ, erga V. A. observantiæ satisfacerem: nam in solidum solvendo imparem me esse reperio. Ex iis igitur quæ præcipue observari debere putavi, Methodum Medendi hanc concinnavi. Eosque morbos descripsi, quos Endemios esse, & populariter hic grassari animadverti. Neque in cura quicquam addidi, quod non solida prius experientia comprobatum esse vobis affirmare ausim. Scribant alii, quibus ista mens est, miracula ex auditu: Ego, quod hisce oculis, & qualicunque meo judicio percepi, vobis spectandum propono. Quod cum nemo ex nostris Batavis, (ut credo,) assequutus sit: immo, ne tentaverit quidem ante me; ideoque cum ego, qui primus in hanc arenam descendo, non sine causa, malevolorum tela metuam, patrocinium mihi V. A. quærendum erat, quo adversus eorum ictus, velut clypeo, hæc contegerentur. Quos autem æquiores patronos me invenire posse confiderem, quam vos (Viri Amplissimi) qui me hactenus favore vestro prosequuti estis, quem si sensero erga me continuari, animum mihi, ac vigorem addetis, hisce majora, & auri-

bus vestris digniora tentandi. Et, si vitæ spatium mihi supersit, ostendam, me non indignum, cui hæc sacra Medica concredita sint. Interea (Viri Amplissimi) chartaceum hoc munusculum, quo solus valeo, eo animo accipere dignemini, quo ego V. A. inscripsi, & quo adhuc me ipsum, & quicquid in me est, sincere vobis offero. Quod A. V. notius reddam, ubi quæ de stirpibus, arboribus, ac herbis, in Iava crescentibus, commentari cœpi, absolvero; & demonstravero, alios, quorum nomen tamen celebre inter doctos est, hoc negotium nimis levi pede transcurrisse. Valete, Viri Amplissimi, ego interim D. O. M. supplex veneror, ut, ad crescentis vestræ Bataviæ, & rerum porro Indicarum augmentum, vos nobis diu incolumes conservet. Datum Coloniæ Bataviæ Novæ, in Regno Iacatrensi, Anno 1629, Novembris 19.

V. A. addictissimus Cliens

IACOBUS BONTIUS M. D.

AVRELIVS CORNELIVS CELSVS

De Re medica: l. 5. Cap. 26. Consilium Practicum hoc nobile Medicis reliquit.

Est prudentis hominis; Primum, eum, qui servari non potest, non attingere; nec subire suspicionem ejus, ut occisi, quem sors sua peremit. Dein ubi gravis metus, sine certa tamen desperatione, indicare necessariis periclitantis, in difficili rem esse, ne, si victa ars malo fuerit, vel ignorasse, vel fefellisse videatur: Sed, ut hæc prudenti viro conveniunt, sic rursus histrionis est parvam rem attollere, quo plus præstitisse videatur; obligarique æquius est, confessione promptæ rei, quo curiosius etiam circumspiciat, ne, quod per se exiguum est, malum majus curantis negligentia fiat.

Invide, quid tentas abrodere mordicus ungues?
Vel mea ne carpas scripta, vel ede Tua.

CAPUT I.

De Paralyseos quadam specie, quam Indigenæ Beriberii vocant.

AFfectus quidam admodum molestus, homines infestat, qui ab incolis Beriberii (quod Ovem sonat) vocatur. Credo, quia, quos malum istud invasit, nictando genibus, & elevando crura, tanquam oves ingrediantur. Estque species Paralyseos, seu potius Tremoris: Nam motum, sensumque manuum, ac pedum, immo vero aliquando totius corporis, depravat, & tremere facit. Causa hujus morbi præcipua est, crassus, & lentus humor pituitosus, qui nocturnis temporibus, præsertim pluvio cœlo, (pluviæ autem assiduæ cadunt ab initio Novemb. usque ad Maii initium,) nervos corripit, dum nimirum homines diurnis caloribus defatigati, noctu omne tegmen & lodices à se rejiciunt; unde facillime, jam in cerebro præcipue genitus, nervos iste humor phlegmaticus invadit. Nam noctes, in his locis, comparatione caloris diurni, frigidæ appellari possunt. In hoc casu artus prolongantur, non contrahuntur,

huntur, insinuante se inter juncturas phlegmate, ita ut nervi & ligamenta inde laxentur. Quamvis autem hoc malum plerumque per gradus, & pedetentim homines invadat, tamen aliquando valde subitum est, dum nimirum homines æstu defatigati, potum ex Palma Indica copiose & confestim ingerunt; non secus ac in patria, diebus Canicularibus aliquando vidimus fieri, cum quis cursu, aut aliquo alio vehementi motu, calefactus, potum cerevisiæ, aut lactis pressi, nimis avide haurit, ita ut inde sæpe summum vitæ discrimen, immo ipsam mortem incurrat. Porro signa hujus mali aspectu obvia sunt. Adest enim spontanea universi corporis lassitudo; motus & sensus, præcipue manuum & pedum, depravatur, hebescitque; atque in iis sentitur plerumque titillatio talis quædam, qualis in patria frigida, & hyemali tempestate, manuum, ac pedum, digitos corripit, nisi, quod hic tantus dolor non adsit. Tum etiam vox aliquando ita impeditur, ut æger vix articulate loqui possit: quod mihi ipsi accidit, dum hoc morbo laboranti vocis sonus, per integrum mensem tam exilis esset, ut me vel proxime assidentes vix intelligerent. Adsunt, præter hæc, aliquando multo plura signa, & Symptomata, quæ tamen omnia tenacem, & frigidum, humorem sapiunt: sed præcipua enarrasse sufficiat. Accingamus ad curationem itaque, quæ plerumque in longum trahitur; dum nempe humor iste lentus, & frigidus, ægre discutitur: per se tamen (ut plurimum,) lethalis non est: nisi musculos pectoris, & thoracis invaserit, &, hoc modo, spiritus, ac vocis, viam intercludat. Verum hoc imprimis curandum est, ne (si ullo modo fieri possit) te lecto affigas decumbendo: Sed vel ambulando, vel equitando, vel simili aliquo motu validiore, omni conatu te exerceas: currere quidem impossibile est. Frictiones quoque fortes, & dolorificæ, summe necessariæ sunt, quas commode hic servi Bengalenses, ac mulieres Malaycæ adhibent. Nam nostra gens tali exercitio non assuevit, ut nec balneis, quæ hic frequentia sunt. Fomenta, ac Insessiones conficiunt ex herba nobili *Lagondi* dicta, quæ folio quidem Persicariam refert, estque odoris suavis, & aromatici. Certe nobis non tantum usum Chamomeli, & Meliloti, præbet, sed discutiendi & resolvendi viribus, iis, meo quidem judicio, præstat; Pedes & manus præter ea inungendi sunt oleis Caryophyllorum, & Macis: sed mixtis ol. rosaceo: nam sola adhibita, nimis caustica sunt, & cutem facillime eroderent. Habemus præter hæc nobilem Naphthæ speciem, allatam ex Sumatra, Iavæ regno, è regione in conspectu sita. Quam *Minjac Tann nah* Indi vocant, oleum terræ significans, quod, non secus, ac nobis cognita Naphtha, quod oleum petræ vocamus, è terra erumpat; vel ex rupibus, in subjecta flumina præcipitetur. Hoc oleum à Barbaris in tanto pretio habetur, ut rex Achinensis, qui potentissimus istius insulæ est Tyrannus, sub capitali pœna istud evehi inde prohibeat: ita ut incolæ, nocte intempesta, si quæ nostra, aut Anglorum navis, eorum littoribus adpellat, ad nos istud furtim deferant. Hoc oleum, partibus affectis illitum, miraculi instar ægros consolatur. Odore est porro gravi: tamen non fastidioso.

Sed cum hic morbus sit chronicus, & longi temporis, nihil æque prodest, quam decocta ex radicibus Chinæ, Sarçæparillæ, ac Ligno Guajaco; quæ blando, & amico nostro corpori, calore, frigidos istos, & crassos humores, per sudores, & urinas, egregie discutiunt, & evacuant. Interpositis tamen subinde commodis per alvum evacuationibus, inter quas principem locum obtinet Extractum, quod hic conficimus. Ex aloë, & Gutta Cambodja dicta vulgo (corrupte apud nos gutta gamba:) cujus descriptionem inferius videbitis.

Sanguinem mittere nefas: non enim plethora, sed cacochymia, in vitio est: & quis sanguinem fontem caloris, & thesaurum vitæ, non esse intelligit.

Hujus affectus reliquiæ porro commode discutiuntur Theriaca, Mithridatio, &c. sudorem, & urinam moventibus, ac nervos roborantibus medicamentis. Reliquas hujus mali molestias opportuna exercitatio, & valida Naturæ vis sanabunt.

CAPVT II.

De Spasmo.

QVi apud nos in Hollandia rarus est Spasmus, in Indiis tam familiaris est affectus, ut merito inter Endemios, ac populares morbos, numeretur.

Tam repentinus, & subitus est aliquando ejus impetus, ut, dicto citius, homines, rigidi non secus ac statuæ, permaneant; dum vel in anteriorem, vel posteriorem corporis partem, musculi, involuntario motu, versus principium suum trahuntur: Crudele (me Hercules) malum! quod sanis partibus vitalibus, & naturalibus, cum summo cruciatu miseros mortales, intra brevissimum temporis spatium, è vivis ad mortem rapit: dum nihil, nec esculenti, nec poculenti per œsophagum in ventriculum deducere queunt. Sunt & alii particulares, crurum, ac surarum spasmi: Sed de his, quia leviores sunt, & per se transeunt, hinc non agimus.

Porro hoc malo affecti, truculente admodum astantes intuentur, præsertim, (quod sæpe fit) interveniente Spasmo Cynico, seu Convulsione canina, cum utravis maxilla aures versus trahitur. Ruber & viridis color ex oculis, & facie, oritur; dentibus strident, & murmur inconditum, vice vocis humanæ, edunt, tanquam ii, qui è cella subterranea loquuntur: ita ut imperitis vere dæmoniaci appareant.

Cura in hoc affectu à copiosa sanguinis missione inchoanda est. Tum frictiones, & ligaturæ validæ adhibendæ. Inunctiones quoque fiant oleis Macis, Caryophyllorum, permixtis oleo Anethi, aut Rosarum. Tum ol. Therebinthinæ, ac Spicæ Indicæ, quam Iava copiose fert. Cucurbitæ quoque vitreæ, & amplæ, cum multa flamma, sine scarificatione affigendæ cervici, lumbis, humeris, ac mammillis, ita enim, serosus iste, & biliosus humor, commode à nervis, & musculis revelletur.

Si remediis istis paroxysmus paulo mitior evaserit, & æger aliquo modo jam deglutire incipiat, Antidota adversus hanc pestem, in forma liquida, exhibenda sunt, quæ venenosam hanc, ut plurimum, materiam, impugnando, per sudores, & urinas celeriter ejiciant. Talia sunt Lapis Bezoar, rasura cornu Rhinocerotis, cum Theriaca, & Mithridat. mixta, &c. quæ in progressu videbitis. Tum vomitoria ex Infusione guttæ Cambodja, & Hepate Antimonii seu Croco Metallorum, deglutienda sunt: In hoc porro affectu nil procrastinandum; cum sit morbus acutissimus, qui, si quis alius, vehementer, cito, & cum periculo, movetur. Si autem malum invaluerit: & æger deglutire non valeat, per acerrimos clysteres alvus eluenda est. Quorum hoc sit exemplar.

℞. Herbæ Lagondi dictæ, Abutali Avicennæ, Bismalvæ, quæ omnia hic crescunt, ana M. j. sem. Anisi, Fœnicul. Cumini, Anethi. ana ʒ ij. Coq. in s. q. aq. Fluvii. Colatur, ℔. j. add. pulver. Colocynthid. hic crescentis, ʒ ß. Salis Ammoniaci, vel Salis nitri ʒ j, Electuarii fratris mei R. BONTII, cujus descriptionem mox dabo, ℥ j ß. ol. Anethi ℥ iij. Misce, F. Enema.

Dein æger à capite ad calcem inungatur oleis supradictis, & Naphta Sumatrensi seu *Miniac Tannah*. Balnea quoque ac fotus fiant ex Herba Lagondi, & foliis fruticis cujusdam *Dawllontas* incolis dicti, qui frutex in humanam altitudinem assurgit, folio ad marginem dissecto Balsaminæ, cujus odorem etiam proxime refert. Specifica quadam vi hæc folia crudelissimum hoc malum impugnant, & sunt anodyna, doloremque sedant, qui in hoc malo, ex contractione nervorum, violentissimus est: Lapis, & sal prunellæ per os sumptum, peculiare est remedium, ac materiam biliosam per urinas copiose excernit, &, si febris adsit, cor & arterias refrigerat benigne. Imprimis vero habenda est ratio, sævissimi symptomatis doloris nimirum, cui omissa tantisper causa principali, sæpe cogimur occurrere. Quod commode fiet Laudano Quercetani, Philonio sine Euphorbio, sed præcipue extracto Croci, quod infra describemus. Fortassis sciolus quispiam, negabit his remediis, propter vim stupefactivam, & narcoticam, nervisque inimicam, esse utendum. Speciosa hæc quidem prima fronte videntur; sed tamen vana sunt: nam præterquam, quod calidissima hujus climatis temperies hoc requi-

requirat, certissimum est, in tali necessitate, sine his ægrum evadere non posse. Adde quod nos tam rite Opium hic præparamus, ut vel infanti innoxie detur; & sane (ut verbo absolvam) si opiata nobis deessent, in morbis calidis, hic grassantibus, frustra remedia adhiberemus, quod, etsi imperitis durum, ex progerssu tamen, me nihil temere dixisse patebit. Circa victus rationem non admodum curiosi sumus; quia vehementia, celeritasque, mali, ac atrocitas, nobis longiorem deliberationem eripiunt; inclinante tamen morbo, gallinis, & hœdina, & vitulina, carne, utendum, cujus jusculis incoctum sit Cardamomum, & Thamarindi, quæ duo simplicia Iava copiose fert, ut medicamenti simul ac alimenti vicem suppleant.

CAPVT III.

De Alvi Profluviis, & primum, de Dysenteria vera.

QVoniam Profluviorum Alvi, hic (ut & apud nos) variæ sunt species, de singulis agemus, partesque affectas demonstrabimus, tum causas investigabimus, & symptomata denique observando, curam his annectemus. Et primum de Dysenteria vera loquemur, horribili isto, & consuetissimo his regionibus malo, quod plures homines necat, quam affectus quispiam alius præter naturam. Dysenteria igitur vera, est Exulceratio Intestinorum cum assidua dejectione, mucosa primum, cruenta dein, & ultimo purulenta, cum ramentis, ac ipsorum intestinorum substantia, cum dolore intolerabili, torminibusque ventris; Hoc vitium partim contrahitur ex aëre calido, & humido; Falluntur enim, (ut hoc obiter quoque dicam) qui, propter Lineæ Æquinoctialis proximitatem, aëris temperiem, siccam, & calidam, esse putant. Cujus rei invictissimum, inter alia, argumentum est, quod chalybs, ferrum, æs quoque, ac ex his confecta instrumenta, rubiginem citius, & æruginem, contrahant, etiam siccissima anni tempestate, cum nullæ pluviæ cadunt, quam in patria, Autumnali tempore pluviosissimo. Præterea fructus maximum huic malo fomentum præbent, quibus si quis cum summa cautione non vescatur, & cum Oryza, vel pane & pauco salis, vix unquam hoc malum effugiet, non secus quam in Gallia, & Hispania, qui uvas avidius sine pane vorant, statim Diarrhœam, vel Dysenteriam incurrunt. Tales sunt fructus: Ficus nempe Indicæ, quas *Bananas*, & *Pisang* incolæ vocant; *Garcias ab Orta*, & *Prosper Alpinus*, Musam appellant. Duriones deinde, *Iacas, Ananas*; Adde his Cucumeres & Melones aquaticos, &c. Quorum descriptionem apud eundem *Garciam*, & *Ioannem à Linschoten*, videte. Hi fructus, præterquam quod horarii sint, etiam humiditate sua, & calore, temperamento nostro infesti sunt, Melones, & Cucumeres, excipio, qui præter frigus, de humiditate non parum participant. Præcipua vero hujus mali causa est, potus vini adusti, quod *Arac* vocatur, & quod Chinenses ex Oryza, admixtis Holothuriis, in mari fluctuantibus, conficiunt, quæ nos Belgice **Quabben** & **Quallen** solemus vocare. Hæc Holothuria tam acris sunt caloris, ut attactu cutem exulcerent, & vesicas inducant. Vtinam nostri navales socii hoc potus genus non tam avide, biberent! non tot funeribus extuberaret hic humus: Quantum ad curam, commune remedium est infusio Rhabarbari in decocto Thamarindorum, ad minuendum (ut aiunt) & temperandum, acrem hunc succum: notandum est, hoc remedium sæpe non prodesse: sed aliquando ægros in certam perniciem conjicere: dum nimirum bilis acerrima turget, & orgasmo fertur; ac metus est, ne ex levissimo laxativo, irritetur, & majore cum impetu, ad partem affectam feratur, cum incredibili ægri cruciatu, & certa sæpe pernicie. Adde summam plerumque, in hoc casu, virium imbecillitatem, quæ restaurativi potius aliquid, quam purgativi requirit. Itaque caute Medico circumspiciendum est, quid agat. Ego, quod experientia longa verum esse didici, ad ægrorum salutem libere in medium profero. Potus quotidianus itaque sit decoctum Oryzæ, quod *Caudgie* Indi vocant; cum Endivia, & Cichoreo, quod, ex semine allato ex patria, in hortis luxuriat. His addatur Lingua Cervina, seu Phyllitis, quæ circa fluenta copiose crescit, & astrictoria sua vi, Hepar, & Intestina, roborat, tum acrimoniam istius furentis humoris infringit.

Si vero propter sævitiam symptomatum, doloris præsertim acerbissimi, temporis angustia, tam longam in cura moram non patiatur, statim ad Extractum Croci deve-

niendum eſt, quo remedio (auſim dicere) nullum humana cura exquiſitius excogitare potuit: putoque veriſſimum hujus morbi, ſæpe etiam venenati, Antidoton eſſe. Speciatim porro omnia remedia ad hunc affectum referre mei inſtituti non eſt. Et ego tantum ea requiro, quæ non primis modo qualitatibus, ſed proprietate etiam ſubſtantiæ, huic morbo ſæviſſimo adverſentur, &, in hoc ſolo, maxime naſcuntur. Fructus etiam illi, quos *Mangas* vocamus, qui conditi, propter aſtringentiam, & aciditatem, ſumme utiles ſunt. Immaturi quoque coquuntur cum ovis, ut apud nos uvæ criſpæ; neque facile quis, etiamſi exquiſitiſſimi guſtus, ſaporis differentiam cognoſcit. Conficitur etiam ex iiſdem fructibus conditum ſeu miva, non ſecus ac caro cotoniata in patria ex Cydoniis malis, cujus vicem ſupplet; neſcio an & ſuperet. Ad ulteriorem porro viſcerum corroborationem egregie confert Syrupus è Granatorum ſucco, recens ex arbore decerptorum; tum flores ipſorum conditi, excellenti in hoc malo remedio ſunt.

CAPVT IV.

De Fluxu Alvi Hepatico.

FLuxus Alvi Hepaticus, etiamſi non minus, quam Dyſenteria, periculoſus, non tamen tam ſævis ſymptomatis concomitatus eſt. Adeſt enim multo minor, ac ſæpe nulla inteſtinorum excoriatio: nam in hoc caſu plerumque purus ſanguis dejicitur, vel propter debilitatam jecoris vim retentricem, vel propter acrimoniam ſanguinis, oſcula venarum reſerantis per anaſtomoſin, vel denique cruor propter copiam regurgitat in venas meſaraïcas, & inde in inteſtina, & ſic per alvum rejicitur, & hic quidem omnium fluxuum Hepaticorum minus periculoſus eſt, & ſæpe plus terroris, quam damni, infert. Si itaque acrimonia ſanguinis in cauſa eſt, frigidioribus decoctis utendum eſt, è ſeminibus Cucumerum, Cucurbitarum, Citrulli, Peponum, ac Melonum aquaticorum, quorum omnium ſumma eſt quantitas. Ex iiſdem conficiuntur quoque Emulſiones, Eclegmata, & Pulveres, ad idem malum perutiles. Tum ad peccantis humoris revulſionem, cucurbitæ cum ſcarificatione lumbis, & natibus, admovendæ, tum diureticis ſupra nominatis cum ſaccharo cibi condiendi. Sin autem quantitate nimia ſanguis luxuriet, ſine mora vena media pertundenda eſt, habita ſemper recta ratione virium, quia in his regionibus propter aëris ambientis calorem, & evaporationem ſpirituum aſſiduam, homines, præſertim ægri, fiunt debiliſſimi. Hinc (ut obiter hoc dicam) non facile, niſi in ſumma neceſſitate, ad venæ ſectionem deſcendo, quod corpora noſtra mollia, & à calore ſupradicto effœminata, iſtam evacuationem non facile tolerant: Secus eſt in compactis corporibus Iavanorum ac Luſitanorum, quæ calori aſſueta, venæ ſectionem largam admittunt. Expertus, credite, loquor. Sed ſemper, in anguſtiis, ceu ad ſacram anchoram, confugiendum ad nobile iſtud Extractum Croci, jam aliquoties commemoratum. Cujus deſcriptionem hic ſubjicio.

℞. Opii electiſſimi (quod *Miſri* vocant, & antiquorum eſt Thebaicum, nam *Miſri* eſt Ægyptus,) Sanguinis draconis, gummi Benjuini, Croci Orientalis, ex Perſia, ana partes æquas, Ambræ Iaponicæ, ſeu nigræ, partem tertiam; conjice in vas vitreum oblongi, & anguſti, colli; adde aceti fortiſſimi ex vino, ut materiam ſeu maſſam in fundo ſuperemineat, tres, aut quatuor, digitos. Vitrum bene clauſum exponatur radiis Solaribus; qui nobis propter fervorem, ſunt inſtar ignis chymici; colata hæc omnia & expreſſa fortiter, eodem Sole inſpiſſentur in conſiſtentiam Extracti.

Hujus doſis eſt à granis ſex, ad novem; in formam catapotii coactum; vel, in cochleari, vino, vel convenienti aliquo alio liquore diſſolutum, detur præcipuo circa noctem, quo tempore obſervavi, omnia inteſtinorum mala exaſperari.

De Lienteria, ſeu lævitate inteſtinorum, quæ plerumque Dyſenteriam diuturniorem ſequitur, & etiam de Diarrhœa, volens taceo, quia notiſſima hæc ſunt in patria, & quorum cura ſæpe ſuperioribus annexa eſt, & tantum ſæpe, in corroboratione ventriculi, & inteſtinorum, conſiſtit. Sed de reliquis Alvi Fluoribus dicamus.

C A-

CAPUT V.

De Tenesmo.

TEnesmus, propter summam molestiam, quam secum conjunctam habet, magis metuitur, quam Dysenteria ipsa; & certe, si eam præcedit, ut plurimum lethalis esse solet, quia omnes morbi, qui successione augescunt, primogeniis sunt magis calamitosi: Sin autem Dysenteriam sequatur, facilior ejus est curatio, quia tantum reliquiæ ipsius sunt, ab acri humore partem affectam exulcerante. Est autem Tenesmus exulceratio intestini recti, cum crudeli & assiduo dejiciendi conatu, ubi pauca, & mucosa, permixta sanguinis aliquot guttis, extremum pus excernitur: unde nostrates perapposito vocabulo hunc affectum **den Drupp-loop** vocant, quod stillatim, & guttatim humor peccans dejiciatur; Mulieres gravidæ hoc affectu correptæ, (ut fere semper) abortiunt, vel ante tempus fœtum excludunt. Uterus enim inter anum, & vesicam, situs, ex assiduo, & forti isto conatu, embryonem ante tempus ejicere cogitur. Ex eadem etiam causa, procidentiam ani infert, ac Hæmorrhoidas, &, si diutius perseveret, (quod sæpe vidi) Hydropem; & hinc Extabescentiam, & post sæva tormenta Mortem. Quoniam autem hic affectus tantum occupat intestinum rectum, & anum, cura ejus præcipue consistit in clysteribus, fomentis, & insessionibus, quæ parantur ex herbis partim emollientibus, partim detergentibus. Talia sunt fol. suprad. *Dawl Lontas* ac *Lagondi*, Bismalvæ, & *Abutali*. Add. sem. Cumini, Anisi, Fœniculi, &c.

Cum his, & similibus ulcus jam ex parte mundatum fuerit, & dolor sedatior, astringentibus decoctis pro fotu utemur, & hoc eo magis, si ani procidentia simul adsit. Ejusmodi sunt, Lingua Cervina, seu Phyllitis, folia Thamarindorum, tum fructus quoque, & folia *Billinbing* suprad. Qui magnitudinem & formam referunt primo adolescentium Cucumerum, quos Agureas Lusitani, ac Itali vocant, quibus fructibus puto Naturam nihil acidius è terra produxisse: Nam, si cui dentes aliis cibis acescunt, his comesis omnis aciditas evanescit. Ferme ea ratione, qua major dolor minorem obscurat. Has herbas præcipue in scenam produxi, ut sciant curiosi Medicinæ indagatores, ubi supra commemorati morbi, & mala ita frequentia sint, ibi D. O. M. per Naturam contraria his remedia larga manu, ex terra, produxisse. Cæterum remedia, in patria cognita, leviuscule volens transeo, quia potissimum iis Medicinæ amatoribus prodesse studeo, qui mecum, aut post me in longinquis hisce regionibus praxin medicam exercituri sunt. Et utinam hactenus per morbum, quo circiter quatuor menses decubui, tum per undique nos cingentes Iavanos, nobis, ut in principio mei in has terras adventus, licuisset in amœnissimas Iavæ sylvas exspatiari: & herbas, nobilissimas, & plurimas, exactius nosse: Dabo tamen alio volumine, nomina multa, arborum, fruticum, & herbarum, hic passim nascentium. Tum avium, & piscium, quorum semper curiosus fui, quique in his regionibus capiuntur, naturam, & indolem vobis explicabo, & quid exotici, & alieni in iis, & in quibus cum nostratibus conveniant, docebo. Interim hoc Caput finiendum est aurea C. Celsi sententia, quæ talis est l. IV. c. XVI. *Cum in omni fluore ventris, tum in hoc præcipue* (de Tenesmo loquitur) *necessarium est, non quoties libet, desidere, sed quoties necesse est, ut hæc ipsa mora in consuetudinem ferendi oneris intestina deducat.*

CAPUT VI.

De Cholera.

PRæter jam dicta Alvi Profluvia, etiam Cholera familiariter ægros infestat; cujus causam, signa, & symptomata, curam denique, hoc capite absolvere est animus. Fit itaque Cholera, cum materia biliosa, & retorrida ventriculum, & intestina, infestans, per gulam simul, & per anum, continuo ferme, cumque magna copia, rejicitur: Morbus est acutissimus, ideoque præsenti eget remedio. Causa præcipua hujus mali, præter aëris calidam ac humidam temperaturam, est nimia fructus edendi licentia;

entia; qui quod plerumque ſint horarii & putredini obnoxii, tum humiditate ſua ſuperflua ventriculo infeſti & inſueti etiam, bilem æruginoſam hanc gignunt. Hæc excretio, & non ſine cauſa, alicui videretur ſalubris, quod talia purgentur, qualia oportet: tamen quia cum tanta quantitate ſimul effunduntur ſpiritus vitales, & naturales, debilitato quoque per fœdos halitus corde, caloris omnis, ac vitæ fonte, ut plurimum commoriuntur ægri, idque celerrime, utpote qui intra viginti quatuor horas, vel etiam pauciores, expirent, ut accidit inter plurimos *Cornelio van Royen*, ægrorum in Noſocomio Oeconomo, qui, hora ſexta veſpertina, adhuc valens, ſubito Cholera corripitur, & ante duodecimam noctis horam vomendo ſimul, per alvum dejiciendo, cum diris cruciatibus, convulſionibus, miſerrime expiravit; vincente morbi violentia, ac celeritate omne remediorum genus: Si tamen, ultra prædictum ſpatium, pernicies iſta protrahatur, magna de cura ſpes eſt, pulſus admodum debilis eſt, reſpiratio moleſta, membra externe frigent. Calor vehemens, & ſitis, interne urgent; vigiliæ adſunt perpetuæ. Iactatio corporis inquietiſſima, quæ ſi comitetur frigidus & fœtidus ſudor, mortem in propinquo eſſe, certiſſimum eſt. Danda in hoc affectu primum opera, ut acerrimus iſte humor, qui tanto furore, ac orgaſmo, fertur, mitigetur. Quod fieri poterit maxime per aſtringentia medicamenta, ventriculum, & inteſtina, corroborantia, & ſimul modico frigore furorem materiæ morbificæ refrenantia. In his præſtantiſſimus eſt Syrupus ex *Billinbing*, ſuprad. Tum fructus ejus ſaccharo conditi, adjecto croco. Syrupus præterea è ſucco Limonum recentium. In Iava naſcitur inſuper ad hunc affectum Pſeudomyrobalanus, qui forma Bellericos refert, magnaque copia à Nigris in urbem venalis adfertur, & ſola aſtrictoria vi præſtat, cum cæteræ Myrobalanorum ſpecies etiam laxativi aliquid habeant; hinc conditus hic fructus, utiliſſimus, ad Choleram non ſolum, ſed ad cæteros omnes alvi fluores nimios. Cum cornu cervi uſto, lapide Bezoar, raſura cornu Rhinocerotis, vel Margaritis præparatis.

Sed his non adferentibus juvamen, confeſtim ad Extractum Croci deveniendum eſt, tum, ut vigiliæ arceantur, & ſomnus concilietur, qui propter ſummam virium dejectionem neceſſarius eſt, tum ut, tantiſper mitigato atroci iſto humore, Natura fortior denuo ad vincendum hoſtem inſurgat: Cholerici (ut fere ſemper) convulſi moriuntur.

CAPVT VII.

De Affectibus Hepatis Viſceris nobilis: & primum de ejus Obſtructione, & Inflammatione.

NVllum viſcus, præter inteſtina, frequentius in his regionibus infeſtatur, quam jecur; quod, prætermiſſa, jam toties dicta, victus ratione mala, à potu iſtius maledicti *Arac*, non tantum in temperamento immutatur, ſed etiam in ſubſtantia ſua corrumpitur: Dum enim ejus hauſtu ebrioſi iſti excalefacti, ingentem aquæ copiam in ventriculum ingerunt, ut conceptum æſtum reſtinguant, dein humi, tanquam pecudes, procumbunt, & in navibus, ſerori, qui poſt ſecundam aut tertiam noctis horam, copioſe cadit, exponunt: inde venenatos vapores è terra erumpentes, intra corpus recipiunt, & ſic obſtructionem hepatis facillime incurrunt, cui adeſt tenſiva, in hypochondrio dextro, gravitas, dolorque obtuſus, & quaſi pondere premens. Difficilis quoque adeſt ſpiratio, propter gravitatem viſceris, diaphragma deorſum trahentis, cui, mediante ligamento ſuſpenſorio, annectitur: & hæc infarctio ſi perſeveret, humor, hepar obſtruens, dum non ventilatur facillime, putreſcit. Vnde febris etiam oritur, & ipſius hepatis inflammatio, cum dolore acuto, & pungente, febriſque augeſcens, in ardentem tranſit, cum ſiti intolerabili, faciei rubedine, & difficili, ob prædictas in obſtructione cauſas, reſpiratione: Hi duo affectus cum, quaſi invicem, concatenati ſint, & unus ex altero ferme naſcatur, curam amborum hoc capite conjungam, incipiendo, (ut par eſt) ab obſtructione. Itaque in hac primum obſervandum eſt, ne nimium calidis medicamentis in principio utamur, ne minutæ iſtæ hepatis venæ, & capillares, ab exſiccante calore magis obſtruantur, & ne hoc modo, (quod in proverbio eſt,) oleum camino addamus. Ergo temperate calidis, & per conſequens leniter deobſtruentibus, & materiam peccantem

cantem incidentibus opus est, quæ familiaritatem quandam cum nostra natura habeant. Talia sunt, quæ à practicis Anodyna vocantur. Nimirum semina Anisi, Fœniculi, Cumini, quæ nobis hic suppetunt. Tum radices graminis cujusdam aromatici, & Caryophyllatæ odorem æmulantis. Adde his, (quod in principio dici oportuit,) Calamum aromaticum verum, quem Pastum Camelorum vocat ab Orta, abunde hic crescentem, quo etiam incolæ cibos, præsertim pisces, non insuaviter condiunt. Cæterum reliqua addantur, quæ blando calore diuretica sunt, ut viscus hoc nobile ab infarctu liberent. Præparata jam morbi materia, eam medicamento, non semel nec simul, sed iterato, studebimus educere. Ejusmodi sunt; Thamarindi, Cassiæ fistulæ pulpa, adjecto pulvere Therebintinæ coct. sec. artem; mirum enim quam blande hæc simul per alvum, & vesicam morbificum succum ejiciant: si paulo fortius desideres, adde ʒj Rhabarbari, misceatur cum supradictis in formam boli. Inflammationem porro in procinctu esse cum compereris, ex febris augmento, & dolore vehementiori, & magis pungente, statim venam secato copiose, pro viribus ægri. Cibis, Syrupis, & Conservis refrigerantibus, jam aliquoties commemoratis utere, quæ, ne actum videar agere, ego lubens omitto. Conficitur conditum ex fructibus, quos poma Amoris vocamus; Italis *Bella Dona*, & Lusitanis *Poma d'Oro*, appellantur. Certe species Mandragoræ est. Chinenses inter acetaria in hortis colunt, & tostam sub cineribus cum aceto & pipere edunt. Hæc Planta, etiamsi frigida est tertio gradu, tamen, in climate hoc calido, & bile acerrima dominante, maximum Hepati, & reliquis visceribus vicinis, per consensum laborantibus, præstat refrigerium. Condiuntur quoque muria, & aceto, addito pipere, & aromatibus. Quod genus conditur æ communi nomine *Achar Indi* vocant. Denique Hypochondria; præsertim dextrum inungendum est, unguento nobili, quod Indæ mulieres conficiunt, cujus ingredientia præcipua sunt, Radix Curcumæ, (quam *Borborii* incolæ vocant,) & unde universa compositio hæc etiam nomen sortita est. Santali omnibus speciebus, addita Caphura: & oleo recenti ex Cocco express. vel si mavis, rosaceo; quod nobis ex Persia suppetit: Hæc omnia in marmore subiguntur in unguenti consistentiam. Hoc oleo, fœminæ simul, & viri, totum corpus inungunt adversus æstus: Et quia colore propter Curcumam est flavo, homines quasi croco tincti spectantur, odore tamen est admodum grato, & cerebro utili: (Curcumæ meminit ab *Orta*, l. 2. cap. 39. Et quamvis eam ibi describat: tamen fatetur, id se ex auditu facere, ego millies vidi, & à terra evulsi. Descripsit autem sub nomine croci Indici 3. Folio est Pseudoridos, seu Gladioli.) Præterea, ad idem, Oleum conficimus, ex floribus cujusdam arboris, non nimis altæ, ferentis folia, Persicæ arboris similia. Flores sunt viroris dilutioris, quem Belgæ Zee-groen vocant, & primo intuitu, potius fasciculum foliorum putes esse: sed pediculi intus in calice, quales in rosis sunt, flores esse arguunt. Arboris simul, & florum nomen *Sampaga* incolis est, & apud eos in summo sunt honore: Nam Indi, si quæ gens alia inter Mahumetanos, odoris grati sunt avidissimi, hinc nullas ferme in plateis mulieres conspicias, quæ non capillos intertextos habeant, his & similibus floribus, ut gratiores se maritis, aut amantibus suis, se reddant: sed in viam redeamus. Si (quod sæpe fieri solet) dolor in Hepate, & ligamentis sit intolerabilis, causa tantisper omissa, huic symptomati occurremus. Quod fiet per Extractum Aureum Croci, quo vel solo (ausim affirmare) ægros plurimos curavi, natura, per quietem, ad se redeunte, & virus per alvum, urinas, & sudores, ejiciente.

CAPVT VIII.

De Apostemate Hepatis, & ejus cura unica.

QVod si hepatis inflammatio non bene sanetur, vel pertinacius curæ resistat, consequitur admodum miserabilis affectus, Hepatis nim Apostema; quo, si parenchyma, seu substantia ipsa jecoris occupetur, jam incurabile est malum; Ideoque de eo supersedeo dicere. Sed si pus hæreat, inter membranam cingentem hoc viscus, & ipsius carnem, (quod persæpe fit,) unica salutis spes est in Apostematis apertione; quæ hoc modo fieri debet. Primum, in regione hepatis applicetur cauterium potentiale, ita, ut eschara tantum penetret abdominis musculos, nec inficiatur perito-

peritonæum; Deinde, parvo foramine per ſcalpellum in ipſo ſecto, per id immittatur inſtrumentum argenteum concavum, quali utuntur in ſectionibus calculi lithotomi; dein ſatis late vulnus dilatandum: Et tum ſtatim in conſpectum ſe dabit membrana Iecur ambiens, vehementer tumeſcens ab amurca intus latente. Ea pertuſa, ſanioſus humor, carnium loturæ ſimilis, effluet, qui quo minus fœtet, eo major de cura ſpes eſt. Poſt hæc vulnus detergendum, modice ſiccantibus & mundantibus. Fol. n. roſarum. Cortic. granatorum, add. mell. roſac. &c. Dein ſarcoticis, & epuloticis, à perito Chirurgo vulnus ad cicatricem perducendum. Interea ægro omnino à pharmacis & catharticis abſtinendum, & tantum roborantibus utendum, ut Conſerva roſar. cum Pulvere Santali rubri. cui miſceatur cornu cervi uſti raſura, cornu Rhinocerotis, qui hic plurimus in ſylvis eſt, Margaritæ, & corallum rubrum præparatum. Adhæc Syrup. condita, & mivæ è *Billinbing*, *Mangas*, Granatis, è ſucco Limonum, quæ omnia refrigerantia ſimul & hepar roborantia, ægro ſolamen adferunt. Porro debili (ut fere ſemper) exiſtente ægro, lapidi Bezoar non eſt parcendum.

CAPUT IX.

De Hydrope, familiariſſimo in Indiis Morbo.

HÆc pauciſſima de Hepatis apoſtemate: quia cura non verbis, ſed agili Chirurgi experti manu, & prudentis Medici ingenio peragenda eſt. Iam ad Hydropem, frequentiſſimum in his locis malum, deveniendum eſt.

Hydrops, ut omnes docti conſentiunt, oritur ex frigida hepatis intemperie, quæ ſæpe à diuturna obſtructione originem ducit. Hæc vero obſtructio naſcitur ex cibis mali ſucci & fructibus ſupra deſcriptis: hinc fit, ut ſanguificatio vitietur. Iecur enim, dum chylum, ex venis meſaraicis attractum, in ſanguinem convertere nequit, ejus loco ſeroſum illum & aquoſum humorem gignit; intumeſcitque (ut & in Patria) vel univerſum corpus, vel abdomen, idque vel à flatibus vel humore ſeroſo. Unde illæ tres tantopere decantatæ Hydropis ſpecies, Anaſarca, Aſcites, & Tympanites, (proh dolor) nimis frequentes ſunt in Indiis. Pars tamen principaliter affecta, eſt nobile viſcus hepar. Tuſſis propterea ſicca comitatur & reſpirandi difficultas, quia jecur inſita ſua, & jam per morbum adaucta gravitate, deorſum ſeptum tranſverſum trahens, thoraci & pulmonibus hanc moleſtiam infert. Adeſt febris plerumque lenta, urinæ ob cruditatem, & functionum naturalium debilitatem, tenues & albæ. Sitis propter ſeroſi humoris ſalſedinem adeſt indefeſſa. Præterea univerſi corporis ſpontanea laſſitudo. Hæc ſunt aquæ intercutis præcipua ſigna, ſi quæ ſint leviora, ea prudens prætereo, quia mihi non eſt animus formare Medicum: ſed jam formatum docere, quid hic in praxi opus ſit. Antequam hujus morbi curam aggrediamur, ſciendum eſt in genere, Hydropem in his locis facilius ſanari, quam ſub noſtro climate. Itaque cautus medicus non temere judicium ſuum præcipitet, nec primo aſpectu lethale dicat, quod paulo poſt cum ingenti ſua irriſione, à mulierculis, vel potius ipſa natura, obſervata tantummodo convenienti victus ratione, ſanatur. Præcipua vero cura conſiſtit in præparatione primum, dein eductione humoris peccantis; tum reliquiarum diſcuſſione, denique in correctione intemperiei in hepate conceptæ. Diæta quoque ſit boni ſucci, ut ſunt Gallinæ (quod avium genus hic frequentiſſimum) eæque ſint elixæ potius, quam aſſæ: ſed inter cæteras iſtud genus eligendum eſt, quod carne ſit nigra; nam has habere vim medicamenti diuretici longo uſu ab incolis compertum eſt; Harum juſculis incoquantur ſemen Anethi, Fœniculi, radices Cichorei, Majorana, Baſilicum, quibus omnibus abundamus. Eodem modo præparatæ etiam carnes caprinæ medicamenti ſimul ac alimenti vim præſtabunt; ſed nihil æque confert, quam quotidianus uſus decoct. radicum Chinæ, Sarçæparillæ; adjectis Curcumæ radicibus, Succiſa & Scabioſa, quarum herbarum vires mulieres Malaicæ obſtetrices, uſque ad irriſionem extollunt. Sic quoque prodeſt decoct. Guaiac. cum corticibus ejus.

Humorem hoc modo præparatum educere per alvum ſtudebimus vehementioribus catharticis, ne ſi imbecillibus utamur, ſuccum peccantem moveamus potius, quam promoveamus. Inter quæ præſtat Extract. gutt. Cambodja, quod paratur hoc modo à me.

℞. Aloës

℞. Aloës Socoterinæ,
Guttæ Cambodja,
Gummi ammoniaci, ana partes æquales.
Aceto vini acerrimo dissolvantur ; pone in vase vitreo ad Solem, fortiterque colatum exponatur rursus, donec contraxerit consistentiam, massæ pilularum.
Dosis ejus à ʒ ß. ad ʒj.

Crescit quoque in summa copia, Cucumer asininus, unde Elaterii succum non semel confecimus, cujus ℈j. ad ʒ ß cum magno successu ægris sæpe exhibuimus. Dantur enim commode Extract. Esulæ, grana x. vel xv. in convenienti aliquo liquore. Et quia sæpius incidimus in mentionem Guttæ Cambodja, & Esulæ istius Iavanæ, utriusque descriptionem à me accipite. Nascitur in sylvis Tithymali quædam species, in tantam altitudinem, ut acumina magnarum arborum, quas instar hederæ amplectitur, æquet, imo superet: crassities ejus est brachii facile humani. Hujus caule vulnerato, lacteus humor effluit ubertim, qui collectus, & in extracti consistentiam redactus, ad usum servatur. Planta ista, quæ Guttam Cambodja fert, seu lacrymam istam flavam, quam in patria habetis, supradictæ adsimilis est: nisi quod non tam alte excrescat: ita ut ferme solo colore succi hi inter se differant. Crescit hæc planta, ut & Aloë, in maxima copia in Cambodja regione Chinæ vicina, unde etiam nomen sortita est. De Paracentesi, aut de umbilici perforatione, nihil addo, non quod non frequenter exerceatur, sed quod hæc Chirurgo & Medico experto cognita esse debet. Adde quod mihi propositum est, tantum de ea cura agere, quæ his regionibus maxime familiaris; magis enim mihi curæ est bonum practicum agere, quam in scholis de omnibus morbis, eorumque curis otiose disputantem, & medicum in charta superbæ agentem. Hoc ausim affirmare, (absit verbo invidia,) si hanc methodum Medici & Chirurgi sequantur, non longe à scopo aberrabunt. Evacuato maxima ex parte hoc seroso humore, ne recidivam patiantur ægri (quod alias sæpe fit, & à recidivis in Indiis ferme ad sanitatem nunquam est reditus,) reliquiæ hujus mali discutiendæ sunt, & hepar, quantum fieri potest, ad pristinam temperiem reducendum est. Ad quod, præter solita antidota sudorifica Theriacam, Mithridat. &c.) Decoctum levius Sarsæ, radicis Chinæ: & Guajaci per aliquot dies continuandum est, quod tum in hoc, tum in aliis chronicis morbis longe præstantissimum, indubitatum est remedium.

CAPVT X.

De Ictero in Indiis.

Morbus regius, seu Icterus, inter quotidianos in India morbos merito numeratur. Hic quoque vel morbos alios comitatur, vel eosdem sequitur. Exempli gratia Inflammationem, Scirrhum, Apostema denique hepatis, & quia tum, ut plurimum symptomaticus, & ex violentia morbi ortus est, ut fere quoque semper lethalis est. Præterea, quia ejus cura cum primariis affectibus conjuncta est, de eo supersedebimus dicere; verum, est & altera Icteri species, ubi folliculus fellis obstructus, excrementum suum ad alvum non transmittit, unde etiam in stercore color albus apparet, urina vero croceo plane colore, lintea tingit; Nam bilis, versus jecur regurgitans, cum sanguine dein per venas, & arterias in universum corpus distribuitur, cutemque tingit colore luteo, ut & in oculis manifesto appareat. De hoc affectu nobis est sermo. Sæpe ita momentaneus est, ut intra paucissimos dies oriatur, & occidat, quod cis paucos menses accidit doctissimis, & reverendis viris *D. Iusto Heurnio*, ac *D. Abrahamo de Roy*, quibus amicissime simul & familiariter utor, qui aliquoties exhibito pharmaeo sudatorio, & cordialibus, intra breve temporis spatium curati sunt. Qui autem diuturnior est Icterus, majorem in cura diligentiam requirit, quod in eo longe validior sit obstructio: adde quod sæpe delirium, & phrenitidem infert, bile flava per metastasim ad mentis arcem elevata. Hic neglectus certissimum hydropem infert. In eo igitur iisdem medicamentis utendum, quæ superius in obstructione Iecoris adduximus, Aviculæ quoque Chlorides dictæ, propria & occulta qualitate adversus hoc symptoma valere incolæ produnt. Excellit decoctum Chinæ & Salsæ, quo

copiose sudores eliciuntur. Tum porro ad evacuationem eundum. ℞. Folior. Senæ ℥j. infus. in decoct. Thamarindorum cum Rhabarbar. ʒj ß. Sed si propter fortem obstructionem paulo valentiori pharmaco sit opus, Electuario subsequenti utatur æger, quod è fratre meo *P. M. Reynero Bontio*, dum viveret, *Principis Auraici Mauritii Archiatro, & Medicinæ Professore in Academia Leydensi*, accepi.

℞. Ligni Guajacini ℔ ij.
Sarçæparillæ ℥ viij.
Cortic. ligni Guajac. ℥ iij. post macerationem in s. q. aq. fluvii per 24 horas, coquant. q. s. Hujus colaturæ ferventissimæ adde,
Folior. Senæ mundator. ℔ j.
Polypodii ℔ ß.
Sem. Anisi. Fœniculi, ana ℥ iij.
Hellebori nigri ℥ vj.
Myrobalanorum omnium,
Thamarindorum, ana ℔ ij.
Bulliant q. s. in supradicto decocto. Colaturæ rursus adde,
Pulpæ Cassiæ Fistulæ ℥ xij.
Pulveris Senæ,
Pulveris Rhabarbari, ana ℥ x.
Pulveris Cortic. ligni Guajacini ℥ iv.
Scammonea elect. pro quaque electuarii ℔ j. ad ℥ j.
Sacchari albissimi, q. s.
F. Electuarium molle. Cujus dosis est à ʒ iiij, ad ℥ j.

Pleraque ingredientia hoc Electuarium hic inveniri scitote: Nam Polypodium, crassius longe, & succulentius, in Mangiferis arboribus, non secus ac in Quercubus in patria, crescit. Si porro Helleborus niger desit, ejus loco utimur Hellebori albi specie, quam *Potsiock* Chinenses, & Iavani vocant, estque in summo pretio. Thamarindi quoque & Cassia hic in sylvis passim crescunt. Loco Scammoneæ, quæ tamen, ut & reliquæ Convolvulorum species, hic abunde nascitur, uti commode possumus Gutta Cambodja, prius per aliquot dies in aceto macerata, vel spiritu vini. Nam hoc modo vomitoriam, & infestam suam ventriculo qualitatem, plane deponit, & blandius, quam Scammonea, alvum ducit. Pro potu utatur æger secundo Decocto Chinæ, cum radicibus Curcumæ, quas Lusitani *Saffram de tierra* nominant, ac si Crocum subterrestrem dicas. Pulvis ejus melle exceptus, & in Electuarii formam redactus à ʒ ß. ad ʒ j. tanquam specificum huic morbo remedium exhibetur, & tum per sudores, tum per urinas, egregie humorem, qui in vitio est, educit. Flatus, qui in hoc morbo assidui sunt, seminibus Carminativis, & ol. Anisi, discutiuntur. Crescunt enim omnia hæc, & à Iavanis, & Chinensibus, in similes usus reservantur.

CAPUT XI.

De Atrophia, seu Extabescentia quadam, Indicis regionibus familiari, ob obstructione viscerum, præsertim Mesenterii, orta.

SÆpe sine manifesta causa ægri extabescunt, ac emaciantur, febri nulla vel saltem lentissima se huic malo jungente, sine magno sensu doloris; gravitas tantum quædam sentitur circa umbilicum, & Hypochondria. Hoc malum, præter obstructionem viscerum, sæpe causam latentem habet in venis mesaraicis, vel in ipsa Mesenterii substantia, quæ sæpe insignem abscessum patitur: quod in dissectis cadaveribus non semel observavi; Immo repperi aliquando totum Mesenteriam absumptum; & tamen intestina cohærebant, ac potius inter se confundebantur nullo ordine, tenuibus pelliculis, seu membranulis adnatis. Ita miseri mortales ad extremam maciem perducti, ut jam magis Sceleta, quam corpora carne vestita, dici possint, absumpto calore nativo, vita excedunt. Notabile in hoc malo est, plerumque adesse βούλιμον, & appetentiam caninam: cui se Lienteria, seu lævitas intestinorum conjungit; unde cibi nihil, aut

aut parum immutati, & incocti, per alvum ejiciuntur. Taliter affecti, quamvis plerumque commoriantur, tamen, ne omnino desperare videamur, aliquid tentandum est potius, quam nihil. Si forte natura benignior, adjuta autem blandis medicamentis exterius, vires resumens, ex desperato sanabile faciat malum; temperate itaque calidis, & anodynis, moderateque, citra insignem calorem, deobstruentibus, utemur. Talia sunt decoct. & condita, ex seminibus Anisi, Fœniculi, Carui, & reliquis carminativis supra relatis. Præterea crescit quoddam gramen, cujus nomen, & descriptionem videre est apud *Prosperum Alpinum, libro de plantis Ægypti, capite* XL. quod merito gramen Crucis vocatur, quia quatuor spicas è summitate caulis emittit, quæ perfecte Crucem formant. Radix hujus graminis, quæ tantum in usu est, odorem habet aromaticum, & proxime ad Caryophyllatæ radicis accedentem, gustu quoque est γλυκόπικρος, id est, è dulci amara. Hujus radicis decoctæ mirabiles effectus expertus sum, in calculo Renum, & aliis longioribus obstructionibus, qualis hæc est, de qua loquimur. Confert quoque Anagallis aquatica, seu Becabunga, quæ cum elegantissimis flosculis suis albis in ripis fluviorum crescit. Vescatur æger carnibus Turturum, & Fringuillarum, quas milites & Mauri, sclopetis occisas, quotidie venales in civitatem ferunt. Lac quoque caprillum mirifice prodest, dum nitrositate sua, quæ sero inest, venas mesaraicas detergit, & obstructione liberat. Abstinendum denique à purgantibus medicamentis, ne, dum humorem violenter conamur revellere, obstructiones per acrem calorem, qui solet pharmaca ista comitari, adaugeamus. Adde quod in hoc casu, propter alimoniæ defectum, vires semper summe imbecilles sunt.

CAPVT XII.

De quibusdam Pulmonum vitiis, quæ hic grassantur, & primum, de Hæmoptysi, seu sanguinis Sputo, & Phthisi, seu Vlcere Pulmonum.

DEbuissem quidem hos Thoracis affectus præmisisse secundum ordinem, qui in Scholis observatur; tamen ego, qui non umbras rerum, sed res ipsas, tanquam practicus, sector, nihil ad curam referre arbitratus sum, utrum id prius, an posterius, agam.

Quoniam itaque, ut & supra retuli, aëris constitutio est calida & humida, sæpe fit, ut acribus catarrhis caput oneretur; unde etiam gravedines tam frequentes, & sæpe diuturniores quam in patria, oriuntur. Tum milites & socii navales, bene poti, humi sine stragulis dormiturientes, vaporibus è terra ascendentibus, & rore è cœlo cadente, obruuntur: unde hoc notandum est obiter, habitationes in superiori ædium parte longe esse salubriores, quam in inferiori, quæ propter humiditatem soli Formicis, Scorpionibus, & Scarabæis, (quos Caccarlaccas vocant,) scatent: sed hæc parergice; ad rem veniamus. Hi catarrhi sæpe ad subjectos pulmones è cerebro præcipitantur, ipsosque salsedine, & acrimonia sua erodunt, unde Hæmoptysis, hinc Tabes, & dein Empyema, seu suppuratio. Assiduam tussim, difficilem anhelitum, febrem tandem hecticam, hic lubens prætereo, tanquam nota practicis, & jam ad curam me accingo. Et quia, in his regionibus, affectus hi à catarrhis, & destillationibus, ut plurimum oriuntur, isti per commodas purgationes divertendi sunt. Ejus ergo fiat Catapotiorum massa hoc modo.

℞. Aloës Socoterinæ,
Guttæ Cambodja,
Colocynthidos pulverisatæ,
Scammoneæ elect. ana partes æquales: infunde in aceto, vel spiritu vini, modo jam sæpius dicto, & sole evaporentur in massam pilularum. Dosis est à ℈ j. ad ʒ ß. vel, in valentioribus, ad ʒ j.

Nam hoc in genere sciendum est, quod ut fluores alvi, (ut Celsus vocat) hic sunt violentiores, ita quoque è contra obstructiones, validæ, & pertinaces sunt: quæ non nisi valentioribus catharticis cedunt. Electuarium supra dictum Fratris mei, hic etiam

 maxi-

maximum emolumentum adfert. Aversa jam per alvum materia, reliquiæ particularibus remediis tollendæ. Caput-purgiis nimirum, Errhinis, & Masticatoriis, è Pyrethro, Staphide agria, semine Raphani, Nasturtii, Pipere, & cæteris notis. Præter hoc peculiare habemus nobile medicamentum, quod conficitur ex Arecca & Betele, & calce viva ex ostreorum conchyliis usta, quod masticando pituitam è capite elicit, eamque, quæ in ventriculo est, consumit, & prohibet, ne vaporibus caput impleat, unde hi catarrhi nascuntur. Medicamentum hoc, Malaice vocatur *Sirii Pinang*. Ejus descriptionem, & reliquas insignes virtutes, quibus sine dubio præditum est, vide apud *Garciam, historia Aromatum* capite *de Betele, ac Arecca*. Est quoddam genus istius Pinano quod *Mabock* Indi vocant, tanquam ebrium dicas, qui pauco tempore, Cerebrum eo modo, quo potio vini nimia, afficit. Sed manso paulo salis, statim vertigo ista evanescit: Cum jam isti catarrhi, aut neglecti, aut non bene aversi, per salsuginem suam, qua præditi sunt, aut pulmonum venas eroserint, aut acrimonia sua per anastomωsin orava sculorum reseraverint, & æger in hæmoptysin: seu copiosam sanguinis excreationem inciderit, cum tussi valida præsertim, statim sanguis ad revulsionem copiose detrahendus est. Post pectoralibus incrassantibus, & sanguinem sistentibus, utendum, quorum descriptionem inferius dabimus, ne necesse sit ista repetere. Si patientes contingat evadere tantisper sanguinis sputum, neque tamen tussis minuatur, & per eam pus exspuatur, signum est, affectum hunc jam in tabem, seu ulcus Pulmonum transiisse, cui, si supervenit febris hectica, sequitur Marasmus, quem dein comitatur certissima mors. In his duobus morbis, quia agnati sunt, & alter ex altero sæpissime oritur, eandem, vel perquam similem medendi rationem sequimur. Vtendum est igitur in principio Diatragacantho frigido, cui optime conficiendo hic nascuntur semina Cucumerum, Cucurbitarum, Melonum, & cætera: tum è Suratte Amygdala suppetunt, & Papaveris semen: cum aliis speciebus, quas abunde habemus, in formam liquidam Electuarii, aut etiam in tabulas concinnata ad usum servantur. Sed nihil æque prodest, quam toties commemoratum Extractum Croci, quod non tantum sanguinis spiritum sistit, sed & Tussim sedat, pus incrassando habilius ad expectorationem reddit, quin etiam pulmones, jam exulceratos, consolidat, ad cicatricem perducit. Eoque solo remedio plurimos jam desperatos sanavi. Sumant præterea ægri, ad minimum ter quotidie, haustum decocti jam describendi,

℞. Scabios. Morsus diaboli,
Linguæ Cervinæ, ana M. j.
Capitum papaver. demptis summitatibus, numero IV.
Glycyrrhizæ ras. ℥ j. coq. in s. q. aq. comm. Colatur. ℔. ij. ß. adde ol. Sulphur. q. s. ad gratum acorem.
M. F. Apozema.

Si in Tabe, seu Phthisi, pulmones paulo magis mundare velis, add. huic decoct. ℥ij. mellis rosacei, tum ad eundem effectum, & faciliorem expectorationem hac Conserva utamur.

℞. Conservæ rosarum è Persia antiquæ ℥ ij.
Sem. papaver. albi contusi ℥ ß.
Flor. Sulphur. ʒ j ß.
Pulver. Solidaginis Saracenicæ, & pulveris Scabiosæ, ana ʒ j.
Ol. Sulphur. q. s. ad gratum acorem.
M. F. Conditum.

Pro potu communi utatur decocto secundo Chinæ, aut Sarsæ, superius relato.

CAPVT XIII.

De Empyemate, & fluctuatione puris super Septum transversum.

EMpyematis quidem per eadem jam dicta medicamenta: sed longe tamen difficilior est curatio; quod pus, & sanies libere, ab alterutro, vel etiam utroque, latere, super diaphragma fluctuet & pulmones; & quamvis ejus portionem sæpe aliquam, tamen totam exsugere non valeat. Tamen per alteram viam, quam per Tra-

Trachæam arteriam, purulentæ isti materiæ non est exitus, quicquid illi dicant, qui ejici aliquando affirmant hoc pus, per sinistrum Cordis ventriculum, ad majores venas inde deferri, & unde hinc ad Iecur, & venas Mesaraicas, per alvum exonerari, vel ad Renes deferri quoque, & critice per urinas evacuari. Eorum quidem fidem, qui hæc scripserunt, ego non elevo: sed nunquam tam fortunatus fui, quamvis in frequentissima praxi, ut talem excretionem mihi videre contigerit. Hoc quod jam præponam, etiamsi anceps & dubium sit remedium, tamen sine dubio nugacibus verbis, & loquacitate tam fœminarum futilium, quam virorum, relicta, longe præstantissimum est: supra diaphragma, inter quartam & quintam costam, musculi thoracis intercostales, cauterio admoto potentiali adurendi sunt, donec satis lata eschara oriatur; quod circiter spatio trium horarum plerumque fiet, dein istud satis lato vulnere pertundendum est, & (ut hoc obiter dicam) eo opus est, ne si sine tali cauterio, incisio fiat, vulnus nimis cito coalescat & citius, quam necesse est; sed oportet ut labiis longissime à se invicem distantibus, (quod in rotundo vulnere fieri certissimum est,) facilior exitus puri, & amurcæ isti, fiat: ante omnia, curandum est, ne confertim pus, & sanies, sed repetitis vicibus, emittatur, pro ægri viribus; quarum in regionibus maxima habenda est ratio. Hoc remedio miraculi instar aliquot curatos vidi: & inter plurimos vietor quidam, & miles, hic in arce Batavica sunt, qui cum me vident, non officiose tantum salutant, sed pene importune adorant; Verum de his in observationibus particularibus acturus sum. Si hæc vobis placuisse intellexero, efficiam, ut non otiose tempus in Indiis me exegisse boni sciant. Nam de malevolis mihi nulla est cura, quoniam ego me supra eorum invidiam esse arbitror; & abunde mihi sufficit, si Eruditis & Ingenuis, non displiceam.

CAPVT XIV.

De Febribus in Indiis.

Febres, quæ in Indiis nascuntur, pleræque aut sunt symptomaticæ, aut continuæ per se, & (ut fere semper) Synochi putridæ. Quæ vero certam periodon servarent, cum intermissione seu ἀπυρεξία, vix memini me vidisse; nisi unam & alteram Quartanam, eamque cum ægro è patria delatam, quæ miserrime in hydropem, & inde in certissimam mortem desiere. Itaque erraticæ plerumque febres sine certo ordine, quibus singulis, si nomina dare velis, Oedipo conjectore tibi opus erit. Non tamen Tertianas intermittentes, aliquando oriri negaverim: sed hæ tam raræ sunt, ut liceat dicere, quod in proverbio est, hirundinem unicam non efficere ver. Præterea propositum mihi est scribere, de iis affectibus, qui ut plurimum, & quotidie, hic eveniunt. Hoc saltem in genere verum est, morbos quibus febris supervenit, magis periculosos esse, quam quos à principio comitatur febris. De cura igitur febrium, & symptomatibus earum, quia cum affectus primarii sanatione conjuncta est, supersedebimus actum agere. De continuis ergo aliquid agendum, quæ plerumque cum tanto furore invadunt, ut tanquam attonitos de ratione mentis statim dejiciant, & sæpe intra paucissimos dies, imo, aliquando horas, cum phrenitide, & continuo delirio, ægros è vita rapiant. Adsunt perpetuæ vigiliæ, vomitus varii coloris, præcipue viridis, & æruginosæ, bilis. Externa rigent. Calor interne cum ingenti siti vitales & naturales facultates depascitur. Cum febris hæc itaque sit Synochi putridæ species, ubi sanguis tam qualitate, quam quantitate, peccat, duo magna antiquitus decantata remedia necessaria esse quis dubitet? Sed utrum illorum præmitti debeat, in quæstionem posset venire. Nos, subtilibus scholasticorum disputationibus, & altercationibus, omissis, purgationem debere præcedere autumamus; ne in venis major perturbatio fiat, quam emolumentum ex præmissa phlebotomia sperari potest. Et ne humores isti mixti aliquam ex principibus partibus, per motum, occupent, & terribilissima symptomata excitent. Itaque in principio leniter, ut Thamarindorum, & Cassiæ pulpa, ægri purgandi sunt. Injecto quoque Clystere communi, & adjecta Electuarii, supra descripti ℥j. His peractis, jam tuto vena copiose secabitur, vel etiam iteratis vicibus, quod judicio medici relinquimus, tum unguento *Borborii* universum corpus

inungendum. Quod si vigiliæ, & Phrenitis infestat, vena frontis recte secabitur; tum somnus omnimodo conciliandus. Philon. sine Euphorbio, Requie Nicolai; Mithridatio confecto recenti, &c: Sed in periculis, tanquam ad sacram anchoram, ad Laudanum nostrum ex croco confugiendum est, quod in his regionibus, nunquam satis laudabitur. Cæteræ, quas dixi, erraticæ Febres curandæ sunt eo modo quo illæ, quæ certos paroxysmos habent, & ad quorum naturam videbuntur proxime accedere. Quæ quoniam notissima sunt ex aliorum scriptis, Enchiridii hujus ratio non patitur me longius de iis agere.

CAPVT XV.

De Febribus quibusdam, quas Incolæ vocant Tymorenses, in Indiis, peculiaribus.

QVi navigant in Insulas Solor, & Tymor, cædendarum Santali arborum gratia, corripiuntur febri quadam putrida, quæ si continua sit, delirium & Phrenitidem secum comitem etiam habet, si vero per intervalla exasperetur, (nam remittit se aliquando hæc Febris: sed intermittitur nunquam) ea exacerbatio plerumque est circiter quatuorh orarum, qua durante ridiculas admodum actiones ægri edunt; imitantes ea opificia, quæ sani exercuerunt, & omnia effutientes temere, quæ in vita, tacenda loquendaque, peregerunt, cum maximo astantium risu. Adest præterea βέλιμος, seu Appetentia canina, ita ut, dum in delirio sunt, omnia etiam fœdissima devorent, quæ ipsis præbentur. Oritur hæc Febris ex diversis causis, quarum præcipuæ hæ sunt: Odor recenter cæsarum arborum Santali; quæ (fatentibus ipsis incolis) nescio quid virosum, & cordi maxime, & cerebro, inimicum exspirant. Santali Histor. vid. apud *Garc. ab Orta*, l. 1. cap. 17. Adhæc aëris constitutio nebulosa, & admodum gravis; nam habitacula Incolarum sunt in summis montibus; ubi, propter aëris mediam regionem, nebulæ & pluviosi vapores sunt; tum frigus aliquando tam violentum, quam in Hollandia solet esse, quæ omnia non nisi crassos humores, & turbidos spiritus gignunt. Addita fructus nascentes edendi libertate, qui, cum plerique sunt horarii, & propter humiditatem putredini maxime obnoxii, in corporibus jam ante fastidio maris, laboribus, & crassis cibis, tum aëris intemperie immutatis, pessimos succos gignunt. Adde (quod pene omiseram) mutationem subitam aëris, quam subeunt nostri; dum descendunt ex montibus frigidis ad littus, & naves, ubi calor summus corpora urit: Nam insula hæc sita est versus meridiem, circiter decem gradus, à linea Æquinoctiali. Et (ut Ovidius ait)

Cum modo frigoribus, calido modo stringimur æstu,
Tempore non certo corpora languor habet:

Præcipue quoque cavendi sunt venti ex montibus, post medium noctis, spirantes, ut & in Iava, & cæteris circumjacentibus insulis; non secus, & in quibusdam Galliæ Narbonensis locis, & Italiæ, præcipue in regno Neapolitano, ac Romæ territorio, ventus frigidus è montibus spirans, (quem Serenas vocant,) Pleuritidem, Peripneumoniam, & reliquos acutos morbos, infert. unde Horatius;

Matutina parum cautos jam frigora mordent.

Cura consistit in purgatione leni, & clystere præmisso, in celeri sanguinis missione, eaque in plethoricis, & constantibus viribus, usque ad animi defectum. Cucurbitæ quoque affigantur cervici, scapulis, &, vertice raso, capiti; incolæ arterias crotaph𝔦s, seu Temporales, lamina candenti, vel fune sclopetario accenso, urunt, cum stupendo fructu, quod etiam faciunt in omnibus capitis longis doloribus. Purgatur quoque commode humor vitiosus Elect. Fratris mei supra relato. Tum vomitoria è Croco metallorum, & sale vitrioli præcipitato, utilissima in hoc casu esse experientia didici. Vigiliæ (quæ sunt fomentum phrenitidos) si perpetuæ adsint, utimur, præter cætera narcotica, Extracto nostro Croci in pilulam formato, vel vino dissoluto. His omnibus generalibus remediis præmissis; intemperies Cordi, Hepati, ac Cerebro inusta, sudorificis, & diureticis; Antidotis quoque, ut Bezoar, & rasura cornu Rhinocerotis, com-

commode discutitur. Et Conservis refrigerantibus, & Syrupis, supra satis ad fastidium nominatis, emendatur.

CAPVT XVI.

De Cæcitate, & debilitate visus, quæ navigantibus Amboynam, & Moluccas versus, & in circumjacentibus Fretis, accidit.

QVi Amboynam, Bandam, & Moluccas versus navigant, infestantur sæpe debilitate visus, immo totali cæcitate, è crassis lentisque vaporibus, caput, & cerebrum, opplentibus, nervosque opticos obstruentibus: quæ tamen cæcitas non semper permanet; sed alterius aëris mutatione, vel melioris Diætæ, sæpe recedit. Incolæ harum insularum originem trahere dicunt, (quod & experientia, cui contradici vix potest, comprobatum est) ex esu Oryzæ calidæ. Hinc Iavani, & Malaii Oryzam, jam primum coctam, semper prius frigidiori aëri exponent, vel vanno calorem eventilabunt. Tum nautæ nostri sociis suis navalibus imperant, sub pœna aliqua, ne Oryzam calefactam comedant. Quod si causam altius inquirere velimus, ratione eam prædicta niti inveniemus: nam Oryza hæc semper plantatur in locis uvidis, & paludosis, unde nescio quid fæculenti, ac uliginosi, contrahit: quod calidum altius penetrat, quam frigidum: nam etiam siccæ Oryzæ, crudæque, odor caput gravat, & somnolentiam quandam introducit. Communis in hoc affectu cura, (qua & ego utor, & plures ad pristinam sanitatem reduxi,) hæc est; Primum purgandum caput, & ventriculus, à crassis humoribus, qui hos vapores ad cerebrum mittunt: Quod optime fiet per Pilulas panchymagogas *Reineri Bontii* supra descriptas. Dein sternutatoriis è pulvere Tabaci, &c. Tum Errhinis, & Masticatoriis utendum est. Vena secta quoque prodest. Sed in hoc malo (quod postremo loco reservavi) specificum, & crebro usu comprobatum medicamentum est, Iecur Lamiæ piscis, crudum cum sale comestum, quem piscem **een Haye** Belgice vocamus, quin & oleositas, ex eo in Sole inde destillans, **Traen** Belgice, & oculis inuncta, pro præsentaneo est remedio; quod procul dubio proprietate substantiæ fit: Nam tantum abest, ut aliorum piscium jecinora hoc præstent, ut potius præsentem noxam inferant. Notandum postremo est, quod, quamvis hæc cæcitas sæpe transitoria sit, tamen neglecta, & incommoda diæta, maxime importuno usu Aracci, sæpe in veram visus orbitatem degenerat; quorum exempla passim obvia sunt.

De Externis quibusdam Corporis Affectibus, in Indiis.

CAPUT XVII.

De Herpetis, seu Impetiginis Indicæ specie, quam Incolæ Courap *indigitant.*

EXpositis morbis Internis præcipuis, qui in hisce remotissimis à nostro cœlo locis grassantur, omissis etiam levioribus affectibus, qui (ut in patria quoque) quotidiani sunt, ad Externa quædam corporis vitia, nimis familiaria, devenire constitui.

Inter hæc principem locum obtinet Herpes, seu Impetigo quædam molestissima, ut plurimum alas, pectus, inguina, faciem, immo aliquando totum corpus, occupans, cum pruritu intolerabili, adeo ut ægri à scalpendo, dies, & noctes, manus abstinere nequeant: Sed statim istam voluptatem, quam ex unguium attritu homines sentiunt, acerba pœnitentia sequitur: ingens nempe dolor, in crudis, & cuticula nudatis, partibus, quas ungues aperuerunt, dum mordicans, & nitrosus iste humor peccans, partes affectas vellicat, & inde interulæ, & indusia, sine crustarum laceratione, avelli nequeunt: Indigenæ hunc affectum *Courap*, κατ' ἐξοχὴν appellant, quod alias omnem Scabiem significat: Causa hujus affectus cutanei est salsa & nitrosa pituita, mixta bili, & melancholiæ: estque affectus contagiosus, quia attactu facillime in aliud subjectum transit: ita ut pauci hanc molestiam effugiant. Quamvis autem scabram, & deformem cutem reddat, cum surfuribus: tamen hoc commodum secum fert, quod quamdiu quis taliter affectus est, vix alio graviori morbo corripiatur; tum *Courap* subito evanescens, majoris morbi superventuri indicium solet esse; humore nimirum peccante, per metastasin, ad partem nobiliorem aliquam delato. Ideo sunt qui per aliquot annos hoc malo affecti, non adeo solliciti sunt de ejus cura. Sed nos qui novimus, sublata causa, etiam tolli effectum, quod vulgus sanum per se putat, per accidens scimus evenire; quod nempe sit effectus bonus à mala causa. Non secus, ac in Gonorrhœa virulenta, & venerea, contingit, Hepate sc. expellente à se istud virus ad glandes parastatas, & inde ad penem, quo miseri se consolantur: cum in confesso sit aliquo modo in re medica expertis, si isti malo convenientibus remediis non occurratur, ipsum morbum venereum inde oriri. Sic hoc malum neglectum, præsertim in subjectis melancholicis, & atrabiliariis, in Lepram Arabum, vel (quod multo pejus est) in ipsissimam Elephantiasin, transit. Cura hujus mali in principio præcipue constat in ablatione causæ morbificæ, quod per toties jam dictas purgationes optime fiet: frustra enim, neglectis generalibus, ad particularia, & topica medicamenta devenitur. Pulvis quoque præstantissimus ad hunc affectum, ut & ad reliquos melancholicos, à me conficitur hoc modo;

℞. Folior. Senæ mundatorum ℥ xiv.
Rhabarbar. optimi,
Turbith albi, ana ℥ viij.
Tartar. albi,
Scammoneæ elect. ana ℥ iv.
M. F. Pulvis subtilissimus.

Dosis est in convenienti liquore ʒj.

Iam ad Topica deveniamus, inter quæ excellens est, quod mihi reverendus ac doctissimus vir Dominus *Iustus Heurnius* communicavit, vir in omni Scientiarum genere exercitatissimus.

℞. Ferruginis ℥ j.
Sulphur. ʒ ß.

Subtiliter in marmore fricentur, adde succi è foliis Basilici crescentis, & hinc fiant pastilli, qui aceto dissoluti & vesperi *Courapo* illiti, mane ob deformitatem ablui possunt.

Hoc

Hoc si minus efficax sit,

℞. Opii ℈ j ß.

Calcis vivæ ex conchyliis ustæ ℈ ij.

Fricentur in marmore, cum succo Pomorum Amoris, usurus abradat crustam Herpetis, dein absterso ichore, illinat.

Ad eadem confert Oleum è gummi Benjuin adjecto nitro, vel sale Prunellæ, vel momento Mercurii sublimati. Commode his quoque miscetur succus Limonum. Cum Tutia præparata, aut Cerussa, quo solo remedio topico, præmissa unica purgatione, me ipsum curavi, cum sub alis ac in pectore hac colluvie infestarer. Diæta, ut in omnibus cacochymicis affectibus moderata, & boni succi esse debet. Quod curantis prudentiæ relinquo, ne frustra actum agam.

CAPVT XVIII.

De Papulis rubentibus, seu sudaminibus, quæ vulgo nostrates het Rootvont *vocant, & obiter de molestissimis Culicum morsibus.*

QVas Latinus Hippocrates *Cornelius Celsus* papulas, *Plinius* sudamina vocat, (nostrates Belgæ Rootvont) ita crebra sunt, ut ego adhuc hisce in locis neminem noverim, qui molestias has effugerit, non magis, quam morsus culicum, quos Lusitani *Mosquitas* vocant. Sunt autem hæ papulæ rubentes, & asperæ aliquantum, per sudorem in cutem ejectæ; plerumque à capite ad calcem usque, cum summo pruritu, & assiduo scalpendi desiderio erumpentes. Hæc exanthemata magis afficiunt recens advenientes, ut & Mosquitarum puncturæ, quam eos, qui aliquamdiu morati sunt: ita ut, deridiculi ergo, hic inter nostrates dicterium enatum sit, Eum qui hoc modo affectus sit, esse O*rang Barou*, quod novitium hominem significat, & propterea culices, & papulas, sibi tributum, è lacte, & butyro, quod eum devoraverint, petere: nam qui hic diutius hæserunt, se *Orang Lamme*, id est veteranos, gloriose nominant. Hæc porro molestia, cum à natura expellente fiat, inter affectus cutaneos tantum recensenda venit: sed tamen temere habita, ut & morsus culicum, unguibus scilicet cute aperta, ulcera, sæpe cacoëthea, & maligna, oriuntur, difficilia sane sanatu.

Sic neglecta solent incendia sumere vires.

Vt itaque pruritui isti molestissimo occurramus, acetum cum aqua misceri jubeo, addito Nitro, seu sale Prunellæ, eoque corpus linteolo immerso tingi: vel, si acrius desideres, addendus Limonum succus recenter expressus. Quæ quamvis primo acrem dolorem inferant, tamen is cito evanescit, & multo magis tolerabilis est, quam pruritus iste insignis. Hoc denique medicos, & chirurgos obiter monitos volo, ne in his papulis purgationes, quantumvis leves, instituant; ne materia acris, & biliosa, ad intestina delata Dysenteriam creet: sed vel potius naturæ hæc sananda relinquant: vel sudorificis excretionem hanc adjuvent: Nam ego, per incuriam, & imprudentiam quorundam, hæc infortunia evenire non semel vidi.

CAPVT XIX.

De Tophis gummatis, & ulcerationibus Endemis in insula Amboyna, & Moluccis præcipue; quas nostrates, d'Amboynse Pocken *vocant.*

ENdemius, seu popularis quidam morbus in Amboyna, & Moluccis insulis præcipue, oritur, qui symptomatis suis admodum similis est morbo venereo. Sed in his inter se differunt, quod sine congressu venereo quoque nasci solet. Erumpunt in facie, brachiis, & cruribus Tophi, seu Tumores, duri primum, & scirrhosi, & tam crebri per universum corpus, quam clavi, & verrucæ oriuntur in manibus, & pedibus in patria; si vero eos ulcerari contingat, materiam lentam, & gummosam à se reddunt,

dunt, attamen tam acrem, & mordacem, ut profunda, & cava ulcera inde oriantur, cum labiis callosis, & inversis; fœdum, & deforme malum, & cum lue venerea conveniens, nisi quod tanti dolores non adsint, nec caries in ossibus tam facile oriatur, nisi per curantis incuriam. Hic affectus originem trahit, primum ex peculiari cœli & soli istius genio; tum ex aëre, vaporibus salsis, è mari undique ascendentibus infecto; cibis præterea crassis, & melancholicis & pituitosis, ut sunt pisces marini, quorum magna captura est: quibus incolæ assiduo vescuntur, quod reliquæ annonæ sit satis indiga regio. Magnum etiam momentum huic malo adfert usus placentarum, quas vice panis, per totum istum tractum edunt; & ab incolis *Sago* vocatur, & est è corticibus arborum excussa farina. Adhæc confert potus importunus liquoris cujusdam *Saguer* vocati, qui ferme eodem modo ex arbore elicitur, quo è palma Indica seu *Coquos* arbore liquor iste, quem incolæ *Towac*; Lusitani *Vinho de Palma* vocant. Immoderate sumptus non secus, ac vinum, & cervisia, inebriat; caput, & nervos, infestat, hinc etiam in his insulis crebrior est ista Paralyseos species, quam *Beriberii*, supra diximus, appellari. Quantum ad curam attinet, ea, si recens sit hoc malum, non admodum difficilis est. Sin inveteratum jam, molestior est curatio. Porro iisdem ferme remediis cedit, quibus lues venerea, obstructiones lienis, Leucophlegmatia, & ipse Hydrops, & cæteri chronici & rebelles morbi. Decocta itaque parentur è Chinæ radice, Sarçaparilla, Guajaco & corticibus ejusdem; quibus incoquantur Anagallides aquaticæ, seu Becabungæ, M. ij. Post peccans materia vehementioribus catharticis educenda est: nam levia non prosunt. Talia sunt Extract. guttæ Cambodja, Elaterium, &, si his non cedit, ad chymica, & mineralia, deveniendum est: ut sunt Mercurius vitæ, seu Butyrum Antimonii, Turbith minerale; tum Mercurius præcipitatus albus. Vnguenta quoque Mercurialia, secundum artem parata, externe adhibenda sunt. Quæ omnia è *Crollio*, & aliis doctioribus, & versatioribus Chymicis, petite.

FINIS LIBRI SECVNDI.

IACO-

IACOBI BONTII

OBSERVATIONES

Aliquot selectæ, ex

DISSECTIONE CADAVERUM AC ΑΥ'ΤΟΨΙ'Α DESUMPTÆ:

Quæ præcedentibus jam dictis non parum lucis adferunt.

OBSERVATIO I.

De quodam, è Spasmo, mortuo.

Iles quidam, cum per integram noctem, ebrius in solo decubuisset, evigilans tam repente Spasmo correptus est, flexo in posteriorem partem corpore, ut omnino rigidus, & incurvus permaneret. Ipse in Nosocomium delatus nostræ curæ mandatus est. Nihil deglutire poterat, & turbide loquebatur, tanquam ex loco subterraneo vocem emittens, truculenter nos intuebatur; cui cum omnia frustra adhibuissemus remedia, (quæ supra in Methodo Medendi videre est,) ille post sævissimos cruciatus, intra quatuor dies interiit. Libuit mihi causam tam atrocis mali indagare, itaque adhibito Magistro *Andrea Duræo*, *Nosocomii Batavici Chirurgo* expertissimo, cadaver aperuimus: Vitalia, ut cor, & pulmones, & Naturalia membra, ut hepar, ventriculum, & lienem, omnia integra invenimus. Itaque (quod res erat) suspicati, malum altius hærere, Cerebrum ad ventriculos usque dissecuimus, quos repletos invenimus materia quadam viscida, & glutinosa, colore luteo, vitello ovorum perquam simili: sed fœtida admodum: hæc incumbens principio nervorum, tam sæva symptomata in subjectis partibus excitarat. Venæ intercurrentes utramque cerebri meningem, admodum turgidæ erant bilioso sanguine: Obiit anno *1629*, mense Februario. Eodem modo, pauco post tempore, affectus fuit signifer, qui in arce, valli Rubini dicta, præsidium agebat; sed hic præter prædicta symptomata, spasmo Cynico in dextra maxilla, torquebatur, ita ut loqui plane durante isto paroxysmo non posset; & intra 24 horas ex vivis excessit; juvenis, si quis alius, fortis, & robustus.

OBSERVATIO II.

De Phthisico quodam, & Empyematico.

HEnricus N N. mercator Danus, decumbens in ædibus *Ambrosii vander Keer*, hujus urbis Scabini, post mortem, à *Magistro Andrea* dissectus fuit: uterque lobus pulmonum, non tantum arcte costis adnatus erat, sed etiam inferius diaphragmati, ut sine laceratione, inde avelli non posset. In dextro latere, ubi majorem dolorem senserat, inventa sunt fragmenta bronchiorum, & substantiæ pulmonum avulsæ; cum sanie copiosa; qualia, dum viveret, in magna quantitate excreare consueverat; vox illi erat clangosa, qualis gallorum Africanorum, aut Calecutiensium. Laboraverat longo tempore antea sputo sanguinis; unde hujus miserandi mali principium; quo etiam, extreme extenuatus, obiit *1629*, die Augusti *19*.

OBSERVATIO III.

De Dysenterico.

EX mandato Domini Generalis, ego, & *Magister Adamus*, *Arcis Batavicæ Chirurgus*, aperuimus aliquot cadavera ex Dysenteria mortuorum: inter quæ corpus militis cujusdam, è diuturna Dysenteria vita functi, quæ tum temporis, cum obsessi essemus à Iavanis, tanquam morbus epidemicus grassabatur. Et invenimus intestina vehementer inflata, & eorum interiorem tunicam plane abrasam; Tum folliculus fellis, quod maxime in eo mirum erat, repletus, & distentus erat, humore lento, & viscido, alboque instar pultis ex Amylo, quam nostræ mulierculæ **Stysfel** vocant: Bilis autem ne quidem vestigium relictum erat, 1629. Nov. 14.

OBSERVATIO IV.

De quodam Pulmones plenos Pure habente.

ANno 1629, mense Maio, aperuimus cadaver nautici socii, ex Phthisi mortui, cujus pulmones substantia & colore externe sani apparebant, quibus tamen dissectis, exiit pus copiosum, viride, & fœtidissimum: dexter autem pulmonum lobus costis adnatus erat. Quod obiter notandum in plurimis, quos aperuimus, nunquam sinistrum lobum solum adnatum vidimus; sed vel utrumque, vel dextrum tantum. Ratio (ut ingenue fatear) me latet, nisi forte, quia in dextro latere tantum vena azygos sine pari est, quæ in Pleuritide, tussi valida rupta, hanc amurcam à se rejicit; unde etiam in dextro latere Pleuritides exquisitæ magis oriuntur.

OBSERVATIO V.

De Empyematico sanato.

MIles quidam, cum potu *Arac* apprime se ingurgitasset, & ferme sine sensu, & motu in arcem ferretur, credebamus ipsum ista nocte supervivere non posse: ille tamen, partim evomita, partim edormita crapula, postridie in dextro latere Pleuritide exquisita correptus est; cui, licet post sanguinis missionem, dolor aliquantum sedatus esset: tamen inflammatio in ulcus, & inde, eo rupto, in Empyema desiit, materia, in dextro latere, super diaphragma effusa. Erat adhuc viribus satis constantibus, neque febris jam tam vehemens vigebat. Itaque inter quartam, & quintam costam cauterium potentiale, quod vocant, applicavimus, dein scalpello escaram porro aperuimus. Indeque effluxit sanies copiosa, cum ramentis, & particulis aliquot membranæ succingentis costas, jam putrefactæ. Et ille, adhibitis opportunis Syringationibus, convaluit præter spem, &, cum hæc scribimus, Malaccam versus navigavit.

OBSERVATIO VI.

De insigni Cranii fractura.

NAuticus quidam socius, dum navem, in statione hic stantem, à sordibus, quas in mari contraxerat, cum cæteris purgaret, & conto scapham prohiberet, ne temere navi allideretur, dum se inclinat, ut funem, qui scaphæ inferius impactus impedimento erat, auferret, tristi fato, scapha navi undarum pulsu impegit, & caput ipsius, quod intra scapham & navem medium erat, ita collisum est, ut totum cranium comminutum crederetur; ipse mutus repente, & sanguinem, per os, aures, & nares rejiciens, inde delatus est in Nosocomium. Huic jam, ut putabamus, desperato, cum *Mag. Andreas*, & ego seriam manum præstaremus; Primo à posteriore capitis parte contusionem

tusionem ingentem invenimus ; quam, postquam aperuimus, plurimum concreti sanguinis inde extraximus. Postero die, cum jam mundatiora essent omnia, cranium in multa fragmenta comminutum apparuit: hinc cum aliquot particulas exemissemus, reliquam curam (ut in tali casu decet,) aggressi sumus. Ille porro hæsit inter nostras manus circiter sex menses, quo tempore totum illud os, quod circumscribitur Sutura Lambdoide, per fragmenta exemptum est, paulo supra illud foramen, cui inseritur prima cervicis vertebra, dentiformis dicta. Ille quidem, optime sanus, Novemb. mense patriam repetiit, apposita posteriori capitis parti semigalea argentea, ei, in eum finem, donata à Domino *Generali Coen*, ut cerebrum ab ictibus externis tueretur.

OBSERVATIO VII.

De Chronicis, & implicitis morbis in uno subjecto.

ANno 1629, Septembr. 5, dissecuimus cadaver militis cujusdam Germani, qui ferme per integrum annum languerat, fluxu ventris æruginoso, tussi sicca, & insigni respirandi difficultate, &c. Mortuo eo, Omentum, & Mesenterium repertum fuit ferme absumptum; ita ut intestina sibi invicem adnata, vel potius nullo ordine inter se confusa essent, parvulis villis hinc inde enatis. Lien erat contractus in minimam pilæ magnitudinem, & rotunditatem, ita ut Renes subjecti longe majores essent. Iecur tam varii erat coloris, luridi, pallidi, flavi, & viridis, ut miraculo spectantibus nobis esset. Cystis fellis longe major solito, repleta & distenta erat bile æruginosa: Ventriculus, & Intestina erosa, insignem quoque hujus humoris copiam retinuerant. Præterea è vitalibus dexter lobus Pulmonis costis & Diaphragmati erat adnatus, ut invicem continui viderentur. Videant benevoli lectores, num mirum sit, difficiles esse curationes, cum tot simul mala concurrant, quod non in hoc uno, sed plurimis subjectis, reperi. Et hoc nobis præstat nimius potus maledicti Arac, ex Oryza & Holothuriis confecti. Et quoniam dicunt scriptores Physici, Leporem marinum, (qui, ut & Sepiæ, de Holothuriorum sunt genere) venenosa & peculiari qualitate, Pulmonem erodere, lubens in eam sententiam descendo, omnes istas immundities eandem tabificam vim habere, &c.

OBSERVATIO VIII.

De quodam, cui vena cava, loco sanguinis, repleta erat adiposa & medullosa substantia quadam.

SEptembris 7, Anni 1629, me præsente, apertum fuit corpus cujusdam civis Bataviensis, qui per tres annos langueratmiro & incognito affectu: Nam si super umbilicum, aut circiter, quis manum inposuisset, pulsus, qualis cordis, & arteriarum, tam vehemens sentiebatur, instar salientis infantis in matris utero, quæ jam partui vicina est, ut manum elevando repelleret. Æqualem fuisse hunc pulsum cum arteriarum & cordis, hoc modo deprehendi; Sinistram umbilico ægri imposui, dextra arteriam, circa carpum, tetigi; invenique in systoles, & diastoles intervallo plane convenire. Vnde ego statim conjeci, arteriam magnam laborare; quod & post mortem invenimus. Nam vena cava repleta erat, loco sanguinis, adiposa substantia, & medullæ spinali admodum simili, quæ, pondere suo, arteriæ vicinæ incumbens, dum illa è contra istud onus à se rejicere conaretur, hunc pulsum excitabat. Arteria magna duplo solito laxior erat, & repleta sanguine nigro, & seroso. Cor etiam *Magister Andreas* dissecuit; quod, solito majus, & flaccidius inventum est, & spongiarum modo comprimebatur; tum uterque ejus ventriculus amplior, & etiam sanguine isto nigro repletus. Quis, rogo, mortalium non obstupescat, taliter affectum, tam diu vitam protrahere potuisse! Iecur erat vividi coloris, & consistentiæ, nisi quod communem mensuram ferme duplo excederet. Cystis, qua bilis continetur, etiam bovinam magnitudine æquabat, eratque intus referta

cholera ex nigra viridi, lenta, & tenaci, crassitudine syrupi spissioris, aut potius extracti. Objit 7 Sept. 1629.

OBSERVATIO IX.

De Apostemate Hepatis.

MIles Anglus, cum inflammationem primum Hepatis passus esset, & frustra tentassemus ea, quibus opus erat; dolor se remisit quidem: sed desiit malum in fluxum Hepaticum; tumore, qui ante erat in hypochondrio, plane evanescente. Cum hoc modo per sex ferme menses languisset, tandem ad extremam maciem ita perductus est, ut ipsissimam, qualis pingitur, mortem dixisses, & sic miserrimam vitam cum morte permutavit. Aperto corpore invenimus loco Hepatis, solam membranam ipsum vestientem, satis crassam, instar sacci, cui adhuc portio saniei, loturæ carnium similis, inerat, qualem tam longo tempore excreverat. Objit, 1629, April. mens.

OBSERVATIO X.

De Vulnere capitis, ubi perperam fissum Cranium credebatur.

MEnse Maio, 1629, vocatus fui à Chirurgo quodam, ut viserem militem in suprema frontis parte vulneratum; vulnusque, ferme ante tres septimanas, laxius inciderat, ferramento suo credens, quod Provettam vocamus, dum asperitatem in cranio, & osse frontis, sentiret, fissuram subesse judicavit, & etiamnum erat in ea opinione; Sed, dum ego oculos propius admovi, inveni, quam ille fissuram putabat, esse excurrentiam suturæ sagittalis (ut in iis solet natura ludere) usque ad nares. Itaque corripiens Chirurgum, ostendi ei errorem suum. Interea ab aëre os jam alteratum erat; itaque curavi ægrum in Nosocomium deferri ad *Magistrum Andræam*, & jam sextus mensis est, quo sub cura nostrâ egit. Eximimus ipsi à sutura coronali partem ossis usque ad os temporale, seu petrosum, & ab altera parte non contemnendum fragmentum; tum ossis frontis duas partes, quæ sutura excurrente distinctæ. Apud *Magistrum And. Duræum* etiamnum reservantur: & jam, dum hæc scribo, die 10 Novemb. 1629, totum vulnus consolidatum, & cicatrisatum est, & ille, hac vespera, iturus ad navem bene sanus; & in Patriam, intra tres, aut quatuor dies, remeaturus est.

OBSERVATIO XI.

De Catarrho suffocanti in Nobilissimo D. Ioanne Petri Coen, *Generali in Indiis Præfecto.*

CVm generosus Dominus noster *Ioannes Petri Coen*, aliquandiu Diarrhœa laborasset, & tamen, ut illi erat summus animi vigor, nihil de solita diligentia remitteret, dum opera, & munitiones bellicas ipse coram inspicere vult, & tamen à me aliquoties monitus, ut paulum quieti se daret, & valetudini suæ consuleret, negavit, sibi tantum otii esse, ut decumberet, quasi diceret præsagiens, Imperatorem stantem mori oportere. Tandem, decimo nono Septembris, 1629, circa octavam vespertinam repente in arcem ad Dominum sum vocatus, quem inveni ægre spirantem, cum tussi sicca; externe membra frigebant, sudor aderat frigidus, & glutinosus. Dejectio per inferiora erat admodum multa, flatulenta, aquosa, & bullis plena; vomitus præcesserat biliosus. Pulsus arteriæ tam languidus erat, ut vix sentiretur, & ille quidem vermiculans. His ego omnibus consideratis, adstantibus Amplissimis Dominis meis Consiliariis Indiæ, *D. Antonio van Dyemen*, & *D. Quirino à Raemburch*, statim pronuntiavi, *D. Generalem* supremis appropinquare: ipsis re subita attonitis, & tantum deliquium animi, ex vomitu, dicentibus, dum paulatim vires, & spiritus redituros putarent, cum pauco ante tempore cum ipsis discumbens familiariter confabulatus esset: Ideoque dicebant,

se mirari, quod tam audacter de tanto viro pronunciarem: Respondi modeste, mihi in more non esse positum, artem meam ludibrio exponere, dum aut ignorasse, aut fefellisse viderer, si sententiam meam non explicuissem: me tamen in eo optare, uti vaticinium meum fallat. Interea *Dominus Generalis* inter duodecimam, & primam noctis horam, superveniente spasmo, quem momento temporis ante prædixeram, animam Creatori suo reddidit. Qui Amplissimi hujus Viri staturam & formam contemplati sunt, nihil miri accidisse sciant. Erat enim longa & erecta cervice, alis seu scapulis prominentibus. Complexione ex melancholica, pituitosa, opportunissima ad phthisin & catarrhum suffocantem, quo etiam mortuus est. Obiit anno Domini nostri, 1629, Septemb. 19.

OBSERVATIO XII.

De quodam ex vulnere in pectore mortuo.

CIvis Batavus, *Ioannes Dragon* nomine, 16 Septembr. 1629, in pectore punctim vulneratus est, ictu transeunte os sterni, seu scutiforme, per pulmones in Oesophagum: superveniente febre, & singultu, octiduo post vulnus illatum, mortuus est. Aperuimus præsente magistratu cadaver, invenimus secundum conjecturam nostram partes antedictas læsas. Thorax plenus erat sanguine seroso, cum potu, qui ex gula effluxerat, mixto.

Observationes aliquot ex plurimis selectæ, de Epidemiis, & Contagiosis, in INDIIS, Morbis.

OBSERVATIO I.

De Dysenteria Epidemica.

DVm anno 1628, à Iavanis Mataranensibus obsidione cingeremur, Amplissimus Vir *Ieremias de Meester*, Senatus Indici Consiliarius, primum in febrem continuam incidit, dein in Dysenteriam, quæ tum populariter grassabatur; exonerans per alvum cum fæcibus sanguinem nigerrimum, summo cruciatu, & fœtore: tandem, cum omnia remedia, quæ excogitari ad hujus mali levamen potuissent, adhibuissemus, ex vivis excessit; supervenientibus, paulo ante mortem, exanthematis nigris, & lividis, similibus iis, quæ nostri **'t Peperkoorn** vocant, cum sudore frigido, & male olente.

Similiter, *Iacobus à Dooreslaar*, Secretarius prædicti *Domini Generalis, de Meester*, paucis diebus post, Dysenteria viridi, & genere venenosa, mortuus est, apparentibus copiosis maculis lividis, in pedibus, & brachiis, ante dictis respondentibus.

OBSERVATIO II.

De eadem Dysenteria Epidemica.

EOdem tempore *Gulielmus Wyntgis*, fisci advocatus, mihi fraterna amicitia devinctus, incidit in Dysenteriam veram cum summis torminibus, quæ perdurans cum febre ardentissima per quinque aut sex dies, adhibitis omnibus, quæ morbi violentia, & necessitas subita requirebant, cum summo meo, & bonorum omnium mœrore, juvenis optimus mortuus est, apparentibus, tam crebris & densis per universum corpus maculis lividis, ut (quod in proverbio est) locus non esset, cui caput aciculæ imponeres.

OBSERVATIO III.

De Febre ardenti, Dysenteria, Vlceribus malignis, &c.

REverendus, & Doctissimus vir, *Ioannes Cavallerius*, verbi divini præco, circa idem tempus correptus est Febre ardenti, superveniente Dysenteria atrabiliaria; quæ cum per aliquot dies continuasset, eruperunt sub axillis, in tergo circa lumbos, & in inguinibus, etiam in collo, pustulæ ac vesicæ quædam, plenæ, & distentæ, pure viridi, & subjectam cutem ad carnem usque erodente, quæ nobis, prima facie, spem criseos faciebant: sed Dysenteria non cessante, & Febre, cum Phrenitide, ingravescente, probissimus simul ac doctissimus juvenis, ex hac vita ad cœlos raptus est. Eodem tempore, liberi pulcherrimi *D. Adriani Blocq*, eadem Dysenteria maligna obierunt.

Dissertatiuncula, utrum Morbi Epidemici, & Pestilentiales, etiam hic in Indiis Orientalibus grassentur?

HÆc paucula, ex sexcentis aliis, exempla eo in medium produxi, ut probarem, frustra eos dixisse, qui, Pestilentiales, & Epidemicos, morbos in his locis grassari negaverunt: Quo nomine, alii eos appellent, mea nihil interest. Certe mihi constat, contagiosum hunc, de quo loquor, fuisse, & qui plurimos simul, ac celeriter occuparet. Causas, quæso, audite, dein recte judicate. Obsessi arcte eramus, à triginta quatuor millibus Iavanorum Mataranensium, Duce *Tommagom Bauraxa*, expertissimo, inter ipsos, & audacissimo milite. Quotidie à nostris excursiones & velitationes fiebant, sæpe plurimis ex hoste, tum hic, tum in oppugnationibus, quæ ferme singulis noctibus fiebant, desideratis: quorum cadavera in flumen præcipitabantur, & summum fœtorem, & corruptionem, aquæ conciliabant. Tum corpora hominum, & jumentorum, ex fame, & vulneribus, mortuorum, passim in campis, & silvis, insepulta jacebant, quæ non levem contagionem aëri addiderunt. Præterea flumen inficiebatur radice Serpentariæ, quam Indi, in profluente, aliquot mille corbibus impositam, macerabant, ut venenosam qualitatem, & glutinosam suam substantiam, exueret, quam vidimus, si vitrum aqua plenum reponeremus, per aliquot horas, in fundo, tanquam album en ovi, desidere; Qua dein tosta, vice Oryzæ, cujus in castris summa penuria erat, uterentur; dum unico insultu nos posse capi sperassent, & hinc minus sibi providissent. Hæc non tam mira videbuntur iis, qui sciunt in Indiis Occidentalibus radicem Casavi, loco panis esse, cujus tamen succus expressus præsentaneum est venenum. Ad rem venio: Adde his potum aquæ subsalsæ: Nam, dum ventis è mari spirantibus, stato tempore aqua marina in fluvium impellitur, ejus alveum salsedine inficiebat: & nos propter obsidentes hostes, altius ex flumine petere aquam non audebamus; Ad hæc, cadaveribus infectum flumen, vermibus scatebat, omnibus istis adde tempus anni, quod tum calidissimum simul & humidissimum erat, propter assiduas pluvias tum temporis, utpote à Septembri usque ad Februarii initium, tum Sole supra verticem nostrum existente in linea Æquinoctiali: Quæ omnia me quoque, per quatuor continuo menses lecto affixerunt, cum summo vitæ meæ discrimine. Primo invadente me Febre ardenti; subsequente dein Dysenteria, & augescente, qua jam ante mensem affligi cœperam, Paralyseos ista specie, quam *Beriberii* vocari diximus. Quæ omnia Deo propitio superavi, uxore interea, & utroque filio meo, iisdem molestiis, vexatis, & decumbentibus.

FINIS LIBRI TERTII.

IACO-

IACOBI BONTII

ANIMADVERSIONES

IN

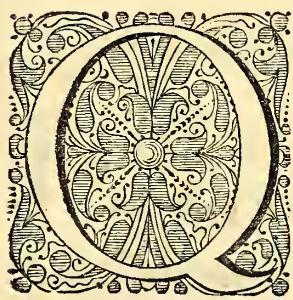
GARCIAM AB ORTA.

LIBER QUARTUS.

NOTÆ

IN CAPUT III,

Quod inscribitur, *De* Altiht, *seu* Assa fœtida, *Iavanis*, *&* *Malaiis*, Hin' *dicta.*

Voniam præcedentia duo Capita abunde & sufficienter de Ambaro & Aloë egerunt, ego, quod in ea commentarer, non habui: sed quia Auctor hoc cap. negat, non solum se vidisse hanc herbam, sed nil certi de ejus forma adfert; ego quæ de Assa fœtida planius comperta habeo, hic vobis suppedito.

Itaque planta è cujus radice Assa exprimitur, magna quantitate crescit in imperio Persico, inter Laram, & Gamaron civitates, quarum prima non longe distat à mari, & nostris mercatoribus, & Anglis etiam, frequentatur. Estque hæc planta duorum generum. Prima, sarmentosa, ferme ut Salix aquatica, ex cujus foliis, & stolonibus incisis Assa fœtida per torcular exprimitur, quæ, ut reliqui succi, Sole indurata in consistentiam evadit, qualis est Aloës.

Secunda porro Assæ species longe fœcundior existit, estque succus expressus ex radicibus hujus plantæ, quæ crassissimos raphanos, folia autem Tithymali folia referunt. Hujus generis aliquot radices domi habui, à mercatore Armeno mihi amico donatas, qui illas huc è Persia detulerat, & etiamsi jam essent exsuccæ, tamen tam fortis erant odoris, ut totas ædes fœtore replerent; qui insuetis vix tolerandus esset. Quod Iavani, & Malaii, & cæteri Indiarum incolæ negabunt, se quicquam odoratius naribus unquam percepisse. Apud hos *Hin'*, hic succus nominatur, estque in tam frequenti usu in cibis condiendis, quam autor hoc cap. refert, ut propter hanc causam una sit cum Opio ex præcipuis mercibus quæ per Indiam distrahuntur: & semper Societas Indica magnam quantitatem hujus succi in armariis habet, quam incolis Iavæ, permutatione aliarum mercium aut pecunia impertiantur.

IN CAPUT IV.

De Opio. Fol. 21.

S*Ecundo paragrapho* hujus Capitis auctor mentionem facit Opii *Meseri* dicti, quod putat Opium Thebaicum fuisse: nam in Ægypto Thebæ istæ Centiportæ extitere: & *Meseri*, & contracte *Misri*, Ægyptus hisce incolis, & reliquis Indis, est.

Paragrapho 3 inquit, eos, qui Opio utuntur, dormitabundos videri: tamen nil minus quam stultæ sunt hæ nationes in mercaturis exercendis; armis, & arte belli, ab Europæis forte superantur. Certe laudes hujus succi è Papavere expressi, si referrem, viderer Chymicis velle suum honorem præripere. Hoc saltem dico, si nobis de Opio,

& Opiatis non esset prospectum, frustra in calidissimis his regionibus medicinam faceremus, Dysenteriæ, Choleræ, febribus ardentibus, & reliquis biliosis affectibus orgasmo turgentibus: & ne vobis fucum videar obtrudere, quid in nostris regionibus confectiones ex Opio tantopere celebratæ, Theriacam, dico, & Mithridatium; quid denique Philonium? quæ nisi Opio tanquam basi suffultæ essent, frustra ab iis effectus tam manifeste juvantes quis expectet. Et profecto insignis est oscitantia ista, quæ in abusum medicamenti, & minus bene præparati, dicuntur, in usum nobilissimi inter omnia pharmaci velle referre, sine fundamento sæpe, ac in Scholis sine Experientia.

Pauperes porro Indi, ex foliis, & stolonibus Papaveris, Opii speciem viliorem excoquunt, quam Soli porrò indurandam exponunt: hoc medicamentum *Poust* vocant, quique eo utuntur, contumeliæ ergo, *Pousti* à ditioribus vocantur, tamquam summœnianos, & proletarios dicas. Pauperiores porro in divites convitium regerunt; eos *Affionii* vocantes, tanquam si luxuriam, & delicias vellent exprobrare. *Affion* enim, ac quibusdam *Amphion*, Arabibus, & Indis, Opium Græcorum est: indeque magis adducor, ut credam, Græculos, à vetustissimo populo vocabulum Opii derivasse, cum ab omni memoria illi eo usi sint. Græci vero tantum noxas hujus medicamenti videntur novisse, usum verum, & virtutes ejus plane divinas, non satis exploratas habuisse. Paro ego Extractum utilissimum ex Opio, & Croco Indico, id est, Curcuma; ad quod in extremis tanquam ad sacram anchoram confugere soleo: in jam ferme desperatis Cholera, Dysenteria, Phrenitide, & Spasmo, admodum frequentibus: sed hoc melius è *Method. med.* Indica nostra videbitur.

IN CAPVT V.

De Gummi Benjoin. Fol. 26.

P*Aragrapho* 18, autor ait, Benjoiferam arborem valde esse proceram, & vastam, &c.

Ego vero Benjoiferam arborem in Iava, ubi optimum *Benjoin* colligitur, longe alia facie vidi, quam qua describitur, immo vero videtur planta, (seu si arborem appellare malis,) ex pluribus sarmentis coalita, qualis est Smilax aspera, seu Salçapa-rilla, nisi quod sarmenta brachii crassitudinem æquent, vel etiam superent, ita ut hæc in medio sæpe truncus arboris continuus, satis crassus, appareat. Subtus vero, & supra Cœlum per sarmenta à se invicem dissita liceat contemplari. Sæpe quoque alia virgulta, à Benjoifera arbore specie plane diversa, hac coalitione includuntur, itaque si quis ignarus diversitatem foliorum in hujus arboris farragine videat, miretur sane: sed hoc etiam fieri in trunco Aloës seu *Calambac*, postea docebimus. Et porro ex hujus seu stirpis, seu arboris, cortice inciso, sæpissime odoratissimi Benjoini gummi frusta aliquoties collegi.

IN CAPVT VIII.

De Lacca. Fol. 29.

AVtor hic Formicarum istarum, quæ Laccam elaborant, mentionem facit, unicum hoc addo, quod Formicæ istæ alatæ sunt, & coloris punicei, & super flores, frutices, arbores, & herbas, circumvolitant, ex quibus, non secus ac apes, Laccæ conficiendæ materiam colligunt, & in communes operas conferunt; non alatæ autem Formicæ eam non elaborant.

IN CAPVT XIII.

De Tutia. Fol. 48.

FAllitur vehementer noster Garcias ab Orta, quod Tutiam è cineribus cujusdam arboris uri dicat: sed confitetur, hoc se auditu percepisse, itaque deceptus fallit alios.

Nam fit ex terra quadam, Argillæ instar glutinosa, quam colligentes Indi, ollis in eam rem ex argilla, longe fortiori, quam in nostra patria, confectis indunt, & aquam addentes, eam curiose baculis circumagitant, dein fornacibus in hunc usum effictis imponunt, & per ignem exsiccata omni aqua, dein terra hac calcinata lateribus prædictarum ollarum, demptis sordibus quæ in fundo hærent, Tutiam lateribus affixam abradunt, quam arcis inclusam venalem ferunt per totam Indiam, ejus enim usus est in depilatoriis apud hasce gentes, præsertim fœminis, dum se in balneis, vel fluviis lavant.

In Persiæ autem Provincia, *Kirmon* dicta, hujus terræ argillaceæ, ex qua Tutia coquitur, à Persis, & Armeniis mercatoribus, qui negotiandi causa huc advehuntur, magnam copiam reperiri non semel audivi, qui etiam ut lucrum ex Tutia, quam Persica lingua *Tutyah* vocant, uberius faciant, eam distribuunt in lapidem *Tutyah*, & in pulverem ejus magis vilem, quam seorsim volentibus tum divendunt.

IN CAPVT XVI.

De Agallocho seu ligno Aloës, Calumbac *Indis dicto.* Fol. 64.

LIgnum Aloës præterquam quod in Insula Sumatra, directo in conspectu Iavæ sita, nascatur: etiam frequens oritur, & optimum in *Champac*, vicina Chinæ regione, & in *Chochin china*. Ac quod cortice nudatum hinc in patriam feratur, non ideo evenit, quod sine cortice crescat: sed quod sæpe quasi uno trunco etiam diversæ species virgultorum, & stirpium, temporis diuturnitate coalescant, haud secus quam in Benjuifera arbore fieri diximus: nam hoc mirum nobis videri non debet, cum sciamus, per artificium etiam diversæ speciei arbores alienæ speciei inseri. Cæterum hoc modo Incolæ lignum Aloës, ab aliis virgultis & ligno separant. Truncos Aloës cæsos deponunt in ripis fluviorum in cœno & luto, ut diversi generis lignum carie consumptum se à ligno *Calambac*, seu Aloes separet, unde cortice *Calambac* consumpto, qui tam oleosus non est, quam ipsum lignum, quod præterea minus teredinibus ac putredini obnoxium est, tale, quale in officinis in patria, ad nos quoque defertur. Lignum hoc porro Aloes gustu plane aromaticum est & subamarum, unde forsan Aloes nomen mutuatum est. Pulvis ejus ad scrup. unius pondus sumptus Choleræ prodest, quam *Mordexi* incolæ vocant, & omnibus intestinorum affectibus frigidis, & ventriculi medetur egregie. Tum tineas, & ascarides puerorum efficaciter necat. Chinensibus porro & omnibus Mauris ethnicis in sacrificiis pro suffumigio est.

IN CAPVT XVII.

De Santalo. Fol. 68.

P*Aragrapho tertio* auctor noster refert, pallidum & flavum Santalum, plurimum in *Tymor* insula nasci, de quo hoc porro memorabile certo accepi, è mercatoribus nostris, advehendi Santalini ligni gratia, eo commeantibus, In hac insula nasci febris continuæ & ardentis quandam speciem, quæ sit è Synochi putridæ genere, cum delirio & mentis alienatione mira; durante namque exacerbatione, quæ plerumque quatuor est horarum (nam hoc obiter sciendum est, quamvis ad apurexiam hæc febris non perveniat: tamen exasperationes suas habere, non secus ac tertianas continuas), ridiculas admodum actiones ægri edunt, id opificii, vel muneris imitantes, quo sani functi sunt (ut latius in *Method. medendi* mea Indica) & astantibus risum excutiunt. Tenentur quoque bulymo, & fame canina insatiabili, ut quicquid iis obtuleris, etiam

 fœdum,

fœdum, (ut mos est nauticis nostris sociis eo genere scurrilitatis delectari) avidissime devorent: extra exasperationem eam, cætera sani, & mentis integræ. Hunc porro affectum ortum suum trahere ex recens cæsarum arborum Santali, cortice viridi, incolæ certo certius affirmant: nam cortex tum virosi nescio quid expirat, & cerebro inimici, tum cito in corporibus cacochymis, & pejoris diætæ, ut sunt nauticorum nostrorum, tales effectus edit. Sed latius in præd. *mea Meth.*

Antequam cedantur arbores Santali, cortice inciso exploratur ab expertis odor, num maturæ sint & tempestivæ ad secandum. Auctor porro, Santalini fructus ait esse Cerasi magnitudine, baccas lauri non male referunt, nam exsiccatas habui, & masticati purpureo & morino colore inficiunt. Fructus hi avide comeduntur à Turdorum quadam specie, ut baccæ Orni in patria, quos denuo per alvum excernentes, arva & montes novis arboribus conserunt, ita ut quamvis tanto tempore tot millia arborum cæsa sint à Lusitanis & nostris, tamen Sylvæ nunquam deficiant.

Porro cum Auctor mentionem hic faciat unguenti ex Santali pulvere; Ego hujus compositionis usum, in gratiam tironum Medicinæ subjiciam, & primum hoc modo paratur. ℞. Santal. tenuiss. moliti, florum *Champoc*, florum Mogori, ana m. 1. his parum contus. adde rad. Curcum. unc. ij. camphor. q. s. ad gratum odorem: hæc omnia in plano marmoreo lapide pistillo subigunt, addendo sub finem olei nucis Indicæ recentis, q. s. Vng. formant in pultis consist. Hoc inungunt tam viri, quam mulieres Malaicæ totum corpus, & quamvis propter flavum colorem, quem è Curcuma contraxit, primo aspectu fœdum sit; tamen suavissimo & saluberrimo odore nares ferit. Prodest vexatis à Solis, vel etiam à febrili æstu, rigorem quoque in febribus tollit, & nimias vigilias arcet, impositum quoque regioni ventriculi choleram sistit, cor roborat. Quæ latius in præd. *Meth.*

IN CAPVT XX.

De Maci. Fol 79.

FEruntur è Banda, Moluccarum insula, grandia vasa fictilia huc, perque reliquos aliquando (cum permissione Superiorum) insularum circumjacentium tractus, plena Nucibus myristicis, aceto ac muria condita: nam sine permissu nullo modo efferre licet, quod insulæ Bandenses nostris armis subactæ provincia Batavorum factæ sint. Nuces has maceratas per diem unum, aut alterum, dein leviter excoctas, saccharo condimus.

Cæterum de Cortice nucis hujus condito hoc dictum sit, ac de nuce quoque ipsa, iis parcius in his locis esse utendum, quoniam oleosi, & pingues vapores ex esu ejus in cerebrum elati, obstructionem ventriculis cerebri afferunt, ac inde somnolentiam, immo stuporem quendam universis subjectis membris inferunt. Et quod majus est, ex nimio hujus Nucis usu aliquot periclitari vidi, qui amplius quam per diem naturalem sine sensu, & motu jacuere, tanquam Caro correpti, certissimo indicio cerebrum, & universum nervorum genus non leviter correptum fuisse. Præterea incolæ in Banda, & jam etiam nostrates, ex viridi cortice Nucis Myristicæ pultem excoquunt non insuavem, quæ ferme sapore refert istud ferculum, quod in patria conficitur ex pomis acidis coctis: sed qui ea pulte usi sunt, ex fide mihi retulere, stuporis & somnificos jam dictos effectus edere.

IN CAPVT XXII.

De Pipere. Fol. 86.

NOn tantum Piper provenit in *Malabar*, ut Auctor, 10 *paragrapho*, ait: sed maxima etiam quantitate nascitur in Regno Iava, præsertim in Bantamensi provincia: Præterea crescit abunde in Iambiensi Sumatræ tractu, qui peculiarem Regem obtinet non subjectum imperio Regis Achinensis, qui potentissimus hujus insulæ Tyrannus. Ex hac provincia ab amico Rege, nostræ naves quotannis bis terve petunt.

Quod porro Autor, *paragrap.* 11. fol. 89, inquit, aceto & muria condiri piperis racemos virides, verum est. Ac quia aliquoties repetendum erit, id conditura genus Indi generali

nerali vocabulo *Achar* vocant. Ac tali modo condiuntur etiam Zinziber viride, radices Galangæ, Caryophyllorum racemi. Hoc modo etiam saliunt Cucumeres juvenculos, quos Agurcas Lusitani vocant; præterea Mangas, addito Cæpe, Allio, & Porro. Et certe in his locis, ad orexin excitandam, & ciborum concoctionem, nihil sanius reperiri potest. Cum propter aëris in hoc climate calorem simul ac humiditatem, subjectæ Capiti partes, ut sunt Pulmones præcipue, & Ventriculus, assiduis Catarrhis infestentur: ad hunc usum Genista quoque hic crescens & Cappares è Persia,& Surate, adferuntur huc.

Autor porro, hujus Capitis *parag.* 12, refert ridiculam Indorum de Piperis qualitate opinionem, quam etiam Iavani confirmant, nimirum quod frigidum sit Piper, credo, forte ea ratione, qua quondam quidam perversi Sophistæ argumentabantur, ignem frigidum, & nivem seu glaciem, calidam esse, vel ut Hyperbolice *Poëta* ait, *Penetrabile frigus adurit*: Contra quos tamen, bene monet *Aristoteles*, non esse disputandum, nisi sola experientia; nisi forte vellent, nimio ejus usu, calorem nativum dissipari, & debilem inde reddi: ast illi (credo) tam alte non philosophantur.

IN CAPVT XXVI.

De Nuce Indica, Coquo *Lusitanis dicta*. Fol. 120.

CArolus *Clusius* in annotationibus ad hoc Cap. fol. 119, refert, Solere Indos foliis hujus palmæ inscribere literas suas; immo, quod vero propius, literas hisce foliis oblongis insculpunt stylo ferreo, atque id adeò artificiose faciunt, ut vel elegantissimum scriptorem è nostris longo intervallo post se relinquant, & tam emendate characteres suos Indi (Arabicis autem utuntur) hisce foliis imprimunt, ut subirasci mihi aliquoties contingat nostris Europæis, & præsertim nostræ Nationi; quæ ferme nil nisi sua admirantur, & has Nationes, Barbaras vocitant, cum multo significantius paucis characteribus, more Laconum, animi sui sensum exprimere queant, quam nostri longis periodis, & verborum farragine inutili. Præterea quamvis Regum in Iava videatur Tyrannicum imperium: tamen id ita pro conditione gentis suæ politice gerunt, ut aliquis, cui non cornea fibra est, neque de genere est Arcadici pecoris, hic satis cito addiscere queat, compendiosam politices viam esse, Regibus, bene imperare; & subditis, melius obedire.

IN CAPVT XXXII.

De Calamo Aromatico. Fol. 125.

PRæter usus excellentes, quos præstat in Medicina Calamus aromaticus, hoc Cap. descriptus, etiam Malaicis mulieribus in culina inservit, in condiendis piscibus, & carnibus elixis, cum radicibus Zinziberis recentis, radice Curcumæ, & Galangæ, & reliquis Aromatis; & sic cibis odorem, & saporem suavem conciliat, & concoctioni ventriculum, & intestina apta efficit. Cæterum, ut hoc parergως dicam, hæ nationes, quantumvis nostris Barbaræ vocatæ, Polonos, & Germanos in condiendis piscibus superant, qui tamen hic palmam sibi vendicare non erubescunt.

Cæterum Auctor ait, Calamum aromaticum, nec Galangam, nec Acorum esse; bene quidem cum Acorus, & Galanga, quantum ad folia, potius ad Gladioli species debeant referri, & Calamus aromaticus sit Gladioli species.

IN CAPVT XXXIII.

De Nardo. Fol. 128.

NArdus Indica in Iava, magna quantittae, crescit, ejusdem in culina apud Iavanos usus est, qui Calami aromatici, & Iunci odorati: nimirum in condiendis jusculis piscium, & carnium elixarum. Plantam Nardi viridem hactenus non vidi,

vidi, quod in montibus circiter 14 Leucas ab urbe Batavia crescat, & eo propter prædones Iavanos, & Tigrides, excurrere non audemus. nos, non secus ac Calendulæ flores exsiccatos in patria, Nardum infundimus in aceto, & dein Syrupum quoque inde conficimus adversus frigidos viscerum affectus, Hepatis nimirum, Lienis, & Mesenterii obstructiones, quæ postremæ adeo frequentes sunt, ut hinc misere multi extabescant & marasmo moriantur, sine dolore tamen, & pauco sensu, de quo latius in *Method. Med.* mea. Acetum porro, & Syrupum hunc Nardinum, (certo mihi constat) ad morsus venenatorum, ut Serpentium, Scolopendrarum, Scorpionum, & similium, valere imposita, vel intus sumpta: quod experimento comperi, præcipue in uno, qui morsus erat à serpente quodam, quem Lusitani *Cobra de Capello* vocant, atque hujus morsus adeo venenatus, ut certe Lusitani hunc Regulum seu Basiliscum esse putent, sed de eo aliquid inferius dicemus.

Sequenti cap. de Iunco odorato nihil addo, quam quod Autor fallatur, qui dicat, Iunci odorati nullum alium esse usum apud Indos, quam substernendis equorum cubilibus, cum etiam eo in culina ad condiendos cibos, ut Calamo aromatico, Indi utantur, quapropter etiam, quamvis in sylvis copiose crescat, studiose à mulieribus Malaicis in hortis colitur, tum quoque ad lavacra, fomenta, insessiones, utilissimus est; ut & ad omnes muliebres affectus. & cum sit graminis species, simplicisque, & vulgaris Graminis usus, in multis tantopere commendetur, quis neget, Gramen hoc plane aromaticum vires longe excellentiores possidere.

IN CAPVT XXXV.

De Costo. Fol. 137.

AVtor hoc Capite tantum unicum genus Costi esse asserit, quod & ego affirmo: nam vetustiores Medici, sua tria Costi genera distinxere magis à carie, & vetustate corrupta, quam à Costo. Costi porro radices huc è Cambodja plenis saccis adferuntur, cum plurimus ejus usus sit in medicamentis apud omnes Indos, & Chinenses præcipue. Cæterum Costus vulgato vocabulo inter mercatores Indos *Pucho*, Chinensibus *Potsiock*, vocatur. Notas omnes hæc Costus habet, cum ea, quæ hoc Cap. describitur. Cum ego primum radicem Costi viderem, putavi esse Hellebori albi radicem, & nisi me odor monuisset, in ea opinione adhuc hæsissem, quia Costi radice per medium secta, tot initia fibrarum, quot in Hellebori radice, reperies: Adulterari porro radicem hanc, ut Autor ait, non credo: nam vidi ego integrum *Picol*, quod pondus centum, & viginti ℔, in auctione decem realibus distribui.

Autor sequenti cap. XXVIII, de Radice Chinæ, multas & veras laudes refert. Quibus ego hoc tantum addo: quod hæc radix non tantum ad affectus Venereos utilis sit: sed & ad omnes Chronicos morbos, qui hic communiter grassantur, ut sunt Cachexia, Leucophlegmatia, Hydrops, denique Paralyseos ea species, quam *Beriberii* in Meth. mea Indica Medendi vocari dixi, ad quam curiosum remitto, quod in me ipso, dum molestissimo hoc malo per quatuor menses decumberem, expertus sum, cum ante ejus usum neque pedes, neque brachia, commode movere possem, quod & in plurimis aliis experientia didici.

IN CAPVT XLIV.

De Ligno Colubrino. Fol. 145.

AIt hoc Capite Autor, Lignum Colubrinum valere adversus circuitus febrium intermittentium; hoc verum esse non semel experientia didici, præcipue in Tymorensibus febribus cum delirio, & sæpe phrenitide, conjunctis, de quibus, & de earum cura, alibi. Lignum Colubrinum hoc vehementer densum est, &, si quando Indi velint eo uti, fricant fortiter cum aqua in marmoreo lapide, & friabile cum sit, teritur facile, ac sic cum aqua aut alio liquore ægro exhibent, gustu est longe amariore, quam lignum Aloës; valet quoque ad tineas, lumbricos, & ascarides, & potenter ictibus venenatorum animalium resistit.

Para-

Paragrapho porro *tertio*, mentio fit Serpentis cujusdam, quem Lusitani *Cobra de capello* vocant; hi Serpentes, cum irritati sunt, duas bullas in cervice erigunt flavo colore, quales Ranæ istæ palustres coaxantes, in temporibus attollunt, & hæ bullæ forsan coronæ speciem Autori fecere. Cæterum serpens non multo crassior est digito minimo auriculari humano, in tergo colore est nigro: in ventre fœde flavo.

Quod *seq. paragr.* dicitur de pugna Viverræ cum hoc Serpente, non adeo dissonum est, cum ego sæpius à Felibus occisos viderim, sed nunquam de carnibus eorum gustant, cum reliquos Serpentes, præsertim aquaticos, avide devorent. Signo inter cætera evidenti, quam virosum sit hoc insectum. Vidi enim Maurum quoddam Arundineti genus cædentem, quod *Rottang* Indi vocant, & eo omnia ligant, ut apud nos hoc funibus fit, quorum vicem supplet, & dum imprudens unum ex Serpentibus his lædit, ab eo morsu in musculo pollicis est petitus, vestigio vix exstante, & cum, ne venenum altius serperet, brachium ipsi arctissime ligaretur, & ille præ dolore vinculum laxari obnixe oraret, hoc facto statim miser expiravit, corpore fœdum in modum intumescente, tanta erat vis veneni ad cor momento penetrantis.

IN CAPVT XLV.

De Lapide Bezahar; Persis, Pa-zahar. Fol. 165.

P*Aragr. Secundo* hujus Cap. Autor ait, Lapides Bezahar paleam, vel quid tale, intus habere, quod nunquam fallit, nisi in adulterinis, &, si superficiali tunica abrasa, non succedat alter orbis, cæparum modo, donec ad paleam istam deventum sit, fictitius est lapis procul dubio: sed sequenti modo ejus adulterium melius percipitur. Si lapidem frices pauca calce, &, si in loco fricato puniceus color appareat, constat verum esse, & genuinum: secundo, si ponderatum accurate lapidem conjicias in pelvim aqua repletam, & post duas aut tres horas eundem eximas & rursus ponderes, ac nihil de priori pondere aut perdiderit, aut eo gravior factus fuerit, verus est lapis Bezahar: verum si calce fricatus rimam ducat, aut si aquæ exemptus, de pondere amiserit, vel eo auctus fuerit, falsum & adulterinum esse, audacter dicito.

Paragr. 6. Garcias inquit, lapidem hunc non solum generari in Persia, sed etiam in aliis commemoratis locis: sed quoniam nullus, quod sciam, ante me verum etymon hujus lapidis edidit, nec quomodo, aut ex quo, generetur; paucis auscultate rem. Persæ igitur hunc lapidem vocant *Pa-zahar*, composito vocabulo ex *Pa* & *Zahar*, quorum prius significat *contra*, & secundum *venenum* nominatur, ac si Græco vocabulo *antidoton* dixeris; perspicitur quam fallax sit ista Etymologia, quia *Pazar*, vel *Bazar*, lapidem hunc dictum volunt, cum nullus unquam eum venalem in foro viderit. Nascitur hoc porro modo lapis *Bazar* in Persia, ut ab Armenis, & Persis mercatoribus fide dignis certo accepi. Est locus in Persia *Stabanon* dictus, trium dierum itinere supra Laram civitatem celebre in Persia Emporium, in cujus campis nascitur herba quædam Croco, & Hermodactylis admodum similis, ubi caprarum copia pascitur, in quarum ventriculis ex esu hujus herbulæ hi lapides concrescunt, qui apud Reges Persiæ in tanto pretio sunt supra reliquos, qui in aliis locis gignuntur, ut magnus Xaabes, Imperatorum Persarum ultimus, mortuus anno 1628, inibi vigiles locaverit, ut omnes istos lapides *Bazahar* qui certum pondus excederent, sibi vendicarent: Itaque, quod causa materialis hujus lapidis, sit causa supra dicta, non solum Armeni, & Persæ mercatores mihi retulere: sed idem ferme affirmat *P. Texeira*, Lusitanus, in tractatu suo eleganti, quem Hispanica lingua conscripsit, de rebus gestis Regum Persiæ, qui inquit, Insulam quandam esse inter *Ceylon* insulam, & terram continentem *Chormandel*, quæ à Lusitanis *Ilha de Vacas* vocata (quod insulam vaccarum sonat) nostris naucleris etiam optime nota, in qua etiam nascitur copia prædictorum lapidum, quam ob causam etiam ibi multæ capræ pascuntur. Atque idem autor ait, quod anno 1585, hanc insulam maxima & horribilis inundatio invasisset, & etiam totam continentem terram *Chormandel*, ita ut hæc insula tota submersa fuerit, quæque servari inde capræ poterant, alio translatæ, desierunt gignere istos lapides, quod prædicta herba ibi non cresceret: sed elapsis paucis annis, cum insula salsugine maris liberata, rursus hanc herbam produceret, capræ ejusmodi, iterum eo translatæ, lapides hos, ut ante, produxere. Hæc mihi vobis commu-

communicare visum est, quoniam & mercatores nostri, & Angli, idem certo confirmant. Cæterum quantum ad hyperbolicas hujus lapidis virtutes, & facultates portentosas, non tantas in eo mille experientiis edoctus inveni, alioqui etiam natura non pronus superstitiosas medicamentorum facultates facile admittere, nisi experientia id verum invenerim. Quoque id magis credatis, lapides hi miseris Hircis, & Capris, tam molesti sunt, quam hominibus lapides vesicæ, & renum. Capræ istæ non absimiles valde sunt Capris Europæis, nisi quod habeant erecta, & longiora cornua, & quædam ex iis versicolore sunt pelle, ut Tigrides pulchro aspectu, quales duas in arce Batavia nostra quotidie videmus; itaque hæ Capræ prout magnum lapidem, aut parvum gerunt, unumque, aut plures, eo molestius, vel citius incedunt, quod astutissimis Armenis, & Persis perbene notum est. Porro vidi & lapides *Pazahar* natos in ventriculis Simiorum, qui teretes sunt, & longitudinem digiti aliquando excedunt, qui præstantissimi omnium censentur.

IN CAPVT XLVI.

De Lapide Porcino. Fol. 168.

LApis iste Malacensis, cujus autor hic transitorie meminit, in memoriam mihi revocat alterum lapidem quendam genitum in Felle Porcorum, aut etiam Ventriculis Hystricum, oblongis pinnis præditorum, quem Lusitani propterea *Piedra, de Puerco* vocant, mollis, & pinguis est attactu, ac si saponem Hispanicum tractes. ego duos domi habeo, unum parvulum ex Hystrice, alterum ex Apro, excisum. Infunditur hic lapis in vino adversus choleram, quam *Mordexi* Insulani vocant, & hic tantopere timetur, quam pestis in Hollandia, utpote quæ hominem aliquando soleat occidere paucissimis horis: Prægnantibus tamen hic lapis non bene datur: nam abortum provocare adeo certum est, ut fœminæ Malaicæ mihi retulerint, ut si quando menstrua eorum purgatio non bene procedat, si saltem hunc lapidem manu gestent juvamentum se inde sentire. Sed profecto mihi consideranti judicium humanum de omnibus hisce concretis lapidibus in ventribns, & cavitatibus animalium rationis expertium, ridiculum mihi videtur, lapidem concretum in vesica humana, & sæpe è renibus elapsum, & per penem redditum, in nullo pretio haberi, cum homo non tantum sit animal longe nobilissimum, & qui delicatissimis cibis vescatur, & certe quod dixi, de circulis istis instar cæparum in lapide *Pazahar* repertis, similes circuitus & orbes in lapide humano videre est. Et ut propius ad externam superficiem pervenias, ut lapides *Bazahar*, friabilior, & mollior est, donec ad parvum nucleum circulis his inclusum pervenias, qui rubro suo colore non obscure lapidis originem è renibus esse ostendit. Nil porro de his lapidibus addo, ne videar eos elevare, & lithotomos monere, ut vel cum periculo plures mortales secent. Hoc certe compertum habeo, lapidem in vesica hominis repertum, urinam & sudores probe ciere, quod tempore ingentis illius pestis, quæ anno 1624, & 25, Leydam patriam meam, & reliquas Hollandiæ civitates, miserandum in modum vastabat, in penuria lapidis Basaartici nos exhibuisse memini, & sudorificum (ausim dicere) melius, & excellentius invenisse, cum admixta Theriaca, aut Mithridatio, cum olei Succini, aut Iuniperi guttis aliquot.

In Lib. II, Garciæ ab Orta, De Planta quadam INDICA, IAC. BONT. Animadversio.

IN CAPVT I.

De Arbore tristi dicta Pariz.

QVod hæc arbuscula noctu flores expandat, inde eam Lusitani *Arvore da Notte* vocant, copiose in Iava flosculos suos albos profert, quos servi venales in urbem ferunt, faciendis corollis, & intertexendis capillis mulierum Malaicarum.

Par. 6, Auctor mentionem facit florum *Fula Mogori* dictorum: hi flores in arbustis crescunt non ineptis texendis sepibus, humanam altitudinem vix hoc arbustum excedit, flores quoque albos fert odore gratissimo, & aspectu longe pulcherrimo. Stillaticius porro liquor ex floribus arboris tristis, & hac arbuscula, igne elicitur, qui cordialis admodum est, quocirca ad Lipothymias, quæ in febribus continuis, Cholera, & Dysenteria, crebro accidere solent, summum adjumentum præstant.

Paragr. 7, Autor mentionem facit florum sibi *Champe* dictorum, Iavani autem cum arbore eos *Champacca* vocant. Arbor est mali Persici folio, sed crassiori paulo. Flores porro colore inter sese variant: nam alii sunt è colore viridi dilutioris, ut potius primo aspectu ab arbore avulsi, fasciculum foliorum mentiantur: sed pediculi intus in calyce, quales ferme in rosis, flores esse declarant. Sunt & hujus arboris flores, alii colore aureo subflavo (quem colorem nostri *Oragne* vocant) uterque flos æque est odoratus admodum, verum caput gravat, non secus ac Camphoræ odor insuetis gravis est. Indos quoque autor ait bonis odoribus esse deditos. Vt & reliqui, qui Mahumetis sectam sequuntur omnes, ita ut nunquam ferme mulierem Indicam in publicum prodire videas, quam cum hisce floribus, capiti vel capillo (ut dixi) impositis, ut gratiores maritis, vel sæpe, amatoribus, suis occurrant.

FINIS LIBRI QVARTI.

IACOBI BONTII HISTORIAE NATVRALIS & MEDICAE

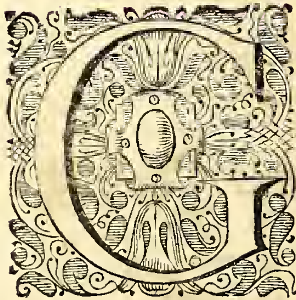
LIBER QVINTVS,

De Quadrupedibus, Avibus, & Piscibus.

Quæ nova fertilibus progignat Semina Terris,
Et quidquid pandat divite Iava sinu:
Et queis vicinum natitetur Piscibus Æquor:
Quæ vacuum pennis Aëra pulset Avis:
Et quis squamiferis proserpat in orbibus Anguis:
Densa Feras umbra quas quoque Silva tegat.
Hesperidum & pulcros vis contemplarier Hortos?
Me lege, & electo Codice doctus abi.

CAPVT I.

De Abada, sive Rhinocerote.

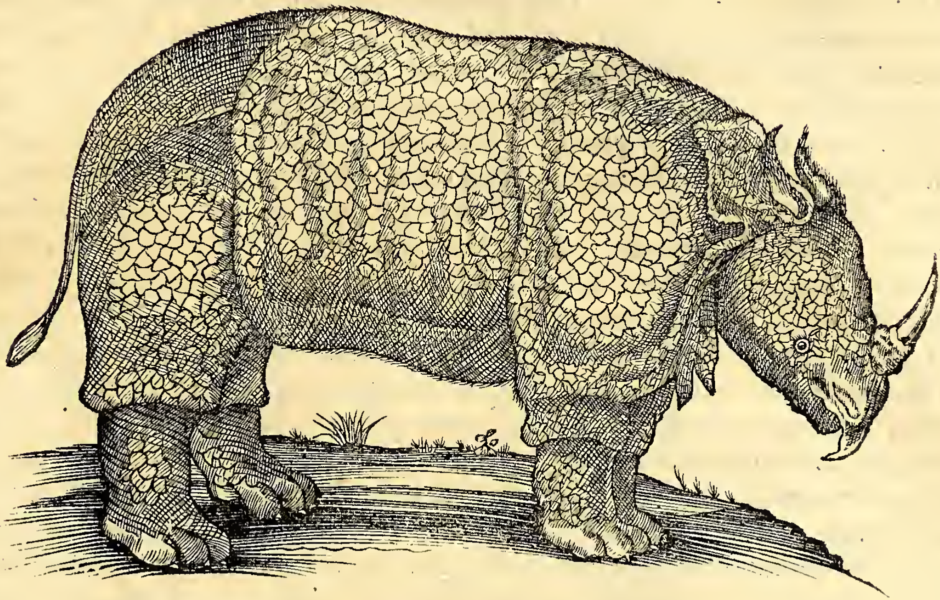
GArcias ab Orta, Medicus Proregis Goënsis, Lib. 1. Aromatum, cap. 68, confitetur, se nunquam conspexisse Rhinocerotem. Ego eum vel millies vidi, tam cavea inclusum, quam aliquando in silvis ad pasturam euntem: Quantum igitur in me est, hoc animal ad vivum hic describam, ut pictorum error eluceat, qui illud scutatum, & squamis obsitum, ob oculos ponunt. Cute est è nigro cinericea, qualis color etiam conspicitur in Elephantis, & Bubalis Indicis: glabro est corpore, vel paucissimis pilis obsito: cutis porro rugosa plane est, & plicis superinducta, quæ scuta & clypeos istos mentiuntur, quos ipsi pictores affingunt, sed revera pellis eorum, ut aliorum animalium, non est discreta, sed continua; Corium autem tam crassum est, ut machæra Iaponica illud vix dissecare quis valeat. Rostro est Suillo, non tamen tam obtuso, sed acutiore, & super foraminibus narium, id tam famosum Cornu conspicitur, unde lingua Græca etiam hæc Bellua nomen sortitur. Colore id Cornu plerumque est nigro, sæpe cinericeo, aliquando, licet rarius, albo, quod etiam multo carius, quam reliqua, venditur.

Magnitudine Rhinoceros & corporis mole facile Elephantem æquat, sed pedibus brevioribus non tam conspicuum animal ostendunt. Quoad naturam Rhinocerotis, innoxium est, nisi lacessitum; sed tum crudelissimum est, non solum in ipsos qui eum offendunt, sed in quæque obvia, arbores totas prosternendo cum ingenti fragore: quod scite Martialis expressit lib. 1. Epigramm. 22, hisce versibus:

Sollicitant pavidi dum Rhinocerota magistri,
Seque diu magnæ colligit ira feræ,
Desperabantur promissi prælia Martis,
Sed tamen is rediit cognitus ante furor;
Namque gravem gemino Cornu sic extulit Vrsum,
Iactat ut impositas Taurus in astra pilas.

Idem

RHINOCEROS.

CRANIVM RHINOCEROTIS.

Idem Martialis id eod. lib. Epigr. 9, adhuc clarius enarrat, hiſce verſibus, quibus (prout tum crudelia tempora erant) Domitiano adulatur:

Præſtitit exhibitus tota tibi, Cæſar, arena,
Quæ non promiſit prælia Rhinoceros,
O! quam terribiles exarſit pronus in iras!
Quantus erat cornu, cui pila taurus erat!

Vbi porro hominem proſtravit, aſperrima ſua lingua illum lingendo enecat, tum cutem & ſubjectam carnem abradit uſque ad oſſa; hinc etiam ſpinis ac vepribus libentiſſime veſcitur;

Lingua vivum occidit lambendo Rhinocerotis,
Aulica falſidici ſic quoque lingua necat.

Animal hoc, crudivorum non eſt, ut Tigris, de cujus amicitia cum Rhinocerote proxime agemus: Cæterum de irritatæ beſtiæ furore aliquid addam, quod nuperrime accidit Secretario noſtræ Civitatis Theodoro Iemmingio, qui cum nuper duobus aliis comitatus eques in ſilvam exiiſſet exſpatiatum, in paludoſo loco in Rhinocerotem cum catulo ſuo incidit (nam hoc animal non ſecus cœno, quam Porci & Apri, libenter volutatur) qui illis viſis ſurrexit, ac tarde recedens præ ſe agebat catulum ſuum ſilvam verſus, qui cum laſciviens aliquando reſtaret, mater ipſum roſtro protrudebat. Interea quidam ex eorum conſortio præ temeritate, equo inſidens, belluam inſequitur,

ſequitur,& exerta machæra, quam gerebat, Iaponica, poſteriores partes Rhinocerotis ferit, ſed ictibus non penetrantibus, propter cutis craſſitiem, aliquot ſtriæ albæ in tergo & natibus beſtiæ apparebant. Quod patientiſſime Bellua ferebat, quouſque Catulum ſuum inter vepres & ſalicta, occuluiſſet, tum enim repente converſa in equitem noſtrum, cum immani grunnitu, & ſtridore, ejus caligis mordicus apprehenſis, eas mordicus diſcerpſit, materia levi, utpote Bombycina, ſequenti, alioqui plane actum de eo fuiſſet: ſed equus forte prudentior aliquanto ſuo rectore, retro ſaliit, & in fugam convertitur, inſequente ipſos omni vi Rhinocerote, proſternendo cum horribili fragore arbores, & quicquid obvium ipſi impedimento eſſet. Dum noſter eques devenit in eum locum, ubi ſocios reliquerat, quibus viſis, Rhinoceros, eo derelicto, alios impetit, qui furorem belluæ declinantes, poſt duas ingentes arbores ſe abſcondiderant, vix duos pedes intermedia rima à ſe invicem diſtantes, & ſive hoc felici eorum fato, ſeu ſtupore huic animali ingenito, evenerit, beſtia ſolummodo per iſtam rimam ſummo conatu ſibi viam quærebat, & arbores, non ſecus ac arundines, tremere faciebat; ſed tamen craſſities earum, frontis ipſius impetum infringebat. Interim dabatur eis locus Sclopeta ſua explodendi (quæ propter latrones Iavanos, ibi tum temporis vagantes, unicuique gerere mos erat) & belluam adactis aliquot ictibus per cerebrum feriendi, & ſic beſtiam immanem proſtravere, ſuppetias ferentibus Mauris ſervis, qui iſtuc à dominis ſuis lignatum miſſi erant, qui animal hoc porro dolonibus, & ſecuribus contrucidavere: Sed hoc erat vere excitare Crabrones. Porro, ut cum Plinio finiam, is refert lib. natural. hiſtor. 8, cap. 20, hæc verba: Pompeius primum Rhinocerotem Romæ in ſpectaculis ſuis & ludis exhibuit, dicitque porro longitudine fere Elephanto eſſe parem: Sed crura ipſi longe eſſe breviora, inde quoque non tam conſpicuum eſt animal, quam Elephas, qui altis pedibus, & cruribus inſiſtit.

Quidquid de Elephantum docilitate dicitur, verum eſt: ac deſino, ſi prius Plinii & Æliani errores detexero, qui inflexibiles pedes, & crura ſine flexuris Elephantes habere ſcribunt, quod adeo falſum eſt: nam præterquam quod homines tantum circa crura ac femora, articulationes habeant, Elephantibus præterea flexuræ in medio tibiarum ſunt. Proboſcide porro (ut bene Plautus) tanquam manu utuntur in cibo capiendo, & ea in os ingerunt. In Iava, quod ſciam, non producuntur, ſed quidem multi & magni in Sumatra, quæ nobis è regione in conſpectu jacet.

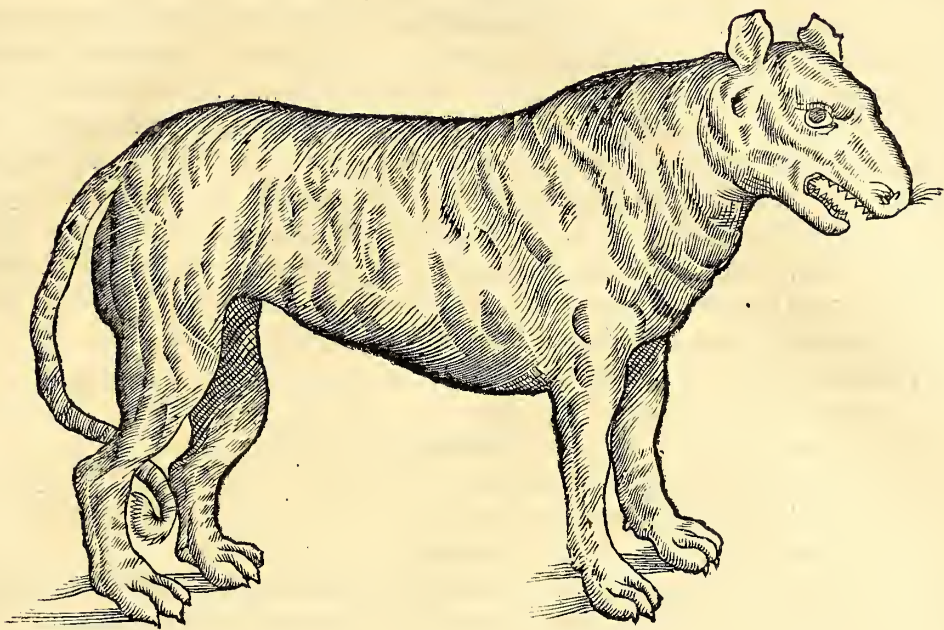
ANNOTATIO. Quia autem graphice depinxit Autor celebrem hunc Rhinocerotem, & non niſi cranii à trunco avulſi iconem exhibuit. Operæ pretium duxi totius animalis picturam acquirere, ut poſthac ſimul errandi occaſio auferatur. Quapropter elegantem & genuinam hanc belluæ effigiem ad vivum in Indiis depictam favore præſtantiſſimi Viri, Ioannis Wtenbogaert, in Amſtelodamo Hollandiæ Quæſtoris, hic offero. Cæterum non indignum quoque notatu, quod in diſſectione capitis in cerebro repertus ſit lapis, ann 1630, huc ex Iava allatus: Viſu non imbellis, tactu admodum glaber, durus, ponderoſus, uncias circa duas pendens; pollicem fere longus, gibboſus, reniſque Porcelli figuræ æmulus, utraque extremitate obtuſus, exterius coloris coracini, interius ex ſpadiceo undulatus: de cujus uſu altum mihi ſilentium, donec qualitates penitius per experientiam revelatæ fuerint.

CAPVT II.

De Tigride.

QVoniam Tigris in patria noſtra, magis fama, ac ſcriptis veterum innotuit, quam viſu, & quia multa de hac ferociſſima Beſtia, veritati minus conſona feruntur, ego propter viciniam, quæ nobis, quamvis invitis, cum hac fera intercedit, eam paulo exactius deſcribam. Primum itaque quod Plinius diſertis verbis ait lib. 8. Natur. Hiſtor. cap. 18, quod Tigris ſit animal tremendæ velocitatis, manifeſtus in eo eſt error: nam è contra beſtia tardigrada eſt, & propter eam cauſam magis homines appetit, quam carnem Bubalorum, Cervorum, & Aprorum, & reliquorum animalium, quæ hic paſſim in Sylvis, ut feræ, vagantur. Tum Tauros, & Vitulos feros reticeo, quorum in Inſula Iava ingens eſt copia; nam hæc animalia, niſi ex inſidiis impetantur, facile ferociam hujus feræ effugiunt pernicitate ſua, quapropter quicquid horum

TIGRIS.

horum venatur Tigris, ex insidiis hoc facit, dum latens inter vepreta, & salicta, in prætereuntes bestias saltu transverso irruit. Quod si aberraverit, semel rugiens recedit, & circumit Sylvæ aliquot spatium, ubi rursus eas bestias præterituras observat: Vnguibus præterea prædam semper ferme in cervice ferit, ac unico ictu, quodvis valentissimum, & robustissimum animal, humi prosternit, & exsucto cruore, cujus appetentissima est, cadaver reliquum in Sylvas trahit, ut carne se exsatiet. Itaque Tigris libenter degit, ubi homines scit versari, qui odore non sunt tam acri, quam prædicta alia, anima tum quod homines pernicitate pedum ipsum effugere non valeant. Ego Tigridem è Felium genere esse dixerim: nam præterquam quod capite, & reliquis membris, Tigridem egregie referant, etiam moribus cum ipsa plane conveniunt: nam Felis quoque (ut notum est) unico saltu Mures & Glires impetit, ac unguibus prius ipsos necat, quam devoret. Hoc clarius patet in Felibus magnis versicoloribus istis, quæ è Persia, & insula Cypros adferuntur, quæ hiatu, & rictu, plane Tigridem referunt. Cæterum frequens est in sylvis conterminis fluminibus præterlabentibus, ut dum aquatum reliquæ feræ eo adveniunt, ipsa ex occulto è sylvis, ac latebris suis exiliens, aliquam earum dilaceret. Tum quoque reliquis animantibus ingens terror Tigridis ingenitus est propter ingentem ejus ferociam; unde quoque non male Iavani eam *Radja outang* vocant, quod Regem Sylvæ significat. Denique robur hujus feræ incredibile est: nam occisum à se Bubalum, quamvis tribus partibus ipsa majorem, non secus ac festucam in Sylvas trahit. Ac ut id magis credas, Nobil. D. Generalis Petrus Carpenterius, circa Sylvas insidias, & decipulas Tigribus capiendis, ex solidis trabibus compactas, locari curaverat, quibus intus alligatus Caper, balatu suo Tigridem eo pelliceret: ac forte evenit, ut valvis reclusis, ingens Tigris capta esset, quæ trabes, quamvis ferreis clavis ligatas, unguibus, quibus plurimum valet, à se invicem divulsit, ac ita evasit, incolumi, & intacto, Capro. Iam mirum quiddam de Tigridos, & Rhinocerotis amicitia vobis referam, & deinde desinam. Vbicumque forte Rhinoceros habitat, etiam Tigris istic plerumque stationem habet, & ut plurimum una incedentes videas: sed ego curiosius id inquirens à Iavanis, ab ipsis probabilem hujus rei causam elicui, quod nempe Tigris, utpote carnivora, propter ingluviem pleraque deglutiat, unde cruditates ipsi in Ventriculo oriri necesse est. Rhinoceros autem tantum herbis vescitur; ideoque Tigris eum sectatur, ut stercore ejus pro pharmaco utatur, non secus ac Nepeta seu Mentha Felibus, Canibus Gramen, Cervis Dictamnus, pro remedio est. Nam simulatam inter ipsos esse amicitiam inde collegi, quod Rhinoceros femella, Catulum alens, non patietur Tigridem penes se incedere: Et ego cum forte extra Vrbem circa fluminis ripas exspatiatum ivissem, ut amœnissimas plantas, circa fluenta hic crescentes, contem-

plarer summo mane, repperi Iuvenculum Rhinocerotem in fluminis ripa jacentem, cui mordicus clunes ablati erant, & unguibus avulsi, ipso adhuc spirante, & misere barriente, quod servi mei Mauri, quos duos adduxeram, procul dubio, à Tigride factum esse dicebant: præterea hæ feræ una incedentes, semper se transversis oculis intuentur, & inter se grunniunt, & ringunt, quod certæ amicitiæ signum esse non arbitror. Et sane non male, tanquam Emblemate, hæc animalia exprimunt, amicitiæ illius typum quam Incolæ Iavani inter se colunt, qui tanta suspicione inter se laborant, ut propriis filiis, nedum agnatis, & consanguineis diffidant. Vnicum hoc de Tigride addo, quod dubius sim, utrum Leo huic animali robore præstet: Saltem quos ego Leones in Africa, ad Promontorium Bonæ Spei vidi, magnitudine, his Tigribus longe erant inferiores. Hoc quoque mihi jam in mentem revocat, quod aliquando apud Valerium Martialem, ingeniosum Poëtam, legi, lib. 1. Epigram. 18.

Lambere securi dextram consueta magistri,
Tigris, ab Hyrcano gloria rara jugo:
Sæva ferum rapido laceravit dente Leonem,
Res nova non ullis cognita temporibus:
Ausa est tale nihil Sylvis dum vixit in altis;
Postquam inter Nos est, plus feritatis habet.

Anno quoque 1628, Tigris hic Caveæ inclusa evasit, & quamvis à Catulo istic educata erat, & hominibus quotidie assueverat, statim in area exteriore arcis Bataviæ invasit equum ibi pascentem, & trucidavit, ita ut Cives Batavi, & milites, coacti fuerint ferissimum hoc animal sclopetis occidere, ne plus damni daret; quod ipse coram vidi, & nuper etiam cum jam secundo nostram urbem Iavani derelinquere coacti erant, Tigris ingens capta, & occisa fuit circa mœnia Vrbis nostræ præsente generoso Domino nostro Generali, *Iacobo Spex*: ac nuper hic perfuga suspensus est, qui ante aliquot annos hiantem Tigridem sinistra invasit, & linguam ejus arripiens, cultro lato quem penes se habebat, ventrem ei aperuit, & trucidavit; sed hoc temeritatis magis (cui aliquando Fortuna favet) esse arbitror, quam fortitudinis, exemplum. Atque hæc de Tigride.

HYSTRIX.

HYstrices vero familiares sunt undiquaque in silvis, non raro post Carecta latitantes, sicut ego cum summo timore expertus sum. Cum enim Anno 1628, rumor esset Enatacanum nos obsidere velle, silvam circa civitatem, cæsum ivimus, ut latior esset ex urbe in subjectos campos prospectus. Chinenses itaque hortatus, ut eam demolirentur, motum aliquem cum stridore percepimus, rati Tigridem esse. Illi alta voce *Hari-mou*, quod Tigridem denotat, inclamant, ut quisque sibi à fera caveat. Ego perterritus, cum, quo fugerem, anxius hærerem, Hystrix intra pedes meos dilabitur, ac ego fere præ metu exanimis concido, respiciens, num, vel crus, vel brachium secum raperet.

peret. Interea Chinenses Hystricem assequuti occidunt,mihique offerunt, ita summus metus in maximum risum solutus est. Cætera quæ de ejus indole & figura externa referuntur, cum hac Hystrice non male conveniunt.

Leopardi seu Pantheræ minus hic frequentes sunt, quam Tigrides. Nuper unum ex iis, insidentem Apro recenter à se lacerato, sclopeto occidit miles, duplicique fretus præda, utramque belluam in arcem nobis obtulit.

Leones quoque, quantum constat, in Iava non gignuntur, sed copiosissime in Africa ad Caput Bonæ Spei, ubi eos catervatim incedere vidi, quorum rugitus postea è silvis & montibus non parvum nobis timorem incutiebat, imprimis cum noctu circa tentoria nostra obambulare audebant, & recens sepultos è terra erutos devorabant, nobis parcentes ob ingentes rogos, quos socii perpetua nocte alebant.

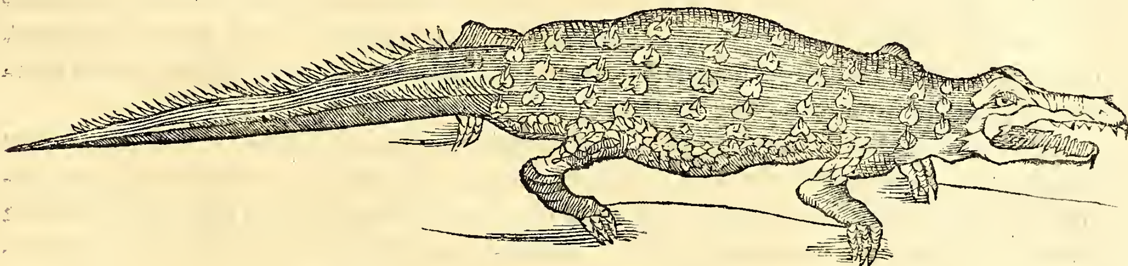
Equos parvos alit Iava sed omnes crassa & densa Cervice, sicut Nortvegia, quos Belgæ **Speck-halsen** vocant. Generosiores autem è Suratte & Persia huc adferuntur.

CAPVT III.

De Crocodilo, qui per totam Indiam Cayman *audit.*

PLinius lib. 8, cap. 25, hæc de Crocodilo vere ait: Crocodilum habet Nilus quadrupes malum, ac terra pariter, & flumine, infestum. Vnum hoc animal terrestre linguæ usu caret, unum superiori mobili maxilla imprimit morsum, alias terribile pectinatim se stipante dentium serie, magnitudine aliquanto excedit duode-

CROCODILVS.

viginti cubitos, parit ova quanta Anseres. Sed quod post ait, ipsum esse invicta cute adversus omnes ictus, non ita est: nam contrarium ipse oculatus testis dicere possum. Cum in præsentia generosi *D. Iani Coenen*, magnus in palude circa mœnia civitatis Bataviæ caperetur, longus autem erat pedes viginti, crassus quatuor: sed certe stipatores Nobiliss. D. bipennibus ipsum in tergo, ac alibi, sæpius transverberarunt. Carne sunt Crocodili candidissima, ego de ea comedi; sed agreste mihi & paludosum sapiebat: & forsan non male saperet piscatoribus nostris Ranarum, qui aliquanto largius de hoc animali cœnarent, quam de extremis Ranarum pedibus. Vt porro aliquid dicam de excessivis viribus hujus terribilis bestiæ, Historiam narrabo, quæ accidit tempore Gubernatoris Nobiliss. *D. Petri Carpenterii:* Vni itaque de stipatorum ejus numero, dum equum ad potum ducit, Crocodilus in ripa latens fluminis, equum insidenti subripuit, qui nisi saltu se salvasset, una cum equo, ad fluvii fundum pertractus foret, ut ipse, cum Plauto in Mostellaria vere, potuisset dicere, *vivum me rapiunt ad Acherontem mortui.*

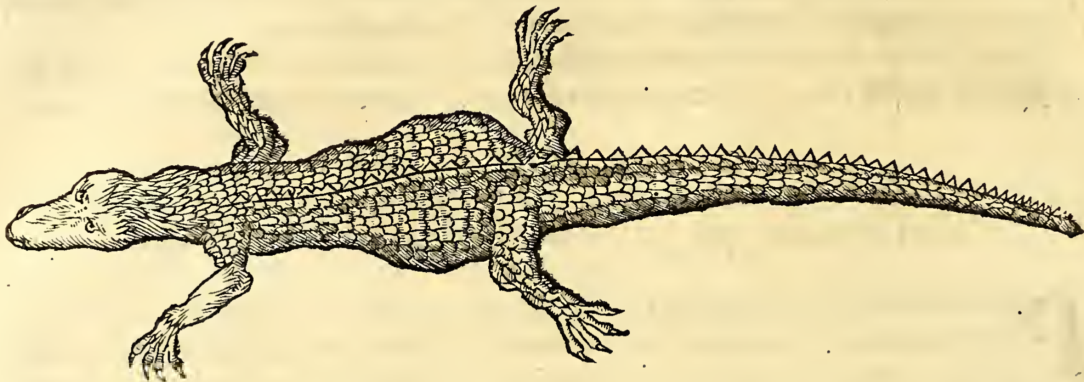
Serpentes porro hæc Iava in sylvis alit, tanta alvi capacitate, ut integros apros hauriant; & in Ternata accidit capi aliquem qui ultra 40 pedes longus, Aprum in ventre gereret, quem excisum coxerunt, & de eo Generalis *D. Petrus*, cum aliis qui adhuc in vivis sunt, comederunt. Ego pellem unius seu exuvias domi meæ habeo, longam pede 36, quem ipse in sylvis, (dum illas cæderemus, ut hostem eo melius conspicere possemus, qui tum in procinctu erat) cum sociis navalibus contrucidavi. Itaque est ut Plinio facile fidem adhibeam in illis, Quæ de maximis Serpentibus, quæ Cervos totos hauriant, & de *Boa* Serpente, quæ tempore Claudii infantem deglutierat, dixit: cap. 14, lib. 8. Chinenses, & Mauri eorum carnibus avide vescuntur, sed ego iis facile suas delicias reliquerim.

CAPUT IV.

De Lacertæ quadam specie, Incolis Leguan, *ac Insectis variis.*

IN Sylvis Iavæ, in paludibus, & cœno, tum etiam in cavernis, & antris, reperitur Lacertæ quoddam genus, aut, ut aptius dicam, Crocodili terrestris species, quia magis in terris, quam in aquis degit: nam quod forma ei respondeat, figura hic apposita satis indicat, magnitudine tamen longe infra Crocodilum est: nam ex pluri-

LACERTA, vulgo *Leguan* dicta.

mis, quos vidi, nullus ultra quinque pedes excreverat: ferunt tamen Iavani, sævos, & majores in montibus versari. Animal, per totum vertebrarum dorsi processum, serratum est, cute rugosa & squamosa fœde viridi, & maculosa; ita ut solo aspectu suo insuetis horrorem incutiat; Hoc tamen tam deforme animal dempta cute, carnis est albissimi Cuniculi instar, & ut aiunt, qui de ea gustaverunt, saporis delicati. Rictu est magno, capite oblongo. Cauda totius corporis longitudinem æquat. Vnicuique pedum quatuor digiti cum unguibus sunt concessi.

Porro, ut de Insectis reliquis in India hic aliquid dicamus, locus hic videtur postulare: itaque tanta minutiorum Lacertarum campestrium est copia, pedem non ultra longiorum, ut vix vestigium quis in gramine ponat, quin timidissimum hoc animalculum alicunde exiliat: Est præterea adhuc alia domesticarum Lacertarum species, longe minorum prædictis, quæ colore viridi è pallido est, ac in laquearibus & ædium parietibus degentes Muscas, Formicasque venatur; atque licet cum magna voluptate, insignem velocitatem earum conspicere in venandis hisce Insectis, & quam se contineant immotæ, ac si parietibus appictæ essent, donec prædam certam videntes, eam invadant. Verum quoque est, quod Plinius ait lib. 9 Natural. Historiæ, Lacertis caudas renasci, nam hoc in domesticis meis non semel animadverti, dum filioli mei lusitabundi, bacillo caudas iis decutiebant, quas tamen post diem unum, aut alterum, adsolitum pabulum revertentes vidi, caudasque iis paulatim reaccrescere.

Scorpiones quoque copiosos, & grandes fert hæc India, vidi enim qui partem quartam ulnæ implerent, coloris è nigro cyanei, & splendescente: minusculi quoque hic plurimi sunt, ita vix lapidem loco moveas, quin sub ea aliquot Scorpiones lateant: morsus tamen, aut punctura eorum, tam venenosus non est, quam in Italia, vel Hispania.

Scarabæi ita frequentes sunt, ut nil ab iis intactum & illæsum remaneat, præsertim, si quis in inferiore parte ædium habitare cogitur. Fitque hoc propter soli humiditatem, & calorem, quæ duo genitrix sunt putredinis, idcirco habitacula in superiore ædium parte sunt longe salubriora, quoniam sicciora, utpote quæ his bestiis, & Formicarum myriadibus non ita infestentur. Scarabæos autem hos Lusitani *Caca-laccas* vocant, quod ova quæ excludunt, colorem, & lævorem, Laccæ factitiæ referant, ac, si ea chartæ, vel linteo, vel panno denique, affigantur, totum illud spatium, quod occupant, Blattarum instar, excedunt.

Est præterea Formicarum quædam species, quæ totas arcas linteaminibus repletas, & cribro crebrius perforant, cum ingenti sæpe mercatorum damno; nam linteorum è cotonea contextorum, ingens per totam Indiam fit distractio.

Scolopendra etiam hic passim reperitur, cujus punctura tam acerbum dolorem infert, ut hominem ferme ad insaniam adigat: non secus ac in patria Draco Marinus, quem

quem Belgæ **Pieterman** vocant: ſed ictus hujus Inſecti, ut & Scorpionis, oleo ex ipſis compoſito ſedatur, & ſanatur.

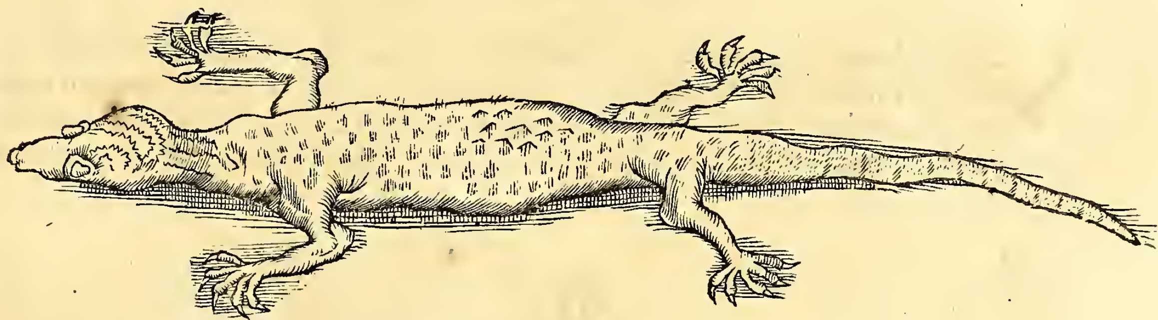
CAPVT V.

Lacertæ cujuſdam, admodum venenoſæ, ſpecies, quæ merito Salamandra Indica dici queat, quæque à Noſtratibus à ſono quem edit, Gecco *vocatur.*

Sæva Lacerta rubris ſtellata in tergore guttis,
Contactuque nocens, viridi vomit ore venenum
Mortiferum, ſuperans quæ dant Aconita novercæ.
Hoc tabo inficiunt, metuendi cuſpide Iavæ,
Tela ſua, & certam quæ dant haſtilia mortem.
Huic cedat Lybica dirus Baſiliſcus arena:
Cum tantum viridi lateat ſub felle venenum.

EST Lacertæ quoddam genus venenoſiſſimum, cujus figuram, ad vivum expreſſam, vobis exhibemus: ejus morſus tam eſt viroſus, ut, niſi pars affecta ſtatim, aut præcidatur, aut cauterio aduratur, intra pauciſſimarum horarum ſpatium, procul dubio actum ſit de vita hominis. Hoc de ſolo hujus Inſecti attactu experientia didici, in decumbente quodam ſocio navali, in Noſocomio noſtro Batavi-

SALAMANDRA INDICA.

co, cujus pectori, dum denudatus dormiret, ſupercurrerat Lacerta hæc, &, ſolo contactu, veſicam per tranſverſum in muſculis thoracis excitaverat, qualem in cute oriri videmus, à ferventi aqua, quæ pertuſa à Mag. Andrea Duræo, Chirurgo hujus Noſocomii expertiſſimo, emiſit ichorem flavum, & fœtidum: ſubtus vero caro, jam livida erat, & ad Gangrænam tendens, quæ etiam per duos latos digitos, impoſitis topicis neceſſariis, & munito corde medicamentis Beſoarticis, non ſecus ac in Gangræna, decidit, non ſine ſumma admiratione & horrore noſtro: Magnitudine paulum vincit hoc Inſectum, communem Lacertam campeſtrem; ita ut pedem circiter in longitudinem excurrat. Cutis eſt coloris è viridi dilutioris, quem Belgice **Zee-groen** vocamus, interſtincta maculis rubris, ac ſi Minio tincta eſſet: Capite eſt Bufonis, oculis magnis, fœde protuberantibus; Dentes habet tam acutos, ut eos etiam chalybi imprimat, quod vidi in hac Lacerta, his venenoſum & lethale infert vulnus, niſi pars affecta, aut ferro exuratur, aut novacula amputetur, dum Prætoris urbani ſervus eum gladio transfigeret, aperto ore palatum rubrum, inſtar fornacis, apparet. Tardigrada eſt, & ubi pedes fixerit, vix inde vi ipſam avelles, non ſecus ac ſi glutino cohæreret, quod etiam in hac deprehendi, dum chartæ impoſitam depingi curarem, quamvis mortuam, pedes non niſi cum chartæ laceratione inde avelli poterant; quinque enim digitis pedum, acutis & curvis unguiculis, armatis, prædita eſt. Noſtrates ipſum animal appoſito vocabulo *Gecco* vocant; Quippe non ſecus, ac Coccyx apud nos, ſuum cantum iterat, etiam *Gecco* aſſiduo ſonat, prius edito ſtridore, qualem Picus emittit. Degit porro in arboribus vetuſtis barioſis, lociſque humidis, ſæpe &, cum ſummo, tam Noſtratium, quam Incolarum, metu, circa cubilia verſatur, adeo ut Mauri caſas ſuas integras demoliantur,

ut hoc

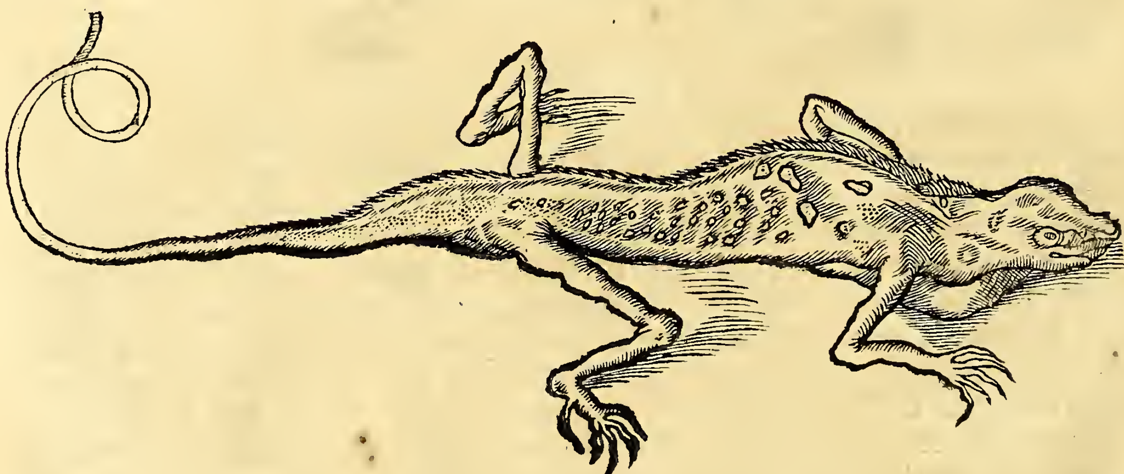
ut hoc animalculum migrare faciant. Hinc optime convenit huic Insecto, quod de Salamandra Plin. lib. 29, cap. 4, his verbis refert: Inter omnia venenata Salamandræ scelus maximum est; cætera enim singulos feriunt, nec plures pariter interimunt, ut omittam, quod reliqua perire conscientia dicantur homine percusso, neque amplius admitti ad terras; Salamandra pariter necare populos improvidos potest: nam si arbori irrepsit, omnia poma inficit veneno, & eos qui comederant, frigida vi, nil Aconito distans, quinimmo si contacto ab ea ligno panis crusta incoquatur, idem veneficium est, vel si in puteum cadat, &c. Sanguis ejus è rubro colore ad pallidum vergit, &, ut verbo absolvam, ipsissimum venenum dicas esse. Iavani sanguine, & sanie hujus Lacertæ, tela sua tingunt. Tum scelesti isti veneni propinatores, qui hic utriusque sexus plurimi sunt, hoc animalculum è laquearibus fune cauda alligato suspendunt, quod tum præ ira glutinosum & flavum liquorem assiduo è gutture destillat, quem exceptum fictili subtus apposito colligunt, & Soli expositum, in massam cogunt, tali modo in vivis hoc Insectum alendo quotidie servant ad aliquot menses. Hoc veneno nullum magis præsentaneum reperiri certum est, ac puto de eo genere esse, quod Imperator Nero Britannico per Locustam famosam Veneficam exhibuit, quod tam præcipitem mortem adferebat (ut inquit Tacitus) ac si ferro urgeretur. Vrina porro ejus tam acris est, ut non solum vesicas excitet in quamcunque corporis partem inciderit, sed nisi confestim succurratur, carnem subtus nigram & gangrænosam reddit. Hujus morsui mederi testantur Indi Crocum subterraneum Lusitanis dictum, quod planta sit, quæ radicem habeat flavam croceo colore tingentem. Hæc est radix Curcumæ officinis nostris vocata, quæ quantas vires habeat, suo loco probavimus.

CAPVT VI.

De Chamæleonte in Insula Iava.

Scio ego longe alia facie ab aliis Chamæleontem pingi: sed certe eos istud genus animalculi, vel non vidisse suspicor, vel hic alius ab illorum Chamæleonte: ut quicquid sit, ego hunc ex fide describam, qui omnibus Lusitanis, & Malaiis **Cambilon** corrupta voce nominatur: Estque frequentissimum in his locis animal, seu Lacertæ

CHAMÆLEON.

species, naturali colore est viride, rubris hinc inde in tergo, maculis distinctum. Cristam in tergo habet, quam quietum demittit, irritatum erigit, ac tum etiam sub gutture bulla enascitur, quod ubi videris, est quod tibi ab eo caveas: nam acerrimos dentes habet, & Incolæ morsum ejus venenatum esse affirmant. Pedes anteriores flexuram habent unicam instar brachiorum cubiti: posteriores vero pedes sunt multo longiores cum duabus flexuris: omnes tamen quinque digitis & longis unguiculis armati. Cauda longissima, & versus extremitatem tenuissima quam in gyros contortam gestat. De eo ego idem credo, quod doct. Belonius ait l. 2. observat. c. 25, in hæc verba: Chamæleon se mutat in varios colores, communiter viridis est, tendens versus flavum, & aliquando cæruleum colorem. Quod est verissimum, nam hos duos colores, præ ira, vel metu ipsum induere vidi, ut qui domi in cavea aluerim hanc Lacertam aliquoties: mutare autem colorem in ejus

ejus corporis ſpeciem, cui inſidet, nugaciſſimum eſt, ut & illud, vento victitare: nam ut idem *Belonius* paulo poſt ait, Muſcis, Formicis, immo Locuſtis, alitur, tum Scarabæorum ea ſpecie, quas *Caccalaccas* Noſtrates & Luſitani appellant, quos in ventriculo plus quam dimidia parte conſumptos inveni. Quod vero longo tempore ſine victu poſſit durare, hoc commune cum reliquis Inſectis habet, ut Serpentibus, quos Circulatores circumforanei aliquot menſes pyxidibus incluſos ſine ullo cibo circumferunt. Idem de Ranis dicendum, quæ integra hyeme in fundo Paludum latitantes immobiles ſub ulva latitant; itaque vere dicit poëta, quod minuat præſentia famam. Atque hæc ſunt quæ de Chamelæonte certo comperi. Quo ſpectat illud Alciati Emblema in adulatores.

Semper hiat, ſemper tenuem, qua veſcitur, auram,
Reciprocat Chamæleon;
Et mutat faciem, varios ſumitque colores
Præter Rubrum vel candidum:
Sic & Adulator populari veſcitur aura,
Hianſque cuncta devorat:
Ac ſolum mores imitatur Principis atros,
Albi, & pudoris neſcius.

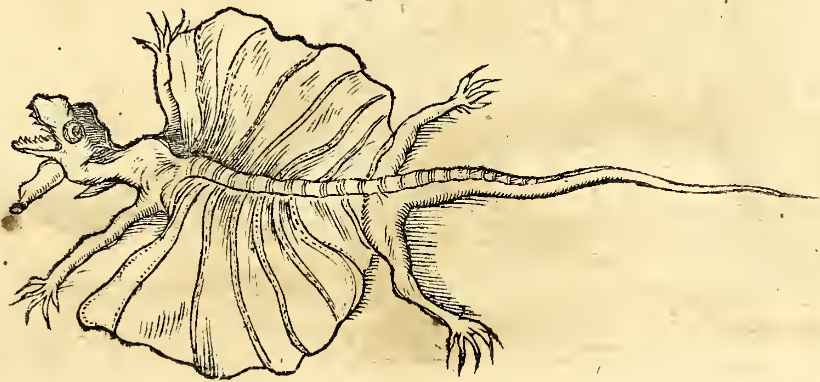
CAPVT VII.

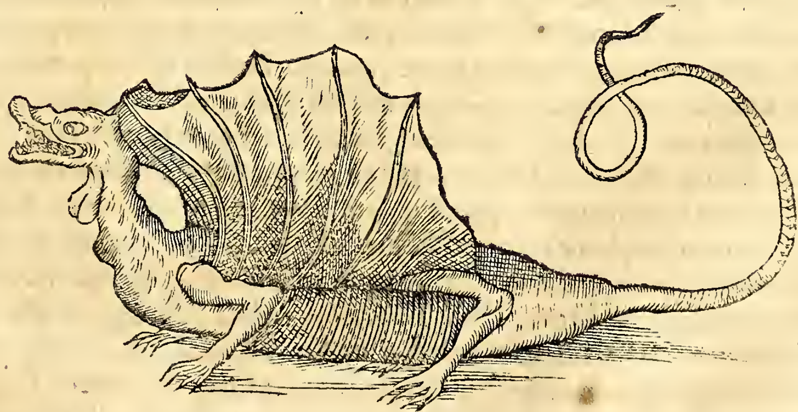
Lacertus volans, ſeu Dracunculus alatus.

Aëra pervolitans junxiſſe Medea Dracones
Dicitur: è Iava num tulit has volucres?

DEpingi hic curavi Lacerti quoddam genus volaticum, quod Belonius obſervationum ſuarum Orientalium lib. 2. cap. 70, deſcribit ſub nomine Draconis volantis: ſed ita curſim hoc attingit, ut coactus fuerim beſtiolam hanc paulo exa-

LACERTVS VOLANS.

ctius deſcribere, utpote qui eam, non mortuam tantum, ſed ſæpius vivam, hic in Iava vide-

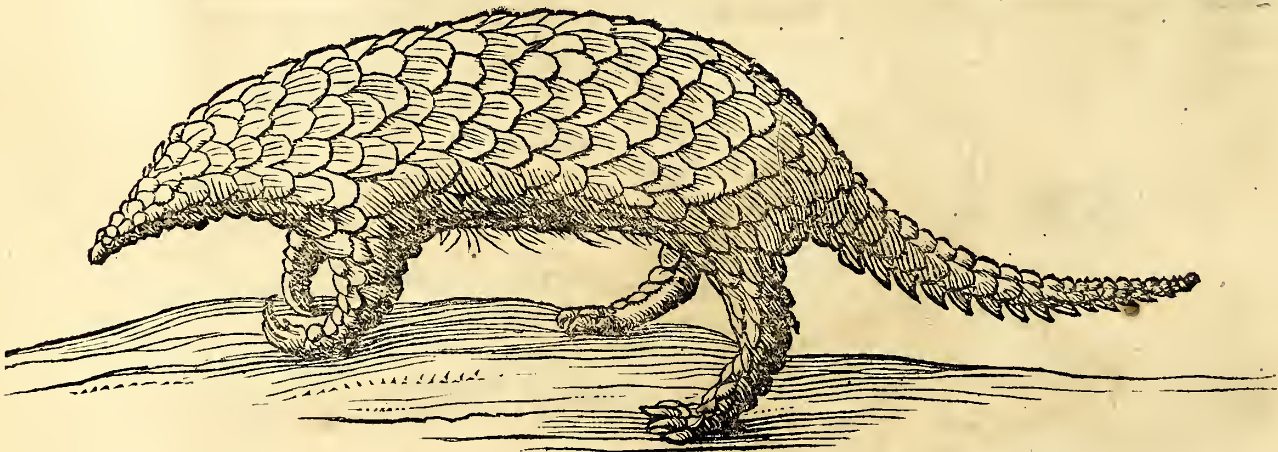
viderim. Belonius effigiem hujus Insecti adfert bipedem, quum quadrupes sit, præterea duas bullas flavi coloris circa guttur externe gerit, quas inter volandum inflat, & veli loco utitur. Cauda, pro proportione corporis, longa est, versicoloribus pulcherrime maculis cutis distincta. Tum alæ, alis Vespertilionum admodum similes sunt, & membranaceæ, quas attollunt, hoc modo quo hic depictum vides, alias ubi eas demisere ad latus, vix apparent. Magnitudine sunt duarum unciarum, grandiusculam domi habui, quæ tres partes ulnæ impleret. Volant quidem, sed non diu perseverant in volando, ab una nempe arbore cum stridore, in aliam transiliunt, quæ passus viginti, aut triginta à se invicem distant, non secus, ac pisces volatici, qui Hirundines aquaticæ Gesnero dicuntur, pauco tempore se ex aqua attollunt. Num venenatæ sint hæ Lacertæ, compertum non habeo, Iavani saltem negant, & eas, ut & alias Lacertas, impune manibus tractant. Cæterum, Muscis, Formicis, & aliis parvulis Insectis, victitant, in Silvis Iavæ frequentes sunt, & sæpe grandioribus Serpentibus esca deveniunt, quod & inter homines familiare esse, Plautus bene dixit hoc modo, Homo homini Lupus, potentiores innuens, minores deprimere solere.

CAPVT VIII.

Appendix. *De Lacerto Indico, squamoso.*

ADmirabilis hujus exenterati Lacerti iconem, quam exhibeo, ejusdem speciei, sed non ejusdem magnitudinis, est, cujus Carol. Clusius exuvium in exoticis dedit. In Insulæ *Tajoán* silvis frequens est. Nomen ejus vernaculum hactenus nobis incognitum; verum ne quid pubi nauticæ nostræ innominatum esset, placuit quibusdam

LACERTVS SQVAMOSVS.

Porcum, aliis vero Diabolum de *Tajoán*, appellare, fortassis ob miram & horridam squamarum conformationem, quas irritata erigit. Animal est duorum pedum longitudine, Vulpis magnitudine. Totum corpus ab oris ad caudæ & pedum usque extremitates, perpetuis squamis nigricantibus, rigidis, & mucronatis, coopertus, excepto gutture, ventrisque, & crurum infima parte, quæ durioribus pilis leporinis vestiuntur. iidemque pili hinc inde erumpunt in dorso ex ipsis squamis. Magnitudo squamarum pro diversitate partium corporis discrepat; omnes ad exortum striatæ, & ad finem quasi lævigatæ. Cauda est valida, fere pedem longa, præ cæteris membris mira squamarum textura ornatur: earum enim, quæ ejus latera utrimque claudunt, forma prorsus à reliquis dissimiles, nam planæ non sunt, aliarum instar, sed cavæ quasi incurvatæ, quia pronam & supinam laterum partem tegunt. pedes breviusculi palmam circiter longi, posteriores quinque unguibus brevioribus, anteriores tribus oblongis, crassis, sed imbelle curvis, armantur, sicut in Brasiliensi *Tamandoá*, quibus, æque ac illa, Formicarum & Vermium latebras detegit, prædamque qualemcumque mordicus tenet. Capite & promuscide non est porcino, ut *Armadilho*, sed tenuiori & acutiori, more Talparum, quo terram commodius evertat. pastum iturus, Lacertis, aliisque Insectis, insidiatur, quibus pinguescit.

guescit. Vnde caro ejus vesca non solum, sed sicut magnæ illæ Lacertæ Brasilienses *Leguánæ* & *Tatu*, inter epulas ab omnibus passim incolis expetita.

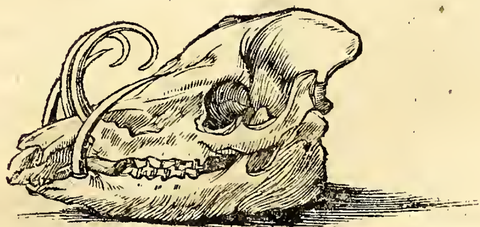
CAPVT IX.

Appendix. *De Baby-Roussa.*

QVia Author noster I. Bontius, sedulus alias Naturalium in Indiis indagator, hujus animalis non meminerit, ego ejus genuinam figuram & descriptionem ab Indiarum nostratibus consiliariis, fide dignis, suppeditatam, operæ pretium duxi addidisse. Quadrupes hoc inusitatæ figuræ, monstrosis bestiis ascribunt Indi, quod

BABY-ROVSSA, & CRANIVM.

à diversæ speciei animalibus, Porco scilicet, & Cervo, pronatum putent. Reperitur tantum in insula *Bouro*, triginta milliaria distante ab *Amboina*. Nec alibi terrarum ab aliquo visum fuisse omnes testantur. Est majoris Canis vel Cervi magnitudine. Pilos habet more Canis venatici, fusci & grisei coloris, instar Gliris. Capite & rostro est Porcino, oculis & auribus parvis. Cauda tortuosa, Porci æmula, pedibus & ungulis Cervinis. Velox & ferox habetur animal, & longævum quoque, si Aristoteli fides, dicenti, quibus plures sunt dentes, eorum vita, magna ex parte, longior.

Sceletos capitis (cujus accuratam iconem hic exhibeo, favore optimi viri D. Swamerdami pharmacopœi Amstelodamensis, & rerum exoticarum instructissimi), Vitulini est magnitudine, ex validissimis ossibus, imprimis utriusque maxillæ, confirmatus. Quibus ab utroque latere posterius versus fauces, duodecim circa dentes, molares dicti; anterius autem initio rostri sex incisores inferiori maxillæ, duo grandiusculi superiori parte inserti sunt, & more aliorum brutorum rapacium, bucca vel rostro teguntur. At vero loco caninorum dentium ex intermedia maxillæ inferioris parte duo validi insignes erecti dentes erumpunt rostrumque perforant. Semipedis sunt longitudine, pollicis crassitie, paululum incurvati, instar dentium Apri, quibus hostes suos invadunt. In superiori denique maxillæ parte ab utroque latere processus ossei concavi apparent, ex quibus promanant cornua, digitum crassa, duas palmas longa, glabra, & dentium instar lævigata, sed unci instar incurvata, ita ut primo intuitu quatuor corni-

bus juxta se positis videatur armatum hoc animal *Baby-Roussa*; ac proinde ob duplicem rationem inter monstrosa habitum, primo, quod contra Aristotelem, cornigera animalia in altera maxilla tantum dentes habere, & primoribus maxillæ superioris carere, testetur. Secundo, quod idem Aristoteles, nullam dicat inveniri animantem, quæ cornua & exertos simul gerat dentes.

Cætera quæ circa indolem hujus animalis desiderantur, quia fluxæ fidei mihi videbantur, distuli proferre, donec veritas magis elucescat; Ab advenis æque ac Indigenis caro ejus inter delicias expetita, atque loco Cervinæ apponitur.

CAPUT X.

De Corvorum, Columbarum, & Psittacorum, quadam specie.

Mira est quædam in Moluccis, & Banda præcipue, Corvorum species, quæ nostratem Corvum rostro quidem refert: Verum in temporibus similiter pictus est, ut Indicæ istæ Meleagrides, quas Belgæ **Kalcoutse-Hanen** vocant. Rostro est magno, crasso, parum acuminato, & ad rapinam composito, naribus patulis;

CORVUS INDICUS.

oculis magnis, nigricantibus, aspectu fœdis. Capite & collo oblongis, nigricantibus plumis, ornate vestitis. Pedibus, eorumque digitis, satis validis unguibus, oblongis, curvis, solidissimis, præditus. More Corvi nostratium graditur, Indole à nostris Corvis differt, quod non cadavere, sed potissimum Nucibus Myristicis avide vescatur; iisque insigne damnum infert. Caro eorum quoque delicata est, & assa saporem à pastu plane aromaticum habet.

Præter vulgares Columbarum, & Turturum, species, reperiuntur in Iava Columbæ viridissimi coloris, instar Psittacorum. Est præterea in Banda aliisque locis, Columbarum quarundam albarum species, quæ similiter Nuces Myristicas immaturas decerpit, & depascitur, gustu quoque inde jucundo, ventriculo, ac intestinis salubri.

Psittaci etiam ibidem albi sunt, vel potius Corvos albos eos nominem, non tantum ab adunco rostro, sed à rapacitate quoque: nam nodos à vestibus avellunt, chartas, & libros decerpunt, omnia vel coriacea, vel è simili materia, dilacerant. Itaque apage à me

me has aves cum Simiis, & Psittacis, quæ quamvis ad delectationem hominis nata videantur: tamen operam eorum non nisi damnosam reperimus esse.

Appendix. *De* PSITTACO *parvo.*

EX minorum Psittacorum genere, cui vulgo nomen *Peroket* inditum, hæc pulcherrima avis existit. Alaudæ est magnitudine, rostro adunco & griseo, ut & gutture, oculis nigris, quos circulus argenteus ambit. Linguam habet fere ut Psittacus cum solidis ligamentis, verticis plumas egregias cristæ more erigit. Crura & pedes cinerei coloris, caudam longissimam, decem circiter digitos prominentem, ultra finem alarum. Quemadmodum ventre inferius, ita capite, collo, & cauda, superius est pulchre rubicantibus. Pectus vero, & inferiores caudæ pennæ, dilute rosacei sunt coloris, quæ elegantissime in cæruleum ex albedine & viridi mixtum, desinunt. Alæ potissimum virides, rubicundis pennis intertextis, quarum medietas, luteo & rosaceo colore hinc inde adeo variegatur, ut adverso Sole mille aureos colores secum trahat, atque à pictore haud facile exprimi possit, dignus sane, ut à Magnatibus in pretio habeatur.

Reperiuntur hæ aves in mediterraneis potissimum, consident & nidificant in altissimis arboribus. Catervatim & multo cum strepitu, sicut tota Psittacorum familia, volant, garrulæ quoque sunt, vocesque quasdam sonare discunt, si cicurentur.

CAPVT XI.

Corvus Indicus Cornutus seu Rhinoceris avis.

Et mare cornigerum est, & cornibus aëra pulsat
Hæc Avis in Iava: Cornua terra gerit,
Aspice in aëreis volitantem Rhinocerotem
Conspicuum cornu, quam bene fronte gerat.

VT odore gravis, ita & aspectu fœda, est rara hæc avis cornuta, longe superans magnitudinem Corvi Europæi. Collo & capite est crasso, oculis magnis, rostro, respectu corporis, mediocri, in hac imagine expresso, & à capite avulso. Productior & acuminatior pars, inferne curvata, rostrum ad rapinam compositum exprimit;

ROSTRVM CORNVTVM CORVI.

mit; superior vero pars brevior, crassior, & superne incurvata, verum cornu ad visum & ad tactum repræsentat, quod, sicut altera medietate versus caput quasi rostro contiguum, atque utrumque simul eodem modo capitis extremitati annatum; ita, & altera medietate à se dehiscunt, adeoque separantur contraria incurvatura, ut instar piscis caudæ bifurcatæ videantur.

Victitat avis cadaveribus intestinisque animalium, unde venatores qui sclopetis Vaccas sylvestres, Apros, & Cervos jaculantur, comitari solent, ut se eorum visceribus ingurgitent. Animalia ab ipsis militibus exenterari solent, ac sæpe, in partes dissecta propter gravitatem, ad ripas fluminum in cymbas ab illis deferuntur, si nolint, ut dictarum avium rapacitati prostituta sint.

Incolæ testantur, Iavam ingentes alere Aquilas: sed ego non nisi Aquilas marinas vidi, quæ terrestribus longe minores & imbecilliores sunt, & non nisi piscibus in littore vivunt.

Lapides Aëtitas, in nido Aquilarum repertos, duos habeo, in quorum meditullio nucleum, si moveatur, audire licet.

CAPVT XII.

De Coturnice Indica, cui adduntur quædam in transitu, de Gallis, & Gallinis, Pavonibus, & Avibus Paradisi, Indicis.

Sic querulæ sum vocis ego spectanda Coturnix,
Sacra ego sum Phœbo: nam cum se condidit Indo
Oceano, parvis condor seu mortua plumis:
Postera lux oritur, tum me cantare viator
Audiet, & raucos crocitantem murmure bombos.

AVis hæc in silvis Iavæ gregatim, ut Perdix, pascitur, & quamvis etiam cicuretur, & cum pullis suis comitata femella, non secus, ac Gallinæ, in areis ædium circumit, mares quoque non secus, ac Galli, pugnacissimi usque ad mortem inter se sunt,

COTVRNIX.

ſunt, colore plumarum vero Coturnici admodum reſpondent: verum roſtro paulo longiore, ſonum quoque per intervalla edunt, ut Coturnices etiam ſolent: verum is longe diverſus eſt à Coturnicum voce, & magis refert ſonum illum horribilem, quem Ardeæ ſtellares inter arundineta in paludibus edunt, quem Belgice **Pittoor** vocamus: & quo longius continuant vocem, eo generoſiores etiam putantur aves hæ. Cæterum hæ aves adeo frigidæ ſunt naturæ, ut, ſi caveæ incluſas non exponas ſolaribus radiis, & arenam ipſis ſubſternas, ſtatim langueſcant, periculumque vitæ incurrant, ideoque noctu, & occidente Sole, non ſecus in ſe convolvuntur, quam Coccyx hyeme in cavis arboribus apud Nos, & in truncis arborum, plumis ſuis ſe obtegunt. Oriente vero Sole, ſtatim cantant, iſque ſonus ad aliquot paſſus exaudiri poteſt, ut mireris tantillas aves, nam Columbum, aut Turturem, magnitudine non excedunt, tam gravem vocem poſſe edere. Alui ego aliquoties in caveis tales, quæ me advenientis auroræ admonerent, ſi quid ſerio agendum eſſet; nam, ſi quid negotii gerendum ſit, id vel mane vel veſpertino tempore, commodiſſime fiet, cum inutiles fere reddantur actiones interdiu, dum Sol ſummo ſuo calore omnia adurat, tum etiam ſanitati hoc tempus diurnum maxime officit: ſed de eo latius alibi.

Gallis & Gallinis hæc Regio abundat, inter quos aliqui carne ſunt nigra, optimi ſaporis, & pro ægris tanquam ſaniſſimi commendantur.

Parvuli Galli è *Ziam* adferuntur & hic aluntur, qui tantæ ſunt pugnacitatis, ut quantumvis alium Gallum maximum aggrediantur.

Pavones ſilveſtres & domeſtici, ut & aves Paradiſi (quos apodes olim arbitrati ſunt multi) in magna copia apparent; tam horum, quam illorum, caudis ſe Indigenæ exornant, iiſdem in galeis pro criſtis utuntur. Tantum vero abeſt, has Paradiſi aves vel pedibus carere, vel aëre nutriri, ut unguibus incurvis & peracutis parvas aviculas, Chlorides, Fringillas, & ſimiles, venentur, eaſque mox, ſicut reliquæ rapaces aves, devorent; ut nec illud verum ſit, eas non niſi mortuas inveniri, cum & arboribus inſideant & ſagittis à Tarnacenſibus figantur. Vnde etiam à celeri & reciproco volatu Hirundineo Hirundines Tarnacenſes ab Indis vocentur.

Quanta porro frequentia ſit omnis generis avium edulium in Iava, in primo libro de Conſervanda valetudine actum eſt, ut ſunt imprimis, Ruſticulæ, Ardeæ, Grues, Anates, Anſeres, Turdi, Pici, Paſſeres, Fringillæ, & aliæ infinitæ.

CAPVT XIII.

De Nidis Hirundinum edulibus.

Quid ſcopulos Progne, quid inhoſpita littora nidis
Optas, per medias hos Gula quæret aquas?
En Philomela tuum laceravit ut Enſibus Iphyn,
China caſas veſtras dentibus & lacerat.
Quid gemis infelix! alienis parcere pullis
Qui cupis? aſt propriis parcere deſideras.

IN tractu maritimo oræ Chinenſis, aviculæ parvæ diſcolores Hirundinum ſpecie, certo anni tempore, ubi æſtus prolificandi eas invaſit, è locis mediterraneis ad mare in ſcopulos meant, & ex ſpuma maris baſin ſcopulorum alluentis, tenacem quandam materiam colligunt, ſive ea Balænarum, ſeu aliorum piſcium ſit, ſemen, ex

NIDI HIRVNDINVM.

qua nidos ſuos ædificant, in iiſque ova ponunt, & pullos excludunt. Cæterum Chinenſes hos nidos è Scopulis avulſos, ingenti quantitate per Indiam venales ferunt, guloſis in ſummas delicias, qui eos Gallinæ, ſeu Vervecis, decocto diſſolutos, avide devorant, & Oſtreis, Fungis, & cæteris gulæ irritamentis, longe anteponunt.

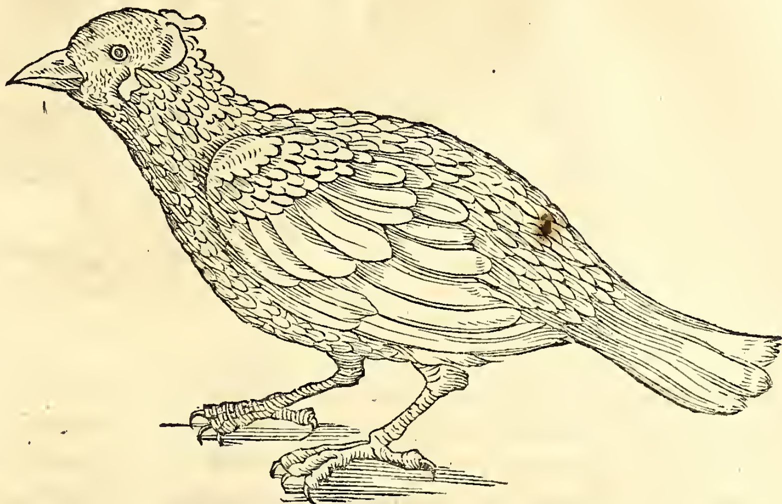
CAPVT XIV.

Pica, seu potius Sturnus Indicus.

Psittacus Eois quamvis tibi missus ab oris
Iussa loquar: vincit me Sturnus garrulus Indus.

E Regione ædium mearum in Batavia habitabat anus Iavana, serva Chinensis hortulani, quæ Picam seu Sturnum Indicum alebat, valde loquacem, quem cum ego depingi optarem, sæpius rogavi, ut eam mihi venderet; sed cum impetrare istud non possem, petii ut saltem tantisper mihi concederet, dum pictura exprimeretur, quod tandem anus ægre annuit: sed ego causam deinde intellexi; nam, cum obnixe mulier Mahumetana stipularetur, ne avi sibi carissimæ Porcinam comedendam offerrem, atque ego id promisissem, avis pessima subinde hoc mihi & pictori occinebat, *Orang Nasarani Catjor Macan Babi*; quod vult, Christiane canis, comestor Porci; timebat enim astutissima Anus, ne ego, vel domestici mei, offensi, avi huic Laridum gustandum daremus, aut occideremus hac contumelia irritati.

STVRNVS.

Plumis cyaneis, & subobscure cæruleis ac cinereis guttis interstinctis Sturnum nostratem refert, verum cristam flavam in cervice gerit, & caput nigris mollibusque plumis obsitum est, ut contactu te holosericum tractare putes. Multo accuratius humanas voces imitans, quam Psittacus, sed cum importuna sæpe garrulitate.

CAPVT XV.

De Onocrotalo ave.

Famosum ingluvie contempla & gutture pando,
Et qui cuncta voret, conspice Onocrotalum.
Præditus est duplici (sic scripsit Plinius) alvo,
Candidus ast plumis esse videtur Olor.
Audiat hunc quisquam crocitantem voce molesta,
Arcadicum dubitet rudere (credo) pecus.
Externus multos vestitus, formaque, laudat:
Commendat tacitos linguaque muta viros.
Impleti Baccho vocem si forte resolvunt,
Nil, nisi Brunones, Potitiosque, sonant.

PLinius sagacissimus naturæ indagator Lib. X. Natural. Historiæ, C. XLVII. Avem quandam describit his verbis, Olorum similitudinem Onocrotali habent, nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus ipsius inesset alterius uteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira ut sit capacitas. Mox perfecta rapina,

ONOCROTALVS.

ſenſim inde in os reddita in veram alvum, ruminantis modo, refert: Hactenus Plinius, qui tam exacte hanc avem mihi deſcripſiſſe, & delineaſſe ſuis coloribus videtur, ut nil addi huic deſcriptioni poſſit. Nam colore eſt albo in plumis, pedes Anſerinos, vel Olorinos habet, rubros illos plerumque, voracitatis tantæ eſt, ut etiam grandes piſces deglutiat. Vidi unam ejus generis avem, quæ vivum Felis catulum deglutiit, & cum in forum piſcarium veniret, Chinenſes piſcatores illi guttur colligabant, alioquin aſtutiſſima, & audax avis, momento temporis, cum ſummo riſu aliorum, aliquot piſces furtim à tergo veniens deglutiebat. In litoribus Iavæ, & circumjacentium inſularum, piſcatura piſcium vivit, voce eſt rauca, & fœda, unde ei etiam nomen Onocrotali inditum eſt, quod Tympanum Aſini ſignificat, & certe ſi talis cantus ſit Oloris morientis, quem tamen nullum audiiſſe puto, inſuavis ſane eſt, nec tam gratus, quam Poëtæ ipſi affingunt. Sed

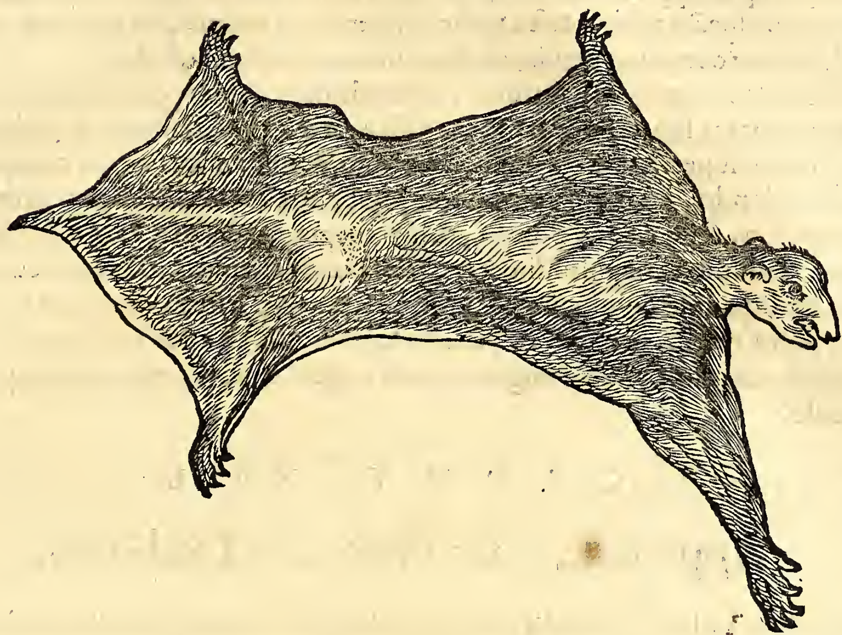
—— Pictoribus, atque Poëtis
Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.

CAPVT XVI.

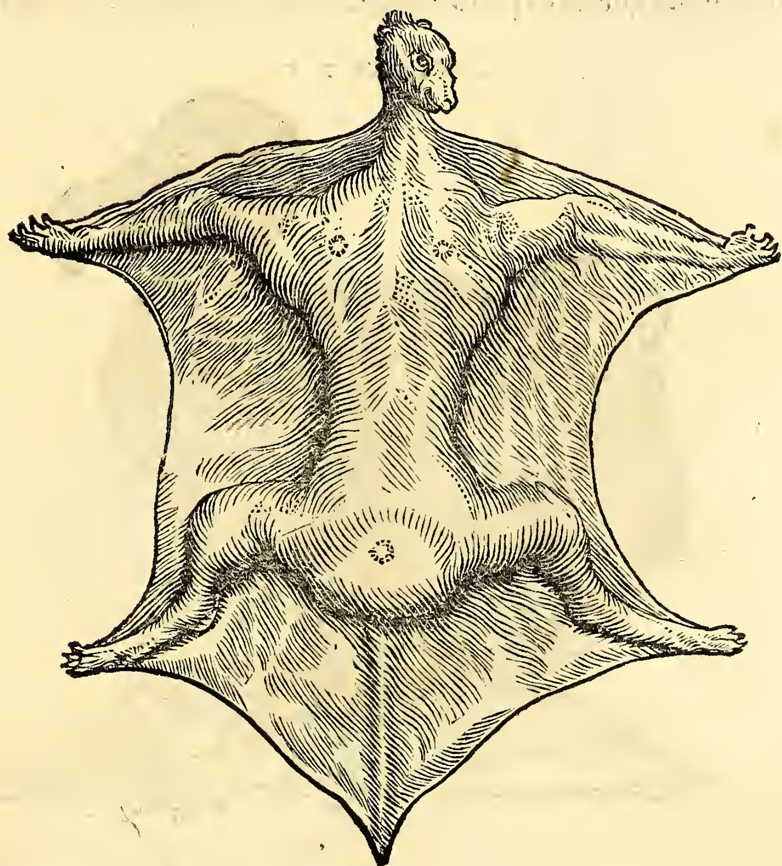
Appendix. *De Veſpertilione admirabili.*

QVam Africa non ſolum, ſed & Aſia atque America, monſtrorum ſit ferax, ut ex multis ſupra narratis; tum quoque ex hiſce Veſpertilionibus imprimis liquet. Illi enim in *Guſaratta* ſub Imperio Magni Mogolis gregatim Anſerum ſilveſtrium inſtar, volitant, & circa veſperam in aëre vel arboribus penduli conſpiciuntur, omneſque advenas ob inuſitatam magnitudinem, molem, & miram conformationem, attonitos tenent. Ac proinde Belgæ, novitate rei hæſitantes, an volatilium generi aſcriberent, Simias alatas nominarunt ſatis incongrue. Quod membranaceis pinnis alarum loco utantur, quod itidem auriti ſint, unguibus quoque, & quatuor pedibus prædıti, pulloſque, non ova, pariant & lactent, cæterorum Veſpertilionum familiæ aſcribendi ſunt: Verum quod Felis ſint magnitudine, ventre & pectore craſſo & carnoſo; item quod à cervice capitis ad unguium uſque extremitatem membrana continuata inſtar veli expanſi, pone cooperiantur, à cæteris quibuſcunque Verſpertilionibus diſcrepare videntur. Adde, quod velum hoc ſubtus quidem membranaceum, ut in aliis, lanugine, venulis, & fibris obdu

Vespertilio Volans.

Vespertilio arte Extensus.

obductum appareat, ſed extus perpetuis molliſſimis pilis, Cuniculorum more, canis & ex nigro cinereis, mirum in modum veſtiatur. Tum quoque plicis illis, quibus alæ, more aliorum, contrahuntur & relaxantur, deſtitutum ſit. Ita ut, ſi conferatur icon cum Braſilienſis, vel cujuſcunque Indici, Veſpertilionis figura, hanc ab illis admodum diverſam reperies. Ne autem curioſus Lector quid deſideret, duas exhibui figuras, alteram volantis, alteram tergo incumbentis & expanſi.

Tota beſtia eſt longitudinis trium fere pedum, ejuſdemque latitudinis. Cauda tenuis, ſpithamam longa, eaque quaſi immerſa hæret eidem membranæ, qua totum corpus

pus tegitur. Crura molliori quoque lanugine flavescente obsidentur. Ex ultimis pedum articulis quinque ungues tenues, valde acuti & curvi, erumpunt, quibus mordicus tenet, quidquid apprehendit, imprimis arborum fructus, quos depopulatur. Capite est oblongo, aspectu fœdo, rictu imbelli, dentibus exiguis, ad rapinam compositis, auribus denique rotundis, parvis, ex tenuissima membrana factis.

De Indole & generatione horum Vespertilionum plura possem addere, quæ mihi quidem suppeditata sunt à pube nautica nostra; sed quia variabant, & dubiæ famæ videbantur, malui supersedere eorum descriptioni, donec veritas magis comperta fuerit, ne paginas replendo, errores (ut sæpe contingit circa exotica) propagentur.

Dantur porro, teste nostro Bontio, vulgares quoque in Iava Vespertiliones, in lucis habitantes, Columbæ magnitudinis, quibus Iavani vescuntur, affirmantes sapidissimos esse. Noctu aliquando cubilia ingrediuntur, si propter æstum diurnum, specularia vel fenestræ apertæ relictæ fuerint, & pedes dormientium nudos mordentes, quantitatem magnam sanguinis inde exsugunt, cum majori timore, quam ejus, qui hæc patitur, periculo.

CAPUT XVII.

Appendix. *De Dronte, aliis* Dod-aers.

INter Insulas Indiæ Orientalis, censetur illa quæ ab aliis *Cerne* dicitur, à nostratibus Mauritii nomen audit, ob Ebenum nigrum potissimum celebris. In hac insula frequens est miræ conformationis avis *Dronte* dicta. Magnitudinis intra Struthionem & Gallum Indicum, à quibus ex parte figura discrepat, & ex parte cum iis convenit, im-

DRONTE.

primis cum Struthionibus Africanis, si uropygium, pennas, & plumas consideres; adeo ut Pygmæus quasi inter eos appareat, si crurum brevitatem respicias. Cæterum capite est magno, deformi, tecto quadam membrana, cucullum referente. Oculis magnis, nigris; collo curvo, prominente, pingui; rostro supra modum longo, valido, ex cæruleo albicante, exceptis extremitatibus, quarum inferior nigricat, superior flavescit, utraque acuminata & adunca. Rictu fœdo, admodum patulo, quasi ad ingluviem nato. Corpore obeso, rotundo, quod mollibus plumis, griseis, more Struthionum vestitur: ab utroque latere, loco remigum, exiguis alis plumatis, ex flavo cinereis, & pone uropygium, loco caudæ, quinis pennulis crispis, ejusdem coloris, decoratur. Cruribus est

flave-

flavescentibus, crassis, sed admodum curtis, quatuor digitis pedis solidis, longis, quasi squamosis, totidem unguibus validis nigris incedit. Cæterum tardigrada est avis & stupida, quæque facile præda fit venatoribus. Caro earum, imprimis pectoris, est pinguis, vesca, adeoque multa, ut tres quatuorve *Drontes* centenis sociis saturandis aliquando suffecerint. Si non probe elixentur, vel veteres sint, difficilioris sunt concoctionis, & salitæ in penu reconduntur.

Lapilli diversæ formæ & magnitudinis, cinerei coloris, in ventriculo harum avium reperiuntur; non tamen ibi nati, ut vulgus & pubes nautica arbitratur, sed in littore devorati; quasi & hoc quoque signo cum Struthionis natura aves has participare constaret, quod durissima quæque deglutiant, nec tamen digerant.

CAPVT XVIII.

Appendix. *De* Emeu, *vulgo Casoaris.*

IN Insula *Ceram*, aliisque *Molucensibus* vicinis insulis, celebris hæc avis reperitur. Surrecto capite & collo decenter incedit, tuncque fere quinque pedum altitudinem æquat; Corporis autem longitudo, à pectore ad uropygium, trium est pedum. Capite, pro magnitudine corporis, satis exiguo, glabro, coloris ex nigro cærulei. Oculi

EMEV vulgo CASOARIS.

magni, ardentes, & truces, post quos, aurium meatus parvi, nudi. paulo supra mucronem rostri, bina foramina, narium usum supplent, à cujus medio ad capitis usque verticem, corneæ substantiæ, coloris ex flavo fusci, porrectum diadema, quod cum plumarum defluvio cadit, iisque renascentibus renascitur: anteriori colli parti bina veluti membranacea palearia, sive barbulæ, more quodammodo Galli Indici, coloris miniati, propendent. Cruribus est altis, crassis, quasi corticibus callosis, tectis, pedibus eorumque

que digitis quoque crassis, duris, squamosis, sine calcaribus. Vnguibus itidem longis, corneis, in quo hæc avis à Struthiocamelo differt, quod pedes, ut ille, bisulcos non habeat; licet notæ aliquæ communes cum illo sint, scilicet caput parvum, erecta statura, alæque ad volandum ineptæ, quodque sine delectu, quidquid objicitur, voret, idque, si durius, per annum indigestum rejiciat. Pennis, sive verius plumis, tota fere vestitur, miniatis & nigris, quæ pectori & femori proximæ, semper geminæ ex eodem parvo tubulo prodeunt. Illæ autem quæ uropygium constituunt, cæteris longiores & duriores sunt, adeo miræ naturæ lusu conformatæ plumæ, ut à procul aspicientibus, non plumis, sed villis dumtaxat, tectum ejus corium appareat; eoque magis, quod alæ exiguæ sub plumis latera tegentibus abscondantur. Alæ enim ad currendum pro velo, non ad volandum inserviunt, quamobrem cum vix à terra se tollere valeat, non inter volucres ponendam putem; robur quo se contra hostem tuetur, non in rostro, sed in pedibus, consistit; irritatus enim, non antrorsum, sed oblique se convertit, aversis retrorsum pedibus eum impetens. Ovipara est, sed ova à Struthionis longe diversa, ratione tenuitatis & coloris; hujus enim testa est virescens, perpetuis tuberculis, sature viridibus ornata. Vitellum comedunt incolæ.

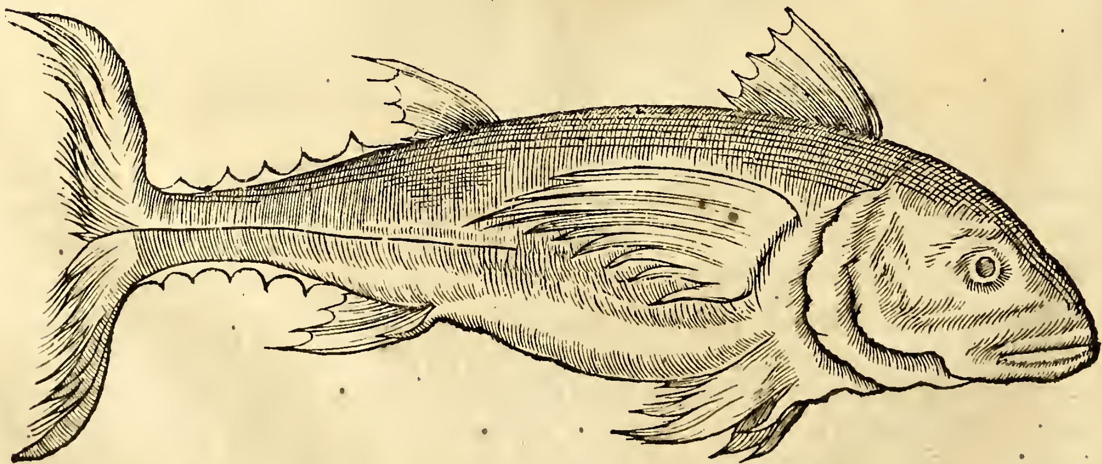
CAPVT XIX.

De Thynnis, & Delphinis, quos Corcovados, Dorados, *&* Bonitas *vocant.*

Hic videas celeres Delphinas semper in Indis
Ludere lascivas, & ducere rite Choreas,
Quos tamen infames Lamiæ, Larique cruenti,
Tardigrado quamvis, natatu sæpe sequuntur,
Dum gyros celeresque meant remeantque proterve,
Improvido morsu sub tristia tartara mittunt.
Discite, mortales, quod sit sua Tigris in undis,
Quæ solet in silvis transverso in currere saltu
Incautum, insidiis vestigia tarda dolosis
Compensans. Homines sic tetra calumnia semper
Observat, tum quidquid agas, nil undique tutum
Vix quisquam effugiat falsissima verbera linguæ.

QVoniam pisces *Bonitæ* vocati Lusitanis, huc quotidie ad mercatum feruntur, ego potissimum inter eos depingi curavi, qui è Thynnorum, seu Delphinum, sunt genere. Incolæ Iavæ hunc *Ican Bouda* appellant, quod perinde est, ac si pi-

THYNNI SPECIES.

scem equum dicas: procul dubio ideo, quod saltando se extra fluctus marinos ultra huma-

humanam facile altitudinem efferat, aut propter summam velocitatem, qua navem prospero vento, expansis velis, tam facile præternatat. Capiuntur præterea pisces *Dorados* dicti Portugalensibus, ab aureo, quem ferunt in cute, colore, ubi recens captus fuerit, nam mortuis per horæ spatium is color decedit: hic piscis est longe optimi saporis *Bonitas* bonitate excellens: Omnes è Delphinum sunt genere, lati, & longi, inter eos quoque numeratur piscis, qui iisdem Lusitanis *Corcovados* vocatur, quod gibbosum sonat, quia gibbum in tergo gerit. Igne elixi dimidia ex parte condiuntur porro, oleo, & aceto, admixto pipere, allio, & sale, vel etiam aliis aromatis: & ita conservantur longo tempore, ut utiles sint iis, qui hinc *Ternatam* versus, & *Moluccas* navigant, ubi annonæ parcior copia, quam in reliquis nostræ Indiæ est partibus. Tali modo conditi egregie sapiunt, tum eorum muria pro condimento est, & orexin, & appetitum ventriculo addit: sed oportet, ut Oryzæ coctæ bonam pro ratione mensuram simul comedas, atque ita nullum empyreuma, seu adustionem, intestinis adducent. Hoc adhuc addo, nos habere præstantes hic pisces: Verum tamen, ut fatear, Asello majori ac minori caremus, qui si adesset, nos, Patriæ de præstantia piscium non cederemus. De Delphinum porro velocitate, hæc Plinius, Lib. 9, natural. Histor. Cap. 8, Velocissimum omnium animalium non solum marinorum est Delphinus, ocyor volucre, ocyor telo, ac, nisi multum infra rostrum os illi foret medio pene in ventre, nullus piscium celeritatem ejus evaderet. Quæ sequuntur, vera pleraque sunt: sed hoc mihi dubium est, quod paulo post dicat, tanta eos vi exilire, ut plerumque vela navium transvolent, nisi forte vela Horiarum, seu navicularum piscatoriarum, intelligat:

Orpheus in Sylvis, inter Delphinas Arion.

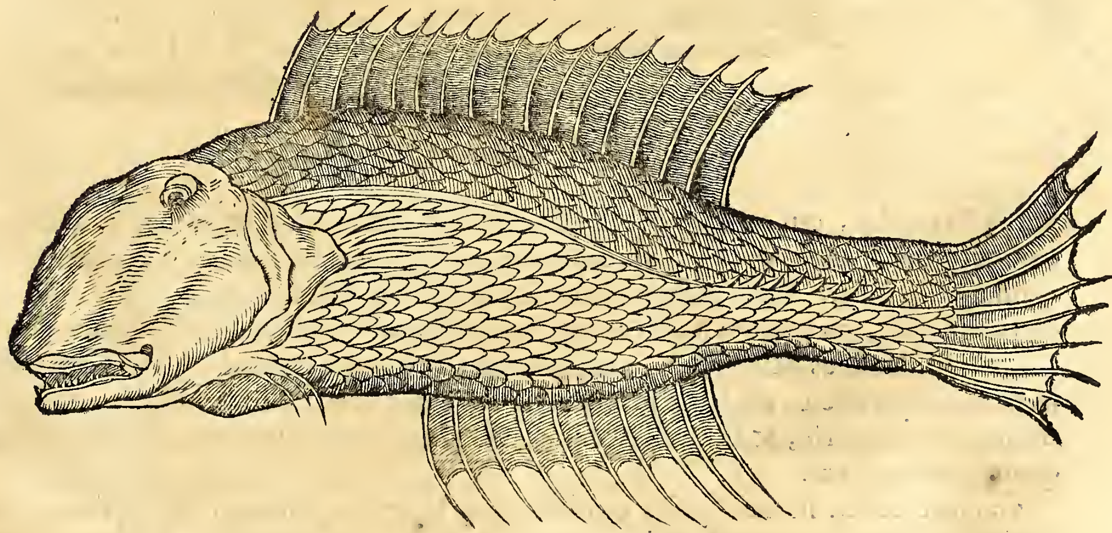
Lamiæ porro, Galeæ, Lari, nimis hic multi sunt, quorum ingluviem miseri nostri navales socii sæpius experiuntur, dum incautius natando se exercent. Hi pisces tarde natant, & nisi in tergum se volventes prædam appetunt, quasi ita natura sævissimi piscis hujus ferociæ, moram injecerit, ut miseri mortales ipsos prævisos facilius evitare queant.

CAPVT XX.

De Scaro Pisce.

PEtrus Belonius in Observationibus suis doctissimis, Lib. 2, Cap. 8, meminit Scari piscis, qui frequens in litoribus, olim Cretæ, nunc Candiæ, Insulæ capitur: ille vero huc quotidie in forum piscarium venalis adfertur. Ego ipsum de genere Percarum esse autumem: nam sive colorem spectes, qui in hoc pisce è rubro egregie

Scarvs.

viridis est, acutos aculeos in pinnis, denique squammas ejus asperas, quæque cum molestia abradi solent, eumdem ferme piscem cum Perca nostrate esse dicas. Cæterum delicati adeo est saporis, quam quispiam piscis alius in his oris: concoctionis quoque est

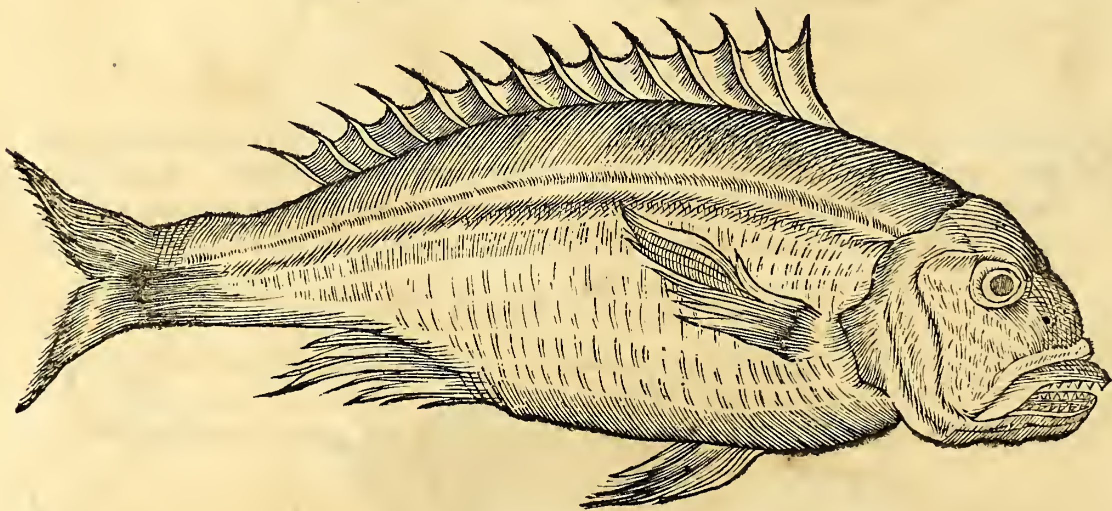
facilis; & inter ſaxatiles Indiarum piſces principem locum obtinet. Dentes fert, non, ut alii piſces, acute deſinentes, ſed obtuſos plane, ut humanos dentes eſſe dicas, quibus etiam ſtridet, ut homines iratos & inſanos facere videmus. Vere quoque dicit ibid. Belonius, hunc piſcem labris aduſtis, & toſtum ridentis hominis faciem mentiri. Capiuntur etiam inter rupes, & ſaxoſa vada piſces quidam coloris plane viridis, qui à figura, ſquammis, & rubris oculis, Alburni vocantur, Belgæ noſtri **Steenbooznen** vocant, optimi quoque ſunt ſaporis. Hos & reliquos piſces *Malaii* noſtri tam ſcite condire, & præparare ſciunt, ut in eo Germanos ac Polonos ſuperent, qui tamen palmam in coquendis piſcibus in Europa ferunt, addita radice Curcumæ, ad ſaporem & colorem luteum conciliandum. Eodem modo etiam præterea condiunt Lupum marinum, qui à fluviatili colore tantum differt: Nam albus plane eſt, & ſæpe tam magnus in mari & alveis fluviorum capitur, ut Aſellum noſtratem majorem mole ſuperet. Scarus inter piſces ſolus ruminat, & herbis veſcitur, teſt. Plin. l. 4. c.

CAPVT XXI.

De Cyprinis Saxatilibus marinis, de Carpionibus & eorum in India magnitudine. Item de piſce Cacap *indigenis dicto.*

CYprini lati ſaxatiles in magna copia capiuntur, genus piſcium, me judice, inter præſtantiſſima eſt numerandum, hujus plures ſunt formæ, rotundos enim habes quales ferme Rhombi, oblongiores quoque, quales hic depinguntur, omnes tamen lati, ac duris ſquamis obſiti, atque hi tantum in mari capiuntur. Cyprini

CYPRINVS SAXATILIS.

porro fluviatiles, qui magna copia in fluviis capiuntur, & **Carpers** noſtratibus vocantur, patrios bonitate carnis vincunt, utpote qui non in ſtagnis, & paludibus, ſed in profluenti alantur. Vnde etiam colore ſunt albo; & tantæ aliquando ſunt molis, ut ego habuerim, qui triginta libras penderent. Linguæ eorum apud Chinenſes non ſecus, ac apud noſtros delicatiores in deliciis haberi conſuevere, & ubi piſcem ichthyopolæ vendiderint alicui, niſi bene proſpexerit ſibi, aſtutiſſimi Chinæ linguam illi eruent momento temporis, & ſibi reſervabunt, vel aliis ſeorſim vendent, forte tam caro quam ipſum piſcem.

Capitur etiam in mari piſcis quidam *Cacap* Indigenis vocatus. E Cyprinorum ſaxatilium quoque genere eſt, ſed longe majores ſunt: nam aliquando Aſellum noſtrum Callaricum ſeu majorem (noſtris **Cabeljau** dictum) excedunt. Guſtus præ omnibus aliis marinis piſcibus in Iava ſapidiſſimi, & proxime Aſellum jam prædictum referentis, & in muria per noctem macerata pars quædam, atque cum Raphanis, aut *Batatis* radicibus, cocta, addito Sinapi pro condimento, ſapiunt plane, ut Aſellus ſalitus apud nos,

nos, quem **Aberdaen** vocare solemus. Et cum pastinacis flavis, aut rapis eodem modo coquuntur, & comeduntur in patria, sed nos iis carentes Raphanis, brevioribus & crassioribus contenti vivimus, quamvis & Pastinaca alba, & flava, hic sata, bene proveniunt, tamen lignosa sunt, & nullo modo tam boni saporis, quam in patria; quod non agro, qui fertilior hic est patrio; sed soli genio, imputandum est:

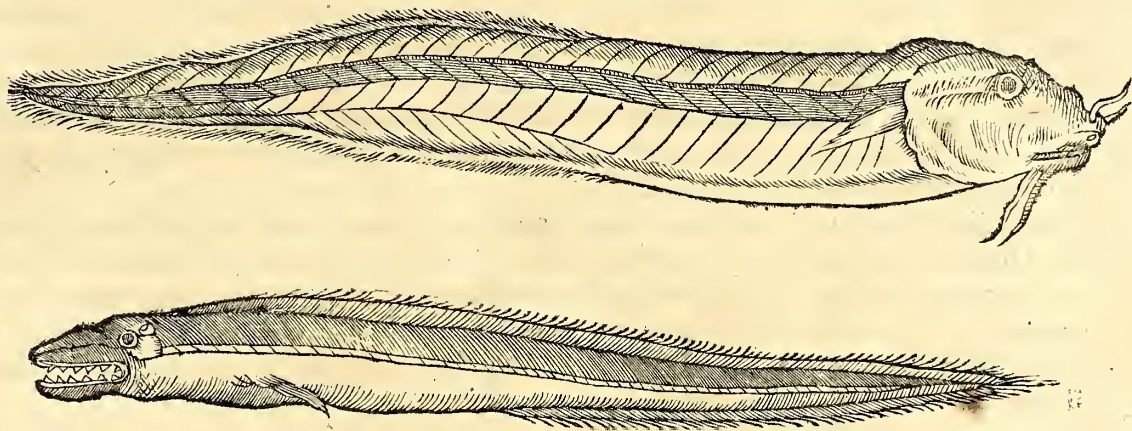
Hic segetes, illic crescunt felicius Vvæ. Virgil.

CAPVT XXII.

De Congris, Muræenis, & Anguillis, in fluminibus, & mari Iavano.

Plinius, Cap. xx. Lib. ix. ubi pisces in figuras corporis digerit, hæc ait; Pinnarum quoque sunt discrimina, quæ pedum vice sunt datæ piscibus. Et paulo post; Binæ omnino (de primis intellige) datæ sunt longis & lubricis, ut Anguillis, & Congris. Hæc omnia flexuoso corporum impulsu ita mari utuntur, ut Serpentes terra. Hactenus

CONGRI.

ille. Cæterum iste Conger & Muræna, quæ tanto in pretio apud Romanos habebantur, hic vilissimi sunt.

Anguillæ, etiam frequentes, fluminibus & stagnis capiuntur: sed earum usu ego facile caream, cum certissimum mihi sit, eas cum Hydris coire, tum colore superne nigro sunt, & subtus fœde flavo, maculis luridis distincto, ut aspicientibus saltem horrorem incutiant.

Conger porro stipatus est serrata dentium serie, quibus, si imprudens Piscator eum tractet, acerrimos morsus imprimit, & difficilia inde curatu vulnera, non secus, ac si à Serpente quis demorsus esset. Cæterum capitur quoque in mari, & alveis fluminum: sed marinum prætulerim, utpote qui frequentet vada saxosa, & arenosa, neque limum sapiat, ut fluviatilis. Cæterum Congrum hunc si coquant, etiam exossare solent Incolæ, more Romanorum, ut est apud Terentium in Adelphis:

Congrum istum sinito tantisper in aqua ludere, dum exossetur.

Quod & Murænis solere antiquitus fieri, Plautus in Amphitruone testatur, dum Sosia servus Mercurium minantem auscultat, *mirum ni is homo me, tanquam Murænam, exossare cogitat.* Sed si verum fatear, puto, hoc sic intelligendum, quod voluerit ipsum exossem reddere, qualis Muræna est, quæ loco spinæ, cartilaginem teretem, & viridem, in dorso gerit, &, ut Plinius ait, pinnis caret.

Appendix. *De* CONGRO *monstroso.*

NOn mirum, si admodum differat forma & figura Congrus hic Indicus, ab his quos autor noster exhibuit; cum ille Insulæ potissimum Iavæ, ubi vixit, animalia tractaverit; rarus autem hic piscis, aliaque à me huic operi addita, ex dissitis Indiarum partibus prodeant. præterquam quod merito dubitari posset, inter Congros ne, an Hydras, recenseri mereatur, licet pubes nautica ex Indiis redux inter Congros haberi testetur: Sed cum meum non sit, eam litem componere, saltem inter monstrosos Congros reposuerim.

Quem hic exhibeo, trium fere pedum est longitudine, coloris spadicei, sed nigris maculis cancellatis, more Serpentum, distinctus. anterior dimidia pars corporis tenuis, posterior duplo pene crassior, & instar clavi nodosi, imbellis satis apparet. Capite & ore est oblongo, rictu, & dentibus acutissimis, ad rapinam factis, adeo tamen exiguis, ut visum fere fugiant. In petrosis fundi cavernis victitat, pabuli gratia, ibique pinguefactus, grato Incolarum alimento existit.

Peculiare autem quid observatur in his Congris, quod quicunque illos mactant, quasi horrore, & tremore, imo subinde animi defectu, eoque non durabili, sed mox cessante, corripiuntur. Quod quidem venenositatem in aliqua parte latentem, videtur arguere, quæ deficiente bestiæ vita, in aërem se dispergit: unde non immerito quis suspicabitur, hos quoque Congros, sicut & Anguillas quasdam, cum Hydris coire, quoniam idem de Hydris quibusdam testantur Barbari.

CAPUT XXIII.

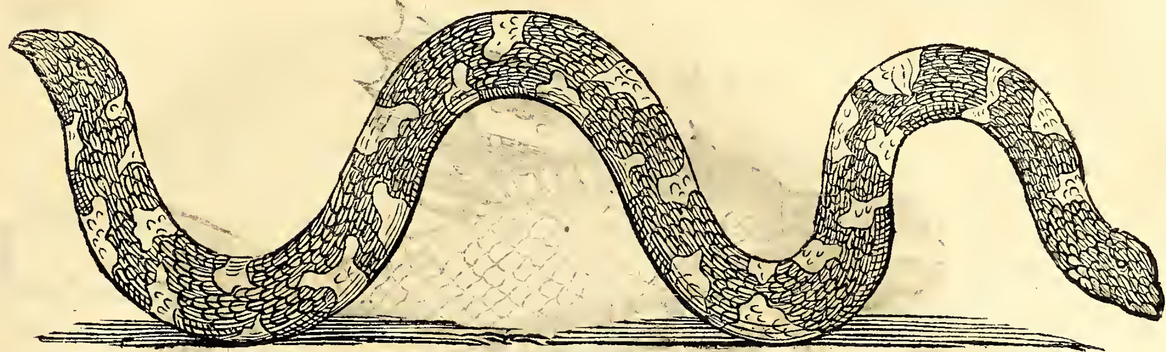
De Serpentibus in genere, & de Amphisbæna in specie.

Non satis est uno diffundier ore venenum?
Amphisbæna tamen gemino hoc exsibilat ore:
Has, dubitem, furias intexere crinibus hydras,
Atque hominum ad rabiem tristeis invertere menteis;
Obtrectatorum duplici sic lingua veneno,
Intumet in faciem, & mittunt post terga scelesti.

SErpentes undique adeo multi sunt, ut prius mihi charta defecerit, quam omnes enumerem: tamen de ingentibus aliquid dicturus, qui aliquando triginta sex pedum longitudinem excedunt, tantæque gulæ & alvi capacitate, ut integros hauriant Apros. Ventrem enim habent triplo majorem, quam collum, & pars ea, quæ in caudam desinit. Atque, ut hoc mirabile est in Crocodilo, quod ei superior tantum maxilla moveatur, sic in hoc Serpente utraque movetur, quo grandem hiatum ostendit. Vt hoc confirmem, sunt adhuc in vivis, qui cum D. Generali Petro Both, de Porco exciso è ventre similis Serpentis comederunt, quem recens deglutierat. Venenati non sunt, sed plicatura circa corpus hominis vel alterius animalis locatura, id vi strangulant. Sequitur nunc AMPHISBÆNA.

Hæc est illa Plinii lib. 8, cap. 23, Amphisbænæ, ait, geminum est caput, hoc est, ad caput, & ad caudam, tanquam parum esset uno ore fundi venenum. Hanc ego occisam

AMPHISBÆNA.

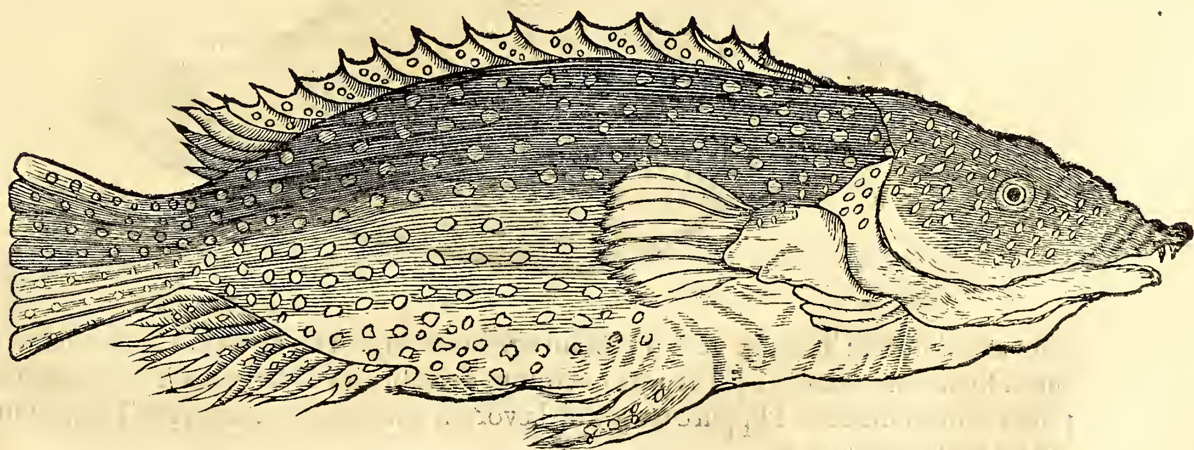
cisam in domo mea, ad vivum hic delineatam exhibeo. Alebam enim Gallum prægrandem, pugnacem valde, ipsumque, summo mane cum surrexissem, luctantem conspexi, ut mihi videbatur cum duobus Anguibus, quia duo capita animadvertebam, medium quippe corporis curvatum in latebris adhuc hærebat. Iussi servo Mauro, ut Serpentem occideret, quem ille protractum, ostendit Amphisbænam esse. Plinius alibi dixit, si mulier mortuam Amphisbænam transcenderit, ei statim menses moveri: & lib. 20, c. 20, Silvestris Lentis decoctum (quam φακὸν Græci vocant) ejus ictibus mederi. Iavani, ut ejus lethalem vim exprimant, eam *Oular Matti*, hoc est, vermem mortis, vocant; namque hæc gens, ut simulandi est artificiosissima, sic paucis vocabulis in sua lingua contenta, sciens taciturnitatem meditationi alicujus facinoris convenire: Namque vocabulum *Oular* Serpentem, quidem, sed proprie Vermem, denotat: comprehendens etiam quidquid Insectorum tereti corpore sine pedibus humi repit. Tum in fluviis ac mari Anguillas, Murænas, & Congros, hoc nomine indigitant, addito vocabulo *Oular-ican*, quod postremum, piscem designat.

CAPVT XXIV.

De Aselli Indici specie, item de piscibus Alatis.

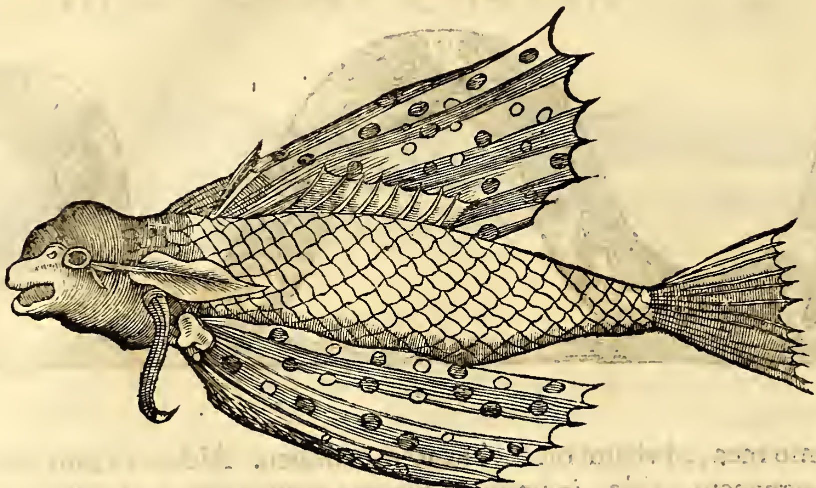
CApitur piscis, quoad formam, & molem, Asello Callariæ, seu majori, non absimilis, sapore optimo, sed tamen carne sicciori, quam noster Asellus, qui meo quidem judicio, inter omnes totius orbis pisces est sapidissimus. Piscis porro hic cute est flava, nigrioribus maculis per totum corpus distincta, unde nostri nava-

ASELLI SPECIES.

les socii, cum primum in Indiam navigantes, circa Insulam Mauritii, eum cepissent, **Jacob Evertsen** vocabant, qui ipsorum Navarchus, & homo parva, & compressa statura, flava cute, plurimas similes maculas in facie gerebat, unde & per totam Indiam adhuc idem nomen retinet.

HIRVNDO AQVATICA.

VOlatici porro pisces, (Hirundines aquaticas Gesnerus vocat), ex Halecum mihi videntur esse genere, cum corpore, squamis, & sapore eum plane referant: Nam plurimos in itinere nostro cepimus, quibus tostis, & elixis, jucunde vescebamur, cum salsamentorum nos jampridem satietas cepisset. Hos pisciculos ad pastum persequuntur Thynni, & Delphines, qui *Dorados*, *Corcovados*, *Bonitas*, Lusitanis dicuntur. De quibus alias fusius disputavimus. Alæ ipsorum alis Vespertilionum assimulantur, nisi quod in ambitu acutis aculeis muniantur; Cæterum, tantum ad aliquos passus volant, &, exsiccatis alis, rursus in mare decidunt. Mira sunt hæc, pisces volare: sed multo mirabilius, quod Plautus ait in Milite glorioso, homines fuisse volaticos, quos iste miles miro, illic dicto, modo occiderit uno die.

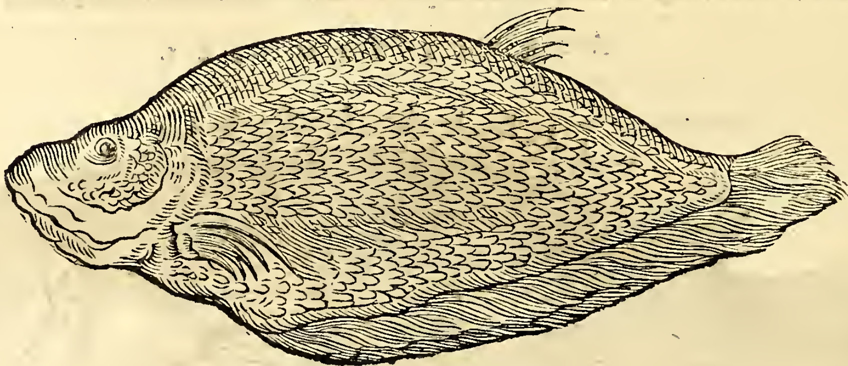
CAPVT XXV.

Tincæ marinæ, sive Hippuri, mira quædam species.

OVid. *Nam gaudent pelago, quales Scombrique Bovesque*
Hippuri celeres, & nigro tergore Milvi.

Tinca marina, seu Hippurus, quod pinnam equinam habeat, caudam equi-

TINCA MARINA.

nam æmulantem: Tincam vero marinam ego hunc piscem ob lævorem cutis vocavi, & quod soleat hic etiam ei pellis ante cocturam detrahi; ita ut rarus piscis, ob insuetam pinnæ continuitatem, Hippuro; atque ob lævorem cutis & carnis saporem Tincæ, comparari optime potuerit.

Præter enarratos pisces, infiniti adhuc edules quotidie è mari & fluviis ad nos deferuntur, & venum in piscario exponuntur, ut sunt imprimis, Alburni, Mustelæ, Muræna, Gobii, Polypi, Lupi, Anguillæ, Apuæ, Pectinum quoque, Solearum, Lingulacarum, Rhomborum, cæterorumque planorum piscium genera, plura, quam in Patria. Pastinacæ denique, & Raiæ, marinæ, absciso, quod à latere & cauda eminet

telo

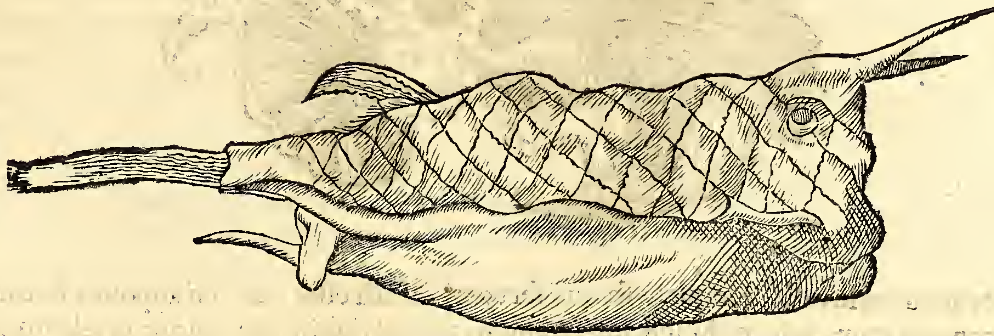
telo venenatissimo, comeduntur, ut reliquæ Raiarum species. Vidi inter eas, quæ duos oculos in capite, & alteros duos in tergo gererent; capiuntur & pluribus luminibus, præditæ.

CAPVT. XXVI.

De pisciculo Cornuto, seu Ican Setáng.

CApitur hic Pisciculus inter rupes plerumque littoribus Iavæ vicinas, non majoris magnitudinis, quam qua ad vivum depictus est: armatur duobus præacutis, & duris, cornibus, in parte anteriore frontis; gerit præterea duo cornua circa podicem, quibus se ab injuria majorum piscium egregie defendit: nam alacer valde est, & mobilis instar Porcelli piscis. Lupo marino, & huic pisciculo (ut à piscatoribus Chinensibus accepi) summæ inter se inimicitiæ sunt. Nam, ut omnia devorare cupit Lupus marinus, si prehenderit hunc pisciculum, ille suis cornibus tantum molestiæ exhibet in ventre, ut,nisi prompte ipsum evomat, certissimam mortem incurrat, quamvis & inimicus ejus quoque suffocatur, tamen non inultus moritur. Piscatores Indi vocabulo Arabico ipsum *Ican Setáng* vocant,id est,piscem diabolum,vel quod cornua gerat, seu, quod ictus ejus admodum virulentus sit,ut sæpe diximus de Dracone marino, seu **Pieterman** Belgis. Caput valde simile est bubalino capiti, cum prægrandibus oculis, squamis undique tam duris obsitus est, ut avelli sine cute non possint,

PISCICVLVS CORNVTVS.

propterea Chinenses, & Mauri, qui eo vescuntur, non secus ac Ranas, excoriant: sed certe carnis est durissimæ, & minus salubris, ideo delicatioribus ventriculis vitandus, non secus, ac Orbis piscis, Sepiæ, Loligines, & Polypi, quibus abundamus, & quorum omnium miræ species quotidie in forum venales feruntur. Imo ego Polypos tam grandes vidi, qui,si hominem prehenderint, non facile eum amittant à se. Credo de eorum genere esse, de quo Plautus festive ait,

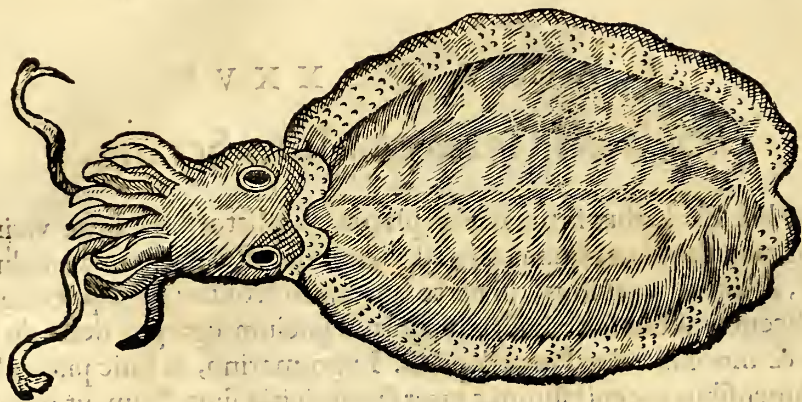
Novi ego istos Polypos, qui sibi, quicquid tetigerint, tenent.

CAPVT XXVII.

De Nautilo pisce, Sepiis, & Holothuriis.

PLinius,antiquissimus Naturæ indagator,& rimator, Nautilos pisces inter Polypos ponit, & vere lib. 9, cap. 29, his verbis. Inter præcipua vero miracula est, qui vocatur Nautilos, ab aliis Pompilos, supinus in summa æquorum pervenit, ita se paulatim subrigens, ut emissa omni per fistulam aqua,velut exoneratus sentina, facile naviget, postea prima duo brachia reflectens, membranam inter illa miræ tenuitatis extendit, qua velificante in aura, cæteris subremigans brachiis, media cauda, ut gubernaculo, se regit. Hactenus Plinius; quæ verba tam naturaliter hujus Nautili formam exprimunt, quam si ipse in eo habitasset. Ac paulo post. Ita vadit alto, liburnicarum ludens imagine, & si quid pavoris interveniat, hausta se mergens aqua. Hæc quia ipse sæpius vidi, & cum damno meo expertus sum, verissima esse novi: nam dum talem pisciculum in mari captum imprudentius manibus meis contrectassem, tantus

NAVTILVS, & SEPIA.

ardor manum invaſit, tanquam ſi aqua ferventi ſuffuſa eſſet, &, niſi appoſito ſtatim allio contuſo cum aqua mihi ipſe ſubveniſſem, procul dubio præ dolore in febrim incidiſſem: unde ego ipſum piſcem de Holothuriorum eſſe genere contenderim, ut quæ omnia in mari fluctuantia, tam acrem calorem attrectantibus inurunt, quod & fallaciſſimi omnium mortalium Chinenſes noverunt, qui illa Oryzæ miſcent, ut liquorem ſuum deſtillatitium (quem *Arac* nos hic vocamus) tanto calidius reddant, pernicioſo invento, quod hinc miſeri noſtri ſocii navales, ſanguinis Sputum, Phthiſin, Maraſmum denique, & ipſam tandem mortem incurrant.

Sepiam hic appingi etiam curavi, ut videatis, quid de eo noſter Plinius dicat lib. ſupra citato, & cap. eodem, de Loligine, & Sepia loquens. Ambo autem, ubi ſenſere ſe apprehendi, effuſo atramento, quod pro ſanguine his eſt, infuſcata aqua abſconduntur. Quod adeo in me ipſo expertus ſum; Dum enim Sepiam curioſius contemplarer, effuſo illo Pliniano atramento ſuo totam faciem mihi infuſcavit, non ſine riſu aſtantium.

CAPVT XXVIII.

De Muſtela, & aliis quibuſdam piſcibus lacuſtribus, ſine ſquamis.

NEſcio quid Plinio venerit in mentem, quod Muſtelæ ſecundum, in fluviatilibus piſcibus, à Scaro dederit principatum, his verbis, l. 9, c. 17, Nunc Scaro, datur principatus, qui ſolus piſcium dicitur ruminare, herbiſque veſci, non aliis piſcibus. Et paulo poſt. Proxima eſt his menſa, generi duntaxat Muſtelarum. Et quæ ſequuntur, dum ipſas diſtinguit in fluviatiles, & marinas. Certe tanta copia hic Muſtelæ capiuntur, ut ſit è viliſſimis cibis, & ab Incolis *Sembilang* nominatur. Fateor equidem, Muſtelam ſapore excellere inter piſces, qui in fluviis degentes, ſquamis carent, ut

MVSTELA.

ut ſunt Anguillarum genera, Tincæ, & ſimilis ſpeciei. Cæterum maneat Plinio ſua autoritas, ego certe longe præſtantiores piſces me hic comediſſe autumo, aut guſtus me fallit. Anguillas porro, & Murænas habemus, fluviatiles, & marinas, quæ poſteriores mihi bonitate reliquas vincere videntur; ego ſaltem lacuſtres cum Hydris, & Serpentibus coire non ſemel vidi, quod ſufficit mihi, ut abſterrear ab iis, aliiſque tales delicias relinquam.

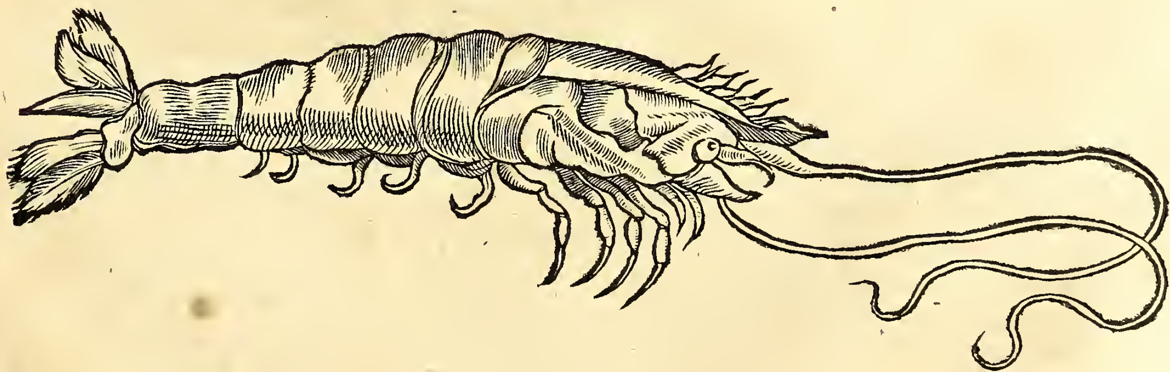
Capitur præterea in lacubus & ſtagnis, Mugilum quædam ſpecies, ſquamis duriſſimis, & dentibus tam acutis, ut natantes pullos Anatum devoret, & laceret, ac Anſeribus ſæpe pedes mordicus demetat, vocaturque Incolis *Ican Caboſch*: hic tamen etiam limum ſuum ſapit. Mugiles denique marini (quos Belgæ, **Harders** vocamus) hic in ſumma quantitate capiuntur, & venales in forum feruntur, qui ſtatis temporibus ſapidiſſimi ſunt: ſed aliquando ipſos morbus invadit, ut vermes intra carnes eorum generentur, non ſecus ac Apuis in patria accidere vidi, & tum oſſibus & ſpinis abundant (quod noſtri **Harigh weſen** vocant), inſuaves quoque ſunt, minuſque ſalubres; Muſtelæ porro ſunt fœdo aſpectu, & caput ferme Bufonis oſtendunt, aſt oculis grandioribus, corpus quoque multis luridis, & lividis maculis interſtinctum gerunt.

CAPVT XXIX.

De Squillis Indicis.

Squillarum hic omnis generis capiuntur, inter eas illæ etiam, in magna quantitate, quæ in dorſo ſerratæ ſunt, quas Belgæ **Steur-krabbens** vocant: Quam porro Squillam depictam damus, tantæ & inuſitatæ eſt magnitudinis, ut habuerim, quæ ſex numero, libram ſexdecim unciarum penderent. Saporis ſunt delicatiſ-

SQVILLA.

ſimi, & inter omnia Oſtracoderma, ſaluberrimi, unde, & phthiſicis, & qui ſanguinem è pulmonibus fundunt, medicamenti ſunt loco: at tum cum pauco ſale coqui debent: nam ſal omne eroſivum eſt, & proinde pulmonibus inimicum.

Cancri quoque in aqua dulci fluminum capiuntur, pedali magnitudine, in cavernulis circa

circa ripas fluminis ab ipsis excavatis. Sapore sunt præstantiores, quam marini, qui siccioris sunt carnis, Locustas eas Plautus in Menechmo vocavit, dum medicus interrogans Menechmum hoc modo, solentne tibi unquam oculi duri fieri? ille festivissime respondet. Quid tu me Locustam esse censes, homo ignavissime? nam Cancrorum oculos lapideos esse, notius est, quam ut ego hoc prædicem, & quantam utilitatem adferant affectibus Renum, & Vesicæ, tum Gonorrhœæ, è concubitu Venereo ortæ, si misceatur pulveri Therebinthinæ Venetæ, coctæ, melius apud Practicos dicetur. Unde vero illud proverbium natum sit, Squillas à sepulcro vellas, ego certe ignoro, nisi jam invenerim, dum in hac Insula circa mare fluctuans Cadaver Iavani occisi contemplor, id plenissimum magnis hujuscemodi Squillis inveni: sed taceo, ne delicatioribus ventriculis facile nauseam concitem.

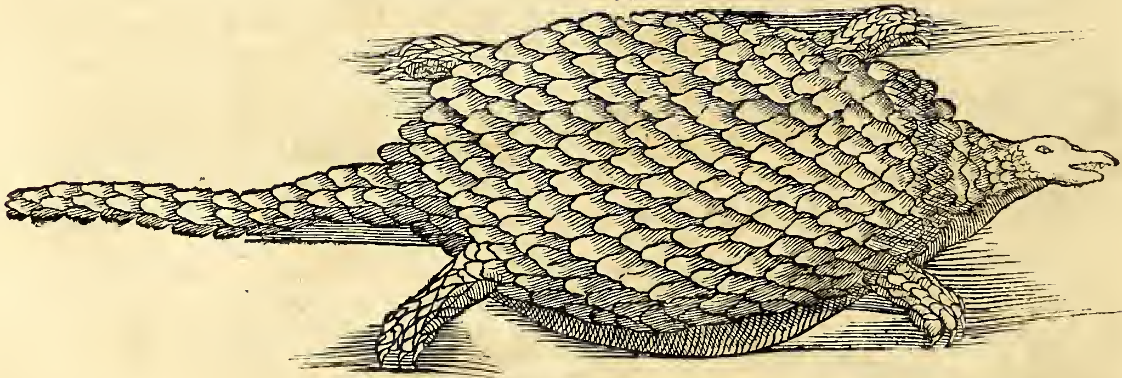
CAPUT XXX.

De Testudine Squamata, Tamach, *aliis* Larii, *dicta.*

Quid monstri hoc? Piscis vel num fera terrea dicar,
Amphibium terris, quod aquis & pascar in udis,
Quum squamas gero, tum duras in tergore setas,
Inque excavatis prope ripas dormio cunis?
Sic & adulator tumida dum vivit in aula,
In cunctas facies vertit se: Principis ora
Et vultum sequitur, jurans in verba, negansque,
Rursus ea, ut spectat mutari à Rege colorem.

INter varias, & miras, tam terrestrium, quam aquatilium, Testudinum formas, nullam ego huic assimilem, neque depictam, neque vivam vidi, præter duas, quarum una mihi dono data, aliquamdiu in aqua vixit. Capite est exiguo Serpentis instar, oculis parvis, & in omnem partem mobilibus, dentibus acutissimis,

TESTUDO SQUAMATA, *Tamach* DICTA.

quibus pisciculos venatur, & lacerat. Squamis superne per universum corporis processus textus est, quamvis Carpionis, seu Cyprini similibus, nisi quod crassiores sint. Cauda est longa, item squamis obsita, ventre levi, & molli est, & ictibus pervio. Hujus squamas Chinenses medici in summa tenent existimatione in Cholericis affectibus, Dysenteria, & Cholera; Exsiccatis enim squamis, & tritis in pulverem, utuntur, ad ℈j pondus, in vino suo adusto, vel aqua Oryzæ, quam *Candgie* vocari alibi diximus. Adversus Colicos, atque alios extremos dolores, vim narcoticam obtinere, experimento comperi; & non mirum, animal natura sua frigidum, somno lentum, & tardigradum, tales effectus à se edere. Edulis est, & longe optimi saporis, ut mihi retulerunt, qui de ea comederunt. Ego, ut verum fatear, naturali inclinatione abhorreo à cibis istis, quæ à Testudinibus, Serpentibus, Lacertis *Leguan* dictis, & similibus, petuntur, inde malo iis carere, quam imaginatione in Nauseam, & Choleram incidere, quod

quod mihi contigit, dum, in mensa Dn. Generalis I. P. Coenen de, Crocodilo comedissem, cujus saporem cum reliqui laudarent, ego ex illius gustu tanto horrore correptus sum, & domum reversus in tam atrocem (per imaginationem) Choleram incidi, ut vitæ periculum incurrerim, cum tamen primis labris tantum gustassem. Iavani hoc Monstrum merito *Taunah* vocant, quod idem est, ac si dicas fossorem terræ, quia circa fluminum ripas cavernas in terra excavat, ubi lateat: estque Animal amphibium. Chinenses *Lary* appellant, quod cursorem significat, per antiphrasin proculdubio, cum ne Testudo quidem tardius incedat, quam hoc animal.

Cæterum, ut hoc obiter addam, Testudines fluviatiles alit Iava, longe marinis minores, piscinarum depastrices, adeo rostrata oris capside sine dentibus, ut facillime alicui incauto digitum amputent.

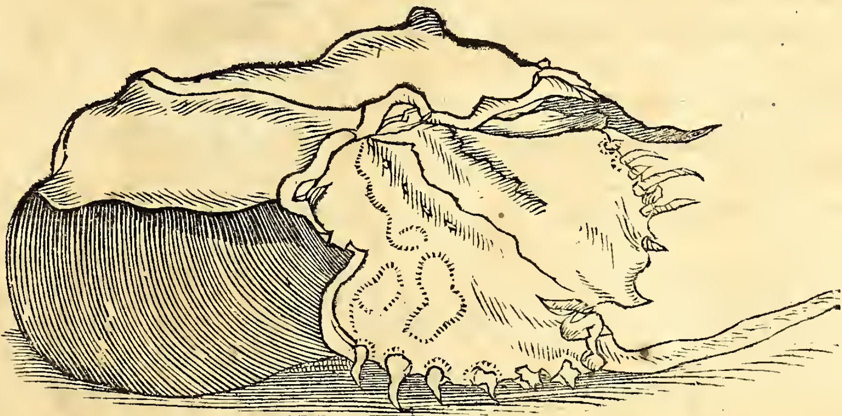
CAPVT XXXI.

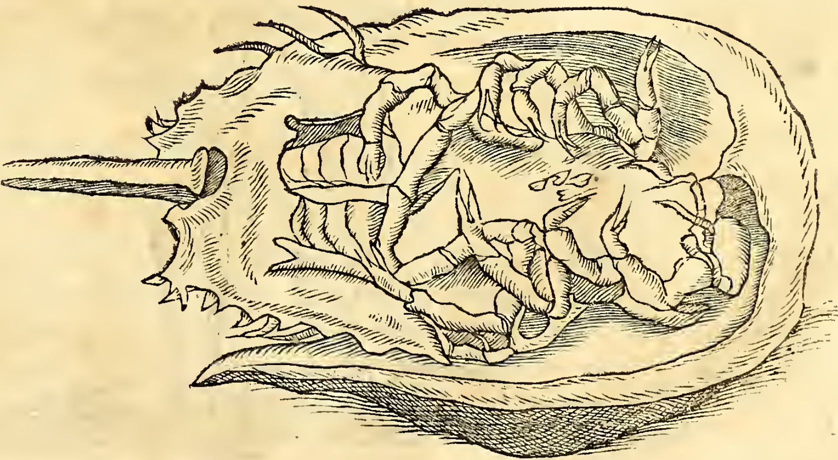
De Cancris, Astacis, Ostreis, & Ostracodermis reliquis, in India.

Quisquis caudati sensisti tela Paguri,
Disce meo exemplo morsus vitare dolosos:
Dente leonino, quos aula volubilis infert
A tergo, & pejus retinet fors cauda venenum.

Cancrum, quem tibi depictum hic damus, coloris est viridis dilutioris, scuto levi supra dorsum & orbiculari, caudam prælongam fert, atque in fine, spiculi instar, acutam, qua si quem imprudentem piscatorem læserit, ei non minorem, quam Scorpius dolorem infert. Caro ejus non tam delicata est, quam reliquorum Cancrorum, qui varii, & in magno sunt numero.

CANCRI.

Astacos quoque fluviatiles simul, & marinos habemus, saporis optimi: sed quod mirere, plenilunio hic omnia Ostracoderma sunt inania, decrescente vero Luna, implentur contrario modo, quam quo in Patria.

Ostrea quoque familiaria duorum generum; alterum quod in rupibus affigitur, quod & delicatius est; aliud vero, quod in virgultis pendens capitur, refluente nimirum mari, sylvas, & fruticeta nuda relinquente. Sed hæc Ostrea ego non probem, quod littora & fundus sint limosa. Præterea fœdi sunt saporis,

ſaporis, limum, & fundum, referunt, quo etiam veſcuntur: Sed quamvis figura, hæc Oſtrea inter ſe non differant, tamen ego guſtu facillime differentiam diſtinxerim, ita ut de nobis hinc non inſulſe aliquis dicat, quod Iuvenalis, Satyricorum Princeps, Satyra quarta ait de Montano. Qui

—— Circeis nata forent, an
Lucrinum ad ſaxum, Rutupinove edita fundo,
Oſtrea callebat primo deprendere morſu:
Et ſemel aſpecti littus dicebat Echini.

De Conchis, Turbinibus, & cæteris Oſtracodermis aliquid libens dixerim, niſi illæ per myriades, apud curioſos phanaticos in patria conſpicerentur.

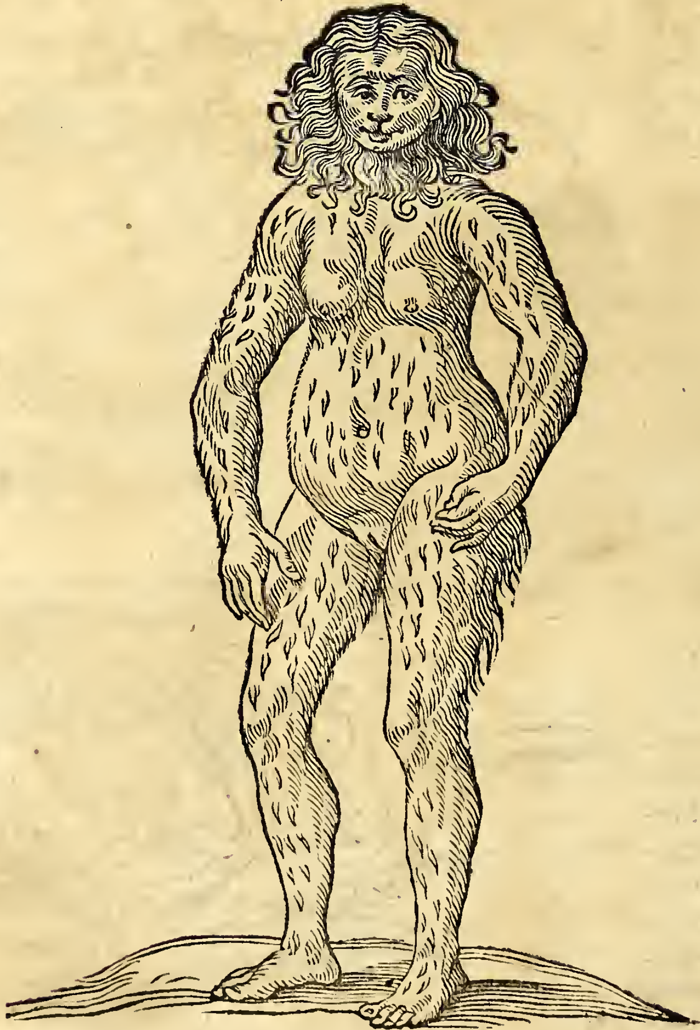
CAPVT XXXII.

Ourang Outang *ſive Homo ſilveſtris.*

Hircipedes Satyros, Sphingas, Faunoſque petulcos,
Nec pueri credunt: tamen hoc mirabile Monſtrum
Humana ſpecta facie, tum moribus illi
Aſſimile in gemitu, tum fletibus ora rigando.

PLinius, ille Naturæ Genius, lib. 7, cap. 2, de Satyris dixit: Sunt & Satyri, ſubſolanis in Indiis locis & montibus perniciſſimum animal; tum quadrupedes, tum & recte currentes humana ſpecie & effigie, propter velocitatem non niſi ſenes aut ægri capiuntur.

OVRANG OVTANG.

Aſt quod majorem meretur admirationem, vidi ego aliquot utriuſque ſexus erecte ince-

incedentes, imprimis eam (cujus effigiem hic exhibeo) Satyram fœmellam tanta verecundia ab ignotis sibi hominibus occulentem, tum quoque faciem manibus (liceat ita dicere) tegentem, ubertimque lacrymantem, gemitus cientem, & cæteros humanos actus exprimentem, ut nihil ei humani deesse diceres præter loquelam. Loqui vero eos easque posse, Iavani aiunt, sed non velle, ne ad labores cogerentur: ridicule me hercules. Nomen ei indunt *Ourang Outang*, quod hominem silvæ significat, eosque nasci affirmant è libidine mulierum Indarum, quæ se Simiis & Cercopithecis detestanda libidine miscent.

Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære lavantur.

Porro in Insula Borneo, in Regno Succodana dicto, à nostris Mercatoribus propter Oryzam & Adamantes frequentato, homines montani caudati in interioribus Regni inveniuntur, quos multi è nostris in aula Regis Succodanæ viderunt. Cauda autem illis est prominentia quædam ossis Coccygos, ad quatuor, aut paulo amplius, digitos excrescens, eodem modo, quo truncata cauda Canum, (quos nos *Spligiones* vocamus) sed depilis.

Simias denique, Cercopithecos, Bavianos plurimos Sylvæ Iavanorum alunt.

CAPVT XXXIII & Vltimum.

In quo Naturæ quædam opera miraculosa posteris Iatrosophis ulterius indaganda proponuntur.

OStracoderma, ut Ostrea, Purpuræ, Turbines, & quæ sunt fragilioris testæ, Cancri, Paguri, Astaci, Locustæ, Squillæ denique, hic Novilunio plena sunt succo; eodem, Plenilunio, destituuntur.

Quidnam dicemus de Ætneis cavernis & montibus ignivomis in Iava & Banda, quæ ingentes lapides, quos ne viginti quidem homines loco movere possent, aliquando ex imis faucibus eructantes, non secus ac tela, extra conspectum in aëra mittunt? Cujus nostri hic plures oculati testes exstant.

Sileat Bitumen & Asphaltum suum Lacus Palæstinus; cum & Sumatra Naphtham ferat, quæ in mediis fluctibus flammam alat, quod cum maximo suo damno, nostris inspectantibus, Lusitani cum duabus navibus, Galeonibus dictis, combusti sensere, cum prospero vento & æstu eam in mare effundentes accensam in hostium naves conarentur avertere.

In Iaponia arbor Palmæ figura crescit, quæ si à pluviis permaduerit, tanquam peste correpta statim exarescit, quam mox cum radicibus avulsam in locum apricum siccandam exponunt indigenæ, & tum in eandem scrobem injecta prius arena fervida, aut scoria ferri, replantant, & si qui rami exsiccati, vel avulsi sint vel decidere, eos clavis ferreis trunco affigunt, & sic pristino virori restituitur.

Potulenti liquores ex arboribus ejusque fructibus depromuntur, non secus ac vinum, inebriantes. Hi potus ex diversis arboribus eliciti *Zagueer* & *Towac* vocantur.

Quod autem in Iaponia narrabo fieri, miracula ipsa superat. In doloribus capitis antiquis, in obstructionibus Hepatis, & Lienis, in Pleuritide quoque, perterebrant stylo argenteo, aut è chalybe confecto, non multo crassiori, quam cythararum chordæ esse solent, transadigendo paulatim & lente prædicta viscera, ut altera parte stylus exeat, quod & in Iava fieri vidi.

Sed jam tacebo; si de Regis Macassarensis in Insula *Celebes* veneno, quo jacula sua parva per tubulos missilia inficit, dixero, quod tantæ pernicitatis est, ut celerius mortem inferat, quam si ferro urgeretur: nam aliquis vel leviter læsus ad simplicem sanguinis missionem vel in extrema calce, statim nutabundus, tanquam ebrius, mortuus in terram concidit: sed & carnes intra dimidiæ horæ spatium à septico hoc veneno, ita computrescent, ut tanquam mucus à subjectis ossibus manibus avelli queant: Et quod mirere magis, sit, ex. grat. aliquis in femore vel altius læsus superficialiter à telo alio veneno non intincto, & sanguis etiamnum calidus in subjectos pedes defluens tangatur simpliciter hisce venenatis sagittulis, ocyor Euro aura pestilens vulnus versus ascendet, eademque celeritate & modo hominem è vivis rapiet: Hæc non sunt

H nugæ;

nugæ; sed oculata experientia, non solum à Nostris, sed & Danis, & Anglis, usurpata.

Sacerdotes Bandanes inediam facile, ex simplici voto, viginti & amplius dierum ferunt.

In Malacca, & Continentis quibusdam Indiæ locis, crescit herbula, quæ semen fert instar Hordei; sed nigrius & hirsutius; cujus succo si solummodo dentes imbuantur, silicem in pollinem redigere valent.

Semen quoque aliud parvum inibi nascitur, adeo efficax promovendo partui, ut, si diutius quam par est, ore contineatur, ipsum uterum præcipitet.

Nux Myristica, & Macis, in Insulis Bandæ tantum proveniunt, cæteris terris negata.

Lapis Pa-sahar, vulgo Bezoar, concrescit in Persia ex solo esu herbæ, Colchici, vel Croci florem gerentis.

Quid Laccam elaborantes Formicas loquar, quarum operas si novisset Plinius, non tantus in solis Apibus laudandis fuisset?

Adde, Moscum hic & in China fieri ex putrefactis carnibus bestiarum, Muris Pontici forma, & odoratissimum Zibethum è vomica penes nates Vulpis Indicæ erui.

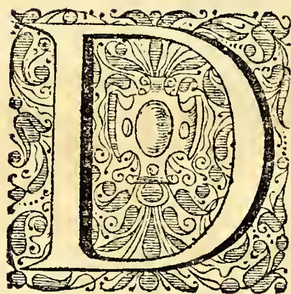
FINIS LIBRI QVINTI.

IACO-

IACOBI BONTII

HISTORIÆ
NATVRALIS & MEDICÆ
LIBER SEXTVS.
De Plantis, & Aromatibus.
CAPVT I.
De Herba, seu Frutice, quem Chinenses The *dicunt, unde potum suum ejusdem nominis conficiunt.*

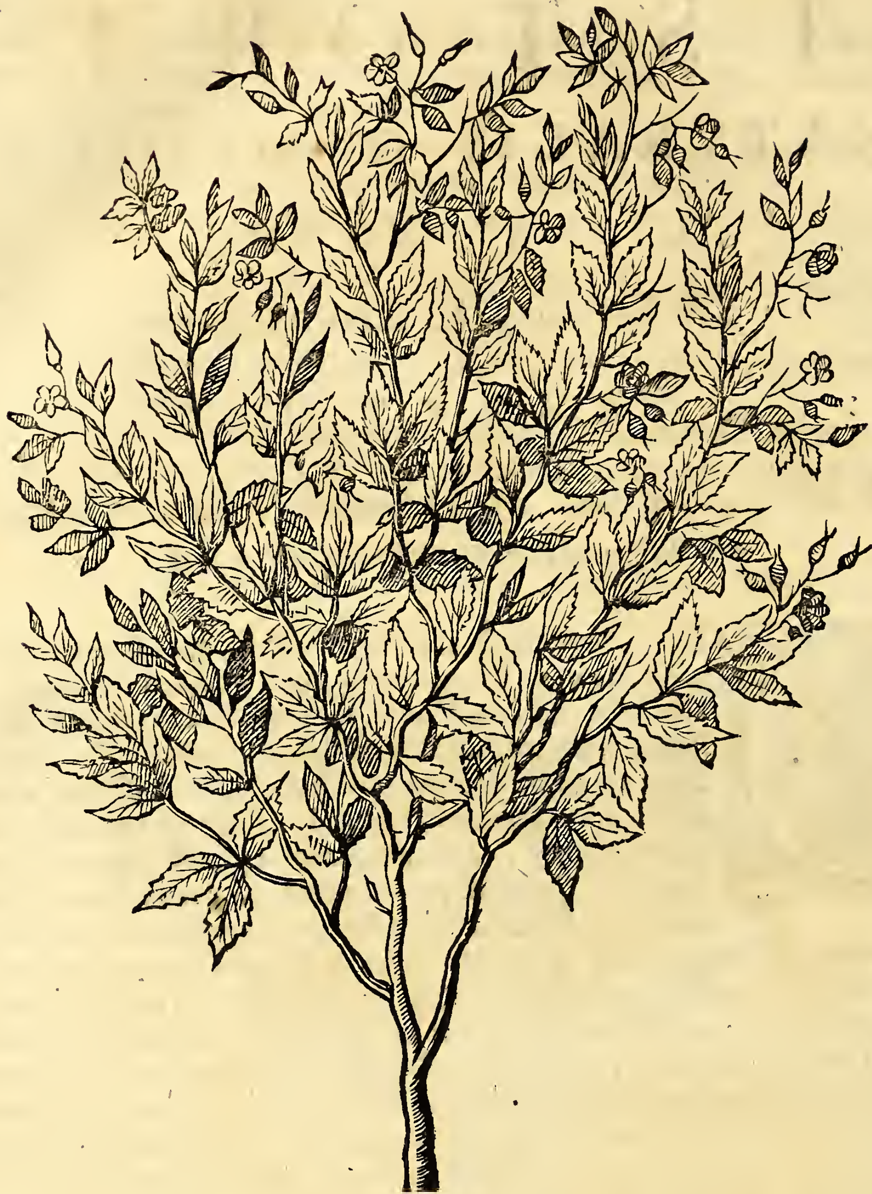

E hoc frutice hactenus eloqui erubui, cum Chinenses id tanquam arcanum sibi reservent, & si quis eos interroget, unde adferatur, & ubi nascatur, variant omnino, neque quicquam stabile adferent, nam modo dicent, herbam esse, modo fruticem; ita ut nil firmum inde concludere hactenus valuerim, cum tandem generosus noster D. Generalis Iacobus Spex, eam disputationem, & scrupulum mihi partim ademit. Qui haud dubie fruticem esse pronunciavit, nam nobilissimus Dominus dum ante aliquot annos in Iaponia Legatus, & Gubernator esset ibi, sæpissime crescentem conspicatus est. Viridia folia mihi nunquam hic videre contigit. Sed dum arefacta in aqua tepida dissolverem, inveni ea omnino similia esse foliis Consolidæ, sed incisa sunt in circumferentia, & dentata. Porro hanc herbulam cum aqua Chinæ decoquunt, & calidum decoctum dein sorbent, sanitatis conservandæ gratia, quod decoctum sapore est versus amarum vergenti, unde & saccharum ditiores indunt. Porro de hoc potu tantas laudes celebrant Chinæ, tanquam ista *The* sacra esset herba, & omnibus languoribus, morbisque accommodatum solatium. Et certe, ut verum, fatear, sanitati procul dubio conducere dicendum est, & pituitæ crassæ è pectore avellendæ non infima est medicina; siccitate namque præstat, & calore, quod amaritudo ejus satis indicat, Phthisicis, quoque hic potus prodest, & Orthopnoicis, tum vesicæ, & calculo renum accommodatum esse remedium extra controversiam est, cum sit summe diureticum. Cæterum non minoribus à Chinis laudibus effertur hic potus, quam Mahometanorum *Cave*, quod potus genus etiam apud ipsos fervidum sorbetur in eosdem, quos diximus usus. Hactenus Bontius.

ANNOTATIO. Non absonum existimavi, si circa figuram differentias & qualitates nobilis hujus Asiaticæ plantæ, huc quædam notatu digna adduxero, ex relatu eorum qui per integros campos in China & Iaponia eam studiose coluerunt. Quo, cum haud multi penetrarunt Europæi, ut neque noster Bontius, & proinde viventis plantæ ejusque Iconis se compotes fieri nequisse conquesti sint, ego tandem defectum illum favore D. Caron, olim in Iaponia Præfecti meritissimi, supplevi; ipso nobis inusitatam foliorum discrepantiam suppeditante, pictori quo ad magnitudinem & figuram, mihi quo ad vires & pretium. Quæ pleraque cum hactenus neglecta, non mirum est, multos etiam nunc in illo errore versari, quasi diversæ speciei plantæ essent *The* & *Tsia*: cum è contra eadem sit, cujus decoctum Chinensibus *The*, Iaponensibus *Tsia* nomen audiat; licet horum *Tsia* ob majorem foliorum contritionem & coctionem, nigrum *The* appelletur. Vnde fit, ut Iaponensium *Tsia* gratioris utique sit saporis, majorisque efficaciæ, ac altioris quoque pretii.

Omnis itaque *The*, sive *Tsia*, nullibi terrarum, quantum quidem constat, nisi in Iaponiæ,

FRVTEX THE.

poniæ, Chinæ, & Chiam, campis colitur, exſurgitque ad Ribeſiorum vel Roſæ Europææ molem & altitudinem. Caules & ramunculi totius fruticis à pede uſque ad verticem, perpetuis & infinitis floribus & foliis tenuibus, acuminatis, in ambitu crenatis, ornate veſtiuntur. Quæ ejuſdem licet formæ, diverſæ adeo ſunt magnitudinis, ut quinque differentiæ foliorum uni eidemque frutici adnatæ appareant. Prima & maxima in inferioribus ramuſculis, Balſami hortenſis foliis ſimillima exiſtunt. His ſuccedunt ea, quæ ſecundæ magnitudinis & prioribus multo minora ſunt, ut ſic gradatim aſcendentia quinquies manifeſte differant. Verum quantum hæc folia ſurſum magnitudine decreſcunt, tantum pretio accreſcunt: quippe primæ magnitudinis exſiccatarum & præparatarum libra valet quinque aſſes; ſecundæ, quinquaginta; tertiæ vero, quinque florenos; quartæ, quindecim: quintæ & ultimæ magnitudinis, quinquaginta, imo ſubinde centum & quinquaginta florenos valet, ſi rite præparata fuerit. Iaponenſes folia hæc in pulverem (quo viridiorem eo præſtantiorem) redacta, ferventis aquæ cyatho immiſcent, quantum duobus cochlearibus continetur, eamque potionem ita permixtam potant. Sinæ vero in aquæ ferventis vaſculum aliquot ejuſmodi folia injiciunt, inde calida, poſteaquam eorum vim imbibit, epotatur, ipſa vero folia relinquuntur.

Flores porro fert *The* albicantes, magnitudine, figura, colore, Roſæ ſilveſtri Europææ, quæ *Eglantier* vocatur, excepto odore, ſimillimos. Quorum foliolis decidentibus, umbilicus manet, ubi ſemen horum fruticum rotundum & nigrum continetur Roſarum inſtar, quod terræ commiſſum novas producit plantas triennii ſpatio, ex quorum

rum foliis messis luculenta illis annuatim redit, etiam iis Iaponiæ locis, ubi gelu & nix, vigent æque ac in Hollandia. Ita ut sperandum sit, si semen capsulis inclusum, & contra aëris injurias munitum, huc deferatur, ibidemque umbrosis & fertilioribus terræ locis commendetur, feliciter quoque educatum iri posse. Radices sunt fibrosæ, & in minimas particulas dispersæ circa terræ superficiem, nullius hactenus usus habitæ. Ita ut sola hujus decantatæ fruticis præstantia in frondibus existat, quæ Vere Iaponensi lectæ, & in umbra exsiccatæ, ad quotidianas decoctiones reservantur. Quas quidem potiones pretiosissimis culinaribus instrumentis ab ipsis Magnatibus, diversis modis religiose præparatas, intimis tantum amicis, veluti exquisitum quid noctes atque dies propinant: Easque non frigidas, sed calidas tantum, prodesse, ratum habent, more veterum, qui frigidam calidæ postponebant. Si vero quibusdam ob amaritudinem insuavior videatur, tantillum sacchari addunt, eamque summa cum voluptate & levamine sorbent sani ad arcendum somnum; & imprimis ægri, quibus post largiora convivia caput & ventriculus oppletus fuit.

Sed, ne in alieno opere prolixior fiam, omittam ea, quæ de usu & deliciis hujus celeberrimæ potionis Autores probatæ fidei scripserunt, ut sunt Petrus Maffæus lib. VI, Ejusd. lib. XII, Ludovicus Almeida in eodem opere l. 4, sel. epist. Petrus Farricius soc. Ies. Tom. II, Rer. Ind. Matthæus Ricius, de Expeditione Christiana apud Sinas. Aloisius Frois, in relatione Iaponica, & alii. Quorum omnium Compendium D. Tulpius nostræ Reipublicæ Medicæ Coryphæus, in calce observationum suarum succincte tradidit. Cum enim hic potus indies celebrior fiat, etiam apud Europæ Magnates, omnes fatentur uno ore ipsis bene esse ex ejus usu, unde fit ut magna copia & magno pretio ipsa folia exsiccata & in capsulis plumbeis recondita, undiquaque nunc distrahantur: Verum si earum potiones forte non æque feliciter in Europæis Regionibus evincant somnolentias consuetas; nec renum calculos, & catarrhos, aliaque sanitatis incommoda æque efficaciter arceant, sicut illi in natali solo expertum habeant; tamen ille defectus non adeo ipsi herbæ, vel Asiaticorum superstitioni, quam nostro præparandi & utendi modo, ut & corporum nostrorum dispositioni, aliisque impedimentis, imputari posse, facile est dijudicare. Collatis itaque allegatorum autorum scriptis, & noviciorum quorundam vivo relatu, omnes inter se convenire videntur potius circa usum, dignitatem, & effectus hujus potionis, quam circa vires & qualitates. Nam quantum ad saporem foliorum *The*, præter amaritudinem, & calorem, aromaticum quid, & tenuitatem partium potius prædominantem, quam astrictionem, videntur arguere. Accedit, quod infiniti mecum experti sint, ex reiterata hac potione serum sanguinis levesque sudores moveri, urinasque simul copiose protrudi. Vnde ego crediderim, illud quod affert impedimentum vaporibus, somnum ordinarium inducentibus, non adeo astringendo stomachum, quam discutiendo flatus, attenuando spiritus, exsiccando & corroborando cerebrum, præstare; imo dolores universales mitigare, ut inter anodyna primatum obtinere possit. Accedit quod omnes evidentes operationes, quas in humano corpore exerit, meæ opinioni faveant, cum non solum teste nostro Bontio, sed & omni Sinensium, Iaponemsiumque experientia, summe diuretica, & siccans crassæque pituitæ abstergendæ dicata habeatur. Imo quidni præter has enarratas manifestas qualitates, etiam antinarcoticæ sive antiopiales (si ita loqui liceat) proprietates illi attribui possent; scilicet ut *The* discutiendo, & separando vapores, atque exacuando spiritus, serenitatem quandam menti & corpori conciliet, blande vigilias inducat, vinculumque illud vaporum familiare paulatim dissolvat æque commode, quam Opium coagulando, obtundendo, figendo, somnum inducere creditur.

Porro lis hæret inter Autores, an planta tam nobilis ejusque usus fuerit antiquissimus, quia in vetustis Sinarum voluminibus nullus ad eam significandam hieroglyphicus character (quales sunt illorum litteræ) reperitur. Nostratium aliqui Præfecti in Indiis probabilitatem indigenatus territorii Chinensis & à multis ævis agrestem & incultam fuisse mihi testati sunt: Sed ejus culturam, vires eximias, præparandi modos, dignitates; quæ quotidie adhuc incrementum sumunt, apud illos minus obsoletas esse.

Quod si ita sit, non male quadrat cum iis, quæ de Tabaco & Canna saccharifera perhibentur: quarum illa olim in natali solo Indiæ Occidentalis solummodo herba vulneraria fuit habita; Hæc vero instar Iridis circa ripas vaga fuit & contemta, antequam

dulcedo ejus à Barbaris detecta, tandemque per manus tradita, atque cum labore exculta, toti Orbi ceperit esse oblectamento.

CAPVT II.

De Nuce Faufel *seu* Pynang *Malaiis dicto, de* Sirii, *&* Sirii-boa, *& illorum usu.*

Quis foliis credat commixta calce tenellis,
Cum fructu hoc Indos vesci, unde ore cruento,
Purpureum ejiciunt succum, tum dentibus atris
Horrendum arringunt, & dentibus ore minantur?

RES istæ, de quibus jam acturi sumus, adeo familiari sunt in usu apud omnes Indiæ populos, ut videamur operam velle perdere, si latius de iis agamus, tum quia Ianus Linscotanus expertissimus rerum Indicarum scriptor, de iis satis copiose egit, quem Autorem (ut hoc obiter dicam) immerito multi fluxæ fidei incusant,

NVX FAVTEL, & BEFELE.

cum certe in iis, quæ ipse visu percepit, optima fide egerit. Cæterum de meo hic illud addam, quod vel reliqui scriptores omisere, vel non satis luculente descripsere. Folia, igitur ista, quæ Malaii *Sirii* vocant, Iavani *Betele*, ubi masticantur sine admixta calce, amara sunt, & linguam pungentia, inde addito fructu hoc *Pynang* dicto Iavanis, Arabibus,

bus, *Faufel*, cum calce è teſtis oſtreorum uſta maſticant Incolæ. Hoc *Sirii Pynang* formam refert glandis quercinæ, quamvis quadruplo ſit major, antequam ad medullam, quæ in medio eſt, venias, veſtitur multis filamentis, iiſque tam lentis ut admaſticando confringere poſſis. Hanc nucem quadripartiuntur incolæ, ſi grandiuſcula ſit, ſin minus, diſpartiuntur, & ſingulas partes, ſingulis foliis involvunt *Betele*, vel *Sirii* dictis. Folia autem hæc è Convolvulorum ſunt genere, niſi quod craſſiora ſint paulo, tum iſta folia pauca calce, ut ſupra dixi, admixta, ore terunt, & priorem quidem ſuccum exſpuunt, ne calx ſua acrimonia, gingivas, palatum, & guttur lædat, reliquum ſuccum deglutiunt, qui ſanguinis & minii inſtar rubicundus fit ab admixta calce, nam ſine ea viridis eſt ſuccus, unde etiam eo colore dentes inficit, & nimium ſumptus atro colore imbuit, quo Indi adeo gloriantur, quam noſtrates puellæ dentium candore.

BETELE.

Betele hoc porro Phaſeolorum & Piperis modo appoſitos bacillos ſcandit; Et fructum fert Piperi albo, & oblongo ſimilem, ſeu mavis, caudam Gliris referentem, quem Incolæ *Sirii-boa* vocant, eſtque propter raritatem in longe majori exiſtimatione, quam ipſum folium *Betele*. Nunc ſi quis ſententiam me de harum rerum uſu roget, dicam libere quod ſentio, id eſt, me maſticationem hanc longe præferre fumigio Nicotianæ, ſeu Tabaci; attamen ſi quis ſine modo (quod ſæpe fit) his utatur, corrodunt dentes, immo eos excidere faciunt; novi ego, hic Iuvenes, qui vigeſimum quintum annum nondum exceſſere, tamen plane edentuli erant, ab uſu hujus folii frequentiori. Ideo quoque videre eſt pleroſque Iavanos, ut Malaios, rariores habere dentium ordines, in quorum vacuos loculos, ditiores, aureos rurſus includunt, quibus etiam non modice ſuperbiunt. Præterea, ſi Nux *Pynang* non ſatis maturuerit, tum maſticata vertiginem cerebro ſubitam inducit, non ſecus ac ſi ſumpto vino quis ebrietatem contraxerit, quæ alteratio quamvis ſumpto pauco ſale, & hauſtu aquæ gelidæ evaneſcat, tamen non omnino phyſicarum rerum ignaris ſuſpecta merito eſſe debet, quid id ſit, quod in nobiliſſimam corporis partem, qualis eſt cerebrum, & mentem hominis ipſam, tam ſubitam mutationem inducat. Notumque fiet indaganti cauſas rerum, maſticationem hanc univerſo nervoſo generi non admodum eſſe amicam, & ſalubrem. Itaque ego pronuncio; ſi quis hoc medicamentum ad commendationem halitus oris, & dentifricium moderate ſumere velit, me lubente, nec male fecerit. Atque hic cum Horatio concludo, quod,

Sit modus in rebus, ſint certi denique fines,
Quos ultra, citraque nequit conſiſtere rectum.

CAPVT III.

Arbor Spinosa, unde Cate seu Lycium exprimitur.

En Lycii stirpem, cujus jam Plinius olim
Tam bene laudavit succum, sed notior ille est
Hisce locis hodie, lacrymaeque Papaveris ipsum
Æquiparant Indi, biliosaque tormina ventris
Tollit, & austero constringit robore dentes,
Quos nimis erosit creberrimus usus Arecca,
Quam Calci mixtam Iava conterit ore cruento.

ARbor hæc quam describimus, creberrimis, in trunco, & ramis, spinis est obsitus, foliis fere Sabinæ, vel arboris, quam vocant Vitæ; sed non tam pinguibus, & crassis. Cæterum Fabas rotundas fert punicei coloris, in quibus tres, aut ad summum quatuor, nuces clausæ latent, tanta duritie, ut dentibus frangi nequeant, hisce

ARBOR SPINOSA.

pueri apud nos loco sphæricarum lateritiarum in lusu suo utuntur. Vsum porro ejus in medicina duplicem vobis monstrabo; primo, ex sapore foliorum astringente, & stiptico, siccum esse contendo, ideoque ejus succo è foliis expresso, ubi alia medicamenta desint, in ulceribus audacter uti non dubitavi: sed in tanta reliquarum plantarum copia, vilissima seu potius notissima contemnuntur, ut alibi de Graminis hic nascentis speciebus diximus. Secundo, longe nobilior & antiquior radicum, corticum & foliorum usus, quem mox docebo.

Vt hoc quoque obiter dicam, plurimos etiam præter hanc habemus spinosos frutices

frutices non tantum: sed ingentes, & vastas arbores, quæ spinas in ramis & trunco ferunt dodrantales, inter quas arbor ea est, quæ Fabas rubras fert edules, Turdis jucundum pabulum, ut alibi videbimus. Tum hic Carduus & spinis surgit Paliurus acutis, & si quis in sylvis à via aberraverit, quod sæpe iis accidit, qui cum sclopetis eo occidendorum Cervorum, Aprorum, & Vaccarum sylvestrium, gratia abeunt, illi sine laceris vestimentis in viam non redibunt, &, quod pejus est, ferocissima sæpe Tigris inter hæc senticeta cum multorum exitio latet.

Sed, missa digressione, revertamur ad arborem, quam vobis ob oculos pono, è cujus radice non solum; sed ex cortice, & foliis, multoties præstantissimum excoxi Lycium. Cujus vires in Medicina si enumerare velim, prius me dies deficiat. Hoc unicum addo, Malaios, & præcipue Chinenses, si quando *Areccam* & *Betele* masticant, parum Lycii ipsi *Cate* dicti admiscentes ad præservationem non solum; sed & corroborationem dentium & gingivarum, quæ alias ab admixta calce infirmiores redduntur, & temporis tractu dentes exesi ante tempus senii decidunt.

Garcias ab Orta l. primo. cap. decimo. *Cate* seu Lycii fecit mentionem: verum in ejus descriptione parcus est. Arbor unde succus Lycii exprimitur, Rhamni species, folia Erucæ fert aut Sabinæ potius. Quod & Plinius confirmat l. 24. c. 14: Alterum genus (de secunda Rhamni specie loquitur) nigrius est, & quadantenus rubens, est & silvestre. Fert veluti folliculos (semen, credo, intelligit). Hujus radice in aqua decocta, fit Lycium vocatum medicamentum. Semen secundas trahit: Alter ille candidior astringit magis, collectionibus & vulneribus accommodatior, &c. Et paulo post. Lycium præstantissimum è Spina fieri tradunt, qualis in Indicis arboribus, quoniam longe optimum est Indicum.

CAPVT IV.

De Tamarindis, & Carandis.

TAmarindorum arbor denso est satis ligno, & in altitudinem Cerasi plerumque assurgit; folia fert minuta instar Ciceris Arietini, egregie viridia, ita ut jucundum prospectum intuentibus præbeant; Cæterum Ciceris, & Viciarum foliis in Zeelandia, quibus tam avide armenta vescuntur, perquam sunt similia, gustu Oxalidis acido, unde incolis, & propter astringentem qualitatem, in Cholera & Dysenteria sunt familiaria. Fructus Fabarum species sunt, paulum incurve nascentes, pulpa intus contenta, phœniceo est colore, nam quod atra apud nos visitur, longo temporis tractu contraxit. Hic color iu Castaneis perspicuus est; tum Pisa ipsius saxea fere sunt duritie, ac Pisa Lupinorum referunt; sed colore sunt atro. De minorativis eorum viribus, quia toti Orbi innotuit, hic volens taceo: Hoc tantum silentio non prætereundum censeo, ut nos potum nostrum quotidianum cum Saccharo & Tamarindis conficiamus hoc modo: Vasculum bene vinculis ferreis vinctum, circiter triginta amphoris aqua fluviatili repletur, quibus induntur Sacchari nigri Iavanii ℔ ij. Tamarindorum ℥ ij, Limonum recentium incisorum, N°. ij. Hæc bene obturata ponantur in loco umbroso per viginti & quatuor horas. Mirandum est, ut hæc invicem fermententur, & sine igne cum strepitu ebulliant, non secus ac lebetes cerevisiarii isti in Patria, supposito copioso igne, effervescunt; ad superiorem vasculi partem sordes & fæces suas amandans: Et hæc Iavanis, & nostratibus cerevisiæ loco est: sapore delicato, nec ullo modo cedente Hollandicæ cerevisiæ, tum salubrior longe in his calidissimis locis potantibus est. Et certe si mihi utriusque optio detur, ego me hoc Iulapio contentum esse profiterer; nam experientia didici, cum naves è Patria Martiam Cerevisiam longe optimam huc advehunt, tum Angli quoque defæcatum suum potum Cerealem, delicatioribus ventriculis minus esse commodum, & sæpe nisi quis sibi temperet, insignes cruditates in visceribus progignere. De cæteris potulentis rebus abunde egimus in Diæta Indica nostra, ad quam curiosum remittimus.

Præter hanc Tamarindorum jam descriptam speciem, crescit & alia fructu longe à præcedente diverso, quam Garcias ab Orta cap. 6. lib. 11, sub nomine *Carandas* describit. *Carandje* autem Malaiis vocatur, folia quidem hujus arboris cum Tamarindi arboris foliis plane conveniunt, sicut ex ramusculo hoc appicto juxta arborem

TAMARINDUS, & CARANDA.

borem vulgarium Tamarindorum videre licet. Fructus maturi nucleis tanquam nuces inclusi, singuli singulis, secus ac Tamarindis, quæ ut Fabæ, plura Semina, & Pisa profert. Colore hic fructus est aperto, nucleo aureo, quem *Orange* nostrates vocant, & caro ejus exterior gratissimi est saporis, neque dentes tam acidos reddit, quam Tamarindorum pulpa: sed de dulci sapore participat. Certe utramque hanc descriptam Tamarindorum speciem Iavani *Ossem Iava* vocant, quasi acorem Iavæ dicas. Et similibus quoque facultatibus præditæ sunt, nisi quod *Carandas* non participent de potestate laxativa.

CAPUT V.

De Arbore Mangifera.

Manga Salutiferis sic crescit prædita succis,
Atque intus flavas ostendit limpida carnes
Castaneasque Nuces referunt tostæ igne saporem,
Quæ fructus media fixæ conduntur in alvo.

Christophorus à Costa hanc Arborem, pag. 293, bene describit, ad quem nos lectorem remittentes, hoc tantum, quod cæteri omisere, dicemus. Crescit non secus, ac Quercus in nostra Patria, hinc inde incurvis, & ingentibus ramis se extendentibus, flos flavus est, & in fasciculos congestus, qualis ferme est Ligustri,

ARBOR MANGIFERA.

gustri, sed in multo longius spatium se extendit. Fructus immaturi acidi plane sunt, ut nisi cocti dentibus non sint ferendi, quapropter nucleum excidentes, quem præmagnum in meditullio gerunt, ex ea pultem coquimus, quæ, Saccharo aspersa, omnino saporem refert istius condimenti, quod apud nos coquitur, ex uvis crispis acerbis immaturisque, si ova ei misceantur; & certe gustus acrioris esse deberet, si quis differentiam saporis cognoscere vellet, hoc modo præparati ventriculo roborando efficaces sunt, & refrigerando sanguinis in Iecore, venis, & arteriis, inserviunt: maturi vero ubi devenerint, non solum viridem suum colorem, in flavum mutant: verum, & qualitatem suam frigidam amittunt: tum & saporem astringentem in dulciorem commutant, & calidi humidique deveniunt, bili gignendæ accommodati, ut eodem fol. apud Christoph. à Costa, paragr. 5. dicitur.

Itaque, si maturis Mangis, se aliquis sine modo ingurgitet, facile in Dysenteriam, & Choleram incidit, qui duo affectus non secus, ac dira pestis in Europa, homines hic jugulat. Sed quoniam de his affectibus, & cura eorum abunde in Method. mea medendi Indica egi, de iis supersedeo dicere.

ANNOTATIO. Videntur diversæ species Mangarum apud Autorem nostrum fuisse cognitas, figura non solum, sed imprimis gustu & dignitate, inter se discrepantes. Nam alibi mentionem facit deterioris cujusdam *Mangæ*, quæ sapore refert Pastinacam illam sativam, quam nostrates **Geele-peen** vocant.

Alibi vero commemorat *Mangæ* speciem fortis admodum odoris, Terebinthinam scilicet, & Piceæ arboris lacrymam, redolentes; quas propterea nostri **Stinkers** appellant. Sapore, fateor, non sunt tam grato quam præcedentes *Mangæ*; verum sudorifica & diuretica sunt admodum qualitate; ideoque eos merito inter alimentosa medicamenta recenseam. Quin & gummi ipse, fructus, & arbor, Laricis instar, ex se destil-

lat,

lat, quod glutinosum non minus est, & odoratum æque quam Terebinthina prædicta.

In nulla arbore felicius excrescit Polypodium, quodque præstantius habeatur in medicina, quam in prædicta Mangifera, dein in Quercu Indica *Kiati* dicta, de qua ex professo dictum est.

CAPUT VI.

Arbor Melonifera, Papayo *vulgo dicta.*

Arboribus quisnam credat crevisse Melones,
Qui non Hesperias viderit hasce plagas?
Carne quidem similes intus, simili que sapore:
Sed calor in nigro semine nempe latet.
Quisquis at è patriis Indas adveneris oras,
Fructibus his nimium vescier usque cave:
Ne te præcipitent ad certam tormina mortem.
Ventris, & ex alvo sanguinolenta bilis.

ARboris in justam magnitudinem excrescit sive hæc planta, sive frutex, sive denique arbor dicenda sit: nam trunco tam molli est, ut unico ictu machæræ, quamvis sæpe femori humano crassitie respondeat, transversim dissecare quis possit.

ARBOR MELONIFERA.

Fructus non è ramis pendulus est, verum è trunco prodit, magnitudine fere est parvi Melonis, quem externo cortice dissectus flava carne, & simili ferme sapore refert. Semina vero plane sapiunt Nasturtium seu Erucam. Iuxta arbores has sæpe latent parvi Serpentes *Cobre de Capello* Lusitanis dicti, digitum crassi, cubitum longi, cute in tergo nigra, sub ventre lurida, irati buccam, ut Ranæ coaxantes, inflant, & lethale venenum inferunt.

ANNOTATIO. Arbor, quam Autor hic leviter descripsit, Indiis Occidentalibus quoque est familiaris; ita ut de jure ejus indigenatus adhuc lis hæreat, quia quantum ex autoribus colligo, plantatur, non sponte provenit. Miror Bontium cum Clusii, & Dodonei *Papayo* non contulisse. Ego hujus arboris maris & fœminæ Icones exhibui & descriptiones in opere meo paulo fusius, quam autor hic noster, prosequutus sum F. 159. lib. 4. sub nomine *Pino-guaçu.*

C A-

CAPVT VII.

De Arbore Conifera Macandou.

ARbor hæc profert folia admodum lata, crassa, colore pulchre viridi, quæ non absimilia sunt floribus Ari, quem Pedem Vituli botanici vocant: flores fert albos, oblongos, instar Periclymeni, queis decidentibus ordinatim succedit fructus *Macandou* Iavanis dictus, hic depictus, nucem Pineam plane referens, nisi, quod

ARBOR CONIFERA MACANDOV.

tam acute in conum non desinat, neque tam lapidea est duritie; sed mollis plane, immaturus viret, maturus flavo est colore: porro muccilaginosus est fructus, sapore fatuo, aut insipido potius. Malaii sub cineribus assatum comedunt, ad Dysenterias, & Choleræ orgasmum sistendum, tum pectoris vitiis, Asthmati, Phthisi, Pleuritidi conducere aiunt, propter vim emplasticam, quæ in ipsius muccagine est: Ego certe eo nomine arborem hanc Consolidam Indicam arboream nominare non dubitem, utpote qui primus eam descripserim: & quare mihi non idem jus sit, quod veteribus, qui vegetativa, ab effectu, sapore, colore, & primis qualitatibus sæpe nomen indidere? Præsertim cum in Nosocomio vim hujus fructus consolidantem, in Hæmoptysi, seu sputo sanguinis, non semel cum successu expertus sim. Folia quoque sarcotica sunt, & in vulneribus, & ulceribus, carnem egregie generant, & cutem cicatrice obducunt. In quam rem sal ex foliis quoque arte Chymica elicere liceret, quod præter consolidativam qualitatem, etiam, quamvis inveterata, & cacoëthia ulcera, munda reddit.

CAPVT VIII.

De Malis Cydoniis in India.

Credo aliquem è Creta vexisse Cydonia Sylvis
Mala hæc, Hesperios & conseviße per agros;
Carne flava, & multo circumlita semina mucco
Ostendunt, duro sed prædita cortice cernor.

ARbor, quæ depictum hic fructum fert, alta est, & patulis ramis, foliis arboris Limoniferæ, sed gracilioribus, & friabilibus admodum. Fructus Citreis Malis non sunt absimiles; ubi nondum maturuerint, viridem; maturi corticem flavum ostendunt. Durus est cortex, itaque cum frangere, cultro vero dissecare non licet; carne intus sunt flava, &, Cydoniorum instar, densa, in medio semina continentur; non secus ac in Cydoniis, glutinosa materia, sed copiosiore circumlita, unde & Cydoniorum nomen iis indidi. Porro hæc muccilago etiam omnibus oris effervescentiis & gutturis inservit, tum Aphthis medetur: cum autem hæc Mala adhuc viridia sunt, nescio quid virosi, & ingrati naribus odoris, expirant; verum matura, Violas istas murales odore referunt, quas *Keiri* Arabes vocant. Substantia seu caro ejus, assata, indubitatum est remedium adversus Dysenterias, tum Choleræ immanem orgasmum. In Sylvis passim hæc Arbor crescit. Vnde Mauri fructus hos cum summa cura auferunt, & venales in civitatem ferunt, aut sibi ad prædicta mala reservant: Nam, virides fructus durabiles sunt admodum. Cæterum à muccilagine, quam intus gerunt, Nostrates ea apposite **Slym-appelen** vocavere.

MALVM CYDONIVM.

CAPVT IX.

De Vtraque Nimbo *seu Lauro Indica.*

Nimbo vocor Iavis, sum nobilis Indica Laurus,
Quæ morbos uteri pellere rite solet:
Iudice me si prima datur sua palma Ligustro,
Tunc ego ab hac facile sceptra secunda fero.

Constat mihi ferme, Garciam ab Orta hanc arborem, seu potius fruticem, oculis non usurpasse, tum quod tribus verbis de ea scripserit, cum non debuisset nobilissima hæc folia ignorasse, quibus nil magis apud Indos in usu est medico: nam, præterquam quod in lotionibus, fomentis, insessionibus, Indæ mulieres, ad morbos gy-

NIMBO I.

næceos his foliis utantur, nil tam juvare dicunt adversus Colicos dolores, longas Diarrhœas, Hydropem, & ad perniciosissimam viscerum, præsertim mesenterii, obstructionem. Foliis quoque non est in ambitu serratis, cæterum foliis Lauri non absimilibus: sed crassioribus longe, ut potius ea Rhododendri foliis assimilem. Nervos folia habent instar Plantaginis ferme, sed non tam crebros, colore è nigro purpurascente; totus frutex obscure viridis est.

NIMBO II.

CRescit & altera *Nimbo* species, quam aversa pagina cum flore hic apposui, primam florere non vidi, cum tamen in horto meo eam curiose alam. Flos subpallidus est, non plane albus, ut Garcias affirmat. Vulneraria quoque ei inest vis, & succus è viridibus foliis expressus, utilissimus est ulceribus antiquis mundificandis.

Qualitate ex amaro subastringente calidam, sed magis siccantem esse verisimile est: porro Indi veneno, vel intus sumpto, vel telis inflicto, mederi testantur, & apud illos in frequenti est usu, si in bellis vel hastis, vel *Crissis* (id est Sicarum genus) vulnerati sint: nam Iavani vel succis ex herbis venenosis, vel sanguine Salamandræ Indicæ, quam alibi sub nomine *Gecco* descripsimus, tela sua tingunt, ideoque ea semper atris maculis infecta conspiciuntur: nam hæ nationes adversus hostes suos adeo crudeles sunt, ut vel cum vitæ periculo vindictam acerrimam exerceant, quod ipse coram vidi, dum in bello in eruptione aliqua nostrorum miles quidam Iavanum transfixisset gladio, ipse contra nitens arrepto capulo ensis, sica sua hominem trucidavit, & ipse mille vulneribus à reliquis militibus confossus, stridens dentibus, cecidit, vitæ non vindictæ exsaturatus.

Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

CAPVT X.

Arbor Cassiam ferens.

ARbor quæ Cassiam solutivam fert, seu mavis fabaceam, magnitudinem æquat Pruni, foliisque est Mali Persicæ foliis, sed tenuioribus paulo, flores, Genistæ floribus adsimilantur, iisque decidentibus succedunt siliquæ, primum viridis coloris,

ARBOR CASSIAM SOLVTIVAM FERENS.

coloris, dein in magnitudine accrescentes, ad maturitatem pervenientes, nigrum colorem, & majorem duritiem induunt, quales in Europæis pharmacopoliis visuntur. In silvis Iavæ crescit copiose, quas inde Chinenses Incolæ, Malaii, & Gusaratæ afferunt, sed propter nuperrima duo bella cum Iavanis Matara nensibus longo temporis tractu huc in urbem venalis non allata est Cassia: sed jam respirantibus nobis à bellis, & metu Iavanis incusso, rursus in satis magna quantitate adfertur. Flores (quod pene omiseram) aromatici sunt odoris, proxime Caryophyllorum flores referentes. Vt notas qualitates hujus Fabæ prædicem, non est mei instituti, utpote qui aliquid insoliti, & patriis auribus inauditi, latius explicare desiderem: sed ne videar nobilissimam arborem, quam sæpe visu usurpavi, præteriisse, hæc pauca de ea commentatus sum.

Neque hoc silentio præterire possum, ad vitia Renum, & Vesicæ, ad Gonorrhœas denique Venereas, nullum efficacius in his locis remedium inveniri, quam pulpam ex Faba hac extractam, & cum Therebinthina Veneta mixtam ad ʒ. ij ß pondus, vel ejus defectu, Gummi Benjouin, quod nescio an Plautus Resinam Ægyptiam vocaverit, dum conquerenti servo, se heri causa rupisse currendo ramices, ipse herus respondet, *Resinam Ægyptiam ex melle vorato, & salvum feceris.* Hoc saltem scio, Gummi Benjouin in Ceromatis utilissime misceri ad omnis generis Hernias. Vt desinam, merito hæc Cassia inter laxativa principem locum habet in morbis, qui febre carent; nam eam in Dysenteriis, Choleris, cæterisque affectibus, qui ut fere semper Febrem symptomaticam continuam secum ferunt, non facile aufim exhibere, cum periculum sit ne in bilem convertatur; & sic causam horum affectuum adaugeat.

Porro paragr. 9, f. 119, Garciæ ab Orta ridicula refertur quorundam opinio, nempe boves hic assiduo alvi fluxu laborare ex pastu foliorum arboris Cassiæ, &c.

Causa autem vera hujus fluoris, mea quidem opinione, est, quod regiones sub vel circa Æquatorem sitæ, aërem sortiantur calidum & humidum, ut alias latius explicavimus, qui visceribus, ventriculo, lieni & intestinis putredinem inurit, fluxusque intestinorum & hepatis inducit.

CAPVT XI.

De Fructibus Carambolas dictis.

Oxalidos gustu gratum præbemus acorem
Fructibus, atque iisdem ventris profluvia sisto.

GArcias ab Orta hunc fructum descripsit libro 2, cap. 15, sed, me Iudice, valde perfunctorie, cum tamen inter saluberrimos Indiæ fructus merito numerari debeant. Folia Pruni foliis adsimilantur, quæ ut folia in Populo subtus albescunt, flores fert ut flores Genistæ: sed colore è pallido sunt puniceo. Quibus succe-

FRVCTVS CARAMBOLAS.

dunt siliquæ oblongæ, in quatuor partes interstitiis distinctæ, qualia interstitia videre est in Corona imperiali Clusii, quæ semen ejus continent; immaturus hic fructus subacidus est, & astringens; maturus vinosus est. Muria quoque conditur & aceto, ut plurimi alii fructus Indici cum Allio, Porro, Cæpis, Zinzibere viridi, & racemis Piperis, & tum ponuntur inter ea fercula, quæ bellariis orexin excitant. Præterea Syrupus è viridi ejus succo confectus, Dysenteriæ, Choleræ, Spasmo, Febribus ardentibus, & reliquis morbis biliosis, utilissimus est, Saccharo quoque in eundem finem à Chinensi-

Chinensibus conditur. Ad oris Aphthas præterea mixtus hic Syrupus in collutionibus, cum pauco mellis rosacei adhibetur, tum in gargarismatis adversus incipientem Anginam. Facile propter vim repercussivam summum locum obtinet.

CAPVT XII.

De Corni cujusdam seu Sorbi specie.

Sæva Dysenteriæ quæ torquent tormina ventrem,
Queis tot lethæas animæ ducuntur ad umbras.
His simul & Choleræ bene subvenit Indica Cornus:
At multos ægros è faucibus eripit Orci.

CRescit hic in Iava ampla & vasta quædam arbor, in altitudinem Batavicæ Quercus facile assurgens, foliis oblongis, crassis, & egregie virentibus, sapore acido (ut Oxalidis est) & astringenti: flores sunt parvi, fasciculatim crescentes, ferme ut flores Sambucini, quibus fructus succedunt rotundi, & etiam ut uvæ inter se

SORBI SPECIES.

cohærentes, sed rariore intervallo à se distantes. Primum hi fructus virides apparent: mox maturescentes paululum flavi deveniunt, plane maturi ex nigro purpurei sunt, sapore astringenti, quod indubitatum signum est, esse frigidioris naturæ, & qualitatis: lapillos intus habens, quales reperiuntur in Sorbis, & Corni arboris fructibus, & in earum genere arborem hanc pono, quæ præter dictum in fructibus saporem, etiam truncum nodosum ostendit. Succus ex floribus expressus, colore plane refert Mori succum, ac certe eodem modo tingit purpureo colore: Ex hoc succo nos hinc conficimus syrupum saluberrimum ad Dysenterias & Choleras refrænandas: Quæ duæ morbo-

morborum ſpecies præſertim poſterior, æque metuuntur, quam Peſtis in Europa: & in hiſce locis (proh dolor!) nimis familiares ſunt. Præterea conducit Syrupus in ardentibus & continuis febribus: has atque alias non minus utiles operationes nos quotidiana experientia in Noſocomio Batavico, ubi vix unquam tales affectus deſunt, veras eſſe deprehendimus. In hepatis porro calidioribus affectibus præſtantius remedium reperiri non puto: nam phlogoſin, & ſanguinis effervescentiam, egregie temperat. Habemus præterea Sorbos & Cornos, noſtris omnino ſimiles: ſed quæ fructus noſtratibus majores fert, & colore purpureo plane. Condiri hi fructus ſolent aceto, & muria, atque in bellariis nobis olearum vicem implent: Saccharo quoque macerati ad ſupradictos jam morbos idem juvamenti adferunt.

CAPUT XIII.

De Fraxino Indica, ejuſque fructu.

CReſcit hic arbor ſatis patula, & Fraxini ſimilibus foliis, trunco quoque nodoſo: fructus fert, quales ferme ſunt Nuces Avellanæ, corticibus ablatis, edules ſane, & non mali ſaporis, ſed paulum aſtringentis, unde frigidæ, & ſiccæ naturæ eſſe conſtat; ut & folia, quæ impoſita vulneribus, & ulceribus, ea mundant ſa-

FRAXINUS INDICA.

nantque, tum cicatricem iis breviſſimo temporis ſpatio ſuperinducunt. Succus ejus Cochlearis menſura exhibitus, Lumbricos, Aſcaridas, & Tineas necat, quibus propter Solis, & aëris humidam & calidam intemperiem, putredinis effectricem, homines, præſertim pueri, aſſiduo affliguntur.

Nec

Nec est quod miretur quis, Indos à compositis medicamentis abhorrere, cum adeo feliciter simplicibus herbis, affectibus contra naturam mederi contingat; ita ut merito imaginer mihi veterem medicinam similem fuisse, & compositiones istas medicamentorum à recentioribus Arabibus inventas esse: quo commodo ego dicere non ausim, ne hæreticus apud modernos audiam. Saltem hoc scio, veterem & antiquam esse regulam, Frustra fieri per plura, quod potest fieri per pauciora.

CAPVT XIV.

Arbor Lanigera sive Gossampinus Plinii.

DE Lanigeris seu Gossampinis Plinio dictis, lib. 12, cap. 11, & lib. 12, cap. 10, quoniam plures ante me scripserunt, ego tantum arboris ejus generis figuram vobis ob oculos pono, quæ nulli, quod sciam, hactenus descripta sit. Arbor hæc pulcro foliorum virore non solum oculos oblectat: sed & caule viridi, & in celsi-

Arbor Lanigera.

tudinem sæpe Mali Piceæ, rectis suis ramis expansis, transversim æquali ordine, & longitudine è trunco surgentibus erigitur. In quibus post flores rubros, oblongos tubulos fert, qui maturi Lanam, & semen nigrum Piperis instar producunt. Lana hæc propter brevitatem carminari non potest; neque inde lintea texuntur; sed per totam Indiam expetitur,

petitur, quod fulciendis culcitris & pulvinaribus ſit aptiſſima. Cavendum unice eſt, ne hæc Lanugo flammæ vel minimam ſcintillam excipiat: nam ignis huic materiæ tam tenaciter hærendo ſerpit, ut vix aqua reſtingui valeat.

CAPVT XV.

Planta Spinoſa incognita.

CReſcit hic quidam frutex non admodum alte à terra exſurgens, qui primum flores flavos fert inſtar Solani: quibus fructus ſuccedunt copulati, qui immaturi virides ſunt, maturi vero pulcre rubri, forma rotunda, fricati manibus adeo fœtidum odorem à ſe emittunt, ut Aſſam fœtidam, Sagapænum, & Caſtoreum longo in-

PLANTA SPINOSA.

tervallo ſuperent. Quapropter eos quoque Indæ mulieres hyſtericarum naribus admovent. Edules porro eſſe negant, neque, quod ſciam, ad alios uſus adhibentur; itaque non ſuaſerim, ut propter pulcrum colorem, iis aliquis temere veſcatur; nam forte in perniciem ſeſe daret. Cum hic ſecundum Homerum creſcant Pharmaca multa bona, multa mixta, plurima vero venenoſa, & deleteriam vim obtinentia.

C A-

CAPVT. XVI.

Quercus Indica Kiati *Malaiis dicta.*

Indica sum Quercus, foliis ego cresco ficulnis,
Duritie insigni patrium sed Robur adæquo;
Vndula quin etiam me permeat undique curva.

HAnc arborem merito Quercum Indicam vocavi propter vastitudinem lateque patulos ramos non solum: sed & propter insignem ejus ligni duritiem & undulatam ejus asserum picturam, quæ duo in Quercu nostrati etiam reperiuntur, tum in ædificando maxime hoc lignum probatur, quod durabile sit, nec facile à tere-

QVERCVS INDICA.

dine secetur, neque tam opportunum Formicis quibusdam albis, quæ ligna exedunt paucissimo temporis spatio, ita ut ingentes trabes, quamvis externa facie integræ videantur, sæpe intus ab his insectis exesæ sint, non sine metu etiam magnarum ædium. Folia patula sunt & attactu aspera, ut nisi sine incisuris in ambitu essent, quis ficulnea folia esse putaret: florem fert flavum instar Peponum floris, quibus succedit fructus, Nucem gallam sapore, magnitudine, & forma referens.

CA-

CAPVT XVII.

De Sambuco Indica, de Ebuli speciebus, & de Vinca Thaminæ *Plinii, de Bryonia, aliisque herbis purgantibus.*

SAmbucus hic quidem crescit, sed non ea specie, & forma, qua in Patria, foliis enim non est in ambitum dentatis: sed æqualibus, floribus quidem non admodum differt, neque baccis: sed baccæ grandiores sunt, & rariores: odore porro, & effectibus Sambucus est, tum ramis, pulpam albam continentibus, ei plane respondet.

SAMBVCVS.

Ebuli quoque speciem reperire est, tum Bryoniam, & Uvam Thaminam, quæ tria cum viribus inter se ferme conveniant, ego ea de industria conjunxi. Valent siquidem, in morbis longis, & chronicis, quales sunt Cachexiæ, Hydrops, obstructiones lienis, mesenterii, quæ quidem medicamentis mediocribus, si non cedant, malo nodo malus est quærendus cuneus, & sæpe in tali casu præstat tentare anceps remedium, quam nullum: sed id non tentandum, nisi ubi videris imbecillioribus rem nullo modo peragi posse, & viribus etiamnum integris, neque adeo collapsis, ut remediis validioribus resistere non valeant, quod judicio prudentis Medici relinquendum est. Ego hoc sincere affirmo, me extracto ex hisce plantis, & fruticibus, desperatos curasse. Quidni? cum & Esulæ extracto omnibus his longe valentiori, quotidie utamur cum successu, ut alibi dictum est.

Immensas

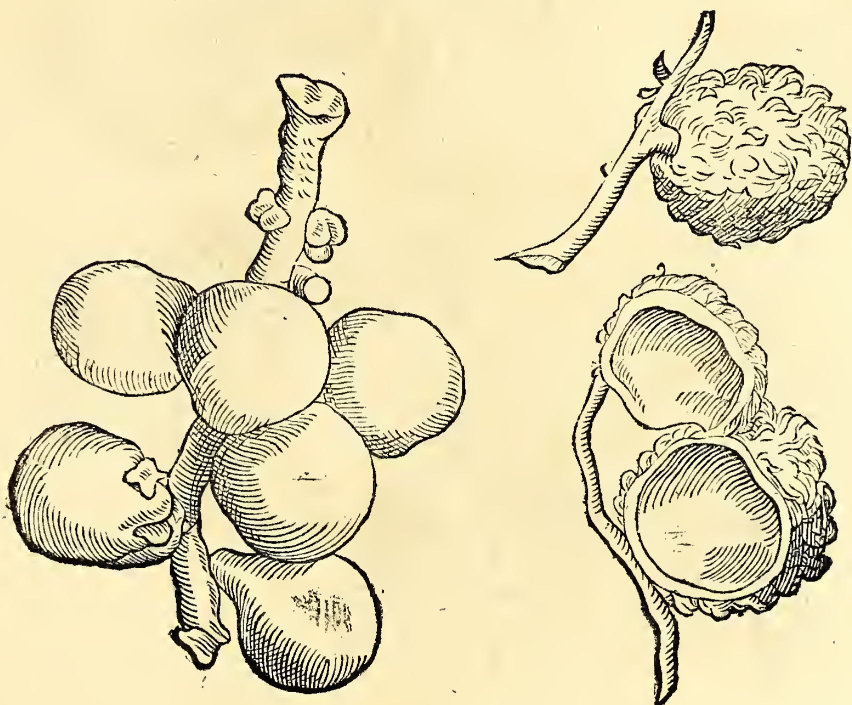
Immenſas præterea Convolvulorum ſpecies paſſim in ſilvis creſcere vidi, inter quas Scammonea, & Eſula, frequentiores. In montibus autem luxuriabat Colocynthis, & Cucumer Aſininus, ex quo Elaterium optimum conficitur.

CAPVT XXIII.

De Fructibus Lance, *&* Ramposſtan.

HI duo fructus externa tantum facie & nominibus inter ſe diſcrepant. Nuclei albi intus conditi cum carne ſua eundem ſaporem acidum & vinoſum obtinent. Alter *Rampoſtan* vocatur, quod fructum crinitum denotat, quia filamentis quaſi capillis, externe ſit munitus: Alter fructus, *Lauce* dictus, lævis eſt & corti-

LANCE, & RAMPOSTAN.

ce flavo, qui læſus lacteum humorem emittit & acrem; qualem & in Tithymalis reperire eſt.

Cæterum arbores magnæ & vaſtæ ſunt, foliis Laurinis, è quibus hi fructus racematim magna quantitate pendent, & pulcherrimo aſpectu: facultates utriuſque fructus inter ſe conveniunt, & apud omnes paſſim incolas celebratæ, quod ardoribus febrilibus reſtinguendis eximie conducant.

CAPVT XXIV.

De Myrobalanis in Iava.

Neſcio cur Medici vocitent me Myrobalanum,
Cum non ſim Plinii Myrobalanus ego;
Nec mihi tam grato fructus laudatur odore,
Quam jecori vis ineſt ſtyptica grata mihi.

RAmum, quem vobis ob oculos pono, ipſe in ſylvis ex arbore diſcidi. Hi ſunt Myrobalani Emblici officinis dicti. Arbor, quæ hos fert, magnitudine eſt ferme Ceraſi, pulchre virentibus foliis, quæ ſaporem Oxalidis, ſeu Acetoſæ, habent. Fructus primum viridis eſt, dein maturus flaveſcit, ſapore acido, & ſumme eſt aſtrin-

 genti,

MYROBALANVS.

genti, qui & exſiccatis adhuc apparet: rugas quas in patria ipſos habere videmus, in arbore pendentes non habent, ſed læves ſunt, interſtitiis tamen apparentibus, tanquam fibris: Non dubito, quin omnes Myrobalanorum ſpecies in Iava creſcant, quas Garcias ab Orta deſcripſit: ſed dum ob metum latronum Bantamenſium, & Tigridis ferociam, altius ſylvas petere non audemus, vel montes aſcendere (libenter enim in locis ſiccioribus creſcunt) mihi eas virides videre hactenus non contigit, ſed præter ibi deſcriptas ſpecies, hic aliam creſcere vidi, quæ Nucis Iuglandis facile eſt magnitudine; rotundus, & plane ſphæricus eſt fructus ejus, lævis adeo, ut tanquam ſpeculum, imaginem hominis reddat. Hos Myrobalanos Mauri ſæpe naviculis plenis ad mercatum deferunt & vili vendunt, ita ut paucis aſſibus tantum emere poſſis, quantum ad condituram tibi toto anno ſufficiat. Conditi autem valent adverſus Dyſenterias, Choleras, & cæteros è bile natos affectus. Condiuntur quoque muria, & aceto, cum Cucumeribus, Mangis, Pipere, Allio, & Zinziberis radicibus viridibus, ad orexin excitandam, Capparum, & Olearum vice; hoc conditurae genus *Achár* vocari antea diximus.

CAPVT XXV.

De Iangomas *seu Paliuro Aegyptio Pr. Alpini.*

GArcias ab Orta lib. 2, histor. Plantarum Indicar. cap. 5, hos fructus *Iangomas* vocari ait, ut & apud Malaios hic etiamnum vocantur. Quantum autem ad arborem, quæ eos fert, ea Prunis sylvestribus in Hollandia & foliis perquam similis

IANGOMAS.

est, unde & nostri *Iangomas* **Javaensche Sleen/ en Pruymkens/** vocant. Astringentis admodum sunt saporis: sed non injucundi: fructus maturi flavum colorem induunt: secus quam in patria, ubi Pruna sylvestria matura, è purpureo nigro sunt colore. Viribus inter se conveniunt: nam eodem modo, quo apud nos, succus horum mixtus cum aq. *Champaccæ*, & Rosarum, ardoribus gutturis, tonsillarum, & aphtharum denique, medetur. Ad Dysenterias, Choleras, & fluxus hepaticos, expertum, intro sumptus est remedium. Summa, Acaciæ succus nobis usum per omnia præbet.

Prosper Alpinus has *Iangomas* in sua de plantis Ægyptiis histor. Paliurum vocavit, credo, quia rami Spinis sint obsiti.

Si quis porro Acaciæ arborem videre velit, adeat Pr. Alpinum, lib. eod. cap. 4, & sic nos compilandi aliena, opere levabit. Nam certum est mihi non scribere, nisi cujus ipse notitiam è visu, & experimentum ex usu, percepi. Porro arbores hæ passim & indiscriminatim per campos hinc inde visuntur; quod mihi fidem facit ejus, quod de hac scribit Garcias ab Orta, lib. 11, cap. v, aves quasdam hunc fructum comeden-

tes, excrementa ſimul alvi, & nucleos ejus omnibus locis dejicere, qui nuclei in fervido avium ventriculo macerati, eo facilius emergunt. Vnde Virgil. in Eclogis ait,

Carduus, & Spinis ſurgit Paliurus acutis.

IANGOMAS ALTERA.

ANNOTATIO. Alterius *Iangomas* ſpeciei autor promittit deſcriptionem, ſed nihil de ea inveni, niſi ſolam hanc iconem, quam idcirco poſteris ulterius indagandam, hic apponi malui, quam ut tota negligeretur. Multum ſane, qua ad externam figuram, hi duo ramuſculi, primæ *Iangomas*, paucis exceptis, ſimillimi ſunt, niſi forte pictor nimia licentia, in magnitudine exprimenda, uſus fuerit.

CAPVT XXVI.

De Frutice odorifero quodam, Incolis Daullontas *dicto.*

Cede Melilotus, Chamæmelon cedito nobis
Viribus exupero vos, quamvis Barbara planta.

FRutex hic in ſylvis ſupra altitudinem humanam aſſurgit, & ramos ſuos late à ſe expandit, ut Salix aquatica, qua corbes in Patria contexunt, hicque frutex tam creſcendo luxuriat, ut Hortulani Chinenſes illum flamma & ferro excidere cogantur, folia fert Balſaminæ foliis non abſimilia, & ſimiliter in ambitu inciſa, florum faſciculos gerit, ut Sambucus, quibus etiam amaræ ſuccedunt baccæ: quod vero odore plane referat Chamæmelum noſtrum, & quod eoſdem nobis hic uſus in fotibus,

FRVTEX DAVL-LONTAS.

bus, & balneis præbeat, quem Chamæmelon, & Melilotus; Ideo nomen ipsi indidi Chamæmeli arborei. In Cataplasmatis porro, & Ceromatis pro tumoribus resolvendis, foliorum pulvis perutilis est, atque apud has gentes secundum locum, à Ligustro Indico, seu *Lagondi*, obtinet. Florum quoque & baccarum decoctum asthmaticis, & diuturnis pulmonum affectibus, mulierum quoque menstruis movendis, nihil utilius sumi potest: Prædictum porro *Lagondi* seu Ligustrum Indicum, vehementer prodest, in jam toties dicta paralyseos Indicæ specie, quæ *Beriberii* dicitur. Porro hunc fruticem habentes facile usu Chamæmeli, Meliloti, Anethi, & Fœniculi, caremus.

CAPVT XXVII.

De Acetosa Indica, aliisque Acetariis, & Oleribus.

Oxalis ex acido sic appellata sapore,
Purpureo flavum florem circumdata limbum.

IN Iava, & circumjacentibus Insulis, crescit quædam Acetosæ species mirabilis, nihil quoad formam cum Europæa Oxalide, aut Acetosa, commune gerens. Assurgit porro in altitudinem facile humanam, caule firma, & in modum Cannabis angulata, folia Agrimoniæ, seu Eupatorii foliis, quam sunt similia, cum acutis spinulis, hinc inde extuberantibus: Florem fert instar Malvæ arborescentis, folio simplici, ejusdem quoque magnitudinis, qui in circumferentia quidem colore ex albo luteus est, in

Acetosa.

calice vero intus pulcherrime purpuratus. Folia si masticentur, Acetosam plane sapiunt, nisi quod gustui pinguius quiddam, & glutinosius repræsentent: Semen ejus plantæ est instar seminis Cardui benedicti spinosum.

Qualitate est è frigida vergente ad siccam: Malaii quoque Bengalenses & cæteri Mauri eam in edulibus pro olere reponunt: Olus autem, vel quicquid herbarum pro alimentis in usu est, hæ Nationes communi vocabulo, *Saiir*, vocant; contra quicquid è terra nascens medicam, vel adeo venenosam qualitatem obtinet, *Oubat* indigitant. Herba hæc quoque in frequenti usu est pro topico medicamento; conterunt quippe folia super lapidem marmoreum scrobe ligni Santalini, & intinctos pannos capiti imponunt, mixto oleo Nucis Indicæ, & aceto, in doloribus capitis biliosis, qui plerumque meninges cerebri infestare solent. In febribus ardentibus etiam & phrenitide admodum frequenti in usu est. Certe hæc gens, magis addicta est medicamentis localibus, quam intro sumendis: atque adeo pharmacis, præsertim validioribus, non, nisi in summa necessitate, utuntur: & profecto, meo quidem judicio, hoc faciunt minus absurdo proposito, quam qui inter nos in patria vel leviculè affecti, statim catapotia, & pharmaca liquida deglutiunt, sine discrimine; tum extemplo lasciviæ magis, quam necessitatis ergo, venam sibi pertundi curant: ast hæ gentes sola inedia, & accommodata victus ratione, non tantum corpus neutrum: sed & insigniter præter Naturam affectum, curant, non ignari, medicamentis pro cupediis & deliciis non esse utendum. Vt autem hoc obiter addam, videtur Natura voluisse ex professo multas acidas, & constringentes herbas (ut in progressu videbitur) è terra producere, contra violentos & Endemios morbos, Dysenteriam nempe, Choleram, & Spasmum,

ſinum, plerumque à bile ortos. Vt quaſi digito monſtraret, ubi hæc vel ſimilia mala naſcuntur, ibi locorum remediorum manifeſta & etiam occulta qualitate pugnantium penuriam non fore; haud ſecus quam in Septentrionalibus regionibus, ad Scorbutum Endemium vel iſtis locis familiarem morbum, herba Britannica, ſeu Cochlearia abunde ſuperque è terra naſcitur, ut in Indiis quoque Occidentalibus Lignum Guajacium ad morbum Venereum, inde oriundum, terra liberaliter profert.

Trifolii variæ ſpecies, imprimis Acetoſum, tam in ſilvis circa fluenta, quam hortis luxuriant. Idem de Portulaca, Cichoreo, Malva, Althæa, Endivia, Lactuca, Soncho, Plantagine, Becabunga, Naſturtio aquatico, Petroſelino, Raphano hortenſi, utraque Beta, aliiſque ſimilibus, partim ex ſemine à patria allato, partim ſponte naſcentibus, dictum volo, quarum aliquæ noſtratium inferiores, aliquæ dignitate ſuperiores exiſtunt.

Cautio porro adhibenda, quod Flammulæ quædam ſpecies in aquis circa prædicta acetaria creſcat, Lactucæ perquam ſimilis, ejuſque elegantem virorem æmulans, qua ego deceptus, frigidam herbam ratus, eam guſtavi, unde tanta acrimonia & fervor linguam invaſit, ut erumpentibus per totum os veſicis, plus quam per tres horas ardoris iſtius ſenſus in ore remanſerit.

Mandragoræ ſpecies illa Italis *Belladona* vocata, apud Indos in frequenti eſt uſu contra febres continuas & ardentes. Aceto vel muria conditam, fructus quoque ſub cineribus toſtos, pro acetariis ſani & ægri apponunt.

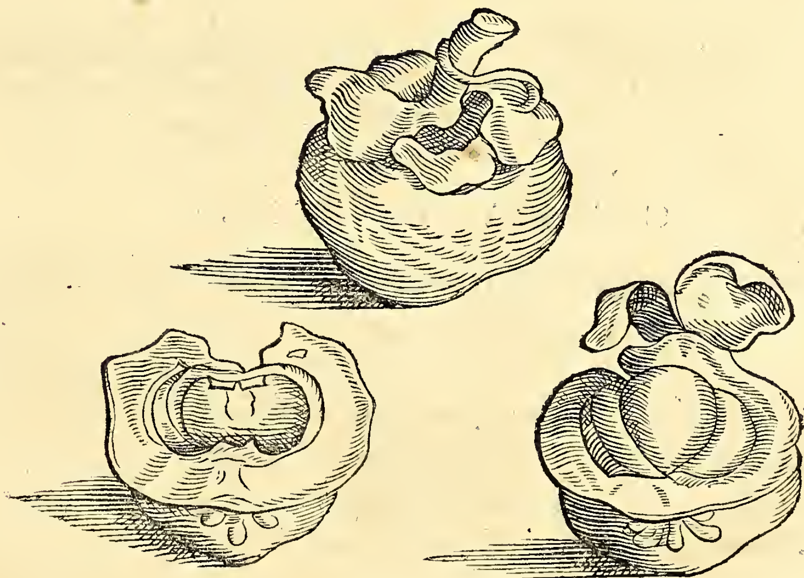
CAPVT XXVIII.

De Fructu Mangoſtan.

Cedant Heſperii longe hinc, Mala aurea, fructus;
Ambroſia paſcit Mangoſtam, & Nectare, divos.

HIc fructus à Garcia ab Orta lib. 2, cap. 12, nimis leviter deſcriptus eſt, cum ſit inter omnes Indiæ fructus longe ſapidiſſimus. Cortice refert plane Malum Granatum ſeu Medicum, eodemque modo aſtringit, cum paulo majore amarore. In baſi ſeu inferiore parte veſtitur circa caudam tribus vel quatuor quaſi

FRVCTVS MANGOSTAN.

ſeparatis corticibus, minutioribus, ut in Roſa videre eſt. In vertice vero coronam gerit, quæ quot radios habet, tot nucleos in aperto *Mangoſtano*, candidiſſima carne nivis inſtar veſtitos reperies, ita aliquando ſex, aliquando octo, pro radiorum multitudine indubitato intus occluduntur. Folia porro hujus arboris, ut & truncus & rami, niſi

quod spinosi non sint, Mali Citrei arborem æmulantur, & nisi odore distinguerentur, qui hujus *Mangostan* foliis nullus est, procul dubio aspectum fallerent.

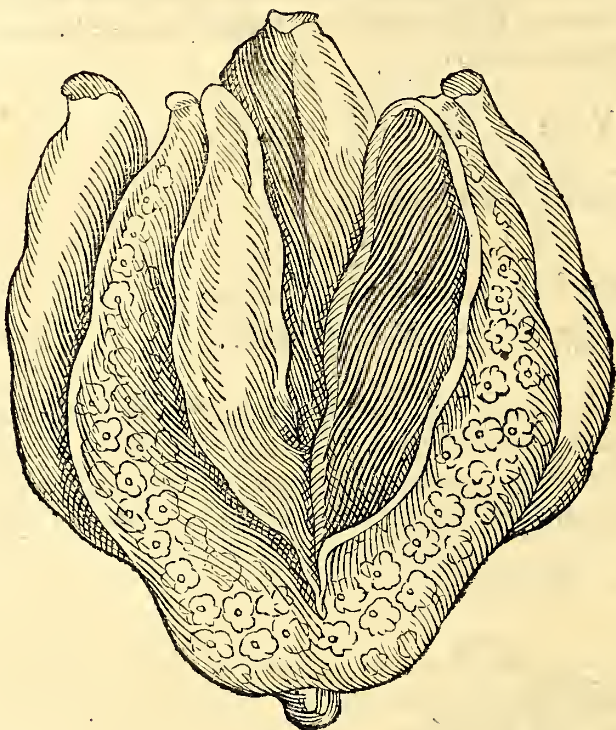
CAPVT XXIX.

Mangam fructus apud Iavanos sacer.

Antidoton adversus Iavanum dira venena
Mangam quintuplici sic spector segmine fructus.

FAbulas lectori narraturus, an veri quippiam ignoro, vos judicate: Iavani hunc fructum majoris æstimant, quam quicquid antidoti sit in mundo, sive id Lapis Bezar sit, seu aliud quippiam, ut Nux de Malediva; plantaturque tantum in regum sepulcris. Magnitudine est Nucis, quam Palma Indica fert, *Coquo* vocant Lusitani, Malaii *Calappa*. Vbi nondum maturuit, continuus videtur, maturus autem à se invicem dissilit & disrumpitur, semen intus ostendens lanugine cinctum, seu semen Gossampini arboris Plinio dictæ, quod nisi tempestive colligatur, facile à vento dissipatur. Summitatibus hujus fructus Rex Bantamensis aureum poculum torcularibus infert, atque hoc summi favoris loco Magnatibus vel Legatis peregrinis propinat. Dono porro mihi hæc Nux data est à Chirurgo hujus civitatis, qui ipsum cum non contemnenda argenti copia acceperat, à Regis Bantamensis filio majore, in præmium restitutæ à se valetudinis. Cæterum partes à se invicem supra disruptæ, tam arcte basi suæ inhærent, ut ne fortissimus quidem eas divellere queat.

FRVCTVS SACER MANGAM.

CAPVT XXX.

Crocus Indicus, Arabibus Curcum, *Officinis nostris Radix* Curcumæ *dicta.*

Magnis sum foliis, tum flavo Curcuma succo
Nobilis hic Nymphis frutexque salutifer Indis.
Cortice rugoso, sed edulia Pisa recondo,
Quam multis plantis simul hæc natura negavit.

HÆc est nobilis illa Curcuma, de qua Garcias ab Orta mentionem facit Aromatum lib. 1. cap. 39; sed cum exigua ejus notitia. sub finem prædicti cap. ait, putare se, hanc radicem sine noxa edi posse: audacter, quamvis illud non meo periculo dicat: Nam non solum ea Malaii in medicamentis utuntur: sed etiam simul cum piscibus & carnibus coquunt, condimenti & sanitatis gratia. Cæterum excellentissimum est remedium in obstructionibus viscerum, Pulmonis nimirum, Iecoris, & Lienis,

CVRCVMA.

Lienis, tum in oppilatione venularum meſaraïcarum, tum Nephriticis doloribus Calculo Renum & Veſicæ efficaciter opitulatur, tum fœminis menſtrua promovet, difficultatem pariendi aufert. Et quod in ea caput rei eſt, peculiare & ſpecificum remedium eſt in Ictero, quod multoties feliciter expertus ſum. Chinenſes quoque eam propter hunc uſum præcipue Saccharo condiunt. Folia lata habet hæc planta, non abſimilia foliis Hellebori albi, niſi quod non tam ſtriata: ſed lævia ſint. Radicem habet qualem ferme Gentiana. Flore eſt pulcherrime purpureo. Radix porro colore flavo tingit, non ſecus, ac Crocus, unde etiam Garcias ei nomen indidit Croci Indici: Luſitanice vocatur quoque *Saffran da Tierra*, quaſi Crocum Subterreſtrem dicas: Iavani radicem hanc *Borborii* vocant, unde etiam ejuſdem nominis nobile unguentum conficiunt. Hanc cum pulvere Santali & aliis floribus odoratis poſt dicendis, in marmore ſubigunt in unguenti conſiſtentiam, quo univerſum corpus, tam viri quam fœminæ inungunt: Quod quamvis inſolitis aſpectu fœdum propter flavum colorem ſit, tamen adverſus calores febriles & Solis ardores, tum moleſtiſſimos quoque Culicum morſus, ſummum eſt juvamen. Fructus hujus Curcumæ, qui floribus ſuccedunt, Echinati ſunt, ut in hac figura videre eſt, inſtar Caſtanearum in Europa. Aperti ſemen ſuum oſtendunt, Piſorum forma rotundum, quod etiam coctum in juſculo gallinarum vel carnium hœdinarum, alimenti ſimul, & medicamenti præſtantiſſimi, adverſus ſupra commemoratos morbos, vicem obtinet. Cæterum, ut finiam, radix hæc merito ob ſummas & præſtantiſſimas qualitates, inter Medicamenta deobſtruentia mihi principem locum obtinere videtur. Nuperrime obſervavi, Chinenſes etiam in ſternutatoriis hac radice uti, inſtar radicis Hellebori albi: & certe ſapor ejus aliquantum linguam vellicat: unde non mirum

rum eſt, proceſſus mammillares in naribus exaſperare, & ita Cerebrum concutere, & ſternutamentum è Cerebro elicere.

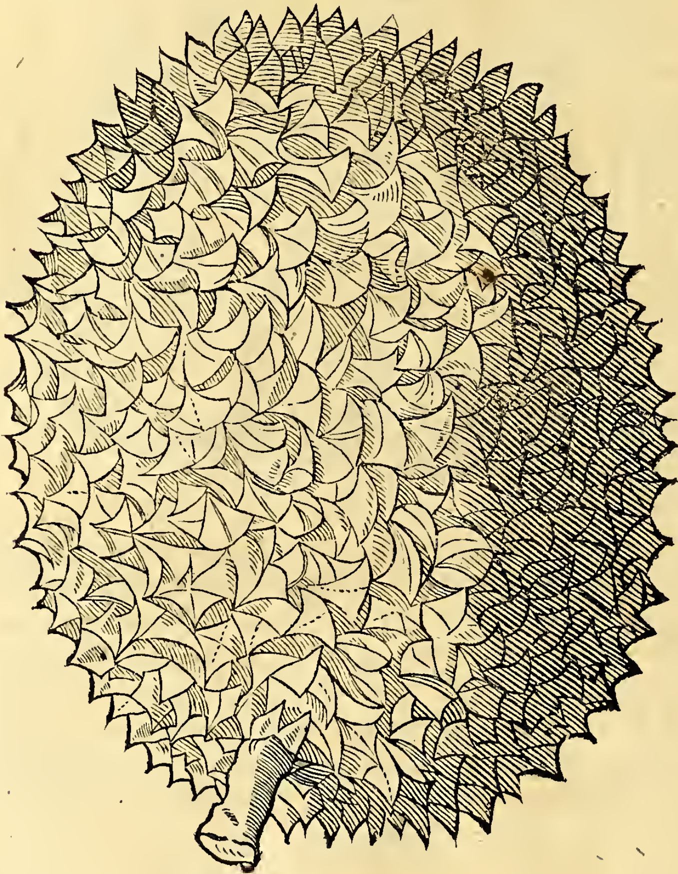
CAPVT XXXI.

De Durionibus, Iaaca, *&* Champidaca *dictis.*

Diſſectis foliis, latam præbentibus umbram,
Prædita ſum, viridi quæque colore nitent.
His à Laurinis foliis ego dicto Iaaca;
Nam ſapor, & ſimilis fructus, adeſſe ſolent.

DVriones fructus dicti à corticis duritie, ſeu ſpinis, quamvis primum guſtantibus faſtidioſi ſunt ſaporis, & odoris Allium putridum referentis, tamen merito inter ſaluberrimos Indiæ fructus numerari debent, ſicut ex ſequentibus patebit: Si quis iis aſſueverit, eum non tam cito ſatietas hujus fructus capiet, quam aliorum. Qualitatis ſunt calidæ, & ſiccæ, quod ex effectis facile conjicere liceat; nam non ſolum copioſe urinas cient, ſed & flatus diſcutiunt, tum ſudores egregie eliciunt: nihilominus ego inter fructus eos numerem, qui medicamentoſi, & alimentoſi ſimul dici merentur, ideoque parcius iis quoque utendum eſſe autumo. Nam immodice ſumpti inflammationem hepati, & ſanguini inducunt, & exanthemata in facie copioſa excitant. Et, ſi quis Indica Scabie, ſeu Prurigine iſta, quam *Courap* Iavani vocant, laboret, is, hoc fructu comeſo, ſtatim tam ingentem in cute pruritum ſentit, ut à ſcalpendo ſibi temperare nullo modo queat. Inter Echinatos porro, & Spinoſos quoque referuntur hi fructus Incolis *Iaacá*, & *Champidaca* vocati: qui ejuſdem ſunt generis, & uterque obſitus protuberantiis ſpinoſis; ſed, ut *Iaaca* fructus tota mole & magnitudine ſuperat *Champidaca*, ita & pungentioribus ſpinis; de quo Garcias ab Orta lib. 2, cap. 11, ſed melius multo Chriſtophorus à Coſta egit, f. 289.

FRVCTVS DVRIONIS Majoris IAACA.

Aſpera me veſtit cutis, hinc ego dicar Echinus
Non male, me nimium veſcier uſque cave;
Ni faciem cupias diro rubore notari,
Quem, ſi me comedas, puſtula ſæva facit.

Iaaca inſalubris plane eſt, & difficillimæ concoctionis, & fere incoctus per alvum rejicitur, ut ore aſſumptus eſt: nam caro ejus circa nucleos fixa, tam lenta eſt, ut vix dentibus lacerari valeat, flavi coloris eſt, ſed ipſi nuclei, à ſe ſubſtantiam albam reddunt, inſtar cremoris lactis, ſed lentam, & viſcidam, digitiſque adhærentem. Hæc autem

autem *Iaaca* non è ramis dependet, ſed miro modo è trunco Arboris prodit. Ingentes nuclei intra ſpinarum concamerationes contenti carne alba veſtiuntur.

FRVCTVS DVRIONIS Minoris CHAMPIDACA.

EST tamen illius aliqua ſpecies, quam hic depictam damus, quæ è ramis dependet. Ac Arbor illa in qua creſcit, vaſta eſt & prææalta, foliis Platani latis, aut Quercinis, ſed profunde laciniatis: Fructus autem peculiari voce *Champidaca* vocatur, & melioris eſt ſaporis, ſalubriorisque ſucci quam *Iaaca*. Ex corticibus horum Echinatorum fructuum Indi cineribus combuſtis Lixivii loco in lavandis linteis, & veſtibus, utuntur, & nos iis in Cauteriis potentialibus non ſemel uſi ſumus.

CAPVT XXXII.

De Herba ſentiente, & pudica, quam Luſitani Yerva Sentida *y* Vergonhada *appellant.*

Cur tactum refugis, cur nervos contrahis? anne
Hic Daphne latitas, quæ Lauro forte relicta
Phœbæos radios fugias veteresque calores?
Pone metum, nullos Phœbi verearis amores,
Arcta pudicitiæ ſatis hic cuſtodia poſta eſt:
Cynthius hic vacua nec ſolus regnat in aula.

GArcias ab Orta Medicus quondam Proregis Goënſis hanc herbam deſcripſit lib. 2. Aromatum & Stirpium Indicarum, cap. 27. Sed quod dicat foliis Polypodii creſcere, non ita eſt; nam foliola habet longe minutiora: Verum accedunt

Herba Sentiens.

dunt proxime ad Viciarum & Ciceris Arietini formam. Cæterum planta hæc nomen sortita est, quod contacta, in se contrahatur, tanquam si pudore afficeretur: flosculum profert eleganter flavum, similem flosculis Anagallidos; non ultra palmæ altitudinem assurgit. Quoad qualitates ejus manifestas, eas ex gustu parum amaro, & astringente, siccas & calidas esse constat, proximeque Viciarum naturam redolent, è quarum genere eam esse affirmare ausim: nam floribus parvulæ siliquæ succedunt, nisi quod teretes & oblongiores sunt, quam Cicerum siliquæ. Prima facie & superficialiter naturam hujus plantulæ contemplanti, mirum videtur herbam resilire à contactu hominis; sed cum videam idem etiam in aliis multis plantis evenire, mirari desino: Nam inter cæteras videre est semen Trifolii acetosi, si contrectetur, exsilire & manum hominis fugere. Hoc Trifolium cum summa quantitate crescit ad Promontorium bonæ Spei, eaque sola herba ferme ægri à Sceletyrbe reficiuntur; Cum nescio quam ob causam, aut à nostris, hominibus hujus regionis illatam injuriam, non amplius descendant ad littus, cum vaccis, bobus, & ovibus venalibus. Præterea Cucumer Asininus, unde Elaterium confici solet, ubi maturuit, linteo excipi debet, ut decerpatur, alioquin cum strepitu dissilit à se invicem, & manum carpentis eludit. Notum quoque de herbæ istius siliquis, quam Noli me tangere, in Patria vocant, quàm etiam tactum, ubi maturuere, effugiant. Itaque non est, quod putemus miraculum hoc peculiare huic plantæ esse; ne dum in hac re nimis altum philosophemur, idem nobis accidat, quod Christophorus à Costa refert evenisse Philosopho Malabarensi, qui præ nimis accurata hujus herbæ contemplatione amens redditus sit. Præterea Iavani illud pro philtro habeant: Ego natura non propensus ad credendum supernaturales, & superstitiosas medicamentorum vires, cum Horatio concludo Epist. ad Numicium:

Nil admirari, prope res est una, Numici,
Solaque, quæ possit facere & servare beatum.

CA-

CAPVT XXXIII.

De Planta Iavanis Simbor Mangianam; *Malaiis vero* Tando Rousa. *Quod utrumque nomen Cornu Alcis à similitudine exprimit.*

Et mare cornigerum est, & cornibus aëra pulsat,
Multa avis in Iava, Cornua terra gerit:
Aspicis hanc plantam, similis quam Cornibus Alcis;
Affixam scopulis, terra nec ulla tegit:
Atque è fungosa mitto radice fibellas
Queis quicquid tango, sic retinere scio.

NAtura genitrix & rerum conservatrix, non solum videtur contenta fuisse, in effingendis cornutis animalibus, in terra, & etiam in mari, ut post ostendemus; verum hoc videtur etiam æmulari voluisse in vegetativis, seu plantis, ut in Cicerum, & aliquibus Pisorum speciebus: Sed præcipue in hac planta, quæ circa fluen-

CORNV ALCIS SIMBOR DICTA.

ta in Iava, præsertim regno Bantamensi, crescit, adeoque ad vivum foliis suis Cornu Alcis refert, sicut in hac figura videre est, ut ne quidem Pictor vel Plastes illud melius arte efficere posset: Radice enim caret, in cujus vicem succedit massa quædam è materia fungosa, qualis apud Hollandos in paludibus (quas **De Veenen** vernacule vocamus) è fundo aquarum retibus extrahitur, unde isti cespites flammatiles conficiuntur, quos **Turven** indigitant Batavi nostri. Crescit illa præterea, terra non contecta: sed vel simpliciter lapidi imposita, vel arboris cavo trunco, demittens hinc inde sua folia.

Supra hæc, descripta herba merito propter succulentiam suam, & quod perpetuo vireat, inter Seda seu Semperviva, numeranda venit: nam nunquam arescit; sed per pluvias aliquando putrescentibus foliis, statim primo Sole nova succedunt. Quantum ad foliorum substantiam, & formam attinet, ea est plane talis, qualis in Liliis apud nos albis: florem ferre credo, sed eum non vidi, neque adeo sciscitandi occasio data fuit,

propter Iavanos Bantamenſes, ſi non inimicos, ſaltem ſimulate amicos nobis, in quorum territorio hæc planta præcipue creſcit.

Vſus foliorum apud Iavanos idem eſt, qui apud nos foliorum Lilii albi, in Cataplaſmatis ad Oedemata ac ad Tophos à frigida cauſa ortos; At in Eryſipelate Malaii minus convenire aiunt, unde calidior hujus herbæ Natura facile colligitur: Quod & ſapor ejus amarus & faſtidioſus indicat, intus ſumpta, alvum ſatis vehementer movet, necat quoque Lumbricos & Tineas puerorum, umbilicis contrita, & impoſita.

CAPVT XXXIV.

De Phyllitide ſeu lingua Cervina, ubi de Polypodio, & reliquis Filicum Speciebus in India creſcentibus.

Circa fluenta in Iava Phyllitis ſeu Lingua Cervina creſcit magna copia, ſæpe in humanam altitudinem exſurgens, colore pulcre viridi: forma ejus in Patria omnibus nota eſt, ideo ea omiſſa, tantum uſum in re medica oſtendam. Ad Dyſenterias itaque ſiſtendas & orgaſmum in Cholera refrenandum, ejus decocto

PHYLLITIDIS SPECIES.

feliciter quotidie utimur. Radices ejus ſaporem dulcem, qualis etiam in Polypodii radicibus eſt, præ ſe ferunt; harum decoctum excellens eſt remedium in obſtructionibus Lienis, Quartanis, Scorbuto, & ſimilibus è melancholico ſucco ortis affectibus: efficacius hæc omnia præſtabunt, ſi addas Sarſamparillam & radicem Chinæ. Præterea hoc nobis experimento compertum eſt, folia hujus Plantæ arte Chymica in ſal redacta, medicamentum topicum eſſe præſtantiſſimum in ulceribus inveteratis, præcipue pedum, & tibiarum exſiccandis. Tum in carie oſſium, quæ hæc ulcera frequenter comitatur, tollenda, efficax eſt remedium: nam propter aëris humiditatem, ulcera tibiarum difficulter ſanantur, tum propter negligentiam & malam victus rationem, in nauticis Sociis præſertim, ſæpe in inſanabile malum convertuntur: ſed de hoc alibi fuſius diximus. Iavani, & Malaii ipſam quoque herbam in Morſibus venenatarum

tarum

tarum bestiarum conducere aiunt. Cæterum ex supradictis effectibus satis constat herbam hanc esse temperatam, præsertim radice, quæ deobstruens est, præcipue in obstructionibus prædictis lienis, cujus affectibus peculiari, & formali, qualitate medetur.

CAPVT. XXXV.

Solani Indici Fructus Edulis, quem Indi Fockii Fockii *vocant. Et Hyoscyamus Indica.*

Fructibus in Patria Solani Narcotica vis est,
India at è contra Solanum producit edule;
Destituunt Medicum sic Medica Mala saporem
Naturamque novam Europæ in finibus illa.
O quoque sit utinam, vehimur quum per mare ad Indos,
Longum iter! Infames liceat deponere mores.

QVantum ex foliis, floribus, fructuque denique hujus Plantæ conjicere licet, certo certius est, hanc speciem Solani esse, nisi quod fructus longe grandiores sint, quam Solani nostri, utpote qui cubiti longitudinem aliquando excedant, corticeque tam lævi, ut speculi modo, humanam effigiem remittere possit. Foliis

SOLANI Species FOCKII FOCKII dicta.

quoque hirsutioribus & quasi lanam superinductam gerentibus. Crassitudine brachium humanum facile æquent. Pleni intus sunt seminibus minutis, qualia etiam in fru-

ctibus seu baccis nostri Solani inveniuntur. Fructus porro in his regionibus, non solum sunt edules; verum etiam delicatissimi saporis, si coquantur cum Vino, & Pipere. Eundemque gustum obtinent quem Cinaræ basis, seu Carduus altilis in Patria. Commune est edulium apud Indos & etiam nostrates, qualiter sunt Rapæ in nostra Patria. Boni porro sunt nutrimenti, tum diureticam vim obtinent, eoque calculo vesicæ, & renum affectibus admodum utiles: Malaii, & Iavæ incolæ fructum hunc vocant *Focqui Focqui* iterato vocabulo, quod etiam in aliis rebus faciunt, quas excellere sciunt; atque in eo conveniunt cum cæteris Orientalibus linguis, præsertim Arabica & Hebræa ut ex. gr. Si prophetæ rei alicujus excellentiam cum emphasi exprimere volunt, non solum dictiones; sed integras sententias ingeminant, ut mos in Bibliis loquendi frequens est. Ita loquitur Dominus, Dominus Zebaoth &c. Hoc eo Parergice addidi, quod lingua Malaica, quamvis, ut pleræque Orientales linguæ, vocabulorum indigens, tamen significativa sit valde, & amœna, meo quidem judicio, quæ non solum per totam Indiam familiaris: sed & in Surate, Chormandel & cæteris Asiæ oris, in multo est usu.

Vt ad rem redeamus, unde digressi sumus, hujus *Focqui* species est & alia sylvestris; sed hujus fructus, non, ut jam dicti, oblongus est & teres; sed sphæricus plane, & ubi maturuit, colore flavo, cum domesticus, sit colore vel purpureo, vel grandinis instar albo. Cæterum sylvestris hic fructus amarus est, ideoque non nisi ab Apris & Rhinocerotibus devoratur. Porro hujus plantæ caulis (quod fere omiseram) plane spinosa est, unde imprudenter, non secus, ac Rubus, attingi non debet. Rhinocerotis porro lingua, & palatum tam aspera sunt, ut vepres, & spinas cubitales devoret, ac quo quid pungentius est, eo libentius isto alimento utitur, si in hominem irritata hæc bestia sæviat, solo linguæ attactu carnem, & cutem, usque ad ossa ei delingit, ut alibi in animadversionibus Garc. ab Orta, ad VII Caput de Ebore, latius diximus.

Quam plantam Indi Daturam, ego Hyoscyamum Indicam appellavi, non solum quod narcotica & stupefaciens vi ei similis sit: Sed quod odore foliorum & forma floris maxime respondeat. Semen in echinato cortice conclusum gerit, qui maturo semine dissilit cum strepitu, si vel levissime tangatur, fabasque cinereas, nigris guttis distinctas, intus ostendens.

CAPVT XXXVI.

De Sedo arborescente.

Rosa vale, & Violæ, quas Arcticus orbis adorat;
Nam melius multo complentur odoribus auræ
Flore hoc Sedifero, quem dives Iava virentem
Ostendit, diris pellit contagia morbis,
Ac gustu Oxalidos gratum diffundit acorem,
Et semper toto viridis spectatur in anno;
Scorpius hanc plantam nec tanget Araneus unquam,
Antidotum hinc Medicis adversus dira venena.

FRutex hic non in solo crescit, sed arboribus Mangiferis aut Quercus cujusdam speciei, quam Indi *Kiati* vocant, affixa non secus, ac viscus apud nos, qui tamen in dictis arboribus non deest. Planta seu frutex hic est foliis Oxalidis saporis, oblongis, qualia sunt Persicariæ; sed crassioribus longe, & succulentioribus, qualia sunt Sempervivi istius folia, quod in tectis apud nos nascitur, & **Huys-look** vocatur. Radices edit mirabiles, teretes, ex quibus fibras demittit, quæ vel lapidem, vel arborem apprehendunt, & sine limo, vel terra, sic affixa crescunt, magnitudine glandium, forma & figura tali, quali est manubrium hastæ seu lanceæ, quibus Persæ, & Turcæ equites etiamnum utuntur (nam usus illarum apud plerasque Europæ Nationes exolevit): florem profert parvulum, Anagallidis flori similem, sed album, & tam

SEDVM ARBORESCENS.

tam aromatici odoris, Citri æmuli, ut me in vita nil quicquam odoratius naribus percepisse sciam. Vnde etiam apud Malaios nil ad Cerebri & Nervorum præternaturales affectus æque conducere fertur: Hinc quoque in Spasmo & Cholera, Conserva ex floribus, & foliis hujus Plantæ, singulare est remedium. Comperi quoque egregios ejus effectus in Dysenteriis; habent enim folia qualitatem astringentem, & saporem plane talem, qualis est in Acetosa patria, sed palato longe gratiorem: flores quoque conditi non minus cordiales sunt, quam Buglossæ aut Borraginis. Fructus medium digitum longi, sapore muccilaginoso & fatuo, & per medium transversim dissecti, semen ostendunt paulo majus quam Milii, itidem muccilaginosum, quod decussatim situm est, ut ferme arcem repræsentet, quatuor suis vallis & propugnaculis exornatam. Qualitate quantum manifeste ex sapore elicere possumus, hæc Planta frigida est & sicca: Virtute vero occulta, putredini, & omni corruptioni resistit, unde merito inter violentos jam dictos morbos, pro Alexipharmaco apud incolas in usu est. Dum hæc scribo, retulit mihi senex quidam Malaius, qui medicinam inter suos exercebat non infeliciter, nihil æque conducere ad venenata vulnera à pugionibus, & lanceis Iavanis alicui inflicta. Solent etenim Iavani, mortalium longe crudelissimi, tela sua tingere cruore cujusdam Lacertæ venenosissimæ, quam à sono, quem edit, *Gecco* vocamus, ut alibi dicemus. Hinc conjicere licet, eandem herbam etiam ad ictus venenatorum animalium utilem esse.

CAPVT XXXVII.

De Nobilissimo, & Saluberrimo Aromate Cardamomo, Majori & Minori.

INter alias herbas, & Aromata, quæ fertilis Insula Iava profert, merito inter excellentissima Cardamomum est numerandum: Planta hæc caulem habet Arundinis modo internodiis à se invicem distinctam, & certe folia non absimilia Arundinis foliis, & eodem quoque modo catervatim crescit, primumque intuenti, vix dif-

CARDAMOMVM MINVS.

ferentia inter duas has stirpes videbitur, nisi quod Cardamomum vix ultra duos aut ad summum tres pedes in altitudinem assurgit; folia quoque contrita suavissimum odorem à se reddunt. Dum florentem eam primum conspexi, animadverti insignem Garciæ ab Orta in descriptione errorem, lib. 1, cap. 24, qui ait, Cardamomum, non secus, ac Fabas, & Vicias, seri, & eodem modo crescere, pendentibus siliquis, Pisorum instar, in summitatibus Plantæ; quod longe secus se habet.

Ideoque ego, qui plantam hanc millies contemplatus sum, primus eam ad vivum delineatam exhibeo. Circa radices igitur primum emittit spicam, qualis in Spica Nardi conspicitur, verum longe crassiorem, cujus calycibus supernascuntur flores, pallidi potius in peripheria, quam albi; in calyce vero flavum colorem ostendunt, suntque admodum similes floribus Mali aurei. Flosculis his decidentibus siliquæ eorum loco succedunt; semen fragrans Cardamomi continent, quale in officinis nostris conspicitur; sed colore sunt flavo semina intus conclusa, quæ ariditate & tractu temporis ex puniceo atrum, quem in exsiccato Cardamomo colorem videmus, contrahunt, eodem modo,

do, quo lector effigiem, ob oculos sibi ponere potest; Certe si egregias hujus præstantissimi Aromatis qualitates enumerare quis velit, vix horæ spatio istas eloqui poterit: Nam calorem habet blandum, & Naturæ nostræ amicissimum, nullum empyreuma in visceribus nostris relinquens; ideoque etiam solum absque alio cibo masticari, & comedi potest, secus, ac Piper, Zinziber, Caryophylli, & reliqua calidiora Aromata, quæ summo suo calore, vix nisi admixtis aliis eduliis deglutiri possunt, & nimis large usurpata phlogosin in sanguine, & febres sæpe continuas excitant; Vrinas porro commode ciet, menstrua fœminarum blande movet, anhelitum commendat, tum obstructionibus Hepatis, Lienis, & præsertim Mesenterii, ad miraculum usque, conducit, etiam in jusculis gallinarum, carnis hœdinæ, & vitulorum.

Ex hac Cardamomi descriptione facile deprehenditur Plinii error, qui l. 12, Natur. Hist. cap. 13, Cardamomum ait nomine & frutice similem esse Amomidi, quod falsissimum est, cum Amomis, ut post docebimus, ferulacea sit herba, & radice refert radicem Spicæ Indicæ, pro qua imperitis etiam obtrudi posset. Atque hoc loco est, quod glorier, me primum esse, qui nobilissimam Cardamomi Plantam exacte descripsi: Cum etiam Garcias cap. & lib. suprad. se tantum auribus famam Cardamomi percepisse affirmet. In cibis porro condiendis, præsertim carnibus, & piscibus elixis, apud Malaios in summo usu est, & certe fragrantem gustum iis addit, concoctionique adjuvandæ summe conducit.

CARDAMOMVM MAIVS.

Cardamomum majus copiose crescit in silvis Iavanis, flore, Hyacinthi modo, fasciculato. Differt à minori Cardamomi specie, supra descripta, plurimis modis; primo,

quod ultra humanam altitudinem assurgat; quod folia quoque longe ampliora habeat, quod caule non sit geniculato, aut Arundinis instar nodoso, sed qui Cæparum more foliatim à se invicem separetur. Præterea, ut diximus, Cardamomum minus spicas suas circa radices cum floribus emittit; è contra majus, Hyacinthi modo in fastigio gerit. Semen denique ejus vel siliquæ oblongiores sunt, digitali aliquando longitudine: folia tamen odore conveniunt, ut & flores. Nisi quod folia majoris Cardamomi, præterquam quod sint majora citra comparationem, etiam aversa parte, instar Verbasci sint mollia. Tota Planta pulcherrimo est aspectu, grato virore floribusque albis cum purpureo limbo nitet. Vires ejus plane conveniunt cum Cardamomo minori.

CAPUT XXXVIII.

Nymphæa Indica flore purpureo, cujus Calyx seu Fructus quasi per nebulam à Clusio describitur.

Indica purpureum præfert Nymphæa colorem,
Atque Nuces gignit maturo calyce eduleis.

Planta subsequens certe dignissima est, quæ describatur, tum ob qualitates excellentes, tum propter pulcherrimum ejus florem; denique propter admirandum, qui floribus succedit, fructum, cujus mentionem facit Car. Clusius, Exo-

NYMPHÆÆ SPECIES.

ticorum lib. 4: sed tantum per transennam, utpote qui descriptionem non instituit ex visu; sed ex relatione navalis cujusdam socii, à quo fructum hunc coëmptum esse ait: Ego,

Ego, qui plantam millies vidi, eam paulo luculentius vobis ob oculos ponam, ut conatus viri diligentiſſimi ſimul, & doctiſſimi in re herbaria adjuvem: Itaque verum eſt, quod ominetur plantam aquaticam eſſe; nam Nymphæa eſt, in omnibus noſtrati, tam in latis quam rotundis foliis, caule, & radice plane conveniens: Flore vero à patria Nymphæa differt, qui in Hollandia vel albus, vel flavus eſt, hic autem pulchre purpureus, odore gratiſſimo nullo modo noſtrati cedens. Fructu quoque, & calyce longo à patria Nymphæa diſtat, qui in ſuperficie hic planus conſpicitur, tanquam ſi per medium cultro diſſectus eſſet; verrucas parvas in orbem diſtinctas ſuper oſtendens circiter triginta N°, quæ paulatim grandeſcentes, calycem ſibi unaquæque effingit, donec matureſcens Nucem Avellanam dempto putamine, tum forma, tum nucleo valde referunt; ſaporem quoque ejus non male æmulatur, qui tamen fatuus aliquo modo, & aqueus eſt, naturam redolens elementi, in quo creſcit.

Quantum ad vires attinet, in tertio gradu frigidas, de iis hic conticeo, cum in his patriæ Nymphææ ſimilis ſit, ideoque decocto hujus plantæ, à Malaiis edocti, utimur in calidis morbis, febribus ardentibus, Phrenitide, Cholera, & in mortifera Dyſenteria.

Nymphææ porro aliæ ſpecies hic etiam circa ripas fluminum, & in ſtagnis creſcunt abunde, uſque ad Lentem aquaticum, gratum Anatibus (quos Chinenſes in copia alunt) pabulum.

Potamogeiton quoque feliciter provenit, tum Plantago aquatica, quam frigidam eſſe nullus mortalium mihi facile perſuaſerit: nam dum experiendi gratia (ut Botanicis mos eſt) hujus plantæ folia paulum maſticarem, tantam acrimoniam in ore ſenſi, quantam ne quidem Ranunculi aquatici ea ſpecies dare poteſt, quam Flammulam apud nos, rei herbariæ periti ab ardore vocant. Ita ut meminerim nos, non fruſtra aliquando in Patria de ejus qualitatibus diſputaſſe: nam & folia hujus Plantaginis etiam apud nos maſticata aliquam acrimoniam in ore relinquunt, verum tranſitoriam tantum, & momento durantem; hæc vero Indica palatum & guttur excoriat. Quodſi adhuc incredulus quis rei Botanicæ ſtudioſus, de hoc dubius hæret, huc veniat velim, ei bona fide promitto, hac planta deguſtata omnem ſcrupulum ex animo rejiciet.

CAPVT XXXIX.

De Veronica Iavana, ubi & quædam parergice tractantur de familiari potu Aracco.

CRescit hæc herba copioſe in pratis, & ſylvis Iavanenſibus, flore albo, Malaii, & Iavæ Incolæ eam *Oubat Matta*, vocant, quod medicamentum pro oculis denotat, quia illi ſuccum expreſſum ad lippitudinem, & Ophthalmiam oculorum adhibent, non ſecus ac noſtri ſucco vel aqua deſtillata Veronicæ ad affectus oculorum utuntur. Porro hic ſuccus, & totius herbæ decoctum in affectibus thoracis commendatur, ut ſunt Aſthma, Phthiſis, & reliqui morbi Pulmonum, qui cum tuſſi homines moleſtant. Tum propter vim diureticam Incolæ ea utuntur in affectibus renum & veſicæ; tum in Gonorrhœis è concubitu Venereo conceptis. Itaque ut ſæpe mirer oſcitantiam noſtræ gentis, quæ hos populos Barbaros appellare non veretur; cum non ſolum in herbis cognoſcendis, ſed in omni œconomica adminiſtratione noſtros longo intervallo poſt ſe relinquant. Vtuntur porro Incolæ foliis hujus contritis ad ulcera pedum & tibiarum; nam qualitatis eſt egregie exſiccantis, atque ulcera, ut ſupra dixi, propter climatis humidam conſtitutionem, admodum difficilia ſunt curatu. Imo propter intemperantiam militum, & nauticorum ſociorum in potando *Aracco* ſeu vino aduſto Indico, hæc ulcera cacoëthia, & mali moris, & ſæpe inſanabilia efficiuntur.

Vt tranſitorie aliquid de *Aracco*, ſeu vino aduſto Indico, dicamus; ſciendum eſt Chinenſes, gentem totius Orbis avariſſimam, & ſubtiliſſimam, hoc potus genus, ut Oryzæ parcant, adulterare Holothuriis, in mari fluctuantibus, admixtis, ut ſic ei pernicioſum Pulmonibus ardorem concilient; & hinc fit, ut miſeri nautici & milites in Phthiſes, Maraſmos, ſanguinis ſputum incidant, &, poſt diuturnam emaciationem, miſerrime morian-

VERONICÆ SPECIES.

moriantur: Nam hæc Holothuria, ut & cætera recrementa maris, inter quæ eſt Nautilus piſcis, Stellæ marinæ, & alia, tam exurentis ſunt caloris, ut ſolo attactu in cute veſicas excitent, non ſine ſummo dolore. Hujus generis ſunt non tantum Lepus marinus, ſed Stellæ marinæ, & Aſterites, tum Nautilus piſcis, cujus deſcriptionem poſt dabimus, qui tam ardentis eſt caloris, ut dum è Patria in Indiam navigarem circa inſulas Canarias, mari vehementer tranquillo, in ſcapham cum aliis deſcenderem, piſcandi gratia, &, extracto reti, cum incluſus eſſet unus ex hiſce Nautilis, quem dum imprudens & inſcius contracto, tam vehemens calor manum meam invaſit, ut iis fieri ſolet, qui à Dracone piſce, quem **Pieterman** noſtrates vocant, puncti ſunt, & niſi admoto Allio in aqua marina macerato, mihi ſubveniſſem, certe propter dolorem febrem incurriſſem.

CAPVT XL.

De Ricino Braſilienſi, Lada Chili *vocato, quod ſonat Piper Chilenſe & de ejus uſu hactenus nobis incognito.*

QVamvis planta hæc ſub nomine Ricini Americani, jam etiam apud Batavos in hortis ſeri, & coli inceperit: tamen quia ejus uſus non niſi quam inter cauſtica medicamenta cognitus eſt, ego non potui, quin oſtenderem familiare Luſitanis, & Indis condimentum, & edulium eſſe ad cibos aſſos, vel elixos, hoc modo; Sumunt

LADA CHILI.

Sumunt poma ſeu fructus illius Mandragoræ, quam Itali *Melanſana* vocant, Neoterici Poma Amoris, Luſitani *Tamatas*, & *Poma doro*, à pulcherrimo, & lucido in maturis rubro colore; diſcindunt fructus hos cum hoc Pipere Chilenſi in minutiſſimas particulas, eaſque crudas, oleo & aceto perfundunt cum pauco ſale, eoque pro cupediis utuntur. Hoc modo frigidiſſimam, & narcoticam Mandragoræ qualitatem calidiſſimo alio fructu temperantes, ne frigus prioris ſolum comeſi naturalem calorem ſuffocet, & extinguat. Conſtat autem Piper iſtud Chilenſe, Capſici ſpeciem eſſe, ut bene notat doctiſſimus Cluſius in annotationibus ſupra Nic. Monardem Medicum Sivilienſem, fol. 386.

Incolæ præterea (quod & à quibuſdam noſtratibus fit) iſtud Chili quoque aſſiduo ore ferunt maſticando: aſt ego id conans animi gratia imitari, tam exurens hoc inveni, ut mihi non videretur operæ pretium aſſueſcere ei mori, qui, præterquam quod cum dolore conjunctus ſit, etiam nihil emolumenti adferat; tamen aſſerunt Luſitani jam dicto modo præparatum, utile eſſe adverſus pituitam, & cruditatem ſtomachi; quæ propter aliquoties jam dictas cauſas huic regioni admodum familiaris eſt.

Porro deſcripta Ricini ſpecies eſt è minutioribus: nam ſunt etiam majores, quæ pollicis craſſitudinem exæquent, ejuſdem tamen uſus, & facultatis, quam ſuperiores, qui hic depinguntur.

ANNOTATIO. Improprie admodum nomen Ricini huic plantæ inditum eſſe mihi videtur; cum neque forma, neque figura externa, ulliſve qualitatibus internis cum Ricinis Americanis conveniat; ſed vera Piperis ſive Capſici Braſilienſis ſpecies appareat. Niſi forte, (ut ſæpe contingit, circa exotica imprimis,) varia nomina nunc huic, nunc illi plantæ approprientur.

CAPVT XLI.

De Telephio Indico.

TElephii seu Sempervivi ea species, quam Belgæ **Hemel Sleutelen** vocant, hic in hortis crescit caule paulo elatiore, quam patrium, foliis etiam aliquantum in figura variantibus. Incolæ Malaii id à forma *Moulit Bebec* vocant, quod Anatis rostrum significat: nam inversum Anatis rostrum admodum bene refert, præsertim

TELEPHII SPECIES.

istorum, qui incisuras ad latus rostri habent, ut in hac figura videre est. Semper virет hæc planta, quæ ad cæteras qualitates frigida & sicca est, ideo Incolæ utuntur ea contrita ad ipsorum scabiem & cætera biliosa ulcuscula in cute, quæ hic nunquam desunt. Tum ad Erysipelata utilis quoque est cum aceto contusa. Malaicæ mulieres ea quoque utuntur pro topico super bregma puerorum, ubi suturæ nondum coaluerint, referentes, id ad robur cerebri facere, & ut id topicum melius applicent, novacula capillos infantium abradunt. Cæterum mirari subit Incolarum horum industriam, qui veterum Arabum, Avicennæ & reliquorum instar, à forma herbis nomina indunt externa: tum in herbis dignoscendis, & noxiis ab innoxiis separandis, Gusaratti & qui ab ora Chormandel huc veniunt, adeo excellunt, ut ne quidem optimo Botanico cedant. Ratio est, quod hæ gentes sectam Pythagoræ sequuntur ut plurimum, qui nihil, quod anima sentiente præditum fuit, ullo modo comedent; sed vegetativis stirpibus & herbis tantummodo vescuntur; quare etiam à crebra experientia edocti ad unguem herbas edules ab herbis medicinalibus, vel etiam venenosis, distinguent, imo hoc norunt pueri septennes & infra.

C A-

CAPVT XLII.

De fructu Billing-bing *indigenis vocato.*

Stypticus è Citreis acor etsi dentibus hæsit
Billing-bing *gustum hunc fructus abire facit.*
Non secus, ac magnus dolor arcet sæpe minorem,
Hic acor his acidis fructibus eruitur.

CRescit arbor quædam foliis Ciceris arietini quoad figuram: sed grandioribus, acido sapore præditis. Fructus porro tam pendentes ex ramis, quam ex trunco ipso arboris prodeuntes, magnitudine sunt & forma Cucumerum, primum adolescentum, quos *Agurcas* Lusitani vocant; qui certe propter extremam suam acidi-

BILLING-BING.

tatem, ipse acor vocari merentur, & quod magis in iis miror, si cui dentes, ab acido aliquo fructu gustato obstupescant, his fructibus tantum degustatis, statim acor iste evanescet, credo, eadem ratione, qua in quibusdam affectibus mixtis præter naturam major dolor minorem obscuriorem reddit. *Billing-bing* hic fructus Malaiis dicitur, & nos ex ejus succo expresso (nam succulentus admodum est) Syrupum conficimus, adversus hepatis intemperiem calidam, & Phlogosin in sanguine venis & arteriis contento; tum eo utimur etiam cum Oryzæ non decorticatæ decocto, quod *Padii* vocamus, egregio juvamento in febribus ardentibus, & continuis, tum siti sedandæ

optime confert. Choleræ quoque impetum ſiſtit. Hinc facile quis colligat, qualitate eſſe è frigida verſus ſiccam, quod aſtringens ejus guſtus etiam indicat.

CAPVT XLIII.

De Cypero Indico.

HErba hæc in ſumma quantitate circa fluenta Iavæ creſcit, radices ejus bulboſæ ſunt, non ſecus, ac Chamæbalanus, ſeu glans terreſtris, qui in Zeelandia in agris foditur è terra: Odoris ſunt plane aromatici, & Caryophyllos referentis. Vnde earum decocta per aliquot dies ſumpta, nervorum frigidis affectibus ſumme condu-

CYPERVS INDICVS.

cunt, imprimis multum adferunt levaminis in tremoris, ſeu Paralyſeos iſto genere, quod *Beriberii* aliquoties Indis vocari diximus. Indæ Mulieres hanc plantam etiam ciendis menſtruis adhibent, nam diuretica admodum eſt. Ideo hydropicis quoque convenit, & propterea habemus in Noſocomio ſemper radices Cyperi exſiccatas ad manum, cum ille frequentiſſimus ſit, & decocto Chinæ, atque hoc Cypero feliciter curatur. Ex hac radice porro conficimus arte Chymica ſal, apprime utile conſumendis excreſcentiis in ulceribus, præſertim pedum, & tibiarum: nam præterquam quod eas abſumat, etiam os à carie defendit, & loca inania carne replet, eique cicatricem ſuperinducit. Idem & Cyperus in Patria præſtat, in cinerem redactus, & inſperſus ulceribus iſtis calcium, quæ Perniones vocitari ſolent, quæque hyeme præſertim mortales infeſtant. Cyperus porro inter Graminis ſpecies reponi debet: ideoque, quia de iis alibi latius diximus, hic ſupervacuo labore ſuperſedebimus.

C A-

CAPVT XLIV.

De Fabis, & Leguminibus in arboribus nascentibus, & primum de arboris fabiferæ flore, qui Boa Tsinkring *dictus Iavanis.*

FLos, quem depictum videtis, in præalta arbore crescit, cujus truncus multis, & acutis spinis obsitus est, folio plane, quali Tilia in nostra Patria. Apertus tam egregie ruber est, ut è longinquo nihil gratius oculis objici posse putem, cui magna copia siliquæ succedunt, in quibus rubræ Fabæ itidem nascuntur, quibus

Arbor Fabifera I, Boa-Tsinkring dicta.

Turdi avide vescuntur, non secus, ac in Patria nostra baccis Orni rubris, laqueo inditis capiuntur.

Plurimæ sunt arbores, quæ varia Pisorum genera, & Legumina ferunt, more plane nostris incognito, ubi miraculum esset, Fabas è ligno nasci. Saporis tam boni sunt ut nostra Legumina, quædam, melioris: attamen sunt Pisa, Legumina, & Lupini, quæ non secus, ac nostratia in sarmentis nascuntur, & bacillos appositos scandunt. Fabæ, quas Turficas nos vocamus, plures species hic nascuntur, qui sapore nullo modo aliis cedunt.

Cæterum quoad vires Leguminum, ea conſtat verſus ſiccum pleraque vergere, ac flatulenta eſſe, torminaque in ventre & inteſtinis ciere: diuretica tamen ſunt omnia, & hydrotica; unde ea inter medicamenta alimentoſa reponamus, & non niſi aliquoties iis veſcamur.

Inter eos quoque familiares ſunt, Phaſeoli ſeu Fabæ purgantes, Piſorum noſtrorum forma, ſed folio Trifolii, vel Meliloti, verum craſſiori. Harum Fabarum jus hydropicorum aquas potenter per ſuperiora & inferiora educit.

PHASEOLVS II INDICVS RVBER, qui ABRVS Proſp. Alpino dicitur.

ANNOTATIO. Cum Autor noſter ſolam iconem hujus plantæ ſine aliqua deſcriptione exhibuerit; Cumque eadem æque in Braſilia luxuriet ac in India Orientali, vel Ægypto; paucis defectum hunc ſupplebo, eaque traditurus quæ mihi innotuerunt. Quod vero ejus figuram & deſcriptionem in opere meo neglexerim, non eſt quod quiſquam miretur; quoniam ea tantum attigi, quæ majoris ſunt efficaciæ in Medicina; hoc vero, rectius in puellarum cultum, quam corporis alimentum vel medicamentum cedat; Corallorum enim uniones, quas collo geſtare ſolent, ex rubris Piſis conficiuntur; nec memini unquam in Braſilia hæc ſicut cætera Legumina advenis vel indigenis, etiamſi probe elixa, accepta fuiſſe, quod ea pravi nutrimenti, & difficillimæ concoctionis deprehenderint. Idem quoque de iis teſtatum reliquit Proſper Alpinus, etiamſi fateatur ab Ægyptiis parari & pro cibis apponi.

Silveſtris & volubilis hæc planta ſemper virens arboribus ſe involvit, eaſque enititur tenaci

teaci ſarmento. Cui, rami alternatim oppoſiti, uti & folia ad eundem modum æqualia, paria in quolibet ramulo, circiter digitum longa, figura Buxi, vel Sesban Alpini potius foliis ſimilia, ſplendentia, ſine petiolis, ramulis ornate innitentia conſpiciuntur: moventurque ut nonnullæ aliæ herbæ ad Solem, ſeſe claudentes ac aperientes ad ejus ortum vel occaſum; quaſi eo converterentur, quo humor radiante Sole provocatur. Ex parvis floribus ſiliquæ proveniunt omni anni tempore, quæ mature factæ dehiſcunt, unde ſex, ſeptem, vel octo ſemina apparent Piſi fere magnitudinis, ſed paulo ovalis figuræ, dura, ſplendentia, læto coccineo colore decora, excepta ea parte, qua folliculo annectuntur, ubi macula nigra loco hili egregie ſplendet.

PHASEOLVS III QVADRANGVLVS.

En Phacos, & docti quadrata Legumina Plini.

Mirum hoc Leguminis genus foliorum magnitudine, & fructuum inſueta figura, cæteris præeminet, licet creſcendi modo & qualitate iiſdem Piſis, ſimile ſit; non enim ingratioris ſaporis ſunt fructus, quam Piſa illa in Patria apud nos, quæ ſine membranaceo illo cortice (noſtrates **Peulen ſonder Schillen** vocant) appoſitos bacillos ſarmentoſis ſuis ramis, ſcandunt. Ex uno eodemque caule tria folia ſibi conjuncta emergunt, atque ex eodem quaſi centro pediculus provenit; ex quo Phaſeolus quadrangularis dependet, Piſis rotundis repletus, qui ubi maturuerit, dehiſcit, & fit edulis.

De eorum natura & guſtu nihil ulterius addam utpote quæ reliqua id genus Legumina æmulantur, ut ſupra monui.

PHASEOLVS INDICVS, IV qui SECAMONÉ Alpino dictus.

ANNOTATIO. Quam sæpe inter se conveniant, Ægypti & Iavæ Plantæ, ex hoc quoque Phaseolo liquet, qui nihil plane differt, ab eo quem P. Alpinus in Plantis Ægyptiacis tradidit; quamvis ille, ut & Autor noster, nihil fere de ejus qualitatibus specifice egerint; ille enim tanquam novam & adhuc minus usitatam, eam exhibet, & disputat, ad quam speciem redigenda sit, & Apocyno Clusii, angusti folio non male comparat. Noster vero autor qualitate hujus Phaseoli, communes cum cæteris Leguminibus & plantis fabiferis, sub hoc capite comprehensis, statuit: quamobrem eo lectorem remittit.

Planta hæc exotica sponte in silvis nascitur, alteque saliens, arbores vel bacillos scandit, foliis longis, duris, acuminatis. Flores fert albicantes stellares, tres quatuorve simul copulatos, ex quibus nascuntur siliquæ longæ, lanuginosæ, crassæ Rhododendri siliquis similes, sed longiores, seminibus parvis refertæ.

Testatur Pr. Alpinus, ex hac planta manare succum flavum, urentem, quem siccatum Ægyptii valenter tenues humores purgare aiunt. Vnde nonnulli Scammonei speciem esse affirmant, quam *Secamoné* appellant; cujus tamen nullum in medicina usum se novisse dicit.

Pisorum

LVPINVS FLORE FLAVO.

PIsorum hoc genus, si vel ex sapore fastidioso, & amaro, judicare velis, è Lupinorum est specie. Flores fert flavos, quibus siliquæ succedunt, Pisorum nostrorum siliquis similes. Decoctum eorum alvum movet, & urinas, ideoque magis inter medicamenta, quàm alimenta locanda veniunt; agrestes sunt, & in hortis, quod sciam, non coluntur. Ramunculi ex ipso caule satis longi & recta extensi emergunt, qui desinunt in quinque vel sex folia oblonga tenuia. Flores autem & siliquæ etiam caule cum tenui pediculo adnascuntur.

CAPVT XLV.

De quibusdam Indicis floribus, eorumque grato odore & usu apud Incolas.

IAvani, imo omnes Indi, qui Mahumetis sectam sequuntur, florum bonorum odorum sunt amantissimi, ut hinc proverbium enatum sit, Iudæos rem dispendere in sacrificiis, Christianos in epulis, Mahumetanos in odoribus. Itaque suaserim Hollandis nostris, qui tanti faciunt florum varios colores, & odores, ut sæpe integra patrimonia in eos absumant, huc veniant, si emolumentum è floribus suis desiderent, nam ingens in Iava est bene odoratorum, & coloratorum florum copia, ita ut si particulatim de singulis agere velim, charta & atramentum mihi prius deficiant, quam Na-

FLOS INDICVS CHAMPACCA dictus.

turas eorum explicem. Itaque ſelectiores, & magis odore præſtantes enumerabo. Inter odoratos igitur, facile principem locum obtinet Flos ille, quem *Champacca* indigitant, qui creſcit in arboribus non abſimilibus Perſicæ Mali, foliis eodem modo oblongis, & in cuſpidem pyramidaliter deſinentibus. Colore flores ſunt duplici, viridiori & aureo, qualis eſt in Malis Aureis Hiſpanicis. Forma ſunt, quali apud nos flores Colchici, vel etiam Croci Anglici. Porro odoris jucundi, & Roſam mixtam cum Viola æmulantis. Vnde etiam fœminæ Indicæ iis in nobili ſuo unguento *Borborii* ſupradicto utuntur, ut corpus à capite ad calcem eo inungant. Capillos quoque ferme ſemper intertextos habent hiſce & aliis bene olentibus floribus, ut maritis ſuis, vel potius amantibus, gratiores occurrant.

Naſcuntur præterea in arbuſculis, nivis inſtar albentes floſculi, qui *Fula Mogori* à Garcia ab Orta vocantur, tam grati odoris, ut Violæ ipſis cedant longo intervallo. Ex his aquæ deſtillatitiæ cordiales conficiuntur pro Lipothymiis, (quæ frequentes, & periculoſæ hic in Choleris eveniunt,) præſtantiores certe, quam aqua Roſarum vel Bugloſſæ poſſint eſſe. Ad Epithemata porro in continuis febribus, & doloribus Capitis building biliosis accommodatiſſimæ ſunt hæ aquæ; unde natura horum florum, è temperato verſus frigus vergens facile conjicitur.

CAPVT XLVI.

De Roſa Batavico-Indica inodora ſeu Malva fruteſcente.

FRutex quidam hortorum ſepibus contexendis plantatur, cum ſarmentoſis, & oblongis ramis, è quibus corbes conficiuntur. Folia habet pyramidalia, in circumferentia dentata, florem fert rubicundum plane, qualis eſt Roſæ ſimplici folio apud nos. Sunt & frutices ejuſdem ſpeciei, qui carnei coloris flores gerunt, quem Belgæ **Lijfverwigh** nominant; totus porro frutex inodorus eſt, & ſuo virore ſolum, & pulchre florum rubro colore, aſpectum delectat amœniſſimum. Maſticatus Flos nigrum ſuccum à ſe emittit, quapropter nobis aliquando denigrandis calceis inſervit. Ex

ſapore

Rosa Inodora Rvbra I. Rosa Inodora Pallida II.

ſapore tamen aſtringenti, conſtat frigidioris eſſe naturæ, & in Febribus continuis aqua deſtillata ex his floribus ad conciliandum ſomnum uſus ſum pro frontali. Non incommode etiam poſſe ſumi in Dyſenteria propter aſtringentem vim contenderim, ſed cum notiora, & meliora ad hunc affectum medicamenta nobis ſuppetant, non eſt quod ad minus uſualia curramus. Ego huic frutici lubens Malvæ fruteſcentis nomen indiderim. Cum Flos ipſi Malvæ arboreæ flori non ſit abſimilis, præſertim quantum ad pediculum prominentem è Floris calyce, ut hic depictum videre eſt.

Secunda Roſa Batavico-Indica inodora hic appoſita eſt, quæ quoniam colore tantum differt à priore, quod illa rubro, hæc vero carneo ſit colore, peculiariter quod de ipſa amplius ſcribamus, non habemus.

CAPVT XLVII.

Appendix. *Moly, vulgo Lilium Indicum.*

Pro miro & vario naturæ luſu flores Aſiatici Europæos æmulantur. Belgæ in Indiis pulcherrimum hunc Liliis rubris noſtris annumerant, quibus ſane figuræ & coloris elegantia haud cedit, & proinde apud indigenas, perpetuos florum & odorum admiratores, in pretio habitus. Si ulli florum Indicorum comparandus, certe

Moly

LILIVM INDICVM.

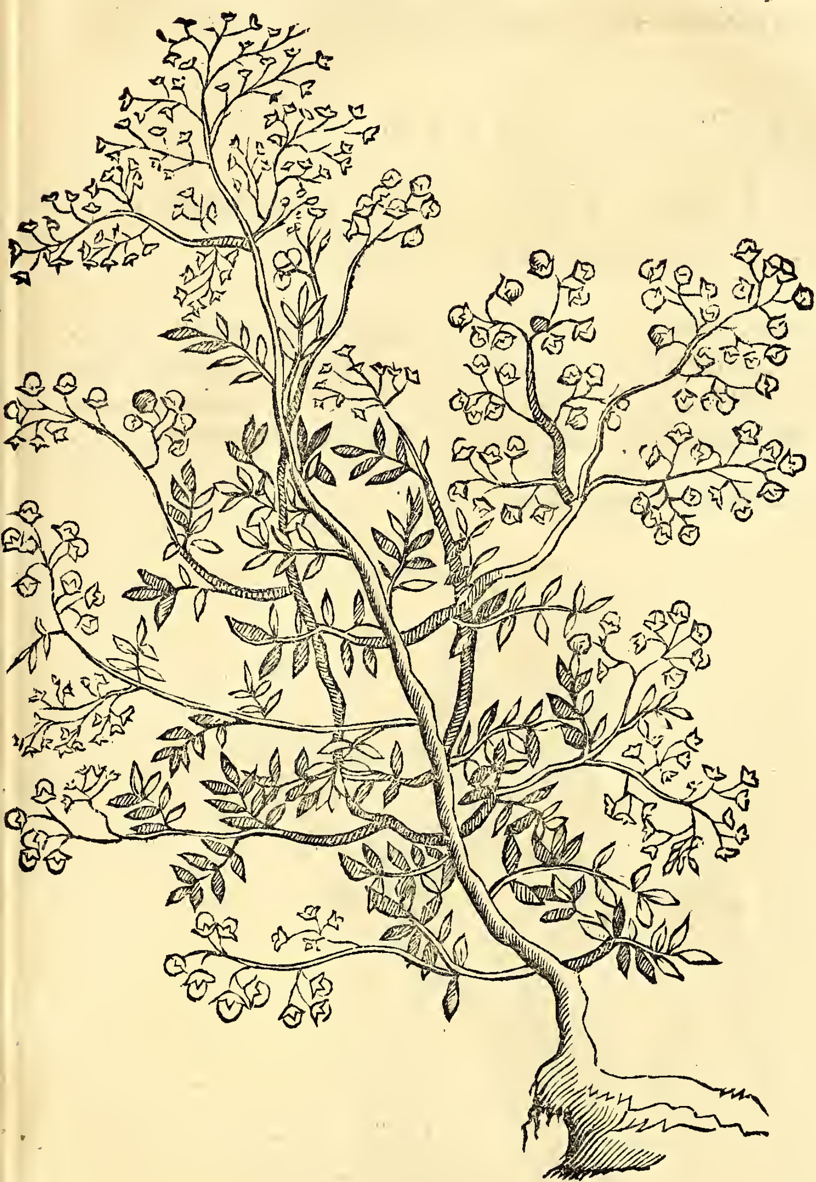
Moly montano latifolio, flore flavo, Clusii similis existit. Caule unico, enodi, firmo, sed tenui, ad altitudinem nostratis Lilii exsurgit. Cui infra tria quatuorve folia oblonga, surrecta, supina parte carinata & contorta adnascuntur. Summo autem fastigio, ex membranaceo folliculo, bifariam diviso, quindecim aut plures flores uncialibus vel longioribus pediculis, senis foliis, stellæ in modum expansis, emergunt, qui simul eleganter juncti coronam imperialem repræsentant. Ideoque non indignam putavi plantam hanc ad vivum in Indiis depictam pro corollario annectere, licet ulterior ejus usus & dignitas à nobis adhuc desideretur.

CAPVT XLVIII.

De Ligustro Indico, & Alcanne *frutice.*

CHristophorus à Costa, historiarum libro, de aromatis, & plantis Indicis, f. 285, vehementer laudat hanc plantam: Quod adeo verum est, ut nihil præstantius inveniri in terra posset, fovendis membris eorum, qui à molestissima paralyseos specie, *Beriberii* dicta, affecti sunt; de qua cum latius in Method. medendi egerim, non est quod hic repetam. Planta eadem est, quam Prosper Alpinus sua, de Plantis Ægyptiis, historia Ligustrum Indicum nominat: & certe flos, folia, & sarmenta omnino Ligustrum referunt; odoratius tamen spirant folia quiddam, quam nostrum Ligustrum: flos quoque, quamvis forma conveniat, colore variat; nam in Ligustro Indico subcyaneus est, cum in Ligustro patrio, nive sit candidior; Vaccinia tamen utriusque nigro

LIGVSTRI SPECIES I.

LIGVSTRI SPECIES II. ALCANNA dicta.

nigro ſunt colore. Nobiliſſimus eſt frutex per omnem Indiam, longe virtutibus excedens Chamæmelum, & Melilotum, quum in fomentis diſcuſſoria ſua vi paralyſin ſanet, folia maſticata aliquantum linguam vellicant, ſine tamen inſigni acrimonia.

Alcannæ frutex, quem ſimul hic appingi curavi, huic congener eſt, niſi quod ſit foliolis minutioribus, quam Liguſtrum Indicum, quod Malaii *Lagondi* vocant, Garcias ab Orta *Neergundo*, & *Negundo* appellat.

Alcannæ porro folia per totam Indiam in uſu ſunt tingendis dentibus, labris, & unguibus præſertim, rubro colore. pulcrum inter Mauros exiſtimatur, quod hoc modo faciunt; folia in lapide marmoreo piſtillo confracta macerant in aqua pura, cum pauca calce, & ſic rubrum naſcitur hoc pigmentum, quo & caudas equorum ſuorum Turcæ, & Perſæ, eleganter tingunt, non ſecus, ac ſi videas equos iſtos in Zelandiæ partibus, ubi Rubia tinctorum naſcitur, qui quia Molas illas circumactiles trahunt, quibus radices dictæ Rubiæ, in fornacibus exſiccatæ, teruntur in pulverem, toti rubro colore picti conſpiciuntur.

Denique ut concludam, hi duo frutices in tanto ſunt honore apud mulieres Malaicas, ut ſacrilegus habeatur, qui malum de iis protulerit verbum, & ſemper in lotionibus, quibus utuntur in puerperiis, omnibus denique vulvæ morbis, ditiores, hæ plantæ adeſſe debent. Quin & ſenectutem arcere dicunt, & (ſi auderent) mortem ipſam. Certe virtutes ejus egregias ego nunquam ſatis laudare deſinam, cum foliis hujus nobiliſſimi

lissimi fruticis, secundum Deum, sanitatem meam restitutam debeam à molestissima ista paralyseos supra dicta specie, qua ego per integros quatuor menses, cum prima vice, à Iavanis Mataranensibus obsessi essemus, vexatus sum, fotu, & decocto intus sumpto hujus *Lagondi*, plane ab ea liberatus sum, & in Nosocomio eodem modo plures alios percuravi.

CAPVT XLIX.

De Colocaßia seu Culcas *Prosperi Alpini, quam Ari esse speciem proxima descriptio ostendet.*

PRosper Alpinus libro suo, quem edidit de plantis Ægypti, hanc *Culcas* ab incolis vocari ait, ipse Colocassiam vertit, qua ratione ego equidem ignoro, cum Colocassia longe quid aliud sit, præterea edulem esse ait, quod quidem verum est, sed cum cautione est intelligendum, ne ignarus quidam vitæ periculum incur-

COLOCASSIA.

rat, cum planta hæc na tura sua venenata sit. Itaque radices ejus crassas, & in taleolos discissas, Iavani per triduum aut quatriduum in profluenti macerant, ut muccilaginosa, quæ in iis est substantia, abluatur, nam in hac muccagine deleteria ejus vis consistit, tunc expressas torculari easdem radices Soli siccandas exponunt, & dein eas in pollinem terentes, placentas ex iis loco panis &. oryzæ conficiunt. Et hæc est radix ea, clade Iavanorum Mataranensium nos obsidentium tam nobilis, quæ inter eos perniciosam in castris Dysenteriam excitavit, dum miseri fame oppressi, quod à nostris oryza omnis intercepta, & incensa esset, quæ à *Tengal* civitate in castra advehi deberet. Itaque hac sola fere radice se per aliquot septimanas sustentare in summa fame coacti sunt. Chinenses, & Malaii eodem modo præparatis ejus radicibus utuntur. Quantum me spectat, ego non libenter fruar deliciis tam caro constantibus. Præterea (quod pene omiseram) dum hanc radicem coquunt, prius decoctum abjiciunt, & addita aqua recenti recoquunt, & tum iis quoque vescuntur, cum aceto, & oleo Nucis Indicæ, &

Pipere,

Pipere, ut nos radicibus Betæ rubræ. Cæterum quod Pr. Alp. loco citato dicat, plantam hanc florem non ferre, falſum eſt, immo ego ejus florem, & fructum, millies vidi, & ex iis conjeci, Ari eſſe ſpeciem, ut in hac figura videre eſt: adde quod fructus maturus omnino ruber ſit.

CAPVT L.

Cynara Indica ſeu Ananas *Indis dicta.*

Qui legitis Cynaras, atque Indica dulcia Fraga,
Ne nimis hæc comedas, fugito hinc, latet Anguis in herba,
Ne tibi lethifero ſapor impleat ilia ſucco.

CVm Chriſtophorus à Coſta hunc fructum egregie deſcribat, nolo ego honorem ſuum illi invidere, ſed lectorem eo remitto: hoc tantum addito, guſtu adeo delicato eſſe, quam Fraga in Patria, vino, & ſaccharo macerata. Externam cutem hujus fructus aufert, qui eo uti volet, & reliquum diſcindit in taleolas, quas aqua,

ANANAS FRVCTVS.

aut vino, paulum macerare neceſſe eſt, ut erodens vis ipſi inſita extrahatur, alias calore ſuo palatum, & linguam exulcerant, bullaſque in iis excitant. Quapropter omnibus & ſingulis ſuaſerim, ut his fructibus moderate utantur, ne decepti à gratiſſimo ſapore incurabilem Dyſenteriam incurrant. Quamvis fructus hic ex effectu ſuo procul dubio calidus

lidus judicari debet, tamen folia frigida ſunt, quod acidus ejus, & adſtringens ſapor, ſatis indicat, qui guſtus non niſi in frigidioribus plantis reperitur. Neque hoc alicui videri mirum debet, plantam, aut fructum, una parte calidum, altera ſæpe frigidum eſſe, cum exempla in promptu ſint; ſed unicum hoc tantum adferam huc de Malis Citreis, Limonibus, & Aureis, quorum pulpa egregie refrigerat, exterior vero cortex calidus eſt, quod ſapor ejus amarus facile indicat, præterquam quod mulieres Indæ, nullum efficacius medicamentum ad obſtructiones menſtruorum eſſe quotidiana experientia teſtantur, & nos corticibus horum fructuum conditis, ad frigidos Ventriculi, & Inteſtinorum affectus commode utamur.

CAPVT LI.

De Betonica fruticeſcente.

ANtequam plantam hanc fruticoſam deſcribam, illud lectorem admonitum volo, me inter Naturæ miracula, quæ in hac Inſula viſuntur, referre, quod herbæ, & plantæ, alibi à natura molles, hic caule ligneſcente multæ conſpiciantur, ut inter cæteras videre eſt Malvam vulgarem, quæ pumilis ſtolonibus ligneis

BETONICA FRVTICESCENS.

egregie floret, & caſeolos ſuos profert. Multæ præterea Fabarum, & Lupinorum ſpecies hic in arboribus creſcunt, quod in Patria noſtra plane inauditum eſt, ſed de iis ſuo loco. Ad Noſtram hanc Pulmonariam jam deveniamus, quam ſic nomino, quia maculas fert in foliis ſuis, quales in Pulmonaria noſtra videmus, quæ ibi inter olera refertur, ſed revera flores, ſeu ſpicæ ejus, eam de Betonicæ genere eſſe arguunt: tamen hic pulmonibus ejus decoctum utile fertur, Sputo ſanguinis, Phthiſi, Aſthmati denique conducit, quod *Sakit hatii* Malaii vocant, ſeu morbos Cordis, cum Cor, Hepar, Pulmo-

Pulmones, Lienem denique ipsi nomine Cordis insigniant, ac, uno ex supradictis instrumentis laborante, *Sakit hatii*, id est, se dolere è Corde conquerentur; & dum locum affectum manu demonstrant, facile Medicus versatus errorem intelliget, alias ludibrio se exponi Tiromedicus putaret. Spica hujus plantæ frutescentis, ut dixi, Betonicæ flori respondet: colore sunt flosculi, qui mille fere, una spica existunt, ex pallido cyanei, quales sunt flores Roris-marini in Patria. Indæ porro mulieres succum hujus plantæ expressum, ac viridem, excellens antidotum dicunt esse adversus morsus Serpentum, Scorpiorum, Scolopendrarum, & cæteros venenatos ictus. In quo ego illis facile fidem adhibeo, cum sciam, ipsas perfectissimas magistras, & repertrices venenorum esse, quibus illos, quibus male volunt, ad Orcum demittunt, & in hoc genere fraudis nullo modo Italis cedunt, cum terra hæc, ut optimarum, & præstantissimarum herbarum est ferax, sic venenorum, & medicamentorum deleteriorum copiam gerat.

FRVTEX INDICVS INCOGNITVS.

FRutex hic exoticus, anonymus est, cum floribus exiguis copulatis, foliis autem magnis, deorsum pendentibus, ex pediculis solidis, ligneis. Eorum succus ulceribus malemoratis exsiccandis dicatus est. Cætera, quæ de hujus plantæ viribus dicenda forent, quia mihi incomperta, posteris indaganda relinquo.

CAPVT LII.

De Gramine Cruciato Prosperi Alpini, lib. 1. de Plantis Aegypti, cap. 40. & de cæteris Graminibus medicinalibus, & radicibus eorum in Java.

Gramen ego quamvis vociter vilissima Planta,
Sed tamen in morbis notus me prætulit usus,
Qui Renes diro vexantque dolore vesicam.

GRaminis species hic depicta, abundantissime in Insula Iava crescit, non secus, ac in Ægypto, ubi Prosper Alpinus medicus præfecti mercatorum Venetorum in Cairo Ægypti, eam crescere ait, folia eadem habet cum gramine vulgari: sed in apice Caulis quatuor decussatim aristas profert, formam Crucis plane referentes. Est

GRAMEN CRVCIATVM.

præterea Gramen ejusdem generis, quod sex vel octo, tales aristas ferat, quales hic pinguntur, & stellas cælestes non male tum referunt; in his aristis semen continetur parvum, & semini per quam simile. Radices cum tota planta coquuntur, ad Dysurias, Strangurias, Renum, & Vesicæ dolores, & ulcera; excitandos dein fluxus muliebres, Malaii medici iis utuntur.

Graminis omnigeni adhuc plurimæ sunt species, figura diversa, Dodonæus quindecim, vel sexdecim diversas ponit, Lobellus aliquanto plures: sed huc veniant velim, vel centum iis ostendero. In hoc genere etiam (omissis vulgaribus) Iuncum odoratum repono, quem quamvis Garcias ab Orta nullius ferme usus esse dicat, quam equorum substernendis cubilibus, tamen in Iava vix unquam carnes, vel pisces elixantur, quin fasciculus hujus vere aromatici Graminis addatur, cum ad saporem conciliandum, tum ad naturalium membrorum concoctionem adjuvandam. Taceo vim ejus deobstruentem, in Iecoris, Lienis, Mesenterii denique, & Pancreatis infarctionibus, quæ duæ posteriores obstructionum species, hic perquam familiares sunt, & miseros mortales sine ullo fere sensu doloris in marasmum & extremam extabescentiam conjiciunt, ita ut verius Sceleti, ac umbra hominum, quam homines appa-

appareant: sed de his in privatis meis Obſervationibus, & Methodo medendi Indica.

Creſcit & aliud Graminis genus, ſola radice à vulgari differens, quæ tres, quatuorve tubercula profert, Ciceris, aut Piſi magnitudine, quæ maſticata plane ſaporem Caryophyllorum reddunt, niſi quod ſint moderatiori & blandiori calore. Denique quamvis Gramen vulgatiſſima ſit herba, & propterea ab omnibus exiſtimetur viliſſima, & abjectiſſima: tamen inter ſaluberrima eſt è terra naſcentia medicamenta.

Quapropter, quia multi nihil niſi pretioſa prodeſſe putent, monitum volo qualemcunque novicium huc adventantem, nil quod vulgo contemptiſſimum videtur, temere abjiciat; cum vel exercitatiſſima ingenia in eo ſæpe reperiant, quod omnes univerſi Orbis theſauros ſuperet, ſanitatem dico, ſine qua multi hic ardeliones fruſtra delicias ex opibus quæritant.

Corona quidem nulla graminea nobilior in majeſtate populi terrarum Principis, præmiiſque gloriæ Gemmatæ, & Aureæ, Vallareſque, Roſtratæ, Civicæ, Triumphales &c. Plin. lib. 22. tum quoque lib. 4. cap. 55. Graminea (corona) non niſi in deſperatione ſuprema contigit nulli, niſi ab exercitu univerſo, ſervata & decreta. Cæteras Imperatores dedere, hanc ſolum miles Imperatori.

CAPVT LIII.

De Halicabo ſeu Alke-kingi *Arabibus dicto.*

Planta hæc nobilis circa fluminum ripas copioſe naſcitur, cum floribus ſuis pulcre flavis, quibus minores paulo patriis veſiculæ ſuccedunt, quibus ſemen continetur: Indi, & Chinenſes hanc plantam cum Mandragoræ pomis, quæ *Poma d'oro*

HALICACABVS.

Luſitani vocant, & Chili ſeu Ricino Americano comedunt, de quo cum in deſcriptio-

ne Ricini commemoravimus, non eſt, quod actum, hic agamus. Succus viridis expreſſus in uſu eſt ad calidos Renum, & Veſicæ affectus: Tum in Gonorrhœis Venereis, quæ hic eveniunt acerbiſſimæ, remedium eſt anodynum ſumme; & certe hinc videre licet, quam conſone, hæ gentes, quamvis Idiotæ, cum nobis medicinam exerceant, ut mihi non dubium ſit, Græcos potius hanc artem à vetuſtiſſimis Ægyptiis, & Arabibus hauſiſſe, quam ipſis tradidiſſe; nam quis, quæſo, Græcorum huc unquam devenit? præterea Malaica unaquæque mulier medicæ ſimul & obſtetricis munere facile fungatur, ac (ut fatear, quod res eſt) ego me illarum manibus libentius commiſerim, quam ſciolo alicui Medico, vel Chirurgo arroganti, è ſcholis ſtudia in umbra educata, & inflatam præſumptionem, præ ſe ferenti, & ſine ulla experientia, medici ſolummodo in charta, tamen (ſi Dis placet) rationales dici volunt.

CAPVT LIV.

De Verbena Indica, & nugacibus de ea anicularum opinionibus.

VErbena hæc ſimilis eſt Verbenæ noſtræ mari, ſpicæ tamen hic duriores, & longiores ſunt; foliis hujus Plantæ contuſis utuntur Incolæ, & nos quoque, ab iis edocti, ad ulcera tibiarum: nam egregie exſiccant, quod requiritur in omnibus ulceribus, quæ hic propter aëris calidam & humidam conſtitutionem, difficulter

VERBENA INDICA.

admodum curantur. Succo expreſſo recenter, & cochlearis unius menſuram ægri ad Cholicos dolores, Dyſenteriam, Choleram, & reliquos indiſcriminatim Inteſtinorum

ſtinorum affectus, cum ſummo ſucceſſu hauriunt. In Syncope quoque, & animi deliquiis cum aceto contuſam pectori applicant.

Cæterum herbam hanc ſacram eſſe dicunt anus Indicæ (quod cum noſtris aniculis commune habent) omniaque incantamenta arcere aiunt, & maleficia: ſed credat Iudæus Apella, non ego; qui, ut natura non propenſus ſum credendis ſuperſtitioſis medicamentorum viribus, hoc ſaltem ridendi cauſa huc adduxi, ut oſtenderem, inſanam, & futilia credendi Cacoëthiam, & malum morem inter totius Orbis deliras aniculas verſari.

CAPVT LV.

De Myracantho ſeu Eryngio Indico.

Affectos renes & tormina dira veſicæ,
Cortice quæ ſcabro producit calculus, atque
Mille minas mortis ſanat Myracanthon odora
Radice, & rauco ducit de pectore phlegma.

QVantum ad folia Eryngium hoc Patrio ſimile eſt, quod in collibus arenoſis circa mare in Hollandia, & in Zeelandia circa aggeres, copioſe creſcit. Flore tamen omnino differt, qui ſpicatim prodit, non ſecus, ac flos Lavendu-

ERYNGII INDICI SPECIES.

læ, ſeu Spica Nardi, niſi quod longe major ſit hujus Eryngii flos, coloris eſt ex cæruleo pallidi, florens per totum annum conſpicitur, &, ſecus quam in Patria, liben-

ter circa paludes crescit: & longa spatia occupat, læto sane ob pulcherrimos flores aspectu. Radicem habet Aromaticam, & blande calidi saporis: Vnde non frustra Myracanthi nomen apud Græcos meruit. Ego radices hic saccharo condiri jubeo, & illis cum summo successu exhibeo, qui paralysi Indica, *Beriberii* Incolis dicta, laborant, quod in me ipso expertus sum, dum molestissimo, & pigro hoc malo, per quatuor continuos menses miserrime decumberem. Copiosas quippe urinas hæc radix elicit, & sudare facit; tum Asthmati, quod plerumque hoc malum comitatur, utilissima est, neque ego inter vegetativa medicamenta ullum præstantius reperiri posse confido, ad expectorationem Pituitæ salsæ, & crassæ, ut taceam notissimas ejus vires adversus Calculum, & Renis affectus. Colicum quoque dolorem temperato suo, & blando calore, confestim sedat, & flatus intestinorum discutit.

CAPVT LVI.

Milium Solis seu Lithospermon Indicum.

HOc Milium Solis, quia à Patrio floribus, caule, & foliis, non longe differt, peculiarem de eo descriptionem hic non adjunximus, id solum dico, fructum longe majorem, ac lapidis instar durum, ferre, quæ farinam edulem intus contineat: Portugallice vocatur *herba da Rosarios*, quod Malaicæ mulieres pauperiores, &

MILIVM SOLIS.

servæ, horulas suas precarias inde conficiant, & etiam iisdem catenarum seu torquium loco, ut ditiores ex auro, utantur. Vires hujus seminis notæ sunt adversus Renum, & Vesicæ affectus, &c.

CA-

CAPVT LVII.

De Esula Indica, & de Planta illa, quæ lacrymam illam emittit, Gutta Gemou vocata.

Scammonii succum quid laudas Græcia mendax?
Indica nam Lathyris liquorem fert meliorem;
Aureus est illi color, & virtutibus aurum
Exsuperat, quod dirus Hydrops testabitur, atque
Indica Paralysis Beriberii *nomine dicta.*

PAssim hic in silvis crescit mirabilis, Esulæ, seu mavis, Lathyridos, species, quæ in tantam altitudinem assurgit, ut ingentes arbores scandat, crassitudine sæpe brachiali, & amplius, plena est spinosis extuberantiis, quæ tamen, utpote molles, puncturas non inferunt: foliolis hinc inde excrescentibus, quæ admodum similia sunt

ESVLA INDICA.

foliis ejus Sedi, seu Sempervivi, quod nos vernacula lingua **Huys-loock** vocamus. Caule est trigono, quo vulnerato succus lacteus, qualis ex Esula, desultim exit, ut, nisi tibi caveas, facile vestem, &, quod pejus est, faciem, & oculos commaculet, quibus propter vim causticam admodum inimicus est. Ex hoc succo conficimus extractum utile ad Cachexiam, Hydropem, Paralysin, & reliquos stupidos, & frigidos affectus, qui levi pharmaco non moventur: dosis ejus est à gr. x. ad xx.

Ab hac Planta, neque forma, neque figura, neque crescendi modo differt ea, quæ lachrymam istam flavam à se emittit, quæ officinis nostris Gutta Gemou corrupte dicitur, Indis *Lonan Cambodja* vocatur, quod in *Cambodja*, vicina Chinæ regno Provincia, proveniat, ubi etiam copia Aloës hepaticæ exprimitur.

Hujus

Hujus porro flavi ſucci ſi virtutes enumerem, deficiat me prius dies, quam loquela, præparatus autem longe tutius, quam crudus ſumitur, nam eo modo vomitivam ſuam, & infeſtam ventriculo facultatem maxima ex parte deponit. Modus autem præparandi talis eſt. ℞. Gutt. *Cambodja* ℔j. contundat. groſſo modo, contuſa inf. in vitrea phiala capaci in aceto fortiſſimo diſtillato, ut materiam ſuperet tres digitos circiter, expone dein ſolaribus radiis, qui propter fervorem, nobis in multis ignis Chymici uſum præſtant, poſt octo, aut decem dies rurſus arctiſſime coletur, & rurſus ſ. a. inſpiſſetur in extracti debitam conſiſtentiam: hujus extracti gr. XII, ad viginti exhibentur in forma catapotiorum ſolida, vel vino diluta, & ſic materiam peccantem per alvum ſolum modo educimus copioſe, & ſine moleſtia. Ego certe hoc Gummi, eo, quo dixi, modo præparatum, longe prætulerim Scammonio in his calidis, & humidis regionibus, quam ob cauſam jam dictum Scammonium, aëris injuriis non valens reſiſtere, ſtatim corrumpitur, & vires ſuas amittit, ſecus quam hic ſuccus, qui denſus, & compactus facile aërem ambientem contemnit; Et hæc de nobili illo flavo ſucco dicta ſufficiant, de quo, quod ſciam, nullus ante me quid exacti edidit.

Sed quia in mentionem Scammonii incidimus, illud hic etiam per quam copioſe creſcit, ut & innumerabiles Convolvulorum ſpecies, inter quas ponimus etiam Piper, ac tantopere decantatum folium, *Syripynang* dictum, de quo alibi egimus.

CAPVT LVIII.

De Gentianella Indica.

QVoniam herba hæc, tam forma, quam floribus cyaneis, Gentianellæ patriæ apprime reſpondet, merito mihi illi Gentianellæ nomen indidiſſe videor; guſtu tamen non amaricat, namque Guſaratis, & Indis inter olera ac *Seir* ſuum, reponitur; tum alvum modice cit, urinas movet, obſtructionibus denique viſcerum tollendis inſervit, ut merito inter alimenta medicamentoſa reponenda ſit. Folia in uſu ſunt adverſus tibiarum, & pedum ulcera, hic admodum familiaria, propter exſiccantem, & abſtergentem ejus vim. Aquam quoque ex illius foliis elicimus, quæ conducit Colicis doloribus, diuturnis Diarrhœis, cæteriſque ventriculi, & inteſtini affectibus à frigore ortis. Folia hujus plantæ, quia nervoſa ſunt, Plantaginem in mentem mihi revocarunt, quam tamen in locis ſilveſtribus hic creſcentem nunquam me vidiſſe ſcio: ſed in hortis inter lactucarias herbas aliquando eam ſpeciem ſurgere conſpexi,

GENTIANELLÆ SPECIES.

ſpexi, quæ anguſtifolia vocatur (vulgo Coſtam caninam appellant) quam tamen inter ſemina Lactucæ è patria allata, & minus bene purgata, latitaſſe crediderim. Et certe hæc terra tam fertilis eſt, ut noſtra ſemina, & quæ è Perſia, & Zirate, huc adferuntur, cum fœnore reddat. Iam nuper enim Aſparagos, primum ſatos, luxurioſe creſcere vidi, tum Braſſicas noſtrates, ſi opportune terra ipſis aggeratur, hic quoque in ſe contractas optime provenire certum eſt: Sed ſi quis negligentius eas tractet, in folia diffunduntur fruticoſa, & lignoſa.

Raphanus ſativus porro longe melius, & ſapidior creſcit, quam in patria, è quibus craſſior, & brevior quædam ſpecies nobis cocta pro Rapis reſpondet. Chinenſes quoque Raphanos & folia aceto & muria, ad orexin excitandam, condiunt.

CAPVT LIX.

Guanambanus.

REi Botanicæ ſagaciſſimus indagator Carolus Cluſius, in animadverſionibus ſuis ad Garciam ab Orta, de plantis Indicis, lib. 2. cap. 10, citat Iulium Scaligerum, hunc fructum utcunque deſcribentem, ex auditu, credo; ſed intermixtis non parvis erroribus: nam quod dicat fructum *Guanamban* naſci in altis arboribus, plane er-

GVANAMBANVS.

roneum eſt: nam vix frutex dici poteſt, qui fructum hunc profert, & vix ultra medium humanæ ſtaturæ aſſurgit, Sarmenta potius emittens, quam ramos, quæ egregie flavos flores ferunt, quibus *Guanamban* fructus ſuccedit hac figura, qui quinquangulus eſt & totidem commiſſuras habet, prominentiores paulum, quæ apertæ ſemen oſtendunt,

inſtar

inſtar Ciceris, quod viride primum, mox matureſcens, ex cyaneo atrum & ſplendentem colorem contrahit, qualem videre eſt in Corallo nigro expolito. Fructus hic in ſuperficie lanoſus eſt, & pungens, ut in foliis Cardui Benedicti etiam fit. Folia referunt plane Pentaphyllum noſtrum. Apud Malaios eorum alius uſus non eſt, quam quod inter cætera legumina ab iis coquantur, cum jure gallinarum, aut aliarum carnium, & etiam flatus excitant, ut cætera Piſorum & Cicerum genera; atque neſcio quid faſtidioſi ſapiunt, unde etiam inſuetis alvum movent.

Hæc ex viſu vera eſt *Guanambani* deſcriptio; & nemo mihi, ſcio, hoc vitio vertet, quod credam, oculatum unum teſtem plus fidei mereri, quam auritos decem.

GUANAMBANUS Africanus.

ANNOTATIO. Ego cum noſtro Bontio, Oviedum, Cluſium, Scaligerum alioſque erroris quoque inſimulare poſſem; quod in deſcriptione hujus plantæ admodum diſcrepent ab Aſiatico & Africano Guanambano; ſed ob multas rationes videntur hi excuſari poſſe: præterquam enim quod inter ſe haud conveniant de arboris magnitudine & figura; nullus quoque eorum plantam vel fruticem ſicut nos, ſed unanimiter Arborem ſatis proceram eſſe aſſerunt. Proinde vel diverſa plane ſpecies illorum Guanambanus, diſcrepans ab hoc noſtro, etiam ratione diverſi ſaporis, & qualitatis ipſius fructus; vel error ille aſcribendus eſt perpetuæ varietati & perplexitati nominum exoticis plantis impoſitorum. nam interdum idem nomen à diverſis autoribus, diverſis rebus impoſitum eſt. Ex quibus amphibologiis obſcuritates infinitæ cauſantur. Cluſius fructum *Boabab* Alpini, non male mihi viſus eſſet Guanambano comparaſſe, ſi etiam non ex arbore penderet, & non foliis eſſet admodum à noſtro diſcrepantibus. Oviedus autem ſub nomine Guanambani, accurate. l. 8. c. 17, arborem in America undique familiarem eſſe teſtatur. Quæ ſi rite examinetur, exacte quadrat cum noſtro Braſilienſi *Araticuponhe*, fol. 142, deſcripta. Quæ arbor revera in multis Americæ locis ſponte luxuriat, & cujus fructus pulpa, ejuſdem eſt ſaporis & conſiſtentiæ, ſicut deſcripſit illam.

Hic autem Guineenſis Guanambanus planta quoque eſt fruticeſcens, foliis magnis Cardui vel Acanthi non diſſimilibus, cum profundis pro vario naturæ luſu inciſuris, eaque caules ſarmentoſos cingunt. Ex his ſuperius emergunt flores flavi, quibus fructus oblongi, craſſi, ſuccedunt, cum multis ſtriis, & eminentibus inciſuris, per longitudinem excurrentibus, deſinuntque in coronam, ex octo foliolis tenuibus conſtantem, quæ corona his Guineenſibus fructibus peculiaris eſſe videtur. Num qualitatibus & uſu cum Bontii Iavenſi conveniat, vel diſcrepet, nihil mihi hactenus certi compertum eſt, & proinde ulteriori deſcriptioni ſuperſedeo.

C A-

CAPVT LX.

De Salvia Indica arborescente.

SAlviam pumilam, humi serpentem, in India nondum mihi videre contigit, Anthos seu Roris-marini plantulam unam atque alteram aliquando conspexi, eaque tanta cura à Solis injuriis conservari debet, quam apud nos à sævientis hyemis frigore, & nivibus. Salvia autem, quam tibi depictam damus, frutex est

SALVIA ARBORESCENS.

surgens ultra duorum hominum altitudinem; & tanta copia crescit, ut sylveta integra conficiat: nam longe lateque luxurians radices agit non secus ac Glycyrrhiza in Europa, ita ut qui eam in hortis plantant, post aliquod tempus cum summa molestia radicitus effodiant, cum subinde repullulascat. Ad Promontorium quoque Bonæ Spei crescentem in magna copia hanc Salviam vidi, cæterum flores fert ex albo cyaneos, ut reliqua Salvia, foliis admodum longis est, quæ præter gratum odorem, etiam umbram commodam præstant. Si autem bene colatur in hortis, plurimum de feritate sua remittit, quod fiet, si radices, & luxuriantes stolones statis temporibus commode resecentur; & tum non minus utilis est in cibis, quam mansueta pumila apud nos, tum vino macerata, &, ex ea quotidie si sumas aliquot liquoris uncias, nullum præstantius medicamentum invenias in familiari hic tremoris seu paralysis specie,

quæ *Beriberii* Incolis dicitur, quod ut in pluribus aliis, ſic in me ipſo cum ſumma utilitate expertus ſum.

Malaicæ quoque Mulieres ad eumdem uſum ea Salvia utuntur, tum ad omnes uteri & nervorum affectus in fomentis ſuis, & lavacris familiaribus, cum Liguſtro Indico ſeu *Lagondi*, & frutice alibi *Daullontas* dicto. Flores quoque, à nobis condiuntur, & ad omnes frigidos inteſtinorum & cerebri affectus ſumme conducunt, tum hydrotici ſunt, & urinas bene movent: ſed de hoc melius in Methodo mea medendi Indica dicetur; Quia hic tantum nudam Plantarum Hiſtoriam proponere eſt animus. Finio itaque cum ſcholæ Salernitanæ verſibus Leoninis.

Cur moriturus homo, cui Salvia creſcit in horto?

CAPVT LXI.

De Scabioſa Iavana.

Scabioſa in Iava copioſiſſime creſcit, ſed macilentior eſt ratione foliorum, quam noſtras, flores minuſculos cæruleos habet, qui foliis ut calice conteguntur. De viribus multa dicere, ſupervacuum judico, quia iſtæ cum patriis conveniunt, unum tamen reticere nequeo, eſſe hanc Scabioſam remedium præſtantiſſimum in

SCABIOSA.

extabeſcentia ſeu Maraſmi quadam ſpecie, in his locis admodum familiari, quo affecti ægri ad extremam maciem perducti, tandem tenuem animam exhalant, ita ut pellis, & oſſa deveniant, & Sceleti potius videantur, quam homines. Quod morbi genus

ex

ex obstructionibus hepatis, ac lienis ortum trahit: sed sæpius ex obstructione mesenterii, ac ejus Scirrho, & Apostemate. In hoc affectu dico, Scabiosa hæc cum Gramine cruciato P. Alpini, alibi à me descripto, & cum radicibus Chinæ simul cocta, excellens est medicamentum. Ac polliceri id certe audeam, quod si mesenterium non adeo corruptum sit, ut ad pristinam temperiem reduci nequeat, certissimam adferre salutem. Malaii porro hac Scabiosa inter olera sua utuntur, &, ut nos, pectorale esse medicamentum autumant, vitiisque pulmonum egregie mederi.

Crescit porro etiam Succisa seu Morsus Diaboli vocatus, tum Morsus Ranæ quoque, in fossis, & paludibus: sed quoniam vires cum patriis conveniunt, non est, quod eas denuo referamus.

CAPVT LXII.

De Lysimachio Indico, & obiter quædam de Indis Pythagoricis.

CRescit hæc Lysimachii species in Iava circa fluminum ripas, colore florum à patrio varians, qui ibi purpurei plerumque sunt, hic vero albi conspiciuntur, & flores referunt non male Periclimeni flores, quos vulgo Lilia sylvestria appellant. Vt florum color, ita & totius plantæ facies à vulgaribus Lysimachiis multum

LYSIMACHII SPECIES.

abludit, sicut non raro in Indiis contingit, præterquam quod alia Lysimachia inter se maxime discrepent, sicut præsertim in Clusii rarioribus plantis apparet. Planta hæc est

 Europæo

Europæo Lysimachio procerior, caule unico, duro, firmo, in coronam aliquot foliorum noviciorum desinente, quem ambiunt ordinata quadam serie ab imo ad summum folia bina, ex adverso posita, longiora & solito angustiora, unico nervo recto, multis venulis obliquis divisa. Circa horum pediculos ad caulem alii cauliculi emergunt longiusculi, in quorum extremitatibus flores nascuntur. Inter Olera à Mauris recipitur, & non secus, quam apud nos Beta, in Spinachiis coquitur. Qualitates ejus ex gustu pingui, & paulum astringenti ad temperatas referre ausim, & ad Malvæ naturam quam proxime accedere: nam & in clysmatis, ad ventrem, & intestina eluenda, in frequenti est usu; hoc & experientia à Malaiis edoctus, verum esse comperi non semel in Nosocomio nostro Batavico, neque ego id mihi pudori duco, à barbaris, ac idiotis doceri, nam revera hæ gentes, præsertim Gusaratæ, & qui ex ora Continentis Chormandel huc veniunt, sagacius distinguunt inter herbas Medicinales, edules, ac venenatas, quam expertus quispiam Botanicus in Patria: ratio hæc est, quod plerique solis herbis victitent; sive id à Pythagora habuerint, sive (quod credibilius est) id per manus à frugalibus majoribus traditum reservent; quidam namque in eo tam sunt pertinaces, ut quamvis se scirent per tormenta ad mortem esse adigendos, nunquam tamen eo vescentur, quod vitam sensitivam acceperit: Immo si vel Christianum, vel Maurum alterius sectæ, videant aviculas, vel simile quid vivum habere, ab iis eas pretio redimient, & libertati restituentes avolare sinent; Hinc mirum ergo non est, cum vegetativis tantum sustinentur, eos præ reliquis mortalibus, gustu, & odoris sensu, in dignoscendis herbis præstare.

FINIS.

GVLIELMI PISONIS MANTISSA AROMATICA;

SIVE

DE AROMATVM

Cardinalibus Quatuor,

ET PLANTIS

Aliquot Indicis in Medicinam receptis,

RELATIO NOVA.

GVLIELMI PISONIS

MANTISSA AROMATICA;

SIVE

DE AROMATVM
Cardinalibus Quatuor,

ET PLANTIS
Aliquot Indicis in Medicinam receptis,

RELATIO NOVA.

Meditari forsan Iliada post Homerum videbor his, quorum in animo sedet illud longo usu tritissimum: Nihil dici, quod non sit dictum prius. Quid enim toto Orbe notius istis, de quibus promitto, Aromatis? Quorum naturalis Historia utcumque putetur ex pleno tradita, neque quid ad ulteriorem notitiam desiderare; spero tamen tales me mei facti redditurum rationes, ut constare liquido queat, nihil hic sine causa esse tentatum, & aliquid dictum, quod ignorarunt hactenus, quotquot eamdem materiam conscribere sunt aggressi. Quo ipso videri debeo, nihil equidem detraxisse de laude tot Clarissimorum Virorum, qui egregiam sane in istis operam posuerunt; quin addidisse potius ad cujusque merita, & perfecisse quæ varias ipsi ob causas relinquere imperfecta debuerunt. Hæc enim, ut olim, ita & nunc agimus, ut, quæ nescivere majores, proferamus in apricum; quæ scivere quidem, sed incerto, certa faciamus; quæque posteritati tradidere, sed fide dubia, indubia reddamus. Quod dum facio, quia fieri non potest, ut non detegam errores quos erraruntantecessores nostri; invidia litem nemo mihi movere tentet, priusquam paucis perlectis pagellis cognoverit, satin' inveniat justam actionem in his, quæ & publici à me boni causa sunt suscepta, & testimoniis asserta fidelibus. Occasionem quippe non unam nactus de Aromatis istis principalioribus, maximique per universam Europam usus, simul & de aliis quibusdam in Medicinam receptis Plantis, conferendi cum exercitatissimis & integræ fidei Medicinæ peritis, aliisque Indicarum rerum scrutatoribus sagacissimis, deprehendebam, in non paucis, non magis Æra Lupinis differre, quam eorum relationes & annotationes ætatum superiorum. Quod idcirco monendum volui, ne quis arbitretur, me in rebus Naturalibus minus obviis temere astipulari iis, qui vulgari sunt peritia, nec judicio adeo acri, ut probatissimorum Virorum scriptis, maxime controversis, refragari mereantur. Veritatis itaque amor stimulum addidit promovendi rem Medicam, simul & detegendi fontem errorum, tam circa externam eorum faciem, quam natale solum & cultum, atque causas adulterationum. Veteres enim, quod mare ipsis esset ἀπεράντωπον, & adiri Solis ultra terminos positæ regiones nisi per longas ambages & mille pericula non possent, non videntur sua aliter quam per varias accepisse traditiones. Quam etiam ob causam factum est, quod unam eamdemque rem & diversis subinde nominibus appellarent, & tractationibus exhiberent: accepta videlicet errandi occasione à mercatoribus, & locis sæpe, per quæ deveherentur. Etenim mercatorum avarioribus, nemo non novit id esse in more positum, ut commendandis mercibus, quantumvis unius generis, semper novum affingant nomen, cum à cæli solique bonitate, tum à varietate odoris, saporis, coloris, corporis, aliorumque id genus.

genus. Quod ut optimis quibusque Aromatis, ita vel imprimis omnium nobilissimæ Cannellæ (quam nomen Cassiæ ferunt olim audivisse) contigit. Hæc enim vel quod trunco fuit arboris vicinior aut remotior; vel intempestive cæsa; itemque rite aut non bene præparata, vel inter transvehendum asservata; vel denique integra aut deteriorum mixtura corrupta, nomine, facie externa, efficacia interna, variare solet. Vnde profectum, quod non solum contenderint inter se Autores vel diversi vel ejusdem generis esse Cimamonum & Cannellam & Cassiam; sed & pro vera Cannella quidam habuerunt corticem quemdam suppositit ium, & per se non satis cognitum; ducti in eam videlicet opinionem sola quadam odoris saporisve similitudine. Quæ causa est, quod plurimi cum Medici tum Pharmacopœi, partim mercatorum technis decepti, partim autoritate Dioscoridis, Galeni, Plinii, aliorum ejus & insequentium seculorum nitentes, & ipsi imposuerunt per imprudentiam suis discipulis, quibus notas, ad delectum hujus alteriusve Aromatis cognitu necessarias, traderent: præsertim illi, qui haud satis circumspecte crediderunt Arabibus; Quorum multi, quod neque rerum ipsarum necessariam, neque Græci sermonis sufficientem, haberent cognitionem, fatali quadam gentis credulitate persuasi, nihil à Dioscoride, aut Galeno (unde fere omnia sua compilarunt) esse prætermissum in describendis Simplicium cum notis tum facultatibus, ne dubitarunt quidem asseverare hoc illud, etiamsi solo dumtaxat auditu haberent cognitum, medicamentum esse id ipsum, cujus laudati modo Autores meminerint, quoties putarent illis quadrare notas & facultates assignatas. Quæ si quis consideret, desinet haut dubie mirari, quare pleraque Exoticorum sint tot disputationibus & controversiis obnoxia. Neque enim aliter hæc sacra potuerint constare, quandoquidem nobis tradita sint à Græcis primum, deinde ab Arabibus. Non possum hic non dolere, periisse nobis quæ ea de re parata habuit D. Claudius Salmasius, seculi Phœnix, qui rei medicamentariæ historiam præstare constituerat certiorem & ab erroribus repurgatam. Quo in labore olim Garcias ab Horto, Proregis Goæ celeberrimus Medicus, certe laudem meruit, detegendo aliquos errores, probandoque multorum Aromatum nomina esse ab Arabibus pariter ac Græcis depravata prorsus ac corrupta. In iis tamen quæ de Cinamomi, Cannellæ, atque Cassiæ natura prodidit, quod unum idemque essent, non possum ipsi consentire; utpote qui Goæ vixerit, loco ab Insulis Aromata ista ferentibus remotissimo, ubi facile potuit falli Vir optimus à Lusitanis imperitioribus, qui non veritatis eruendæ, sed negotiandi & acquirendi gratia in ea loca inciderunt. Quippe, etiamsi concedi facile potest, Cannellam nostram vulgarem apud veteres Cassiam fuisse appellatam, quod ex ejusdem generis ejusdemque formæ arboribus, sponte in silvis nascentibus, proveniant, eodemque modo præparentur; tamen satis superque constat, ea, quæ nunc Cassiæ nomen audit, licet ejusdem cum Cannella sit saporis Aromatici, multis tamen partibus ab illa abludere; primo, quod viscosa sua humiditate in ore præluceat, colore quoque intus sit nigricantior, dein quod Cassiæ dos primaria in meditullio corticis spongioso consistat; (superficie ejus, ut ex rasura patet, fere insipida existente) cum in Cannella nostra secus appareat, quæ tota perfusa est vi illa Aromatica, licet ob minorem materiæ suæ viscositatem, minoris durationis sit, quam Cassia hodierna. His accedit, quod *Çeylon* nullam ferat enarratam Cassiam, sed ea nascatur omnis in parva & ignobili Insula *Floris*, quæ Insulis *Solor* & *Timor* vicinissima & tantum non contigua est, longeque à *Çeylon* Cannellifera remota, quemadmodum cognoscere est è Tabulis hydrographicis. Imo supra has enarratas differentias, adde, quod masticata, majorem, quam visciditate promittit, humiditatem in distillando non præstet, sed oleum, quod exstillat, Cannellæ oleo, si non qualitate, saltem quantitate cedat. Ex quibus omnibus colligi facile potest, Cannellam à Cassia non solum nomine, sed & re differre; imo etiam ex allegatis labefactata putem illorum adversariorum argumenta, qui ex sola languiditate vel vivacitate saporis, differentiam inter Cassiam & Cannellam metiri posse prætendant, sine supra enarratis conditionibus. Nec est etiam quod objiciant, Cassiam hodiernam ideo infrequentiorem esse, quod vilioris notæ Aroma existat, sed quod Cannella Ceylonnica, tam ob majorem usum, imprimis in re cibaria (in qua Cassia longe postponenda imo inutilis censenda, ob muccosam, & viscidam humiditatem) quam ob uberiorem proventum, natalisque sui soli commoditatem, à mercatoribus per Europam ipsasque Indias distrahi consuetudo obtinuerit.

C A-

CAPVT I.

De Cannella quæ *Cuurdo*; & Caſſia vulgari, *çalibacha* dicta.

AROmatum ergo, quæ Cardinalia vocavi, quod & copia & dignitate cæteris antecellant, primo ſe nobis loco deſcribendum offert Cannella appellata ab aliquot retro ſeculis. Nam & recentioribus Græcis, Nicolao Myrepſo aliiſque Κανέλλα dicta ex Latino eſt. Quod vocabulum diminutum ex *Canna* videtur, à quo Iſi-

CANNELLA.

dorus l. XIX. Orig. cap. VIII, *Cinamomum dictum* ſcribit: *quod cortex ejus in modum Cannæ ſit rotundus & gracilis.* Vetus appellatio fuit Cinamomum, & Cinamum. Plinius in XII. cap. XIX. diſerte: *Cinamomum, idemque & Cinamum, in Æthiopia Troglodytis connubio permixta.* Dalechampius, ut mendacium hoc ſatis pellucidum obcruſtet, Ghinenſes ab Autore Æthiopas vocatos ſcribit. Sed antequam propius rem deſcribam, audiamus Scaligerum quoque Exercit. CXLIV. In *Çeylon* naſcitur Cinamomum, « & in Mutir una ex Molucis. Nullum fert fructum. Æſtu cortex finditur, atque « abſiſtit. Quod & Commaro accidit. Bis in anno deglubitur. Dulcis primum: menſe « poſtea perficitur. Icci rco ibi *Caunama* vocatur. *Cau* namque lignum ſignificat: *nama* « dulce. Tam propinquus etiam nunc vocis ſonus eſt vocabulo noſtro, & Syri voce « affini, *Chamam* dicunt, ut queri jam deſinant noſtri ſeculi Medici, Cinamo- « mum nobis incognitum: cum ſit hoc aliud, quam quod deſcribitur à Galeno. Pro- « fecto quale prodit ille, nuſquam comparet. Mirum ſane. Sed mirum magis: in to- « to terrarum ambitu atque complexu, qui nunc univerſus notior, quam illi domus « ſua fuerit: apud tot Reges Æthiopiarum, Arabiarum, Perſiarum, Indiarum omnium, « nulla «

,, nulla in Insula, nullo in Continentis angulo, latere, meditullio reperiri. Nam Otho-
,, mannus ipse, cui lac affluit gallinaceum, suam Theriacam vero Cinamomo perfici
,, curavit. Dioscorides optimo nigrum statuit colorem, vinosum, subcineritium, Mos-
,, silitiæ Cassiæ simillimum. Acutum vult, mordacem, levi superficie, non sine aliqua
,, salsedine, lenta fragilitate, non sine pulvere. Quæ omnia nisi in istis fistulaceis corti-
,, cibus invenias, non invenias in mari salem. Cum igitur à locis, in duas species Can-
,, nellam partiantur, Ceylanitam & Mutiream: priorem puto esse Cassiam; crassior enim
,, est: hoc quod è virgultis eximitur exilioribus Cinamomum. Quæ omnia ad incudem censuræ nostræ revocare non putamus esse nostrum. Terrent enim me vestigia tot eruditorum neotericorum, qui monumenta veterum triverunt circa Cinamomi investigationem & interpretationem, etiam nunc satis fluctuantem. Si tamen calculum meum addere liceat, non video quomodo decantatus ille surculus Cinamomi nomine insignitus (sive is, cum, vel sine cortice, olim fuerit cognitus) ratione odoris sui caryophyllati idem censeri possit cum Cassia vel Cannella nostra. Imo operam ludere videntur Viri alias summi, Cardanus, Scaliger, Garcias, & alii, si consultis naribus & lingua de pertinacia sua nihil remiserint. Quamobrem ego declinans mæandros, ea tantum prosequuturus sum, quæ de natura Cassiæ & Cannellæ hodiernæ mihi constant, eaque posteritati trado, ut lector deinde suo utatur judicio circa ea, quæ alibi legit. Andreas Mathiolus varias hac de re Autorum opiniones recensens, omnibus in utramque partem ventilatis, tandem & ipsis & sibi ipse diffidens, de Cassia & Cinamomo erumpit in hæc verba, candoris certe plena: *Hæc autem dicere volui, non quod hac in re certi aliquid exploratique habeam, cum tantum conjecturis agam; sed ut aliis ulterius explorandi latius pateat iter.* Quæ dubitatio quoniam de plerisque etiam hodie est eorum, quæ ex Indiis ad nos devehuntur, certe optandum esset, uti in tot millibus Batavorum, Anglorum, Lusitanorum, qui se eo conferunt, invenirentur plures, qui privatis lucri (cui nunc uni, velut vultures, cadaveri inhiant) studiis adjungerent publicum commodum; & cum amore sui, amorem sociarent proximi. Quod si fieret, spes esset, brevi nos ex tot titubantibus Plinii aliorumque Autorum (quibus familiare fuit vocum æquivocatione falli) relationibus eluctaturos, & habituros certiorem pleniorem que notitiam remediorum. Quod uti magno fieret Medicinæ augmento, sic & reipublicæ emolumento: unde & ipsi immortale sibi pararent nomen. At quoniam ejusmodi raro vota audiuntur, imo ne integro quidem seculo contingat, doctum & sagacem herbarum & animalium scrutatorem utramque peragrare Indiam, visus sum recte facturus, si ipse manum admoverem stivæ, aliisque irem præsenti conatu instimulatum ad perficiendum opus, quod inchoo subnixus fide & subsidio erectioris animi aliquot & viridis ingenii Virorum, qui præfecturam in iis Indiæ Orientalis regionibus gesserunt, ubi, quæ de hoc cæterisque Aromatibus sum dicturus, cognoscere oculis auribusque potuerunt.

Cannella igitur, ut & Cassia, sunt cortices ejusdem faciei & generis arboris incultæ, Insulis *Ceylon* & *Floris* indigenæ. Quamvis enim *Malabar* & aliæ fortassis utriusque Indiæ Regiones speciem quamdam corticis Cannellæ assimilem, & ignobiliorem proferant; vera tamen aliam non agnoscit patriam, præter, quam dixi, utramque Insulam: quidquid etiam alii nobis persuadere conentur, inducti ad hoc saporis quadam affinitate cum Cannella genuina. Memini in ea Americæ parte, ubi partem ætatis contrivi, nonnullos ibi censuisse & obtrusisse unum atque alterum genus corticis, qui gustatu olfactuque æmulari quidem videretur Cannellam: sed diligentius examinatus atque vel igne vel contusione exploratus quamplurimum veræ cederet bonitate & dignitate. Fateri interim me, quod res est, oportet: Peruana illa, de qua Francisc. Gomara, Augustus Carate, Petrus çieca, Nic. Monardus aliique Peruani scriptores referunt, admodum & quam proxime accedit ad Ceylonnicæ virtutes; nisi quod primaria illi dos in fructu solo, non in vero arboris cortice consistat; Sicut ex sequenti eorum relatu patet. Provinciæ enim *de los Quixos* proxima regio est ad Peruviæ Orientem, quam *Canelam* Hispani vocant ab arborum copia, (atque adeo integris illarum silvis, quæ in multarum leucarum spatia patescunt) quas ob similitudinem quandam cum notissimo Aromate vocant *Canelas*. Sed quamvis multæ hujus generis silvestres existant, diligenter tamen & magna cura eas in suis prædiis colunt, ut evadant meliores; quas postea in vicinas regiones deferunt, alias merces, ad vitam humanam necessarias, hoc Aromate redempturi. Omnes perpetua coma sunt præditæ, foliis Laurinis, fructu racematim

cohæ-

cohærente,sed qui calyce suberino, duplo tamen ampliore & magis cavo,contineatur; intus lævi, extus aspero, utrimque ex purpura nigricante. Harum arborum fructui, foliis, cortici & radici (licet Cannellæ saporem & odorem referentibus) longe calyces præferuntur, quorum dumtaxat pulvis in usu est. Si Cannellæ modo cum cibis decoquatur, tantum abest,ut suavitatem eduliis conciliet, quin potius ejus facultas, & saporis gratia decoctione evanescit: horum pulvere in multis morbis utuntur; sed præsertim adversus coli, intestinorum & stomachi dolores in potionibus propinant.

Ceylon, quam usualis nostræ Cannellæ genitricem & altricem dixi, Insula est, quam *Tapobranam* I. Barrius multis argumentis probat: utut hoc neget Scaliger vir summus, Exerc. CXLII. 5. Non desunt, inquit, qui obturbent: ac Ceylon Tapobranam, non Sumatram, putent. Polum hæc Insula supra se habet elevatum à sexto ad nonum gradum. Figura pene ovali est, leucis in circuitu plusquam ducentis. Ambiuntque ejus mediam vastamque planitiem, jucundo admodum spectaculo, montes silvosi, & theatralem in modum circumducti. Fluminibus aliisque perennium aquarum laudatissimis, quibus plurimis omnino locis irrigua, magnam suæ fertilitatis partem debere certum est. Regio non solum populosa,sed & quadrupedum aviumque genus omne feracissima. Præstat & cornu copiæ fructuum delicatissimorum & sola soli benignitate nascentium. Aromata fert plurima, neque ulli aliorum locorum secunda. Primatum tamen obtinent ibi Cannelliferæ arbores,tam densæ, ut integras nec unas constituant silvas, adeoque luxuriantes, ut, nisi flammis eam incolæ luxuriem coërcerent, universus terrarum orbis corticibus non sufficeret consumendis. Quam vero luxuriose fert Cannellam, tam operose Caryophylla aut Nuces Aromaticas. Quemadmodum neque Cannelliferæ alienum in solum amant transferri. fuere enim, qui horum pericula fecerunt, translatis quibusdam ex dictis arboribus ad regiones cum vicinas tum dissitas, æque felices, iisdemque & ventis & à Sole caloribus expositas: inibique summo studio cultis. Verum compererunt se operam, quod aiunt, & oleum perdidisse. Quamvis enim tralatitii frutices excrescerent in justas arbores, eæque suos fructus in tempore darent: attamen,ubi ad examen ventum fuit,deprehenderunt eorum & longe minorem in virtutibus efficaciam, & hanc ipsam promtæ corruptioni obnoxiam: Contra quam hortulanis sæpe evenit transplantantibus silvestres plantas in pinguiore ac lætiore solo,atque ista eas ratione reddentibus longe meliores efficacioresque. Ex quo liquere potest varius ille & admirabilis rerum omnium parentis Naturæ lusus, quo tam facilem aliis transformationem, quam felicem transmigrationem concedit; aliis contra utramlibet adeo difficilem, sæpe impossibilem; ut citius è pumice oleum exprimas, quam in translatis invenias vires eas, quas dare Solum natale solet. Mirum, videre id in plantis: sed magis mirum, videre id in hominibus; sicuti nos vidimus, qui palatiorum majestates urbium illecebras aspernati,nullis potuere vel blanditiis vel culturæ humanioris officiis retineri, quo minus ex clementissima servitute se reciperent in solitudines & deserta unde erant oriundi, præferentes in mapaliis suis, interque agrestes & omnis humanitatis exortes vivere homines (si modo sic merentur appellari) quam inter divina præditos ratione, eosque moribus insuper & virtutum omni genere excultos. Quos natalis soli & libertatis, imo vilissimæ servitutis,dulcedo retrahat in patriam, an indoles inculta culturæque inepta,non facile dixeris, nisi ejuscemodi humana specie mortales à feris & plantis silvestribus pene concedas non differre, nisi corporis constitutione. Quemadmodum vero, quod retuli, verum est de arboribus aromaticis istis; ita & idipsum non semel cum magno meo tædio fui expertus in plurimis plantis Americanis, quas transferendas curabam è nemoribus, aliisve locis, in hortos,quos eo in Brasiliæ tractu, animi causa, colebam.

Cannellæ arbor, quemadmodum & Cassiæ, ad magnitudinem assurgit Mali medicæ: estque ramis multis, longis, crassis, enodibus, nuspiam curvis, sed ubique rectis, & mirabili inter se ordine dispositis: quemadmodum apposita in figura utcumque videre est: Ex istis deinde ramis ramulos exigit alios foliosos: folia magna satis, nec admodum dissimilia sunt foliis Lauro-Cerasi,figuram si spectes. Eorum singula tum alternatim exeunt tenuibus brevibusque pediculis ex surculis suis,tum è latiore basi desinunt in acumen, tribus quatuorve interim stipata nervis per longitudinem, sicut in plantagine, excurrentibus. Ex eisdem ramulis etiam Flosculi quidam efflorescunt hinc inde parvi, nivei, odori. His succedunt fructus parvi, Olivæ magnitudine & figura; quique

primum

primum vireant, & maturescentes præ nigredine splendeant. Hos Simii decerpunt; rapiuntque aves, priusquam cadere prorsus maturis accidat. Ex his seu Solis vi seu igne exstillat liquor viridis, acris, amarus, oleaginosus; quique, perinde ut qui è floribus arte elicitur, Cannellam quidem odore saporeque referat, sed plurimum virtute cedat; unde & usus haud multi est. Ligni materia saporis & odoris expers existit. Adeo ut omnis hujus arboris vis cæteris quidem omnibus partibus denegata videatur, & unum in corticem collata, quo plus ex eo fœnoris natura reportaret. Duplicem, ut plerisque arboribus, illi tribuerunt Corticem autores veteres & novitii. Superiorem Garcias crassum esse, eumque tanquam inutilem rejici, nescio quo fundamento, pronuntiavit; cum tamen ramorum partes Ceylanicæ Cannellæ ad nos delatæ arguant, primum illum corticem, esse pelliculam saporosam, adeoque tenuem, ut non nisi viridis tolli possit: nam postea siccescens interiori cortici quasi contiguus fit, ut nec visu nec gustu dignosci, nec manu separari possit: Si aliter eveniat, Cannella vel corrupta, vel Pseudocassia erit censenda. Neque tamen mirum debet videri, odoris illam suavitatem, qua viridis Cortex fere destituitur, post tres menses à delibratione acquirere; quia multa sunt viridia, quæ parum vel nihil olent; siccata odorem spirent optimum: ut ante bis mille annos observavit Theophrastus, quod nimio abundent humore, cum odor in medietate, non in extremo, teste Philosopho, consistat; ac proinde Aroma recte definiatur, vegetabile, quod odore & gustu suave est. Recens itaque Cortex à pellicula illa cineritia inæquali libratus, lubricus est, imo is qui Cassiæ venit nomine, si masticetur, glutinosus deprehenditur: delibratus purgatusque & in laminas dissectus exponitur ad Solem: quo illas siccante, in cannas sponte convolvitur, ex cinereo in rufum colorem mutans, absumta videlicet, ardore tandem Solis, omni, quam habebat, nativa humiditate. Cortice ablato per biennium (non ternis quibusque mensibus, ut voluit Fr. Hernandez in opere suo de Aromatibus,) arbor sæpe triennium persistit nuda; sed tum denuo induitur Cortice novo & delibraturæ rursus apto. Radicem incolæ ferunt exsudare succum Camphoræ non absimilem.

Cannellæ generationem persecutus, addam de qualitatibus aliquid ut & facultatibus. Qualitates si scrutere, deprehendis insigni gradu calefacientem & siccantem. Acrimoniam habet, qualem in nullo reperias Aromate æque gustu jucundam. Odor admirabilis, præsertim ejus, quæ de novis surculis fuit ademta. Quæ & tenuium magis partium est, & incidendo aptior, minusque siccans aut astringens. Sapor ei aromaticus & egregie. Sapor iste, ut omnino debet haberi diversus & alius ab amaro, dulci, salso, unctuoso; ita proprius censeri rebus odorem spirantibus gratum, quæque subito nostrum spiritum reficiant atque confortent: Sunt interim aromatici saporis diversæ species. Est enim Caryophyllo acutior & pinguior, Piperi ardentior, Cannellæ astringentior, ut & Nuci Aromaticæ. Quemadmodum vero Cannellæ major est, qua odorem, qua saporem, suavitas præ his Aromatis, de quibus sum postea dicturus: ita & utrumque amittit citius, quam aliud ullum. Habet enim utramque prærogativam in substantia prætenui & exhalabiliore; unde nec ætatem fert, præsertim aëri exposita squalido. Communis ei cum aliis Aromatum facultas est vegetandi spiritum, Naturæ omni in actione ministrum. Ast uti Caryophyllum cerebro magis, Nux Aromatica & Piper ventriculo potius, convenire deprehenditur: ita Cannella cordi, vitæ fonti. Vnde nobis in animum linquentibus, aliisque nobilissimi viscerum affectibus, esse usui consuevit: Indi præterea pro antidoto habent, & venenis offerunt expellendis. Super hæc, videtur observatu non indignum, in gratiam scilicet τῶν χημίας φίλων, è Cannella & Caryophyllis elicitum distillatione oleum, quod vocant, non ut Nucum cæterorumque Aromatum, supernatare suo phlegmati aut spiritui, sed balsami instar petere fundum. Porro quantum Cannella vel per se exhibita, vel in compositionem recepta, seu cruda, seu arte Chymica præparata, calefaciendo, attenuando, digerendo, excitando, vegetandoque vitalem spiritum, præstet, cum ægris auxilium, tum sanis oblectamentum, si velim enarrare, longum erit, & modum excedet instituti. Indi etiam ex viridi cortice & floribus recentibus extrahere ad varios usus solent liquores, non aliter ac nostrates aquas egregie odoratas eliciunt siccata è Cannella. Quin & è fructu oleum exprimitur (testantibus, juxta cum Garcia ab Horto, etiam nostratium non paucis, qui viderunt) quod sponte sua duratum plebs cogunt in panes, & adhibent ad affectus cum externos tum internos. Est autem ut pretii vilioris, ita & virium imbecilliorum.

CAPVT II.

De Caßia Caryophyllata.

POsteaquam, quæ de Cannella & Caffia vulgari mihi dicenda putabam, dilucide & fuse satis sum persecutus, visum fuit tertiam quasi speciem prioribus adjungere, propter novitatem simul & virtutem eximiam. Quemadmodum enim novitas ipsa invitat, ita & rei dignitas prorsus me incitat ad patefaciendum posteritati, quod hactenus fuit ignoratum. Præsertim cum hoc Aroma, non, ut cætera, ferat aut dives Asia, aut felix Arabia, sed priscis incognitus orbis vastaque Americæ deserta & solitudines silvosæ: unde & Americanam vocamus. Cassia autem ista Americana adeo veræ Asiaticæ qua faciem externam similis est, ut ovo non magis ovum. Quod si gustum deinde adhibeas judicem, fatebitur & ipse Cassiam aliquam languidam esse, quamdiu primoribus dumtaxat labris explorat: at mox ubi masticata fuerit & contrita dentibus, non jam Cassiam sed Caryophyllum dicet, cujus vices explet advenis Lusitanis pariter atque Indigenis. Quorum commendatione factum, quod cœperit Cassia ista & in ipsam Lusitaniam & ad Amstelodamenses quosdam Iudæos migrare. Nec dubium est, quin se magis magisque commendaturus sit apud posteros Aromatis tam nobilis usus. Si fiat, non poterunt posthac gloriari çeylonitæ & Moluccenses sibi solis id esse de cælo muneris concessum, ut illi quidem Cannelliferas, alteri vero Caryophylliferas possideant arbores, suique muneris esse quod universus orbis utrarumque fructu gaudeat. Fietque eorum gloria hoc ipso minor, quod Cannellæ, inquam, facies & Caryophyllorum vis Medicinalis in uno exhibeatur cortice, adeoque excellens, ut Orientalibus non cogatur cedere. Neque vero est quod quis suspicetur, Aroma hoc, aliudve simile, esse ex veteri orbe in novum translatum; Cum minime id studium teneat homines ab omni pene etiam ingeniorum cultura alienos, & domi natis propriisque divitiis contentos; Imprimis cum constet quamplurima Americæ esse familiaria, alibi in totum ignota. Quod enim Seneca Natural. quæst. lib. VII. cap. XXV. ait, id hodieque verum non una in re experimur. *Veniet tempus*, inquit, *in quo ista, quæ nunc latent, in lucem dies extrahet & longioris ævi diligentia.* Verum à digressu regrediamur ad novi hujus Aromatis ulteriorem expositionem.

Arbor, quæ istam fert Cassiam Caryophyllatam, crescit in districtu Guaianæ & *Maranhan* in eadem Brasiliæ continenti. Quæ regiones sitæ sunt inter primum quintumque gradum ab Æquatore versus Septentrionem. Vbi quemadmodum silvestris, ita & neglecta, neque ulli asserta domino, sed promiscui usus, communisque juris.

Arbor cujus Icon ob itineris injurias periit, est mediocriter procera, ramosaque. Flores parvi ut Violæ, cæruleo colore, sed umbilicum albicante, & croceis aureisque lineis variegati. Cortex tenuis, quique & ipse decorticatus à trunco pariter ac ramis, atque velut in corrigias conscissus siccatusque, Orientalis Cannellæ in modum convolvitur, qui mox primis labiis gustatus saporem videtur reddere immixtum Cannellæ, sed cum Caryophylli prædominio, qui etiam (pereunte primo, utpote languido) vires acquirit cum tempore, tantaque vivacitate, fragrantia & acrimonia se exerit, ut lingua quasi levioris caustici sentiat effectum, imprimis qui ex surculis tenuioribus & vegetioribus provenerit. Vnde est, quod levi maceratione aquæ fontanæ, colorem rubicundum, & odorem caryophyllatum supeditet, ad medicinam, & cosmetica utilem; vina quoque medicata instar hypocratici gratissima exinde parantur. Aromatis hujus tam nobilis mediocrem penes se quantitatem habet David *Nasi* doctiss. & humanissimus Iudæus Amstelodamensis. Vt vero de fuco suspectum Aroma vindicaret naturæ & potentiæ & benignitati, periculum ejus fecit Carolus Chivry, assessor Collegii apud nos Medici, Pharmacopœus, & rei tam Botanicæ eximius cultor quam Chymicæ scrutator diligens. Qui ex eo oleum præstantissimum more Chymico, sicut ex ipsis Caryophyllis fieri solet, paravit; tum quoque cum spiritu vini extractum reperit prorsus igneum, nec ingratum tamen, sed merum resipiens redolensque Caryophyllum, & spiritibus impraegnatum usque adeo subtilibus, ut in vitro etiam diligenter obturato sese non siverint retineri, quemadmodum & ipse nuper sum expertus. Vt dubitandum non sit, speciem esse non solum egregie Aromaticam, sed & insignium facultatum. Quarum usus succedaneus

cedaneus Caryophylli cœpit esse, & forte jam dudum fuisset, si non regio diplomate cohibitus fuisset in Moluccensium favorem. Medicina etiam docuit pulverem ejus crassiusculum (nam subtilius odit pulverari ob spiritum, quem habere dixi admodum volatilem) drachmæ pondere assumptum ex conveniente liquore spiritum efficaciter revocare labantem, & parturientibus partum accelerare tam tuto quam feliciter. Hoc paucum est, quod de usu ejus atque virtute possum in præsens communicare. Non dubito tamen, quin se brevibus sit insertum in hominum experientiam & cognitionem uberiorem.

Cæterum iis è locis Americæ, quæ proposui, reduces, narrant reperiri ibi integras silvas arbutorum, quorum cortex, etsi tenuior sit, eadem tamen omnia, qua naturam & odorem saporemque, præ se ferat; imo qui eum, quem descripsimus, corticem saporis acrimonia magis ignea antecedat.

Quæ aliaque infinita naturæ beneficia, dies & hominum sagacia brevi proferent in publicam notitiam. Quo non parva sane affulget Philiatris spes, cum jam novæ expeditiones & Coloniæ in procinctu sint, quas nostri moliuntur versus eandem (cujus vicinæ terræ in *Maranhan* nuper possessores fuere Batavi) Brasiliæ continentem, quæ recepto nomine Guaiana, vel, ut nautæ malunt, Ora barbara dicitur. Eaque sane Regio divisa quidem est à Brasilia per Bullam Pontificis Romani; & illa quæ postea inter Reges Castellæ & Portugalliæ convenerant. Cæterum illi contermina, eademque cæli clementia, nec minus felici soli genio gaudens, sicut continens mediterranea edocuit, postquam novissime confirmari cœpit id, quod antehac I. de Laet, aliique, quos ille secutus, circa fertilitatem medicaminum & frugum in scriptis suis adumbrarunt; ut ex sequenti digressione facile patebit.

Tempestates anni in hoc climate plurimum variant; nam in orientali Guaianæ parte, quæ vergit versus Flumen Amazonum, æstas inchoatur à mense Augusto, hyems à Februario: in occidentali autem parte & versus *Orenoquen* sumit æstas exordium ab Octobri, hyems ab Aprili: Quæ tempestates, quod & alibi monuimus, tantum pluviis (unde barbari pluvias & hyemem uno nomine denotant) & siccitatibus, itemque gravissimis ventorum flatibus & malaciis distinguuntur: nam quum hæ regiones tam exiguo intervallo absint ab Æquatore, exiguam admodum caloris & frigoris patiuntur vicissitudinem. Neque tamen omnibus annis, æqualiter aut æque diu pluit; sed discrepant interdum uno atque altero mense, & pluviarum copia aut mediocritate.

Solum quoque plurimum differt: nam primo ad oram maris fere est humile, & nisi auræ pene perpetim interdiu ab oriente valide perflantes, æstum egregie temperarent, à mortalibus habitari neutiquam possent, nunc vero vel maxime à barbaris habitatur, ob fluminum, quæ passim hic effluunt, opportunitatem, & telluris fœcunditatem, atque adeo cæli (paucis quibusdam locis exceptis quæ incolarum valetudine male audiunt) bonitatem atque salubritatem. Intra continentem plurimi visuntur montes, quorum quidam fœcundo solo culturam facile admittunt; alii penitus sunt asperi, sed variis metallorum venis scatere creduntur: in hisce montibus nonnihil algetur, nihilo tamen secius aër saluberrimus judicatur, quo fit, ut plures barbari ibidem habitent. Inter hæc extrema, veluti medium est, solum modice editum, præcedentibus longe feracius, atque amœnius, nemoribus atque lucis, campis atque pratis grata varietate distinctum, adhæc pluribus amnibus & torrentibus riguum; cæloque imprimis salubri. Cæterum duas pestes hic patiuntur indigenæ; culices, ipsis *Mapiery*, & Niguas, ipsis *Sico*: adversus priores tamen in promptu remedium est, noctu luculentum focum in ædibus alere.

Abundat hæc Regio æque ac Brasilia, radice Mandioca Mayzio Melle silvestri, ac ligno illo rubro tincturis dicato. Sed præter illa, certis radicibus oblongis, Rapis similibus vesci amant, quas *Napi* vocant. Dein arboribus frugiferis, Pinis, Platanis, Mespylis, quarum fructus nostrates superant: Prunis etiam diversorum generum, sed fructus minus commendantur, quia crebrius comesti lienteriam in illis regionibus periculosissimam provocant. Nucibus quoque variorum generum, & insuetatæ formæ, non destituitur. Multæ insuper plantæ, resinæ, & ligna, tam mercaturæ quam Medicinæ dicata, luxuriant, quorum præcipua enumerasse sufficiet.

Inter præstantissimas plantas, quæ sponte hic nascuntur, merito primum locum sibi flagitant Cannæ Sacchari, è quarum cultura ingens quæstus posset fieri, si hic machinæ

ad

ad cannas molendas comparatæ excitarentur, quemadmodum à Portugallis in Brasilia videmus factum, ad quas quidem initio magnis expensis opus est, quæ deinceps maximo quæstu refunduntur.

Proximum locum merentur arbusculæ quæ gossypium ferunt, quæ & frequentissimæ sunt, & facile admodum coluntur & propagantur, & intra annum ex quo satæ sunt, uberes fructus reddunt. Barbari autem noverunt illud in fila ducere & ex illis lectulos suos pensiles contexere, magni in hisce partibus usus.

Nascitur hic quoque infinita pene copia cannabis sive lini quædam species, admodum elegans & tenuis, ita ut byssum æmuletur; è cujus filis varii panni texi possunt, uti experientia est comprobatum.

Præterea varii nascuntur fructus, qui tincturas edunt supra modum elegantes, quarum usum & barbari noverunt; qualis est *Annoto*, quam alii vocant *Orellanam*, Brasiliani *Vrucu*, ut suo loco probavi, qua lanæ & præsertim byssus, colore inficiuntur aurantio. Habent & alium acinum, qui cyaneum colorem edit. Necnon gummi quoddam, quod à certa arbore funditur, quod pannos eleganti & pertinaci colore flavo tingit. Atque frondes cujusdam arboris, quæ bene præparatæ, colorem obscure rubentem fundunt. Neque etiam desideratur lignum quod elegantem colorem purpureum edit; ut & alterum quod croceum: tertium denique cujus liquor excoctus, fervens quidem purpureo tingit colore, frigidus autem coccineo. Nec dubium est diligenti inquisitione & alia ejuscemodi ligna hic posse reperiri, quæ magno usui sint futura.

Gummi & resinæ bene olentes & magni in medicina usus reperiuntur plures, inter quas celebrantur ab *Harcourtio*, *Colliman* sive *Carriman*, & *Baratta*.

Colliman, ut inquit ille, resina est nigricans & resplendens, instar picis duræ, quæ prunis imposita gratissimum fundit odorem; *Waltherus Caryus Buckingamius*, vir exacti de simplicibus quæ in medicina usurpantur judicii, testatur fumum hujus ter quaterve quotidie naribus haustum egregie mederi gravedini capitis, & cerebro humido frigidoque plurimum prodesse, & rheumata sistere: adhæc efficacissimum esse remedium adversus paralysin, cujus capitis gravedo & somnolentia prognosticon solet judicari. Medetur quoque doloribus, quos fœminæ quæ crebro pepererunt, patiuntur juxta lumbos, & in inferiore dorsi parte, si liquefactum illinatur pelliculæ, & calidum applicetur parti affectæ, instar cerati. Creditur & nervos corroborare; & levamen adferre illis qui arthritidis doloribus torquentur; denique & recentia vulnera egregie consolidare.

Baratta itidem prunis imposita egregium fundit odorem; estque balsamum præstantissimum, & adversus recentia vulnera imprimis efficax, uti experientia à multis est comprobatum. Reperiuntur & plures hic resinæ, quæ gratum odorem fundunt; & præsertim una quæ odorem spargit instar *Majoranæ* nobilis.

Nascitur passim præsertim juxta littora, arbuscula sive frutex, cujus jam ante aliquoties meminimus, ferens fructum (ut inquit *Harcourtius*) instar viridis pomi, & quidem minuti, pollens somnifera qualitate, ita vehementi, ut vel particula quævis exigua imprudenter usurpata lethalem somnum inducat; & vel una gutta illius liquoris hausta tam valide dejiciat alvum, ut observatum sit sexaginta sedes non sine extremo discrimine operatam: Putatur tamen, si maligna illius qualitas à medicis corrigatur, caute in medicina posse usurpari.

Acinus qui barbaris dicitur *Kellete* utiliter adhibetur contra dysenteriam. Succus autem herbæ quam vocant *Vppee*, adversus vulnera à venenatis sagittis inflicta. Denique succus foliorum quæ *Icari* nominantur, adversus dolores capitis. Pluraque simplicia, quæ peropportune ad Medicinæ & Chirurgiæ usum possent traduci.

Nascitur præterea hic arbor, quam barbari maximi faciunt, & plerumque juxta domicilia sua colunt, ob insignem in piscatione usum: solent enim in recessibus & elicibus, postquam æstus maris implevit, & copiam piscium adduxit, è cymbis suis, ramulos hujus arboris, prius nonnihil fractos, manibus terere inter undas, ita ut succus corticis se diffundat; pisces autem illo succo ita soporantur, ut statim superna tent, & manibus capiantur.

Huic accedit arbor quæ materiem fert quantivis pretii, barbari vocant *Pira Timinere*, nostrates vulgo **Letter-hout**; est enim valde solidum, durum & grave, colore rosso elegantibus notis subnigris grata varietate distinctum, & insignis ad fabrilia opera

usus: Arbor est procera & recta, glabro cortice, frondes tantummodo ferens in fastigio trunci, quæ ad pyri folia quam proxime accedunt.

Gemmarum quoque copiam plurimis locis reperiri volunt, ut Iaspidis, Porphyrii, & illius quam summopere commendant adversus Nephritidem. Nec metallorum etiam præstantiorum effœta creditur tellus, licet hactenus nullæ auri aut argenti venæ hic apertæ fuerint; quamvis studiose à multis quæsitæ.

Plurimæ reperiuntur feræ, venationi peropportunæ: nimirum Cervi; Apri duorum generum, qui tamen fere mole distinguuntur; majores vocant *Pingo* vel *Panigo*, Europæis haud quaquam inferiores: minores *Pockiero*, qui umbilicum in dorso obtinent. Infinitus numerus Leporum & Cuniculorum, qui à nostratibus diversi esse dicuntur. Et Vaccæ silvestres quas vocant *Maypouri* vel *Maipuries*, carne instar bovillæ, & quæ ad eundem modum muria condiri se patitur. Aliud animal quod vocant *Baremo*, carne instar ovillæ: variæ Damarum species & ab Europæis nonnihil diversæ; etiam Aprorum quædam species, quæ lardo caret, & ipsis dicitur *Abthera*: & animantia illa quæ à pigritia nomen meruerunt, quia tardissime progrediuntur aut ad fastigia arborum subrepunt, ipsis *Waricarii*: infiniti Simii & Cercopitheci: & plures majorum atque minorum quadrupedum species, quæ passim in hac America Meridionali reperiuntur; etiam feroces & hominibus infestæ animantes, Tigres, Leones, Pardi, Lynces.

Avium quoque magna copia atque varietas, nam præter Anseres atque Anates quas hi barbari vocant *Raponne*; Ardeasque quas vocant *Ovakare*; Grues, Ciconias, Phasianas aves, Perdices, Columbas, Merulas, Ficedulas sive Scolopaces, Psittacos variorum generum & Cornices elegantibus plumis; aliasque. reperiuntur hic quoque fere omnes illæ volucres, quas in Brasilia utraque descripsimus: aviculam autem illam monstroso & grandi rostro vocant *Covakan*: Psittacos *Courga*. Nec desunt plures aves quæ raptu vivunt, præsertim Falcones variorum generum.

Piscium quoque maxima est varietas, tam marinorum quam fluviatilium; & quidem præter eos qui nostro quoque mari familiares sunt; piscem habent Salmoni nostrati non absimilem, præterquam quod carnes illius sunt crocei coloris, uti nostratium rubri. Itemque quem superiori libro descripsimus sub nomine *Araovaova*, quem hi barbari vocant *Chipari*. Adhæc speciem *Raiæ* sive Pastinacæ, cujus cauda osse semipedem longo armata est, acutis denticulis utrimque aspera, quorum punctura imprimis noxia est; barbari hi vocant *Pakamen*; alibi sub nomine *Yaveboayre*. Quibus nostrates addunt *Cavímo* piscem Asello majori mole pene parem, sine squamis, verum armatum sex acutissimis spinis, valde venenatis; in cerebro illius lapidem reperiri tradunt, admirabile remedium contra arenas & lapillos renum. Et *Accaren* Crocodilis haud absimilem, sed magis gracilem, longioremque & rostro breviori atque obtusiore, victitat piscibus, egreditur tamen nonnunquam in terram: cibis idoneus, sed captu perdifficilis, licet grato odore, quem fundit, se prodat: minor ejusdem species appellatur à barbaris *Owanna*. *Aymaren* item instar grandis alosæ, qui in fluviis tantum capitur. Quos autem alibi vocant *Manatos*, hi barbari vocant *Cojumero*.

Harcourtius addit hisce *Cassoorwan* rarum pisciculum, paulo majorem *Apua*, Cobite, vel Spiringo, sed multo meliorem: hic in singulis oculis duas habet acies, ita ut inter natandum alteram infra aquam, alteram supra teneat: dorsum habet planum cum spina, & costis rotundis, pene ad humanum modum. Denique fluviatiles pisces tam multi, & tam præstantes apparent (licet à nostratibus multum diversi) ut vix ulla regio in terris magis illis abundare possit. Testaceorum piscium quoque infinitus est numerus, maxime Ostreorum, & Cancrorum & Astacorum.

Sed longius provectus in Occidentem quam constitueram, nunc vela contraho, & me denuo ad Orientalis Indiæ insulas aromatiferas recipio.

CAPVT III.

De *Pala*, & *Bongo-Pala*, hoc eſt, Nuce Aromatica cum Maci ſuo.

MOluccenſes Inſulæ, ut multæ ſunt, atque ſub Æquatore aut juxta ſitæ; ita & ab amœnitate locorum omnes, omnes à fertilitate præſertim Aromatum, atque à portuum ſtationeque navium opportunitate, mercibuſque evehendis & advehendis mira commoditate magnis celebrantur laudibus ab his, qui ſunt experti quæ dixi omnia. Quibus è cælo donis etſi inter ſe certare videantur, principem tamen locum inter ipſas obtinet, quæ Banda vocatur. Hæc ſeſe à Septentrione ad Auſtrum incurvans, equinam velut ſoleam conſtituere videtur: longa tres leucas, unam lata. Hujus in ſinu emporium eſt nobile, & frequens mercantibus. Incolarum viri quidem

BONGO-PALA.

diſtrahendis mercibus indigenis, fœminæ colendis & cogendis, operam navant. Fœminæ, inquam, agriculturam: viri mercaturam exercent. Quemadmodum autem ſupra notabamus, uni Inſulæ Ceylon conceſſum eſſe ſponte Cannellam ferre: ita uni Bandæ (quantum hactenus conſtat) *Pala* & *Bongo-Pala* quæ dicuntur ſuis. *Pala* eſt quam doctiores Nucem Myriſticam, ego Aromaticam malui appellare: natura ſua, non ſicut illi, ab uſu. Neque enim, ut Balanus Myrepſica, adhiberi concinnandis unguentis & unctoribus inſervire ſolet. Interim, ut Nux Moſchata vocetur cum vulgo, non refragor. *Bongo-Pala* eſt, quam vocant Arabes Macin. Cum quo confundi non debere Macer aut Machir, probat Scaliger Exercit. CXLV. quem vide.

Quisquis autem, quæ Nuces istas profert, arboris iconem, quam apponimus delineatam ad ipsius Naturæ exemplar, considerat, haut dissimilem dicet aut Persicis Malis aut Pyris. Persico folio esse, recte Cardanum scripsisse laudat, quem modo laudabam, vir doctissimus. Nascitur arbor sponte & frequens admodum & sine cultura. Est & annosa & perpetuo virens & florens, perpetuoque Nuces gerens, alias aliis maturiores. Cortice cinereo est, ligno medulloso, medulla ex fusco rufescente. Folia parvis pediculis è ramis, quibus arbor luxuriat alternatim & fere catervatim, raro singula dependent, læte viridia & tenuia, glabra, & nervo unico recto cum plusculis venulis obliquis prædita. Ea non recentia tantum contrita manu fragrant, sed & cum exaruerint, acrimoniam servant, & vim Aromaticam insignem, ut esse etiam usui Indigenis queat. Flores floribus Pyri Cerasive sunt, & magnitudine pares, & colore similes, quique facile cadant, & parum fragrent. Fructus succedens, circa pediculum nonnihil turbinatus, cætera orbiculatior, non ipsis ramorum fastigiis nascitur, ut Nuces Iuglandes, neque in foliorum alis, quemadmodum Mathiolus depingit; sed in ipsis hinc inde ramulorum articulis. Qua defloruit, summum Nucis operimentum virens & rugosum villosumque primo satisque densum est: deinde maturescens interstinguitur multis luteis, purpureis, aureisque maculis, sicut apud nos Bericocca, sive Armenica Persicave Mala. *Primum nucamentum*, inquit Scaliger, *carnea pulpa, crassa: sed veluti hirsutum per initia. Sub eo non statim testa, qua nucleus continetur, sed cutis coriacea, quam vocant Arabes Macin.* Villus iste mox fissus & hians Nucem ostentat suo Maci, quasi reticulo, amictam. Deinde amplius & ex toto finditur, maturo fructu, haut secus ac Iuglandium apud nos nucamentum, nuce matura. Quo facto reticularis ista tunica sive Macis pulchre initio rubens, mox aureo colore apparet, intra includens putamen, quo nucleum contineat; velut ostendit Icon Nucis per medium divisæ, appositæque ad arboris pedem. Itaque nucleus iste, qui Moschatæ Nucis appellatione passim & Synecdochice venit, tribus est amictus velamentis: extimo viridi densoque: medio tenuiori quidem, sed aureo & pretioso; intimo testaceo denique. Quandoque contingit autem sine Maci reperiri Nucem. Id fit si quando præpropere tumescente nuce reticula disrumpitur & perit, antequam firmari justa crassitie ac pinguitudine potuit. Hunc fructum variæ quidem aves depascuntur, sed maxime Columbæ genus album & parvum. Quæ dehiscente nucamento, illectæ suavitate Macis, hunc cum nuce eripiunt & devorant, nec nisi repleta ingluvie capacissima saginam deserunt. Nostrates ibi mercantes ob id Columbis istis **Neut-eeters** sive Nucivoris nomen dederunt. Quas autem vorarunt nuces postea, integras per alvum reddunt. Redditæ citius deinde germinant, utpote præmaceratæ fervore ventriculi. Arbores exinde natæ, ceu præcociores, facili sunt corruptioni obnoxiæ, fructumque ferunt cæteris multo viliorem, & hac causa neglectum Incolis contemtumque, præter Macin, quem ad adulterandum meliorem adhibent, decerpunt.

Porro semper quidem bis, subinde ter fructum suum ferunt arbores istæ uno in anno. Vindemia prima fit Augusto & Septembri; altera Martio circiter. Tertia alio atque alio mense, prout faverit tempestas cæli. Legi vero Nuces nisi bene maturæ non debent. Fallit interim non raro vindemiatrices color, roseo colore, seu qualis est Malis Persicis, maturitatem justam referens tam exacte, ut satis alias ad carpendum peritas, intempestive invitet. Decerptæ enim minus sunt durabiles ob succi paucitatem & cruditatem, quæ & teredini obnoxias reddit. Hoc genus *Rumpi* vocantur. Quæ autem mature leguntur, exemtæ nucamentis suis siccantur primum ad Solem. Siccatis adimitur Macis suus. Postea nuclei, quas Nuces vocamus, lavantur calce. Hac enim sola contra corruptionem, & omnem etiam externam injuriam, tutæ præstantur, & aptæ per universum terrarum orbem longis navigationibus transferri. Optimæ sunt, quibus color est ex rufo cinereus, sed interpolatus striis quibusdam albidioribus. Probari solent ponderosiores & bene compactæ, oleosæ, & quibus punctura aciculæ confestim è vulnusculo emanet liquor. Cæterum evenit quandoque, ut in magna illa Nucum ubertate per Naturæ lusum quædam magnitudine figuraque & colore discrepent à cæteris, quemadmodum haut infrequenter idem est videre in Iuglandibus atque Avellanis, quas tunc *Pala-Iava* appellant, quod Iavani eas, non in condimentum, sed solam Medicinam requirant.

Priusquam vero qualitates, quibusque gaudent, facultates istarum Nucum persequar,

quar, ſpectemus primum quæ ſit natura Macis, ſive ſecundi Nucum involucri, ubi ante omnia neceſſe Indorum Macin decernere à Græcorum Macere, quæ ut confunderent recentiores, nullam habebant rationem. Nam ſi color ipſos, qui pene idem eſt utrique, Maci & Maceri, aut vicinitas iſta appellationis, adduxerit in eam opinionem, eſſe rem unam; nimis certe leves ſecuti ſunt conjecturas. Hunc errorem Cardanus quoque admiſit, & notat eum Scaliger, ſed argumentis refellit momenti minoris. *Vocant Arabes*, inquit, *Macin. Non enim Macer aut Machir eſt, ut ſcribis tu. Cui etiam vel fruſtra, vel temere, ut Galeno atque Dioſcoride hiſtoriam tuam conciliares, adſtrictionem attribuiſti, multam calefactionem quaſi ceſſim ſubtraxiſti. Hoc enim de Machire uterque eorum ſcribit. Cum tamen Macis adeo calefaciat, ut ei pauca ex odoratioribus æquiparentur. Quæ fuit cauſa, ut de Maci ſeparato Capite ſcriberet Aboali, de Taleſafar alibi ea omnia, quæ de Macere Dioſcorides.* Quibus ut aliquid addamus, ipſa res exigit. Et Macis igitur & Macer frequens eſt apud Indos, & frequentis uſus, ſed in Medicina tantum. Macer autem cortex eſt radicis arboris in Malabri naſcentis. Is ſubſtantiæ eſt frigidioris & terreſtrioris, & ob id ſiſtendis alvi fluxibus deſtinatus. Macis contra tegumentum Nucis & quidem egregie Aromaticum eſt, multoque & ſpirituoſo calore plenum; unde & adverſus frigidos affectus, itemque venenatos, ſolet uſurpari. Quin Avicenna & Serapion & Arabum alii ſatis prodidere ſuis ſcriptis, bonam ſe & Macis & Maceris habuiſſe notitiam. De Græcis non idem conſtat. Quin videntur illi ſolius Maceris habuiſſe cognitionem: uti nunc nos, quid ſit Macer, ignoramus. E quibus liquere poteſt, non ſolum eſſe multa hodie nota nobis, quæ veteribus erant ignota; ſed & multa nos ignorare, quæ veteres habebant in notiſſimis. Sic omnia tempus habent; & accidit, quod verbis, etiam rebus, ut, quæ fuere in pretio, cadant, & in lucem neglecta protrahantur.

Macis autem ille, quem reticulæ inſtar amicire primitus Nucem aromaticam dicebamus, priuſquam ex pleno maturuit, & adhuc colore eſt elegantiſſime coccineo, condiri apud ſuos ſale & aceto ſolet, & inferri primæ menſæ ad excitationem appetitus. Poſteaquam vero maturuit Macis, adimitur Nuci, & exſiccatus ad Solem collectuſque cum cura reponitur ſervaturque. Odore ſemper quidem grato eſt, ſed recens mire jucundo. Sapore aromatico & ſuaviter amaro, & qui quamdam à ſe ſiccitatem ori relinquat. Si quid aſtringentis habet, id in Maci non æque ac Nuce poteſt guſtu deprehendi. Brachmanes aliique Indorum Medicaſtri nervis refrigeratis opitulari credunt, & ad hoc tam Macin, quam Nucem, exhibere ſolent, eorumque ſpiritus atque extracta adhibere foris. Quin habet vulgus in eumdem uſum ſemper paratum oleum, è fructu recenti expreſſum, ceu præſens & familiare remedium affectibus frigidis. Exprimunt autem & è Maci & è Nuce. Macis oleum vero ut oleo Nucis quantitate cedit, ſic qualitate antecedit. Habentque Incolæ Macin tanto Nuce præſtantiorem, ut etiam ſextuplo pluris æſtiment & vendant fere.

Nuces virides & immaturiores condiri ab Indorum magnatibus ſolent, aliæ aceto, aliæ ſaccharo, & pro bellariis eſſe in menſa. Eæ ab aliquot retro annis etiam ad nos deferri cœperunt, & non in medicinam ſolum venire, ſed & in menſas epulaſque lautiores. Neque vero per Europam tantum diſtrahuntur, etiam Aſiaticis notæ ſunt & expetitæ. Delicatiores etiam nucamento, ſeu exteriore cortice viridi, delectantur ſolo, eumque ipſi Nuci præferunt, dum plane eſt immaturus, tam propter odoris ſuavitatem, quam ſaporis ſubaſtringentis, & ob id ſtomacho amici, jucunditatem. Docuit interea uſus, non omnino innoxias eſſe iſtas delicias, neque tantum quando ſine, ſed & quando una cum ſuis Nucibus ſumuntur. Pollent enim, eaque inſigni, facultate narcotica, qua frequentiore aut largiore uſu ſoporoſos invehunt affectus. Idem de pulte quadam, quam ex iſtis nucamentis, eo, quo nos ex Pomis acidis, modo coctam, familiarius uſurpant, Iac. Bontius alicubi teſtatur.

Quantum vero attinet ad Nucum maturarum & ſiccatarum qualitates manifeſtas, vix operæ videtur pretium eas hic recenſere, cum ſatis ſint omnibus ex uſu quotidiano notæ & perſpectæ. Vnde in Scholis Medicorum habentur ſecundum inter & tertium gradum calidæ & ſiccæ, & ſubſtantiæ craſſioris, ſed permixtis partibus igneis atque aëreis. Habent facultatem cum urinas ciendi, tum alvum ſiſtendi.

CAPVT IV.

De *Pala-Metſiri* ſive Nuce mare dicta.

HActenus de Nuce Aromatica vulgari, & nobili. Nunc & communio naturæ & opinio hominum me vocat, ut aliquid quoque dicam ad ſatisfaciendum curioſitati lectoris, haut dubie id expectantis, de Nucum Moſchatarum oblongioribus; quas Incolæ *Pala-Metſiri*, Cluſius & cum eo alii Nuces mares appellant, & tantum non præferunt prioribus; neſcio qua de cauſa. Neque enim quia mares dicuntur, idcirco dignitate & facultate antecellunt, quaſi ſi natura majoritatem & longitudinem feciſſet notam præcellentiæ. Quippe ſecus ſe res habet. Nam quantum mole cæteras ſuperant, tantum ab his ſuperantur virtute aromatica, omnibuſque doti-

PALA-METSIRI.

bus Moſchatæ Nuci genuinæ & nobiliori conceſſis. Nomen vero à plebe habet, quæ ſibi perſuadet non ratione aliqua, ſed ſuperſtitione mera, oblongam Nucem, in cibo viris datam, potenter eos ciere in Venerem, & facere ſolito ſtrenuiores. Macis tamen ejus, quamvis elegantiſſimi quoque coloris ſit, adeo eſt infirmis viribus, ut etiam nullo apud ſuos, nedum apud naturæ peritos, ſit in pretio. Vnde eſt, quod arbor, ex qua naſcitur, inter degeneres & ſilveſtres habeatur negligaturque. Ea enim nulla quoque cultura humana creſcit in ejuſdem Bandæ confiniis, non tam ſpecie & facie diverſa ab altera illa, qua indole & virtute. Quam quia Incolæ inefficacem deprehendunt, idcirco & fructum, ceu viliorem, non dignantur vindemiare. Quin Bandenſibus ſatis juſta negligendi cauſa videtur, quod Macin ejus deprehendunt virium infirmiorum. Arbor ipſa foliis eſt longioribus, craſſioribus, nervoſioribus. Nuces non ſolum oblongæ ſunt, ſed & quadratæ fere. Eæ non è ramorum interſtitiis, ut priores, excreſcunt; ſed ſum-

ſummis, &, Iuglandium inſtar, ſimul ternæ quaternæve; quemadmodum videre eſt ex eo icone, quem exhibeo cum & ſine naturalibus operimentis.

CAPVT V.

De *Tshinka* ſive Caryophyllo.

MOluccæ vocatæ Inſulæ, ut & ante monui, juxta Æquatorem ita ſunt ſitæ, ut ſe à Borea in Auſtrum exporrigant, à ſe invicem non amplius vicenis leucis diſſitæ. Earum maxima ultra ſenas leucas in ambitu non habet. Omnibus ſolum eſt adeo aridum & ſiticuloſum, ut non ſolummodo cælo lapſos imbres momento imbibat, verum etiam è montibus deſcendentes aquas abſorbeat, antequam colligere ſe in flumen aliquod atque ita in mare delabi queant. Quin aliquot locis è terra ſponte ignes & magno ſtrepitu eructantur. Vnde cætera quidem ſteriles, ſolis ſuperbire Caryophyllis geſtiunt. Certe quæ ad victum ſunt neceſſaria, ea Incolæ coguntur omnia petere à vicinis Inſulis. Quæ etſi Caryophyllis deſtituantur, Moluccenſibus tamen ſunt fertiliores eorum, quæ cedere homini in alimentum debent. In quo videre eſt nobile Divinæ providentiæ ſpecimen; quæ ita ſua munera terris, ut hominibus diſtribuit, quo, dum alias aliarum rerum egenas voluit, omnes in mutuam collegit ſocietatem. Porro ex Inſulis, quæ Moluccæ dicuntur, ſub unius Reguli imperio ſunt *Ternate*, *Makian*, & *Mutier*. Quarta, quæ *Baciam*, alium ſibi Regulum habet. Hæ quatuor olim abundare Caryophyllis ſolebant, nunc penitus iis deſtitutæ, culpa non novercantis Naturæ, ſed largiſſimæ & benigniſſimæ matri invidentis fortunæ. Reguli enim à Batavis noſtris aliquot millenis imperialibus excæcati, ex pacto omnes ibi Caryophylliferas arbores eradicarunt. Noſtri vero ut uni lucro ſatis ſtudent, ſua intereſſe putant, ne tam nobile Aroma vileſcat copia & fertilitate divina. Ita avaritia lege, modo, ratione carens audet ipſi Naturæ auctori, omniſque boni largitori, tantum non ſuam exprobrare benignitatem & liberalitatem. Moluccenſium interea cæteræ, *Tidor* & *Marigeron*, quas ſui juris Hiſpanus fecit ſuo more, Caryophylla ſatis abundanter ferunt. Quemadmodum & Amboina, quæ noſtratium commerciis patet, eorundem arboribus & arte conſita eſt, & naturæ beneficio frequentibus locis dotata.

TSHINKA.

Aroma ipſum quod attinet, id Incolæ ſua lingua vocant *Tshinka*, Græcis recentioribus, & ad quos rerum Indicarum aliqua pervenit notitia, καρυόφυλλον dicitur. Hoc ſibi nomen in Latino ſervat. Arabibus & Perſis & Turcis, ut & Indis quibuſdam, *Calafur* vocatur. Belgæ à figura nomen impoſuerunt, **Kruyt-nagel** / quaſi dicas clavum Aroma-

Aromaticum : ſane appoſite adeo, ut niſi apud Botanicos invaluiſſet conſuetudo appellandi voce Græca, rectius hoc novo veniret nomine. Græca enim, unde unde ſit (nihil attinet inquirere) inepta eſt, neque ullatenus rei conveniens. Belgica vero appellatio, & ad ejus imitationem facta Latina, quadrat quam optime. Scaliger exercit. CXLVI. ſcribit tribus vocari nominibus *Gomode*, *Chiáncha*, *Bugalavam*, proculdubio alio ab aliis Inſulanis. Anthophylla vocant Apothecæ.

Arbori magnitudo noſtratis Ceraſi. Caudici craſſitudo quanta pene humano corpori. Cortex oleæ. Folium Pyri noſtratis, quandoque ſingulum, ſed ſæpius vno è loco numeroſum. Folio petiolus eſt longiuſculus, in medio nervus, & ex eo plures fibræ in utramque partem. Rami plures & multum fruticantes; quorum plurimi deſinunt in tenues valde ſurculos. E quibus ſummis prodeunt tenues petioli, & ex his alabaſtri & in his flores conferti, deni & viceni, oblongi, lato capite, criſtato, atque ſtellæ in modum coronato radiatove. Alabaſtri ipſa ſunt Caryophylla. Flos intra alabaſtrum, ſuum clauſus multa ipſa & complicata continet ſtaminula. Effloreſcens initio albicat; poſtea vireſcit; tum ruſeſcit & indureſcit. Flori inſignis fragrantia, & qualis ipſi fructui. Hæc ipſa major ſudo cælo, pluvioſo minor; à quibus & major minorve ubertas pendet. Tempeſtate ſicca enim, admirabili luxurie ſæpe fructus, quam folia, numeroſiores. Neque tamen etiam per annos conſtante tempeſtate omnibus par ubertas: Nam altero tertiove aliquando ſeptimo anno minor hæc, quaſi vires recolligente arbore, per nimis liberalem fructificationem exhauſta. Poſtremo alabaſtri in fructum excreſcunt ſatis lentum, dum creſcit; cum adoleverit, duriſſimum: rubicundo primum colore; poſtea, ut mox dicam, nigro: leguntur ſemel in anno (non bis, ut voluit Scaliger,) ab Octobri ad Februarium. Quod ibi tempus maxime & æſtivum & tempeſtivum legendis eſt. Pars manibus leguntur: pars arundine longa aut è funiculis flagello diſcutiuntur. Ab his periculum tamen eſt, ne non ſatis aut provida aut experta manus ſurculorum extrema quaſſet cum certa in ſequentem annum vindemiæ etiam ſperatæ jactura. Cum vindemiandum eſt, univerſum ſub arbore ſolum exherbatur purgaturque; quo facilius legantur decuſſa Caryophylla, neque qua fugiant lectorem. Idem in Braſilia fieri ab hortulanis prudentioribus ſub *Mangabas* vidimus. Caryophylla ſive clavi Aromatici in arbore reſtantes intumeſcunt maturando, adeo ut cæteris ingenti mole & magnitudine diſpares evadant, & inſequenti anno ſponte cadunt, iique langueſcente licet vi Aromatica in pretio habentur & loco ſeminis plantationi dicati ſunt, ideoque eos Matrem fructuum appellarunt, convenientius ſane quam Avicenna l. II. c. 311. qui illos Mares nominavit. Horum aliqui ab agricolis neglecti, ſponteque nacti gremium & fotum & alimentum è terra germinant, atque, octo intra vel novem annos juſtæ interea arbores factæ, fructum juxta cæteras ferunt. Felicius tamen, quotquot altero tertiove anno frutices tranſplantantur. Recens lecti, rufi ſunt, & leviter nigricantes. Qui, ut prorſus evadant nigri, & ſiccantur, & infumantur, atque, ne teredo invadat, marina tepida aliquantum macerantur iterumque ſiccantur. Ita, & præparati ad durandum & collecti in acervos poſtea quaquaverſum per orbem diſtrahuntur. Quo appellunt, ibi plerumque purgari à petiolis ſuis conſuerunt, & hi ſeorſim vendi. Id purgamentum Luſitani *Baſton*, noſtrates **Nagelgrups** / ſolent appellare.

Quamvis autem Caryophylliferæ arbores propter ſolum fructum ſuum colantur, & æſtimentur, eſt tamen, & in foliis, & in floribus ramuliſque, quin & in gummi quod fundunt, egregia vis Aromatica, & ad medicinam apta. Fructus potenter admodum calefacit & ſiccat. Sapor ſubamarus, & acris, viridi pariter ac maturo, ſed imprimis ſiccato. Quas autem facultates habeat, quibus uſibus in culina, in medicina, ſerviat, ſatis ſuperque, & proditum eſt ab autoribus, & notum mulierculis. Nolo itaque tuo abuti, Lector, otio. Vnum addam, licet probatione ulteriori haut indigeat, quantopere ſpirituoſis, & igneis ſcateat partibus. Indi vendituri, aut vendita tradituri, biduo ante ſolent in horreis ſive Caryophyllorum conditoriis apponere magnum & ſatis capax vas, atque hoc replere aqua. Quæ omnis brevi exhalans ſubit in Caryophylla, & ponderoſiora reddit certo lucro; Quin invenitur fere Caryophyllon in tantum pondus auctum, quantum fuerat aquæ appoſitæ. Cujus experimenti noſtratium aliqui haut ignari, adulterium hoc facile & lucroſum non ſemel imitati ſunt.

E floribus & Caryophyllis adhuc viridibus Indæ pariter ac Luſitanæ fœminæ deſtillando

lando eliciunt aquam, vel ſpiritum, mira odoris ſuavitate fragrantem, & cerebri affectibus ſingulari poteſtate convenientem. Imprimis autem paralyſeos iſti ſpeciei *Beriberii* dictæ, à Bontio noſtro accurate deſcriptæ. Quibus medendis ex iiſdem etiam condita parant præſtantiſſima. Magnates inſuper acetum ex infuſione Caryophyllorum viridium parant, durabile valde, & cibis condiendis ac ventriculo roborando atque concoctioni promovendæ aptiſſimum. *Achar* id appellant. Plura quiſquis deſiderat ex arboris hujus indole, de fructuum uſu atque abuſu, adeat Garciam ab Horto, & Ludovicum Romanum, & Maximilianum Tranſilvanum, potius, quam Arabes, & Græcos. Tanti enim non ſunt quæ Serapion autoritate Galeni de iis tradidit, quantumvis aſſeveranter ea, quæ ignoravit, tanquam ſi ſciviſſet vel ipſe vel Galenus bene, prodiderit.

CAPUT VI.

De *Tshinka-Popouá* ſive Caryophyllo Spicato.

Caryophylli genus hoc alterum eſt, vulgo inuſitatum, quia, & rarum, & carum valde. Vocatur apud ſuos *Tshinka-Popouá*, quaſi dicas Caryophyllum dentatum aut criſpatum. Ego ſpiculatum vocavi, à ſimilitudine, quam habet cum ſpica, & quia ſpicæ inſtar è ſummis ramorum ſurculis enaſcitur. Noſtrates appellant Caryo-

TSHINKA-POPOUÁ.

phyllum regium: quia Moluccenſibus Regulis, & Magnatibus, ad ſuperſtitionem uſque in pretio eſt, non tam ob guſtum, & fragrantiam, etſi eam præ cæteris habet excellentiorem, quam ob ſingularem formam, imo raritatem ſummam. Hactenus enim, præter unam & alteram arborem, negant repertam; & quidem in ſola Inſula *Makian*, idque ante ullam violentam ſupra enarratam Caryophylliferarum arborum extirpationem obſer-

observatum est à plurimis præfecturam ibidem loci tenentibus, nec perfunctorie eas indagantibus. Quæ tam egregii fructus raritas, & arborum infrequentia, merito posset dubitari, an ex instituto Naturæ, an vero ex negligentia eorum qui ibidem loci vixerunt, judicari debeat; eoque magis, cum fructus eorum sive Caryophylla decidua in terram, sponte ibidem germinant. Arborum harum altera altera est major, utraque tamen cæteris supra descriptis similis, excepta proceritate. Quantum vero Caryophylla hæc magnitudine discrepent inter se, ex appositis utriusque speciei fructibus liquere potest, quorum externa facies, ut ex toto diversa à præcedentibus, ita qualitatibus, & facultatibus pollere iisdem, quibus priora, & odor, & sapor, persuadent. Nihil ultra certi definire est, quia vocari in experimentum quotidianum nequeunt ob paucitatem.

CAPVT VII.

De *Lada*, aliis *Molanga*, sive Pipere Aromatico, Mare & Fœmina.

QVam hactenus ignotum Caryophyllum spicatum, vel Cannella Caryophyllata tam semper & ubique gentium notum, & familiari in usu Piper fuit. Hoc non uno aliquo in loco, ceu de Cannella, deque Nuce Moschata, atque Caryophyllis jam notavimus, nec sua crescit sponte, sed seritur omne, præter quoddam agreste genus,

LADA aliis MOLANGA sive Piper MAS.

ignobile & amarum. Quibusdam autem regionibus vix tantum redundat ex cultura, quantum ipsis Incolis sufficit: aliis vero locis, præcipue in Malaca, Iava & Sumatra adeo luxuriat Piper hoc Aromaticum, ut inde per totum orbem distrahatur. Licet autem

Lada aliis Molanga sive Piper Foemina.

tem civilioris notæ Indigenis rarior solet esse usus Aromatum; nullum tamen inter omnia æque expetitum, nec condimentum illis videtur vel sanum vel gratum, nisi recipiat certam Piperis quantitatem. Adeo ut omnes qui eas terras piperiferas frequentarunt, facile plus in Indiis, quam in Europa consumi testentur. Missis itaque cæteris Piperis generibus quæ India Occidentalis profert (utpote de quibus ex professo egi in mea Historia Naturali), communis potissimum Piperis aromatici marem & fœminam exhibeo hoc capite. Seritur autem in Indiis non procul à mari, & ad radices arborum, præsertim quas *Fausel* appellant, vel appositis perticis, quibus adnititur more Vitis. Magnitudo ei par cum ea arbore, aut pedamento, cui advolvitur. Sæpe cum veterascit, & cineribus fumoque stercoratur, excedit altitudinem fulcrorum suorum, ut Lupuli instar se, cum scandere altius non potest, demittat. Planta ipsa est sarmentosa, nodosa, lenta, & flexilis adeo, ut nisi inveniat, cui adnitatur, vel arborem vel aliud pedamentum, humi repat prorsus ut Lupulus salictarius, aut Phaseolus turcicus nobis dictus. Si fertili solo sata est, intra annum dat fructum, eumque uberem. Si minus bona terra est, serius cum adolescit tum fructificat. Fit & de anno in annum fertilior, minus, magis, pro soli genio. Terræ se infigit radice fibrosa, fibrisque parvis & lentis, nec adeo Costi similibus, ut Dioscorides notat. Qua nodi sunt, folia prodeunt multiplici ordine ac Naturæ lusu: hærent autem petiolis longiusculis è ramis sarmentosis quoque. Figura his, qualis hederaceis: alii Cordi malunt comparare; medio nervum habent, qui plures fibras apicem versus exporrigat bifissas. Color exterius viridior; interius dilutior est. Fructus racemosus est prorsus ut Ribes: sed racemo longiore, & frequentiore, baccis, quæque ipsi scapo sine aliquo petiolo adhæreant. Racemi isti modo ex

mediis sarmentis, modo ex summis dependent, ut ex hisce appositis iconibus conspici datur. Vnde est quod diversitatem sexus accuratioribus agricolis attribuere illis placuit, hanc fœmellam, illam marem appellantes.

Baccæ initio virent; ubi maturuerint, nigræ sunt. Maturantur mensibus maxime æstivis, quod est Decembri & Ianuario. Maturæ protinus leguntur & insolantur. Dum siccantur, rugas contrahit cortex niger. Quo, in tempore, & ante insolationem, decorticato, fit Piper album illud, & glabrum: quod ut nigro acrius est, ita carius est, & ori gratius. Vnde & solum Indorum magnatibus in mensa apponitur, proque sale ut plurimum usurpatur. Decorticatio illa fit bene maturo Pipere, ex marina macerato. Maceratione enim cortex exterior niger dehiscit tumescendo, atque ita facillimo negotio granum, quod intra illum includitur, album eximitur, &, ut prius, reficcatur. Quem laborem laboris impatiens natio nisi adeo fugerent, non tanta esset Piperis albi, si cum nigro compares, apud nos inopia. Cæterum hujus decorticationis & præparationis ignoratione factum, quod Piper album, quamvis maturitate sola & quod cortice nigro rugosoque sit privatum, nihilominus etiam nunc passim credatur species à nigro diversa, imprimis cum integros racemos aliquando ad nos delatos videant, persuasi scilicet hujus illiusve jejuna relatione, neque adhibita diligentiore inquisitione, statim hoc literis tradiderunt, quod auribus accepissent. Idem Theophrasto, Dioscoridi, eorumque imitatori Plinio latuisse non miramur. At quomodo etiam major ignoratio condonari possit Arabibus, qui id & bene potuerunt rescíscere, non video. Inhærere enim errori, quamvis vetusto, in rebus Naturæ, quemque vel mediocri inquisitione possis detegere, ea demum supinitas in his, qui præsumunt de tali materia scribere, & se sæpe jactant Cornicum oculos confixisse.

Porro non baccæ solum, quod proprie dicitur Piper, acrimonia præditæ ignea sunt; sed tota etiam Planta. Nam, & folia virentia, sarmenta, & radix, si masticantur, prorsus linguam faucesque urunt, & salivam movent, haud secus ac Pyrethri Costive radices. De qualitatibus & facultatibus Piperis, deque ejus usu & abusu, quod addam ad ea, quæ toties ab aliis sunt repetita, nihil habeo.

Præter ante dicta aliud est Piperis genus, sed ignobile Piper, *Canari* appellant lingua Malabarica, à *Canara* loco natali. Id nostrati Fagopyro simile, coloris est cineritii, intus cavum, & repletum granulis aliquot exiguis. Manducatum pari pene acrimonia cum prioribus, sed minus aromaticum deprehenditur. Ejus, nisi apud infimam plebem, nullus est in Indiis usus. Ea vilitas in causa est, quod non solum non deferatur ad exteras gentes; verum etiam nostrum nemo dignatus fuerit ipsius plantæ notitiam sibi comparare. Quæ causa, quod & nos cogamur hic expectationem Lectoris destituere.

Carolus Clusius, vir doctissimus in Exoticis, meminit alicujus Piperis caudati, Cubebæ similis quidem, sed minus usitati, quodque aliorum quandoque defectum supplere apud suos soleat. At enimvero, cum neque ille quid plenioris notitiæ habuerit, nec alii ex Indiis reduces quicquam de eo mihi communicaverint hactenus, cætera posteritati ulterius indaganda relinquo.

CAPVT VIII.

De *Pimpilim* sive Pipere longo.

Bengalenses *Pimpilim* nuncupant, quod nos, auctoritate Græcorum, Piper longum. Hujus in culina quidem nullus est usus: Frequens in medicamentis, præsertim theriacis aliisque confectionibus antidotis; & merito; virtutes enim non contemnendas obtinet. Vnde forte & pretium ei majus. Nobis hoc potissimum dicendum, cujuscemodi plantæ fructus sit. Nam hoc à quoquam nescimus dictum. Bengalensium in terris frequens admodum est, indeque ad Europam defertur, quod ibidem, & lætius crescat, & copiosius fructificet. Qua faciem tota, si fructum excipis, simillima est Piperi rotundo, nisi quod aut humi repat, aut perticis contenta sit non altis adniti. Quo magis mirari subit, quid Garciæ ab Horto fuerit in mente, satis alias sedulo Naturæ scrutatori, cum scriberet, longi Piperis plantam cum planta rotunpi haut plus habere similitudinis, quam faba cum ovo. Sed ita est, ex auditu habet, non autopsia. Credidit referenti, & deceptus est. Interea hujus plantæ folia sunt utcunque tene-

PIMPILIM.

teneriora, & virore saturato magis, ac breviore petiolo hærentia. Cætera eadem. Fructus, nucamentis aut iulis oblongis similes, ad singulos articulos hinc inde ex adverso foliorum enascuntur, pendentque à mediocri petiolo. Sunt initio virides; postea cum siccantur, cinereum acquirunt colorem. Longitudo non omnibus una: etsi figura eadem, & similis toto ductu dispositio granulorum. Intra scapum, cui granula jam dicta inseruntur, aliquando plus humidi est. Quo evanido carie exeduntur. Decerpuntur autem, & in usum siccantur, antequam maturescant. Siccatum, etsi initio minus, postea tamen non minus rotundo urit palatum, si vel leviter degustes. Optimæ conditionis habetur id quod ponderosius, solidius, intus granis plenius, ac, si in aqua decoctum aut plurimis diebus maceratum, minime diffluat.

Indi linimentis addunt, quibus adversum dolores artuum à frigore utuntur; & ita, ut basis hoc Piper sit, corpusque addat Santalum rubrum. Vtuntur & contra venena, vertigines, catarrhos, oculorumque nebulas, & cum successu. Quod & Dioscorides testatur, sic satis alias infelix ipsius plantæ descriptor. Verum de planta ex aliena fide haut dubie; de viribus ex multorum observatione testatus est. Indorum plebs adversus diuturnam stomachi languiditatem bibit aquam, cui infusa est satis bona Piperis copia. In eundem usum quoque eliciunt è Pipere recenti spiritum mire igneum. Vtrumque, cum adhuc viret, Piper, longum æque ac rotundum, condiri muria aut aceto solet, & condi in penum ad usum familiarem mensæque delicias. Quo loco vel imprimis habetur, cui quædam alia simul adduntur Aromata, *Achar* nuncupant. Ejus usus frequentior mensibus pluviosis, & in phlegmatica corporis constitutione. Sunt, qui malunt virentibus integris racemis ore receptis (ut nos ribesiis) baccas eo retinere, avulso petiolo, & parum mandere, & solum glutire succum, utpote gratum gustu, & suavem, ob levem acrimoniam acerbitate quadam mixtam.

CAPVT IX.

De Aromatum enarratorum abusu Epilogus.

HActenus exsequutus sum, quæ ad historiam pertinent quatuor Aromatum, cum in medicina, tum in culina, maxime usualium. Sunt enim, præter ista, multo plura, quibus vis, eaque non contemnenda, inest Aromatica, nullum tamen, cui sit tam acris, aut nobilis, aut durabilis. Quid Pipere acrius? quid Cannella nobilius? quid Caryophyllo, aut Nuce Muscata, ejusve præsertim Maci, durabilius? Non repetam singulorum dotes, utpote decantatissimas, libris omnibus, & commendatas laudibus, quas, non ratio dictasse, sed admiratio videtur effudisse potius: proinde unum atque alterum restat, de quo tacendum non duxi, nec ita tamen loquendum, ut hoc me agere aliter quam in transitu voluisse ostendam. Nam si ex professo de abusu Aromatum velim differere, fateor me dicendi carceres videre, non metam.

Principio esse in confesso arbitror, & audias sæpe eam apud nos querelam, majores nostros, & firmiore usos sanitate, & vitam vixisse longiorem. Nempe ita revera est: Ætas parentum debilior avis, tulit nos infirmiores, mox datura progeniem morbosiorem. Cujus esse causas in rebus quærendas, quas Medici non-naturales vocant, uti dubium esse non potest: ita inter eas vel præcipua est victus mutata ratio. Quæ, ut intelleximus, & partim ipsi vidimus, majoribus erat parca, simplex, dura; nobis vero, prodiga, dubia, mollis. Imo Apiciorum cœnas olim magis fuisse molles quam sint hodiernæ, multis de causis dubitari posset. In cibis ipsis quam stulta, & ad effœminandum etiam optime natorum corpora potens! Quid non indies machinantur cupedinarii adversus mortalium salutem, infatuando eorum palatum? quid non irritamentorum, ut fatuam rursus linguam sapere cogant? sed inter vitæ illecebras hodiernas Aromata quoque in patrias mensas invecta sunt. India nobis cum cœpit suas merces dare, ut omnia divitiis implevit, sic multorum sanitatem corrupit. Quod ne gratis dixisse videar, consideremus, utrum Aromata adeo humanæ naturæ conducant? quæ accipiuntur scilicet, non è medicina ad necessitatem, sed è culina ad prodigalitatem. Ita loquor: quia nullus dubito, quin æque nos atque majores nostri carere rebus istis externis queamus: præsertim cum satis condimentorum dederit natura nostri vicinique soli, quæ licet non admodum numerosa, abunde tamen sufficere possunt. Res dicit, quod Galenus, omne Aroma calidum esse, II. de fac. Alim. XV: & subtilium partium, VII. de simpl. fac. III. At quæ ejuscemodi sunt, facile subeunt in corpus, spiritumque incendunt, & consumunt. Vnde est, quod Galenus, & bono quidem consilio, VII. de comp. sec. loc. II. Arteriacis dictis confectionibus jubeat addi Aromata crassa ac integris partibus. nempe ne, quibus illæ compescendis componuntur, concitandis fluxionibus evadant aptiores. Hippocrates maximus Medicorum nuspiam in cibum legitur admisisse Aromata. Vsus est nunc hoc nunc illo cum in aliis quibusdam morbis, tum maxime in muliebribus; & plerumque in suffitibus, in fomentis, in externis; in potionibus vero, & raro admodum, & parce. Sed & in istis quam circumspecte. Aph. V. 28. cum ad muliebria educenda valere dixisset suffitum Aromatum: protinus addit, *Sæpius vero, & ad alia utilis esset, nisi capitis gravedines induceret.* Addit Galenus: *Quod omnia fere Aromata natura apta sunt facere capitis dolorem, & experientia ostendit & ratio docet.* Sed Hippocratem iterum audiamus, hæc nobis mala Aphor. V. 16. recensentem. *Calidum hæc dat nocumenta iis, qui sæpe utuntur; carnium effœminationem, nervorum impotentiam, mentis torporem, sanguinis fluxiones, animi defectiones: hæc quibus mors.* Tota autem talis concatenata symptomatum sequela se debet spirituum languori, concoctionum cruditati, pituitæ, & seri indies increscentium multitudini, viscerum atoniæ, & corruptelæ: una vero omnium causa est calidi calefactio, & attenuatio nimia, & nimis crebra. Exemplorum ad fidem Aphorismi abunde potest adferri, attende modo ad eos, qui se negant vivere posse, nedum præesse rebus suis, nisi aut venas mane medicato impleverint vino, aut ejus igne (quem spiritum vocant) multis sæpe Aromatis ignito, suum ignem, hesternæ cœnæ cruditatibus obrutum, velut è cineribus excitaverint, quasi nocere multum nequeat, cujus parum, prodesse, semel sibi passi sint persuaderi. Cum itaque jam intelleximus ex Galeno, & res sit apud omnes confessa, Aromata, & calida esse, & subtilium partium;

partium; Necesse igitur, ut & facile sumta incalescant & pervadant in sanguinem, eumque incendant, & urant non tantum, sed & spiritum ejus justo plus calefaciant & calefaciendo agitent, agitando attenuent, attenuando dissipent. Habet enim & spiritus suum modum substantiæ. Intra quem nisi contineatur, fieri non potest quin excedat, evadat, erumpat, pereat, & post se corpus tam viribus enerve, quam cruditatibus grave relinquat. Atque ita quidem facere Aromata, ne dubitare quidem nos sinit leucophlegmatia, virgineus pallor, & febris alba dicta Medicis: Namque hos affectus sæpe aliosque soporosos, cum sensus & motus depravatione, judicio devigescente, & memoria obliviosa, multis accidere ex Nucis Muscatæ frequentiore usu, & ipsi vidimus non semel, & alios vidisse, probe scimus. Quamobrem, cum eæ sint Aromatum facultates, & calefaciant potenter, atque ita & spiritum inflamment ac digerant, & sanguinis nutritium succum siccent, quis non merito sibi metuat ab eorum largiori usu? Imo, quis neget recta à nobis ratione referri inter ea, quæ nos nostris majoribus reddunt magis morbosos? Quasi Aromaticitas illa, quæ non nisi intra Tropicos à Sole potentissimo ex solida & sitienti terra proveniens, nobis advenis, toto fere cælo inde remotis, quadraret potius, quam iis apud quos nascuntur Aromata. Nam aut omnino illis non utuntur in cibo, aut crudis, & ob nimiam humiditatis aquosæ copiam impotentioribus, aut parce admodum, & valetudinis duntaxat causa. Neque enim negandum censeo, illius gratia quandoque recte sumi, sive incidendo, & attenuando phlegmati, sive resistendo putredini, sive nutriendis spiritibus deficientibus, id fiat, sicut in præcedentibus capitibus uniuscujusque Aromatis docuimus. Verum ut recte sumas definire non coquus debet, sed Medicus, seu verus humanæ salutis custos; alias enim tutius foret ea in subsidium vocare, quæ eadem aut vicina fert tellus, quæ non dicam tulit nos, sed nutrit tam benigne, tam liberaliter. Europæi equidem quantum cæteris mundi populis excultiores habentur, si tantum quoque iis temperatiores, & abstinentiores essent, non plus inhiarent longe petitis dapibus Indorum, quam illi nostratium. Quin non pauci Indiæ Orientalis & Occidentalis Indigenæ haud sine ratione Europæorum istuc adventantium intemperantiam deridentes, & incontinentiam culpantes, sibi congratulantur, quod suis contenti bonis, tam sanitatis quam deliciarum ergo, se sustentent. Si enim opus est calidis, quibus in corporibus frigidioribus cibi coquantur, quorsum temere ab Indis petimus, cum tot remedia succedanea, aromatica vi prædita, nobis dederit natura, quæ singula sufficiunt? Sicut Campanella inter Italos, Beverovicius inter Batavos, in multorum salutem fieri posse probarunt. Imo prædicta Aromata, ipsis licet medicamentis purgantibus indita, sive palati & stomachi oblectamento, sive alterius qualiscunque necessitatis causa, si tamen non exacta proportione respondeant, parvaque indantur quantitate, solventium minuunt facultatem; atque non minus substantia sua terrestria & styptica occludunt densantque, quam tenui & aërea aperiunt. Plura equidem huc possent afferri argumenta, à quotidiana experientia desumta, quibus supersedeo. Quæ enim hactenus dixi, non eo fine dicta sunt, ut Aromatibus quicquam derogem, hoc enim esset Naturam criminari, & simul supra enarratis contradicere: sed ut nimis promiscuum abusum eradicem ex animis non gulosorum, sed suæ satagentium sanitatis.

CAPUT X.

Arundines *Mambu* cum suo *Sacar* sive *Tabaxir*.

INter tot variæ figuræ, & magnitudinis Arundines in incultis Indiarum regionibus luxuriantes, duæ dantur species *Mambu*, Lusitanis corrupte *Bambu*. Quarum altera minor intus magis farcta, altera multo major, & minus repleta, ligni proceritate & soliditate cæteras omnes antecellit usque adeo, ut non mirer quosdam veteres & neotericos propter insignem illarum altitudinem hæsitantes, nunc arbores, nunc cannas appellasse; sicut & ipse Garcias ab Horto eas Populo assimilavit. Arborescentes itaque Arundines *Mambu* udosis locis sponte sua recta exsurgunt. Arte subinde torquentur inter crescendum, ut incurvatæ lecticis portatilibus aptiores fiant; pro bacillis quoque ad fulcienda Piperis sarmenta in quotidiano sunt usu. Inferius femoris humani plus minus sunt crassitiei (cujus ni fallor fragmentum exstat in porticu horti Academici Lugd. Batavorum) tantæque inter illas reperiuntur amplitudinis & soliditatis,

MAMBU.

tatis, ut cymbæ exinde parentur, eæque non quidem excavatæ, ſed relictis ſolum duobus utrimque internodiis inferioribus per medium ſectis. In harum extremitatibus bini Indi conſidentes eas tanta dexteritate remis impellunt, ut rapiditatem fluminis facile ſuperent. Ejuſdem naturæ arundines Solinus videtur noviſſe, quas his verbis expreſſit: *In Indiæ paluſtribus arundo craſſa progignitur, ut fiſſis internodiis lembi vice vectitet navigantes.* Ipſius vero ligni ſive materiæ craſſities trientem unciæ ſæpe ſuperat, circumferentia ſexdecim, diameter aliquando quinque eſt unciarum, unde ampla ejus capacitas facile poteſt dijudicari, ideoque ſubinde cannarum craſſiores partes, vaſorum loco mercibus vel aquis in longo itinere replent. Nodis perpetuis conſtant (qui in adoleſcentibus cannis hic depictis minus conſpicui ſunt) ſinguli ultra palmi longitudinem ab invicem diſſiti, ex quibus rami emergunt utcunque erecti, ſed arte aliquando incurvati, ut topiarii operis defectum ſuppleant, ad evitandos diurnos æſtus. Folia ſunt Oleæ figura, ſed multo longiora, aliquando ſolitarie poſita, aliquando ſibi oppoſita. Ipſæ autem Arundines *Mambu* adoleſcentes medulla levi, ſpongioſa, & liquida (non adeo farcta ut vulgares cannæ ſacchariferæ) refertæ ſunt, quam vulgus grati ſaporis gratia avide exſugit. Noviſſimi autem ſtolones qui maxime ſucculenti ſunt, & ſaporoſi, magni fiunt in Indiis apud advenas æque ac Indigenas, quod baſes ſint celebris iſtius compoſitionis *Achar* dictæ, quæ in Europam invecta inter delicias habetur palatum doctis, & à me quoque non ſemel cum voluptate guſtata. At vero, ubi arundines hæ proceræ, & annoſæ factæ fuerint, liquoris contenti ſubſtantia, color, ſapor & efficacia mutatur (ſicut in Nuce *Coco* adulta etiam fieri videmus) atque paulatim protruditur foras, & juxta internodia vi Solis coagulatur, ac inſtar pumicis albi indureſcit; mox nativæ ſuavitatis expers facta, peculiarem ſaporem cum parva aſtrictione, eboris uſti æmulum,

lum, acquirit, vocaturque apud Indigenas *Sacar-Mambu.* Qui quo levior, albicantior & glabrior, eo præſtantior; quo magis inæqualis atque cinerei coloris evadit, eo vilior habetur.

Rarior quidem uſus exiſtit tam boni medicamenti in Indiarum maritimis habitatis, ubi Arundines hæ luxuriant, idque duplicem ob cauſam: primo, quod licet omnes liquore ſuavi in principio ſcateant; ſuccus tamen ille lapideſcens ad internodia, nec in omni arundine, nec in omni terra apparet, ſed pro ſolis vi & ſoli genio felicius vel infelicius producitur, ſicut in oris *Malabar* & *Cormandel* fieri conſtat. Secundo, quia Arabes Medici & Brachmanes vehementer appetant hoc medicaminis genus, & care emant à Regulis ſub quorum ditione creſcunt arundines hæ ſacarferæ. Præter Garciam ab Horto, & Hugonem Linſchotanum plurimi optimates nuper inde reduces, integræque fidei viri, teſtati ſunt, quod, licet pretium ejus ex anni fertilitate variet; tamen utcunque in Arabia pari argenti pondere divendi, idque potiſſimum quia Medicorum tum Indorum, tum Arabum, Maurorum, Perſarum, Turcarum unanimi teſtimonio & experientia conſtat, externis & internis convenire ardoribus & inflammationibus ut & dyſenteriis bilioſis, ſi trochiſcorum vel potus forma exhibeantur. Indi ipſi contra Strangurias, Gonorrhœas & Hæmorrhagias utuntur, magnumque putant caritatis officium noſtratibus præſtare, ſi in ſimili renum & genitalium incendiis hoc *Sacar-Mambu* ſive *Tabaxir*, aqua diſſolutum, largiter ſuppeditent. Plura Arabes & Perſæ huic *Tabaxir* attribuerunt, quibus ſuperſedeo, ne videar iis inhærere quæ longe petita, & nobis incerta ſunt: adeoque ſimul huic capiti finem imponerem: ſed cum de nomine, & natura veterum ac recentiorum *Sacar* & *Tabaxir*, non ſolum ſub medicorum filiis, ſed & ſub præſtantiſſimis totius Europæ eruditis lis una atque altera hæreat, non abſonum fore putavi, ſi rationibus, & probatæ fidei virorum experientia, diſcrepantes opiniones, qua poſſibile conciliavero. *Tabaxir* itaque, è lingua Perſica deſumtum, nihil aliud denotat, quam lac lapideſcens: cum tamen placuit & quibuſdam ſuperſtitioſis Arabibus & Turcis, nihil aliud eſſe quam cinerem exuſtum cannarum, vi venti inter ſe confricatarum, & ignem exinde concipientium: adde, quod teſtimoniis plurium, qui rem ex vero deſcribunt, conſtet trochiſcos ex cineribus ejuſmodi confectos, pro ſuppoſititio *Tabaxir* agnoſci. Hunc interim errorem propagarunt Arabum interpretes Latini, *Tabaxir* Spodium vertentes, utpote aliquam in eo qua ad guſtum & viſum ſimilitudinem cum ebore, cornu cervi uſto, animadvertentes: qui quam craſſe impegerint, dilucide ſane à Garcia, & Cluſio aliiſque probatum eſt. Proinde ut nos tales præternavigemus ſcopulos, & certum quid ſtatuamus, conſultius erit cum erudito Garcia in poſterum Spodio ſive Tutia uti in medicamentis externis à Græcis deſcriptis: noſtrum autem hoc *Sacar-Mambu* ſive *Tabaxir*, in Arabum compoſitionibus intus plerumque aſſumere.

Alter reſtat diſſolvendus nodus circa nomen, qualitatem & uſum hujus concreti ſucci, quod ipſi Indi *Sacar* lingua vernacula indigitant, idque non reſpectu alicujus dulcedinis, ſed quod à multis ſeculis apud Indigenas humor hic in nodis antiquarum cannarum concretus nomen *Sacar* obtinuit: poſtea autem cum liquor vel mel cannæ Sacchariferæ hodiernæ vi expreſſus, & igne coctus, in ſubſtantiam duram, ſiccam, & albam migraverit, videtur ad imitationem externæ figuræ, & nominis *Sacar*, nunc nomen Sacchari impoſitum eſſe. Nam apud veteres Græcos, & Romanos autores, apparet, nomine Sacchari nihil aliud eos voluiſſe exprimere, quam id quod ex Plinii verbis l. XII. c. VIII. colligere eſt, *Saccharum & Arabia fert, ſed laudatius India. Eſt autem mel in Arundinibus collectum, gummis modo candidum, & fragile, ampliſſimæ Nucis Avellanæ magnitudine, ad Medicinæ tantum uſum.* Quo etiam Galeni verba ſpectare videntur, l. 7. ſimpl. Medic. de Sacchro. *Sacchar quod ex India atque felici Arabia convehitur, in calamis, ut aiunt, concreſcit, & ipſum mellis eſt ſpecies, minus certe noſtrati dulce, ſed aſſimiles ei vires obtinens, quod ad abſtergendum, deſiccandum, & detergendum attinet.* Ita ut ex hac mea enarratione, & interpretatione labefactata putem argumenta ſummi noſtri ſeculi viri Cl. Salmaſii, dicentis *Sacar* ſive *Tabaxir* ob defectum melleæ dulcedinis non poſſe ſumi pro Saccharo antiquorum: nam præterquam quod Plinius mellis in arundinibus collecti, late ſumpti, mentionem fecerit, ſicut de lactis, & aquæ fontanæ dulcedine communiter loquimur; accedit, quod Arundinum harum *Mambu* primogenitus ſuccus, ut dictum ſupra, ſuavis deprehendatur, licet poſtea evaneſcat. Multa veterum & neotericorum ſuper hac re monumenta Mathiolus in Comm. Dioſcorid. docte ponderavit &

dilucidavit, quæ meæ opinioni favent, ſolum in eo à doctiſſ. viro diſſentiens, quod putarit, ex iiſdem Arundinibus Saccharum emanaſſe, è quibus vulgare noſtrum exprimitur, eamque ſolum eſſe inter ſe differentiam, quod à Natura factum, ſit noſtrate factitio longe tenuius.

CAPVT XI.

Arundo Rotang *dicta.*

AD Arundines præſtantiores, humanis quoque uſibus inſervientes referenda eſt & hæc, lingua vernacula Indorum *Rotang* dicta, quæ licet huc ex Indiis venalis afferatur, ut pro baculo vel ſcipione inſerviat, & corrupte à Noſtratibus *Rotting* appelletur, tamen in natali loco ſtolones earum, grato quoque, ut *Mambu*, ſucco turgidi, vel crudi manducantur vel condimento *Achar* toties enarrato induntur. Hæ minus concavæ ſunt quam *Mambu*, ſed ſubſtantia ſpongioſa, inſtar herbæ ferulaceæ farcta. Baculi ſive ſurculi, ſi poſtea exſiccati impetuoſa manu collidantur, multas igneas fundunt ſcintillas, inſtar concuſſi ſilicis, cujus defectum ſupplere ſolent quibuſdam Indis.

ARVNDO ROTANG.

Creſcit paſſim in ſilvis circa fluenta Arundinis hæc ſpecies mirabilis, in omnem partem flexilis, eoque ad omnia liganda utilis: nam Incolæ hac Arundine funium loco utuntur, & ædes ſuas ex magnis Arundinibus conſtructas, quas *Bambous* Luſitani vocant, iis loco clavorum ferreorum ligant, & mireris tenacitatem hujus Arundinis, quæ craſſitie digiti humani ferme cum ſit, tamen in quatuor partes diſſecatur, non ſecus ac Salix aquatica apud nos, unde corbes & cunæ Infantium conſarciuntur: in quem uſum etiam hæ Arundines aſſumuntur: hinc & anchorarum funes à Iavanis in navibus conficiuntur, & ſane longius durant in aqua ſalſa, quam funes, immo deficientibus funibus, nos iis anchoras quantumlibet graves ligamus. Atque ut verbo abſolvam, duo habet India ad vitam & commoda hominum admodum neceſſaria, nimirum, hanc plantam, & Nucem, ſeu Palmam Indicam, *Coquo* Luſitanis dictam: ſed hæc cum decantata ſint ab aliis, ego fruſtra operam inſumſerim. Cæterum hoc *Rotang*, fructum talem fert, qualem depictum cernere eſt, eumque edulem, & ſaporificum, cum aciditate quadam grata, rotundum, parvæ pilæ magnitudinis, tectum ſpadicei coloris, putamine duriuſculo, fragili, ſtriis perpetuis cancellatis ornatum, ſicut fere videre eſt in calyce glandis

dis quercinæ. Ex ſingulis arundinis nodis ad ſummitatem uſque ſarmenta, funium modo contorta, & tenacia, foliorum quaſi loco emergunt, hiſque fructus globulares, raro ſolitarie, ſæpe copulatim adnaſcuntur. Nucleum porro intus ferunt durum, ex quo contuſo extrahitur, & exprimitur oleum, non edule ſolum, ſed in medicamentis topicis, præſertim in ungendis nervis, ſumme utile. Itaque, ſi quid læſionis acceſſerit ſervis, ex ſarmentis hujus arundinis, quibus flagellari ſolent, ejuſdem fructus oleo poſſint ſanari. Vt liceat iis dicere:

—— Qui mihi vulnera fecit:
Solus Achilleo tollere more poteſt.

CAPVT XII.

Zinziber, Indigenis *Gingibil.* Mas & Fœmina. atque Galanga, *Lanquas* dicta.

CVm Bontius noſter Zinziberis, & Galangæ deſcriptionem, ob inopinatam mortem, vix initiatam, & plane mutilam reliquerit, adeoque pauca tantum de earum inter ſe ſimilitudine externa, & interna, cum ſola Zinziberis Icone inter adverſaria ejus repererim; ego partis meæ eſſe putavi utrumque ſtudioſo Lectori exhibere,

ZINZIBER MAS.

eaque ſimul addere quæ ab exercitatiſſimis viris, & Chirurgis, ex Indiis redeuntibus accepi; ſimulque differentiam inter Orientale & Occidentale Zinziber ob oculos ponere: ut inde clarius eluceſcat, quod Zinziber, licet inter ea numerandum ſit Aromata,

quæ

ZINZIBER FOEMINA.

quæ utriusque Indiæ solum & solem haud difficile admittat; tamen, qua ad externam faciem, & internam virtutem, aliqualem discrepantiam pro perpetuo Naturæ lusu præ se ferat. Optimæ notæ, & maxime usualis, est Malavaricum, & Bengalense, cui Molucense succedit. Loca maritima, ut fere omnia Aromata, non mediterranea amat. Licet autem Chinenses, aliique Indi Orientales, inter olera Zinziber plantare consuerint, tamen silvestribus quoque locis sponte, vilioris licet notæ, crescit. Quod vix memini in Indiis Occidentalibus observatum esse; unde hanc plantam hisce potius Indiis nativam crediderim. Duo genera esse perhibent Incolæ; maris scilicet, & fœminæ: quarum hæc foliis & radicibus est minoribus, illa vero majoribus conspicitur. Folia admodum similia sunt foliis Arundinum, ut qui nunquam viderit crescentem hanc plantam, Arundinetum vere dixerit, quod primum è terra surgit: in qua comparatione Bontius à Garcia discrepat, qui Iridis non Arundinis similia esse statuit. Sed variant Auctores, etiam ii, qui ex Indiis reduces sunt, circa foliorum figuram, sive ob territorii diversitatem, sive, quod alii marem, alii fœminam Zinziber viderint. Nam maris hujus folia non ultra tres pedes excrescunt in altitudinem. Aspera sunt, unico nervo recto, in longitudinem excurrente, conspicua; caulibus hinc inde sine pediculo, inferius solitarie, superius frequentiori coma adnata. Radices diversi sunt ponderis, & amplitudinis; omnes tamen imbelles, & tuberosæ, atque in superficie terræ sicut Arundineta, expansæ. Quarum unum atque alterum internodium in scrobe relictum, terraque aggestum, loco seminis stercoratur, & statim à satu aqua dulci plus minus pro terræ siccitate rigatum, proximo anno à satione fructus eruitur, qui est regerminata radix, ipsum scilicet Zinziber. Vindemia illius fit arescentibus foliis, quod est media æstate, scilicet Decembri, & Ianuario. Radices recentes minus fervent, ob prædominium humiditatis; paulo siccatæ, limo obducuntur, ne, evanescente nativa humiditate, teredine, cui alias maxime obnoxiæ sunt, afficiantur. Vt condiantur, prius decortican-

corticantur, moxque in muria vel aceto conjiciuntur & macerantur per horam unam atque alteram, dein æquali fere temporis momento sub dio probe insolantur, ac denuo stragulis sub tecto cooperiuntur, donec omnis humiditas exhalaverit. Si aliunde transferendæ sint radices, tunc, thecis inclusæ, & aqua irrigatæ, noctu terra operiuntur, interdiu cælo patent. His omnibus rite institutis ab exercitato agricola, postea saccharo non solum, sed muria vel aceto condiuntur, nulloque tunc insigni calore palatum afficiunt, nec filamenta ulla ingrata in ore relinquunt. Si nimio tamen mangonio nimiisve lotionibus fatigentur, pars quoque aromaticæ ejus acrimoniæ evanescit. Quo ad qualitates, Piperi respondet, sed crassioris est substantiæ, ut docte ex Galeni monumentis, & propria experientia probavit Mathiolus in Dioscoridem, quo Lectorem remitto.

Præterquam quod recens Zinziber sativum Indigenis inter olera usurpatur, remedio illis est quoque præstantissimo ad Colicos dolores, Cœliacam ac Lienteriacam passiones; Diarrhœas diurturnas ex frigore natas, flatus, ventrisque tormina, & gravia his similia accidentia, ut multoties in Indiis se feliciter comprobasse testatur ipse Bontius, aliique Medici exercitati. Ea tamen perpetua adhibita cautela, ut qui sanguine sunt fervidiore sive sani sive ægri parcissime eo utantur, quia Zinziber fere omne, sanguinem accendit, & orificia venarum aperit.

De Galanga.

QVantum attinet ad Galangam, eam hic subjungere conducit, quia foliorum facie, & radicis qualitate, multum sibi similes sunt, licet Zinziberis radix albescat, Galangæ autem subrufa sit, tum internodiis pluribus inter se distinguatur. Duo ejus genera, majus, & minus, ab autoribus describuntur, nos tamen radicem majorem solam exhibemus, utpote Zinziberi foliorum figura, & qualitate radicis, magis vicinam; licet Neoterici de vera Galanga inter se haud conveniant, partim quod Græcis incognita, & Arabibus minus perspecta fuerit, partim quod Batavi & Lusitani reduces ex Iava (ubi plurimum luxuriat Galanga) nimis negligenter eam observarint. Seritur radice sua ut Zinziber, eodemque fere modo excolitur, & summopere se propagat. Caules arundinacei ad Zinziberis fere altitudinem exurgunt. Folia, longa, mucronata, superius sature, inferius dilute viridia. Flores albicantes inodori, semen fatuum. Radix crassa, tuberosa, rufescens, Zinziberis radice major. Illa porro ad omnia utilis, ad quæ Zinziber, atque eodem modo quoque condiri solet; quod genus conditturæ *Achar* vocari aliquoties diximus, ac magnus ejus usus est in bellariis ad orexin excitandam, non secus, ac cappares, & oleæ fructus apud Europæos. Recens vero utriusque dictorum Aromatum radix, in taleolas dissecta, cum carnibus piscibusque coquitur in eundem finem. Sic quoque cruda, sale & aceto & oleo inspersa, cum piscibus, & carnibus assis commode editur ad juvandam concoctionem. Malabarenses & Iavani eam, non solum contra hominum, sed & jumentorum mala frigida, magni faciunt, quoquo modo præparatam. Polentas, ex farina radicis confectas, in frequenti usu habent, quas cum succo Nucum *Cocos* præparant, atque, testibus Bontio, & Acosta, contra uteri & vesicæ mala exhibent. Sed quid diutius hæream in elogiis harum præstantissimarum radicum, quarum usus jam pridem toti mundo innotuit? Cum hujus instituti potius sit, aliquod exoticum, minus hactenus cognitum, in scenam producere.

CAPVT XIII.

Iambos.

INter nobiles, & familiares arbores fructiferas, à Bontio nostro neglectas, est illa, cui Indigenæ à fructu suo nomen *Iambos* indiderunt. Vnde Lusitani corrupte *Iambeiro*, Arabes ac Persæ *Tuphat*, Turcæ *Alma* nominarunt. Ejus indoles à Garcia ab Horto aliisque recentioribus eum sequentibus tradita est; ac proinde, cum pleraque illa quæ mihi à rerum Indicarum peritis suppeditata sunt, ex parte conveniant cum prædictis autoribus, hæc leviori penicillo attingenda, & pauca tantum cum genuina ejus icone ad vivum expressa addenda putavi. Arborum harum duæ reperiuntur species sibi simillimæ, fructibus nonnihil discrepantes, utraque ut forma & figura, ita & magnitudine Malum Europæam æmulatur, nec culturam, nec peculiarem terræ genium

postu-

IAMBOS.

poſtulat, ſed multis Indiarum locis adeo feliciter arte vel ſponte provenit, ut ſæpe ante quintum annum fructificet, &, quod raro videtur in Indiis, profunde radices in terram exerat. Ex Malaca Piperifera in diſſitas quaſque regiones ob florum fragrantiam, & fructus ſuavitatem, tranſlatam ferunt. Arbor eſt patula, ramoſa & frondoſa. cortice cinereo, glabro, ligno fragili. Folia Pruni magnitudinis; in extremitate magis acuminata, exterius ſature, interne dilute viridia apparent, nervo unico craſſo recto, venulis obliquis in medio prædita. Flores roſacei odoris & coloris, ſed magis variegati cum multis ſtaminulis in umbilico pulchre nitentibus, qui vinoſo ſapore quaſi ipſius fructus præludium exhibent. Quippe pulpa illi eſt ſucculenta, mollis, optimi odoris, & ſaporis. Horum fructuum Garcias diverſas eſſe ſpecies putavit, alii majores ſature rubri, minoris mali Cydonii figuræ & magnitudinis exiſtunt, tenuiſſima pellicula ſplendente veſtiti, atque vix quicquam lapidei in ſe continentes: alii minores ex pallido purpuraſcentes lapidem tenent compreſſum, oblongum, albicantem.

Hæ arbores ſunt ex numero earum, quæ pulcherrima florum, & fructuum varietate advenas in admirationem rapere ſolent, non ob gratum ſolum aſpectum, ſed imprimis ob perpetuam florum, & fructuum viciſſitudinem, quod in altera arboris medietate frondibus & floribus orba, altera pars fructibus maturis, & immaturis tam diu oneretur, & ornetur, donec frondes recuperaverit; ita ut in iis, perpetuo tempore vernali atque ſimul autumnali frui conceſſum ſit; quod Naturæ beneficium ipſe quoque in plurimis Americæ arborum fructibus ſæpe in ſolatium ægrotantium expertus ſum.

Flores & fructus *Iambos* frigidæ & humidæ ſunt qualitatis, inſigniter fragrantes, ac proinde inter primas delicias omnibus pariter incolis habiti: plurimi quoque uſus paſſim in Medicina exiſtunt. Fructus enim crudi & flores ſaccharo conditi, ab æſtuantibus

tibus

tibus ægris cum ſucceſſu uſurpantur, quod ſuccoſa frigiditate ſitim in febribus exſtinguant, ſpiritusſque vitales confortent.

CAPVT XIV.

Arbor *Acajú*, vulgo *Cajú*.

SVpra monui, quædam vegetabilia, & ſenſitiva, alicui tantum Indiarum Regioni propria; aliqua vero utriſque Indiis, inter Tropicos ſitis, communia eſſe. Quæ particulatim recenſere, nimis operoſum foret. Inter ea quæ poſterioris ordinis ſunt, non infimum locum tenet umbroſa & patula arbor *Acajú*; à veteribus omni-

ACAIV'.

bus, ni fallor, neglecta vel incognita. Malus hæc ſemel tantum in anno, ſed per multos menſes, eoſque maxime æſtivos, fructificat, quæque pro vicinitate, vel remotione ab Æquatore, tardius vel citius deficit. Non autem, ut aliæ plurimæ, bifera aut trifera unquam inventa fuit, ſicut in hiſtoria mea Americæ Naturali probavi, ubi naturam, uſum, & noxam graphice ſatis me depinxiſſe puto; ideoque iſtuc Lectorem remitto, cum arborem hanc *Acajú* Orientalem, ab Occidentali vix quicquam diſcrepare animadverti; ea enim cum facilis ſit migrationis, atque ex ſola glande fructus (utpote ſemine deſtituti) terræ licet ſitienti immiſſa germinet; & cum nomen quoque vernaculum *Acajú* retineat in Indiis Orientalibus, vix dubium eſt, quin ex Braſilia iſtuc tranſlata ſit; accedit, quod in natali ſua terra, & non alibi, ſilvas integras circa habitata litoralia conficiat, frondibuſque ſuis gratiſſimam umbram; fructibus vero glandiferis perpetuum penu Indigenis ſuppeditet. Quantum ad fructus eorumque glandes, hæ toſtæ, illi crudi, non in minori pretio Aſiaticis quam Americanis habentur. In ſolo apparatu, quantum reſci-

ſcere potui, inter ſe diſcrepant. Scilicet gens hæc magis cicurata fructuum horum annatam aſtrictionem cum auſteritate conjunctam, gulæque minus abblandientem, licet ventriculo proficuam, vino & ſale obtundere ſolent, adeoque, in illo condimento aliquandiu maceratos, cum voluptate comedunt æſtuantes, quod ſitim egregie reſtinguant, nauſeam tollant, & dejectum appetitum ventriculo reſtituant. At vero annatæ glandes (à quibus ipſi fructus incrementum ſumunt ſubſtantiamque hauriunt, convertendo illud oleum non ſecus, ac Anacardii oleum urens, in ſuccum edulem,) toſtæ & decorticatæ, pro bellariis uſurpantur: tum quoque ad Venerem excitandam Piſtaciorum loco, quibus nec guſtu nec dignitate cedunt, Magnatibus in frequenti uſu exiſtunt.

CAPVT XV.

Radix *Ninzin.*

QVemadmodum vix ullibi terrarum, quantum quidem conſtat, Nuces Aromaticæ, quam in Inſula *Banda*; neque Caryophylli, niſi in Inſulis *Molucenſibus*, ſponte naſcuntur: Ita nullus in orbe locus hactenus innotuit, qui celebrem illam radicem *Ninzin* producit, quam *Coreæ* Regnum, ſitum ad latitudinem Borealem circa quadraginta tres gradus. Nullus Belgarum eam creſcentem vidit, quia in mediterraneis tantum, ultraque ducentas leucas à mari diſſitis locis proveniat; unde fit, ut varient circa effigiem frondium, quæ tamen foliis Paſtinacarum ſativarum noſtratibus **Geele-peen /** ſimiles ſunt: moles autem & magnitudo ipſius radicis, Paſtinacis multum cedit; ita ut in Iaponenſi terra ipſa Paſtinaca; magnæ ſilveſtris *Ninzin* nomen vulgo obtineat. Radix plantæ, de qua nobis agendum, digiti eſt longitudinis & craſſitiei, in fine filamentoſa. Colore ex flavo albeſcente, ſapore ſubdulci, non ingrato, pingui: cujus genuinam effigiem ope & favore Clariſſimi & Amiciſſimi viri Fr. de Vicq, Lectori offero.

RADIX NINZIN.

Hujus decantatæ Panaceæ uſus quotidianus eſt, non ſolum apud incolas Regni *Coreæ*, ſed & *Tankinde*, *Chinæ*, & *Iaponiæ*, adeoque ad illam tanquam ad ſacram anchoram confugiunt. Qua tamen non ſemper ſola & ſimplici utuntur, ſed utcunque aliis remediis nativis mixta, manente *Ninzin*, compoſitionis baſi. Illa autem medicamenta quæ adduntur, *Coreæ* incolæ celant & tanquam arcanum ſibi reſervant. Quando autem animus eſt oppugnare magnos aliquos Naturæ hoſtes, ut motus Epilepticos, Vertigines, Spaſmos, Hydropes, Lipothymias, Choleras, & quæ ejus farinæ porro exiſtunt, tunc Medici robur addunt huic radici ex valido aliquo additamento pro vehiculo. At vero nulli alteri mixta, omnibus languidioribus & cachecticis non ſolum in uſu eſt, ſed eam, tanquam præſervans contra malignos & venenatos affectus, domi foriſque perpetuo ad manus habent; atque bis terve de

ve de die exiguam particulam recentis radicis maſticant. Vnde mirifice virium reſtaurationem, cordis refectionem omnes ſe experiri teſtantur.

Prolixior eſſe poſſem in enarrandis dotibus hujus *Ninzin*, ſi verbotenus ſchedas medicinales ex lingua Iaponica à Præſtantiſſimo viro D. Caron, ibidem Præfecturam tenente, in vernaculam tranſlatas, hic exhiberem. Sed malui contrahere ſtylum, partim ne verborum ambagibus vel tautologiis Lectorem detinerem; partim, quod verear (ut ſubinde animadverti ſuperſtitioſos Indos) nimium huic medicamento, tanquam labaſcentis Naturæ ſoli reſtauratori, tribui; ſicut Chymicis ſæpe & Circulatoribus multis uſu venire ſolet; qui qualecumque fere novum remedium, dum tanquam Panaceam Naturæ, & arcanum mundi venditant, ſibi æque ac profano vulgo imponere conſueverunt uſque adeo, ut, ſe fallere & falli, vix ſentiant.

CAPUT XVI.

Polypodium Indicum.

VIr literatus, & rei Medicæ addictus ex Indiis Orientalibus nuper redux, raram hanc & eleganti aſpectu plantam apportavit, cujus neque nomen, neque vires noverat: ideoque ego eam penſiculatius tactu, viſu, & guſtu examinans, & dein conferens cum Medicinæ peritioribus, vix quicquam ab egregio illo & raro Cluſii Polypodio exotico diſcrepare deprehendi. Quam cum ibidem paſſim in ſilvis luxuriare, & ab advenis æque ac Indigenis magni fieri intelligerem, operæ pretium me facturum putavi, ſi poſteritati ulterius indagandam offerrem. Bontius noſter, Polypodii Indici quoque mentionem fecit in catalogo herbarum ſponte ibidem naſcentium; verum morte præventus, deſcriptionem atque uſum pollicitus eſt, ſed non præſtitit. Noſtrum hoc Polypodium radice eſt nigricante, obliqua, longa, craſſa, hirta, ad modum Europæi Polypodii ſumma tellure repente. Huic bina folia, aliquando plura, ſolida, firma ſupernaſcuntur, breviſſimo pediculo à radice emergentia, etiam aliquando eam tegentia, atque ſtatim ab exortu in latera ſatis ornate ſe ſpargentia. Folia quercinis foliis amplioribus in novellis præſertim ſurculis natis, & modice laciniatis, magnitudine & forma ſimillima ſunt. E medio nervo, præter morem craſſo & valido, foliorum longitudinem ſecante, ſicut coſtæ è ſpina dorſi, inordinate poſitæ, ſurſum in latitudinem uſque ad extrema laciniarum extenſæ, apparent. Inter quas multiplices venulæ, reticuli inſtar contextæ, & ſeſe invicem ſecantes, excurrunt. Radix (in qua ſola vis medicinalis hactenus deprehenſa fuit) recens evulſa ſubdulcem vulgaris Polypodii ſaporem præ ſe fert, cui admixta eſt acrimonia quædam levis, quam vel ex regionis calidioris intemperie, vel ex vetuſtate forte contraxiſſe autumandum eſt. Iiſdem hoc uſibus, quibus noſtratium dicatum eſt Polypodium: quamobrem illius deſcriptioni non inhærebo.

POLYPODIUM.

CAPVT XVII.

De *Chocolata* Inda.

CVm totus in eo essem, ut Mantissæ meæ Aromaticæ finem imponerem, conveniunt ecce cum Typographo nescio quot Philiatri, summopereque urgent, ut ne, priusquam de tabula manum, gravarer Operi adjungere egregios tractatus duos: nempe unum de Nuce Maldiviæ, ejusque insigni antidoto; alterum de Americana arbore Cacavifera, & celebratissimo ejus potu *Chocolata*. Quod quidem eo difficilius à me impetrari sum passus, quia non ignorabam exstare jam doctorum virorum de utraque illa materia monumenta, non perfunctorie tradita. Adeo ut justa de causa omnis mihi ablata videretur ansa gratificandi Artis nostræ Symmystis: eoque magis, quod haud multum in duobus his exoticis à me aliisquè potuerit observari, quod non Cl. D. Augerius Clutius, urbis hujus, dum viveret, Practicus, opera & fama celebris circa Nucem Maldiviensem, & Hispani Medici circa potionem *Chocolatam*, jam ante attigerint. Itaque Clutii quidem tractatum propter exemplarium diu defectum desideratum, denuo exhibeo; Hispanorum vero aliquot, ut Antonii Herreræ, Iosephi d'Acosta, Francisc. Hernandez, Antonii de Ledesme, Antonii de Leon, Ioannis Cardenæ, Ioannis Barrii, aliorumque gravissimorum doctorum sparsas, & plerasque in nova Hispania conscriptas, animadversiones, in ordinem atque in compendium Latino sermone coactas hic promo: eorumque Authorum, quorum laboribus adjutum me fuisse lubens agnosco, idcirco nomina subjicio, ut fidem meam liberem, & gratum me præstem iis, à quibus ea, quæ hic sequuntur, accepi. Qua novissima mea opella, si non reipublicæ literariæ, saltem meis amicis, & mihimet ipsi hoc sum gratificatus, quod, quæ de effectibus utriusque hujus medicaminis enarro, eorum aliqua ipse pericula fecerim, & porro facienda atque indaganda nunc aliis proponam, & eum in finem, ut quisque per causas perque sedulas ire prius experientias discat, & vera à falsis discernere, antequam judicium ferat de rebus hactenus minus sibi perspectis. Licet autem studiose caverim, ne in eundem lapidem impingerem, tamen vereor, ne alicubi simile quid acciderit; quare eandem veniam, quam aliis libenter concedo, vicissim ab æquis Lectoribus flagito.

Cuivis, vel mediocriter in gentium historiis versato, constare satis superque credo, quam nulla non earum, sive culta, sive inculta, quæ vinum ignorant, præter potum simplicem à Natura concessum, etiam alium excogitaverit, non modo ad delicias, sed & contra sitim. Americæ certe pars maxima potiones sibi & plures adinvenit, & familiares fecit, ex radicum fructuumve succis expressis & aqua dilutis. Præ cæteris autem tractus ejus Septentrionalis in potum sibi illum præcipue ascivit, qui in Hispania nova, & Mexicana vicinisque terris, sermone quidem vernaculo *Chocolatl*, externo autem *Chocolata*, solet appellari, & haberi in summis deliciis: adeo ut Incolæ & ipsi illum depereant usque ad corruptionem sui, & hospitibus in testimonium grati accessus atque singularis amicitiæ offerant: prorsus ut de Chinensium, & Iaponensium *Thé*, sive *Chiá*, supra sum testatus. Qui quidem in eo potissimum ab aliarum nationum potu factitio discrepat, quod nec uno modo, nec ex eisdem rebus componatur: sed modo ex his: modo ex illis seu floribus, seu seminibus aliisque plantarum partibus in farinam redactis. *Chocoláta* hac adeo Hispani magisque Hispanæ inescantur, ut, postquam, præsertim calidæ, assueverint, se sine illa negent posse vivere, etiamsi initio aspernati fuerint. Vnde mirandum non est, si male cœperit audire potus tam deliciosus, præsertim à quo, qui ab indigenis olim minus compositus ex solis humectantibus, & nutrientibus, cum paucis quibusdam correctoriis parabatur, crescente Hispanorum aliorumque Europæorum luxu, & ipse cœpit excrescere, & ingredientibus Aromaticis usque adeo luxuriare, ut lasciviæ potius fovendæ sit, quam restinguendæ siti. Quam ob causam, &, ut mihi videtur, non præter rationem exorta est inter cordatiores Hispanos controversia non jejuna, An salvo Monachi jejunio concedi possit potus ex pasta tam alimentaria, & saporata atque aromatica confectus? Quam litem componere non est otii mei, neu falcem mittere in messem Ecclesiasticam. Itaque eam D. Antonio de Leon, qui prolixe utriusque partis argumenta ventilavit in libro quodam suo Hispanice conscripto, cui

titulus

titulus est, *Question moral si el Chocolate quebranta el ayuno Ecclesiastico*, decidendam relinquere malo, quam male ob periergiam audire. Interea, si libere mihi, & cum pace jejunantium, dicere sententiam licet, dicam hanc: videri omnes, qui ex *Chocolata*, quocunque sub prætextu bibunt, non abstinentiæ operam, sed ejus famæ potius dare, & in jejunio delicias quærere, atque in numero haberi posse eorum, quos Prosper Aquitanicus lib. 11. cap. 23. de vita contemplativa designat. *Quotquot*, inquit, *parciores videri volunt, & gloriam sibi velut de abstinentia districtiore conquirunt, sic ab omnibus animalilibus judicant temperandum, ut peregrinis pomis ac sorbitiunculis delicatis, cæterisque aliis cibis, immanem sui corporis impleant appetitum.*

Sed missa digressione, ad institutum redeo: basin primo totius *Chocolatæ*, mox cætera ingredientia examinaturus; quo Compositionis universæ simul temperies atque facultates cum salubres, tum noxiæ, elucescant. Quas omnino expedit scivisse, propterea, quod non solum in Occidentalibus Indiis, quibus suos debet natales; sed & per totam Italiam, & Hispaniam, & utramque Germaniam, & facta sit, & fiat indies magis ac magis familiaris, quin abire jam in varios abusus cœperit, variasque noxas dare, eoque nomine non paucos abstinere ab usu etiam legitimo & commendabili. Idcirco dispiciendum imprimis, ob eorum quæ miscentur diversitatem, quid ad compositionem requiratur; quibus deinde conveniat; & quantum denique cuique sit ex ea pro naturæ viribus bibendum; ad hoc, ut tam sanitati, quam gulæ satisfiat. Quæ ut clarius & explicari & intelligi queant, age, primo vires ingredientium videamus.

CAPVT XVIII.

De Arbore *Cacavifera.*

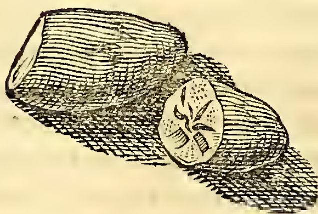
Cacaviferas quas appellant arbores, in Hispaniæ Novæ locis irriguis, & præcipue in Guatimalæ ac Nicaraguæ districtu uliginoso sponte luxuriant. Earum Mexicani Medici, alii quatuor, alii quinque constituunt species. Omnium interim fructus (quos vel imprimis convenit novisse) ejusdem fere esse facultatis, ejusdemque usus uno omnes ore Autores fatentur, non obstante, quod in ipsarum arborum, qua figuram, qua magnitudinem, descriptione non admodum inter se conveniant. Omnes naturæ sunt adeo delicatæ, ut non modo alium soli genium aspernentur, sed in patrio ipso ferendo non sint, aut frigus nocturnum, aut tempestates ventorum, aut Solis etiam ardores. Vnde est, quod eæ, quæ ex deciduis fructibus sponte germinant, nisi in vallibus umbrosis non appareant. Hinc illis ars, Naturæ imitatrix, in feliciorem proventum docuit incolas, patulam & umbrosam quandam arborem, quam idcirco *Cacaoquananthli*, sive matrem Cacaviferæ appellant, apponere; ut à cæli injuriis ejus velut sub umbone tutior sit ipsa Cacavifera. Facile se cicurari patitur. Hispani certe integra ex ipsis arboreta, & plantant & colunt, non secus ac in Europa vineta atque oliveta. A secundo ætatis anno fructificat, & quolibet anno bis. Vindemiatur enim primum, & uberiore fructu, circa Iunium; iterum circa Ianuarium. Ab anno vigesimo devigescit, & sterilescit. Hæc communia. Quod ad species, Prima & omnium maxima est *Cacava Quathuitl* dicta, quam mox dabimus. Huic proxima *Mecacauatl*, proceritate & foliorum ac fructuum magnitudine. Tertia, *Xochicacauatl* vocata, minor est, minoremque profert ftuctum, & semen foris rubescens; intus vero cæterorum colore. Quarta omnium minima, & ideo *Tlalcacahuatl* seu humilis dicta, fructum fert minimum, ejusdem cum prioribus coloris. Omnium fructus eisdem præditi sunt facultatibus: postremarum tamen, potionibus magis inserviunt. Cæterarum vero, nummis atque commerciis.

Prima autem, & facile omnium princeps (cujus iconem hic, qua ramos, & fructus atque nucleos, exhibemus) mediocri est altitudine & egregie frondosa, foliis acuminatis, angustioribus & Aurantiæ longioribus (Antonius Herrera Castaneæ foliis comparat) nullo fere pediculo cauli adnatis, nervoque unico & recto præditis, & ex quo multæ obliquæ venulæ sursum emergunt. Flos ei magnus, & colore ex flavo albescens instar croci. Quo deciduo remanent tenuia, viridia, oblonga, lanuginosa filamenta. Ex his deinde fructus proveniunt turbinati, quos *Cacavacentli* vocant. Hi, cum maturuere, Melonibus magnitudine, crassitie, pondere non cedunt: coloreque sunt croceo

CHOCOLATA.

ex luteo albidi. Pediculus cuique modicus : incisuræ per longum variæ : nuclei viceni, sæpe triceni; qui, racemi instar, medio stipiti adhærent, Pistaciis aut Ricini majoris semini similes, paulo tamen grandiores & pellicula fulva vestiti; qua sublata, videntur non absimiles reni vaccino, secundum incisuras, quibus erant divisi. Substantia eorum intus est tenuis, & spadicei fere coloris, in dispares divisa particulas, sed quæ arcte inter se hæreant; adeoque sit pinguis, ut sponte humor, quantumvis lentus, aliquando exstillet: imo oleum ex ea abundantius, quam ex Amygdalis exprimi possit. Pulpa hæc subamari, non ingrati tamen, saporis, multi nutrimenti, temperamenti subfrigidi atque humidi, est. Hi sunt decantati illi ab Indigenis *Cacahuatl*, ab Hispanis corrupte *Cacaó* nuncupati, quorum causa arbor tantopere expetita est; utpote *Chocolatæ* potionis caput. Merx ditissima, & ob id Hispanis æque ac Barbaris æstimata & amata. Qua, mirum, quantopere quondam emporia ferbuerint. Ad Solem enim exsiccati fructus isti ætatem ferunt, nec facile corrumpuntur, etiamsi navibus reconditi, usque in Europam deferantur. Ante Hispanorum in ea loca adventum, spreto vinum conficiendi modo, (licet nonnulla vitium silvestrium ac labruscarum genera apud illos suapte natura copiosas & variorum colorum uvas ferant passim) potionem simplicem ex solis fere *Cacaciis*, & sine tot rerum mixtura, quibus nunc superbit celebris Confectio, ad sitim duntaxat sedandam hepatisque fervores temperandos, Ptisanæ loco solebant parare. Adde quod iidem *Cacacii* in tanto apud suos habeantur pretio, ut non potus tantum delicati, & alimentarii, verum etiam nummorum, nulli adulterio obnoxiorum vices præstent egregie, ob durabilem, lentam tenacemque substantiam, atque iis præcipua vitæ præmia, cum opus erant, comparabantur. Quem fructus usum vere πολυχρήστου admiratus Petrus Martyr, merito exclamat: *O felicem monetam! quæ suavem utilemque præbet humano generi potum, & à tartarea peste avaritiæ suos immunes servat possessores, quod suffodi aut diu servari nequeant.* Huc quoque illud Francisci Hernandez, alludentis ad hoc, quod per arborem hanc Cacaviferam detegan-
„ tur magna humanæ sortis volumina. In veteri siquidem orbe, perque prisca illa tempo-
„ ra, quæ vitæ hominum erant necessaria, atque adeo apud alios, cum deessent, quæren-
„ da, non rependebantur ære. Nondum aureus argenteusve nummus circumferebatur,
„ aut pecudum, Regumve aut Principum simulacra metallis cernebantur insculpta. Re-
„ rum vivebatur permutatione, ut olim factum cecinit Homerus, & fructuum, quos re-
„ condebant, facta aliis copia, mutuum ferebatur auxilium. Tandem æra percussa at-
„ que signata sunt, & mille rerum effigies numismatis impressæ conspiciebantur. At in
„ novum hunc Mundum nunquam avaritiæ signa penetraverant, aut caput exeruerat am-
„ bitio, donec nostri velis ventove devecti, impetum fecere, &c.

Sed revertamur in viam, & veniamus ad *Cacacii* qualitates intrinsecas. Has equidem ex effectibus cæterisque indiciis constat esse temperatas. Substantia ei ex crassioribus simul & tenuioribus partibus composita est prorsus, ut in infinitis aliis vegetabilibus obser-

obſervatum eſt, diverſas omnino ſub eadem forma ſubſtantias contineri. Noſter autem *Cacacius* in pulverem redigitur primum, & ſola mox, etſi frequenti, tuſione pinſitur, & in maſſam cogitur. Quod cum fiat ſine ullius rei admiſtione, ratio arguit aliquid eſſe in eo tenacis & bituminoſi inſtar humoris, aëris elemento reſpondens. Multa inſuper eidem quibuſcum ſuapte natura immiſcetur, inſunt ignea, quæ neceſſario incidere atque reſerare debent corporis meatus, non vero præcludere, ut quidam voluerunt; niſi hoc intelligant de crudo, vel toſto, vel Saccharo condito, quo mulieres in Indiis nimium veſci amant, unde uteri, alvi & hypochondriorum obſtructiones incurrunt difficillimas. Verum totum hoc oritur, quod interior ejus ſubſtantia dentium inciſione non exacte comminuitur nec perfecte commiſcetur; requiritur enim artificioſa molæ verſatilis contritio. atque tunc demum, ſi quid noxiæ ſuperſit frigiditatis, aliorum calidorum commiſtione temperatur, communicata ſingulis partibus hac intimæ ejus ſubſtantiæ qualitate: ea tamen adhibita proportione, ut ſimul omnia Aromata ſive Indica ſive noſtratia aromatica, mox recenſenda, vix mediam partem, cum fructibus *Cacaciis* in confectione *Chocolata* obtineant: adeo, ut ex actione illa & reactione partium (quod quoque in contrariis medicamentorum qualitatibus, ad certam quandam temperatamque διάθεσιν redactis, apparet) *Cacacii* frigidorum & calidorum ingredientium *Chocolata* ipſa emergat temperatæ facultatis. Hinc etſi *Cacacius* quantitate cætera excedat ingredientia, illius tamen partes frigidiores calidioribus coadunatæ retunduntur, atque vim ſuam priſtinam, remiſſam licet, videntur retinere. Atque hæc de arbore, ejuſque nobiliſſimo fructu, *Chocolatæ* baſi, dicta ſufficiant. Reſtat, ut breviter percurramus ſubordinata ingredientia alimentaria atque aromatica, non ſolum huic confectioni conterranea, ſed etiam eorum ſuccedanea exotica.

Primo occurrit Maizium, Mexicanis *Tlaolli*, vulgo frumentum Turcicum, vel potius Indicum, omnibus mundi partibus, ſi non familiare, ſaltem notiſſimum: cujus iconem, & culturæ deſcriptionem, utpote nemini, credo, incognitam, prætermitto. Hoc autem huic imprimis potioni magnum quid ſuppeditat, unde & laudes ejus adeo paſſim extollunt graviſſimi, qui in Indiis vixerunt, Medici, ut non patiantur Ptiſanam, ex cremore ejus confectam, Hippocratis Ptiſanæ quicquam concedere: præſertim quia Maizium in Indiis negant ſubſtantiæ eſſe adeo terreſtris difficilioriſque concoctionis, ut vulgo audit in Europa: tum quod ex illo, aqua dumtaxat ſubacto, inque ea ad modum pulticulæ diſſoluto (*Atoli* vocant) potionem cum vel ſine *Cacáo* conficiunt, quam mille experimentis compertum habent, inſigne ſolatium æſtuantibus, & febricitantibus, imprimis autem nephriticis doloribus, & urinæ retentionibus, adferre. Sed in conficiendo hoc *Atoli* ea eſt diverſitas, quod alii duas Maizii partes cum una fermenti capiant, eumque *Xoco-atole*, id eſt, acidum, vocant, idque cæteris facile præferunt: alii Maizium crudum, & tantummodo molitum: alii prius coctum cum calce ſumunt, atque in varios uſus applicant, tum ſimplex, tum noſtræ *Chocolatæ* mixtum. Quæ omnia accurate & prolixe deſcripſit Franciſc. Hernandez in Hiſtoriæ Medicæ Mexicanæ lib. 7. c. 40. ubi plurima de iſtius frumentacei generis natura, mixtura & uſu quotidiano interpretatus eſt: quæ etiamſi lectu digniſſima, quia brevitati ſtudeo, ex profeſſo hic denuo repetere ſupervacaneum putavi.

Ordine & dignitate ſuccedit *Achiote* arbor, ab Oviedo & Cluſio *Bixa*; à Braſilianis *Vrucú* dicta. Cujus planta in mea Hiſtoria Naturali, fol. 132. & in Fr. Hernandez lib. 3. c. 41. utraque ejuſdem faciei, exhibita eſt, Ea per omnes fere Americæ regiones ſponte luxurians, à barbaris æque ac Europæis, tam propter uſus medicos, quam tincturam rubram expetitur & circa illorum prædia cicuratur: materies ejus, ſi lignum ligno fricetur, utilis eſt igni veluti è ſilice excitando; cortex vero funibus texendis, qui ſunt cannabinis firmiores. Fructuum grana rubra, de quibus potiſſimum agendum, frigida ſunt & ſicca, cum modica aſtrictione; ex quibus placentulas efformant, projicientes grana jam matura in aquam calentem, agitanteſque continenter, donec totus pene color aquæ adhæreat: hi paſtilli non ſolum medicamentis contra quoſvis fluxus ſanguinis inordinatos, ſed & cibariis immiſcentur, gratumque ſimul ſaporem & colorem iis ſuppeditant; imprimis autem, omnia hæc beneficia præſtant confectioni noſtræ *Chocolatæ*, ſi ea certa quantitate, ut infra docebitur, addantur; tutius enim tunc bibitur, & citra ſatietatis & nauſeæ incommodum, adde quod ſanguinem magis purificet, & viſcera corroboret.

Hactenus tria *Chocolatæ* ingredientia temperatiora, & ad frigidum inclinantia recenſui.

ſui. Quartum, quod *Chilli*, ſive Piper Americanum, vulgo Braſilianum, dicitur, qualitate multum diſcrepat à præcedentibus, & primum locum videtur obtinere inter correctoria aromatica calidiora; proinde caute *Chocolatæ* ſolet indi ad orexin tantum excitandam, non vero tanta quantitate, ut ſanguis inde poſſit inflammari, ſicut iis contigit, qui ejus uſui modum imponere neſciverunt.

Sequitur nova & peculiaris Piperis ſpecies, quæ *Mecaxochitl* dicitur Mexicanis, quibus ſolis, quantum conſtat, natales ſuos debet. Volubilis eſt herba, teſte Franciſco Hernandez, (qui in Hiſtoria ſua plantarum Iconem ejus dedit fol. 144.) binos dodrantes longa, per terram repens, foliis magnis, oblongis, pinguibus, fragrantibus, & acris saporis: caulibus teretibus, contortis; radicibus fibratis, & filamentoſis. Fructus ſunt teretes, longi, longo Piperi ſimiles, bini vel terni junctim, ex unico caule ſurſum nati: qui quarto gradu calidi, & tertio ſicci habentur. Induntur *Chocolatæ*, non ſolum quod gratum illi concilient ſaporem; ſed quod obſtructa reſerare, frigora, & ex iis ortos dolores, mitigare, lentos humores attenuare, ventriculum roborare, oris halitum commendare, atque venenis adverſari, credantur.

Tertia inter calidas vocatur *Xochinacatlis*, ſeu flos auriculæ. Arbor eſt longis & anguſtis foliis, virore exaturato tinctis, & è pediculo veluti marcido, flores grandiuſculi ex longo pediculo incurvato deorſum tendunt, eorum foliola interna parte ſunt purpuraſcentia, externa herbacea, auricularum pene forma, odore jucundo. Fructus ſunt ſiliquæ, ſex unciarum longitudine, digiti craſſitie. Semina intus multa, & ex mutua compreſſione anguloſa, ſuntque coloris ſanguinei. Nullæ hujus arboris partes *Chocolatam* ingrediuntur, exceptis floribus, qui in magno apud Incolas habentur pretio; nec quicquam frequentius eſt invenire in Indorum emporiis, quod celeberrimæ potioni gratiſſimum ſaporem & odorem, & ſalubrem prorſus efficaciam concilient. Quia autem ejuſdem gradus temperiei cum præcedenti habeatur herba, ejuſdem quoque cenſetur operationis. Icon exſtat in opere Fr. Hernandez fol. 30.

Quarta inter calidas eſt herba Mexicanis *Tlilxochitl* dicta, quam Franciſc. Hernandez Araco Aromatico comparat. Volubilis herba Hederæ more arbores conſcendens. Foliis eſt unciis undecim longis, ſex latis, figura Plantaginis, ſed pinguioribus, ſaturate viridibus, ſingulis ex utraque parte caulis alternatim exorientibus, floribus nigricantibus. Siliquis ſex uncias longis, anguſtis, & pene teretibus, nigris, olentibus Muſcum aut Balſamum indigenam, quas vulgus Hiſpanorum à vaginarum ſimilitudine *Vaynillas* appellat. Hæ ad tertium ordinem habentur calidæ, addique ſolitæ potioni *Chocolatæ*, ob ſuavem non ſolum odorem, & ſaporem; ſed quod urinas & menſtrua moveant, cerebrum confortent, flatus diſcutiant, humoreſque crudos concoquant, & attenuent. Icon exſtat in opere Fr. Hernandez fol. 38.

Inter *Chocolatæ* ingredientia, licet remiſſiori gradu calida, celebratur polychreſtus ille liquor reſinoſus, quem Indi *Holli*, Hiſpani *Vlli* nominarunt: deſtillat ex arbore *Holquahuytl* dicta, ſeu arbore *Chilli*, quæ ſtipite eſt levi, fulvo, medulla lenta referto; flores habet candicantes, late expanſos, cum orbiculis ſtellatis, ex pallido rubeſcentes, hi ipſis ramis & trunco ſine pediculo adnati ſunt, dein ſphærulæ emergunt pleni fructibus candidis avellanarum inſtar, qui cooperiuntur tela fuſca, ſapore amaro, ſicut & cortex arboris, ex quo emanat ſuccus, primo lacteus, mox luteus, ac tandem niger evadens, quem in pilas rotundas cogunt, eaſque non ſolum in varios medicos uſus, ſed etiam ad petauriſtarum ludos reſervant: de quibus videre potes Fr. Hernandez, lib. 3. fol. 50. qui laudes ejus proſequitur. Ego paucis attingam quomodo, & qua quantitate *Chocolatæ* inſerviat; nam hoc gummi minus familiare eſt ingrediens reſpectu cæterorum enarratorum, ſed tunc potiſſimum quando Diarrhœis & Dyſenteriis mederi volunt, nucleiſque quatuor *Cacacii*, uncia unica hujus reſinæ *Holli* miſcetur: verum *Cacacii* nuclei ob pinguedinem, & gummi *Holli* ob tenaciſſimum gluten, primum debent torreri, ne viſcera obſtruant, & cachexias producant. Iconem arboris dedit Fr. Hernandez, lib. 3. cap. 10.

Hæc aliaque vegetabilia, Novæ Hiſpaniæ patria, non idcirco putavi recenſenda, quod omnis potio *Chocolata* ſimul ea recipere debeat; ſed ut ex iis quiſque ſibi maxime conveniens eligat. Imo vero, quia maxima ingredientium pars, excepto *Cacacio*, in Europam non deferuntur, ſubſtitui poſſunt & ſolent, vel vulgaria illa Indiæ Orientalis Aromata, vel alia aliqua ſemina aut flores cuique regioni & individuo convenientia.

Quod

Quod & fieri sæpe in Belgio vidi, & ipse cum voluptate viriumque restauratione hic confectam gustavi. Porro non memini, aliquem nostratium (modo non ferverent illi hypochondria) ex quotidiano usu hujus potus male habuisse. Multis contra morbosis medelam potius attulisse scio, præsertim hecticis, catarrhosis, asthmaticis, quibusque præcordia languerent.

Quia autem placuit excellentissimo Medico Romano Paulo Zacchiæ, in tractatu suo de malo hypochondriaco, Italice conscripto, *Chocolatæ* quoque compositionem & facultates notare, ibique succedaneorum etiam meminisse, non abs re fore putavi, tanti Viri Iudicium hic annectere.

Mentionem, inquit, nunc faciam medicamenti cujusdam, paucis abhinc annis è Portugallia, quod Indis acceptum refert, ad nos *Chocolatæ* nomine adferri cœpti. Hoc ingredientium indicio, non obstante eo, quod temperatam ejus naturam plerique asserant, calidum magis est, prætendentibus iis licet *Cacao* frigiditatem, quæ calidorum admistione obtusa, moderatam confectionis efficiat qualitatem. Ego contrarium sentio, semenque ipsum nullatenus frigidæ, sed temperatæ potius constitutionis judico, judicandumque cuivis id gustanti & examinanti relinquo. Quoniam vero hoc novum aliquod est atque peregrinum medicamenti genus, ejus componendi modum non abs re fore duxi tradendum. Recipiunt *Cacao* (fructus est, aut, si mavis, semen grandiusculum, Pistaciam magnitudine referens, cortice tenui, sapore Amygdalæ simili) excorticati, bene mundati, seduloque triti, 12. lib. *Cinamomi* subt. pulv. lib. 1. *Anisi* selecti & studiose pulv. lib. semis, *Vanillas* (sunt baculi longi, angusti, subtiles, coloris fulvi, odoris balsamici, saporis subacris) comminutorum, & per subcerniculum transactorum n°. 6, *Mecacuce* (semen Avellanam nucem repræsentans) manipulos 4. (aut, si libeat, in locum *Vanillas* & *Mecacuce*, *Moschata Nux*, & *Caryophylli aromatici* 12. assumi possunt) *Maiz* (Indicum frumentum est) contusi, cretique per setaceum, floris separati lib. 3. *Ajonzoli* confracti beneque triti lib. 1. (aut vice *Ajonzoli Amygdalarum Ambrosin.* pistarum lib. semis) *Achiotes* (grana sanguinei coloris instar Santali rubri) unciam semis. Sacchari, pro libitu, ad lib. 4. Subigunt Saccharo *Achiotes*, omniaque adinvicem bene miscent; ex massa tabulas conformant foliis Mali aurei impositas. Qui proinde hac uti gaudent confectione, ejus unciam dimidiam cum quinque Sacchari drachmis, bullientis aquæ sex unciis injiciunt, beneque contemperant, &, quam possunt calide, bibunt. Id quoque observare solent, ut si parum Sacchari *Chocolatæ* admistum fuerit, dosin ejus, dum potant, adaugeant. Matutino bibunt tempore, quatuor dein horis aut pluribus à cibo abstinentes. Plurimi magnopere ejus in confortando stomacho, & adjuvanda ciborum digestione virtutem deprædicant, quod eximie nutriat ob seminum & frumenti, *Maiz* præcipue, quæ insigni satis quantitate compositionem ingrediuntur, facultatem atque substantiam: non tamen, ne pro medicamento multum calido habeam, adduci patiar; hinc ejus usum apud illos, quibus hypochondria calent, prudenter nec absque judicio admittendum censeo.

Sequitur & alia *Chocolatæ* descriptio ex Ant. de Ledesma, in India & Hispania maxime familiaris. *Centenis*, inquit, *quibusque Cacacii Chiles duo miscentur, quos majores esse diximus, Chilpatlaqua vocatos, vel præ his Indiarum Chilis accipi potest Hispanorum Piper, omnibus majus atque calidius. Recipe dein tantum Anisi, quantum manu capere potes, Orichelas, quæ Dinataldides nuncupantur, atque duo Mecasuchil. Et nisi alvi angustia premat, Alexandrinas rosas in pulverem redactas, item Vanillam unam, Cinamomi uncias duas, Amygdalas duodecim, totidemque Nuces Avellanas, mediam Sacchari libram: Achiotes vero, quantum satis est, ad hæc omnia conglacianda.*

Methodus conficiendi.

Cacacius cæteraque ad mixturam hanc pertinentia pinsuntur lapide quodam *Metatis* nomine dicto, ad hujusmodi usum excavato; animadvertendum autem est primo, ut omnia, quo melius frangi possint, ante coquantur ingredientia, præter *Aseotem*. Secundo, ut diligentia adhibeatur, ne adurantur, nigrumque contrahant colorem; aut nimio admota calori insitam suam exhalent virtutem, amarumque acquirant saporem. Præcedunt in comminutione *Cinamomum* & *Chile*, quæ simul cum *Aniso* moluntur; postremo autem loco *Cacacius* ipse, qui paulatim confringendus restat; singulis quippe vicibus, quoties quid de eo molæ subjicitur, circumagatur lapis, ut facilius dissiliat, meliusque conteratur: deinde in ahenum post *Ca-*

cacii

cacii comminuti ingredientium pulveres injiciuntur, qui lignea quadam ſpathula eidem permiſcentur. Coacta in unum maſſa lapidi rurſus ſubdita, cui ſubjectæ candentes fuerint prunæ, perquam optime diluitur. Cavendum tamen eſt, ne vehementior ſupponatur ignis,ut butyroſus nimio calore effervescens humor effundatur. *Achiotem* velim *Cacacio* admiſceas,ut cum eo molatur,coloremque melius acquirat: cæteri pulveres cribro, antequam confundantur, ſecerni debent. ſicut & *Cacacii* cortices removeri longe melius eſt. Quod ſi ſufficiens facta fuerit contritio (quod videbitur, cum nulla amplius putamina apparuerint) ſpathula maſſæ pars eximitur, quæ ſtatim fundetur in orbem, atque in arculas tunc reponitur: cumque congelaſcit, dura conſiſtit. Notandum autem hic, *Cacacii* maſſam Papyro, ſeu latis arborum frondibus, quales ſunt Platani, ſuperimponendam eſſe, in quibus gens Inda dictos efformat orbiculos; vel ſaltem,ut dixi, papyrus accipitur, ſi extenditur maſſa, duplicata, poſitaque ſub umbra obdureſcit: Duplicata deinde papyro iterum exſiccatur: papyrus etenim, quam habet pinguedinem, attrahit. Si vero tabulæ infundatur, integra colligi atque reponi non poterit.

Duplici modo ab Indis aſſumitur, alio eoque frequentiore, quo igni admota bibitur, *Acolle* immixta. Atque hæc olim potio in uſu fuiſſe traditur. *Acolle* vocant Indi maſſam ex *Maiz* farina collectam, quam deinde *Chocolatæ* immiſcent. Vt vero ſalubrior ſit potantibus, exterior corticis pars, quæ flatus excitat, bilemque commovet, removetur, eaque ſaltem, quæ melior ſanitatique conducibilior, remanet. Sed revertamur ex iis diverticulis ad ea, quæ hactenus à nobis aliis occupatis intermiſſa fuere. Referam novam, poſtquam apud Hiſpanos inclaruit, potionis methodum, quæ duplici ab ipſis fieri ratione conſuevit. Primo quidem modo diluitur *Chocolata* cum aqua frigida, ſpumeuſque ejus humor cuidam infunditur pollubro, id vero, quod remanet, igni admovetur una cum Saccharo; Hoc poſtquam incaluit, cum ſpumea illa, à qua ſejuncta fuit, iterum confunditur parte, atque ita ebibitur. Alter autem modus vult calefieri aquam, & in vaſe repoſitam *Chocolatam*, quantum ſatis eſt, haberi, ſuperque illam parum aquæ fundi, ac verſatili diſpergi mola; tunc ſtatim, atque bene diluta eſt, reliquum calidæ cum ſaccharo in eadem *Chocolata* diffundi & hauriri. Si placuerit frigidam potare *Chocolatam*, quam à præcipuo ingrediente *Cacacium* appellant, quo ad æſtum hepatis attemperandum utuntur, dilues *Chocolatam* in aqua, molæque verſatilis ſubſidio ſpumam elicies, quæ magis augebitur, quo diutius *Cacacius* ipſe comminuitur: effuſam in aquali ſpumam paulum ſepones; id, quod remanſit, miſcebis cum Saccharo ſupraque ſpumam immittes, frigidamque potabis. Verum hoc potionis genus ob nimiam, qua prædita, frigiditatem omnibus conducere nequit. experientia ſi quidem conſtat, ſtomachi dolorem eodem cieri. Quæ detrimenta mulieribus pariat, afferrem lubens, niſi brevitatis rationem habens longiorem detrectarem relationem. Similem fere frigidam potandi *Chocolatam* habebis modum, qui talis. Addatur *Chocolatæ* dilutæ *Maiz* toſtæ & in pulveres redactæ reſpondens quantitas, quæ adinvicem bene permiſta ſpumeum dabunt liquorem, qui perinde ſupradictum, frigidus hauritur.

Reſtat nunc ut pauca de quantitate *Chocolatæ* aſſumenda, item de modo, tempore utendi, à quibus uſurpari queat, diſquirere. Ne itaque immoderatus *Chocolatæ* potus ob pinguiores, quibus pollet, partes, venas meſaraïcas oppilet, quinque vel ſex unciæ mane tutiſſime ſorbentur omni fere anni tempore. Ea tamen perpetua cautela, ut quiſque evitet terreſtrem illam & craſſam *Cacacii* portionem, quæ fundum vaſis petit; prætcrquam enim quod vehementer obſtruat, vim quoque ciendi bilem inſignem habet, & nauſeam excitat: Idem cogita, ſi quis incaute potionem *Chocolatam* recenter factam potaverit: cum è contra, ut ægris æque ac ſanis proſit, ad menſem vel ultra requieſcat oportet, ut contrariæ ingredientium qualitates infringantur. Atque tunc omnibus exinde bene fit, & corpora acquirunt lacertoſa, & vegeta. Idem quoque probatæ fidei & experientiæ vir Ant. de Ledeſma de ſe ipſo teſtatur; Motus enim iis, inquit, quæ in Indiis fieri ſolent, cum illuc perveniſſem, ægrotantiumque domus aëris calore ferventes percurrerem, aliquando hauſtum aquæ petere ſolitus, vitales reſtinguendi faces gratia, Indorum ſuaſu *Chocolatam* ſiti compeſcendæ convenientiorem bibi; ſæpiuſque id factum, leniebatur exinde ardens bibendi deſiderium; etiamſi jejunus aſſumſiſſem, ſtomachi tamen vires refectas ſentiebam. Ex cujus potionis continuato uſu alii mecum impinguefacti ſunt: cum tamen pleraque ingredientia excepto *Cacacio* & *Maizio*, quod calida & ſicca ſint ordine tertio, ad extenuationem corporis

facere

facere videantur, sed constat ratio, butyrosæ enim *Cacacii* partes pingue reddunt corpus: calidæ vero, quæ confectionem ingrediuntur, pro vehiculo inserviunt, quo pinguis ista substantia ad jecur deferatur, & inde in cæteras dimanet partes, tandemque ad carneas demum derivetur.

CAPVT XIX.

De *Tavarcaré* seu Nuce Medica Maldivensium.

Clutius noster, spectatæ fidei Vir, multa sine dubio Nuci Maldivensi tribuit, quæ hactenus, ut mihi persuadeo, plurimis sunt inexperta: sed multa, quæ nostrum non pauci jam sumus experti. Quod enim attinet ad specificam facultatem promovendi partum difficilem, ac resistendi insultibus epilepticis, ejus non unam experientiam habent spectatissimi aliquot apud nos Medicinæ Coryphæi, & testari de felicissimis successibus queunt.

Præter vero Nucis iconem, quod nihil à Clutio, nihil etiam à nobis exhibeatur eorum, quæ ad cæterorum arboris notitiam pertinent, hæc causa est, quod Insulæ istæ, in quibus olim solis crescebant, à mari absorptæ subsederint altitudine minimum sedecim orgyarum. Vnde est quod non nisi singulari fortuna à supernavigantibus & linum demittentibus Nux capiatur. Exorditur supra nominatus Autor, hunc in modum.

Inter immensa beneficia quibus humano generi postremis hisce seculis divinum Numen affulsit, non postremas obtinet tot Pharmacorum ad tuendam hominum valetudinem inventio, cum post animæ salutem humani corporis sanitas primum locum sibi vendicet. Quod enim ad machinarum æneарum inventum attinet, quibus supra antiquitatem nostra ætas gloriatur, eas potius ad hominum perniciem quam ad bonum publicum comparatas dixerim. Typographia vero, quanquam conservandis literarum monumentis imprimis idonea, nihilominus scribentium Kakozeliam & literatorum ineptias plerumque fovet, nec est etiam quod Ærythræi maris spolia, aut exhaustæ Atlantidis pallida viscera tantopere jactemus, cum ex mente cordatissimi Poëtæ fulvum metallum sit chalybe nocentius. Naso Metamorphosios primo:

Iamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
Prodierat; prodit bellum, quod pugnat utroque.

Verum enimvero Argonautarum Europæorum gloria nunquam satis extolli potest, quorum solertia patefactus novus orbis tot seculis latitans, aperta maris claustra, & tot insularum chiliades in Indico pelago sparsæ.

Horum enim opera effectum est, ut propemodum

——— *Omnis ferat omnia tellus.*

Et pharmaca exotica eximii & rarissimi usus, nostro Orbi illata sint. Inter quæ, sive raritatem spectemus, sive pretium & æstimationem, sive usum nunquam illaudatum, sive incertitudinem originis, Nux Medica Maldivensis jure summo primatum obtinet. De qua acturus, operæ pretium me facturum existimo, si de Insulis apud quas reperitur, earum situ, latitudine & opibus, pauca præfatus fuero.

Insulæ, de quibus sermo est, inter Insulam Madegascar seu Sancti Laurentii & Promontorium Indiæ Commori vulgo dictum, sitæ sunt, à Continente centum & quinquaginta leucis distantes. Latitudo se extendit ab octavo gradu cis Æquatorem ad quartum trans eundem; quod maris spatium complectitur ducentas circiter leucas à Borealioribus nempe ad Australiores: & potest ejus Regni longitudo dici, petita à Septentrione ad Austrum. Earumdem vero latitudo, si maris superficiem spectemus, ultra triginta aut triginta quinque leucas non extenditur. Censentur numero ab Indigenis duodecies mille, (fides appellat autorem) divisæ in Provincias tredecim, brevibus vadis seu angustis fretis vel Euripis distinctas. Harum singulæ, abruptis scopulis, tanquam naturali muro cinguntur, & in complures alias iterum subdividuntur: quasdam cultas & luxuriantes Naturæ bonis, citra hominum laborem divites, alias culturæ expertes, & solis

& solis volucrum cubilibus relictas. Quæ magis accedunt ad Septentrionem, fœcundiores sunt; quæ ad Austrum vergunt, steriliores, & noxiorum seu damnatorum exilio plerumque destinatæ. Tanta est cæli & soli bonitas, ut omnium rerum copia, non solum ad usum humani generis, verum etiam ad luxum & delicias exuberent; quamquam fruges & animalia Europæ nostræ illic rara aut nulla. Verum benigna mater Terra vel Natura bona nostra compensans Indigenis & Advenis affatim suppeditat. In harum Insularum littoribus Nux hæc, de qua agimus, solummodo reperitur, non alibi terrarum conspicua, allabente enim maris æstu non secus ac Ambarum fuscum (Ambra grisea Medicorum filiis dicta) in littus ejicitur, nec cuiquam tollere fas est, nisi statim delaturo ad Regem, vel ministros Regios, cum,

Quicquid conspicuum pulchrumque ex æquore toto est,
Res Fisci est, ubicunque natat. Iuvenalis Sat. 4.

Quod est argumentum æstimationis admirandæ Nucis, cum conferatur Ambaro, imo præponatur; adeo ut si quis existat repente dives, vulgo existimetur *Tavarcaré* invenisse (id huic *Nuci* in iis Insulis nomen). Nihil inter Gazam Regiam aliud majore cura conservatur, siquidem in cohonestandis amicis Regibus, Satrapis, vel Thalassiarchis ornandis, non alio pretiosiore dono utitur harum Insularum Rex.

Quemadmodum locus inventionis certus; ita origo anceps & incerta. Vulgus Indigenarum ex arboribus in mari latentibus, vel olim inundatione demersis, vel intra aquas in avito solo radices agentibus, fructum hunc provenire autumant, non secus ac Ambra videtur esse ramus arboris vel stipitis in bitumen induratus. Religiosiores secus existimant; in Insula siquidem *Palloys* dicta, quærentibus abditâ, ignaris obviâ, Nucem hanc gigni arbitrantur, inde caducum fructum post maturitatem pelagi æstu & reciprocatione huc illuc jactatum, in oras Maldivensium Insularum tandem ejici, huic Palloy proximius utpote adjacentium. Insula hæc creditur Maldivensibus esse omnium terrarum beatissima, quam Kakodæmonis vel mali Genii invidia & artibus humano aspectui subtrahi persuasum habent, quanquam nonnunquam ignaris sese offerat videndam.

Fidem facit, quod sæpius tentata Regis Maldivensis auspiciis, illibata permanserit, & rarissime, imo nunquam, Regiis ministris nauticis, teste *Francisco Pyrard de Laval*, comparuerit. In appulsu quippe gravibus procellis & tempestatibus conflictantur, & quotquot illuc appulisse contigit, à spectris & Kakodæmonibus specie visibili torquentur & cruciantur, ut ut est, ubicunque terrarum hæc Nux nascatur, hoc loci solum reperitur, reliquis orbis partibus ignota, nisi hinc deferatur.

Nusquam conspicitur nisi gemina, cujus utraque pars ovalem & oblongam figuram exhibet. Quæ etsi unico obtutu præ se ferat gemellos duos Melones lateraliter cohærentes, nihilominus naturali vinculo usque adeo sunt colligatæ, ut nullo pacto divelli possint. Nucleus seu medulla excrescens in altum tegit interiora utriusque putaminis, assurgens ad figuram rotundam seu fabaceam aut renalem, ex una nucum in alteram permeans, ita ut non injuria tota hæc nux gemina assimilari possit duabus scaphis, vel scaphæ duplici, communi onere gravatæ. Ad nuclei tutelam naturale & ingenitum munimentum Natura largita est tunicas quasdam, specie licet inter se dissimiles, non tamen à tunicis, iisque velamentis discrepantes, quibus Iuglandes ante maturitatem extrinsecus tectas cernimus, aut ad majorem convenientiam tunicæ illi similes, qua Castaneam marinam opertam aliquoties vidimus. Cyathus vero expolitus binis alveolis geminam quasi formam exprimens proxime accedit ad Cymbia duo (quorum in sacris olim usus) lateraliter cohærentia, vel ad Sambucas (si scalas exceperis) queis in expugnatione Syracusarum Marcellum olim usum legimus. Ad scyphi autem hujuscemodi pretium & æstimationem augendam totus nucleus seu medulla non excernitur, verum exigua pars relinquitur accreta & adglutinata basi ipsius Nucis, in duritiem ætate, non absimilem ipsi Cocco, versa, interveniente tenui quadam cortice, seu integumento, haut impare medianæ Ilicis, Quercus, aut Fagi exaridæ. Conservatur autem in usum medicum internum, velut è catenula aurea per artem appenditur, ut liquori immergatur, in eam præcipue gratiam, uti etiam suas in usu virtutes coacervet accumuletque. Quod si negetur & casu medulla à basi abscesserit, arte, uti infra dicemus, suppletur.

Dividitur autem hac ratione nux gemina, si per intervallum illud, quo lateraliter altera

altera alteri cohæret, & iterum harum quælibet dissecetur serra secundum priorem aperturam, ex utraque sigillatim fieri possint duo pocula. Quod si utraque simul & semel bifariam dividatur, per latus alterutrius externum principio sectionis sumto, habeantur pocula gemina bina. Cujus poculi gemini, nisi extrema Cymbiorum auro aut alio metallo conjungerentur, exiguus aut nullus in bibendo esset usus ob periculum effusionis: verum pyxidis vices supplere potest. Hoc autem genus scyphorum virtutes & remedia contra morbos habet plurima, quæ suis singula locis docebimus.

Expolitæ autem Nucis putamen naturali quadam cælatura, quam ars ægre adsequatur, sculpta & elaborata cernitur colore nigro, saturato. Magnitudo huc adlatarum Nucum, ut & figura, non à majorum Melonum specie & magnitudine recedit. Perpoliri poterunt pulvere lapidis Tripelæ dicti: teritur, Tripela subtilissime in mortario æreo, pistilloque ferreo, affusa frigida; Et ne alterationem subeat Cocci putamen, laneo panno, sæpiuscule liquori huic intincto, ipsi testæ affricatur: non autem oleo, quod inferret noxam & graveolentiam.

D. Rudolphus II. Roman. Imperator &c. qui dignitate, majestate, ingenio, variaque rerum omnium cognitione cæteros omnes Principes antecellebat, percepta Nucis præstantia, eam quatuor millibus florenorum in possessionem suam redigere conatus est. Sed quia Familiæ Wolferdianæ traduces alio tranferri negarent, in loculamentis solitis stationem servavit. Quo autem modo Nucis copia Wolferdo facta sit, tribus peragam verbis Historiam. Kalendis ipsis Ianuariis anno millesimo sexcentesimo secundo, D. Wolferdus Harmanides Archithalassus, visis fortuito navigiis Lusitanorum, civitatem Bantam obsidione cingentibus, inter ipsum velificationis tenorem prius anchora naves infrænavit suas, dein laxato velis sinu ad cursum eas præparavit, prora in Lusitanorum classem versa; quos licet numerus frequens animaret, pauculis tamen manipulis Batavorum, quinque nimirum navibus, in fugam egit, eversa ad non exiguum numerum subsidiariarum classe: Ita Civitati & Regno Bantam libertate restituta, magnifice à Rege exceptus est; qui præter laudes fuse dictas decoravit eum fructu, cujus imago in appendicem venit. Dolore autem non parvo perculsus erat, quod ob anni sterilitatem Piperis proventu victoriam jam partam huic *Wolferdo* plene compensare non posset. Decrevit interim ut accessu libero Batavis quævis coëmendi ac collectandi copia foret; quod experientia deinceps fida testatum reddidit.

Verum ut observatu dignum, ita silentio non prætereundum est, à Rege summam faciem fructus, lineamentorum ductu impudice lascivientis, serra ablatam esse; ne, Clariss. Wolferdo offerenda, honesti viri oculis offensam præberet. Refert enim rugarum ambitu muliebre pudendum cum podice & interfeminio, à quibus versus gibbam partem cælaturæ instar subalternant acclivè & declivè in laxitatem sensim accrescentem, uti unda undam trudit, non sine gratia oculis acceptissima, quæ ipsa iterum terminatur in aperturam germini superne annato dicatam, non absimiliter concomitatam duobus spiraculis seu foraminibus, uti in Indica Nuce sive vulgari Cocco tam majore quam minore, pluribusque ejusdem familiæ & congeneribus, videre est. Spiracula porro illa in margine aperturæ posita usum atque emolumentum suum nacta sunt. Obducuntur enim introrsum tenellis medullæ portiunculis ut spiritibus in germinatione transitus detur, sicut Natura in fœtu elaborando, (quum sint Iovis omnia plena) polypragmos & sollicita est.

Rogatus à me Clarissimus D. Realius, ut suam sententiam super dubiis quibusdam meis communem facere dignaretur, non invita Minerva (mira enim Viri tractabilitas) præstare aggressus est, in Aphorismos & Theoremata concisa ex tempore eam digerens, quæ ex ordine à me in contextu depromuntur, in Latium translata.

Aphorism. I. Nux Indica vulgaris tantæ utilitatis, tamque fructuosæ est, ut omnia quæ jus vitæ conservant, velut escam, potum, condimenta, cultum, amictum, ædificia, & naves, proferat. Nux vero Maldivensis Medica omnia adversæ valetudinis amuleta in se continet.

Scholion. Palma coccigera vulgaris omni, tempore fert nuces, viretque toto anno, fructibus semper aliis subnascentibus, dum alii maturescunt: & quod *Pontanus* alibi in Hesperidum hortis, de Malis Citriis testatur, de hac Palma dici potest,

Flore novo semper, semper quoque fœtibus aucta.

Nec injurie pronuntiare licebit, nihil aliud Coccum Medicum esse, quam Coquum Panaceæ, vel Orphea miri ab interitu recessus artificem, Fatisque imperare solitum, cum multi, ad vitæ desperationem ducti, eo mirifice convalescant.

Quæ autem commoda è vulgari Nuce proficiscuntur, ea habentur apud *Cardanum, Scaligerum, H. Linschotanum, Francisc. Pyrard de Laval, M. Ignatium.* Videantur observationes eorum, cum non sit hujus loci plura recensere.

Aphorism. II. Tenelli Cocci Indici vulgaris compago per fructus adolescentiam cultri acie facile divaricatur, & è vulnere humor clarissimus & potui aptissimus eliquatur, qui tractu temporis in vegeto ac illæso fructu, post concoctionem, digestionem, & segregationem è crassioribus ac terrenis partibus internos parietes investit. Serum vero omne in centro locatur, & quasi caseatione facta medium locum occupat, sicut rusticum artificium in lacte vaccino demonstrare solet. Pari ratione conjectari fas est, humorem Nucis Medicæ coagulando in solidiorem massam redigi, quod tamen nullus autopsia aut oculis suis dimensus est, quoniam in maris profundo accessum humanum non tolerat.

Scholion. Quæstio à quibusdam inscita movetur, habeatne Coccus Maldivensis ortum homonymum, ut quædam animalia ex limo sine spermate? gemma seu germen negat, quod nucis involucro clausum Palmæ arboris partu originem sumit, & ex principiis arbori insitis velut animalia ex sanguine, semine & calore innato, augmentum capit, & adolescit in eum formæ statum qui naturæ decreto illi præfixus est. De arboris vero ipsius generatione tutius cavillari licet, an ex limo prodeat, postquam in maris profundo radicata est, in quo germinis accessus recipi nequit, mari perpetuum motum explicante, neque natatilis rei in imo sui permanentiam ferente. Hinc Cocci ipsi, ad maturitatem perlati in aquæ superficiem velut eructantur. Neque verisimile est, ubi sublunari aëre inaruerunt, ponderis gravitatem, ut submergi possint, induere. Ex terra ergo, velut plantæ (ut infra dicimus) & marini frutices, generantur; aut potius ex terra in limum maris uligine diluta. Qui limus velut seminis essentiam nactus, arborem sui generis educit. Speciei autem perpetuatio fit, nunquam cessante in profundo maris opifice Natura.

In plantis unius animæ vegetantis tria officia sunt; generant, nutriuntur, & crescunt. Non tamen omnia una Naturæ lege progenerantur, quandoquidem è terra, succo, situ & sole variantibus, diversimode pullulant. Marini frutices duabus solum vitæ functionibus pollent; nutriuntur, & crescunt; simile sui non gignunt. De vita & nutricatu plantarum sentiendum quod de animalium alimonia, trahunt succum sibi familiarem, retinent, concoquunt, segregant, & recrementa expellunt, beneficio caloris & spirituum, quibus perfunduntur. Quod doctissimis Aphorismis Cl. *Petrus Laurembergius* Ph. & Med. D. & Professor in Gym. Hamb. declarat. Cl. *Realius* caseationis exemplum, quod manuum opera præstatur, aptissime applicuit.

Aphoris. III. Cocci vulgaris cortex induratus, serræ aut mallei vi ad apertionem opus habet. Ferro autem transcissus ac disruptus omnia velut in proscenium educit, solidiorem nempe medullam, intermedium corticem, & humorem limpiditate abblandientem paulo ante, jam vero potui ineptiorem & olei ferme facie indensatum. Medulla vero, nucleo Avellanæ nostratis duritie graphice assimulatur; quare limæ contumaciæ ex facili cedens ad lac & emulsiones temperatur, è quibus omnia coquinæ necessaria, velut oleum, vinum, acetum, mellisque & sacchari æmula colligi solent. Idem de Maldivensi sentire, non esset piaculum; verum quum ea non nisi indurata & in littus, post longam moram, ejecta reperitur, humanæ mentis caligine conjecturæ tantum locus remanet; quod definite in apricum exiret, si sublucata arbore fructum manu carpere liceret.

Scholion. Cocco vulgari, Areccæ & consimilibus fructibus involucra multa circumposita sunt; haut secus ac fœtui membranæ ad tutelam. Vulgaris Cocci nucleus variis usibus aptus, sed medico usui inconcinnus; uti Garçias, Sepulvedam Autorem & ipsos Indos increpans, Paralyticos, è vasculis vulgaris Cocci bibentes, nunquam juvari ait. Variam Cocci indolem hucusque enarratam vides, sed non hisce tantum differentiis constringendam, post quam alia quoque Coccorum propago in aliis territoriis invenitur, prout Natura Polydædala unicuique Regioni peculiare suum est clargita.

Aphorism.

Aphorism. IV. Usus medullæ vulgaris Nucis est multifarius: verum Maldivensis Medicæ apud Indigenas, Reges, Magnates Indos non unus, sed infinitus ferme, & superstitione non vacuus; cum hic sanitati conservandæ, ille vitæ sustinendæ, privilegio Natutæ, consecratus feratur.

Scholion. Medulla utriusque Nucis est potior pars. Vulgaris, culinariæ; Maldivensis autem, medicamentariæ rei, quod infra docebimus, peculiariter destinata, quare de vulgaris medulla plura dicere supersedeo, cum citra meum sit institutum.

Aphorism. V. A nemine, quod quidem scire licuit, scripto hactenus testatum est, germen seu gemmam promi, quæ Pisi formam repræsentat, subinde Fabæ effigiem exprimit, è rotundo longiuscula, aliquantum acuminata, è mediis liquoribus nata, prædulci sapore linguam afficiens. Hoc germen in speciei conservationem adolescit; & à fide alienum non est, aliorum quoque fructuum nucleis à natura id datum esse. Ut jure à Plinio majori Trogus taxetur his verbis: Nam folia Palmarum apud Babylonios seri, atque ita arborem provenire Trogum credidisse demiror. Uno tamen insigni nostrum prævalet, quod in gemmam lapillis aut margaritis nitore suo & lævore æmulam subinde transfiguratur. Sed Naturæ seu decreto seu invidiæ tribuendum est, è decem millibus fructuum vix unum tam fausti puerperii & fœcunditatis participem esse. Eadem vero in Maldivensi Medica usu venire posse, judicio non aberrante dicere licet. neque à ratione absonum est, quum in fructu *Pinang*, *Arecca*, *Palma-Pino* & consimilibus experientia magistra veritatem adepti sumus.

Scholion. Lapillus hic vel gemma ipsissimum & purum putum germen est, quod partibus internis (aperturæ nimirum) quamdiu adhæret, spiritibus atque alimento communi fruitur; donec ad justam magnitudinem perlatum, naturæ decreto, non casu aliquo, aut aperturæ vitio, extra solitum locum subinde movetur. In cavitatem vero Nucis receptum germen suis se igniculis sustentat, quos Natura formatrix ad fomentum illi indidit, velut fœtus humanus exacto noni mensis spatio ad lucis usuram extra uteri receptaculum amandatur; scilicet adminicula vitæ, ut adolescat, ad plenum nactus. Quæ hic prolixius recensere alieni muneris fore judico. In duritiam vero nativam non frigoris ambitu concrescit, & (quis enim in latebris nuclei occultus esse queat?) sed seminio interno, quod illi à matris velut utero remansit, ut vi efformatrice in speciem suam, quæ oculis obvia est, & virtutes illi debitas, quæ occultæ sunt, effigietur. Quod rationi consentire, sanguinis extra venas effusio evincit; qui ex quo assimilationem aut (ut Medici aiunt) appositionem effugit, destitutus fomentis solitis coagulatur, vel in putredinem degenerat. Nostrum vero germen architectonem internum secum ferens, magis magisque ad perfectionem adolescit; velut fœtus nuper editus ad status sui complementum perducitur. Quocirca neque germinationi ineptum esse, etiam in aliquo duritiei rigore una hac ratione deduci potest. Neque est ut ab hac sententia recedamus ob duritiæ aliqualem habitum, postquam occultis naturæ spiraculis, quicquid humanis sensibus abditum aut impossibile videtur, in actum experientiis suis comitandum deduci solet, non sine miraculo & judicii humani stupore. An vero arboris primitivæ, unde ortum est, speciem edere queat, multæ dubitandi rationes affirmare vetant; quas hic superfluorum serie comprehensas præterire libet, etsi in Scholio ad Aphorismum secundum bona earum portio inveniatur.

Ad lapillos nostros seu ingemmatas gemmas revertamur, quarum numerum aliquem habeo in loculamentis meis, eas dico præ laxitate aperturæ (quod aliquando fieri consuevit in exsiccatis & neglectis, aut è natali loco translatis Coccis) intro redactas & coactas, atque ita, cum non sit magna germinis diuturnitas, esse in lapillos conversas; quod auctoritate clarorum virorum varie docebo & non absimilibus exemplis. Lapillum habeo singularem, articuli majoris digiti magnitudine & forma, pondere dragmarum trium (cum vulgarium Coccorum, dragmæ dimidiæ pondus non superent) lævore & nitore splendentem, & in summa parte acuminatiore, transparentia unionis dotatum, mirum in modum oculos oblectantem. Hic sua quadam gratia foliolorum primitivorum idæam quandam oblique contortorum (sicuti in gemmis pluribus grandium plantarum videre est) promittit; quare mihi & delicatioris sensus viris acceptior est. Illud interim non prætereundum hanc foliolorum divisionem acta radice spargi, & lateraliter asparagis aut turionibus adhærescere, & è terra exsurgere aliquamdiu, tandemque, ut inutilia, decidere alimento destituta. Omne fabaceum & Pha-

ſeolorum genus, nec non Indicarum ſtirpium aut arborum grandiores fructus meo hortulo commiſſi, vivum exemplum afferunt. Faba ex Wingandacow, Cola alba, rubraque,& ejus generis plura; quarum Theſaurus noſter utriuſque Indiæ plantarum aliquando fidem faciet.

Aphoriſm. VI. Verum in quibuſdam Coccis, coagulatum, quod à caſeatione remanſit, maſſulam dixeris, ceu pomulum exiguum leve & ſpongioſum, & maſculæ Palmæ proprium eſſe dicitur, dulcedine excellens, nivemque albedine adæquans, in mediis liquoribus fluctuans. Vulgo etiam germinis nomine inſignitur, eſui perquam aptum. Cujus in Maldivenſi forte ſimilitudinem nunquam videris.

Scholion. Fr. Pyrard arbitratur liquorem tantummodo in germen abire & verti, medullamque germinationi in ſolum fomitem adaptatam eſſe, quod ex plantationis modo videtur probare: verum rationem ſuam infirmam facit, cum paulo infra in tractatu peculiari de commodis Nucis Indicæ vulgaris, maturam & ſiccam Nucem terræ mandandam dicit; & è maſſula quadam interna ex ſucculentia aut liquore concreta nempe figura pomuli, extrorſum ſublutea, introrſum candida, tenella atque ore detenta ſolubili, veram Coccorum propaginem ſeu gemmam ipſam eſſe affirmat, cum ipſiſſimam ignoret: quod autopſia propria & ex relatu clarorum virorum Generalium habui, qui ad plantationem Nucum decem mille in acervos cumularunt, è quibus trium hebdomadarum circiter ſpatio elapſo ſeligere eas jubebant, quæ germen jam ante numeris ſuis abſolutum, & nunc in promptu ut exeratur & exertum gererent, terræ gremio committerent, & reliquas huic fini ineptas ad alios uſus relegarent. Quo verborum ſenſu facile germinis aperturæ inſidentis præſentiam non fruſtra à Natura fabricatam, docet Caſtanea marina & noſtra ipſamet domeſtica. Omnis gemma ſolitaria ſi in terram deprimatur, radicum fibras tantum non materias creat. Egregie Doctiſſ. Thobias Roelſius in Epiſtola ad Cluſium his verbis germinis naturam explicat.

Habui hujus Palmæ Nuces aliquot integras (intelligit vulgaris) cum ſuis villoſis corticibus, quæ in itinere vaſi incluſæ, germinare cœperunt. Harum tibi binas mitto. Alterius Nucis corticem ſuſtuli, ut germinis exortum & ejuſdem radicationem poſſem videre commodius: tertiam cum germine Nucem penes me ſervaveram, cujus prædurum & ligneum putamen internum aperiens ex hujus medulla germen traxiſſe initium obſervavi. Nucleus ſive Medulla concluſam in ſe non habebat aquam (quæ nucibus Indicis recentibus & non germinantibus ineſt ſemper); ſed aqueum illud in materiam fungoſam excreverat, dum forte in germinis alimentum converti cœpit. Germen exit è Nucum harum foramine tertio, & mox extra foramen ſtatim ab exortu per corticem exteriorem craſſum ac villoſum quinas ſenaſve radicum fibras dimittit in terram, per quas alimentum ſuæ naturæ conveniens attrahat. Germen quod per foramen emergit unicum, ſimiliter perforat villoſum corticem, atque in unius Nucis ſtolone veſtigia foliorum arundineorum conſpiciuntur, quæ bifida vel bina ſunt, & vix aliquam videntur habere latitudinem, quod quinque vel ſex plicis commiſſa ſint: folia primum in vagina latuiſſe videntur, è qua prodierunt necdum expanſa, ſed plicis commiſſa, utimet ipſe hæc omnia in altera hac, quam mitto, Nuce contemplari potes, cujus germen in longum exceſſiſſe videbis trium palmarum menſuram. In hoc argumento prolixior ſum præter morem; quod autem ſpectat ad ſexum Palmarum, Cl. REALIUS aſſcribit maribus germinationem eſſe propriam. Palmæ perdite ſeſe amant, quod & ruſticis ipſis notum eſt; & conſtat, rebus ſurdis & ſenſu carentibus odia & amicitias ineſſe, ſicuti etiam errores in animalibus & plantis inſunt.

Aphoriſm. VII. Spiracula autem illa duo in vulgari Nuce, inſervientia forte exhalationi recrementorum, ſede paulo inferiore locata aperturæ germinis aſtant. Ea habent in Medica Nuce etiam locum; non inſimiliter ejus germen, quod vere in gemmam ſeu pretioſiſſimum lapillum verti poteſt, cum diutius ab alvo natali magnæ matris ſemota, & cælo ſoleque patre fruſtrata in lucem fertur.

Scholion. Apparet ex facili in quem uſum illa foramina Nuci indita ſint, ſcilicet ut alimentum ſuum & ſpiritum Opificis Naturæ vehiculum ex nuclei ubere & ſubſtantia in ſe reciperet. Vbi autem faſtigium incrementi ſui nacta gemma aut germen à nucleo aliquomodo deſertum, veſtigia tantum foraminum quæ ſenſim obturata ſunt, prætendit; non jam alieno nutricatu opus habens, ſed intra ſe claudens quo in pro-

priæ

priæ ſubſtantiæ ſpecimen & formam mutari poteſt. Quod aliorum quoque fructuum exemplis ſtabilire facile eſt, qui nucleis inter ſe clauſis, prægnantes ſunt, ut hoc velut parente arboris congeneris ſpecies aliquando naſcatur. Etſi non omnes fructus nuclei neceſſitate ad propagandum opus habent; quod in Scaligeri Exercitationibus fuſe probatum invenitur.

Aphor. VIII. Coronidis loco addam, Lapillos, præcipue hos è germinibus utriuſque Nucis ortum ducentes, uti & è *Pinang* &c. fructu, Panacæam, ſententia Indorum, in ſe habere; quocirca præter internum uſum, Indi eos annulis etiam aureis & argenteis includunt, foramine relicto, per quod Lapillus carnem humanam contingat, quod pro amuleto adverſus incantamenta non abſque ſuperſtitione ſeu humanæ mentis ludibrio aſſervant. Pronum enim natura ad vanitatem genus Barbaricum.

Scholion. Opinio, cum in Idiotas cadit, indelebilis eſt dicente CL. V. C. Bartholino, horum autem gratia non explodenda ſunt, quæ à priſcis aut neotericis accepta, ſeu de occultis Naturæ viribus ſive inauditis, licet fidem ſuperare videantur, à me in medium afferuntur: ſicuti & ſententiis adverſariorum occurrere, probabilitatemque fulcire, levidenſis operis erit. Redeo ad gemmarum quarumlibet & plantarum, imo ſeminum, præcipue exoticorum, hiſtoriam. Senna Alexandrina, Lithoſpermon, Lacryma Jobi ſata, vertuntur in lapillos dentibus examinandos, amicis propoſita pluries in horto meo, licet pars horum excreverit. Certe mira in viſceribus terræ efformantur, quorum cauſa ignoratur, teſte eodem Bartholino, in opuſculo de unicornu ejuſque affinibus & ſuccedaneis, qui diſerte omnia enarrat huc ſpectantia. Quare in ſolidiſſimæ compaginis gemmam Cocci Maldivenſis, ut & vulgarium, germen verti poſſe, Naturæ privilegiis ad eam formam concipiendam dotatum, affirmo. Atque hæc de utriuſque Nucis germinibus in lapillos verſis dicta ſunto.

Alterum non vulgare æſtimationis exemplum reddetur, quo Clariſſimus Speccius inſtitutum noſtrum decorare dignatus eſt. Epiſtola enim, propria manu exarata, in publicum profert non inſignia tantum, ſed & utilitates rariſſimæ Nucis, quæ ægritudines humanum corpus affligere ſolitas, velut Averruncus, depellere conſueverunt. Ita de Medicinæ hac parte optimus & excellens Vir bene mereri voluit; Quadringentis inſuper ad ſplendorem Facultatis attinentibus Theſauris orbem ditaturus, qui nondum uſu comperti, aut ab aliis neglecti & male deſcripti hactenus infuſcantur. Quos petitioni illius obſecundans in ordinem digerere aggrediar ubi otium animi mei gaudio allubeſcere volet. Epiſtolæ vero tenorem non de verbo ad verbum, ſed quantum Latinitas permittit, ſenſu illæſo explanare levitas laboris eſt, ſed ea cura, necubi fides interpretis vacillet, vel legentium ſtudio turbæ fiant. Apographum vero in ſequentium ſerie proferre non piget.

Cl. V. D. Cluti. Inſtinctum tuum boni & magni zeli expertus ſum, poſt nuperum ex India reditum iteratis tecum colloquiis, non tantum humanæ ſalutis curioſis, ſed etiam de honore patriæ ſolicitis. Quocirca velut aculeo me propulſaſti, ut memoriæ meæ arculas eventilarem, indagaturus quantum in iis ſupereſſet, quo Cocci de Maldiva, atque aliarum minoris pretii Nucum, genus elucidari poſſet. Quod etſi ejus monetæ aut valoris non reperio, ut appetitui tuo acriter flagranti ſatisfieri queat, ne quid tamen officio meo deeſſem, ſermonis breviario quicquid memoriæ meæ velut poſthumum remanſit, tibi conſecrare aggreſſus ſum, in quo te promumcondum eſſe jubeo, eorum quæ materiæ tuæ & propoſiti terminos ampliare queant. Et in prima quidem ſerie, Anteſignani partes occupat, legitimum de Maldiva Coccum, qui in aulis Indorum Principum, atque inter Nobilioris gradus viros, ob rara inſignia & Medicinæ efficaciam, tanto honoris pretio attolli ſolet, peculiaris arboris ſobolem & fructum eſſe, longo diſſipio à vulgarium Coccorum atque nuciferarum arborum indole remotum. Quemadmodum experientia duce, anno milleſimo ſupra ſexcenteſimum & octavum, in litore & maritimis Indiæ locis addidici, occaſione navigii ex Inſulis Maldivenſibus adventantis, ut veterum Coccorum proventu ferax Calecuticam terram aut aliam conterminam ſublegeret; quod prætoriæ noſtræ curſu interceptum, & nautica gens explorata intelligendi anſam præbuerunt ſcapham eam cum omni armamentorum genere penes mercimoniorum congeriem, atque ipſum cibi & potus penu, totam ex ligno, foliis, cortice, fructibus Cocci arboris conſtare, paucùlo tantum oryzæ adjuncto. Popellus vero hic affirmando rateſcere jubebat, negotiationem ſuam hoc fructu circumſcribi,

ſcribi, atque ejus vecturam certis anni temporibus in Continentem ſe facere, veſtium atque aliorum neceſſariorum verſura eam commutantes, quorum penuria Inſulanos ſuos torquet. Quo occaſionis ductu ad ſtudium tam appretiati Cocci de Maldiva excitatus ſum, quem plebecula illa in paucis Inſulis & numero contracto reperiri, & diligenti cuſtodia à territorii proceribus ad poſſeſſionem ſuam rapi aſſerebat; ut raro, & non niſi, aut titulo munificentiæ ad Malabarenſes, alioſque Principes, aut furti aſtutia in peregrinas regiones, transferatur. Adeo ut mirari ſe dicerent, noſtros tam ſolennem Cocci Maldivenſis proventum in pauperculo rerum ſuarum ſtatu inter proletarios & rureſtres Coccos indagare, aut antitheſin aliquam comparandi inſtituere velle. Horum omnium perſuaſu, penes ea quæ experimentis propriis in prænominato & genuino Cocco adhauſi, adducor ut credam & ſententia à me feratur, ſui generis arborem & fructum eſſe, longe à ſemitariis Coccis recedentem; eo magis, quod nunquam niſi inter Summates magna pretii æſtimatione aſſervari intellexerim, in quorum fidem memoria mihi ſuggerit, me anno milleſimo ſexcenteſimo decimo quarto menſe Maio à Moluccis ad Bantamenſes reverſum, juſſu Archithalaſſi *Bothii* P. M. cum jam defuncto *Coenio*, eo tempore Præſidis munus adepto, auctoratum eſſe, ut, quædam Societatis negotia ibidem procurantes ſenem Pangoranum *Ariſam Mangaca*, jam tum Regis ſceptro Bantamenſibus imperantem, conveniremus. Eum vero in Regiæ ſeceſſu, inſtrumentis ad tornum paratis, & adminiſtrorum frequentia, circa magnæ molis Coccum Maldivenſem adeo deſudantem offendimus, ut longo temporis diſpendio curas noſtras ſuſpendere coacti ſimus, atque in vicem de prædicto Cocco colloquii textum ordiri; quem manibus Pangorani verſatum, memoria aſtipulante, magnitudinis raræ, & magis in longitudinem extenſæ, quam rotunditatem convolutæ, eſſe pronuncio; ſed ſubtilis ſubſtantiæ teſtam inciſura aut fragmentis atram, cæterum vulgaris Cocci tam externe quam interne, non abſimilem colore. Is in fruſta varia diſperſus erat, ut ſciendi apud nos difficultas remanſerit, caſu inaugurato, an ſtudio humano, in eam formam redactus eſſet. Ea tamen Principis adminiſtratio fuit, ut non minori cura minutas particulas, quam magnas cuſtodiret, poſtquam eas ſpeciatim ad uſum ſuum proprio digeſtu diſpenſaret, ne quid à particulis, imo ipſo ramento & bracteolis à torno relictis, deperiret. Animadvertendo delineabam, minora fragmenta ab eo appropriari caliculis, ſcyphulis & cochlearium atque ejus generis aliis formis, quibus ſiccus, humidus, & ſuccoſus cibatus depromi poſſet, maximam ejus portionem, quæ Nucis pene dimidium accomplebat, intactam ſinente. Quæ omnia, in arbitrio oculorum & conſpectu noſtro facta, facile evincunt, neque Principem operis ſui circa Coccum Maldivenſem puduiſſe, neque nos veritatem obtorto collo trahere. Ea, tam curioſe inſtituta, adminiſtratio, Præſidis *Coenii* linguam diffibulabat, ut Principis mentem modo variegato pertentaret, cujus ſcilicet energiæ nux ea foret, in qua tantæ ſublimitatis Pangoranus & Princeps ſe diſtrictum tenebat, omnia propriæ cuſtodiæ tradens. Ad quæ reſponſum dedit, eam Nucem legitimi & pretioſiſſimi Cocci de Maldiva progeniem eſſe, quam Codiacti aliquot Mercatores, nempe Mauritani, ante longum temporis ſpatium parenti ſuo magni muneris inſtar advexerant, eamque inter Iavanenſes, Malayenſes, Malabares, nec non alios Indici natalis populos præſentiſſimæ Medicinæ laude cenſeri, ad omnem toxici hauſtum, & morbos divinos, febreſque magni diſcriminis. Ita præſidi *Coenio* mirum videri non debere (poſtquam ſanitati nullus Theſaurus prævalet) ſi ipſe manu propria verſaret, & pervigili cura omnia illi inſervientia cuſtodiret. Intra hunc reſponſi tenorem, tornando ſe occupabat, tam ſtudioſe omnia deſignans, ut Legationis noſtræ propoſitum exequi nulla ratione liceret. Quæ cauſa Præſidem *Coenium* inſtigabat, ut, dum ille ſermonis filo inſiſteret, fruſta quædam Nucis oculari inſpectione uſurparet, & manibus ſuis inſereret, velut mihi quoque ſpectaculi commoditas non deerat. Atque in hoc ſermonis curriculo *Coenius* petere inſtitit, num fruſtulenta quædam, in uſum Generalis *Bothii*, corradere illi liceret, quod aulico ritu accomplete præſtabat; quo audito in habitum ridiculi furoris verſus Pangoranus fragmina ea ex manibus *Coenii* eruebat, reſponſum interim bucca follicante ſupplens, ſupercilio nubilo & in rugas caperata fronte, felicitatis & favoris affatim eſſe, tantam majeſtatem Cocci, oculis peragrari poſſe; abſonum inſuper videri, mendicando inde aliquid extorquere velle. Ad quæ Cl. *Coenius* verbis bene digeſtis reponebat, non proprii commodi ſe Oratorem eſſe, ſed petitionis ſuæ cardinem in eo verſari, ut Generali *Bothio* doni gratiam faceret,

ceret, qui, Vir præcellentia celebris, &, velut ipſe Princeps fama accepit, jam in procinctu eſt, ut in patriam revertatur; & proinde doni iſtius magnum meritum illi fore. Quæ omnia Pangoranum adeo non ad liberaliorem habitum perducebant, ut reſponſi vicem præberet, in procaciam verbis adaptatis, Coccum Maldivenſem ejus pretii, apud Reges & Principes, non minorum gentium Generales, diverti debere. Quo reſponſo mirifice genio ſuo litabat, poſtquam, intra Belgarum & Anglorum apud Bantamenſes moram, oraculi inſtar ſanciverat, ne quis Generales aut alterius ordinis Rectores, utriuſque Nationis, inter Principes & Aulicos adminiſtros numeraret; quod Mercurio vota facerent & lucri cupiditate turgerent, eoſque viliori reſpectu & ſpretu majori ſemper dignatus eſt, quam territorii ſui Dynaſtas & Inquilinos, quorum curæ circa Principum & Regni negotia limitarentur. Quibus ita decurſis Pangoranus ritus ſuos in aliam faciem mutare occepit, Cocci Mald. fruſta ſeponens, noſque ad auditorium ſuum expeditionis ergo admittens, nulla ratione ſe induci paſſus, ut tantillum Cocci Mald. Generali *Bothio* admetiretur. Quæ omnia domum reduci *Coenio*, recenſendi occaſionem præſtabant, ut de dignitate Cocci Maldivenſis & aviditate Pangorani colloquium texens in cachinnos genas laxaret. Tam raram Cocci Mald. dignationem ex Pangorano ubi percepiſſem, atque oculari inſpectione aſſecutus eſſem, qua ſolicitudine eum tantus Princeps verſaret & cuſtodiæ ſuæ traderet, cupiditatem in me & curam ingeneravit Coccos ejus notæ aut ſaltem taleolas aliquot acquirendi, velut deinceps poſt bonam temporis menſuram minutula Nux Maldivenſis ad dominium meum tranſlata eſt, in totum differentia à jam dicta aberrans; poſtquam ea anſerino ovo major non eſſet, compagine teſtæ craſſior & ſcabroſior, nec non ratione proportionis magis extenſa in longitudinem, quam in præcedentibus enarrata. Multoties lima aliquid abraſi, & ſubinde in gelidam, ſubinde in calidam, demerſi, explorandi induſtria, quæ varietas coloris, odoris aut ſaporis contra ordinarii Cocci indolem ſe propalaret; atque experimento comperi, eam ſimili quantitate, & doſi liquoris, in æquilibrio ſoliti Cocci, ſaturatiorem Cocci colorem, fragrantius ferientem odorem, & acutioris ſenſus ſaporem manifeſtare: quod cum me interni farctus aut medullæ deſideroſum efficeret, Nucem meam ad digiti latitudinem in ſuperficie ſerra detruncavi, quod ipſum non niſi ſubtili acie & poſt multos labores effectum dare potui, poſtquam ſecundum jam dicta, teſta craſſa admodum & immenſa duritiei contumacia reſiſteret. In aperta, contra genium & naturam vulgarium Coccorum, medullam albam deprehendi, quæ, communi velut lege, teſtæ coaluit, non diſſolvendo pene nexu, qua à calyce ſeparata, offendi, ſolidam velut medullæ maſſam, ad paleæ latitudinem à circuitu teſtæ diſſitam, ſui quaſi juris, ad teſtæ effigiem concluſam, & excitato motu ſtrepere ſolitam, tanta ariditate refragantem, ut cultro aut novacula exiguum modo ramentum ſeparare liceret, quod ipſum duritie cum oſſe certabat; nihilominus aliquales aſtringentis amaroris vires promebat.

Atque hæc præcipua ſunt, quæ tibi V. Cl. de Cocco Maldivenſi communicanda novi, hac quidem temporis occaſione. Cæterum non mihi deeſt ampliora, de communi Coccorum atque aliarum Palmarum genere, participandi, poſtquam experientia, proprio ſatu parta, talem eorum cognitionem mihi largita eſt, qualis ſpecierum deſcribendarum modulis neceſſaria eſt. Quoniam vero præſens operis tui tractatus de ſolo Cocco Maldivenſi lapidem verſat, quicquid reliquum eſt, in futuram commoditatem differemus. Tuum interim erit ea cordis propenſione jam communicata amplecti, qua tibi oblata ſunt. Tuus animo totus I. SPECX.

Scholion. [Tornando ſe occupabat] Mira naturæ ſedulitas in ferinæ propemodum nationis Principe, ſed quam cultioris ſeculi exemplis probabilem reddere licet. Quippe Imperator quoque Rudolphus II, noſtra ætate Toreutices avidiſſimus fuiſſe dicitur, manus ſuas fabrili opere occupare ſolitus. Ne tamen in mundi ſenecta eum morem invaluiſſe quis arguat, poſtquam Iulium quoque Cæſarem in ipſo Orbis pene natali ſtudium ſuum tornando detinuiſſe conſtat, vel Suetonio teſte, qui in ejus vita aſſerit Cæſarem gemmas, toreumata, ſigna, tabulas operis antiqui ſemper animoſiſſime comparaſſe. Vtinam pejus collocatæ operæ nemo rationes reddere cogatur! Quippe otio intervallum largiente plurimi voluptati & Feſcenninæ licentiæ ſe dedicare ſolent, Alea & Fritillo potiorem ætatis partem oblimantes; unde tandem res domeſticæ franguntur, ſanitas labefactatur, honos proſcinditur, dum iſtis

frugiferæ manus gloriæ immortalitatem, familiæ & salutis, imo & seculi temperiem parare solent.

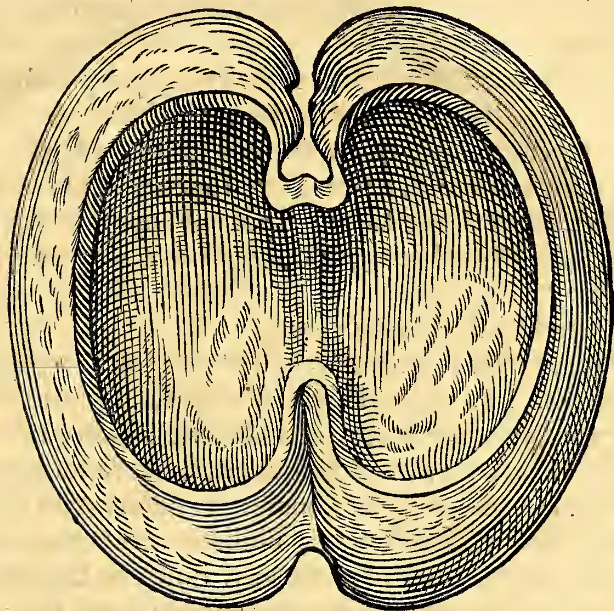
LVcem in tenebris quærere, neque unius, neque plurium simul est negotium, qui quidem vel oculorum caligine laborant, vel mentis acie hebescunt. Quod in Botanices campo exertis indiciis documentum præbet, qui licet fertilitate hilari, & extricabili copia abundet, humani tamen stuporis vitio atque intellectus impervio transitu diu neglectus jacuit, imo pedibus varie dispersus est. Antiquorum autem industria coli cœptum Seplasiarii, atque his pejores Monachi, velut irreptione facta, radicitus everterunt. Quippe tenebrarum alumni, atque inscitiæ propagines, divinorum arcanorum incuriam ad Medicinæ lanienam transtulerunt, scilicet in delegato sibi munere inertes, in ascititio atque alieno ingeniosi, si dîs placet. Tanta vero male rem gerentium efficacia fuit, ut Europæ, imprimis Italiæ, non solum literatos, verum & Asiæ, Arabiæ, atque Africæ incolas traductionibus iniquis non sine flagitio confundentes, ad quisquilias suas & gerras pertraxerint. Quam fundi Medici calamitatem nitori solito reddere æquanimi & solido judicio præditi hominis res est, quique varia per orbem jactatione, linguarum adminicula, quibus Botanica sustentatur, & herbationum, rerumque naturalium arcana penetravit. Ego autem licet eruditione & ingenio gregalis, pro viribus tamen effectum dabo, ut aliquam perniciei suæ maculam tam salutaris scientia deponat. De Coccis vero & Palmarum generibus studium meum brevi intendere voveo, postquam ad illustrandum à probis viris faces mihi prætensas non diffiteor. Quippe & nostri seculi in communicando liberalitas & superioris non aversanda diligentia, rei Botanicæ locupletiorem me esse volunt. Quos omnes ad inquirendi studium presso vestigio sequi me fateor, ut si non æqualis aliquando, saltem parvo intervalli spatio ab iis avellar. Quod effutitione in audaciam laxata à me dictum qui putabit, candoris nostri patrocinio adductus, boni interpretis habitu excipere debet. Neque enim eruditioni meæ, quæ tenellas dotes habet, palpum facio, sed diligentiæ merita apud strenuos quoscunque ad abbacum vocare non erubesco. Hac sola ordinem aliquem tueri me invenient, qui Herbariæ quoque rei notitiam, jam longa temporis serie partam, apud me vigere non ignorant. Neque plura in accessum aut augmentum convasare libet, ne operi nostro brevitas consecrata, verborum abundantia in Pandectas aut longitudinem immensam evagetur. Rem vero negotii & difficultatis plenam propensa animi alacritate decurrere statui, quæ una multorum laborum exantlatrix esse solet. Si tamen propriis ingenii viribus succumbam, ad eruditorum virorum scripta confugiens pedamentum mihi præbebo. His quoque alibi defectum suum quiritantibus, ad Exoticorum thesaurum à me receptus fiet, quem proprio Marte ex scriptis & quandoque colluvie (ut ita dicam) Auctorum corrado, ut mihi & posthumis subsidii loco servire possit. Quippe ex umbris domesticis in claram cæli lucem aliquando exauspicabit, modo pari vitæ & sanitatis beneficio frui nobis dabitur. Quod D. O. M. largiri nobis dignetur, ut quæ verbis hactenus fucata apparent, in veram operis effigiem perduci possint.

Quemadmodum nihil efficacius aut probabilius docet, quam Icones ad res propositas adhibitæ, ita omnino necessarium duxi nostræ huic Medicæ Nuci tabellis fidem & auctoritatem afferre, quod verbis non satis convenienter fieri potuit. Ex libris enim solis neminem aut Anatomicum aut Botanicum insignem devenisse constat. Quia autem oculi ministerium quod ingenii acumine & præcellentia dirigitur, pictorem subinde facit; nunquam rejiciendi videntur, qui in utroque officium præstiterunt, scilicet rem verbis dilucidatam figuris exprimentes; postquam, velut mutuum muli scabunt, ita oculus exterior internam mentis aciem illustrare solet. Quippe *Scaligero patre* Auctore, Exerc. 75. Sect. 2. *Imago rerum nihil agit præter impressionem in sensus vel exteriores vel interiores, ad cognitionem.* Quæ impressio nisi facta est, otiosam figuræ ostentationem dicere licet. Ait enim paulo ante, *Quippe imagines, species, repræsentationes, amota specie omnes abeunt: nisi quæ in sensibus recipiuntur. Sunt enim horum pictura illa.*

QVandoquidem Nucis Medicæ divisionem in partes, quibus facies diversæ figurantur, præfatus fui, non inconcinnum judicavi, postquam ad vivum delineatas tabellis offerre licuit, paucula notatu necessaria depromere, quo plus lucis afferatur.

A lite-

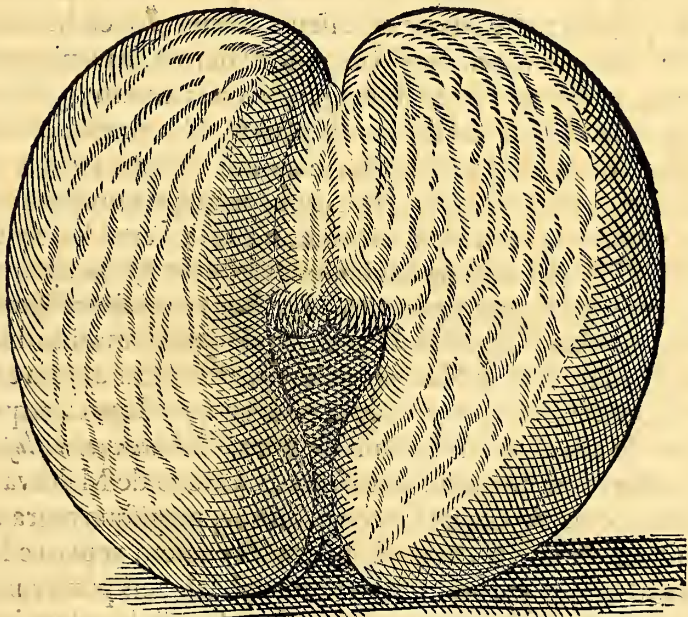
TAVARCARE' ſive NUX MALDIVENSIUM.

A.

A litera denotat geminam Nucem. Hæc figura Nucis Maldivenſis, non oblique intuenti, ſed è directo introſpicienti, & manibus contentæ viſuique oppoſitæ, duplicatæ pyxidi comparanda venit.

TAVARCARE' ſive NUX MALDIVENSIUM.

B.

B. Seſſilem & ſummam partem exhibet, quæ ſenſim declinat in modum interfeminei, facie oculis pudicis aſpicienti horrida &c. Hanc etſi æqualiter per latus alterutrius diviſam exhibeo, nihilominus, ne Lectoris animo dubium aliquod offeratur, monendus eſt, beneficio ſectionis, quæ ſerra facta eſt in præcedente A, extrema orificia conjungi B. & partibus reſectis extimis, nos integram Nucem oblaturos. Conſideratis tantum tribus; nempe partis ſummæ acuminatioris præſertim habendam eſſe rationem, in cujus baſi apertura eſt, paulo ante à me dicta, quæ ſedes eſt germinis ſeu gemmæ, quam podici non inique accomparavi. Dein Spiracula duo conſideranda eſſe lateraliter in parte hac ſuprema regione locata, quæ cæteris paribus magnitudine etiam non ſuperant vulgarium Coccorum ſpiracula. Ea ad ſcyphum conſolidandum obturantur, quod videre eſt in minore Cymbio Maldivenſi honeſtiſſimi Mercatoris

Samuelis

Samuelis de Bendana, qui duo possidet, ab artifice quondam Antwerpiensi, argento affabre investita. Tertium vero non est prætereundum, in integra Maldivensi Nuce, colliculum quasi Veneris, fœmineæ pubis faciem dextre æmulari, quæ serræ molimine transadacta deperditur.

His ita in præliminari operis dispositis, auctoritates quoque alienas velut in depositum addere non vanum judico. Garciæ præsertim ab Horto & aliorum Medicorum sententiæ non præterlegendæ, quæ ejus roboris Clarissimo Clusio visæ sunt, ut eas in Latium ex Lusitana lingua transferre non subterfugerit. Quas ipsissimis CLUSII verbis repræsentare operæ pretium est, ne interpolando, aut mutando, alienæ diligentiæ fraus fiat, aut publico usui aliquid derogetur, dum verborum, ut ita dicam, foliis attenta mens insenescit.

Garcias apud Clusium pagina 190.

" Laudatur hic Coccus aut Nux (sed præsertim ejus medulla) adversus venena ab ipsis " earum Insularum Incolis. Et à viris fide dignis accepi, ad Coli dolores, Paralysim, " Epilepsiam aliosque nervorum affectus se utilem sensisse: à Coli quidem doloribus, quod " vomitum excitaret, ab aliis vero ægritudinibus immunes reddi ægros, si aquam in iis " Nucibus (adjecto medullæ momento) aliquamdiu conservatam ebiberent. Sed cum " non sim id expertus, minus fidei his tribuo. Nullam autem periculum faciendi, oc- " casionem habui, quod uti malim medicamentis, quorum facultates jam mihi per- " spectæ, & multa experientia comprobatæ sunt: qualia Lapis Bezar, Theriaca, Sma- " ragdi, Terra sigillata, & alia pleraque medicamenta (de quibus suo loco), quam re- " centibus, minusque certis. Nam quod nonnulli dicant, se hujus usu commodum sen- " sisse, an id persuasione & imaginatione factum sit, ignoro: hinc fit, ut nihil affirmare " possim. Sed si quid certius cum tempore exquisivero, sententiam revocare non pude- " bit. Niger est autem hujus Cocci cortex, & nitidior vulgari Cocco, figura ovali ma- " gna ex parte, nec ita rotunda ut vulgaris. Medulla sive pulpa interior, quæ siccata " dura est admodum & candida, non nihil tamen ad pallorem inclinans, in superficie ri- " mosa est & valdè porosa, nullo sapore excellens. Dosis vero est hujus medullæ ad gra- " na decem cum vino aut aqua, pro morbi ratione & natura. Inveniuntur autem hi Coc- " ci grandes admodum, interdum etiam exigui, omnes autem in litus ejecti. Vulgari " porro fama accepimus, Insulas Maldivas aliquando Continentem fuisse, sed inunda- " tione maris submersas has Insulas effecisse, in quibus obrutæ Palmæ fuerint, quæ hos " Coccos protulissent, qui terra indurati, in hunc modum conspiciuntur. Sintne vero " ejusdem generis cum nostris, facile judicari non potest, cum hactenus nemo folia aut " arboris truncum videre potuerit; sed soli Cocci in litus ejiciantur, nunc bini conjun- " ctim, nonnunquam vero singuli separatim. Sed hos nemini colligere licet, nisi cum " capitis periculo; quoniam Regis esse asserunt quidquid è mari in litus ejicitur; quæ, " res majorem auctoritatem huic Nuci conciliavit. Eximitur autem ex his Coccis pul- " pa sive medulla, deinde exsiccatur eadem ratione qua Copra, atque indurescit eo, " quo venditur, modo: diceres esse caseum ovillum. *Ad hæc verba Clusius adnectit*: Vidi- " mus tum Ulissiponæ, tum aliis in locis vascula ex Cocco de Maldiva confecta, oblon- " giora plerumque iis, quæ ex vulgari Cocco parantur, magisque nigra & nitida. Quin- " imo ipsam medullam Nucis siccatam Ulissiponæ venalem reperire licet, cujus facul- " tates mirifice extollunt, atque omnibus fere alexipharmacis præferunt; ob quam cau- " sam ingens ejus pretium. Quam vero parum fidei sit adhibendum hujuscemodi fabu- " losis & commentitiis facultatibus, ex nostro Autore satis liquet.

Refert porro Clusius *historiam vasis ex Cocco Maldivensi confecti & argento inclusi, quod Ia-* " *cobo Garetò acceptum ferebat.* Magnitudine (*inquit*) illud superabat reliqua vascula ex si- " mili Cocco confecta; repertum erat in prætoria illa navi, M. D. XCII. ab Anglis oc- " cupata: longum erat uncias quatuor & decem, latum septem, ovalis inferna parte fi- " guræ, superna paulo planioris, latere dextro magis rotundum & tumens, externa par- " te calcei pedi inducti pene instar. Color qualis in Cocco vulgari lævigato & expolito.

Christophorus à Costa apud eundem Clusium, *Fol.* 270.

" Coccus de Naldiva (*ita quibusdam dicere placuit*) cognominatus, adeo commenda- " tus ab ipsis Incolis & à Malabarensibus, non modo à plebe, sed à Regibus & Principibus " viris, ut in omni fere morborum genere ad eam confugiant, tanquam ad sacram an- " choram. Fiunt in eam gratiam ex illo pocula quæ auro vel argento excipiuntur; &

in

in navium triremiumque figuram efformantur, ad aquam bibendam, in qua ex catenula, medullæ ipsius Cocci fragmentum pendere sinunt: sibique certo persuadent, illis qui aquam ex similibus poculis hauriunt, nullum venenum nocere posse, futurosque immunes à multis morbis; in quos sane memini multos incidere qui ex iis poculis bibere soliti erant. Et licet omnem diligentiam adhibuerim, nunquam tamen observare potui, similia pocula aliquem ex morbis curare, ad quos utilia esse creduntur: potius igitur arbitror tantam laudem obtinuisse à vulgi opinione.

Nonnulli, ex hujusmodi vasculis bibere soliti, mihi affirmarunt sese experientia didicisse, jecur incendi, renes noxam contrahere, & calculum generari: nihilominus tamen magnum est eorum pretium, longeque pluris æstimantur iis locis ubi inveniuntur, quam aliis procul inde dissitis: nam interdum ejusmodi Nuces nudæ, neque auro aut argento exornatæ, quinquaginta aut amplius nummis aureis æstimantur. Nigrior autem, nitidior, longior, majorque est hic Coccus, quam aliæ Nuces Cocci communis.

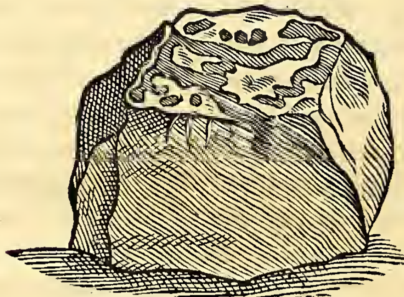
Hactenus *Christophorus à Costa*, qui potiorem commenti sui partem ex Garciæ aromataria historia deprompsit; quod facili oculorum transenna animadvertendum, qui Palmæ Indicæ descriptiones ab utroque editas conferre dignabuntur. sed neque heterogenea scripserunt, quotquot calami opera in hac arbore desudarunt; in quorum choro *Martinus Ignatius*, ordine Franciscanus, non postremas occupat, qui in tertia historiæ Sinensium seu Itinerarii Novi Orbis parte, capite octavo, hæc non perfunctorie tradit. *Ioannes* autem *Hugo Linschotanus*, folio exemplaris nostri 17. 18. cap. 13. eodem mutui privilegio hæc ad se derivavit; ibidem promittens Nucis Medicæ arborem integra historia enarrare, in quo tamen velut corvos hiantes nos eludit; vulgarem vero pertractate decurrit, subsidiis in hanc mentem non excussus. Sed neque à more meo alienum est scriptis mutuatis opellam meam ditare, cum ne ipse quidem *Iulius Cæsar* gregarios milites ad rei certitudinem vocare non erubuit, frustra Asinio Pollione Imperatoris studium criminante. Rivulis enim ex *Francisco Pyrard de Laval* ad me ductis omnia ea digessi, quæ capitis secundi & tertii confiniis detinentur, sed idiomatis Gallici veste in Latini sermonis habitum mutata: velut neque oscitando præterlabi passus sum, quibus Insularum spatiis, quove limite, ea Nucis colligendæ messis fieri soleat, non dimissa cæli temperie & soli dotibus, magnam ingenio describendo laudem sibi arrogare solitis; ubi de earundem Insularum latitudine (quæ poli elevationem adæquat) sermocinamur, eodemque filo dispositionis efficaciam ad plantas, fructus, flores promanantem, detexere libuit. Nucum vero legendarum artificia, aut piscandi modum, neglectum jacere permisi, in qua serie, anni quoque tempestas ordinem suum non invenit, velut extimæ quoque faciei delineatio penicillo nostro caret, si qua integatur, ut vulgaris. Inquisitione vero sua dignatus sum, an Medicæ Nucis gemini semper alvei à cæsura circumacta, ut in Basilica seu Iuglande. De reliquis in fidei tutelam mussitabundus sedere malui, quam otiosa proferre, quæ ipsis forte indigenis non obvia, aut investigationis labori tam in aviis sita terra, difficultatem afflare solent. Hoc mihi liquido constare fateor, Nucis Maldivensis exemplo adductus, aliam aliarum esse formam, quippe nostra (cujus in præfatione ad Lectorem memini) summis labiis argento recipiendo sedem præbuit, in circumactum crusta ducta, pro vasis figura: Wolferdiana autem serræ spatium cum injuria fuisset passa; quare duplicatæ tantum capsulæ pronam habilitatem aptavit, quarum custodia *Betel*, Calx ossium, *Siri*, *Pinang*, *Areca* &c. quorum apud Indos usus Masticatorii vicem præbet, ab aëris injuria vindicantur; velut his claustris Ambra Grisea à sordibus libera asservatur. Quanta vero Nucum capedo sit, ex Linschotani sedulitate cognoscere licet, qui ad Regem Hispaniarum deferendas, duarum circiter amphorarum capaces fuisse ait, sed in dimidiatis tantum eam mensuræ rationem probabilem videri, postquam integrarum circuitu duplam liquoris condi posse asseverat, simili dimenso, imo largius excurrente, nostra celebratur. Eam vero Gemmis (quæ ad usus diversos salutiferæ vocari solent) adornatam volui; quarum pars mobili aptitudine necessitati urgenti inservire valet, utpote Nephritico & Carneolo lapidibus, pars in cera radicem agens, aut firmiter inserta argento, translatitia fieri pernegat. Vt autem varietatis illicio indulgerem, vicenis speciebus, imo pluribus, copiam eam distinxi, in quibus splendoris gratia non vulgaris & suas delicias oculi curiosi invenire gaudent. Cymbium vero ea forma edolatum est, ab Artifice ingeniosissimo

niosissimo *Hermanno Martens*, argentifabro & cive Amstelædamensi, ut inter avem & piscem medium animal referat. Glossopetra etiam linguam exertam animalis mentiens, obfirmat epistomium, quod in effundendo liquore intro recepto aperitur. Rhinocerotis autem affabre elaboratum cornu, operimenti claudentis vasis aut Cymbii insuper & vitri excipuli effundendum & ebibendum liquorem locum dat: Ita Philotesias & Iatrices poculum habes. Hactenus Nucem nostram Medicam enucleavimus, ea in fronte operis congerentes, quæ necessitas & filum rei exigere videbantur, nunc in posticam reliqua trahere libet, sine quibus tractatum mutilari contingeret; quare silendo non decoquentur.

Putaminis rasura & pulvisculus concinnatus nulla saporis idea insignitur, dum linguæ vehiculum, deglutienti transitum præbet, neque odoris ullam speciem naso admotus imprimit, sed neque ventriculo exceptus nauseæ occasionem ulla qualitatis repugnantia irritat, nullo vomitus incitabulo infestus, neque alvum astringendo sistens. Quæ omnia non tantum fide ab aliis mutuata affirmantur, sed domestico etiam in me exemplo auctoritatem invenerunt. Quod cum veniæ præfatione *Ch. à Costa* & *Cl. Clusio* dictum volo; qui rem male perpendentes justo rationis æquilibrio non inserviunt. Veritas enim hoc solo, velut dictatore, enucleatissima prodit, dum experimentorum indago menti tenebras involvit. Nux vero nostra incertæ fidei testimonium præbet, quod promptuariis alienis rarissimo usu inferatur, apud paucos duntaxat in orbe Europæo reperiri assueta, ut infrequens effecti exploratio sit, & si maxime ad usum manus transeat, mentis humanæ caligine difficilis ad veritatem accessus detur.

Color autem putaminis Maldivensis natura sua ater est, & non absimilis Ebeno. Vulgaris autem tinctura & ætate ater redditur & pulligine tantum levi aspicientium oculos detinet.

Tabella hæc Medullam, atque integumentum, seu corticem intermedium exhibet.

Liquorem vero putamini committere alieni arbitrii rem facio; velut neque hoc præmanso opus habet, quo temporis intervallo scyphum obturare deceat, quove loci, calore an frigore conservandus veniat, postquam liberam unicuique ex re nata judicii assertionem facio. Neque enim periculosa indago est, postquam præter unam siccitatis notam, nihil sensui objicit, quod saporis ingratitudine Naturam aut gustum offendat, frigiditatis enim temperamento ab excessu immoderato avellitur; etsi suæ quoque caloris particulæ adhæreant, ita Elementis inter se commistis, ut fida substantiæ permanentia reddatur. Quod exemplo vasculorum & doliolorum quorundam, & medicamentosis cornibus levi opera probare licet. Ex Thamarisci præsertim ligno & corticibus fabricata fidem indubitatam faciunt, à multis usque seculis veritati nihil detractum esse. Quippe ne in continuo quidem usu doliola ea nativam virtutem exuunt, operi suo jugiter studiosa natura. Quod Medicinam factitanti experientiæ adminiculum præbere potest, postquam scyphulus, ex Antimonio arte Chymica factus, neutiquam suæ energiæ dotes deponat, ut ut frequens ejus administratio sit. In Nuce autem nostra clarum documentum erit, quæ non minorem leptomeriæ gustusve gratiam habet, quam Thamariscus, qui roborando, atque reserando, aliisque modis strenuus esse solet. In toto autem Naturæ opere multa sensibus obvia, rationi occulta sunt, quæ deinde usu adhibito velut splendescere consueverunt. Quare Medici rationalis munus est, abditas qualitates non rejicere, quas conservandæ vitæ & pellendis morbis utibiles esse multorum salus declarat.

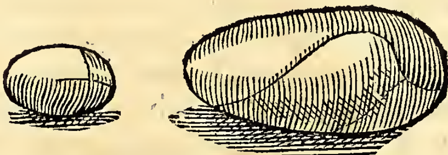
Superest Medullæ quoque effecta & virtutes incomparabiles enarrentur. Quippe non solitaria tantum, sed aliis etiam simplicibus admista, valenter se exerit. Hæc cornea duritie limam respuit, sed cultro internæ parti adacta & malli percussu fissa, mortario & pistillo ferreo in pollinem redigitur, qui ἄοσμος καὶ ἄποιος. i, inodurus & insipidus est, non secus ac Lapis Bezoar Occidentalis, cui striis, minus tamen visibilibus, & colore affinis est. Ovilli autem casei crustæ veteri assimulanda videtur, cujus pars interna

interna rimosa visitur, externa qua parietibus Cocci interius adhæsit, soliditatis firmæ, interventu corticis intermedii stabilita, à quo spano aut noctuino afficitur colore extrinsece; materia albida cum dentium humanorum duritie certans. Pulvis nullum molestiæ comitatum habet, cum assumitur. In actum vero à calore & succis ventriculi velut fermentando dissoluta substantia perducitur, atque eà operis efficacia est, ut fidem requirenti sufficere queat.

Hinc ad integumentum internum, seu corticem intermedium transitus fiat; Qui oculorum arbitrio in capsis meis tenellum se declarat; coloris ferruginei aut spani, instar corii hircini in calceorum usu crassius, fibris quibusdam à centro aut umbilico ad convexa superficiei exteriora variegatim distinctis præditus, velut à Iocinore venæ & à Corde arteriæ ad omnia humani corporis membra derivantur. Hic autem è crassioribus partibus contextus videtur, sapore (quem Græci *ἄπονον τῆς γεύσεως* vocant) ignave subastringens. Intra mandendum non se colligit & conglobatur, sed per universam linguæ capacitatem se spargit. Quorum omnium consensu & suffragiis facilis deductio est, qua temperie vigoretur, & quam indolis habilitatem sortitus sit.

Gemmæ porro seu germinis Historiam in Aphorismis Cl. *Realii* & Scholiis nostris digestam reperies; quæ eo manus libramento à me conscripta fateor, ut publico usui prodessem, non inani verborum ostentatione turgerem, modum servans, ut potius infra rem quam supra, astrictius quam effusius dicere videar. Quid enim me moveret corticosum aut villosum integumentum, uti Nucis vulgaris est, in Maldivensi nostra fingere, cum forte ea destituta reperiatur? ita non excessisse, sed potius non implesse materiam dici malui, nec aliis scribendi post me ansam præripere; imo sententiam meliora edoctus revocare non pigebit. Hæc quantum per medioctitatem nostram licuit, Rei Medicæ & Naturæ studiosis strictim delibasse sufficiat.

Hæc autem Tabella Germen, aut Gemmam in lapillum Gemmeæ nitoris versam, icone vivâ delineat, quibus Cocci Medici partibus lapillum è Cocco vulgari Indico adjicere non pœnituit; ut fides & veritas intra tutelam suam exempli allegatione consisterent.

Quandoquidem opusculum hoc absque Historiis non legendum est, observationes & experientias nostras ad firmandum institutum adscribo; à Collegis enim meis subinde rogor, ut præter ea, quæ à Garcia recitantur, generatim, alia experimenta peculiaria aliquot, in quibus ægritudinis & curationis series singulatim consistit, explicarem; quo non modo quanta in hujusmodi præsidio vis & potestas insit, ipsis innotescat, verum etiam utendi modus, tempus & alia id genus. Horum igitur rogatu, auctoritate & consilio paucos ægritudinum casus subjungere haud gravabor. Qui vero infrascriptas perpessi sunt affectiones, eorum pars adhuc supersunt & fidei indubitatum testimonium dabunt. Interim ne præter ordinem videar agere, ad *κριτήρια* respicio, ut rite judicem; quæ sunt *Experientia*, qua Epicurus, atque Empirici eam solam sequentes, nitebantur: præterea *Ratio*, cui Academicorum princeps Aristoteles tantum tribuebat, ut nunquam ab ea secedere visus sit, sed cum Galeno ut rationem non despiciendam, sic neque experientiam dimittendam dixerit. Quare (ut ad pensum redeam) exemplis aliquot proferam eas ægrorum Historias, apud quos nulla humorum præparatio, evacuatio, aut venæ sectio &c. locum habere potuit; utpote veneno manifesto affectis, serius Medicina paratur: nec non ægrorum quorumdam, quibus & venæ sectionem administrare, aut lenientis, aut solventis usu, humorales dictas ægritudines blande per alvum educendo lenire & solvere conatus semper sum, inducias nactus. Neque enim unquam vomitus, à veneni pravitate, aut morbi divini excitus ferocia, impediendus venit, quo Naturæ beneficio forte medicamentum, tamque nobile Alexiterium impar resistendo & corrigendo posset esse. Tepidam vero, oleum amygdalinum, lac, vinum, præbium aut dosim Cocci nostri antecedentia, concedo; & licet semel exhibitum non fungatur suo munere, bona mente ut constantissimo patrono munitus, repeto eadem, subinde paulo mutata; neque sexus, ætatis aut

 virium

virium multam rationem habeo, cum in dosi non peccetur, quæ, exempli gratia, sit à dimidia dragma ad integram, aut scrupulos quatuor in appropriato liquore.

I. *Lucas à Salingen* esu jocinoris piscis Aselli, quod inter devorandum fœtore quodam fauces illius obsederat, in dubium venit, num patella qua uxor fuisset usa in excoquendo eo, nova esset. Paulo enim ante pulticulam, muribus interficiendis adparari jusserat. Is solo pectore (quod mirum & nunquam mihi ante conspectum) extemplo adeo intumuerat, ut crepaturæ vel displosionis periculum videretur præsens, & intoxicatus præ difficultate respirationis subinde animo pene deficeret, pulsu varie agitato, sic uti thorax solus systoles & diastoles motibus cum livore faciei & totius pectoris, mortem violentam minaretur. Ab hoc vocatus, etsi invisendi munus non absolveram, rei tamen certitudinem ex relatu filii cum haberem, confugi ad rasuram quam ex interna parte nostræ Nucis inter poliendum usibus medicis reservaram. Eique ʒ ß pondus, ad oculi (quod vocant) dimensionem cum Hispanici vini haustulo, præ festinatione exhibui: moxque domum me contuli, cum viderem ægrum citra nauseam ventriculi aut vomitum paulatim ad se redire. Præscripsi enema commune malacticum cum acumine salis gemmæ, statim injiciendum; quod cum recusaret, se fluidam habere alvum dicens, exhiberi jussi haustulum ex majore dosi corticis seu Cocci & ipsius etiam medullæ momento. Exempli gratia.

℞ Rasuræ Cocci ℈ ij. Medullæ ejusdem ℈ j. quibus in pollinem subtilissimum redactis, adde syrupi ex multiplici Infusione florum Caryophyllæorum seu Tunicæ hortensis (quem tunc forte fortuna præ manibus habebamus) ℥ j. aq. Melissæ ℥ j. ß. Cinnamomææ ʒ iij. F. Haustulus. Eo assumpto convalescere cœpit, statim post bihorii spatium, quo præ fatigatione & corporis agitatione incredibili, quiete & somno supervenientibus, integre restitueretur.

II. Non vereor alta voce, & explanata oratione prædicare historiam secundam, in *filia Tibicinis & Musici magistratus Amstelædamensis, Magistri Cornelii,* oblatam.

Hæc Arsenici intoxicatione varie se jactans, symptomatibus huic veneno consuetis affici cœpit. Mater ad me cucurrit querula quod citra notitiam filiæ Arsenici aliquantillum gliribus interficiendis alicui farinæ portioni commistum, filiæ ad manus venisset; quæ, pro more virginum, pica, symptomate depravatæ ac vitiosæ appetentiæ, laborantium lambendo avida lingua tertiam quasi partem absorpserat: Ilico ad olei amygdalini recenter expressi unciæ unius dosim confluxi, cum syrupi violati sesquiuncia & duabus aquæ Melissæ stillatitiæ: Quam potionem ubi vomitu rejecisset post horam assumptionis, & statim alvo turbata laboraret, ilico sub manu consilium capiens propinavi.

℞ Rasuræ nuclei, & medullæ ejusdem Cocci Maldivensis, an. ʒ ß. Syr. ex infusione multiplici Violarum, ℥ j. aquæ Buglossæ, q. s. F. Potiuncula. Huic post horam subsequentem denuo exhibui.

℞ Medullæ Nucis nostræ Medicæ, ʒ ß. Syrupi de Mentha ℥ j. olei Amygdalarum rec. expressi ℥ ß. aquæ Cinnamomi ʒ iij. aq. Rosarum ℥ ß. F. brevis Potiuncula. Qua cordi, ventriculo, intestinis & simul alvo satisfactum judicavi, cum nullum grave symptoma sequeretur, fuitque restituta citra fœdam macularum eruptionem, juvante D. O. M.

Exempla autem eorum in quibus est ἀδόκιμος νοῦς. i. mens perversa, quæ non regitur luce & affectu temperato, ceu Satanæ mancipia præterire malui, quod tristis ut plurimum eventus eos sequatur, licet quibusdam ex consternatione animi & culpæ erga Deum immortalem vera recognitione prosper extiterit; quia cum studium internecandi sese adfuit, nominum eorundem innominatæ plebis nullam mentionem facere proposui; licet major pars sanitatem recuperarit, non sine macularum fœdarum impressione & reliquiis, quod ab auripigmento. i. Arsenico luteo assumpto ad sex mensium ferme spatium miseros occupavit.

III. *Custojour Eques Lemovix,* Regis Galliarum & Reginæ Matris nomine in Belgio Legatus anno 1625. ob Colicam passionem à bile gravissimis symptomatibus conflictatus, frigidam præ siti ferme inextinguibili ingurgitare avebat; quod cum recusaremus, sese hydropotam naturæ sympathia & usus frequentia declaravit. Præmisso itaque enemate, & quæ ejus generis morbus requirebat; aquam putealem (cum fontana deficeret, cui potus generi à tenera ætate assuetus fuerat) voluit sibi porrigi: Nobis vero, Experientissimo nimirum Medico *D. Iosepho Buoeno* Lusitanæ nationis, & mihi in men-
tem

tem venit, Ægrum jugiter visitantibus, potabilem aquam coctam frigidamque è Nuce nostra Maldivensi propinare, dantes consuetudini & ætati, secundum dogma Hippocraticum, quantum per artem licet. Quo facto sanitatem adeptus est, doloribus atrocissimis fugatis, & à Mordexi, i. e. torminum morsibus, liber factus.

IV. *Idem Eques* capitis pertinacissimo dolore infestatus anno 1626. post provisionem ab indicatione factam, clystere & sanguinis detractione, usus nostro consilio, ex Medica Nuce manum quasi Dei Pæoniam præstolatus est. Cui insuper syrupum è cochleari deglutiendum præscripsimus:

℞ Syrupi de succo Betonicæ ℥ iiij. pulv. Medullæ & Nuclei Maldivens. ana ʒ j ß. F. Mixtio pro sex dosibus biduo absorbendis. Cephalæa in exilium ablegata, & Ophthalmia, quæ, ut gravissimum symptoma, lucem diei aut candelæ ferre eum non permittebat, præ gaudio, saltu & cantu, Gallorum juvenum more, animi alacritatem recuperata sanitate manifestavit.

V. Denique anno 1628. veris initio, idem Iuvenis ex multi-jugo & insatiabili esu fragorum, frigida asperso rum cum sacchari pulvere, nihil vini in temperamentum admiscens, ventriculi tonum ad atoniam omnimodam deduxit, & monitis nostris haud obsecundanti, toto habitu mutato cachexia pituitosa subsequuta est, atque ita, temperamento qui fuerat sanguineo præditus, in hydropem mediante cachexia, curabilem quidem, incidit. Tandem ad sacram anchoram seu scyphum nostrum confugere, ut liberaliter potare posset, voluit; quod veriti, ne bibendo sibi officeret, recusavimus. Æger interim impatiens, nobis vale dicto, æstatem morbi sui curatricem fore existimavit. Interea vini usum & potum dubia adhuc & crepera valetudine supra omnem modum aggressus est, & tremoribus convulsivis, Paralyseosque prodromis imprimis Hemiplegia, affectus est; tandem Epilepticis insultibus, ferme quovis momento percussus in terram prosternebatur. Convocatus denuo, desperatis licet rebus, deveni ad Elleborismum, ex Ellebori nigri veri tota planta chymice apparatum, consentiente ornatissimo Doctissimoque *D. Theodoro Schuttio*, Amesfortii Medico Practico; nec non Magistralia ex Maldivensi nostra Nuce propinavi; quæ ante Epilogum, historiis recitatis aliquot, subjungo. His præstitis omnibus, prorsus in integrum restitutus fuit.

VI. Æger quondam meus *Tongerloo* P. M. civis Amstelædamensis, dum decumberet & febre laboraret acuta, obtulit mihi intermedii corticis seu integumenti interni crustacea aliquot frustula, voluitque eorum dragmæ pondus apud Pharmacopœum potioni sudorificæ Theriacali à me præscribendæ immisceri. Id quod ego iniquius ferens, cum mihi ignotam prorsus rem obtruderet, medicamentum pro rei exigentia exhibenti, respondi, me non induci posse ut admittam hunc medianum & intermedium corticem, quin alicujus in Medica facultate præstantis Practici auctoritatem afferret: retulit, salutarem semper inventum fuisse in febribus acutissimis, quibus laborarat, cum in India Orientali degeret, & imprimis in difficultate partus esse Indis fœminis probatissimum. Interim impulsus seriis monitis curavi quod postulavit, & feliciter, miti paroxysmo, febris terminavit, & me majore parte corticis superstite donavit; qua misellis parturientibus (senis ad minus) opem subinde tuli, cum Creatoris summi laudibus. Huc spectant exempla duo ornatissimi ac doctissimi *Ioannis à Grol*, M. D. & Collegæ nostri, quæ reticere non volui; & ita se habent.

VII. *Bernhardi à Lunnickhuysen* aurifabri honestissima uxor in platea vitulina, cum triduo parturiendi doloribus cruciaretur, & ferme totam viciniam clamoribus impleret, exhibitis exhibendis, nihilque proficientibus, ab assumpta Cocci Maldivensis Medullæ semidragma, ex syrupo & aqua Artemisiæ exhibita, felicissime peperit.

VIII. Ejusdem Nucis rasura eodem modo propinata mirum in modum acceleravit *Annæ Gulielmi* filiæ, *Ioannis Calcearii* uxori exclusionem demortui fœtus: huic ab obstetrice imprimis, dein à nobis post, exhibita varia & admota incassum, perseverantibus gravissimis symptomatibus à febre ortis, tandem ad salutarem hanc Panacæam Maldivensem confugimus. Et brevissimo intervallo fœtum in utero materno extinctum Natura exclusit, quem magno cum gaudio excepit obstetrix.

IX. In eadem vicinia uxor *Georgii Nauwingii* acupictoris, viri humanissimi & perquam industrii, ipsis Maii Kalendis me vocari jussit, voluitque sibi è Cocco Maldivensi Medicinam apparari, mota felicibus successibus ægre parturientium vicinarum, qui-

bus affuerat, cum Collega meus medicinam Maldivicam administraret. Verum tridui spatio elapso ruptis membranis ichorosus succus excussus erat, atque fœminei fœtus πκμήελον foras exceptum ad necrosim perductum, non sine maximis angustiis, annosiorem puerperam ad mortis limen vocarat papaverculo jugiter ferme muliebria fœdante. Ego rogavi obstetricem, num aliquid ab illa præstitum aut exhibitum esset: quæ, animo ferme deficiens, aiebat sese spem in anchora salutari Maldivensi locasse, neque aliud apud illam superesse parturitionis votum, cum triduo fœtus certo certius extinctus & præter naturam situs videretur. Venimus ad haustulum hunc.

℞ Putaminis & Medullæ Mald. utriusque ℥ ß. Diascordii Fracastorii ℥ ij. aq. Cinnamomi ℥ iij. Boracis & Trochiscorum de Myrrha ana ℈ j. f. cum aq. fœniculi. Potionem hanc ad duas doses præscriptam ægra moræ fastidio impatiens facta, una dosi assumsit, & forti animo præter expectatum enixa est, demortuum infantem, grandem decem ad minus librarum pondere, una cum puerperalibus: & gavisa maximopere cum laudibus Magni Parentis, qui tantarum virium advenam Maldivicum donasset.

X. Illustrissimus *Princeps de Guimené, Ducis de Monbason* filius, Amstelædami anno 1625. æstate media incidit in Dysenteriam, qua miserrime excruciabatur. Ego primus vocatus præstiti quæ ars & res postulabant; quatuor deinde convocati Medici sunt, quibus ab amicis in tanto morbi furore persona illustris, pro justissimis meritis commendata erat; quod etiam illustris *Mauritii Principis* cura effectum, cui consanguinitate junctus erat. Ita ut non defuerimus ægro Principi, omnis generis præsidia & auxiliares manus afferendo, & juvante Medicorum summo Medico, restituendo sanitatem. Hic Æger summopere exhilaratus, cum vidisset nostrum monile Maldivicum tam speciosum, jam paulatim convalescens, voluit suam hordeaceam, qua vinum rubellum dilueret, eo contineri & sibi exinde bibendam dari; quod recusare nulla ratione potuimus, postquam novitate rei pellectus & spe reconvalescendi accensus nobis videretur. Itaque cum reliquiis morbi, ventriculum & intestina roborando, adeo strenue pugnatum est, ut brevi sanitatem pristinam recuperarit.

XI. Generosus *Dominus des Gouttes* Eques ordinis Melitensis, in Cardialgia anno 1627. pluries excellentiam pulveris intermedii corticis & rasuræ nuclei est expertus, ex conservis Rosarum rubrarum, aut florum Tunicæ hortensis, Lavendulæ, Pæoniæ, & Melissæ; prout res & occasio requirerent.

XII. Nuperrime *viri Dordraceni, annorum viginti-septem*, intricati morbi negotium, nobis ansam præbuit ad medullam Mald. Cocci confugiendi, cum omnia viderentur frustra applicata & exhibita. Vocatus ego & Cl. D. *Tulpius* Collega noster, reperimus in ætatis flore & post laudatissimam temperiem ægrum, qui primis binis diebus Spasmo composito, seu tremoribus convulsivis, truculenter afficiebatur; ac dein singulis ferme horis post prælúdia, modo in articulo pollicis pedis sinistri, modo pollicis dextræ manus prodroma, constante perpetuo mente, membra omnia conquassari ille sensit, & nos vidimus toto fere biduo. Sed quicquid à nobis tentaretur, pro ratione temporis successive, id omne à morbi & symptomatis ferocia superabatur. Tandem cum non esset derelinquendus, ad specifica occultæ proprietatis devenimus, dantes ex simplice cerevisia dragmam unam medullæ suprascriptæ in pollinem redactæ; haustulo vixdum ebibito, continuit sese perquam quiete, & somno superveniente sudoribus copiosis toto corpore maduit; neque, uti ante, morbi tam gravis symptomate oppressus est, verum leviculis, ubi expergisceretur, præmonitionibus incitatus ab articulis in manu & pede altero; quo interim tempore quietem sibi ipse imperare poterat, & resistere simul huic venienti malo. Quare quater iteravimus haustulum, & usualibus ac specificis pulverem medullæ immiscuimus, & adeptus est sanitatem. D. O. M. sit gloria.

Magistralia, Compositiones nostris Officinis vocantur, quæ ex diversis simplicibus paulo accuratius construuntur; ut plurimum eæ, quæ Antidotariis publicis receptæ non sunt, neque basim ullam expresse agnoscunt, & ex specificis concinnantur pro arbitrio uniuscujusque Medici. Hoc autem loco eas tantum Compositiones proponemus, quæ ex Maldivensi Nuce concinnantur, solo pulvere medullæ, nuclei, aut intermedii corticis interveniente. Res vero supervacua esset, si horum pulverum alicui, aut omnibus simul, menstruum aliquod Chymicum, quod resolvat, affundatur, ut inde

Magiste-

Magiſterium formetur, veluti in Margaritarum, Coralliorum &c. præparationibus conſuetum eſt fieri.

Magiſterium enim eſt (dicente *Theoph. Paracelſo*) quod ex rebus extractum eſt, ſine ſeparatione & præparatione elementali, quod fit additione aliarum rerum. Vide Archidoxa de Magiſteriis. Quandoquidem horum pulverum indubitatum ex tota ſubſtantia commodum expectatur. Non autem opus eſt, ut hiſce immoremur, exemplo Bezoartici lapidis edocti, qui ventriculum ingreſſus, à ſuccis acidulis ibidem contentis, & calore nativo, ſolvitur, ut quam primum operationem ſuam proſequatur. Noſter enim pulviſculus eandem quoque ſubit alterationem citra magnum moræ diſpendium, & ab iiſdem ſuccis & calore fermentatus in actum ducitur.

Hac autem ſerie pro rei exigentia Medicus præſens induſtrie diſponat, habita ratione præcepti noſtri, ſupra à me memorati.

Cocci Maldivenſis Medullæ pulveri, ut & putaminis, nec non corticis intermedii, Dragmæ unius pondus admiſceri poterit. {
- I. Syr. de Betonica, Violaceus, Capill. Veneris, inſuſ. Fl. Tunicæ, Iulepus roſatus, Syr. Limonum, de Alth. Fernelii, Borraginis, è ſucco Citri, è ſucco Card. Scabioſæ, Granatorum, Myrtin. de Mentha &c. ℥j. ſ. pondus.
- II. Aqua Cardui-bened. Menthæ. Meliſſæ, Portulacæ, Acetoſæ, Artemiſiæ, Borraginis, Bugloſſæ, Ruthæ, flor. Tiliæ, Roris Solis, Roſarum, Agrimoniæ, florum Liliorum convallium, Primulæ veris. Vel decoctum ex hiſce, ℥ij. aut circiter.

Atque ex hiſce ſimpliciſſimam medicamenti è Cocco compoſitionem colligere eſt.

Immiſcetur porro compoſitis. {
- I. Opiatis, { Theriacæ, Mithridatio, Diaſcordio, } Paribus doſibus cum aquis & ſyrupis requiſitis.
- II. Pilulis, { Cephalicis, Stomachicis, Hepaticis, Pectoralibus, de Cynogloſſa, & Ladanis Chymicis, } Doſibus juſtis.
- III. Conſervis, { Cephalicis, Cardiacis, Pectoralibus, Hepati, Ventriculo, Veſicæ, } dicatis.
- IV. Electu. { Solidis, { Rotulis cum pulver. El. Cordial. Reſtaurantib. ſuccis è cochleari. } Liquidis, { Conf. Alkermes, Conf. Hiacynthorum, } paribus doſibus. }

Ex ſimplicibus præterea ſpecificis & Alexipharmacis ſeligere licebit ea, quæ prudenti Medico ad conſtructionem Bolorum, Electuariorum, Rotularum ſeu Tabellarum facere videbuntur: quibus Medullæ Cocci Medici, Corticis intermedii, & ipſius Putaminis pulviſculus adjungi poſſit. Veluti ſunt:

Acetoſæ ſemen deglubatum, quod piſtillo ligneo in marmoreo mortario præſtatur à religioſioribus Pharmacopœis,
Ambræ griſeæ grana tria quatuorve,
Antithoræ radicis pulviſcul. ℈j. Vide Ant. Guainer. de peſte.
Bolus Armenus verus,
Bezoarticus Lapis utriuſque Indiæ,
Biſtortæ radix,
Cornu cervi, præparatum ut infra docetur.

Cornu Asini Indici, cujus præconia C. Barthol. profert.
Cinnamomum electum.
Caryophyllon Plinii. Quod si veterum dixerim esse Amomum, non multum aberrarem: alibi,
Cassia lignea.
Croci ℈ j. non ultra.
Cerasorum dulcium nuclei.
Drakenæ radicis pulveris ℈ j. vocatur Contrayerva.
Ebur nativum & fossile. videatur C. Bartholin.
Hiacynthus gemma. pondere ℈ ß præparatus.
Ligni aloës ℈ j.
Lapilli pretiosi ferme omnes, præparati, pondere ℈ ß. quales sunt, Topasius, Rubinus, Granatus, Sapphyrus, &c.
Mosci Orientalis grana ij. aut iij. sit dosis.
Monocerotis cornu, præparatum ut infra dicetur.
Margaritæ præparatæ vulgari modo.
Marga selecta seu Bezoar minerale. Vide Bauhin.
Pæoniæ maris radix, ejusque semen mundatum, ʒ ß pond.
Petasitidis radicis pulvisculi ℈ j.
Persici nuclei.
Smaragdus ad ℈ j.
Santalum citrinum.
Scorzoneræ radix.
Scordium.
Rhinocerotis cornu. Vide Ant. Schnebergerum in Cat. Med.
Terra Lemnia.
Tormentillæ radix.
Tiliæ florum pulvisculus.
Viscus quercinus.
Vngula Alcis exhibita & adplicata.

Adverbia porro tria *Cito*, *Tuto*, *Iucunde*, plus opis & auxilii præstabunt, quam tres instructissimæ officinæ. Ego ingrata omnia illubens immisceo alexipharmacis, cum *tutius* & *jucundius* suavia quam βαρύοδμα operentur, & cordi robur potentius afflent. Porro venenum assumptum, aut ejus saltem suspicio, dilationem, minus quam venter famelicus, imo nullam, patitur. Quare quod præ manibus est quam *citissime* in usum vocandum. Simplicium autem memoratorum, quibus ponderis signum additum est, habenda ratio, cum dosim unam tantum hoc nomine intellexerim. Cæterorum vero in dosi non peccatur.

Formularum porro magistralium diversitatem adnecto.

In Capitis vitiis gravioribus, uti & nervorum, Epilepsia, Paralysi, Convulsionibus, Tremoribus crudelibus &c.

℞ Pulveris Medullæ Cocci Medicæ (utpote potioris partis) ʒ j. Confectionis Alkermes & Hiacynthorum ana ʒ ß. Visci querni & ungulæ alcis ana ℈ j. cum Syr. de Stœchade, Betonica, aut julepo rosato. F. Bolus una vice assumendus, & repetendus ubi visum fuerit.

Aut F. Potiuncula cum aq. melissæ, & Syr. limon. &c. seu Conditum Magistrale cum syrupis & conservis cephalicis & pulveribus.

In Dysenteria cruenta, & Torminibus: facta ante præparatione debita per Rheum & Clysteres.

℞ Corticis intermedii Nucis Medicæ ʒ j. (si desit, Medulla aut Putamen vicem suppleat) Terræ Lemniæ, Lapidis Bezoartici Orientalis & Bistortæ radicis ana ℈ j. Syr. de succo Portulacæ parum, ad consistentiam. Bol. F. & insuper adjectis requisitis, Conditum, Potio, & similia.

In

In difficili Partu.

℞ Pulveris Medullæ aut Corticis intermedii, aut Putaminis ʒ j. Borracis ʒ ß. Cassiæ ligneæ aut Cinnamomi selecti ℈ j. Croci Orientalis, & Ambræ grisex, ana grana v. Syrupi de Artemisia ℥ j. Decocti radicum Tormentillæ, aut Caryophyllon Plinii, q. s. F. Potio.

In Peste & Febribus malignis Contagiosis.

℞ Cocci Maldivensis ʒ j. Seminis Acetosæ mundati ℈ j. Syrupi è succo Granatorum acidorum, aut Scabiosæ, aut florum Tunicæ ℥ j. Diascordii Fracastorii ʒ j. Decocti radicum Petasitidis, Scordii & Scorzoneræ, aut aquarum Borraginis, Buglossæ, q. s. F. Potio.

In Coli doloribus & aliis Intestinorum vitiis.

℞ Medicæ Nucis nostræ quantum in præcedentibus dictum est (ea enim dosis est concinna) Mithridatii Damocratis ʒ j ß. Pulver. Drakenæ radicis & nucleorum Persici Mali aut Cerasorum ana ℈ j. Syr. de Mentha majori ℥ j. Decocti aut Aquæ Melissæ, Ruthæ, aut similis, q. s. F. Potio.

In Veneni assumptione variæ formulæ pro natura veneni.

1 ℞ Ol. Amygdalarum dulcium rec. expressi ℥ j. aut ℥ j. ß. Lactis Ovilli aut Vaccini aut Caprilli ℥ v. pulveris Eboris nativi, aut fossilis, aut præparati per vaporem Cordialium ʒ ß. F. Potio cum ʒ j. Cocci.

2 ℞ Theriacæ & Cocci Maldivici ana ʒ j. Pulv. Bezoartici Occidentalis, aut mineralis, seu margæ selectæ ʒ ß. aquæ aut decocti Cardui benedicti q. sufficit. F. Potio.

3 ℞ Pulveris nostri Cocci cujus-tandem-cunque partis ʒ j. pulv. Smaragdorum aut è pretiosis quinque ℈ j. Emulsionis ex frigidis Seminibus, Amygdalis amaris, s. a. aq. florum Tiliæ factæ ℥ v. F. Potio cum Syrupi violati ℥ j. ß. ad saporis gratiam & mitigationem. Hactenus.

Hiacynthorum Confectio nostra, huc spectans.

Vere cardiaca, cumprimis utilis: cujus dragma una commisceri potest pulveri nostro, Cocci Putaminis, Medullæ, aut Corticis intermedii.

Hujus autem accuratam excerpsi ex Mercati, Venetorum & Montispeliensium Antidotariis descriptionem, nostræ patriæ aptatam & à D. D. Collegis meis omnibus approbatam & Antidotario speciali nostro aliquando inserendam; cujus specimen Doctiss. N. *Fontanus* Collega noster anno præcedente exhibuit.

℞ Hiacynthorum præparatorum. ʒ vij.

Boli veri Armeni, Coralliorum rubrorum præparatorum. Terræ Lemniæ. Bezoartici lapidis Orientalis. Smaragdorum. Rubinorum. Granatorum. Sapphyrorum. & Topasii, præparatorum. ana ʒ ij.

Coriandri præparati aceto. Cortic. rad. Pentaphylli. Tormentillæ. Coralliorum alborum præparatorum. Ligni aloës præstantis. Granorum Kermes. Spodii præparati. Rad. Diptami. Sem. citri mundati. Rosarum rubrarum ab unguibus purgatarum. Rad. Caryophyllatæ odoratæ. Summitatum Scordii. Caryophyllorum. Seminis Acetosæ mundatæ. Portulacæ. Florum Buglossæ. Violarum. Rasuræ Eboris. Sem. Endiviæ. Margaritarum præparatarum. Cornu cervi citra ustionem præparati. Santali Rub. Albi. Citrini. Radicum Scorzoneræ. Carlinæ. Ossis de corde cervi, & Vincetoxici. ana ʒ j. ß.

Caphuræ. Ambræ grisex, & Mosci Orientalis ana ℈ ß. Bractearum auri. num. xxx. Syrupi de succo Citriorum aut Limoniorum, q. s. aut ℥ xxiv. F. Confectio.

Hæc tempore æstatis à fermentatione, quæ mensis spatio peragitur, syrupi præscripti

Vnciarum trium aut circiter augmentum requirit, & vitreo vase adservatur, citra situm aut ullam corruptelam.

Atque hæc Officinæ artificiis ad habilitatem idoneam transferuntur; quæ sequuntur, naturæ ipsius industria commoditatem fere acquirunt. Observatu enim non indignum, quod à Rusciæ Imperatore quodam, ante annos forte centum, dens Elephanti multis Alcis coriis circumvolutus, & consutus, terræ gremio commissus est; cujus tandem copia (casu ita ferente) huic Imperatori facta dicitur; qui fundamina ædium in Regia sua jaciens Thesauro se beari credebat, cum erueretur: multijugis autem coriis hic solutus Thesaurus, dentem aperuit librarum forte quadraginta; cujus ossea prius & quasi lapidea (qualis dentium est) substantia, tota ferme conversa erat in medullæ compagem saxorum margæ non absimilem, dentibus friabilem, atque manu solubilem; denique in Bezoartici lapidis substantiam Medicinæ aptam. Quibus gavisus Imperator, & posteritati eodem munere prospectum volens, novum ejusdem rei experimentum conditorio facto sumere statuit. Accedit & hoc, quod in Borussia in summis cerevisiarii ædibus cornu cervinum fuit repertum, cujus, ob continuum quinquaginta circiter annis vapidi halitus afflatum, cornea durities in mollem & pulposam versa erat. Ita experiundi & Medicinæ dotes investigandi ansam casus præbuit; etsi non semper lubrica sors se interponit, postquam Naturæ potentia limitibus nullis circumscripta, in perficiundis miraculis nunquam ignavescit. Sed hæc Naturæ effecta, multo ad maturandum tempore opus habentia, artis adminiculo velut præcocia reddi queunt, si legitima administratione opus instituatur. Quod sequenti exemplo documentum invenit, quo ossa, cornua, dentes, trium septimanarum spatio in aliam substantiam verti posse declaratur. Modus autem accelerandæ præparationis, sequentium digestu apparet. Ossa enim, Cornua, Dentes, Cranium, scilicet Humanum, Lapides è piscis Phocæ aut Manati capitibus, & Balenæ instrumentum auditus, lapideæ prorsus duritiei, quod à forma Anatomicis Concha apte dicitur; ea, inquam, caput Alembici filis æneis constringere debent, ut firmiter inhæreant. In Vesicam vero subjectam induntur Cardiaca, velut Melissa, Mentha, quælibet denique herbæ, & flores aut ligna odorata; quæ justam aquæ multitudinem nacta eâ cautione locari debent, ne Alembici interiorem partem ebulliendo contingant. Ignis vero continuo alimento fovendus est, ut in opere hoc nullo moræ interpositu perpetuari possit. Ita totum translationis in aliam substantiam negotium trium hebdomadarum spatio absolvitur; & quæ ob duritiem contumacia reddebantur, in teneram compagem transvecta cernuntur. Cujus secreti tanta hactenus majestas fuit, ut participes futuri juramento se obstringere coacti sint, nunquam illorum opera mysterii arcana in lucem ventura.

Lectorem diutius detinere non fert animus, cum quæcumque curioso naturalium rerum indagatori non minus ac Medico Theorico & Practico sufficere valent, pro viribus meis obtulerim; & prospere semper quaslibet Cocci Maldiv. in morbis exhibitiones aut præbia (ut cum Festo loquar) evenire animadverterim, dotes illius non solum efficaces admodum, sed etiam tutæ, admirabiles incredibilesque celebrantur. Quare vera cum gloria prædicare non dubito, Antistitem Alexipharmacorum Coccum nostrum esse, experimentis indubitatis non fallacem. Quæ stentorea voce ex veritatis suggestu deprompta à me cum dicantur, nemo consternato animo esse debet, velut pueri vocum terriculamenta exhorrescere solent, postquam facilis ad fidem accessus in rem eunti patescit. Iure autem merito, dixerim Cocci, nostri maris accolæ & velut novi coloni, accessu, rei medicamentariæ pomœria immensum dilatata ornatius splendere. Quod ipsum si de Ephemero Insecto affirmem, nulla veritati laniena inferetur: Etsi ob veneni pervicaciam minus tuta illius administratio est, in morbis præsertim & tædiis viscerum internis, in quibus summa cautela, magis ut deseratur, quam ut applicetur, opus habet. Nam in externis ad explorationem non adeo intuta experimenta offeruntur. Sed Ephemerus noster in aliud diarium transferri debet, postquam præsens laboris nostri peculium est, Cocco nominalia sua & lustricum diem statuere. Quod serotino quidem studio aggredi contendo, sed non contemnenda ratione impulsus. Quippe levicula nominis explicatione operis frontispicium obsidere non volui, dum majoris momenti res se calamo nostro ingererent, in quibus Medicus & Naturæ indagator solers, non grammaticus, aut locutuleius oscitabundus, armos suos experiri posset. Palma Coccifera Indica, non fuit Veteribus nota. Videatur Clarissimus *Salmasius* qui rationes affert, Pag. 1321. exercitatio-

citationum Plinianarum. Indi Nucem Indicam vulgarem *Caré* & ſubinde *Cocoibne* & *Coc* vocant; quod nomen Luſitani ſyllabæ augmento bearunt. Hiſpanico enim flexu Cocco eam indigitant. Sed neque rationis expers appellatio eſt; quippe ideo huic fructui nomen hoc dederunt, quod tria foraminum veſtigia in ſummitate perpetuo monumento conſervat, quibus Cercopitheci aut ſimilis animalis faciem repræſentat, quæ oculorum cavis atque oris rotunditate diſtingui ſolet. Quod ipſum Garcia adſtruente roboratur, qui hac Etymologiæ ratione commentum ſuum defendit. Minus firmum vero eſt ideo Nuci vulgari, Cocco, nomen datum eſſe, quod Simia talis ſoni vocem gutturis applicatione, præcipue irritata, promere ſolet. Si enim ne ipſa quidem Simia ob hanc vocis articulationem Coccus nuncupatur, iniquius in fructum, qui foraminum modo veſtigiis Simiæ aſſimilatur, onomatopœia hæc transferetur: ſed quid diutius quam par eſt, circa hanc levitatem diſtringimur? poſtquam ex Græcorum armario vera nominis ratio derivari poteſt. Κόκκος enim illis non omne granum, ſed rotundum aut ovi forma effigiatum denotare ſolet. Etſi *Ant. Nebricenſis* in Dictionario ſuo Latino-Hiſpanico affirmat, generali ſignificatu granum ita deſcribi. Qui vir Græcarum literarum cum Latii ſecretis experientiſſimus fuit, unico in fidem vocando Iuvenale, cujus Satyras commentariis ſuis olim illuſtriores reddidit. Quo verborum complexu definiri poteſt, Cocci nomen ex Græcorum abundantia ad Latinorum penuriam derivatum eſſe. Aquitani *Cocco del you, ou eſcrovello*, ovi putamen aut corticem, & *Cocco in grano*, excrementum illud Ilicis bacciferæ, granum infectorium, κόκκον βαφικὸν, vermiculis etiamnum prægnans, vocitant. Κόκκαλοι Nuclei Pini indigitantur. Ricini grana χολόκοκκα dicuntur Græcis, quod bilem evacuent. Hebræorum *Coac*, quaſi *Cac*, Coccum denotat, referente *Guicchardino* in Harmonia Etymologica ſua. *Care* fructus ſeu Coccos inſularibus Mald. eſt nuncupatus; quid *Tavar* ſignificet, ignoratur: Si noſtra Nux Medica *Tavarcaré* in *Tamarcaré* mutari poſſet, Coccorum palmam denotaret per excellentiam, unius literæ mutatione. Coccorum arbor, ut & Dactylorum, Palmæ denominationem habent, ut Principes inter congeneres: Palma autem quaſi Parilema à pariendo nuncupatur, *Varrone* teſte, & *Carolo Stephano*, in Vineto ſuo, pag. 5. Gemma ὀφθαλμὸς Botanicis autoribus oculum & germen ſignificat, tranſlatione à Lapillis pretioſis. Germen interim dupliciter accipitur; primo ut Gemma quæ ſolubilis è carne Nucis eximi poteſt, quam *Pyrard* Gallice *l'amande*, totam nempe medullam, vocitat; ſecundo ut apex Palmæ vulgaris. Garcias Indos dicit Palmarum germinibus veſci, quorum collectio præcipue fit, cum cæduntur arbores ad ædificia fabricanda, ut eſui ſint. Expetuntur & Dactyliferarum à Formicis, teſte *Plinio*, cum jactura arboris, quia non ferunt decacuminationem: gratiora longe ſunt palato, quam aut Caſtaneæ molles, aut humiles Palmæ, quas vulgo *Palmites*, Itali *Ceſaglioni* vocant. Quo etiam vetuſtior eſt Palma, eo tenerius & delicatius germen producit; at eo ſublato perit Palma. Hinc fit, ut qui hujuſmodi germen edit, non immerito Palmam vorare dicatur. Datur, teſte *Pyrardo*, ſpecies quædam Palmæ ſeu Nucis Indicæ præter vulgarem; cujus primitivus fructus, ad inſtar Pomi noſtratis, tota ſubſtantia edulis, teneritate & ſuavitate acceptiſſimus; verum inventu rarior & quanto antecellit vulgarem primis incrementi menſibus, tanto, ubi maturitatem conſequitur, deterior & ineptior uſibus. *Molluſca*, ex ſententia *Ruellii*, molliore ac teneriore carne fructus dicitur, aut Malum cum primum fugax, quale Perſicum eſt. *Geſnerus* Nucem Molluſcam inter Iuglandes ponit quæ molliore eſt putamine; quod Amygdalis quibuſdam etiam familiare, cum ex leniſſima digitorum compreſſione frangantur. Et quandoquidem hæc ſola *Pyrardi* inter Indicas Nuces putamen ipſum molle & veſcum habet, mihi in Lexico Botanico meo bilingui necdum evulgato *Molluſca* cognominatur: è contra *Moracia*, *Moracilla*, vulgaris Indica Nux, propter durum putamen, à frangendi mora. Palmarum quotquot ſunt ſpecies, exhilarantur flore; ſecus ac triſtes arbores, quæ ſine eodem annorum gaudia non ſentiunt. Flos vulgaris luteo fulget colore, magnitudine fructui æqualis. Quid autem de Maldivenſis Medicæ flore dicendum ſit, adhuc ſub Iudice lis eſt, poſtquam nulli plantam & florem vidiſſe contigit. Impellor ſubinde ab amicis, ut Mald. minorum ſpecies aliquot proferam; quia fama percrebuit, apud plurimos Noſtrates, qui in Indiæ diverſis locis vixerunt, dari varietatem aliquam Coccorum, eoſque Maldivenſium titulo, forte ob effecta aut faciem, beari volunt. Ego, ut verum fatear, non agnovi, neque in muſæo meo coacervavi fructus Palmarum aut Coccorum congeneres, præterquam quinos aut

aut ſenos; quos tamen minus Maldivenſi conferre, quam Murem Elephanto comparare licet: quorum deſcriptiones præſentis laboris non eſſe volui. Exempli gratia, Famigeratiſſimi *Mathioli* Cuciophora, nec non alterius Palmæ fructus, vere bacciferæ, huc advocandi non ſunt; quorum amborum & plurium præconia cum iconibus mecum (ut ſpero) non moritura ſunt. Neque inconcinne ad Palmarum claſſem referendus fructus, quem tabella exprimit Clariſſimus *I. de Laet*, duriſſimo & lignoſo putamine, quo duæ Nuces continentur, mole pugni unius; nec non alter, *Totocke* dictus, cujus idem accuratiſſimam deſcriptionem profert: Hujus autem fructus integri vicenis nucibus prægnantis iconem ſum exhibiturus, ſi Deus vitam protrahat. *Theophraſti* vero, *Plinii*, *Abinzennæ*, *Serapionis*, tam Medicorum, quam Hiſtoriographorum, atque etiam Neotericorum ſententiis ad amuſſim perpenſis, & ipſiſſima rerum indagine ſervata, penſum meum cum bono Deo abſolvere conor. Interim Pæonio Medicamento noſtro Maldivico, maximopere utiliſſimo, ſuaviſſimo, imo manui quaſi Dei operantis *tutò*, *citò*, *jucundè*, ſatisfactum pro viribus opinor.

FINIS.

INDEX

INDEX

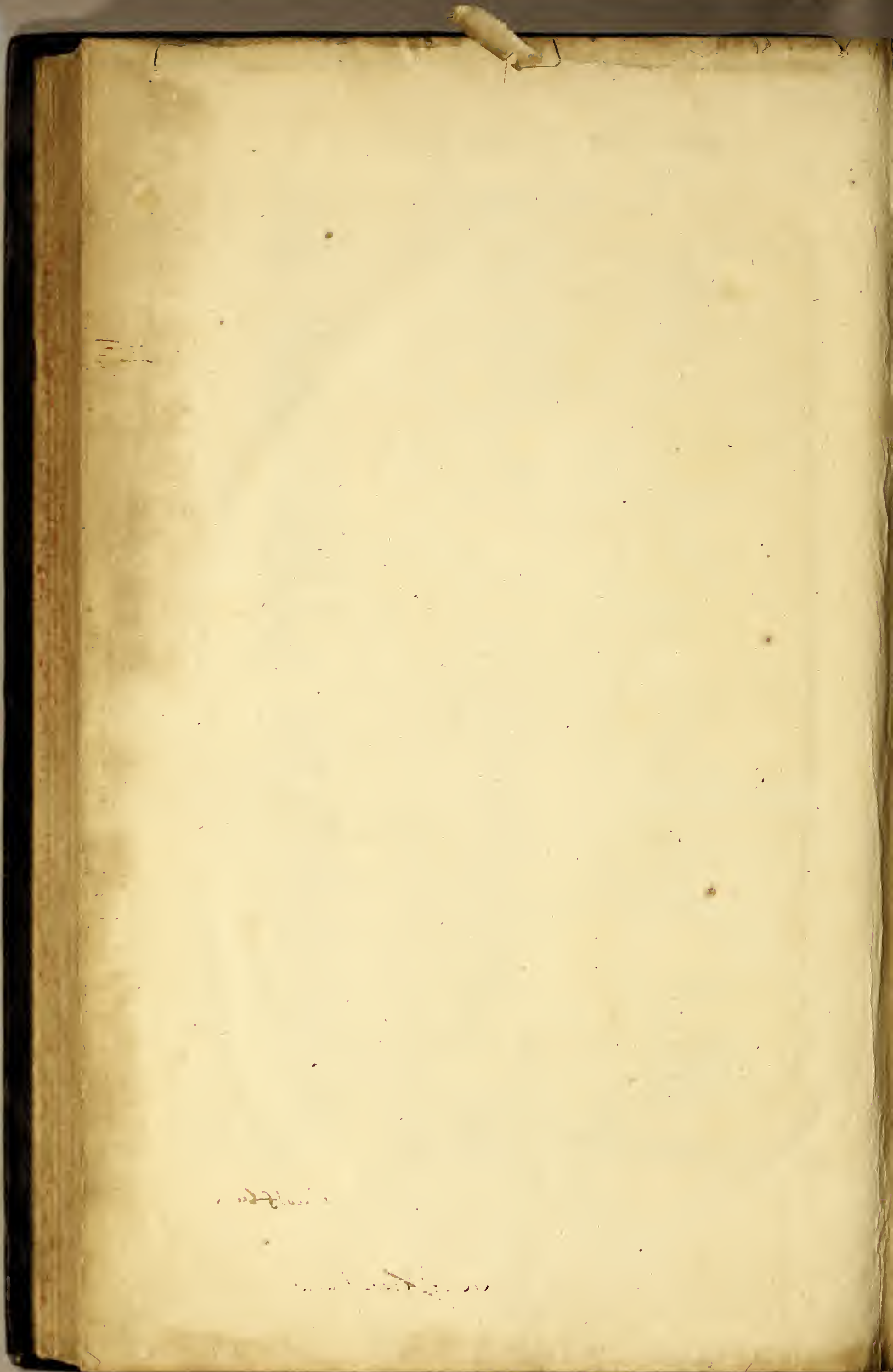
RERUM ET VERBORUM

In Historia Nat. Ind. Orientalis Notabilium.

Laurus

FINIS.

20/H.

t'ualf buld:

Sext'kien buld:

